LIETUVIŲ
ENCIKLOPEDIJA

KETURIOLIKTAS TOMAS

L — Lietus

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOS LEIDYKLA

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOS REDAKTORIAI:

Antanas Bendorius, Pranas Čepėnas, Juozas Girnius, Vincas Maciūnas, Jonas Puzinas

Kalbos taisytojas Vladas Kulbokas

GARBĖS KOMITETAS:

Prel. Jonas Balkūnas, prof. J. Kaminskas, prof. Vincas Kanauka, prof. Steponas Kolupaila, prof. Kazys Pakštas, prof. Jonas Vengris

Teisės patarėjas Lietuvos garbės konsulas adv. Antanas Shallna

Šį tomą redagavo Juozas Girnius

Copyright 1958 by Lietuvių Enciklopedijos Leidykla

Printed in the United States of America

Leidėjas Juozas Kapočius
Nugarėlę ir emblemą darė J. Steponavičius
Technikinė priežiūra ir laužymas — Kazys Simanavičius
Tekstus linotipu rinko Petras Pilka
Spaudė Lithuanian Encyclopedia Press, Inc.
Leidyklos ir redakcijos adresas:
265 C Street, South Boston 27, Mass., USA

Ališauskas, Kazys, ats. plk. ltn. (karo sk. red.)
Alkaitis, Antanas, inž.
Alseika, Vytautas (filmas)
Ambrozaitis, Kazys, dr.
Andriekus, Leonardas, O.F.M., dr.
Avižonis, Konstantinas, dr. prof. (Rusijos ir Lenkijos istorijos sk. red.)
Babrauskas, Benediktas
Bačinskas, Petras, kun. dr.
Balys, Jonas, dr. prof. (tautosakos ir tautotyros sk. red.)
Balsys, Leopoldas, inž.
Baltakis, Pranas, inž.
Barėnas, Kazimieras
Bendorius, Antanas (geografijos sk. red.)
Bieliauskas, Vytautas, dr. prof. (psichologijos sk. red.)
Binkis, Edmundas, inž.
Blazas, Henrikas
Brazaitis, Juozas, prof.
Budreika, Romas, inž.
Cicėnas, Jeronimas
Čeginskas, Kajetonas J., dr. (sociologija)
Čepėnas, Pranas (naujųjų amžių istorijos sk. red.)
Čibiras, Kazimieras (P. Amerikos lietuviai)
Čipkus, Alfonsas (prancūzų ir rusų literatūra)
Čyvas, Matas, kun. dr.
Čižiūnas, Vaclovas
Dabušis, Vytautas, kun.
Dambrauskas, Pijus, kun.
Dambriūnas, Leonardas (kalba)
Damušis, Adolfas, dr. doc., inž. (cheminė technologija)
Devenis, Mykolas, dr.
Doniela, Vytautas
Drunga, Karolis
Galdikienė, Magdalena
Gerutis, Albertas, dr.
Gidžiūnas, V., O.F.M., dr.
Gimbutas, Jurgis, dr. inž. (statybos sk. red.)
Gimbutienė - Alseikaitė, Marija, dr.
Gintneris, Antanas
Girnius, Juozas, dr. (filosofijos sk. red.)
Grabauskas, Juozas, dipl. chemikas
Grinius, Jonas, dr. doc.
Gustaitis, Algirdas
Yčas, Martynas, dr.
Ivinskis, Zenonas, dr. prof. (Lietuvos istorijos ligi 1600 sk. red.)
Jakštas, Juozas, dr. prof. (viduramžių istorijos sk. red.)
Jasaitis, Domas, dr. (medicinos sk. red.)
Jasaitis, Stasys, dr.
Jesaitis, Margeris A., dr.
Jucaitis, Pranas, dr. prof. (chemijos sk. red.)
Jurgėla, Kostas R., dr.
Jurma, Mall (estai)
Jurskis, Alfonsas, doc. inž. (elektrotechnika)
Kačinskas, Jeronimas
Kairys, Anatolijus
Kairys, Stepas, prof. (farcinė chemija)
Kanauka, Vincas, dr. prof.
Kardelis, Jonas
Karys, Jonas K. (numizmatika)
Kaupas, Julius, dr.
Kavolis, Martynas, kun. dr. (evangelikų teologija)
Kavolis, Vytautas
Kėkštas, Juozas (lenkų ir ispanų literatūra)
Keturakis, Andrius, adv. (sporto sk. red.)
Keturakis, Bronius
Kiškūnas, Petras
Kolupaila, Steponas, prof. (hidrologijos ir hidrografijos sk. red.)
Krasauskas, Rapolas, kun. (Lietuvos vietovių ir Lietuvos bažnyčios istorija)
Krikščiūnas, Matas (fizika)
Kriščiukaitis, Kazys doc. inž.
Kučas, Antanas, dr. prof.
Kulbokienė, Veronika (Vilniaus kraštas)
Kviklys, Bronius
Landsbergis, Alg. (anglosaksų literatūra)
Laucevičiūtė, Aleksandra (meno istorija)
Laurinaitis, Jonas Martynas, ats. plk. ltn.
Lazauskas, Grožvydas J., inž.
Leonas, Algirdas, adv.
Leonas, Jonas
Lingis, Juozas (skandinavų kraštai)
Lišauskas, Vladas
Liuima, Antanas, S.J., dr. prof.
Mačiuika, Benediktas V.
Makauskis, Jonas
Marcilionis, Balys, dr.
Margeris, Algirdas, dr.
Masaitis, Č., dr. (astronomija)
Masionis, Antanas
Matonis, Jonas, ats. plk. ltn.
Matulaitis, Kazys A., M.I.C., dr.
Matulis, Steponas, M.I.C.
Mažeika, Almis Povilas, dr. (okeanografijos ir jūrininkystės sk. red.)
Mažiulis, Antanas (etnografijos sk. red.)
Mickevičius, Bronius, dr.
Mikaila, Jurgis, inž. (mechaninė technologija)
Mockaitis, Juozas, dr.
Nagys, Henrikas, dr. (latvių ir vokiečių literatūra)
Narkeliūnaitė, Salomėja
Nauburas, Martynas (Klaipėdos kraštas ir M. Lietuva)
Norkaitis, Jonas, dr.
Obolėnas, Kazys
Ostrauskas, Kostas, dr.
Oželis, Kazys, ats. plk., dr. doc.
Pajaujytė-Staknienė, Alina
Paplauskas-Ramūnas, Antanas, dr. prof.
Paplėnas, Jonas, dr. (ekonomika)
Paršeliūnas, Jonas, doc.
Pauliukonis, Pranas (senovės istorija)

Pažemeckas, Juozas, adj. (finansų mokslas ir bankai)
Penkauskaitė, Ona
Povilaitis, Bronius, dr. (žemės ūkio sk. red.)
Prunskis, Juozas, kun. dr. (žurnalistikos sk. red.)
Puzinas, Jonas, dr. prof. (proistorės sk. red.)
Rabikauskas, Povilas, S.J., dr. prof.
Račkus, Aleksandras M., dr.
Raila, Stasys, kun.
Rauktys, Juozas, prof. (botanika, miškininkystės sk. red.)
Razminas, Klemensas, msgr.
Regelis, K., prof. (botanika)
Reisgys, Jurgis
Reklaitis, Povilas, dr. (meno istorija)
Rimšelis, Viktoras, M.I.C., dr.
Rudaitis, Zigmas, dr.
Rukša, Antanas, dr. prof. (klasikinė senovė)
Rukuiža, Antanas, doc.
Ružaniec-Ružancovas, Aleksandras, ats. plk.
Saldukienė, Birutė
Salys, Antanas, dr. prof. (kalbotyros sk. red.)
Santvaras, Stasys
Sinkevičiūtė, Izabelė
Slapšys, Mykolas
Slavutyč, Yar, dr. (ukrainiečiai)
Stankus, Steponas, dr. (ekonomika)
Stikliorius, Jonas A.
Sužiedėlis, Simas
Šapoka, Adolfas, dr. prof. (Lietuvos istorija)
Šešplaukis, Alfonsas, dr.
Šimutis, Leonardas
Šiaučiulis, Juozas
Šmulkštys, Liudas, adv.
Šturms, Eduards, dr. prof.
Talalas, Jonas
Tercijonas, Vincas, dr.
Trumpa, Vincas (istorija)
Tulaba, Ladas, kun. dr.
Urbonas, Oskaras, ats. plk.
Vadopalas, Antanas
Vaičiulaitis, Antanas
Vaidelys, Jonas
Vaišnora, Juozas, kun. dr. (katalikų teologijos sk. red.)
Vaitekūnas, Aleksandras, dr.
Vaitėnas, Mykolas, dr.
Vaitiekūnas, Vytautas
Vaitkūnaitė, Birutė
Valančius, Grigas, dr.
Valukonis, Jonas (matematika)
Vardys, Vytautas, dr.
Vasaitis, Antanas J., doc.
Vasyliūnas, Izidorius
Vasyliūnienė, Elena
Vasys, Jonas, inž.
Vėbra, Juozas, dr. prof.
Vengris, Jonas, dr. prof.
Vykintas, Stepas
Zalubas, Romualdas, dr.
Zaranka, Pranas
Zundė, Pranas, inž. (Vokietijos lietuviai)
Žemkalnis, Vytautas
Žilevičius, Juozas, L.M. (muzikos sk. red.)
Žymantas, Stasys, doc.
Žukaitė, Rita (amerikiečių dailininkai)
Žukauskas, Vitalis

Iliustracinę medžiagą šiam tomui talkino: Lietuvos generalinis konsulatas Naujorke, Lituanistikos muziejus (dr. A. M. Račkus), A. Bendorius, S. Kolupaila, P. Reklaitis, o taip pat V. Augustinas, L. Balsys, P. Baltakis, M. Brakas, J. Gimbutas, B. Kviklys, A. Liuima, Č. Masaitis, A. P. Mažeika, H. Nagys, B. Povilaitis, A. Ramanauskas, M. Rauchas, J. Rauktys, A. J. Vasaitis, kun. B. Zdanavičius ir kt. — Nuotraukas perfotografavo: D. Čibas (Los Angeles, JAV), Pleinys (Vokietijoj), Vaškelis (Filadelfijoj), Gruzdas (Bostone), V. Noreika (Čikagoj). — Latvijos ir Lenkijos žemėlapius braižė inž. Vyt. Žiaugra

XIV TOMO SVARBESNIEJI STRAIPSNIAI

Labanoras (A. Bendorius ir R. Krasauskas)
Labdara (K. J. Čeginskas ir Z. Ivinskis)
Labguva (M. Nauburas, P. Reklaitis ir Z. Ivinskis)
Ladiga, Kazys (K. Ališauskas)
Lafayette (K. R. Jurgėla)
La Fontaine (J. Grinius)
Lagerlöf, S. (J. Lingis)
Laidojimas (B. Mickevičius, P. Dambrauskas ir P. Reklaitis)
Laidosena (M. Gimbutienė)
Laidotuvės (J. Balys)
Laikai (L. Dambriūnas)
Laikas (V. Doniela)
Laiko skaičiavimas (Č. Masaitis ir A. Mažiulis)
Laikraštis (J. Prunskis)
Laikrodis (Č. Masaitis ir P. Reklaitis)
Laima (J. Balys)
Laimė (J. Girnius)
Laipsniai (L. Dambriūnas)
Laiptai (J. Gimbutas)
Laisvamanių organizacijos (A. Margeris)
Laisvė (J. Girnius ir V. Kavolis)
Laisvininkas (Z. Ivinskis)
Laiškas (A. Mažiulis)
Laivas (M. Slapšys ir L. Balsys)
Laivininkystė (A. P. Mažeika ir Z. Ivinskis)
Lakas (A. Damušis)
Lamarkizmas (Br. Povilaitis)
Lamartine, A. de (J. Grinius ir P. Čepėnas)
Lamikis (Z. Ivinskis)
Landsbergis, Gabrielius (K. Ostrauskas)
Langas (J. Gimbutas)
Lapė (A. Bendorius ir Z. Ivinskis)

Lapės, bžk. (A. Bendorius ir R. Krasauskas)
Lappo, I. (V. Trumpa)
L'art pour l'art (A. Čipkus)
Lasicki, Jan (Z. Ivinskis ir A. Mažiulis)
Łaski, lenkai (R. Krasauskas)
Lassus, Roland de (Iz. Vasyliūnas)
Lastas, Adomas (K. Ostrauskas)
Lastauskienė-Ivanauskytė, Marija (J. Brazaitis)
Ląstelė (M. Yčas)
Lastoŭski, Vaclaŭ (A. Ružaniec-Ružancovas)
Lašiša (A. Bendorius)
Lateninė kultūra (J. Puzinas)
Lateranas (P. Rabikauskas)
Laterano kanauninkai (V. Gidžiūnas)
Laterano susirinkimai (P. Rabikauskas)
Laterano sutartys (L. Andriekus)
Latgala (S. Sužiedėlis)
Latifundija (J. Jakštas)
La Tour, prancūzų dailininkai (A. Laucevičiūtė)
Lattimer skerdynės (A. Kučas)
Latvija (A. Bendorius, B. V. Mačiuika, A. Mažiulis, Ed. Šturms, S. Sužiedėlis, A. Salys, H. Nagys ir Iz. Vasyliūnas); Latvijos lietuviai (S. Sužiedėlis)
Lauda (K. Avižonis)
Laukas (M. Krikščiūnas)
Lauko etmonas (A. Šapoka)
Laukstyčiai (M. Nauburas ir Z. Ivinskis)
Laukuva (A. Bendorius ir R. Krasauskas)
Laurentijaus metraštis (K. Avižonis)
Laureo, V., nuncijus (Z. Ivinskis)
Laurynas, vardas (A. Salys)
Lauryno upė šv. (S. Kolupaila ir R. Budreika)
Lautenbachs, J. (H. Nagys ir A. Mažiulis)
Lavinskis, Jokūbas (Z. Ivinskis)
Lawrence, D. H. (A. Pajaujytė-Staknienė)
Lawrence, JAV lietuviai
Lazdijai (A. Bendorius ir R. Krasauskas)
Lazdininkai (J. Puzinas)
Lazūnai (V. Kulbokienė ir R. Krasauskas)
Lažas (Z. Ivinskis)
Lebrun, prancūzų tapytojai (P. Reklaitis ir A. Laucevičiūtė)
Lėcius (M. Nauburas ir Z. Ivinskis)
Leconte de Lisle (A. Čipkus)
Le Corbusier (R. Žukaitė)
Ledas (S. Kolupaila)
Ledynas (S. Kolupaila)
Ledynmetis (B. Saldukienė)
Ledjūris (A. Bendorius)
Ledo ritulys (A. Keturakis)
Lee, Charles ir Robert (K. R. Jurgėla)
Legionas (A. Rukša)
Lehmann F. L. (P. Reklaitis)
Leibniz, G. W. (V. Doniela)
Leipalingis (A. Masionis, A. Bendorius ir redakcija)
Leipcigas (A. Bendorius, Z. Ivinskis ir kt.)
Lėktuvas (P. Baltakis)
Lelewel, J. (V. Trumpa)
Lelija (J. Rauktys, J. Paršeliūnas ir J. Balys)
Leliūnai (R. Krasauskas)
Lėlių teatras (A. Kairys)
Lenčica (K. Avižonis)
Lengvenis (Z. Ivinskis)
Lengvoji atletika (Br. Keturakis)
Lenin (K. J. Čeginskas)
Lenkija (A. Bendorius, K. Avižonis, L. Dambriūnas, J. Kėkštas, P. Reklaitis ir Iz. Vasyliūnas)
Lenkinimas ir lenkėjimas Lietuvoj (K. Avižonis ir Z. Ivinskis)
Lentpiūvė (A. J. Vasaitis)
Lentupis (V. Kulbokienė)
Leonardo da Vinci (A. Laucevičiūtė ir S. Kolupaila)
Leonas, popiežiai (P. Rabikauskas), Bizantijos imperatoriai (J. Jakštas)
Leonas, Petras
Leontovič, F. I. (Z. Ivinskis)
Leopardi (A. Čipkus)
Leopoldas, valdovai (J. Jakštas ir P. Čepėnas)
Lermontov, M. (A. Čipkus)
Lessing, G. E. (A. Šešplaukis)
Leščinskis, Stanislovas (V. Trumpa)
Leškas, lenkų kunigaikščiai (K. Avižonis)
Lettou, John (K. Obolėnas)
Leukemija (St. Jasaitis)
Levas, Haličo-Volinijos kunigaikščiai (K. Avižonis)
Levitan, I. (A. Laucevičiūtė)
Lėvuo (S. Kolupaila)
Lewistono lietuviai (P. Kiškūnas)
Liaudies universitetas (V. Čižiūnas)
Liaudis (K. J. Čeginskas)
Liauka (D. Jasaitis)
Libanas (A. Bendorius)
Liberalas, liberalų partijos (K. J. Čeginskas)
Liberalizmas (V. Trumpa)
Liberalų Internacionalas (S. Žymantas)
Liberija (A. Bendorius)
Liberum veto (A. Šapoka)
Libija (A. Bendorius)
Libretas (K. Ostrauskas ir St. Santvaras)
Lydeka (A. P. Mažeika)
Lydinys (J. Mikaila)
Lyduvėnai (Krasauskas ir S. Kolupaila)
Liebig, J. von (J. Vengris)
Lyell, Ch. (A. Bendorius)
Lielupė (S. Kolupaila)
Liepa (J. Rauktys)
Liepoja (A. Bendorius, S. Sužiedėlis ir A. Gerutis)
Lietus (S. Kolupaila)

XIV TOME VARTOJAMOSIOS SANTRUMPOS

A = Amperas (Ampère)
a. = amžius
adm. = administracija, -inis
adv. = advokatas
ag. = anglų, -iškai
agr. = agronomija, agronomas
a. j. = arklio jėga
akad. = akademija, -ikas, -inis
alb. = albanų, -iškai
am. = amerikiečių, -iškai
apg. = apygarda
apl. = apylinkė
aps. = apskritis
ar. = arabų, -iškai
aram. = aramėjų, -iškai
arch. = architektūra, architektas
arkiv. = arkivyskupas
arm. = armėnų, -iškai
as. = asirų, -iškai
asist. = asistentas
asm. = asmenvardis
at. sv. = atominis svoris
aukšt. = aukštaičiai, -ių, -iškai
av. = Avestos, avestiškai
bdv. = būdvardis
b. g. = bendroji giminė
brėž. = brėžinys
b.r.t. = brutto registrinė tona
buv. = buvęs, -usi
b-vė = bendrovė
bžk. = bažnytkaimis
bžn. = bažnyčia
chem. = chemija, -inis
cm = centimetras
Co. = Company ‚kompanija'
ctr. = centneris
č. = čekų, -iškai
D. = Didysis, Didžioji
d. = diena, -os
dek. = dekanas
deš. = dešinysis, -ioji
did. = didysis
dipl. = diplomas, -uotas, -inis
dir. = direktorius
d-ja = draugija
dkv. = daiktavardis
D.L.K. = Didysis Lietuvos Kunigaikštis
doc. = docentas
dol. = doleris
dpt. = departamentas
dr. = daktaras (mokslo laipsnis)
ds. = daugiskaita
dv. = dvaras
erdm = erdvėmetris
egz. = egzempliorius, -ių, -iai
e. o. = ekstraordinarinis
est. = estų, -iškai
ev. = evangelikas, -ų
ež. = ežeras
fak. = fakultetas
fort. = fortepijonas
g = gramas
g. = gimė
gen. = generolas
germ. = germanų, -iškai
gyd. = gydytojas
gimn. = gimnazija
gyv. = gyventojas
gl. = galininkas
glžk. = geležinkelis
got. = gotų, -iškai
gr. = graikų, -iškai
gub. = gubernija, gubernatorius
gud. = gudų, -iškai
h = lot. hora ‚valanda'
ha = hektaras
hebr. = hebrajų -iškai
ide. = indoeuropiečiai, -čių
įk. = įkurtas
imp. = imperatorius, imperija
įn. = įnagininkas
ind. = indų, -iškai
inst. = institutas
inž. = inžinierius, inžinerija
isp. = ispanų, -iškai
įst. = įsteigtas, -i, -os
išsp. = išspausdintas, -ino
it. = italų, -iškai, italikų
įv. = įvardis
jap. = japonų, -iškai
j. l. = jūros lygis
jm. = jūrų mylia, jūrmylė
jnt. = jungtukas
jst. = jaustukas
k. = kaimas; kalba
kair. = kairysis
kan. = kanauninkas
kat. = katalikas, -ų
kg = kilogramas
kl. = klasė
km = kilometras
km. = kilmininkas
kng. = kunigaikštis, -tė
komp. = kompozitorius, kompozicija
korp. = korporacija, -inis
kpt. = kapitonas
kt. = kiti, -ų
k-tija = kunigaikštija
ktm = kietmetris
kun. = kunigas
kW = kilovatas
kWh = kilovatinė valanda
l = litras
lat. = latvių, -iškai
LB = Lietuvių Bendruomenė
LE = Lietuvių Enciklopedija
lenk. = lenkų, -iškai
liet. = lietuvių, -iškai
lyg. sv. = lyginamasis svoris
liut. = liuteronas, -ų

lot. = lotynų, -iškai
ltn. = leitenantas
LU = Lietuvos Universitetas
M. = Mažasis, -ji (pvz. M.Lietuva)
m = metras
mi. = mirė; metai, -ais
med. = medicina; medikas
mėn. = mėnuo
m. g. = moteriškoji giminė
mil. = milijonas
min. = minutė
m-ja = ministerija
mjr. = majoras
mkm. = maksimumas, maksimalus
mkt. = mokytojas, -a
m-la = mokykla
mm = milimetras
mnm. = minimumas, minimalus
mst. = miestas
mstl. = miestelis
muz. = muzika, -inis, -ikas
N. = Naujasis, -oji, -ieji, -osios
nd. = naudininkas
n. g. = niekatroji giminė
nr. = numeris
n.r.t. = netto registrinė tona
nrvg. = norvegų, -iškai
ol. = olandų, -iškai
ord. = ordinarinis
org. = organizacija, -inis
ork. = orkestras
p. = pietų, -inis
par. = parapija
pav. = paveikslas
pirm. = pirmininkas
plg. = palygink
plk. = pulkininkas
pn. = panašus, -iai
po Kr. = po Kristaus gimimo
pop. = popiežius
pr. = prūsų, -iškai
p. r. = pietų rytų, pietryčių
prc. = prancūzų, -iškai
prel. = prelatas
pr. Kr. = prieš Kristaus gimimą
prl. = prielinksnis
prof. = profesorius
prot. = protestantas, -ų, -iškai
prs. = persų, -iškai
prtg. = portugalų, -iškai
prv. = prieveiksmis
psl. = puslapis
p. v. = pietų vakarų, pietvakarių
pvz. = pavyzdys, pavyzdžiui
r. = rytų, -inis
red. = redaktorius; redagavo
rom. = romėnų, romanų, -iškai
rus. = rusų, -iškai
S = Senasis, -oji, -ieji, -osios
sav. = savaitė
sek. = sekundė
sem. = seminarija
sekr. = sekretorius
sen. = senovės, -inis
s-ga = sąjunga
sk. = skyrius
skr. = sanskrito, -iškai
skv. = skaitvardis
sl. = slavų, -iškai
spv. = slapyvardis
st. = stotis
styg. = styginis
stp. = santrumpa
stud. = studentas, -ų
suom. = suomių, -iškai
sva. = senovės vokiečių aukštaičių
š. = šiaurės, -inis
šm. = šauksmininkas
šv. = šventas, šventasis
Švč. = Švenčiausias, -ia
šved. = švedų, -iškai
t = tona
t. = tomas
techn. = technika, techninis
temp. = temperatūra
teol. = teologija
t.y. = tai yra
t. p. = tas pats; ten pat
tr. = tark
trm. = tarmybė; tarminis, -iškai
tt. = tomai; tolimesnieji puslapiai
turk. = turkų, -iškai
ukr. = ukrainiečių, -iškai
univ. = universitetas
V = voltas
v. = vakarai, -ų, -inis
vad. = vadinamasis, -oji
v-ba = valdyba
val. = valanda
vd. = vardininkas
VDU = Vytauto D. Universitetas
ved. = vedėjas
vg. = vengrų, -iškai
v. g. = vyriškoji giminė
vid. = vidutinis
vidr. = vidurinis, -ė
vyr. = vyriausias, vyresnysis
virš. = viršininkas
vysk. = vyskupas
vkž. = veiksmažodis
vls. = valsčius
vok. = vokiečių, -iškai
v. pirm. = vicepirmininkas
vs. = vienaskaita
vsd. = viensėdis, vienkiemis
vst. = valstybė
vt. = vietininkas
VU = Vilniaus Universitetas
vva. = viduramžių vokiečių aukštaičių
vvž. = viduramžių vokiečių žemaičių
vž. = vokiečių žemaičių
W = vatas
Ž. = Žemasis, -oji
žem. = žemaičių, -iškai
žr. = žiūrėk
ŽŪA = Žemės Ūkio Akademija

XIV TOMO STRAIPSNIŲ SANTRUMPOS

A.B. : A. Bendorius
A.Č. : A. Čipkus
Ad.D. : A. Damušis
A.Grt. : A. Gerutis
A.J. : A. Jurskis
A.J.Vts. : A. J. Vasaitis
A.Kč. : A. Kučas
A. Kt. : A. Keturakis
A.L. : A. Landsbergis
A.Lc. : A. Laucevičiūtė
Alg.G. : A. Gustaitis
Alg.M. : A. Margeris
A. Lm. : A. Liuima
A.Ln. : A. Leonas
A.M. : A. Masionis
A. Mž. : A. Mažiulis
A.P.Mžk. : A. P. Mažeika
A.P.-R. : A. Paplauskas-Ramūnas
A.P.-St. : A. Pajaujytė-Staknienė
A.Rkš. : A. Rukša
A.Rkž. : A. Rukuiža
A.Ržc. : A. Ružaniec-Ružancovas
A.S. : A. Salys
A.Š. : A. Šapoka
A.Špl. : A. Šešplaukis
At.K. : A. Kairys
A. Vč. : A. Vaičiulaitis
A.Vdp. : A. Vadopalas
A.Vtk. : A. Vaitekūnas
B.Kt. : B. Keturakis
B.M. : B. Mickevičius
B.Mrc. : B. Marcilionis
Br.Kv. : B. Kviklys
Br.P. : B. Povilaitis
B.Sld. : B. Saldukienė
B.V.Mč. : B. V. Mačiuika
B.V. : B. Vaitkūnaitė
Č.M. : Č. Masaitis
D.Js. : D. Jasaitis
E.Bnk. : E. Binkis
Ed.Š. : E. Šturms
G.Lz. : G. Lazauskas
G.V. : G. Valančius
H.N. : H. Nagys
Y.S. : Y. Slavutyč
Iz.V. : I. Vasyliūnas
J.A. Stk. : J. A. Stikliorius
J.B. : J. Balys
J.Brz. : J. Brazaitis
J.C. : J. Cicėnas
J.G. : J. Girnius
J.Gbt. : J. Gimbutas
J.Gr. : J. Grinius
J. Grb. : J. Grabauskas
J.J. : J. Jakštas
J.K. : J. Kėkštas
J.Kč. : J. Kačinskas
J.Krd. : J. Kardelis
J.Lng. : J. Lingis
J.Mat. : J. Matonis
J.Mck. : J. Mockaitis
J.Mk. : J. Makauskis
J.Mkl. : J. Mikaila
J. M.L. : J. M. Laurinaitis
J.Nrk. : J. Norkaitis
J.P. : J. Puzinas
J.Ppl. : J. Paplėnas
J.Pr. : J. Prunskis
J.Prš. : J. Paršeliūnas
J.Pžm. : J. Pažemėnas
J.Rkt. : J. Rauktys
J.Rsg. : J. Reisgys
J.Ščl. : J. Šiaučiulis
J.V. : J. Vaišnora
J.Vbr. : J. Vėbra
J.Vlk. : J. Valukonis
J.Vng. : J. Vengris
J.Vs. : J. Vasys
J.Ž. : J. Žilevičius
K.Alš. : K. Ališauskas
K.A.M. : K. A. Matulaitis
K.Avž. : K. Avižonis
K.Brn. : K. Barėnas
K.Čb. : K. Čibiras
K.D. : K. Drunga
K.J.Čg. : K. J. Čeginskas
K.Krš. : K. Kriščiukaitis
K.O. : K. Ostrauskas
K.Ob. : K. Obolėnas
K.Rgl. : K. Regelis
K.R.Jrg. : K. R. Jurgėla
L.A. : L. Andriekus
L.Bls. : L. Balsys
L.D. : L. Dambriūnas
L.Šm. : L. Šmulkštys
L.Šmt. : L. Šimutis
L.T. : L. Tulaba
M.A.Js. : M. A. Jesaitis
M.Č. : M. Čyvas
M.Dv. : M. Devenis
M.Gbt. : M. Gimbutienė
M.Gld. : M. Galdikienė
M.Y. : M. Yčas
M.J. : M. Jurma
M.Kr. : M. Krikščiūnas
M.Kv. : M. Kavolis
M.Nb. : M. Nauburas
M.Slp. : M.Slapšys
O.P. : O. Penkauskaitė
O.Urb. : O. Urbonas
P.Blt. : P. Baltakis
P.Č. : P. Čepėnas
P.Dmb. : P. Dambrauskas
P.Jc. : P. Jucaitis
P.Kšk. : P. Kiškūnas
P.Plk. : P. Pauliukonis
P.Rbk. : P. Rabikauskas
P.Rkl. : P. Reklaitis
Pr.Z. : P. Zundė
R.Bdr. : R. Budreika
R.Krs. : R. Krasauskas
R.Zlb. : R. Zalubas
R.Žk. : R. Žukaitė
S.K. : S. Kolupaila
S.Mtl. : S. Matulis
S.Stn. : S. Stankus
S.Suž. : S. Sužiedėlis
St.Js. : S. Jasaitis
St.K. : S. Kairys
St.Rl. : S. Raila
St.S. : S. Santvaras
St.Vk. : S. Vykintas
S.Žmt. : S. Žymantas
V.Als. : V. Alseika
V.Čž. : V. Čižiūnas
V.Dn. : V. Doniela
V.Gdž. : V. Gidžiūnas
Vyt.B. : V. Bieliauskas
V.Klb. : V. Kulbokienė
V.Kv. : V. Kavolis
V.Rmš. : V. Rimšelis
V.Trc. : V. Tercijonas
V.Trp. : V. Trumpa
V.Vrd. : V. Vardys
V.Vt. : V. Vaitiekūnas
V. Žmk. : V. Žemkalnis
Z.I. : Z. Ivinskis
Z.R. : Z. Rudaitis

L

L, l aštuonioliktoji lietuvių kalbos raidyno raidė, žyminti balsingą sklandųjį priebalsį, kuris gali būti tariamas kietai (lapas, lova, kaltas) ir minkštai (lėkti, liepa, kalti). Kaip kitos, taip ir ši lotyniškoji raidė yra kilusi iš semitų (lamed) ir graikų (lambda), kur ji buvo rašoma 𐤋 Λ. Iš 𐤋 atsirado vėlesnė graikų Λ, o iš iš Λ lotynų L.

Kaip s a n t r u m p a lotynų kalboje L yra Lucius (vyriškas vardas), Lex (įstatymas), Liber (knyga), Lector (skaitytojas), Licentiatus (licenciatas); kaip romėnų skaitmuo L yra 50; angliškai £ yra sterlingų svaro (livre) ženklas; po augalų ir gyvulių vardų L. reiškia Linné (žr.).

1 mūsų enciklopedijoje yra litro santrumpa.

La 1. cheminio elemento lantano ženklas; 2. muzikoje Do gamos šeštasis iš eilės tonas.

La. JAV valstybės Louisianos santrumpa.

Laacho ež. (vok. Laacher See) v. Vokietijoj, Eifelio kalnuose, į v. nuo Koblenzo; 332 km² ploto, 53 m gylio. Būdamas apskritas ir atsiradęs vulkaninės kilmės uolienų srity, iš tradicijos buvo laikomas maaru, t.y. ežeru, susidariusiu užakusio vulkano kraterio dubury; bet naujausieji tyrinėjimai išaiškino jį esant ne maaros, o tektoninės kilmės. Jo kalvotos apylinkės apaugusios mišku. Ežero p.v. krante yra garsusis vienuolynas Maria Laach (žr.).

Laaland Danijos sala Baltijos jūroje, tarp Zelandijos ir Fehmarno; 1242 km², 87.150 gyv. (1950). Derlingos, sunkaus priemolio dirvos tinka cukrinių runkelių kultūrai. Šiaurinė ir rytinė dalis apaugusi ąžuolų ir bukų miškais. Adm. centras Maribo.

Laaman Eduard (g. 1888), estų laikraštininkas, 1924–38 liberalinio laikraščio Vaba Maa vyr. redaktorius, 1938–40 Rahvalet vyr. redaktorius. Be straipsnių, rašė atsiminimų, istorinių apžvalgų ir išleido knygą Eesti iseseisvuse suend (Estijos savarankiškumo atgijimas) 1936–38. 1935 buvo apdovanotas Gedimino ordinu. 1941 bolševikų deportuotas į Sibirą.

Laba 1. upelis Šeduvos vls., Panevėžio aps., Šuojos (Kiršino, Nevėžio) deš. intakas, 14 km ilgio; teka į r. nuo Dabšionių bžk.; baseino plotas 40,5 km².

2. Š. Kaukazo upė, Kubanės kair. intakas, 320 km ilgio; baseino plotas 12.360 km², vid. debitas 83 m³/sek.

Labadie Jean de (1610–74), prancūzų teologas, iš pradžių jėzuitas (1625–39) ir kat. kunigas (1635), vėliau, apie 1650 perėjo į reformatus. 1659–66 dvasininkas Ženevoje; persikėlė į Olandiją, sudarė savą religinę bendruomenę, kuri laikėsi turto bei vaikų bendrumo. Iš Olandijos išvarytas, 1670 persikėlė į Vestfaliją, vėliau į Altoną. Jo šalininkai, l a b a d i s t a i, laikėsi dar ligi XVIII a. Dalis jų 1684 buvo įsikūrę Marylande, JAV, kur jie sunyko po 50 m. Savo bažnytines reformas L. rėmė kvietizmu (žr.).

Lābalaukis (vok. Gutenfeld) bžk. ir dv. lenkų valdomoje Rytprūsių srityje, 18 km į š.r. nuo Malšiakukio (lenk. Melzak), prie Ylavos–Malšiakukio plento. Bžk. ir dv. 1939 turėjo 909 gyv.

Laban Rudolf von (g. 1879 Vengrijoje), išraiškos šokio mokytojas ir choreografas, vokiečių kilmės. L. pirmiausia rūpėjo grynasis judesys ir jo santykis su erdve, judesys kaip koordinuota dvasios, nervų ir raumenų išraiška. Turėdamas tikro kūrėjo ekstazę ir mokslininko smalsumą, L. buvo šokio teoretikas ir šokio užrašymo sistemos, vad. labanotation, išradėjas. Jis padėjo pagrindus išraiškos šokiui Europoje ir stipriai įtakojo JAV išraiškos šokį bei klasikinio baleto vystymąsi. Jo žymiausi mokiniai — Mary Wigman, Kurt Joos ir Sigurd Leeder. 1910 Münchene L. įkūrė šokio grupę ir mokyklą; karo metus praleido Šveicarijoje, 1919 Stuttgarte įsteigė Tanzbühne Laban. 1923 su šia grupe persikėlė į Hamburgą, įsteigė pirmąjį mėgėjų judesio chorą ir 1924 suorganizavo ten savo kamerinio šokio teatrą, o 1926 Würzburge choreografijos inst. Nuo 1930 dirbo keliuose valstybiniuose teatruose kaip šokio direktorius. 1938 persikėlė į Angliją, kur

įsteigė savo studiją Manchesteryje. Jo žymiausios choreografijos: Glucko Don Juan, Händelio Terpsichore, R. Strausso Josephslegende, scenos iš R. Wagnerio Rheingold ir kt. Knygos: Die Welt des Tänzers 1920, Gymnastik und Tanz 1926, Des Kindes Gymnastik und Tanz 1926, Choreographie 1926, Methodik zur Tanzschrift und tanzschriftliche Tänze 1926–30, The Mastery of Movement on the Stage 1950. *B.V.*

Labanas aramėjas, Rebekos brolis ir Jokūbo uošvis. Jokūbas buvo vedęs dvi L. dukteris Rachelę ir Leją (Gim. 24, 29). Iš jį mininčių tekstų matyti aramėjų (sirų) ir izraelitų giminystė ir drauge ginčai dėl sienų (Gim. 31, 45).

Labanauskaitė Ona (g. 1901 X 14 Dovydžių k., Kruopių vls., Šiaulių aps.), visuomenės veikėja ir laikraštininkė. 1924 baigė Šiaulių gimn., 1933 VDU teisių fak., 1935 Lille univ. socialinių ir politinių mokslų mokyklą. Veikusi ateitininkų, kat. moterų d-jos ir ypač pavasarininkų vadovybėje. Redagavo Moterį, Pavasarį, Jaunimo Vadą ir Liepsnas (1937-40). Tautininkų režimo metais kelis kartus bausta kaip atsakomoji red., ypač kai ilgesnį laiką dirbo Ryto dienraščio redakcijoje.

O. Labanauskaitė

JAV 1949–56 Draugo dienraščio redakcijos narys. Įvairiomis temomis rašiusi daugely laikraščių ir kitų leidinių (Liet. kat. mokslo akademijos Suvažiavimo Darbuose II paskaita Moterų darbo problema). Išvertė Kristaus Sekimą, E. Fiedlerio Defenzyvą ir ofenzyvą (antrąją dalį) 1930, R. Maederio Katalikas esu 1932, J. S. Svensono Kaip aš tapau kataliku 1932, J. Schrijverso Meilės praktiką 1955.

Labanauskas 1. Ignas (1885 X 29—1955 Ramygaloj), prelatas. Kunigu įšventintas 1908 X 28; teologijos magistro laipsnį įsigijo Petrapilio dvasinėj akademijoj ir kapelionavo Panevėžio mokytojų seminarijoj. 1919–34 Rokiškio klebonas ir dekanas; buvo miesto tarybos narys, veikė Lietuvos ūkininkų s-goj ir įvairiose kooperatinėse įstaigose. Nuo 1934 Ramygalos klebonas ir Panevėžio dekanas.

2. Povilas Julius (g. 1908 XII 12 Nemakščiuose, Raseinių aps.), jūrų karininkas, inžinierius. 1927 baigė Kauno Aušros gimn., 1928 išvyko į Italiją, ten 1931 baigė Livorno karališkąją laivyno akademiją, 1932–34 atliko jūrų karininko stažą ir baigė Italijos karo laivyno karininkų aukštuosius kursus. Be to, 1937 dar buvo išsiųstas į Tulono karo laivyno torpedų ir elektros karininkų mokyklą. Nuo 1935 tarnavo Prez. A. Smetonos laive ir 1939, išėjus į atsargą jūrų kpt. A. Kaškeliui, buvo paskirtas šio laivo vadu. Užėjus bolševikams, 1940 per Vokietiją pateko į Švediją, iš kur per Braziliją 1941 pasiekė JAV. 1944 baigęs Kalifornijos technologijos institutą magistro laipsniu, trejus metus dirbo inžinierium General Electric b-vėj, 1947–50 dėstė elektroinžineriją Marquette univ. Milwaukee, Wis. Nuo 1951 tarnauja Amerikos Balse (nuo 1952 redaktorius-režisierius, 1958 IV perkeltas į Amerikos Balso skyrių Münchene (Vokietijoj). Nuo 1921 skautas, dirbo jūros skautuose, vedė Klaipėdos radiofone jūros šaulių ir jūrininkystės valandėlę, rašė skautų, karinėje ir kt. spaudoje, buvo Jūros ir Mūsų Žinyno redakcijų narys; 1952 Naujorke paruošė vieną iš pirmųjų lietuviškų televizijos programų apie trijų žvejų pabėgimą iš Lietuvos, padėjo J. Stukui pravesti 8 lietuviškus televizijos pusvalandžius Naujorke. LE bendradarbis.

P. J. Labanauskas

Labanóras Utenos (vėliau Švenčionių) aps. mstl., buvęs Linkmenų vls. centras, vėliau Saldutiškio vls., o sovietinėj okupacijoj Švenčionėlių rajono; apie 500 gyv. (1940, 1923 — 443). L. yra toje vietoje, kur susikryžiuoja keliai iš Kaltanėnų į Molėtus ir iš Joniškio į Saldutiškį, didelio miškų masyvo vidury. Arti miestelio yra tik vienas mažas L. ež., bet iš atokiau jis yra apsuptas iš vakarų, šiaurės ir pietų pusių Molėtų grupės ežeryno. Nepriklausomoje Lietuvoje L. buvo žymi miško pramonės vietovė su miškų urėdija (žr. žemiau). Pradžios mokykla, kelios krautuvės, pašto įstaiga. Muzikos instrumentas kulinė (žr.) buvo išpopuliarėjęs Labanoro dūdos vardu. Iš L. par. buvo kilęs vilniečių veikėjas kun. P. Kraujalis (žr.). *A.B.*

Istorija. L. vietovardis jau minimas XIV a. istoriniuose šaltiniuose. Tada L. buvo dar tik kaimas ir dvaras, priklausęs D.

Labanoro bažnyčia ir varpinė *Foto V. Augustino*

L. kunigaikščiui. Lietuvos krikšto metu Jogaila 1387 padovanojo L. su jam priklausančiais miškais ir ežerais Vilniaus katedrai. Nuo XIV iki XIX a., tai yra, iki rusų valdžia nusavino bažnytinius turtus, L. buvo Vilniaus vyskupijos nuosavybė. Tame laikotarpyje prie L. dvaro pradėjo augti ir miestelis. L. dv. mėgo lankytis ir pagyventi Vilniaus vysk. Albertas Taboras. Jis L. ir mirė 1507 III 27. XVI a. L. dv. administravo Vilniaus katedros prelatai kustodai. Vysk. V. Protasevičiaus laikais iš L. dv. buvo pasitraukę valstiečiai, bet Žygimantui Augustui įsakius, turėjo vėl sugrįžti. L. miestelėnai, kaip matyti iš 1731 VI 15 potvarkių, privalėjo mokėti nuo savo sklypų, margų ir valakų tokį pat činšą kaip ir Kuktiškių miestelėnai; be to, jie privalėjo vasarą atidirbti ‚gvoltus', vežti žuvį į Vilnių, vykti kelionėn su laiškais, išdrožti 10 kapų skiedrų dv. reikalams, ant Labanoro ir Dumblės upelių statyti tiltus arba senus taisyti ir eiti į medžiokles lygiai su valstiečiais. 1866 L. mstl. buvo 236 gyv., iš jų 228 katalikai ir 8 žydai; XX a. pradžioje gyv. jame jau buvo 280.

L. miškuose 1863 Albertinskis suorganizavo sukilėlių būrį, kuris V 17 susijungė su Ukmergės aps. Kasparo Maleckio suorganizuotu daliniu. K. Maleckio dalinyje buvo per 300 vyrų, daugiausia valstiečių. V 21 sukilėliai susikovė su rusų kariuomenės daliniais, kurių buvo 3 pėst. kuopos ir 100 kazokų. Po dviejų valandų kovos rusai neteko 25 užmuštų ir 50 sužeistų. Sukilėlių buvo 10 užmuštų, 5 sužeisti ir 8 pateko nelaisvėn. Sukilėliai atėmė 20 arklių bei šaudmenų. Kautynėse pasižymėjo poručnikas Bukovskis (žuvo) ir Petrapilio univ. studentas Braunas.

Šv. M. Marijos Gimimo bžn. statyta Vilniaus vyskupo rūpesčiu prieš 1522, nes tų metų Vilniaus vyskupijos bažnyčių sąraše L. bžn. jau minima. Bažnyčioj buvo stebuklingas Dievo Motinos paveikslas, apie kurį kalbama 1675 vyskupo vizitacijos protokole. Dar 1744 L. buvo Kuktiškių par. filija ir priklausė Brėslaujos dekanatui. 1820 parapiečių lėšomis buvo pastatyta nauja bžn. 1781 L. parapija turėjo 1378 parapiečius. Prie bažnyčios veike mokykla. 1781 joje mokėsi 15 vaikų: 1 šlėkta, 2 miestelėnai ir 12 valstiečių; 1782 — 2 šlėktos, 8 miestelėnai ir 16 valstiečių. 1798 lankymo protokole pažymėta, kad mokyklą išlaiko vietos klebonas. 1804 ir 1805 joje mokėsi po 10 vaikų. 1909 L. parapija tebebuvo nedidelė, gyventojai neturtingi. Parapiečių daugumą sudarė lietuviai, pamaldos buvo atliekamos lietuviškai. L. klebonavo, vysk. Hrineveckio 1884 paskirtas, kun. A. Burba. Jis išvystė plačią lietuvišką veiklą, palaikė artimą kontaktą su žmonėmis, lankydamas parapiečius užrašinėjo lietuviškas

dainas (paskelbtas Valty 1894–95). Jis žymiai atlietuvino sulenkėjusią parapiją; bet 1886 dėl lietuviškos veiklos ir lietuviškų knygų platinimo lenkuojančių dvarininkų buvo apskųstas, policijos suimtas ir uždarytas Gardino vienuolynan. L. apylinkėje ilgai knygnešiavo ir daraktoriavo zakristijonas Karolis Baužys (m. 1935). Įsteigus Lietuvos bažnytinę provinciją, L. par. buvo priskirta prie Kaišiadorių vyskupijos, Saldutiškio dekanato. 1940 ji turėjo 3200 parapiečių. Koplyčios dvi: parapijos kapinėse ir Stirniuose.

Słow. geogr. V 1884; *N. Rouba,* Przewodnik pod Litwie i Białejrusi; Codex diplomaticus eccles. cathedralis nec non dioceseos Vilnensis 1932; Vadovas po Lietuvą (red. Pr. Barkauskas ir A. Vabalas) 1938; *J. Kurczewski,* Biskupstwo Wileńskie 1912; Lietuvos. . . istorijos šaltiniai I, 1955. *R.Krs.*

L. ežeras, 1 km į r. nuo Labanoro mstl., 2 km ilgio, 55 ha ploto; paviršius 160 m nuo j.l.; iš ež. teka Dumblė, Peršokšnos (Lakajos, Žeimenos, Neries) aukštupis. *S.K.*

L. miškų urėdija, būstinė Saldutiškyje, bendras plotas apie 32.000 ha. Nemiško plotuose vyrauja vandenys (8500 ha) ir durpynai bei balos (2000 ha). Urėdija turi 10 girininkijų: Aisetos, Baltadvario, Baranavos, Dubingių, Inturkės, Kiauneliškio, Labanoro, Linkmenų, Pavižinčio, Stirnių. Vyrauja pušynai. Šių augaviečių pušis pasižymi pilnesniu (cilindriškesniu) nuaugimu bei taip pat geromis techninėmis savybėmis. Urėdijos miškuose laikosi kurtiniai. *J.Rkt.*

Labanoro dūda žr. Kulinė.

Labarum (lot.) romėnų legijonų karo ženklas: keturkampė raudona drobė, prikabinta prie ieties. 312 Konstantino D. mūšyje prie Pons Milvius krikščionių kariuomenė nešė l. su Jėzaus Kristaus monograma ant ieties smaigalio (vietoj erelio). L. su Kristaus monograma liko krikščionių romėnų imperijos ženklu ir buvo perimta Bizantijos imperatorių. Vaizduojama mozaikose.

Labara funebra vėliavos kabinamos bažnyčiose mirusiems atminti senoves Lenkijoje ir Lietuvoje; jos buvo pažymėtos mirusio pavarde, herbu ir mirties data. Pagal Bielskį ir Stryjkowskį, Vytautui atminti Vilniaus katedroje kabėjusi didelė vėliava su Vytauto atvaizdu ant žirgo. Ji sudegė per 1530 gaisrą. *P.Rkl.*

Labaukštas upelis Eržvilko vsl., Tauragės aps., Šaltuonos (Šešuvio, Jūros) deš. intakas, 8 km ilgio; teka į p.v. pro Pašaltuonio bažnytkaimį.

La Baume Wolfgang (g. 1885 II 8), vokiečių proistorikas. 1903–07 studijavo gamtos mokslus Jenos ir Berlyno univ., 1911–23 V. Prūsų provincijos muziejaus Dancige skyriaus ved. ir 1923–38 dir., 1928–38 Dancigo aukštosios technikos mokyklos proistorės e.o. prof., 1938–44 Karaliaučiaus krašto proistorės įstaigos dir. ir univ. prof., 1945-50 Šlezvigo-Holšteino muziejaus mokslinis bendradarbis, nuo 1950 Marburgo J. G. Herderio inst. narys. 1955 išėjo pensijon. Kartu su M. Ebertu ir B. Ehrlichu yra daug kasinėjęs V. Prūsuose. Įvairiuose žurnaluose išspausdino labai daug darbų apie veidines urnas, gintarą, proistorės kultūrinius augalus, naminius gyvulius, ūkį, darbo įrankius, ginklus ir jų apdirbimo techniką, amatus, audybą ir kt. Bedirbdamas Karaliaučiuje, parašė nemaža studijinių darbų iš prūsų proistorės. Svarbesnieji darbai: Vorgeschichte von Westpreussen 1920, Urgeschichte der Ostgermanen 1934, Kulturen und Völker der Frühzeit im Preussenlande (kartu su C. Engeliu) 1937, Die Wikinger (H. Reinertho darbe Vorgeschichte der deutschen Stämme III 1940) ir kt. 1924–38 redagavo Blätter für deutsche Vorgeschichte ir 1941–44 Altpreussen. 1956 išėjo jam pagerbti Documenta archeologica W. La Baume dedicata. *Ed.Š.*

Labdano eterinis aliejus gaunamas iš Viduržemio jūros srity augančio krūmo, Cistus ladaniferus L. Smulkias šakutes ir lapus virinant vandenyje, paviršiuje susirenka tamsūs sakai, kurie nugriebiami, ir iš jų išskiriamas eterinis aliejus, varant su vandens garais. Gaunama 1–2% tiršto geltono skysčio, $d^{15}/_{15}$0,947–0,980, n^{20}/D1,4919–1,5048, [α]D+2°20′ iki +6°32′. Labdano kvapas stiprus ir labai patvarus; atskiestas primena pilkosios ambros kvapą. Šakutes ir lapus ekstrahuojant lakiais tirpikliais ir pastaruosius nudistiliuojant sumažintame slėgime, gaunama 4–7% tiršto ekstrakto, kurio apie 60–80% tirpsta alkoholyje. L.e.a. ir ekstraktai plačiai vartojami kvepaluose, kuriems jie duoda patvarumo ir malonų, šiltą, balzaminį priekvapį. Labdano cheminė sudėtis dar nepilnai ištirta.

Ernest Guenther, The Essential Oils VI, 1952; *J. Torner Ochoa,* Aceites esenciales españoles 1952; *J. D. Cocker, T. G. Halsall ir A. Bowers,* The Chemistry of Gum Labdanum (J. Chem. Soc. 1956, 4259–4271). *J.Vbr.*

Labdara Bažnyčios, valstybės ar privačių sambūrių organizuota veikla medžiagiškai ir kitokiai paramai teikti vargstantiems, pavojuj esantiems bei nelaimės ištiktiems asmenims. Asmens vargas ir iš to kylanti pareiga jam padėti sudaro l. pagrindą. Savo veikloje l. remiasi subsidiariškumo principu, t.y. siekia pirmiau panaudoti visas galimybes pačių paliestųjų aplinkoje ir skatina savitarpinę pagalbą. Medžiaginės paramos teikimas nėra pati svarbiausia labdaringos veiklos lytis. Į jos sritį taip pat įeina sveikatos apsaugos ir jaunimo globos reikalai. Pažiūros į l. praeityje keitėsi. Viduramžiais buvo praktikuojama artimo meilės įstatymu pagrįsta laisvoji l. Ją vykdė atskiros visuomeninės grupės (luomai, cechai). Naujaisiais amžiais iškilo viešoji l. Pirmasis aiškiai pabrėžęs visuomenės ir valstybės reikšmę l. srityje buvo ispanų humanistas Ludovico Vives, parašęs veikalą De subventione pauperum 1526. Jo minčių įtakoje l. tapo miestų ir savivaldybių uždaviniu. Prancūzų revoliucija įvedė valstybinės l. principą, kuris prigijo visoje Europoje. Modernioje valstybėje vis labiau įsigali viešoji l., kurios pagrindinė našta ir tenka valstybei. Asmeninio bei grupinio solidarumo paramą pakeičia valstybės anoniminė bei institucinė globa. Tuo požiūriu laisvoji l. labiau išlaiko savo autentišką pobūdį, nors ir jai gresia pavojus išsigimti į biurokratiją, netekti labdaros savaimingo ir asmeninio pobūdžio. L. organizacijų uždavinys — tęsti tikrąsias l. tradicijas, puoselėjant bendruomeninių grupių ryšius ir jas sudarančių narių savitarpinius įsipareigojimus bei solidarumą. Ir ateityje žmonių vargui švelninti jos bus reikalingos. Ypač pramoninėje visuomenėje, kur ne visas žmogus vertinamas, bet tik jo darbingumas, tinkamumas gamybai, žmogus dėl ligos, senatvės, invalidumo, neprisitaikymo ar kt. priežasčių lengvai gali tapti nedarbingas, netekti būtino pragyvenimo šaltinio. Pasikeitus pačiai visuomenei ir žmogaus padėčiai joje, senosios visuomeninės apsaugos priemonės nebeatlieka savo vaidmens. Be to, l. organizacijos turi didelės reikšmės auklėjimo ir socialinės globos darbe. Laisvoji l. papildo viešąją globą. Viešosios l. uždavinys padėti ten, kur nebeužtenka pavienių bendruomenių turimų išteklių. Privačią l. vykdo konfesinės, pasaulėžiūrinės ir kitokios visuomeninės organizacijos, kurių veikla reiškiasi visose srityse. Jos nėra įpareigotos teikti paramą, gali nuolat prisitaikinti prie ūkinių bei visuomeninių pasikeitimų ir ruošia kelius valstybėje viešajai globai. Iš kitos pusės, laisvąją l. varžo priemonių ribotumas, stoka specialiai paruoštų žmonių; ji nėra pakankamai pajėgi atsakyti į visus mūsų laikų visuomenės reikalavimus ir pašalinti daugeriopą medžiaginį ir dvasinį skurdą.

A. Gutter, Freie u. staatl. Fürsorge 1948; *O. Jehle,* Fürsorgerecht 1950; *O. Schilling,* Soz. Frage u. ihre Teilgebiete ²1951. *K.J.Čg.*

L. Lietuvoje. Seniausi pėdsakai organizuotos l. Lietuvoje yra atsekami bažnytinėse brolijose. Jau 1430 X 4, prieš pat Vytauto D. mirtį, prie Vilniaus Šv. Jono parapinės bžn. buvo patvirtinta brolija, kurioje, šalia numatytų religinių praktikų, reikėjo padėti palaidoti brolijos narį, duoti auką (‚unum denarium'). Brolijų skaičiui Lietuvos parapijose didėjant, ypač Vilniuje, galima tiksliai nustatyti, kaip atsirado brolijos artimo meilės ir l. tikslams. Čia taip pat pradžią gavo Šv. Juozapo ir Šv. Nikodemo brolijos, kurių uždavinys buvo rūpintis krikščioniškai palaidoti neturtinguosius. XVII a. pradžioje tokių brolijų atsirado ir Medininkų vyskupijos parapijose.

D.L.K-tijos mst. amatininkai, ėmę spiestis į amato brolijas, pradėjo rūpintis l. ir savitarpio šalpa. Vilniuje XVI a. pradžioje jau buvo žinomos filantropinės ir midaus brolijos. Jos turėjo iš paties D. L. Kunigaikščio privilegiją nustatytomis metų dienomis (šventėmis) savo nariams be jokių prievolių laisvai išsivirti midaus. Vaškas būdavo atiduodamas altorių žvakėms. Iš tokių brolijų išaugusiuose amato cechuose l. momentas pasiliko ryškus. Iš cecho iždo (‚skrynios') būdavo šelpiamos, kaip statutai numatydavo, mirusiųjų meistrų našlės; buvo padedama palaidoti mirusius cecho narius, šelpiami į vargą patekusieji cecho amatininkai ir t.t. Kai kurios brolijos Vilniuje turėjo ir savo špitoles. Pradžioje savo špitolę turėjo kailiadirbiai (žr.). Ypač parapijose špitolės Lietuvos l. istorijoje yra atlikusios savo vaidmenį. Jų pirmykštė paskirtis buvo būti globos ar prieglaudos namai ligoniams, invalidams ir pan. Taigi špitolės (nuo Hospitalis) tada ėjo ligoninių paskirtį. Jas laikė vienuoliai, brolijos, parapijos, kūrė vyskupai. Pirmosios bžn. špitolės yra žinomos Vilniuje. Iš įvairių šaltinių galima nustatyti, kad sostinėje XVI–XIX a. įvairiais vardais yra veikusios 13 špitolių. Seniausios jų, žinomos jau XVI a., buvo Jobo ir Marijos Magdalenos, Šv. Juozapo ir Šv. Nikodemo, Šv. Trejybės, rokitų

ir kt. 1799 vysk. Jonas Kasakauskas įkūrė Vilniuje Šv. Jokūbo ligoninę. Parapijose buvo stengiamasi steigti špitoles, išlaikant jas iš parapiečių sudedamų aukų, kaimiečių suvežamų maisto produktų. Nuo seno špitolėmis rūpintis pareiga buvo uždėta klebonams. 1636 III 25 Žemaičių vyskupijos (Jurgio Tiškevičiaus) sinodo nutarimu pas dekaną kartą per metus į pasitarimą neatvykusieji klebonai turėjo mokėti ‚deszimti kapu lietuwiszku szpitoliems'. 1647 VII 14 sinode buvo nutarta, ‚kad kiekwiens klebons isteigtum szpitolę pas sawa bažniczę'. 1752 Žemaičių vysk. Antanas Tiškevičius įsakė eilei klebonų su savo parapijomis kasmet vykti į Šiluvos atlaidus. Šitą įsakymą peržengusieji klebonai ‚turėjo mokieti 20 węgriškuju raudonuju szpitoliems'.

Vėliau špitolė virto bažnyčios tarnų gyvenamuoju namu. Ypač Žemaičiuose, jeigu ir pasitaikydavo, kad į špitolę kokis senelis būdavo priimamas, špitolės perdėm netėko ligoninės ar prieglaudos charakterio. (Čia ligoninei liaudis turėjo žodį ‚lazareta'). Paprastai špitolėje gyvendavo zakristijonas, varpininkas, bžn. rūbų skalbėja (‚pročka'), bžn. šlavėjai, kartais ir vargonininkas. Tokio charakterio parapijos špitolė, netekusi pirmykščių l. funkcijų, yra jau pažįstama nuo XIX a. antros pusės. Dar 1839 tremtinys Wl. Gadon savo paskaitoje Paryžiuje pabrėžė, jog prie kiekvienos parapinės bžn. yra špitolė, kurioje talpinami seneliai, invalidai ir nebegalintieji dirbti. Atskirai reikia paminėti ligonines (špitoles) laikančius ir gailestingumo bei l. darbus dirbančius vienuolynus.

Vilniuje 1635 vysk. Abromas Vaina įkurdino Gailestingumo brolius (Bene fate fratelli), sutrumpintai vadinamus bonifratrais (žr.). 1649 Kaz. Sapiega juos atkvietė Naugardukan; vėliau jie įsikūrė Minske (1700), Gardine (1728), rūpindamiesi ligonių, ypač silpnapročių, globa. Kovai prieš marą (žr.) Vilniaus vysk. K. Brzostovskis (žr.) 1713 III 11 įkūrė Vilniuje šv. Roko vienuolius. Savo gailestingumo darbais rokitai (žr.) buvo panašūs į bonifratrus, tik jie specialiai rūpinosi maro ištiktais ligoniais. Slaugydami tokius pavojingus užkrečiamus ligonis, patys rokitai išmirė, ir jų špitolę Vilniuje reikėjo vėl atnaujinti (1753 III 21). Minske rokitai įsikūrė 1752. Kaune jie savo ligoninę turėjo prie Šv. Gertrūdos (šaričių) bžn. Jų įkūrėju čia laikomas Vandžiogalos klebonas Petras Novomiejskis. Žemaičiuose rokitai savo ligonines ar špitoles ligoniams laikė dviejose vietose. Padarydamas gausius užrašus, vysk. Antanas Tiškevičius 1743 atkvietė juos į Varnius. Kęstaičiuose (žr.) juos įkūrė 1783 III 31 Jonas Ant. Rimgaila. Prasidėjus vienuolynų naikinimui, 1843 rokitų namai buvo pavesti kunigams invalidams. L. ir artimo meilės darbais rūpinosi ir kt. vienuoliai. Jų tarpe paminėtinos per Lenkiją Lietuvon patekusios XVII a. Gailestingumo seserys–šaritės (žr.). Medininkų ir Vilniaus vyskupai ir kt. aukštieji dvasininkai savo testamentuose darydavo gausių užrašų vargšams, špitolėms, ligoninėms. 1762 I 27 Vilniaus vysk. Mykolas Zenkevičius savo išsamiu testamentu ypač pasirodė duosnus špitolėms, l. įstaigoms ir vienuolynams. Tame testamente yra, galima sakyti, pilnas sąrašas tada Vilniuje veikusių l. institucijų. Tarp jų buvo užrašyta 500 auksinų kunigams misijonieriams (žr.), arba lazaristams, kurie laikė savo špitoles ir prieglaudas. Bet skurstančiųjų ir šelpti nų Vilniuje buvo gana daug. Gana liūdnai sostinės vargšų padėti atvaizdavo savo skunde prieš Vilniaus magistratą sostinės miestiečiai 1776 VIII 23. Prieš miesto organus buvo skundžiamasi, kad ‚iš špitolių surinkę pajamų, dalinasi jas su klebonais; abiejų apeigų špitolės beturčių nelaiko: pasenę amatininkai ir miestiečiai su terbomis elgetauja po miestą žiemos metu, neturėdami prieglobsčio, o siaučiant speigams ir pūgoms, be laiko miršta prie vartų ir sienų prisiglaudę'. Kol Lietuvoje nebuvo vartojamos bulvės (žr.), kurios virto masiniu maisto produktu, dėl liūčių ir kt. gamtos nelaimių atskiras sritis dažnai ištikdavo badas. Tokiais atvejais žmonės šelpdavosi, kaip ir ‚padegėliais išėję', lankydami derlingesnių sričių ūkininkus. Ypač sunki darydavosi per badmečius baudžiauninkų padėtis. Kaip rodo pvz. 1800 IV 28 ‚Lietuvos gubernijos' civilinio gubernatoriaus raportas kariniam generalgubernatoriui M. I. Kutuzovui, Raseinių srities dvarininkai badaujantiems valstiečiams maisto neduodavo, o išrašydavo ‚bilietus elgetauti'. Kovai prieš netikėtus badmečius ir nederlių rusų valdžia vėliau įvedė ūkininkų kasmetines pyliavas į tam reikalui valsčiuose pastatytus grūdų atsargos ‚magazinus'.

Savo veiklą r. Lietuvoje plačiai išplėtė XIX a. pradžioje Vilniuje įsikūrusi l. draugija — ‚Towarzystwo Dobroczynności' (rusai uždarė 1864). Pirmieji d-jos spausdinti įstatai žinomi iš 1809. Jie buvo dar 4 kar-

tus Vilniuje perspausdinti (paskutinį kartą 1858). D-ja leido savo žurnalą ‚Dzieje Dobroczynności', kuris yra pirmaeilis šaltinis apie to laiko Lietuvos špitoles, l. darbą dirbančius vienuolynus, nes toji draugija savo veikimą, ypač iki 1831 sukilimo, buvo plačiai išvysčiusi Lietuvoje ir jai priklausančiose iki 1795 žemėse (Gardine, Naugarduke, Liet. Brastoje ir kt.). XVIII a. imtos Lietuvoje kurti masonų draugijos (Vilniuje, Ukmergėje, Raseiniuose ir kt.) rūpindavosi ir l., skiepydavo nuo raupų. Skiepų reikalui kurdavosi atskiros filantropinės d-jos, pvz. apie 1821 Raseiniuose veikė moterų suorganizuota Vakcinacijos d-ja. Pažangieji miestų ir miestelių sluoksniai buvo ėmę rūpintis ‚tamsių žmonių' sveikatingumu.

Palaikydama įvairias l. d-jas, nepriklausomoje Lietuvoje valdžia biudžete skirdavo šiek tiek lėšų l. socialiniams reikalams. Didelė l. dalis koncentravosi apie Šv. Vincento à Paulo d-ją, veikusią Lietuvoje nuo XIX a. pirmos pusės. Parapijose l. ir buvo vykdoma per tą d-ją, laikiusią senelių ir vaikų (našlaičių) prieglaudas. Joms paramos gaudavo ir iš savivaldybės, parapiečiai suveždavo aukų javais. Šalia nario mokesčio, didžiausias pinigų šaltinis būdavo metinė loterija. L. loterijos iš viso Lietuvoje buvo žinomos iš XIX a. galo. Nepriklausomybės metais buvo tokių mažesnių parapijų, kur nebeliko elgetų. L. ir gailestingųjų darbų vienuoliai (rokitai, bonifratrai, misijonieriai) nepriklausomoje Lietuvoje neatsikūrė, bet keliose vietose veikė elzbietietės (žr.), slaugydamos, laikydamos vaikų prieglaudas.

Specialius l. uždavinius turėjo Lietuvos Raudonasis Kryžius (žr. Raudonasis Kryžius), prel. P. Januševičiaus įkurtoji Vaikelio Jėzaus draugija (žr.), Lopšelis, arba Kūdikių gelbėjimo d-ja (žr.), Lietuvių moterų globos komitetas (žr.), Kalinių globos d-ja (žr.), Šv. Zitos d-ja (žr.), Aklųjų globos d-ja (laikė Aklųjų institutą) ir kt. su l. surištos d-jos, neminint čia moksleivių ir studentų šalpos d-jų, fondų ir kt. organizacijų. Mokinių, studentų bendrabučiai, vad. ‚bursos', Lietuvoje turi gilias šaknis (nuo XVI a. galo), bet besimokančiųjų šelpimas tiesiogiai l. sričiai nebepriklauso. Atskira tema yra taip pat, nesant senatvės ir kt. draudimų, ‚karšinčių' šelpimas, ‚išimtinės' (žr.) davimas.

II pas. karo metu Kaune ir krašte savo plačią veiklą išplėtė Savitarpinė Pagalba (vadovavo prof. Ign. Končius). Ji, be kitko, pravedė surašymą deportuotųjų pirmosios komunistų okupacijos metu. Tremtyje, užbaigus ribotą šalpos darbą prie Lietuvių Sąjungos (Berlyne ir Bamberge) veikusiai Savišalpos komisijai, Vliko nutarimu 1945 VI buvo atgaivintas Lietuvos Raudonasis Kryžius, kuris iki 1950 turėjo per 90 skyrių Vokietijoje ir Austrijoje ir sėkmingai skirstė maistą ir aprangą, daugiausią gaunamą iš Balfo.

Lietuviai JAV įvairiose kolonijose turi daug savitarpinės pašalpos d-jų. Čikagoje veikia Labdaros s-ga (žr.).

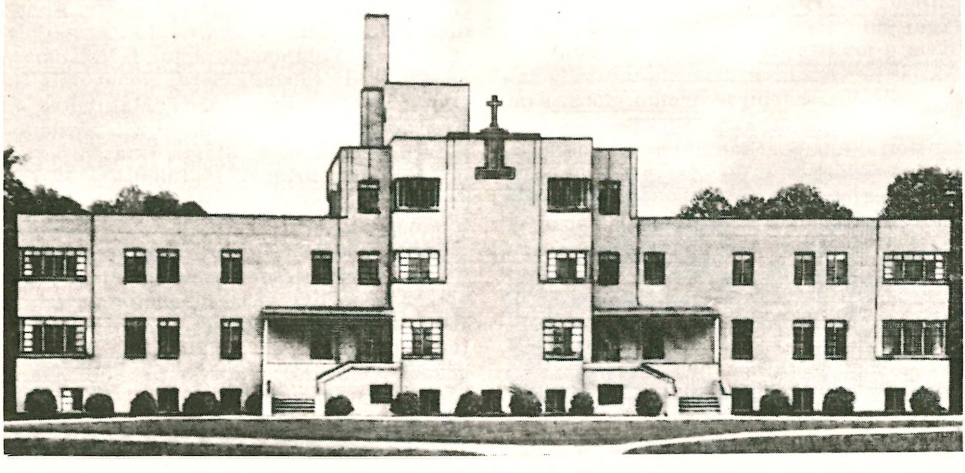

Labdaros sąjungos senelių prieglauda Orland Park, Ill.

Karaliaučiaus arch. (Göttingen), Sammlung Zasztowt (dok. iš 1430 X 4); Vatikano arch. Secr. Brev. 708 f. 134; *J. Kurczewski*, Kościół Zamk. czyli Katedra Wil. I–III, 1908–16; Akty Vilensk. Kommissiji X, XX; *M. Wolonczewskis*, Zemajtiu wiskupiste II, 1848, 137–139 (rokitai); špitolės 155, 161, 208; elgetos 266; *Wł. Gadon*, Statystyka Xięstwa Żmudzkiego 1839, 51–52; Słow. geogr. IV 6 (Kęstaičiai); XIII 942 (Varniai); *Józef Giedroyc* (bisk. Žmudzki), Urządzenie szpitalów parafialnych w diecezyj Żmudzkiey (Dzieje Dobroczynności I, 1820, 88–97); Szpital parafialny w Salantach w dyec. Żmudzkiey (t.p. II, 1821, 24–33); O szpitalach Bonifratelów i Rochitów w Minsku (t.p., 256–293); Towarzystwo Damskie wakcynacyi w Rossieniach (t.p., 461–469); Szpital braci Rochitów w Kownie przy kościele S. Ciertrudy. Podług urzędowey wizity dziekanskiej X. Filipa Kopeckiego za rok 1820 (t.p. III, 1822, 105–111); Encykl. Kościelna II, 549 (Bracia Miłosierdzia), 575 (Bractwo); XXIII, 424 (Rochici); XXV, 353 (Siostry Szpitalne), 373 (Siostry Miłosierdzia); XXVIII, 48 (Szpitale); XXXI, 411 (Vincento à Paulo draugija); Encykl. Powszechna Orgelbranda XXVII, 132 (leidiniai Lietuvoje XIX a. apie Šv. Vincento à Paulo d-ją); *St. Malachowski-Lempicki*, Wolnomularstwo na ziemiach dawnego W. Ks. Litewskiego 1930; Lietuvos... istorijos šaltiniai I, 1955, 302, 348; *K. Paltarokas*, Labdarybės tvarkymas kitur ir Lietuvoje; *J. Stakauskas*, Labdarybė Lietuvoje (Tiesos Kelias 1928, 5 nr.). Žr. Baltramaitis, Sbornik bibliogr. materialov dlia Litvy 1904, 249–257, taip pat Kailiadirbių straipsnio bibliografiją. *Z.I.*

Labdarybės Draugija Vilniuj žr. Vilniaus lietuvių organizacijos.

Labdaringoji Krikščioniškos Meilės Draugija isikūrė Kaune 1924 VIII 30. Gavusi 5 ha sklypą Kauno VII forte, d-ja įsteigė vidaus užkrečiamų ligų ligonims Šv. Luko ligoninę (34 lovų), atidarytą 1929 XI 10. 1940 rudenį ligoninė buvo perduota universiteto klinikoms.

Labdaros Sąjunga, vadinama dar Labdarių s-ga, Labdaringoji s-ga (pilnas vardas: Lietuvių Romos Katalikų Labdaros Sąjunga Amerikoj, ag. United Lithuanian Roman Catholic Charities of America) įkurta Čikagoj 1914 III 29 kun. F. Kemėšio, parašiusio d-jos įstatus, ir kun. A. Staniukyno. Tikslas — vargan atsidūrusių tautiečių šalpa, našlaičių, senelių ir ligonių globa. Kun. F. Kemėšiui iš Čikagos išvykus, d-ja ypač rūpinosi kun. A. Staniukynas (iždininkas ligi savo mirties 1918), dar prieš d-ją rinkęs pinigus našlaičių prieglaudai ir juos (1635,38 dol.) įnešęs d-jai. 1915 pabaigoje Čikagoj susiorganizavo 6 kuopos su apie 1000 narių, kurios rūpinosi savo parapijose našlaičių ir vargšų šalpa. 1943 veikė 10 d-jos kuopų Čikagoje, be to, dar buvo kuopos Waukegane, Sheboygane, Kenoshoje, Auroroje, Rockforde ir Detroite. Kitur skyriai sunyko, bet Čikagoje jie veikia visoje 13 parapijų. 1915 s-ga nupirko 10 akrų žemės sklypą Čikagoj Marquette Park rajone (kainavo 18.000 dol., baigta išmokėti 1918). Buvo planuota ten statyti našlaičių prieglaudą, bet vėliau apsispręsta už ligoninę kaip pelningesnę įstaigą, galėsiančią sudaryti pagrindą ateities veiklai. Iš turimo sklypo pardavus (už 40.000 dol.) dalį žemės besikuriančiai Šv. Mergelės Gimimo par., buvo pradėta ligoninės statyba, baigta 1928. Pastatytoji Šv. Kryžiaus ligoninė (kainavo per 400.000 dol.) buvo pavesta vadovauti kazimierietėms; šalia jos vėliau paštačiusioms ir kitus ligoninės rūmus. Šv. Kazimiero ligoninės statymo komitetą sudarė dr. S. Brenza, A. Nausėda, kun. I. Albavičius, kun. F. Kudirka, B. Sekleckis, M. Šlikas ir M. Žaldokas. Aukos buvo renkamos visose JAV liet. kolonijose (rinkliavos komiteto pirm. buvo prel. M. Krušas, iždi. kun. F. Kudirka, sekr. L. Šimutis). Toliau imtasi rūpintis prieglauda seneliams, kuri už apie pusę mil. dolerių pastatyta 1947 Orland Park, Ill., netoli Čikagos. Prieglaudos dir. yra kun. Stasys Adominas, o tvarkytojos — kazimierietės. Prieglaudoje globojama per 60 lietuvių senelių. 1958 baigiami statyti kiti rūmai, taip pat už apie pusę mil. dol., kuriuose bus apgyvendinti seneliai, negalį patys apsirūpinti. Abejiems prieglaudos rūmams pastatyti daug dirbo ilgametis d-jos iždi. (nuo 1942) ir statybų vedėjas (nuo 1939) kun. Anicetas Linkus. Be aukščiau suminėtųjų, d-joj yra buvę pirmininkai ar valdybos nariai S. Marcinkevičius (pirmasis pirm.), Pov. Mažeika (pirm.), kun. A. Skripka, kun. Pr. Serapinas, kun. A. Ežerskis, A. Nausėda (pirm.), J. Elijošius, Pr. Macijauskaitė, A. S. Prečinauskas, Ant. Bacevičius (pirm.), L. Šimutis, Al. Dargis, Anastazas Valančius (pirm.), J. Brazauskas (pirm.), P. Fabijonaitis, kun. J. Vaičiūnas, St. Cibulskis (pirm.), Bern. Nenartonis, J. Dimša, P. Gedvila, kun. K. Matulaitis, J. Brenza, J. Krotkus, J. Šlikas, Bl. Kazlauskas (pirm.), kun. A. Stašys, Ona Jasperienė, M. ir K. Sriubai, P. Cibulskis, B. Cicėnienė, B. Palutsis, Ant. Valonis (pirm.) ir daug kitų. *L.Šmt.*

Labe Elbės (žr.) upės vardas čekiškai.

Labė ežeras ties Tauragnų mstl., Utenos aps., 2,5 km ilgio, 39,6 ha ploto; paviršius 166,2 m nuo j.l., gylis ligi 23,2 m; per gretimą Tauragno ež. priklauso Asalnų ež. grupei, Žeimenos (Neries) baseine. Ežerą tyrė ir matavo prof. K. Pakšto vadovaujama ekspedicija 1933 III 5–9.

K. Bieliukas, Tauragnų L. ir Labelės ežerų morfologija bei morfometrija (Kosmos 1935, 10–12 nr.).

Labė Louise (apie 1520–1565), dažnai vadinama La Belle Cordière, žymiausia renesanso epochos prancūzų poetė. Gimusi Lijono pirklio Pierre Charly, vad. Labė, šeimoje, anksti pradėjo rodyti savo intelektualinius polinkius ir tėvo rūpesčiu gavo puikų išsilavinimą: išmoko graikų, lotynų, italų ir ispanų k., taip pat gerai susipažino su literatūra ir pradėjo rašyti eiles. Šalia to, ji pasižymėjo ir nepaprastu grožiu, kurį apdainavo ne vienas to laiko poetas. Jojo ir ginklą valdė neblogiau už vyrus. Kapitono Loys pavidalu dalyvavo Roussillono kompanijoje. Grįžusi iš karo, ištekėjo už vietos virvininko Ennemond Perrin ir savo namus padarė intelektualinių ir kitokių pramogų centru. Mirus vyrui, sakoma, iki pat per ankstyvos mirties vedusi gana laisvą ir linksmą gyvenimą. Šalia Maurice Scève, L. yra reikšmingiausia École lyonnaise poetė. Svarbiausi jos kūriniai: alegorija Débat de la Folie et de l'Amour, kurioje žymu Erazmo Roterdamiečio įtakos, Ode à Vénus, Ode à une femme aimée, Élegie aux dames de Lyon ir 24 sonetai. L. poezija, pasižyminti jausmo natūralumu, intensyviu išgyvenimu ir originalia dikcija, yra tarytum Plejados priešžaismis. Ji nenustojo reikšmės iki pat mūsų dienų: net toks didelis poetas kaip Rilke žavėjosi jos sonetais ir vertė į vokiečių kalbą. L. raštai pirmą kartą buvo išleisti 1555.

J. Larnac, L. L., la belle Cordière de Lyon 1934.

A.Č.

Labęcki Baltazar (m. 1645 Prūsuose) Vilniaus srities kalvinų senjoras 1636–40. Jo laikais Vilniuje vyko jėzuitų mokinių ir kalvinų muštynės, kuriose L. nukentėjo. Išsp. savo pamokslus Anatomia conscienciae 1638.

Laberthonnière Lucien (1860-1932) prancūzų katalikų filosofas, vienuolis oratorijonas. Priešiškai nusistatęs prieš aristotelinį-tomistinį intelektualizmą religijos srity ir dėl to patekęs į indeksą. L. darė įtakos jam giminingam M. Blondeliui. Veikalai: Essai de philosophie religieuse 1903, Le réalisme chrétien et l'idéalisme grec 1904, Positivisme et catholicisme 1911, Le témoignage des martyrs 1912, Sur le chemin du catholicisme 1913, Études sur Descartes 1935, Études de philosophie cartésienne 1937.

Labguvà (vok. Labiau, rus. nuo 1947 Polessk) mst., buvęs Karaliaučiaus apygardos apskrities mst., nuo II pas. karo pabaigos sovietų užimtos Karaliaučiaus srities, pavadintos Kaliningradskaja oblast, rajono centras, Deimenos pelkėtame žemupyje, 2 m nuo j.l. 1939 buvo 6500 gyv. L. yra prie Karaliaučiaus–Tilžės geležinkelio, iš L. eina siaurasis geležinkelis į Tepliuvą. Deimenos vandens keliu, jungiančiu Priegliaus baseiną bei jo užnugarį su Nemuno vandens keliais, visada vyksta gyvas judėjimas. L. turi du uostu bei garlaivių sustojimo vietą. Sena muitinė (žr. žemiau). Miesto teises L. gavo 1642, bet dar ir XVIII a. neturėjo rotušės. Buvo jūrininkų mokykla, gimnazija, senelių prieglauda, alaus bravoras, lentpiūvės, pieninės, cemento fabrikas. Senamiesty — turgaus gatvė su žuvų prekyviete. Taip pat vyko kailių, galvijų, arklių ir žemės ūkio produktų prekyba. Sovietams 1945 L. teko iš dalies apgriauta. Pačių bolševikų duomenimis, 1955 veikė žuvies apdirbimo įmonės, alaus bravoras, žvejybos motorlaivių stotis, 2 bibliotekos, ‚kultūros namai', **kinas, stadionas.**

M.Nb. ir Z.I.

P a m i n k l a i. Ordino pilis buvo pastatyta vandens keliui į Kuršių Mares ir Klaipėdą saugoti. Pradžioje ji buvo tik iš žemės ir medžių. 1274 pilis sudegė, o 1288 minimas pilies komtūras. Pastačius Ragainę 1289, L. pilis turėjo tik Ordino dvaro reikšmę. XIV a. L. pilis buvo dažnai puolama lietuvių. Dar 1352 ji buvo medinių rastų apkasais sutvirtinta. Masyvios mūrinės pilies statyba buvo pradėta apie 1360 ir buvo po gaisrų 1548 ir 1552 tęsiama. 1526 hercogas Albrechtas L. pilį dovanojo Danijos Daratai. 1562–68 ji priklausė hercogienei Annemarie. 1566 perstatymo darbus vykdė arch. Kristupas Römeris. 1657 D. Kurfiurstas pastatė didelę šešiakampę tvirtovę su senąja pilimi centre. Tvirtovė

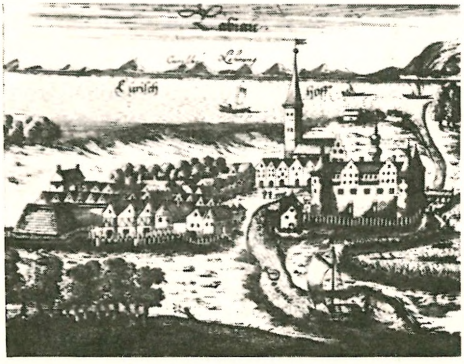

Labguva
(Iš Hartknoch, Alt- und Neue Preussen 1864)

Labguva

buvo nuo 1710 nugriauta, o pilis 1859–60 perstatyta į kalėjimą. Po 1917 gaisro ji buvo remontuota. Pilis stovi Deimenos vingyje ant kalnelio. Vandens pilies pobūdžio ji neteko 1904, kai buvo užpiltas griovis. Pilis turi keturkampį planą ir 4 vienodo aukščio ir pločio fligelius aplink kiemą. Pastatai sumūryti iš plytų ant lauko akmenų pamatų. Pats seniausias komtūro namas (vakarų pusėj) turi storų sienų (iki 3 m) iždinę; šiaurės fligelis, turįs kryžiniais skliautais perdengtą salę, buvo konvento namas; rytų fligelis tarnavo ūkiui (jo viršutiniame aukšte hercogo Albrechto įrengtąją riterių salę 1564 dekoravo dvaro tapytojas italas Johannis Baptista, vad. Johann von Braun); pietų fligelis, pastatytas po 1550, turi 1859–60 neogotinį pinjoną. Pilies bokštas stovi pietvakarių kampe; 1551 ar 1574 jis buvo paaukštintas. Didelio segmentinio plano priešpilio buvo likę mūrų ir vienas aštuoniakampis bokštas iš XVI a. Priešpilyje 1408 minima Šv. Jurgio bžn. buvo nugriauta 1541. Gotiška parapinė bžn., statyta XIV–XV a. iš lauko akmenų, yra trijų navų su gražiais kristaliniais bei tinkliniais skliautais iš 1546 ir bokštu, bet be presbiterijos. L. buvo tėviškės muziejus (Heimatmuseum), kuriame buvo eksponatų iš vietovės istorijos, liaudies meno nuo Kuršių Marių pakrantės (Moosbruch) ir įdomus M. Doskocil lietuvių ūkininkų portretinių studijų rinkinys.

Dehio-Gall, Deutschordensland Preussen (G. Dehio, Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler) 1952. *P.Rkl.*

I s t o r i j a. Pirmą kartą L. minima 1258. L. buvo nedidelis prūsų ūkinis centras su smukle (Lischke). Privilegija smuklei žinoma iš 1372. Bažnyčia ir pilis buvo pastatyta XIII a. gale (1288), tuoj užėmus žemes iki pat Nemuno. L. buvo įkurta sembų ir nadruvių kilčių pasienyje. Kryžiuočių žygiuose į Lietuvą ji atliko savo vaidmenį. Kai 1352 žiemą Algirdas su Kęstučiu atvyko prie Kuršių Marių, Algirdui pasirodžius L. srityje, vienas kariuomenės vadas, kurį kronistas Vygandas pavadino ‚rex de Smalentz' (aiškinama, kad juo galėjo būti Kęstučio sūnus Patirgas), užpuolė pačią L. pilį. Jos ginti atskubėjo Ragainės komtūras Henning von Schindenkopf, ir lietuvių vadas su savo kariais pasitraukęs link Deimenos, ir ten dalis karių, ledui įlūžus, prigėrusi. Iš XIV a. galo žinių apie kryžiuočių kelius į Lietuvą (Litauische Wegeberichte) matyti, kad didelė dalis vadovų (leitslüte), kurie turėjo rodyti kelius į Žemaičius, buvo vietiniai L. srities gyventojai. Kaip ir Įsrutis (žr.), L. pilis buvo bazė kovose prieš lietuvius. Tik nuošalesnės L. reikšmė buvo mažesnė. Per Lietuvos-Lenkijos karą su Švedija, tarp Prūsijos didžiojo kurfiursto Fridricho Vilhelmo (žr.), daugiausia iš to karo pasinaudojusio, ir Švedijos Karolio X Gustavo L. 1656 XI 20 buvo pasirašyta sutartis. Kurfiurstui pasižadėjus remti Švediją ir jos laimėjimus, L. aktu Karolis X panaikino Prūsų kurfiursto vasalitetą Švedijai Rytprūsių žemėse. Anksčiau jis buvo panaikinęs jo vasalinę priklausomybę Lenkijai. L. sutartyje buvo numatyta, jog būsimoje taikoje Švedijai turinčios atitekti šios žemės: V. Prūsai (Westpreussen), Pamarėlis (Pommerellen), Žemaičiai, Kuršas, Žiemgala. 1758 L. buvo užėmę rusai, 1807 prancūzai. 1782 L. turėjo jau 2129 gyv. 1825 buvo 3071 gyv. Pravedus pro L. svarbią Karaliaučiaus–Tilžės geležinkelio liniją, gyv. paaugo: 1867 jų buvo 4355, 1880 — 4683, 1890 — 4861 (iš jų 29 kat. ir 92 žydai), 1925 — 4911, 1933 — 5905 gyv. (97% protestantų, 2% katalikų).

Labguvos pilis

L. a p s k r i t i s plačiai driekiasi abiem Deimenos pusėmis. XV a. pradžioje L. aps. rytinė dalis jėjo į tą didžiulę dikrą (žr.), kuri traukėsi iki pat Nemuno. Tada buvo labiau apgyventi tik Priegliaus ir Deimenos krantai, prie L. ir apie Laukišką. Taip rodo Ordino folijantų duomens (112, 113) Karaliaučiaus archyve. XVI a. rytinėj L. aps. daly, t.y. Deimenos deš. krante, buvo gausu lietuviškai kalbančiųjų gyv. 1563–87 L. klebonavo Jonas Bretkūnas (žr.), kuris pirmas čia pradėjo sakyti lietuviškus pamokslus be vertėjo ir čia ėmė versti į liet. k. Šv. Raštą. XVIII a. pradžioje lietuviškai kalbančiųjų plotai baigėsi prie pat L. mst. Pagal W. Sahmo studijas, L. aps. stipriai

nukentėjo per didįjį marą (žr.). 1707 visoje aps., pagal normalų mirtingumą, tebuvo mirę 436 gyv., o 1709 mirtingumas padidėjo 5 kartus (2190 gyv.), o 1710 — 11 kartų (5672). Šitie duomens surinkti iš užrašų bžn. knygose. Yra tikra, kad 1717 lietuvių kalbos riba L. aps. Deimenos jau niekur nebeperėjo, bet dar didelė dalis L. aps. rytinių valsčių beveik ištisai buvo lietuvių gyvenami. Tačiau XIX a. įvyko stiprus vokietėjimas. Taip rodo gyv. statistikos. 1825 iš 31.121 L. aps. gyv., vokiečių buvo 19.186, lenkų — 58, lietuvių — 8806 (28,3%); 1837 iš 38.173 aps. gyv. liet. kalbančių buvo 12.948 (33,9%); 1852 iš 44.807 — 14.454 (32,3%); 1858 iš 44.914 — 10.578 (23,6%); 1861 iš 47.288 — 9612 (20,3%); 1890 iš 53.220 — 8666 (16,3%); 1900 iš 51.194 — 6256 (12,2%); 1905 iš 51.295 — 5581 (10,9%); 1910 iš 51.057—4161 (8,1%). Nuo 1905 L. aps. smulkią gyventojų ir švietimo statistiką pagal vls. yra paskelbęs V. Vileišis. Kiek gyv. dabar yra ‚Polessko rajone', sovietų šaltiniai neduoda. Rajone yra gyvulininkystės sovchozas, sėjami javai, kultivuojama žuvininkystė, yra mašinų-traktorių stotis (MTS). Vietinių gyv. bėra likę menkučiai likučiai. Prie L., Stenken k. (165 gyv.), iki II pas. karo buvo Rytprūsių alkoholikų ligoninė.

L. vandens kelias ir muitinė. D. L. K-tijos, ypač Kauno ir Vilniaus prekybos vandens (Nemuno) kelyje į Karaliaučių (žr.) ir Dancigą (žr.) L. sudarė svarbų pervažiuojamąjį punktą. Kadangi gana pavojingas buvo susisiekimui Kuršių Marių tarpas tarp Gilijos ir Deimenos, jau XV a. pradžioje buvo kilęs sumanymas iškasti kanalą iš Deimenos. Jis turėjo eiti nuo L. į Nemuno deltą, jungiant perkasu Deimeną – L. – Giliją. Pačio Ordino pradėti kasimo darbai sutiko daug sunkenybių. Nuo L. buvo parinktas balotas terenas. Ištisus du šimtmečius kartkartėmis vis būdavo vedamos derybos (įtraukiant ir suinteresuotą Lietuvą) dėl to kanalo prakasimo, ypač kada Kuršių Marės pareikalaudavo savo aukų. Kanalas buvo iškastas 1613–16, bet jis, gavęs vardą Friedrichsgraben (žr.), arba Pričkagrabė, tik pačiame XVII a. gale (1679–89) buvo galutinai sutvarkytas.

L. nuo XV a. pradžios darėsi vis svarbesnis prekinio susisiekimo su Lietuva punktas. Deimenoje dažnai trūkdavo vandens tolimesnei vytinių (upių laivų) kelionei į Prieglių ir toliau į Karaliaučių–Dancigą. Upės vandeniui pakelti prie L. buvo įtaisyti šliužai. Dar šliužų nebaigus, pro L. pravažiuojantieji laivai nuo 1429 turėjo mokėti muitą. Lietuvos prekybiniams santykiams pažinti ypač didelės svarbos šaltinis yra L. muitų sąrašai (Labiauer Schleusezoll). Pirmą kartą plačiau, kad ir nepilnai, 1551–52 sąrašus panaudojo Hugo Novak. Daug nuodugniau juos išstudijavo K. Forstreuter, duodamas XVI a. pro L. iš Lietuvos ėjusių įvairiausių prekių muitų taksas, kurios L. buvo imamos. Kaip svarbaus vandens kelio punkto, L. reikšmė nesumažėjo iki šiol, juo labiau, kad atsirado naujos kanalų sistemos (Mozūrų kanalas iš Mozūrų ežerų į Alną–Prieglių).

Scriptores rerum Prussicarum II 516–19, 664–88; *A. Kučinskas*, Kęstutis 1938, 61–62; *K. Forstreuter*, Die Memel als Handelsstrasse Preussens nach Osten 1931; (") Die Anfänge der Sprachstatistik in Preussen und ihre Ergebnisse zur Litauerfrage (Zeitschrift für Ostforschung 1953); *Hugo Novak*, Die preussisch-litauischen Handelsbeziehungen zur Zeit Herzog Albrechts 1922 (Karaliaučiaus univ. disertacija mašinraštyje); *Hans Heynicke*, Entwicklung der Ostpreuss. Städte 1934; *V. Vileišis*, Tautiniai santykiai M. Lietuvoje ligi Didžiojo Karo istorijos ir statistikos šviesoje 1935; *Paul Zimmermann*, Geschichte des Kreises Labiau 1925; *Z. Ivinskis*, Lietuvių ir prūsų prekybiniai santykiai pirmoje XVI a. pusėje (Židinys 1933, 8–9 nr.); (") Lietuvos prekyba su prūsais iki XVI a. pradžios I, 1934; Karaliaučiaus archyvo Ordens-Folianten 112 ir 113 ir Ostpreuss. Fol. 118 ir 209 (medžiagą iš dalies panaudojo Hans ir Gertrud Mortensen veikale Die Besiedlung des nordöstlichen Ostpreussens bis zum Beginn des 17. Jhs. I, 1938; Bolšaja Sovietskaja Enciklopedija, 33 t., 1955. Kitą bibliografiją žr. Gumbinė, Įsrutis, Karaliaučius. Apie L. muitinę ir pro ją einančią prekybą žr. Kailių prekyba, Laivininkystė (Lietuvoje). *Z.I.*

Labguvos giria Labguvos aps., 22.397 ha ploto. Šiaurėje jungiasi su Druskių giria. Šiaurine girios siena teka Nemunynas, už kurio yra Tovelninkų giria. L.g. priklauso 4 miškų urėdijoms. Vakariniame girios šone eina Pričkagrabė, jungianti Nemunyną su Deimena. Per rytinę dalį teka Timbra. *J.Rkt.*

Labialinis (iš lot. labium ‚lūpa') liečiąs lūpas, lūpinis, pvz. labialiniai garsai ‚lūpiniai garsai'.

Labializacija (lot.) lūpų atkišimas ir suapvalinimas tariant garsus.

Labiatae žr. Lūpažiedžiai.

Labiche Eugène (1815 – 88), prancūzų dramaturgas, vienas populiariausių antros XIX a. pusės lengvosios komedijos autorių. Parašęs (vienas arba su bendradarbiais) apie 100 komedijų, kurių garsiausios (Embrassons-nous, Folleville 1850, Un Chapeau de paille d'Italie 1851, Si jamais je te pince 1856, Les Deux timides 1860, Le Voyage de M. Perrichon 1860, Le plus heureux

des trois 1870) dar ir šiandien tebevaidinamos, L. yra tipingas repertuarinis rašytojas. Savo komedijose, pajuokiančiose epochos buržuaziją, L. neduoda nieko nauja (charakteriai, situacijos ir konfliktai paimti iš tradicinio vodevilio), užtat gerai valdo scenos techniką, o kartais duoda visai neblogų žodinio ir situacinio komizmo gabalų. Lietuviškai išversta jo komedijos ‚Pasibučiuokiva, Folvili' 1929 ir ‚Du broliu' 1922. *A.Ć.*

Labienus, Titus Atius L., sen. Romoje 63 pr. Kr. liaudies tribūnas, rėmęs Cezarį ir buvęs vienu jo įžymiausių karių Galijos kare. 49 pr. Kr. kilus pilietiniam karui, L. kovojo už Pompėjų; žuvo Mundos mūšyje (45 pr. Kr.).

Labilus (lot.) svyruojąs, nepastovus, nepatikimas.

Labirintas (gr. nuo labrys ‚dvigubas kirvis', šventas ženklas Kretoje) 1. didelis pastatas, turįs daug painių koridorių, kuriuose sunku susivokti ir rasti išėjimas.

2. Egipte l. vadinti dideli Psameticho pastatytieji rūmai su šventykla, turėję 3000 kambarių; griuvėsiai 1885 atkasti Medinet-el-Fajumo vietovėje prie Havaros.

3. Graikų mitologijoje—Kretos karaliaus Mino įsakymu arch. Dedalo statyti rūmai Minotaurui, turėję daugybę kambarių; šioje legendoje, gal būt, atsispindi tas rūmų kompleksas, kurio griuvėsiai buvo atkasti prie Knoso Kretoje.

4. Geometrinė figūra, kurios viduje painiai susukinėtomis linijomis pravestas takas, turįs tik vieną išėjimą. Tokie l. sutinkami jau ant kretiečių pinigų ir vazų, o Europos viduramžiais rankraščiuose ir antkapiuose bei mozaikinėse grindyse per visą navos plotį. Mozaikinį l. jau turi Reparatus bžn. Orléansville (324); vėlesni, pvz. Ravennoj (S. Vitale), Romoj (S. Maria in Trastevere), Kölne (St. Severin) ir XII–XIII a. katedrose (Lucca, Cremona, Chartres ir kt.). Reimso ir Amiens katedrose l. turi architektų atvaizdus. Vėliau l. gavo simbolinę reikšmę kaip gyvenimo klystkelis, vedąs į išganymą. Atgailotojai klūpodami pereidavo l. taką bažnyčioje ar panašų, iš akmenų sudėtą, šventoriuje. Toks l. takas buvo vadinamas ‚Jeruzalės keliais', nes mistiškai lyg atstoja kelionę į Jeruzalę. Spėjama, kad jie atsirado Kryžiaus karų laikais ir atžymi Šv. Karsto bžn. planą, sudarytą iš didelio skaičiaus ir nevienodo dydžio patalpų, kurias piligrimai ėjo keliaklupščiais.

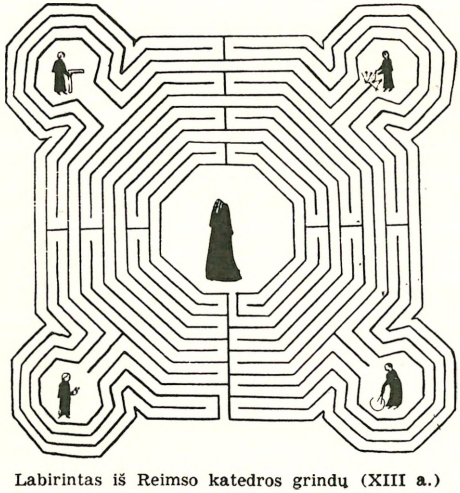

Labirintas iš Reimso katedros grindų (XIII a.)

5. Baroko stiliaus sode XVII–XVIII a. iš karpytų krūmų susuktai pravesti takeliai, kuriuose galima paklaidžioti pramogai.

K. Kérenyi, L.-Studien 1950; *W. K. Matthews,* Mazes and Labyrinths 1922. *P.Rkl.*

6. Anatomijoje — vidinė ausies dalis, sudaryta iš sraigės, prieangio ir pusratinių kanalų.

7. Perkeltine prasme — sudėtinga, paini padėtis, iš kurios sunku rasti išeitį.

Labirintodontai (gr. labyrinthos ‚labirintas', odóntos ‚dantis') išmirusių amfibijų grupė, randama viršutiniame devone, karbone, permėj, triase. Tai dideli, plokščia galva, panašūs į salamandrą, gyvulĩai su ypatinga labirintiška dantų struktūra, nes dentinas ir emalis labai susiraukšlėję.

Lablache Luigi (1794–1858), prancūzų kilmės italų dainininkas, bosas. Iki 1830 dainavęs Italijoje, vėliau įvairiuose Europos operos centruose (daugiausia Paryžiuje ir Londone), įgydamas vieno žymiausių to meto dainininkų vardą. Išsp. Méthode complète de chant 1837.

G. Widén, L. 1897.

La Boétie Étienne de (1530–63), prancūzų teisininkas, Montaigne draugas, palikęs ilgą essay, puolantį absoliutinę monarchiją, Discours sur la servitude volontaire; Ou, Contr'un (ag. vert. 1942).

Labokaršis ežeras Kaltanėnų vls., Švenčionių aps., 3 km į p.r. nuo Linkmenų bžk., 47 ha ploto; paviršius 148,0 m nuo j.l.; per gretimus Prūdžio ir Balčio ež. priklauso Žeimenio ež. (Žeimenos, Neries) baseinui.

Labokaršis *Foto S. Kolupailos*

Lābokas 1. Jonas (1856 – ?), kunigas. 1885 rusų baustas už rusų k. niekinimą. Iš Kobrinės, kur buvo klebonu ir dekanu, 1892 perkeltas į Valkininką, toms pačioms pareigoms. 1894 ištremtas dvejiems metams į Tulos guberniją už tai, kad Vilniuje priėmęs ir prisaikdinęs Kražių maldininkus. 1905 vėl rusų baustas, kad neleidęs vaikams cerkvėj melstis, ir iškeltas klebonu ir dekanu į Slanymą.

2. Juozas (1905 XII 25 Medeikių k., Veiviržėnų vls., Kretingos aps. — 1949 Alytuje), kalbininkas. Baigęs 1924 Švėkšnos progimn., stojo į Kauno kunigų seminariją. 1925 pradėjo lotynų k., vėliau lietuvių k. studijas VDU teol.-filosofijos fak., ir čia kurį laiką buvo dr. A. Salio subasistentu fonetikos laboratorijoj, išleido dr. A. Salio Lietuvių tarmių kurso užrašus. Trumpą laiką mokytojavęs Kauno jėzuitų gimn., 1933 susirgo plaučių džiova ir nuo to laiko gydėsi A. Panemunės, vėliau Alytaus sanatorijoje. Studentaudamas nuo 1925 ėjo įvairias pareigas Liet. kat. blaivybės d-joj, veikė ateitininkuose ir kt. katalikiškose organizacijose. Daugiausia kalbos klausimais rašė Gimtojoj Kalboj, N. Romuvoj, Ryte, XX Amžiuje ir kt. Jo surinkta kalbinė medžiaga buvo sunaudota Botanikos žodynui 1938. J. Medeikio slapyvardžiu išleido brošiūrėlę apie šv. Augustiną 1930. Likęs Lietuvoj, mirė bolševikų tardytojų sumuštas; palaidotas netoli Alytaus ligoninės.

3. (A. Valis) Vaclovas (g. 1908 V 8 Medeikių k.), Juozo brolis, gydytojas. 1937 baigė VDU medicinos fak., 1938–41 dirbo LRK Kauno ligoninės moterų ligų skyriuj. Vokietijoj 1945–46 dirbo Heidelbergo univ. moterų klinikoj (pas prof. Rungę) ir drauge tame pačiame univ. įsigijo med. daktaro laipsnį. 1945–47 Pabaltijo univ. buvo akušerijos ir moterų ligų lektorius. Atvyko į JAV 1947, išlaikė gydytojo egzaminus 1951 ir nuo 1952 verčiasi gydytojo praktika Čikagoj. Veikė stud. ateitininkų medikų Gajos korp. ir buvo Liet. kat. gydytojų d-jos Gajos pirm. 1943–44. Medicinos klausimais rašė Medicinoje, Gailestingoje Sesery, Mūsų Žinyne. Išleido knygelę ‚Kraujo transfūzija ir jos reikšmė' (drauge su J. Stasiūnu) 1941 ir brošiūrą apie pirmąją pagalbą nukentėjusiems nuo karinių dujų.

Laborantas (lot. laborans ‚dirbąs') asmuo, dirbąs laboratorijoj mokslinį ar techninį darbą, specialia prasme — aukštosios mokyklos dėstytojo pavaduotojas, vadovaująs laboratoriniams darbams. Vytauto D. universitete l. buvo jaunesniojo mokslo personalo žemiausias laipsnis. Iš l. nebuvo reikalaujama aukštojo mokslo baigimo. Paprastai l. buvo kviečiami gabesnieji studentai, kurių daugeliui tai buvo jų mokslinės karjeros pradžia.

Laboratorija (lot.) eksperimentinių mokslų darbo vieta. Pirmosios l. atsirado helenistiniais laikais Aleksandrijoje. Arabai ir viduramžių alchemikai plačiau jas išvystė. Dabar l. laikomos beveik prie visų mokslo įstaigų. Ypač daug pinigo pradėta l. skirti po II pas. karo, kai paaiškėjo, kad teoretiniai mokslai gali daug prisidėti prie naujų ginklų projektavimo. Brangiausios l. yra fizikos ir biologijos mokslų, kurios tiek

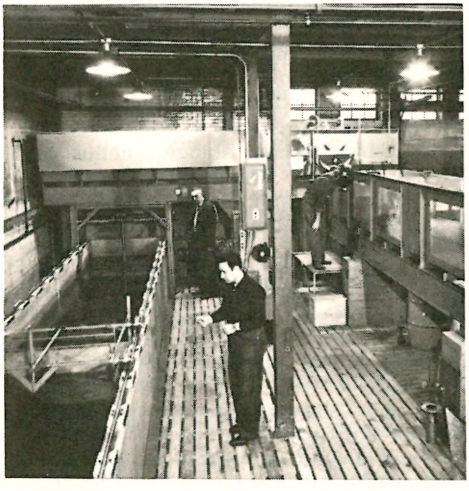

Notre Dame univ., South Bend, Ind., hidraulikos laboratorija, įrengta prof. S. Kolupailos

kainuoja, kad yra neprieinamos mažesnių valstybių iždams. Dabar jau įprasta ir komercinėms firmoms laikyti savo l., kurių tikslas yra kontroliuoti ir gerinti firmos gaminamas prekes. Sveikatos įstaigos ir ligoninės turi savo l., naudojamas diagnozei ir medicinos tyrinėjimams. *M.Y.*

Labor Day (ag.) JAV ir Kanadoje rugsėjo mėn. pirmą pirmadienį švenčiama šventė pagerbti dirbantiesiems. L.D. pradėta švęsti Darbo Vyčių (Knights of Labor) 1882, JAV kongreso paskelbta tautine švente 1894.

Labóta (vok. Laptau, sov. Muromskoje) bžk. ir dvarvietė į šiaurę nuo Karaliaučiaus, prie Karaliaučiaus–Kranto plento ir geležinkelio. 1939 buvo 550 gyv. Bažnyčia iš Ordino laikų. Vandens malūnas; restoranai turistams. Į p.v. nuo L. yra Rūdavos (žr.) laukai, kur 1370 įvyko Algirdo bei Kęstučio mūšis su Ordino kariuomene. L. apylinkėje yra du kapinynai (su degintine laidosena). *M. Nb.*

Labótakiai k., Klaipėdos aps., į p.r. nuo Klaipėdos. Čia surasta ardomame kapinyne III–IV a. įkapių, būdingų vakarinės Lietuvos kultūrai.

Labouré Catherine (1806–76), prancūzų šventoji (XII 31). Devintoji iš 17 vaikų šeimos, 1830 stojo į Meilės dukterų vienuoliją. Naujokyne regėjo tris Švč. Mergelės Marijos apsireiškimus. Iš čia pasauliniu mastu paplito stebuklingojo Marijos medalikėlio nešiojimas ir pamaldumas. Tarp lietuvių jis daugiau žinomas ir skleidžiamas JAV lietuviškose parapijose. Pamaldžiai medaliką nešiojantiems Apsireiškusioji žadėjo gausių malonių. L. apreiškimus patikėjo tik nuodėmklausiui. Per visą 46 metų vienuolinį gyvenimą ji visiškame nuošalume didžiadvasiškai slaugė senelius Enghien prieglaudoje Paryžiuje, išlaikydama savo ypatingų regėjimų paslaptį. Pijus XI 1933 paskelbė palaimintąja, o Pijus XII 1947 šventąja.

Acta Apostolicae Sedis 1933, 367–71; 1947, 37–38, 112–114, 177–178, 377–380, 414–418; *G. di Sales*, Sour Caterina 1947; *J. Kuzmickis*, Stebuklingas Medalikėlis (Marija mums kalba 1954, 47–58).
S.Mtl.

Labour Party (Darbiečių Partija) Anglijos demokratinė partija, atstovaujanti darbininkų interesams parlamente bei savivaldybėse. Tatai yra jauniausia Europos žemyno darbininkų partija, oficialiai šį vardą pradėjusi vartoti tik 1906. Anglijoje moderniojo socialistinio judėjimo pradininkais laikytini W. Morris ir H. M. Hydmanas, 1881 įkūrę socialdemokratų federaciją. L.P. atsirasti taip pat turėjo žymios įtakos ir vad. fabijoniečių veikla, prasidėjusi Anglijoje 1883. Fabijoniečių sąjūdyje dalyvavo daug žymių Anglijos intelektualų, pvz. Sidney ir Beatrice Webb, Bernard Shaw, H. Wells ir kt. Betgi Anglijos darbininkus ypač paskatino dalyvauti politinėje veikloje 1867 parlamento rinkimų reforma, suteikusi dideliam skaičiui darbininkų rinkimų teisę ir tuo paskatinusi atskiras darbininkų organizacijas dalyvauti parlamento rinkimuose, išstatant savuosius kandidatus. 1874 tokių darbininkų organizacijų išstatytų kandidatų buvo 12, iš kurių išrinkti tik du. Per daugelį metų Anglijos darbininkai balsuodavo už palankesnius darbininkų organizacijoms liberalų kandidatus. 1892 K. Hardie ir John Burns pateko parlamentan kaip Nepriklausomos darbo partijos atstovai. Tačiau tik 1893 K. Hardie formaliai įkūrė Nepriklausomą darbo partiją (Independent Labour Party). Ligi L.P. įsikūrimo Anglijos darbininkų organizacijos parlamento rinkimams sudarydavo rinkiminį komitetą, pradžioje Electoral Committee, paskui Labour Representation Committee vardu. Tą rinkiminį komitetą sudarydavo profesinių s-gų, Nepriklausomos darbo partijos, fabijoniečių djos bei socialdemokratų federacijos atstovai, kurie rūpinosi Anglijos darbininkų politine atstovybe. Ligi 1918 L.P. visiškai neturėjo individualiai organizuotų savo narių, bet jos nariai buvo šią federaciją sudarančių organizacijų nariai. 1906 aukščiau minėtų organizacijų federacija pasivadino L.P., kuri greit įgijo didelės svarbos Anglijos politiniame gyvenime. Šį partijos svorį pavaizduoja dideliu greičiu augęs atstovų skaičius parlamente: 1906 — 29, 1910 — 42, 1918 — 57, 1922 — 142, 1923 — 191, 1924 — 151, 1929 — 288. I pas. karas L.P. buvo padaręs žymios organizacinės žalos, kadangi L.P. karo klausimu buvo nevienodos nuomonės ir dalis partijos, griežtų pacifistų, atskilo. Partijos vadai R. MacDonaldas ir Snowden griežtai kritikavo vyriausybės užsienio politiką, pasisakė prieš karo tarnybą ir siūlė tučtuojau pradėti taikos derybas. Kitas sparnas užsienio politikos klausimu palaikė vyriausybę ir 1915–18 dalyvavo koaliciniame kabinete. Po karo tie skirtumai sunyko, ir partija vieningai dalyvaudama 1922 rinkimuose laimėjo 142 atstovus į parlamentą ir pirmą kartą paliko jo didenybės vyriausybei opozicinė partija.

1924, nors turėdama mažumą parlamente, sudarė pirmąją L.P. vyriausybę. Be tikros daugumos, žinoma, jokių žymių reformų negalėjo vykdyti. 1929 L.P. vėl sudarė Anglijos ministrų kabinetą. Šį kartą L.P. parlamente turėjo 288 atstovus ir, liberalų partijos remiama, kurį laiką galėjo valdyti. Prasidėjusi ekonominė krizė sugriovė L.P. kabinetą, ir 1931 ji pasitraukė iš valdžios, bet L.P. vadas R. MacDonaldas ėmė vadovauti koaliciniam kabinetui. Už tai jis buvo pašalintas iš L.P. Nuo to meto L.P. užėmė dar kairesnę poziciją, pvz. 1932 konferencijoje pasisakė griežtai kovosianti su karu ir skelbsianti generalinį streiką sulaikyti Anglijai nuo karo. Betgi II pas. karo metu L.P. atstovai įėjo į koalicinį ministrų kabinetą — E. Bevinas darbo ministru, C. Attlee ministro pirmininko pavaduotoju, ir kt. Po II pas. karo L.P. pirmą kartą 1945 laimėjo parlamento rinkimuose daugumą — 329 balsus. C. Attlee sudarė ministrų kabinetą. Užsienio politikai vadovavo E. Bevinas, parlamento lyderiu paliko H. Morrisonas. E. Bevinas sumaniai vadovavo užsienių politikai ir griežtai atremdavo bolševikų imperialistinius siekimus. Vidaus politikoje pradėjo vykdyti svarbias ekonomines bei socialines reformas: anglies pramonės, civilinės aviacijos, atominės energijos ir Anglijos banko nacionalizaciją, o taip pat nepaprastai didelės svarbos turintį visuotinį socialinį draudimą. 1947 L.P. vyriausybės suteikė Indijai ir Pakistanui nepriklausomybę. Po šių radikalių reformų 1950 L.P. gavo parlamente daugumą, bet labai nežymią (315). Kadangi su tokia nežymia parlamento dauguma sunku buvo vykdyti užsibrėžtas reformas, todėl 1951 buvo paleistas parlamentas ir įvykdyti nauji parlamento rinkimai, bet šį kartą L.P. dar mažiau atstovų gavo (295) ir krašto valdymą perleido konservatoriams. 1955 rinkiminėje programoje L.P. itin akcentavo taikos ir nusiginklavimo bei kariuomenės mažinimo reikalus, bet rinkimų nelaimėjo ir tegavo 277 atstovus. Tačiau per 1955 rinkimus L.P. balsų surinko 46,36% visų balsavusių. L.P. turi savo dienraštį Daily Herald, kurio tiražas yra apie 2.000.000. 1959 rinkimams L.P. yra parengusi radikalių reformų programą, ypač keliant darbininkų pragyvenimo standartą, parūpinant reikiamą gyvenamų butų kiekį, aprūpinant senatvėje pakankamomis pensijomis, sudarant sąlygas visiems norintiems siekti mokslo. Užsienio politikoje L.P. laiko būtinu dalyku sumažinti įtampą tarp Rytų valstybių bloko ir Vakarų. Pasisako už teikimą pagalbos atsilikusiems kraštams ir už kolonijoms suteikimą savivaldos teisių. Be Anglijos, L.P. yra ir Anglijos dominijose, pvz. Australijoje, N. Zelandijoje.

G. D. H. Cole, A History of the Labour Party from 1914, 1948; *S. H. Graubard,* British Labour and the Russian Revolution 1917–1924, 1956; *E. Hughes,* Keir Hardie 1956; *R. T. McKenzie,* British Political Parties 1955. *P. Č.*

Labradoras Š. Amerikos didžiausias pusiasalis, tarp Hudsono įlankos ir Šv. Lauryno upės žiočių. L. tęsiasi nuo 50° ligi 63° š. pl., tad per jo vidurį eina ta pati lygiagretė, kuri eina ir per Lietuvos vidurį, bet dėl šaltosios L. srovės ir Hudsono įlankos didžiosios L. dalies klimatas yra poliarinis. Spygliuočiai medžiai auga tik ligi maždaug 56° š. pl., o toliau į šiaurę išplitusi tundra, kur tik VII–IX mėn. nėra šalčių ir nesninga.

L. apima apie 1.400.000 km², bet administraciniu atžvilgiu L. vadinama tik rytinė jo dalis, kuri nuo 1949 drauge su Newfoundlandu sudaro atskirą Kanados provinciją ir apima apie 275.000 km² su maždaug 5600 gyv. (1955), iš kurių apie 3000 yra indėnai algonkinai ir apie 1500 eskimai. Visa kita didžioji dalis priklauso Kvebeko provincijai. Paskutiniuoju laiku (nuo 1955), pradėjus eksploatuoti geležies rūdynus, prie kasyklų įsikuria ateivių darbininkų ir tarnautojų kolonijos. Visame Labradore esama (1955) tik apie 15.000 gyv. Žemės paviršius uolėtas, iškilęs vidutiniškai apie 500 m nuo j.l.; jūros krantai karpyti ir statūs. Labai daug ežerų ir upių. Gyventojai verčiasi žvejyba, brangiakailių žvėrelių medžiokle ir miško pramone. Vasarą į L. upes ir ežerus atvyksta kelios dešimtys tūkstančių verslininkų žvejų, kurie čia gaudo lašišas, foreles, menkes ir kt. žuvį. L. yra po Aliaskos svarbiausia Š. Amerikos žvejybos sritis. Geologiškai L. yra Laurentinio skydo dalis, susiformavusi seniausiais žemės amžiais iš pirminių uolienų, bet pradėta sistemingai tyrinėti tik po II pas. karo. Keliose vietose aptikti dideli geležies rūdos ištekliai, surasta urano rūdos ir kt. retų mineralų. Jau nuo seniau L. žinomas savo ‚marmoru', vadinamuoju labradoritu (žr.), kuris plačiai pasaulyje vartojamas namų puošimui. 1957 įkurta JAV ir Kanados plieno pramonininkų b-vė Wabush Iron Co. su 350 mil. dol. pagrindiniu kapitalu eksploatuoti prie Wabush Lake geležies rūdą.

L. aptiko 986 vikingas Bjarni Herjulfson, o netrukus po to ir jo tautietis Leif, kuris pavadino Hellulandu. Vėliau iš naujo jį aptiko ir paliko kaip bevertę teritoriją prancūzas Jacques Cartier. Italas J. Caboto L. pavadino Terra de prima vista, o portugalas Gaparas Corte-Real parsigabeno apie 60 labradoriečių indėnų darbininkų-vergų, iš kurių kilęs ir pusiasalio vardas, nes portugališkai labrador reiškia darbininką. Vėliau L. buvo tyrinėtas anglo M. Frobisherio, L. Joliet ir kt. žymių tyrinėtojų. *A.B.*

L a b r a d o r o s r o v ė šaltoji srovė, tekanti L. pakrantėmis pietų link. L. srovei pradžia duoda iš Baffino įlankos pro Davis sąsiaurį ištekąs vanduo. Su L. srove išteka iš Labradoro jūros apie 5,6 mil. m^3 vandens per sekundę. Ties Newfoundlandu dalis tos srovės maišosi su Šiaurės Atlanto srove (Golfo srovės tęsinys), o dalis įsiskverbia tarp Golfo srovės ir Š. Amerikos žemyno ir, palengva maišydamasi su Golfo srovės vandeniu, nuteka gana toli į pietus. L. srovė daro didelę įtaką Š. Amerikos rytinių pakrančių klimatui.

A.P.Mžk.

Labradoritas kristalinis mineralas, lauko špato atmaina, susidariusi iš aliuminio, kalcio ir kalio silikato, dažniausiai tamsiai pilkos spalvos su melsvu atspalviu; skalus. Randamas dideliais kiekiais Labradore, Skandinavijoj, Suomijoj ir kitur seniausiųjų uolienų sluoksniuose. Nušlifuotas duoda gražų, įvairiaspalvį blizgesį ir dėl to vartojamas namų statyboje kaip papuošalas.

Labre Benoît, šventasis, žr. Benediktas (4).

Labriola Antonio (1843–1904), italų filosofas, nuo 1874 Romos univ. prof. Nuo Hegelio studijų per Herbarto realizmą priėjo prie marksizmo ir suvaidino žymų vaidmenį pasukdamas anksčiau sindikalistinį Italijos socialistų sąjūdį į materialistinį marksizmą. Filosofiją iš ‚idėjų filosofijos' L. siekė paversti ‚daiktų filosofija', t.y. idėjų plėtotę marksistiškai aiškinti socialiniais-ūkiniais veiksniais. B. Croce išl. jo rinktinius raštus Scritti vari di filosofia e politica 1906.

Labrouste Henri (1801–75), prancūzų architektas. Studijavo Paryžiuje ir Romoje, pasireiškė kaip vienas iš neoklasicizmo kūrėjų ir pionierius moderniųjų statybinių medžiagų architektūroje. Jo projektuota St. Geneviéve biblioteka Paryžiuje, statyta 1843–50, jau turi matomas geležines kolonas, arkas ir skliautus su stiklo langais stoge. Tai pirmas bandymas pakeisti mūrą metalu meniškame pastate. Nacionalinėje bibliotekoje (Paryžiuje) skaityklas L. perdengė metalinių griaučių stikliniais kupolais, paremtais geležinėmis kolonomis.

La Bruyère Jean de (1645–1696), prancūzų moralistas ir rašytojas. Kilęs iš nežymios paryžiečių šeimos, La B. studijavo teisę ir 1665 buvo priimtas į advokatūrą. Iš mirusio dėdės paveldėtas turtas įgalino jį 1673 nusipirkti Caen provincijos iždininko vietą, kurią išlaikė ligi 1686. Nežiūrint tarnybos, La B. beveik visą laiką gyveno Paryžiuje. Apie šį laikotarpį nėra jokių tikslesnių žinių. Svarbiausia La B. gyvenimo data buvo 1684, kuomet jis, Bossueto rekomenduojamas, pateko į Grand Condé rūmus kaip jo vaikaičio duc de Bourbon auklėtojas. Auklėjimui pasibaigus, ir toliau pasiliko kunigaikščio tarnyboje rūmų bajoro titulu. 1688 išėjo pirmoji (anoniminė) garsiausio jo veikalo Les Caractères ou les Moeurs du siècle laida (kaip graikų filosofo Teofrasto vertimų priedas), turėjusi milžinišką pasisekimą. Galutinę formą šis veikalas gavo tik aštuntajame leidime (1694). 1693 La B., kaip Senųjų (les Anciens) kandidatas, buvo išrinktas į Akademiją. Paskutiniais gyvenimo metais La B. aktyviai reiškėsi literatūriniame gyvenime, dalyvaudamas Senųjų ir Jaunųjų (les Modernes) kovose bei teologinėje Bossueto ir Fénelono kontroversoje, kurioje jis palaikė savo globėją (Dialogues sur le Quiétisme). Savo charakteriu La B. yra La Rochefoucauld priešingybė. Viešoje veikloje garbingas, nesuinteresuotas ir nuosaikus, intelektualiai gyvas, pažangus, net revoliucingas, La B. savo laikysena stovi aukščiau to laiko visuomenės. Les Caractères yra hibridiškas veikalas, susidedąs iš portretų maksimų, teorinių svarstymų ir moralinių traktatų. Jis apima beveik visas tolaikinio gyvenimo sritis: literatūrą, socialinių luomų santykius, visuomenės moralę bei papročius, politiką ir žmogų apskritai. La B. yra moralistas ir filosofas, bet ne sociologas. Jis iškelia asmens ir visuomenės ydas, skelbia žmogaus reformą, svarsto jos būdus, bet nesiekia pakeisti socialinės santvarkos: jo idealiniai portretai galioja esamos sistemos rėmuose. Kaip moralistas ir filosofas, ypač šios dienos akimis žiūrint, La B. atrodo nepakankamai įžvalgus, dažnai seklus, ir jo vertė remiasi grynai literatūrinėmis kvalifikacijomis: iliust-

racijai panaudotų charakterių apybraižomis, portretais ir aukštos kultūros stiliumi. La B. stilius pasižymi ne vien amžiui būdinga precizija, bet taip pat subtiliu sąmojumi ir išsireiškimų elegancija. Jo raštus išl. G. Servois ²1923 (6 tomai).

Ch. A. Sainte-Beuve, Portraits littéraires 1844; *H. Taine,* Nouveaux Essays de critique et d'histoire; *M. Lange,* La B., critique des conditions et des institutions sociales 1909; *G. Michaut,* La B. 1936; *P. Richard,* La B. et ses caractères 1946. *A.Č.*

Labuckas Mykolas (g. 1912 IX 30 Utenoje), dailininkas. Mokėsi Utenos gimn. 1924–32, vėliau Kauno meno m-loj, kurią baigė 1941 (dekoracijos skyrių pas St. Ušinską ir V. Didžioką). Iš jo darbų pažymėtina Joninės, trijų dalių (diplominis darbas), Šv. Kazimieras ir kt. Dekoratorium dirbo Kauno valstybiniame teatre. Sukūrė dekoracijas St. Santvaro Žvejų 1942, G. Hauptmanno Rose Bernd 1943, J. Grušo Tėvo 1944, S. Čiurlionienės Didžiosios mugės 1944. Liko Lietuvoje ir toliau reiškiasi Kauno teatrų dekoratorium. Už dekoracijas E. Mieželaičio Broliškai poemai gavo laureatinį diplomą Sov. Rusijos jaunojo žiūrovo teatrų festivaly 1957.

Labuda Gerard, lenkų istorikas dabartinėje Lenkijoje. L. yra parašęs svarbių studijų iš ankstyvosios lenkų ir v. slavų praeities. Pažymėtina: Studia nad początkami państwa polskiego 1946; Pierwsze państwo słowiańskie 1949; Okres wspólnoty słowiańskiej w świetle źródel i tradycji historycznej (Sovietskaja archeologija 1948). Atskirais sen. lenkų istorijos klausimais minėtina: Znaczenie prawno - historyczne dokumentu ‚Dagome iudex' (Nasza Przeszłość IV, 1948); Ibrahim ibn Jakub (Roczniki Historyczne XVI, 1947); Św. Wojciech w literaturze i legendzie średniowiecznej 1946. Po II pas. karo veiklus Poznanėje naujai įkurto Pamario istorijos instituto narys, L. ėmė specialiau domėtis senąja Pamario praeitimi: Wielkie Pomorze w dziejach Polski 1947 ir kt. Lietuvos XIII a. istoriją liečia L. darbai: Polska i krzyżacka misja w Prusach do połowy XIII w. (Annales Missiologicae 1937, Nr. 9); Stosunek prawnopubliczny Zakonu Krzyżackiego do Rzeszy Niemieckiej w świetle Złotej Bulli Fryderyka II z 1226 (Czasopismo prawno-histor. III, 1951); Stanowisko ziemi chełmińskiej w państwie krzyżaskim w latach 1228–1454 (Przegl. Hist. 1954). Ryšium su šitomis studijomis L. yra paruošęs dokumentų rinkinį apie kryžiuočių pakvietimą į prūsų pasienį (1215–1235).

Z.I.

Labukas Juozas, prelatas, žr. Matulaitis-Labukas.

Labūnas ežeras Vaiguvos vls., Šiaulių aps., 3 km į p.v. nuo Kolainių bžk., 17 ha ploto; paviršius 157 m nuo j.l. Iš L. ež. teka Labūna, 2,2 km ilgio, Ventos aukštupio deš. intakas. Klaidingai manoma, kad Venta prasideda iš L. ežero.

Labūnauskis Vaclovas žr. Daujotas.

Labūnavà (istoriniuose šaltiniuose: Labuno, Labunow) bžk. Josvainių vls., Kėdainių aps. (sovietinėj okupacijoj Kėdainių rajone), Nevėžio kairiajame krante, tarp Kėdainių (14 km) ir Babtų (13 km), 8 km nuo Josvainių. Susisiekimas palaikomas Kauno – Kėdainių – Šiaulių ir Kauno – Kėdainių – Panevėžio autobusų linijomis. 1938 buvo apie 50 gyv.; pašto agentūra, mokykla, kelios krautuvės.

L. buvo žinoma jau XIV a. Artimesnės prie Nevėžio vietovės XIV a. dažnai buvo pasiekiamos kryžiuočių rengiamų į Lietuvą žygių metu. Vigando kronika mini Labuno žemę, kurią kryžiuočiai, vadovaujami W. Kniprodės, pasiekė 1364 ir smarkiai apiplėšė. Tada L. buvo vadinama ne kaimas, bet sritis-valsčius Nevėžio baseine. ‚Labuno terra' dažnai užtinkama paminėta Vigando kronikoj. Kronikininkas, rašydamas apie kitas mažesnes vietoves, esančias prie Nevėžio, nurodo jas esant netoli Labūnavos (‚... terriculam sitam prope Labuno'). Taip pat Hermann de Wartberge (žr.) pamini, kad 1372 L. buvo Ordino sunaikinta; 1381 Konrad Rothenstein vėl kardu ir ugnimi nusiaubė L. žemę. L. minima ir Jogailos 1387 privilegijoj. L. dv. buvo atiduotas Vilniaus katedrai, jo pajamos buvo skiriamos išlaikyti katedros vikarams. Vilniaus vysk. M. Zenkevičius 1761 iš L. ir Apytalaukės dvarų užrašė 25.000 auksinų

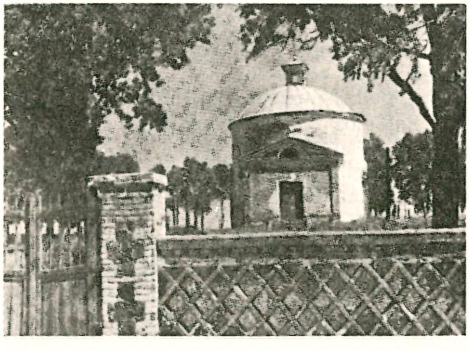

Labūnavos kapinių koplyčia

Labūnavos dvaro vartai

Šv. Stanislovo altarijai prie Vilniaus katedros, kad Visų Šventųjų koplyčioje būtų laikoma kasdien ketverios šv. mišios jo skirtomis intencijomis.

XVIII a. L. dvaras atiteko Zabielams. Šiam dv. tada priklausė 7 palivarkai, viso 200 valakų dirbamos žemės ir 100 valakų pievų bei miško. Dv. žemė buvo geros rūšies, trobesiai gerai laikomi, ypatingai mūriniai dv. rūmai, didelis sodas ir parkas buvo rūpestingai prižiūrimi, persikelti per Nevėžį buvo keltuvas.

L. Dievo Apvaizdos medinė bžn., grafo Ign. Zabielos fundacija, statyta 1779. Užėjus Napoleono kariuomenei 1812, L. bžk. buvo sudegintas, sudegė ir bžn. Ją atstatė Anupras Zabiela. 1855 parapiečių lėšomis ir kun. J. Normanto rūpesčiu bžn. vėl buvo perstatyta. L. kapinėse yra didelė mūrinė, kupolo formos koplyčia, statyta Zabielų 1822. Joje palaidoti didikai Kareivos. Pamaldos koplyčioje buvo laikomos vieną kartą metuose. L. parapija 1886 metais turėjo 1706 parapiečius. Tada priklausė Kauno dekanatui, o nuo 1926 Kėdainių. 1940 L. parapijoj gyveno 2230 parapiečių.

Scriptores Rerum Prussicarum II; *H. Łowmiański*, Studja nad początkami społecz. i państwa litewskiego II 1932; Słow. geogr. V 1884; *N. Rouba*, Przewodnik pod Litwie i Białejrusi; Vadovas po Lietuvą (red. Pr. Barkauskas ir A. Vabalas) 1938; Elenchus omn. eccles. prov. Lituanae 1940.

R.Krs.

Labūnāvas dvaras, 5 km nuo Kolainių, 10 km nuo Užvenčio, Šiaulių aps., buvusi rašytojos Šatrijos Raganos – M. Pečkauskaitės tėvo nuosavybė. Šiame dvare augo ir rašytoja (nors gimė kitur, motinos dvare Medingėnuose). 1923 dvare buvo 53 gyv.

Labutis 1. Kazys (g. 1899 II 9 Šakališkių k., Igliškėlių vls., Marijampolės aps.), ats. plk. Baigė Marijampolės gimn., Karo mokyklos I laidą, Aukštuosius karininkų kursus ir išklausė VDU teisių fak. teisių skyrių. Lietuvos kariuomenėn stojo savanoriu 1919 I 17 į 2 pėst. pulką. Baigęs Karo mokyklą, buvo paskirtas į husarų pulką. Dalyvavo kovose su bolševikais, bermontininkais ir lenkais. Klaipėdos sukilimo metu vadovavo sukilėlių raiteliams. Už pasižymėjimą kovose apdovanotas I rūšies Vyčio Kryžiaus 5-ju laipsniu. 1934–38 pulko vado padėjėjas 1 husarų pulke, 1938–39 laikinai ėjęs pulko vado pareigas; 1939–40 2 ulonų pulko vadas. 1940 išėjo į atsargą. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1949 emigravo į Australiją. *K.Alš.*

2. Martynas (g. 1872 IX 3 Žynių k., Kintų par., Šilutės aps.), visuomenės veikėjas. Lankė Kiškių pradžios m-lą (8 skyrių), tobulinosi prekybos srityje ir Šilutėje turėjo stambiausią žemės ūkio mašinų ir ūkio reikmenų krautuvę. Nuo 1903 aktyviai dalyvavo (kartu su dr. V. Gaigalaičiu) krašto lietuvių politinėje veikloje. Po I pas. karo Šilutės atstovas Prūsų liet. tautinėje taryboje. Vienas iš steigėjų Tautinio lietuvių banko ir prekybos bendrovės Laimos. Ilgą laiką lietuvių atstovas Šilutės apskrities valdyboje, Visuomenės s-gos Šilutės skyriaus pirmininkas, Šaulių s-gos narys ir rėmėjas. Apdovanotas Gedimino ordinu ir Šaulių žvaigžde. Naciams užėmus kraštą, areštuotas ir tris savaites tardytas Tilžės kalėjime. Pasitraukęs per karą iš Lietuvos su šeima apsigyveno V. Vokietijoj, Bad Schwartau. *M.Nb.*

Lacaille Nicolas-Louis de (1713-62),prancūzų astronomas. Nuo 1739 jis matavo Prancūzijos meridiano ilgį ir šiuo savo darbu pataisė Cassini 1718 gautus rezultatus. Dalyvaudamas ekspedicijoje į P. Afriką, L. nustatė apie 10.000 pietinio pusrutulio

žvaigždžių koordinatas. Jis buvo vienas iš tų, kurie išmatavo mėnulio ir saulės nuotolius nuo žemės. *R. Zlb.*

Lacaze-Duthiers Henri de (1821–1901) prancūzų zoologas, Sorbonos prof., vienas iš eksperimentinės zoologijos grindėjų, įkūręs Roscoff ir Banyuls-sur-Mer jūrų biologijos stotis ir 1873 įsteigęs Archives de Zoologie expérimentale.

Laccadive Islands žr. Lakadivai.

Lacerta (lot.) 1. roplinis gyvis, žr. Driežai; 2. žvaigždynas, žr. Driežas.

La Chaise (taip pat La Chaize) François de (1624–1709), prancūzų jėzuitas, nuo 1675 įtakingas Liudviko XIV nuodėmklausys. Jam priklausęs dvaras 1804 buvo paverstas kapinėmis, gavusiomis Père Lachaise vardą. Šiose kapinėse palaidota daugelis žymiųjų prancūzų.

Lachaise Gaston (1882–1935), prancūzų kilmės amerikiečių skulptorius. Gimęs Paryžiuj, studijavo École Nationale des Beaux-Arts (1898–1903) pas G. J. Thomas. Į JAV atvyko 1905, iš pradžių gyveno Bostone, 1912–23 Naujorke, paskui Georgetown, Mass. L. kūryba — giliai asmeniška gamtos formų interpretacija. Savo skulptūroje visų pirma jis kreipė dėmesį ne į grupių komponavimą, o į vienos figūros apipavidalinimą erdvėje. Tikras medžiagos meistras, L. gerai apvaldė akmenį, dramblio kaulą ir medį. Jo menui ypatingai būdingas plaukiąs lengvumas, suteiktas masyvioms ir sunkioms formoms. Pažymėtinas jo telegrafo ir telefono rūmų Naujorke skulptūrų projektas. *R.Žk.*

La Chaux-de-Fonds Šveicarijos Neuchâtel kantono mst. Prancūzijos pasieny, Juros kalnų klony, apie 1000 m nuo j.l.; 34.500 gyv. (1955). Išplanuotas taisyklingais kvartalais miestas yra šveicarų laikrodžių pramonės centras su laikrodininkų technikumu ir laikrodžių muziejumi. Be to, jis žinomas kaip žiemos sporto vieta.

Lachelier Jules (1832–1918), prancūzų filosofas, Paryžiaus École normale supérieure prof., suvaidinęs žymų vaidmenį prancūzų minties posūkyje iš pozityvizmo į idealizmą. Susiformavęs Ravaisson įtakoje, sekė Kanto metodu ir teigė sąmonę esant vienintelę neginčijamą tikrovę, savo idealizmą vadindamas ‚spiritualistiniu realizmu'. Visata, kurią nesąmoningai skiriame nuo sąmonės, pagal L., egzistuoja tik sąmonėje ir jos dėka. Tačiau sąmonė turi savo galimybės ribas: tik tai gali sąmonėje egzistuoti, kam galioja dvigubas priežastingumo ir tikslingumo dėsnis. Pati sąmonė betgi nėra šių dėsnių varžoma, nes ji yra grynoji laisvė (tuo būdu savo idealizmą L. sieja su voliuntaristine metafizika). Logikoje L. kėlė kokybės pranašumą prieš kiekybinius santykius, sukūrė klasišką silogizmo interpretaciją, mėgino išsilaisvinti iš aristotelinės analizės rėmų. Iš L. veikalų minėtina jo pagarsėjusi disertacija daktaro laipsniui gauti: Du fondement de l'induction 1871, De natura syllogismi 1871, Psychologie et métaphysique 1885, Études sur le syllogisme, suivies de l'observation de Platner et d'une note sur le Philèbe 1911.

E. Boutroux, Nouvelles études d'histoire de la philosopie 1927; *G. Séailles,* La philosophie de J. L. 1920. *K.J.Čg.*

Lachlan River p.r. Australijos upė, didžiausias Murrumbidgee (Murray) upės deš. intakas; 1480 km ilgio. Išteka iš Mėlynųjų kalnų netoli nuo Pacifiko vandenyno ties Sydnėjumi, bet teka bendra vakarų linkme. Aukštupy prisiima kelis intakus.

Lachmann Karl (1793–1851), vokiečių filologas, nuo 1825 Berlyno univ. prof., šalia J. Grimmo žymiausias savo laiko germanistas. Jis pirmasis filologinės tekstų kritikos metodą panaudojo viduramžinei vokiečių poezijai studijuoti. Svarbiausiu jo studijų dėmesiu buvo Nibelungų epas (Über die ursprüngliche Gestalt des Gedichts der Nibelunge 1816). Ryšium su tuo sukurtoji jo dainų teorija šiandien betgi yra atmesta. Taip pat jis leido antikinius tekstus (Katulą, Tibulą ir kt.) bei Šv. Raštą. Be to, jis parūpino kritišką Lessingo raštų leidimą (13 tt., 1838–40).

H. Sparnay, K. L. als Germanist 1948.

Lachmidai arabų kunigaikščių giminė Hiroje, prie žemutinio Eufrato, persų Sasanidų žinioje valdžiusi Mezopotamiją IV–VI a. po Kr. Jų konkurentai Bizantijos pusėje buvo Gasanidai.

Lachner Franz (1803–90), vokiečių kompozitorius ir dirigentas Vienoje 1826–34, Mannheime 1834–36 ir Münchene 1836–65. Svarbiausią L. kūrybos dalį sudaro 8 siuitos, kuriomis jis atgaivino Bacho sampratos orkestrinę siuitą. Kiti L. kūriniai: 8 simfonijos (išskirtina 6-ji 1837), 5 uvertiūros, 4 operos (Die Bürgschaft 1828, Alidia 1838, Catarina Cornaro 1841, Benvenuto Cellini 1848), kelios oratorijos ir kantatos, eilė kamerinės muz. kūrinių ir dainų. L. broliai, I g n a z L. (1807-95) ir V i n-

zenz L. (1811–93), buvo taip pat žinomi to meto kompozitoriai ir dirigentai.

A. Würz, F. L. als dramatischer Komponist 1927. *K.O.*

Lachnicki Ignacy Emanuel (1793–1826), literatas. 1812 baigęs Vilniaus univ. filosofijos dr. laipsniu, palinko į literatūrą ir tuo metu madingą magnetizmą gamtos moksluose. Kartu su K. Kantrimu (žr.) buvo vienas iš Wiadomości Brukowe (žr.) steigėjų ir 1816–18 redagavo Vilniuje Pamiętnik Magnetyczny (išėjo 3 tomai), o 1820-23 Dzieje Dobroczynności. Išsp. Statystyka gubernii Litewsko-Grodzieńskiej 1817, Wiadomość o sposobie leczenia wścieklizny 1826, be to, Statystyka gub. Wileńskiej.

Lachovičiai (gud. Lachovici) mstl. Sov. Gudijoje, 20 km į p. r. nuo Baranovičių. Apie 2000 gyventojų, apie kurių sudėtį M. Balinskis 1886 rašė, kad ‚miestas, be lietuvių, gyvenamas žydų ir totorių'. XVI a. mainų keliu atitekę Chodkevičiams, vėliau L. perėjo Sapiegoms, o 1775 atiteko Vilniaus vysk. Masalskiui. Tačiau seimas, norėdamas, kad L. tvirtovė liktų valstybės žinioje, tais pat metais L. iškeitė į Palangos, Maišiagalos ir Širvintų seniūnijas. Didysis Lietuvos etmonas Jonas Karolis Chodkevičius 1602 pastatė L. bažnyčią ir 1610 L. pilį pavertė tvirtove. Jis pats kurį laiką gyveno L. ir čia planavo kautynių ir kt. savo darbų planus. 1660 rusų kariuomenė, vadovaujama Jono Chovanskio, pusę metų laikė apsupusi L. tvirtovę, kurioj gynėsi lietuvių bajorai, vadovaujami Myk. Judickio, kol lietuvių Pov. Sapiega ir lenkų Stp. Čarneckis sumušė rusus ir išvadavo L. 1661 seimas L. gyventojus, kaip nukentėjusius nuo gaisrų ir karo, devyneriems metams atleido nuo visų mokesčių. Šiaurės karų metu 1706 rusų kariuomenė sudegino L. miestelį ir užsidarė pilyje, kol po keleto mėnesių švedai antpuoliu pilį paėmė. Po šio karo L. mstl. buvo visiškai sunaikintas. Naują mūrinę bažnyčią vėliau pastatė Myk. Masalskis. Buvusios L. tvirtovės belikę tik pėdsakai.

M. Baliński, Starożytna Polska IV, 1886; Słow. Geograficzny V, XV. *V.Klb.*

Lachowicz žr. Lekavičius.

Lachowski 1. Jakob (1574–1639 Varšuvoj), jėzuitas, 1628 iš Vilniaus kaip prokuratorius siųstas į Romą su įgaliojimu gauti gen. viršininko M. Vitelleschi leidimą priimti fundaciją Kauno rezidencijai įsteigti. 1635–39 Lietuvos jėzuitų provinciolas, kaip Akademijos kancleris 1636 VII 5 suteikęs teologijos daktaro laipsnį M. Sarbievijui (žr.). Iš asketinių rašytojų buvo sudaręs 9 tomus ištraukų, kurių rankraštis sudegė Polocko kolegijoj per karą su rusais.

Arch. Rom. S. J., Lit. 39, 268; *Rostowski* 315.

2. Sebastjan (1731–?), jėzuitas, karaliaus Stanislovo Augusto pamokslininkas, išleido keletą pamokslų rinkinių, kuriuose protarpiais liečia ir Lietuvą. Vienas tokių yra Kazanie krótkie na pogrzebie J. W. JMCP. Eustachego Potockiego, Generała Artylerii W. X. Litewskiego 1768.

Sommervogel, Bibliothèque. . . IV, 1344–5. *A.Lm.*

Lachva mstl. Sov. Gudijoj, Pinsko balų srityje. Iki II pas. karo gyventojų daugumą sudarė žydai.

Mykolo Radvilos, Vilniaus vaivados, rūpesčiu 1746 pastatyta katalikų bžn., vėliau paversta cerkve. Kazimieras, Jogailos sūnus, dovanojo L. Kiškų giminei. 1513 Stanislovo Kiškos duktė Ona, ištekėdama už Jono II Radvilos Barzdočiaus, įnešė L. kraičiu Radvilų giminei. 1655 Jono Kazimiero karo metu su rusais L. buvo visai sugriauta. Pirmoje XIX a. pusėje Domininko Radvilos dukteriai Stefanijai ištekant už kng. Vitgenšteino, L. kaip kraitis atiteko Vitgenšteinų giminei. Įsikūręs tarp miškų ir prie upių, L. mstl. visada garsėjo žuvimis ir žvėriena. Radvilos rengdavo L. apylinkėse karališkas medžiokles. *V.Klb.*

Lācis Vilis (g. 1904), latvių rašytojas. Jau nuo 1928 nelegalios latvių komunistų partijos narys, nuo 1929 spausdino kairios pakraipos prozą socialdemokratų spaudoje. 1933 Jaunākās Ziņas dienraštyje atspaudė romaną Zvejnieka dēls (Žvejo sūnus, liet. vert. 1941 ir 1956), kuris buvo dramatizuotas ir vėliau panaudotas scenariumi pirmajam latviškam filmui. Pirmosios sovietų okupacijos metu L. paskirtas vidaus reikalų ministru. 1944, antrą kartą sugrįžus sovietų daliniams, L. tapo ministru pirmininku. Okupacijų metu L. parašė keletą propagandinių socialistinio realizmo veikalų, už kuriuos jam okupantai suteikė Lenino ordiną ir Stalino premiją. *H.N.*

Lacytis Martynas (g. 1886 I 23 Klaipėdoj), M. Lietuvos veikėjas. 1907 baigė Klaipėdos mokytojų seminariją ir mokytojavo įvairiose pradžios m-lose krašte ir Klaipėdoj. I pas. kare buvo vokiečių kariuomenės karininkas, dalyvavo įvairiuose mūšiuose rytų fronte, ėjo kuopos vado pareigas. Nuo 1919 vėl grįžo į mokytojo darbą Klaipėdoj. 1920–23 Aido choro dirigentas. Po Klaipėdos sukilimo 1923 paskirtas Klai-

pėdos miesto komendantu. Iš šių pareigų pasitraukęs, 1923–27 tikybos ir muzikos mokytojas Vytauto D. gimn. Klaipėdoje, 1927–37 Klaipėdos aps. pradžios m-lų patarėjas, 1937–39 tos pačios pareigos Pagėgių aps. 1939 III 22 vokiečių areštuotas, tardytas ir IV 10 ištremtas į Lietuvą. Čia trumpą laiką Šiaulių aps. pradžios m-lų inspektorius, nuo 1939 Tauragės mokytojų seminarijos v.dir. ir nuo 1940 X dir., 1943 X — 1944 VIII Tauragės gimnazijos v.dir. Vokietijoj 1945–49 Würzburgo liet. gimn. muzikos ir anglų k. mokytojas, M. Lietuvos tarybos narys ir patikėtinis to krašto lietuvių DP statuso reikalams amerikiečių zonoj. 1949 atvyko į JAV ir Čikagos liet. ev. liut. Tėviškės parapijoj vargonininkauja ir veda chorą. *M.Nb.*

Laciumas (lot. Latium, it. Lazio) istorinė vidurinės Italijos šalis prie Tirėnų jūros su Romos miestu, apimanti 17.180 km² su 3.346.900 gyv. (1951), kurių daugiau kaip pusė gyvena Romoje. Šalies vardu ir Romos kalba buvo pavadinta lotynų kalba. L. rytuose traukiasi Apeninų kalnų pakraštys — Monti Sabini ir Monti Lepini ir dvi užgesusių vulkanų grupės — Albos kalnai ir Monti Sabatini su ežeru, virtusiu Bracciano krateriu. Šių vulkanų lava ir aliuvinės nuosėdos sudarė šiek tiek kalvotą žemumą Campagna di Roma (žr. Campagnia), į kurią įsirėžusi Tiberio upė. Į š. nuo Romos yra iš tufo nuosėdų susidaręs kalnas Monte Soratte (sen. Soracte).

E. Capurto ir F. Romero, Il Lazio ⁶1931. *A.Rkš.*

Lackawanna 1. JAV mst. Naujorko valstybėj, prie Erie ežero ir Buffalo; 27.658 gyv. (1950). Plieno, cemento, tilto sijų ir laivų plokščių pramonė.

2. L. R i v e r, Pensilvanijos upė, įtekanti ties Pittstonu į Susquehanną; apie 80 km ilgio. Jos slėny yra didžiausi JAV antracito ištekliai, randami maždaug 2000 km² plote, kuriame gyvena per 250.000 gyv. Čia kūrėsi pirmosios didžiosios liet. angliakasių kolonijos Plymouthe, Scrantone, Wilkes-Barre, Pittstone, Kingstone ir kt.

Lackis (Łącki) 1. T e o d o r a s (m. 1614), Stepono Batoro ir Zigmanto Vazos laikų pagarsėjęs karys. Jo tėvai buvo atkilę iš Maskvos ir apsigyvenę Lietuvoj Žygimanto Senojo laikais. Ypačiai pasižymėjo Salaspilio (Latvijoj) mūšy 1605, kur savo vadovaujamų husarų smūgiu prisidėjo prie galutinės pergalės prieš švedus. Buvo artimas J. K. Chodkevičiaus bendradarbis, jo pulkininkas ir patikėtinis. Su juo jis dalyvavo ir kovose prieš Maskvą.

2. T o m a s (1661–1729 Vilniuj), jėzuitas, 1677 priimtas į Lietuvos provinciją, rektoriavęs Pinsko ir Lomžos kolegijose, buvęs Vilniaus namų viršininkas ir Vilniaus akademijos prof. Išsp. Vilniuje eilę teologinių veikalų.

Laclos Pierre-Ambroise-François Choderlos de (1741–1803), prancūzų rašytojas. L. biografija menkai teištirta. Senojo režimo laikais L. buvo žinomas kaip gabus artilerijos karininkas ir laisvalaikio literatas. 1782 pasirodęs L. romanas Les Liaisons dangereuses turėjo milžinišką pasisekimą ir iškėlė jį kaip rašytoją. 1789 revoliucijai prasidėjus, L. įstojo į jakobinus ir tapo Pilypo Orleaniečio (Égalité) sekretoriumi. Konvento pakeltas į pulkininkus, tarnavo Reino armijoje, bet greit buvo pasodintas Picpuso kalėjime, iš kur jį išvadavo termidoro 9 revoliucija. Direktorijos metu, jau generolas, vadovavo Reino armijos artilerijai. Imperijos laikais buvo Pietų Italijos armijų inspektorius. Visą XIX a. beveik užmirštas ir iškeltas tik šio šimtmečio pradžioje, L. dabar statomas šalia didžiausių prancūzų romanistų. Les Liaisons dangereuses yra vienintelė reikšminga L. knyga. Kiti dalykai, kaip Poésies fugitives 1783 etc. šiandien neturi jokios vertės. A. Gide, kuris daugiausia prisidėjo prie L. išpopuliarinimo, Les Liaisons dangereuses įtraukė į 10 geriausių prancūzų romanų skaičių. Jame L. (laiškų forma) vaizduoja savo laiko aukštosios visuomenės moralinį sugedimą. Jo herojus Valmont yra Don Juanas XVIII a. sąlygose. Romano vertė remiasi gilia ir niuansuota charakterių analize. L. niekur nesistengia būti poetiškas, nepastebi gamtos ir domisi tik žmogum. Esmėje L. yra daugiau moralistas, negu menininkas: jo stilius taip pat yra didžiųjų XVII a. moralistų (La Rochefoucauld, La Bruyère) stilistinės mokyklos atžala.

A. Augustin-Thierry, Les Liaisons dangereuses de L. 1930; *P. Trahard,* Les Maîtres de la sensibilité française au XVIII-e siècle 1933; *E. Dard,* Le général Ch. de L. 1936; *A. Malraux,* Tableaux de la littérature française 1939. *A.Č.*

Lacombe Paul (1848–1921), prancūzų istorikas. Visą gyvenimą paskyrė Paryžiaus miesto ir apylinkių istorijai tyrinėti. 1887 paskelbė plačios erudicijos veikalą Bibliographie parisienne.

Lacordaire Jean-Baptiste-Henri (1802 — 61), prancūzų domininkonas, vienas žy-

H. Lacordaire

miausių XIX a. pamokslininkų. Laikomas politinio liberalizmo šalininku, kovojusiu už Bžn. ir piliečių laisvę. Baigęs teisės mokslus, advokatavo 1817–1823. Pradžioje netikįs, 1824 konvertitas, 1827 įšvęstas kunigu. Susižavėjęs Lamennais mintimis sutaikinti tikėjimą su modernaus gyvenimo reikalavimais, L. su juo bendradarbiavo, leidžiant liberalinės pakraipos laikraštį L'Avenir (1830), kurio šūkis buvo: krikščionybė ir laisvė. Lamennais atsiskyrus nuo Bažnyčios (1834), L. nutraukė su juo ryšius ir atsidėjo pamokslams. Buvo minių mėgiamas Notre-Dame pamokslininkas. Išvykęs Romon teologijos mokslų pagilinti, 1839 įstojo į dominikonų ordiną ir tapo jo atgaivintoju Prancūzijoje. Įkūrė Nancy, Chalais, Flavigny ir Paryžiaus vienuolynus. 1848 išrinktas parlamento atstovu, atsisakė. Prancūzų akademijos narys. Jo apologetiniai raštai remiasi tomizmu, kurį jis pritaikė savo laiko dvasiai. L. raštai išleisti 9 tomais 1872–73. Atskirai minėtina Vie de St. Dominique 1841, Testament (autobiografija) 1863. Lietuviškai iš jo raštų parengtą knygą išleido kun. P. Jakas antrašte ‚Ji labai mylėjo' 1937.

St. M. Gillet, L. 1952. *K.J.Čg.*

La Coruña Ispanijos š.v. pajūrio mst. ir senas uostas, L.C. provincijos (7903 km², apie 1 mil. gyv.) sostinė; 133.844 gyv. (1950). L.C. įsikūrusi prie gilios įlankos pusiasaly su senais pajūrio gynybos fortais. Čia 1588 buvo suformuota prieš anglus Didžioji Armada, sulaukusi katastrofinio pralaimėjimo; prie L.C. 1747 ir 1805 anglų laivynas nugalėjo jungtinius prancūzų- ispanų laivynus.

Lacretelle Jacques de (g. 1888), prancūzų rašytojas, Académie Française narys, analitinio papročių romano atstovas. Ankstyvesniuose romanuose (La vie inquiète de Jean Hermelin 1920, Silbermann 1922, La Bonifas 1925, Amour nuptial 1930) analizavęs savo personažų konfliktus papročių sąlygotoje aplinkoje, vėlesnėje kūryboje (Les Hauts-Ponts 1932–1935, Le Pour et le Contre 1946) L. panašaus socialinio rango personažus vaizduoja šeimos gyvenimo perspektyvoje, gerokai praplėsdamas bei pagilindamas savo analizę erdvės ir laiko prasme. Formos požiūriu L. yra akademinio klasicizmo tradicijos tęsėjas. Jo stilius, savo klasicizmu ir nuosaikumu artimas ‚oficialiam' Académie Française stiliui, stokoja originalumo ir individualinės linijos.

Lacrimae Christi (lot. ‚Kristaus ašaros') raudonas desertinis vynas iš Vezuvijaus pakalnėje augančių vynuogių. Prekyboje šiuo vardu tačiau vadinami ir kiti Italijos bei Ispanijos vynai.

La Crosse JAV mst. Wisconsine, prie Mississippio upės; 42.700 gyv. (1950). L.C. yra žymus v. Wisconsino, š.r. Iowos ir p.r. Minnesotos žemės ūkio produktų, ypačiai pieno gaminių, pramonės ir prekybos centras. Mokytojų (nuo 1909) ir kat. Viterbo kolegijos, dirvožemių erozijai tirti tyrimų stotis ir įvairi pramonė.

Lactantius žr. Laktancijus.

Lactarius žr. Piengrybis.

Lactuca žr. Salota.

Lacus (lot.) ežeras. L. Brigantinus arba L. Venatus Bodeno ež., L. Larius Komo ež., L. Lemannus Ženevos ež., L. Verbanus Lago Maggiore (ež.).

Lača (Lače) Karelijos ežeras, 356 km² ploto, per jį teka Onega.

Lāčplēsis latvių rašytojo A. Pumpuro (1841–1902) 1888 metais parašyto didvyrinio epo pavadinimas. Epe simboliškai vaizduojama tautinio herojaus Lāčplēsio (pažodžiu: lokiaplėšys) kova su juoduoju riteriu (t.y. Latvijos priešais). 1919 XI 11 įsteigtas to vardo karo ordinas, kuris buvo duodamas nepriklausomybės kovų veteranams ir vėliau aukštiems latvių ir užsienio kariams.

Ladakija, Ladak(h), Kašmiro provincija Indo upės slėny tarp Himalajų ir Karakorumo kalnynų; 118.520 km² ir apie 200.000 gyv. (1950) ladakų (mongolų rasės), kurių apie 80% yra mahometonys, o likusieji budistai. L. yra vienas labiausiai kalnuotų pasauly kraštų su didingais reginiais. Sostinė — Leh.

Ladd George Trumbull (1842–1921), amerikiečių filosofas. 1869 baigęs Andoverio teologijos seminariją, kurį laiką buvo kongregacionalistų kunigu. Vėliau savo dėmesį nukreipęs į filosofiją, 1881–1906 profesoriavo Yale univ.; kaip svečias skaitė paskaitas Japonijos, Indijos ir kt. kraštų universitetuose. Filosofijoje labiausiai jį buvo apsprendęs Lotze. Įkūręs Yale univ. psichologijos laboratoriją, L. yra vienas iš

eksperimentinės psichologijos pionierių JAV. Svarbiausi veikalai: Doctrine of Sacred Scripture 1884, Elements of Physiological Psychology 1887, Philosopy of Mind 1895, Knowledge, Life, and Reality 1909.

Ladd-Franklin Christine (1847–1930), amerikiečių psichologė, studijavusi Göttingene Helmholtzo psichologijos laboratorijoje (1891–92) ir sukūrusi jos vardu žinomą spalvų regėjimo teoriją. Išsp. Colour and Colour Theories 1929.

Ladewig Paul (1858 Lietuvos Brastoje— 1940 Berlyne), vokiečių bibliotekininkas, kėlęs viešųjų liaudies bibliotekų reikalą ir parašęs Politik der Bücherei 1912 (³1934). Lietuviškai išversta jo brošiūrėlė Mažas knygynas, jo įrengimas ir tvarkymas 1924.

Lady (ag.) žr. Ledė.

Ladigà Kazys (1893 XII 25 Iškonių k., Vabalninko vls., Biržų aps. — 1941 XII 19 sušaudytas Sov. Rusijoj) generolas. Baigęs Vilniaus Pavlovskio gimn., stojo į Vilniaus karo m-lą, kurią baigė 1914 XII 1. Visą I pas. karą praleido fronte (70-jame pulke), išskyrus tris mėn. ligoninėje (sužeistas dukart, kartą sunkiai). Rusų kariuomenėj pasiekė kapitono laipsnį ir gavo daug pasižymėjimo ženklų. Įgytą didelę karinę patirtį panaudojo kovose dėl Lietuvos laisvės. Lietuvos kariuomenėn savanoriu stojo 1918 ir tarnavo 1 pėst. pulke (bataliono vadas), kuris netrukus iš Vilniaus buvo perkeltas į Alytų. Kar. A. Juozapavičiui 1919 II 13 žuvus, L. po kelių dienų buvo paskirtas 1 pėst. pulko vadu. 1919 IV 4–6 vadovavo Daugų operacijai, turėjusiai tikslu prasiveržti į Vilnių. Priėjęs Varėną ir sutikęs gausias priešo pajėgas, nuo puolimo atsisakė ir vikriai pasitraukė. V 18 drauge su vokiečiais sėkmingai pravedė Kurklių operaciją. VI 2 užėmė Uteną. Persekiodamas priešą priėjo Dusetų ežerų liniją, kur sustojo Vyr. karo vado įsakymu. Rugpiūčio mėn. laikinai perėmė Ukmergės rinktinės vadovavimą ir VIII 24 pradėjo bolševikų puolimą. VIII 25 užėmė Zarasus. VIII 31 priėjo Dauguvos krantus. Zarasų operacijai pasibaigus, paskirtas I brigados ir vėliau I divizijos vadu. Sutelkus kariuomenės dalis prie Radviliškio prieš bermontininkus, L. buvo paskirtas šio fronto vadu. XI 21–23 vadovavo Radviliškio operacijai prieš bermontininkus. 1920 vasarą paskirtas armijos vadu, L. vadovavo Lietuvos kariuomenės žygiui į Vilnių, vėliau kovoms su lenkais Suvalkų krašte — prie Seinų ir Augustavo miškuose. 1920 IX 22 prie Seinų Lietuvos kariuomenei nukentėjus nuo netikėto lenkų puolimo, L. atsisakė nuo armijos vado pareigų. Trumpą laiką buvo ypatingų pareigų valdininku prie kariuomenės štabo, kol buvo paskirtas IV divizijos vadu. 1921 rudenį išvyko į Šveicariją eiti aukštųjų karo mokslų, po metų persikėlė į Prahos gen. štabo akademiją, kurios diplomą gavo po 1 metų. Grįžęs Lietuvon, 1924 buvo paskirtas III divizijos vadu. 1925 V 7 — 1925 IX 16 kariuomenės vyr. štabo viršininkas. Pakeltas į generolus, 1925 X 19 vėl buvo paskirtas kariuomenės štabo viršininku ir šias pareigas ėjo, kol jas 1926 VI 22 perdavė plk. K. Škirpai, o pats liko prie kariuomenės štabo karininku ypatingiems reikalams. 1926 pabaigoj paskirtas II karo apygardos viršininku, 1927 pradžioj III karo apygardos viršininku. 1927 IX išėjo atsargon ir apsigyveno savo ūky Gulbinėnuose, Krinčino vls., Biržų aps. 1938–39 dirbo Karo muziejuje, nagrinėdamas Lietuvos laisvės kovas. Surinko daug vertingos medžiagos ir paliko kai kurių kautynių vertingus aprašymus, tačiau darbo baigti nespėjo. Okupantų bolševikų 1940 vasarą suimtas, kalintas ir prasidėjus sovietų-vokiečių karui iš kalėjimo išgabentas į Sov. Rusiją, kur 1941 X 29 nuteistas mirties bausme. Sprendimas įvykdytas 1941 XII 19. Yra rašęs Mūsų Žinyne (Bendri mobilizacijos ir koncentracijos dėsniai 1924, 19 nr. ir kt.), XX Amžiaus dienrašty. Apdovanotas Vyčio Kryžiaus I rūšies 4 ir 5 laipsnio ordinais.

Gen. K. Ladiga

Kardas 1925, 21 nr. *K.Alš.*

Ladigienė-Paliulytė Stefanija (g. 1901 I 9), visuomenės veikėja. Gimnaziją išėjo Rusijoj. 1926 buvo III seimo narė. Veikė ateitininkuose ir ypač Liet. kat. moterų d-joj, pasižymėdama kaip gera kalbėtoja-paskaitininkė. 1919 suredagavo Moters žurnalo pirmuosius du nr. Rašė Moteryje, N. Vaidilutėje ir kt. Atskirai išl. brošiūras: Moteris apaštalas 1934, Moterystės tikslai ir gėrybės 1938. Bendradarbiavo leidiniuose: Krikščioniškoji šeima 1936, Pijus XI 1937. Buvo ištekėjusi už gen. Kazio Ladigos (žr.). *M.Gld.*

Ladinai P. Tirolio keliuose slėniuose (Gröden, Gader, Ampezzo, Fassa ir kt.) gyvenantieji retoromanai, kalbą atskira tarme. 1910 jų skaičiuota apie 36.000, dabar belikę apie 20.000 dėl suitalėjimo. Anksčiau jų kalbos vardas dažnai vartotas apskritai retoromanų (žr.) kalbai.

Ladinas (isp. ladino) 1. gimęs iš baltojo ir indėnės; 2. žydų-ispanų dialektas Viduržemio jūros srityje (žr. Žydų kalba).

Ladislaus Posthumus žr. Vladislovas (Vengrijos karaliai, Vladislovas V).

Lado slavų kupoliavimo dainų priegiesmis, M. Stryjkowskio Dzidzis Lado vardu įrašydintas į lietuvių dievyną. Pagal jį, V 25—VI 25 moterys ir merginos pievose ir keliuose giedodavusios ‚lado lado lado didis musų Dewie'.

Ladoga (nuo suomių Laatoka; senas rusų vardas Nevo) š. Rusijos ir Karelijos ežeras, vienas didžiausių Europoje, 200 km ilgio, ligi 124 km pločio; paviršius 5,0 m nuo j.l., gylis ligi 227 m, vid. 51 m; iš 276.300 km² baseino ploto surenka vandenį didžiosios upės Svyrė (790 m³/sek.), Vuoksi (690 m³/sek.), Volchov (590 m³/sek.), prie jų prisideda smulkesni intakai ir pats ežeras, 18.400 km² ploto, kurie duoda kartu 430 m³/sek. Išteka Neva, kurios vid. debitas yra 2500 m³/sek. Vienoje iš ežero salų yra žinomas stačiatikių vienuolynas Valaam. P. ežero krantu tarp Svyrės žiočių ir Nevos XVIII a. iškastas laivams nuo ežero srovių ir bangų apsaugoti kanalas. Š. ež. dalis priklausė Suomijai; 1945 visą ež. okupavo rusai. *S.K.*

Ladowski Remigiusz (1738-93) lenkų gamtininkas. Išsp. Historyja naturalna królewstwa Polskiego ²1804 (paliečia ir Lietuvos gamtą).

Ladukas Adomas (1852 VII 13 Molainių k., Panevėžio vls. ir aps. — 1930 III 30 Raukštonių k., Ramygalos vls., Panevėžio aps.), knygnešys. Iš tėvų nuomininkų kaimo siuvėjas, įsitraukęs į knygnešio darbą priklausė Garšvių (žr.) knygų platinimo organizacijai ir kurį laiką buvo jos iždininku. 1895 rusai jį suėmė su V. Kazanausku, nuteisė 2 metus kalėti ir 3 metams ištremti į Vologdos guberniją. 1900 grįžęs iš tremties, apsigyveno Raukštonyse. Nuo 1927 jis gavo knygnešio pensiją (75 lt. mėnesiui). Vytauto D. I laipsnio medalis jam buvo paskirtas jau mirus.

P.Ruseckas, Knygnešys I, 87–101.

Laeken (flamiškai ‚ežeras') Briuselio šiaurinis priemiestis, 1921 įjungtas į miestą. Karališkoji pilis (1782 statyta, po gaisro 1890 atnaujinta) ir Dievo Motinos bažnyčia (1872), kur laidojami karaliai.

Laelius Gaius žr. Lelijus.

Laënnec René Théophile Hyacinthe (1781–1826), prancūzų gydytojas, nuo 1816 dirbęs Paryžiaus Necker ligoninėj. Savo išrastu stetoskopu jis įvedė medicinon auskultacijos metodą, sukūrusį pagrindą tikslesnei širdies ir plaučių ligų diagnostikai. Savo tyrinėjimus paskelbė veikale De l' auscultation médiate 1819. Jo sukurta auskultacija greitai paplito visoje Europoje. Vilniaus univ. disertaciją apie auskultaciją 1824 pateikė Jonas Očapovskis (žr.).

L. c i r o z ė kepenų liga, kurios eigoje žūsta specializuotosios kepenų ląstelės ir jų vietoje atsiranda paprasti jungiamieji audiniai. Priežastis dažniausiai yra perdidelis etilinio alkoholio vartojimas. *D.Js.*

Laer Pieter Jakobsz van (1592/95–1642), olandų tapytojas. 1623–39 gyveno Romoje flamų - olandų draugėje, bet neprisijungė prie idealizuojančių romanistų (žr. Flamų menas), o ėjo natūralistinio žanro keliu vaizduodamas kasdienybę; Caravaggio poveiky išvystė stiprių šviesos kontrastų tapybą. Smulkiame žanre buvo Brouwerio ir Ostadės pirmtakas. Dėl keistos išvaizdos italai L. praminė Bamboccio (juokinga lėlė), o jo žanrą — ‚bambocciata', kuris italams tapo nauja sąvoka. Nors kritikuojamas Italijoje, L. sulaukė nemažo garso ir pamėgdžiotojų. Darbų turi Romos, Florencijos, Bolonijos, Vienos ir kt. muziejai. Mėgo plėšikų ir smuklių scenas, pvz. ‚Plėšikai užpuola prekių transportą' (Luccos muz.), ‚Revolverio šūvis' (Lichtensteino galerija). *P.Rkl.*

Laertas (gr. Laertēs) graikų mitologijoje Odisėjo tėvas, Itakės salos karalius.

Laet Jan Alfred de (1815–91), Belgijos rašytojas, vienas iš tautinio flamų sąjūdžio vadų, pirmojo flamų laikraščio Vlaemsch Belgie 1844 steigėjas. Rašė poeziją flamiškai (jos rinkinys išėjo 1848).

Laetare (lot. ‚linksminkis') IV gavėnios sekmadienio pirmas mišių žodis, kuriuo pavadintas tas sekmadienis. Tą dieną liturginių drabužių spalva rožinė (nę mėlyna, kaip privalu gavėnioj), leidžiama papuošti altorius, groti vargonais. Ta linksmesnė maldos namo nuotaika primena, kad jau praėjo pusė atgailos laiko ir artėja Velykų džiaugsmas.

LAF Lietuvių Aktyvistų Fronto (žr.) santrumpa.

La Fayette Marie-Madeleine Pioche de la Vergne, Madame de (1634–93), prancūzų rašytoja, žymi Liudviko XIV laikų Paryžiaus elegantiškosios visuomenės narė. Kilusi iš smulkių aristokratų šeimos, 1655 ištekėjo už grafo La Fayette, 1660 persikėlė į Paryžių, kur greit pateko į aukštosios visuomenės sluoksnius. Literatūriniam Mme de L. F. susiformavimui didelės reikšmės turėjo du intymūs jos draugai: Mme de Sévigné ir La Rochefoucauld, nuolatiniai jos salono lankytojai. Literatūrinis Mme de L. F. prestižas šiandien remiasi mažyčiu romanu La Princesse de Clèves 1678, pasižyminčiu subtilia kalba, stilistiniu nuosaikumu, stipria konstrukcija ir psichologiniu įžvalgumu. Romano personažai artimi Corneille tragedijų idealui: kilnūs, valingi, savo aistras pajungią garbės ir pareigos jausmų kontrolei. Kiti jos kūriniai (La Princesse de Monpensier 1662, Zayde 1669–71, Histoire de Madame Henriette d' Angleterre 1720, La Comtesse de Tende 1724 ir Mémoires de la Cour de France pour les années 1688 et 1689, išsp. 1731) neturi didesnės literatūrinės vertės.

H. Ashton, Mme de L. F. 1922; *E. Magne,* Le Coeur et l'esprit de Mme de L. F. 1927. *A.Č.*

Lafayette, kitaip La Fayette, Marie Joseph du Motier, marquis de (1757 IX 6 Chavagnac — 1834 V 20 Paryžiuje), ‚dviejų pasaulių herojus' (S. F. B. Morse), Prancūzijos ir JAV karys, valstybininkas. Aristokratų kilmės, 1771 įstojo karininku į karališkuosius muškietininkus. Amerikos kolonijoms paskelbus nepriklausomybę, savo lėšomis įrengė laivą ir 1777 su 11 palydovų išplaukė Amerikon, kur nuvykęs pasisiūlė savanoriu. 1777 VII 31 buvo priimtas gen. majoru Jurgio Vašingtono štabe. Prancūzijai išėjus karan prieš Angliją, 1779 I grįžo tėvynėn, parūpino amerikiečiams finansinę paramą ir karinę talką — laivyno eskadrą su 6000 vyrų grafo Rochambeau vadovaujamą (kur tarnavo ir Lietuvos kariuomenės gen. inspektoriaus giminaitis, grafas M. Grabauskas). 1780 V grįžo JAV kariuomenėn. Vašingtono pasiųstas (1781 II 20) ginti Virginijos, vijo britų gen. Chas. Cornwallis nuo Charlottesville ligi pat Yorktown, kur britai galutinai pasidavė. L. išplaukė Prancūzijon 1781 XII. 1787 pakviestas Kilmingųjų seiman ir 1789 išrinktas Luomų atstovybėn. Po Bastilijos kritimo paskirtas Paryžiaus tautinės sargybos vadu (VII 15). Priėmus 1790 konstituciją, atsistatydino iš visų pareigų ir pasitraukė į savo dvarą La Grange, išsižadėjęs visų titulų. Susidarius vad. pirmajai koalicijai prieš Prancūziją, pašauktas atgal tarnybon, paskirtas vienu iš 3 generolų kariuomenei vadovauti. L. sugrąžino drausmę, sumušė austrus ties Philippeville, Maubege ir Florennes. Tačiau L. kalbos apie ‚įstatymu patikrintas laisves paskiram piliečiui' nepatiko nei jakobinų teroristams, nei emigrantų monarchistams. Teroro viešpatavimo dienomis buvo pasiųsti komisarai suimti L., bet jis pabėgo į Flandrus, kur jį sučmė austrai (1792 VIII). L. buvo kalinamas Olomouco tvirtovėje, Čekijoje. Vokietis dr. J. E. Bollmann ir amerikietis stud. F. K. Huger, kuris kūdikystėje matė L. JAV, buvo išlaisvinę L., bet austrai vėl jį pagavo (žr. dokumentuotą veikalą apie šį epizodą: Constance Wright, A Chance for Glory 1957). Kadangi ir kitas JAV laisvintojas T. Kosciuška anuomet buvo kalinamas Petrapilio tvirtovėje, Amerikos spaudoje ir visuomenėje abidvi pavardės nuolat buvo sugretinamos, reikalaujant abudu išlaisvinti. Išlaisvintas tik 1797 VIII Napoleono karinių laimėjimų dėlei, L. grįžo į La Grange dvarą ir ūkininkavo, pasitraukęs iš politinio gyvenimo. 1818–24 Prancūzijos antrųjų rūmų narys, nuo 1825 atstovų rūmų narys. 1824 vėl lankėsi JAV, kongreso pavedimu pakviestas prez. J. Monroe. JAV kongresas nutarė sumokėti L. 24.424 dol. ir padovanoti jam stambų žemės plotą už jo nuopelnus ir išlaidas (per 200.000 dol.) JAV laisvės kovose.

M. J. Lafayette (atvaizdas darytas 1824)

1830 liepos revoliucijos metu L. buvo paskirtas Paryžiaus tautinės sargybos vadu; nors pats nedalyvavo įvykiuose, jo vardas ir pažiūros daug padėjo revoliucijai. Nutarus steigti tautinę sargybą visame krašte, L. paskirtas jos vyriausiuoju vadu. Prasidėjus sukilimui Lenkijoje, L. 1831 I 15 seime ragino padėti sukilėliams, pripažinti juos kariaujančia šalimi, o paskui reikalavo pripažinti Lenkiją nepriklausoma valstybe. Lenkijos ir Lietuvos sukilimui remti L. suorganizavo Prancūzijoje komitetą, kuris vėliau rūpinosi sukilėlių šalpa. L. ragino ir amerikiečius vykti Lenkijon savanoriais:

poetas E. A. Poe rašė ketinąs vykti savanoriu; kiti savanoriai spietėsi Filadelfijoje ir New Orleans, bet tik vienas amerikietis, Paul Fitzsimmons Eve, studijavęs Europoje, dalyvavo sukilime. L. tarpininkavo persiunčiant amerikiečių aukas sukilimo reikalui, vėliau tremtiniams padėti (aukų atsiuntė Naujorko rinkliavos komitetas ir West Point akademijos kariūnai). 1832 X 28 L. sukviesti Paryžiuje gyvenę amerikiečiai sudarė komitetą tremtiniams - sukilėliams globoti. Steigiamajam susirinkimui pirmininkavo James Fenimore Cooper, jau anksčiau parašęs eilę aistringų straipsnių (komiteto pirm. išrinktas bostonietis dr. S. G. Howe, nariais: pirklys Henry Brevoort, gyd. Vm. Selden, sekr. Jurgio Vašingtono giminaitis J. A. Washington, telegrafo išradėjas S. F. B. Morse, poetas-filosofas R. W. Emerson ir kt.). L. ir Cooperio iniciatyvos dėka Amerikoje įvyko visa eilė masinių susirinkimų ir padaryta rinkliavų. Paryžiuj sudarius jungtinį prancūzų, amerikiečių ir lenkų komitetą, pirmininkais buvo išrinkti L. ir S. G. Howe (žr.), kuris buvo pasiųstas į Prūsus padėti internuotiems sukilėliams ir vėliau Amerikoje daug padėjo ten ištremtiems lenkų ir lietuvių sukilėliams (Juozui Hordynskiui, Al. Bieleckui, Ip. Jagėlai, Ablamavičiui, Putramentui, Janat-Jonaičiui ir kt.). Daugelį vakarų L. ir Cooperio bute posėdžiavo amerikiečiai ir prancūzai (‚kas trečiadienį vakarais... didesnę pusę vakarų 1831–32 žiemą ten praleidau su L., Cooperiu ir kt. komiteto nariais', rašė S. F. B. Morse). Lietuvos ir Rusės d-jai 1832 III 25 minint 1831 Lietuvos sukilimo metines, L. tam minėjimui pirmininkavo. — L. buvo vienas iš iniciatorių paskelbti Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijai didžiosios prancūzų revoliucijos metu.

Mémoires, correspondence, et manuscrits du Général Lafayette, 6 tt., 1837–38; *S. W. Jackson*, L., a Bibliography 1930; biografijos: *E. Charavay* 1898 (prc.), *Brand Whitlock*, 2 tt. 1929, *B. Tuckermann* 1889, *Charlemagne Tower*, 2 tt., 1895 (L. veikla JAV), *J. Kayser* ³1928, *A. Latzko* 1935, *L. Gottschalk*, 4 tt., 1935–50, *D. Loth* 1952, *M. Haiman*, Polacy Wśród pionierów Ameryki 1930, ('') The Fall of Poland in Contemporary American Opinion 1936; *L. Cukierman*, Den Polen freundliche Bewegung in Frankreich im Jahre 1830–31 1926. *K.R.Jrg.*

Lafayette keli JAV miestai, iš kurių žymesni šie: 1. Indianoj prie Wabash upės, 35.568 gyv. (1950); 1874 įkurtas Purdue univ., šv. Pranciškaus kolegija mergaitėms, kat. vyskupo rezidencija, zoologijos sodas, įvairi metalurgijos, gumos ir maisto produktų pramonė; L. yra žymus centras derlingos žemės ūkio srities, produkuojančios javus ir gyvulių ūkio gaminius. 2. Louisianoj; 33.541 gyv. (1950). Naftos ir degamųjų dujų versmės; druskos ir sieros kasyklos. Kat. vyskupo rezidencija, karmelitų vienuolynas, 1898 įkurtas valdinis institutas. Miestas žinomas savo gėlynais, ypačiai azalijomis, kurios žydi vasario ir kovo mėn.

La Farge John (1835–1910) amerikiečių dailininkas, vitražistas ir meno kritikas. Bostone studijavo pas W. M. Hunt, Paryžiuje pas Couture. Prancūzijoje jį stipriai paveikė Barbizon grupė, ir visas jo vėlyvesnis kūrybos vystymasis buvo mėginimas suderinti monumentalinę formą su atmosferinėmis spalvos gradacijomis ir įsivaizduotą tematiką su natūralistinėmis detalėmis. Tačiau galiausiai La F. tapo eklektiškų tendencijų menininku. Pradžioje tapęs peizažus aliejumi, vėliau pakrypo į dideles dekoratyvines schemas — į sieninę tapybą. 1876 atliktos dekoracijos Šv. Trejybės bžn. Bostone buvo pirmasis didelio masto sieninės tapybos bandymas JAV. Po to sekė kiti dideli darbai, kaip 1877 dekoravimas Šv. Tomo bžn. Naujorke (vėliau sunaikintos ugnies); Dangun Žengimas to pat vardo bžn. Naujorke (1886) ir t.t. Bet jo tikrieji spalvininko gabumai pasireiškė vitražuose, kur jis yra opalinio stiklo išradėjas. Pažymėtini iš jo vitražų Kautynių langas (Harvard Memorial Hall, Mass.), Povas (Worchesterio meno muziejuj). Plačiai išsilavinęs, gavęs garbės mokslinius laipsnius Yale ir Princetono univ., L. žymus ir savo paskaitomis bei raštais: An Artists Letters from Japan 1887; Lectures on Art 1895; Considerations on Painting 1901; Great Masters 1903; Higher Life in Art 1908.

R. Cortissoz, J. La F. 1911. *R.Žk.*

Lafargue Paul (1842–1911) prancūzų socialistas. Gimė Kuboje, 10 metų atvyko į Prancūziją. Jaunystėje buvo pasidavęs anarchistų (Proudhono) įtakai. 1868 įsteigė Prancūzijoje Internacionalo sekciją. Paryžiaus komunos metu (1871) mėgino p. Prancūziją prijungti prie Paryžiaus. Ligi 1881 gyveno emigracijoje. Anglijoje gyvendamas susipažino su K. Markso šeima — vedė jo dukterį Laurą. L. buvo žymus I internacionalo veikėjas, kovotojas su anrchistine srove ir K. Markso ir F. Engelso teorijų populiarintojas. Drauge su Jules Guesde įsteigė Prancūzijos socialistų partiją ir parašė jai programą. 1911 drauge su žmo-

na nusižudė. Išsp. Cours d'économie sociale 1884, Le communisme et évolution économique 31892, La proprieté 1895, Idéalisme et matérialisme dans la conception de l'histoire 1895, La question de la femme 1904, Causes de la croyance en Dieu 1905, Le patriotisme de la bourgoisie 1905, La méthode historique de K. Marx 1907, Le déterminisme économique de K. Marx 1909 ir kt. Eilė jo raštų buvo išversti ir lietuviškai: Labdarybė pirmiaus ir dabar 1908 (vertė M. N-as), Pasaka apie Adomą ir Ievą 1908 (P. Miškinis–F. Janušis), Ką gero veikė fabrikantas 1908 (Jasiūnas), (pagal L. ir Gedą) Socialdemokratų pažvalgos ir reikalavimai 1910 (A. Montvydas), Nuosavybės išsivystymas 1913 (A. Karalius).

P.Č.

Lafetas (iš prc. l'affût) šaunamojo pabūklo pastovas. Pirmieji l., paprasta geležimi apkaltų kaladžių formos, tarnavo vien atrama pabūklui šaudant. Pakylos mechanizmo jie neturėjo, ir pakylos kampas nebuvo keičiamas. Ilgainiui tobulėdami l. virto labai sudėtingais, ir jų studija bei apskaičiavimas dabar sudaro atskirą artilerijos mokslo šaką — l. teoriją. Šių dienų moderniniai l. gali būti skirstomi: 1. pagal konstrukciją — į l.-stovus, rėmų l. ir ratų l., kurie išsivystė dar į vikšrų l.; 2. pagal atatrankos energijos sunaudojimą — į kietus ir elastiškus, kurie savo ruožtu skirstomi į a. rogučių l., b. ištisus l. su elastišku atskirų dalių sujungimu ir c. lopšio l.; 3. pagal pabūklų rūšį — į patrankų ir mortyrų l. ir 4. pagal artilerijos paskirtį — į jūrų, krantų, sausumos-tvirtovių, lauko ir kalnų lafetus.

O.Urb.

Laffitte Jacques (1767–1844), prancūzų finansininkas ir politikas. 1809–13 ir 1814–19 Prancūzijos banko valdytojas; nuo 1815 parlamento atstovas, liberalinės opozicijos vadas. 1830 jo įtaka ir pinigai į sostą iškėlė Liudviką Pilypą Orleanietį. 1830 XI ministras pirmininkas ir finansų ministras, bet 1831 III turėjo atsistatydinti ir prarado savo turtus. C. Duchon 1932 išl. jo memuarus (Mémoires).

La Follette Robert Marion (1855–1925), JAV politikas. Wisconsino univ. studijavo teisę ir 1880 tapo advokatu Madisone. 1885–91 atstovavo savo distriktui kongrese. 1901 išrinktas Wisconsino gubernatorium. Atsistatydinęs iš šių pareigų, 1905 pateko į JAV senatą, kur išbuvo iki mirties. 1924 nesėkmingai kandidatavo į JAV prezidentus kaip progresyviųjų kandidatas (surinko Wisconsino 13 elektorinių balsų ir 4.822.856 tiesioginius balsus). L. jaunas matė vargo ir anksti susidarė reformatoriškas politines ir ekonomines pažiūras. Labai energingas ir taiklus politikas, nepaprastai populiarus masėse, o vėliau ir intelektualų tarpe. Būdamas gubernatorium, pravedė nemaža reformų, kurių žymiausios buvo geležinkelių mokesčiais apdėjimas 1903, geležinkelių reguliavimas 1905 ir pirminiai rinkimai kandidatams į politines vietas nominuoti 1904. Kongrese padėjo suformuluoti protekcionistinį McKinley muitų įstatymą (1890); 1915 buvo autorium jūreivių įstatymo, pagerinusio jūreivių darbo ir įgulų apsaugos sąlygas. 1924 savo prezidentinėje programoje pasisakė už vandens jėgos ir geležinkelių socializaciją, viešąją gamtos turtų kontrolę, žemės ūkio pripažinimą pagrindine JAV ūkio šaka. Užsienių politikoje L. buvo pacifistas-izoliacionistas, aktyviai kovojęs prieš JAV įstojimą į I pas. karą. L. buvo kilęs iš žemdirbių, kurie šimtmečio gale reiškė nepasitenkinimą partijų programomis ir jų kontrole viešajam gyvenimui, o taip pat industrinės Amerikos vyravimu politikoje. Nors kongresan buvo išrinktas kaip respublikonas, nuo 1908, kai partijos vadai atsisakė tenkinti didžiuosius farmerių interesus, L. bepalaikė su partijos vadais šaltus ryšius. Galop, kai respublikonų partijos konvencija 1924 atsisakė priimti jo programą, L. ne tik nerėmė respublikonų, bet pats kandidatavo į prezidentus. Išleido Autobiography 1913.

E. N. Doan, The La Follettes and the Wisconsin Idea 1947; *B. and F. La Follette,* R. M. La F. 1953.

V.Vrd.

La Fontaine Jean de (1621–95), prancūzų poetas, kurio gyvenimas pažymėtas nerūpestingu epikuriškumu. Jis netapo kunigu, nors seminarijoj išbuvo 18 mėn.; neprisirišo nė prie šeimos, nors tėvas jį apvesdino jauną (20 m.) su simpatinga mergina; nebranginо nė miškų bei vandenų urėdo tarnybos, kurią jam tėvas užleido (1652). Jis mėgo klajoti bei svajoti gamtoje, daug skaityti, buvoti draugų būry, įdomiai pasakoti anekdotus ir žaisti su lengvo būdo

J. de La Fontaine

moterimis bei eiliuoti madrigalus, odes, idiles ir pasakas. Tuo jis užimponavo didikams ir, naudodamasis jų (Fouquet, duchesse d'Orléans, Mme de la Sablière, Hervart) globa bei dosnia malone, galėjo atsidėti dailiosios literatūros kūrybai. Šitaip jis tapo 1660 į realizmą pasukusios mokyklos vienu žymiausių šulų šalia Molière, Racine, Boileau, su kuriais artimai draugavo. Nors renkamas į Prancūzų Akademiją (1684) pasižadėjo būti rimtas, neberašyti Contes, kurios (dėl seksualinio nemoralumo) buvo kritikuojamos rimtosios visuomenės ir nepalankiai nuteikusios Liudviką XIV, tačiau savo pažado neištesėjo. Tik rimtai susirgęs 1692, jis atsivertė ir pasmerkė savo pasakas. Pasitaisęs beišleido tik vieną pasakėčių knygą ir pamaldžiai mirė.

Daug kuo domėjęsis, bet patvarus tik kūrybos darbe, La F. yra palikęs įvairių literatūros žanrų kūrinių. Bet labiausiai iš savo amžininkų išsiskyrė eiliuotomis pasakomis (Contes 1667, 1672 ir t.t.), kurioms siužetus semdavosi iš Dekamerono, Heptamerono ir Rablais pasakojimų, ir pasakėčiomis (Fables 1668, 1678, 1679, 1694), kurioms siužetus dažnai skolindavosi iš Ezopo, Babrijaus ir Fedro. Šiandien jo eiliuotos pasakos atrodo pasenusios, bet to negalima pasakyti apie pasakėčias. Jomis La F. susprogdino antikinių pasakėčių rėmus, paversdamas jas mažomis grakščiomis komedijomis, satyromis ir net elegijomis. Sukauptomis gausiomis įžvalgomis iš gamtos ir savo amžiaus žmonių gyvenimo jis sukūrė gausybę įvairių gyvų zoologinių būtybių, kurių psichika susilieja su žmogiška psichika, atskleidžiančia temperamentus, amžių, socialinę padėtį su jų silpnybėmis bei ydomis. Iš jų La F. daugiau šaiposi negu smerkia. Todėl kai kurios jo pasakėčių pabaigoje neturi pamokymų, kaip to reikalauja žanras, arba jie tėra padiktuoti pragmatinės dorovės. Nors jo pasakėčiose dabar nebeaktualūs XVII a. atspindžiai, bet jos tebėra įdomios bendra gyvulių ir žmonių miniatiūrine psichologija, vaizdingomis situacijomis bei dialogais, spalvingomis gamtovaizdžio smulkmenomis, autoriaus naiviu natūraliu geraširdiškumu, sultingu bei glaustu stiliumi, laisva bei grakščia eilėdara. Jos tebėra prancūzams glaustumo bei grakštumo pamokomu pavyzdžiu, o netaip seniai jomis sekė Europos didesnieji ir mažesnieji autoriai, pvz. rusų Krilovas. Pas mus La F. pasakėčiomis naudojosi kun. A. Tatarė, jas vertė Margalis (kun. J. Šnapštys). Pilną La F. raštų leidimą parūpino H. Regnier, 11 tt., 1883–92; kita laida išėjo 10 tt., 1927–29, be to, dviejų tomų laida 1939–42.

H. Taine, La F. et ses fables 1853 (²³1922); *G. Michaut,* La F., 2 tt., 1912–14; *K. Vossler,* La F. und sein Fabelwerk 1919; *R. Bray, Les* Fables de La F. 1930; *A. Bailly,* La F. 1937; *F. Gohin,* L'art de La F. dans ses Fables 1929; (") La F. 1937; *J. Giraudoux,* Les cinq tentations de La F. 1938; *E. Baudin,* La philosopie morale des Fables de La F. 1951. *J.Gr.*

Lafontaine Henri (1854–1943), belgų teisininkas, Briuselio univ. prof., 1895–1936 senatorius (socialdemokratas), ilgametis Tarptautinio taikos biuro pirmininkas, 1913 gavęs Nobelio taikos premiją. Išsp. Bibliographie de la paix et de l'arbitrage international 1904, Pasicrisie internationale, Histoire documentaire des arbitrages internationaux (1794–1900) 1902. Buvo Tarptautinio bibliografijos instituto dir. ir parengė Classification décimale universelle ²1926–33.

Laforgue Jules (1860–87), prancūzų poetas. Gimęs Urugvajuje, augo ir mokėsi Prancūzijoje. 1881–86 L. buvo imperatorienės Augustos skaitytojas Potsdame ir Berlyne ir po to netrukus mirė džiova. L. yra vienas reikšmingiausių esprit décadent poetų, paruošusių kelią simbolizmo sąjūdžiui. Savo poezijoje (Les Complaintes 1885, L' Imitation de Notre-Dame La Lune 1886, Le Concile féerique 1886, Les Fleurs de bonne volonté 1890) L. tiek turiniu, tiek forma bandė išreikšti savo laikui būdingą sensualizmą, parnasinį nesuinteresuotumą bei objektyvumą pakeisdamas ironija ir filosofiniu cinizmu. Atsisakydamas griežtai klasiško aleksandrino, praplėsdamas poetinį žodyną (jo eilėse pilna neologizmų, filosofijos terminų, įvairių žargonų skolinių) ir savo kūrybai suteikdamas intelektualinės bei sensualinės parodijos charakterį, L. davė pagrindus visiškai naujam lyrinės poezijos tipui. Savo lyrinėmis ironijomis L. turėjo didelės reikšmės A. Gide, V. Larbaud ir ypač naujosios anglosaksų poezijos (T. S. Eliot, E. Pound, H. Crane) evoliucijai. Intelektualinių parodijų rinkinys Les Moralités légendaires yra jo estetinių, moralinių ir filosofinių idėjų suma.

F. Rouchon, J. L. 1924; *J. Cusinier,* J. L. 1925; *C. Melage,* Dernières complaintes 1935; *L. Guichard,* J. L. et ses poésies 1950. *A.Č.*

La Fosse Charles de la (1636-1716), prancūzų tapytojas. Meno mokėsi Romoje ir Venecijoje, kur jam ypatingą įspūdį padarė Veronese. 1689–92 dirbo Anglijoje, de-

koruodamas Lordo Montagu rezidenciją (dabar British Museum), kurioje nutapė La Chute de Phaeton ir La Naissance de Minerve. 1692, Mansart'o kviečiamas, grįžo į Paryžių naujai pastatytos Église des Invalides dekoruoti ir jos kupoloje nutapė žymiausią savo dekoratyvinės tapybos darbą Saint Louis aux pieds du Christ. Mansart'ui mirus, La. F. neteko valstybinių darbų ir vertėsi privačiais užsakymais. Dirbdamas Pierre Croizat rezidencijoj, susipažino su Watteau ir artimai susidraugavo. Istoriškai La F. tapyba yra reikšminga kaip jungtis tarp Lebrun ir Watteau. Joje užuomazgoje randame beveik visus Watteau, o taip pat ir visai XVIII a. prancūzų tapybai būdingus elementus (lengvesnis požiūris į gyvenimą, koloristinės tendencijos, rubensiškas kūno traktavimas).

L. Réau, Histoire de la peinture française au XVIII-e siècle 1925–26. *A.Lc.*

La Fresnay Roger žr. Fresnay.

Lafuente y Zamalloa Modesto (1806–66), ispanų istorikas. Neilgai profesoriavęs Astorgos univ. (filosofijos ir teologijos katedrose), persikėlė į Madridą, vertėsi žurnalistu ir atsidėjo istorijai. Pagrindinis jo veikalas Historia general de España 1850–67 (pirmoji laida 30 tomų; antroji laida, Juan Valeros peržiūrėta ir išėjusi 1887–90, 25 tomai).

Lãgagarbis (vok. Laggarben) bžk. ir dv., 10 km į p.v. nuo Girdavos (1945 Potsdamo linijos lenkų pusėje), netoli Girdavos–Rastenburgo geležinkelio, prie Girdavos–Rešliaus plento. 1939 buvo 434 gyv. Pro L. teka upelis Liva (kartu su Gubre Alnos deš. int.). Tarp L. ir Vaninkiemio (Woninkeim) yra priešistorinis kapinynas ir buvusios pilies likučiai. *M.Nb.*

Lagarde Paul Anton de (1827–91), vokiečių orientalistas ir politikos pedagogas, nuo 1869 Göttingeno univ. prof. Tyrė semitų (Symmicta 1877–80, Semitica 1878–79), persų (Persische Studien 1884) ir kt. orientalines kalbas. Rengė S. Testamento Septuagintos kritišką laidą (Septuagintastudien 1891–92). Veikale Deutsche Schriften 1878–81 (51920) ir kt. rūpinosi vokiečių tautos auklėjimo ideologija, skelbdamas romantišką nacionalizmą. Nors L. priešybė žydams nebuvo rasistinio pobūdžio, bet vėliau nacionalsocialistai naudojo ji savo teorijoms paremti.

Lagašas, arba Širpurla, vienas iš seniausių sumerų miestų p. Babilonijoje tarp Tigro ir Eufrato. Jau IV tūkstantmetyje pr. Kr. jis valdęs didelę p. Babilonijos dalį, net Nipurą. Jo konkurentai Kišu ir Umma užpuolę ir sunaikinę. Gudeos (žr.) metu L. vėl pražydęs. Kasinėjo E. de Sarzec (1877–1901), G. Cros (1903–05) H. de Genouillac (1929–31) ir A. Parrot (1931–33). Atkasti rūmų ir šventyklos griuvėsiai bei gausūs įrašai supažindina su III tūkstantmečio pr. Kr. sumerų kultūra. Dabar jo vietoje yra Tello mst.

H. de Genouillac, Fouilles de Telloh 1934–37; *A. Parrot,* Tello 1948. *P.Plk.*

Lagedžiai dv. ir k. (1923 drauge buvo 88 gyv.) apie pusę km nuo Anykščių glžk. stoties, Utenos aps., Šventosios deš. krante. Šventosios upės link yra to paties L. vardo pušynas. L. dv. yra gyd. A. Laskausko (žr.) tėviškė.

Lageneria vulgaris žr. Ilgmoliūgis paprastasis.

Lageris (vok.) stovykla (žr.).

Lagerių-Tabalų durpynas Panoterių vls., Ukmergės aps., 81 ha ploto, 1,7 m gylio. Sudurpėjimas geras. Pelkė 264 ha, tarpinio tipo.

Lagerkvist Pär (g. 1891), švedų rašytojas, Nobelio literatūros premijos laureatas 1951. Dar jaunas L. įsijungė į radikalius sąjūdžius ir atsitolino nuo religijos. 1913 debiutavo prozos dalykėliu Människor (Žmonės), o 1913 išleido Två sagor om livet (Dvi pasakos apie gyvenimą). Abiejuose kūriniuose atsispindėjo noras leistis į eksperimentus ir opoziciją. Savo literatūrines idėjas jis skelbė eilėraščių rinkinyje Motiv (Motyvai) 1914 ir novelių rinkinyje Järn och människor (Geležis ir žmonės) 1915, kurio motyvai buvo imti iš I pas. karo, daug kuo prisidėjusio L. gyvenimo pažiūrai aptemdyti. Eilėraščių rinkinys Angest (Baimė) 1916 buvo L. kūrybos lūžio knyga, originali savo forma, pirmasis ekspresionistinis kūrinys švedų literatūroje. 1918 išėjo lyg programinė L. knyga Teater (Teatras), kur jis griežtai pasisakė prieš natūralizmą dramaturgijoje bei scenos mene ir pavyzdžiu statė vėlyvojo meto Strindbergą. L. pats užsirekomendavo kaip dramaturgas pjesėj Sista människa (Paskutinysis žmogus) 1917, vienaveiksmiu Den svåra stunden (Sunkio-

P. Lagerkvist

ji valanda) 1918 ir Himlens hemlighet (Dangaus paslaptis), tilpusiame rinkinyje Kaos (Chaosas) 1919. Čia visur pagrindinis motyvas yra mirtis, jos baimė. Pirmaisiais pokariniais metais šviesesnis žvilgis į gyvenimą pasireiškia prozos kūriny Det eviga leendet (Amžinoji šypsena) 1920 (legenda apie mirusiųjų kelius Dievo beieškant) ir eilėraščių rinkiny Den lyckliges väg (Laimingojo kelias) 1921. Tačiau ta šviesi nuotaika ima vėl niauktis kūriny Den osynlige (Nematomasis) 1923, savo rūšies modernioj misterijoje, ir visai išblėsta realistiniame rinkiny Onda sagor (Piktos pasakos) 1924, o dar labiau vaikystės laikų aprašyme Gäst hos verkligheten (Tikrovės svečias) 1925. Tačiau poezijos rinkinyje Hjärtats sånger (Širdies giesmės) 1926 vėl prasimuša šviesa L. kūryboje: su ‚gyvenimu' jis nesusitaiko, bet yra kupinas pagarbos žmogui. Aforizmų rinkinyje Det besegrade livet (Nugalėtasis gyvenimas) 1927 L. atmeta vieno Dievo tikėjimą, tačiau išpažįsta savo tikėjimą tuo, kas ‚dieviška žmoguje'. Tas bendro pobūdžio humanizmas atsispindi jo realistinėje pjesėje Han som fick leva om sitt liv (Tas, kuriam buvo leista dar kartą gyventi) 1928 ir novelėse Kämpande ande (Kovojanti dvasia) 1930. Pjesei Konungen (Karalius) 1932 L. panaudoja religijos istorijos motyvą, bet taiko į tuolaikinius politinius Europos įvykius Europoje. Tamsių polinkių žaidimas žmonių pasauly vėl vaizduojamas rinkiny Vid legereld (Prie laužo) 1932. Pasipiktinimas vis didėjančiu smurtu pasaulyje davė impulsą L. pasakojimui Bödeln (Budelis) 1933, kuris netrukus buvo paties autoriaus suscenintas. Protestą prieš smurtą L. reiškė ir savo kelionių po Graikiją ir Palestiną aprašyme Den knutna näven (Sugniaužtas kumštis) 1934, kuris yra savotiškas helenistinės-krikščioniškosios kultūros palikimo himnas. Netiesiog toji tema liečiama ir prozos škicuose I den tiden (Anuo metu) 1935. Aktualiomis temomis parašyti Mannen utan själ (Žmogus be sielos) 1936 ir Seger i mörker (Pergalė tamsoje) 1939. Laiko įvykiai buvo pagrindu ir eilėraščių rinkiniui Genius 1937, kur L. išreiškė savo tikėjimą, kad ‚dvasia' nugalės tai, kas nuo amžių žvėriška. Eilėraščių rinkiniai Sång och strid (Giesmė ir kova) 1940 ir Hemmet och stjärnan (Namai ir žvaigždė) 1942, kurių pagrindinė tema yra tėviškės ir tėvynės meilė, yra labiau tradiciški. Pjesėje Middsommarafton i fattighuset (Joninių vakaras elgetyne) 1941 L. vėl medituoja apie gyvenimo netikrybę. Renesanso laikų motyvu parašytas romanas Dvärgen (Neužauga) 1944 yra pats ryškiausias L. prozos kūrinys, kurio pagrindinis asmuo yra gyvenimo piktų jėgų inkarnacija. De vises sten (Išminčių akmuo) 1947 yra taip pat renesanso laiko drama apie tikėjimą ir žmoniją. Pjesėje Lät människa leva (Leisk žmogui gyventi) 1949 iškyla visa eilė smurto aukų, tačiau viskas subėga į gyvenimo, kaip kažko ‚didingo ir begalinio' išaukštinimą. 1951 atnešęs Nobelio premiją ir visur pasaulyje entuziastiškai sutiktas Barabas (liet. St. Vainoro vert. 1952) yra gėrio ir blogio, tikėjimo ir abejingumo romanas, Golgotos tragediją pateikiąs ne Marijos, o Barabo akimis, kuris norėtų tikėti, bet negali. Tas pats svyravimas tarp šviesos ir tamsos būdingas ir 1953 pasirodžiusiam eilėraščių rinkiniui Alfonlandet (Vakaro kraštas). Idėjiniu žvilgiu daug stipresnis yra L. paskutinis romanas Sibylla (1956).

G. M. Bergman, P. L. dramatik 1928; *G. Fredén,* P. L. 1934; *G. Castrén,* P. L. humanism (Finska vetenskaps-societéna årsbok 1945); *E. Hörnström,* P. L. 1948. *J.Lng.*

Lagerlöf Selma (1858–1940), švedų rašytoja. Nuo pat mažens būdama liguista, L. nepaprastai daug skaitė. 1885 baigė mokytojų seminariją ir ligi 1895 mokytojavo, vėliau atsidėjo grynai literatūrinei kūrybai. 1904 buvo jai paskirtas Švedų akademijos didysis aukso medalis, 1909 Nobelio literatūros premija, o 1914 kaip pirmoji moteris L. buvo išrinkta į Švedų akademiją. 1907 ji atpirko savo gimtinę Mårbacką Vermlandijoj ir ten gyveno ligi pat mirties. 1895–96 ji keliavo po Italiją, o 1899–1900 viešėjo Rytuose, ypač Palestinoje.

S. Lagerlöf

Pradžioje savo talentą L. mėgino kaip lyrikė. Norėdama pavaizduoti Vermlandijos tradicijas ir ten vaikystėje girdėtas legendas, ji pradėjo rašyti ištisą romanų ciklą. Tolaikinės realistinės prozos ji negalėjo panaudoti ir po ilgų mėginimų nusprendė sukurti ištisą eilę prozinių pasakojimų romantišku stiliumi, kuriam, kaip G. Brandes rašė, daug įtakos darė Carlyle. Gösta

Berlings saga 1891 (Padavimas apie Göstą Berlingą, J. Kazėno liet. vert. 1931) buvo lūžis švedų prozoje. Čia genialia fantazija laisvai perdirbtos legendos buvo suaustos į praeities gyvenimo prozinį epą. Veikalas visus sužavėjo ne vien siužeto naujumu, bet ir pasakojimo meno stipriu originalumu. Po šio kūrinio sekė legendos Osynliga länkar (Nematomos grandys) 1894 ir Drottningar i Kungshälla (Karalienės Kungshälloj) 1899, kur yra labai daug visko — ir senovės skandinavų, ir modernių, ir legendinių bei kitų motyvų. Personažų gausiame romane Antikrists mirakler 1897 (Antikristo stebuklai, J. Krūmino vert. 1944), kuriam siužetas imtas iš Sicilijos, autorė parodė tą pačią konstruktyvinę fantazijos jėgą ir tą patį epinį monumentalumą. 1899 pasirodė sugestyvus, gilaus psichologinio turinio pasakojimas En herrgårdssägen (Dvaro legenda). Tačiau pats didžiausias L. epas buvo Jerusalem 1901–02 (paskui gerokai perdirbtas 1909). Šalia Gösta Berlings saga šis romanas yra reikšmingiausias L. kūrinys. Vaizduodama švedų Dalarnos provincijos ūkininkų iškeliavimą į Šventąją žemę, L. iškelia jų neatskiriamą ryšį su gimtąja žeme, tėviške, vienintele vieta, kur jie gali rasti savo gyvenimo laimę. Po šio epo sekė keli smulkesni dalykėliai: Kristus legender 1904 (kun. A. Aleknos vert. 1914, T. Žičkausko 1926), Herr Arnes penningar (Pono A. pinigai) 1904 ir En saga om en saga och andra sagor (Pasaka apie vieną pasaką ir kitos pasakos) 1908. Be to, L. parašė mokykloms skirtą skaitymų knygą Nils Holgerssons underbara resa (Nilso Holgerssono nuostabi kelionė) 1906–07. Tai nuostabiai organiškai vieningas nuotykių ir epizodų rinkinys, kuriame poetiškai atvaizduota Švedijos gamta ir žmonės (J. Jablonskio jr. dalinis vertimas Mažojo Nilso kelionė su laukinėmis žąsimis 1931).

Sugrįžimas į savo tėviškę davė inspiracijos didesnei L. tolesnės kūrybos daliai. Liljecronas hem 1911 (Liljecronos tėviškė, J. Krūmino vert. 1938) yra jos gimtosios Mårbackos pavaizdavimas, o Körkarlen (Bernas vežikas) 1913 — jaudinanti atsivertimo istorija. Kejsarn av Portugal (Portugalijos karalius) 1914 yra šiurpus pasakojimas iš Vermlandijos, kurios svarbiausias personažas yra neturtingas ūkininkas, pamišęs iš liūdesio dėl savo dukters. Romanas Bannlyst (Ištremtas) 1918 yra kupinas kančios ir nusivylimo I pas. karu. Nugalėjusi karo sukeltą krizę, L. vėl grįžo prie savo Vermlandijos motyvų (Mårbacka 1922). Gösta Berlingo epochai priklauso trilogija Löwensköldska ringen (Löwensköldų žiedas) 1925, humoristinės nuotaikos veikalas Charlotte Löwensköld 1925 ir Anna Svärd 1928. L. pati scenai pritaikė savo pasakojimus Dunungen (Pūkinė mergaitė) 1917 ir En herrgårdssägen (Dvaro legenda) 1929.

L. priklauso prie didžiųjų pasakotojų. Jos kūriniai yra skirti ne subjektyviems išpažinimams, o žmonių likimui ir charakteriams pavaizduoti. L. yra balsas, perduodąs tautos galvoseną, iškeliąs jos esmės pagrindus. Jos kūryba nėra analizė, o intuicija. L. fantazija yra nepaprastai laki: antgamtinį vyksmą padarydama natūraliai įtikinamą, ji pasiekia tiesiog staigmeniškų rezultatų. Nors daugelis L. smulkių dalykėlių yra tikri deimančiukai, tačiau L. stiprybė glūdi didžiuose kūriniuose. Savo paguodos pilna pasaulėžiūra, savo žodiniam pasakojimo menui taip artima forma, savo visažmogišku pasirinktų temų charakteriu ji, nežiūrint tautinio ir provincinio savitumo, susilaukė daug skaitytojų ir toli už Švedijos ribų. Jos veikalai išversti į daugiau kaip 30 kalbų.

Monografijos: *St. Arvidson* 1932, *O. Freye* 1933, *L. Brodin* 1940, *E. Wägner* 1943–45, *Th. Freding* 1945, *E. v. Eckardt* 1946, *Chr. Jenssen* 1947; *B. Ek,* S. L. efter Gösta Berlings saga 1951.

J.Lng.

Lagidai antrasis Ptolemajų pavadinimas pagal Egipto valdovo Ptolemajaus I tėvą Lagos.

Lagoa dos Patos pajūrio lagūna p. Brazilijoj tarp Porto Alegre ir Rio Grande miestų; 240 km ilgio, ligi 45 km pločio, nuo vandenyno atskirta 10–30 km pločio sausumos juosta.

Lagoa Mirim pajūrio lagūna p. Brazilijoj, į pietus nuo Lagoa dos Patos; 175 km ilgio, ligi 40 km pločio. Pietinė dalis sudaro sieną tarp Brazilijos ir Urugvajaus.

Lagoftalmas (gr.) negalėjimas užsimerkti, uždaryti visiškai blakstienas.

Lago Maggiore Šveicarijos Tesino Alpių ir Š. Italijos ežeras, vok. Langensee, senas vardas Verbano, italai vadina ‚didesniuoju' iš 3 gretimų — Como, Lugano ir M. Plotas 212,2 km², jo 80% priklauso Italijai, ilgis ligi 66 km, plotis ligi 12 km; ež. siauras ir vingiuotas, jo perimetras 170 km. Paviršius 193,5 m nuo j.l.; gylis ligi 372 m, vid. 175,4 m; įteka Tresa iš Lugano ež., išteka Ticino, Po kair. intakas. Ež. kran-

tuose yra mst. Locarno ir Verbania; ežeras garsus savo grožiu, ypač Boromėjų salos ir Isola Bella, minima populiariose serenadose. Atvaizdą žr. LE IX, 152. *S.K.*

La Gonave V. Indijos sala, 50 km į v. nuo Haiti sostinės Port au Prince; apie 750 km², per 12.000 gyv. Jos valdovu (‚karaliumi') 1925–29 buvo lietuvis Faustinas Virkus (žr.).

Lagopus žr. Žvyrė (baltasis tetervinas).

La Gorce Pierre de (1846–1934), prancūzų istorikas, nuo 1914 Académie Française narys. Jo veikalai pasižymi nuosaikiu sprendimu ir vaizdingu stiliumi. Jų svarbiausi: Histoire de la seconde République 1887, Histoire religieuse de la Révolution Française 1909–21 (4 tt.), La Restauration 1926–29 (2 tt.), Histoire du second Empire 1894–1905 (7 tt., ¹51929), Louis-Philippe 1931, Napoléon III 1933.

Lagos 1. P. Portugalijos senas uostas, iš kurio yra išplaukę XV–XVI a. garsieji atradėjai; 7340 gyv. (1950), pajūrio gynybos tvirtovė.

2. Nigerijos uostas v. Afrikoje; apie 250.000 gyv. (1955). Uostas įkurtas žemoje lagūnos saloje, sujungtoje geležinkeliu su sausumos miestu Kano. Pro L. išvežama palmių alyva ir vaisiai, kakava, cino rūda, brangmedis, kailiai, vaisiai, dramblio kaulas. L. yra didžiausias v. Afrikos uostas.

Lagovskis Jonas, jėzuitas, 1673-76 Kražių kolegijos rektorius.

Lagrange 1. Joseph-Louis (1736 — 1813), prancūzų matematikas ir astronomas, variacinio skaičiavimo kūrėjas, susisteminęs diferencialinių lygčių teoriją, skaičiavęs planetų orbitas ir mėnulio libraciją. Monumentalus jo veikalas Mécanique analytique 1788. Prancūzų revoliucijos metu L. vadovavo komisijai, kuri sudarė metrinę matų ir saikų sistemą. Gimęs Turine, Italijoj, L. ten buvo pakviestas profesoriauti 19 metų. 1766 Fridrichas D. jį pasikvietė į Berlyną Eulerio įpėdiniu. Nuo 1787 L. persikėlė į Paryžių, kur vėliau buvo École polytechnique prof. *Č.M.*

2. Marie-Joseph (1855–1938), prancūzų domininkonas, katalikų egzegetas, įvedęs istorinį kritinį metodą į katalikų Šv. Rašto studijas. Baigęs teisės, filosofijos, teologijos ir orientalistikos mokslus Paryžiaus katalikų institute, Salamankos ir Vienos univ., apsigyveno Jeruzalėje ir čia 1890 įsteigė Šv. Rašto mokyklą, kuriai vadovavo 35 metus. Ši mokykla L. iniciatyva 1892 pradėjo leisti žurnalą Revue Biblique, o 1900 spausdinti Šv. Rašto komentarų seriją Études Bibliques. Pats L. pradžioje domėjosi S. Testamentu, vėliau atsidėjo N. Testamento studijoms ir parašė puikius įvairių knygų, ypač 4 Evangelijų komentarus. Kiti veikalai: La méthode historique... 1903, Études sur les religions semitiques 1904, Le Judaïsme avant Jésus-Christ 1931, L'Orphisme 1937.

F. M. Braun, L'oeuvre du P. L. 1943. *L.T.*

Lagrenée L'Ainé, Louis - Jean - François (1724-1805), prancūzų tapytojas, Carle Van Loo mokinys. 1749 laimėjo Prix de Rome. 1760, imp. Elzbietos kviečiamas, nuvyko į Petrapilį, kur užėmė meno akademijos rektoriaus postą. Grįžęs į Paryžių, kurį laiką profesoriavo akademijoje. 1781 – 86 vadovavo prancūziškajai Romos akademijai, o 1804 buvo paskirtas imperijos muziejų konservatorium. L. tapybos klasicizmas šiandien atrodo lėkštas, be fantazijos (Mercure, Hersé et Aglore). Vidutinis tapytojas, bet puikus technikas ir pedagogas, L. turėjo daug reikšmės rusų tapybos ir jos dėstymo evoliucijoje: pagyvino susidomėjimą tapyba, patobulino dėstymo metodus ir išaugino keletą žymių tapytojų, kaip Levickij ir kt.

L. Réau, Histoire de l'expansion de l'art français 1924–1933. *A. Lc.*

La Guaira svarbus Venecuelos uostas, 18 km į š. nuo Caracaso; apie 12.000 gyv. (1956). Įkurtas 1577 aukštame Serrana Costanera kalnyno krante.

La Guardia Fiorello Henry (1882–1947), JAV politikas. Gimė Naujorke Italijos emigranto šeimoje. 6 metų vaikas motinos pasiimtas į Europą, vėliau tarnavo JAV konsulatuose. 1906 grįžo į JAV, Naujorko univ. studijavo teisę ir 1910 tapo advokatu. 1916 kaip progresyvus respublikonas išrinktas į JAV kongresą. 1919 pasidaręs Naujorko miesto tarybos pirmininku, kovojo prieš demokratų Tammany organizacijos korupciją. 1922 vėl buvo išrinktas į kongresą, tačiau su respublikonų partija nesugyveno. Rėmė pažangius socialinius ir ekonominius įstatymus, buvo ko-autorius darbininkų unijoms palankaus Norris - La G. įstatymo. Aktyviai kovojo už prohibicijos panaikinimą. 1934–1945 Naujorko burmistras, pasižymėjęs kova prieš kyšininkavimą, favoritizmą, korupciją. Daug nusipelnęs miesto pažangai. II pas. karui prasidėjus, prez. Roosevelto paskirtas civilinės gynybos direktoriumi. 1946 išrinktas UNRRA direktoriumi, tačiau dėl silpnos

sveikatos greit atsisakė. L. buvo žinomas kaip be galo energingas, aštraus liežuvio ir spalvingos veiklos politikas, kovojęs už socialines reformas. *V.Vrd.*

Laguerre Edmond - Nicolas (1834–1886), prancūzų matematikas, Collège de France prof. 1885 išrinktas Prancūzų mokslo akademijos nariu. L. dirbo numerinio skaičiavimo ir geometrijos srityse. Laikomas vienu moderniosios geometrijos kūrėjų.

Lagūna (iš lot. lacuna) vandens baseinas didelio ežero, jūros ar vandenyno pakrašty, atskirtas nuo viso vandens ploto smėlio juosta. Kitas l. tipas yra vandens baseinas vidury koralų atolo. Pajūrinės l. susidaro jūrų (vandenynų) įlankose arba lygiuose pakraščiuose. Įlankose jos atsiranda ten, kur pakraščių srovės, nuardydamos iškyšulius ir nešdamos smėliu paverstas jų medžiagas, sukrauna jas atokesnėse vietose, kur susilpnėja nešamoji srovės jėga. Iš jų susidaro pylimas, kuris ir atskiria l. nuo likusios įlankos dalies. Lygiuose, tiesiuose pajūriuose lagūnas atskiriančius pylimus suplauna bangos savo lūžimo juostoje iš upių sąnašų ir seklaus pakraščio ardomo dugno. Šio tipo l. yra beveik ištisa virtinė Atlanto pakrašty nuo Naujorko ligi p. Floridos galo. Ties Bruklinu ir nuo jo į p. l. yra salingos, dideli jų plotai apaugę meldais, nendrėmis bei kitais hidrofiliniais augalais, mėgiamos žvejotojų ir uodų veisimosi vietos. Jas nuo vandenyno skiriantiejį smėlio pylimai yra naujorkiečių labiausiai lankomi paplūdimiai su didelėmis vasarvietėmis. Atlantic City, Galveston, Palm Beach, Miami Beach ir eilė kitų žymių pajūrinių vietovių yra ant lagūnas sudarančių pylimų. L. esti įvairaus pločio, pvz. ties Cape Hatteras l. yra per 30 km pločio ir vadinama Pamlico Sound įlanka, bet dažniausiai jos yra ligi kelių km pločio. *A.B.*

Łaguna Stanisław (1833–1900), lenkų istorikas. 1855 baigė teisę Petrapilio univ., dirbo kodifikacinėj komisijoj, 1859–61 teisės prof. Petrapilio univ. ir 1860–61 istorijos prof. Dvasinėje akad., 1861–63 civilinio tribunolo teisėjas Varšuvoje. Už dalyvavimą 1863 sukilime 1864–75 ištremtas į Voronežo gub. Nuo 1877 istorijos žurnalo Ateneum red. narys, daug rašė žurnale Kwartalnik Historyczny. Išsp. Hanza nad Dźwiną 1859, Dwie elekcje 1878 ir kt.

J. J. Kochanowski, S. L. jako historyk (Ateneum 1901).

La Harpe Frédéric César de (1754–1838), šveicarų politikas. 1784–95 buvo Rusijoje vėlesnio caro Aleksandro I auklėtoju ir savo auklėtiniui įdiegė šviečiamojo amžiaus idėjų. 1795 grįžęs į gimtinį Vaud kantoną, sukėlė jame revoliuciją, kuriai nepavykus pabėgo į Paryžių. Prancūzams sukūrus Helvetijos respubliką, 1798 – 1800 buvo jos direktorijos narys. Politinių priešų su Napoleono parama išstumtas, ligi 1814 nesireikšdamas gyveno Paryžiuje. Į Paryžių įžengusio Aleksandro I La H. buvo pakeltas rusų generolu. Vienos kongrese 1815 atstovavo Vaud ir Ticino kantonams, Šveicarijos konfederacijoje iškovodamas jiems savarankiškų kantonų teisę.

A. Boethlingk, F. C. La H., 2 tt., 1925.

Lahde š.v. Vokietijos mstl. prie Vėzerio upės, 10 km į š. nuo Mindeno, Nordrhein-Westfalen provincijoje. L. l i e t u v i a i, drauge su kitais užsieniečiais, 1945 VII buvo apgyvendinti stovykloj — karo metu pastatytuose barakuose laikyti belaisviams ir politiniams kaliniams. Administraciniu atžvilgiu buvo sudarytos 4 stovyklos, nors trys jų tikrumoje buvo tame pačiame minėtų barakų rajone. Lietuviai gyveno III ir IV stovyklose. Žmonės gyveno labai susispaudę, barakai buvo apleisti. Lietuvių buvo apie 250. Prasidėjus 1947 emigracijai į Angliją, išvyko nemaža viengungių vaikinų ir merginų. 1947 IV 24 visi likę lietuviai buvo perkelti iš L. į Pepinghauseną ir apgyvendinti vokiečių ūkininkų privačiose patalpose. Netrukus po iškėlimo visi barakai L. buvo nugriauti. Lietuvių stovyklos vadovais buvo Aug. Paukštys, kun. Br. Zdanavičius, L. Sudnickas ir Vac. Karmazinas. Lietuviai buvo sudarę savo bendruomeninę apylinkę. Katalikų pastoracija rūpinosi kun. Ip. Račys, gyvenęs Mindene, o vėliau stovyklos kapelionu buvo kun. Br. Zdanavičius, kurio rūpesčiu viename barake buvo įrengta lietuvių kat. koplyčia. Pradžios mokykloje mokytojavo J. Sikorskienė, St. Sikorskis ir Vac. Jankauskas, kurio žinioje buvo ir skautų būrelis. Veikė LRK skyrius, choras (vad. Vac. Karmazinas), tautinių šokių grupė (vad. Angelė Jonynienė), šoferių, moterų siuvėjų ir anglų kalbos kursai. Kultūrinė veikla buvo gyva (joj nemaža reiškėsi K. Kunca). Stovykloj gyvenęs kun. Br. Zdanavičius parašė 3 knygas (atspausdintos Mindene). Leistas kasdieninis sieninis Politinių žinių Biuletenis, išeigtas 1946 pavasarį ir ėjęs iki liepos mėn. pradžios, kada redaktorius Česlovas Jankauskas leidinį pavadino Naujienos Telegramomis ir jų daugiau ne-

Lahdės lietuvių stovyklos choras (dirigentas Vc. Karmazinas vidury)

numeravo. 1946 II 16 suvaidinta S. Lauciaus veikalas Paslaptingoje zonoje. *Pr.Z.*

Lahišin (Lohišyn, Luhišyn) Gudijos mstl., 25 km į š. nuo Pinsko, apie 3000 gyv. Kitados L. buvo storastija. Vladislovas Vaza 1643 suteikė L. miesto teises. L. priklausė Radvilams, Oginskiams ir vėliau Liubeckiams. Al. St. Radvilos, D.L.K-tijos kanclerio rūpesčiu 1634 buvo pastatyta katalikų bažnyčia, kuri garsėjo stebuklinguoju Dievo Motinos paveikslu. *V.Klb.*

Lahnum agaricum žr. Snieginė auselė.

Lahontan Louis-Armand, baron de (1666 – apie 1713), prancūzų tyrinėtojas, 1683 atvykęs į Ameriką kaip karininkas ir dalyvavęs kovose prieš irokėzus. Vėliau, iš kariuomenės pasitraukęs, jis keliavo po Mississippi, studijavo indėnų gyvenimą ir išspausdino knygą Nouveaux voyages... dans l'Amérique septentrionale 1703. Jo aprašytoji Ilgoji upė, tariamas vakarinis Mississippi intakas, ilgai figūravusi žemėlapiuose, pasirodė buvusi tik literatūrinis kūrinys. Primityvaus ir civilizuoto gyvenimo kontrastu jo knyga turėjo Europoje didelio poveikio, suformuodama ‚kilnaus laukinio' ir ‚natūralaus žmogaus' sąvokas.

Lahor Jean žr. Cazalis, Henri.

Lahore didumo antrasis Pakistano mst. ir Pandžabo provincijos sostinė, Rawi upės kair. krante; apie 900.000 gyv. (1956). L. minimas jau 630, bet susilaukė didelio suklestėjimo tik XVII – XVIII a. Anuomet mieste pastatyta puošnių mečečių ir valdovų rūmų. Naujamiestis išaugo užvaldžius Indiją britams 1846. Kat. ir anglikonų vyskupų rezidencijos, 1882 įkurtas univ., kelios kitos aukštosios mokyklos. Didelė ir sena namų pramonė (auksakalystė, kilimai, keramika, šaltieji ginklai, puošmens); tekstilės fabrikai.

Lahti p. Suomijos mst., apie 110 km į š.r. nuo Helsinkių, Vesijervi ež. p. krante; apie 65.000 gyv. (1957). Suomijos radijo siųstuvas, didelė medžio pramonė. L. yra žinomas kaip slidžių sporto vietovė.

Lahti

Layard Sir Austen Henry (1817-94), anglų archeologas ir diplomatas. 1845–51 vykdė kasinėjimus įvairiose Babilonijos vietovėse, tarp jų Ninivoje (Niniveh and Its Remains 1848–49, Discoveries at Niniveh and Researches at Babylon 1853, Early Adventures in Persia, Susiana and Babylonia 1887). Ėjo įvairias valstybines pareigas, 1869–77 pasiuntinys Ispanijai, 1877–80 ambasadorius Konstantinopoly.

Laib Konrad, vokiečių tapytojas, kilimo švabas, nuo 1448 apsigyvenęs Salzburge. Atstovas srovės, kuri, nusigręžusi nuo gotikos vad. minkštojo stiliaus, sustiprino realistinį momentą. L. figūros raiškios ir pripildytos nepaprasto sielos nerimo. Matomas Flémalle meistro (žr.) ir Giotto sekėjų Paduvoje (Altichiero) poveikis. Darbai: 1449 ir 1457 dvi didelės ‚Nukryžiavimo su minia' lentos Vienoje ir Graze; apie 1450 altoriaus dalys su šv. Primu ir šv. Hermiu Salzburgo muziejuje; šv. Florijonas Paduvoje ir Venecijoje.

O. Fischer, K. L. (Pantheon 1943, 1–12); *L. v. Baldass,* K. L. und die beiden Früeauf 1946.
P.Rkl.

Laibach žr. Liubliana.

Laibagrybis (Actinomyces) laibagrybinių (Actinomycetaceae) šeimos vienacelis grybas. Vienos šio grybo skirtys parazituoja gyvuliuose ar žmoguje ir sukelia ligą, vad. aktinomikoze, o kitos — augaluose. Minėtina A. scabies, bulvių gumbų rauplių sukėlėjas. L. esama visose dirvose, ypač jo gausu šarminėse, todėl bulvės, išaugusios lengvesnėse smėlio dirvose, kurios dažnai yra rūgščios, paprastai rauplių neturi. L. kartais puola ir runkelių šaknis.
Br.P.

Laibenis (Alyssum) kryžmažiedžių (Cruciferae) šeimos žoliniai, rečiau mediniai augalai. Žolinių tarpe minėtini l. taurinis (A. calycinum) ir pajūrio smiltynuose dažnas l. smiltyninis (A. montanum).

LAIC Lietuvių Amerikiečių Informacijos Centro (žr.) santrumpa.

Laicėns Linards (g. 1883) latvių rašytojas. Pradžioje aktyvus tautinio atgimimo sąjūdžio dalyvis, vėliau (nuo 1922) tapo komunistu ir redagavo komunistinės pakraipos leidinius. Daugelį kartų kalintas L. 1932 išvyko į Sov. Rusiją ir 1937 tenai buvo nuteistas 10 metų sunkiųjų darbų kalėjimo. 1909–20 L. rašė realizmo įtakoje, vėliau simbolizmo ir dekadentizmo, o nuo 1920 socialistinio realizmo. Iš visų L. poezijos, prozos ir dramos kūrinių literatūriškai vertingiausias impresionistinis, japonų poezijos įtakotas, eilių rinkinys Ho-Tai 1922. L. išvertė suomių epą Kalevalą latvių kalbon 1924. Lietuviškai jo išversta Klykiantieji korpusai 1935 (Minske). *H.N.*

Laicizmas (prc. iš lot. laicus, gr. lāikōs ‚priklausąs liaudžiai, pasauliečiams') antibažnytinis nusistatymas, reikalaująs išskirti bet kokią bažnyčios įtaką viešajame gyvenime. L. atstovauja laisvamaniai, ateistiniai liberalų sluoksniai, socialistai. Kat. Bažnyčia yra pakartotinai l. pasmerkusi (ypačiai Pijaus XI enciklikoj Quas primas 1925).

Laičiai k., Deltuvos vls., Ukmergės aps., apie 5 km į š.v. nuo Ukmergės; 1944 buvo apie 280 gyv. Prieš pat I pas. karą buvo atidaryta pradžios mokykla. Kaimo laukuose randama akmeninių kirvukų, o tarp pelkių yra kalnelis, vad. Džiugo sala, arba Milžinų kapais. Ten randama žmonių kaulų ir XIII–XVI a. radinių.

Laičpievė durpynas Skapiškio vls., Rokiškio aps., 280 ha ploto, 3,6 m gylio. Sudurpėjimas geras. Pelkė 320 ha, tarpiškai žemutinio tipo.

Laidaras, arba laidarỹs, 1. prie tvartų gyvuliams suvaryti užtvaras, o stambiuosiuose ūkiuose — pasaginio tvarto diendaržis (žr.); 2. prie tvarto griovys, kur susirenka srutos; 3. akmenimis grįsta aikštelė, duobė, kur sukraunamas iš tvartų išmestas mėšlas.

Laidas 1. užtikrinimas, garantija (žr.); 2. žiras (žr.); 3. asmuo, suimtas kaip įkaitas (žr.); 4. elektrotechnikoje — atitinkamo masto laidininkas bei viela, pritaikyti perduoti elektros energijai bei elektros srovei nukreipti reikalingu taku. Nors elektros energija glūdi elektromagnetiniame lauke, tačiau l. tarnauja ‚kelrodžiais', atseit, takais tai energijai atitinkama linkme nukreipti. Tuo būdu išvystomos įvairiausių konstrukcijų energijos perdavimo linijos: telefono-telegrafo linijos, aukštos įtampos linijos, aukšto dažnumo linijos ir įvairūs fideriai. L. rūšis, įtaisymas ir jų storis pareina nuo jų paskirties, o pirmiausia nuo perduodamos energijos kiekio (apkrovimo) ir įtampos. Visuose įrengimuose žiūrima, kad l. nebūtų perkrauti, kad jie nesusviltų ir nebūtų gaisro priežastimi. Tam, žinoma, yra saugikliai, kurie privalo

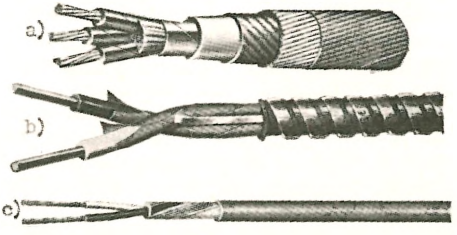

Elektros laidai: a. švino apvalkalu ir vieliniu trijų gyslų šarvu, b. paprastas vidaus įrangoms, šarvuotas, c. lankstus, kilnojamiems elektros įrengimams

atitikti įrangos apkrovimą. Vidaus elektros įrengimams (instaliacijai) vartojami įvairūs guma arba plastika izoliuoti laidininkai, tačiau patalpose, kur karštis gali siekti 75°C, turi būti vartojama specialiai atspari izoliacija, lygiai kaip drėgnose vietose vartojami švinu apgaubti ir šarvuoti l. Žr. Laidininkas. *A.J.*

Laidynė 1. akmeniukams svaidyti skelta lazdelė ar virvutė. Ji žinoma dar laidyklės, mėtyklės, svaidyklės ir svilinės vardais. Piemenukai l. mėgsta pamarginti įvairiai išpiaustytu raštu. Senovėje l. yra buvusi ir karui naudojama (plg. Dovydo ir Galijoto kovą).

2. Prietaisas drabužiams lyginti (‚prosas'). Anglimi iš vidaus kaitinamas l. pakeitė elektrinės.

Laidininkas (elektrotechnikos praktikoje) bet kokia medžiaga, kuri nesudaro žymios varžos elektros srovei tekėti, t.y. turi didelį elektros laidumą. Laidumas pareina nuo ‚laisvų' bei ‚klaidžiojančių' elektronų, kurie ir gelbsti elektros įlydžiui iš vienos vietos į kitą pereiti, kai yra atitinkama įtampa. Pagal laidumą dažniausiai vartojami l. galima išrikiuoti šitaip: sidabras, varis, auksas, aliuminis, cinkas, geležis. Kai l. teka srovė, tai jis įšyla, ir sukeltas šilumos kiekis yra proporcingas l. varžai ir srovės kvadratui. L. varža kyla l. kaitinant, ir atvirkščiai — jo varža mažėja, atšeit laidumas didėja, kai l. šaldomas. Žinomas reiškinys, kad arti absoliutinio nulio (−273°C) kai kurie l. tampa antlaidžiais, t.y. jų varža priartėja nulio. Būdinga, kad iš kai kurių metalų sudaryti lydiniai duoda žymiai didesnę varžą, negu sudaromųjų pavienių metalų varža. Pvz. 10 m ilgio ir 1 mm^2 skerspiūvio geležies-nikelio (Fe+Ni) lydinio viela turi apie 7 omus varžos, o imant to paties storio ir ilgio geležies arba nikelio vielas pavieniui turėsime tik po vieną omą varžos. L. storis (diametras) matuojamas mikrometru ir reiškiamas milimetrais, arba miliais (1 milis=1 : 1000 colio = 0,0254 mm). L. rūšiavimas ir įvardinimas pagal storį daugelyje valstybių (JAV, D. Britanijoj) atliekama dar XIX a. priimtomis sistemomis: skaičiais pagal atitinkamas lenteles. JAV pagal American Wire Gage (A.W.G.) daugiausia vartojami l. vidaus įrengimams yra šie: No. 18 (d=40,30 milių, arba 1,024 mm), Nr. 16 (d=50,82 milių, arba 1,291 mm), Nr. 14 (d=64,08 milių, arba 1,628 mm) ir Nr. 12 (d=80,81 milių, arba 2,053 mm). Europoj l. storis matuojamas milimetrais (metrine sistema). Elektros l. gaminami įvairiausių formų lankstumo, izoliacijos, šarvavimo ir kt. atžvilgiais. Tai susieta su l. paskirtimi, pvz. antžemio (oro) ir požemio kabeliai, nuogi oro laidai, izoliuoti laidai, lempų vielos, skambučių viela, švinu apvilkti laidai bei kabeliai, šarvuoti laidai ir pn. Žr. Laidas, Kabelis, Elektros varža.

Bureau of Standards, Circular No. 31 and 67 (Wire Gages, 1918). *A.J.*

Laidojimas mirusiojo kūno pakasimas. Lietuvoje dažniausiai buvo laidojama tam reikalui skirtose kapinėse, o lavonų deginimas nebuvo populiarus. Negalėjo būti laidojama nuo mirties nepraėjus 24 val. Pagal BS nuostatus, nusižengęs krikščionio palaidojimu be atitinkamų krikščioniškų apeigų, nesant didelių sunkumų pakviesti mirusiojo tikybos dvasininką, buvo baudžiamas areštu. Už lavono pagrobimą, nepalaidojimą ar jo išniekinimą buvo numatytas sunkiųjų darbų kalėjimas. Nusikaltimą sudarė ir apžiūrėtino lavono palaidojimas ar nepalaidoto paslėpimas, lavono palaidojimas nekapinėse, neturint reikiamo leidimo, nesilaikant nustatytų taisyklių; laidotuvių sutrukdymas; nepranešimas apie mirusįjį metrikas sudarantiems pareigūnams. *B.M.*

Bažnytinis l. mirusiojo kūno pakasimas pašvęstoje vietoje su bažnytinėmis apeigomis. Būti krikščioniškai laidojamas turi teisę kiekvienas asmuo, buvęs pakrikštytas ir krikščioniškai baigęs savo gyvenimą. L. apeigos kiekvienu savo veiksmu reiškia pagarbą mirusiojo kūnui, kaip Dievo atpirktos ir nemirtingos sielos būstui; pakartotinai pabrėžia prisikėlimo tikrumą, meldžia Dievą mirusiam gailestingumo ir yra liūdnos nuotaikos, kurią reiškia juodi pamaldų apdarai, papuošalų nebuvimas ir gedulo pilnos melodijos. L. apeigos susidaro iš trijų grupių. Įleidimas į bažnyčią. Kunigas, su asistentais atvykęs į pašarvojimo vietą ar pasitikęs prieš bažnyčią, šlaksto karstą švęstu vandeniu, skaito 129-tą psalmę ir pakeliui į bažnyčią gieda 50-ją; abiejose psalmėse reiškiamas gilus pasitikėjimas Dievo gailestingumu ir jo prašymas. Įžengus į bažnyčią, kol karstas dedamas ant katafalko, giedama giesmė, šaukianti šventuosius ir angelus, kad išeitų pasitikti laidojamojo ir nuvestų į Dievo akivaizdą. Pagrindinės pamaldos. Kunigai gieda vadinamą Officium Defunc-

Laidojimas

Palydint į kapines (1937 metų nuotrauka)

torum, t.y. mirusiųjų maldas, kurios savo sudėtimi atitinka kunigų kalbamuosius Matutinum (žr.) ir Laudes (žr.), su tuo skirtumu, kad šios yra liūdnos nuotaikos. Po šių laikomos gedulo mišios, skirtos mirties ar laidojimo dienai. Po mišių giedama labai senos kilmės giesmė ‚Gelbėk mane, Viešpatie, nuo amžinosios mirties', savo žodžiais bei melodija ryškiai primenanti teismo dienos šiurpų didingumą. Kunigas šlaksto ir smilkina karstą, visus kviečia melstis ir pats gieda maldą už mirusį. Didžiųjų švenčių dienomis gedulo pamaldos bažnyčioje neleidžiamos; tokiu atveju jos nukeliamos į sekančią laisvą dieną. Lydėjimas į kapus. Išnešant karstą iš bažnyčios, giedama giesmė, šaukianti angelus nuvesti mirusįjį į rojų ir kankinius pasitikti jį Dievo akivaizdoje. Pakeliui į kapus kunigas gieda Zacharijo giesmę ‚Pagirtas teesie Viešpats', kurioje išreikštas pasitikėjimas Dievo pažadais, o prie pačios pakasimo vietos skelbiamas didžiausias Kristaus pažadas, kad kas Jį tiki, nemirs per amžius (Jon. 11, 25–26). Apeigos baigiasi kunigo malda ir kvietimu melstis už velionio sielą. Kūdikiai, pakrikštyti ir neturį savo veiksmų atsakingumo sąmonės (paprastai tokiais laikomi prieš 7 amžiaus metus), laidojami kitokiomis apeigomis. Jos visos giedrios nuotaikos: giesmių melodijos linksmos, liturginių apdarų spalva balta, karstas papuoštas gėlėmis, laikomos angelų mišios.

Krikščioniškieji lietuvių l. papročiai. Velionio kūną lietuviai šarvojo, t.y. rūpestingai apipraustą ir išeiginiais drabužiais apvilktą, guldė gražiausiame kambaryje kojomis į duris; galvūgalyje tarp dviejų vaškinių žvakių stovėjo kryžius. Kūnas gulėjo atviram karste, kuris kūdikiams buvo šviesios, o suaugusiems tamsios spalvos. Prie velionio dieną naktį budėjo namiškiai, giminių ar draugų padedami. Į šermenis ir drauge laidotuves nebuvo kviečiama, tik pranešama giminėms, draugams ir paprastai visam kaimui. Kiekvienas laikė savo pareiga užeiti ir už mirusiojo sielą pasimelsti. Įėjęs klaupėsi, valandėlę kalbėjo maldas ir bučiavo ant stalo padėtą kryžių. Kuopinę pagarbą nabašninkui pareikšdavo giesmėmis. Giedodavo gedulo giesmes. Po pertraukos būdavo rožančius, kaip pagrindinė l. giesmė. Baigiant rožančių, vyriausias giesmininkas ar šiaip vyresnio amžiaus vyras, gerai pažįstąs nabašninko giminę, skelbdavo poterius už velionio bei jo artimųjų mirusių sielas. Tas maldas kalbėdavo visi bendrai, pasidalinę dviem šalimis (vyrai ir moterys). Maldų vadovai nuostabiai atsimindavo mirusiojo šeimos narius, net seniai palikusius pasaulį. Dėl to tos maldos užtrukdavo gana ilgai. Už gerą atmintį dalyviai vadovą pagirdavo, o šeima reikšdavo padėką. Turtingesnieji giesmininkus pavaišindavo: pertraukoje — trumpu užkandžiu, po rožančiaus — pietumis ar naktipiečiais. Į bažnyčią kūną išlydėdavo trečios dienos rytą po mirties. Iš namų išleisti giminės ir kaimynai rinkdavosi labai gausiai. Būdami daugiausia kaimo gyventojai, lietuviai į bažnyčią lydėdavo važiuoti. Su savo vežimu dalyvauti l. ir neturinčius arklių pavėžinti kiekvienas laikė garbės pareiga. L. procesijos priekyje buvo vežimas su mirusiojo kūnu, bažnytinėmis vėliavomis ir kryžium. Paskui sekė vienas ar daugiau vežimų su parinktais giesmininkais, kurie pakeliui giedojo Visų Šventųjų litaniją ar giesmes. Po pamaldų bažnyčioje į kapus, paskui karsto vežimą, eidavo pėsti. Kapuose kiekvienas rūpinosi užberti ant nuleisto į duobę kapo žiupsnelį žemės; Lietuvoje šitai buvo ne tik liaudies paprotys, bet bažnytinė apeiga, kunigo atliekama. Pabaigai visi sugiedodavo Viešpaties Angelą ir Amžinąjį atilsį. Skirstydavosi tik duobę užkasus ir antkapį supylus. Žr. Laidosena ir Laidotuvės.

P. Malakauskis, Laidojimas 1937 (atspaudas iš Sotero). *P.Dmb.*

Menė l. temą antikėje brandžia forma vaizdavo graikų vazų tapyba, ypač ant lekitų (žr.). Krikščioniškame mene l. veiksmai sudaro svarbias Jėzaus Kristaus (žr.) istorijos ciklo scenas. Pagal skirtingus lai-

Kristus dedamas karstan (iš Codex Egberti, X a.)

dosenos papročius Rytų Bažnyčioje susiformavo kiek skirtingas l. paveikslas: Juozapas iš Arimatėjos vienas (Mat. 27, 60) arba sykiu su Nikodemu (Jon. 19, 39) neša Kristaus kūną suvyniotą į drobulę, kaip mumiją, iškalton olon (nešimas kapan). Vakarų Bažnyčios paveikslai, pradedant XI a. Reichenau ir Echternacho rankraščių iliustracijomis, vaizduoja sarkofagą, į kurį ant skaros įleidžiamas Kristaus kūnas (dėjimas kapan). Scenos praturtinimas naujais motyvais įvyksta iliustruojant evangelijų vietas (Luk. 23, 55 ir Mork. 15, 46), kur minimas moterų dalyvavimas. Apokrifinės Nikodemo evangelijos pagrindu Rytų (bizantiškoji) formulė prijungė Dievo Motiną ir šv. Joną, kurie padeda nešti. Jau nuo XI a. Rytų kompozicijose pasireiškia dramatinis momentas, kuris l. veiksmą modifikavo į kontempliatyvaus apraudojimo sceną. Jos gestai ir kiti išraiškiniai elementai turi analogijų antikės l. scenose. Iš Rytų daugiafigūrė l.-apraudojimo formulė pateko į Vakarus ir XIII–XIV a. čia tapo realistiškai sugyvinta (plg. T. Gaddi, Lorenzetti ir kt.). L. scenoje jau Rytuose pradėjusi ryškėti vad. Pietà Vakaruose išsivystė į atskirą grupę, būdingą gotikai XIV–XVI a. Italijos renesanse XV–XVI a. atsirado daugiafigūrė kapan nešimo scena (Mantegna, Raffael, Carravaggio). Pats tradicinis Kristaus kapas Jeruzalėje jau 326–335 buvo apgaubtas rotundos pastato. Juo sekant V. Europos kraštuose nuo IX iki XVI a. buvo pastatyta visa eilė Kristaus kapo simbolinių rotundų-koplyčių, keliose vietose bažnyčių viduje. Skulptūrinis Kristus, gulįs sarkofage, su kitomis l. scenos dalyvių figūromis sutinkamas bažnyčiose nuo XIV a. (pvz. Freiburgo katedroje).

Kristus nešamas kapan (Raffaelio pav., 1508)

G. Millet, Recerches sur L'iconographie de L'évangile 1916, 489–516; *G. Dalman,* Das Grab Christi in Deutschland 1922; *Simon,* Ikonographie der Grablegung Christi vom 9. bis 16. Jh. 1926. *P.Rkl.*

Laidoner Johan (g. 1884) estų generolas, kariuomenės vadas. 1902–05 mokėsi Vilniaus karo mokykloje, 1912 baigė Petrapilio karo akad. 1917 pasitraukė iš Rusijos kariuomenės, kur buvo pasiekęs 62-sios Kaukazo divizijos štabo viršininko vietos. Grįžęs Estijon, 1917 XII 20 paskirtas estų kariuomenės I div. vadu. 1918 XII 23 paskirtas vyr. kariuomenės vadu, vadovavo Estijos laisvės kovoms. 1919 I 20 pakeltas generolu majoru. Iš kariuomenės pasitraukė 1920 III 21, pakeltas generolu leitenantu. 1921–29 parlamento narys kaip ūkininkų sąjungos atstovas. Antrą kartą buvo paskirtas kariuomenės vadu 1924 XII 1 kilus komunistų pučui, kurį jis numalšino. 1933 sudarytos valstybės gynybos tarybos narys. Trečią kartą paskirtas kariuomenės vadu 1934 III 12, tas pareigas ėjo ligi sovietinės okupacijos. Palaikė nuoširdžius santykius su Lietuvos kariuomenės vadu gen. Raštikiu ir buvo šį pakvietęs vizito į Estiją 1939 II 23–25. Savo krašto kariniuose ir politiniuose sluoksniuose L. buvo didelis autoritetas. Kelis kartus atstovavo Estijai Tautų Sąjungoje. 1940 deportuotas į Sov. Rusiją.

J. Laidoner

Laidosena laidojimo būdas. Su sąmoninga l. ir jos įvairiais būdais susiduriama nuo paleolito laikų. Per tūkstančius metų mirusiojo palaidojimui skiriama daug dėmesio, nuo jo priklauso mirusiojo pomirtinis gyvenimas bei likusių gyvųjų gerovė, nepalaidoto mirusiojo vėlė klajoja ir kenkia gyviesiems. Priešistoriniais laikais Europoje ir beveik visur kitur pasaulyje mirusysis visados užkasamas žemėmis, dažnai apdedamas akmenimis ir jam įrengiamas kapas. L. būdai šiek tiek įvairavo kiekviename laikotarpyje ir skirtingose kultūrose (žr. Kapai). Nuo naujojo akmens amžiaus pradžios Artimuosiuose Rytuose ir pietrytinėje bei vidurinėje Europoje mirusieji buvo laidojami suriesti. Tokia padėtis greičiausiai yra buvusi natūrali miego poza. Suriestų mirusiųjų laidojimas būdingas indoeuropiečių kultūrai III tūkstantmetyje ir II tūkstantmečio pr. Kr. pradžioje. Šiaurinės Europos ir Azijos gyventojai savo mirusius laidodavo ištiestus, paguldytus arba stačius. Mirusiųjų nedeginimas yra ankstyvesnis už mirusiųjų deginimą. Akmens amžiuje mirusieji nebuvo deginami. Deginimo paprotys Europoje pasirodė apie 2000 pr. Kr., bet neprigijo. XIII a. pr. Kr. pabaigoje deginimo paprotys smarkiai įsigalėjo vidurio Europoje. Iš rytų Vokietijos bei Lenkijos deginimo paprotys persimetė į Rytprūsius, vakarinę bei pietinę Lietuvą tarp 1000–800 pr. Kr. Tose srityse deginimo paprotys vyravo apie 1000 m.; vėliau, iki krikščionybės įvedimo, deginimas su nedeginimu kaitaliojosi: vienos kiltys mirusius degino, kitos nedegino. Lietuviams deginimo paprotys itin būdingas: rytinėj Lietuvoj degintiniai kapai pilkapiuose aptinkami nuo V a. iki XV a. Deginimo papročio atsiradimas greičiausiai susijęs su mirties ir ugnies jėgos interpretavimu. Primityviam žmogui mirtis yra reiškinys, prieš kurį reikia visomis priemonėmis kovoti. Ugnis buvo įsivaizduojama kaip viena iš priemonių, kuri efektyviai kovoja su mirtimi ir apsaugo gyvuosius nuo mirties jėgos. Ugnimi naikinamos įkapės bei kiti mirusiojo daiktai. Šermenų ir laidojimo apeigų metu ugnis būtina, nors mirusysis ir nebūtų deginamas. Anglys bei laužų liekanos aptinkamos beveik kiekviename priešistoriniame kapinyne.

Tikėjimas, kad mirusysis po mirties gyvena žemės gyvenimą, tęsėsi nuo paleolito laikų ligi naujųjų amžių. Lietuvoje dar iki XIX a. ir kai kur net iki XX a. buvo įdedami įrankiai, pinigai, duonos kepalėlis ar degtinės buteliukas. D. L. K. Algirdas 1377 buvo sudegintas su 18 karo žirgų, medžioklės šunimis ir paukščiais. Tiek Lietuvoje, tiek visame pasaulyje mirusieji buvo aprūpinami daiktais, kurie po mirties turėjo būti reikalingi ir kuriuos mirusysis mėgo. Priešistoriniuose kapuose randama dėl to daug vertingų dalykų — ginklų, įrankių, papuošalų ir kt., kurie byloja apie tų laikų medžiaginės kultūros lygį. Taip pat randama jaučių, ožių, avių, arklių, šunų, gyvačių, gulbių ir kt. kaulų. Tai paaukotų gyvulių kaulai. Žmonių aukojimą paliudija iškasenos, istoriniai dokumentai ir primityvių tautų papročiai ilgais priešistoriniais laikais. Gyvos žmonos su mirusiu vyru ir vaikų su mirusiais tėvais laidojimas ypač aptinkamas indoeuropiečių tautose nuo priešistorinių ligi **moderniųjų laikų.** Indijoje gyvos žmonos deginimas pasitaiko dar XX a. Lietuvoje tas paprotys dar buvo gyvas XIII a. Kronikininkas Henrikas Latvis mini, kaip 50 žmonų, jų vyrams žuvus, gyvos susidegino. Kilmingiesiems mirus, buvo drauge palaidojami vergai ar tarnai. Žirgų kapai dažnai randami šalia žmonių kapų (žr. Arklių kapai). Arklių laidojimas labiausiai būdingas baltų ir iranėnų tautoms. Žr. Laidojimas, Laidotuvės.

M. Gimbutienė, Die Bestattung in Litauen 1946; (") Pagoniškosios laidojimo apeigos Lietuvoje (Gimtasai Kraštas 31, 1943). *M.Gbt.*

Laidotuvės laidojimas ir su tuo susiję p a p r o č i a i. Numirėlis, kaip kito pasaulio gyventojas, pasidaras pavojingas gyviesiems, užtat reikią jo pasisaugoti. Mat, nebekvėpuojąs žmogus, arba lavonas, vieniems sukelia baimę, kitiems pasibiaurėjimą, tretiems pagarbos jausmą, kaip asmuo, peržengęs šio pasaulio slenkstį į amžinybę (todėl prie mirusio atsiklaupiama, persižegnojama, pakeliama kepurė sutikus lydint numirėlį). Prie apsisaugojimo papročių priklauso visa eilė veiksmų, atliekamų žmogui mirus, kai jis nustoja kvėpuoti, pvz.: reikią tučtuojau užspausti numirėliui akis, nes numirėlis ‚išžiūrės' arba išvilios kitus gyvuosius į amžinybę; be to, reikią sustabdyti tuose namuose visus laikrodžius ir apdangstyti veidrodžius. Taip pat reikią pažadinti visus tuose namuose miegančius, nes būsią labai sunkaus miego. Troboje prie mirštančio negalima laikyti jokių sėklų ir perinamų kiaušinių, nes ir jie ‚užmirsią'. Seniau mirus šeimininkui eidavo į kūtes pranešti arkliams ir kitiems gyvuliams apie šeimininko mirtį,

o mirus bitininkui pabelsdavo į avilius arba juos pakilodavo, tada gyvuliai ir bitės neišmirdavę, nesekdavę paskui šeimininką. Buvo tikima, kad žmogui mirus jo siela dar pasilieka namuose ir laikosi lavono artumoje, kol jis palaidojamas. Užtat nebuvo skubinamasi lavoną tuojau kasti į žemę. Vulfstanas IX a. rašė, kad senprūsiai pašarvotą numirėlį laikydavę namuose net pora mėnesių, o didikų ir kunigaikščių lavonus — visą pusmetį. Sako, kad senprūsiai mokėdavę ir vasaros metu lavoną užšaldyti, kad jis nepūtų. Galimas dalykas, kad jie buvo išradę kokį lavonų balzamavimo būdą. Ir dabar žmonės vartoja eilę priemonių lavonui nuo gedimo apsaugoti: jis aptepamas ypatingu būdu suvirintu medumi, nosis ir ausys užkemšamos vašku, apdeda skujomis ir kamparu, po lenta, ant kurios lavonas pašarvotas, pastato indus su vandeniu, rūko kadugių uogomis ir pn.

Praetorius XVII a. gale rašė, kad kai žmogus miršta, tai jį švariai nuprausia, aprengia geriausiais jo drabužiais ir pasodina ant kėdės, o paskui esti smarkiai užgeriama. Apie Raseinius mirusį sodindavę į kampą arba kerčią, todėl ir dabar yra sakoma: ‚Numirė nupampa, neškite (dėkite) į kampą'. Kertė yra garbingiausia trobos vieta. Vėlesniais laikais numirėlis būdavo nuprausiamas, nukerpami plaukai ir nuskutama barzda, tada jis aprengiamas ir paguldomas ant lentos (‚pašarvojamas'). Numirėlį prausti turi svetimas žmogus, pasiūti įkapinius drabužius ir iškasti duobę irgi turi svetimi žmonės. Vanduo, kuriuo buvo nupraustas numirėlis, įgyja marinamų savybių, jis reikia kryžmai prieš duris išpilti. Apie mirusių aprengimą yra žinių jau iš senų laikų; jis buvęs puošnus, ypač jaunų žmonių. Siuvant įkapes negalima megzti mazgų, — numirėlis jausis suvaržytas. Seniau vyrus būtinai laidodavę su kepure. Į rankas įdėdavę skepetaitę prakaitui ar ašaroms nusišluostyti ir gabalėlį žvakės keliui pasišviesti. Šeimininkui prie galvos dėdavo duonos kepalą, kad tų namų dalios neišsineštų. Darant karstą negalima numirėlio matuoti kokiu mastu, nes visi namiškiai bus anan pasaulin sumatuoti; galima matuoti tik lazda. Numirėlis turi patogiai jaustis karste, kitaip skųsis per sapnus giminaičiams. Seniau karstai buvo skobtiniai, tokie išsilaikė bent iki XVIII a., bet ir lentiniai dėžės pavidalo karstai yra gana seni (žr. Karstas). Atėjus pas karstadirbį, nereikia sakyti ‚padėk, Dieve', taip pat nereikia to sakyti ir duobkasiams. Numirėlį guldo aukštielninką į grabą tik atėjus laikui jį išlydėti. Mirusiam į karstą deda maisto ir įvairių kasdienių reikmenų, tarytum jie aname pomirtiniame gyvenime jam bus reikalingi. Apie maisto, daiktų ir pinigų dėjimą į karstą turime žinių jau iš senų laikų. Paprotys išliko iki naujųjų laikų. Seni raštai mini, kad kape šalia karsto būdavęs statomas molinis ar cininis ąsotis su alumi. Naujesniais laikais minimas butelio su degtine dėjimas. Rūkantiems dėdavo pypkę su tabokine. Žodžiu, ką gyvas būdamas labiausiai mėgo, tą ir į grabą dėdavo. Be to, koks darbininkas ar amatininkas begyvendamas buvo, tokius ir įrankius dėdavo. Moterims įdėdavo siūlų ir adatą, vaikams žaislų. Pinigą dėdavo, kad mirusis galėtų aname pasaulyje sau vietą išsipirkti. Visa tai rodo, kad pomirtiniame gyvenime, kaip buvo tikima, žmogus toliau tęsiąs tuos pačius įpročius ir užsiėmimus. Kita priežastis dėti daiktus į karstą buvo tikėjimas, kad visi daiktai yra prisisunkę tam tikros nematomos jų savininko jėgos, todėl jie jam priklauso visiems laikams ir kitas žmogus negali jų pasisavinti, nes jie jam laimės neatneš. Užtat mirusio drabužiai, ginklai ir įrankiai arba dedami į kapą, arba sudeginami. Žr. Laidosena.

Vulfstanas IX a. rašė, kad aisčiai ilgai laikydavę namuose savo numirėlius ir per visą tą laiką keldavę puotas ir žaidimus. Įdomų budynių aprašymą iš M. Lietuvos davė Schultze apie 1832. Apie valandą laiko trunką raudos ir bažnytinės giesmės, po to numirėlį apdengia marškomis ir prasideda žaidimai, kurie taip pat eina apie valandą. Tada numirėlis vėl nudengiamas, staiga pasigirsta raudų balsai iš naujo ir pradingsta buvusi linksmybė. Vėl giedamos dvasinės giesmės ir vėl daroma pertrauka, kurios metu valgoma ir geriama, pokštaujama ir juokiamasi. Taip pakaitomis trunka iki aušros. Katalikų tarpe prie pašarvoto numirėlio deginamos grabnyčinės žvakės, artumoje pakabinami šventųjų paveikslai, giedamos šventos giesmės ir kalbamos maldos (žr. Laidojimas). Protestantų tarpe dažnai numirėlis laikomas nuošalioje vietoje, kamaroje ar rūsyje, apklotas antklode ir tik atėjus giminėms jis parodomas. Per budynes nemaža suvalgydavo ir išgerdavo. Beviltiškas ligonis dažnai pats nurodydavo, kaip jo šermenis reikės iškelti: paskirdavo, kiek alaus padaryti,

kas paskersti, kiek duonos ir ragaišių iškepti, kaip jį aprėdyti ir ką į karstą įdėti. Šeimininko laidotuvėms būtinai turėjo būti papiautas raguotis, negalima tenkintis paršu ar avinu, kitaip numirėlis vis tiek atsiimsiąs savo dalį, — gyvuliai pradėsią stipti. Būdavo papiaunamas ir gaidys (tai iš seno žinomas aukos paukštis).

Numirėlio verkiama, jis apgarbstomas. Tai daro arba mirusio artimieji, arba samdytos raudotojos. Rauda moterys, retai vyrai. Žinių apie raudas prie numirėlių yra gausu nuo XIII a. iki naujųjų laikų. Veikė keletas priežasčių, ir žmonių pažiūros į mirusių apraudojimą ilgainiui keitėsi. Senoji pažiūra, matyti, buvo paremta įsitikinimu, kad mirusiam reikia aiškiomis formomis pareikšti apgailestavimą dėl jo atsiskyrimo iš gyvųjų tarpo; tada jis bus gerai nusiteikęs pasiliekančių atžvilgiu, jiems nekenks, nevilios jų į aną pasaulį.

Paprastai trečią dieną numirėlis išlydimas į bažnyčią arba tiesiog į kapus. Išlydėjimo apeigos susijusios su visa eile apsaugos priemonių, kurių tikslas yra apsisaugoti nuo numirėlio grįžimo į namus, kaip vaiduoklio, apsisaugoti nuo ligos ir mirties, kurios įsivaizduojamos kaip tam tikros būtybės. Todėl seniau traukdavo karstą per langą arba slenksčio apačią, ją prakasus, arba karstą pro duris išnešdavo atbulą, išnešę greit uždarydavo duris ir pn. Numirėlį nešant iš trobos žiūri, kad pirma iš ten būtų įšėjusios nėščios moterys, kitaip vaikas gimsiąs negyvas. Kad numirėlis savo dalios neišsineštų, karstą apibarsto rugiais, jo vietoje padeda duonos kepalą, avižomis sėja per visą gatvę ir pn. Numirėlį veža tik didžiaisiais keliais, vengia vežti tiesiog per lauką ar dirvą, nes ten niekas neaugsią. Iš nuotykių lydėjimo metu daroma daug visokių spėjimų. Prieš leidžiant į duobę karstas dažnai esti dar atidaromas, gyvieji atsisveikina mylimą šeimos narį, jį bučiuodami, glostydami ir verkaudami. Jei laidojamas nevedęs ar netekėjusi, tai seniau kai kur prie kapo būdavo atliekamos simboliškos vestuvinės apeigos, mat, negalima skirtis su šiuo pasauliu, kol dar ne viskas atlikta, kas normaliai šios žemės gyventojui pridera, kitaip jis neturėsiąs kape ramybės, vaidensis ir kenks gyviesiems. Karstą įleidus į duobę, visi pila ant jo po tris saujas žemių, kad mirusiam būtų lengvesnė žemelė, tikriau, kad jis nebesugrįžtų. Tik vaikai neturį berti žemių ant savo tėvų karsto, nes tėvams būsią sunku. Vaikai ir artimieji giminės turi tol nepalikti kapinių, kol kapas nesti visiškai supilamas. Naujas numirėlis turįs saugoti kapus tol, kol naujas nebus palaidotas, tada jis jam perduodąs kapų saugojimą.

Laidojimo būdai keitėsi amžių bėgyje. Lietuvoje kelis kartus pakaitomis ėjo laidojimas žemėje ir deginimas. Kodėl lavonai būdavo deginami? Yra keli aiškinimai: kaip radikali priemonė sunaikinti pavojingą numirėlį, palengvinti sielos atsiskyrimą nuo kūno, kaip savotiškas konservavimo būdas, pradėjus biaurėtis lavono puvimu. Yra randama kapų, kur šiek tiek apdeginti lavonai būdavo rūpestingai palaidojami, tarsi deginimo visai nebūtų buvę. Apie laidojimą medžiuose arba ant tam tikrų platformų, randamą pirmykštėse tautose, neturime žinių iš archeologijos ar istorijos, išskyrus Malalos kronikos (1261) minimą lietuvišką (?) legendą apie kažkokį Sovijų: tėvas prisisapnavęs sūnui, kad jam negerai žemėje gulėti, kirminai graužia, negerai ir aukštai medyje — uodai užpuola, o kai sūnus tėvo lavoną sudegino, tada sapne padėkojo sūnui — miegąs, kaip kūdikis lopšyje.

Numirėlį palaidojus visi grįžta pietų į mirusio namus, gieda rožančių, tai vadinami ‚šermenys': šeriami ne tik gyvieji, bet ir mirusieji. Viena vieta prie stalo paliekama tuščia, tai mirusiam: ten jam padėta maisto ir valgymo įrankiai, nes tikima, kad mirusio vėlė vaišėse dalyvauja. Ir kitos vėlės iš tų namų kartu pasisotina, o jei šermenys ar mirusių paminėjimai nedaromi, tai vėlės kitaip pasiimančios savo dalį: vėl kas mirštąs iš tų namų, neuždera javai, užeinanti sausra ir pn. Pavadinimas ‚šermenys' minimas XIV a. pradžioj. Nors mirusių prisibijoma, bet jie ir gerbiami, laikomi ir toliau šeimos nariais (žr. Dvasių kultas).

J. Balys, Lietuvių tautosakos skaitymai II, 1948, 170–200; *R. E. Lange,* Sterben und Begräbnis im Volksglauben zwischen Weichsel u. Memel 1955.

J.B.

Laidumas žr. Elektros laidumas.

Laigýčiai (vok. Legitten) bžk. ir dv. M. Lietuvoje, 5 km į p.v. nuo Labguvos, prie Labguvos-Karaliaučiaus plento ir geležinkelio. 1939 buvo 443 gyv., o L. dvare (Adlig Legitten) 59 gyv. Parapijos bažnytinės knygos vedamos nuo 1668. Apylinkėj yra ir daugiau vietovių lietuviškais vardais: pvz. Šakalaukiai (Schackaulack), Pasryčiai

(Possritten), Labagynai (Labagienen) ir kt.

Laigo Arkadius (g. 1901) estų dailininkas. Mokėsi Talino technikos mokykloj ir 1927 baigė Tartų meno mokyklą ‚Pallas'. Jo paveikslams, linkusiems į abstraktizmą, būdingi subtilūs tamsūs tonai. Sėkmingai reiškiasi medžio grafika.

Laigõnas žmonos brolis, svainis. Žr. Gentivardžiai.

Laikai (gr. chronoi, lot. tempora) gramatikoje kalbinės kategorijos (formos), reiškiančios veiksmą ar stovį santykyje su kalbamuoju momentu. Veiksmažodinė forma, kuri reiškia veiksmą: 1. vykusį ar įvykusį prieš kalbamąjį momentą, vadinama būtuoju l.; 2. vykstantį kalbamuoju momentu — esamuoju l. ir 3 vykstantį po kalbamojo momento — būsimuoju l. Praeitis, dabartis ir ateitis yra trys pagrindiniai psichologiniai laiko tarpsniai, kuriems išreikšti turime skirtingas gramatines formas. Kiekviena kalba turi priemonių šiems laiko tarpsniams išreikšti, tik ne kiekviena jų turi tam reikalui specialių formų.

Ide. kalbose žinomos šios laikinės formos: esamojo, būtojo ir būsimojo l. ir, be to, dar formos, kurios lotyniškoje terminologijoje vadinamos perfektu, pliuskvamperfektu, antruoju futūru (būsimuoju laiku) ir aoristu. Ne kiekviena ide. kalba beturi visas šias formas, pvz. aoristo, kurį turėjo sen. graikų, slavų ir kt. kalbos, šiandien daugelis kalbų jų nebeturi. Rusų bei lenkų kalba nebeturi perfekto. Iš kitos pusės, ide. kalbose atsirado naujos darybos laikinių formų, kurios ir skirtingais vardais vadinamos. Kadangi pagrindiniai laiko tarpsniai yra trys, o šių formų yra bent dvigubai daugiau, tai aišku, kad tos laikinės formos turi turėti dar kitų specifinių funkcijų. Iš tikrųjų jos dar gali reikšti santykinį laiką, pvz. ankstesnį ir vėlesnį praeities laiką, aspektus (eigos ir įvykio) ir veikslus (veiksmo ar vyksmo būdą, vok. Aktionsarten). Pvz. mūsų d i r b o ir d i r b d a v o abu reiškia praeities veiksmą, bet tik skirtingo veikslo (žr.). Tai rodo, kad l. ir veikslai bei aspektai yra glaudžiai susiję. Kai kurių laikinių formų, pvz. sen. gr. aoristo, pagrindinė reikšmė ir yra aspektinė. Aoristas reiškė įvykusį veiksmą, kuris yra priešybė veiksmo trukmei.

Lietuvių k. yra keturios vientisinės laikinės formos ir žymiai daugiau sudėtinių. Jomis taip pat reiškiami ne tik pagrindiniai laiko tarpsniai, bet ir santykinis laikas (ankstesnis būtasis ir ankstesnis būsimasis), aspektai ir veikslai (kartinis, kartotinis, pradžios, pabaigos, akimirkos, mažybės). Vientisinių formų gali būti skiriamos pagrindinės ir šalutinės funkcijos laiko raiškos tarnyboje. Esamojo l. forma reiškia ne tik dabartyje vykstantį veiksmą (pagrindinė funkcija), bet ir praeityje (praesens historicum: 1410 Vytautas s u m u š a kryžiuočius) bei ateityje (praesens futurum: e i n u ir p a s a k a u = e i s i u ir p a s a k y s i u). Be to, ta forma gali reikšti galimybę (jo vaikas jau p a v a i k š t o) ir abstraktų arba belaikį veiksmą (auksas ir purve ž i b a).

Būtojo kartinio ir būtojo dažninio l. formos skiriasi, kaip minėta, ne skirtingais reiškiamais l., bet skirtingais veikslais. Pirmosios reiškia kartinį, antrosios kartotinį veiksmą, vykusį ar įvykusį praeityje. Tačiau dažninio laiko forma (d i r b d a v o) nėra vienintelė priemonė kartotiniam veiksmui reikšti. Tą patį gali reikšti ir būtojo kartinio laiko forma su tokiais laiko prieveiksmiais, kaip v i s u o m e t, d a ž n a i, k a r t a i s ar net ir be jų. Pvz. Stalai jų namuose n e l ū ž o, nors ir badas į akis n e ž i ū r ė d a v o (abi formos reiškia pasikartojantį veiksmą). Žemaičių tarmėse, kur dažninė forma nevartojama, pasikartojantį veiksmą ir tereiškia paprasta kartinė forma. Pvz. Kol mergos i š g a v o uždaro ar miltų, po pusdienį i š ė j o. Tankiai dėl to n e i š v i r ė valgyti arba savo laiku gyvulių n e p a š ė r ė (Žemaitė). Pasikartojantį veiksmą čia rodo tokie žodžiai kaip t a n k i a i, j e i k u o m e t. Dažninė laiko forma nuo iteratyvinių veiksmažodžių skiriasi tuo, kad šie pastarieji reiškia sudėtinį veiksmą, susidedantį iš atskirų vienodų pasikartojančių momentų, pvz. s k a l d ė, p a s a k o j o, p i a u s t i n ė j o, o dažninė l. forma reiškia paties veiksmo kartojimąsi, nors skirtumo čia kartais būna nedaug, pvz. tarp s i u n t i n ė j o ir s i u n t i n ė d a v o. Būtojo, kaip ir kitų l. formos gali reikšti ir belaikį veiksmą, pvz. kelintas vaikas savo tėvus m a i t i n o?

Būsimojo l. forma reiškia ne tik ateityje vyksiantį veiksmą ar stovį (pagrindinė funkcija), bet ir dabartyje (Ar tik ne šventas Petras tamsta b ū s i? — paklausė Kazys Gugis) bei praeityje (Persižegnojo vargšė ir kadgi p u l s iš pat šelmens ant plyno pado, stačiai budeliams po kojų. Vaižgantas). Būsimojo l. forma čia gali kartais reikšti ir būtąjį dažninį veiksmą (Tarškėti ji mėgo be galo ir visur daugiausia kal-

bėjo pati. A t e i s pirkion, p r i p l i a u š k i n s, i š g i r s vieną kitą žodelį, p a d a r y s iš jų jau dešimtį ir p a l e i s per visą sodžių kalbas. Krėvė). Be to, būsimojo l. forma gali reikšti belaikį veiksmą (kas a r s — n e p a v a r g s, kas v o g s — n e p r a l o b s), galimybę (Medus tokis daiktas, kad daugel jo n e s u v a l g y s i. Krėvė) ar būtinybę (Žinoma, p a r a u d o n u o s i — gėda gi: kunigas ir apsiriko. Krėvė). Kartais viename sakiny gali būti vartojamos visos keturios laikinės formos, nors kalbama apie vieną laiką, pvz.: P a t i r s, b ū d a v o, kad aš p a r v a ž i a v a u, ir a t e i n a šventadienį į mane naujienų pasiklausytų (Biliūnas).

Klausimas, kodėl viena forma vartojama keliems skirtingiems laiko tarpsniams reikšti, aiškinamas tuo, kad tai yra labai senos gadynės liekana. Veiksmažodžiai, kurie H. Hirto nuomone išsivystė iš vardažodžių (plg. tarpines pusiau vardažodines, pusiau veiksmažodines formas—dalyvius), pradžioje, dar ide. prokalbėje, neturėjo aiškių laiko formų ir reiškė daugiau veikslus, t.y. veiksmo ar vyksmo būdą. Kadangi laikinės formos nebuvo pradžioje aiškiai ‚susikristalizavusios', tai ta pati forma galėjo būti naudojama keliems laikams reikšti, pridėjus prie jos kokį nors aiškinamąjį žodelį-prieveiksmį. Pvz. žodis r y t o j sakiny: r y t o j v a ž i u o j u į m i e s t ą parodo, kad kalbama apie būsimąjį laiką. Tuo būdu tas senas prokalbinis formos daugiareikšmiškumas pasiekė net ir mūsų laikus. Gali būti ir kitų priežasčių, kodėl viena veiksmažodinė forma vartojama nevienam laikui reikšti.

Sudėtinės l. formos lietuvių kalboje yra gana įvairios. Jas sudaro veiksmažodžio būti lytys su esamojo ar būtojo laiko veikiamosios ir neveikiamosios rūšies dalyviais. Veiksmažodinės lytys (b u v o, b ū d a v o, b u s) su esamojo l. veikiamaisiais dalyviais vadovėliuose klaidingai vadinamos ‚pradėtiniais laikais'. Iš tikrųjų jos reiškia trukmės (eigos aspekto) veiksmą, vykstantį praeityje ar ateityje. Trukmės reiškimas yra pagrindinė šių sudėtinių lyčių funkcija. Kadangi veiksmažodžių su priešdėliais (a t ė j o, i š ė j o) būtojo laiko lytys visada reiškia įvykusį veiksmą, tai norint išreikšti šių veiksmažodžių trukmę praeityje, tenka vartoti sudėtines lytis su esamojo l. dalyviais (b u v o b e a t e i n ą s ir kt.). Tas pats ir būsimajame l.: a t e i s reiškia įvykio aspektą, b u s b e a t e i n ą s — eigos. Pagal šiuos pavyzdžius čia vartojamas dalyvis ir nesudėtinių (be priešdėlių) veiksmažodžių. Šiuo atveju nematyti kokio skirtumo tarp paprasto veiksmažodžio ir sudėtinės lyties, pvz. v a l g ė ir b u v o b e v a l g ą s. Esamajame laike tevartojamas vienas dalyvis (be jungties). Čia jis neturi aspektinės reikšmės, nes tai, ką pasakome dalyviu, galima pasakyti ir paprasta veiksmažodine forma. Pvz. žiūriu — devyni vilkai vieną bitę b e p i a u n ą (tarmėse kai kur sakoma tiesiog p i a u n a).

Veiksmažodinės lytys su būtojo l. dalyviais sudaro mūsų perfektą (e s u d i r b ę s), pliuskvamperfektą (b u v a u d i r b ę s, dažninė forma: b ū d a v a u d i r b ę s) ir ankstesnį būsimąjį l. (b ū s i u d i r b ę s). Perfektas ide. kalbose yra ypatinga, dažnai vadinama ‚pasiekto stovio forma' (vok. Form des erreichten Zustandes). Tą ypatingumą rodo ir lietuviškoji lytis: e s u m a t ę s. Tai ‚esamasis atliktinis l.', tik ne veiksmo, o stovio, nes esamasis (dabartyje) atliktas veiksmas logiškai neįmanomas: kas atlikta, tai jau yra praeityje, ir dėl to ne esamajame, o būtajame l. Dėl to kalbamoji sudėtinė lytis tereiškia dabarties (e s u) stovį, kuris yra ‚pasiektas' atliktu veiksmu. E s u m a t ę s reiškia, kad šiuo metu nematau, o tik pergyvenu tai, ką anksčiau buvau matęs. Šia sudėtine lytimi pasakome ne tiek, ką veikiu, bet koks esu. Kartais tokie būtojo l. dalyviai teturi būdvardinę reikšmę ir tokiu atveju nesudaro perfektinės formos. Pvz. Vyras jau s u m i t ę s, aukštas, stambus, truputį s u s i m e t ę s į kuprą; rankos kietos, sutrintos, p a j u o d u s i o s nuo darbo (Žemaitė). Panašumo į mūsų perfektą turi anglų Present Perfect Tense senesnės formos su veiksmažodžio būti lytimis, pvz. h e w a s c o m e (jis buvo atėjęs), t h e t r e e w a s f a l l e n ir kt. Pliuskvamperfektas reiškia ankstesnįjį būtąjį laiką: kai tu man apie tai pranešei, aš jau b u v a u šią knygą p e r s k a i t ę s. Skaitymas buvo ankstesnis nei pranešimas. B ū d a v a u p e r s k a i t ę s reiškia ankstesnį dažninį veiksmą, o b ū s i u p e r s k a i t ę s — ankstesnį būsimąjį laiką. Visų šių l. formos taip pat reiškia pasiektą stovį. Sudėtinė būsimojo l. lytis, kaip ir vientisinė, tam tikrais atvejais gali reikšti ir esamąjį l., pvz. jis b u s jau namo i š ė j ę s. J a u rodo dabartyje pasiektą stovį. Būsimojo l. jungtis vietoj esamojo suteikia sakiniui tam tikro netikrumo pobūdį.

Neveikamosios rūšies esamojo l. dalyviai su veiksmažodžio būti lytimis sudaro pasyvines veiksmažodžio formas, kurios, kaip ir paprastieji veiksmažodžiai, vartojamos visuose l. (e s u, b u v a u, b ū d a v a u, b ū s i u b a r a m a s). Panašiai kaip veikiamieji veiksmažodžiai, taip ir pasyvinės esamojo l. formos gali reikšti ne tik aktualų dabarties, bet ir belaikį veiksmą, pvz. ne išsyk viskas p a d a r o m a (= g a l i m a p a d a r y t i). Veiksmažodinės lytys su būtojo l. neveikiamosios rūšies dalyviu sudaro pasyvinį perfektą, pliuskvamperfektą ir ankstesnį būsimąjį l. (e s u, b u v a u, b ū d a v a u, b ū s i u m u š t a s). Savo daryba ir reikšme jos panašios į atitinkamas lotyniškąsias pasyvines formas: l a u d a t u s s u m, e r a m, e r o.

H. Hirt, Indogermanische Grammatik, III ir VI, 1927–34; *J. Endzelīns*, Latviešu valodas gramatika 1951; *Jan Otrębski*, Gramatyka języka litewskiego III, 1956; *E. Koschmieder*, Zeitbezug und Sprache 1929; *Rygiškių Jonas*, Lietuvių kalbos gramatika 1922; *L. Dambrauskas*, Sudurtinės veiksmažodžių lytys ir jų vartojimas (Gimtoji Kalba 1936). *L.D.*

Laikas būties dimensija, kurioje įvykiai išsidėsto kaip ankstesni, vėlesni ir bendramomentiški. Griežtos l. aptarties duoti negalima, nes slinktis, trukmė, seka ir kitos gimininges sąvokos jau suponuoja l. Kaip erdvės, taip ir l. dalys turi dydį, kuris gali būti matuojamas ne tik konkrečių įvykių trukmės atveju, bet ir trukmės tarp įvykių atveju. Skirtingai nuo erdvės, l. turi tik vieną dimensiją ir vieną kryptį, kurioje dabarties momentas skiria ateitį nuo praeities. Neretai l. suprantamas kaip pagrindinesnis negu erdvė, kai psichiniams įvykiams priskiriamas buvimas l., bet ne erdvėje. Kadangi pats l. nėra konkretus objektas ir jo slinktis įžiūrima tik per objektų kaitą, l. beveik visada buvo jungiamas su judesiu. Tačiau judesio ir l. sutapatinti negalima; jei judesys yra galimas pirmyn ir atgal, l. lyg strėlė nesugrąžinamai slenka viena kryptimi. Taip pat cikliškumas negali būti priskirtas l. kaip tokiam, nes cikliškumas suponuoja referencijos taškais esant konkrečius įvykius.

Istoriškai mokslinė l. problema pirmą kartą iškyla Zenono paradoksuose, kurių išvadoje l. savybėmis reikia pripažinti begalinį dalumą ir tolydumą. Platonas Timėjo dialoge mitiškai sugestijonuoja, jog l. buvęs sukurtas kartu su dangumi, t.y. su dangaus kūnų judesiais. Nors šis teigimas išreiškia l. priklausomumą nuo judesio, Platonas vis gi skiria l. ir tai, kas jame pasireiškia. Platonu seka Aristotelis. Griežtesnę reliatyviškai (santykiškai) suprasto l. aptartį duoda Leibnizas. L. jam yra sąranga ankstyvesnumo, vėlesnumo ir bendramomentiškumo santykių, kurie jungia paskirus įvykius; kartu Leibnizas paneigia momentų savarankiškumą. Newtonui, priešingai, l. egzistuoja absoliučiai: ‚absoliutus tikras matematinis l. savaime ir dėl savo prigimties teka vienodai ir nepriklausomai nuo betko jam išorinio'. Newtonas skiria momentus ir įvykius; l. sudaro momentų seka; įvykiai užpildo tik kai kuriuos momentus; l. santykius tarp įvykių apsprendžia užimtųjų momentų padėtis. Įtakojamas Newtono, savitu būdu absoliutaus l. sampratą pagrindė Kantas. Pagal jį, l., kaip ir erdvė, yra juslinė forma, į kurią pažinimo procesas įvelka tarpusavyje nesurištų daiktų savyje įvairovę; l. yra begalinis; be jo daiktų įsivaizduoti negalima. Ši subjektyvi l. samprata lieka atvira priekaištams. Jei daiktai savyje neturi laikiškumo savybių arba nėra įrėminti į l., kyla klausimas, kodėl pažinimas yra nuolat priverstas pripažinti tam tikrus ‚objektyvius' neapsukamos sekos dėsnius. Šito neapsukamumo faktas nuolat grąžina mintijimą į realios l. trukmės pripažinimą, jei pats l. ir nebūtų substancializuojamas Newtono pavyzdžiu. Sunkumai Newtono teorijoje kyla iš tendencijos nors ir metaforiškai l. priskirti savybes, kurios yra būdingos konkretiems vyksmams. Pirmiausia, l. tekėjimas nėra empirinė slinktis, nes tai reikštų, kad pats l. kinta ir todėl susideda iš įvykių, kurie vėl ex hypothesi suponuoja nuo įvykių nepriklausomą l. ir taip ad infinitum. Antra, negalima patikrinti arba net suvokti l. kaip tokio slinkties vienodumo, nes ir judesio pasikartojimas neatveria slinkties vienodumo; kaip seniai astronomijos pastebėta, l. tarpą matuoti galima tik per tiksliai periodinį pasikartojimą, bet pats pasikartojimo tikslumas suponuoja tam tikro ilgio l. tarpą. Kadangi kaita ir matavimas yra gamtos mokslų objektai, modernioji fizika netruko pastebėti šiuos trūkumus. Reliatyvybės teorijoje buvo grįžta prie santykinės l. sampratos. Paaiškėjus, kad judesys yra esmiškai reliatyvus, l. ir erdvė tapo sujungtos į vientisą koordinatų sistemą — erdvėlaikį (žr. Reliatyvybės teorija). Erdvėlaikis yra tačiau tik matematinis junginys, išsakąs l. ir erdvės abipusę priklausomybę bet kokio referencijos taško nustatymui. Moderniojoje

fizikoje jis yra skirtinga išraiška kantinės įžvalgos, kad visoms patirtims (kitaip, įvykiams) bendras l. ir erdvė yra vientiso ir sąryšingo gamtos pažinimo sąlyga. Kaip Bergsonas ir Russellis pastebi, ši matematinė schema mažai tesako apie l. (ir erdvės) prigimtį, dar mažiau apie jų konkretų sulydymą. L. nėra analogiškas erdvei jau vien dėl to, kad dėl kaitos kiekvienas momentas randa tiriamąjį objektą kitoki, o erdvinės padėties skirtumas kaip toks objekto nekeičia. Reliatyvybės teorija l. problemos atžvilgiu yra vertinga tuo, kad ji atveria newtoninės sampratos pavojus. Bet esminis l. pavertimas santykiu pririša l. prie judesio, tuo suplakdamas l. prigimtį su jo matavimo sąlygomis ir pakankamai neišaiškina įvykių sekos neapsukamumo fakto. Šių sunkumų akivaizdoj neretai l. yra traktuojamas kaip sui generis. Heideggeriui l. nėra nei subjektyvus, nei objektyvus (susiejimo su objektais prasme); l. yra ankstesnis už subjektą ir objektą, nes jis savyje talpina tokio ankstyvesnumo galimybės sąlygą.

Kad reliatyvybės teorija liečia ne pačią l. prigimtį, bet jo matavimą, matyti iš Einšteino aptarties: ‚L. yra nei daugiau, nei mažiau, kaip laikrodžių pagalba gauti matavimai'. Pagal šią sampratą, l. yra ne begalinė trukmė, bet laikrodžio rodyklės apsisukimo ‚dažnumas'. Šis dažnumas yra esmiškai reliatyvus, nes tas pats signalais apibrėžtas baigtinis l. tarpas bus skirtingai atmatuotas identiškų laikrodžių, jei jie judės skirtingais greičiais. Tad ir l. vienetai bus reliatyvūs ne tik paprasta arbitrariškumo prasme, bet radikalia prasme. Davus du kūnus, kurių pirmas yra tariamai ramybės stovyje, o antras juda tam tikru greičiu, tas pats signalais apibrėžtas baigtinis l. tarpas bus pagal antro kūno laikrodį trumpesnis priklausomai nuo antro kūno priartėjimo prie šviesos greičio. (Šis skirtumas išryškėja tik didelių greičių atveju ir kasdienybėje praktiškai nėra pastebimas). Šviesos greičiu judančiame kūne laikrodžio rodyklė nebesisuka ir akimirka virsta begalybe. Iš čia išplaukia vad. bendramomentiškumo paradoksas, kuris vienoje iš kelių formų prieinamas šitaip. Paprastai du įvykiai laikomi bendramomentiškais, jei l. tarpas tarp jų lygus nuliui. Šviesos greičiu judančio kūno laikrodis l. neberodo, tad pagal jį visi įvykiai yra bendramomentiški. Bet ir ne šviesos greičio atveju, dėl referencijos kūnų skirtingo greičio ir šviesos signalų užtrukimo, ‚įvykiai, kurie yra bendramomentiški vienam stebėtojui, nebus bendramomentiški kitam, kuris juda pirmojo atžvilgiu' (Einstein). Šis paradoksas iš tikro nepaneigia konkretaus bendramomentiškumo, bet verčiau atveria reliatyvybės teorijos įvykdytą trukmės suplakimą su jos matavimo galimybe: šviesos greičio atveju įrankių nepajėgumas l. matuoti tampa pačios l. trukmės nebuvimu. Dėl to šios teorijos teigimą ‚kiekvienas kūnas turi savo nuosavą l.' reikia verčiau interpretuoti ta prasme, kad kiekvienas referencijos kūnas turi savitą laikrodžio rodyklės apsisukimo dažnumą, kuris yra l. matavimo vienetas tam kūnui. Dar daugiau: paradoksas kaip tik nurodo, jog judesiui sustojus trukmė nesustoja, nes ją galima matuoti iš kito referencijos taško (arba principiškai vis vien būtų galima matuoti, jei kito referencijos taško ir nebūtų). Su reliatyvybės teorija siejamas ir kitas tariamas paradoksas, paneigiąs l. vienakryptiškumą: stebėtojas ant kūno, kurio greitis yra didesnis už šviesos greitį, teoretiškai pasivytų iš praeities ateinančius šviesos spindulius ir tokiu būdu ‚grįžtų į l.' Bet iš tiesų už šviesą greitesnis stebėtojas vis vien liktų vienakrypčiame l., o jo galia grįžti į praeitį (ne į l.) priklausytų ne nuo l. atsigręžimo, bet nuo konkrečių faktorių (šiuo atveju, riboto šviesos greičio), kurie patys telpa l. trukmėje.

Psichologinis (fenomenologinis) l. arba trukmė suvokiamas dviem būdais: pirmiausia, atmintimi per kaitos įžvalgą, naudojantis referencijos tašku (dėmesys šiuo atveju gali būti ir netolydus, t.y. nuo kaitos vyksmo nukreiptas); antra, tolydžiu dėmesiu per kaitos įžvalgą dabarties trukmėje. Antrojo būdo esminis skirtumas nuo pirmojo yra kartais neigiamas. Pagal tokią nuomonę, dabarties trukmė nėra trukmė, bet momentas, prilygstąs matematinei ribai tarp praeities ir dabarties, todėl trukmės įžvalga būtinai reikalinga atminties. Iš čia kyla gnoseologinė l. problema. Kadangi nėra dėsnio, kad atsiminimai, kaip psichiniai įvykiai dabartyje, būtinai nurodo į kitus įvykius praeityje ir tuo atskleidžia trukmę, arba l., sąmonė lieka nuolatinėje dabartyje, ir l. gali būti paneigtas. Ši problema tėra specialus solipsizmo (žr.) problemos atvejis. Praktiškai, jas abi išsprendžia kasdienė veikla.

J. A. Gunn, The Problem of Time 1925; *L. Lavelle*, Du temps et de l'éternité 1945; *H. Minkowski*, Raum und Zeit 1909; *A. Einstein*, Rela-

tivity ²1947; *A. S. Eddington,* Space, Time and Gravitation 1920; *H. Bergson,* Durée et simultanéité 1922; *M. Heidegger,* Sein und Zeit ⁷1953; *C. A. F. Benedicks,* Space and Time 1924; *K. Vogtherr,* Das Problem der Gleichzeitigkeit 1933; *M. Sturt,* Psychology of Time 1925; *J. Volkelt,* Phänomenologie und Metaphysik der Zeit 1925.

V.Dn.

Laikas 1. Skotijoje, Bellshill mst., 1905 VII — 1906 II ėjęs savaitraštis. Pradžioj redagavo Ben. Audra (J. Petrulis), kuris laikėsi Vienybės Lietuvninkų krypties. Jį pakeitęs J. Gegužis laikraštį pakreipė į socializmą. Paskutiniuosius numerius redagavęs kun. J. Čiuberkis davė laikraščiui katalikišką kryptį. 1905 išėjo 27 nr., 1906 — 8 nr. Leidėju pasirašė Varpo b-vė (P. Bancevičius).

2. Kaune 1934 II 17 pasirodęs ir netrukus sustojęs apžvalginis savaitraštis, kurio leidėju ir red. rašėsi E. Medišauskas.

3. Kaune 1938 IV 9 — 1940 VI 30 ėjo informacinis dienraštis, kasdien rytais, išskyrus sekmadienį. Leidėjas ir vyr. red. H. Blazas, pavaduotojas J. Paleckis. Kiti redakcijos nariai ir bendradarbiai: V. Gedgaudas, J. Juodvalkis, A. Klimaitis, P. Kubilevičius, J. Lembergas, J. Marcinkevičius, S. Miglinas.

4. Argentinos lietuvių informacinis laikraštis, einąs nuo 1948 IX 1. Iš pradžių ėjo kas mėnesį, nuo 1950 I 1 eina dvisavaitiniu. Iki 1951 kiekvieną numerį leido atskiras garbės leidėjas (pirmasis Pr. Ramanauskas), dabar laikosi iš prenumeratų. Leidžia Avellanedos marijonai. 1953 X įsigyta nuosava spaustuvė. Redaktoriai: kun. dr. Pr. Brazys 1948 IX 1 — 1952 II 1, kun. Pr. Garšva 1952 II 1 — 1954 XI 15, kun. dr. A. Kleiva nuo 1954 XI 15. Laikraštyje yra šie skyriai: moterų (red. J. Kuncaitienė, O. Kairelienė, El. Diminskienė), skautų (V. Namikas, St. Babronis), sporto žinių (J. Gliosas). Kiti svarbesnieji bendradarbiai: kun. J. Venckus S.J., kun. J. Bružikas S.J., agr. A. Šantaras, gen. T. Daukantas, L. Sruoga, J. Kėkštas, K. Čibiras, kpt. V. Diminskis, B. Kerbelienė, J. Vedegys, A. Vilutis ir kt.

Lãikas (lot. laicus iš gr. lãiós ‚liaudis', lãikõs ‚priklausąs liaudžiai') 1. nepriklausąs klerui, arba dvasininkams, pasaulietis (žr.); 2. bendresne prasme — svetimas kuriai nors sričiai, jos neišmanąs (priešybė specialistui, kurios nors srities žinovui).

Laikinasis Vilniaus lietuvių komitetas žr. Vilniaus lietuvių laikinasis komitetas.

Laikinoji vyriausybė vyriausybė, sudaryta neįprastiniu keliu ir einanti savo pareigas, kol jas perims konstituciniu keliu sudaryti valdžios organai. L.v. sudaromos kuriantis naujoms valstybėms arba revoliuciškai (perversmo keliu) keičiantis valstybės santvarkai. Kosciuškos sukilimo 1794 metu l.v. funkcijoms 1794 IV 25 buvo Vilniuje sudaryta Centrinė D.L.K-tijos deputacija, lietuviškuose atsišaukimuose save vadinusi ‚Wiresnibe arba Roda sio ciesa Lietuwos'. Napoleonas savo 1812 VII 1 aktu buvo Vilniuj taip pat sudaręs savo skirtinę ‚l.v.' 1831 sukilimo metu centrinės l.v. nebuvo pavykę sudaryti (tebuvo sudarytos sukilėlių užimtose srityse apskričių vyriausybės Raseiniuose, Telšiuose, Šiauliuose, Upytės aps. Panevėžy, ir kt.). 1863 sukilimo metu veikė vad. Lietuvos komitetas, vad. raudonųjų komitetu, ir konservatyviųjų bajorų sudarytas vad. baltasis komitetas, Varšuvos sukiliminės l.v. pripažintas tik Tvarkomuoju (vėliau Vykdomuoju) Lietuvos provincijos skyriumi. Lietuvos Taryba (vėliau Lietuvos Valstybės Taryba), deklaravusi Lietuvos nepriklausomybę 1918 II 16, paskelbė Laikinąją konstituciją 1918 XI 2 ir šios konstitucijos pagrindu įsteigė Lietuvos l.v. (‚Iki Steigiamasis (Kuriamasis) Seimas bus nusprendęs Lietuvos Valstybės valdymo formą ir konstituciją, Lietuvos Valstybės Taryba, reikšdama suverenę Lietuvos galią (suprema potestas) steigia laikinąją Lietuvos Valstybės Vyriausybę šitais Laikinosios Konstitucijos pamatais' — įžanga į laikinąją konstituciją). Kai visos ankstesnės Lietuvos l.v. tokiomis buvo tik iš vardo ar tik reiškė pretenzijų į šį vardą, tai Lietuvos Valstybės Tarybos įsteigtoji Lietuvos l.v. iš tiesų perėmė suvereninę galią į savo rankas. L.v. vardu veikė pirmieji penki ministrų kabinetai (A. Voldemaro, M. Sleževičiaus, Pr. Dovydaičio, M. Sleževičiaus ir E. Galvanausko) nuo 1918 XI 11 ligi 1920 VI 19. Į Lietuvą besiveržią bolševikai taip pat 1918 XII 16 buvo paskelbę Laikinąją revoliucinę Lietuvos darbininkų-valstiečių vyriausybę su V. Mickevičiumi-Kapsuku pryšaky. Prasidėjus Vokietijos-Rusijos karui 1941, tautos sukilimas VI 23, vadovaujamas Lietuvių aktyvistų fronto (žr.), paskelbė Lietuvos l.v., faktiškai vadovaujamą J. Ambrazevičiaus (ministru pirm. paskelbtajam K. Škirpai negalėjus Lietuvon iš Berlyno atvykti). Vykdžiusi daugelį vyriausybės funkcijų, ši Lietuvos l.v. savo veikimą nutraukė 1941 VIII 5, vokiečiams viešai paneigus atsta-

tytos nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymą 1941 VII 25 aktu įkuriant vad. Ostland (žr.). Žr. Sukilimai, o taip pat Lietuvos istorijos skirsnį Lietuvos tome.

Vc. Biržiška, Laikinosios ‚vyriausybės' (Lietuva 1953, 3 nr.).

Laikinosios Vyriausybės Žinios pasirodė 1918 XII 29 Vilniuje lietuvių, lenkų, gudų ir žydų k., bet dėl karo veiksmų vyriausybei išsikėlus į Kauną, tas pat nr. antrą kartą buvo perspausdintas tik lietuviškai. Pradedant 2–3 nr. (1919 I 16), L.V.Ž. ėjo Kaune. Jose buvo skelbiami Laikinosios Vyriausybės įstatymai ir kt. aktai, nežymint jų eilės numerių. Tik nuo 1920 III 20 (22 nr.) pirmasis aktas buvo pažymėtas 269 eilės nr. ir toliau numeracija jau buvo tęsiama. Prie L.V.Ž. 1 nr. pasirodė L.V.Ž. Papildymai, kur buvo perspausdinti visi Laikinosios Vyriausybės aktai iš Lietuvos Aido (pradedant 1918 XI 13), ir dar Priedėlis prie L.V.Ž., vėliau dar kelis kartus pridėtas, kur buvo perspausdinti Laikinosios Vyriausybės aktai, paskelbti Lietuvoje (nuo 1919 I). Paskutinis L.V.Ž. nr. (37 nr.) išėjo 1920 VI 12 (paskutinis įsakymų-įstatymų eilės nr. buvo 409). Nuo 38 nr., 1920 VI 19, L.V.Ž. buvo pavadintos Vyriausybės Žiniomis (žr.), įsakymų ir kitų aktų numeraciją tęsiant toliau. *A.Mž.*

Laikysena (ag. behavior, prc. comportement, vok. Verhalten) galimi stebėti individo veiksmai, išreiškiami santykyje su kitu individu ar individais arba kitų individų kryptimi. L. skiriasi nuo pergyvenimo savo objektyviškumu. Pergyvenimas yra subjektyvus, privatus, asmeniškas, o l. praeina subjektyvumo ribas ir gali būti stebima kitų. Individo l. gali turėti ne tik išorinę, bet ir išvidinę pusę. Taip pvz. įvairių organų vyksmai, be abejo, priklauso prie l., bet kol tokie faktai tėra žinomi tik individui, ir kol aplinka tai negali pastebėti, apie tikrą l. negalima kalbėti. Dažnai individas savo vidinius pergyvenimus išreiškia ne tiesiogiai veiksmais, bet kalbos pagalba. Tuo atveju yra kalbama apie ‚ž o d i n ę' l., kuri yra tiek objektyvi, kiek objektyvi gali būti žodinė išraiška. L. yra paprastai kitų individų įvertinama. Nors pats įvertinimas gali būti arba subjektyvus (pergyvenimas), arba objektyvus (vėl l.), vis dėlto ir vienu ir kitu atveju yra vadovaujamasi teze, suponuojančia, kad l. nėra tik atsitiktinis dalykas, bet kad ji yra tikslingas įvykis. Dėl to kalbama ne tik populiarioje literatūroje, bet ir moderniojoje psichologijoje apie priežastis ir motyvus, kurie l. pakreipia viena ar kita kryptimi. Žinoma, ne kiekvienas veiksmas turi būtinai turėti savo prasmę, nes ne kiekvienas veiksmas būna apgalvotas ir tikslingai įvykdytas. Kai kurie psichologai, ypatingai behavioristinės psichologijos atstovai, kalba apie dvi l. rūšis: bendrąją l. ir tikslą turinčią l. Bet kitos psichologijos kryptys, ypatingai dinaminės psichologijos atstovai, kurie tvirtina l. be išreikšto ir sąmoningo tikslo taip pat esant ir nesąmoningų, individui nežinomų tikslų, bendrosios l. rūšiai duoda labai mažai vietos, jeigu jie iš viso tokį faktą pripažįsta. Nežiūrint šių nesutarimų dėl l. įvertinimų, beveik visi psichologai sutinka su faktu, kad l. yra svarbus dalykas tarpindividinių santykių palaikymui. Kad galėtų vienas su kitu bendrauti, individai turi kokiu nors bendrai suprantamu būdu pasireikšti vieni kitiems. Tai yra galima pagalba l., kuri gali susidėti iš įvairių paprastų ar komplikuotų, pavienių ar bendrų veiksmų, žodžių, gestų ar net tam tikroms situacijoms priimtų veiksmų sulaikymu. Nors pats l. terminas yra labai artimai susijęs su ‚laikysenos psichologijos' (behaviorizmo) kryptimi, vis dėlto jis yra naudojamas be išimties visų psichologijos krypčių. Kurį laiką behavioristai jau buvo beveik besirengią šio termino atsisakyti, nes jie iš pradžių manė, kad l. apima tik išraišką veiksmų pagalba; tai būtų padarę išimtį kalbai ir net jusliniam pažinimui. Bet nuo to laiko, kai ‚žodinės' l. (verbal behavior) terminas buvo įvestas, ir behavioristai randa galima pilnai išreikšti savo teorijas, naudodami l. terminą.

E. Hilgard, Theories of Learning ²1956; *N. L. Munn,* Psychology ²1951; *Thorndike - Barnhardt,* Comprehensive Desk Dictionary I 1957. *Vyt.B.*

Laikmaa (Laipman) Ants (1866-1942) estų dailininkas. Studijavo Düsseldorfo meno akademijoj, daug keliavo po užsienį, Estijoj daugiausia gyveno Taline, o vėliau savo ūkyje Taebla, Läänemaa aps. Iš pradžių daugiau realistas, vėliau vokiečių impresionizmo atstovas. Jo kūriniai, daugiausia peizažai ir portretai, dažniausiai atlikti pastele. Ypač įdomios jo mažo formato studijos, kur jis meistriškai naudojo pastelės techniką. L. buvo vienas iš pačių įžymiausių dailininkų savo metu, kada formavosi nepriklausoma estų dailė. Jo darbų paroda 1901 buvo pirmoji estų meno paroda. 1907 jis buvo iniciatorius įkurti estų meno d-jai. Nuo 1903 apie 20 m. jis mokė meno savo

studijoj Taline. 1929 apdovanotas Tartų univ. garbės daktaro laipsniu. *M.J.*

Laiko juosta vidutiniškai 15-kos geografinio ilgio laipsnių pločio juosta, gulinti abipus geografinio meridiano, kurio geografinis ilgis dalijasi iš 15-kos, pvz. 0, 15, 30 ir t.t. Visų vietovių, gulinčių toje l.j., standartinis laikas yra tas pats. Kad ta pati vietovė nepakliūtų dalimis į dvi skirtingas l.j., kurių standartinis laikas skiriasi viena valanda, l.j. ribos atitinkamai yra nustatytos — vienur prieinančios arčiau prie pagrindinio tos l.j. meridiano, kitur — toliau. Žr. Laiko skaičiavimas.

Laiko skaičiavimas remiasi periodiniais dangaus kūnų judesiais. Laiko vienetas paprastai yra laikotarpis tarp dviejų pasikartojančių kelių dangaus kūnų reliatyvių būklių. Dangaus kūnai gali būti tikri arba fiktyvūs, t.y. įsivaizduojami taškai, kurie juda dangaus skliautu pagal nustatytas taisykles. Šios taisyklės pasako, kur fiktyvusis dangaus taškas turi būti tam tikru laiku ir, tokiu būdu, kada tam tikras laikotarpis pasibaigia ar prasideda. Kadangi fiktyvių dangaus taškų judesių taisyklės paprastai nusako kampinį judesio greitį, t.y. pasisukimo kampą per l a i k o v i e n e t ą, šiems dėsniams nustatyti (taigi ir fiktyviems dangaus taškams definuoti) yra reikalingas l.s. būdas. Šitokiam skaičiavimui išeities taškas yra tikrieji dangaus kūnai. Tačiau tikrųjų dangaus kūnų judesiai yra labai sudėtingi, ir todėl jais pagrįstas l.s. yra labai painus. Fiktyvių dangaus kūnų įvedimo tikslas yra suprastinti l.s. Praktikoje vis tiek tenka stebėti tikruosius dangaus kūnus ir pagal jų reliatyvias būkles apskaičiuoti laiką, kuris labai paprastai išreiškiamas fiktyvių dangaus kūnų reliatyvia būkle.

Mažiausias taškų skaičius, kurių reliatyvi būklė gali keistis, yra du. Dviejų taškų reliatyvios būklės pasikeitimą tegalima nustatyti tik jų tarpusavio atstumo matavimu. Kadangi atstumą tarp dangaus kūnų matuoti yra daug sunkiau negu kampą, kurį sudaro dvi tiesės išvestos iš vieno taško į kitus du erdvės taškus, visiems laiko matavimo vienetams naudojami trys arba keturi taškai.

Trys taškai paprastai taip parenkami, kad jie periodiškai atsiduria vienoje tiesėje. Tokių taškų trijulių pavyzdžiai yra: a. žemės centras, mėnulio tako mazgas, mėnulio centras; b. žemės centras, pavasario taškas, saulės centras; c. žemės centras, perihelis, saulės centras; d. žemės centras, mėnulio perigėjus, mėnulio centras; e. žemės centras, mėnulio tako mazgas, saulės centras. Laikotarpis tarp dviejų momentų, kada trys taškai, išvardinti a. atveju, yra vienoje linijoje, yra drakoninis mėnuo, kurio ilgis 27,2122 dienų; b. atveju turime tropinius metus, t.y. keturių metų laikotarpių periodą, kurio ilgis 365,2422 dienų; c. atvejis nustato anomalistinius metus, apimančius 365,2596 dienų, t. y. laikotarpį, per kurį žemė aprašo pilną elipsį apie saulę; d. definuoja anomalistinį mėnesį, kurio ilgis yra 27,5546 dienų; e. — drakoninius metus — 346,6201 dienų ilgio,— tatai saulės ir mėnulio aptemimų skaičiavimo laikotarpis.

Keturi taškai parenkami taip, kad trys jų naudojami nustatyti euklidinei plokštumai, o ketvirtas taškas periodiškai pereina per šią plokštumą. Kadangi visada galima vienareikšmiai definuoti euklidinės plokštumos kairiąją ir dešiniąją pusę (to negalima padaryti pvz. su Moebiuso juosta, Kleino buteliu ar projekcine plokštuma), tai, matuojant laiką keturių pasirinktų taškų pagalba, laikotarpio pradžia pasirenkama pvz. taško perėjimo iš dešinės į kairiąją plokštumos pusę momentas. Keturių taškų pasirinkimo pavyzdžius sudaro: I. dangaus ašigalis, žemės centras, saulės centras, mėnulio centras; II. kaip I., tik vietoj saulės centro — kurios nors epochos, t.y. tam tikro laiko momento, pavasario taškas; III. kaip IV., tik vietoj mėnulio centro — saulės centras; IV. dangaus ašigalis, žemės centras, stebėtojas, pavasario taškas; V. kaip IV., tik vietoj pavasario taško — saulės centras; VI. kaip IV., tik vietoj pavasario taško — vidutinė saulė.

Visais čia išvardintais atvejais pirmieji trys taškai nustato plokštumą. Ketvirtasis taškas juda erdvėje šios plokštumos atžvilgiu, ir jo perėjimas per šią plokštumą sudaro vieno laikotarpio pabaigą ir kito pradžią. Atvejis I definuoja sinodinį mėnesį, t.y. keturių mėnulio fazių laikotarpį, kurio ilgis yra 29,5306 dienos. II atveju turime siderinį mėnesį, t.y. mėnulio aplink žemę tikrojo apsisukimo laikotarpį, lygų 27,3217 dienų. III atvejis yra tikrasis žemės aplink saulę apsisukimo laikotarpis, lygus 365,2564 dienų. IV atvejis nustato siderinę parą, t.y. tikrąjį žemės aplink savo ašį apsisukimo laikotarpį. Šio laikotarpio ilgis 23 val. 56 min. 4,091 sek. V atve-

Laiko

ju parinktieji taškai nustato tikrąją saulės parą. Kadangi stebėtojas, būdamas ant žemės paviršiaus, yra žemės nešamas aplink visatos ašį, t.y. tiesę, einančią per žemės centrą ir dangaus ašigalį, tai pirmųjų trijų šio atvejo taškų definuota plokštuma, vadinama stebėtojo dangaus meridiano plokštuma, sukasi apie visatos ašį. Pavasario taškas lieka pastovus tarp žvaigždžių. Todėl, dangaus meridiano plokštumai besisukant, šis taškas periodiškai pereina per šią plokštumą. Šis periodas ir yra aukščiau minėta siderinė para. Panašiai atsitinka ir su saule. Tačiau čia yra ir skirtumo. Kadangi žemė skrieja aplink saulę, tai stebėtojas žiūri į saulę kaskart iš kito taško ir todėl mato ją kita kryptimi. Stebėtojui atrodo, kad saulė juda tarp žvaigždžių, kurios visada matomos ta pačia kryptimi (pavasario taško atžvilgiu). Kai dangaus meridiano plokštuma besisukdama grįžta vėl į tą pačią būklę žvaigždžių atžvilgiu, saulė atrodo nuslinkusi toliau, ir plokštuma turi dar suktis, kad prieitų iki saulės. Dėl to saulės para yra ilgesnė, negu siderinė (žvaigždžių) para. Kadangi žemė skrieja aplink saulę nevienodu greičiu ir ne visada ta pačia kryptimi dangaus pusiaujo atžvilgiu, regimas saulės pasislinkimas nuo plokštumos, einančios per visatos ašį ir pavasario tašką, yra nevienodas įvairiais metų laikotarpiais. Dėl to ir tikroji saulės para yra nevienodo ilgio — ilgiausia ji yra gruodžio pabaigoj, trumpiausia — rugsėjo viduryje. Skirtumas tarp trumpiausios ir ilgiausios paros yra 1 min. 9 sek. Ši svyruojančio ilgio para yra nepatogi laiko matavimui. Todėl ir įvestas fiktyvus taškas — vidutinė saulė — šiems svyravimams išlyginti. Panašiai yra su tropinių metų, siderinės paros skaičiavimu, kuriam naudojamas tam tikros epochos pavasario taškas. Šis taškas yra taip parinktas, kad jis yra ‚pastovus' danguje lėtai judančių žvaigždžių tarpe ir tokiu būdu išlygina šių laikotarpių svyravimą, kurį mes turėtume, jeigu naudotume tikras žvaigždes, priklausomai nuo žvaigždės pasirinkimo.

Vidutinė saulė yra taškas, kuris juda dangaus pusiauju pastoviu greičiu pavasario taško atžvilgiu ir pereina pastarąjį visuomet kartu su tikrąja saule. Vidutinė saulė yra VI atvejo ketvirtasis taškas. Šiuo būdu definuotas laiko vienetas yra vidutinė saulės para. Visi kiti laiko vienetai

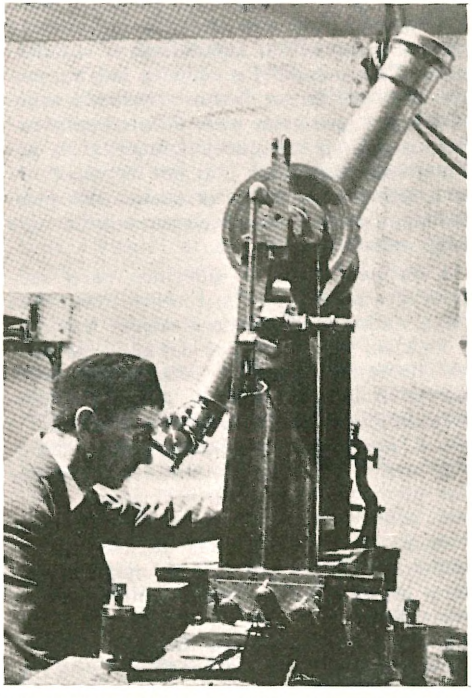

Žvaigždžių stebėjimas pasažiniu instrumentu JAV laivyno observatorijoj Vašingtone laiko tarnybos reikalams

aukščiau yra išreikšti vidutinėmis saulės paromis (dienomis).

Nors tikroji saulės para mažai tesiskiria nuo vidutinės saulės paros, šis skirtumas susideda iki 16 min. 20 sek. (lapkričio mėn.), kai tikroji saulės para lieka per kelis mėnesius kiek trumpesnė. Tada saulės laikrodžiai, kurie rodo tikrąjį saulės laiką, skuba apie 16 min. 20 sek. Lapkričio mėn. tikroji saulės diena pasidaro ilgesnė, negu vidutinė. Saulės laikrodžiai pamažu atsilieka ir vasario viduryje vėluoja apie 14 min. Šis skirtumas tarp tikrojo ir vidutinio saulės laiko vadinamas l a i k o l y g t i m i.

Nepaisant naujai išrastų kristalinių ir atominių laikrodžių, vidutinė saulės para lieka pats patikimiausias laiko matavimo pagrindinis vienetas, nors ir šis laiko vienetas nėra visiškai pastovius. Dėl nežinomų priežasčių žemės sukimosi greitis kiek svyruoja. Nors tie svyravimai yra labai maži, bet dienos pailgėjimas ar sutrumpėjimas ir maža sekundės dalelyte per ilgesnį laikotarpį susideda iki keliolikos sekun-

džių. Spėjama, kad tokie sukimosi greičio svyravimai gali būti dėl žemės pusiaujo spindulio periodinių padidėjimų ir sumažėjimų. Taip pat didelių ašigalių ledynų masių tirpimas ir susidariusio vandens tekėjimas link pusiaujo kiek lėtina žemės sukimąsi. Be to, mėnulio sukeliami jūrų potvyniai ir atoslūgiai taip pat tolydžiai lėtina žemės sukimąsi. Dėl pastarosios priežasties vidutinė saulės para pailgėja apie 0,001 sek. per šimtmetį.

Vidutinės saulės ir siderinės parų santykis yra pastovus. Tuo remiasi praktiškas laiko matavimas. Observatorijose stebimas žvaigždžių perėjimas per dangaus meridiano plokštumą. Įvedant reikalingas pataisas dėl žvaigždžių nuosavo judesio, apskaičiuojamas siderinis (žvaigždžių) laikas, iš kurio nustatomas vidutinis saulės laikas. Pastarasis sutartais ženklais kelis kartus per dieną perduodamas per radiją. Pagal tuos ženklus reguliuojami visi viešieji laikrodžiai. Elektros jėgainės atitinkamai reguliuoja elektrą gaminančių mašinų sukimosi greitį. Kiekvienas elektrinis laikrodis, turįs indukcinį motorą, sukasi tokiu pat greičiu, kaip ir jėgainių mašinos. Todėl iš tiesų visi elektriniai laikrodžiai, kurie ima elektros srovę iš viešųjų jėgainių, yra reguliuojami pagal astronomijos observatorijose atliekamus žvaigždžių stebėjimus.

IV–VI atvejais parinktų taškų skaičiuje yra stebėtojas. Todėl kiekvienas stebėtojas turi savo laikotarpio (paros) pradžią. Jei du stebėtojai yra tame pačiame geografiniame ilgyje, tai jų dangaus meridianų plokštumos sutampa, ir todėl jų paros prasideda tuo pačiu laiku. Tačiau jei vienas stebėtojas yra pvz. Greenwiche, o kitas 15 laipsnių į vakarus nuo Greenwicho, tai jų meridiano plokštumos sudaro 15 laipsnių kampą. Kai vidutinė saulė pereina pirmojo stebėtojo meridianą, antrasis stebėtojas turi laukti, kol žemė pasisuks 15 laipsnių ir atsuks jo meridiano plokštumą į pirmojo stebėtojo buvusią plokštumos būklę. Kadangi žemė apsisuka aplinkui, t. y. pasisuka 360 laipsnių per 24 val., antrasis stebėtojas turi laukti vieną valandą iki susilaukia vidudienio. Tokiu būdu, einant į vakarus, vidutinis saulės laikas tolydžiai keičiasi — iš viso po vieną valandą kas 15 laipsnių. Panašiai yra einant į rytus. Tik čia pasikeitimas yra priešinga kryptimi — tenka laikrodį sukti pirmyn. Patogumui žemė padalyta į l a i k o j u o s t a s, vidutiniškai 15-kos laipsnių pločio, kuriose yra vienas laikas visiems, vietoj kiekvieno stebėtojo nuosavo laiko, vadinamo v i e t i n i u l a i k u. Kiekvienos juostos laikas turi savo pavadinimą. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo vartojamas Vidurio Europos laikas, kuris eina viena valanda pirmyn, palyginus su Vakarų Europos laiku, atitinkančiu Greenwicho vietinį laiką, vadinamą taip pat u n i v e r s a l i n i u l a i k u. Dabar Lietuvoje okupantų įvestas vad. Maskvos laikas, kuris skiriasi trimis valandomis nuo universalinio laiko ir pagal kurį Lietuvoje 12 val. yra beveik pusantros valandos prieš vidudienį. JAV vartojamas juostų laikas atitinka 60, 75, 90, 105 ir 120 laipsnių geografinius pločius. Šie laikai vadinami Atlanto, Rytų, Centriniu, Kalnų ir Pacifiko laikais. Šiose juostose laikrodžiai eina nuo 4 iki 8 valandų vėliau, negu universalinis laikas.

Pagal šias l.s. taisykles, lyginant su universaliniu laiku, 180-to meridiano laikas vėluoja arba skuba 12 val., atitinkamai, ar šis meridianas pasiekiamas einant į vakarus, ar į rytus nuo pagrindinio meridiano. Tokiu būdu dviejų keleivių, keliaujančių priešinga kryptimi ir susitinkančių 180-tame meridiane, laikrodžiai skiriasi lygiai 24 val. Dėl to šis meridianas yra vadinamas t a r p t a u t i n e d a t o s r i b a ir, ją peržengiant, laikrodis pasukamas 24 val. viena ar kita kryptimi, t.y. išleidžiama arba pridedama viena kalendorinė diena (žr. Astronominis laikas, Diena, Metai). *Č.M.*

L i a u d i e s l. s. Iš seno lietuviai vartoja kelius žodžius l. ir jo sąvokai. Jiems pats l a i k a s kaip žodis yra keleriopos reikšmės: 1. neapibrėžto ilgio tarpsnis, pvz. ‚laikai laikus suryja ir laikais sunyksta', 2. apibrėžtos ir nusakomos dabartimi (arba metu) l. trukmė, pvz. ‚dabar pats l. keltis, važiuoti' ir 3. likiminės lemties, pvz. ‚negeru l. gimęs', ‚nelaimės l. atsiradęs' (todėl ir pats žmogus nelaimingas, negeras). Daug ryškesnė ir daugiau aptarta ilgo l. trukmė yra a m ž i u s, nieko bendra neturįs su šimtmečiu. Nors kartais amžius taip pat nusako l. neapibrėžiamybę, tikriau l. begalybę, pvz. ‚nuėjo į amžius' (mirė), ‚anais amžiais geriau gyveno', ‚saulės amžiui gimė' (nežinia kada, niekam nebeatmenamai) ir pn., tačiau daugiausia pats amžius jau surištas su žmogaus l. tarpsniu (nuo gimties iki mirties), pvz. ‚senyvo amžiaus žmogaus', ‚pusamžis vyras' ir

pn. Tačiau gyvojoje k. sutinkame ir kitokių amžių, pvz. ‚arklio, šuns amžius', o kartais net ir ‚gaidžio, uodo amžių', taip pat vartojamą tam tikram l. tarpsniui žymėti, nors tai vartojama dažniau su lengva pašaipa. Dabarties trukmei žymėti vartojamas m ē t a s, pvz. ‚dar ne metas namo ginti' tačiau kartais ir metu nusakoma lemtinis l., pvz. ‚piktu metu gimęs'. Patys m e t a i senajam lietuviui neturi dabar įprastinės arba kalendorinės prasmės ir dalomi ž i e m o s ir v a s a r o s pagrindiniais bei p a v a s a r i o ir r u d e n s antriniais tarpsniais, tačiau gamtiniu (ežerų užšalimo, sniego leidimu, daga) žvilgiu. Iš visų tų tarpsnių lietuviui didžiausio įspūdžio darė žiema, jos pradžia ir pradedami iš dalies metai (pvz. gyvulių amžius, kartais ir samdos metai nusakomi žiemomis ‚žiemą mitęs', ‚trečiai žiemai liktas', t.y. trečius metus tarnauja), kai mūsų kaimynai slavai tam pačiam skaičiavimui vartoja ‚vasarą', tapusią žodžiu ir metams žymėti. Tačiau ū k i š k ų j ų metų pradžia lietuviui prasideda p a v a s a r i u, jo polaidžiais ir laukų darbais; tai vėliau suvesta į šv. Jurgio dieną, kada įvairūs nuomininkai keitė gyvenamąsias vietas. Ši ūkiškųjų metų pradžia nors mūsuose ir sena, tačiau ji kilus jau turint nuomojamųjų ūkių sistemą ir tegali būti jungtina tik su baudžiavine santvarka, o senesniųjų metų pradžia lieka žiemos tarpsniui. Smulkiau metų l. skaidomas pagal gamtines apraiškas (‚ledu atbėgo' gimė ežerams stojant, ‚ledas išnešė' mirė ledą metant, ‚ledą laužiant', ‚polaidžiuos'), augalų žydėjimą (ievoms, žemuogei, ‚rugio žiede tekėjo'), jų dagą (rugius piaunant) ar vegetacinę baigmę (beržui gelstant, lapus metant) ir t.t. L. nusakymui, atseit vasaros meto skirstymui padeda ir vasaros darbai, k.a.: pavasarinis arimas, pūdymo riekimas, akėjimai ir kartojimas, sėja. Visus tuos darbus sutinkame žmonių kalboje l. konkretinant. Mūsų metų skirstymas m ė n e s i a i s yra gana vėlyvas, greičiausiai susidaręs jau krikščionybės įtakoje, nes žmonės teskiria mėnulio kaitos tarpsnius (jaunas, pilnatis, priešpilnis ir delčia), tačiau šių mėnulio kaitų nejungia į metus, nors ir kalba apie polaidžių, dagos pilnatis. Ir mėnulio pilnatis pas mus eina pagrindiniu l. skaičiavimu, kai kiti jo tarpsniai dažnai ne tiek sekami, išskyrus kai kurių darbų vengimą ar jų pradžią, nes, žmonių tikėjimu, mėnulio atmainos turinčios jų sėkmei įtakos. Šiaip l. skirstomas ir dienomis, kurios dažnai yra ir ilgio (tolio) matas (‚trijų dienų kelias'). Pati diena skaidoma į dieną (saulės tekėjimas-laida) ir naktį (tamsuma); tai savo ruožtu dar smulkiau skirstoma pagal šviesą (brėkštant, dienelytei randantis, aušt ant, saulei tekant, vidurdienį, saulei leidžiantis, temstant, prieblandoje, naktį, vidurnaktį ir paryčiais, o naktis — pagal Sietyną, Grįžulo ratus), valgį ar darbus (pusryčiai, pietūs, vakarienė, naktipiečiai), gaidžio giedojimą (I, II, III gaidžiai suskaldo paryčio metą), darbus (kūlę), kartais prisitaikant kiek ir nekasdieniškus darbus, pvz. ‚penkių velenų diena' yra stogiadengio dienos ilgio aptarimas, o 2–3 kelenai — orės meto diena ir pn. Smulkioji laiko trukmė buvo matuojama m i t u l i u, nes tokio pat ilgio ir storio židinyje gruzdinamas ugniai palaikyti pagaliukas sugruzda per tam tikrą l. Ir mitulio ‚laikrodis' XIX a. buvo gana dažnas mūsų kaimuose, nors jis svyravo pagal šeimas, žertuvę ir vartojamą mituliui medį. Trumpiausias l. nusakomas mostelėjimu ir akimirkomis. Kalendorinis l. skaičiavimas į žmonių k. įvedė kalendorines šventes (Kalėdas, Velykas, Sekmines ar atskirų šventųjų bei atlaidus) kaip konkretų l. Kai reikia tiksliau įvykis nusakyti, griebiamasi artimesnės šventės ir nuo jos skaičiuojamas l. tiek į vieną, tiek į kitą pusę. Vėliau apsiprasta ir su kalendoriniais mėnesiais, tačiau jie žmonių kalboje rečiau sutinkami kaip šventės.

P. Būtėnas, Laiko matavimo būdai (Tautosakos Darbai I, 1935, 64–85). *A.Mž.*

Laiko vienumas (prc. unité de temps) Aristotelio pavyzdžiu Boileau suformuluotas prancūzų klasikinės dramos kanonas, veiksmo laiką apribojantis viena diena (Qu'en un lieu, e n u n j o u r, un seul fait accompli / Tienne jusqu'à la fin le théâtre rempli), išsilaikęs ligi romantizmo laikų.

Laiko Žodis 1. Kaune 1933 XI pradėtas leisti dvisavaitinis iliustruotas žurnalėlis, sustojęs 1936. Leidėju pasirašė G. Jurgaitytė-Paleckienė, red. J. Paleckis ir Vyt. Gedgaudas.

2. Kaune 1937 I 3 pasirodęs dienraštukas, kuris sustojo po poros savaičių (I 18). Leidėju pasirašė G. Pūdymaitis, red. J. Paleckis.

Laikraštinė ant sienos pakabinamas krepšys laikraščiams sudėti. Šviesuolių namuose l. išplito po 1920, o nuo 1930 jų dažnai

sutinkama ir aukštaičių k. L. ima storo kartono, jį sulenkia ir apsiuva vilnone medžiaga, kurios priešakinę pusę išsiuva tulpėmis ar kitu raštu. Kaime l. vartojo ir raštuotą rinktinį ar kitokį audeklą. Šalia sąlankinių l., buvo ir atlankinės, kur prie sienelės buvo prisiūtos 2–3 atlankos arba tiesiog krepšeliai. Paskutiniu metu plito ir medinė pakabinama l., kurios atlankos buvo išpiaustytos įvairiu kiauriniu raštu.

J. Šč.

Laikraštininkas laikraščių bendradarbis, žurnalistas (žr.).

Laikraštininko darbai žurnalistikos kursai namie, leisti Kaune 1933. Red. K. Binkis. Išėjo 12 nr. po 8 psl.

Laikraštis informacijų ir aktualių įvykių vertinimo periodinis leidinys. Periodiniai leidiniai, apimą atskirą informacijų šaką ar skiriami kurios grupės, draugijos nariams, dažniausiai vadinami biuleteniais. Studijiniai, mokslo, literatūros, meno ir pn. periodiniai leidiniai yra vadinami žurnalais; išorinis jų skirtumas nuo l. — paprastai jie turi viršelius, o l. visas ištisai spausdinamas tame pačiame popieriuje.

Pagal savo pasirodymo dažnumą l. skirstomi į dienraščius, du ar daugiau kartų savaitėje išeinančiuosius l., savaitraščius, dvisavaitinius, mėnesinius. Maža tėra l., pasirodančių rečiau kaip kartą mėnesyje. Pagal skaitytojus, kuriems l. taikomas, jie skirstosi į vaikų, jaunimo, mergaičių, bernaičių, moterų, vyrų. Pagal turinį yra politikos, visuomenės gyvenimo, religijos, ūkio, kalbos, sporto, filmų, juokų ir kt. l.; labai dažnai turinio atžvilgiu būna mišrūs. Pagal profesijas, kurioms skiriami, gali būti darbininkų, ūkininkų, paštininkų, geležinkeliečių, mokytojų, teisininkų, inžinierių, gydytojų, kunigų... l. Pagal vaizdumo priemones yra iliustruoti ir be iliustracijų l. Pagal naudojamas spaudos priemones skiriami l., leidžiami normalioje spaustuvėje, spausdinami ofsetu, mimiografu, šapirografu ir t.t.

L. pradininkų jau galima aptikti V a. pr. Kr.: Romoje jau 449 pr. Kr. senato oficialūs dokumentai buvo viešai išstatomi Ceres šventovėje. Buvo laiškų rašytojai, kurie siuntė valstybinio gyvenimo, sporto, gladiatorių kautynių naujienas gyvenantiems toliau nuo sostinės. Julius Cezaris, 59 pr. Kr. tapęs Romos konsulu, pradėjo periodinius rašytus pranešimus romėnams, iškabinamus Forume, skiriamus daugiausia vyriausybės žinioms. Čia buvo trumpi pranešimai apie senato posėdžius (Acta Senatus) ir taip pat kiti pranešimai iš romėnų gyvenimo (Acta diurna populi Romani). Buvo rašoma specialiose lentose, gipsu padengtose, ir dedama viešose vietose. Kopijos buvo siunčiamas į kitus miestus. Pirmas žinomas spausdintas periodinis informacijų leidinys minimas ‚Ti Chau' Kinijoje, pasirodęs Tano dinastijos metu VII ar VIII a. Europoje XVI a. Venecijoje buvo žinomas biuras, rinkęs politinio gyvenimo informacijas, žinias apie kainas, laivų atplaukimą ir išplaukimą. Čia buvo ir naujienų rašytojų cechas (scrittori d'avvisi). Už pranešimo lakštus buvo Venecijoje mokama smulki moneta, nuo kurios vardo atsirado ir l. pavadinimas ‚Gazetta' (tą žodį praplatino Theophrasto Renaudot Prancūzijoje 1631 įsteigta La Gazette, kuri 1762 buvo perkrikštyta į Gazette de France, ėjusi iki 1914). Vokietijoje 1502 pasirodė Newe Zeytung, Venecijoje 1566 — Notizie Scritte. Kölne lotynų kalba ėjo Mercurius Galo - Belgicus (1594 – 1635). Tačiau mūsų prasme maždaug reguliarūs pirmieji l. buvo Štrasburge 1609 pasirodęs Aviso Relation oder Zeitung, toliau — 1615 išleistas Frankfurter Journal, Antverpene 1616 išėjęs Nieuwe Tijdingen, britų The Weekly News from Italy, Germany (1622). Pirmas dienraštis buvo Leipziger Zeitung 1660, Anglijoje Daily Courant 1702, Prancūzijoje Journal de Paris 1777.

Iki XVIII a. buvo spausdinama rankiniu presu, kuriuo tegalima buvo per valandą atmušti 150–200 egzempliorių. Tik kai Vokietijoje F. König išrado rotacinę mašiną, kurią Anglijoj patobulino Napier, l. spausdinimui XIX a. pradžioje susidarė geresnės sąlygos. Amerikoje pirmoji spaustuvė įsteigta 1638, bet dėl gyventojų neraštingumo pirmas l. tepasirodė 1704 IV 23 Bostone — The Boston News-Letter. Vilniuje jau 1759 išėjo Kurjer Litewski, czyli wiadomości cudzoziemskie. Lietuvių pirmasis didesnės įtakos turėjęs laikraštis buvo tilžiškė Aušra (1883–1886), tačiau jau gerokai prieš ją 1832 I M. Lietuvoj pradėjo eiti mėnesinis laikraštis Nusidawimai apie Evangelijos Prasiplatinimą tarp Žydų ir Pagonų (žr.), redaguojamas Kretingalės bžn. mokytojo Fr. Kelkio. Dar prieš jį Fridrichas Ostermejeris 1823–24 periodiškai leido Nusidawimus Dievo Karalisteje. JAV pirmas lietuvių laikraštis buvo Naujorke M. Tvarausko Gazieta Lietuviszka, Rasztas paszwestas del lietuwniku Amerikoje, pasi-

rodęs 1879 VIII 16. Pirmas l. laikraštis didžiojoje išeivių kolonijoje Čikagoje buvo 1886 J. Griniaus išleistas ir redaguotas Želmuo (teišėjo 4 nr.). Lietuvių laikraščių apžvalga žr. Lietuvos tome.

Unesco surinktais daviniais (1952), be Sovietų Rusijos ir jos satelitų (įskaitant ir Lenkiją su Kinija), pasaulyje buvo 7520 dienraščių su 217 mil. tiražu, iš jų 44% anglų kalba, 14% japonų, 8% vokiečių, 6,4% prancūzų ir 5,6% ispanų kalbomis. Didžiausias dienraštis — Mainichi Shimbun (Tokio) su 6 mil. tiražo; Daily Mirror (Londone) su 4,8 mil. tiražo. JAV eina 1761 dienraštis su 57.101.510 tiražo (žinios iš 1956 IX 30).

L. susideda iš politinių naujienų, vietinių žinių, informacijų, kurios labiausiai domina l. atstovaujamą tautybę, skaitytojų šeimą. Vedamieji perduoda l. atstovaujamą mintį, pažiūrą. Toliau l. spausdinami straipsniai, korespondencijos, reportažai, interview, įvairios žinios, kartais eilėraščiai, juokai, galvosūkiai, literatūrinės atkarpos, feljetonai, novelės ir t.t. L. dažnai turi specialius skyrius, pvz. moterų, vaikų, sporto, jaunimo, sveikatos, darbininkų, meno, mokslo, literatūros, finansų, filmų, knygų recenzijų, visuomeninio gyvenimo apžvalgų, radijo bei televizijos programų ir t.t. Kartais kai kurie skyriai išplečiami į atskirus priedus. Lietuvių l. yra davę meno, mokslo, literatūros priedų bei metinių kalendorių (žr.).

L. redaguoja vyr. redaktorius, padedamas kitų redakcijos štabo narių bei skyrių ar priedų redaktorių. Atsakomasis redaktorius būna dažniausiai totalitarinio tipo valstybėje; jam tenka pakelti administracines ir teismo bausmes. Dienraščiai dažnai dar turi direktorių, besirūpinantį l. augimu, gerinimu, tiražo plėtimu, parengimų organizavimu, konkursų skelbimu (pvz. Draugas pirmas įvedė metinius romanų konkursus su 1000 dol. premija). Prie l. sutelkiami bendradarbių ir korespondentų kadrai. Didieji l. turi savo nuolatinius korespondentų biurus didesniuose pasaulio centruose. Jau ir nepriklausomos Lietuvos l. turėjo korespondentus Berlyne, Paryžiuj, Romoje, Stockholme, Taline, Rygoje ir kitur, kurie kasdien telefonu perduodavo informacijas. Telefoniniams pranešimams užfiksuoti vartojami rekorderiai. Greitesniam žinių perdavimui naudojami teletipai, radijas. Veikia specialios žinių agentūros, teikiančios informacijas laikraščiams: Elta, United Press, Associated Press ir kt. Laikraščiui totalitariniuose kraštuose tenka pergyventi dažnai nelengvą spaudos cenzūrą.

L. administracija tvarko prenumeratų skyrių, ekspedicijų (tam panaudodama adresografus), tvarko skelbimus, kurie yra vienas pagrindinių laikraščio išsilaikymo šaltinių, platina l. leidžiamas knygas (lietuvių l. turi didelių nuopelnų knygų leidime), tvarko užsakomus pašalinius spaudos darbus. Prie l. dažnai yra cinkografija paveikslų klišėms gaminti, biblioteka, archyvas, klišių rinkinys. Didieji dienraščiai turi savo popieriaus fabrikus, radijo ir televizijos stotis.

J. Prunskis, Ką ir kaip rašyti į laikraščius 1936 ir 1950; *St. Dabušis,* Spaudos išradėjas Jonas Gutenbergas, Raštas ir spauda iki šių dienų 1935; *J. Keliuotis,* Jaunam spaudos veikėjui 1926; *K. Binkio* redaguoti Laikraštininko darbai (žurnalistikos kursai namie) 1933. *J. Pr.*

Laikrodininkas kas laikrodžius (žr.) dirba, taiso ar pardavinėja.

L. D. L. K u n i g a i k š t i j o j e. Pirmosios tikros žinios apie Lietuvos l. yra rišamos su Žygimanto Augusto vardu. Nuo 1544 pastoviai gyvendamas Vilniuje, čia jis puošė savo rūmus, traukdama įvairiausius amatininkus. Jau nuo 1544 jauno valdovo dv. sąskaitose figūravo išlaidos l. arkliui; kasmet buvo duodamas nustatytas avižų saikas. Tas l., Joannes (Janussius), vad. ‚horologiorum magister', 1543 atvykęs iš Krokuvos, Vilniuje Žygimanto dvariškių ir tarnų knygose yra randamas iki 1572 (per 30 metų). Be nuolatinės algos iš Žygimanto Augusto dv., jis įsigijo teisę imti tilto mokestį per Nerį prie Nemenčinės, kur jis laikė dar smuklę su midum, alum, degtine ir kt. L. tada laikytas ypatingu amatininku, kurio amatą supo paslaptys, nors pats laikrodis XVI a. viduryje Vilniuj jau nebebuvo naujiena. 1557 Vilniaus vyskupijos kapitula susirūpino atremontuoti katedros bokšto laikrodį, kurio pataisymą Žygimantas Augustas atliko savo lėšomis. 1557–66 jo dv. Vilniuje buvo trys l. vokiečiai. 1596 vėl buvo remontuojamas dėl senumo sugedęs katedros bokšto laikrodis. Jo priežiūra buvo pavesta l. Hannusui Honnefeltui, kuris kas metų ketvirtis gaudavo po 2 kapas grašių.

Jau XVI a. gale Vilniuje buvo atskira l. specialistų grupė, kuri tačiau dar nesudarė atskiro l. cecho ar l. kontubernijos (žr.). Tiek Lenkijoje, tiek ir Lietuvoje iki XVIII a. vidurio l. priklausė drauge cecho rinktinei, kurioje buvo kalviai (žr.), šaltkal-

Laikrodininko dirbtuvė XVII a.

viai, ginklininkai, peilių dirbėjai ir kiti panašūs amatininkai. Pagal ano meto amatų grupavimą ir l. specialybė buvo laikoma šaltkalvystės šaka. Steponas Batoras, 1579 X 16 būdamas Vilniuje, tam jungtiniam cechui davė privilegiją, kurią 1601 III 13 ir 1631 III 7 patvirtino Zigmantas Vaza. L. dar aptinkami tame bendrame ceche pačiame Vilniuje patvirtintose privilegijose Vladislovo IV (1631 IV 11), Jono Kazimiero (1664 VI 30) ir Augusto III — Gardine (1774 XI 14).

Nors l. amatas plėtėsi, tačiau XVII a. pradžioje Vilniuje matyti nebebuvo žymaus bokštų laikrodžių specialisto, nes po didelio 1610 Vilniaus gaisro Vilniaus kapitula, nepavesdama įtaisyti naują katedros bokšto laikrodį vietiniam l., pasikvietė žymų specialistą iš Dancigo. XVII a. antroj pusėj žymus l. buvo A. Helman ir J. Gierke. Žr. Laikrodis (meno požiūriu Lietuvoje).

L. amatas Lietuvon atėjo iš Vokietijos: XVI–XVIII a. tarp Vilniaus l. vardų daugiausia buvo vokiečiai. Jie sostinėje tapdavo piliečiais, įsigydavo namų, tapdavo miesto tarybos nariais. Apie l. kituose didesniuose D.L.K-tijos miestuose žinias dar reikia surinkti, nes ir ten turėjo būti, bent nuo XVII a., l., kurie tvarkydavo viešų pastatų ar didikų laikrodžius. Jau 1580, pvz., Kaune yra žinomas l. (‚horologista'), pilietis ‚famulus Mathias', kuris iš liuteranizmo grįžo katalikybėn (Monum. Pol. Vat. IV, 781). XVIII–XIX a. l. amatas jau persimetė ir į Lietuvos miestelius. 1826 mažame Varnių mstl. jau buvo žinomi du l. Vadovėlį ‚Laikrodininkas' 1934 išleido A. Šimkūnas.

Akty Vilenskoj Kommissiji X 180–191; *J. Kurczewski*, Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska III, 1916; *M. Brensztejn*, Zagarmistrzwo wileńskie w wiekach XVI i XVII (Ateneum Wileńskie I, 1923); *Ad. Chmiel*, Źródła do historyj sztuki i cywilizacji w Polsce, I. Rachunki dworu królewskiego 1544–1567 1911; *St. Tomkowicz*, Materyały do historyj stosunków kulturalnych w XVI w. Na dworze królewskim polskim 1915; *P. Karge*, Zur Geschichte des Deutschtums in Wilna u. Kauen (Altpreussische Monatsschrift 54, 1917); *L. Kolankowski*, Zygmunt August, W. Ks. Litwy do roku 1548 1913; Lietuvos... istorijos šaltiniai I, 1955, 390. Žr. Kalviai. *Z.I.*

Laikrodis prietaisas laikotarpiams, trumpesniems negu viena diena, matuoti. Seniausi l. yra saulės, vandens, arba klepsidra (gr. ‚vandens vagis'), ir smėlio. S a u l ė s l. susideda iš skaitmės ir rodyklės, vadinamo gnomonu. Skaitmės padalijimas į valandas priklauso nuo skaitmės būklės. Paprastai skaitmė yra arba gulsčia, arba statmena (sienoje). Gnomono pražulnumas skaitmės atžvilgiu priklauso nuo geografinio pločio. Gnomono šešėlis, krisdamas ant skaitmės, rodo laiką — žinoma, tik tada, kai šviečia saulė. Kitas šio l. nepatogumas yra dėl nevienodo saulės judesio (žr. Laiko skaičiavime laiko lygtį). Dėl šio nevienodumo saulės l. kartais vėluoja iki 14 min., kartais skuba net iki 16 min. K l e p s i d r a, arba v a n d e n s l., yra permatomos medžiagos vaza, iš kurios pamažu laša vanduo, ir vandens krentąs lygis slenka įbrėžtais ženklais, tuo būdu atžymėdamas laiką. S m ė l i o l. yra padarytas tuo pačiu principu, tik čia vietoj lašančio vandens

Smėlio laikrodis
(H. S. Beham raižinys ‚Mirties valanda' apie 1550)

vartojamas byrąs smėlys. Prieš mechaninio l. išradimą, be anksčiau minėtų būdų laikui matuoti, buvo taip pat vartojamos tam tikros žvakės ir aliejaus lempos. Pagal sudegusią žvakės ar aliejaus dalį matuodavo prabėgusį laikotarpį.

Mechaninis l., kuris dabar beveik išimtinai vartojamas laikui matuoti, susideda iš keturių pagrindinių dalių: energijos šaltinio (pakeltas svoris, užsukta spyruoklė, elektros srovė ir motoras), greičio reguliatoriaus (švytuoklė ir inkaras), rodyklių ir skaitmės, krumpliaračių sistemos, kuri perduoda energiją iš energijos šaltinio į greičio reguliatorių ir į rodykles. Dažniausiai vartojami elektriniai l. neturi greičio reguliatoriaus: jie yra varomi indukcinio elektros motoro, kuris apsisuka vieną kartą su kiekvienu kintamosios srovės krypties pasikeitimu. Šių pasikeitimų dažnumas stropiai kontroliuojamas elektros jėgainėse. Visų indukcinių l. tikslumas visiškai priklauso nuo šios kontrolės tikslumo.

Mechaninių l. išradimo laikas nėra tiksliai nustatytas. Kinai sakosi turėję tos rūšies l. jau 2000 metų pr. Kr. Vakarų pasaulyje, manoma, mechaniniai l. išrasti apie 850. Jie pirmiausia pasirodę vienuolynuose, kur juos išrado, kad automatiškai pažadintų vienuolius nakties maldoms. Kiti mano, kad mechaniniai l. buvo išrasti XI a. Vokietijoje. Seniausias mechaninis l., kurio turimas pilnas aprašymas, buvo įtaisytas Prancūzijos karaliaus Karolio V rūmų bokšte 1379. Šį l. pagamino vokietis H. De Vick.

Pirmieji mechaniniai l. buvo labai paprasti ir menko tikslumo. Jie turėjo tik vieną rodyklę, kuri rodė valandas. Vėliau pridėta rodyklė minutėms, o paskui ir sekundėms. Tolydžio l. darėsi vis sudėtingesni. Atsirado mechaninių l., kurie rodė savaitės ir mėnesio dienas. Tokie l. paprastai rodo 30 dienų mėnesius. Dėl nevienodo mėnesių ilgumo reikia juos atitinkamai nustatyti kiekvieną mėnesį. Tačiau yra l., kurie teisingai rodo ne tik kiekvieno mėnesio dienas, bet netgi parodo ir 29-tą vasario dieną kiekvienais kilnojamaisiais metais. Yra atskirų l., kurie padaryti rodyti net mėnulio fazėms, kai kurių planetų padėtį dangaus skliaute, jūros potvynių aukštį.

Svarbiausias mechaninio l. patobulinimas buvo švytuoklės įvedimas. 1581–84 Galilėjus nustatė švytuoklės dėsnius, pagal kuriuos švytavimo periodas nepriklauso nuo amplitudės, o tiktai nuo švytuoklės ilgio. Mechaniniam l. švytuoklę pritaikė olandų fizikas Huygens apie 1657. Kadangi švytuoklės ilgis kinta su temperatūra, švytuoklė švytuoja kiek lėčiau, ir laikrodis ima vėluoti, kai šilta, o kai temperatūra ima kristi, l. skuba. Todėl sekantis žymus patobulinimas buvo padarytas 1711 G. Grahamo, kuris išrado gyvsidabrio švytuoklę. Ši švytuoklė vietoj svorio turi gyvsidabrio indą. Temperatūrai kylant, švytuoklės stiebas ilgėja, ir ant jo pakabintas indas leidžiasi žemyn, o gyvsidabris plečiasi ir kyla tame inde aukštyn. Tokiu būdu švytuoklės svorio centras lieka tame pačiame nuotolyje nuo švytavimo ašies, ir švytavimo periodas nesikeičia. Bimetalinio švytuoklės stiebo įvedimas dar tiksliau išlygina temperatūros svyravimo įtaką. Moderniūs l., kurie vartojami astronomijos observatorijose ir elektros jėgainėse, laiko reguliavimui turi paklaidą, neprašokančią 10 sekundžių per mėnesį.

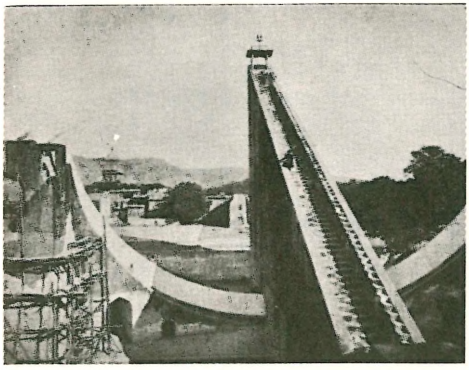

Samrat Yantra, didžiausias pasauly saulės laikrodis, pastatytas 1730 Indijoj

Trumpiems laikotarpiams tiksliai matuoti (pvz. foto aparatų ekspozicijai, iššauto sviedinio greičiui, laikotarpiams tarp garso ir jo aido nuo jūros dugno, matuojant jūros gylį) naudojami mechaniniai kamertonų ir elektriniai kristalų virpėjimai. Elektra varomas kamertonas virpa iki 1000 kartų per sekundę su paklaida, mažesne negu viena milijoninė virpėjimo dalis. Elektriniai kvarco kristalo virpėjimai turi dažnumą nuo 16.000 iki 30 mil. per sekundę su paklaida, mažesne negu viena dešimtmilijoninė virpėjimo dalis. *Č.M.*

L. menopožiūriu. Antikės saulės l., kurių daug iškasta Pompėjoje ir Romo-

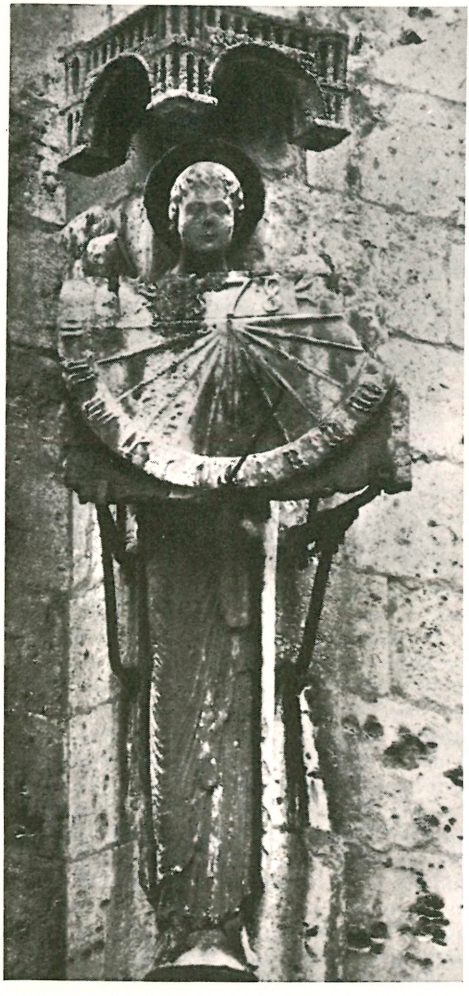

Chartres katedros angelas su saulės laikrodžiu (XII ir XVI a.)

je, yra akmens plokštės su aiškiai įrėžtomis kvadranto linijomis. Saulės l. buvo paplitę viduramžiais, ypač romanų kraštuose, ir neišnyko naujaisiais laikais ištobulinus mechaniškąjį l. A. Düreris tiksliai aprašė saulės l. įrengimą (1525). Pastatų išorinėse sienose ir bokštuose jie apsupami kukliu ornamentu ar įrašu, bet dažniausiai paliekami nepuošti. Dar 1743 statomas Saint-Sulpice Paryžiuje saulės l. Jau XI a. pasirodė maži nešiojamieji saulės l.; XVI a. jie dirbti dėžutėje, cilindro formos ar ant kojelės. Pagal saulės l. buvo nustatomas mechaniškų l. laikas. Geriausius saulės l. dirbo arabai, nemėgę skambinimo varpais. Romoje apie 150 pr. Kr. pasirodo v a n d e n s l. su skaitme. Tokius l. naudojo Bizantijos imperatoriai, o 807 Harunal-Rašidas jį padovanojo Karoliui D. S m ė l i o l. buvo dažnas mirties alegorijos atributas renesanso mene.

M e c h a n i n i a i l., kurių išradėju kai kurie autoriai laiko pop. Silvestrą II apie 1000, dažnai minimi nuo XIV a. pradžios. Jie tada buvo įrengiami bažnyčių ir rotušių bokštuose. Apie 1300 Piere Pipelart pastatė pirmą viešą l. Paryžiuj. Apie 1400, išradus spyruoklę, atsiranda buto l. — kabinamasis ant sienos ar puošnesnis ant stalo statomasis l., iš kurio apie 1500 išsivystė mažieji nešiojamieji (kišeniniai) l. Nuo XVII a. pasirodo dar pastatomieji l. su švytuokle dėžėje. Nuo XV–XVI a. l. gamyba labai išsiplėtė ir dėl l. nemažos dekoratyvinės ir simbolinės vertės ji patraukė visas plastinio meno šakas. Įvairių formų fantazingieji l. neišskiriami iš senosios Europos buities vaizdo. L. istorija atspindi meno stilių raidą ir luomų kultūrų skirtingumus (bažnytiniai, ponų, miestiečių, kaimiečių l.).

Pačių senųjų m o n u m e n t a l i ų j ų l. bažnyčių ir miestų bokštuose bei fasaduose iš XIV a. išliko nedaug, ir tie dažnai jau be senosios mechanikos. Viduramžinis principas architektūrą jungti su figūromis pasireiškė ir monumentaliojo l. apipavidalinime. Figūros, judančios l. mechanikos ritmais, kurios leidžia garsus, išeina, gestikuliuoja ir dingsta, suteikė architektūrai paslaptingo gyvumo bruožų. Tokių l. gausu Vokietijos, Šveicarijos, Flamų ir Prancūzijos miestuose XV–XVI a. (plg. Štrasburgo ir Münsterio katedrų, Nürnbergo Marienkirche, Prahos ir Müncheno rotušių l.). Bokštų l. varpų muzika (carillon) žydėjo nuo XV a. pabaigos Flandrijoj (1481), vėliau ir Anglijoj. Paprastesni bokštų l. Italijoje, kur jų yra išlikusių iš XIV a. su varpo skambintojo figūromis, pvz. Orvieto prie Santa Maria bžn. ir Sienos Palazzo Publico. Renesanso l. pasižymi harmoniškomis formomis, pagyvintas zodiako ženklais ir figūromis (Mantova 1413, Paduva 1437; Venecijos 1496 Šv. Morkaus bžn. l. su Lombardi skulptūromis). Baroko monumentalus l. įsijungia organiškai į architektūrą (pvz. Borrominio S. Agnese a Piazza Navona, Juvarros Superga, St. Pietro Romoje).

Ant sienos kabinamieji bei ant stalo pa-

statomieji b u t o l. pasirodė XV a. Šie gotiškieji l. turi dar atvirą iš lauko matomą mechaniką. Pilypo Gerojo burgundiečio l. apie 1430 įrengtas po gotiškų formų atviru baldakimu (koplytėle). Nuo renesanso laikų l. uždaromas namelyje-dėžutėje sudarant plokštumas turtingesniam puošimui. XVI a. buto l. gamyboje pirmavo vokiečiai. Jų fantazingumas kartais peržengia skonio ribas. Labai įvairių formų jie buvo puošiami architektūriniais, religiniais ir mitologiniais motyvais, reljefe ar statulėlėmis, daugiausia iš paauksuoto žalvario; prijungiamos astroliabijos, astronominiai - kalendoriniai l., įvairūs automatai, žaidimai ir muzika. Vieni dėžėlėje su skaitme viršun pastatyti ant stalo, didesnieji ant spintų ar stovi ant specialaus pjedestalo. Gamybos centrai: Augsburgas (J. P. Pflege, C. Langenbücher, J. Metsker, W. Jamnitzer, N. Planckh), Nürnbergas (P. Schuster), Münchenas (B. Fürstenfelder) ir kt. XVII a. jų gamyba plečiasi Anglijoj ir net Rytų kraštuose, bet meniškiausi l. gaminti Prancūzijoje, kur l. pavirsta baldu ir dekoratyvine interjero visumos dalimi. Liudviko XIV stiliaus paauksuoto metalo l. gamino meistrai Boulle, Caffieri, Marot. Vėliau, XVIII a., su dideliu skoniu naudodami porcelianą, marmorą, mahagonį, perlamutrą, laisvais gėlių ir lapų motyvais su figūromis, juos dirbo Ch. Cressent, P. Gouthière, La Pante ir kt. Liudviko XVI ir klasicizmo l. yra apsupti figūrų, kurios jungiasi į paminklinę grupę; pradedama labiau atsisakyti ornamento.

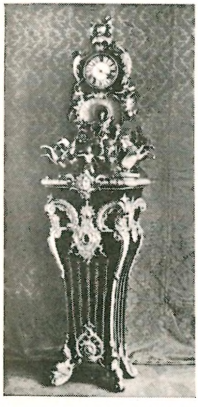

Pastatomasis (buto) laikrodis ant postamento (E. Lenoir ir Ch. Cressent, Paryžius apie 1720)

N e š i o j a m ų j ų l. išradėju 1511 išėjusi Cosmographia Pomponii Melae mini buvus Petrą Hele (Peter Henlein) Nürnberge. Apie tą laiką jie pasirodo ir Prancūzijoje. Jie buvo nešiojami ant kaklo kaip papuošalas ar grandinėlės, įmontuojami į kardą ir kt. Nuo XVII a. slepiami kišenėje. Nešiojamojo l. raida nepasižymėjo tokiais kraštutinumais, kaip buto l. XVI a. sutinkamos ovalinės, rutulio, oktogono, kvadrato ir apskritimo formos. Kryžiaus formos l. skiriami dvasininkams. Pati dėželė pradžioje buvo geležinė, vėliau brangiųjų metalų, rečiau kristalinė ir buvo apdirbama auksakalio technikomis (niello, graviravimu, cizeliavimu, repoussée, gliptika ir tapybine emale). XVI a. nešiojamųjų l. gamyboje pirmavo Prancūzija su meistrais É. Delaune, Th. de Bry, P. Woeiriot. Nuo XVI a. pusės gausėja l. gamintojų prancūzų Šveicarijoje (Neuchâtel), Anglijoje, Vokietijoje, bet prancūzų l. jie savo meniškumu nepralenkė. XVII a. pasižymėjo A. Heeck, Ph. Millot. Baroko l. būdingi religiniai, mitologiniai ir klasikų literatūros siužetų paveikslai spalvotos emalės ant skaitmės ir dangtelio iš aukso. Liudviko XIII stiliaus tokius l. dirbo C. Rivard, Liudviko XIV–S. Marot, P. Decker, Vaquier. Gamybos centrai buvo Blois, Loches, Paryžius, Lijonas, Rouen, La Rochelle, Sedan, Autun. XVIII–XIX a. sustiprėjo l. pramonė Šveicarijoje.

Didelius l. rinkinius turi Drezdeno ir Braunschweigo muziejai (vokiečių XVI a. l.), Wallace kol. Londone ir Luvre Paryžiuje (XVII-XVIII a. prancūzų l.). Eilė privatinių rinkėjų (pvz. P. Garnier, C. Sivan ir kt.) žinomi dėl savo specialių kolekcijų.

C. Pasini, Orologi solari 1900; *E. Horne*, Primitive Sundials or Scratch Dials 1917; *G. Migeon*, Musée du Louvre Collection Paul Garnier 1917; *E. von Bassermann-Jordan*, Die Geschichte der Zeitmessung und der Uhren I–II 1923–25; (") Alte Uhren und ihre Meister 1926; *A. Ungerer*, Les horloges astronomiques et monumentales les plus remarquables 1931; *A. Chapuis*, A travers les collections d'horlogerie 1942; (") De horologiis in arte 1954; *F. J. Britten*, Old Clocks and Watches 1956.

P.Rkl.

L i e t u v o j e žinių apie l. ir laikrodininkus (žr.) yra iš XVI a. Nuo 1543 minimas ‚laikrodžių meistras' Jonas, 1557 Leonardas Fhrenk, 1566 Žygimanto Augusto tarnybon priimtas Konradas Griss (ar Grisz). 1655 nuo maskviečių invazijos Prūsijon pabėgę minimi Vilniaus laikrodininkai Jonas Klassen, Jonas Scherer ir Jokūbas Gerkevičius (Gerkiewicz, Gierke) su mokiniu Jokūbu Dila. Gierkė (žr.) buvo žymus l. dirbėjas, pastoviai gyvenęs Vilniuje ir gaminęs labai originalius stalo l. Brenšteinas išsamiai aprašė 9 meniškus

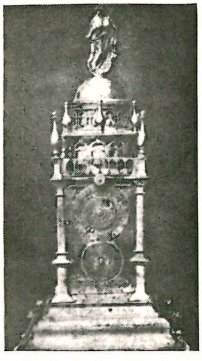

Stalo laikrodis su Dievo Motinos figūra (Jokūbas Gierkė, Vilnius 1621)

Gierkės l. iš žalvario, datuotus tarp 1616 ir 1664.

Vilniaus miesto rotušės bokšto l. buvo miesto pasididžiavimas, ir magistratas nesigailėjo lėšų jam palaikyti. 1661 karui pasibaigus, rotušės l. buvo sustojęs, ir teko samdyti du varpininkus mušti valandoms bazilijonų vienuolyno varpais. 1662 miesto laikrodininkas Aleksandras Helman, nuleidęs bokšto l., jį taisė dvejus metus; naują valandų varpą nuliejo Vilniuje įsigyvenęs prancūzas Jonas Delamars. 1668 gaisras sugadino l., ir iš Kauno buvo pakviestas laikrodininkas Šveicerіs, kuriam l. gerai pataisyti nepavyko, todėl 1670–74 Helmanas padarė naują l. už 500 auksinų. Nuo 1667 iki 1680 jis gavo metinę algą (68,5—100 auksinų) už rotušės l. priežiūrą (1674 jam buvo pavesta ir Vilniaus katedros l. priežiūra). Po 1707 gaisro naują l. padarė Vilniaus laikrodininkas Aleksandras Skačkovskis už 800 auksinų; jį paauksino Brynas. Iš Karaliaučiaus buvo atvežta l. varpų muzika (carillon) su cimbolais už 2570 auksinų. Prie l. įrengimo prisidėjo Vilniaus laikrodininkas Melkizedekas Delacordie. 1749 VI 8 puikusis l. sudegė. 1752 l. bokštą atstatė arch. J. K. Glaubicas, ir buvo užsakytas naujas l. už 2000 auksinų; liejikas Marksas ir laikrodininkas Jankis dirbo varpelius l. muzikai. 1757 iškviestas laikrodininkas iš Kauno patikrinti l.; jo taisymas po to pavestas vilniečiui laikrodininkui Vilčevskiui. 1776 susirgus laikrodininkui Pranui Mockui, padaroma sutartis su Danieliumi Bittneriu rotušės l. prižiūrėti už 260 auksinų metinės algos. 1781 pradėjus bokštui griūti, l. dar suspėta išgelbėti ir pakabinti Šv. Kazimiero bžn. bokšte.

Vilniaus katedros l. aktai mini nuo 1557. Jis buvo iš pradžių medinėje, vėliau mūrinėje varpinėje, pastatytoje ant senojo pilies bokšto prie katedros. L. buvo vyskupo žinioje. Dar šiandien prie katedros l. kabo 2 varpai, kurių vieną nuliejo J. Delamars 1673, o antrąjį G. Merck 1758. Dabartinis l. pažymėtas: ‚1803 Juzef Bergman'. Po II pas. karo sustojusį l. restauravo Stepšys ir Mikalauskas.

Vilniaus buv. kalvinų bžn. (prie šv. Mykolo bžn.) l. sudegė 1591. Kaune minėtini senosios miesto rotušės ir Karo muziejaus l. (plg. Carillon LE III, 422). L. turėjo Kėdainių rotušė XVII a.

J. I. Kraszewski, Wilno, od początków jego do r. 1750, II, 1840, 271–273; *M. Brensztejn*, Zegarmistrzostwo wileńskie w wiekach XVI i XVII (Ateneum Wileńskie I, 1923, 29–39 su 6 pav.); *E. Łopaciński*, Szkice z dziejów ratusza wileńskiego od XVI do XIX w. (Prace i materjały spraw. sekcji historji sztuki III, 1938–39, 111–126). *P.Rkl.*

Laikūnas Aleksandras (g. 1912 V 24 Gelčių k., Žeimelio vls., Šiaulių aps.) mokytojas, laikraštininkas. 1926 baigė Žeimelio vidurinę m-lą, 1930 Šiaulių mokytojų seminariją. 1930–38 mokytojavo Šiaulių aps. pradžios m-lose, nuo 1938 rudens ligi 1940 studijavo VDU ekonominius mokslus. Vokietijoj 1945–49 Mūsų Kelio red., o jam sustojus Lietuvio (ligi 1949 XI) red.-leidėjas; be to, 1947–48 Augsburge leisto Im Ausland red. Nuo 1928 reiškiasi spaudoj, daugiausia tautinės krypties (be anksčiau suminėtų laikraščių, rašė Šiaurės Lietuvoje, Jaunojoj Kartoj, Lietuvos Aide, Dirvoje). Veikė jaunalietuviuose (Kaune reikalų vedėjas nuo 1938), Liet. mokytojų s-goj, neolituanuose. Vokietijoje buvo Liet. tremtinių bendruomenės tarybos narys. 1949 atvykęs į JAV ir apsigyvenęs Clevelande, 1950–54 vietinio kultūros fondo kasininkas, kelerius metus radijo klubo valdybos, lituanistinės m-los tėvų komiteto narys.

Laima suasmenintas žmogaus likimas arba laimės deivė. Pagal dr. A. Salį, etimologiškai L. neatskirtina nuo bendrinio daiktavardžio láimė, žem. láima, kuri fonetiškai yra suprastinta iš *laidmė, *laidma ir jungtina su veiksmažodžiu leisti (šaknis leid-, plg. leidžiu), kuris taip pat reiškia ir ‚kurti, tverti'. Pirmąkart L. pamini W. Martinis savo lotyniškame eilėrašty, duotame įvadu D. Kleino giesmynui (1666), rašydamas: ‚Quid Laimele tibi praestabit?' M. Praetorius (apie 1690) Leumele laiko gimdymo deive, o J. Brodovskis jau teisingai rašo Laimelė. Mielckės 1800 žodyne jau rašoma L. ir, anot Šleicherio, tai esąs teisingas šios deivės vardas. Ostermejeris 1775 rašė: ‚Laima arba Laimė — žmogaus vadovė nuo gimimo iki jo amžiaus galo, laimės ir nelaimės deivė. Ta jų L. visai savavališkai paskirdavo žmogui gerą ar blogą buitį, ir niekas negalėdavo pakeisti, kas jam buvo nuskirta. ‚Taip Laima lėmė' yra iki šių dienų išlikęs priežodis. Kitas panašus priežodis sako: ‚Tai jau jo likimas', — štai šito jis negalėjo išvengti. Taip ir dabar dar tikima. Jokia tauta nėra taip pasidavusi fatalizmui, kaip mūsų lietuviai'. Vokietis Tietz 1839 rašė: ‚Lietuviai yra linkę tikėti į absoliutų nuskyrimą, todėl jie lengvai pasiguodžia nelaiminguose atsitikimuose, be to, šis ti-

kėjimas duoda jiems pagrindą būti nebailiems ir narsiems kare'. O. Glogau 1869 irgi rašė, kad lietuviai esą dideli fatalistai, imdamiesi ko nors svarbesnio, sakydavę: ‚Su Laima laimėsiu'.

Liaudies dainos mini L. Pvz.: ‚Ne Dievo duota, Laimužės lemta, kad tam kiemely bernužis augo. Tai Dievo duota, Laimužės lemta, kad per laukelį bernužis augo' (Juškos Liet. svot. dainos, 1085 nr.). Kitur: ‚Oi, neduok Dieve, Laimužę lemti, toj pačioj kaimoj mergytę (bernytį) augti... O tai duok, Dieve, Laimužę lemti, bent per mylelę mergytę (bernytį) augti' (Stanevičius 1829, 4 nr.). Arba dar ryškiau: ‚Neverki, mergele, raminki širdelę, rasi būsi Laimos skirta, būsi mano miela' (Juška, t.p., 14 nr.). Pasakose ir sakmėse L. irgi minima. Vienoje jų pasakojama apie berną, kuris apsinakvoja L. namely ir ten mato tris seseris, žmonių likimo lėmėjas. Kitą kartą žmogus užtiko miške Laimą ir Laumę besipešančias, viena kitai į plaukus susikibusias. Jis jas perskyrė ir buvo apdovanotas.

Latvių dainose Laima (arba Laime) vaizduojama, kaip žmogaus gyvenimo lėmėja ir rikiuotoja. Ji rūpinasi nėščiomis moterimis, gimdant ji patiesia savo pačios išaustą paklodę, ant kurios priima naujagimį ir nulemia jo likimą. Ji padeda geroms mergaitėms, prižiūri, kad jos dorai elgtųsi, neturtingoms pagelbsti kraičius susikrauti, rūpinasi linais ir verpėjomis. Nors L. yra likimo lėmėja, tačiau ji duoda galimumo ir pačiam žmogui pasirūpinti savo gerove. Lietuviuose L. ryšiai su gimdyvėmis nėra tokie ryškūs, kaip latviuose. Šalia L. latviai dar žino Dekla ir Karta.

Trys seserys L. atitinka tris likimo deives, randamas daugelyje tautų, pvz. tokios yra graikų Moiros, romėnų Parces, romaniškų tautų Fata arba Fada, germanų Nornos. Kitų tautų tradicijos pasakoja, kaip tos likimo deivės verpia žmogaus gyvenimo siūlą, kai jį nukerpa — žmogus miršta. E. Gisevius 1866 mini tokią deivę Verpėją, kuri verpianti žmogaus gyvenimo siūlą, prikabintą prie to žmogaus žvaigždės; jį nutraukus, žvaigždė nukrinta, ir žmogus miršta. Tikėjimas į nesuasmenintą likimo jėgą, kokį randame slavuose, esąs daugiau pirmykštis ir dėl to senesnis, negu tikėjimas į specifinę likimo deivę. Pati likimo idėja esanti graikų kilmės.

G. Ostermeyer, Kritischer Beytrag zur altpreussischen Religionsgeschichte 1775; *H. Biezais,* Die Hauptgöttinnen der alten Letten 1955; *J.B.*

Laimė (gr. eudaimonia, lot. beatitudo) daugiaprasmė sąvoka, formaliai reiškianti tai, kas tikima kaip galutinis žmogaus siekimų patenkinimas, jų tikrovėje išpildymas. Įvairus turinys gali būti dedamas į l. sąvoką pagal tai, kur žmogus visų pirma mato savo gyvenimo prasmę. Tai rodo, kad 1. yra paties žmogaus, o ne išorinės tikrovės kategorija. Kas vienam atrodo l., kitam iš viso nėra l. vardo verta. Antra vertus, tie patys dalykai, kurie pirma atrodė atneša l., pasiekti svajotos l. neatneša. Tai verčia l. vaizduotis lyg tokia magiška viliotoja, kuri vis masina tolyn, niekada neleisdama jos sugauti. Kiek užtat laimės ieškoma, tiek pat niekada jos nerandama. Yra kalbama apie l. ieškojimo tragiką, bet greičiau tragizmas teslypi iliuzijoje, kad l. gali būti pasiekiamas kaip koks išorinis laimėjimas. Niekada l. negali būti kur nors randama, nes jos ‚vieta' tėra pačiame žmoguje. L. ateina ne kaip ‚laiminga atsitiktinybė' ar ‚užtarnautas nuopelnas', o lyg dovana, nesiekta ir neuždirbta. Giliai šią l. prasmę išreiškė Vaižgantas savuoju prisipažinimu: ieškojau l. kitiems, radau ją sau pačiam. Tačiau ta l., kuri nerandama jos siekiant ir kuri dovanojama besirūpinant kitų l., yra anapus to, kas vulgariai įsivaizduojama l. ir nelaimės žodžiais. Savyje pačiame randamoji l. nepriklauso nuo sėkmės ar nesėkmės pasaulyje: ji lieka nepaliečiama to, kas vyksta pasaulyje, ne iš asketinio pasauliui abejingumo, o dėl to, kad laimės rūpestis yra sureliatyvinamas prasmės rūpesčiu. Būtent: užuot absoliutinus l. galutiniu siekiniu, l. ilgesys paverčiamas rūpesčiu prasmingai gyventi, ilgesio tuštumą užpildyti ne išoriniais daiktais, o savo paties vertingu išskleidimu. Laimingas yra ne tas, kuriam ‚sekasi' (kuriam ‚l. šypsosi'), o tas, kuris vertingai gyvena, pripildydamas laiką tuo, kas turi antlaikinę vertę.

Kasdieninė l. sąvoka, pagal kurią l. yra tiek pat ‚savaime suprantama' ir tiek pat neapibrėžta savo prasme, visų pirma remiasi tradicine l. samprata, laikančia l. galutiniu žmogaus tikslu ir tapatinančia l. su aukščiausiu gėriu. Nors ir besiskirdamos tarp savęs pagal skirtingą gėrio sampratą, visos graikų etinės sistemos buvo pagrįstos eudemonizmu (žr.), vaizduojančiu laimę dorinės veiklos pagrindu ir tuo būdu tapatinančiu l. sąvoką su gėrio sąvoka. Krikščioniškoji viduramžių filosofija l. sąvokai suteikė religiškai metafizi-

nę sielos išganymo ir amžinosios palaimos prasmę. Naujųjų amžių filosofijoj plačiai išbujojęs utilitarizmas l. sąvoką supasaulietino į ūkinę bei socialinę gerovę ir iškėlė l. politinės bei socialinės veiklos tikslu (‚galimai didesnio skaičiaus galimai didesnė laimė'—Hutchesono nukaltas ir J. Benthamo išpopuliarintas šūkis). JAV konstitucija net specialiai įpareigojo valstybę laiduoti piliečiams l. siekimo (pursuit of happiness) teisę. Griežtai prieš eudemonistinį l. absoliutinimą pirmasis sukilo E. Kantas savo formalistine etikos samprata. Pagal K., tapatinti gėrį su l. yra lygu iškreipti jo esmę daryti gera dėl paties gėrio, o ne dėl laukiamo atpildo, būti doram vykdant pareigą, o ne l. siekiant. Kantui galutiniu tikslu yra nebe l., o palaimingumas, suprastas kaip vertingumas būti laimingam (Würdigkeit, glückselig zu sein, Kritik der praktischen Vernunft, §87). Atmesdama Kanto etinį formalizmą, vertybių filosofija (M. Scheler, N. Hartmann) taip pat akcentuoja, kad laimės jausmo versmė slypi ne laimės gėriuose (neș nebūtinai turi laimingas jaustis ir tasai, kuris juos pasiekia), o savo paties laimei pajėgume (Glücksfähigkeit), nepriklausančiame nuo išorinių aplinkybių. Užtat l. nepasiekiama siekimu to, kas vadinama jos gėrybėmis. ‚Tikroji l. visada ateina iš kitos pusės, negu manoma. Ji visada yra ten, kur jos neieškoma. Ji visada ateina kaip dovana ir nėra nei iškovojama, nei išplėšiama. Ji slypi visada esančioje gyvenimo vertybių pilnatvėje. Ji atsiskleidžia tam, kuris atkreipia savo žvilgį į šias pirmines vertybes. Bet ji bėga nuo to, kurio žvilgį yra pavergusi tik laimės vertybė, visas kitas vertybes lydinčioji jausminė vertybė' (N. Hartmann, Ethik 1949, 97). Savo ruožtu egzistencinė filosofija akcentuoja l. siekimo ir pačios tariamai pasiektosios l. iliuziškumą. ‚Stebėtina, kaip gryna l. palieka žmogų tuščią; kaip fizinė kančia naikina faktinę būtį, taip l. atrodo gresianti tikrajai būčiai' (K. Jaspers, Philosophie 1948, 493). Paradoksinę l. ir tikrosios egzistencijos įtampą K. Jaspers išreiškia sakydamas, kad žmogus privalo ‚rizikuoti būti laimingas', nors ‚žmogus yra pats greičiau nelaimėj, negu laimėj' (ten pat). Šios paradoksinės išraiškos prasmė yra ta pati, kuri nuo seniai yra manoma darant tikrosios ir tariamosios l. skirtumą: tikroji l. yra anapus tų gėrybių pasaulyje, kurių siekimą vadinama l. siekimu. Bet jei skiriama tikroji ir tariamoji l., tuo pačiu yra išpažįstama, kad yra aukštesnis principas už l., kad l. nėra pats galutinis tikslas. Kas l. ir jos siekimą (pursuit of happiness) renkasi savo gyvenimo idealu, iš tiesų renkasi likti seklus ir egoistiškai džiaugtis savo gyvenimo sėkme, užmerkęs akis į kitų vargą bei kančias. Laimingieji, t.y. savimi patenkintieji, visada yra akli kitų daliai. Jų savimi pasitenkinimas remiasi farizeiniu džiaugimusi, kad nelaimės yra kitus, o ne juos ištikusios. Tačiau, antra vertus, būti atviram kitų daliai, kur niekada nestinga nelaimių, nereiškia apskritai neigti l. Savotiškai l. ateina iš pačios kovos su gyvenimo tamsa, su visu tuo, kas žmogų slegia ir kas jam gresia. Ne l., o prasmė (žr.) yra pagrindinis žodis žmogaus gyvenime. Gyvenimo išmintis slypi ne egoistinėje l. medžioklėje, o rūpestyje prasmingai gyventi l. ilgesio ir kovos su nelaimėmis įtampoje, neatsisakant l. (K. Jasperso žodžiais, ‚drįstant būti laimingais') ir tačiau dėl jos netampant aklais kančios tikrovei (ir tuo pačiu laimės nebevertais).

H. Kohler, Das philosophische Prinzip des Glückes ²1934; *H. Pichler,* Besinnung über das Glück und Unglück ²1936; (") Persönlichkeit, Glück und Schicksal 1943; *N. Hartmann,* Ethik ³1949. *J.G.*

Laimė Waterbury, Conn., Ip. Kutelio 1935 IV — 1936 IV leistas ir redaguotas mėnesinis nepartinis leidinys.

Laimučiai k., Pakruojaus vls., Šiaulių aps., žr. Karpiškiai.

Lainberger Simon, vokiečių vėlyvosios gotikos skulptorius, minimas 1478 Nürnberge. Jam kai kurie meno istorikai priskiria garsias Nukryžiavimo statulas Nördlingeno bžn., kurios atliktos perkeliant į skulptūrą ES-meistro (žr.) raižinį; anatomiškai tiksliai, giliai ir smulkiai išpiaustinėtos šio kūrinio formos rodo stilių žinomą iš meistro N. Gerhaert von Leyden Strasburge darbų, su kurio mokykla L. darbas sietinas.

Lossnitzer, Veit Stoss 1912. *P. Rkl.*

Lainez Diego (1512 Almazan, Kastilijoje — 1565 Romoje), jėzuitų antrasis generolas (1558–65). Žydų kilmės. Kaip popiežiaus teologas dalyvavo Tridento visuotiniame susirinkime ir buvo šio susirinkimo dominuojanti figūra. Perėmęs Jėzaus Draugijos vadovybę, vykdė ją savo pirmtako Ignaco Lojolos dvasia, rūpinosi konstitucijų parengimu ir nukreipė ordiną į auklėjimo uždavinius.

Laipsniai gramatikoje yra būdvardinės formos, reiškiančios lyginamąjį daikto ypatybės gausumą ar intensyvumą. Paprastai skiriami trys būdvardžių l.: nelyginamasis (lot. gradus positivus), aukštesnysis (lot. gradus comparativus) ir aukščiausiasis (lot. gradus superlativus). L. formos ide. kalbose yra dvejopos. Aukštesnysis ir aukščiausiasis l. gali būti reiškiamas tam tikromis priesagomis, dedamomis prie paprastojo (nelyginamojo l.) būdvardžio ir specialiais prieveiksminiais žodžiais. Lietuvių kalboje l. reiškiami priesagomis, kurių yra dvi pagrindinės: -esnis, -ė aukštesniajam l. ir -ausias, -ia aukščiausiajam, pvz. gẽras, -à, gerèsnis, -ė ir geriáusias, -ia. Prancūzų kalba pvz. naudoja antrąją priemonę — prieveiksmį: bon, plus bon, le plus bon (geras, labiau geras, labiausiai geras), o anglų kalba abi priemones — priesagas ir prieveiksmius, pvz. strong, stronger, strongest ir beautiful, more beautiful, most beautiful. Gali būti ir kitokių skirtumų. Pvz. lenkų kalbos aukštesnysis l. padaromas su priesaga (gruby — grubszy), o aukščiausiajam l. reikšti vartojamas priešdėlis, pridedamas prie aukštesniojo l. formos (najgrubszy).

Tačiau ir lietuvių kalba ne visada gali išsiversti priesagomis laipsniavimo reikalui. Sakoma mýlimas, mylimèsnis, mylimiáusias, bet neįprasta tuo būdu laipsniuoti geřbiamas, gìriamas, pageidáujamas ir kt. Čia paprastai sakoma labiaũ geřbiamas ir labiáusiai geřbiamas. Tai suprantama turint ypač galvoje neigiamos ypatybės laipsniavimą — mažiaũ geřbiamas ir mažiáusiai geřbiamas. Čia kitaip pasakyti ir neįmanoma. Dar būtinesni prieveiksmiai laipsniuojant veikiamuosius dalyvius, pvz. tai buvo labiáusiai stẽbinanti jo pareiškimo dalis. Panašiai prieveiksmiai vartojami kartais ir su grynais būdvardžiais, kurie negali būti laipsniuojami kitokiu būdu, pvz. šalia realìstinis plãnas pasakoma ir labiaũ realìstinis planas.

Lietuvių kalboje yra dar priemonių ir įvairiems l. variantams reikšti. Yra dar vad. aukštėlesnis l., kuris reiškia tik truputį didesnį ypatybės gausumą ar intensyvumą, pvz. gerėlèsnis, gerėlèsnė. Gerėlèsnis yra viduryje tarp gẽro ir gerèsnio. Iš kitos pusės, yra priemonių išreikšti ypatybei, kuri yra ne aukštesnė už normalią (nelyginamojo l.), bet žemesnė. Tam reikalui naudojamos ne tik priesagos, bet ir priešdėliai, pvz. didókas, -a, sunkókas, -a, apýsenis, -ė, apýgeris, -ė ir retesnis pógeris, -ė, póaukštis, -ė. Apýsenis, senókas ir pósenis reiškia mažiau nei sẽnas, tad jie yra žemesnio l. būdvardžiai. Šalia aukščiausiojo l. esama dar ir suintensyvinto aukščiausiojo l., pvz. visų̃ geriáusias, gerų̃ geriausias, ko (kuo) geriausias ir pàts geràsis.

Kiek skirtingai laipsniuojami niekatrosios giminės būdvardžiai ir būdvardiniai prieveiksmiai, pvz. gražù, gražiaũ, gražiáusia ir gražiaĩ, gražiaũ, gražiáusiai. Vadovėliuose kartais kalbama ir apie kai kurių daiktavardžių laipsniavimą, pvz. vyrèsnis, vyriáusias, šunèsnis (plg. jis už šunį šunèsnis), ponèsnis ir kt. Nors šie žodžiai yra sudaryti iš daiktavardžių výras, šuõ, põnas, tačiau jie jau nėra daiktavardžiai, bet būdvardžiai, kuriems nelyginamasis l. arba nereikalingas (výras), arba jis tik savo forma tėra daiktavardis, o reikšme būdvardis. Žodis šuo pvz. čia vartojamas perkeltine reikšme ir atstoja būdvardį šùniškas, pìktas ir pn.

Rygiškių Jonas, Lietuvių kalbos gramatika 1922; *Jan Otrębski*, Gramatyka języka litewskiego III, 1956. *L.D.*

Laipsnis 1. lyginamasis dydis, matas (pvz. aukštas kultūros l.); lyginamasis rangas (pvz. karių l. kariuomenėje, daktaro l.).

2. Fizikoj temperatūros vienetas, sutarto intervalo maža dalis. Celsijaus temperatūros skalės 100 l. yra lygu Réamuro 80°, Fahrenheito 180°. Celsijaus temperatūros skalėj sniegas tirpsta prie 0°, Fahrenheito prie 32°, vanduo verda 100°C ir 212°F. Kartais l. vadinama ir alkoholio nuošimtis skystyje, pvz. 50° degtinė.

3. Geometrijoj kampo vienetas, lygus $^1/_{90}$ stataus kampo. Vieną l. sudaro 60 kampo minučių (1°—60′); viena minutė lygi 60 kampo sekundžių (1′—60″). Apskritimo spindulys kartą apsisukdamas apibrėžia kampą, lygų 360°. Taip pat matematikoje l. vadinamas skaičius, kuris parodo, kiek kartų kuris dydis turi būti padaugintas iš savęs (pvz. $2^2 = 4$, $2^3 = 8$, $2^4 = 16$; $3^2 = 9$, $3^4 = 81$ ir t.t.). *J.Vlk.*

4. Gramatikoje žr. Laipsniai.

Laiptai, arba lipynės, yra pakopų eilė lipti aukštyn ar leistis žemyn. Kad būtų lengva lipti, dviejų pakopų aukščio ir vienos pakopos pločio suma turi prilygti 61–

63 cm. Tai yra lipančio žmogaus vidutinis žingsnis. Laiptų pokylis su horizontale plokštuma būna: lauke 20°–30°, trobesiuose 30°–40°, kopėčiose 45°–90°.

Nežinia, kada žmogus išrado l.; jie jau buvo naudoti seniausiuose architektūros paminkluose. Kinijos Tai-Šan kalno šventasai kelias turi granito l. (Šantune). Akmeniniai l. yra Egipto pilonuose (II tūkstantmetis pr. Kr.), Babilonijos ir Asirijos ziguratuose (IX–VIII a. pr. Kr.), Persepolio rūmų terasoje (V a. pr. Kr.), taip pat ir Kretos Knoso rūmuose (1500 pr. Kr.). Archainėje Graikijoje l. skirta mažiau reikšmės, pvz. Atėnų Akropolio propilėjos dabartiniai l. atsirado vėliau, jau romėnų laikais, o pradžioje buvo lipama vingiuota įkalne. Tik helenistinėje Graikijoje, po Aleksandro Makedoniečio, pamėgti didingi l., pvz. prie Zeuso altoriaus Pergamone (apie 180 pr. Kr.). Romėnų imperijoje l. buvo dažnai naudojami, kad suteiktų pokylio ir monumentalumo pastatams, pvz. Adrijono laikais statyti Baalbeko (žr.) l. turi apie 30 m pločio. Viduramžiais l. buvo įrengiami daugiau reikalui patenkinti nei estetiniais sumetimais, ir iš to laikotarpio yra išlikusių meniškų l. Pvz. Prancūzijoje Le Puy en Vélay katedra, pastatyta ant kalno XI a., pasiekiama didingais l., sudarančiais puošnų pagrindą pastatui. Renesanso, o ypatingai baroko rūmų ir vilų l. pasižymi savo dekoratyvumu ir drauge su visa laiptine užpildo erdvę kaip skulptūros kūrinys. Garsūs Scala Regia Vatikane suprojektuoti Berninio (XVII a.), Romos Campidoglio l. — Mykolo Angelo (XVI a.). Italų baroko l. įtaka paplito Europoje; pažymėtini Ch. Garniero Paryžiaus operos l. (apie 1870) arba A. Le Nôtre l. Versalio parke (apie 1675).

L i e t u v o j e, kaip ir kitur Europoje, monumentalios architektūros pastatuose l. yra erdvūs ir puošnūs, pagal istorinius stilius. Tiškevičių barokiniai rūmai Palangoje, statyti XIX a. pabaigoje vokiečių arch. Schwechteno, turi plačius, plane išlenktus akmeninius laiptus, jungiančius rūmų terasą su parku. Vilniaus rotušė, projektuota L. Stuokos-Gucevičiaus 1785–86, turi klasikinį portiką ant pakilių išorinių laiptų, kurie pradžioje buvo padaryti siauri, prasilenkiant su projektu, ir tik 1940 atitaisyti pagal originalųjį projektą. Puošnių, daugiausia barokinių vidinių l. yra išlikę kai kurių dvarų rūmuose. Senojoje lietuvių kaimo architektūroje laiptai naudoja-

Palangos rūmų laiptai (P. Kalpoko pav. 1928)

mi tik klėtyse ir retkarčiais namuose užlipti į pastogės patalpas.

L. k o n s t r u k c i j a. Išoriniai l. iš senovės iki šių laikų daromi akmeniniai, ir tik prastesnieji betoniniai. Senųjų pastatų akmeniniai vidaus l. įmūryti į sienas abiejuose šonuose arba tik viename. Pastaruoju atveju pakopos remia viena kitą. Šitokia konstrukcija buvo naudota jau sen. Egipte. Šiais laikais lauko laiptai daromi akmeniniai ant mūro ar betono pagrindo. Trobesių vidiniai l. esti marmuriniai, betoniniai, gelžbetoniniai, plieniniai, ketiniai ar mediniai. Marmurinės ar betoninės pakopos gali būti įmūrytos į sienas ar dedamos ant plieno sijų (templių). Gelžbetonio l. liejami drauge su sijomis ir sudaro monolitinę konstrukciją. Taip pat ir plieno ar ketaus l. konstruktuojami ant plieno templių. Spiraliniai metaliniai l. montuojami apie centrinę koloną. Mediniai, kaip ir plieniniai l., gali būti paremti ant templių arba įtaisyti tarp šoninių sijų, vad. kriaunų. Trobesių l. projektuojami 200 kg/m² judamajam krūviui, o viešųjų pastatų 500 kg/m². Moderniosios architektūros l. daromi iš gelžbetonio ir jiems suteikiama lanksti forma erdvėje be matomų sijų ar kolonų, skaičiuojant pagal plokštės teoriją. L. turėklai įtvirtinami į sienas arba, kaip tvorelė, pakopų galuose. Turėklų aukštis 90 cm. Judamieji laiptai komerciniuose pastatuose ar požemių traukinių stotyse vad. eskalatoriais (žr.). Kad nenudiltų, l. pakopos apkaustomos plienine juosta, padengiamos linoleumu ar sutvirtinamos, pridedant į betoną metalinių trupinių. Geriau

įrengtose laiptinėse laiptai išklojami audekliniu takeliu.

J. Šimoliūnas, Statyba IV 1943; *F. Schuster,* Treppen aus Stein, Holz und Stein 1943; *Ch. G. Ramsey ir H. R. Sleeper,* Architectural Graphic Standards 1952. *J.Gbt.*

Laiptai, Šventieji žr. Lateranas.

Laiptas 1. storo rąsto lipynė, kur kojoms padėti tėra gilios užkartos. Toks l. buvo pastatomas prieangyje, klėtyje ar tvarte ir juo užkopiama ant aukšto. Daržinėse, klojimuose jie buvo ilgesnio, bet plonesnio rąsto, todėl dviejų vyrų lengvai buvo pernešami iš vienos į kitą vietą pagal reikalą. Daug storesnio rąsto l. seniau vartojo lentų piovėjai storiems rąstams ant ožio (žr.) užkelti. Toks l. buvo iki 3 m ilgio ir iki 50 cm skersmens. Jį pastatydavo greta ožio, viršutinį galą iškeldavo truputį aukščiau už ožio skersinį ir atremdavo dviem storais pagaliais, kurių galai buvo įstatomi į l. iškartas. Uždėjus rąstą ant pirmos užkartos, vienas vyras jį prilaikydavo dalba, o kiti jį suėmę užkeldavo ant sekančio, ir taip iki viršaus. Atsiradus trauktuvui (žr.), l. nustojo šios paskirties. Panašiai vartojo ir statybininkai sienojams ant sienos užkelti. XIX a. gale l. pradėjo nykti, nes juos pakeitė kopėčios, o medžiams— trauktuvai. Daug kur l. vadinamas lipyne, medžiu. 2. Kopėčių, lipynės, žardo skersinis pagalys ar lipynių skersinė plokštė. 3. Prieš pirkios ar klėties duris padėtas akmuo ar akmenų pakopa.

A. Mažiulis, Dusetų krašto statyba ir jos papročiai 1937. *A. Mž.*

Laiptinė laiptų patalpa trobesiuose. Seniausios l. žinomos mūrytos, su sienomis aplink, pvz. Egipto pilonuose. Romėnų teatruose ir Romos koliziejuje (baigtas 80 po Kr.) l. dengtos nuolaidžiu skliautu ir tokiu pat skliautu paremtos iš apačios. Spiraliniai laiptai apvaliose l. žinomi V a. pr. Kr. Salonikuose ir dažnai užtinkami vėlesnėje masyvinėje architektūroje, pvz. gotikos bažnyčių bokštuose. Viduramžių ir renesanso rūmuose yra po keletą spiralinių l., nes buvo vengiama ilgesnių koridorių. Renesanso laikais, nuo XVI a. kelių aukštų trobesiuose daromos l. tiesios ar lengvai lenktos (plane) su poilsio aikštelėmis. Rūmų l. dažnai yra erdvios ir puošnios patalpos, iš vien įrengtos su prieangiu. Paprastų butų daugiaaukščiuose namuose l. buvo daromos ankštos ir dažnai nepakankamai apšviestos. Mūsų laikų architektūrinės normos ir statybos įstatymai nusako, koks turi būti minimalus l. apšvietimas ir kiek jų reikalinga didesniuose namuose bei viešuosiuose pastatuose. Kur susirenka daug žmonių, l. turi būti ryškiai atžymėtos, kad panikos atveju jas lengvai surastų. L. patobulinimą techniniu požiūriu nulėmė naujosios statybinės medžiagos, plienas ir betonas. *J.Gbt.*

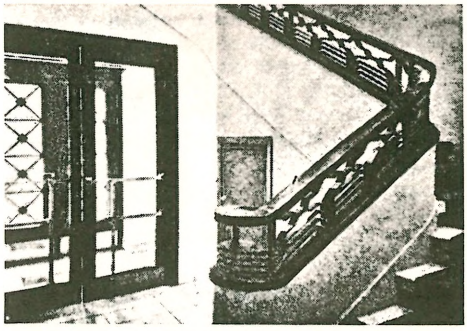

Prekybos ir pramonės rūmų Kaune laiptinė (arch. V. Žemkalnis 1937)

Lairesse Gerard de (1641–1711), flamų tapytojas ir raižytojas. Palikęs gimtąjį Lježą, 1665 apsigyveno Amsterdame, kur tapė portretus ir dekoratyvinius paveikslus bažnyčioms, plafonus salėms ir tapetus; 1684 sukūrė Haagos teismo salei 7 antikės istorijos scenas. L. atstovavo Olandijos klasicizmui, kuris XVII a. pusėje pakeitė Rembrandto epochą, siekė antikės idealo ir gavo poveikio iš Rubenso bei prancūzų klasicistų. L. buvo vienas iš stipriųjų raižytojų Olandijoje amžiaus pabaigoje propaguodamas klasiškumo ieškojimą. Netekęs regėjimo laikė meno temomis paskaitas, kurios buvo išleistos: Grondlegginge der Teekenkunst 1701, Het groot Schilderboek 1707. Tie veikalai tapo olandų klasicizmo vadovėliais. *P.Rkl.*

Laisiai (vok. Layss) bžk., po II pas. karo priskirtas Lenkijai, Braniewo (Braunsbergo) aps., 8 km į š.r. nuo Malšiakukio, prie Žintų – Malšiakukio plento ir geležinkelio. Pro L. teka upelis Valška, Paserijos deš. intakas. 1939 buvo 756 gyv.

Laisse (prc.) mažiausias senosios prancūzų ir provansiečių poezijos kūrinio skirstomasis vienetas; kupletas; tirada.

Laissez faire (prc. ‚leiskite vykti') ekonominio liberalizmo šūkis, išreiškiąs pasitikėjimą, kad ūkinio gyvenimo laisvė savaime veda į ūkinę gerovę. Žr. Ekonominis liberalizmas.

Laistai (vok. Leisten-Jakob) k. Klaipėdos aps., į p.r. nuo Klaipėdos. Čia yra di-

Laistų piliakalnis *Foto A. Bendoriaus*

delis III–XII a. kapinynas. Senojo geležies amžiaus kapuose surasta romėnų monetų, iš VI–VII a. įkapių paminėtinos segės kryžminė kojele, storagalės apyrankės mažai pastorintais galais ir kt. Vieni iš įdomiausių XI–XII a. radinių yra žalvarinės svarstyklės ir 3 svoreliai. Be to, L. yra piliakalnis. Radiniai būdingi vakarinės Lietuvos kultūrinei grupei.

Laistymas dirbtinis augalų drėkinimas derliui padidinti ar užtikrinti. Vandens kiekis reikalingas normaliai augalams augti įvairuoja pagal dirvožemio charakterį ir augalo rūšį. Laikoma, kad vienam kg sausos medžiagos užauginti reikalinga 300–500 kg vandens: maisto medžiagas augalai paima vandeny ištirpusias. Vandens kritulių vegetacijos periodo metu gali būti pakankamai, bet dažnai jų pasiskirstymas yra nevienodas. ir todėl sausrų metu dirbtinis l. daug pagelbsti ir dažnai apsimoka (ypač daržams): laistant suteikiama vandens, kada jo labiausiai reikia. L. labai pagelbsti ir persodinimo metu: netenka atidėlioti, laukti lietaus. L. gali padėti apsaugoti augalus ir nuo ankstybųjų ar vėlyvųjų šalnų.

Laistant reikalingas vandens kiekis labai įvairuoja: daug reiškia oro temperatūra, drėgmė, gruntinio vandens lygis, dirvožemio struktūra, derlingumas. Aišku, laistoma tada, kai reikalinga, kai dirvožemis išdžiūsta ir augalams augti sąlygos pasidaro prastos. Yra ir specialių dirvos drėgmei lauke matuoti instrumentų. Vidutiniai daržovės turėtų gauti vandens 2–4 mm kas 1–2 dienos, pievos-ganyklos 2–5 mm kas 1–3 savaitės. Norint suteikti vienam ha vieną mm vandens, reikia 1000 litrų vandens. Dėl to, galvojant pirkti l. sistemos įrengimus, reikia iš pradžių išsiaiškinti, ar bus pakankamai vandens. Taip pat svarbu, kad vanduo būtų švarus, neužterštas kenksmingais cheminiais junginiais ar mikroorganizmais.

Nors yra visokių l. sistemų (žr. Irigacija), bet paskutiniais laikais daugiausia naudoja metalinius ar net plastikinius vamzdžius. Jais vanduo iš rezervuarų atvedamas pompos pagalba į laukus, kur jau laibesniais vamzdžiais paskirstomas. Tie paskutinieji vamzdžiai paprastai turi specialius purkštuvėlius, kurie spaudimo pagalba paskirsto vandenį laistomame plote smulkaus lietaus pavidalu. Labai praktiški yra aliumininiai vamzdžiai: nerūdyja, lengvi ir dėl to patogūs perkelti iš vieno lauko į kitą. Pati l. sistema yra brangi, tad visada reikia gerai išstudijuoti, pasitarti su specialistais-kultūrtechnikais. L. apsimoka ir neša pelną tik intensyviame ūky, kur naudojama geriausios veislės, intensyvus patręšimas ir gera pasėlių priežiūra.

Dirbtinio l. efektyvumas, lyginant su natūraliu lietumi, yra daug mažesnis. Laistant vandens temperatūra dažniausiai yra žemesnė, negu augalų ar oro, ir tai stabdo augimą, mažina efektyvumą. Be to, didesnio vandens kiekio panaudojimas iš karto gali pakenkti ir dirvos struktūrai. Paprastai laistyti tenka, kada yra sausa ir daug vandens išgaruoja. Dėl to laistyti reikia vakare ar tuoj po lietaus, kai jis nepakankamas. *J.Vng.*

Laistytiniai iš kvietinės tešlos ploni ketvirtainiai ar įžambiniai lakštainiai, arba tešlainiukai, kuriuos išvirę sulaisto taukais, sviestu ar grietine. Daug kur l. buvo verdami talkoms, laidotuvėms ar kt. didesniams žmonių susibūrimams ir ypač mėgiami Žemaičiuose, kur dažnai jie vadinami pyragaičiais, pyragiukais, tešliukais.

Laistytuvas didelis čiaupinis molio ąsotis ar medinis kibiras, kurį XIX a. gale tebevartojo daržams laistyti. Vengdami didelės srovės, jo čiaupą užkišdavo srovę skaldančiu kamščiu ar užrišdavo retu audeklu. Vėliau atsirado skardinis kibiras su čiaupu ir atskirai ant jo užmaunamu antgaliu. Daug kur l. vadinamas laistykle, lietuvu.

Laisva Lietuva 1917 XII Vilniuje pradėjęs eiti krikščionių demokratų laikraštis,

nuo 1918 XI antraštę pakeitęs į Laisvąją Lietuvą (žr. Laisvoji Lietuva).

Laisvamanis (ag. freethinker, prc. librepenseur, vok. Freidenker) žmogus, ‚laisvai mąstąs', būtent savęs nesaistąs jokiu religiniu autoritetu. Pats l. žodis pirmą kartą sutinkamas 1697 Molyneux laiške anglų filosofui J. Locke, tačiau jį ypač išpopuliarino anglų deistas A. Collins savo knyga Discourse of Freethinking 1713. Laisvamanybės istorinės šaknys glūdi naujųjų amžių racionalizme. Jos pirmtakais laikytini anglų deistai, prancūzų antireliginiai enciklopedininkai (Voltaire ir kt.) ir vokiečių priešbažnytininkai (Reimarus ir kt.). XIX a. gamtos mokslų, pozityvizmo ir materializmo įtakoje susikūrė l. sąjūdis. Pradžioje jis ribojosi liberaliai nusiteikusiais buržuazijos sluoksniais, vėliau persimetė ir į proletariatą ir tapo organizuota tarptautinio pobūdžio jėga. 1880 Briuselyje buvo įsteigta Tarptautinė laisvamanių sąjunga, o 1915 vad. Proletarinių laisvamanių internacionalas. Nūdien, kaip organizuota visuomenės jėga, laisvamanybė nebeteko turėto svorio ir įtakos.

Su deistais atmetę bet kokį autoritetą tikybinėje srityje, l. pradžioje paneigė bažnyčią, po to krikščionybę kaip Dievo apreikštąją tikybą ir pagaliau patį Dievą. Remdamiesi gamtos mokslų ateistine interpretacija, jie laiko aukščiausia žmogaus gyvenimo prasme kultūros bei visuomenės pažangos kėlimą. Tie, kurie laisvamanybę kritiškai vertina, nurodo, kad visiškai ‚laisvo' mąstymo negali būti jau vien dėl to, kad mąstymą esmiškai saisto tiesa, nors mąstymas gali ir turi būti laisvas nuo prietarų, apriorinio nusistatymo, netikrų autoritetų. Sprendžiant metafizinius ar religinius klausimus, gamtos mokslais neįmanoma autoritetingai remtis, nes gamtos mokslai apskritai šių klausimų nesvarsto ir negali svarstyti: gamtos mokslų duomenys palieka atvirą kelią tikėjimui.

J. M. Robertson, A History of Freethought in the 19th Century, 2 tt., 1929; *K. Taeler,* Das Freidenkertum 1928; *C. Schweitzer,* Freidenker und Kirche 1932; *A. Žukauskas,* Laisvamanybės pagrindai 1939; *St. Yla,* Laisvės problema 1956 (prieš l.). *K.J.Čg.*

L i e t u v i ų l. o r g a n i z a c i j o s J A V i r L i e t u v o j e. Laisvamanybę, pasaulėžiūrą be religinių dogmų, JAV lietuvių tarpe pradėjo skelbti Jonas Šliūpas, atvažiavęs 1884. Iš pradžių jis skelbė laisvamanybę nedrąsiai, jau pirmoj savo kalboj, pasakytoj 1884 Naujorke, taip pat ir savo redaguotuose savaitraščiuose, Unijoj 1884–85 ir Lietuviškajame Balse 1885-89. Daug drąsiau jis prabilo savo 1889 suorganizuotos Lietuvių mokslo d-jos leidžiamuose laikraščiuose: Apšvietoje 1892–93 ir Naujoje Gadynėje 1894–96. Bet pati Lietuvių mokslo d-ja maža tebuvo laisvamaniška, nes pradžioje priklausė jai net kun. A. Burba ir dr. J. Basanavičius. Daug daugiau laisvamaniškos spalvos draugija buvo įkurta mažame angliakasių mieste Minersville, Pa. 1895 ir pavadinta Spinduliu. Bet ji neilgai tegyveno ir nedaug tenuveikė.

Tikrąją laisvamanių d-ją suorganizavo Brukline 1900 VI 3 įvykusiame suvažiavime L. Ereminas (pirmasis pirm.), K. Balčiūnas (pirm. nuo 1901), Naujokas ir kt., pavadindami ją L i e t u v i ų l a i s v a m a n i ų s u s i v i e n i j i m u, kuriam faktiškai vadovavo dr. J. Šliūpas (nuo 1901 iždininkas) ir kun. V. Dembskis (nuo 1901 sekr.). Susivienijimas 1900 IX — 1901 V leido Ateitį (red. J. Laukis). Jai žlugus, remtas Londone leistas Darbininkų Balsas ir nariams teiktas kaip organas. Susivienijimas išaugo ligi 12 skyrių su keliais šimtais narių, sušaukė 6 savo seimus, išleido keletą dr. J. Šliūpo ir kun. Dembskio knygelių, šelpė Varpą (Lietuvoj) ir minėtą Darbininkų Balsą. Savo programoje susivienijimas skelbė, jog nepripažįsta Biblijos neklaidingumo, laikosi evoliucijos teorijos ir remia socializmo pusę; keliant tautinius reikalus, skelbtas šūkis: ‚Tegul liaudinė lietuvių respublika įsiviešpatauja neprikl usminga nuo Maskolių, Lenkų ir Vokiečių'.

Praėjus keleriems metams po susivienijimo sunykimo (apie 1910) buvo suorganizuota L i e t u v i ų l a i s v a m a n i ų s ą j u n g a, bet ji maža ką tenuveikė ir dar mažiau savo veiklos pėdsakų tepaliko. Plačiau neišsivystė ir K. Rutkaus su V. B. Ambrazaičiu ir kitais Detroite 1916 organizuotoji ‚Teisybės Jieškotojų d-ja' (Kas reikalinga laisvamaniam? 1916, 16 psl.). Bet laisvamanybei didelės reikšmės turėjo dr. J. Šliūpo 1910–15 leistoji Laisvoji Mintis (žr.), grynai laisvamaniškas žurnalas. Jį redaguoti Šliūpui padėjo V. K. Račkauskas ir Kl. Jurgelionis. Šiame žurnale Šliūpas parodė daug patriotizmo ir tolerancijos; kai 1911 atvažiavo Amerikon kun. J. Tumas su kun. K. Olšauskiu rinkti aukų Saulės draugijai, Šliūpas rašė: ‚Laisvamaniai nesutinka kunigams leisti Lietuvos mokykloms vadovauti, tačiau, pasižiūrėjus į naudą, kurią Lietuva iš Saulės mokyklos

turės, linkėtina kun. Olšauskiui ir kun. Tumui geriausio pasisekimo'. Laisvoji Mintis ėjo iki 1915 V. Paskutiniuosius 5 numerius suredagavo ir išleido Zigmas Vitkauskas.

1918 Čikagoj buvo įkurta Lietuvių laisvamanių federacija, kurios organizavimu ir veikla daugiausia rūpinosi Julius Mickevičius, A. Ambrozevičius, P. Dubickas ir P. Galskis. Organizacija turėjo 23 skyrius ir keletą šimtų narių, perėmė leisti Kardą (žr.), leido knygas (J. Biliūno-Gražio Aukos karės dievui ir Užmušimas Aleksandro antrojo, Laisvamanių kalendorius, T. Kučinsko 16 Kristų ir kt.), rengė paskaitas bei prakalbas. Atūžus stipriai komunizmo bangai ir kilus labai karštiems ginčams tarp komunistų, socialistų ir laisvamanių, organizacija likvidavosi apie 1922.

1935 Čikagos priemiestyje Roselande buvo įkurta Amerikos lietuvių laisvamanių etinės kultūros d-ja. Ji turėjo keletą skyrių ir 1937 sušaukė savo seimą, kuriame dalyvavo 32 atstovai. Išleido vienkartinį laikraštį Laisvamanį, kuriame rašė, be dr. Šliūpo, H. Jagminas, A. M. Metelionis, dr. J. M. Simans, dr. A. L. Graičiūnas ir kt. D-jos tikslas buvo tas pats, kaip laisvamanių etinės kultūros d-jos Lietuvoje (žr. žemiau). Iškilus aštriems ginčams su komunistais, draugija pakriko 1939.

Apskritai, laisvamanybės skelbimo tarp JAV lietuvių baruose daugiausia dirbo J. Šliūpas, kun. Vl. Dembskis, St. Michelsonas, A. Montvidas, F. J. Bagočius, dr. P. Grigaitis, V. K. Račkauskas, T. Kučinskas, J. Laukis, K. Šeštokas (Alg. Margeris), A. M. Metelionis, J. Perkūnas, K. Rutkus, P. Dubickas, dr. A. J. Karalius, J. Baltrušaitis ir kun. M. X. Mockus. Lietuvių l. ir jų draugijų buvo daug, bet stiprumo ir patvarumo joms visada stigo.

Lietuvoj laisvamanybės reikalai išjudėjo, kai grįžo dr. J. Šliūpas ir drauge su dr. J. Kairiūkščiu, I. Protu, K. Valašinu ir kt. sukūrė Laisvamanių etinę kultūros draugiją 1923 (įregistruotą Šiaulių aps. 1924 VI 5). D-jos tikslas buvo: ‚Sujungti visus Lietuvoje gyvenančius piliečius, kurie dėl savo įsitikinimų nutraukė santykius su bet kuria tikyba bei bažnyčia, kad būtų galima bendromis jėgomis: a) sukurti mokslu pagrįstą pasaulėžiūrą ir dorovę; b) auklėti sąmoningas asmenybes, kurios būtų dorovingos ne dėl pragaro baimės ar dangaus troškimo, bet dėl to, kad iš jų to reikalauja visuomenės, valstybės ir jų pačių gerovė ir garbė; c) išauklėti savo nariuose savarankiškumą, humaniškumą ir kitus gerus ypatumus; d) visais atžvilgiais pagerinti teisinę ir moralinę savo būklę, kad jie galėtų laisvai, ramiai ir nekliudomai rūpintis savo pasaulėžiūros, dorovės ir saviauklos reikalais'. Draugija buvo išsiplėtus po visą Lietuvą, turėjo apie 55 skyrius, nuo 1933 leido Laisvąją Mintį (žr.), steigė knygynėlius, skaityklas, laisvas kapines (pvz. Šiauliuose, Kruopiuose, Kupišky, Palangoj, Romuvos k. prie Kauno ir kt.), taip pat rūpinosi savišalpa ir platino savo mintis atitinkančias knygeles: Untulio Nuo Perkūno iki bazilikos, T. Karušio Laisvosios minties ABC, V. Dubo Voltaire apie krikščionybę, J. Laisvūno Kristaus nebuvo ir Lietuva kryžių šešėliuose, A. Žukausko Laisvamanybės pagrindai, eilė vertimų: J. Mc. Cabe Religijos kilmė, R. G. Ingersollio Dievų sutemos ir Šmėklos, J. M. Gauvino Ar yra kova tarp mokslo ir religijos, Ar šv. Raštas yra dorovės vadovas, Kur yra pragaras, Ar yra tikras Dievas, O. Corvino Ar išgano liaudį relikvijos ir atlaidai, A. D. White Nuo maldų prie higienos ir kt. Nors ne pačios d-jos išleistos, bet jos ideologiją išreiškė J. Šliūpo iš M. Deshumbert parengta Prigimtinė moralybė 1922 (²1929); J. Šliūpo Katalikų bažnyčios veikimas Nepriklausomojoje Lietuvoje 1919 iki 1933, išsp. 1934; J. Mc. Cabe Ką krikščionybė nuveikė bendruomenės labui (su J. Šliūpo priedu Ką krikščionybė davė Lietuvai) 1937, o taip pat J. Ilgūno (žr.) knygelės. Be d-jos leistos Laisvosios Minties, laisvamaniškajai ideologijai skleisti buvo skirtas prof. V. Dubo redaguotas žurnalas Vaga, ėjęs 1931. Laisva-

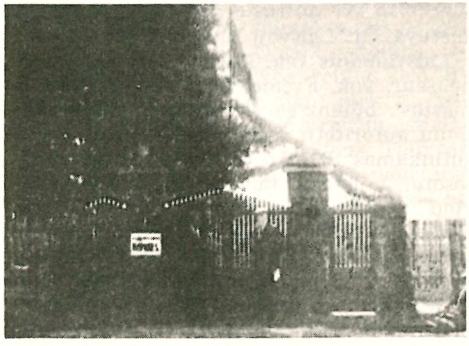

Kruopių laisvamanių kapinės (1927)

maninių straipsnių nemaža dėjo Kultūra ir kt. kairioji spauda.

Laisvamanybės darbą Lietuvoje daugiausia dirbo: dr. J. Šliūpas, A. Rondomanskis, K. Valašinas, dr. J. Kairiūkštis, prof. V. Dubas, Alf. Žukauskas, dr. J. Baldžius, J. Ilgūnas, V. Knyva, J. Laužikas, M. Untulis, P. Variakojis, I. Protas, P. Pakarklis, P. Kežinaitis, V. Ruzgas, J. Ambraška, V. K. Račkauskas, V. Preikštas, prof. J. Vabalas-Gudaitis, V. Kvieska.

Laisvamanių etinės kultūros d-jos valdybą 1940 pavasarį sudarė: pirm. dr. J. Šliūpas (ilgametis pirm. ir Laisvosios Minties red.), I v.pirm. agr. A. Žukauskas, II v.pirm. dr. J. Kairiūkštis, ižd. dr. J. Baldžius (anksčiau dr. J. Kairiūkštis), sekr. V. Knyva, nariai M. Gedvilas ir S. Totorius. 1940 VI užėjusių okupantų d-ja nebuvo iš karto su kitomis organizacijomis uždaryta, 1940 VIII dar planavo išplėsti veiklą, bet vėliau netrukus visą Lietuvos gyvenimą griežtai subolševikinus, buvo ir ji užslopinta. Kai Lietuvon antrą kartą artinosi bolševikai, drauge su daugeliu Lietuvos patriotų nuo bolševikų pasitraukė ir dr. J. Šliūpas, lietuviškosios laisvamanybės kūrėjas ir puoselėtojas. *Alg.M.*

Laisvamanis Lietuvos laisvamanių etinės kultūros d-jos Kauno skyriaus laikraštis, pasirodęs Kaune 1933 IV 1 kaip dvisavaitinis, nuo 4 nr. ėjęs kaip savaitraštis, bet po 11 nr. sustojęs. Tų pačių metų pabaigoj L. vietoj pasirodė Laisvoji Mintis (žr.). Red. A. Rondomanskis.

Laisvoji Mintis 1940, 1 (100) nr.

Laisvamanių žiedai Al. M. Račkaus 1916 Bostone leistas ir redaguotas antilaisvamaninis humoro laikraštis, kuriame artimai bendradarbiavo J. Karosas (Dėdė Jackus), Urš. Gudienė (Jackienė), Tamošaitytė (Lakštutė). 1917 susijungė su humoro laikraščiu Žvirbliu (žr.) tapdamas jo skyriumi.

Laisvasis klausytojas vardas, kuriuo Lietuvos universitetuose buvo vadinami tie, kurie dėl neįsigijimo brandos atestato ar dėl jame neturėjimo lotynų k. pažymio negalėjo būti priimti tikraisiais studentais, bet buvo leidžiami studijuoti. Jie galėjo klausyti paskaitas ir laikyti egzaminus, bet baigimo diplomo negalėjo gauti, kol nebuvo įsigytas brandos atestatas. Ne visuose fakultetuose buvo priimami l.k.; jų buvo teol.-filosofijos, humanitarinių mokslų, teisės fakultete.

Laisvasis Pasaulis Naujorke 1957 vasarą pasirodęs neperiodinis leidinys, kurio leidėju pasirašo Antikomunistinis Frontas, red. Ign. Povilaitis. Straipsniai anglų ir lietuvių kalbomis. Antikomunizmo vardan polemizuojama su visų krypčių lietuviškąja spauda.

Laisvasis uostas uostas ar uosto dalis, kurioje kroviniai gali būti iškraunami, sandėliuojami ir perkraunami neprivalant atlikti tos valstybės muito prievolių. Laivai, kurie užsuka tik į l.u. zoną, neturi atlikti visų uosto ir muitinės registracijos formalumų. L.u. netaikomi embargo, importo įstatymai ir kiti atitinkamo krašto įvežimo ir išvežimo nuostatai. L.u. yra didelis palengvinimas tarptautinėj prekyboj, kai reikia atlikti perkrovimus arba rūšiavimus tolimesniam transportui į mažesnius uostus arba į netiesioginį užnugarį. Karaliaučius turėjo Lietuvai prieinamą l.u., o po Klaipėdos okupavimo vokiečiai buvo palikę Lietuvai laisvą zoną Klaipėdos uoste. L.u. atsirado pirmiausia Italijoj: Livorne 1547 ir Genujoj 1595. Prieš II pas. karą vien Europoj buvo 40 l.u., o po karo laisvos zonos atsiranda ir lėktuvų stotyse tarptautiniam prekių transporto palengvinimui lėktuvais. *A.P.Mžk.*

Laisvas žodis 1. pirmasis lietuvių karišKas laikraštis (savaitinis), pasirodęs I pas. karo pafrontėje Rygoje 1917 VII 13. Leido XII rusų armijos lietuvių karių komitetas. Redagavo komisija: kareivis Jonas Stašelis (soc. dem.), karo valdininkas Petras Gužas (soc. liaud.), kareivis Ladas Natkevičius (soc. liaud. dem.), jaunesnieji leitenantai Juozas Giedraitis ((santarietis) ir Juozas Mikuckis (nepartinis). Laikraščio linkmė buvo socialistinė, bet tautos reikalai buvo artimi. Spausdino politinio pobūdžio straipsnius, dailiosios literatūros dalykus ir žinias iš lietuvių karių ir Lietuvos gyvenimo. Išeidavo 1000 egz. Spausdinimo darbą atlikdavo lietuviai kareiviai K. Narkevičiaus spaustuvėje. Išleidus 8 nr., vokiečiai užėmė Rygą. Komitetas pateko į Valką ir čia, nebegalėdamas toliau leisti L.Ž., išleido šapirografuotas ‚Karpilkomo Žinias' (žr.). Dėl L.Ž. tolimesnio leidimo buvo susitarta su Lietuvių karininkų (=karių) s-gos centro komitetu. L. Natkevičius, išrinktas į tą komitetą, persikėlė į Petrapilį kartu su L.Ž. turtu, mašinistu ir raidžių rinkėjais. Petrapilyje nesant lietuviškos spaustuvės (lietuvių d-jos nukentėjusiems nuo karo šelpti spaustuvė jau buvo išgabenta į Vorone-

žą), lietuviškų raidžių buvo įsigyta savo lėšomis ir įsikurta žydo Veisbruto spaustuvėje. Redakcijos kolektyvą Petrapilyje sudarė: Jurgis Byla (ltn., soc. dem.), Jurgis Elisonas (karo vald., soc. liaud.), minėtasis Ladas Natkevičius ir dailininkas Kazys Šimonis (kareivis). Pirmieji trys nariai buvo ir svarbiausi bendradarbiai. L.Ž. 9 nr. (tęstinumo eile), jau kaip Lietuvių karininkų s-gos savaitinis laikraštis, pasirodė 1917 XI 14, tuojau po bolševikų perversmo. L.Ž. programa buvo paremta socialistiniu demokratizmu, ir ne visi kariai jai pritarė. Bet užėjusio bolševizmo laikais tai nebegalėjo sudaryti vidinės kovos dalyko. L.Ž. daugiausia skelbė LKS centro komiteto nutarimus, pranešimus, karių suvažiavimų aprašymus ir gynė lietuvių kariuomenės reikalingumą. Lietuvių politikos srityje L.Ž. neskaldė, bet jungė ir siekė nepriklausomos Lietuvos valstybės. L.Ž. sustojo 1918 II 13 (išėjo 18 nr.), ir jį netrukus pakeitė Kareivis Socialistas (žr.).

J. M. Laurinaitis, Mūsų kariškoji spauda (Mūsų Žinynas 1928, 45 nr.). *J.M.L.*

2. 1928–30 Rygoje kairiųjų politinių emigrantų leistas mėnesinis iliustruotas žurnalas. Red. V. Sukovskis.

3. Kėdainiuose 1941 VII 28 — 1941 VIII 11 Lietuvių Aktyvistų Fronto Kėdainių sk. leistas laikraštis. Išleisti trys numeriai. Juose spausdinta pasaulinė kronika, fronto žinios ir vietinio pobūdžio informacija bei pranešimai. Taip pat proza ir eilės.

H.N.

4. 1944 III 1 Vilniuje pasirodęs pogrindžio laikraštis, kurį leido Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjunga. Pagrindinis šios s-gos leidinys Laisvės Kovotojas (žr.) buvo daugiau aktualiosios rezistencijos reikalų organas, o šiame naujame leidiny buvo norima lygiagreta populiarizuoti liberališką, demokratišką rezistencijos sampratą ir savo pažiūras į laisvą ateitį. *K.D.*

Laisvavainikiai (Polypetalae s. Choripetalae) augalai laisvais, kartu nesuaugusiais vainiklapiais, kaip erškėtinių, rūtinių, liepinių šeimos ir kt.

Laisvė pagrindine metafizine prasme yra žmogui savas buvimo būdas, kuriuo jis egzistuoja kaip save patį apsprendžianti būtybė. Tik žmogus yra laisvas, nes tik jis egzistuoja pats save apspręsdamas. Gamtoje nėra vietos laisvei, nes gamtinius vyksmus valdo medžiagos determinizmas. Tam tikra atominių vyksmų neapspręstybė, kuri turima mintyje fizikos indeterminizmo terminu, neteikia pagrindo l. įžiūrėti gamtoje, nes l. iškyla tik su apsisprendimo galimybe, o paprasta neapspręstybė dar nereiškia apsisprendimo galimybės. Apsisprendimo galimybė, kuri yra pats l. branduolys, yra nebe gamtos, o dvasios dalykas. Jei ir žmogaus būtį išsemtų tik kūnas, tai ir žmogus liktų paprasta gamtinė būtybė, palenkta būtinybei. Nors savo kūnu ir priklausydami gamtai, tačiau patys savyje nesame gamta, nes nesame tik kūnas. Tasai pagrindas, kuris įgalina žmogų iš gamtos išsiveržti į dvasinę tikrovę ir yra ne kas kita, kaip l.

L. yra tai, kas žmogų padaro žmogumi, jį išskiria iš kitų gyvųjų būtybių, visa savo būtimi priklausančių gamtai. Galima šia prasme teigti, kad l. yra pati žmogaus esmė. Tačiau esmės ir egzistencijos santykis radikaliai keičiasi einant nuo gamtos į l. Gamtinėse būtybėse esmė yra tiesiog duota tuo būdu, kad ji yra visada jau realizuota pačiu faktiniu buvimu. Tai galioja ir mūsų kūninei būčiai. Kitaip yra su l., kuria iš gamtos išsiveržiame į dvasinę būtį. Kanto žodžiais, l. yra ne duota, o užduota, būtent l. nėra suteikiama pačiu buvimo faktu, o privalo būti paties žmogaus laimima. Griežtai tariant, ne laisvi gimstame, o privalome laisvi tapti. Kiekvienas lygiai turi tik principinę l. galimybę, bet faktiškai šią galimybę kiekvienas aktualizuoja tiek, kiek jis iš tiesų tampa savęs pačio versme, pats save sukurdamas. Turėti savo esme l. yra lygu būti pašauktam pačiam save sukurti.

Sukuriame save pačius, susikurdami kultūrą ir išaugdami į morališkai atsakingas asmenybes. Kultūra (plačiąja šio žodžio prasme) suteikia mums laisvę g a m t o s atžvilgiu. Negalime gamtos dėsnių pakeisti, galime juos tik atskleisti. Bet kada atskleidžiame gamtos dėsnius, tuo pačiu atskleidžiame kelią gamtai viešpatauti. Įprasmindami savo sukurtais simboliais, gamtos padarus paverčiame savo kūriniais ir abejingąją gamtinę tikrovę perkeičiame savu pasauliu. S a v o p a č i ų atžvilgiu laimime l. moraliniu apsisprendimu. Būtų beprasmiška norėti kitokio kūno, negu esame gavę iš tėvų, ar kitokio charakterio, negu nulėmė paveldėjimo veiksnių sąveika, bet moralinę savo asmenybę galime laisvai plėtoti.

Išsiveržti į l. — tai iš gamtos išsiveržti į moralinę tikrovę. Gamtinė tikrovė yra iš esmės faktinė tikrovė, kurioje normos ir faktai yra neišskiriami ir todėl būtinai su-

Laisvė

tapę. Priešingai, moralinėje tikrovėje galioja faktų ir normų įtampa. Nieko nėra čia būtina, užtat visa yra galima, nors ne visa yra lygiai vertinga. Vietoj gamtinės būtinybės l. žmogų pastato prieš moralinio apsisprendimo prievolę. Jei l. nepakiltų aukščiau savivalės, ji būtų ne pakilimas aukščiau gamtos, o greičiau iš kosmo nusmukimas į chaosą. Schellingo perspėjimu, nėra l. tik geram, nes l. visada lygiai yra ir geram ir blogam. Pokylis į l. visada drauge slepia ir nuopuolį į kaltę. Pašaukti patys save sukurti, esame kaltės perspėjami savęs neabsoliutinti, savo l. nepaversti chaotiška savivale. L. yra ne savivalės pateisinimas, o atsakomybės reikalavimas.

L. yra visų vertybių versmė: nėra nieko žmogiškai vertinga, kas nėra laisvai pasiekta. Kur nėra l., ten nėra nė vertybių, o tik brutalūs faktai, negalimi nei vienaip, nei antraip vertinti. Tik naivi poezija gali gėrėtis, kad gyvulys liekąs nekaltas net ir savo auką draskydamas. Iš tiesų tokia kalba apie ‚gamtos nekaltybę' yra nesusipratimas, nes kur nėra kaltės galimybės, ten nėra galima nė nekaltybė. Tik žmogus gali būti kaltas ar nekaltas, nes tik jis laisvai stovi prieš vertybių pasaulį. Tačiau l. nėra savy pačioje vertybių matas ta prasme, kad visa galėtų būti l. vardan pateisinama. Ne pati l. visa pateisina, o greičiau l. įprasmina tai, kas vertinga ja pasiekiama. Nebūdama pati norma, l. privalo normų, kurios nušviestų jos kelią. Todėl visada yra nesusipratimo kalbose apie ‚laisvą moralę'. Laisvas yra žmogus, o ne moralė. Žmogus kuria save kaip moralinę asmenybę vadovaudamasis moraliniais principais. Bet patys moraliniai principai, skirią gera nuo bloga, nėra žmogaus kūriniai, nors jie tikrovėje gali būti realizuoti tik per žmogų. Moralinės normos nepaneigia l. nes 1. jos tik apeliuoja į žmogų, bet jo nepriverčia, o 2. jos išreiškia ne kažką žmogui svetima, o jo paties idealą. L. grėsmė yra ne jos nušvietimas tuo, kas žmogui privalu, o jos išvirtimas į aklą savivalę, į tą bergždžią egocentrizmą, kuris temato egoistinius rūpesčius, o kitus žmones skelbia ‚pragaru' (J.-P. Sartre'o žodžiai ‚pragaras—tai kiti'). Kiti žmonės nėra nei pragaras, nei l. riba, o kaip tik ta erdvė, kurioj l. gali prasmingai išsiskleisti. Meilė yra ta šviesa, kuri nušviečia l. (šv. Augustino žodžiu: ama, et fac quod vis — mylėk, ir daryk, ką nori). Siekiama l. sau neprivalo virsti prievarta kitiems.

Už Lietuvos laisvę žuvusiems paminklams Vytauto D. muziejaus sodely Kaune *Foto V. Augustino*

Imama metafizine žmogiškojo buvimo būdo prasme, l. negali būti iš šalies nei paneigiama, nei įsakoma, nei uždraudžiama: kiekvienas yra tiek laisvas, kiek jis pats savo l. išplėtoja (šia prasme l. gali būti išsaugoma ir teroro akivaizdoj). Kiek tačiau klausimas eina apie l. kitų tarpe, bendruomenėje, l. įgyja naują s o c i a l i n ę prasmę, pagal kurią ji yra nebuvimas prievartos viešai reikštis. Šią socialinę, arba viešąją, teisę suteikia atitinkama bendruomenė savo papročiais, institucijomis, įstatymais. Ji yra įvairavusi atskirais laikais ir atskiruose kraštuose, tačiau apskritai ji yra labai nesenas žmonijos laimėjimas, visų pirma iškovotas liberalizmo (žr.) sąjūdžio ir realizuotas demokratijos (žr.) pavidalu. Graikų laisvosios respublikos tokios buvo tik laisviesiems, kurie vieni turėjo pilietinę l. privilegiją, o visa sistema rėmėsi vergais ir jų darbu. Ilgiems amžiams vergija išliko ir krikščioniškojoj civilizacijoj. Susiformavusioje hierarchinėje feodalizmo sistemoje l. buvo pripažįstama tik atitinkamų privilegijų pavidalu. Kova už l. vyko kovojant už privilegijų praplėtimą, kol pagaliau iškilo reikalavimas panaikinti visas privilegijas ir visiems suteikti l. Lemiamos reikšmės šiuo atžvilgiu turėjo Didžioji prancūzų revoliucija (žr.). Drauge su individų l. iškilo ir tautų l., arba teisės į suvereninių valstybių susikūrimą, reikalavimas, pasireiškęs Europoje pereitame šimtmety ir persimetęs į kitus žemynus

mūsų šimtmety. Aplamai imant, istorijos bėgyje vis plačiau laimi l. Tačiau iš antros pusės yra galimi ir atkryčiai į naujas nelaisvės formas. Tarpkarių metu buvo plačiai suklestėjęs l. atsisakymas fašizmo bei kitų nacionalizmo formų pavidalu. Dideliuose Europos ir Azijos plotuose viešpatauja komunistinė vergija. Tuo pačiu metu dabar, kada kituose žemynuose viena po kitos tautos laisvinasi iši kolonializmo sistemos, Europoj po II pas. karo buvo leista komunistiniam imperializmui pavergti ištisą eilę kraštų. Tai įvyko nebe ryšio su tam tikru l. sąmonės išblėsimu vadovaujančiose pasaulio tautose: I pas. karas buvo baigtas tautų išlaisvinimo šūkiu (Wilsono 14 punktų), o II pas. karas buvo baigtas slaptomis konferencijomis, išdavusiomis laisvę ir savo pačių skelbtus tarptautinės demokratijos principus.

Įvairiose gyvenimo srityse l. pasireiškia įvairiais pavidalais: sąžinės l. išpažinti pasirinktą tikėjimą ar jokio tikėjimo neišpažinti, apskritai minties l. atstovauti turimoms pažiūroms moksle, politikoj ir t.t., spaudos ir žodžio l. viešai skelbti savo ir kritiškai vertinti svetimas pažiūras, organizavimosi l. ir t.t. Visos šios l. yra tarpusavy susietos, ir l. yra pažeidžiama, jei ji vienoj kurioj srity paneigiama. L. laiduoti nepakanka nevartoti tik tiesioginės prievartos, o reikia sukurti ir tokias sąlygas, kuriose atskiri individai iš tiesų galėtų l. naudotis. Pirmiausia buvo kovota už politinę l. kaip teisę lemti įstatymų leidybą ir valdžios parinkimą. Tam reikalui buvo sukurta parlamentinės demokratijos sistema su visiems piliečiams suteikta teise dalyvauti demokratiniuose rinkimuose. Po tam tikrų kovų beveik visuose kraštuose balsavimo teisė suteikta ir moterims. Šalia politinės demokratijos vėliau iškilo ir ūkinės demokratijos mintis, iškėlusi valstybei socialinės globos uždavinius, laiduojant asmeniui tam tikrą socialinę nepriklausomybę, l. nuo skurdo ir baimės jame atsidurti. Laiduoti kultūrinių bendruomenių l. nuo etatizmo grėsmės keliama kultūrinės autonomijos (žr.) pasiūlymas.

Nors l. privalo atitinkamų institucijų sukūrimo jai laiduoti, tačiau negalima pasitikėti, kad šį savo uždavinį institucijos galėtų automatiškai atlikti. Yra pakankamai pavyzdžių, kad diktatūros tironija galėjo iškilti pasinaudodama tomis pačiomis parlamentinėmis institucijomis, kurios buvo sukurtos demokratijai išlaikyti. Galiausiai l. gali laiduoti tik pačių žmonių gyva l. sąmonė. Žmonės tačiau paprastai l. neįvertina tol, kol ją turi. Kas nėra kentęs prievartos, tas l. ima laikyti savaime suprantamu ir tokiu banaliu dalyku, kuriuo nereikia nė rūpintis. Užtat visoki demagogai lengvai suvilioja mases. Niekada visam laikui nelaimima, l. visada yra pavojuje ir todėl visada privalo būti ginama tų, kurie jos vertę supranta.

Ir pačioj laisviausioj santvarkoj niekas nėra automatiškai laisvas. Laisvam galima būti ne automatiškai, o tik savo paties pastanga. Kiekvienas automatizmas, kritinės sąmonės išblėsimas, yra l. sunaikinimas. Nė laisviausia santvarka negali priversti, lyg kokiam darbui, tų, kurie patys savo l. išblėsina sustingdami papročiuose, nekritiškai suklupdami prieš autoritetus, atsakomybę pakeisdami paklusnybe, iš dvasinio tingumo savo pažiūromis laikydami tai, kas tėra kitų (prenumeruojamo laikraščio, vad. ‚laiko mados' ir pn.) propaguojami dalykai. Nėra l. be mąstymo, ir todėl negali būti laisvu vadinamas tas, kas paveda kam nors kitam už save mąstyti, kas aklai pasiduoda savo aplinkai. Kas nėra kam sava, tas nėra ir laisva. Būti laisvam — yra lygu būti savimi pačiu patetine šio žodžio reikšme. Tiek giliai l. išplėtojama, kiek giliai paties žmogaus dvasiškai išaugama.

N. Berdiajev, Slavery and Freedom 1944; *B. Malinowsky,* Freedom and Civilization 1946; *A. Wenzl,* Philosophie der Freiheit 1947; *J. Girnius,* Laisvė ir būtis 1953; *St. Yla,* Laisvės problema 1956. *J.G.*

Socialinių mokslų prasme laisvės šaltinis yra žmogaus pajėgumas kurti simbolius, kurių prasmė yra į objektus ‚įprojektuojama' žmogaus kūrybiniu aktu. Kūryba yra laisva, kiek ji duoda sprendimus situacijų, kurios pačios iš savęs tiktai iškelia problemas, bet jų neatsako. Problemas iškelia žmogui aplinka, bet sprendimus turi duoti jis pats. Tačiau savo asmeninėje ir istorinėje patirty žmogus ne tiek kuria simbolius, kiek juos pasisavina per vadinamąjį ‚socializacijos' procesą. Standartizuotų savo bendruomenėje simbolių pasisavinimas suteikia pagrindą tolimesnei ‚socializuoto' žmogaus kūrybai. Pasisavindamas ankstesnės simbolinės kūrybos vaisius, kurie dabar tampa ir jo asmenybės sudėtine dalimi, žmogus įgyja pačiame savyje pagrindus laisvei prigimties atžvilgiu. Pasisavintais bendraisiais kultūriniais veiksniais žmogus tampa pajėgus discipli-

nuoti ir interpretuoti savo prigimtį. Bet šiuo savo prigimties disciplinavimu ir interpretavimu žmogus teatspindi savo bendruomenę, jam standartizuotus kultūrinius simbolius perdavusią. Kultūros pagalba įgijęs bent kiek l. gamtos atžvilgiu, žmogus dar netampa laisvas atžvilgiu bendruomenės, kuri jam tą kultūrą yra perdavusi. Konformistas yra tiek pat bendruomenės pavergtas, kiek impulsų žmogus — gamtos.

Bendruomenės atžvilgiu žmogus įgyja l., kai situacijos, su kuriomis jis susiduria, tampa skirtingomis nuo tų, kuriose jis išmoko savo bendruomenės tradicijas sudarančias objektų ir veiksmų reikšmes. Tada situacijos pasidaro ‚abejotinos', duotieji sprendimai atrodo nebepakankami arba ir visiškai netinką, ir žmogus turi pats apsispręsti. Šiais apsisprendimais žmogus individualėja, t.y. naudojasi l. ne vien gamtos, bet ir bendruomenės atžvilgiu, ir per šį procesą tampa ne vien ‚kultūringa' arba ‚socializuota' būtybe, bet ir specifiškai savimi pačiu. Kiekvienose sąlygose žmogiškoji situacija yra bent kiek atvira abejonei, bent kiek reikalaujanti savarankiško apsisprendimo. Todėl žmogus, įgijęs simbolizavimo galią (kurioje yra įglausta ir abejojimo savaisiais simboliais galia), yra visada bent kiek laisvas simbolius jam perdavusios bendruomenės atžvilgiu. Nei tradicinės bendruomenės, nei modernieji totalitarizmai galutinai individualios l. nepajėgia atimti. Bet, istorinio ir iš esmės neasmeninio proceso veikiama, l. sritis savo apimtimi keičiasi. Ilgalaikėje perspektyvoje, juo bendruomenė labiau diferencijuojasi, juo dažniau jos nariui tenka susidurti su neįprastomis, abejonę žadinančiomis ir apsisprendimo reikalaujančiomis situacijomis, ir juo labiau jam l. yra reikalinga. Antra, juo greičiau bendruomenė kinta, juo daugiau atsiranda joje abejotinų situacijų, juo būtinesnė l. Ir atvirkščiai, juo bendruomenė monolitiškesnė ir juo jos kitimo tempas lėtėja — arba kuris nors jos sektorius stingsta tradicijose, — juo mažiau l. darosi reikalinga, įsivyrauja konformizmas, išsenka liberalizmas.

Istorinis procesas nėra vienakryptis l. plėtimasis ar siaurėjimas. Rusijoje komunistų įsigalėjimas labai spartų l. plėtimąsi sustabdė ir pradėjo jos siaurėjimo procesą. Po Stalino mirties vėl vyksta prilaikomas l. plėtimasis, privedęs prie Vengrijos revoliucijos ir Lenkijos ‚tautinio komunizmo'. O JAV tuo pačiu metu vyksta l. siaurėjimo procesas, ypač vidurinės klasės rezidenciniuose priemiesčiuose, taip pat ir akademiniuose sluoksniuose. Tai visų pirma tautinių tradicijų užgožimo pasėka, ir tik iš dalies reakcija prieš politinę grėsmę. Apskritai, diversifikacijos veiksnys ir toliau veiks l. skleidimosi linkme visame pasaulyje, bet labiau pažengusiose moderniose bendruomenėse tradicijų įsikerojimo veiksnys, kuriantis naujai pastoviai industrinei civilizacijai, pradės veikti priešinga, l. siaurėjimo linkme. Mažiau pažengusiuose, ypač kolonijų kraštuose socialinis kitimas dar tik pradeda greitėti, ir šie kraštai, jei juose neįsigalės, kaip reakcija prieš kitimą, koksai totalitarizmas, turėtų judėti laisvėjimo kryptimi. Lietuvių tauta šiuo atveju būtų greičiau pastarųjų padėty; ji savo l. kreivės maksimumo dar nespėjo išgyventi.

Visa suglaudžiant l. gali būti apibrėžta kaip kultūrinių simbolių naudojimu išvystytas, bet istorinių aplinkybių sąlygojamas žmogaus paties sugebėjimas daryti jį įpareigojančius sprendimus situacijose, kuriose duotieji sprendimai jam atrodo nepakankami arba abejojami ir kurios tačiau yra reikalingos pozityvaus sprendimo. Šių sprendimų vidinė pasėka yra individualybės išryškėjimas, o kultūros kūryba — jų išorinis atspindys.

S. Freud, Das Unbehagen in der Kultur 1931; *J. Dewey,* Freedom and Culture 1939; *K. Mannheim,* Freedom. Power and Democratic Planning 1950; *L. v. Wiese ir Kaiserswaldau* (red.), Abhängigkeit und Selbständigkeit im sozialen Leben 1951; *M. Berger, T. Abel ir C. H. Page (red.),* Freedom and Control in Modern Society 1954; *P. Tillich,* Dynamics of Faith 1956. *V.Kv.*

Laisvė 1. Bostone 1911 IV 5 išėjęs laikraštis, iš pradžių savaitraštis, nuo 1911 XI 14 ėjęs du kartus per savaitę, 1914 pradžioj perkeltas į Brukliną ir 1919 paverstas dienraščiu, nuo 1958 vėl einąs du kartus per savaitę. Laikraštį įsteigė Keleivio rinkėjai P. Naudžius, J. Neveckas ir J. Valatka, paskelbę streiką prieš leidėjus J. Gegužį ir St. Michelsoną, reikalaudami pakelti atlyginimą ir 8 val. darbo dienos. Leidėjams reikalavimų nepatenkinus, šie Keleivio rinkėjai susitarė patys leisti laikraštį ir talkon pasikvietė M. Mizarą, A. Nevecką ir J. Undžių. Pirmuoju red. buvo A. Antonov-Montvydas. 1912 leidėjai iš Sibiro parsikvietė Albertą Vabalą–L. Prūseiką, savo padėjėju pasirinkusį Vincą Paukštį (Čibirą), o A. Montvydas grįžo į Keleivį. Naujieji redaktoriai L. kryptį dar sugriež-

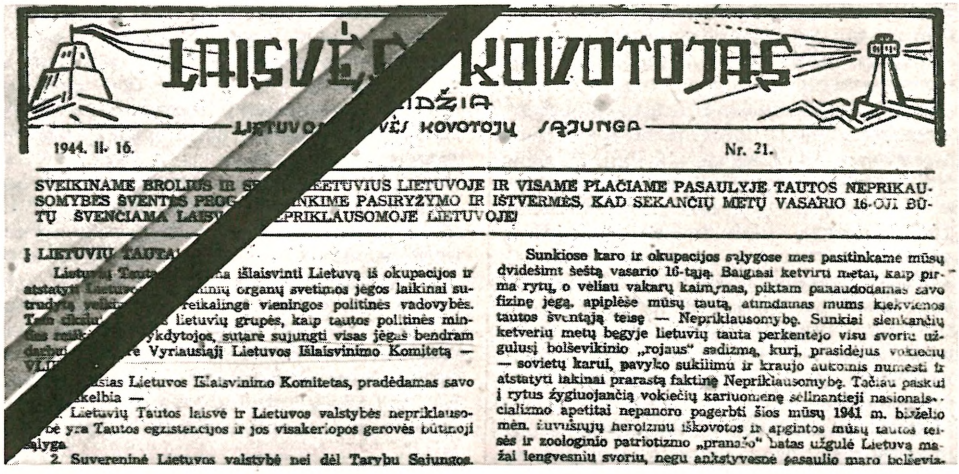

LAISVĖS KOVOTOJAS

LIETUVOS LAISVĖS KOVOTOJŲ SĄJUNGA

1944. II. 16. Nr. 21.

SVEIKINAME BROLIUS IR S... LIETUVIUS LIETUVOJE IR VISAME PLAČIAME PASAULYJE TAUTOS NEPRIKAUSOMYBĖS ŠVENTĖS PROG... NKIME PASIRYŽYMO IR IŠTVERMĖS, KAD SEKANČIŲ METŲ VASARIO 16-OJI BŪTŲ ŠVENČIAMA LAISV... EPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE!

Į LIETUVIŲ TAUTĄ

Lietuvių Tau... ma išlaisvinti Lietuvą iš okupacijos ir atstatyti Lietuv... kinių organų svetimos jėgos laikinai sutrudytų veiki... reikalingas vieningos politinės vadovybės. Tam tikslui ... lietuvių grupės, kaip tautos politinės minties reiš... ykdytojos, sutarė sujungti visas jėgas bendram darbui ... ė Vyriausiąjį Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą — VLIK...

...sias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, pradėdamas savo ...kelbia —

1. Lietuvių Tautos laisvė ir Lietuvos valstybės nepriklausomybė yra Tautos egzistencijos ir jos visakeriopos gerovės būtinoji sąlyga.

2. Suverenine Lietuvos valstybė nei dėl Tarybų Sąjungos.

Sunkiose karo ir okupacijos sąlygose mes pasitinkame mūsų dvidešimt šeštą vasario 16-tąją. Baigiasi ketvirti metai, kaip pirma rytų, o vėliau vakarų kaimynas, piktam panaudodamas savo fizinę jėgą, apiplėšė mūsų tautą, atimdamas mums kiekvienos tautos šventąją teisę — Nepriklausomybę. Sunkiai slenkančių ketverių metų begyje lietuvių tauta perkentėjo visu svoriu užgulusį bolševikinio „rojaus" sadizmą, kurį prasidėjus vokiečių — sovietų karui, pavyko sukiliimu ir kraujo aukomis numesti ir atstatyti laikinai prarastą faktinę Nepriklausomybę. Tačiau paskui į rytus žygiuojančią vokiečių kariuomenę sėlinantieji nasionalsocializmo apetitai nepanoro pagerbti šios mūsų 1941 m. birželio mėn. ryžtingų heroizmu iškovotos ir apgintos mūsų tautos teisės ir zoologinio patriotizmo „pranašo" batas užgulė Lietuvą mažai lengvesniu svoriu, negu ankstyvesnė šešaulio maro bolševiz-

tino. Su nauja kryptimi nesutikdami, iš leidėjų pasitraukė A. ir J. Neveckai ir P. Naudžius, o į naujuosius leidėjus įėjo L. Vabalas-Prūseika, V. Paukštys ir J. Naudžius. 1914 L. leisti buvo sudaryta to pat vardo akcinė b-vė, sutelkusi per 1400 narių (1957 jų nurodoma apie 2000). Ligi 1917 ats. red. buvo L. Prūseika, po jo ligi 1933 — V. Paukštys, kurį pakeitė V. Tauras (Kazys Vidikas), o nuo 1937 ją redaguoja Rojus (Rokas) Mizara. Kai dr. J. Basanavičius ir M. Yčas prieš I pas. karą rinko aukas Lietuvių mokslo d-jai, L. varė prieš juos agitaciją, kad ‚Tautos Namai darbininkams nebūsią naudingi'. Bolševikuoti L. pradėjo nuo pat 1917 spalio rusų revoliucijos ir visą laiką liko komunistų organu nuo to laiko, kai Lietuvos socialistų s-gos suvažiavime 1919 IX 27–29 ši s-ga išvirto į Lietuvių komunistų s-gą ir kai šiame suvažiavime L. buvo pavesta pastarosios nuosavybėn. Be suminėtųjų redaktorių, L. redakcijoj dar dirbo A. Bimba, M. Šolomskas, o artimų bendradarbių tarpe buvo dr. J. Kaškiaučius, dr. A. Petrika, K. Petrikienė ir kt. L. b-vė taip pat leido ir knygų, tarp kitų nuo 1927 leido R. Mizaros redaguojamą Darbininkų Kalendorių.

P. Buknys, Dvidešimt metų L. gyvavimo (Darbininkų Kalendorius 1931).

2. Kaune 1919 III — 1923 IX leistas visuomenės, politikos ir literatūros dienraštis (kurį laiką ėjo tik kaip savaitraštis). Nors nebuvo oficialiai skelbiama, faktiškai L. buvo krikščionių demokratų organas. Redagavo V. Bičiūnas, kun. dr. Pr. Kuraitis, dr. E. Draugelis (1920 XII — 1921 XI), po jo kun. P. Būčys, kun. A. Šmulkštys ir kt. Dirbo redakcijoj ar šiaip artimai bendradarbiavo dar L. Bistras, J. Eretas, P.Karvelis, A. Stulginskis ir kunigai A. Dambrauskas-Jakštas, J. Janilionis, F. Kapočius, F. Kemėšis, M. Krupavičius, J. Staugaitis, dr. J. Steponavičius, Iz. Tamošaitis ir kt. L. išėjo po Tiesos Kardo (žr.) ir vėliau pati buvo pakeista Rytu (žr.).

3. 1932–33 Rygos lietuvių sportininkų leistas mėnesinukas, kurio išėjo keli numeriai.

Laisvės Karininkas 1917 V pabaigoje, lietuvių seimo ir I karių suvažiavimo metu, Petrapilyje išleistas Santaros (žr.) priedas kariams (tuo laiku vadintiems karininkais), kurių daugelis skaitė šį laikraštį. Išėjo du numeriai, kuriuose lietuviai kariai buvo skatinami steigti savo kariuomenę.

Laisvės Kovotojas 1. apie 1932 (kada, ypač paaštrėjus Lietuvos vyriausybės santykiams su Kat. Bažnyčia dėl jaunuomenės auklėjimo, prasidėjo slaptas katalikų opozinis veikimas) suplanuotas krikščionių demokratų pogrindžio laikraštis. Buvo suplanuota laikraštį spausdinti Latvijoj, bet paaiškėjus, kad tai nesaugu, buvo įsigyta slapta spaustuvė, kurią netoli Šiaulių viename kaime sustatė asmuo, vėliau pasirodęs saugumo policijos bendradarbis. Laiku įspėti organizatoriai spaustuvę išgabeno prieš policijos kratą, bet vis tiek saugumo policija pagal surinktus K.A.K. vardu pasirašytus atsišaukimus ir pagal kai kurių L.K. rankraščių fotokopijas eilei asmenų

Laisvės statula JAV, Naujorko uoste

(dr. P. Karveliui, kun. J. Korsakui ir kt.) iškėlė bylas. Kauno apylinkės teismas daugumą kaltinamųjų buvo nubaudęs, bet Kauno apygardos teismas, įžvelgęs provokacinį momentą, kaltinamuosius išteisino. *V.Vt.*

2. Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos pagrindinis pogrindžio leidinys, pradėtas leisti 1942 X 8. Nuo 3 nr. L.K. ėjo spausdintas (specialiai įrengtose slaptose spaustuvėse, kurioms mašinos buvo išgrobiamos iš vokiečių okupacinės valdžios žinioje esančių spaustuvių sandėlių). Išėjo 26 nr. 1944 IV suėmus dalį LLKS vadų ir iššifravus vieną slaptą spaustuvę, dar keli numeriai išspausdinti slaptoje spaustuvėje Šiauliuose. Jubiliejinis 1944 II 16 numeris buvo papuoštas lietuviška trispalve. Kartu su Nepriklausoma Lietuva ir Į Laisvę L.K. sudarė antinacinės rezistencijos meto lietuviškos pogrindžio spaudos pagrindą. Lietuviškuose vidaus reikaluose atstovavo tautiškai-liberališkai linijai. *K.D.*

Laisvės Rytas Lietuvos partizanų I grupės štabo pogrindinis laikraštis antrojo bolševikmečio metu. 1946 XI 26 buvo išėjęs 41 nr.

Laisvės Sargai žr. Lietuvos Laisvės Sargai.

Laisvės Statula 1. (Statue of Liberty) JAV, Bedloe, kitaip Liberty saloje, įplaukiant į Naujorko uostą, 152 pėdų aukščio statula, papėdė 141 pėda, nuo j.l. 7 pėdos, viso 300 pėdų, 225 t svorio. E. Laboulaye pasiūlė ją pastatyti kaip prancūzų ir amerikiečių revoliucijų paminklą. Statula iš vario nulieta pagal F. A. Bartholdi projektą prancūzų - amerikiečių d-jos aukomis pradėtomis rinkti 1875. Paryžiuje sumontuota 1881 pabaigoj ir 1884 dovanota JAV. Amerikiečių visuomenės aukomis papėdė pradėta statyti 1883 pavasarį, o paminklas atidengtas 1886 X 28. 1924 L.S. paskelbta tautiniu paminklu. Statula simbolizuoja laisvę kaip moterį, aukštai iškeltoj dešinėj rankoj laikančią žibintą, o kairėj lentelę su JAV nepriklausomybės paskelbimo data (1776 VII 4).

2. Lietuvoj, Kaune, Karo muziejaus sodely 1928 V 15 atidengtas Lietuvos laisvės

Laisvės statula Kaune *Foto A. Naruševičiaus*

paminklas. Pagal J. Zikaro projektą 3 m aukščio statula iš žalvario buvo nulieta Berlyne. Ant aukštos papėdės buvo prikaltos lentos su Lietuvos laisvės kovų svarbiausiomis vietovėmis ir kautynių vietomis. Jau pirmosios sovietinės okupacijos metu šios lentos buvo okupantų nuplėštos.

Laisvės Šauklys Lietuvos partizanų laikraštis antrojo bolševikmečio metu.

Laisvės Talka Lietuvos laisvės armijos 1 Liūto rinktinės laikraštis antrojo bolševikmečio metu.

Laisvės Valandos 1883 rankraštinis laikraštėlis Veiverių mokytojų seminarijoje, kurį leido ir redagavo J. Andziulaitis-Kainėnas ir Ks. Sakalauskas-Vanagėlis.

Laisvės Varpas 1. (Liberty Bell) JAV istorinė relikvija Filadelfijoje, Nepriklausomybės salėje (Independence Hall). Nulietas 1753 su įrašu: ‚skelbki laisvę visoje šalyje visiems jos gyventojams' (Proclaim Liberty throughout all the Land unto all the Inhabitants Thereof, Lev. 25, 10). Juo buvo skambinta 1776 VII 4 paskelbus JAV nepriklausomybę. Britams okupavus Filadelfiją 1777–78, jis buvo paslėptas Allentowne, vėliau vėl grąžintas į Filadelfiją. 1835 suskilęs, iš State House perkeltas į Independence Hall.

2. Amerikiečių lietuvių dovanotas Lietuvai, nulietas JAV Filadelfijos Laisvės Varpo pavyzdžiu. Nuliedinti tokį varpą ir jį padovanoti Lietuvai buvo sumanyta 1919 VI 8–11 Čikagoj įvykusiame Amerikos lietuvių seime. Varpui aukos buvo renkamos visose JAV lietuvių kolonijose. Aukų rinkimo komitetui vadovavo šio sumanymo iniciatorius adv. Jonas Bagdžiūnas-Borden. Šis komitetas iš surinktų aukų dar paskyrė 8536,65 dol. Lietuvių taikos delegacijai Paryžiuje. Nuliedintas varpas, kuris svėrė 1200 svarų, 1922 I 12 buvo atgabentas į Kauną ir netrukus įkeltas į Karo muziejaus bokštą (anksčiau buvo manyta jį įkelti Vilniuj, Gedimino pilies bokšte). Pirmą kartą Karo muziejuj varpu skambino per Vasario 16 d. iškilmes seniausias aušrininkas inž. P. Vileišis ir vienas laisvės kovų invalidas. Apskritai varpu buvo skambinama tik per ypatingas iškilmes. Viename varpo šone reljefinė Vytis ir įrašas: Lietuvių Seimas Amerikoje Lietuvai, Chicagoje 1919 m. birželio 8–11 d. Be to, B. K. Balučio paruoštas įrašas: ‚O, skambink per amžius vaikams Lietuvos, kad laisvės nevertas, kas negina jos'.

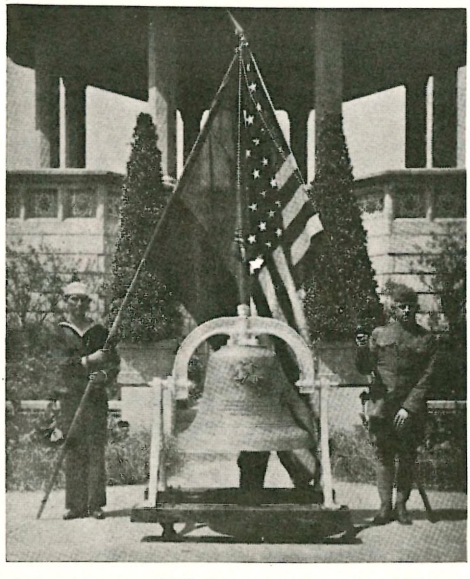

Laisvės Varpas, JAV lietuvių padovanotas Lietuvai

Laisvės Varpas 1. Lietuvos partizanų A. apygardos štabo antrojo bolševikmečio metu nuo 1944 rudens leistas pogrindinis laikraštis, vėliau tapęs Jungtinės Kęstučio apygardos organu. 1947 XI 1 buvo išėję 124 nr. Kurį laiką ėjo spausdintas.

2. Liubeko lietuvių laikraštis. Žr. Liubeko lietuviai.

Laisvės Žvalgas Lietuvos partizanų laikraštis, leistas antrosios bolševikų okupacijos metu, Tauro apygardos laisvės kovotojų organas. Jame 1945 buvo įdėtas VLIKo vardu atsišaukimas į tautą. 1945 X 18 suėmus eilę šios apygardos vadų, sustojo; vėliau L.Ž. atgaivino J. Daumantas. 1947 VII 19 buvo išėję 52 nr. Buvo spausdinama rotatoriumi ligi 900 egz.

J. Daumantas, Partizanai 1950, 113, 116, 119, 140, 148–149, 179.

Laisvininkas nuo baudžiavos laisvas valstietis. Luominiuose santykiuose Lietuvoje yra buvę gana daug įvairumo. Šalia vergų ir prie žemės pririštų valstiečių, nuo seno žinomi l., arba laisvieji žmonės. 1401 Kryžiuočių ordino ginčas su Vytautu rodo, jog Žemaičiuose, šalia činšininkų ir baudžiauninkų, buvo ūkininkų, kurie ‚anksčiau bajorams činšo nemokėjo ir neturėjo pono', net buvo susigiminiavę su ‚gerais bajorais'. Tokie net nebuvę laikomi valstiečiais, o laisvais žmonėmis (Cod. ep. Vit. 77). Ir iš Ordino Žemaičiams paskirto valdytojo (Voigto) rašto 1406 yra ma-

tyti, jog ten yra laisvųjų ūkininkų (t.p. 126–8). O kai Vytautas ten l., kurie D. L. Kunigaikščiui tik duokles teduodavo, ėmė neatsitraukiamai atidavinėti bajorams, 1418 įvyko Žemaičių sukilimas Raseinių, Medininkų ir Knituvos vls. Aukštaičiuose valstiečiai jau seniau D. L. Kunigaikščio žemėse buvo atidavinėjami bajorams. O Kazimiero privilegija 1447 buvo žadama į D. L. Kunigaikščio žemes nebepriiminėti pabėgusių bajorų valstiečių. XVI a. tačiau yra gerai žinomi tik duoklę duodą išeiviniai (pochožije) žmonės, kurie galėjo išsikelti pas kitą valdytoją (poną). Tokie l. nebuvo pririšti prie žemės. Jie neturėjo nuosavo nejudomo turto (žemės), bet turėjo asmens laisvę, galėdami keltis iš vienos vietos kiton. Bet išeiti tokie l. galėjo tik sumokėję išėjimo mokestį. Teismo atžvilgiu jie nepriklausė ponui, o D. L. Kunigaikščio valdžiai. 1558 Apytalaukio dv. (prie Kėdainių) buvo didelė dalis l. (‚volnych liudej'), kurie iš savo dirbamų žemių tik činšą ‚pinigėliais' temokėjo. 1594 Baptino dv. (Vilkijos vls.) yra žinomi prie žemės nepririšti, išeiviniai l. Tokių pat l. rodo 1596 Gilvyčių dv. (Viduklės vls.) inventorius. Ten pat Liolių dv. 1597 yra žinomi išeiviniai ir laisvi duoklininkai. Luobos ir Gaurelių dv. (Telšių aps.), šalia prievolininkų baudžiauninkų, 1596 žinomas l. būrys.

Įvairuojant socialiniams kaimo žmonių santykiams, l. atsirasdavo dar ir XVI a. dėl įvairių priežasčių. Jų eilę yra nurodęs M. Liubavskis, kai jis, pasiremdamas gausia Lietuvos Metrikos medžiaga, aiškino l. (pochožije) kilmę. L. pasidarydavo užėmusieji nedirbamas žemes (‚pustovščizny'), valdytojų (ponų) neieškomieji bėgliai valstiečiai, dirbantieji už skolą. Dalis valstiečių kartais pasidarydavo išeiviniais, kai dvare didėdavo valstiečių skaičius ar būdavo dvaras perleidžiamas (parduodamas).

Plačioje D. L. Kunigaikštijoje visuomeniniai santykiai skyrėsi atskirose žemėse. Smolensko srityje į išeivinių l. skaičių patekdavo įvairūs tarnai, kelio žmonės, raitininkai ir kt. (‚slugi putnyje, konnije, pancyrnyje, ščitnyje'). Nors kelio žmonės (mūsų ‚pasiuntiniai') buvo laisvi, bet jie buvo duoklininkai, nes turėdavo atlikti dėklas (žr.) ir mezliavas (žr.).

L. (išeiviniai) buvo įtraukti ir į Lietuvos Statutą. Pagal III Statuto redakciją 1588, jeigu tokie žmonės buvo išgyvenę vienoje vietoje 10 m. ir norėjo išsikraustyti, turėjo ‚atsipirkti iš tarnybos 10 kapų grašių ir sumokėti visa, ką buvo paėmę iš savo pono pašalpos'. Jeigu bėgliai valstiečiai per 10 m. buv. pono nebuvo ieškomi, tai, kaip Statutas numatė, darėsi l. (XII sk., § 13). Buvo tačiau įvairių gyvenimo priežasčių, dėl kurių l. netekdavo savo laisvės. 1571 pvz. prasiskolinęs l. su savo šeima pasidavė amžinai tarnauti bernais, o dukterys — ligi bus grąžinta skola (Liet. ist. šaltiniai I, 1955, 181). Vedybos galėjo taip pat pakeisti socialinę padėtį. Pvz., užkuriomis pas pono valdinę atėjęs l. (1656) pasižadėjo iki savo gyvos galvos likti jo valdiniu, bet jo vaikai turėjo būti laisvi (t.p., 251). Laisvi valstiečiai XVII a., patekę į vargą, nusigyvenę, vis daugiau įsiskolindavo dv., imdami iš jo traukiamąją jėgą, kitus naminius gyvulius, pasėlius. Tuo būdu jie netekdavo savo laisvės. 1718 už duotą gyvą inventorių (du jaučius, kumelę, veršingą karvę, paršingą kiaulę, ožką) rugių ir vasarojaus pasėlius ir už ‚kirvį, dalgį, vežimuką, 2 piautuvus ir grūdų iki naujo derliaus' l. amžinai su savo gimine pasidavė į baudžiavą Pažaislio kamenduliams, tapdamas pririštu ‚tėvoniniu valdiniu'. XVIII a. l. skaičius stipriai sumažėjo. Činšininkai, kurie taip pat priklausė prie l., vis daugiau buvo imta nuo činšo pervesti į lažą (žr.). Po didžiojo maro daug valstiečių, įsikūrusių tuščiose ir laisvose žemėse, kilnojosi iš dv. į dv. Tačiau 1766 Raseinių seimelyje bajorai savo seimo atstovams davė griežtą instrukciją, kad būtų tokie l. valstiečiai pririšti prie žemės.

Nežiūrint sunkios baudžiavinės bajorų tendencijos, l. išnaikinti nepasisekė. Jų liko ypač daug Žemaičiuose, kur nuo XV a. laisvųjų skaičius buvo žymiai didesnis. Pvz. iš 1837 Raseinių seniūnijos duomenų, sudarytų generalgubernatoriaus kanceliarijos, matyti, jog beveik pusė valstiečių kiemų neatlikinėjo jokio lažo, nedavinėjo duoklių, o tik mokėjo činšą (t.p., 362). 1847 V 23 rusų valdžia vakarinėms gubernijoms išleido specialius nuostatus (iš 32§), liečiančius l. gyvenimą žemėse valdytojų, su kuriais, prirašant l. prie privačių valdytojų žemių, buvo sudaromos sutartys. Nuostatuose buvo numatyta, jog l. prievolės gali būti trijų rūšių: piniginės (činšas už žemę), daiktinės (žemės ūkio gaminiai) ir asmeninės (darbai valdytojo naudai). L. ir žemės valdytojai turėjo teisę, jeigu nebenorėjo pratęsti sutarties, prieš metus vieni kitiems pranešti. L. tačiau labai neno-

riai su žemės valdytojais sudarinėjo sutartis, atsisakinėjo vykdyti lažo prievoles, pereidami į atvirą pasipriešinimą. Žymesnis pasipriešinimas buvo Joniškėlyje, Karpio dvaruose, 1845–50.

1859 statistikos pateikė, jog Vilniaus gub., šalia 118.451 lažinio valstiečio, laisvų činšinių bebuvo vos dešimta dalis — 10.207. Žymiai geresnė padėtis buvo Kauno gub., kur šalia 115.978 lažininkų, činšininkų buvo beveik pusė — 48.087. Daugiausia jų buvo Telšių, Šiaulių, Raseinių ir Panevėžio aps. Vien Telšių aps. jų buvo 17.084. Tokia pat padėtimi naudojosi vad. ‚karališkieji valstiečiai'. Sūduvos valstiečių daugumas naudojosi l. teisėmis dar prieš Napoleono kodeksą, kuris suteikė asmeninę laisvę. 1861 baudžiavos (žr.) panaikinimas visus Lietuvos valstiečius padarė laisvais žmonėmis.

K. Jablonskis, Istorijos archyvas I, XVI a. Lietuvos inventoriai 1934; (") Lietuvos valstiečių kova prieš feodalų priespaudą iki valakų reformos (Lietuvos istorijos instituto darbai I, 1951); Lietuvos istorijos šaltiniai 1 1955; *M.Liubavskij,* Oblastnoje delenije i mestnoje upravlenije Litovsko-russkago gosudarstva 1892; *Z. Ivinskis,* Geschichte des Bauernstandes in Litauen 1933 (santrauka Athenaeum 1933). Žr. Baudžiava, Kaimas, Lažas. *Z.I.*

Laisvoji Lietuva 1. 1918 XI — 1919 I Vilniuje krikščionių demokratų partijos leistas laikraštis, anksčiau ėjęs ‚Laisvos Lietuvos' (žr.) vardu. Iš viso pasirodė 8 nr., kurių paskutinysis išėjo jau Vilnių bolševikams užėmus (1919 I 5). Šiame numeryje buvo paskelbtas Lietuvos vyriausybės mobilizacinis įsakymas su mobilizacinio rinkimosi punktais jau Kaune. Red. kun. M. Krupavičius, bendradarbiaujant kun. dr. M. Reiniui, kun. P. Dogeliui, A. Stulginskiui, kun. P. Kraujaliui ir kt.

2. 1940 pabaigoje Kaune pasirodęs pirmas organizuoto pogrindžio 8-12 psl. leidinys, pradėtas leisti katalikų jaunimo iniciatyva. 1 nr. rotatoriumi multiplikuota 400 egz., kitų — po 600. Išėjo 3 nr. Ketvirtą nr. bebaigiant spausdinti, visas redakcinis kolektyvas buvo bolševikų suimtas (išdavė vienas studentas, bolševikų saugumo organų užverbuotas). Paskutiniajame (4 nr.) buvo įdėtas ir tik ką gautas Lietuvių aktyvistų fronto (žr.) statutas (1941 III). Leidimą finansavo kan. P. Dogelis. Laikraštėlio tikslą — jungti visus lietuvius kovai už nepriklausomą ir demokratinę Lietuvą — išreiškė jo antraštėje nupiešti Gedimino stulpai ir šaulių kryžius.

3. (Lituania Libre) Urugvajuje, Montevideo mst. 1944 XI — 1951 II leistas mėnesinis kultūros žurnalėlis, rimčiausias iš ligtol Urugvajuje leistų laikraščių. Leido Urugvajaus lietuvių kultūros d-ja, ats. red. buvo Julius Jazauskas. Faktiškai ilgiau redagavo Petras Čiučelis. Puslapių skaičius įvairuodavo tarp 20 (su viršeliais) ir 12. Paskutiniaisiais metais nepajėgė reguliariai eiti. Išėjo 48 nr. *K. Čb.*

4. Vokietijoje, Memmingene, 1946 VIII 1 Stepo Vykinto įsteigtas, leistas ir redaguotas rotatorinis leidinys. 1948 V 31 leidimą perėmė Lietuvos atgimimo sąjūdis. Rotatoriumi L.L. buvo leidžiama Vokietijoje ligi 1950 V 7. Stp. Vykintui susirgus, kurį laiką ją redagavo dar S. Miglinas. 1950 V 18 — 1952 VIII 19 L.L. ėjo spausdinta Kanadoj, Toronte. Čia ją redagavo Stp. Jakubickas, J. Nevardauskas, Alf. Docius. 1953 VIII 17 atgaivinta JAV, Čikagoj, kur ligi 1956 III redagavo V. Staneika, vėliau J. Masionis. Redakcijoj yra dirbę Alg. Gustaitis, dr. K. Sruoga, J. Vaidelys. Be redaktorių, yra bendradarbiavę M. Luneckas, J. Mašiotas, G. Galva, A. Žiedas, Vl. Ivanauskas, J. Voldemaras, D. Sruogaitė-Bylaitienė, A. Rimas, L. Virbickas ir kt. Faktiški leidėjai buvo M. Luneckas Vokietijoj, Stp. Jakubickas Kanadoj ir Jonas Balčiūnas JAV. *St.Vk.*

Laisvoji Lietuvos Mokykla švietimo reikalams laikraštis, kurio 1917 V pasirodė tik pirmas numeris. Toliau nebegalėjo eiti dėl revoliucinių įvykių Rusijoje. Laikraščio mintį Lietuvių Balse iškėlė A. Klimas, o inž. P. Vileišis pradžiai atsiuntė 500 rublių. Red. A. Klimas ir J. Murka.

Laisvoji Mintis 1. 1910 I—1915 V Scrantone, Pa., ėjęs iliustruotas laisvamaniškos krypties mokslo ir literatūros mėnesinis žurnalas. Įsteigė ir redagavo dr. J. Šliūpas, redakcijon pasikvietęs V. K. Račkauską. 1915 I iš dr. J. Šliūpo leidimą perėmė Z. Vitkauskas (išleido 5 nr.). Bendradarbių tarpe buvo V. Dembskis, Kl. Jurgelionis, Jul. Baniulis, M. Petrauskas ir kt. Leidėju rašėsi Laisvosios Minties b-vė. Išėjo 60 nr. Kurį laiką žurnale buvo Lietuvių moksleivių Amerikoje susivienijimo reikalams skirtas priedas skyrius Jaunimo Sapnai.

2. Laisvamanių etinės kultūros d-jos (iš pradžių Kauno skyriaus, nuo 1936 centro v-bos) 1933–41 leistas laikraštis, kuris pasirodė vietoj sustojusio Laisvamanio (žr.). Vienkartiniu leidiniu pasirodė 1933 XI 26, o nuo 1933 XII 7 periodinis 8 psl. leidinys, iš pradžių mėnesinis, nuo 1939 pradžios dvi-

savaitinis. Buvo spausdinamas Šiauliuose (Spaudos spaustuvėj), nuo 1939 X Kaune (Varpo spaustuvėj). Redagavo ir daugiausia laikraštį pirašė dr. J. Šliūpas, šalia kurio nuo 1939 X 15 buvo žymima redakcinė kolegija iš dr. J. Baldžiaus, dr. J. Kairiūkščio (vėliau pasitraukė) ir agr. A. Žukausko; nuo 1940 III 15 (dr. J. Šliūpą žymint vyr. redaktoriumi) techniškuoju redaktoriumi buvo A. Knyva, kurį užėjus bolševikams pakeitė Pr. Ščepanavičius. Bolševikmečiu laikraštis ėjo jau padvigubėjęs (16 psl.). Laisvamanių etinės kultūros idėjas laikraštis siejo su aštria kova prieš religiją apskritai ir ypačiai prieš katalikybę.
Laisvoji Mintis 1940, 1(100) nr. ir kt.

Laisvoji Žmonija 1911 V — 1913 Čikagoj ėjęs anarchistinės krypties laikraštis.

Laisvosios Europos Kolegija Štrasburge padalinys Laisvosios Europos univ. tremtyje, įregistruoto Naujorko valstybės švietimo departamente 1951 VII 20. Kolegija Štrasburge atidaryta 1951 XI 1 su buveine Robertsau pily, apsuptoj 20 ha parko, kur 1952 buvo pastatytas laikinio pobūdžio dviaukštis trobesys 180 studentų bendrabučiui, klasėms, bibliotekai, kabinetams.

Kolegija skirta bendrai gyventi ir mokytis studentams, kilusiems iš už geležinės uždangos kraštų (Albanijos, Bulgarijos, Čekijos, Estijos, Jugoslavijos, Latvijos, Lenkijos, Lietuvos, Rumunijos, Slovakijos ir Vengrijos). Jie studijuoja savo pasirinktą specialybę, ją papildydami Vakarų ir komunistinių kraštų politikos bei savos tautinės kultūros žiniomis, suteikiamomis kolegijoj. Duoti žinių apie tautinę kultūrą ir jiems patarti kiekviena tautinė grupė 1952–55 turėjo tautinių studijų vadovą. Lietuvių vadovu buvo doc. dr. J. Grinius. Nuo 1955 X 1 tie vadovai panaikinti (kitais titulais jie palikti bulgarams, lenkams ir vengrams), bendrabutis uždarytas, biblioteka ir administracija perkelta į Paryžių, o studentams (apie 200) palikta laisvė studijuoti bet kuriame Europos univ., naudojantis mėnesine stipendija (šitaip apie 1/3 Laisvosios Europos univ. studentų studijavo nuo jo įsteigimo). Žymesniuose universitetiniuose centruose stipendininkai turi židinius bendriems susitikimams, o į Štrasburgą tesuvažiuoja vasarą 6–8 savaičių semestrui klausyti paskaitų ir atlikti seminarų. Nuo kolegijos įsteigimo iki 1956 vasaros semestro pabaigos paskaitas buvo skaitę 84 įvairių tautybių paskaitininkai, politinių bei socialinių mokslų žinovai.

Pirmuoju Laisvosios Europos univ. kancleriu buvo Levering Tyson, reziduojąs Naujorke, o kolegijos dekanu — Malcolm Davies, amerikietis, bet europinio mentaliteto žmogus, palankus tautinėms kultūroms. Universiteto centre (Naujorke) pasireiškus priešingoms tendencijoms, M. Davies atsistatydino. Nuo 1953 X 1 prezidento titulu jo vieton buvo paskirtas John Pelenyi, Dartmouth kolegijos (JAV) prof. Jo vadovybėj (iki 1957 X 1) dėmesys tautinėms kultūroms palaipsniui silpnėjo, kol belikusiame vasaros semestre tautiniai klausimai palikti referuoti ir svarstyti patiems studentams (išimtys lenkams, vengrams, bulgarams).

Ligi 1957 VI 1 Laisvosios Europos univ. stipendijomis (100–400 dol.) buvo pasinaudoję 526 abiejų lyčių asmens, neskaitant 276 stipendijų, skirtų specialiai vengrų studentams, pabėgusiems po 1956 spalio revoliucijos Vengrijoj. Iš tų stipendininkų aukštuosius mokslus yra baigę 150 asmenų, jų tarpe 6 lietuviai. *J.Gr.*

Laisvosios Europos Komitetas (Free Europe Committee, Inc.) įsteigtas Naujorke 1949. Jį sudaro įžymūs JAV pramonininkai, finansininkai, politikai, spaudos žmonės, buv. aukšti kariuomenės pareigūnai, diplomatai. Komiteto nariu yra buvęs ir dabartinis JAV prez. D. D. Eisenhoweris. Komiteto šūkis: kryžiaus žygis dėl laisvės! (Crusade for Freedom!), o svarbiausia veiklos priemonė — Laisvosios Europos radijas, pradėjęs veikti 1950 VII 4 bulgarų, čekų, lenkų, rumunų ir vengrų kalbomis. Radijui medžiagą teikia šių sovietų pavergtųjų kraštų laisvėje esą žmonės. Sovietų pavergtųjų Europos kraštų gyvenimui stebėti, informacijai iš anapus ‚geležinės uždangos' telkti ir perteikti komitetas turi spaudos tarnybą, kuri leidžia mėnraštį East Europe (iki 1957 — News from Behind the Iron Curtain) ir leidinių atskirais sovietų pavergtuosius kraštus liečiančiais klausimais. Komitetas remia sovietų pavergtųjų Europos valstybių laisvėje esančias tautines laisvinimo organizacijas ir jų bendrą centrą, besireiškiantį Pavergtųjų Jungtinių Tautų (žr.) vardu. Komitetas teikia paramos ir Europoje esančių tremtinių tautinių bendruomenių kultūriniams reikalams. Sovietų pavergtųjų Europos kraštų laisvėje esančiam jaunimui padėti komitetas buvo įsteigęs Prancūzijoje prie Štrasburgo Robertsau pily Laisvosios Europos kolegiją (žr.) ir studijuojantiesiems

skyrė stipendijų. Komitetas aprūpina lėšomis JAV Kongreso bibliotekos mėnesinį leidinį apie sovietų pavergtųjų kraštų naujuosius įstatymus ir jų vykdymą (Highlights of Current Legislation and Activities in Mid-Europe). Plg. Lietuvos Laisvės Komitetas.

V. Klevinis (Vaitiekūnas), Laisvosios Europos Komitetas (Lietuva 1952, 1 nr.); Weapon in the Struggle for Freedom, edited by the National Committee for a Free Europe 1951. *V.Vt.*

Laiškai Lietuviams nuo 1950 pradžios Čikagoj jėzuitų leidžiamas mėnesinis žurnalas. Pradžią jam davė Vokietijoj T. J. Bružiko leisti Misijonieriaus Laiškai. Kai jie 1949 sustojo, buvo nutarta panašų laikraštį leisti Čikagoj, JAV. Žurnale nagrinėjami aktualūs religiniai ir kultūriniai klausimai, ypač daug dėmesio kreipiama į šeimos ir jaunimo problemas. L. L. gausiai iliustruojami; paskutiniuoju metu kiekvienas numeris skiriamas vis kitam lietuvių dailininkui. Red. T. J. Vaišnys. Artimiausi bendradarbiai jėzuitai B. Markaitis, A. Tamošaitis, J. Kidykas, J. Venckus, iš nejėzuitų — kun. A. Grauslys, kun. dr. J. Prunskis, P. Maldeikis, dr. A. Liaugminas, J. Augustaitytė-Vaičiūnienė ir kt. Prie žurnalo išorinio grožio daug prisideda Nekaltojo Prasidėjimo seserys Putname, kurios jį spausdina. *J.Pr.*

Laiškas susižinojimo raštas, raštinis pranešimas. L. paprastai laikomi vienaamžiai raštui (žr.). Jie žinomi, rašyti papyre, jau iš sen. Egipto laikotarpių. Babilonijoje l., rašytų molio plokštelėse, rasta iš XVIII a. pr. Kr. (Babilono archyvas Mari iš 1750–1650 pr. Kr.), o Ninivos karališkasis archyvas (asirų) pateikia l. iš X a. pr. Kr. Šių kraštų l. tarpe pasitaiko ir epistolarinės literatūros (žr.) pradmenų. Graikai ir romėnai rašė l. vaškuotose medžio lentelėse, kurios buvo sujungtos po dvi raišteliu ir apvytos siūlais, o vėliau l. naudojo jau papyrusą. IV–III a. pr. Kr. Romoje susidarė atskiras l. rašymo būdas (vad. epistolagraphia) ir atsirado l. raštininkų. Cicerono laikais susidariusiu l. stiliumi vėliau sekė humanistai. Romoje atsirado ir politinių l., kurių nuorašai buvo platinami kilmingųjų tarpe, nevengiant ir klastotinių l. Taip pat pasirodė ir filosofiniai ar kiti moksliniai l. Iš S. Testamento žinomas Urijos l. (II Samuelio, 11 : 14–15), o iš N. Testamento kanoniniai Apaštalų l. Kiti ankstyvosios krikščionybės l. pateko į Migne Patrologia rinkinius. Islamo pasaulyje X a. be paprastųjų l., sklido dar literatūriniai, filosofiniai, religiniai ir kt., kurie buvo nurašinėjami ir saugomi kaip literatūriniai kūriniai. Viduramžiais Europoje buvo rašoma, paprastai lotyniškai ar graikiškai, įvairiausių l. Iš popiežiaus raštinės sklido bulės, brevės ir kt. Imperatorius, valdovai rašė dokumentinio pobūdžio dovanojimus taip pat l. būdu. Vienuolynai l. keitėsi ano meto mokslo žiniomis ir turėjo l. rašymo mokyklas, kurios parūpindavo l. raštininkų ir valdovų raštinėms. To meto vienuolynuose, valdovų buveinėse susidarė l. archyvai, kurie šiandien sudaro tam laikotarpiui labai svarbius šaltinius ir dabar yra spausdinami įvairių kraštų istorinių šaltinių leidiniuose (Monumenta, Codex ir pn.). Humanizmo laikotarpy l. įgauna mokslinio pobūdžio. Petrarka, Eneius Silvio Piccolomini, Erasmus ir kt. seka Cicerono l., rašo daug l. savo draugams ir dėsto juose ano meto humanistinio auklėjimo ir kitokių mokslų mintis. Humanistinių l. įtakoje XV a. pradeda l. rašyti įvairūs valdovų ar kiti pasiuntiniai, keliautojai, kurie plačiai teikia žinių apie jų keliaujamus kraštus, sutiktus asmenis ir t.t.; šiandien tai sudaro itin vertingus istorinių įvykių ir jų laikų šaltinius. L. forma buvo plačiai (ypač XVIII a.) vartojama ir literatūroj (žr. Epistolarinė literatūra).

Seniau papyro ar popieriaus l. buvo sulenkiami ir užliejami vašku, į kurį įspaudžiama žiedu ar atskiru spaudu ženklas: l. atplėšiant tas ženklas buvo sunaikinamas. XV a. iš Kinijos perimtas l. lakas, kurį naudojo vietoje vaško. L. vokai pradėti vartoti Breweno 1820 Anglijoje; netrukus išplito V. Europoje ir kt.

D. L. K-tijos raštinės l. yra žinomi iš XIII a. Juos rašė pranciškonai, o vėliau įvairūs raštininkai. D. L. K-tijos l. buvo įvairiakalbiai, žiūrint kur jie siunčiami. V. Europai buvo rašoma lotyniškai, Ordinui—vokiškai, Rytams—slavų raštinės kalba, o Konstantinopolio patriarchui buvo rašyta net graikiškai; tai rodė itin lankščią D. L. K-tijos diplomatiją. Tie l. šiandien yra paskelbti įvairių šaltinių rinkiniuose, nors dar gausiai esama ir neskelbtų arba tik santraukomis težinomų. Iš jų įdomiausias yra Vytauto l. rinkinys (Codex epistolaris Vitoldi M., red. A. Prochaska, 1882); įdomūs ir kt. Lietuvos kunigaikščių bei didikų l., patekę į kitus rinkinius. XIX a. buvo išlikę svarbių l., kurie teikia daug medžiagos lietuvių atgimimo istorijai. Jie skelbti Lietuvių Tautoje, Mūsų Senovėje, Athe-

naeum, Archivum Philologicum, Darbuose ir Dienose, Tautoje ir Žodyje, o JAV Dirvoje-Žinyne, Žvaigždėje ir kt. Vieni iš svarbesnių to meto l. yra vysk. V. Valančiaus l., teikią medžiagos spaudos draudimui, blaivybės brolijoms ir vietos žmonių gyvenai suprasti (atskiroms parapijoms l.). Juos paskelbė A. Alekna vysk. M. Valančiaus monografijoje (1922) ir Vc. Biržiška Mūsų Senovėje. Spaudos draudimui itin svarbus M. Jankaus archyvas, paskelbtas Tautoje ir Žodyje (III–IV tt.). Kalbos reikalams reikšmingi A. Baranausko (Arch. Philologicum) ir K. Būgos (Mūsų Senovė) l. Mūsų kultūrai ir literatūrai reikšmingi A. Dambrausko, M. Pečkauskaitės l. (Athenaeum), J. Biliūno, P. Višinskio, J. Tumo ir kt. l., paskelbti įvairiose monografijose. XIX–XX a. lietuvių veikėjų ir rašytojų l. buvo sutelkti Lietuvių mokslo d-joje, VDU rankraščių skyriuje, Lituanistikos institute (vėliau Lietuvos mokslo akademijoje), Metropolijos kūrijos archyve (Kaune).

A.Mž.

Laiškenis (Mercurialis) karpažolinių (Euphorbiaceae) šeimos žoliniai augalai. L. vienmetis (M. annua) Lietuvoje sutinkamas retai kaip pikžolė. L. daugiametis (M. perennis) dažnai sutinkamas drėgnuose lapuočiuose. Nuodingas augalas.

Laivagraužis (Teredo navalis) dvigeldžių moliuskų klasės Teredinidae šeimos moliuskas, pavojingas medinių įrengimų ir laivų dugnų kenkėjas. L. yra moliuskams neįprasto kirmėlės pavidalo, ligi 10 cm ilgio; priekiniame gale turi mažą, pritaikytą medienai gręžti dvigeldę kriauklę. Gyvena Juodojoje jūroje ir Tolimųjų Rytų jūrose.

Laivakelis (ag. channel, waterway, vok. Fahrwasser) upėse, kituose vidaus vandenyse ir jūrų seklumose išgilinta ir bojomis ar kitais ženklais atžymėta vaga, skirta laivams plaukioti.

Laivakortė (‚šipkortė') laivų bendrovės bilietas, duodąs teisę bet kuriuo laivu į atitinkamą uostą keliauti. Pradedant XIX a. galu, lietuvių išeiviai, užsidirbę pinigų, nupirkdavo l. savo šeimos nariams ar bernaitis savo mergaitei ir laukdavo jų atvažiuojant.

Laivas pastatas, pritaikytas prekių bei žmonių pervežimui vandeniu, panaudojant irklus, bures ar mechaninę jėgą kaip variklį. Pats pirmutinis l. bus buvęs paprastas medžio rąstas, kurio varomoji jėga — žmogaus rankos arba pagalys. Kiek žmogus gali įsiskverbti į praeitį, visur randa žymes, kad l. buvo vartojamas, nors ir labiausiai primityvaus pavidalo. L. vystymąsi galima suskirstyti šitaip: 1. plaustai, t.y. paskiri rąstai ar rąstų ryšulys; 2. rąstai su išskaptuotu viduriu; 3. žievinė ar odinė valtis; 4. mediniai l., apdengti lentomis, vartojant vijoklius ar odos diržus sujungimui; 5. dideli mediniai l. su tvirta rėmine vidaus struktūra, sujungimui pavartojant vinis; 6. metaliniai l. Beveik visi šie l. pavidalai yra sutinkami dar ir šiandien ir rodo juos naudojančių žmonių kultūrinį aukštį. Sakysim, vakarinių Australijos pakrančių primityvieji žmonės plaukioja ant rąstų su nusmailintais galais, Peru valstybės indėnai dar tebevartoja rąstų ryšulius, varomus burėmis.

Skaptuoti rąstai yra glaudžiai susiję su akmens amžiumi; jų liekanų rasta Šveicarijos ežerų pakrantėse, Skotijoje, Airijoje ir kt. Nėra žinių, kada buvo pradėta vartoti žievinė valtis, kuri staigiai ir smarkiai pastūmėjo į priekį l. konstrukciją. Dėl savo lengvumo tokia valtis turi geras valdymo savybes. Jai reikia specialių vidaus rėmų, sudarančių valties griaučius. Šie griaučiai iš karto buvo labai grubūs, bet vis tiek jie davė pradžią skersiniams rėmams, išilginiam sutvirtinimui ir pleištui. Spėjama, kad tokių valčių gimtinė yra Amerikos žemynas. Šios rūšies turtingesnių pavyzdžių šiandien dar yra sutinkama Magelano sąsiauryje, Vidurinės Afrikos ežeruose. Vijokliai bei odiniai diržai, kaip jungiamoji priemonė, taip pat daug prisidėjo prie l. statymo pažangos. Griaučių ir pleišto įvedimą galima laikyti tikrąja l. statybos pradžia, nes šios l. dalys yra pačios svarbiausios. Visi tie patobulinimai atsirado dar priešistoriniais laikais; jų pavyzdžių randama Nilo baseine. Polinezijos salyne, Šiaurės jūros pakrantėse.

Pirmų tikslesnių davinių apie senovės l. turime iš Egipto antkapių piešinių, liudijančių, jog egiptiečiai jau 3500 pr. Kr. Vidužemio jūroje plaukiojo irkliniais l., kurie talpino 20 ir daugiau irkluotojų, neskaitant krovinio. Šie l., pradžioje statyti iš trumpų akacijos medžio lentelių, jau turėjo negalutinai nustatytos paskirties paverčiamą ir apačioje pražargdintą stiebą, vėlyvesniais laikais apvilktą burės pavidalo audeklu, buvo šaukšto formos ir vairuojami plokščiu irklu, pritvirtintu arti l. dubens arba l. šonuose.

Laivas

Viršuje kairėje — egiptiečių laivas (iš reljefo Berlyno miesto muz.), dešinėje — fenikiečių prekybinis laivas (iš bareljefo, rasto Sidone, dabar Beiruto muz.), apačioje — graikų irklinis laivas (iš vazos, esančios Luvro muz.)

Maždaug tuo pačiu laiku Kretos jūreiviai taip pat rodėsi Vidužemio jūroje laiveliais, kurie pasižymėjo itin aukšta konstrukcijos bei statybos kokybe ir rodė tipingų skirtumų tarp prekybos ir karo l.

Apie 1000 pr. Kr. fenikiečiai nustelbė savo didesniais ir geresniais karo bei prekybos l. tipais, statytais iš ilgų kedro medžio rąstų, atgabentų iš krašto užnugario. Jų pilvoti prekiniai l. Gauli, kurių rago skiauterę puošė išdrožtos arklių galvos, buvo statomi karvelės būdu ir neabejotinai pirmieji pradėjo naudoti kvadratinę burę pagrindine varomąja priemone. Šiais l. fenikiečiai ūkiškai užviešpatavo Vidužemio jūros krantus ir aplankė visą tuomet žinomą pasaulį. Tai liudija jų aukštą l. konstrukcijos bei statybos ir navigacijos išsivystymą.

Graikų statybos l. skyrėsi nuo egiptiečių bei fenikiečių l. tuo, kad jie buvo siauresni ir ilgesni. Ankstyvesnieji l. neturėjo denių, vėliau atsirado daliniai deniai, kurie dar vėliau buvo ištęsti per visą l. Homero aprašyti l. turėjo dalinius denius ir jų įgulas sudarydavo 50–120 žmonių; išskyrus vyriausius vadus, visi irkluodavo. Ginkluoti būdavo masyviais judančiais basliais, kuriais skandindavo priešo l. Šie l. turėjo aukštai iškeltus abudu galus ir buvo tipiški Vidužemio jūros l. Irklų eilės buvo padidintos iki septynių. Yra minima net 16 eilių irklų, tačiau nėra žinoma, kaip jos buvo išdėstytos.

Romėnai, įstumti į jūrų karą su Kartagina, pasisavino iš fenikiečių-kartaginiečių l. statybos meną. Pritaikydami kartaginiečių l. konstrukciją bei jūrų kautynių techniką ir graikų patirtį, jie padėjo pagrindus savo imperijai. Romos karams Vidužemio jūroje aprimus, daugiau dėmesio buvo skirta prekybai, ir todėl krikščioniškosios eros pradžioje romėnai jau turėjo grynai savo kūrybos itin darbingus prekinio l. tipus. Didžiausi buvo 30–35 m ilgio ir pajėgė pakelti iki 250 t krovinį, gabeno javus iš Egipto. Šie, su deniu statomi, l. jau turėjo viršutinę burę ir priešburę. Dubuo buvo aukštai iškeltas dėl tradicinės anų laikų jūreivių baimės, kad l. gali būti užlietas iš paskos sekančių jūros bangų.

Tuo metu, kai po Romos Imperijos žlugimo ir barbarų užplūdimo l. statybos menas Vidužemio jūroje keliems šimtmečiams nustojo vystęsis, Europos šiaurėje vikingai pradėjo statyti ypatingai jūreivingus, sukiojama bure, 60 bei daugiau irkluotųjų sutalpinančius l., kuriuose irklas tuvo tik pagalbinė varymo priemonė. Šių l. statyba ir konstrukcijos principai esmiškai skyrėsi nuo Vidužemio jūros l. Šių l. gūžys ir dubuo buvo labai smaili su iškiliomis rago bei dubens skiauterėmis, laisvasis bortas daug aukštesnis, danga klinkeriniu būdu klota, o pačių liemens dalių sujungimo būdas, nežiūrint denio nebuvimo, daug tvirtesnis ir pajėgus atsispirti audringiems Šiaurės jūros ir Atlanto vandenims. Vikingams-normanams plečiantis į Europos pietus, jų tipo l. buvo palengva perimamas ir perkonstruktuojamas į pilvotesnį Atlanto tipo l., pritaikomą įvairiems reikalams.

Normanų įsikūrimas Sicilijoj ir Kryžiaus karai suvedė į glaudesnį sąlytį Atlanto ir Vidužemio jūros tipo l. Irklai pradėjo palaipsniui nykti, o l. trumpėti ir platėti. Stiebų skaičius padidėjo iki trijų. Nuo pat vidurinių amžių pradžios Genujos ir Venecijos respublikos sugalvodavo l. daugiausia patobulinimų, bet geriausius l. pasistatydavo prancūzai. Maždaug tuo pačiu metu portugalai ir ispanai išvystė gerą jūrinio l tipą vadinamą karavele (žr.). Kolumbo

Santa Maria yra laikomas tipišku karavelės pavyzdžiu.

Pakilę interesai Indijoje XVII a. paskatino Angliją didinti ir tobulinti laivyną tiek, kad nebūtų sunku ir pavojinga pasiekti Indiją, nežiūrint nuolatinių portugalų piratinių veiksmų.

XIX a. pradžioje atsirado didesnio tonažo l., nes buvo įsitikinta, kad dideli l. visais atžvilgiais geriau apsimoka. Tuo metu atsiradusi garo mašina buvo mėginta pritaikyti l., bet pirmieji bandymai mažai ką tesudomino. Tometinės JAV l. statyklos pradėjo moksliškai tyrinėti l. linijas ir surado, kad iki to laiko vartotas l. pavidalas buvo visiškai netinkamas. Suteikus l. daugiau dinamiškumo pakilo jų greitis. Maždaug tuo pačiu metu pradėta bandyti statyti geležinius l. Pradžioje ši idėja buvo sutikta su pajuoka, ypatingai Anglijoje. Tometinė Anglijos laivyno vadovybė, nežiūrint labai pozityvių įrodymų, kad metalinis l. ne tik neskęsta, bet dar geriau pakelia audras, avarijas ir kitas jūrines nesėkmes, dar ilgai priešinosi šiai naujenybei, ir todėl ten geležis, kaip l. statybos medžiaga, buvo įvesta vėliausiai.

Kartu su geležimi palengva pradėjo skverbtis į l. garo mašina, ir XIX a. antrasis ketvirtis galima laikyti naujos laivininkystės eros pradžia. Jau 1786 James Rumsey Potomako upėj (JAV) išbandė savo sugalvotą garo siurbliu varomą l., pajėgusį išvystyti 4 mazgų greitį. Kiti bandė pritaikyti garu varomus irklus, tačiau daug sėkmingesnis garo jėgos išnaudojimas buvo pritaikytas sugalvojus šoninius l. ratus su atitinkamomis mentėmis. Vienas iš pirmutinių tokio tipo l., įrodęs savo naudingumą, buvo Charlotte Dundas, kurį Symington pastatė Skotijoje 1801. Šis l. kurį laiką buvo naudojamas kaip vilkikas Forth ir Clyde kanaluose. Robert Fulton, nuvykęs į Angliją, susipažino su pirmaisiais garlaiviais ir grįžęs į JAV pastatė Hudsono upėje garlaivį Clermont, kurį 1807 paleido kaip keleivinį l. tarp Naujorko ir Albany.

Pirmasis garlaivis, padaręs tikrą jūrinę kelionę, buvo Phoenix, nuplaukęs iš Hoboken, N.J., į Filadelfiją. 1812 Bell pastatė garlaivį Comet ir juo vežiojo prekes tarp Glasgowo, Greenocko ir Helensburgo, Anglijoje. 1818 Amerikoje statytas garlaivis Savannah iš Naujorko išplaukė į Le Havre. Po 80 val. plaukimo pristigo kuro ir kelionę užbaigė varomas burėmis. Nors

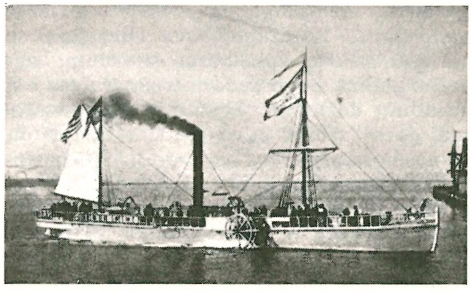

Garlaivis Clermont, kurį R. Fultonas 1807 paleido iš Naujorko į Albany

šis l. tik dalį kelionės atliko garo mašinos varomas, vis tiek laikomas pirmuoju garlaiviu, perplaukusiu Atlanto vandenyną. 1833 kanadiečių garlaivis Royal Williams iš Halifax per 25 paras pasiekė Angliją, padarydamas pradžią reguliariam transatlantiniam garlaivių susisiekimui. 1840 Samuel Cunard pastatė 4 dvynius garlaivius po 1150 t svorio, 2 cilinderių mašinomis, kiekviena iš jų 740 a.j., normaliose sąlygose galinčius pasiekti 9 mazgų greitį ir pajėgius pasiimti pakankamai kuro ištisam Atlantui perplaukti. Nors šie laivai dažnai burinių l. būdavo pralenkiami, bet jie ilgai ir sėkmingai palaikė transatlantinį susisiekimą.

1839 Anglijoje buvo pastatytas pirmas garlaivis Archimedes su Francis Petit Smith užpatentuotu sraigtu. Tuo pačiu metu švedų l. Robert F. Stanckton įsidėjo kapitono John Ericsono užpatentuotą sraigtą. Nors tai buvo nedideli l. ir netobuli sraigtai, tačiau jau buvo aišku, kad sraigtas kaip varomoji l. priemonė turi didelę ateitį. 1843 Bristolyje nuleistas Great Britain 3618 t svorio garlaivis buvo ištisai geležinis, turėjo vieną 4 cilindrų mašiną ir bandomoje kelionėje pasiekė 12 mazgų greitį. Pirmoji kelionė iš Liverpulio į Naujorką truko 14 dienų ir 20 val. 1846 rudenį dėl klaidingos navigacijos l. užplaukė ant seklumos Airijos pajūryje, kur išbuvo visą žiemą, atlaikydamas dideles audras. Sekantį pavasarį buvo nuo seklumos nukeltas ir kiek pataisytas vėl paleistas apyvarton. Šis įvykis įtikino visus, kad geležis, kaip statybinė l. medžiaga, yra visais atžvilgiais pranašesnė už medį. Net ir Anglijos laivyno vadovybė po šito įvykio nustojo trukdyti geležinių l. statybą.

1894 Charles Parson pritaikė l. King Edward garo turbiną. Šis l., neskaitant bandomojo Turbinia, buvo pirmutinis turbo-

garlaivis, sėkmingai plaukiojęs Atlanto vandenyne. Pradžioje buvo sunkumų su turbinų aukštu apsisukimo skaičiumi, nes tai negalima buvo suderinti su sraigto apsisukimų dažnumu. Pašalinus šį netikslumą, garo turbina buvo pradėta vartoti didžiuosiuose prekybos bei karo l. 1907 pastatytieji transatlantiniai l. Lusitania ir Mauretania turėjo nesumažinto apsisukimo turbinas 7400 a.j. ir galėjo plaukti 27 mazgų greičiu.

1903 Kaspijos jūroje pasirodė pirmas l. Wandal, varomas dizeliniu motoru. Vidaus degimo varikliai vėliau labai paplito ir šiandien yra praktikuojami daugelyje keleivinių ir prekinių l.

XX a. pradžioje buvo pradėti statyti turboelektriniai bei motoelektriniai l. Šių tipų l., pasiekę savo vystymosi ribą, atrodo, nebus toliau tobulinami, nes elektromotorų patalpos pasidarė didesnės negu pačių pagrindinių mašinų patalpos. Turboelektrinis l. savo aukščiausią išsivystymo laipsnį pasiekė buv. prancūzų transatlantiniame l. Normandie, kur vieno sraigto motorų galingumas pasiekė 45.000 a.j. Dizelis taip pat toliau nebesivysto, nes nežiūrint ekonomiško kuro išnaudojimo, neįmanoma didinti motorų apsisukimo skaičių ir iš vieno cilindro gauti daugiau negu 3000 arklio jėgų.

1955 Grotton, Conn. (JAV), buvo nuleistas į vandenį pirmas povandeninis l. Nautilus, varomas atomine energija. Vėliau jį pasekė antras — Sea Wolf. Šie l. savo bandomąsias keliones atliko labai sėkmingai, ir lauktina, kad šios rūšies energija artimoje ateityje bus pritaikyta visų paskirčių l., nes 2 svarai uranijaus atlieka 340.000 galionų naftos darbą. Be šiuo metu esamų trijų povandeninių l., varomų atomine energija, 1960 JAV numatyta nuleisti į vandenį ta pačia energija varomas 40.00 t talpos tanklaivis. *L.Bls. ir M.Slp.*

L. t i p a i yra skirtingo dydžio, pavidalo, variklių, paskirties. Apie karo l. tipus žr. Karo laivynas. P r e k y b o s laivyne pagal paskirtį skiriami šie l. tipai:

D i d i e j i t r a n s a t l a n t i n i a i l. — dideli ir greiti l. 20.000–90.000 b.r.t. talpos ir 26–34 mazgų greičio, kurie naudojami greitam keleivių susiekimui tarp Europos ir Š. Amerikos. Jų talpa tokia didelė, kadangi keleivių patogumui yra viskas, ką galima rasti mažame miestelyje, pradedant valgyklomis, ligoninėmis ir baigiant sporto aikštėmis su maudymosi baseinais bei patalpomis pamaldoms. Šių l. eksploatacija labai brangi, nes dviem keleiviams tenka vienas įgulos narys. Jie statomi daugiau prestižo sumetimais, negu iš būtino reikalo; lenktyniaujama vad.,mėlynojo kaspino' greičio varžybose. Jų skaičius negausus, nes tik galingiausios laivininkystės bendrovės gali sau tokią prabangą leisti. Šito tipo l. pavyzdžiais gali būti: naujasis amerikiečių United States — mėlynojo kaspino laimėtojas, paimąs 2000 keleivių; anglų Queen Mary ir Queen Elizabeth, olandų Nieuw Amsterdam, prancūzų Liberté (buv. vokiečių Europa). Šalia keleivių bagažo šie l., dėl ribotų kroviniams skirtų patalpų, paima tik užjūrių paštą ir aukštos kokybės gaminių.

D i d i e j i k e l e i v i n i a i - p r e k i n i a i l. paprastai būna kiek lėtesni ir mažesni

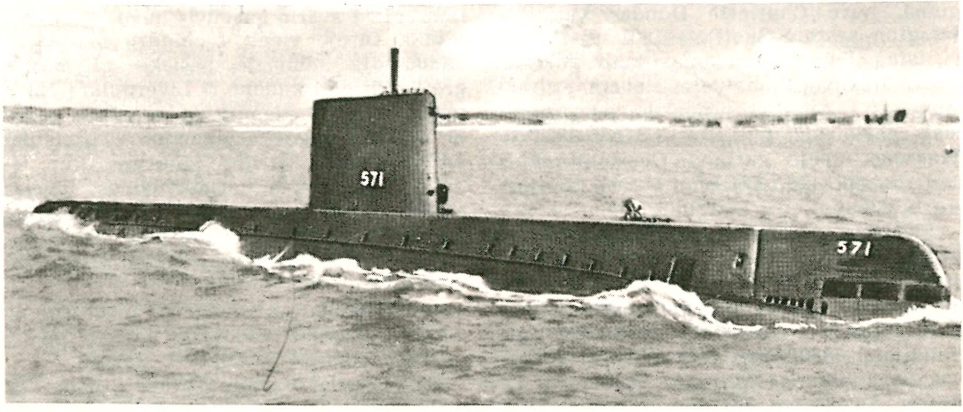

Nautilus, pirmas povandeninis laivas, varomas atomine energija (1955)

negu aukščiau minėtoji keleivinių l. grupė. Jų talpa yra 10.000–30.000 b.r.t., o greitis apie 20–25 mazgai. Paimdami dar palyginti didelį keleivių skaičių — iki 500 žmonių, kuriems l. yra pakankamai panašių patogumų kaip grynai keleiviniuose l., šios grupės l. pasikrauna didelius kiekius krovinių, palaikydami keleivių ir skubų aukštesnės kokybės krovinių transportą tarp didžiųjų jūrų susisiekimo ir prekybos centrų Europoje ir kt. pasaulio šalyse. Panašaus tipo švedų l., pvz. Gripsholm, JAV lietuviai prieš II pas. karą vykdavo aplankyti Lietuvos.

D i d i e j i p r e k i n i a i l. dažniausiai yra linijiniai, t.y. palaiko reguliarų visokių krovinių transportą tarp didesniųjų jūrų prekybos centrų. Jų talpa maždaug 3000–15.000 b.r.t., o jų greitis apie 16–21 mazgų. Juose paprastai yra, pareinant nuo l. dydžio ir klasifikacijos, patalpų ir mažam keleivių skaičiui, tačiau be didelio ištaigingumo. Anglų-lietuvių laivininkystės bendrovės United Baltic Corporation l. Baltara, Baltonia ir kt., plaukioję su anglų vėliava ir reguliariai lankęsi Klaipėdoje, įėjo šion l. klasėn.

V i d u t i n i e j i i r m a ž i e j i p r e k i n i a i l. būna tarp 500–3000 b.r.t. bei 9–17 mazgų greičio. Dažnai jie naudojami nereguliariam, vad. trampiniam (bastūniškam) susisiekimui tarp mažesniųjų uostų su ypatingai smulkiais išsišakojimais. Tačiau aiškaus taisyklingumo nėra: ir linijiniam ir trampiniam plaukiojimui naudojami įvairaus dydžio krovinio l. Šiai kategorijai priklausė daugiau ar mažiau lietuviškųjų laivininkystės b-vių jūrų l., kaip Kaunas, Nida, Šiauliai ir kt.

Šio tipo l. raižo viso pasaulio vandenis, beieškodami ir begabendami visokį pasitaikantį krovinį, kartais išeities uostan grįždami tiktai po metų ar kitų. Visuose uostuose l. pakrovėjai ir jų agentai yra sudarę tam tikrą bendradarbiavimo ir susižinojimo sistemą padėti šiems trampiniams l. rasti krovinio. Atsitiktinio plaukiojimo l. apima 20% pasaulinio jūrų transporto.

P a k r a š č i ų i r a r t i m o s u s i s i e k i m o l. plaukioja pakrančių vandenyse arba tarp salų, atlikdami smulkųjį jūrinį transportą ir susisiekimą. Jiems priskirtini ir maži, bet dažniausiai gana greiti keleiviniai l. Prieš karą Klaipėdoje reguliariai apsilankydavo vokiškieji Ostpreussendienst'o l. Tannenberg ir kt., kurie palaikydavo jūrinį keleivių susisiekimą tarp kraštų, prieinančių prie Baltijos jūros. Į šią kategoriją skirtini ir jūrų kurortų l., keltai artimam pakrančių susisiekimui, pvz. buv. klaipėdiškės Meyhoefer'io laivininkystės b-vės l. Kuršių Marės.

Toliau seka mažieji, palyginti naujo tipo, j u n g t i n i o u p i n i o i r j ū r i n i o s u s i s i e k i m o p r e k i n i a i l. (250–600 t keliamosios galios ir 6–10 mazgų greičio), kurie dėl mažo ilgio (30–60 m) ir dėl nedidelės grimzlės yra labai naudingi ir gali pasiekti tolimus aukštupių uostus. Tų l. denio pastatai yra žemi, kad l. galėtų praeiti po tiltais. Jų reikšmė auga ypatingai Europoje, nes jais kroviniai pergabenami iš upių didesniųjų uostų tiesiai į kaimyninių kraštų jūrų uostus. Šių l. dėka Austrija, Čekoslovakija, Šveicarija ir Vengrija pasidarė jūriniais kraštais. Apie 20% anglų jūrinio transporto yra aptarnaujama šio tipo olandų laivų, o šveicarų laivynas, plaukiodamas tarp Bazelio ir Olandijos bei Belgijos uostų, pergabena pro Bazelio uostą maždaug trečdalį šveicarų užsienio prekybos.

T a n k l a i v i ų uždavinys yra transportuoti žemės alyvą, jos derivatus ir kitokį skystą krovinį. Jų konstrukcija yra skirtinga nuo sauso krovinio l.: 1. gaisro pavojaus sumetimais mašinų skyrius yra l. gale ir atskirtas atitinkama skersine aklina pertvara nuo krovinio patalpų; 2. dėl nebuvimo denio angų, t.y. dėl visiško denio sandarumo, leistinoji grimzlė daug didesnė; 3. per visą l. nutiestas išilginis tiltelis, kuriuo įgula audros metu gali vaikščioti nuo vieno l. galo į kitą, nes dėl didesnės leistinos grimzlės audroje bangos dažnai užlieja tanklaivio denį; 4. krovinių patalpose išvestos išilginės ir skersinės pertvaros sumažinti skystojo krovinio įsisiūbavimui; 5. atsparumui padidinti išvesti išilginiai rėmai, ir t.t Tanklaiviai sudaro gana didelę pasaulinio prekybos laivyno tonažo dalį. Prieš II pas. karą šioje l. kategorijoje be konkurencijos pirmavo norvegai; dabar pirmauja amerikiečiai. Tanklaiviai, vis greitėdami ir didėdami, yra vidutiniškai pasiekę 20 mazgų greitį ir 25.000 t keliamosios galios dydį; tarp jų yra tokių milžinų, kaip 45.000 t. tanklaivis ‚Al-Malik Saud Al-Aval' (Karalius Saud I), priklausąs graikų kilmės amerikiečiui.

L. š a l d y t u v a i gabena šaldytas bei šaldomas gėrybes (mėsą, kiaušinius, sviestą, vaisius ir pn.). Krovinių patalpos yra izoliuotos ir šaldomos. Jose išlaikoma rei-

Klaipėdos laivų statykla (1957)

kalinga pastovi ir nuolat kontroliuojama temperatūra. Lietuvos Baltijos Lloydo l. Kretinga ir Utena buvo tokie l.-šaldytuvai.

Specialios paskirties l. statomi gabenti geležies rūdai, bėgiams, garvežiams, didelių išmačių mašinoms ir pn. Tokių specialių l. dydis ir greitis yra gana įvairus. Krovinių patalpų angos būna ypatingai ilgos ir atitinkamai sutvirtintos, dvigubas dugnas taip pat gerokai sustiprintas, denio gervės (kranai) ir specialūs pasikrovimo bei išsikrovimo įrengimai didelio pajėgumo (mažesniuose uostuose tenka pasikliauti vien savo kėlimo priemonėmis). Didelė dalis Šiaurės Amerikos didžiųjų ežerų l. yra specialios paskirties. Į šią grupę skirtini ir jūrų keltai (žr. Keltas).

Žvejybos l. yra įvairaus dydžio (iki 150 t) ir paskirties, žvejoją tolimojoje jūroje ir pakrantėse. Prie žvejybos l. priskirtini ir didžiuliai (iki 30.000 t talpos) banginių medžiojimo l.-įmonės.

Pagalbos l. grupei priklauso vilkikai (jūrų ir uostų), narų l., gelbėjimo laiveliai ir l. Gelbėjimo laiveliai būna valdiški arba žinioje draugijų, turinčių tikslą gelbėti žmogaus gyvybę iš pajūryje pavojun patekusių laivų. Tokių laivelių arba jų garažų Lietuvos pajūryje buvo ties Nida, Juodkrante ir Melnrage. Gelbėjimo l. ir narų l. verčiasi paskendusių l. arba tų l. jūros dugnan nusigabentų krovinių iškėlimu. Uostų vilkikai pagelbsti didesniems l. siaurose uostų vietose pristoti arba atsitraukti nuo krantinių. Jūrų vilkikai plukdo per tolimiausius vandenis įvairius plūduriuojančius pastatus, neturinčius nuosavų varomųjų priemonių, arba nuvelka ant seklumų užplaukusius jūrų l. Šion grupėn priklauso ir plaukiojančios gervės bei dokai (jų po vieną turėjo Klaipėdoje Lindenau laivų statybos įmonė).

Uosto ir navigacinės tarnybos l. — barkasos (pvz. buv. Klaipėdos uosto valdybos Vilnis), žemsemės uosto arba plaukiojimo vagos gilinimui (pvz. Klaipėdos uosto valdybos žemsemės Mindaugas — uostui, Jūra — vagai), uosto policijos kuteriai (pvz. buv. mūsų Partizanas), locų l. (pvz. buv. mūsų Šarūnas), ledlaužiai (pvz. mūsų Perkūnas), navigacinių ženklų l. ir navigacinių ženklų išdėstymo l., povandeninių kabelių klojimo ir pn. Šie l. dažniausiai yra valdiški ir prekybos laivyno sąstate užima savo rūšies tvarkdarių ir padėjėjų vietą.

Visi šie pagrindiniai l. tipai turi įvairiausių pereinamų formų, kurios pagal savo ypatingą paskirtį turi savo atitinkamą savitą vystymosi tendenciją. *L.Bls.*

L. statyba. Plūdrumas, talpumas, neskandumas, stovingumas, judrumas, vairingumas, gyvenamumas ir atsparumas yra pagrindinės jūrinio l. savybės, kurios prekybos l. projektuojant modifikuojamos pagal gabenamų krovinių rūšį ir kiekį, priplaukiamų uostų gylį, krovimo priemonių rūšį ir t.t. garantuoti l. rentabiliškumui; o karo laivą projektuojant — pagal ginklavimą, šarvus, operatyvinius uždavinius ir pn. užtikrinti l. kovingumui.

Plūdrumas. Pagal Archimedo dėsnį, bet kuris l. plūduriuos, jei jo panardintos dalies išstumto vandens kiekio svoris yra lygus to l. svoriui; l. skęs, jei jis yra sunkesnis už vandens kiekį, kurį savo tūriu pajėgs išstumti. L. laikytis visiškai pasinėrus pakibusioje padėtyje bet kuriame vandens gylyje, kaip pvz. balionui ore, neįmanoma, nebent, kaip povandeninio l. atveju, padedant priedinėms jėgoms, atsiradusioms dėl l. judėjimo. Mažiausi vandens temperatūros arba vandenyje ištirpusių druskų kiekių svyravimai keičia vandens lyginamąjį svorį, taigi ir išstumto vandens kiekį, versdami l. giliau grimsti arba daugiau išsinerti.

T a l p u m a s. Plūduriuojančio l. panardinto dalies išstumtas vandens kiekis laivų statyboje tad turi dvigubą reikšmę: a. reiškia pakrauto l. svorį, b. atitinkamą l. panardintos sandarios dalies išstumto vandens kiekio svorį arba plūdrumo jėgą. Keičiantis l. svoriui (pagal didesnį ar mažesnį krovinį), kartu keičiasi ir l. panardintos sandarios dalies tūris ir atitinkamai l. grimzlė. Todėl l. statyboj naudojamas vad. k o n s t r u k c i j o s s v o r i s (išreiškiamas svorio tonomis), kuris yra kelionėn pakrauto arba kautynėms paruošto l. maksimalinis svoris. Prekybos l. konstrukcijos svoris skirstomas į tris pagrindines svorio grupes: 1. l. liemens svorį (įskaitant visas su liemeniu pastoviai sujungtas statybines dalis), 2. variklius ir 3. naudingą krovinį, arba keliamąją galią (deadweight) — keleivius su bagažu, įgulą su apranga, maistą, krovinius, kurą ir t.t. Grynai prekinių l. keliamoji galia sudaro du trečdalius l. konstrukcijos svorio.

Pagrindinių l. išmačių nustatymui, be konstrukcijos svorio, žinotinas ir to svorio užimamas k o n s t r u k c i j o s t ū r i s. Atskaičius iš konstrukcijos tūrio dvigubo dugno tūrį, krovinių patalpose erdvę tarp grotelių ir l. dangos, krovinių patalpų angas, laktas, pagalbinių mašinų patalpas ir apsauginius denių pastatus, gaunama b r u t t o talpa, išreiškiama registrinėmis tonomis (žr.), arba talpos tonomis, žymima b.r.t. L. n e t t o talpa, irgi registrinėmis tonomis išreiškiama, bet n.r.t. žymima, nustatoma iš brutto talpos atskaičius patalpas, naudojamas įgulos ir navigacijos reikalams, patalpas varikliams ir velenų tunelius. Prekiniuose l. keliamosios galios santykis su b.r.t. yra maždaug 1,5—1,6, o n.r.t santykis su b.r.t. būna 0,5—0,6.

N e s k a n d u m a s. Vandens paviršius, skiriąs l. panardintą sandarią dalį nuo nepanardintos sandarios dalies ir sutampąs su konstrukcijos svorio didžiausios leistinos grimzlės linija, yra vadinamas k o n s t r u k c i j o s v a n d e n s l i n i j a (stp. — KVL), ir jo padėtis atžymima vad. laisvojo borto ženklu ant prekybos l. šonų. Atstumas tarp viršutinio aklino denio ir didžiausios leistinos grimzlės, vadinamas laisvuoju bortu, rezervuoja tam tikrą atsarginę keliamąją galią, kuri maždaug lygi KVL plotui padaugintam iš laisvojo borto vidutinio dydžio, ir kuri pareinamai nuo l. skersinių aklinų pertvarų atstumų nustato l. neskandumo laipsnį. Prekinių l. atsarginė keliamoji galia yra 0,3–0,5 sandarios panardintos dalies, o keleivinių l. net 1,5. Žemiausias neskandumo laipsnis turimas, kai pakrauto l. dviem patalpoms, aklinomis pertvaromis pertvertomis, prakiurus, l. grimzlė yra apie 7,5 cm žemiau viršutinio aklino denio apatinės briaunos.

Akstiną tvarkyti l. neskandumą davė Titaniko tragiškas skendimas pirmos kelionės metu 1912. 1914 sušaukta tarptautinė konferencija išdirbo atitinkamas taisykles, kurias Londono 1926 tarptautinė konferencija papildė ir sudarė tarptautinę konvenciją, netrukus pasirašytą visų jūreiviškų tautų. Po II pas. karo 1926 nuostatai buvo papildyti naujais. Šios konvencijos dėka l. yra garsiniai signalai, gylio matavimo prietaisai, sekamas oras, naudojamos ugniai atsparios medžiagos kabinose, aliarmo įrengimai ir t.t.

S t o v i n g u m a s įgalina l. atsitiesti iš skersinio arba išilginio pasvirimo padėties, nustojus veikti l. pasvirusią padėtį sukeliančiai jėgai. Tai l. apsauga nuo apsivožimo. L. pasvyra pakrypęs į kurį nors šoną. L. pagrimsta gūžiu arba dubeniu, pakrypęs apie savo skersinę ašį. Pasvirimu

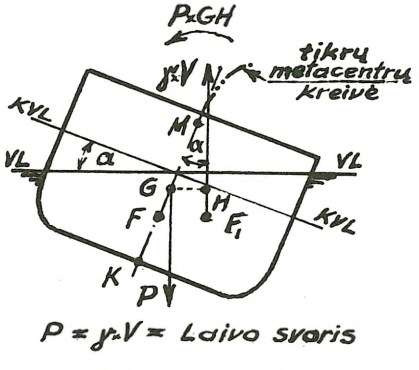

Skersinis stovingumas

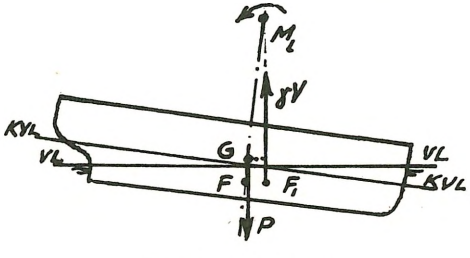

Išilginis stovingumas

ir pagrimzdimu yra ženklinamos laivo statinės stovingumo padėtys. L. supa, pasviręs iš vieno šono į kitą, t.y. švytuoja apie savo išilginę ašį. L. linguoja, kai ragas ir dubuo pasineria ir išsineria, t.y. kai l. švytuoja apie savo skersinę ašį. Supimas ir lingavimas yra l. dinaminių judesių sąvokos. L. tiktai tada tinkamas jūrai, kai jis yra statiškai ir dinamiškai stovingas.

L. yra atsitiesusioje statinėje pusiasvyroje veikiant dviem jėgų sistemoms: žemės traukai, veikiančiai žemyn, ir plūdrumo jėgai, veikiančiai aukštyn. Gravitacinės sistemos veikimo centras yra pakrauto laivo svorio centre G. Atitinkamas plūdrumo sistemos centras F yra l. formos išstumto vandens, t.y. panardintos l. formos dalies centre. Abu šie centrai yra ant tos pačios vertikalinės tiesės, kuomet l. yra normalioje, atsitiesusioje pusiausvyros padėtyje. Kuomet koks nors išorinis jėgų poris veikia l., l. suksis apie savo išilginę ašį, t.y. pasvirs. L. svorio centro padėtis nesikeis, tačiau vertikaliai aukštyn veikianti plūdrumo jėga keis savo padėtį dėl povandeninės l. formos keitimosi. L. svoris ir plūdrumo jėga sudaro jėgų porį (sandauga l. svorio P ir peties GH), lygų ir priešingą išoriniam jėgų poriui (žr. brėž.). Kreivė sudaryta iš svorio-plūdrumo jėgų porio reikšmių, atidėtų pagal l. pasvirimo kampus, grafiškai vaizduoja l. stovingumo dydį ir apimtį. Skiriama skersinis ir išilginis stovingumas. Tarnyboje esančio l. stovingumas keičiasi tarp labai vienas nuo kito nutolusių ribų dėl kuro ir krovinio kiekio keitimosi kelionėje. Apie l. stovingumą galima spręsti tik iš stovingumo kreivių, kuriomis l. konstruktorius aprūpina l. Nėra jokio tarptautinio sutarimo dėl minimalaus GM dydžio arba dėl stovingumo apimties. Neturint galvoje prakiurimo arba užliejimo atvejų, prekybos l. GM yra tarp 0,45 ir 1,1 m (karo laivų GM gerokai didesnis dėl būtino didesnio stovingumo šaudymo metu), o stovingumo apimtis, t.y. kreivė atstatomųjų momentų arba pečių daroma teigiama pasvirimams nuo 0° iki 65°. Stovingumo momentas didėja, didėjant l. svoriui ir peties ilgiui GH. Kadangi GH priklauso nuo G padėties, t.y. nuo visų l. dalių išsidėstymo ir nuo F šoninio pasistūmėjimo, kuris juo didesnis, juo platesnis ir juo plokštesnis yra l. liemuo, esant tam pačiam panardintam l. tūriui, todėl, jei nėra kitų reikalavimų, l. rėmus stengiamasi daryti U formos.

L. supimo ir lingavimo judesiai banguotoje jūroje susideda iš paties l. švytavimų ir jūros bangų impulsų. Ilgesnį laiką jūros bangų periodui sutapus su paties l. švytavimais, l. gali apsivožti, nes su kiekvienu bangų impulsu didinamas l. supimo kampas. Tokiais atvejais l. atsukamas prieš bangas pakeisti bangų impulsų dydžiui arba supimai slopinami specialiais mechaniniais įrengimais, pvz. šoniniais pleištais, slopinimo tankais (Frahm), stabilizaciniu giroskopu (Sperry, Schlick).

L. p a s i p r i e š i n i m a s. Kad galėtų l. judėti, turi nuolat nugalėti plaukiamame kelyje trejopą pasipriešinimą. F o r m o s, arba b a n g ų, p a s i p r i e š i n i m a s: kadangi l. yra dalimi įgrimzdęs vandenyje ir dalimi išniręs viršum vandens, tai, pagal Bernoulli hidrodinamikos dėsnį, l. greičio

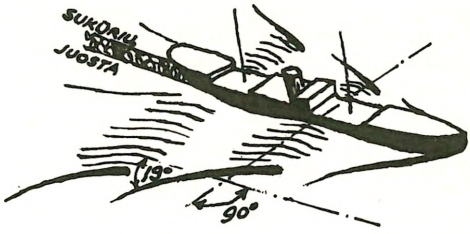

Išilginės ir skersinės laivo bangos

sukeltas slėgimas ties l. gūžiu ir ties l. dubeniu spaudžia vandenį į viršų, nes oro slėgimas yra mažesnis negu vandens. Taip susidaro ties l. gūžiu ir dubeniu išilginės ir skersinės bangos. Išilginės bangos slenka į l. užpakalį, sudarydamos su l. plaukimo kryptimi maždaug 19° kampą, kuris yra nepriklausomas nuo l. formos, dydžio ir greičio. Skersinės bangos sudaro 90° kampą su l. plaukimo kryptimi; jų ilgis priklauso tik nuo l. greičio, o aukštis nuo l. dydžio ir formos. Suma jėgų, reikalingų sukelti šioms išilginėms ir skersinėms bangoms, ir vadinama formos, arba bangų, pasipriešinimu. T r i n t i e s p a s i p r i e š i n i m a s atsiranda dėl lipumo pratekančio vandens, kuris prilipdamas prie l. išorinės dangos atplėšiamas mažučiais sūkurėliais. Dėl to vanduo ties dubeniu atsilieka nuo l. tekėdamas mažesniu greičiu, negu l. plaukia, ir velkasi iš paskos sūkurių juostos forma. Trinties pasipriešinimo dydis priklauso nuo išorinės dangos šiurkštumo ir l. panardintos dalies paviršiaus ploto. O r o p a s i p r i e š i n i m a s yra gana žymus

plaukiant dideliu greičiu ir vėjui pučiant iš priekio. Statomam l. pasipriešinimas apskaičiuojamas remiantis dviem dėsniais: Reynoldso dėsniu apskaičiuojamas trinties pasipriešinimas, o Froude'o panašumo dėsniu apskaičiuojamas l. formos pasipriešinimas. Froude'o dėsnis, kuris yra pagrindas l. modelių bandymams, nusako, jog jeigu du l. yra geometriškai panašūs, tai jų linijiniai išmačiai santykiauja kaip lyginamų l. ilgiai L, o jų greičiai v, geometriškai panašiais vadinami, santykiauja kaip lyginamų l. ilgių kvadratinė šaknis. JAV admirolas D. W. Taylor sisteminiais modelių bandymais yra patikrinęs Froude'o dėsnį, ir šiais bandymų daviniais remiamasi skaičiuojant l. formos pasipriešinimą, kai nedaromas modelio bandymas. L. pasipriešinimo kreivė, atidėta pagal Froude'o bedimensinį skaičių $F = \frac{v}{\sqrt{g.L}}$, turi maždaug paraboliską išvaizdą ir darosi vis statesnė greičiui augant, kol pasiekia viršūnę, už kurios pasipriešinimas krinta, nes esant tą viršūnę atitinkančiam greičiui l. jau ima čiuožti vandens paviršiumi. Sumarinis pasipriešinimas nuošimčiais pasikirsto maždaug šitaip:

	lėti l.	greiti l.
Bangų pasipriešinimas	10–25%	40–60%
Trinties pasipriešinimas	89–72%	56–33%
Oro pasipriešinimas	1– 3%	4– 7%

Trinties pasipriešinimas mažėja l. trumpėjant, o bangų pasipriešinimas mažėja l. ilgėjant. Dėl to lėti l. daromi bukesni, o greiti smailesni. Pagal tai parenkama ir rėmų forma. Ramių vandenų vidutinio greičio l. tinkamiausia yra priekio U forma, o galo V forma. Greitų l. gūžiams kartais duodama išpūsto gūžio forma; tai padeda sumažinti gūžio bangą ir formos pasipriešinimą. L. plaukiojantiems audringose jūrose sumažinti išilginiams švytavimams ir užliejimams suteikia pleišto formos rėmus ir laivo priekyje. Dar ir šiandien neįmanoma iš anksto matematiškai apskaičiuoti tinkamiausia l. forma, duodanti mažiausią pasipriešinimą ir patenkinanti visas jūriniam l. būtinas savybes. Remiamasi ilgamete patirtimi ir modelių bandymais, nes l. forma yra daugiau ar mažiau sintezė šešių geometrinių formų: plausto, eldijos, žuvies, pleišto, kubilo ir tetraedro.

Kai turimas sumarinis l. pasipriešinimas, pagal mechanikos dėsnius randamas l. reikalingasis v a r i k l i ų galingumas. Laivų varikliai skirstomi į garinius, motorinius ir elektrinius.

Gariniai varikliai susideda iš a. katilų, kuriuose kūrenama anglis arba nafta, arba išnaudojama tam tikromis tarpinėmis priemonėmis atgabenta, atominiame reaktoriuje atpalaiduota, radioaktyvių medžiagų šiluminė energija pagaminti iš katilų maitinamojo vandens aukštos įtampos vandens garams; ir b. iš pačių mašinų (garo turbinos ir stumoklinės garo mašinos), kurios katiluose pagamintų garų įtampą paverčia į tų mašinų atitinkamų velenų sukimąsi. Katilai yra vamzdelinio tipo, ir didesniuose įrengimuose šio tipo katiluose pasiekiama 70 atmosferų garo įtampa prie 460°C perkaitinimo temperatūros, apkraunant kiekvieną kuryklos kvadratinį metrą 80 kg garų. Stumoklinės garo mašinos apskritai tinka tik mažesnio galingumo įrengimams, maždaug iki 5000 a.j. Per val. sunaudojama apie 0,48 kg/a.j. anglies arba apie 0,36 kg/a.j. naftos. Nuo maždaug 10.000–20.000 a.j. laivuose naudoja turbinas. Šiandieniniuose tos rūšies įrengimuose ant kiekvieno veleno būna pilnas turbinų sąstatas, susidedąs iš didelio apsisukimo skaičiaus (iki 6000 per min.), aukštos, vidutinės ir žemos įtampos turbinų, įskaitant atbulinę turbiną. Šiems varikliams, sunaudojantiems maždaug 0,23 kg/a.j. kuro, galima sakyti, galingumo ribos nėra.

Dizeliniai varikliai yra daugiausia dviejų arba keturių taktų dviveiksmiai tipai, iš kurių didesniems galingumams naudoja dviveiksmį dviejų taktų motorą. Kuro sunaudojimas labai taupus — 0,16 kg/a.j., tačiau variklių galingumas apribotas pavienio cilindro galingumo, kuris dėl ekonomiškumo nedidesnis kaip 2000 a.j., nežiūrint cilindrų pakrovimo suspaustu oru. Todėl motorinių variklių galingumo riba laivuose — 40.000 a.j. Kadangi galingumas yra jėgos, kelio ir sukimosi skaičiaus sandauga, variklio vienos a.j. svoris mažėja, didinant apsisukimo skaičių; tai skatina gaminti variklius didelio apsisukimo skaičiaus. Tačiau naudojant sraigtus, šis variklių apsisukimo skaičius apribojamas vad. kavitacijos ir l. liemens vibracijų, su kuriomis kova juo sudėtingesnė juo didesnis sraigto apsisukimo skaičius. Todėl tarp turbinų ir motorų velenų ir sraigto velenų įterpia apsisukimo redukcijos dėžes, kad sraigto velenas suktųsi 2–6 kartus lėčiau negu turbinų arba motorų velenai.

Elektriniai varikliai plačiausiai buvo pritaikyti povandeniniuose l., iš kur juos pamažėle išstumia atominio reaktoriaus kūrenami gariniai varikliai. Jie išlaiko savo vietą turboelektriniuose ir dizelelektriniuose l., kuriuose, kad nebūtų eikvojamos laivo patalpos ilgiems sraigto velenams sutalpinti, o patys velenai taptų trumpesni, prieš maždaug 25 m. pradėta sukti sraigto velenus juo toliau į l. galą nukeltų elektromotorų, gaunančių savo elektra varomąją energiją iš toliau priekyje esančio ir visaip išskaidyto generatorių sąstato. Ten generatoriai sukami arba turbinų (turboelektrinis perdavimo būdas), arba dizelmotorų (dizelelektrinis perdavimo būdas). Pats aptarnavimas paprastesnis ir švaresnis, bet brangesnis. Šių perdavimo būdų pritaikymas ribotas, nes ekonomiškumo riba pasiekiama su vieno sraigto veleno 40.000 a.j.

Variklių lyginamasis svoris vienai a.j. labai priklauso nuo l. dydžio, greičio ir variklio tipo: pvz. prekinio l. lyginamasis svoris — 50 kg/a.j., prekinio-keleivinio l. — 40 kg/a.j., keleivinio l. — 35 kg/a.j.

S r a i g t a s. Jūrų l. judėjimui beveik be išimties naudoja sraigtą, kuris, būdamas visiškai po vandeniu, už l. liemens ribų, po jį apsaugančiu l. dubeniu, paverčia savo sukimąsi stumimo arba spyrimosi jėga, veikiančia išilgai l. į l. supantį vandenį. Sraigtui veikiant visiškai kietoje medžiagoje, l. per kiekvieną sraigto apsisukimą paslinktų priekin sraigto įvijų aukščiu, panašiai kaip veržeklė ant varžto įvijų. Kadangi sraigtas tegali atsispirti į pasiduodantį vandenį, kuris šalinasi nuo sraigto sparnų slėgimo, l. pareinamai nuo sparnų apkrovimo paslenka tik 0,5–0,8 įvijų aukščio. Faktinasis sraigto naudingumo koeficientas, t.y. santykis stūmimosi a.j. ir veleno a.j. yra tik maždaug 0,5–0,7. Sraigto naudingumo koeficientas, be to, mažta ir nuo vad. kavitacijos, kuri pasireiškia, kai esant dideliam sraigto apsisukimo skaičiui, nutrūksta vandens tekmės siūlės: vanduo nespėja prigulti prie greitai besisukančių sraigto sparnų ir susidaro tuštuma prie sparnų, kuri gerokai sumažina sraigto stūmimosi jėgą ir kurią vanduo staigiais smūgiais pripildo, pamažėle sudaužydamas sraigto sparnų paviršių. Šis pavojus iš dalies pašalinamas perprojektuojant sraigto sparnų plotą arba maujant ant tos pačios ašies du sraigtus su trečiu koreguojančiu stacionariniu sraigtu jų tarpe.

Vienas iš pagrindinių l. statybos uždavinių yra padidinti sraigto naudingumo koeficientą. Šioje srityje yra gana daug pasiekta su vad. ‚Kortdüse' (išrado vokietis L. Kort). Tai yra sraigtas įstatytas koncentriškai siauriausioje dalyje atitinkamo žiedo, kurio sienelių skersinis piūvis yra aerodinaminio profilio. Šiuo žiedu sraigto

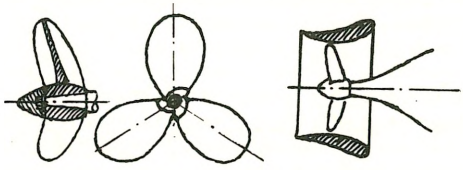

Laivo sraigtas Žieduotas sraigtas (Kortdüse)

naudingumo koeficientas padidinamas net 10% (padidinamas vandens pratekėjimo greitis ties sraigtu ir sumažinamas išcentrinių jėgų bei kavitacijos veikimas). Šie žiedai ypač ten praverčia, kur sraigto apkrovimas gana didelis, būtent jūrų žvejybos l., vilkikuose ir baidokuose. Taip pat minėtinas yra Voith-Schneiderio propeleris, kuris susideda iš tam tikro skaičiaus apskritimo lanku vertikaliai išdėstytų lėktuvinio propelerio sparnų ir pasižymi tuo,

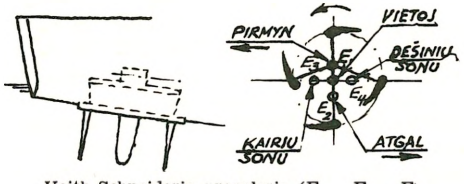

Voith-Schneiderio propeleris (E_1, E_2, E_3 ekscentro padėtys)

kad varikliai gali visą laiką suktis ta pačia sukimosi kryptimi pastoviu apsisukimo skaičiumi. Šis propeleris tuo tarpu plačiau pritaikomas vidaus vandenyse ir uosto tarnybos l. Su šiuo propeleriu pirmas jūrų l. Helgoland buvo 1937 pastatytas vokiečiams Lietuvoje Klaipėdos l. statykloje.

Komerciniai l. yra visuomet projektuojami maksimaliam greičiui, kuriuo jie plauks tol, kol jūra ir oras leidžia. Veikimo spindulys yra aiškiai nustatytas kuro patalpų dydžio, tarnybinio greičio ir kuro sunaudojimo laipsnio. Tarnybinis greitis dažniausiai 0,5–1,0 mazgų mažesnis negu maksimalinis greitis, kad l. galėtų išlyginti audroje prarandamą kelionės laiką.

V a i r i n g u m o savybė leidžia l. išlaikyti tiesiaeigę kryptį ir pagal reikalą trumpiausiu laiku mažiausiame plote pa-

keisti plaukimo kryptį. Tai pasiekiama pagalba sraigto ir vairo. Prekiniams l. vairo efektingumas mažiau svarbus negu karo l., kuriems tenka labai staigiai keisti kryptį. Prekybos l. naudojamas vairas yra paprastai siaura ir aukšta, žuvies formos skerspiūvio plokštė, kuri pakabinta ant vairo įtvaros atsiremia į dubens skiauturės kulną. Karo laivynuose naudojamas iš po plokščio l. dubens prasikišąs efektingas, žuvies formos skerspiūvio, maždaug kastuvo formos, balansinio tipo vairas.

Įrengimai keleiviams ir įgulai. XIX a. pabaigoje buvo keleivių I, II, III, tarpinio denio klasė ir emigrantų klasė, įrengiama ant l. viršutinio denio. L. rentabiliškumo našta buvo užkraunama ant emigrantų ir iš dalies ant tarpinio denio klasės keleivių. Tačiau jau XX a. pradžioje, gerokai sumažėjus emigrantų masėms, palaipsniui eita prie klasių įrengimų sulyginimo ir suteikimo sunkiai dirbančiai įgulai geresnių gyvenimo sąlygų. Kai kuriuose l. bėra tik dvi klasės, kabinų ir turistų, arba iš viso tik viena klasė. Tuo būdu sutaupoma daug erdvės valgykloms, sporto bei pramogų reikalams ir t.t. Dabar kabinų klasėse talpina nedaugiau kaip 2 keleivius kajutėje, dažnai tik vieną. Turistų klasėje normaliai talpina 4, bet dažnai irgi tik 2 keleivius. III klasėje, jei tokia pasitaiko, talpina nedaugiau kaip 6 ar 8 keleivius. Pati įgula, anksčiau sugrūdama l. priekyje arba užpakalyje, t.y. nelainių atžvilgiu pavojingiausiose l. dalyse ir ankštose bei žemose pataipose, dabar apgyvendinama ties l. viduriu kajutėse po nedaugiau kaip 4–5 asmenis, dažniausiai skiriant kiekvienai jūreivių darbo grupei atskirą kajutę. Visuose didesniuose l. gyvenamosios patalpos vėdinamos ir šildomos. Vėdintuvai varomi elektra, o šildoma garu arba elektra. Denių aukštis vidutiniškai 2,3 m.

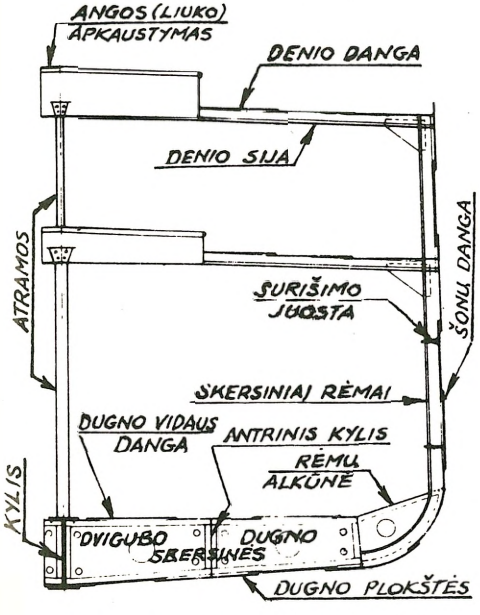

Dviejų denių prekybinio laivo skerspiūvis

Statybinės medžiagos. Šiuo metu medis, reikalaująs gana sudėtingo bei ilgo paruošimo, benaudojamas veik išimtinai žvejybos ir sporto l. statyboje. Medinių l. ilgis negali būti didesnis kaip 80 m, nes išorinės dangos siūlės nepajėgia atlaikyti didesnio l. įtempimų: ilgesnių l. galai greit persilenkia ir atsiranda vad. ‚kiaulės nugara'.

Palyginus su medžiu, plienas turi šiuos privalumus: liemuo mažiau sveria, gali būti lengvai pasiekta l. greičiui tinkamesnė forma, l. išilginis padalijimas į skyrius paprastesnis, didesnis atsparumas gaisrui. Techniškai plieniniai l. gali būti statomi bet kurio dydžio be didelių sunkumų. Ribą nustato rentabiliškumas ir elingių, dokų, uostų, krantinių bei vandens kelių išmačiai. Šiandieninių l. tūris yra didesnis negu pastatų sausumoje.

Pastaraisiais laikais sėkmingai imta naudoti aliuminio lydinius, pvz. aliumininių denio pastatų statyboje, o neseniai karo laivynuose povandeninių l. naikintuvų liemens statyboje. Ypatingai sunkiai veikiamoms l. dalims naudoja didelio atsparumo plieno lydinius, pvz. ledlaužių dangoje.

Kabinų įrengimams naudoja medį ir fanerą su nedegamais tarpiniais sluoksniais arba ugniai atspariais dažais dažytą. Denis klojamas tyko medžiu, linoleumu arba įvairiomis sintetinėmis medžiagomis. Izoliacijai naudoja kamštines medžiagas arba sulankstytas plonas lengvų metalų skardeles.

Atsparumas. Prekinių l. statybos dalių išdėstymas yra nustatomas l. (iki maždaug 180 m ilgio) klasifikacijos b-vių nuostatų, kurie taip pat nustato atitinkamą pagrindinių konstrukcijos dalių tvirtumą.

L. konstrukcijos dalis skiria į išilgines ir skersines. Išilgines dalis sudaro: išorinė

danga, pleištas, antriniai pleištai, dugno plokštės, išilginiai rėmai, dugno vidaus danga, šoninės rišamosios juostos, išilginės aklinos pertvaros, denių danga ir denių rišamosios juostos, skersinės — skyrių bei patalpų skersinės aklinos pertvaros, dvigubo dugno skersinės, skersiniai rėmai, denių sijos, denių atramos, rėmų alkūnės. Iš šių dalių l. statomas panašiai kaip dėžės skerspiūvio sija. L. pleištas ir dugnas sudaro apatinį surišimą, o viršutinis ištisinis denis — viršutinį surišimą. Statmeninius surišimus čia atstoja l. išorinės dangos šonai ir išilginės bei skersinės aklinos pertvaros. Visos medžiagos atsparumo teorijoje žinomos įtempimų rūšys sutinkamos skaičiuojant l. atsparumą. Atliekant atsparumo skaičiavimą l. įsivaizduojamas bent trijose padėtyse: ramiame vandenyje, ant bangos viršūnės ir bangos dauboje. Banga konstruojama taip, kad l. esant ant bangos viršūnės, bangos aukštis būtų lygus $^1/_{25}$, o l. esant dauboje $^1/_{20}$ laivo ilgio. L. įbraižomas į sinusinės išvaizdos bangų kontūrą taip, kad abiem pastaraisiais atvejais l. išspausto vandens tūrio svoris būtų lygus l. konstrukcijos svoriui. Šie pastarieji du atvejai yra l. patys nepalankiausi: vienu atveju bangos viršūnė siekia denį l. viduryje, o l. galai vos-ne-vos pasineria vandenyje; gi antru atveju l. galai pakimba ant bangos viršūnių, o l. vidurys vos-ne-vos pasineria vandenyje.

Per bangas plaukiančio l. liemuo nuolatos lankstomas. Kai l. atsiduria ant bangos viršūnės, tai viršutinis denis tempiamas, o dugnas klupdomas arba gniuždomas, ir atvirkščiai, kai l. dauboje. Jei bangos ateina įstrižai, tai l. be lenkimo įtempimų yra veikiamas ir susukimo įtempimų, nuolatos keičiantis susukimo krypčiai. Prišakinė ir užpakalinė l. dalis stengiasi atsistoti statmenai bangos paviršiui. Tokiu būdu galai persiverčia į priešingas puses. Vandens spaudimo sukeltiems skersiniams įtempimams priešinasi išorinė danga, rėmai ir denių sijos. Patalpų atramos ir aklinos pertvaros perima įtempimus, sukeltus pačių gabenamų krovinių svorių.

Iki maždaug 1930 l. statybos dalių sujungimas buvo atliekamas kniedėmis, vėliau įsivyravo suvirinimas.

S t a t y b o s e i g a. Pirmučiausia ant elingio arba doko pleišto kaladžių kloja pleištą, prie kurio pritvirtina iš eilės dugno skersinę ir dvigubo dugno išorinę bei vidaus dangą. Toliau seka rėmai ir aklinos pervaros bei denių sijos, ir galop liemens ir denių danga. Liemuo be įrengimų ant elingio pastatomas tiek, kad ta dalis, kuri pasiners po vandeniu, vėliau nebereikalautų jokio papildomo darbo. Todėl, l. ant elingio tebestatant, nudažomas dugnas, įveriami velenai, užmaunami sraigtai ir t.t. Belieka nepadaryti vidaus ir išoriniai įrengimai bei pastatai viršum vandens plauksiančios l. dalies. Šie darbai, kaip ir variklių įkėlimas, vykdomi prie specialios įrengimų krantinės.

Liemenį ant elingio beveik baigus statyti, iš abiejų l. pusių montuojami (nebent liemuo nuleidžiamas šonu, bet tai retas at-

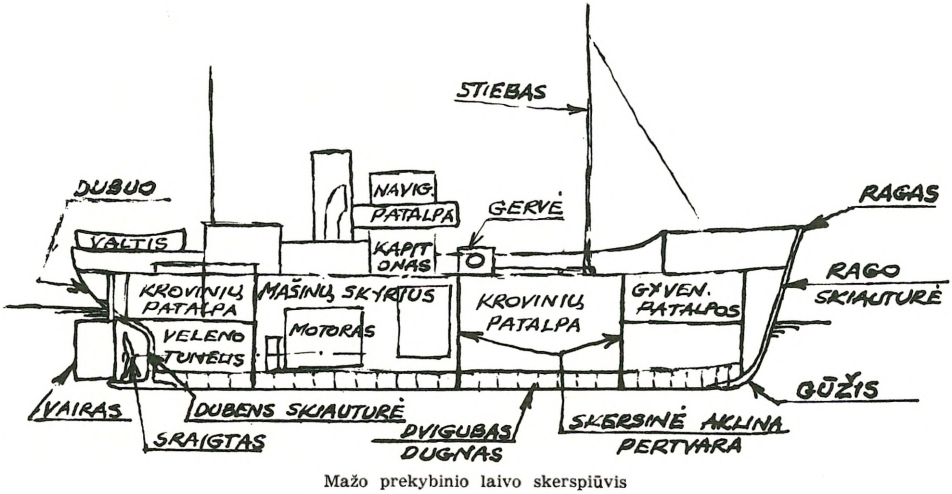

Mažo prekybinio laivo skerspiūvis

vejis) lygiagrečiai su l. simetrine plokštuma atitinkamu tepalu pateptos medinės nučiuožimo rogės bei bėgiai. Dieną prieš nuleidimą, liemuo nukeliamas nuo pleišto kaladžių, tarp l. dugno ir rogių sukalant medinius pleištus, ir jis tada rymo ant nučiuožimo rogių, kurios sulaikomos iki paties nuleidimo momento stabdžių pagalba. Atleidus stabdžius, krikšto šampano buteliui sudužus, ir reikalui esant presais pastūmus, liemuo kartu su rogėmis ima čiuožti bėgiais. Patekus liemeniui į vandenį ir pradedant jam, sukantis apie priekinį rogių tašką, vandenyje kilti, l. stovingumo ir atsparumo atžvilgiu praeina pavojingiausią momentą, kurio metu pasitaiko, kad l. apsiverčia arba įstringa. Kur gruntas tvirtas, tenai l. statomi specialiuose loviuose (dokuose) ir tada ne nuleidžiami, bet nukeliami nuo pleišto kaladžių į tuos lovius suleisto vandens. L. galutinai baigus įrengti, prieš perduodant jį savininkams, atliekami dar visokiausi bandymai ir patikrinimai, iš kurių svarbiausias yra nustatymas variklių veikimo bei l. greičio, praplaukiant oficialiai atmatuotą vienos jūrmylės atstumą.

Pollard ir Dudebout, Théorie du Navire 1890; *F. Pietzker,* Festigkeit der Schiffe 1914; *D. W. Taylor,* The Speed and Power of Ships 1933–43; *T. Šulcas,* Laivų Statyba 1935; *K. E. Schoenherr,* Principals of Naval Architecture 1939; *W. Hovgaard,* Structural Design of Warships 1940; *Herner-Rusch,* Theorie des Schiffes 1939–43; *van Lammeren, Troost ir Koning,* Resistance, Propulsion and Steering of Ships 1948 (ag. vert.).

L.Bls.

Laivas žr. Kristaus Karaliaus Laivas.

Laivelis plaukianti vandeniu susisiekimo priemonė žmonėms, gyvuliams ir daiktams pervežti. Be skobtinio l., arba eldijos (irklo, kuojos, luoto), ar lovio Lietuvos vandenyse sutinkami įvairūs lentiniai l. Mažuose vandenyse dažniau sutinkamos plokščiadugnės l a ī v ė s, smailiu priešakiu (arkliu) ir buku užpakaliu. Jų ilgis 3–5 m, o užpakalis iki 1 m pločio, kai ‚arklys' (status pagalys prie kurio prikaltos lentos) tik apie 20 cm pločio ir iki 50 aukščio, paprastai kirptu viršumi, kad laivė būtų galima pririšti. Jos šonai daromi paprastai tik iš vienos skiausčios lentos, kartais viduryj kiek išlenkiant, o dugno lentas kalant tiesiog prie skersinės juostos, rečiau prie šunkojo ar krivulio; dugnas 3–4 lentų. Laivė dažniau iriama tik vienu irklu, retai ji teturi porai irklų pāvaras (kuoliukus irklams užmauti). Ji greit virsta, todėl su ja nesileidžia į banguotą ežerą ir ją vartoja tik ramių ežerų smulkiai žvejybai (bučius, venterius statant, meškeriojant, drikas leidžiant, tinklinėjant). Didesniuose ežeruose ir upėse bei mariose sutinkamos v a l t y s. Jos abiem smailais galais (arklių, galva ir uodega), kiek išpūstu viduriu ir aukštais bei išgaubtais šonais; todėl nors ir svyruoja, bet nevirsta, net ir didelį tinklą rankomis ar riestuvu traukiant. Jų ilgis 6–10 m, o kartais ir daugiau. Šoninės jų lentos prikaltos prie lankų (krivulių, šunkojų) užleistinai, labai dažnai sudarant dvigubų lentų šoną, kurio aukštis iki 1 m. Jomis vyksta žuvauti didžiuoju tinklu (kuriam traukti turi uždedamą riestuvą), šventadieniais ar turgadieniais vyksta į pakrantėje esantį miestelį, dažnai po 10–20 asmenų sėsdami. R. Lietuvos didžiuosiuose ežeruose (Dysnų, Luodžio, Sartų, Snudo, Zaraso ir kt.) tokiomis valtimis perveža arklį, karvę ar kt. gyvulius, veža grūdus į malūną, turgų (Sartai, Zarasas), malkas, o kartais ūkininkai jomis veža šieną, javus (Avilys, Sartai) ir t.t. Valtį iria pora ar dviem poromis irklų, uždėtų ant pavarų ir sėdėdami ant krėslo (išimamos skersinės lentos); kartais valtį iria ir dar pridėtiniais irklais (priešakyje ar užpakalyje). Sutinkamos ir su užpakalyje įtaisytu vairu laivės, su inkaru, taip pat ir turinčios vieną burę. Zaraso ir kt. ež. jau iš XIX a. žinomos pramoginės laivės, kur žmonėms susėsti yra ne skersinės lentos, bet šonuose suolai, turį šonuose apsauginės atramas.

Nemuno deltoje, Kuršių Marėse ir jūroje sutinkami dar didesni lentiniai l., turį po kelias bures, o paskutiniu metu ir motorą. Mažų motorinių l. buvo po 1930 jau ir didesniuose ežeruose.

Baudžiavos metu vietomis l. draudė turėti baudžiauninkams ir net laisviesiems ūkininkams. Dusetų dvaro raštuose surasta lietuviška XVIII a. priesaika, kuria pažadama ‚czalnas atrastas unt krasztu ežera sukapat ir sugurdint' (Praeitis II, 423). I pas. karo metu (1915–18) daug kur l. draudė ūkininkams turėti vokiečiai, o 1941 VI Zarasų krašto sukilėliai buvo išleidę įsakymų suvežti l., tuo trukdydami priešo likučiams laisvai judėti.

R. Lietuvoje ir kt. l. žvejai dirba pilnatyje ir pirmuoju kelia nėščią moterį, kad visuomet sugautų daug žuvies, o derva ji įgirdo paprastai jauname, kad geriau laikytųsi, nepūtų. Seną l. XIX a. degindavo Joninėse, paprastai ežere (Avilys, Sartai). Jei savininkas jaunimui l. neduodavo, ji pavogdavo, o paskui tas pat jaunimas tam

žmogui naują l. padarydavo. Jei l. tekdavo nuvežti palaidoti mirusysis, jį degindavo per Jonines, nes tokiu l. (‚miruoliu') žvejojant, jau žuvies niekad nebepagausią. Plg. Eldija. *A.Mž.*

Laiviaĩ k., Salantų vls., Kretingos aps., 2 km nuo Salantų; 1944 buvo apie 50 ūkių ir 340 gyv. 1940, 1950–51 ir 1956 tyrinėtas didžiulis VII–XIII a. kapinynas. 1940 ištirta 100 nedegintinių ir 1 degintinis kapas. Mirusieji laidota duobėse, eilėmis, galvomis į pietų rytus, dažniausiai ąžuoliniuose skobtiniuose karstuose. Kapai labai turtingi įkapių. Ir sudegintų žmonių likučiai buvo laidojami tokio pat dydžio duobėse bei dideliuose skobtiniuose karstuose. Paminėtini du labai įdomūs kapai. 1951 ištirtas vienas ypačiai įkapių gausus kapas. Šitame XI a. pradžios degintiniame kape mirusiojo lauže sudegintų kaulų likučiai buvo supilti į didžiulį karstą. Iš įkapių pažymėtina: 3 ietigaliai, geležinis kalavijas, plačiaašmenis kovos kirvis, balnas, kurio teišlikusios kilpos, žąslai, 9 žalvarinės pasaginės segės, odinis diržas, papuoštas žalvariu ir gintariniais karolėliais, geležinis skiltuvas, raktas, darbinis kirvis, svarstyklių svarelis, miniatiūrinis geležinis kapliukas, žąsleliai ir kt. Manytina, kad čia buvo palaidotas žymesnis karys. 1956 tęsiant kasinėjimus Šiaulių Aušros muziejui, viename moters kape surasti žalvariniai miniatiūriniai juostų audimo įrankiai: 4 keturkampės plokštelės, peiliukas, susukta skardelė iškarpytu kraštu ir adata. Kapas priskiriamas IX–X a. Kapinynas tiek laidosena, tiek ir medžiagine kultūra būdingas vakarinės Lietuvos kultūrinei grupei. *J.P.*

Laivyba (ag. seamanship, vok. Seemannschaft) mokslas apie laivo savybes, jo priežiūrą, aprūpinimą, saugumą, pakrovimą ir įvairų kitokį patyrimą bei teoretinį žinojimą, reikalingą vadovybei ir įgulai aptarnaujant laivą jūroj ir uoste. Laivas yra nuolat kintamose aplinkybėse plaukdamas jūroj ir keičia savo savybes pakraunamas ar iškraunamas uoste. Pastovus budrumas ir nuolat kintančių ir įvairiuojančių sąlygų pažinimas yra įgyjamas per ilgą patirtį ir teoretinį l. apmokymą jūrų mokyklose. Svarbiausios laivo savybės yra: stovingumas, vairingumas, plūdrumas ir judrumas. Saugumo svarbiausi uždaviniai yra: apsauga nuo gaisro, gesinimo įrengimai, priemonės ir apmokymas, gelbėjimosi priemonės ir organizacija avarijai ištikus, pagalbos teikimas kitam laivui, iškritusio į jūrą žmogaus gelbėjimas. Laivo pakrovimas yra vienas iš atsakingiausių ir kebliausių uždavinių jį planuojant ir vykdant, nes susijęs su stovingumu ir kitomis saugumui svarbiomis savybėmis. Inkaravimas, manevravimas uoste ir jūroj, prisirišimas bei atsirišimas yra kitos svarbesnės l. dalys. *A.P.Mžk.*

Laivynas didesnis laivų skaičius. Žr. Karo laivynas, Prekybos laivynas. Paskutiniu laiku l. terminas taikomas ir aviacijai (žr.), kalbant apie oro laivyną.

L. senovės Lietuvoje ir Lenkijoje. Dar XVI a. pabaigoje buvo kilusi mintis įsteigti unijinės Lietuvos ir Lenkijos Respublikos karo l. To bandyta pasiekti jau pirmojo tarpuvaldžio metu, kai po Žygimanto Augusto mirties renkamam naujam karaliui Henrikui Valois Lietuvos ir Lenkijos bajorai 1573 įrašė į pacta conventa (specialias išrinkimo sąlygas, statomas kandidatui į karalius) reikalavimą įsteigti savo lėšomis l. Zigmantas Vaza, patvirtindamas jam 1587 pastatytas išrinkimo sąlygas, irgi buvo prisiekęs savo lėšomis pastatydinti Lenkijos ir Lietuvos l. Toks l. ypačiai būtų buvęs parankus prasidėjus Švedų karams. Švedai, turėdami savo l. ir siekdami užvaldyti visą Baltijos jūrą ir Pabaltiją, buvo žymiai geresnėje karinėje padėtyje, ir lietuviams ir lenkams buvo daug sunkiau su jais kovoti ir ginti savo kraštą, neturint savo l. Zigmantas Vaza savo pažado tačiau nevykdė, todėl 1624 seime Lietuvos lauko etmonas Kristupas Radvilas pasakė ilgą kalbą, įrodinėdamas būtiną reikalą įsteigti Lietuvos lauko etmono valdžioje Lietuvos karo l., be kurio esąs visai neįmanomas karas su švedais. K. Radvilo kalba liko be atgarsio, ir seimas nieko nenutarė šiuo skubiu reikalu. L. įsteigimo klausimas vėl iškilo 1632 tarpuvaldyje, kada naujai išrinktas Vladislovas Vaza taip pat pasižadėjo pasirūpinti laivyno įkūrimu. Lietuvos ir Lenkijos bajorų reikalavimas įsteigti l. buvo įrašytas taip pat į Jonui Kazimierui 1648 statomus pacta conventa. Bet ir tai liko tik neįvykdytas karaliaus pažadas. Savojo l. stoka mažino Lietuvos-Lenkijos karinį pajėgumą, o bajoriškai anarchijai plintant ir bajorams vengiant apsidėti mokesčiais, neįmanoma buvo rasti ir lėšų šiam brangiam sumanymui įvykdyti. *K.Avž.*

Laivininkystė (ag. marine shipping, vok. Schiffahrt) jūros ir vidaus vandenų išnau-

dojimas prekybiniam transportui ir žvejybai. Tai yra ta vidaus vandenų ir jūrinio ūkio veikla, kurios vykdymui naudojami laivai ir šalia jų kitos reikalingos priemonės: uostai, laivakeliai, laivininkystės prekybinė organizacija, valdiška administracija, laivų statyba ir įvairūs specialistai. Bet kurio krašto l. pajėgumo matu yra laivų talpa, matuojama tūrio matais, vadinamais registro tonomis (viena r.t. lygi 2,83 m³), arba laivų krovinio pajėgumu, matuojamu metrinėmis tonomis. Uostų apyvarta taip pat yra l. aktyvumo rodiklis. Proporcingai gyventojų skaičiui ir gamybos apimčiai senųjų laikų l. buvo didelės apimties, nes transportas sausuma buvo labai ribotas. Vidurinių amžių gale, persimetus l. svorio centrui iš vidujinių ir pakraščių jūrų į vandenynus, l. apimtis dar žymiau išaugo. Perėjus nuo medinių prie geležinių laivų ir pritaikius garo mašiną, XIX a. laivų statybos, l. ir jos apyvartos augimas buvo labai spartus. I pas. karui prasidedant 1914, pagal prancūzų klasifikacijos bendrovės Bureau Veritas statistiką, pasaulio jūrinėj l. buvo: 17.135 garlaiviai (100 tonų ir didesni) su 23.840.675 n.r.t. ir 21.924 burlaiviai (50 tonų ir didesni) su 5.629.942 n.r.t., iš viso 29.470.637 n.r.t. ir 45.273.783 b.r.t. Stambiausi laivininkystės kraštai buvo D. Britanija 11.720.970, JAV 2.696.823, Norvegija 1.709.218, Prancūzija 1.447.336, Vokietija 1.279.714, Japonija 1.120.236 n.r.t. Toliau sekė Italija, Olandija, Švedija, Austro-Vengrija, Rusija ir kt. Daug dar buvo burinių laivų, kurių daugiausia (palyginti su garlaiviais) turėjo JAV, beveik pusę savo tonažo, o Vokietijos laivynas buvo daugiausia mechanizuotas ir jos laivų vidutinis tonažas didžiausias. Dabar yra įvykę žymių pasikeitimų pasaulinėj l.: buriniai laivai išnyko, vidurinis laivų dydis labai išaugo, į pirmą vietą iškopė JAV, atsirado naujų jūrinių kraštų. Pagal britų Lloyd's Register, 1956 vidury pasaulio l. buvo 105,2 milijonai b.r.t. Svarbiausi laivininkystės kraštai milijonais b.r.t.: JAV 26,2, D. Britanija 19,5, Norvegija 8, Liberija 5,6, Italija 4,2, Japonija 4,1, Olandija 4, Prancūzija 3,9, Panama 3,9, Vokietija 3,2, Švedija 2,9, Sov. Rusija 2,6, Danija 1,7, Ispanija 1,4, Graikija 1,3, Argentina 1,1. Lyginant su 1938 daugiausia išaugo JAV l., pridėdama 14,8 mil. b.r.t., Panama 3,2 mil., Norvegija 3,2 mil., o Liberijos laivyno prieš II pas. karą visai nebuvo. Vidaus vandenų l. irgi yra svarbi daugelio kraštų transporte. Pvz. JAV 18% viso vidinio transporto yra vidaus vandenimis, Sov. Rusijos 14%. Ypatingai vidaus vandenų l. išsiplėtojusi V. Vokietijoj — trečdalis viso vidinio transporto. *A.P.Mžk.*

L. L i e t u v o j e. Atsitiktiniai prohistorės duomens ir pačių ankstyvųjų kronikų nuotrupos leidžia daryti išvadas, jog baltai iš seno naudojosi upių ir jūros pakrančių laivais. Dėl įvairių patogumų ir baltai pirmiausia kūrėsi ir tirščiau apsigyveno upių krantuose, į miškų masyvus žymiai vėliau tekeldami kojų. Ir vasaros ir žiemos metu (ledas) upės tarnavo pagrindiniam susisiekimui, o sausumos keliai ilgai teikdavo žymiai didesnių sunkenybių. Vandens susisiekimas savo gilias šaknis įleido dar tada, kai baltai gyveno iki upingų Okos aukštupio plotų anapus Beržūnos ir Dniepro. Tad ir suomių kalboje yra baltų prokalbės skoliniai ‚laiva' (laivas), ‚silta' (tiltas). Upiniai laivai ir valtys buvo svarbi susisiekimo priemonė. Kur praplaukti trukdydavo seklumos ar rėvos, ten kliūtys būdavo nugalimos laivus pervelkant. Kaip ir vikingai vėliau, baltai savo laivus pernešdavo per siauras sausumas upių takoskyrose. Tokio ‚pervilkimo' pėdsakų yra likę vietovardžiuose. Yra žinoma, kad baltų gintaro prekyba link Romos imperijos nuo Baltijos krantų yra ėjusi taip pat didele dalimi upėmis.

A n k s t y v o j i l. Lietuvių giminės iki pat XIII a. nesusisiekė betarpiškai su jūra. Žemaičiai prie Baltijos priėjo per kuršių gyventą Ceklio (žr.) sritį jau D. L. K-tijos laikais. Iš visų baltų tautų sąlytį su jūra, dar istorinių laikų prieblandoje, aktyviau panaudojo prūsai ir kuršiai. Apie prūsų jūrinę veiklą sprendžiama iš IX a. galo keliautojo Vulfstano (žr.) ir XI a. kronikininko Adomo Bremeniečio (žr.) žinių. Didelės reikšmės yra turėjęs Elbingo (žr.) vietoje stovėjęs prekybos centras Truso, į kurį atvykdavo prekiautojai iš Šlezvigo, Norvegijos ir Švedijos. Adomas Bremenietis, savo kronikoje duodamas įdomių žinių apie prūsus ir jų prekybą, pabrėžia, jog sembų laivai nuplaukdavo Baltija iki Birkos (žr.)–Björkes, kuri vidurinėj Švedijoj buvo svarbus prekybos punktas (‚Semborum naves solent pro diversis comerciorum necessitatibus sollempniter convenire', I 60, IV 18). XI–XIII a. šaltiniai suteikia duomenų apie žymią prūsų l. upėmis. Tai patvirtina ir Dusburgo kronikos faktai didžiojo prūsų sukilimo metu.

Iš vikingų laikotarpio yra žinoma, kaip prūsai ir kuršiai su normanais susitikdavo Baltijoj. Pagal danų šaltinius (Saxo Grammaticus), kuršiai su estais esą buvę pavojingi jūros piratai. XI a. pusėje danų bžn. buvo meldžiamasi: ‚Dieve, apsaugoki mus nuo kuršių'. Livonijos kronikininkas Henrikas (žr.) taip pat pamini, kad kuršiai iki XIII a. pradžios darydavę žygius į švedų ir danų sritis. Iš tos pat kronikos žinoma, kad Lielupės žiotyse (Rygos įlankoje) buvo uostas — ‚Portus Semigalliae', o Dauguvos žiotyse (Daugavgrivoje) būta, prieš Rygą įkuriant, dar kito uosto. Apskritai iš XIII a. pradžios Henrikas duoda autentiškos medžiagos ir apie baltų l. Dauguva ir kt. upėmis, užsimindamas, kaip ir lietuviai savo žygiuose naudodavosi laivais Dauguvai perplaukti. Seniausių šaltinių duomenų apie lietuvių ir kt. baltų l. yra patiekęs J. Matusas.

L. Nemunu. Iš XIII–XIV a. versmių įsakmiai matyti, jog Nemunas buvo pagrindinė, visokeriopu atžvilgiu lietuviams svarbi upė. Jau XIII a. pusėje buvo skundžiamasi, kad pagonys lietuviai laivais gabendavo ginklus, drabužius, druską ir ‚daug kitokių gyvenimui reikalingų dalykų'. Daug kronikinių faktų rodo, kaip kryžiuočiai, siekdami užvaldyti strategiškai svarbų Nemuną, dažnai juo plaukdavo savo laivais. Jais gabendavo jie statybinę medžiagą eilei savo pilių Nemuno krantuose. Kaip kronikininkas Vygandas pažymi, kartais jie laivais atlikdavo ir pačius ‚reyzus' iki lietuvių sodybų plotų. Nemunu atplaukė kryžiuočiai ir 1362 Velykų savaitėje griauti Kauno pilies. Bet ir lietuviai savo puolimuose pasinaudodavo laivais. Tas pats kronikininkas Vygandas pamini Kęstučio žygį prieš vokiečius 1382 IV pradžioje, kai jis su savo bombardomis Nemunu nuplaukė iki Jurbarko (Scr. rer. Pruss. II, 613). Pernykščiai (1381 II) Ordinas pirmą kartą bombardas buvo naudojęs prieš lietuvių Naujapilį. Po metų tokius pat paraku užtaisomus ir sunkius sienoms griauti pabūklus jau laivais gabenosi Kęstutis. Ne kartą laivais plaukdavo Vytautas ir Jogaila pasimatyti su Ordino didžiuoju magistru ar kitais jo aukštais pareigūnais. Tokie susitikimai įvykdavo ‚niekieno teritorijoje', kurioje nors Nemuno saloje (plg. Aleksandro I ir Napoleono pasimatymą prie Tilžės ant plausto Nemuno viduryje).

Daugiausia yra žinių apie l. Lietuvos upėmis, ypač Nemunu, į Prūsus. Eilei šimtmečių nuo Vytauto D. laikų nusistovėjo vienintelis svarbus vandens kelias į Vakarus. Jis ėjo Nerimi nuo Vilniaus, kur buvo stipri vietinių vokiečių ir pirklių kolonija. Nemuno l. prasidėdavo pavasario vandeniu jau anapus Gardino, bet labiausiai Nemunas buvo naudojamas l. nuo Kauno, kur nuo Kazimiero laikų buvo veikli Hanzos (žr.) kontora. Nors D. L. K-tijoje nuo XVI a. ėmė nusistovėti ir pagrindiniai sausumos keliai, tačiau Lietuvos prekyboje, ypač su Karaliaučiumi ir Dancigu, susisiekimas upėmis vaidino žymiausią vaidmenį. L. Nemunu yra, be kitko, stipriai paskatinusi išaugti panemunių miestelius, kuriuose nuo Vytauto laikų buvo imtos statyti bžn. Laivininkų kelionėse buvo reikalingos sustojimo ir poilsio vietos. 360 km tarpe atsirado 8 bžn. Į v. nuo Kauno pirmasis sustojimas buvo jau dikros (žr.) plote Veliuonoje, nes po dienos plaukimo laivininkams reikėjo poilsio vietos. Veliuona ir kt. pakrančių mstl. augo ne vien todėl, kad ten buvo buvusios lietuvių gynimosi pilys. Jie buvo ir l. pakelių punktai kas keliasdešimt km. Jurbarkas (žr.) buvo paskutinė poilsio vieta. Nemunu ir jo žymiausiais prieupiais buvo galima be didelių sunkenybių įvairių rūšių laivais gabenti didelius transportus, ypač masines prekes, kaip pelenus, pusiau apdirbtą miško medžiagą (rąstus, lentas ir kt.). Nors intensyviausias upių naudojimas sieliams prasidėjo tiktai XIX a., tačiau ir ano meto technikos priemonėmis upėmis buvo išplukdyta daug miško, kuris Vakaruose buvo naudojamas, be kitko, laivų ir namų statybai. Grūdai irgi masiškai buvo gabenami laivais. Jeigu baudžiauninkai neturėjo pareigos pono javus nuvežti į Rygą ar Karaliaučių, tai turėdavo, kaip inventoriai rodo, juos suvežti į Panemunių uostus. Iš užsienio ypač dideliais kiekiais laivais buvo gabenama druska. Upėms tvarkyti reikėjo daug mažiau išlaidų (pačių upių reguliavimu tada sistemingai nesirūpinta) negu sausumos keliams, kurie pavasarį ir rudenį prekių transportui netiko. Valstybės iždui vandens kelias buvo dar tuo patogesnis, kad nė taip lengva buvo prasprukti pro muitines.

Nemuno kelio tvarkymas. Kol nebuvo Didžiojo Fridricho kanalo (žr.), arba Pričkagrabės, iš Nemuno ir jo prieupių praplaukęs Jurbarką, laivininkas, po 1–2 dienų kelio iš žiočių šakos Gilijos turėda-

vo siekti Kuršių Mares. Plaukiant trijų mylių atstumu nuo kranto (dėl ten siaučiančių bangų), Pildzeno įlankoje buvo galima pasukti į Deimeną. Pro Labguvą ir Vėluvą, naudodamiesi Priegliumi, laivai pasiekdavo Karaliaučių, Aismares, Vyslos šaką Nogatą ir Dancigą (žr.). Lygiai tokiu pat būdu Dancigo pirkliai Aismarėmis – Priegliumi – Deimena – Kuršių Marėmis – Gilija – Nemunu pasiekdavo pačią Lietuvos sostinę. Šis kelias buvo svarbiausia tolimo vandens susisiekimo arterija ne vien Prūsų ir Lietuvos santykiuose. Iš Gudijos–Dniepro plotų dalis tranzito prekybos į Prūsus ėjo Nemunu, o kita dalis naudojosi Bugo–Narevo–Vyslos upėmis.

Beveik neturėdamas jokios konkurencijos, dar Vytauto laikais Nemuno vandens kelią savo įtakon paėmė Dancigas ir jį pelningai išnaudojo, masėmis traukdamas iš Lietuvos pigias žaliavas. Tik ne visas tas, palyginti, ilgas vandens kelias buvo vienodai transportui patogus. Pvz. Deimena, ypač sausais vasarvidžiais, didesniems laivams su kroviniu buvo per sekli. Tad reikėdavo prekes perkrauti į mažas paplokščio dugno valtis. Ordinui jau anksti rūpėjo sujungti Prieglių tiesiog su Nemunu, bet reikėjo sutvarkyti Deimenos upę. Tad ji buvo jau 1395–1406 pagilinta. Kol dar nebuvo iškasta Pričkagrabės, prie jos prijungiant ir mažąjį kanalą (kleiner Friedrichsgraben), XV–XVII a. laivininkai tarp Deimenos ir Gilijos žiočių vis turėdavo siekti Kuršių Mares. Jose siaučiančios stiprios bangos, akmens ir seklumos pridarydavo pirkliams nuostolių. Taip pvz. paskendo 1471 Kauno pirklio (St. Leeffko) prekių laivas (Hans. Urkundb. X, 82). Stengiantis išvengti Kuršių Marių, jau nuo XV a. pradžios buvo norima iškasti kanalą iš Deimenos (nuo Labguvos) tiesiai į Giliją. Tokio kanalo planas yra jau minimas 1408. Klaidingai anksčiau buvo teigiama, kad šito kanalo kasimo propektas tekilęs 1418 vyr. magistro M. Küchmeisterio laikais. Deimenos ir Gilijos sujungimas perkasu buvo svarstomas dar prieš Žalgirio kautynes (1408). Bet ir Pričkagrabės iškasimas dar nepalengvino laivininkams visų kliūčių Nemuno deltoje. Nuo XV a. atskirą ilgą ‚istoriją' sudarė tvarkymas Nemuno žemupio svarbiausios šakos Gilijos (žr.). Viena Gilijos rankovė Normedija, vėliau ‚Kuckerneess', dabar Kauke vadinama, buvo prasiplėtusi kitos deltos šakos — Rusnės link. Tad Gilija taip nuseko, jog nė plokščiadugnės nedidelės valtys nebegalėjo praplaukti be pavojaus. Su dideliu vingiu Nemuno laivai, drauge keleriopai padidėjant ir pavojams, turėdavo sukti Rusnės vagon. Laivininkai tik priešais Ventės Ragą tegalėdavo patekti į Kuršių Mares. Jose reikėdavo sutrukti kelis kartus ilgiau, nes Marių atstumas nuo Rusnės iki Gilijos žiočių buvo 3 kartus ilgesnis už tarpą tarp Deimenos ir Gilijos. Kazimiero laikais nelaimių Gilijoje tik daugėjo: laivai užeidavo ant seklumų, prakiurdavo, nugrimzdavo (t.p. X 81, 112, 173). Kai 1471 Dancigas, kuris labiausiai buvo išplėtojęs l., Kauno pirkliams ir laivininkams pasiūlė bendromis lėšomis Normediją tvenkti, šie teisindamiesi dancigiškių raštą tuoj pasiuntė Vilniun, ‚nes vilniečiai atsiveža ir išveža ta upe daugiau prekių už mus' (t.p. X, 36). 1472 Ordinas susitarė su Kauno pirkliais uždaryti Normedijos rankovę. Ragainės komtūrui, kuris turėjo įtaisyti šliuzus, buvo pavesta nuo kiekvieno praeinančio laivo imti nustatytą ‚Schleusengeld'— už patį laivą ir jo krovinį. Nors pradžia buvo gera ir iš Kauno laivininkų (Kauenfahrer) buvo surinkta stambi suma (iš viso 1472–76 yra 30 lapų registras), tačiau surinktų pinigų nepakako Gilijos tėkmei sutvarkyti. Dar ilgai vyko miestų susirašinėjimas su Ordinu, kuris buvo kaltinamas išeikvojęs surinktus pinigus. Tik XVI a. antroje pusėje Gilijos tėkmė buvo pagerinta. Iš tų gausių raštų matyti, jog Nemunas yra buvęs tada svarbiausias Lietuvos prekybos kelias į Vakarus. Bet šitame svarbiame kely buvo susisiekimo kliūčių: slenksčiai - rėvos trukdė plaukiojimą. Per tokias akmeningas seklumas srauniai tekąs upės vanduo ne tik laivams, bet ir sieliams buvo pavojingas. Nemuno valymas prasidėjo nuo XVI a. Jau apie 1550 Žygimantas Augustas paskyrė Peremišlio vėliavininką Mikalojų Tarlą (žr.) vadovauti Nemuno valymo darbams. Prie ano meto technikos sąlygų darbas buvo sunkus. Pavojingi akmens buvo tempiami iš upės vagos, juos skaldant ir sprogdinant. Smulkesnieji akmens buvo išgriebiami tam tikromis replėmis. Tarlos darbas buvo įvertintas 1553 Krokuvoje jo garbei Adomo Schröterio išspausdintoje ‚eleginėje giesmėje' apie Nemuną. Atsidėkodami Tarlai už padarytus pagerinimus vandens kelyje, Gardino pirkliai buvo jam pastatę upės krante paminklą. Bet pavojingosios Rumšiškių rėvos (‚Velnio Tilto'), kurias mini

ir didysis Radvilos Našlaitėlio 1613 žemėlapis, išliko iki mūsų dienų. Apie žymesnius Nemuno reguliavimus žinoma XVIII a., kai Stanislovo Augusto Poniatovskio laikais jėzuitas Pranciškus Norvaiša 1775–78 vadovavo komisijai, valiusiai vagos akmenis. 1865 buvo sudarytas projektas Nemuno vagai sutvarkyti, bet rusų valdžia nesutiko duoti darbams tiek daug pinigų (per 3 mil. rublių). 1893–97, inž. Cholščevnikovui vadovaujant, vėl buvo imta, nusižiūrėjus į vokiečius, Nemunas tyrinėti nuo Prūsų sienos pradedant. Tada buvo sudarytos nuotraukos, atlikta niveliacija, debitų matavimai, padaryti planai, profiliai ir kt. Nuo 1894 buvo vykdomas seklumų pagilinimas garinės žemsemės pagalba. XIX a gale Nemunui buvo imta rodyti daugiau dėmesio, nes buvo įsitikinta, jog geležinkeliai nenustelbs vandens kelių. Upės ir toliau pasiliko, nežiūrint kliuvinių (ypač vidurvasariais Nemune kliudydavo seklumos) ir transporto lėtumo, pigesnis kelias masinėms prekėms. Kadangi Nemunas lietė sritis, kuriose nuo Kauno iki Tilžės nebuvo arti geležinkelio linijos, jis buvo dar svarbus ir keleivių susisiekimui.

Rūpestingai Nemuno žemupį buvo sutvarkę vokiečiai. Susisiekimą deltoje lengvino Fridricho kanalai, iškasti dar 1689–97. Didysis kanalas veikia iki šiol, o vietoje kreivo mažojo Fridricho kanalo 1833–35 buvo iškastas tiesiai iš didžiosios Pričkagrabės Kryžionių–Seckenburgo kanalas, einąs į Giliją. Tad laivininkams nebereikėdavo plaukti į Nemunyną, o ji tik perkirsti. 1874–92 vokiečiai sureguliavo visą Nemuno žemupį nuo Smalininkų iki žiočių, o rusų administracija Lietuvos pusėje per visą XIX a. mažai ką tepadarė. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo imta bunomis nuo Kauno siaurinti ir gilinti Nemuno vagą. 1936–40 srovė žemiau Jurbarko ligi Smalininkų buvo sutvarkyta, ją suspaudžiant skersinėmis bunomis, kurių kai kurios buvo labai ilgos (ligi 320 m).

Kitos Nemuno ir gretimų baseinų laivuojamos upės. XV–XVI a. ir vėlesni šaltiniai patvirtina, jog Nemuno prieupiai buvo nuo seno laivuojami, o mažesnėmis upėmis buvo leidžiami sieliai. Dlugošo kronikos duomenimis, Vytautas ir Jogaila 1413 rudenį atplaukė Nemunu ir Dubysa Žemaičių krikštyti. Gausi hercogo Albrechto laikų Karaliaučiaus archyvo medžiaga parodo, jog vandens susisiekime dar figūravo su savo prieupiu Šventąja Neris, kuri Vilnių jungė su Kaunu. Iš Neries, lygiai kaip ir iš Nemuno aukštupių ir jo prieupių, gabenamos prekės, jeigu buvo jau atslūgęs vanduo, paprastai Kaune būdavo perkraunamos į didelius upinius laivus-vytines. Bet yra duomenų, kad vytinės pavasarį plaukiodavo ir prieupiais. Neryje taip pat buvo slenksčių. 1857 darydamas tiriamąją kelionę laivu, grafas Konstantinas Tiškevičius Nery suskaitė 12 stambesnių rėvų, o smulkesniųjų — 27. Lietuvos l. nuo seno buvo žinomas ne tik ramusis Nevėžis, kuriuo didesnieji

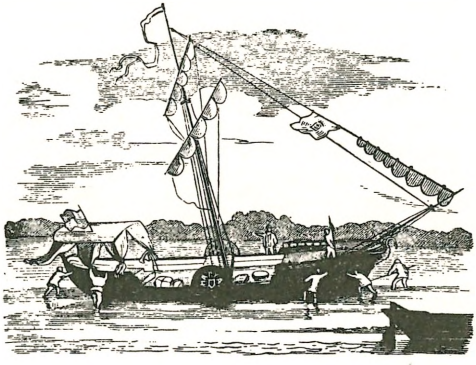

Grafo K. Tiškevičiaus tiriamosios kelionės 1857 laivas Neries seklumoje

laivai plaukdavo nepriklausomoje Lietuvoje ligi Stabaunyčios (prie Babtų), o mažesnieji — ligi Kėdainių. Jau Vytauto laikais sieliams plukdyti buvo naudojama Šešupė (Cod. ep. Vit. 203). Prekybiniuose santykiuose su Rytprūsiais nuo XVI a. įsakmiai yra minimos Jūra ir Minija. Minija yra buvęs senas vandens kelias medžių transportui iš Žemaičių gilumos. Ir nepriklausomos Lietuvos laikais Minija ir jos prieupiais, vandeniui pavasarį pakilus, buvo paleidžiami rąstai ir ‚métrai' (1 m ilgumo popiermalkės) celiuliozės ir popieriaus įmonei Klaipėdoje. Iš miškingų Jūros pakraščių (Rietavo girios) Jūra būdavo plukdoma įvairi miško medžiaga ir žiotyse sukraunama į Nemuno baidokus ar plukdoma toliau. Kaip miško plukdymui tinkamos upės XVI a. yra žinomos Veiviržas ir Akmena (Kretingos aps.). Kaip rodo 1541 Klaipėdos amtmano laiškas hercogui Albrechtui, ir Palangos Šventoji buvo naudojama miško medžiagos transportui. Iki pat nepriklausomybės laikų sieliams leisti buvo naudojamos per miškus einančios upės ir upokšniai, kurie vasarą nusenka, o

patvinsta pavasarį ir rudenį. Lietuvoje plaukiojimui buvo skaičiuojama 975 km, o sielių plukdymui 5800 km (skaičiai iš H. Mortensen, Litauen 1926, 158). Kartais upės tebuvo vienintelė galimybė miško medžiagai išgabenti.

Už lietuvių etnografinių plotų D. L. K-tijos vandens susisiekime jau nuo Vytauto laikų buvo minima Bebra, Bugas ir Narevas. Torno pirkliai prašė Jogailos, kad šis leistų į Lietuvą keliauti senais prekybos keliais, kurie eina nuo Plonsko (į r. nuo Varšuvos) Narevo ir Bugo upėmis aukštyn iki Lietuvos Brastos (Hans. Urkundb. VI, 318). Kitos Vyslos, Dniepro ir Dauguvos baseinams priklausančios upės taip pat tarnavo prekių transportui ir pirklių kelionėms. Mik. Radvilos žemėlapio tekste plukdomos yra minimos ne tik didžiosios upės (Nemunas – Chronon, Dauguva – Rubon, Dniepras – Borysthenes, Bugas, Neris, Nevėžis, Beržūna, Pripetė), bet ir Šventoji, Nemuno kair. prieupiai Ščara ir Svisločius, Pripetės kair. intakai Lana ir Slučas ir kt. D. L. K-tijos rytinėje dalyje apie upinę l., be kitko, autentiškų žinių suteikia jau nuo XV a. galo (Kazimiero) žinoma diplomatinių Vilniaus ir Maskvos santykių medžiaga (Sborn. Russk. Imp. Ist. Obščestva t. 35, t. 59, t. 71). Tarp Vilniaus ir Pskovo prekybai buvo naudojamos upės Neris, Dysna, Drisa ir Velikaja. Vilniaus ir D. Naugardo susisiekimui tarnavo Neris, Dysna, Dauguva, Lovatė. Iš tolimos Tverės (prie Volgos) buvo keliaujama Dauguva, Dysna ir Nerimi. Iš Polocko ir Vitebsko buvo galima upėmis Meža ir Obša pasiekti Bielają, iš kurios buvo jau ne sunku patekti į Volgos aukštupį ar į Maskvos upę. Šalia žinomų sausumos kelių į rytus (žr. Herberstein), suminėtas vandens susisiekimas XVI a. yra paliudytas įvairiomis progomis.

Pati reikšmingoji rytinė upė D. L. K-tijoje buvo Dniepras (žr.), senojoje Kijevo (žr.) valstybėje, kai vikingai naudojosi didžiuoju vandens keliu Bizantijon, atlikęs savo svarbų vaidmenį. Yra būdinga, kad M. Radvila savo žemėlapyje, kaip pats sakosi, norėjo specialiau atžymėti Vytauto D. viešpatavimą Juodųjų jūrų pakraščiuose. Todėl jo žemėlapyje yra atskiras kartografinis Dniepro tėkmės eskizas su rėvomis, salomis ir intakais. Atskirai yra pažymėta, jog ‚šiapus ir anapus kataraktų (slenksčių) yra visai saugu plaukioti net ir dideliems prekybiniams ir kariniams laivams'. Anais laikais dar nebuvo turima tikslaus hidrografinio tinklo. Dniepro, Nemuno ir kt. upių tėkmė ir Radvilos žemėlapyje, kuris iki pat XVIII a. skaitėsi pats geriausias, yra išbrėžta tik apytikriai, praleidžiant stambius jų vingius, net Nemuno ir Dniepro kilpas. Turkams užvaldžius Juodosios jūros pakraščius, Dniepro baseine prekybiniai centrai (Smolenskas, Mogiliavas, Mstislavlis, Homelis, net Starodubas ir kt.) ieškojo Nemuno, Pripetės baseinais ryšio su Vakarų rinkomis, siekdami Karaliaučių, Dancigą ir kt.

V a n d e n s s u s i s i e k i m o p r i e m o n ė s. XV a. gale Nemune ėmė atsirasti daugiau savų transporto priemonių. Jeigu Vytautas prieš Žalgirio kautynes skundėsi, kad neturėjęs laivų, kuriais būtų buvę galima Lietuvon transportuoti grūdus (Cod. ep. Vit. 169), tai padėtis greit pasikeitė. L. tapo atskiru verslu. Kaune ir kt. laivų savininkai samdydavosi upeivius, kurie vežiodavo jų ir kitų pirklių prekes iki pat Dancigo. Jau 1490 Vyslos laivų (Weichselkähne) savininkai skundėsi ‚lietuvių ir nevokiečių' konkurencija. Patys Kauno pirkliai vis labiau Nemuno prekybą ėmė į savo rankas.

Daugiausia Nemunu ir jo prieupiais plaukiojo v y t i n ė s. Tas lietuviškos kilmės žodis (K. Jablonskis, P. Skardžius) yra patekęs į vokiečių (Wittine), lenkų (wycina) ir rusų (vitina) šaltinius. Ištisus 5 šimtmečius vytinė buvo pagrindinė Lietuvos prekių į Vakarus transporto priemonė. Vytinė, kaip ją aptaria rusų k. žodynas (Dal') ir enciklopedija (Brockhaus-Efron), tebuvo Nemuno ir jo prieupių laivas, kuris dar plaukiodavo Pripete. Plokščiadugnė vytinė, kurios ilgis būdavo 48–55 m, pločio turėdavo 6–7 m, aukščio 8–9 m. Be krovinio jos grimzlė buvo pusė m; grimzdama 1–1½ m, vytinė pakeldavo 160–240 t krovinio. 1582 į vytinę Nemuno aukštupyje buvo pakrauta pelenų 21 ‚lastas' (Last = apie 40 ctr.), 1589 Kaune vytinė vežė žemyn Nemunu 500 statinių avižų ir 8 statines miltų. Vytinę, be vairininko (‚stirniko'), aptarnaudavo dar keliolika darbininkų. Jie buvo ypač reikalingi, kai grįžtančią su druska ir kt. importo prekėmis vytinę prieš srovę reikėdavo tempti. Tokie vytininkai žygiuodavo basi kair. Nemuno krantu. Apie vytines medžiaga D. L. K-tijos ir kaimynų šaltiniuose yra gausi. Kaip rodo 1601 IV–V Kauno muitinės registras apie link Karaliaučiaus išplaukian-

čias vytines (Akty Vil. Kom. XIV, 645), jų krovinys būdavo įvairiausias. Patys vytinių savininkai arba jų pavesti vairininkai gabeno ne tik miško produktus ir visokią krašto žaliavą, bet dar roges, vežimus, šaukštus, kauniškę drobę, Vilniaus muilą ir kt. Iš 1613 Jurbarko registro matyti, kad iš užsienio, ypač iš Karaliaučiaus, įvežamųjų prekių tarpe vyravo druska ir geležis. Pakilusiu pavasario vandeniu, kaip sako muitinių duomens, vytinės plaukdavo iš Nemuno aukštupių, Nerimi iš Vilniaus, nuo Ukmergės Šventąja.

Kaune buvo Nemuno laivų statyklos. Pati vytinė XVII a. pradžioje kainuodavo iki 100 kapų liet. grašių. Už naują vytinę Kauno mst. reikėdavo mokėti mokesčio 12 grašių. Bet buvo statoma ir ‚pusė vytinės', mokant miestui 6 grašius. Paprastai vytinė tarnaudavo 8–15 metų. 1884 Nemunu beplaukiojo 6 vytinės, o naujos nebebuvo statomos. Nemuno ir Dniepro baseine atsirado lengvesnio tipo buriniai ar vandens srovės nešami baidokai (žr.). Nuo Kauno Nemuno žemupyje prekių transportui ėmė tarnauti patogesni vokiško tipo baidokai (su kajute), didieji baidokai ar (prūsų) ‚batai' (‚Bordinge'; ligi 36 m ilgio, 7 m pločio, 2 m aukščio), dengta bliktimi. Prieš srovę tokie baidokai, talpindami krovinio 120–500 t, buvo varomi motoro. Iki nepriklausomos Lietuvos laikų vokiški baidokai buvo užvaldę Nemuno prekių transportą iki Kauno.

XVI–XVIII a. šaltiniai mini dar įvairias kitas vandens susisiekimo priemones–strūgus, kamegas, pergas, skultus, paramus, škutus (paprastus laivelius). Svarbi transporto priemonė, ypač Dauguva, buvo strūgai (Strusen), minimi jau Vytauto laikais Nemune (Cod. ep. Vit. 312). Strūgai paprastai nebuvo statomi tik vienam kartui. Rygoje ar Karaliaučiuje jie būdavo išardomi ir parduodami malkoms. Jų ilgis siekdavo kartais iki 60 m, aukštis 8 m, plotis 11–12 m. Jie pakeldavo prekių per 200 t. Paprastai strūgai būdavo leidžiami tik pakilusiu pavasario vandeniu. 1674 iš Nemuno Karaliaučiun praplaukė 582 vytinės ir strūgai, 1676 — 852. Labguvos muito registras yra geras šaltinis to meto statistikai. Perga buvo nedidelė upių valtis, žinoma iš XVI–XVII a. Panemunių ir kt. paupių aktų (Kaunas, Vilkija, Gelgaudiškis, Ariogala ir kt.), naudojama Nemuno ir mažesnių upių l. Pvz. 1613 savo perga iš Veliuonos Aug. Šeškaitis pro Jurbarko muitinę vežė 120 puodų, duodamas 3 grašius muito (Lietuvos istorijos šalt. I 1955, 222). Iš Kauno žemyn plaukdavo kamegos, kuriose būdavo gabenami dideliais kiekiais pelenai statinėse, lajus, vaškas, odos (t.p. 217). Kauno laivų dirbtuvėse buvo taip pat statomi prekių transportui skultai (t.p. 216), vidutinio tipo upių laivai.

Kanalai ir XIX a. l. Jau XVIII a. D. L. K-tijoje kanalais (žr.) buvo norima suintensyvinti l. upėmis. Oginskio (žr.) kanalui (tarp Jesioldos ir Ščaros) buvo skirta sujungti Nemuną su Dniepru (1768), kaip Berezos (žr.) vandens kelias XIX a. pradžioje turėjo suvesti Dnieprą su Dauguva. Bet šis kanalas tada tetiko sieliams plukdyti. O Oginskio kanalu XIX a. ėjo gyvas susisiekimas. Tranzitu praplaukdavo per metus iki 100 baidokų ir 600 valčių, apie 3000 sielių. Nors Versalio taikos sutartimi (1919) Nemunas buvo priskaitytas prie internacionalizuotų upių, ir Lietuva Klaipėdos konvencija buvo sutikusi atidaryti Nemuną tranzitui, lenkai nė Hagos tribunole negalėjo priversti Lietuvos iki pat 1938 atidaryti Nemuno miško plukdymui. Vykdydama savo pažadus konvencijoje, Lietuva 1926 I 27 išleido tranzitinio miško plukdymo Nemunu taisykles. Jomis lenkai negalėjo pasinaudoti. Tad Oginskio kanalas, nors lenkų po I pas. karo atnaujintas, teturėjo vietinės reikšmės. Beveik tą patį galima pasakyti apie Augustavo (žr.) vandens kelią (užbaigtą 1833–39), skirtą betarpiškai jungti Vyslą su Nemunu. Jo iškasimas rodė XIX a. rusų pastangas iš Nemuno, kurio žiotis buvo užvaldę Prūsai, per Juodąją Ančią ir Bebrą prasiveržti iki Vyslos. Tad vandens kelių sistemai reikėjo ir Ventos – Dubysos kanalo (žr.), kuris buvo pradėtas 1825, bet po 1830 sukilimo liko neužbaigtas. Atgavusi Klaipėdą, Lietuva gavo karaliaus Vilhelmo perkasą, jungiantį Miniją su Klaipėdos uostu. Prieš I pas. karą buvo planų atidaryti l. iš Nevėžio per Lielupę į Rygos uostą. I pas. karo metu, tikėdami pasilaikyti užimtas Pabaltijo žemes, Karaliaučiuje vokiečiai buvo paruošę planus nauja sistema Nemuną sujungti su Ukraina (Juodąja jūra).

Kaip XIX a. Nemunu buvo keliaujama su prekėmis, vaizdingai parodo 1829 nežinomo dvarininko dienoraštis, kuris vytine keliavo iš Kauno į Karaliaučių. Duodamas Kauno aprašymą nuo aukštupio ligi Kauno L. Kondratavičiui, Wł. Syrokomla pri-

dėjo ir tą dienorаštį (liet. vert. K. Bizausko 1933). Kai Krymo karo metu buvo užblokuoti rusų uostai Baltijoje, labai pakilo laivų judėjimas Nemunu. Kaip rodo Vilniaus gubernatoriaus ataskaita, ,1856 m. laivybinėmis Neries ir Nemuno upėmis, tekančiomis per Vilniaus gub., praplaukė 2530 laivų, 3961 laivu mažiau negu 1855, sielių 2251 — 283 daugiau. Bendra krovinių vertė siekė 3.613.080 rublių, 5.024.898 rubliais mažiau kaip 1855' (Liet. ist. šalt. I, 455). Pro Kauną 1855 buvo praplaukę 6268 laivai, bet, kai tik Baltijos uostai, karui pasibaigus, buvo atblokuoti, Nemuno l. dėl Baltijos jūros uostų konkurencijos vėl krito. 1856 pro Kauną praplukdyta prekių už 3.473.763 rub., o per karą Kaune, pristačius naujų sandėlių, buvo sutelkta didelė masė Rusijos gaminių, skirtų užsieniams.

XIX a. Nemunas ėmė labiau tarnauti ir keleivių susisiekimui. 1854 Kaune pasirodė pirmieji vokiečių garlaiviai, o 1855 grafas Reinoldas Tiškevičius nusipirko du garlaivius Nemunui (‚Kęstutis') ir Neriai (‚Neris'). 1913 Kaune jau buvo 21 keleivinis-prekinis garlaivis. Jų savininkai buvo pirkliai-žydai ir keli dvarininkai. Pradžioje garlaivių vardai buvo lietuviški (Gediminas, Birutė, Vytautas, Perkūnas, Vilnius, Cardinas ir kt.). Rusifikacijai stiprėjant atsirado slaviški ar tarptautiniai pavadinimai. 1904 buvo sušauktas Vilniuje l. suvažiavimas.

Keli nepriklausomos Lietuvos l. duomens. Nepriklausomoje Lietuvoje l. ėjo ne vien upėmis ir ežerais, bet ir jūra. Jau statant Šventojoje (žr.) žvejų uostą, Baltijai buvo rodoma daug dėmesio, siekiant jūroje darytis nepriklausomiems. Rengti savi jūrininkai. Žymiosios eksporto bendrovės ir kooperacijos įmonės stengėsi sėkmingam Lietuvos gaminių eksportui įsigyti savo laivus. Susiorganizavo laivų b-vė Lietuvos Baltijos Lloydas. 1935 Lietuva teturėjo 3 jūrų laivus (2400 b.r.t.), o 1938 jau buvo 4 laivai (5025 b.r.t.), 1939 I 1 — 11 laivų (11.314 b.r.t.). Turint Klaipėdai platų Lietuvos užnugarį, laivų judėjimas, palyginti, buvo didelis. Lietuvos statistikos biuro duomenimis, 1938 įplaukė 1544 laivai (iš jų 154 Lietuvos). 1938 pro Klaipėdą pravežta prekių 1.589.928 t, iš jų 477.089 t užsienin, 1.112.839 t į Lietuvą. Tuo tarpu Kauno–Jurbarko–Smalininkų ruože Kaunan 1938 buvo pravežta prekių 94.300 t, keleivių 334.700 (1939 pervežta keleivių 345.300). Nors autobusai buvo ėmę daryti konkurenciją, bet pigus vandens kelias pritraukdavo keleivius. 1937 į Kauną įplaukė 1456 garlaiviai, išplaukė 1460. Tik vasario mėn. nebuvo susisiekimo Nemunu. Baidokų tais metais įplaukė Kaunan 331, išplaukė 255 (žr. Kauno miesto stat. metraštis IV, 1937). 1928–36 pro Kauną praplaukdavo sielių nuo 775 (1936) iki 2534 (1930). Daugiausia garlaivių į Kauną įplaukė 1931 metais — 2472. Baidokų daugiausia įplaukė 1929 metais — 569, išplaukė 557. Per II pas. karą Nemuno l. sunyko. Vokiečiai traukdamiesi išsigabeno beveik visus Nemuno garlaivius ir baidokus, kurių didelė dalis dingo. Plačiau apie Lietuvos l. nepriklausomybės metais žr. Lietuvos tomą.

Stp. Kolupaila, Trumpas Lietuvos hidrografijos vaizdas (Visa Lietuva II, 1923, red. K. Puida); (") Lietuvos upių monografijos I, II (Židinys XIV, 1931, XVI, 1932); (") Nemuno tyrinėjimų istorijos bruožai (t.p. XX, 1934); (") Įdomus Nemuno praeities dokumentas (Soter 1939); (") Nemunas 1950; (") Medžiaga monografijai apie Nerį (Aidai 1957). Iš senesnės literatūros, kuri nurodyta *S. Baltramaičio* (Sbornik bibliografičeskich materialov Litvy ²1904, 262–266) pažymėtina: Parochodstvo na Viliji (Vilenskij Viestnik 1856, nr. 44); Sudochodstvo na Niemanu i Sčarie (Grodnenskije Gubernskije Viedomosti 1864, nr. 39). Apie statomus ir iškastus kanalus (ypač apie Oginskio kanalą) žr. Žurnal Ministerstva Putei Soobščenija 1838, 1862, 1872; *J. Jakubovskij,* Nieskol'ko slov o sudochodstvie po Niemanu (Kovenskije Gubernsk. Viedom. 1894, nr. 5–7, 10, 13); Vitina (Brokgauz-Efron, Encikloped. Slovar' XII. 572); Zapadnaja Dvina (t.p. XII, 239, apie strūgus); *V. N. Cholščevnikov,* Nieman, Opisanije gidrografičeskoje i navigacionno-statističeskoje 1902; *K. Jablonskis,* Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje 1941; *J. Andrius,* Kng. Radvilos Lietuvos žemėlapis (Aidai 1952); *V. Chomskis,* Lietuvos kartografinio vaizdo vystymosi XVII ir XVIII a. klausimu (Vilniaus Valstybinio univ. mokslo darbai, Biologijos, geografijos ir geologijos mokslų serija IV, 1957); *Pr. Skardžius,* Russ. vytina und lit. vytinė (Zeitschrift für slavische Philologie XXVI, 1957); *J. Matusas,* Lietuvių kultūra senais laikais 1938; *A. Wawrzyńska,* Studia z dziejów handlu Polski z Wielkim Księstwiem Litewskim i Rosją w XVI wieku 1956; *Z. Ivinskis,* Lietuvos prekyba su Prūsais I 1934 (ten nurodyta svarbi Nemuno l. bibliografija). Žr. Baltijos jūra, Klaipėda, Kolupaila. *Z.I.*

Laivo inžinierius aukštesnio laipsnio laivo įgulos narys, kurio atsakomybėje yra laivo varikliai ir kiti mechaniniai įrenginiai.

Laivų klasifikacijos bendrovės privačios arba pusiau valdiškos įstaigos, kurios prižiūri ir periodiškai tikrina kiekvieno laivo tinkamumą plaukioti jūrose. Jų priežiūroj yra ir laivo statymas. L.k.b. atsirado XIX a., kai burės buvo pakeistos garo mašina, o vietoj medinių laivų atsirado plieniniai ir geležiniai. Šios b-vės teikia valdiškoms įstaigoms, prekybininkams, laivų savininkams, kapitonams bei draudimo įstaigoms

patikimas ir tikslias informacijas apie laivą ir jo įrengimų stovį. Tatai ypatingai svarbu laivo liemens apdraudai, laivo kainos nustatymui ir krovinių čarteriavimui. L.k.b. klasifikuoja visus prekybos laivininkystės laivus pagal atitinkamas savo išdirbtas statybos bei konstrukcijos taisykles, kurios kartkartėmis keičiamos pagal technikos pažangą bei tarptautinių jūrų saugumo konvencijų nuostatus. Beveik kiekviename uoste yra bent vienos ar kelių šių l.k.b. inspektorių. Remdamosios minėtomis taisyklėmis, l.k.b. išduoda laivui pažymėjimą, kuris atitinkamų klasifikacijos ženklų pavidalu nustato laivo klasę (t. y. leistinas plaukiojimo ribas), laivo kokybę, po kurio laiko laivas turi eiti į doką suteiktos klasės patikrinimui; nurodo, kokie reikalingi remontai po sužalojimo ar nusidėvėjimo, kad paliktų senoji klasė, ir kokie remontai reikalingi gauti naujai klasei.

Šiuo metu veikia devynios l.k.b.: amerikiečių American Bureau of Shipping Naujorke, įst. 1867; britų British Lloyd's Register of Shipping, London, įsteigtas kaip prekybininkų informavimosi biuras 1760 ir perorganizuotas į l.k.b. 1834 (periodiškai spausdina visų klasifikuotų laivų sąrašą su svarbesniais daviniais) ir British Corporation Londone, įst. 1890; italų Registro Italiano Genujoj, įst. 1861; prancūzų Bureau Veritas Paryžiuje, įst. 1828; skandinavų Norske Veritas Oslo mst., įst. 1894; vokiečių Germanischer Lloyd Berlyne, įst. 1867; japonų Nippon Kaiji Kyokai Tokijo mst. bei Sov. Rusijos laivų registras Maskvoje.

L.Bls.

Laivūnas (ag. boatswain, vok. Botsman) laivo vyriausias jūreivis, kurio žinioje yra laivo įrankiai, laivo laikymo darbai ir jų paskirstymas jūreiviams; lygus viršilai kariuomenėje.

Laižykla mažas lentinis ar skobtinis lovelis, į kurį dedama gyvuliams laižyti druska. Juos paskutiniu metu vartojo ganyklose ir tvartuose, pritvirtindami ėdžių viduryje ar galuose. L. su druskos ir molio mišiniu statomos ir miškuose laukiniams gyvuliams druskos pasilaižyti.

Laižuva mstl. Mažeikių aps., Latvijos pasieny, prie Mažeikių–Rygos geležinkelio linijos, apie 18 km į š.r. nuo Mažeikių ir apie tiek pat į š. nuo Viekšnių; apie 1000 gyv. (1940, 1923 — 796). Nepriklausomybės metais L. yra buvęs valsčiaus, turėjusio per 3000 gyv., centras. Sovietinėj okupacijoj priskirtas Mažeikių rajonui. Didelė mokykla, keletas krautuvių, paštas, policijos nuovada ir pasienio policijos įstaiga, vaistinė, sveikatos punktas, viešoji valstynė biblioteka (nuo 1937), latvių biblioteka

Laižuva

Laižuvos bažnyčia

ir skaitykla (nuo 1932), plytų dirbtuvė, žemės ūkio kooperatyvas, pieno perdirbimo b-vė Bitė (įst. 1928, 1937 gale turėjo 9 grietinės nugriebimo punktus, 1937 pagaminо 149.389 kg sviesto). 1923–37 veikė smulkaus kredito d-ja. 1944 rudenį besitraukdami vokiečiai susprogdino L. bžn., pieninę, kooperatyvą ir sudegino visą miestelį. Vėliau buvo nežymiai atsistatyta. Iš špitolės mūro padaryta menka bažnytėlė.

Iš L. vls. kilęs poetas Kl. Skabeika, dr. A. Liaugminas, inž. A. Ramanauskas ir kt.

Rd.

Istorija. L. mstl. įsikūrė apie 1600, tuo metu Mažųjų Dirvėnų vls. Šio valsčiaus inventorius 1635 jau mini L. bžn. Elencho žiniomis, kat. medinė bžn. Švč. Trejybės vardo, statyta 1661, fundacija Onos Pacaitės-Važinskienės. Ji užrašė bžn. 71 valaką žemės. L. parapija, nors parapiečių skaičiumi nedidelė, buvo viena iš turtingesniųjų vyskupijos parapijų ir jos klebonais dažniausiai būdavo skiriami Žemaičių prelatai. 1781 L. klebonu vysk. Steponas Giedraitis paskyrė kan. Juozapą Arnulfą Giedraitį, kuris klebonavo L. 10 metų. Laižuvos klebonu buvo ir poetas Ant. Vienažindys. Jis, parapiečių padedamas ir visą savo turtą bei jėgas paaukojęs, pastatė L. 1891 naują dviejų bokštų mūro bžn. ir šventoriuje stočių koplytėles. L. kapinėse yra Vienažindžio kapas. Bžn. pakonsekruota 1896 vysk. M. Paliulionio. Prieš 1 pas. karą, iš Vilties išėjęs, L. kunigavo J. Tumas, o taip pat M. Šeižys-Dagilėlis. Parapiečių 1841 buvo 1864, 1884 — 2237, 1940 — 3815. Priklausė Viekšnių dekanatui. Turėjo koplyčią Purpliuose, statytą 1838 kun. Rimučio. 1899 L. buvo atidaryta rusų mokykla, perdirbta iš smuklės.

Netoli L. mstl. yra L. dv. su gražiomis tujomis, 1884 turėjęs 60 valakų žemės. XVIII a. dv. priklausė Kaminskiams, XIX a. pradžioj jį valdė Šyrinai, o pabaigoj — Zabielai.

L. surasta II a. po Kr. radinių, pvz. 2 antkaklės trimitiniai galais ir kt.

Slow. geogr. V, 1884; *M. Wolonczewskis*, Žemajtiu Wiskupistė I–II 1848; Šaltinis 1909, 588; Vadovas po Lietuvą (red. Pr. Barkauskas ir A. Vabalas) 1938; Elenchus omn. eccles. prov. Lituanae 1940.

R.Krs.

Lajà medžio šakų visuma, medžio vainikas.

Lajas (gr. Laios) graikų mitologijoje Edipo tėvas, Tebų karalius.

Lajauskas 1. Kazimieras (1892 XI 16 Levaniškių k., Šešuolių par., Ukmergės aps. — 1921 III 16 Lipaukos miške, Maišiagalos par.) kunigas. Mokėsi Širvintų pradžios m-loje, Gelvonų dviklasėje m-loje, privačiai Vilniuje. Išlaikęs Maskvoj eksternu 4 kl. egzaminus, įstojo į Vilniaus sem. ir ją baigė 1915. Įšv. kunigu vikaravo Giedraičiuose, nuo 1918 Švenčionyse, vėliau Ceikinių klebonas. 1919 studijavo teisę Liublino univ.; turėjo mokslą pertraukti, nes 1920 įsiveržę bolševikai grįžusį atostogų atkirto nuo Lenkijos. Paskirtas prie pat demarkacijos linijos Zybalų klebonu, gavęs lenkų sargybos leidimą vykti su keliais parapiečiais į Vilnių pirkti Velykų karsto, nuo demarkacijos linijos iki Maišiagalos palydėtas lenkų žandarų, Maišiagaloje buvo areštuotas, išlaikytas 3 dienas kalėjime, nuvestas į mišką ir ten be teismo sušaudytas. Jo lavoną rado tik po 6 savaičių ir palaidojo Zybaluose.

Kun. K. Lajauskas

Jo žudikai 1926 buvo nuteisti tik po 8 mėn. kalėjimo.

Draugas, A. a. kun. Kazimieras L. (Šaltinis 1931, 12 nr.). *J.V.*

2. Matas (1872–1941 VI 28 nužudytas bolševikų) kunigas. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją ir 1897 įšventintas kunigu, studijas tęsė Petrapilio dvasinėj akademijoj, kur gavo teologijos magistro laipsnį. Kurį laiką profesoriavo Vilniaus kunigų seminarijoje, iš kurios už lietuvišką nusistatymą buvo nukeltas į gudišką Žaludko par. Nuo 1924 buvo Molėtų klebonas ir dekanas. Didelis patriotas, šaulių rėmėjas. Vokiečių-sovietų karui prasidėjus, išgirdęs per radiją Lietuvos laikinosios vyriausybės atsišaukimą, parengė iškelti tautinę vėliavą, bet iš Molėtų bolševikai buvo išmušti tik VII 3. Anksčiau prieš tai lietuvių partizanų kautynėse su bolševikais buvo sužeisti 3 bolševikų kariai, kuriuos partizanai nuvežė į Molėtų ligoninę. Besitraukdami bolševikai pasiėmė savo sužeistuosius karius, o iš jų sužinoję, kad su partizanais veikė jaunas kunigas, įsiveržę į kleboniją ir, neradę nieko daugiau, išsivedė serganti L. Netoli Molėtų enkavedistai L. nusivedė į pelkę, nušovė ir paslėpė, palaidojimo vietą padengdami žalia velėna. Bolševikams pasitraukus, L. palaikai buvo surasti ir VII 5 palaidoti Molėtų bažnyčios šventoriuje. Ant kapo buvo pastatytas paminklas, kuris antrą kartą užėjusių bolševikų buvo nugriautas (nepatiko jo įrašas).

Lajtha László (g. 1891) vengrų kompozitorius, 1919–49 Tautinės Budapešto konservatorijos prof. Nors savo modernios krypties kūriniuose L. naudoja vengrų liaudies muz. elementus, tačiau tautinis pradas jo kūryboje nėra taip ryškus kaip Bartóko ir Kodály kūryboje — jaučiama vokiečių ir prancūzų muz. tradicijų įtaka. L. kūriniai: komiška opera Chapeau bleu 1952 ir keli baletai; 5 simfonijos, 4 simfoninės poemos, smuiko koncertas 1931; 10 styg. kvartetų (ypač išskirtina 3-sis 1929), 7 trio, 2 kvintetai, sekstetas 1921, eilė sonatų ir kt. Dirbdamas nuo 1913 etnografijos muziejuje Budapešte, L. surinko bei išleido daug liaudies dainų ir parašė reikšmingų studijų vengrų liaudies muz. klausimais. *K.O.*

Lajus avies ar galvijo taukai, nuo seno žinomi kaip viena iš D. L. K-tijos visuomenės ūkio eksporto prekių. Iš XIV a. ordino kronikose surašytų duomenų matyti, jog Lietuvoje buvo auginama daug nami-nių gyvulių. J. Lasickio teigimas, kad Žemaičių ūkiuose buvę net po 60 vienetų raguočių (galvijų), o kartais ir dvigubai daugiau, turi būti tačiau perdėtas. Inventoriai tokio skaičiaus neįrodo. Jau XV a. yra žinomas l. eksportas. 1473 pvz. tarp išvežamųjų prekių, kurios ėjo iš Lietuvos į Dancigą, buvo pažymėta l. (Talg). Taip rodo Normedijos (Nemuno deltos šakos) muitų registre randami prekių sąrašai. Iš palyginamųjų Labguvos muitų su naujai įvestais 1527 muitais Normedijos (Kuckerneese) vandeniui sureguliuoti, yra matyti, jog iš D. L. K-tijos Nemunu pastoviai buvo išgabenamas lydytas ir nelydytas l. statinėmis (Tonnen), pakeliui mokant nustatytą muitą.

Lietuvoje valdovo ‚kamarose' ir dv. sandėliuose susirinkdavo dideli kiekiai l., kuris būdavo daugiausia Nemunu išgabenamas į Prūsus. D. L. Kunigaikščio miestelių gyvulių skerdikai (‚rzeznicy') l. (‚loju') mokėdavo savo duoklę. Nemenčinės ir Lynkmenų 1554 inventoriuose yra pažymėta, jog kiekvienas tų mstl. skerdikas ‚karaliaus iždui' turi per metus duoti po vieną ‚akmenį' (13 kg) l. ar 15 grašių. 1561 Jurbarko inventoriuje yra minimi 3 skerdikai, ir jie kiekvienas ‚karaliaus nurodymu', turi mokėti už l. akmenį taip pat po 15 gr. Toks pat nuostatas aptinkamas ir N. Valios (Virbalio) inventoriuje. L. būdavo reikalaujamas ir iš prievolininkų valstiečių. 1589 Luobos ir Gaurelių dv. (Telšių aps.) inventorius atžymėjo valstietį, kuris už savo tarnybą (‚służba') turėjo duoti po 1 akmenį l.

L. nuo seno buvo naudojamas kaip riebalas maistui. Vartota jis gaminti žvakėms, kurių daug reikėdavo pilyse ir miestuose. L. taip pat vartota gaminti muilui, audimo pramonėje, odai apdirbti. Su l. buvo imta daryti visokie tepalai, plestrai ir kt. Kol Australija, P. Amerika ir Rusijos Sibiras XIX a. pasidarė žymus l. įvežėjai V. Europon, didelė dalis l. Vokietijon ėjo iš Lietuvos, Lenkijos, Olandijos, Danijos (1894 Vokietija įvežė 193.435 dvigubų centnerių l.).

Kai žibalo buvo sunku gauti, Lietuvos kaimuose iki pat nepriklausomos Lietuvos laikų iš l. buvo pasidaroma naminių žvakių.

K. Jablonskis, Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje 1941; (") Istorijos archyvas I, XVI a. Lietuvos inventoriai 1934; *K. Forstreuter*, Die Memel als Handelstrasse Preussens nach Osten 1931; *Z. Ivinskis*, Lietuvos Prekyba su Prūsais I 1934. *Z.I.*

LAK 1. Lietuvos Aero Klubo (žr.) santrumpa, 2. Lietuvos Automobilistų Klubo (žr.) santrumpa.

Lakà 1. bitėms išlėkti anga. Dravės ir stačiojo kelminio avilio l. buvo įtaisytos plauto šone, taikant jas rytų ar pietų link, nes tuomet bitės anksčiau skrenda į darbą. Gulščiame avilyje l. buvo plauto apačioje, o šiaudiniame avilyje įvairiai įtaisomos (dugne ir šonuose). 2. Karvelidės ar vištidės anga. Vištidės l. uždaroma sklande.

Lakadivai (hindi k. lakša dvipa ,100.000 salų') ag. Laccadive Islands, 14 koralinių salų ir 17 rifų grupė Arabų jūroje; apie 350 km į v. nuo Indijos Malabaro pajūrio, iš viso apie 2000 km². Gyvenamos 9 salos; apie 20.000 gyv. mahometonų moplų, kurie verčiasi kokoso palmių ūkiu — paruošia ir eksportuoja koprą (kokoso riešutų džiovintus kevalus) ir koirą — pluoštą, gautą iš kokoso riešuto plaušų ir vartojamą jūrininkų virvėms sukti. L. priklauso Indijos Sąjungos Madraso valstybei.

Lakajà upė Joniškio vls., Švenčionių aps., 25,6 km ilgio, Žeimenos (Neries) deš. intakas; teka iš Juodojo Lakajo ež. į p.r. per Aldiko ir Lakajo ež., turi kair. intaką Peršokšną. Baseino plotas ištekant 251 km², ligi Peršokšnos 308 km², ligi žiočių 415 km²; vid. debitas 3,6 m³/sek.; kritimas 16,2 m; vandens jėgų kadastre numatyta 282 kW energijos.

Lakajai, Baltieji L. ir Juodieji L., ežerai Utenos ir Švenčionių aps., 1111,2 ha ploto. Žr. Baltasis L. ir Juodieji L.

Lakajas ežeras Joniškio vls., Švenčionių aps., 3,3 km ilgio, 90 ha ploto, per kurį teka Lakaja (Žeimenos, Neries); paviršius 141,5 m nuo j.l.

Lakalas šuniui ar katei skystas maistas, paprastai įvairūs sriubų likučiai, į kur įdeda duonos ar kokio kito maisto. Kartais šuniui daro tiesiog lakalą: į šiltą vandenį įblendžia miltų ir užbaltina pienu. Lakalu vadina ir kiekvieną prastą sriubą, ypač Žemaičiuose, skirtą tik samdiniams.

Lãkas blizginami dažai. Pagal kilmę l. vadinami tokie dažai, kurių rišamoji medžiaga yra nitro celiuliozė arba įvairios kitos celiuliozinės kilmės dervos, kaip celiuliozės acetatas, etilo celiuliozė, celiuliozės aceto nitratas, celiuliozės aceto biutiratas. Šiuo metu atsirado daug naujų dervų tinkamų lakams, kaip pvz. visa labai ilga eilė vinilinių dervų, į jas įskaitant vinilio chlorido acetato arba vinilideno chlorido acetato kopolimerus, polistirenines dervas; be to, dar chlorinuotoji guma, alilio dervos ir t.t. Pagal tai ir l. apibūdinimas yra pritaikomas naujai sudėčiai: l. yra tirpiklio tipo dengiamosios medžiagos, kurios formuoja dengiamąją plėvelę-filmą tirpikliui išgaruojant. Filmos formavimosi vyksme nevyksta nei oksidacija, kaip aliejaus dažuose, nei polimerizacija, kaip dažų emalėse. L. derva turi būti aukšto molekulinio svorio, tai reiškia gana aukšto polimerizacijos laipsnio, bet dar tarpi l. tirpikliuose. Tirpikliams išgaravus, ši derva sudaro skaidrią, veidrodinę atsparią dengiamąją plėvelę.

L. s u d ė t i s. L. susideda iš dervų, stabilizatorių, minkštintojų, tirpiklių bei kartais pigmentų. Čia paminėtos vien celiuliozinės, vinilinės ar chlorintos gumos dervos ar natūraliosios dervos, kaip šelakas, damaras, sandarakas, neduoda tinkamos l. filmos. Paprastai reikia vartoti tinkamai parinktą dervų mišinį. Filmos pagerinimui dažnai prideda nesioksiduojančių alkidų, maleinės rūgšties esterų bei amininių dervų. Minkštintojai, kaip dioktilio arba dibiutilio ftalatai, padidina l. atsparumą drėgmei bei jų lankstumą. Kai kurios celiuliozinės filmos yra jautrios ultravioletiniams spinduliams, todėl į l. įdedami stabilizatoriai, iš kurių žinomesni yra antriniai aminai bei mentilio fenolas. L. tirpikliai yra chlorinti angliavandeniai, ketonai, esterai, aromatiniai angliavandeniai, alkoholiai. Aromatiniai angliavandeniai arba alkoholiai kiekvienas atskirai nepajėgia l. dervų ištirpdinti. Pavieniai jie yra tiktai skiedikliai, bet abu sumaišyti jie sudaro labai stiprų l. dervų tirpiklį. L. yra vartojami įvairūs sintetiniai pigmentai, kaip pvz. anglies juodieji, chromo geltonieji, chromo grynieji, geležies deginių raudonieji, toluidino raudonieji, titanio dvideginis, cinko sulfidas ir t.t. Be to, plačiai yra vartojami ir organiniai darylai. (Žr. Dažai ir Darylai).

L. e m u l s i j o s. Rinkoje plačiai pasirodo šiuo metu ir l. emulsijos. L. emulsijos filmą sudarančios dervos yra tos pačios, kaip ir anksčiau aprašytuose organinės sistemos lakuose. Skirtumas čia tiktai tas, kad dervos ir minkštintojai yra ištirpdinti tirpikliuose ir po to specialiųjų emulsifikatorių ir specialaus mechaninio proceso pagalba yra paverčiami emulsija. Ištisinę šios emulsijos fazę sudaro vanduo, suspeñduotą fazę — dervos, ištirpintos organiniа-

me tirpiklyje, lašiukai. Šios emulsijos labai plačiai pritaikomos tekstilės, odos, popieriaus padengimams.

L. v a r t o j i m a s. Geležinkelių bei autotransporto pramonė plačiai vartoja l. vidaus ir išorės padengimams. Tikslus minkštintojų parinkimas padeda padidinti l. atsparumą išorės atmosferiniam veikimui. Baldų pramonė vartodama l. sutaupo daug darbo ir laiko. Skaidrūs, permatomi l. yra vartojami apsaugoti ir išryškinti natūraliam medžio ar metalo raštui. Pigmentuoti l. plačiai vartojami įstaigų baldams. Asfalto bei chlorintos gumos yra dedama į sudėtį l., kurie vartojami laboratorijų baldams padengti, kad pagerintų atsparumą chemikalams. Tekstilei bei vieloms padengti l. savo sudėtyje turi daug minkštintojų. Dirbtinės odos gamyboje ypatingai dideli l. kiekiai yra vartojami odos imitacijai gauti ir stiprumui bei atsparumui drėgmei padidinti. Anksčiau labiau buvo žinomi specialūs l. pvz. marmuro bei kristalizuoto padengimo efektams išgauti. Įdėjus naftalino, l. išsikristalizuoja ir duoda gražų kristalinį raštą.

L. a t s i r a d i m a s i r k i l m ė. Tolimieji Rytai (Kinija ir Japonija) yra l. kilmės židinys. Tūkstanties metų būvyje l. pramonė ir technika ten buvo pasiekusi labai aukšto lygio. Kinai išmokė to meno ir japonus, kurių l. darbai yra itin aukšto lygio pasiekę (Koetsu, Korin, Ritsuo, Šunšo ir kt.). Įvairios l. rūšys buvo atpažįstamos pagal prigijusius vardus. K i n o u r u š i buvo vartojamas kaip pirminis sluoksnis medžio poroms uždaryti. Jis susidėjo iš natūraliųjų medžio sakų, t.y. l. dervų. Š u n k e i u r u š i buvo skaidrus baldų l., per jį buvo aiškiai matyti medžio raštas. Jo sudėtyje, šalia natūraliųjų dervų, buvo įmaišyta ir perilos aliejaus. N a š i j i — šviežias l., pabarstytas aukso dulkelėmis ir vėliau sukietėjęs nupoliruotas medžio anglimi. T s i-š u, G u r i b o r i — išdrožinėti įvairių spalvų l. M a k i j e efektas buvo gaunamas vartojant apie 60 įvairių aukso atspalvių dulkių. Kinai lakavimą buvo labai išplėtę. Jie lakavo medį, porcelaną, metalus, odas. S o o-č o u, raudonas koralų drožtas l., yra plačiausiai žinomas. Žinomi indų ir persų lakavimo darbai. XVII–XVIII a. ir europiečiai bandė pasisavinti tuos Tolimųjų Rytų laimėjimus ir juos pratęsti iki mūsų laikų. Modernieji laikai, įvedę mechanizaciją ir masinę uniforminę gamybą, nepajėgė šio meno vystyti, jį pavertė paprasta paviršiaus padengimo technika. Žr. Lako menas.

W. Kraus, Handbuch der Nitrocelluloselacke 2, 1952. *Ad.D.*

Lakava (lakao), arba kinų žalėsiai, dažai šilkui ir medvilnei dažyti, daromi iš Kinijoje augančių šunobelių (Rhamnus globosa ir R. utilis) žievės miltelių.

Lakazė enzimas, randamas laką produkuojančių medžių (Rhus vernicifera ir kt.) sultyse. Šio enzimo poveikiu sultyse esąs urušiolas jungiasi su deguoniu ir pavirsta laku.

Lakė (vok. Laak) Rytprūsių, Tilžės aps. upelis, Nemuno deltos Šalteikės (Nemunyno) deš. intakas, 9 km ilgio; teka į p. Naujosios mstl. apylinkėse.

Lakedemonija senesnis Spartos (žr.) vardas.

Lake of the Woods Kanados ež. Ontario provincijoj; 4628 km² didumo, 140 km ilgio, 16–90 km pločio. Jo ketvirtadalis yra Minnesotos valstybėje. Ežere yra tūkstančiai salų, salelių, kuriose vasarotojai turi pasistatę vasarinių namelių. Iš jo išteka Winnipego upė.

Lake Success Naujorko priemiestis, Long Island š.v. srity (per 200 gyv.). 1946–51 čia buvo laikinoji Jungtinių Tautų būstinė.

Lakewood JAV mst. Ohio valstybėj, prie Erie ež., Clevelando rezidencinis priemiestis; 68.071 gyv. (1950).

Lakewood Lietuvių Diena rengiama kasmet nuo 1914. Jai pradžią davė kun. V. Dargio ir Mahanoy City liet. Šv. Juozapo par. 1914 surengta Schuylkill aps. lietuvių diena. 1915 Darbo dieną ji įvyko Lakeside Park, o vėliau kasmet be pertraukos ji rengiama per Žolinę (VIII 15) Lakewood Park, pakely tarp Tamaqua ir Mahanoy City, Pensilvanijoj. Pirmieji organizatoriai buvo lietuvių katalikų parapijos ir Tautos Fondo skyriai, vėliau organizavimą perėmė apylinkės Kunigų Vienybės skyrius. L.L.D. pradėta organizuoti tikslu pakelti lietuvių dvasią, gaivinti lietuviškumą ir šelpti Lietuvą. Todėl visas pirmųjų L.L.D. pelnas ir aukos buvo skirtos Lietuvos reikalams: Tautos Fondui, Lietuvos Gynimo Komitetui, Lietuvos šauliams, Vilniaus vadavimui, Vaikelio Jėzaus d-jai, ateitininkų namams, našlaičiams, viso 17.000 dol. Vėlyvesnių L. L.D. pelnas skiriamas lietuvių vienuolijoms (kazimierietėms, pranciškietėms ir Nukryžiuotojo Jėzaus seserims; dalį gavo ir marijonų Marijanapolio kolegija), viso 34.000 dol. Sėkmingesnėse L.L.D. dalyvaudavo a-

Mahanoy City, Pa., Šv. Juozapo lietuvių parapijos mokiniai su savo mokytoja R. Koncevičiūte, dainavę ir šokę Lakewood lietuvių dienoj 1956

pie 20.000 lietuvių, kurie susirinkdavo iš plačiosios apylinkės specialiais traukiniais, autobusais ir automobiliais.

Iškilmės prasideda mišiomis, pamokslu, lietuvišku chorų giedojimu. Pamaldos skiriamos už Lietuvą ir žuvusius lietuvius. Kalbėtojais kviečiami lietuviai ir amerikiečiai (pvz. yra kalbėję dr. J. Bielskis, Pensilvanijos gub. Fine, buvęs Lietuvos prez. A. Smetona ir kt.). Lietuvių parapijų chorai koncertuoja pavieniai ir jungtiniai. Būdavo ir solistų. Programą paįvairina ir tautiniai šokiai, kuriuos rengia lietuvių parapijos mokyklos ar kviečiama svečiai šokėjai iš Filadelfijos. L.L.D. priimamos rezoliucijos, užtariančios Lietuvą ir reikalaujančios jai laisvės. 1917 buvo pasiųsta stipri rezoliucija JAV prez. Vilsonui, o 1956 priimta protesto rezoliucija prieš komunistų pavergimą Lietuvos ir 500 asmeninių protestų buvo išsiųsta UN ir valstybių vyriausybių galvoms. Be to, organizuojama paradai su lietuviškais plakatais, tautiniais drabužiais apsirengusiomis moterimis, paveikslais, lietuviškomis vėliavėlėmis. Po viešosios programos liet. dainos skambėdavo prie lietuvių šeimų stalų po visą sodą. Jaunimas sportuodavo, lenktyniaudavo, laimėdavo dovanas ir pasilinksmindavo. L.L.D. ypatingai daug nusipelnė kun. P. Čėsna, kuris dalyvauja jos rengime 40 metų; kun. J. Karalius, padėjęs organizuoti pirmas L.L.D., rašęs apie jas ir sakęs pamokslų; Sofija Rutkauskaitė, pirmoji L.L.D. sekretorė; vargonininkas Pr. Dulkė ir daug kt. L.L.D. yra atlikusi ir dabar tebeatlieka didelį lietuviškumo darbą, likusi vienintelė visų lietuvių apylinkėj susiėjimo ir lietuviškumo pareiškimo diena. *St.Rl.*

Lakinė iš avižų lakių (pelų) supiltas čiužinys, kurį rytiniai aukštaičiai dėdavo į lovas, pasitiesdavo ant duonkepės krosnies ir t.t. Taip pat mažą l. dėdavo ir vaikui į lopšį. Neturtingieji l. vartojo vietoje pagalvės.

Kai kur R. Lietuvoje l. nešdavosi į lauką arkliaganiai. Paskutiniu metu l. dėdavo į būdą šuniui (vietoje šiaudų ar pakulų).

Lakiniškiai (Lakinskai) vsd. Marijampolės aps., apie 6 km nuo Suvalkų Kalvarijos. Šešupės krante yra L. arba Lakinos piliakalnis. Iš v. jį supa Šešupė, iš r. ir š. lyguma, p. dalį juosia gili dauba. Piliakalnis yra 41 m ilgio ir 30 m pločio. Apaugęs medžiais. Įėjimas į piliakalnį šiauriniu šonu. Piliakalnyje randama geležinių strėlių antgalių, molinių puodų šukių ir anglių.

J. Radziukynas, Suvalkų rėdybos piliakalniai 1909, 11.

Lakišas p. Palestinoje amoritų tvirtovė, Tell el-Amarnos laiškuose ir Jozuės knygoje (10, 15–39) minima srities valdovo sostinė. L. kovojęs prieš gibeonitus, todėl Jozuės buvęs sunaikintas. Roboamas L. atstatęs. Senacheribas užėmęs padarė L. karo baze prieš Ezekiją. L. buvęs dabartinio Tell ad-Duweir vietoje. 1934–35 darant kasinėjimus rasti ‚Lakišo laiškai' ir 18 įrašytų puodų šukelių, greičiausia iš VI a. pr. Kr.

Lakišius (Bidens) graižažiedžių (Compositae) šeimos žoliniai augalai, augą šlapiose augavietėse. Geltoni žiedai ir labai kibūs vaisiai. Tilžės, Įsruties srityse sutinkamas l. spinduliuotasis (B. radiatus); visur dažnas l. dviražis (B. cernuus). Labai dažnai auga l. triskiautis (B. tripartitus); kaip turįs aštraus eterinio aliejaus, jis kai kur vartojamas nuo vočių, išbėrimų.

Lakišius (Lakiszius) Martynas (m. po 1892), M. Lietuvos mokytojas, išvertė ir Kaukėnuose išsp. C. H. Sperzinio ‚Rasos-perlos, Kasdieniszki rytmeczio — Apmastimai tykam Apdumojimui ir naminei Diewo Szluzmai' 1875. Ši knyga (365 psl.) apėmė visų metų mąstymus (II 1—I 31). Fr. Kuršaitis buvo ją priskyręs Fr. Kelkiui, tačiau V. Kalvaičio Dienknyga aiškiai nurodo į L., pažymėdama, kad antros laidos 1896 spauda kaštavo 1500 markių.

Vc. Biržiška, Lietuvių Bibliografija III, 549.

Lakmusas organinių dažų mišinys, vartojamas indikatorium (žr.) skiedinių rūgštingumui ar šarmingumui nustatyti. Rūgščiam tirpale l. nusidažo raudonai, o šarmingame mėlynai. L. gaminamas iš kerpių (Lecanora tartarea, Rocella tinctoria ir kt.) veikiamų šarmais ir amoniaku.

Lakolitas (gr. lákkos ‚kasykla, duoklė', lithos ‚akmuo') intruzyvinių (įsiveržusių) magminių uolienų masė, dažniausiai grybo pavidalo, kotu susijungusi su batolito (žr.) mase, sustingusi tarp sedimentinių uolienų, nepasiekus žemės paviršiaus ir išgaubusi viršuj slūgstančius sluoksnius.

Lako menas pritaikomojo meno rūšis, kurioje pagrindinė medžiaga ir techninis mediumas yra lakas (Rhus vernicifera ir kt.). Lakas dedamas nepaprastai plonyčiais sluoksniais ant medžio, papier maché arba metalo pagrindo; kiekvienas sluoksnis gerai išdžiovinamas ir nupoliruojamas; tokių sluoksnių gali būti ligi 30. Paskutiniame sluoksnyje paprastai daromos perlamutro arba dramblio kaulo įlaidos. L.m.

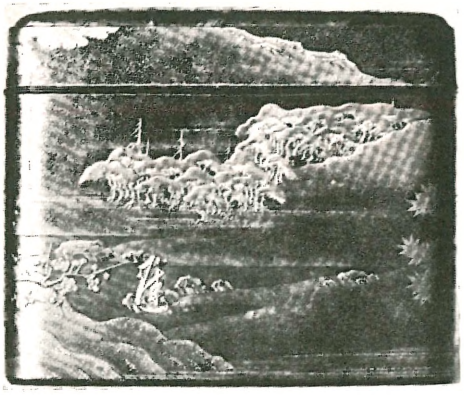

Lako menas: dėžutė su žiemos reginiu (Japonija, XVII a.)

atsirado Kinijoje I a. pr. Kr. ir aukščiausią tobulumo laipsnį pasiekė XV–XVII a. Iš Kinijos pateko į Japoniją, o iš ten XVIII a. pasiekė Europą ir ypač populiarus buvo Prancūzijoje.

K. Stephan, Die Lackierkunst der Völker 1927. *A.Lc.*

Lakonija Graikijos administracinė sritis Peloponeso pietryčiuose, 4110 km², 131.000 gyv. (1951), su centru Sparta (žr.). Senovėj ši sritis, valstybė ir miestas vadinosi Lakedemonija.

Lakoniškas pasižymįs trumpumu, bet drauge aiškumu, pvz. dėstymas, pasakojimas. Šis žodis kilęs iš graikų lakedemoniečių (spartiečių), pasižymėjusių šia lakonizmo savybe.

Lakriminas (iš lot. lacrima ‚ašara') ašarų sudėtinė dalis, pasižyminti baktericidinėmis (bakterijas žudančiomis) savybėmis ir tuo būdu apsauganti akį nuo įvairių infekcinių susirgimų.

Laksatyvas (lot.) vidurius laisvinąs vaistas. Yra visokių vaistų tai paskirčiai. Vieni iš jų padidina žarnų peristaltiką, t.y.

judrumą, antri — žarnų turinį, dar kiti padidina rūgimo procesą (pvz. mielės). Žr. Katartiniai vaistai.

Laksizmas (lot.) 1. moralinės teologijos kryptis, iškilusi XVII a. ir teigusi, kad galima veiksmą laikyti leistiną, jei tik yra bet kuri tikimybė jį taip vertinti (pop. Aleksandras VII 1665 pasmerkė 45 l. tezes, o pop. Inocentas XI 1679 — dar kitas 65 tezes); 2. lengvabūdiškas laikymasis dorinių įpareigojimų atžvilgiu, jų sau palankus aiškinimasis. L. priešybė yra rigorizmas.

Laksva (Malaxis) orchidinių (Orchidaceae) šeimos drėgnų bei šlapių augaviečių žoliniai augalai. Retai sutinkamos l. vienalapė (M. monophyllos) ir l. pelkinė (M. paludosa).

Lakšmė, arba Šrė (skr.) indų laimės ir grožio deivė, Višnu žmona. Vaizduojama keturiomis rankomis, sėdinti ant lotoso.

Lakštabudės (Agaricaceae) papėdinių (Basidiomycetes) grybų klasės šeima. Jų apačia, himenis yra lakštiškas (plokšteliškas). L. priklauso voveruška, arba lapėlaižis (Cantharellus), ūmėdė (Russula), kelmutis (Armillaria mellea), musmiris (Amanita) ir kt.

Lakštainiai iš plonais lapais išplotos neraugintos kvietinės tešlos, kur pridėta kiaušinių, sviesto ar grietinės, keturkampiais ar įstrižainiais (iki 2 cm dydžio) supiaustyti virtainiukai. Valgomi karšti užpylus grietinės, sviesto, rečiau taukų. XIX a. gale l. kaimuose buvo šventadienių, svečių ir šiaip talkų valgis, paskutiniu metu daug kur tapęs ir šiokiadieniniu. Miestiečiai kartais l. vartojo lenkišką ‚lazinkų' vardą.

Lakštas Rašybų... 1887 ir kt. visos eilės parapijų slapta Krokuvoj ar Tilžėj spausdinti Švč. Jėzaus Širdies, Švč. Marijos ir kt. draugysčių, arba brolijų, narių lakštai. Pvz. 1889 Lauksodžio par. buvo užsakyta jų 1000 egz. (M. Jankaus ir K. Voskos spaustuvėje). Visi šie L.R. tęsė sen. Patentų tradicijas, tik vietoje vieno psl. buvo spausdinami 4–8, pridedant ir maldų, pamokymų ir t.t.

Lakštingala giesminiukų (Sylviidae) šeimos, strazdų (Turdinae) pošeimio paukštis (Luscinia luscinia). L. yra naminio žvirblio ūgio, bet kadangi uodega ir sparnai yra ilgesni, ji atrodo grakštesnė. Matai: ilgis 185 mm, sparnų tarpugalis 280–285 mm, svoris apie 24 g. Senų paukščių visas viršus neryškios pilkos spalvos, su nežymiu

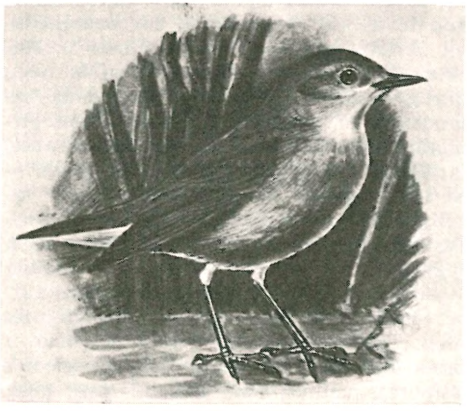

Lakštingala

žalsvu atspalviu, tik uodega pilksvai rusva; kaklas, krūtinė ir šonai šviesiai pilki, pilvo vidurys baltas, o papilvio plunksnos palšai balsvos. Patino ir patelės apdaras nesiskiria. Jauniklių spalva žymiai skiriasi nuo senių: jų viršus tamsesnis su aiškiu žaliu atspalviu ir su tankiomis palšomis dėmėmis, apačia balsva su tamsiu skersiniu banguotumu, snapas ir kojos šviesesnės. Gana stiprus snapas, ylos pavidalo, apie 14 mm ilgio, yra tamsios rago spalvos. Peri Skandinavijoje ir Europos rytuose, į vakarus iki Vakarų Prūsijos, į pietus iki Krymo ir Kaukazo šiaurės; Sibire sutinkama iki Krasnojarsko. Žiemoja Afrikos rytuose. Lietuvoje l. yra paprastas paukštis, kur yra jos mėgstamų vietų — tankių lapuotų miškų prie upių ar ežerų. Daug l. yra Kauno apylinkėje Nemuno ir Jiesios daubose, Nevėžio, Dubysos, Merkio krantuose. Seni tankūs sodai, ypač prie tvenkinių, yra mėgstamiausios l. vietos. L. yra tankumynų mėgėja, paunksmių gyventoja, dažniausiai aptinkama ten, kur dėl paunksmio juodoji miško dirva neapaugusi žolėmis ir puri: ten laikosi sliekai, įvairūs smulkūs vėžiagyviai ir vabzdžių jaunos stadijos, kuriais l. minta. Ypač l. mėgsta skruzdžių perus. Tačiau nemažą l. maisto dalį sudaro ir uogos, pvz. serbentų ir šeivamedžių. Lizdą krauna tarp aukštų žolių, po krūmais ar tiesiog ant žemės duobutėje; rečiau lizdas kraunamas krūmė, tačiau niekada jis nėra aukščiau kaip vieną metrą nuo žemės. Kiaušinių padeda 4–6, prie aplinkos labai pritaikytos spalvos — vientisai pilkos su žalsvu atspalviu, pilksvai rusvos, rečiau melsvai pilksvos. Peri

tik patelė (13–14 dienų), bet vaikus lesina abu tėvai. Po 11-12 dienų, dar nemokėdami skristi, jaunikliai palieka lizdą ir išsisklaido toli nuo jo (mažiau pavojų, negu drauge esant). Lietuvon l. atskrenda balandžio mėn. pabaigoj ar gegužės mėn. pirmomis dienomis, o rugpiūčio pirmoj pusėj jau palieka Lietuvą. Patinuko giesmelė yra labai maloni žmogaus ausiai. Šiuo atžvilgiu nė vienas Europos paukštis, išskyrus gal strazdą giesmininką, negali su l. lygintis. Jos balsas yra grynas, skardus, giesmelė sudėta iš paeiliui kartojamų garsų. Pats giedojimo įkarštis yra gegužės mėn. pradžia (ypačiai po saulėlydžio ir prieš auštant). Daugumas nustoja giedoję išsiperėję vaikus, apie birželio mėn. pusę. Nuo to laiko tik retkarčiais išgirstamas kuklus šaukiamasis l. garsas fiuid-arrr..., neturįs nieko bendro su tikrąja l. giesmele. Dėl savo giesmelės l. yra vienas iš dažniausiai mūsų dainose minimų paukščių, kuriam jau Donelaitis savo Metuose skyrė ištisus posmus (Tai tu tarp kitų paukštelių, nei karalienė, | Vis dailiaus ir šlovingiaus savo šūkteri šūtką. | O kad kartais kobotą mes tavo pamatom, | Tai tu mums, nei žvirblis būriškas pasirodai.).

T. Ivanauskas, Lietuvos paukščiai III, 316–319.

L. l i a u d i e s įsitikinimu seniau buvo laikoma didelę laimę nešančiu paukščiu. Laimės siekdami, bando prie jos priartėti ir, dar jai nenuskridus, nusiraškyti nors vieną lapą nuo medžio, kur ji gieda. Tai esą labai sunku, nes ji arti žmogaus neprisileidžia. Prie jos tegalima prieiti tik giedant. Todėl jai pragydus, žengia vieną žingsnį ir, dar nebaigus jai giedoti, žmogus sustingsta. Kitą žingsnį vėl žengia l. pragydus. Nusiraškęs lapą, žmogus turi taip pat ir atgal sugrįžti, palikdamas tame pat medyje l. giedoti, nes kitaip tos laimės jis neturės. L. yra mėgstama mūsų liaudies dainų ir jos balsas yra susilaukęs pamėgdžiojimų.

Lakštiniai iš neraugintos, plonais lapais išplotos kvietinės tešlos, pridėtos kiaušinių, sviesto, kartais dar ir grietinės (Žemaičiuose), siaurais dryžais supiaustyti ilginukai. Iš l. verda pieninką sriubą. Seniau juos tevirdavo tik sekmadieniais, svečiui ar talkai, paprastai vakarienei. Vėliau l. tapo kasdienos valgiu ir kaime. Mieste jie žinomi makaronų vardu.

Lakta 1. kartelė vištoms tupėti, kuri seniau buvo įtaisyta prieangyje ar diendaržyje; 2. žąsims perėti ląsta (žr.); 3. gegnių skersinis, juosta; 4. senovinės pirkios žemas platus suolas, ant kurio nakčiai įsitaisydavo guolį.

Laktacija (iš n. lot. lac ‚pienas') pieno liaukų funkcionavimas. Motinos krūtys pradeda pieną gaminti antrą-trečią dieną po gimdymo. Jei naujagimis maitinamas krūtimi, tai krūtys gali gaminti pieną kelis ar net keliolika mėnesių. Jei kūdikis motinos pienu nemaitinamas, prasidėjęs pieno liaukų funkcionavimas netrukus sustoja. L a k t a c i j o s p e r i o d a s laikotarpis, kuriuo motina maitina kūdikį savo pienu ar kuriuo apskritai žinduolių pienu liaukos išskiria pieną.

Laktagogas (gr.-lot.) priemonė motinos pienui paskatinti. Liaudis yra vartojusi šiam reikalui įvairių priemonių. Tikros specifinės priemonės nežinomos. Šiandien tam reikalui vartojamas prolaktinas (žr.), bet ne visoms motinoms jis lygiai efektyvus.

Laktalbuminas (lot.) piene greta kazeino, globulinų ir kt. baltymų randamas albuminas. Žr. Albuminai, Baltymai.

Laktamai aminokarboksilinių rūgščių žiedininiai vidiniai amidai, kuriems būdinga atomų grupė –CONH–. L. enoliniai izomerai, kuriems būdinga atomų grupė –C(–OH) = N–, vadinami l a k t i m a i s. Laktamai susidaro rehidruojantis amino rūgštims, persigrupuojant ketoksimams, reaguojant laktonams su amoniaku. L. naudojami kai kurių darylų, vaistų ir polimerų gamyboje (žr. Kaprolaktamas).

Laktancijus, Lucius Caecilius Firmianus Lactantius (apie 240 — po 317) bažnyčios rašytojas. Kilęs iš šiaurinės Afrikos, kur buvo Arnobijaus (žr.) mokiniu, o vėliau tapo retorikos mokytoju. Apie 290 pakviestas imp. Dioklecijono į Nikomediją mokyti lotyniškos retorikos. Šiame perdėm graikiškame M. Azijos krašte L. neturėjo pasisekimo ir buvo atsidūręs varge. Tapęs krikščioniu, (apie 300) patyrė Galerijaus krikščionių persekiojimus ir turėjo kurį laiką pasitraukti iš Nikomedijos. Paskutinius gyvenimo metus praleido Konstantino D. dvare, Triere, pakviestas jo vyriausio sūnaus Krispaus mokytoju.

L. dar pagonis būdamas parašė keletą raštų, kurie visi yra dingę. Jo išlikę raštai priklauso krikščioniškajam gyvenimo laikmečiui. Žymiausias L. veikalas yra Divinarum institutionum libri VII, kur jis dėsto krikščioniško mokslo pagrindus, de-

rindamas klasikinę filosofiją su krikščionybe. Gerbdamas senovės filosofiją (ypač stoikų mokslą), L. stengėsi ją papildyti naujosios tikybos mokslu ir tuo būdu sukurti krikščioniškos filosofijos sistemą. L. pirmas davė krikščionybės mokslo enciklopediją, lyg Summa Theologiae užuomazgą. (Kai kurie istorikai betgi kelia abejonę, ar veikalas jam priskirtinas). Kitas jo žymus veikalas De mortibus persecutorum, parašytas apie 314, atseit tuojau po Milano edikto, dvelkia krikščionybės triumfu ir neapykanta krikščionis persekiojusiems imperatoriams. Jam rūpėjo parodyti, kad Dievo Apvaizda baudė šiuos imperatorius visokiomis nelaimėmis, ypač nelaiminga mirtimi. Tad šiuo veikalu L. įvedė į istorinį procesą Dievo Apvaizdos idėją ir pirmas davė krikščioniškos istorijos veikalą.

L. rašė Cicerono stiliumi ir todėl pelnė ‚krikščioniško Cicerono' vardą. Dėl kalbos grožio jis buvo mėgiamas viduramžiais ir ypač humanizmo laikais. L. raštų leidiniai: J. P. Migne, Patrologia Latina, VI–VII; S. Brandt ir G. Laubmann, Corpus script. eccl., XIX ir XVII, 1890–97.

R. Pichon, L. 1901; (") Histoire de la littérature latine 1928; *P. Monceaux*, Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne 1905; *J. Siegert*, Die Theologie des Apologeten L. 1921; *K. Roller*, Die Kaisergeschichte in L. 1927; *K. Vilhelmson*, L. und die Kosmogonie des spätantiken Synkretismus 1940; *J. Jakštas*, Vakarų krikščionių mintys apie Romos imperiją iki V a., 1937. *J.J.*

Laktatai pieno rūgšties (žr.) druskos. L. vartojami maisto produktuose kaip tirpikliai ir kt. tikslams.

Laktazė, β-galaktozidazė, enzimas skaldas pieno cukrų (laktozę) į gliukozę ir galaktozę. Randamas jaunų žinduolių žarnose ir įvairiuose mikroorganizmuose.

Laktodensimetras, arba laktometras, aerometras nustatyti pieno specifiniam svoriui, iš kurio apskaičiuojamas pieno riebumas.

Laktoflavinas, vitaminas B_2, žr. Vitaminai.

Laktonai hidroksikarboksilinių rūgščių žiediniai vidiniai esteriai, kuriems būdinga atomų grupė –CO–O–. L. susidaro iš β-, γ- ar δ-hidroksikarboksilinių rūgščių, atskylant vandeniui, ar iš tokių pat halogeno-karboksilinių rūgščių, atskylant hidrohalogenidui. β-hidroksikarboksilinių rūgščių keturkampis žiedas nelabai patvarus. Daug patvaresni γ- ir δ-hidroksikarboksilinių rūgščių l. α-hidroksikarboksilinių rūgščių l. nežinomi, bet, dehidruojantis dviem α-hidroksikarboksilinės rūgšties molekuloms, susidaro patvarūs žiediniai d i l a k t o n a i arba l a k t i d a i. Gamtoj sutinkami ir sintezės būdu pagaminami didžiažiedžiai l., kurių žiedą sudaro pvz. 15–18 narių. Nustatyta l. vadinti atitinkamų hidrokarbidų vardais, pridedant galūnę ‚olidas'. Tačiau praktikoje dažniausiai naudojami iš atitinkamų rūgščių kilę pavadinimai: vietoj 1,5-pentanolido paprastai sakoma δ-valerolaktonas. L. turi esteriams būdingų savybių. Kai kurie l. pasižymi fiziologiniu veiklumu ir vartojami vaistų gamyboje. Daugelis l. turi gana stiprų, dažnai malonų kvapą ir yra svarbūs kvepalų pramonei (žr. Kumarinas). *J.Vbr.*

Laktozė (lot.), arba pieno cukrus, yra piene randamas cukrus (žr. Cukrai, Karbohidratai). L. vartojama diabetiniams preparatams bei vaikų maistui gaminti. Taip pat turi reikšmės penicilino gamyboj. Gaunama iš sūrio bei kazeino gamybos liekanų — išrūgų.

Laktozurija (lot.) pieno cukraus išsiskyrimas per inkstus į šlapimą.

Lakūnas lėktuvą valdąs asmuo, pilotas. Lietuvoje pirmuosius l. parengė Karo aviacijos mokykla (žr.). Civilinių l. parengimu rūpinosi Lietuvos aero klubas (žr.). Taip pat žr. Aviacija (Lietuvos aviacija).

Karių lakūnų paminklai Kauno kapinėse

La Laguna Ispanijos Kanarų salyno mst. Teneriffos saloj; per 34.000 gyv. (1956). Buvęs Kanarų salyno adm. centras; universitetas, kat. vyskupo rezidencija.

Lalande 1. André (g. 1867), prancūzų filosofas, nuo 1904 Sorbonos profesorius, kritinio vitalizmo atstovas. Rašė logikos, mokslinės metodikos ir filosofinės terminijos klausimais. Pagarsėjo savo disertacija (L'idée de la dissolution opposée à celle de l'évolution 1898), kurioje atmetė Spencerio evoliucionizmą, teigdamas vad. involiucijos dėsnį, kad daiktai greičiau išsiskaido negu pasikeičia. Be to, jie skaidąsi tik paviršiuje, tačiau gelmėse jungiąsi. Apskritai judėjimai išsilyginą, o energija degraduojantisi. Taip esą ir visuomenės gyvenime, kur žlunga kastos ir plečiasi lygybė. Žymesnieji L. veikalai: Lectures sur la philosophie des sciences 1907, Précis raisonné de morale pratique 1907, Les théories de l'induction et de l'expérimentation 1929, Les illusions évolutionistes 1930, La psychologie des jugements de valeur 1930, La raison et les normes 1948, Vocabulaire technique et critique de la philosophie 61951. *K.J.Čg.*

2. Jean (m. 1646), šventasis (IX 26), kankinys. Prancūzų jėzuitas, 1644 misionierium atvyko į Ameriką, 1646 lydėjo I. Jogues (žr.) į Kanadą ir ten drauge su juo buvo indėnų nukankintas. Kanonizuotas 1930.

3. Joseph-Jérôme de (1732–1807), prancūzų astronomas, nuo 1762 Collège de France prof. ir vėliau drauge Paryžiaus observatorijos dir. Studijavo planetų judesius ir pasižymėjo kaip astronomijos populiarizatorius. Jo 1801 įsteigta ir jo vardu pavadinta premija, kasmet skiriama už laimėjimus astronomijos srityje.

Lalas Petras (g. 1891 IV 24 Pašilių k., Ramygalos vls., Panevėžio aps.) atvyko į JAV 1913 ir, apsigyvenęs Amsterdame, N. Y., veikė įvairiose vietos bendrinėse ir tautinėse organizacijose. Rinko aukas šauliams ir Vilniui vaduoti s-gai. Rašinėjo korespondencijas Lietuvoje, Vienybėje, Trimite, Mūsų Vilniuje. 1936 apdovanotas Lietuvos nepriklausomybės medaliu.

Lalavimas Dzūkų paprotys eiti Velykų pirmos dienos naktį pakiemiais kiaušiniauti, susidarius būriams po 8–14 asmenų iš to paties kaimo. Vaikšto bernai, vedusius nenoromis priima. Dažnai turi savo tarpe muzikantą su smuiku ar armonika. Vienas nešioja krepšį kiaušiniams dėti. Pirmiausia pabeldžia į langą ir prašo namų šeimininką leisti ‚palinksminti namelius'. Gavę leidimą, pasako Velykų pasveikinimą, pagieda giesmę ir prašo šeimininkę dovanų kiaušinių. Kur yra merginų, ten dar pagieda ‚lalinką', pasaulietišką romansinio pobūdžio dainą, kad mergina veikiai ištekėtų. Už tai gauna dovanų atskirai. Jei pasibeldus į langą, niekas iš vidaus neatsiliepia, tai ženklas, kad lalauninkų nenori arba neturi dovanų. Neįsileisti lalauninkų yra gėda tiems namams, o ir lalauninkai kokį pokštą padaro: vartus išverčia, akmenų į šulinį primeta ir pn. Baigia vaikštynes apie rytą, paskutinį aplanko savo kaimą, paskui pasidalina dovanas. Paprotys ilgai išliko. Gudai pasiskolino iš dzūkų pavadinimą ‚lalouniki', arba ‚lalynščiki', tik jie vaikštynes daro Kalėdose. *J.B.*

Lalemant Gabriel (1610–49), šventasis (IX 26), kankinys. Prancūzų jėzuitas (nuo 1632), misionierius Kanadoje nuo 1646, veikęs tarp huronų (nuo 1648). Irokėzams įsiveržus į huronų kaimą, žiauriai nukankintas kartu su šv. Jonu de Brébeuf. Kanonizuotas 1930. Jo dėdės Charles L. (1587–1647) ir Jérôme L. (1593–1673) buvo taip pat Kanados misionieriai ir jėzuitai.

H. Fouqueray, Martyrs du Canada 1930; *J. Wynne*, The Jesuits Martyrs of North America 1930.

La Línea de la Concepción p. Ispanijos mst. priešais Gibraltarą; 58.200 gyv. (1951). Žymus tarptautinės prekybos ir kontrabandos centras.

Lalis (rašomąja kalba Lelys) 1. Antanas (g. 1873 Skaisgirių k., Pušaloto vls., Panevėžio aps.), žodynininkas, laikraštininkas. 1889–94 mokėsi Mintaujos gimn., kur buvo vienas iš slaptos lietuvių moksleivių Kūdikio d-jos steigėjų. Nenorėdamas eiti į kunigus ar patekti į rusų kariuomenę, apie 1894 atvyko į JAV. Tarnavo laivakorčių agentūroje, o vėliau įsijungė į laikraštininko darbą. V. Širvydo pateikiamomis žiniomis, L. redagavo 1896 VIII — 1898 IV Pennsylvanijos Darbininką (nuo 1897 pasivadinusį tiesiog Darbininku), 1899 I–V Naują Draugiją (Baltimorėj), 1900 IX — 1901 V talkino J. Laukiui redaguojant Pitsburge ėjusią Ateitį. Iš Baltimorės persikėlęs į Čikagą porą metų

A. Lalis

dirbo Lietuvos spaustuvėj raidžių rinkėju (1902 bandė su J. Laukiu leisti Darbininką, kurio išėjo 1 ar 2 nr.), o vėliau atsidėjo lietuvių-anglų kalbų žodynams rengti (šį darbą pradėjo dar 1900 vasarą), remiamas A. Olšausko, mokėjusio už šį darbą nuolatinį atlyginimą. Paremtas moksleiviams šelpti Aušros d-jos, apie 1906 L. išvyko Šveicarijon ir ten Berno univ. apie dvejus ar trejus metus laisvuoju klausytoju klausė filosofijos ir kt. dalykų. Grįžęs į JAV, kurį laiką dirbo Lietuvos redakcijoj (apie 1911), vėliau apie trejetą metų tarnavo viename Čikagos banke. 1913 L. buvo vienas iš Naujienų b-vės socialistiniam laikraščiui leisti iniciatorių ir tos b-vės pirmasis sekr. Kai prasidėjus I pas. karui Naujienos išaugo į dienraštį, po kokių metų L. metė tarnybą banke ir atėjo dirbti į Naujienas red. dr. P. Grigaičio padėjėju (1919 pradžioj dr. P. Grigaičiui pasitraukus, keletą mėnesių L. ėjo vyr. redaktoriaus pareigas). Išdirbęs Naujienose apie 15 metų, 1931 grįžo Lietuvon, kur apsigyveno Šapalų dv., Šakių aps. Šį dvarą buvo pirkę Gugiai, bet mažu dalininku buvo ir L. Švietimo m-jos pavestas, L. rengėsi išleisti savo žodynų pagerintą laidą. Liko Lietuvoj ir 1957 tarnavo Panevėžyje vienos įstaigos kontoroj.

L. atliko didelį darbą, parengdamas žodynus: Žodyną lietuviškai-angliškos k. 1903 ir Žodyną angliškai-lietuviškos k. 1905. Praplėstoj 1915 laidoj I dalis (lietuvių-anglų k. žodynas) turi 439 psl., II dalis (anglų-lietuvių k. žodynas) — 835 psl. Be to, L. išleido lenkų–lietuvių k. žodyną Podręczny słownik polsko-litewski 1912 (Vilniuje). L. atlikti vertimai: M. Gorkio Pasakojimai 1906, V. Garšino Karės laukuose 1906, J. Spargo Socializmo minties blaivumas 1916, G. Hauptmanno Paskendusis varpas, M. E. McDowell straipsniui žurnale Survey (1914, 14 nr.) L. išvertė angliškai Lietuvos himną.

Daugiau tylus knygos žmogus, o ne viešumos veikėjas, L. ir visuomeniniame gyvenime labiausiai reiškėsi kultūrine veikla: vienas iš moksleiviams šelpti Aušros d-jos steigėjų ir 1902–05 jos finansų raštininkas; Tėvynės mylėtojų d-jos literatinio komiteto 1903–06 narys; priklausė Lietuvių socialistų s-gai ir mokytojavo šios s-gos 8 rajono Čikagoj įsteigtoj m-loj. 1914 Brukline II visuotinio lietuvių seimo sekr.

V. Širvydas, J. O. Širvydas 1941; *P. Jurgėla*, A. Olšauskas ir ‚Lietuva' 1933; *dr. P. Grigaičio* ir *inž. P. Lelio* laiškai.

2. Kazimieras žr. Lelis.

Lallemand Charles (1857–1938), prancūzų geodezininkas, prezicinės niveliacijos metodų autorius; įsteigė Tarptautinę geodezijos ir geofizikos sąjungą.

Lallemant 1. Jacques-Philippe (1660–1748), prancūzų jėzuitas, pasižymėjęs ginče prieš jansenizmą (žr.). Svarbiausias jo veikalas yra Réflexions morales avec des notes sur le Nouveau Testament, 12 tt., 1713–25. Kiti veikalai: Le Père Quesnel séditieux danses réflexions sur le Nouveau Testament 1704, Le véritable esprit des nouveaux disciples de St. Augustin 1705, Entretiens, 6 tt., 1734–38.

2. Louis (1578–1635), prancūzų jėzuitas, moralinės ir dogmatinės teologijos prof. Paryžiuje, Bourges ir Rouen kolegijų rektorius, išauklėjęs savo mokinių kartą ir per juos įkūręs naują dvasinio gyvenimo mokyklą, pasižymėjusią ypatingu vidinio gyvenimo vertinimu. Vietoje askezės išorinių formų ir apaštalavimo labiau dėmesį kreipė į vidinį susitelkimą. Pagal jį kontemplatyvinis gyvenimas yra vaisingo apaštalavimo sąlyga. L. pats nieko neišspausdino. Jo mokinys Jonas Rigoleuc surašė jo konferencijas ir parašė trumpą L. biografiją. Šitas rankraštis buvo išleistas 1694: La vie et la doctrine spirituelle du P. Lallemant. Iš naujo L. susidomėjus, šis veikalas prancūziškai išleistas 1924 (vok. vertimas 1921, ag. 1928). *A.Lm.*

Lalo 1. Charles (1877–1953), prancūzų estetikas, Sorbonos prof., autorius daugelio veikalų estetikos klausimais: Esquisse d'une esthétique musicale scientifique 1908 (disertacija); Les sentiments esthétiques 1910; Introduction à l'esthétique 1912; L'Art et la vie sociale 1921; Notions d'esthétique 1925; L'Art loin de la vie 1939; L'Art près de la vie 1942; Les grandes évasions esthétiques 1947; L'Économie des passions 1947. Vad. sociologinės estetikos krypties atstovas.

2. Édouard Victor Antoine (1823–82), ispanų kilmės prancūzų kompozitorius, vienas ankstyvųjų impresionizmo pradininkų. Studijavo Lily, vėliau Paryžiaus konservatorijoj, styginių instrumentų klasėj; kompozicijos mokėsi privačiai. Nebaigęs konservatorijos, L. ilgą laiką reiškėsi kaip violistas. Nors komponuoti pradėjo gana anksti (apie 1845), tačiau kaip kompozitorius L. iškilo tik po 1870, kada pirmą kartą buvo atlikta eilė jo kūrinių. Subtilios ir spalvingos orkestruotės L. kūriniai, ypač Symphonie espagnole smuikui ir ork.

1875, opera Le roi d'Ys 1888 ir baletas Namouna 1882, įvedė jį į pirmaeilių to meto prancūzų kompozitorių gretas. Kiti platesnės apimties L. kūriniai: smuikui ir orkestrui — 3 koncertai, Fantaisie norvėgienne 1878, Romance-Sérénade 1879; simfonija g-moll 1887, violončelės (1877) ir fort. (1889) koncertai, Divertissement 1873, Rapsodie norvégienne 1879; 3 fort. trio, styg. kvartetas 1886, 2 sonatos; operos Fiesque 1873 ir La jacquerie (užbaigė A. Coquard 1895), pantomima Néron 1891, apie 30 solo dainų. L. sūnus, Pierre L. (1866–1943), buvo žinomas prancūzų muz. kritikas.

G. Servières, Ė. L. 1925. *K.O.*

Lam 1. Jan (1838-1886) vokiečių kilmės lenkų rašytojas realistas, sukūręs gerų satyrinių vaizdų ir portretų à la Dickens iš lenkų gyvenimo austrovengrų imperijos globoj: Wielki świat Carpowic 1868, Koroniarz w Galicji 1870, Głowy do pozłoty 1873, Idealiści 1876, Dziwne karjery 1881, Marzyciele 1886.

2. Stanisław (g. 1891) lenkų literatūros istorikas, redagavęs Polska, jei dzieje i kultura. Išsp. J. I. Kraszewski 1912, Polska w pieśni 1863, 1913, O. Kolberg 1914, Le livre polonais au XV et XVI siècle 1923, Literatura Polski odrodzonej 1923, H. Sienkiewicz 1924 ir kt.

Lama 1. (Lama guanicoe glama, isp. llama), kupranugarių šeimos, guanakų genties, P. Amerikos kalnų prijaukintas gyvulys. Tai prijaukinta laukinė guanaco. L. yra ligi 1,8 m aukščio, tiesiai į viršų atlenktu kaklu, ilgomis ausimis, plačiai skeltais nagais, trumpute uodegyte, apaugusi šiurkščia vilna. Dažniausiai l. yra baltos spalvos, neretai su rudais ar juodais taškais, nors pasitaiko ir juodų. Jų patinai

Lamos

naudojami prekių gabenimui; pakelia ligi 70 kg ir gali tokią naštą nešti 12 val. per dieną; joti netinka, mėsa dėl kietumo nemėgstama. Patelės laikomos pienui ir mėsai. Daugiausia l. yra Peru valstybėje. L. buvo prijaukinta dar prieš ispanų atvykimą. Tai buvo vienintelis indėnų didesnis naminis gyvulys, ir dėl to jo reikšmė buvo didelė. *A.B. ir M.Y.*

2. Labai minkštas kočiotos vilnos audinys, kurio antroji pusė į vieną pusę šiaušta ir trumpai kirpta. Audinio raštas — įstrižasis arba atlasinis, dryžuotas, languotas ar vienaspalvis.

3. Žr. Lamaizmas.

Lãmagarbis (vok. Lamgarben) bžk., 8 km į š.v. nuo Rastenburgo (už 1945 Potsdamo linijos Lenkijos pusėje) prie Gubrės (Alnos deš. int.), tarp Rastenburgo–Barštyno plento ir glžk. linijos. 1939 buvo apie 300 gyv. Prie L. yra du piliakalniai, vienas prie kaimo kapų, kitas Lapės kalne (Fuchsberg).

Lamaizmas tibetinio budizmo (žr.) atšaka, būdinga nebudistinės kilmės demonų kultu, gausiomis dvasininkų, vad. lamų (tibetiškai ‚mokytojų'), bendruomenėmis ir jų kontempliacija. Kublaikanas l. pavertė valstybine religija, ir jis išplito visoje jo imperijoje. XIV a. l. buvo pagrindinai perkeistas. Senieji jo sekėjai išliko Mongolijoje ir Kokanare; lamos nešioja raudonas kepuraites, todėl ir vadinami ‚raudonkepuriais' (raudonasis l.). Reformuotasis l. išplitęs Tibete, Sinkiane, Mongolijoje, Mandžuke, Sibire ir iš dalies Kinijoje; lamos nešioja geltonas kepuraites ir geltoną diržą (geltonasis l.). Pasaulinis jų vadovas Dalai Lama gyvena Potalos vienuolyne Lhasoje (žr. Dalai-Lama), o dvasinio gyvenimo vadovas, vad. Pančen-Erdeni-blama (‚mokytųjų lamų brangakmenis'), gyvena Ta-ši-lhum-po vienuolyne.

Lama

L. A. Waddell, The Buddism of Tibet ²1939; *R. Bleichsteiner,* Die gelbe Kirche 1937; *E. W. Clark,* Two Lamaistic Pantheons 1937; *H. Hoffmann,* Die Religion Tibets 1956; *R. de Nebesky-Wojkowitz,* Orackles and Demony of Tibet 1956; *L. Snellgrove,* Buddhist Himalaya 1957. *A.Mž.*

La Manche žr. Lamanšas.

Lamanskij Vladimir Ivanovič (1833-1914) slavistas. Petrapilio univ. prof., slavofilas. Nuo 1890 redagavo Živaja Starina, kur buvo spausdinama ir lituanistinės medžiagos (E. Volterio, G. Petkevičaitės ir kt.). Veikalai: O slavianach v Maloj Azii, Afrike i Ispanii 1859, Ob istoričeskom izučenii greko-slavianskogo mira v Europe 1870, Slavianskoje žitie sv. Kirrila 1903–04 ir kt. L. paremdavo lietuvių reikalavimą panaikinti spaudos draudimą.

Lamanšas (ag. Channel, prc. La Manche, vok. Ärmelkanal) Atlanto vandenyno sąsiauris tarp Britanijos salos ir Europos žemyno (Prancūzijos). Siauriausioje vietoje (28 km), tarp Doverio ir Calais, vadinamas atskiru Pas-de-Calais, arba Doverio kanalo, vardu. L. yra labai svarbus jūrinis kelias tarp v. Europos uostų ir Atlanto. Jo krantų žymiausi uostai: Portsmouth, Southampton, Plymouth, Dover, Hastings, Calais, Cherbourg, Le Havre, Dieppe, Boulogne sur Mer. L. yra apie 550 km ilgio ir vidutiniškai arti 200 km pločio. Jame vyksta labai ryškūs vandens potvyniai (vanduo pakyla ligi 12 m) ir atoslūgiai, kurie sudaro sraunias sroves. Žiemos ir rudens metu siaučia rūkas. *A.B.*

Lamantinas (Manatus americanus) sirenų būrio jūros gyvulys, panašus į banginį, ligi 5 m ilgio, gyvenąs Atlanto pakraščiais nuo Floridos iki š. Brazilijos. Žr. Sirenos.

Lamar Mirabeau Buonaparte (1798-1859) Texaso valstybės politikas. 1836 išrinktas pirmuoju viceprezidentu, o 1838 antruoju prezidentu. Šiuo metu jis išgavo Texaso nepriklausomybės pripažinimą iš Europos didžiųjų valstybių ir suorganizavo švietimo tinklą. Dėl finansinių sunkumų sukėlė nepasitenkinimą ir 1841 nebebuvo prezidentu išrinktas. Po to L. pakeitė savo pažiūras ir pasidarė Texaso prie JAV prisijungimo šalininku.

La Mara žr. Lipsius, Marie.

Lamarck Jean-Baptiste-Pierre-Antoine de Monet de (1744–1829) prancūzų gamtininkas. Jaunystėj karininkas, vėliau studijavo mediciną, ėmėsi botanikos ir zoologijos; nuo 1788 dirbo Jardin du Roi mokslinėj įstaigoj. Jo moksliniai interesai buvo platūs: iš meteorologijos srities parašė Annuaire météorologique, 11 tt., 1800–10; iš botanikos — Flore française, 3 tt., 1778; iš zoologijos — Philosophie zoologique, 2 tt., 1809 ir Histoire naturelle des animaux sans vertèbres, 7 tt., 1815–22. L. žymiai išvystė sisteminės botanikos ir lyginamosios anatomijos pažinimą. Šiandien labiausiai žinomas kaip vienas iš pirmųjų gyvosios gamtos evoliucijos šalininkų. Jis buvo Darvino pirmatakas. Pagal L., evoliucijos akstiną sudaro organizmo pastangos taikytis prie aplinkos, anatominiai pasikeitimai aplinkai veikiant ir tokių pasikeitimų perdavimas paveldėjimo keliu. Doktrina, kad aplinkos įtakoj įgytos savybės paveldimos, dažnai vadinama lamarkizmu (žr.). Vėlesnieji genetikos tyrinėjimai šią doktriną atmeta, bet vistiek L. nuopelnai mokslui lieka labai žymūs.

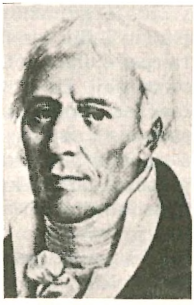

J. B. de Lamarck

E. Perrier, L. 1925; *F. Alverdes,* Das Lebenswerk L.s 1929; *S. Tschulok,* L. 1937. *M.Y.*

Lamarkizmas organinės evoliucijos teorija, pagrįsta J. B. de Lamarcko (žr.) samprata, išdėstyta 1809 veikale Philosophie zoologique. Lamarcko pažiūra į gyvybę buvo vitalistinė: jis tikėjo, kad organinis pasaulis, kokį mes regime, yra vitalinių jėgų veikimo rezultatas, o tos vitalinės jėgos esančios skirtingos nuo fizinių jėgų, veikiančių neorganiniame pasaulyje. Aukščiau minėtame veikale savo evoliucijos teoriją Lamarck išvystė eilės dėsnių forma. Pirmasis dėsnis: gyvybė pati nuolat stengiasi išplėsti jos turimo kūno tūrį ir taip pat padidinti atskiras to kūno dalis ligi pačios gyvybės apspręstų ribų. Tačiau faktiškai augimas yra išvidinių ir išorinių jėgų veikimo rezultatas arba organizmo ir aplinkos interakcija. Antrasis dėsnis: naujo organo gyvulio kūne suformavimas įvyksta naujai iškilusių ir pastoviai išliekančių poreikių dėka. Embriologijos mokslo pastebėjimai nesutinka su šiuo dėsniu, nes pvz. stuburinių gyvulių akis pasirodo embrione daug anksčiau, negu yra reikalinga tam embrionui. Embriono akis vystosi iščiuje, kuriame visai nėra šviesos. Negimęs gyvulys negali justi akies reikalingumo. Trečiasis dėsnis: organų vystymasis ir jų pajėgumas yra proporcingi jų naudojimui. Šio biologinio fakto niekas nekritikuoja. Ketvirtasis dėsnis: individo kūno pakitimai įvykę jo gyvenimo metu yra veisimosi keliu perduodami jo palikuonims. Modernusis genetikos mokslas yra neabejotinai įrodęs, kad įgytosios organizmo savybės, t.

y. tos organizmo savybės, kurios susidarė įvairių aplinkos faktorių veikimo dėka, nėra paveldimos. Didžiausio dėmesio centre buvo toji Lamarcko organinės evoliucijos teorijos dalis, kuri tvirtino, kad įgytosios savybės yra paveldimos. Plačiajai publikai ši teorija buvo labai patraukli, nes kuriam gi tėvui nepatiktų, jei jo pasiektas savęs patobulinimo laipsnis būtų toliau perduotas jo vaikams. Ši teorija taip pat duotų vilties rasei pagerinti, pagerinus aplinką. Bet faktai šios teorijos nepatvirtino. Lamarcko teorija negali išaiškinti organinės evoliucijos, nes dėsniai, kuriais pati teorija remiama, nebegali būti priimami šių dienų mokslo šviesoje.

J. W. Mavor, General Biology 1951; *W. Zimmermann,* Evolution 1953; *G. Heberer,* Die Evolution der Organismen ²1953. *Br.P.*

La Marmora Alfonso Ferrero, Marchese (1804–78) italų generolas ir politikas. Būdamas karo ministras perorganizavo Piemonto armiją Prūsijos pavyzdžiu. 1855 vadovavo korpusui, pasiųstam į Krymą. 1859 –60 ir 1864–66 ministras pirmininkas. Po pralaimėjimo ties Custozza (1866 VI 24) turėjo pasitraukti.

Lamarque Maximilien (1770–1832) prancūzų generolas, pasižymėjęs Napoleono karuose, ypač Wagramo kautynėse; 1815–18 gyveno emigracijoje, nuo 1828 buvo parlamento atstovas ir opozicijos parlamento veikėjas. 1830–31 Lietuvos–Lenkijos sukilimo rėmimo šalininkas, parlamente su kitais opozicijos vadais siūlė vyriausybei remti sukilimą. Išsp. Souvenirs, mémoires et lettres 1835–36.

J. Dutkiewicz, Francja a Polska w 1831 r., 1950.

Lamartine Alphonse de (1790–1869) prancūzų poetas ir politikas. Kilęs iš sumenkusių aristokratų, religingos motinos švelniai auklėtas šešių seserų būryje, jaunystėje silpnos sveikatos, L. subrendo daugiau jautriu svajotoju negu tvirto būdo vyru. Todėl net politinėje veikloje (žr. žemiau) reiškėsi kaip gražiakalbis idealistas - liberalas, bet ne apskaičiuojąs kietų grumtynių vadas. Iš politikos galutinai buvo išstumtas Napoleono III perversmo 1851. L. išlaidaus gyvenimo skoloms dengti ir vienišai senatvei beliko tik išsemiąs pusiau žurnalistinis, pusiau literatūrinis darbas, kuris anksčiau tebuvo atsitiktinis vidaus balsui patenkinti. Tačiau juo, o ne politika remiasi L. garbė.

A. de Lamartine

Viešumon L. iškilo su pirmuoju lyrikos rinkiniu Méditations poétiques 1820, atitikusiu restauracijos laikotarpio krikščioniškas aspiracijas. Tai atnešė L. populiarumą ir lengvą diplomatinę tarnybą Italijoje. Džiaugdamasis gamta ir jauna savo šeima, jis čia sukūrė Méditations secondes 1823 ir Harmonies poétiques et religieuses 1830. 1829 buvo išrinktas į Prancūzų akademiją. Dėl 1830 Liepos revoliucijos atsisakęs diplomatinės tarnybos, bet neišrinktas į parlamentą, L. leidosi ištaigingon kelionėn į Rytus pasirinkti įspūdžių sumanytai epopėjai apie žmonijos dvasinę evoliuciją. Iš to didžiulio projekto vėliau L. terealizavo tik du galutinius epizodus — apie pradinį žmonijos puolimą (poema La Chute d'un ange 1838) ir apie naujųjų laikų kunigo aukos gyvenimą (poema Jocelyn 1836). Nors šitose poemose yra epiškų vietų, tačiau apskritai jos yra lyriškos. Lyrizmo ir sentimentalumo nestinga ir L. romanuose (Geneviève 1850, Tailleur de pierre... 1851), ypač autobiografiniuose pasakojimuose (Raphaël 1849, Graziella 1852). Kiti veikalai — lyrikos rinkinys Recueillements 1839 ir publicistinė didžiosios prancūzų revoliucijos istorija (Histoire des girondins 1848).

Prancūzų lieratūros istorijoj L. reikšmingas kaip pirmasis poetas romantikas, atgaivinęs lyrinę poeziją, kuri (išskyrus A. Chénier) buvo mirusi Prancūzijoje prieš 200 m. Nors jo lyrikos formos klasikinės, motyvai nenauji, vaizduotė vidutinė, o filosofija neoriginali, bet neišgalvotos, iš asmeninės patirties ištryškusios emocijos, susijusios su egzistencinėmis būsenomis — meile, kančia, mirtimi, amžinybės viltimi — skaitytojams buvo naujiena. L. jautrumas gamtai, krikščioniška nuotaika (pats poetas svyravo tarp krikščionybės ir deizmo), idealistinės aspiracijos, perkuriant net skaudžius tikrovinius jausmus bei įvykius, teikė begalinės perspektyvos įspūdžių ir buvo nauja palyginus su XVIII a. anakreontiškos poezijos smulkiomis erotinėmis banalybėmis arba su jo racionalistine retorika. L. raštai, 41 tt., išleisti 1860–66, laiškų 4 tt. (Correspondance) antru leidimu išėjo 1882; be to, H. Guillemin išleido Lettres des années sombres 1942 ir Lettres inédites 1944.

J. Grinius, Didysis romantikas A. de L. (Židinys 1930, 5–6 nr., 404–420); monografijos: *R. Doumic* 1922, *P. Hazard* 1925, *H. Guillemin* 1940, *L. Bertrand* 1940, *J. Lucas-Dubreton* 1951; *Chr. Maréchal*, Lamennais et L. 1907. *J.Gr.*

L. politikas. Kurį laiką L. dirbo diplomatinėje tarnyboje. 1834 buvo išrinktas į parlamentą, kur suartėjo su nuosaikiaisiais respublikonais. Parlamente aktyviai dalyvavo opozicijoje vad. Liepos monarchijai. Savo iškalba įgijo didelio populiarumo krašte. 1848 laikinosios revoliucinės vyriausybės užsienio reikalų ministras, faktiškai vadovavo ministrų kabinetui ir nustatinėjo jo politiką. L. buvo demokratinės santvarkos, socialinio teisingumo, visuotinio švietimo ir taikos šalininkas. Renkant steigiamojo seimo atstovus L. gavo daugiausia balsų, bet kandidatuodamas į prezidentus tesurinko tik 1.500.000 balsų ir iš politikos pasitraukė. Išsp. Histoire des Girondins 1847 ir Histoire de la Révolution de 1848, 1849, Histoire de Restauration 1851–63, La France parlementaire 1864–65, Mémoires inédits 1790–1815, išsp. 1871, Souvenirs et portraits 1871. *P.Č.*

Lamb 1. Charles (1775–1834) anglų rašytojas ir kritikas. L. gyvenimas buvo pilnas nesėkmės: jaunystėje psichiatrinė ligoninė, šeimos tragedija (pamišimo priepuoly sesuo nužudė motiną), nelaiminga meilė, 34 metai smulkaus raštininko nepriteklius. Vienas pragiedrulių buvo draugystė su S. T. Coleridge, padariusi L. didelės įtakos. L. yra vienas iškiliausių esseistų pasaulinėje literatūroje su savo Essays of Elia (2 tt., 1823–33), kurie turi visas būdingąsias L. savybes: humorą, patosą, subtilumą ir jautrumą prie pat sentimentalumo ribos. Iš per 100 jo eilėraščių itin populiarus Old Familiar Faces. Reikšminga jo kritikinė knyga Specimens of English Dramatic Poets who Lived About the Time of Shakespeare 1808. Su savo seserimi 2. Mary Ann (1764–1847) jis parašė didelio pasisekimo sulaukusį Šekspyro dramų jaunimui atpasakojimą Tales from Shakespeare 1807 (J. Pažvirgždžio vertimas Šekspyro raštai jaunimui 1931).

W. C. Hazzlit, M. and Ch. L. 1874; *E. V. Lucas*, Life of Ch. L. 1925 (²1951); *K. Anthony*, The Lambs 1945. *A.L.*

3. Willis E. (g. 1913) amerikiečių fizikas. Studijavo Berkeley univ. Kalifornijoj, nuo 1938 dėstė Columbia univ., nuo 1951 Stanford univ. Kalifornijoj prof. Už patikslinimą atominės energijos matavimo metodų 1955 (su kitais) gavo Nobelio fizikos premiją.

Lamballe Marie - Thérèse - Louise de Savoie-Carignano, princesse de (1749 Turine — 1792 Paryžiuje) 1767 ištekėjusi už princo de L., po metų liko našlė ir pasidarė Marijos Antuanetės artima draugė ir favoritė. Kadangi karalienė jos saloną naudojo įvairioms savo intrigoms pinti, žmonėse susidarė pažiūra, kad už viską L. atsakinga. Prasidėjus revoliucijai, 1791 ji vyko į Angliją prašyti pagalbos. Grįžusi buvo areštuota ir 1792 IX 3 teisme pareikalauta duoti revoliucinę priesaiką. Šios priesaikos atsisakiusi, buvo atiduota miniai, kuri sudraskė ją į gabalus, o galvą pamovė ant smaigo ir nunešė po karalienės langais.

Lambaréné vietovė Prancūzų Pusiaujo Afrikoje, Gabuno kolonijoj, kur 1912 A. Schweitzer tropiniame miške įrengė savo ligoninę ir pats jai iki 1956 vadovavo. Savo tenykštį gyvenimą jis aprašė knygoje Mitteilungen aus Lambarene ²1928.

Lambda (Λ, λ) graikų alfabeto raidė, atitinkanti mūsų l. Lambdacizmas klaidingas l garso ištarimas ar jo pakeitimas kitu garsu (r).

Lambeaux Jef (1852–1908) belgų skulptorius. Studijavo Antverpene, Paryžiuje ir Romoje; dirbo Briuselyje. Savo didelėse marmuro ir žalvario grupėse jis ėmėsi skulptūron perkelti Jordaens ir Rubenso barokinį patetiškumą bei dinamiškumą.

Lambert 1. Constant (1905–51) anglų kompozitorius, muzikos kritikas, 1931–47 Londono Sadler's Wells baleto dirigentas ir muz. vadovas. L. eklektinės pakraipos kūrybai, kurioj dažnai panaudojama džiazo muz. elementai, būdinga išskirtinai originalus ir kartais gana komplikuotas ritmas. Tuo ypač pasižymi jo svarbiausieji kūriniai: kantata Rio Grande 1927, Summer's Last Will and Testament baritonui, chorui ir ork. 1935, koncertas fort. ir kameriniam ork. 1931 ir Music for Orchestra 1927. Šiaip didžiąją L. kūrybos dalį sudaro baleto muzika: Romeo and Juliet 1926, Horoscope 1937 ir kt. Išsp. Music Ho! (A Study of Music in Decline) 1934. *K.O.*

2. Johann Heinrich (1728–77) Elzase gimęs prancūzų kilmės vokiečių fizikas, matematikas ir filosofas. Išsimokslino autodidaktiškai, daugiausia būdamas namų mokytoju. Nuo 1765 Berlyno mokslų akademijos narys. Įrodė skaičiaus π iracionalumą (1766), pirmas sistemingai pradėjo naudotis hiperbolinėmis funkcijomis, tyrė kometų orbitas, pirmasis paminėjo

dvigubas žvaigždes, buvo sukūręs savo kosmologinę hipotezę, dirbo kartografijos ir pirometrijos srity, savo veikalu Photometria 1760 sukūrė pagrindus šviesos stiprumo, arba intensyvumo, matavimui. Kaip filosofas L. buvo po Leibnizo ir Wolffo savo meto racionalizmo stipriausias atstovas. Savo pagrindiniame veikale Neues Organon, 2 tt., 1764 jis ryškino analitinio ir sintetinio metodo skirtumą ir sprendė apriorinio ir aposteriorinio pažinimo klausimą. Laikytinas Kanto pirmataku. Kantas su juo susirašinėjo ir jį gerbė. Iš gausių L. raštų įvairiais klausimais matematiniai jo veikalai naujai dviem tomais išleisti 1846–48.

O. Baensch, L.s Philosophie und seine Stellung zu Kant 1902; *F. Löwenhaupt* (red.), J. H. L., Leistung und Leben 1943 (jubiliejinis leidinys). *M.Kr.ir J.G.*

3. žr. Lampertas Hersfeldietis.

Lambertas šviesos ryškumo vienetas, lygus ryškumui visiškai vienodai į visas puses spinduliuojančio paviršiaus, leidžiančio vieną liumeną (žr.) iš cm^2. Praktikoje dažniau vartoja mililambertą (0,001 l.).

Lambertini Prospero žr. Benediktas XIV, popiežius.

Lambeth Londono dalis į p. nuo Temzės; 230.200 gyv. (1952). Nuo 1885 čia išrenkami 4 parlamento nariai. L. Palace yra buvę nuo 1197 Canterburio arkivyskupų rezidencija. Nuo 1867 šiuose rūmuose kas 10 metų įvyksta L. konferencijos (L. Conference), anglikonų bendruomenės vyskupų suvažiavimai patarimo tikslu. Dalyvauja Anglijos Bažnyčios, Anglikonų Bažnyčios iš įvairių britų dominijų ir Episkopalinės JAV Bažnyčios vyskupai. Šaukia ir pirmininkauja Anglijos Bažnyčios primas, Canterbury arkivyskupas.

Lambliozė (lot.-gr.) parazito Lamblia intestinalis sukeliama žarnų liga. Vaikai suserga greičiau kaip suaugusieji. Gyvuliai taip pat serga l., ypač triušiai, kiškiai, žiurkės. Parazitus pašalinus, ligos reiškiniai greit pranyksta.

Lambrekinas (prc. lambrequin iš flamų lamperkijn, lamper ‚krepo' mažybinės formos) tekstilės mene dantytas ar kitaip išvingiuotas papuošimas ant durų, langų, lovos. Baroko bei rokoko architektai ir skulptoriai dažnai ėmėsi panašų papuošimą perkelti ir į akmenį, žalvarį bei gipsą (pvz. Berninio tabernakulas šv. Petro bžn. Romoje).

Lambruschini Luigi (1776–1854) kardinolas, barnabitų kongregacijos narys. 1819 paskirtas Genujos arkivyskupu, 1827 – 31 nuncijus Paryžiuje, kur pergyveno Liepos revoliuciją, priešingą jo tradiciniam valstybės ir valdžios supratimui. 1831 pop. Grigalius XVI jį pakėlė kardinolu ir 1836 paskyrė Valstybės sekretoriumi. Laikėsi konservatyviosios, absoliutistinės politikos ir priešinosi vis smarkėjančiai liberalizmo bangai. Užsienio politikoje laikėsi arčiausiai Austrijos. Gynė Bažnyčios teises prieš Prūsijos ir Rusijos valdžių priespaudas. Turėjo įtakos ir pop. Grigaliaus XVI garsiajai kalbai (1842 VII 22) bei pop. laikysenai pasikalbėjimuose su caru Mikalojum I (1845 XII 13–17), ginant Lenkijos ir Lietuvos katalikų reikalus. L. politinė veikla baigėsi 1846, kai pop. buvo išrinktas kiek skirtingų pažiūrų Pijus IX.

L. L., La mia nunciatura in Francia, ed. P. Pirri, 1934; *R. Lefèvre,* S. Sede e Russia e i Colloqui dello Czar Nicolai I nei documenti Vaticani = Gregorio XVI, II t. (Miscell. Hist. Pontif. XIV), 159–293; *J. Schmidlin,* Papstgeschichte der neuesten Zeit I, 1933. *P.Rbk.*

Lambton, John George žr. Durham.

Lamé (prc.) metalo siūlais perausta puošni medžiaga teatro kostiumams ar balinei aprangai.

Lamechas S. Testamente 1. Kaino penktos kartos palikuonis, kurio sūnūs (Jabalas, Jubalas ir Tubal-kainas) buvę civilizacijos kūrėjai — gyvulininkystės, kalvystės ir meno pradininkai (Gim. 4, 18–26); 2 Adomo trečiojo sūnaus Seto palikuonis, Metuzalio sūnus ir Nojaus tėvas (Gim. 5, 25–31).

Lamekinas žr. Lamikis.

Lamellibranchiata plokštėtažiauniai, arba dvigeldžiai moliuskai, ketvirtoji moliuskų klasė. žr. Moliuskai.

Lamennais (ligi 1834 de La Mennais) Hugues - Félicité - Robert de (1782 – 1854), prancūzų rašytojas-filosofas, kurio gyvenime ir raštuose ryškiai atsispindėjo Prancūzijos revoliucijų pasaulėžiūriniai, socialiniai bei politiniai sukrėtimai. Dėdės auklėtas našlaitis L. iki 12 m. buvo tiek prisiskaitęs racionalistų, kad kunigas jo neleido pirmosios komunijos. Jos tepriėjo tik 22 m., o 34 m. amžiaus įšventino kunigu. Nuo tada (1816) jo gyvenimas suskyla į du periodus. Iki 1834 L. yra Bažnyčios pusėj, karštas krikščio-

H. de Lamennais

nybės gynėjas nuo indiferentizmo bei laisvamybės (Essai sur l'indifférence en matière de la religion, 4 tt., 1817–23). Tačiau jis greit įsitikina, kad Bažnyčios susijimas su to laiko monarchine bei luomine santvarka nėra naudingas nei tikėjimui, nei laisvei (La religion considérée dans ses rapports avec l'ordre politique et civil 1824). Dar stipriau šitų minčių realizavimui jis pasiryžta veikti po 1830 Liepos revoliucijos, įsteigdamas su draugais (Lacordaire, Montalembert) laikraštį Avenir su šūkiu ‚Dievas ir Laisvė', kad dėl religijos galėtų kovoti liberalų ginklais. Šitas jo pasiryžimas sukatalikinti demokratiją, kovojant dėl visų laisvės, sukelia klebonijose pritarimą, bet abejones bei įtarimus vyskupijų kūrijose. Gauti popiežiaus pritarimui savo mintims L. vyksta į Romą, tačiau Grigalius XVI svyruoja ir pagaliau enciklikoj Mirari vos pasmerkia L. pažiūras, jo vardo neminėdamas. Jo draugai netrukus, o jis pats po svyravimo pasiduoda sprendimui (1833), tačiau viduje ima maištauti ir po metų leidžia liberalams paskelbti savo ugningus Paroles d'un croyant 1834, kur matyti aiškus pasitraukimas nuo Bažnyčios. Vėliau L. ima vis labiau sielotis socialinėmis neteisybėmis, iš krikščioniškojo liberalizmo krypsta į socializmą ir esą už vyriausybės įžeidimą nuteistas metus kalėjimo. Iš šito laikotarpio kiti būdingi L. raštai — Le Livre du peuple 1837, Esquisse d'une philosophie 1840 ir savotiškas Evangelijų vertimas, kuriuo jis skatina krikščionis į veiklą gyvenimui keisti. Po 1848 revoliucijos išrinktas į parlamentą L. sėdi pačioje kairėje. Tačiau jo, kaip daugelio kitų demokratų bei socialistų, politinę veiklą nutraukia Napoleono perversmas 1851. Po to senatvės vienatvėje ir skurde L. beišverčia Dantės Dieviškąją Komediją.

L. — įžvalgus, stiprios logikos mąstytojas ir liepsningo žodžio meistras, kurio siekimai gyvenime sudužo dėl absoliutizmo aistros, jį blaškiusios į kraštutinumus. Iš dalies į tą sudužimą jį pastūmėjo ano meto katalikų konservatyvumas, susirišimas su politine ir socialine reakcija. Nežiūrint išėjimo iš Bažnyčios, jis turėjo poveikio katalikams išlaisvinti nuo politinių ir socialinių ryšių, su kuriais jie buvo tradiciškai sutapę. *J.Gr.*

L. yra turėjęs įtakos ir to meto lietuvių šviesuoliams, kurių nemaža po 1831 sukilimo buvo atsidūrę Prancūzijoj. Savitarpinės įtakos ryšys siejo L. ir Mickevičių (M. Kridl, Mickiewicz i L. 1909). Kiprijonas Nezabitauskas-Zabitis L. veikalo Paroles d'un croyant tris skirsnius (23, 36 ir 41) išvertė į lietuvių k. (spaudinėlis išleistas be spausdinimo datos, nenurodant nei autoriaus, nei vertėjo) ir savo eilėraščiuose perdirbo šios knygos 13 skyrelį antrašte: Apsiréiszkimas, wiénam Kunigui Prancuzijuoja, dijdélei pabaźniuo giwianijmuo, wardu Laméneuszas. Veikalą Le livre du peuple išverte kun. Vl. Dembskis antrašte Kningos tejsibiun 1870 (Paryžiuje). JAV F. L. išvertė žodį tikinčiojo 1908.

L. raštų leidimai: Oeuvres complètes, 12 tomų 1836–37 ir 10 tomų 1843–44, Oeuvres posthumes, 3 tt., 1856–59, Oeuvres inédites, 2 tt., 1866.

Ch. Boutard, L., sa vie et ses doctrines, 3 tt., 1905–13; *F. Duine,* L. 1922; (") Essai de bibliographie de F.-R. de L. 1923; *G. Goyau,* Le portefeuille de L. 1930; *R. Valery-Radot,* L. 1931; *V. Giraud,* La vie tragique de L. 1941; *R. Bréhat,* L. le trop chrétien 1942; *R. Remond,* L. et la démocratie 1948; *Y. Le Hir,* L. écrivain 1948; *V. Maciūnas,* 1831 m. sukilimo emigrantų lietuviškieji spaudiniai (Mūsų Senovė II, 3 nr., 1938).

Lamentacija (lot. lamentatio ‚dejavimas, raudojimas') tekstas, paimtas iš pranašo Jeremijaus raudų, naudojamas Rytinėse Valandose, vad. Tenebrae, Didįjį ketvirtadienį, penktadienį ir šeštadienį. Gregorianinės jų melodijos yra gana paprastos. Bet l. pasidarė žymios, kai jas polifoniškai panaudojo kompozitoriai Allegri ir Palestrina, kurių l. iki šiai dienai giedama Sikstinos koplyčioje Didžiąją savaitę. Pirmą kartą tas l. atspausdino Petrucci 1506 (Lamentacionum Jeremie prophete, lib. I–II). Kitas žymus l. leidinys buvo išleistas Leroy ir Ballard 1557, kartu su kompozitorių F. de la Rue, Carpentrasso, Févin, Arcadelt, Costanza Porta ir Le Jeune l. Iš jų Carpentrasso l. taip pat giedama Sikstinos koplyčioje. *Iz.V.*

Lamento (it.) rauda, elegiško, liūdno charakterio muzika. XVII a. operoj šiuo vardu vadinosi visišką nusiminimą išreiškianti scena. Ją įvedė Monteverdi garsiuoju Lamento d'Arianna 1607.

Lameta (it. lametta ‚plona geležėlė') popieriaus plonumo metaliniai (aliuminio ar cino) siūlai, vartojami Kalėdų eglutei papuošti. Tokio plonumo aliuminio siūleliai gali degti.

Lamettrie Julien-Offray de (1709–51) prancūzų filosofas. Karo gydytojas, 1745 pašalintas už savo pirmąjį veikalą (Histoire naturelle de l'âme), pasitraukė į Olandiją; ten taip pat susilaukęs persekiojimo, prieglaudą rado Berlyne pas Fridri-

chą D., kuris jį paskyrė Berlyno akademijos nariu. L. buvo pirmasis prancūzų materialistas. Savo materializmą siedamas su mechanizmu, žmogų jis laikė mašina (L' homme machine 1748) ir įrodinėjo, kad smegenys turi savo ‚mąstymo raumenis', kaip kojos ‚vaikščiojimo raumenis'. Etikoj, kurią grindė šia savo žmogaus samprata, L. skelbė hedonizmą (L'art de jouir ou l'école de la volupté 1751). Filosofiniai jo raštai, 2 tt., išl. 1751.

R. Boissier, L. 1931. *J.G.*

Lamy Jean-Baptiste (1814–88) arkivyskupas. Gimęs Prancūzijoje, 1850 paskirtas N. Meksikos apaštališkuoju vikaru, 1853 vyskupu ir 1875 arkivyskupu. Uoliai dirbo ganytojo darbą N. Meksikoje, didžiojoje Arizonos dalyje ir Utah, Colorado ir Nevados dalyse. Jo gyvenimu yra pagrįsta W. Cather apysaka Death Comes for the Archbishop 1937 (liet. A. Tverskaitės vertimas).

Lamia r. Graikijos mst. p. Othryso kalnų pakrašty, 150 km į š.v. nuo Atėnų; 25.843 gyv. (1951). Netoli nuo L. yra uostas Stilis prie Malios įlankos. Prie L. įvyko 323–322 pr. Kr. graikų sukilimo prieš Makedoniją kautynės, žinomos L. karo vardu.

Lamiinae vabalų Cerambycidae šeimos pošeimis. Žr. Ilgaūsiai.

Lamijos (gr. Lamiai ‚rijikės') graikų liaudies tikėjimu vaikus grobiančios ir kraują čiulpiančios šmėklos, atitinkančios lot. lemūrus (žr.).

Lamikis XIII a. pradžioje Kuršo kilmingasis, vadinamas Kuršo ‚karalium'. Vokiečiams plečiant savo valdžią Livonijoj, Kuršo buvo imta su vietiniais sudarinėti sutartis. Pop. Grigaliaus IX legato Otono įgaliotinio Balduino raginamas, L. (‚Lammechinus rex') drauge su kitais Kuršo pagonimis (‚pagani de Curonia') sudarė su Balduinu 1230 XII sutartį. Pasižadėdami priimti krikščionybę, Kuršo kilmingieji pasidavė popiežiaus vasalitetui. Kodėl L. ir kiti Kuršo kilmingieji tą sutartį darė, klausimas lieka neišaiškintas. Tur būt, estų pasipriešinimui prieš kalavijuočius susilpus, kuršiai rinkosi lengvesnę galimybę. Balduinas juos įtikino geruoju pasiduoti popiežiui. Kuršiams neofitams buvo garantuota amžina laisvė, kol jie neatsimes nuo tikėjimo. Iš su L. ir kitais kuršiais sudarytoje sutartyje minimų vietovardžių yra galimos išvados, jog L. valdos buvo Ventos vakariniame krante. Nors su L. sudarytas aktas ir jo reikšmė teisiniu ir politiniu atžvilgiu daug tyrinėta, tačiau L. asmuo nėra paaiškėjęs. P. Johansen L. laiko lybiu, nes apskritai valdantieji kilmingieji Kurše tada esą buvę lybiai. L. tėra buvęs vienas iš kilmingųjų (nobiles), kokių tada įvairiose srityse, kaip pvz. ‚Caupo' iš Toreidos (quasi rex et senior), Vieštartas iš Tervetės (dux), Nameikis ir kt. Pačiame sutarties dokumente, aptariant pasidavimo sąlygas ir naujakrikštų prievoles, L. vardas nebėra daugiau minimas, nes patys kuršiai derėjosi. Ir vėlesniuose dokumentuose, ir Eiliuotoje Livonijos kronikoje nėra jokių duomenų spręsti, kad Kurše būtų buvusi pastovi ‚karaliaus' ar vieno vyr. kunigaikščio valdžia. Pop. Grigalius IX taip pat neminėjo Kuršo karaliaus, rašydamas ‚neophytis de Curonia', o į rusų kunigaikščius jis kreipėsi ‚regibus Russiae'.

Liv-, Est- u. Kurländisches Urkundenbuch I 71, 115, 124, 135 (sutartis su L.); *A. Švabe,* Kuršiu k'onin'u un novadnieku tiesiskais stavoklis 1933; *F. Balodis,* Die Burgberge Lettlands (Studi Baltici VIII); *P. Johansen,* Kurlands Bewohner zu Anfang der historischen Zeit (Baltische Lande I, 1939); *H. Lowmiański,* Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego I–II, 1931–32; *A. Spekke,* History of Latvia 1951; *R. Wittram,* Baltische Geschichte 1954. *Z.I.*

Laminarija (Laminaria) rudųjų dumblių (Phaeophyta) laminarinių (Laminariaceae) šeimos jūriniai dumbliai. Baltijos ir Vokiečių jūros dugne auga l. pirštuotoji (L. digitata); Vokiečių jūros dugne sutinkama dar l. cukrinė (L. saccharina), valgoma.

Laminektomija (lot.-gr.) chirurginė operacija — nugarkaulio kanalo atidarymas iš užpakalio, nuimant vieną ar keletą nugarkaulio slenkstelių prieiti prie nugaros smegenų, nervų ir kitų nugaros kanalo organų.

Lamium žr. Notrėlė.

Lamm Martin (1880–1950) švedų literatūros istorikas, Stockholmo univ. prof. 1919–45, Strindbergo žinovas ir jo raštų komentuotojas: Strindbergs dramer 1924–26, Strindberg och makterna 1936, didžioji monografija August Strindberg 1940–42, Det moderna dramat (Modernioji drama 1948).

Lammasch Heinrich (1853–1920) austrų teisininkas ir politikas, nuo 1899 Vienos univ. prof. ir nuo 1900 Haagos tarptautinio teismo narys. 1906–12 jis parengė naujo austrų baudžiamojo statuto projektą. Nuo 1899 senatorius, buvo priešininkas sąjungos su Vokietija ir planavo Austro-Vengrijos pavertimą federaline valstybe. Jis buvo paskutinysis Austro-Vengrijos ministras pirmininkas (1917 X—1918 XI). Išsp. Aus-

lieferungspflicht u. Asylrecht 1887, Grundriss des österreichischen Strafrechts 1899 (=1926), Der Völkerbund 1919.

Lammers Hans Heinrich (g. 1879) vokiečių teisininkas, 1933–45 Reicho kanceliarijos šefas, Nürnberge nuteistas 20 m. kalėti, 1952 išleistas iš kalėjimo.

Lamond Frederic (1868–1948) skotų pianistas, H. v. Bülowo ir Liszto mokinys; kurį laiką profesoriavo Berlyne ir Hagoje, nuo 1939 skotų muzikos akademijos prof. Glasgowe. Ypač iškilus Beethoveno fort. kūrinių interpretatorius. L. reiškėsi šiek tiek ir kaip kompozitorius: simfonija a-dur 1889, uvertiūra From the Scottish Highlands 1895 ir eilė kamerinės muz. (ypač fort.) kūrinių. Išsp. Memoirs 1949.

La Monte John (1902–49) JAV medievistas, Nebraskos, Minnesotos, Cincinnati ir nuo 1940 Pensilvanijos univ. prof. Baigė studijas Harvarde medievisto Ch. H. Haskinso (žr.) mokykloje, kur parašė disertaciją, skirtą kryžininkų įkurtos Jeruzalės karalystės institucijoms pavaizduoti. Šią disertaciją praplėtęs išleido vardu: Feudal Monarchy in the Latin Kingdom of Jerusalem 1100–1291 (1932). Ruošė panašų leidinį Kipro salos kryžiuočių (frankų) valstybei ir rinko šaltinius į tą salą nuvykęs (1929). Išvertė iš sen. prancūzų k. Jeruzalės ir Kipro salos karalysčių istorijai svarbią XIII a. Pilypo Navariečio kroniką ir ją su kruopščiai paruoštais komentarais išleido: Philipp of Novara, The Wars of Frederick II against the Ibelin in Syria and Cyprus 1936. Antras panašus jo leidinys yra normando Ambroise poema The Crusade of Richard Lionheart 1941. Pasirinkęs kryžiaus karų sritį, L.M. 1938 tapo komiteto jų istorijai leisti sekr., o nuo 1946 vyr. leidėju. Išleido gana patraukliai ir kiek originaliai sudarytą kursą The World of the Middle Age 1949. *J.J.*

Lamoricière Louis de (1806–65) prancūzų generolas. Pasižymėjo kovose Alžire ir 1847 vadovavo paskutinei ekspedicijai prieš Abd el-Kaderą. Grįžęs Prancūzijon, buvo karo ministru. Napoleono III priešininkas, po 1851 XII 2 perversmo, atsisakė naujai valdžiai prisiekti ir pasirinko tremtį. 1860 jis vadovavo popiežiaus valstybės kariuomenei, bet po pralaimėto Castelfidardo mūšio buvo priverstas kapituliuoti (1860 IX 18).

La Mothe le Vayer François de (1588–1672) prancūzų filosofas populiarizatorius, Montaigne pasekėjas, savąją skepticizmą išdėstęs veikaluose Cinq dialogues 1673 ir Solioques sceptiques 1670. Jis buvo Liudviko XIV auklėtoju.

F. L. Wickelgren, La M. le V. 1934.

La Motte Antoine-Houdar de (1672—1731) literatūrinių žanrų dekadanso epochos prancūzų poetas (Odes 1707, Fables 1719), kritikas (Réflexions sur la critique 1716) ir dramaturgas (Inès de Castro 1723). Daugiausia pagarsėjo savo reformuota Iliada (1714), pritaikyta epochos idealui. Jo poezija ir visa kita kūryba šiandien nebeturi jokios vertės. Pats rašydamas eiles be poezijos (Lanson), de la M. teigė, jog poezija esanti juokingas išradimas, trukdąs aiškiai pasakyti norimą dalyką.

P. Dupont, H. de La M. 1898. *A.Č.*

La Motte-Fouqué Friedrich žr. Fouqué.

Lamoureux Charles (1831–99) prancūzų dirigentas. L. su savo orkestru 1881 pradėti ir jo vadovaujami simfoniniai koncertai (vad. Nouveaux Concerts arba Concerts Lamoureux), kuriuose buvo dažnai atliekami nauji to meto prancūzų kompozitorių (Saint-Saëns, Lalo, d'Indy, Chabrier, Franck, Dukas ir kt.) kūriniai, turėjo didelės reikšmės prancūzų muzikos raidai. L. koncertai taip pat išpopuliarino Prancūzijoje Wagnerio kūrybą.

Lampedusa sala Viduržemio jūroje į p. nuo Sicilijos, didžiausia Pelagų grupėje; 20 km², per 3000 gyv., kurie verčiasi sodų ūkiu. Italija čia buvo įtaisiusi karinę bazę, kurią 1943 užėmė Vakarų sąjunginiukai; 1947 vėl grąžinta Italijai, bet demilitarizuota.

Lampėdžiai vasarvietė deš. Nemuno krante, 7 km nuo Kauno ir 9 km nuo Raudondvario; apie 350 nuolatinių gyv. (1940). L. yra pirmoji garlaivių prieplauka ir pirmoji panemunių vasarvietė žemiau Kauno. Ligi maždaug 1933 L. buvo paprastas kaimas, turėjęs (1923) 12 ūkių. Vyriausybei 1933 VI 1 įteisinus L. vasaros kurortu ir paskyrus jo administratoriumi ats. plk. St. Butkų, vietovė greit pasikeitė: išplanuotos gatvės, sutvarkytas ir poilsiui pritaikytas pušynas, pastatyta keliolika vasarinių vilų, svetainė, įrengta žaidimų aikštė, sutvarkytas susisiekimas su Kaunu autobusais, kurie vasaros metu kursuodavo kas 10 min., o II pas. karo metu buvo baigiama statyti medinė koplyčia, kurią bolševikai pavertė kino teatru. *A.B.*

Tarp L. ir plento yra slėni vieta; tai senoji Neries vaga, nes senovėje Neris įtekėjo į Nemuną ne ties Kaunu, bet už Lampėdžių. Nemuno potvynio metu vanduo apsemia šį senąjį Neries slėnį. 1936 buvo pradėta pilti pylimas, kuris neleistų Nemuno vandeniui išeiti iš krantų. Jis buvo padarytas tarp Vilijampolės ir L. ir paskui pratęstas iki Nevėžio žiočių. Iš šiaurės pusės L. supa miškais apaugę kalneliai. Pagal Z. Ivinskį, kryžiuočių panemunėnė Ritterswerderio pilis ir buvusi žemiau Neries santakos — dabartiniame L. pušyne.

Vadovas po Lietuvą (red. Pr. Barkauskas ir A. Vabalas) 1938; *S. Kolupaila,* Nemunas 1950.
R.Krs.

Lampertas Hersfeldietis (Lampert von Hersfeld) vokiečių XI a. kronikininkas, nuo 1058 Hersfeldo vienuolyno narys. Jis parašė savo vienuolyno istoriją, kurios teišliko vien prologas ir kelios nuotrupos, ir ištisai išlikusius metraščius, prasidedančius nuo pasaulio įkūrimo ir siekiančius 1077. Didžiąja laiko dalimi metraščiai išlaiko savo pobūdį, atseit, žymi paskiriems metams kuriuos žymesnius įvykius. Tik maždaug nuo 1040 jie žymiai platėja, darydamiesi kaskart ilgesniu ištisiniu pasakojimu, o nuo Henriko IV įsiviešpatavimo (1065) virsta tikra imperijos kronika. Ji yra pagrindinės reikšmės šaltinis kovos dėl investitūros pradžiai. Autorius buvo aiškus imperatoriaus priešas, mėgęs plačiai, tačiau paviršutiniškai ir nekritiškai įvykius vaizduoti. Išleista: Holder-Egger, Script. rer. Germ. V, 1894.

W. Wattenbach-R. Heltzmann, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter 1940. *J.J.*

Lampertheim mst. Vokietijoj, Reino deš. krante, Hessene, 92 m nuo j.l., 17.580 gyv. (1954). Geležinkelių mazgas. Cigarų, baldų, elektros pramonė. Netoli L. yra Hüttenfeld, kur įsikūrusi Vasario 16 gimnazija.

Lampetra žr. Nėgė.

Lampi Johann Baptist (1751–1830), vad. Senuoju, austrų tapytojas, kilęs iš pietinio Tirolio (pirmykštė pavardė Lamp). Mokėsi Salzburge. Kaip mėgiamas diduomenės portretininkas reiškėsi Triente, Innsbrucke, Klagenfurte, Vienoje, nuo 1788 Lenkijoje, 1791 Petrapily. Šiuose kraštuose L. buvo vienas iš paskutiniųjų atstovų, išėjusių iš reprezentatyvaus barokinio portreto tradicijos. Jo kūryboje sykiu jaučiamas naujasis miesčioniškasis laikotarpis, atnešęs stipresnį charakterizavimą. Iš gausingų L. portretinių darbų minėtini: Stanislovas Augustas Poniatovskis, imp. Juozapas II, Kotryna II (žr. LE XII, 505), Potemkinas, gen. Jokūbas Jasinskis, Lietuvos kancleris Chreptavičius (išliko T. Damelio kopija Maskvoje), Lietuvos etmonas grafas St. Soltanas (Vapleve, Rytprūsiuose), grafienė Ostrovskienė-Brzozovskaitė (buv. grafo E. Tiškevičiaus nuosavybė Raudondvaryje). Didesnis skaičius yra Potockių, Sapiegų ir Branickių portretų. *P.Rkl.*

Lampionas (prc.) Tolimųjų Rytų (Kinijos, Japonijos ir kt.) cilindrinės ar apskritimo formos popierinis žibintas. Ten jis ir dabar vartojamas. Dažnai išpuošiamas ir menkai vertingais piešiniais. Kitur vartojamas tik šventinių iliuminacijų progomis.

Lampman Archibald (1861–99) kanadiečių poetas. Civiliniame gyvenime pašto valdininkas, iš pradžių savo poezijoje (Lyrics of Earth 1896) vaizdavo Kanados gamtą, vėliau leidosi į žmogaus paslapties sprendimą (Poems 1900).

Lamprecht Karl (1856–1915) vokiečių istorikas ir istorijos filosofas, nuo 1891 Leipcigo univ. prof. L. siekė istoriją padaryti tiksliuoju mokslu, induktyviniu metodu nustatančiu visuotinius istorijos eigą apsprendžiančius dėsnius. Istorijos periodizavimui pirmiausia reikia analizuoti atskiras sritis: ekonominį gyvenimą, religinio ir moralinio pobūdžio evoliuciją (prie kurios L. priskiria ir valstybinį gyvenimą) ir ypač meną, kuriame mažiausia individualinių intelektualinių įtakų. Ar istorinė evoliucija visose minėtose srityse vyksta tuo pat metu, nėra ištirta. Kiekviena epocha yra integruota socialpsichinė visuma su išreikštu charakteriu; visi atskiri reiškiniai joje yra vidiniame tarpusavio sąryšyje. L. atstovauja kolektyvistinei universaliai istorijos sampratai ir bendrus istorinio vystymosi dėsnius mato (Wilhelm Wundt įtakoje) sociališkai psichinėje evoliucijoje. Visas istorijos procesas eina didesnio vidinio gyvenimo intensyvumo kryptimi. Išoriniai veiksniai (įvykiai gamtoje, migracijos, atradimai) ši procesą skatina, bet jo neapsprendžia. L. čia atsiriboja nuo Markso. Iš kitos pusės, susidūrimai su kaimyninių kultūrų įtakomis ir renesanso pobūdžio ankstyvesniųjų epochų atgaivinimas gali istorijos eigą laikinai nukreipti nuo normalaus proceso. Vokiečių tautos istorijoje L. randa sekančias epochas: simbolizmą (seniausi laikai), tipizmą (III–XI a.), konvencionalizmą (XII–XIV a.), individualiz-

mą (XV–XVIII a. vidurys), subjektyvizmą (nuo XVIII a. vidurio). Ši eiga pagal L. būdinga kiekvienos tautos istorijai. Svarbiausi jo veikalai: Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter, 3 tt., 1885–86, Deutsche Geschichte, 12 tt., 1891–1909, Einführung in das historische Denken 1912. *J.Nrk.*

Lampsakas (gr. Lampsakos), dabar turkų L a p s e k i, senovės miestas M. Azijoje, Juodosios jūros pakraštyje, derlingoje ir vyno turtingoje šalyje. Iš Fokidės atsikėlusių joniečių apgyventas, L. buvo Atikos jūros sąjungos narys. Vėliau jį valdė Sparta, persai ir atėniečiai. Trumpą laiką buvo vėl laisvę atgavęs. Krikščionių laikais buvo vyskupo buveinė. Viduramžiais žymus uostas.

Lamsdorff (Lambsdorff) Vladimir Nikolajevič (1845–1907) vokiečių kilmės rusų diplomatas, grafas. Nuo 1866 diplomatinėje tarnyboje, nuo 1897 viceministras ir 1901–06 užsienio reikalų ministras. Vienas iš sutarties su Kinija 1900 autorių, dėjęs pastangas išvengti karui su Japonija. Įdomus jo dienoraštis Dnevnik, 2 tt., 1926–34.

Lamstas vinginis ar šiaip ilginis raštas, einąs ištisai visu audeklu.

Lamstytis ilginio rašto audeklas, paprastai austas eglutės raštu.

Lamutai (‚pajūrio žmonės') tungūziškai kalbanti Sibiro tautelė prie Ochotsko jūros, kuri dažnai vadinama Lamutų jūra. Elnių augintojai, kailių medžiotojai; nors ir krikščionys, bet prisigėrę šamanizmo. Paskutiniu metu jų bebuvo tik 3000 žmonių.

Łań, upė, žr. Lanė.

Lanark p. Skotijos grafija, 2318 km², 1.614.125 gyv. (1951) su Glasgowu mst. L. yra Skotijos akmens anglies kasyklų ir geležies pramonės centras.

Lanas Gabrielius (1874 III 14 — 1941 nacių nužudytas) spaustuvininkas. Baigęs Kauno miesto m-lą, išmoko raidžių rinkėjo amato Sokolovskio spaustuvėje ir pasiliko joje dirbti. I pas. karo metu buvo Rusijoje ir bolševikų revoliucijos metu Petrapilyje buvo pasiekęs kaip spaustuvininkas aukšto posto. Grįžęs Lietuvon, su Jolku buvo Sokolovskio spaustuvės dalininkai, vėliau turėjo savo spaustuvę, kuri dažnai tarnavo nelegaliems spaudiniams, ypač komunistų. L. dalyvavo žydų kultūrinėje veikloje, ypačiai teatro srity, jau nuo 1896. Jis kviesdavo menininkus Kauno vasaros teatrui.

Lanavas (lenkų Lanowicze, pagal kaimą, sen. vardas Žąsinis) ežeras Pilypavo vls., Suvalkų aps., 1,5 km ilgio, 55 ha ploto; paviršius 206 m nuo j.l.; teka Žąsinė (Zusna) į Garto ež., Rospudos (Bebros, Narevo, Bugo, Vyslos) baseino.

Lancashire š.v. Anglijos grafija; 4800 km², 5.104.000 gyv. (1952). Tai tankiausiai gyvenama D. Britanijos sritis su maždaug 1070 gyv. 1 km² ir su 23 miestais, turinčiais daugiau kaip po 50.000 gyv. Sostinė Lancaster. L. yra tekstilės, ypačiai medvilninės, pramonės centras, nors čia išaugusi stambi ir kitų šakų, pvz. mašinų, odos, stiklo, laivų statybos, pramonė.

Lancaster 1. Anglijos mst., Lancashire grafijos sostinė; 50.590 gyv. (1952). Tekstilės, linoleumo, celiuliozės, baldų, alaus pramonė.

2. JAV mst. Ohio valstybėje, 45 km į p.v. nuo Columbus; 24.180 gyv. (1950). Prie L. yra technikumas (valstybinė berniukų amatų mokykla), viena didžiausių ir seniausių šios rūšies mokyklų Amerikoje.

3. JAV mst. Pensilvanijos valstybėj, 100 km į v. nuo Filadelfijos; 63.774 gyv. (1950). Didžiausios JAV rytinės dalies skerdyklos; įvairi kita pramonė (tabako ir t.t.). Kolegija, mokytojų institutas (už 6 km nuo miesto), reformatų dvasinė seminarija. L. palaidotas prez. Buchanan, kurio namai (Wheatland) 1937 paskelbti istoriniu paminklu.

Lancaster 1. žr. Lankasteriai; 2. J o s e p h (1778 Londone — 1838 Naujorke) anglų pedagogas, visiems skiriamų viešųjų mokyklų pionierius. Kilęs iš neturtingų tėvų ir pats tegavęs skurdų išmokslinimą, L. nutarė atsidėti liaudies švietimui ir jau 20 m. amžiaus Londono neturtingųjų rajone 1798 įsteigė savo mokyklą, į kurią priėmė visus, net ir tuos, kurie negalėjo nieko už mokslą mokėti. Mokytojų stokai pašalinti L. vartojo patobulinęs Bellio metodą, pagal kurį mokytojas savo pagalbininkais talkinasi daugiau pramokusius mokinius. 1805 jau jis mokė 1000 mokinių ir tais pat metais įsteigė seminariją parengti mokytojams dėstyti pagal jo metodą. 1811 Anglijoj veikė 95 L. tipo mokyklos su 30.000 mokinių. Į savo mokyklas L. priėmė visus, o Bellio mokyklos buvo skiriamos tik oficialiosios tikybos vaikams. Nuvargintas ginčų, L. 1818 emigravo į JAV, kur Naujorke jo tipo mokykla veikė jau nuo 1806. L. bandymas įsteigti savo pavyzdinę mokyklą Baltimorėje pasibaigė nesėkme. Propaguodamas savo mokyklas, L. lankėsi

Kanadoj ir P. Amerikoj. Mirė skurde. Žr. Bellio ir L. mokymo būdas.

Lancellotti Giovanni Battista Francesco (1576–1656) vyskupas, nuncijus Lietuvai-Lenkijai. Atlikęs Vatikano kanceliarijoje ilgą bulių paruošimo praktiką, L. 1615 I 26 tapo Nolos (prie Neapolio) vysk. Grįžus iš Lietuvos-Lenkijos nuncijui Cosmo de Torres, jo vieton pop. Grigalius XV paskyrė 1622 XII 2 L. Nuncijaus pareigose L. išbuvo Varšuvoje iki 1627 IV 16. Atvykęs 1623 V Lenkijon, L. užmezgė bičiuliškus santykius su Zigmantu Vaza. Gavęs iš popiežiaus nurodymus, L. uoliai domėjosi tada labai aktualiais bažnytinės unijos reikalais, nes jis pataikė į labai audringą stačiatikių ir unitų kovų laiką. Roma jam pavedė ginti unitų teises 1623 seime. Palaikydamas metropolito V. Rutskio (žr.) pastangas, L. rūpinosi kankinio Juozapato Kuncevičiaus (žr.) beatifikacija ir pirmasis pranešė Romon (1623 XII 7) apie jo užmušimą. Iš L. susirašinėjimo su Rutskiu yra likę svarbių laiškų. Kadangi Polocke ir Vitebske vestame Kuncevičiaus procese nebuvo atlikta kai kurių formalumų, papildomas procesas buvo padarytas Romoje 1632 II. Čia L. buvo vienas iš pagrindinių liudininkų. Visa toji beatifikacijos medžiaga su eile L. laiškų yra naujai išsp. 2 tomais. C. de Torres savo įpėdiniui L. buvo išdirbęs visai smulkią instrukciją, kaip tęsti katalikybės restauraciją Lietuvoje-Lenkijoje. Tam darbui reikėjo artimo karaliaus Zigmanto Vazos bendradarbiavimo. Šis nuncijų palaikė. L. turėjo rūpintis Tridento nutarimų įgyvendinimu (kunigų seminarijų steigimas, vyskupai turėjo uoliau Romon siuntinėti diecezines reliacijas ir kt.). Grįždamas Romon L. paliko savo jauną auditorių Emilio Altierį (būsimą pop. Klemensą X), apie kurį St. Albrechtas Radvilas savo atsiminimuose davė įdomių žinių. L. taip buvo patikęs Zigmantui Vazai, jog šis ji, kaip ir jo pirmataką, rekomendavo popiežiui į kardinolus. Bet L. kardinolo purpuro negavo, o Roma jį suteikė L. įpėdiniui Varšuvoj nuncijui Antonio Santa Croce. Nenoriai tai darė pop. Urbonas VIII, nes jis, dar L. reziduojant Lietuvoje-Lenkijoje, buvo 1624 rašęs Zigmantui Vazai, jog šis mieliau tegu pasiūlo kardinolo skrybėlei kokį lenką (Theiner, Monum. Pol. et Lith. III, 372). Grįžęs į Italiją, L. ligi mirties valdė savo vyskupiją.

Iš L. penkerių metų buvimo nuncijumi Lietuvoj-Lenkijoj yra pasilikusi vertinga jo laiškų ir pranešimų medžiaga, randama Vatikano archyvo skyriuje ‚Nunziatura di Polonia' (t. 38–40, 174 A). Pirmieji dveji metai (1623–24) išmėtyti kt. rinkiniuose. Rūpestingai į Romą nuncijaus rašytuose laiškuose yra daug žinių ir apie Lietuvos politinius santykius su Livonija, karą su Švedija (atskiri epizodai iš žygio Žemaičiuose), apie tada labai galingus Radvilas, apie Leoną Sapiegą, seimų posėdžius (1625 I seime trūksta Lietuvos vaivadijų atstovų), marą Lenkijoje (1625). Įdomiai suminėtos audiencijos pas karalių.

Vatik. Biblioteka Barb. Lat. 6583; *P. Athanasius G. Welykyj*, S. Josaphat (Kuncewycz) Hieromartyr. Documenta Romana beatificationis et canonizationis (Series II, Analecta OSBM. Sectio III: Bio-et Hagiographica), I (L. laiškai iš Varšuvos) 1952, II 1955; *A. Theiner*, Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae III 1863; Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce II, 1864, 165; *C. Eubel*, Hierarchia Catholica IV, 1935; *H. Biaudet*, Les nonciatures apostoliques permanentes 1910; *P. Savio*, De actis nuntiature Poloniae 1947, 14, 37, 80; Pamiętniki Albrychta Stanisława X. Radziwilla, kanclerza w. litewskiego, wyd. przez E. Raczyńskiego. I 1939; *L. Pastor*, Geschichte der Päpste XIII, dalys 1, 2, 1928, 109, 706; *Edv. Likowski*, Unia Brzeska r. 1596, 1896 (P. Jedzink vok. vertimas 1904); *Z. Ivinskis*, Merkelis Giedraitis ir jo laikų Lietuva 1955 (mašinraštis). Žr. Kuncevičius, Juozapatas. *Z.I.*

Lancelotas Arturo apvaliojo stalo legendos didvyris. Nužudžius jo tėvą, kūdikis buvęs nimfos Vivianos iš vandens ištrauktas ir išauklėtas. Vėliau L. patekęs pas karalių Arturą ir pasidaręs jo riteriu. Atkeršijęs savo tėvo žudikui, bet ir pats buvęs užmuštas Mordredo, kurį jis norėjęs nubausti už karaliaus Arturo nužudymą. Taip žuvęs paskutinysis apvaliojo stalo riteris. Šį keltų mitą viduramžiais panaudojo Chrétien de Troyes savo eiliuotam L. romanui. Vėliau L. legendą vystė ir kiti poetai, kaip Hugo de Morville ir U. von Zatzihofen. XIII a. susipynęs su Gralio legenda, L. siužetas buvo populiarus europinėje literatūroje ligi pat XVI a.

R. S. ir L. H. Loomis, Arthurian Legends in Medieval Art 1938; *R. S. Loomis*, Celtic Myth and Arthurian Romance 1928; ('') Arthurian Tradition and Chrétien de Troyes 1949.

Lancetas (prc. lancette iš lot. lancea ‚ietis') chirurginis peiliukas, smailas ir su ašmenimis iš abiejų pusių, panašus į ietį.

Lancetinė dviburnė (Dicrocoelium lanceatum) plokščiųjų kirmėlių tipo, siurbikių klasės (Trematodes) parazitas, 0,5–1,2 cm ilgio. Ji yra dažnai randama raguočių kepenyse, bet aptinkama ir žmoguje. L.d. tarpinis šeimininkas yra kai kurios sausumos sraigės.

Lanciani Amadeo (1847–1929) italų archeologas, 1875–1911 Romos univ. prof. Va-

dovavo daugeliui kasinėjimų Romoje ir išgelbėjo nemaža antikės paminklų, taip pat tyrė Romos ir apylinkių topografiją. Veikalai: Ancient Rome in the Light of Modern Discoveries 1888, Forma urbis Romae, 5 tt., 1893–1901, Storia degli Scavi di Roma, 4 tt., 1902–13.

Lanciano vidurinės Italijos mst. netoli Adrijos jūros; 26.658 gyv. (1951). Arkivyskupo rezidencija, XIV a. gotikinė katedra, ant Dioklecijono laikais statyto tilto XIII a. pastatyta bžn.

Lancicius žr. Lenčickis.

Lancret Nicolas (1690 – 1743) prancūzų tapytojas. L. tėvas buvo Paryžiaus vežikas. Meno mokėsi Akademijoje ir vėliau Gillot studijoje. Watteau patartas mesti Gillot ir dirbti iš gamtos, L. paliko savo mokytoją ir tapo nepriklausomu tapytoju. Savarankiškai dirbdamas, greit pateko didelėn savo draugo įtakon, ir publika ėmė nebeatskirti, kurie darbai yra jo ir kurie Watteau. L. negalėjo to pakęsti, ir draugai išsiskyrė. 1719 L. buvo priimtas į Akademiją. Savo laiku turėjęs didelį pasisekimą ir aukštai vertintas, šių dienų akimis žiūrint, L. tėra talentingas Watteau epigonas, gabiai eksploatavęs savo mokytojo tematiką (fêtes galantes ir commedia dell' arte scenos), tapybos metodus (L., kaip ir Watteau, žmones ir peizažus piešė iš gamtos), kompoziciją ir spalvų techniką. Kadaise garsūs jo darbai (Le moulinet devant la charmille, La Camargo, ‚Que le coeur d'un amant est sujet à changer') šiandien atrodo nuobodūs savo kartojimusi, sumarine technika ir individualinės linijos stoka. Įdomūs jie tik savo poetinėmis nuotaikomis. Meniškai stipriausia ir originaliausia yra jo vad. papročių tapyba (Le déjeuner du jambon, Le Jeu du pied-de-boeuf etc.).

G. Wildenstein, L. 1924. *A.Lc.*

Lančiūnavà buv. dv. ir bžk. Kėdainių aps., prie plento iš Kėdainių (14 km) į Panevėžį; dvare (1923) buvo 172 gyv. ir Apytalaukės parapijos filijos koplyčia. Mūriniai balti dviejų aukštų dvaro rūmai statyti neoklasicizmo stiliumi ir skoningai išpuošti, pvz. kambariuose pastatytos Venecijos darbo koklių krosnys. Rūmai pastatyti ant kalnelio eglių parkely ir savo išvaizda primena Versalio Mažąjį Trianoną. Dvaro rūmuose buvo įsteigta žiemos žemės ūkio mokykla. L. girininkija priklausė Kėdainių miškų urėdijai. *A.B.*

Lančiūnavos dvaro rūmai *Foto S. Kolupailos*

Lančou, ag. Lanchow, kitaip Kaolan, š. Kinijos mst., Kansu provincijos sostinė, prie Huanho aukštupio, apie 750 km į š. nuo Čunkino; 156.500 gyv. (1947). L. yra prie Kinų sienos ir strateginio bei seno prekybos kelio iš r. Kinijos į vidurinę Aziją. L. sujungtas geležinkeliais su Šensi, Honanu, Čentu, Urumči ir Ulan Batoru Mongolijoj; II pas. karo metu buvo svarbi karo aviacijos ir tiekimo bazė.

Landa landomoji anga, skylė. Ji sutinkama avilyje (žr. Laka), šuns būdoje, klėties durų kampe katei įlįsti, tvarto duryse ar pamate paršeliams ir šuniui įlįsti. Seniau, kur siausdavo vilkai, l. buvo daroma kiekvieno diendaržio duryse, kad suskubtų iš kiemo šuo pradingti.

Landas (Landus, Lando) pop. 913–914. Kilęs iš sabinų genties, pop. tapo remiant Teodorai, senatoriaus Teofilakto žmonai; tevaldė vos pusę metų.

Landau mst. v. Vokietijoj (Pfalze), prie Queicho upės; 26.226 gyv. (1954). Žymus vyno pramonės ir tabako prekybos centras; pedagoginė akademija, evangelikų pamokslininkų seminarija. L. miesto vardą gavo 1274.

Landau 1. A d o l f (g. 1842 Raseiniuose— 1902 Petrapilyje) žydų rašytojas, žurnalistas. Baigęs Vilniuje rabinų mokyklą, teisę studijavo Petrapily ir nuo 1871 leido Jevreiskaja Biblioteka, mėnesinį Voschod ir dar šalia jo savaitinį nuo 1892. Išvertė į idiš kalbą daug knygų, vertė ir į rusų k.

2. E b e r (g. 1878 X 26/XI 7 Rėzytėje, Latvijoje), medicinos prof. Mediciną studijavo Tartų univ., kur 1907 gavo medicinos daktaro laipsnį. Specializavosi histologijoje Münchene, Villefranche s/M. zologijos laboratorijoj, antropologijoj ir neurologijoj — Züriche. Iš pradžių Tartu univ.

E. Landau

asist., nuo 1915 Berno univ. antropologijos e.o. prof. (1921 įsigijo šveicarų pilietybę). 1923 XI pakviestas į LU (vėliau VDU) medicinos fak. kaip histologijos ir embriologijos o. prof., dėstė (lietuviškai nuo 1927) ligi 1932 pavasario, kada išvyko į Lozanos univ. histologijos ir centrinės nervų sistemos o. prof. (nuo 1950 garbės profesorius). Iš savo mokslinių tyrinėjimų Lietuvoj L. pažymi retikulo-endotelinių celių aptikimą prie skydinės liaukos (parathyroidea) kraujo induose ir L. pavadintų ‚sinarmotinių' celių aptikimą mažosiose smegenėlėse. Lietuviškai išleido Trumpą histologijos vadovėlį 1930, nuo 1924 davė eilę straipsnių Medicinoje (minėtina V tarptautiniame genetikos kongrese Berlyne skaityta paskaita ‚W. Batesono teorijos apie išnarstymą klausimu' 1926, 267–282), Medicinos fakulteto darbuose (Mokslas apie smegenis 1933 I, 65–71), Kosme (šiame žurnale paskelbta 1925 Rygos I gydytojų suvažiavime skaityta paskaita Biologiškoji reliatyvybės teorija buvo sukėlusi P. Avižonio ir L. Vailionio polemiką, į kurią L. Kosme 1929 atsakė straipsniu ‚Mano baigiamasis žodis apie rūšių kilmę'). Bendradarbiavo vokiečių medicinos žurnaluose. E. L. Kauko slapyvardžiu paskelbė dvi gydytojo pasakojimų knygas: Gydytojas pasakoja 1932, Marcelė ir Gydytojas pasakoja 1934.

3. Mark Aleksandrovič (1886 — 1957) rusų rašytojas, rašąs Mark Aldanovo slapyvardžiu. Po bolševikų atėjimo emigravo į Prancūziją, 1941 atvyko į JAV. Tiek savo istoriniuose romanuose (iš prancūzų revoliucijos ir Napoleono laikmečio), tiek tuose, kur jis vaizduoja rusų emigrantus, jis ryškina žmogaus susidėvėjimo ir idealų išblėsimo temą. Lietuviškai jo išversta Pilsudskis 1931 (V. B-no vert.) ir Didysis imperatorius šv. Elenos saloje 1938 (H. Taleko vert.).

4. Samuelis (g. 1886 Panevėžyje) žydų veikėjas. 1906 baigė Jekaterinoslavo gimn. ir pora metų studijavo Kijevo komercijos institute. Nuo 1908 dirbo Panevėžio bankinėse įstaigose. I pas. karo metu buvo Rusijoj. Grįžęs į Lietuvą, tarnavo žydų bankuose Panevėžyje, vėliau Kaune. Nuo 1921 IX 20 kaip žydų frakcijos atstovas buvo Steigiamojo seimo narys. Vėliau yra buvęs Lietuvos žydų centrinio banko kooperacijai remti dir. 1939 pavasarį buvo banko dir. Klaipėdoje.

Lande Jean de la (1625?–1646) šventasis (IX 26), Kanados jėzuitų misijų oblatas, kankinys. Jis buvo jau išgarsėjęs savo katekizacija, kai šv. Izaokas Jogues (žr.) pasiėmė jį pagalbininku savo antroje kelionėje į irokėzus, kurių buvo suimti ir nukankinti: Izaokas X 18, L. X 19. Kanonizuotas 1930.

H. Fouqueray, Martyrs du Canada 1930; *J. Wynne,* The Jesuits Martyrs of North America 1930.

A.Lm.

Landeck aps. miestas Tiroly, aukštutinio Inno slėny, Austrijoj, 816 m nuo j.l.; 5600 gyv. (1951). Pirmą kartą paminėtas 1254. Po II pas. karo buvo didelė UNRRA stovykla, bet lietuvių joje buvo nedaug. Už 4 km nuo L. esančiame Zamso k., Gailestingųjų seserų vienuolyne, nuo pasitraukimo iš Lietuvos yra apsigyvenęs Kauno arkiv. dr. J. Skvireckas.

Landežiai (vok. Lenzen) bžk. 12 km į š.r. nuo Elbingo (nuo 1945 lenkų valdomoje srityje) arti Aismarių, prie Braunsbergo–Elbingo geležinkelio. 1939 buvo 959 gyv.

Landino Francesco (1325–97) aklas italų instrumentalistas ir kompozitorius, vienas ryškiausių vad. Ars Nova muzikos atstovų. L. paliko daugiausia baladžių (ballata), per dešimt madrigalų (visai skirtingų nuo XVI a. madrigalų), ir panaudojęs vad. caccia formą, parašė gyvų kanoniškų žvejybos scenų. Kaip instrumentalistas, ypač pasižymėjo grodamas portatyviniais vargonais. Didesnę gyvenimo dalį gyveno Florencijoje, kur ilgai vargonavo Šv. Lauryno bažnyčioje. Jo veikalus 1939 išl. L. Ellinwood.

Iz.V.

Landmeisteris (Landmeister) Vokiečių ordino aukščiausias pareigūnas Prūsijoje iki 1309, atseit iki didžiojo magistro atsikėlimo į šį kraštą, ir Livonijoj — nuo ordino įsikūrimo 1337 iki jo žlugimo 1561. Livonijoj L. buvo tikrasis krašto viršininkas, kol paskutinysis l. G. Kettler (žr.), sekuliarizavus ordiną, tapo Kuršo bei Žiemgalos kunigaikščiu ir Lietuvos vasalu.

J.J.

Lando 1. žr. Landas. 2. Sitinus (iš Sezze, vidurinėj Italijoj) antipopiežius, vadinęsis Inocentu III (1178–1180). Jį išrinko tikrojo pop. Aleksandro III priešai, kai prieš tai buvęs antipop. Kalikstas III 1178 prisipažino klydęs ir susitaikė su Aleksandru. Bet netrukus ir Inocentas III, netekęs

savo šalininkų paramos, turėjo pasiduoti; buvo uždarytas į La Cava vienuolyną netoli Romos. *P.Rbk.*

Landon Alfred Mossman (g. 1887) amerikiečių politikas, 1933–37 Kansas gubernatorius, 1936 nesėkmingas respublikonų kandidatas į JAV prezidentus (laimėjo tik Maine ir Vermonto valstybių 8 balsus).

Landor Walter Savage (1775–1864) anglų rašytojas. Pašalintas iš Rugby ir Trinity kolegijų, pasižymėjo audringu gyvenimu ir daug keliavo. Sudaręs savo pulką, dalyvavo Ispanijos kare prieš Napoleoną. Vėliau ilgai gyveno Italijoj, kur ir mirė. Eilėraščių rinkiniai: The Poems of W.S.L. 1795, lotyniškai Poemata et Inscriptiones 1847, Heroic Idylls 1863. Žinomas jo epas Gebir 1798. Jo tragedija Count Julian 1812 dėl savo kalbos didingumo ir grynumo kai kurių kritikų lyginama su Miltonu. Bet ypačiai jo garsas remiasi praeities įžymybių dialogais Imaginary Conversations, 5 tt., 1824–53. L. siužetai romantiški, proza retorinė. Ch. Dickensas sukūrė vykusią L. karikatūrą Boythomo personažu romane Bleak House.

M. Elvin, W. S. L. 1941. *A.L.*

Landowska Wanda (g. 1877) lenkų muzikė. Baigė Varšuvos konservatoriją pianiste. 1900–13 dėstė Paryžiaus Schola Cantorum. Ištekėjusi už hebrajų folkloro specialisto, L. pradėjo domėtis praeities muzika bei harpsichordu ir pagarsėjo koncertuodama harpsichordu. 1913–19 dėstė Berlyno aukštojoje muzikos mokykloje. 1925 netoli Paryžiaus atidarė senosios muzikos mokyklą. Po 1940 persikėlė į JAV. Specialiai jai harpsichordo muziką rašė tokie modernieji kompozitoriai, kaip Manuel de Falla (Concerto) ir Fr. Poulenc (Concert champêtre). Jos kompozicijas sudaro keletas orkestrinių veikalų, lenkų populiariosios dainos, kadencijos Mozarto ir Händelio koncertams ir kt. Yra išleidusi knygų apie senąją bei moderniąją muziką ir apie Bachą. *Iz.V.*

Landratas (vok. Land ‚žemė, valstybė', Rat ‚taryba') 1. Vokietijos administracinėj teisėj apskrities viršininkas, kuris anksčiau vyriausybės skiriamas, dabar daugiausia apskrities tarybos (Kreistag) renkamas, prižiūri vietos savivaldybes; Prūsijoje l. buvo nuo 1701, vėliau atsirado ir kitose Vokietijos vietose.

2. Šveicarijoj keliuose kantonuose (Uri, Nidwalden, Glarus ir Basel-Land) gyventojų renkamas parlamentas, vykdąs legislatyvines funkcijas.

3. Latvijoj l. k o l e g i j a 1643–1920 buvo Vidžemės dvarininkų rinktas savivaldos organas, kurį įsteigė švedų administracija (6 asmenys, iš jų trys švedai). 1648 l. kolegija praplėsta iki 12 asmenų. Nuo 1723 rotaciniu būdu kas mėnesį rezidavo tiktai vienas l. Reziduojąs l. gyveno Rygoje, dalyvavo gubernijos valdžios posėdžiuose. Šią instituciją likvidavo Latvijos steigiamasis seimas.

Landry Jean-Baptiste-Octave (1826–65) prancūzų gydytojas, 1859 aprašęs jo vardu pavadintą paralyžiaus formą, prasidedančią kojose, kylančią liemeniu ir pagaliau pasiekiančią galvą. Ši paralyžiaus forma gali išsivystyti esant infekciniams nervų ir smegenų susirgimams. Pastaruoju metu L. paralyžiumi vadinamas aštrus kyląs paralyžius. L. pasižymėjo kaip idealistas, neturtingųjų gydytojas. Mirė cholera.

Landsberg 1. L. a m L e c h, Bavarijos mst. prie Lecho (Dunojaus) upės, 40 km į p. nuo Augsburgo; 12.500 gyv. (1954). Senas, įsikūręs vaizdingoj vietoj aps. mst.; dominikonų vienuolynas, renesanso rotušė, dvi didelės bažnyčios. Naujaisiais laikais L. pagarsėjo tuo, kad jo kalėjime 1924 buvo 9 mėn. kalinamas Hitleris, jame parašęs Mein Kampf. Nuo 1945 čia buvo kalinami Nürnbergo proceso nuteistieji karo nusikaltėliai, pasmerkti dėl civilių žmonių žudymo SS (žr.) ir SD (žr.) vadai. 1954 čia dar buvo apie 300 tokių kalinių.

2. L. i n O s t p r e u s s e n, lenk. Górowo Iławeckie, Rytų Prūsijos mst., 45 km į p. nuo Karaliaučiaus; 939 gyv. (1946, 1939 — 3120). 1945 atitekęs Lenkijai.

3. L. a n d e r W a r t h e, lenk. Gorzów Wielkopolski, r. Vokietijos mst. prie Vartos (Oderio) upės, į r. nuo Küstrino; 19.796 gyv. (1946, 1939 — 48.000). Rudosios anglies kasyklos, tekstilės pramonė. XIII–XV a. Marijos bžn., lenkų dvasinė seminarija. II pas. karo metu pusė miesto namų buvo sunaikinta. 1813 prie L. rusai sumušė prancūzus ir lenkus. 1945 užimtas lenkų. L. kalėjime nuo 1944 vasaros ligi 1945 II buvo nacių kalinama 20 lietuvių pogrindžio (daugiausia Vliko) veikėjų, iš kurių stud. A. Viršila kalinimo metu mirė.

Landsbergienė 1. O n a žr. Jablonskytė. 2. V i k t o r i j a, Česlovo Landsbergio (žr.) žmona, Vilniaus visuomenininkė, ypačiai pasižymėjusi šalpos veikla I pas. karo metu. Ji su kun. Jezukevičiumi ir A. Bulota

išrūpino leidimą steigti laikinąjį lietuvių komitetą nukentėjusiems nuo karo šelpti ir buvo išrinkta jo pirmininke 1914 VII 29 susirinkime. Po poros mėnesių pasitraukusi iš šio komiteto pirmininkės, ji ypač atsidėjo M. Lietuvos lietuvių, rusų ištremtų, globai ir buvo viena iš Lietuvių Globos d-jos steigėjų. Likusi Lietuvoj, 1946 buvo su vyru areštuota. Likimas nežinomas.

Landsbergis 1. Algirdas (g. 1924 VI 23 Kybartuose) rašytojas. Nuo aštuntų metų gyveno Kaune, kur 1941 baigė IX (Jėzuitų) gimn. ir 1941–43 studijavo VDU lituanistiką. 1944 išvykęs iš Lietuvos, savo studijas tęsė Mainzo univ., pasirinkdamas anglistiką ir romanistiką. 1949 atvykęs į JAV, dar studijavo anglistiką Brooklyn College, o Columbijos univ. Naujorke—lyginamąją literatūrą, iš jos 1957 gaudamas magistro laipsnį.

A. Landsbergis

Tremties lietuvių gimnazijose Wiesbadene ir Kasselyje dėstė vokiečių ir anglų kalbas. 1949–53 buvo meno ir muzikos skyriaus asistentu Bruklino viešajame knygyne, o nuo 1956 pradėjo dirbti kaip redaktorius prie Pavergtųjų Europos Tautų Seimo, kur suredagavo A Survey of Recent Developments in Captive European Countries 1956, Assembly of Captive European Nations 1955 ir 1956 ir kt. Yra rašęs Amerikos laikraščiuose politinėmis temomis (Christian Science Monitor ir kt.) bei filmo klausimais (Film Culture). 1946–48 buvo Žvilgsnių redakcinės kolegijos narys, o 1957 — Lituanus žurnalo. Rašė straipsnių radijui ir televizijai (The Lithuanian Soul 1957). Kaip kritikas, L. davė straipsnių literatūros ir teatro temomis (Žvilgsniuose, Aiduose, Literatūros lankuose, Vienybėje, Drauge). Lietuvių Enciklopedijai rašo iš anglosaksų literatūros ir yra šio skyriaus redaktorius.

Grožinėje literatūroje L. iš pradžių daugiau reiškėsi eilėraščiais, kurių pasirodė periodikoje ir Lietuvių poezijos antologijoje, ilgainiui susitelkdamas prie beletristikos ir dramos. Savo kūryboje L. apjungia klasikinę tradiciją ir moderniniu atspalviu. 1951 su broliais Mekais ir L. Lėtu dalyvavo bendrame novelių rinkinyje Proza. 1953 laimėjo dienraščio Draugo romano premiją už savo Kelionę (išsp. 1954), kur pavaizduojamas jaunuolio vystymasis bėgimo iš Lietuvos ir nacių žlugimo fone. Autorius pasinaudoja modernine psichologija, gyvai operuoja dialogais, pasižymi stiliaus aiškumu. Šių savybių esama ir jo novelių rinkiny Ilgoji naktis 1956, kur išsiskiria ‚Žodžiai, gražieji žodžiai'. L. sukūrė dramas: Vėjas gluosniuose, šv. Kazimiero tema, ir Penki stulpai turgaus aikštėje. Šios dramos veiksmas eina Lietuvoje 1951, baigiantis aktyviam partizanų pasipriešinimui. 1957 ši drama laimėjo Lietuvių Bendruomenės Clevelando apygardos dramos premiją. Jo dramos skirtos nenatūralistiniam teatrui. L. yra tarptautinio PEN klubo narys. *A.Vč.*

2. Česlovas, Gabrieliaus (žr.) brolio Kazimiero sūnus, inžinierius, prieš I pas. karą ir jo metu reiškėsi Vilniaus lietuvių veikloje (Rūtoj ir kt.). 1918 Maskvoj, kaip lietuvių centrinio komiteto atstovas, organizavo karo pabėgėlių repatriaciją. Grįžęs vedė Vilniuje Lietuvių prekybos ir pramonės banką, kurį lenkai uždarė 1921 X 5. 1922 buvo vienas iš 33 ištremtųjų iš Vilniaus į nepriklausomąją Lietuvą. Tarnavo geležinkelių valdyboj (ligi 1925 XI), buvo Klaipėdoj Lietuvos banko dir. ir kt. Rašė Lietuvoj, Lietuvos Ūky ir kt. Vienas iš Lietuvos jūrininkų s-gos steigėjų ir pirmosios valdybos iždininkas. Likęs Lietuvoje 1946 buvo areštuotas. Tolimesnis likimas nežinomas.

3. (L.-Žemkalnis) Gabrielius (1852 I 21 Kompanščiznos dv., prie pat Linkuvos, Šiaulių aps. — 1916 VIII 28 Vilniuje) teatralas, dramaturgas ir publicistas. Kilęs iš gana aplenkėjusios bajorų šeimos, L. lankė slaptą lenkišką mokyklą. Mokėsi Šiaulių gimnazijoje, išstojęs iš 7 klasės, baigė 1871 telegrafistų mokyklą Rygoje ir gavo tarnybą Maskvoje, kur laisvuoju klausytoju lankė teisių fak. ir išlaikė privatinio advokato egzaminus. Rusų-turkų karo metu buvo pašauktas kariuomenėn ir 1876–78 tarnavo telegrafistu Dunaiskija Girly, Besarabijoje. Po karo gyveno Kryme. Iki to laiko L. stovėjo nuošaliai nuo lietuviškojo gyvenimo ir tik kelių viešnagių iš Krymo į Lietuvą metu jis

G. Landsbergis-Žemkalnis

arčiau susipažino su tautinio atgimimo veikla. Grįžęs 1884 į Lietuvą, apsigyveno Joniškėlyje ir dirbo Karpio dvarų tvarkytoju. Pažintis su G. Petkevičaite ir kiek vėliau ypač su V. Kudirka dar labiau sustiprino L. lietuviškumą — jis įsijungė į lietuviškąjį darbą, ėmė bendradarbiauti Varpe ir Ūkininke. Susikirtęs dėl savo griežtos sulenkėjusių bajorų kritikos su eile bajorų, su pačiu Karpiu ir netekęs tarnybos, L. persikėlė 1894 gyventi į Maskvą, kur veikė vietos lietuvių kolonijoje. 1900 buvo suimtas ir išgabentas į Liepojos kalėjimą; po 10 savaičių paleistas už užstatą, grįžo į Maskvą, tačiau 1902 buvo ištremtas iš Maskvos 2 metams ir apsigyveno Smolenske. Pagaliau 1904 grįžo į Lietuvą ir įsikūrė Vilniuje. P. Vileišio pakviestas, suorganizavo Vilniaus Žinių administraciją, vėliau tarnavo draudimo įstaigoje. Šiuo metu L. pradėjo savo teatrinę veiklą. Jau apie 1900 susipažinęs su siaptaisiais vaidinimais, susidomėjo teatriniu darbu ir nuo šio laiko dirbo tik šioje srityje: organizavo teatrinę veiklą, režisavo ir vaidino, rašė dramas, bendradarbiavo spaudoje teatro klausimais. L. buvo vienas Vilniaus lietuvių šelpimosi draugovės steigėjų (1904), aktyviai dalyvavo šios d-jos dramos mėgėjų kuopelėje. Norėdamas dirbti savarankiškai, įsteigė 1905 atskirą scenos mėgėjų d-ją Vilniaus Kankles, kuriai jis pats vadovavo, buvo režisierius ir aktorius. Šioms d-joms susijungus (1906), L. pasitraukė iš Vilniaus Kanklių pirm. pareigų, kiek vėliau (1908) persikėlė į Kauną ir veikė su Dainos d-ja, atgaivindamas jos tuo metu apmirusią scenos veiklą. 1909 jis apsigyveno Šiauliuose ir dirbo su 1908 įsikūrusia dramos-muzikos-teatro draugija Varpu, paruošdamas netoli 50 spektaklių. Prasidėjus I pas. karui, kultūrinis gyvenimas Šiauliuose iširo, ir L. vėl grįžo 1915 į Vilnių, kur, Nukentėjusiems nuo karo šelpti komiteto pakviestas, buvo įgaliotiniu vakarams, spektakliams ir koncertams rengti. Kiek pašlijusi sveikata leido, tebetęsė teatrinį darbą iki mirties. Palaidotas Rasų kapinėse. L. vaikai: sūnus Vytautas (žr. Žemkalnis), dukterys: Stasė Landsbergytė (žr.); matematikos mokytoja Sofija (g. 1886), ištekėjusi už prof. K. Jablonskio; mokytoja Gabrielė Kukutienė (1888–1957 JAV) ir dantų gydytoja Jadvyga Gurevičienė (g. 1890).

L. p u b l i c i s t a s. Pradėjęs bendradarbiauti spaudoje 1890, L. gausiai rašė daugiausia Varpe, Ūkininke, vėliau Vilniaus Žiniose ir Viltyje. Pasirašinėjo Aitvaro, Keleivio, Terremont, Da - gyvas, Žemkalnio (pastarasis ilgainiui tapo verstine antrąja jo pavarde) ir kitais retesniais slapyvardžiais. Pradžioje ribojęsis beveik vien tik korespondencijomis, vėliau L. davė ištisą eilę aštrios plunksnos, temperamentingų straipsnių, kuriems būdinga V. Kudirkos ideologinė ir net stilistinė įtaka. Pats būdamas bajorų kilmės, L. puolė aplenkėjusius Lietuvos bajorus, už tai įgydamas litvomano vardą, nagrinėjo lietuvių - lenkų santykius, kėlė gimtosios kalbos reikšmę ir lietuviškų šeimų sudarymo reikalą (nors jo paties antroji žmona, Česlova Lukoševičiūtė, buvo lenkė iš Volinijos). Atskirai išsp. Lenkai ir lietuviai 1899 (lenk. vertimas Polacy i litwini 1907).

Publicistikai artima ir negausi L. beletristika, išsp. 1890–1903 Ūkininke: Šnekėjimo vakaras, Pasaka, Dėkingumas, Ką daro iš smilties ir Stebuklingos kibirkštys. Tai didaktinio pobūdžio prozos dalykėliai (paskutinieji 3 skirti vaikams), parašyti daugiausia dialogo forma. Jie L. kūryboje reikšmingi nebent tik tiek, kad tai yra tartum pereinamasis etapas iš grynosios publicistikos į draminę kūrybą.

L. d r a m a t u r g a s. Matydamas savų scenos veikalų stoką, L. stengėsi bent iš dalies užpildyti šią spragą — pats ėmėsi draminės kūrybos. Išsp.: Birutė, 2 v. melodrama 1906 (panaudota libretu M. Petrausko to paties vardo operai 1909; L. Giros išversta į lenkų k. 1909); Pagavo! 2 v. komedija 1908; Jurgis Durnelis, 4 v. komedija 1908 (pagal ‚Brolio', t.y. M. Szołkowskio apysakaitę); Tarnaitė pamokė, 1 v. komedija vaikams 1908; Blinda svieto lygintojas (Žemaičių razbaininkas), 4 v. 1 pav. drama 1909 ir publicistinio-didaktinio pobūdžio monologas Blaivininkų pirmininkas (Švyturys, 1913); be to, naujai inscenizuota 4 v. 1 pav. drama Genovaitė 1914. Rankraščiuose žuvo, atrodo, dar keletas dramų, iš kurių tėra žinoma tik 3 v. komedija Garsusis advokatas, statyta 1908 Kaune. Blinda ir Pagavo įtraukta į pastaruoju metu Lietuvoje pasirodžiusį rinkinį Audroms siaučiant 1955.

Iš L. dramų reliatyviai reikšmingiausia yra Blinda, parašyta pasinaudojant Lazdynų Pelėdos surinkta medžiaga apie XIX a. viduryje Žemaitijoje siautusį ‚razbaininką' Tadą Blindą (žr.). Paties L. pastatyta 1907 Vilniuje, ji turėjo nemažą pasisekimą, bu-

vo išversta į latvių k. ir statoma Rygoje, tebebuvo gana populiari mėgėjų scenoje ir po I pas. karo, statoma retkarčiais ir šiandien Lietuvoje. Tačiau tai vis dėlto mėgėjiška drama: situacijos dirbtinės, charakteriai psichologiškai nepagrįsti, literatūrinis lygis žemas. Kitos L. dramos dar silpnesnės, nors šiaip dera išskirti Birutę — vieną pirmųjų lietuviškų libretų. Tad L. scenos veikalai šiandien tėra reikšmingi tik kaip ankstyvosios mūsų dramos pavyzdžiai.

L. t e a t r a l a s. Nors L. ir neturėjo profesinio pasiruošimo, tačiau savo sugebėjimų dėka jis vis dėlto žymiai išsiskyrė iš to meto mėgėjų aktorių ir režisierių. Kaip aktorius, jis buvo daugiau linkęs į komiškus vaidmenis, nors nevengė ir dramatišku (pvz. jo populiarusis Pietro vaidmuo R. Bracco dramoje Pietro Caruso). Retkarčiais jis taip pat dainuodavo operetėse. Dar plačiau L. reiškėsi režisūros srityje, pasirinkdamas dažniausiai romantines ir buities dramas. Iš jo gausių pastatymų minėtina M. Šikšnio-Šiaulėniškio Pilėnų kunigaikštis, J. Slovackio Mindaugis, H. Heijermanso Du keliu ir kt. L. pirmasis ėmėsi ruošti (1915) V. Krėvės Šarūno pastatymą, tačiau dėl įvairių nesutarimų spektaklio paruošimas nutrūko. Nemaža reikšmės, populiarizuojant scenos meną, turėjo L. trupių apydažnės gastrolės provincijoje. Jo iniciatyva taip pat buvo suruošta Vilniuje 1909 pirmojo (Palangos) spektaklio dešimtmečiui paminėti šventė, kurios metu jis pats pastatė Ameriką pirtyje ir M. Petrausko operą Birutę.

Šalia tiesioginio scenos darbo, L. vienas pirmųjų plačiau rašė (nuo 1906) spaudoje teatro klausimais. Jis kėlė profesinio teatro būtinumo klausimą, reikalavo aukštesnio spektaklių meninio lygio ir išsamesnių recenzijų, nepasitenkinančių vien tik šablonišku pastatymo pagyrimu ar nupeikimu, pats davė keletą recenzijų (nors taip pat neišvengė savo paties smerkiamų kraštutinumų), palietė kai kuriuos teatro teorijos klausimus ir mūsų scenos istorijos bruožus. Iš reikšmingesnių jo straipsnių minėtini Lietuvių sceniškosios dailės klausime, Žvilgsnis į mūsų teatro istoriją, eilė straipsnių bendru pavadinimu Teatro reikalais, recenzijos apie L. Giros dramą Kerštą, K. Puidos Gaires ir kt.

Nors ir nepakilęs žymiai aukščiau mėgėjiško lygio ir tuo būdu nedavęs tikrų meninių laimėjimų, L. kūrybinis ir ypač organizacinis teatro įnašas turėjo didelės reikšmės mūsų teatro raidoje — buvo nužengta nuo ‚klojimų scenos' ir priartėta prie profesinio teatro.

V. Maknickas, G. L. Ž. 1936 (atspaudas iš Darbai ir Dienos V, 1936). *K.O.*

4. (nuo 1939 Žemgaila) J u o z a s (1886 III 14 Panevėžy — 1943 Kaune), Česlovo brolis, plk. ltn. Tarnavo pora metų Lietuvos kariuomenės teisme, vėliau Lietuvos banke (pirmu vyr. buhalteriu) ir finansų ministerijoje.

5. (nuo 1939 Žemkalnis) L e o n a s (1911 VIII 14 Petrapily — 1941? Vilniuje), Česlovo (žr.) brolio Adomo sūnus, leitenantas. 1935 baigė karo mokyklą, tarnavo aviacijoj lakūnu. Dalyvavo pogrindžio veikloje, ryšium su ja bolševikų 1941 VI kelionėje (traukiny) suimtas, dingo be žinios.

6. V y t a u t a s žr. Žemkalnis.

Landsbergytė Stanislova (1883 Rusijoj—1939 I Marijampolėj), Gabrieliaus Landsbergio (žr.) duktė, mokytoja. 1885 parvežta tėvų Lietuvon, 1894 vėl su šeima išsikėlė į Maskvą ir tais pat metais stojo į Maskvos mergaičių III gimn., kurią baigė 1902. Kadangi tuo metu (1901–04) tėvas buvo tremtyje, Smolenske, ji tuojau pat pradėjo mokytojos darbą padėti šeimai išlaikyti. Grįžusi su tėvu iš Smolensko į Vilnių, 1904–05 dirbo Vilniuj ir bendradarbiavo Vilniaus Žinių redakcijoj. Dalyvavo 1905 revoliuciniame sąjūdy. Buvo Lietuvos moterų susivienijimo pirmosios valdybos narė. Nuo 1905 mokytojavo Zubovų lietuviškose m-lose, nuo 1908 Rygos lietuvių m-lose, drauge dalyvaudama vietos lietuvių kultūriniame gyvenime, ypač teatrinėje veikloje. I pas. karo metu dirbo kaip gailestingoji sesuo, pirma Lietuvoj, paskui Rusijoj. Grįžusi Lietuvon, nuo 1919 I mokytojavo Vilniaus Vytauto D. gimn. 1922 persikėlusi nepriklausomon Lietuvon, dėstė gamtą ir geografiją Rokiškio gimn., nuo 1925 Marijampolėj Rygiškių Jono gimn., kol 1937 pasitraukė į pensiją. *V.Žmk.*

Landseer Sir Edwin Henry (1802–73) anglų tapytojas, grafikas ir skulptorius. Labiausiai pasižymėjo vaizdavimu gyvulių (ypač šunų ir stirnų), kuriems jis suteikdavo žmogišką išraišką. Nemaža darė ir portretų. Savo laiku buvo labai populiarus.

Landshut Bavarijos mst. prie Isaro upės, 65 km į š.r. nuo Müncheno; 47.500 gyv. (1954). L. yra Žemutinės Bavarijos sostinė su gerai išsilaikiusia vėlyvojo gotiko, renesanso ir baroko architektūra ir dominuojamas XIII–XIV a. statytos Trausnitz pi-

lies. Miesto ženklu laikomas šv. Martyno bžn. (1392–1432) 133 m aukščio bokštas. Cistersų ir uršuliečių vienuolynai su mergaičių mokyklomis; keramikos, madų, mašinų gamybos specialinės mokyklos. 1255–1340 ir 1392–1503 L. buvo hercogų sostinė. 1800–1826 čia veikė universitetas.

L. l i e t u v i a i. L. atsirado didesnis pabėgėlių lietuvių skaičius 1944 m. rudenį. Užėjus amerikiečiams, tuoj susikūrė komitetas, kuriame dirbo gen. M. Rėklaitis, V. Ambraziejus, Micevičius ir kt. UNRRA iš karto norėjo L. lietuvius iškelti į kitas stovyklas rusų zonos pakraštyje, bet to meto komiteto pirmininkui kun. dr. J. Vaišnorai 1945 X pavyko gauti iš UNRRA atskirą lietuviams namą Lehbühl gatvėje. L. lietuvių stovykloje buvo ligi 250 asmenų

Landshuto lietuvių stovyklos mokytojai ir mokiniai (1946)

(dalis, bijodama išvežimo, išvažinėjo kitur). Pirmuoju stovyklos komendantu buvo dr. O. Labanauskaitė, po jos Z. Moliejus, vėliau kiti. Tuoj buvo įsteigta 6 skyrių mokykla, vėliau išaugusi iki vidurinės — 8 skyrių. Jos vedėju buvo St. Lavickas. Patalpos buvo gautos vietos vokiečių mokykloje. Buvo įsteigti anglų kalbos kursai, tautinių šokių grupė, choras (vadovavo S. Lavickas, buv. Marijampolės marijonų gimn. muzikos mokytojas ir chorvedis). 1946 pavasarį įsisteigė sporto klubas Vytis, surengęs krepšinio rungtynių su svetimtaučiais ir jose daugiausia išėjęs laimėtoju. 1947 VI 23–24 L. įvyko visos Müncheno apygardos lietuvių krepšinio rungtynės. Stovyklos švietimo ir kultūros reikalų vadovas Z. Moliejus, padedamas kitų, surengė St. Pilkos poezijos rečitalį ir V. Jonuškaitės su A. Dambrauskaite koncertą platesnei vokiečių visuomenei. Į L. lietuviškos spaudos ateidavo gana gausiai: Žiburių 240, Mūsų Kelio 180, Mūsų Vilties 160, Aidų 30 egz. ir kitų po mažiau. Stovyklos kapelionais 1945–48 buvo kun. dr. J. Vaišnora, vėliau kun. Pr. Bajerčius ir kun. V. Kaleckis. Jaunimas buvo suburtas į Landshuto skautų vietininkiją, vadovaujamą E. Korzono. Veikė LRK skyrius. L. lietuvių stovykla uždaryta 1950; privačiai gyventi liko kelios lietuvių šeimos. *J. V.*

Landsknechtas (vok.) vokiečiuose iš pradžių vardas teismo pasiuntiniui, nuo XV a. samdiniams pėstininkams. Pirmą kartą šia pastarąja prasme l. vardas pavartotas 1486 Maksimilijono I samdytiems kareiviams. L. ėmė pakeisti senąją riterinę kariuomenės santvarką. L. organizacinė santvarka darė poveikio ir kitų kraštų pėstininkų armijoms suformuoti. Vokiečių ir flamų mene l. buvo dažnai vaizduojami (A. Dürer, Beham, Schäufelein, Altdorfer, Burgkmair, L. van Leyden ir kt.).

Landskrona p. Švedijos pramonės ir uosto mst. prie Orezundo sąsiaurio; 25.600 gyv. (1952). Laivų statyklos su 20.000 t talpos sausuoju doku laivams taisyti, cukraus rafinerija ir didžiausias Švedijoj fosfatinių trąšų fabrikas. L. įkurta 1413.

Landsmål (‚liaudies kalba') senasis norvegų literatūrinės kalbos vardas, nuo 1929 pakeistas nynorsk (žr. Norvegija, kalba).

Landsteiner Karl (1868 Vienoje — 1943 Naujorke) bakteriologas, 1922 atvykęs į JAV ir čia dirbęs Rockefellerio med. tyrimų inst. Jis atrado žmogaus kraujo grupes ir už tai gavo 1930 Nobelio premiją. Bendradarbiaudamas su A. S. Wieneriu, 1940 jis identifikavo kraujo Rh faktorių. Išsp. veikalą The Specificity of Serological Reactions 1936.

K. Landsteiner

Landstingas (landsting) 1. viduramžiais Skandinavijoje liaudies susirinkimų vardas; 2. Danijos pirmųjų rūmų (nuo 1849) vardas; 3. Švedijoje provincijų tarybų metinių susirinkimų vardas.

Landšaftas (vok.) gamtovaizdis, vaizduojamajame mene — peizažas (žr.).

Landšturmas (vok.) ypatingai sunkiomis krašto sąlygomis pašaukti krašto ginti visi galintieji vartoti ginklą, nežiūrint amžiaus. Iš l. sudaromos padedamosios gink-

lų dalys. Šveicarijoj ir vokiečių kraštuose l. žinomas jau nuo XVI a. 1814 įstatymu Prūsijoj l. (kaip paskutinės eilės atsarginių) pareiga galiojo vyrams ligi 50 m. amžiaus, 1888 įstatymu—ligi 45 m. Šveicarijoj l. yra įpareigoti visi vyrai, galį ginklą nešioti, nuo 49 iki 60 metų. Plg. Landveras.

Landtagas (vok. iš Land ‚žemė, kraštas', Tag ‚diena, susirinkimas') 1. Vokietijoje anksčiau buvusių suvereninių jos valstybių, dabar virtusių tik administraciniais vienetais, parlamento vardas. XIX a. tose Vokietijos valstybėse, kur buvo dvejų rūmų parlamentas, l. vardas paprastai buvo taikomas jiems abiem drauge. Po 1919 visose Vokietijos valstybėse (Länder) buvo įvesti L., vykdę legislatyvines funkcijas, išskyrus sritis, priklausančias bendrojo Reichstago kompetencijai. 1934 L. buvo panaikinti. V. Vokietijoj L. institucija atgaivinta. Tuo pačiu vardu ji veikia ir Austrijoj. Klaipėdos krašto seimelį (1923–39) vokiečiai irgi L. vadino. *J.A.Stk.*

2. Latvijos politinė institucija, gyvavusi 1419–1918. Iki 1562 l. atstovavo visai Livonijai (Latvijai ir Estijai), vėliau kiekvienai provincijai atskiras. L. įsteigtas po Žalgirio mūšio pralaimėjimo (1410), ėmus trupėti Ordino galybei. L. iniciatoriumi buvo Rygos arkivyskupas. Sesijas sušaukdavo arkivyskupas ir magistras kartu, pirmininkaudavo arkivyskupas. Sesijos paprastai vykdavo pasienio mieste Valkoje. L. dalyvaudavo: 1. prelatai, 2. Livonijos ordino magistras su savo tarybos nariais, 3. vasalų delegatai, 4. Rygos, Tartų ir Talino miestų burmistrai ir savivaldybių nariai. Nutarimai turėjo būti vienbalsiai, ir jokia šių keturių frakcijų dauguma negalėjo savo sprendimų primesti mažumai. L. lėmė visus tarptautinius ir vidaus reikalus, sprendė karo ir taikos klausimus, nustatė mokesčius ir veikė kaip apeliacinis teismas. L. turėjo rinktis kartą į metus, nors šio nuostato ir nebuvo aklai laikomasi: kartais l. susirinkdavo keletą kartų per metus, o kartais ir vieną kartą per keletą metų. Rusų carinės okupacijos metais buvo atskiri l. Vidžemėj ir Kurše. Šių gubernijų l. susirinkdavo kas treji metai, generalgubernatoriui leidus, arba ir dažniau, jeigu pastarasis pageidaudavo. Šie l. daugiausia rūpinosi ūkininkų reikalais: beveik visi žemdirbystės įstatymų projektai buvo jo parengti. L. likvidavo Latvijos steigiamasis seimas 1920. *H.N.*

Landuonis vaikiškasis, arba spalinė (Enterobius vermicularis), apvaliųjų kirmėlių tipo nematodų klasės parazitas, maža kirmėlaitė (patinai 3,5 mm, patelės 10 mm ilgio). Parazituoja dažniausiai vaikų storosiose žarnose ir apatinėje laibų žarnų dalyje bei jos kirmėlinėje ataugoje (todėl kartais sukelia jos uždegimą — apendicitą). L. gyvenimo ciklas — be šeimininko keitimo. Apvaisintos patelės kiaušiniams padėti nusileidžia į užpakalinę angą, sukelia smarkų niežėjimą ir, išeidamos iš analinės angos, padeda kiaušinius ant odos, vidutiniškai iki 11.000 kiaušinių, kurie išorinėje aplinkoje lengvai pasklinda. Jeigu nuo nešvarių rankų su maistu jie pateks į burną, įvyks pakartotinis užsikrėtimas. Svarbiausios profilaktinės priemonės — asmens higiena ir higieniškas išviečių laikymas.

P. Šivickis, Parazitų apibūdinimas 1956.

Landveras (vok. Landwehr ‚šalies gynimas') kraštui ginti pašaukti visi vyrai, galį ginklą valdyti; priešpaskutinės eilės atsarginiai. Prūsijoj 1813 III 17 kraštui nuo Napoleono ginti į l. buvo pašaukti visi vyrai ligi 40 m., kurie dar tuo metu nebuvo reguliarioj kariuomenėj. 1814 įstatymas šalia aktyvios kariuomenės numatė (ligi 39 metų) l. ir (ligi 50 metų) landšturmą (žr.). 1860 kariuomenės reforma atskyrė l. nuo kariuomenės ir jam priskyrė ligi 39 metų amžiaus tik vyrus, jau tarnavusius kariuomenėj (sulaukę 39 metų, buvo pervedami į landšturmą). Versalio sutartis buvo uždraudusi Vokietijai organizuoti l. ir landšturmą, bet 1935 išleistu įstatymu l. buvo įpareigoti visi galį ginklą nešioti vyrai nuo 35 iki 45 metų. Šveicarijoj l. priklauso 37–48 metų vyrai.

Lane 1. Arthur Bliss (1894–1956) JAV diplomatas. 1916 baigęs Yale univ., pradėjo diplomatinę karjerą. 1936–37 buvo JAV įgaliotas ministras Pabaltijo valstybėms (Estijai, Latvijai ir Lietuvai), vėliau Jugoslavijai, Costa Ricai, Kolumbijai. 1944 paskirtas JAV atstovu prie Lenkijos egzilinės vyriausybės, atšaukus šios vyriausybės pripažinimą, ligi 1947 išbuvo atstovu prie Lenkijos komunistinės vyriausybės. Iš diplomatinės tarnybos pasitraukė, nesutikdamas su JAV valstybės departamento politika Lenkijoj ir norėdamas turėti laisvas rankas pasauliui atskleisti savo patirtį komunistinėj Lenkijoj. Pastarąjį uždavinį jis atliko knyga I Saw Poland Betrayed 1948, kurioj nurodė buvus Lenkiją karo meto

konferencijose sąjungininkų parduotą iš baimės, kad Stalinas vėl nesusitartų su Hitleriu. 1949–52 L. pirmininkavo JAV komitetui, tyrinėjusiam Katyno žudynes 1940. 1952 buvo respublikonų partijoj ryšininku su tautinėmis grupėmis. Viešai paskui apgailestavo, kad pažadėtoji sovietų pavergtųjų kraštų išlaisvinimo politika nebuvo vykdoma.

2. Edward William (1801–76) anglų arabistas, išvertęs ‚Tūkstantį ir vieną naktį' ir pradėjęs arabų-anglų k. žodyną, kurį toliau tęsė jo giminaitis Stanley E. Lane-Poole (1854–1931). Tai 7 tomų žodynas (1863–92).

3. James Henry (1814–66) amerikiečių politikas ir generolas. Dalyvavo Meksikos kare. 1853–55 kongreso atstovas. Balsavęs už Kansaso-Nebraskos įstatymą, pasitraukė į Kansasą, ir ten pirmininkavo konvencijai, priėmusiai vergiją pašalinančią konstituciją. Buvo išrinktas Kansaso senatoriumi, bet JAV atsisakė Kansas priimti su tokia konstitucija. Tada L. ragino visus vergijos priešininkus emigruoti į Kansasą. 1861 priėmus Kansasą į JAV, L. buvo išrinktas senatoriumi. Rėmė Lincolną pilietiniame kare ir jame vadovavo vad. Kansaso brigadai.

4. Ralph Norman žr. Angell.

5. Sir Ralph (apie 1530–1603) vadovas pirmojo anglų bandymo įsikurti Amerikoj. Per 100 kolonistų, pasiųstų Sir Walter Raleigh, septyniais laivais 1585 IV išplaukė iš Anglijos ir po 4 mėn. išsikėlė Roanoke Island, N. C. Peržiemoję jie grįžo atgal į Angliją 1586 vasarą. L. šio kolonizacinio bandymo aprašymas yra R. Hakluyt knygoje Principal Navigations... of the English Nation 1589.

Lanė (lenk. Łań) Baranovičių aps. upė, Pripeties (Dniepro) kair. intakas, 200 km ilgio; teka nuo Nesvyžiaus mst. apylinkių į p.r. pro Klecką, Loktičius, Čiudiną ir Puzičius.

Lanfranc (apie 1005 Pavijoj, Italijoje — 1089 Canterbury) Canterbury arkivyskupas, kilmingos giminės benediktinas, ordine garbinamas palaimintuoju. Gimtinėje baigė teisę ir tapo vienas žymiausių vietinės mokyklos teisininkų. 1035–42 laisvųjų menų ir dialektikos mokyklos steigėjas ir mokytojas Avranches, Normandijoje. Gyvas išlikęs nuo galvažudžių, stojo į Le Bec benediktinus, kur vietinę mokyklą, kovodamas su Berangarijaus eucharistinėmis klaidomis, iškėlė į pirmaujančias. Žymiausias jo mokinys yra šv. Anzelmas iš Canterbury. Laterano ir Vercelli 1050 susirinkimuose ryškėjo kaip gilus teologas. Tapo popiežių patikėtiniu, Normandijos kunigaikščio Viliamo Nukariautojo patarėju. 1066 Caen įsteigė abatiją ir ją valdė. Nuo 1070 Canterbury arkivyskupas, pagal pop. Grigaliaus VII mintį bažnytinis reformatorius, nors jųdviejų santykiai nebuvo glaudūs. Skyrėsi pažiūros dėl celibato ir pasaulietinės investitūros. Be to, L. siekė, bet popiežius nesuteikė patriarcho poaukščio. Tačiau prieš antipopiežių Klemensą III jis stovėjo Grigaliaus VII pusėje. Iš jo likusių raštų svarbiausias yra De corpore et sanguine Domini (Patrologia Latina 407–442), kuriame atskleidė Berangarijaus eucharistinės teologijos racionalistinę kryptį ir tvirtai pabrėžė autoriteto pirmenybę teologijoje. Veikalas liko svarbus tradicinio tikėjimo liudininkas.

Migne, Patrologia latina 150; *A. J. Mac Donald,* L. ²1944; *P. Anciaux,* La théologie du Sacrament en XII-e siècle 1949. *S.Mtl.*

Lanfranco Giovanni (1582 Parma—1647 Roma) italų tapytojas, A. Carracci mokinys. Nuo 1600 Romoje, kur 1621–25 sukūrė epochinės reikšmės šedevrą S. Andrea della Valle bžn. kupolo freskas. 1638–44 Neapoly dekoravo freskomis SS. Apostoli bžn. pirmą kartą visą bžn. vidų traktuodamas kaip tapybinę visumą. L. parodė natūralų talentą plataus mosto tapybinei dekoracijai, kūrė dramatiško judesio kupinus ansamblius, siekdamas bendro grandioziškumo ir monumentalumo, nepaisydamas detalių. L. perkėlė į Romą Correggio mokyklose luminizmą ir yra laikomas monumentalinės Romos baroko tapybos pagrindėju. Altoriaus paveiksluose išplėtė Santa Conversazione kompozicijos galimybes.

W. Rolfs, Geschichte der Malerei Neapels 1910; *H. Voss,* Die Malerei des Barocks in Rom 1924. *P.Rkl.*

Lang 1. Andrew (1844–1912) škotų rašytojas, istorikas ir tautotyrininkas. Rašė poezijos (Ballads in Blue China 1881, Rhymes ā la Mode 1884), vaikams, drauge su kitais išvertė Homero epus ir veikale World of Homer 1910 gynė šių epų autoriaus vienumą. Kaip istorikas parašė History of Scotland, 4 tt., 1900–07, The Mystery of Mary Stuart 1901 (ir 1904), J. Knox and the Reformation 1905. Tautotyroj L. pasisakė prieš M. Müllerio saulinės mitologijos mokyklą ir prieš E. B. Tyloro ‚pirmykščio palikimo' (survivals) metodą. L. buvo pirmasis, kuris jungė į vienumą mitologiją, etnografiją ir etnologiją ir pa-

sižymėjo didžiu kritiškumu, tapdamas kultūristorinės srovės pradininku, kurį religijų istorijai ‚atkasė' W. Schmidt. Jo veikalai: Custom and Myth 1884, Myth, Ritual and Religion 1887, The Making of Religion 1898, The Book of Dreams and Ghosts 1897, Magic and Religion 1901, The Secret of the Totem 1905 ir kt.

R. L. Green, A. L. 1946 (su bibliografija). *A.Mž.*

2. Fritz (g. 1890) vokiečių ir nuo 1934 JAV filmų režisierius. Filmo ekspresionistinio stiliaus kūrėjas. JAV įsikūręs pastatė eilę filmų, atstovaudamas realistiniam stiliui. Žymesni nebylieji filmai: Dr. Mabuse 1922, Die Nibelungen 1924, Metropolis (ateities miesto vizija) 1926; garsiniai filmai: Spione 1928, Die Frau im Mond 1929, ‚M' 1931, Fury 1936, Man Hunt 1941, Hangmen also Die 1943, Scarlett Street 1945. *V.Als.*

Langas anga trobesio sienoje šviesai bei orui įleisti. L. atsekamas jau seniausiuose architektūros paminkluose. Be savo utilitarinės reikšmės, l. esti meniškai apipavidalinamas ir puošia namus. Egipto Ramzio II laikų Karnako šventykloje yra siauri aukšti l. granito sienose. Asirijos IX–VIII a. pr. Kr. l. turi daugiau pločio nei aukščio ir yra padalinti kolonėlėmis. Kretos terakotoj vaizduojami l. keliomis eilėmis, lyg būtų kelių aukštų namuose. Tie l. padalyti į 4 dalis statiniu ir skersiniu. Helenistinės Graikijos namai su vidiniu kiemu beveik neturėjo l.; šviesa patekdavo pro duris. Graikų šventyklos paprastai neturi l., nors V a. pr. Kr. Erechtėjonas (žr.) turi išvystytos formos l. su karnizais. Romėnai jau turėjo įstiklintus l. Pompėjoje rasta stiklo šukių su bronzos rėmais, tokių pat rasta Anglijoje romėnų vilų griuvėsiuose. Romėnų pirtys turėjo didelius l., sulaikančius šilumą. Be stiklo, romėnai vartojo langams plonus marmuro lakštus, žėručio plokšteles, kriaukles, ragus. Bizantijos bažnyčios turėjo stiklo l. Konstantinopolio Šv. Sofijos katedros l. iš pradžios buvo marmuras su stiklais. Mahometonai naudojo mūrui bizantišką techniką, įmūrydami smulkius spalvoto stiklo gabalus. Bizantijos architektūroje įsigalėjo lankiniai l., išstūmę iš mūro statybos stačiakampes romėniškas l. angas. Lankiniai l. viešpatavo Europoj per visus viduramžius, daugiausia mūrinėse bažnyčiose. Iš išlikusių paveikslų matyti, kad paprastų mūrinių namų l. miestuose buvo lankiniai, o mediniuose kaimo trobesiuose — stačiakampiai. XII a. Prancūzijos

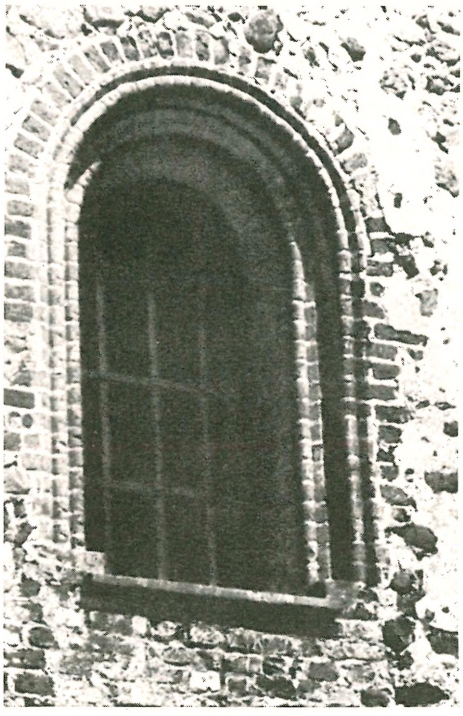

Trakų pilies langas

ir Anglijos miestų architektūroje pe[illegible]a prie gulsčių antlangių, nors kartais virš tiesaus antlangio sienoje pavaizduotas lankas.

Stiklui pingant, augo noras įsileisti daugiau šviesos ir oro. Langai padalinami į keletą ručių. XVI a. pradėta naudoti švinas įstiklinimui į medinius rėmus; vėliau paprastiems langams naudojo įvairius glaistus, o monumentaliesiems šviną. Naujųjų amžių pradžioje ėmė gaminti metalinius l. rėmus, pirmiausia Anglijoje. Bažnyčių l. išaugo plotas, paplito vitražai, ypatingai gotikoje. Renesansas XV a. Florencijoje rodo kombinuotus gotiškus lankus su gulsčiais antlangiais, nes stačiakampės angos buvo laikomos iškilmingesnės (klasiškos). Juos dekoruoja architravu ir karnizu, o šonuose pilastrais ir kolonomis. Stiklai įtvirtinti mediniuose rėmuose. Baroko l. buvo dar gausiau ornamentuoti, konsolėmis, kaukėmis, žmonių figūromis. Į šiaurę nuo Italijos dar naujųjų amžių pradžioje laikėsi viduramžių l. formos. Vėlyvojo renesanso l. Prancūzijoje pasižymi savo dydžiu — nuo pat grindų. Tokius l. ir šiais laikais ga-

mina ir vadina prancūziškais. Jie varstomi vidun, lyg dvipusės durys, turi 6 ar daugiau didokus stiklus. Iš lauko pusės prancūziškų l. apatinė dalis užtverta geležine ar akmenine baliustrada. Tokie l. skatino įrengti balkonus daugiaaukščiuose namuose. XVII–XVIII a. Anglijoj įsigalėjo kabintiniai l., atidaromi, pakeliant ar nuleidžiant pusę lango. Lango svorį atlaiko metaliniai atosvoriai, paslėpti lango staktose. Tokie l. tebėra plačiai naudojami Š. Amerikoje.

Oriento kraštuose seniau stigo stiklo. Tad Egipto ir Sirijos namų l. neturėjo jokio stiklo, bet buvo sumaniai sukonstruktuoti iš medinių rėmų, užpildytų ištekintais ar išdroštais mediniais stipinėliais. Kinijoj ir Japonijoj l. paprastai pridengti popierium, audeklu ar kriauklėmis. Dėl tų uždangalų nepatvarumo, l. anga esti susmulkinta į mažas dalis. Japoniški l. suveriami, užstumiant juos nedidelėmis langinėmis. Jų angos platesnės už aukštį.

Modernūs l. turi didesnius stiklus. Pramonės ir viešuosiuose ar didelių įstaigų trobesiuose dažniausiai daromi metaliniai l. rėmai (plieno, aliuminio). Monumentaliųjų pastatų, kaip teatrų, bankų, l. rėmai bronziniai. Metaliniai rėmai leidžia įstiklinti ištisas sienas ar didelius stogų plotus, pvz. laboratorijose, fabrikuose. Yra mechanizmų aukštiems l. atidaryti nuo grindų.

L i e t u v o s miestuose ir dvaruose langų technika ir architektūra yra tokia pati, kaip ir kitur Europoje, tik nebuvo naudojami angliški pakabinami l.

S e n o s i o s l i e t u v i ų k a i m o architektūros l. Neturima žinių, kada pradėta daryti langai lietuvių žemdirbių namuose. Taip pat nežinia, kada pradėta vartoti bei gaminti Lietuvoje stiklas. Iš XVI a. Lietuvos dvarų inventorių žinoma, kad tada jau būta stiklinių l. dvarų bei dvarelių trobesiuose. Apie stiklo pramonę Lietuvoje yra žinia iš karaliaus Žygimanto Augusto 1547 V 22 privilegijos kažkokiam M. Paleckiui steigti prie Vilniaus stiklo dirbtuvę ir tik jam prekiauti stiklo dirbiniais Vilniuje. Jei turėjo stiklo langams Vilniuje, tai galėjo turėti ir kitur Lietuvoj.

Senoviškos lietuvių sodybos langus mini S. Daukantas Būde (1845). Žemaičių n o m e „... nuo rytų pusės buvo mažosios durys, o šalia jų langelis nuo saulėtekio taip pat rąste per augumą nuo žemės, dėl šviesos iškirstas... į pietus su skliaustais, kuriuose netoli nuo čiukuro buvo trys langeliai rąste išpiauti, vienas aukščiau, o du žemiau per du rąstu, platumo kaip balandis galėjo įlėkti...' Tad n o m s tikrų l. neturėjo, o tik savotiškas skyles sienoje. Toje pačioje žemaičių sodyboje buvo dar antras gyv. trobesys, vad. troba. ‚Troboje... turėjo tris, keturius šalutinėje sienoje stiklo langus, o du trobos gale'. Be to, dar buvo to paties dydžio stiklo langų ‚svečio troboje arba alkieriuje' ir antrajame trobos gale. Jei prastesnėse trobose neturėjo stiklo

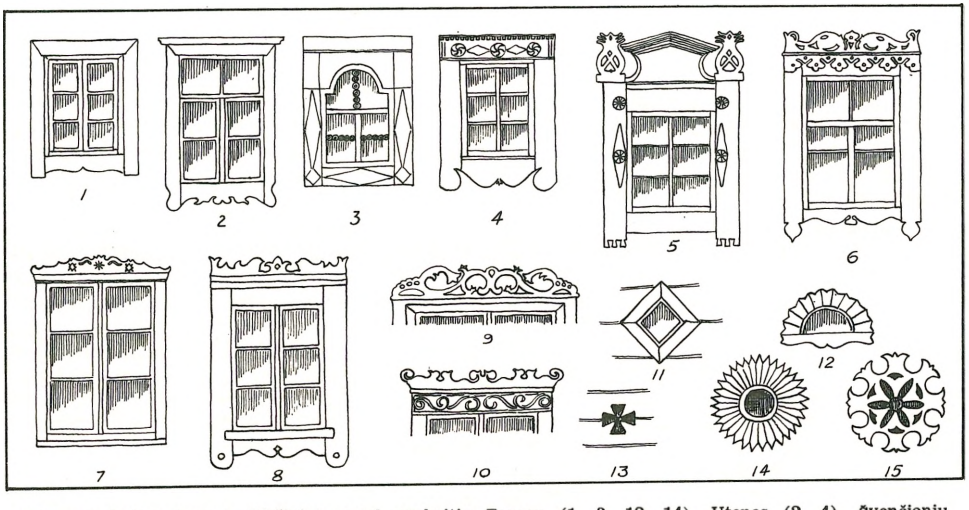

Lietuvos kaimo langai. Piešiniai pagal apskritis: Zarasų (1, 3, 12, 14), Utenos (2, 4), Švenčionių (5, 6), Ukmergės (10,15), Kauno (11), Kretingos (7, 8, 9, 13). Nr. 11 ir 14 — priemenės, 12 ir 15 — gonko, 13 — klėties, kiti — namų kambarių
Piešta J. Gimbuto

Pirkios langai (Gilučių k., Molėtų vls., Utenos aps.)
Foto J. Gimbuto

langų, tai galutinėje ir šalutinėje sienoje ‚buvo į juostos mierą langelis per uolektį rąste išpiautas ir iš vidaus su lentele užšaunamas'. Tokių langų buvę ir ‚kalne', atseit, Aukštaičiuose. Pieno kamaroje ‚buvo mažas stiklo langelis, toksai, idant žmogus negalėtų įlįsti' (ištraukos iš Būdo 1892 laidos).

Vargingose kaimo trobelėse kartais stokodavo stiklo, tad pasitaikydavo užtikti dar ir XIX a. trobesiuose antrinės paskirties langelių su ištemptomis gyvulių pūslėmis ar taukuotu popieriumi. Stiklo padaugėjus ir jam atpigus, l. plotas padidėjo. Vėdinimo langeliai namuose, pirtyse ir jaujose neturėjo jokios skaidrios medžiagos ir buvo užstumiami mediniais skydeliais. Apie tokius l. taip pat randama žinių XVI a. inventoriuose. Stikliniai l. paprastai gali būti atidaromi arba tik jų dalis (orlaidė) varstoma vėdinimui. Pasitaiko ir šiais laikais visiškai neatidaromų l. Konstruktyviniu požiūriu l. būna su staktomis ar be jų. Pastarieji yra maži, iškirsti tarp dviejų sienojų; jų aukštis lygus vieno ar dviejų sienojų storiui. Tokių langelių rėmai prikalti prie sienojų. Didesnieji l. turi staktas: šulus su skrode, kurion suleisti sienojai. L. rėmai pritvirtinami prie staktų, antlangio ir palangės. Dekoratyviniai skliautų (frontonų), prieangių, priemenės ir klėčių l. yra maži, be staktų. Užtinkama senų namų, kuriuose kadaise buvę maži langeliai vėliau buvo padidinti, iškertant didesnę angą. Pvz. Kvėdarnos vls., Paragaudžio k. A. Raudonio troboj tokiu būdu buvo padidinti l. XX a. pradžioj iki 1 m aukščio ir 80 cm pločio. Antriniai (žieminiai) l. kaimo namuose ne visada įtaisomi, tad žiemą stiklai apšąla, o įmirkę rėmai ir palangės greit išpūva. Kartais l. uždengia iš vidaus šiaudinėmis langatiesėmis, kurias suvynioja į ritinį viršum lango (pvz. minėtoje Paragaudžio k. troboje).

Namų l. apkalami lentomis iš visų 4 šonų, kad uždengtų plyšius tarp staktų. Dažnai lentų apvadai iš lauko pusės panaudojami langui papuošti. L. pagražinami pagrindiniame namo fasade arba tame gale, kuris išeina į gatvę.

Jei pagrindinis įėjimas daromas fasado centre, tai ir l. išdėstomi simetriškai, paprastai po du kiekvienoje durų pusėje. Namo gale dažniausiai yra 2 langai, o skliaute vienas. Rečiau daromi 3 langai gale, kaip pasitaiko rytų aukštaičių didesniuose namuose. Žemaičiuose, kur namas dalijamas išilgine siena, galinėje sienoje būna 2 arba 4 l. Pirmykštės mažų l. proporcijos yra 1 pločio : ½ aukščio, arba 1 : 1, 1 : 2. Didesnieji l. su 4 stiklais turi 1 : 1 santykį, o 6 stiklų 2 : 3. Pastarieji esti dvivėriai, kiekviename sparne po 3 stiklus, arba dalijami į tris dalis: dvi vertikalios ir viena horizontali viršuje. Ne visi l. tame pačiame name vienodi: seklyčios didesni, kamaros mažesni, priemenės — tik langučiai. Kartais toje pačioje galinėje sienoje vienas l. didesnis, kitas mažesnis pagal nevienodą kambario reikšmę (pvz. M. Lietuvos puošniuose žvejų namuose). Ir jų papuošimai nevienodi: seklyčios l. puošnūs, o gretimojo kambario be jokių ornamentų. Kaip lietuvio kiemo ir namo planavime, taip ir l. kompozicijoje yra daug įvairumo, nesivaržant jokiu šablonu.

Antlangių ornamentai turi stilizuotus augmenijos ar gyvūnijos pavidalus ar šiaip nesudėtingą geometrinį raštą. Dvaruose, rečiau kaime (pvz. M. Lietuvoje) pasitaiko klasikinio ar barokinio pobūdžio antlangių, kuriuos padaro miestiškosios technikos išmokę keliaujantieji staliai. Kaimiškosios architektūros gyvūnijos motyvai — paukščiai, katės, šunys, arkliai — gali būti kilę iš senojo tikėjimo simbolikos, kaip ir stogų arkleliai (žr.). P. Galaunės nuomone, antlangių gyvuliniai ornamentai esą rytų ‚žvėrių stiliaus' atgarsys, bet savaip traktuoti, suteikiant jiems realistinius, o ne fantastinius siluetus. Žemaičiuose dažniau išpiaustoma tik viršutinė apvadų lenta (antlangis). Rytų Lietuvoj, kur arčiau susiduriama su slavų tautomis, l. apvadų kiaurapiūviai išpiaustymai yra gausingesni ir daugiau susmulkinti, primena mezgi-

nius. Neretai matyti tik palangė papuošta, o antlangis be ornamentų.

Mažieji langeliai šalia durų, skliautuose ar klėtyse turi kvadrato, rombo, apskritimo ar puslankio formą, aprėmintą vienodai profiliuotomis lentelėmis. Panaudojami saulutės, gėlių ar žvaigždžių siluetai. Kartais tie langučiai neturi jokių apvadų, tik skylė sienoje turi simetrišką dekoratyvišką formą, pvz. kryžminė žvaigždė.

Klėčių l. yra tokie pat, kaip ir namų, tik mažesni. Didelėse žemaičių klėtyse yra langas pastogėje, išgaubiant ir pakeliant keturšlaičio stogo dalį virš lango (žr. Lembo k. fot.). Jaujų langeliai dažniausiai buvo be stiklo, o pirčių įstiklinti.

Nepriklausomos Lietuvos naujųjų vienasėdžių namų l. jau buvo miestiški, dideliais stiklais ir apkaustytais rėmais, bet rečiau bepuošiami.

P. Galaunė, Lietuvių liaudies menas 1930; *J. Petrulis,* Senoviška žemaičio troba (Gimtasai Kraštas 1940, 1 nr.); *A. G. Schneck,* Fenster in Holz und Metal 1950; *J. Baršauskas,* Lietuviškos k. sodybos architektūra 1956; *National Academy of Sciences,* Windows in Glass in the Exterior of Buildings 1957. *J.Gbt.*

Langatiesė stora lango užuolaida, puošianti lango aplinką ir reikale dengianti jo šviesą ir sauganti nuo išorės žvilgsnių į kambarį. Iš V. Europos atėjusios l. į dvarus ir miestus buvo iš šilko, aksomo ir kt. sunkios medžiagos, siuvinėtos auksu, sidabru ar nors šilku. Lietuvos k. XIX a. l. buvo labai reta, daugiau tik atsitiktinė, kai reikėjo pridengti lango šviesą esant ligoniui ar mažam kūdikiui. Paskutiniu metu ir kaime buvo sutinkama l. išausta iš lininių ar vilnonių siūlų rinktiniu raštu ar šiaip siuvinėta. Mieste, be įvairių įveztinių l., buvo pradėjusi plisti ir mūsų kaime austa įvairaus rašto rinktinė l.

Langbehn August Julius (1851–1907) vokiečių rašytojas ir kultūros kritikas, vadintas Der Rembrandtdeutsche. Pagarsėjęs savo anonimine knyga Rembrandt als Erzieher 1890, pasisakančia prieš intelektualizmą ir niveliuojančią laikmečio dvasią—racionalistinį natūralizmą ir mašinizmą. Tai dvasiai nugalėti L. siūlė naują kultūrinę programą—gyvybingą sandermę tarp meno ir tautos. Rašė taip pat ir eilių: Lieder von einem Deutschen 1891. 1900 perėjo į katalikybę.

P. Jakas, Reformatorius J. L. 1939. *H.N.*

Lange 1. Antoni (1862–1929) lenkų poetas, novelistas, dramaturgas, kritikas ir geras svetimųjų poetų (Shelley, Poe, Baudelaire, Leconte de Lisle, Campoamor) vertėjas. Sukilęs prieš pozityvistinį utilitarizmą, L. nevengė tačiau ir visuomeninės gaidos, bet tai jam visai nekliudė būti geru formos meistru bei subjektyviu lyriku su refleksyviniu atspalviu. L. intelektualizmas ryškiausiai užakcentuotas draminėje ir novelių kūryboje, kur jis parodė daug išradingumo ir filosofinės minties gilumo. Poezija: Pogrzeb Shelley'a 1890, Poezje I–II 1895–98, Wybór poezyj 1899, Pogrobowcom 1901, Rozmyślania 1906, Pierwszy dzień stworzenia 1907, XXVII sonetów 1910, Ilja Muromiec 1916, Pocałunki 1926, Ostatni zbiór poezji 1931. Dramos: Wenedzi 1909, Atylla 1910. Pasakojimai ir novelės: Zbrodnia 1907, Stypa 1911, Elfryda 1912, W czwartym wymiarze 1912, Miranda 1924, Róża polna 1926. Iš sanskrito L. išvertė Nal i Damayanti 1906 ir Savitri 1910. *J.K.*

2. Christian (1869–1938) norvegų politikas. Pradžioje mokytojas, paskiau atsidėjo vien tik taikos sąjūdžiui. Atstovavo Norvegijai antroje Hagos konferencijoje 1907 ir daug kartų Tautų S-goje. Nuo 1909 buvo tarpparlamentarinės s-gos generalinis sekretorius. Kartu su švedu Brantingu 1921 gavo Nobelio taikos premiją. Iš L. raštų minėtini Histoire de l'internationalisme 1919, L'union interparlementaire 1921.

3. Friedrich Albert (1828–75) vokiečių filosofas, nuo 1872 Marburgo univ. prof., vienas iš neokantizmo grindėjų, autorius garsaus veikalo Geschichte des Materialismus 1866 (¹⁰1921). L. pripažįsta materializmą tik gamtos moksluose, bet kantinio kriticizmo pagrindu atmeta jį kaip metafiziką. Metafizika, pagal L., tėra sąvokų poezija, o ne mokslas: tačiau materialinei tikrovei papildyti žmogus privalo savo paties sukurto idealinio pasaulio, — tai ir yra religijos branduolys. Veikale Die Arbeiterfrage 1865 L. vienas iš pirmųjų pasisakė už socialistinius darbininkijos reikalavimus.

4. Helene (1848–1938) vokiečių moterų veikėja, mokytoja, įkūrusi mokytojų moterų sąjungą (1890–1921 pirmininkė) ir kėlusi mergaičių mokyklų reformos reikalą, nuo 1902 vadovavusi bendrajai vokiečių moterų sąjungai. Su G. Baumer ji išleido Handbuch der Frauenbewegung, 5 tt., 1901–1906.

5. Horst (g. 1904) vokiečių rašytojas. Jo tamsaus žvilgio į žmogų kūryboje žymus rytietinės mistikos poveikis. Svarbiau-

si veikalai: Schwarze Weide 1937, Ulanenpatrouille 1940, Das Irrlicht 1942, Das Lied des Pirols 1946, Ein Schwert zwischen uns 1952. Poezijos rinkinys Gedichte aus 20 Jahren 1948. Dramos: Der Traum von Wassilkowa 1946, Kephalos und Prokris 1948.

Langė 1. Arturas Henrikas (1884 II 24 Varšuvoje — 1932 VI 4 Kaune) inžinierius. 1909 baigė Petrapilio politechnikos institutą kaip dipl. elektrotechnikos inž. Nuo 1923 X 15 LU technikos fak. vyr. asistentas, nuo 1925 XI 1 docentas. Dėstė elektros gamyklas ir elektros trauką. 1926 buvo vienas iš Lietuvos rajoninių elektros stočių akc. b-vės steigėjų, 1928 Lietuvos garlaivių ir prekybos akc. b-vės Lietgar steigėjų ir kt. Rėmė Lietuvos filharmonijos d-ją ir buvo jos valdyboje. Buvo Belgijos konsulu Kaune.

2. Eugenijus (g. 1885 Varšuvoje), inžinierius. Baigė Petrapilio univ. ir Darmstadto aukštąją technikos m-lą. Lietuvon iš Rusijos atvyko 1921. Nuo 1933 buvo Kauno elektros stoties (belgų koncesijos) dir. Belgijos konsulas Lietuvoje.

3. Jonas (1855 IX 2 Mažučių k., Vilkaviškio vls. ir aps. — 1932 V 25 Kaune) gydytojas. Mokėsi Marijampolės gimn., baigė karo medicinos akademiją Petrapily. 1889–1914 dirbo Kaune kaip karo gydytojas ir vertėsi privačia praktika. 1914–18 kavalerijos 14 divizijos gydytojas. 1918 grįžo vėl Lietuvon ir buvo įtrauktas į Lietuvos kariuomenės sanitariją.

V. Nagevičius, J. L. (Medicina 1932, 442–443).

Langė nedidelė lentynėlė pirkioje viršum lango, paprastai vaistažolėms ir kt. smulkmenoms pasidėti. Daug kur jos atkraštys arba atkraštinė lentelė papuošta kiauriniu ar kitu piaustytiniu raštu.

Langeland Danijos sala prie Didžiojo Belto sąsiaurio; 275 km², 20.354 gyventojai (1950). Svarbiausia vietovė Rudköbing. Derlingose žemumų dirvose gyventojai verčiasi kukurūzų, linų, cukrinių runkelių ir gyvulių auginimu.

Langemarck š.v. Belgijos vietovė arti Ypres, pagarsėjusi I pas. karo metu kautynėmis. Prancūzų-anglų įtvirtintas pozicijas 1914 XI 11 šturmavo vokiečių savanorių pulkai, kuriems, nežiūrint didelio parodyto narsumo ir sunkių nuostolių, nepavyko pralaužti. Karo istorijoj pasidarė priežodiniu pavyzdžiu kautynių su dideliu karių narsumu ir bloga vadovybės strategija.

Langen Eugen (1833–95) vokiečių inžinierius, išradęs drauge su N. A. Otto vidaus degimo variklį, kuris jau 1867 buvo pripažintas naudingu.

Langenbeck Bernhard von (1810–87) vokiečių chirurgas, 1848–82 Berlyno univ. chirurginės klinikos vedėjas, pasaulyje išgarsėjęs savo operacijomis. Ypačiai jis turi nuopelnų karo chirurgijos pažangai.

Langendijk Pieter (1683–1756) olandų dramaturgas. Iš pradžių tekstilės pavyzdžių piešėjas, paskui nusikreipė į literatūrą. Molière pavyzdžiu jis rašė sceningas papročių ir charakterių komedijas (De Zwetser 1712, Krelis Louwen of Alexander de Groote op het poetenmaal 1715, De wiskunstenaars of' t gevluchte juffertje 1715, Xantippe 1756 ir ypač De spiegel der vaderlansche kooplieden, po jo mirties baigta dviejų nežinomų autorių). Jo poemų rinkinys buvo išl. 1760.

Langendonck Prosper van (1862–1920) flamų rašytojas, poetas ir kritikas. Kaip laikraščio Van Nu en Straks 1893 steigėjas jis lemiamai veikė savo generaciją. Klasiškai griežta forma savo negausioje poezijoje L. vaizdavo vidinius žmogiškosios sielos konfliktus. Jo raštai išleisti 1926.

Langensalza vidurinės Vokietijos miestas Tiuringijoj; apie 17.000 gyv. (1954). L. yra senas mst., kryžiuočių ordino magistro Hermano von Salza gimtinė, kuri Salzaha vardu minima jau 922. Tekstilės pramonė, travertino (žr.) laužyklos. Šalia miesto yra Bad L. sieringas vandens kurortas, kur gydomos reumatizmo, išijo, kepenų ir tulžies ligos.

Langenscheidt Gustav (1832–95) vokiečių mokytojas, 1856 įsteigęs ligi šiol tebeveikiančią savo vardo leidyklą, kuri leidžia žodynus ir svetimų kalbų mokymosi vadovėlius L. drauge su Chr. Toussaint (m. 1877) išdirbtu metodu.

Langerhans Paul (1847–88) vokiečių patologas, 1869 atradęs insuliną gaminančias kasos celes, kurių nepakankamas funkcionavimas sukelia diabetą. Šios celės buvo pavadintos L. salelėmis. Žr. Kasa, Insulinas.

Langevin Paul (1872–1946) prancūzų fizikas, Sorbonos ir nuo 1909 Collége de France prof. 1905 išvystė dia- ir paramagnetizmo teoriją. Propagavo prancūzuose Einšteino reliatyvybės teoriją ir pirmutinis suprato, kad maži nukrypimai nuo vandenilio atomo svorio kartotinumo lei-

džiasi aiškinami Einšteino masės energijos ekvalentiškumo teorija. Daugelį metų vadovavo Société française de pédagogie ir po II pas. karo komisijai, kuri paruošė Prancūzijos mokyklų reformos planą, pradėtą vykdyti 1945. *M.Kr.*

Langgässer Elisabeth (1899 Alzey—1950 Rheinzabern) vokiečių romanistė ir poetė, žymiausia katalikiškojo vokiečių romano atstovė, ypač iškilusi po 1945 kapituliacijos. Debiutavo poezijos knyga Wendekreis des Lammes 1924. Herz zum Hafen 1933, Die Tierkreisgedichte 1935 ir romanai: Triptychon des Teufels 1932, Der Gang durch das Ried 1936 sudarė jai žymios rašytojos vardą. Nacionalsocializmo laikais, kaip turinti žydiško kraujo, turėjo nutilti. Pirmas pokarinis pasirodymas — romanas Das Unauslöschliche Siegel 1947 pastatė ją pačiose pirmose naujųjų vokiečių beletristų eilėse. Kiti prieš mirtį paskelbti veikalai (eilių knygos: Der Laubmann und die Rose 1947, Kölnische Elegie 1948, Metamorphosen 1949) ir romanas Märkische Argonautenfahrt 1950 jos pozicijas dar labiau sutvirtino. L. poezija stovi Wilhelm Lehman ir kai kuriais atžvilgiais Droste-Hülshoff tradicijoje. Reikšmingiausia tačiau yra jos proza, ypač romanas Das Unauslöschliche Siegel, kuriame L. nagrinėja antgamtinį krikšto veikimą žmogiškos realybės plotmėje. L. katolicizmas ir apskritai religija nėra teologinės sistemos sąlygota ir remiasi betarpiška tiesos patirtimi bei nuojauta. Jos personažai gyvena realybės ir mito kontradikcijos sukurtoje atmosferoje, žinodami sprendimą, bet nepajėgdami jo realizuoti. Aistros ir kūno mistika L. artima Bernanos. Kalbos ir stiliaus požiūriu L. romanai priklauso prie pačių reikšmingiausių naujosios vokiečių prozos laimėjimų.

H. E. Holthusen, Der Unbehauste Mensch 1952.

A.Č.

Langhans Carl Gotthard (1732–1808) vokiečių architektas. Jo klasicizmas nėra baukštus klasinių formų kartojimas, bet turi griežto didingumo ir savaimingo subtilumo. 1788–91 pagal graikų tvirtovės vartų - propilėjų idėją sukūrė Brandenburgo vartus Berlyne, kurie tapo šio miesto simboliu; 1791 Palais Hatzfeld Vroclave (Breslau).

W. Th. Hinrichs, C. G. L. 1909.

Langiewicz Marjan Melchjor (1827–1887 Lilyje, Prancūzijoj) 1863 sukilimo diktatorius. Matematiką ir slavistiką studijavo Breslave ir Prahoj, vėliau buvo Prūsijos artileristu. 1860 nuvyko į Paryžių ir įstojo į Mieroslavsko karo mokyklą. Iš čia dalyvavo Garibaldžio žygyje, vėliau Cuneo (žr.) sukilimui ruošti karo akad. dėstytojas. 1862 Centrinio Varšuvos komiteto narys, o prasidėjus 1863 I 22 sukilimui, buvo jo vadovybėje. Turėdamas

M. M. Langiewicz

korpusą iš 10.000 žmonių III 12 pasiskelbė Lenkijos diktatorium, nežiūrint kitų protestų. Po III 17-18 mūšių prie Grochovisko pasitraukė į Austriją, kur buvo internuotas. 1865 paleistas gyveno Šveicarijoj, 1867 iškeliavo kariauti į Turkiją, kur vėliau buvo Kruppo atstovu. Išsp. Relacje o kompanji własnej 1863 r., Pisma wojskowe dyktatora L. M., 1905.

Langinė 1. medinės durelės langui uždaryti iš lauko pusės. Tai ne iš vidaus užsklendžiami mediniai skydeliai primityviuose langeliuose. Nežinome, kada l. pradėtos vartoti Lietuvoje. Pasaulinėje architektūroje l. vartojamos iš seno ir tebedaromos priemiesčių bei kaimo namuose. Lietuvoje pirma paplito miestuose ir dvaruose, vėliau ir turtingesniuose kaimų namuose. L. uždaromos nakčiai, kad būtų saugiau ir jaukiau, kad iš lauko nematytų vidaus. Jos apsaugo ir nuo vėjo ar saulės. Esti dvivėrės (dviejų pusių), rečiau pasitaiko vienavėrės. Varstomos ant geležinių varsčių,

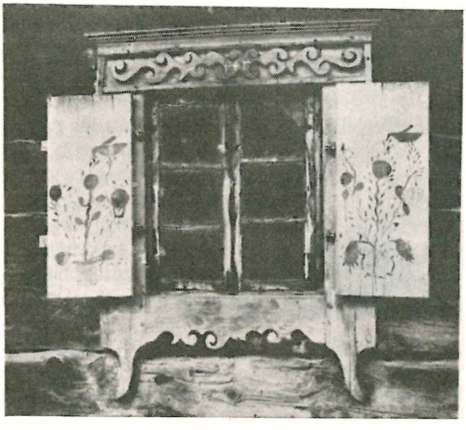

Vikonių k., prie Anykščių, pirkios langinės su augalo ir paukštelių ornamentu *Foto J. Lingio*

užkabinamos iš lauko ar iš vidaus taip, kad iš lauko negalima būtų jų atidaryti. L. puošiamos, sudedant profiliuotas lenteles įkypai, eglute ar rombu. Kaimo l. puošiamos tapybine arba skobtine technika ant lentų plokštumos, panašiai, kaip spintos ar skrynios. Mėgstami gėlių ornamentai. Kartais išpiaustamos skylės šviesai įleisti, paprastai mėnulio pavidalo. Naujesnio tipo l. būna rėminės su įspūdomis. *J.Gbt.*

2. Antrame pirkios gale atskiras, nedidelis kambarys, kuriame dažnai miega senukai arba merginos.

Langlais Jean (g. 1907) prancūzų vargonininkas ir kompozitorius, bretonų kilmės. Aklas nuo gimimo, muzikos pradžią gavo aklųjų institute, 1927 įstojo į Paryžiaus konservatoriją, į Dupré vargonų klasę, vėliau ten pat mokėsi kompozicijos pas P. Dukas. Sainte-Clotilde bžn. Paryžiuje vargonininkas. Parašė nemaža įvairių veikalų, bet labiausiai garsėja dėl savo kūrinių vargonams. Du ankstyvesni leidiniai — Trois Poèmes evangeliques 1932 ir Trois Paraphrases grégoriennes 1935 — plačiai paplitę. Juose jungiama gregorianiniai motyvai su spalvinga vargonų technika. Vėlesniuose veikaluose dominuoja modalinės tendencijos. Puikus improvizatorius.

P. Denis, J. L. 1949. *Iz.V.*

Langland William (1360?–1390?) vardas priskiriamas epinės poemos Piers Plowman autoriui, apie kurį žinių beveik nėra. Šiuo metu yra trys poemos versijos, priskiriamos penkiems nežinomiems autoriams.

Langley Samuel Pierpont (1834 – 1906) amerikiečių astrofizikas, aviomodelistas, nuo 1887 Smithsonian Institution sekretorius, įsteigęs astrofizikos observatoriją. Jo vadovaujama ši mokslo institucija labai tiksliai susekė saulės radiacijos konstantą. L. sugalvojo bolometrą (žr.), kurio pagalba galima matuoti temperatūrą iki laipsnio dešimttūkstantosios dalies tikslumo. Labiausiai jį buvo išgarsinęs jo sukonstruotas motorinis lėktuvas, kuris pirmasis pasauly 1896 V 6 be žmogaus nuskrido 1260 m. Vėliau daryti bandymai 1903 nepasisekė, ir valstybė nutraukė šiam darbui teiktą paramą. L. susilaukė daug pašaipos, nors principe jo konstrukcija buvo teisinga. *R.Zlb.*

S. P. Langley

Langlois Charles-Victor (1863-1929) prancūzų istorikas, Sorbonos prof., nuo 1913 Prancūzijos archyvų vyr. dir. Parašęs disertaciją apie Pilypą III, tyrė savo krašto viduramžines institucijas: Textes relatifs à l'histoire du Parlement 1888, Les origines du Parlement de Paris 1890. E. Lavisse redaguojamai Prancūzijos istorijai aprašė Liudviko IX, Pilypo III ir Pilypo Gražiojo laikus. Pagrindinai išstudijavęs viduramžinius tekstus, parašė La vie en France au moyen-âge, 4 tt., 1924–28. Iš padedamųjų istorijos mokslų parašė du veikalus: Manuel de bibliographie historique, 2 tt., 1901–04 (visuotinės istorijos bibliografija ir jos mokslo istorija iki XIX a. pabaigos) ir Introduction aux études historiques 31925 (su Ch. Seignobos). *J. J.*

Langmuir Irving (1881–1957) amerikiečių fizikas ir chemikas, 1909–1950 dirbęs General Electric tyrimo laboratorijoj. 1913 išrado neutraliųjų dujų elektros lempelę; sukūrė svarbią elektroninių vamzdelių (lempelių) erdvės pakrovimo teoriją; išrado gyvsidabriui kondensuoti siurblį; nuo 1919 prisidėjo prie Lewiso atomų valentingumo teorijos išvystymo; didžiausias L. nuopelnas — rastas būdas susekti atomų greitį ir jų krūvį. Po II pas. karo tyrė, kaip padaryti dirbtinį lietų. 1932 gavo Nobelio chemijos premiją. Iš veikalų minėtina Phenomena, Atoms and Molecules 1950. *M.Kr.*

Langobardai germanų giminė, pirmiausia apie Kristaus gimimą užtinkama apie žemutinę Elbę (Lüneburge). Čia jie susidūrė su romėnais ir Arminijaus (žr.) vadovaujami kariavo su jais. Apie 400 po Kr. l. patraukė į pietryčius ir įsikūrė žemutinėj Austrijoj, iš kur išsiplėtė iki Panonijos. Šiame Padunojaus krašte jie mišo su įvairiomis germanų gentimis, kol iš Azijos atsikėlę avarai juos privertė keltis į pietus. Vedami karaliaus Alboino, l. 568 užėmė šiaurinę Italiją (nuo jų gavusią Lombardijos vardą) ir išsiplėtė jos vidurinėse provincijose. Įsikūrę Italijoj, l. griovė romėniską krašto administraciją ir įsikūrė savus dukatus. L. susidarė visai savarankišką valstybę ir romėnus laikė savo valdiniais, nors jiems laisvės ir neatėmė. Bet vietomis jie konfiskavo romėnų žemes savų didikų naudai. Nesutikdami pasipriešinimo dėl romėniškos administracijos padrikimo, l. pasklido visoj šiaurės ir vidurinėj Itali-

joj, kur nuo jų laisvi tepaliko du centrai: Roma ir Ravena. Tačiau jie nuolatos grasė ir šiems centrams, ir pagaliau žymusis karalius Liutprandas 728 užėmė Raveną, Bizantijos imperatoriaus vietininko buveinę. O popiežiaus faktiškai valdomą Romą nuo l. išgelbėjo frankų karalius Pipinas Trumpasis, kai, popiežiaus pakviestas, 754 įkūrė bažnytinę valstybę. Šio frankų karaliaus įpėdinis Karolius D. galutinai sugriovė l. valstybę, paėmęs jų sostinę Paviją ir paskutinį karalių Dezideriją uždaręs į vienuolyną (774). Tuo būdu buvęs šiaurės Italijos l. kraštas atsidūrė frankų valstybėj ir vėliau (nuo X a.) atgaivintoj Romos imperijoj. Tačiau jo priklausomybė imperijai tebuvo daugiau vardinė; faktiškai kraštas, suskilęs į miestus-respublikas, savaimingas išliko iki naujausių laikų. Jame buvę l., aukštesnės romėnų kultūros veikiami, nuo pat pradžių romėjo. Jų romėjimui daug svėrė katalikybė, kurią jie jau anksti (616) priėmė, atsisakydami savojo arijonizmo. Romėdami jie susiliejo su vietiniais ir tuo būdu davė savo įnašą besikuriančiai italų tautai.

G. Pochettino, I Langobardi nell' Italia meriodinale 1930; *L. Schmidt,* Geschichte der dt. Stämme I, ²1941; *E. Schaffran,* Geschichte der Landgobarden 1938. *J.J.*

Menas langobardų valstybės ribose š. i: vidurio Italijoje VII–VIII a. buvo rezultatas vietinio romėnų palikimo ir stipraus rytinio-bizantinio meno poveikio, kuris susijungė su l. atneštais germanų ornamento elementais. Paminklai — kriptos, kapiteliai, antkapinės plytos ir pn. skulptūros darbai — koncentruojasi Lombardijos vietovėse Pavijoj, Monzoj, Como ir sostinėj Cividale, kur S. Maria in Valle bžn. ‚Tempietto langobardo' — L. karalių kapinis statinys iš VIII a. vidurio yra garsus savo stiuko figūromis ir reljefais. L. papuošalai buvo eksportuojami į š. Europos kraštus. Iš antikės paveldėtąsias plastiškas ir gyvas formas l. menas iki kraštutinumo suabstraktino: jos atrodo visiškai suplotos ir tvarkingai viena šalia kitos išdėstytos ant plokštumos.

S. Fuchs, Die langobardischen Goldblechkreuze 1938; *E. Schaffran,* Die Kunst der Langobarden in Italien 1941; *N. Aberg,* The Occident and the Orient in the Art of the Seventh Century, II: Lombard Italy 1947. *P.Rkl.*

Langres r. Prancūzijos mst. Haute-Marne departamente; 7600 gyv. (1950). Sena pilis, XII a. katedra, burgundų stiliaus, nuo IV a. vyskupo rezidencija.

Langsdorf Karl Christian (1757–1834) mechanikas ir technologas, buv. Vilniaus univ. prof. Erlangeno univ. dėstė mašinų konstrukciją, 1804 pakviestas Vilniaus univ. profesoriumi, kur iki 1806 VI 28 skaitė mechaniką ir technologiją lotyniškai. Pasižymėjo kaip puikus dėstytojas ir mokslininkas. Vilniaus univ. išsp. du didžiulius jo mechanikos ir technologijos vadovėlius: Principia staticae et mechanicae corporum solidorum et fluidorum 1806 ir Institutiones technologicae 1806. Už nuopelnus išrinktas Vilniaus univ. garbės nariu. Grįžęs Vokietijon, L. buvo Heidelbergo univ. prof. ir kurį laiką rektorium. Eilę veikalų išsp. vokiškai. *J.P.*

Langton Stephen (apie 1155–1228) anglų teologas ir rašytojas. Mokėsi Paryžiuje ir paskui ten pat dėstė. 1206 pakeltas kardinolu ir po metų paskirtas Canterbury arkivyskupu, tačiau karalius Jonas dėl savo konflikto su popiežiumi (Inocentu III) neleido jam šios vietos užimti ligi 1213. Aktyviai su baronais dalyvavo iš karaliaus 1215 išgauti Magna Charta. Parašė poetinių ir teologinių veikalų. Jis Vulgatą padalijo į ligšiol tebevartojamus perskyrimus. Kai kas jį laiko himno Veni, sancte Spiritus autoriumi.

F. M. Powicke, S. L. 1927; *K. Major* (leid.), Acta Stephani Langton Cantuariensis archiepiscopi a. D. 1207–1208 (1950).

Languedoc p. Prancūzijos sritis tarp centrinio masyvo ir Vidužemio jūros, vakariniu kraštu remiasi į Pirenėjų prieškalnes, o rytuose siekiasi su Provansu, nuo kurio skiria Ronos upė. Pajūris sudarytas iš sąnašų, nesveiko klimato, turi eilę sūrių lagūnų. Nuo jo į šiaurę plyti tretinės kilmės plokščiakalnis, kuriame išaugo našiausia visoj Prancūzijoj vynuogynų sritis. Dar toliau į šiaurę paviršius palaipčiui kyla ir pereina į kalnus. L. gyventojai verčiasi vynuogynų ūkiu, šilko, vyno, metalų (iškasama geležies rūdos ir akmens anglies) pramone. L. provincija susidarė, kai albigiečius nuveikus, Tulūzos (1229) ir Narbonos (1271) grafijos atiteko karaliaus valdžion. L. vardu ji vadinasi nuo maždaug 1290 pagal l a n g u e d'o c (žr. Prancūzų kalba). Dabar jai atitinka Aude, Hérault, Gard, Ardèche, Lozère, Haute - Garonne, Tarn - et - Garonne ir Tarn departamentai su Tulūza, Montpellier, Narbonne, Nîmes ir kt. miestais.

Langue d'oc ir langue d'oïl žr. Prancūzų kalba.

Languendo (it.) muzikoj — ilgesingai.

Langūras bendrinis ilgauodegių beždžionių Presbytis genties vardas, apimąs drau-

ge su guereza ir proboscis S. Pasaulio beždžionių Presbytinae pošeimį. L. lieknos, dideliais antakiais, barzdotos, labai judrios ir žmonėms pavojingos (puola mažus vaikus) beždžionės. Jų skilvys pritaikytas maitintis lapais ir jaunų medelių ūgiais. Indijoje labai plačiai pasklidusi skirtis hanuman (Presbytis entellus), čiabuvių laikoma šventąja, neliečiama. Šių l. kūnas apie 75 cm ilgio, uodega kiek ilgesnė; nugara pilka, o papilvė šviesiai ruda; antakiai, ausys, veidas ir kojos juodos spalvos. Indokinijoj gyvena margoji Presbytis nemaea, o Ceilono l. yra Presbytis cephalopterus, kurios skruostai ir smakras apžėlę baltais ar gelsvais plaukais, ir dėl to ji atrodo rimta, gudri. *A.B.*

Langustai (prc. iš lot. locusta ‚skėriai') jūros vėžiai, ligi 40 cm ilgio, be žnyplių (jų vietoje yra pastorėjusių priešakinių kojų pora), ilgais jusliniais čiuptuvais. L. yra rausvos violetinės spalvos, o jų mėsa laikoma skanėstu. Gyvena dažniausiai negiliuose pakraščių vandenyse. L. mėgiamos vietos yra Viduržemio jūroj, Lamanšo sąsiaury ir prie Airijos p. krantų. Priklauso dešimtkojų (Decapoda) ilgauodegių (Macrura) vėžių pobūriui.

Laniauskas Simonas (g. 1908 X 27 Nevarėnuose, Telšių aps.) ekonomistas, mokytojas. Mokėsi Viekšnių vidurinėj m-loj, Telšių mokytojų seminarijoj ir dr. J. Tumėno suaugusiųjų gimn. Kaune. Studijavo VDU teisių fak. ekonomiką, baigimo diplomą gavo VU 1942. Be to, 1942 Vilniuje įsigijo prekybos ir amatų mokyklų mokytojo laipsnį. 1934–38 dirbo Mūsų Laikraščio administracijoj, vėliau tarnavo geležinkelių v-boj, 1939–42 švietimo m-joj Kaune ir Vilniuje (paskutinės pareigos specialinių mokslų dpt. referentas), 1942–44 Kooperatyvų s-goj. Studentaudamas po metus pirmininkavo ateitininkų Vytauto klubui ir stud. žemaičių S. Daukanto d-jai. Okupacijos metais buvo įsijungęs į pogrindžio veiklą. Vokietijoj mokytojavo Blombergo liet. gimn. nuo 1945 rudens, 1947–48 mokslo metais Göttingeno liet. progimnazijos dir., vėliau metus Diepholzo liet. gimn. mokytojas. 1945–46 buvo moksleivių ateitininkų centro įgaliotinis anglų zonai. 1949 atvyko į JAV ir apsigyveno Clevelande. Be pareigų vietinėse organizacijose, 1950–52 buvo ateitininkų federacijos vyr. v-bos narys, nuo 1954 vienas iš Balfo centro direktorių.

Laniel Joseph (g. 1889) prancūzų politikas, pramonininkas, nuo 1932 parlamento atstovas, vokiečių okupacijos metu rezistencijos tarybos narys, 1946 vienas Parti Républicain de la Liberté (P.R.L.) steigėjų, vėliau perėjęs į nepriklausomuosius, 1951–52 keliuose kabinetuose ministras, 1953 VI — 1954 VI ministras pirmininkas.

Lanier Sidney (1842–81) amerikiečių poetas, prancūzų hugenotų kilmės. JAV pilietiniame kare kovojo Pietų armijoje ir grįžo namo palaužta sveikata. Pragyvenimui mokytojavo, dirbo raštininku, grojo fleita Peabody orkestre. Jo romanas Tiger Lilies 1867 neturėjo pasisekimo. Vėliau jis ėmėsi poezijos, pasižyminčios muzikalumu: Centennial Meditation... a Cantata 1876, Collection of Poems 1877. Ypačiai žinomos jo poemos: The Symphony, Corn, Song of the Chattahoochee, The Marshes of Glyn. Muzikos ir poezijos santykį L. įžvalgiai tyrė knygoje The Science of English Verse 1880 (paskaitos John Hopkins univ.).

A. H. Starke, S. L. 1933. *A.L.*

Lanitalis (lot.) tekstilinis pluoštas, pagamintas chemišku būdu iš pieno baltymų kazeino. Gamyba: nugriebtas pienas sukrešinamas sieros rūgšties pagalba, ir išsiskyrę baltymai (kazeinas) džiovinami (iš 100 kg nugriebto pieno gaunama iki 3 kg kazeino). Tada vandeniu užpilti ir išpurtę baltymai ištirpinami šarmuose, filtruojami, vakuumo pagalba pašalinamas oras. Po tam tikro ‚nokinimo' laiko skiedinys ekstruduojamas (panašiai kaip dirbtinio šilko gamybos procese) į praskiestos sieros rūgšties ir natrio sulfato vonią. Gauti siūlai plaunami ir vėliau formaldehido pagalba kietinami.

L. pradėjo gaminti Italijoj, Milane, 1936. Vėliau šis pluoštas kitais pavadinimais pradėtas gaminti ir kituose kraštuose: Vokietijoje — tiolan, Belgijoje — cargan, Olandijoje — lactofil ir casolina, Lenkijoje — polan, JAV — aralac (1941) ir caslen. L. naudojamas kaip priemaiša prie vilnos ir kitų pluoštų. Tokiu būdu gaminamos suknelės, eilutės, apsiaustai, sportiniai marškiniai, kelnės, apatiniai baltiniai, kojinės, antklodės, o taip pat ir veltos medžiagos.

J. Grb. ir M. A. Js.

Lanius (lot.) žr. Medšarkė.

Lankaičių ąžuolas vienas didžiausių ir seniausių Lietuvos ąžuolų, storumo pirmasis po Stelmužės ąžuolo, išlikęs buv. Lankaičių dvaro laukuose, apie 1,5 km į r. nuo Medingėnų bžk., Žarėnų vls., Telšių aps. L.ą. yra apie 3,2 m skersmens; jo vidus išdegęs ir erdvėj telpa per 40 mokyklinio

Lankaičių ąžuolas

amžiaus vaikų; nors kai kurios apatinės šakos nudžiūvusios, daugumas kitų šakų pavasarį išsprogsta. *A.B.*

Lañkakaimis (vok. Langheim) bžk. ir dv., 18 km į š.v. nuo Rastenburgo (nuo 1945 lenkų valdomoje srityje), prie Sainos upelio, Gubrės (Alnos) intako, Girdavos–Olsztyno linijos glžk. stotis, prie Barštyno–Rėšliaus plento. 1939 buvo 722 gyv. Prie L. yra piliakalnis.

Lankas 1. rankinis mėtamasis ginklas strėlėms laidyti. Jis susideda iš medinio lanko ir įtemptos stygos, padarytos iš augalinio pluošto ar gyvulinės medžiagos (gyslų ir kt.). L. pradėtas vartoti jau senajame akmens amžiuje. Apie tai liudija kauliniai, raginiai ir titnaginiai strėlių antgaliai. Iš vėlyvesnių naujojo paleolito ir

Senovės lietuvių lankininkas (iš A. Guagnini, Sarmatiae Europae descriptio 1584)

mezolito laikų urviniame mene randama medžioklės scenų, kur medžiotojai ginkluoti lankais. Ir Š. Europoje, Skandinavijos uolų įraižose vaizduojami lankininkai. Pradžioje l. daugiausia naudotas medžioklėje, vėliau ir tarpusavio kovose. Istoriniais laikais l. surasta Egipto faraonų kapuose. Vėliau skitai, sarmatai, graikai ir kt. yra buvę geri lankininkai. L. daugelio tautų dar buvo vartojami iki XVII a. po Kr., o primityviose tautose iki šių dienų. Istoriniais laikais l. yra buvę dvejopo tipo: paprasti ir sudėtingi. Pirmojo tipo l. susidėdavo iš apie 2 m ilgio simetriškai nudrožtos kieto medžio (skroblo) lazdos, kurios galai buvo daromi plonesni, o styga dažniausiai buvo iš gyvulio gyslos. Antrojo tipo l. kaip medžiaga vartotas ragas, stambaus gyvulio virtos gyslos ir kietas medis (plg. brėž. 1: A — gyslos, B — medis ir C — ragas). Tokioje eilėje suklijuotoms medžia-

Lanko skersiniai piūviai *(plk. O. Urbono brėž.)*

goms buvo duodama l. forma. Klijuota žuvų klijais, be to, kad apsaugotų suklijuotą l. nuo atmosferos įtakų, l. dar būdavo apvyniojamas pergamentu arba plona oda ir nudažomas laku. Sudėtingas l., nežiūrint jo didelės metamosios jėgos, buvo mažesnis už paprastą l., dėl to ypač tiko vartoti raiteliams. Jo vartojimas sudėtingesnis. Paprastas l., iki nevartojamas, sudaro tik lazdą; ją tereikia šiek tiek sulenkti, įtempti stygą, ir paruoštas vartoti. Kitaip su sudėtingu l.: rago plokštelės, kurios sudaro sudėtingo l. viršutinį sluoksnį, buvo piaunamos iš ištiso rago ir su kitomis dalimis suklijuojamos taip, kad jų normalus išlenkimas būdavo nukreiptas į viršų; tuo būdu l. visuomet būdavo išlenktas į priešingą pusę. Tokia l. padėtis buvo vadinama jo žygio padėtimi (brėž. nr. 2a). Prieš vartojimą l. tekdavo išlenkti į priešingą pusę ir tik po to buvo galima įtempti stygą. Šioje padėtyje ji buvo paruošta vartoti (brėž. nr. 2b). Šaudydamas šaulys traukdavo stygą į save ir taip dar daugiau sulenkdavo l. (brėž. nr. 2c). Vidutinis tokio l. šaudymo tolis siekdavo nuo 200 iki 300 žingsnių, tačiau taikliai būdavo šaudoma ir iki 500 žingsnių. Šaudant nuo arklio, šaudymo to-

lis padidėdavo 30–40%. Taiklumas ir šaudymo greitis buvo gan dideli. Šaulys išleisdavo nuo 8 iki 12 strėlių per minutę ir atstumuose iki 130 žingsnių beveik visos strėlės kliudydavo taikinį.

A. Gromski, Pradzieje łuku (Z otchłani wieków 1953, nr. 3). *O.Urb.*

2. Įkinkomoji priemonė, lenkiama iš jauno žilvičio (gluosnio) iki 10 cm skersmens arba iš trapeciškai išskaldytų jo liemens gabalų. Beržinius l. retai telenkia, nes šie, nors ir labai tvirti, yra persunkūs, todėl tik didžius vežimus vežant tevartojami. L. lenkiant medį įšutina pirtyje ir išlenkia ant lankiaus (žr.). Sulenktą l. suveržia vytimi ir džiovina, paskui lankena apdrožia ir nudažo. Seniau išvažiuojamų l. buvo išpiaustytų ir geometriniu raštu, paprastai tik iš priešakio. Gero l. tarpugalis siekia 80–100 cm, o aukštis apie 60–80 cm. Išvažiavimui l. daromi lengvesni, plonesni ir plokštesni, o vežimams — stambesni. Taip pat į roges kinkant, imamas dar storesnis l., nes rogių ienoms neturint atotampų (atsijų), l. gana greit lūžta. L. taip įkinkomas: iš arklio kairės pusės jo galas įkišamas į ievos kilpą, ir ieva iš apačios aplenkia ieną; antrą l. galą, prideda prie ienos, taip pat iš viršaus; tuomet antrąja ieva iš viršaus aplenkia ieną ir ievos kilpą užkabina už lanko galo. Sutraukus pavalkų sąmatą, l. tvirtai laikosi tarp ienų, o taip pakinkytas arklys, ypač kalnuotose vietose, gali pavežti didesnį vežimą kaip įkinkytas plėškėmis (žr.). L. išplitęs vidurio ir rytų Lietuvoje ir iš dalies mūsų miestuose. Taip pat jis būdingas Gudijai ir kt. jų kaimynams. R. Lietuvoje sutinkamas lankelis, pritvirtintas tiesiog prie ariamųjų ar kt. darbo pavalkų, kur jis nebeturi pirmosios paskirties, tačiau laikomas patogus, ypač vienu arkliu dirbant.

Įkinkomasis lankas (Lietuvoje)

3. Žaidimo priemonė. Į skrostinę lazdą, maždaug 50 cm skrodės, vienu galu pastoviai įtaisytas l., kurio antrasis galas vaikšto skrode. Uždėjus prie laisvojo lazdos galo pagaliuką, akmenuką ar pn. ir atlenkus laisvąjį l. galą, pagaliukas numušamas tolyn. Kiti laisvajame lazdos gale išgręžia skylutę, į kurią įstato ‚iššaunamąjį' pagaliuką ir t.t. XIX a. daug kur Lietuvos kaime tai buvo kasdienė vaikų žaidimo priemonė.

4. Pirmykštė muzikos priemonė, išplitusi daugelyje kraštų, buvo žinoma ir Lietuvoje, nors paskutiniu metu tapusi tik vaikų žaislu. Tai lazdyno ar kita lazda, šiek tiek palenkta ir susieta žarnine ar kt. styga. Tarp lazdos ir stygos įdėta išpūsta galvijų ar kiaulių pūslė, turinti rezonansinę paskirtį. Styga užgaunama pirštais ar dantytu griežtuvu. Žemaičiai ją vadina ‚boseliu' (žr.) ir griežia per Užgavėnes žydais eidami ar vestuvėse ‚piršlio būdynei', t.y. ją kardami.

Z. Slaviūnas-Slavinskas, L. — pirmykštis lietuvių muzikos instrumentas (Gimtasai Kraštas 1939, 525–531).

5. Audeklo siena (aplinkinis mestuvų matas).

6. Vardas daugelio įvairių kitų išlenktų daiktų. Šiuo vardu pvz. vadinama pagrindinės lazdos, iš kurių rišami būdos griaučiai, jas išlenkiant aukštu lanku; lazdyninis ar karklinis lauknešėlio, kibiro ar kt. medinio indo pasaitas; rezginių ar medžioklės tinklų bei kt. jos įrankių išlenktoji, lazdinė dalis; vytinio ar šakninio krepšio, bučiaus, varžos ir kt. žuvavimo įrankių koks nors lazdinis griautis, jo galus suvestinai draugėn surišant; lentelinio ar skobtinio indo siejamosios lazdos, kuriomis pats indas aplenkiamas (seniau tokios siejamosios lazdos buvo drožiamos iš lazdyno, vėliau jas pakeitė viela ar skardiniai l.); kepurės ar sieto graižas; lentinio laivelio iš kreivo medžio ištašytas kreivis, prie kurio prijungiamos lentos; senojoje statyboje įvairūs

išlinkę medžiai, kurių kreivumas pritaikomas pastato sąrangai. *A.Mž.*

7. Architektūroje žr. Arka.

8. Fizikoje žr. Elektros lankas.

9. Geometrijoje apskritimo arba kreivės dalis, matuojama ilgio vienetais. Kartais apskritimo l. nusakomas laipsniais, minutėmis ir sekundėmis.

10. Knygos puslapių tam tikras kiekis: spaudos l. (16 puslapių prie 8°), autorinis l. (40.000 spaudos ženklų).

Lankasteriai (ag. Lancaster) anglų grafų bei hercogų giminė. Titulas atsirado 1267, kada karalius Henrikas III davė savo sūnui Edmundui L. grafo poaukštį. Kai trečiasis L. grafas pavedė titulą savo dukteriai Blankai ir kai ši ištekėjo už karaliūno Jono Gentiečio (John of Gaunt), titulas teko šiam paskutiniajam (1362). Nuo Jono Gentiečio (1340–99) L. pradėjo vaidinti žymų vaidmenį anglų politiniame gyvenime ir net įkopė į karališkąjį sostą. L. Henrikas IV, V ir VI (1399–1461) valdė Angliją ir su Prancūzija vedė lemiamą šimto metų karą, pasibaigusį jiems nelaimingai. Prie paskutinio L., Henriko VI, prasidėjo vad. Dviejų rožių karai, kur po 30 metų (1483) laimėtoju išėjo Henrikas VII, pradėjęs Tiudorų dinastiją. *J.J.*

Lankauskas Romualdas (g. 1932 Klaipėdoj) rašytojas. 1950 baigęs Plungės gimn., lankė VU, bet nebaigė. Rašyti pradėjo 1951. Savo autobiografijoje pabrėžia dėmesį J. London kūrybai. Rašo vaikams. Leidiniai: Nepaprastas atsitikimas 1954, Tolimajame plaukiojime 1954, Baisusis plėšikas Aloizas 1957. Parengė scenarijų filmui Žydrasis horizontas, pasirodžiusiam 1958 pradžioj.

R. Lankauskas

Lankelis 1. išlenktai įkišta vytelė, kuriomis darželiuose merginos puošia gėlių lysveles; 2. išlenkta šakelė, rišama dalgiui, kad šis vasarojų gražiai eilute sustumtų; 3. lazdinis pasaitas; 4. luobinis siūlams suvyti graižtas, lanktis.

Lankėliškiai bžk. Vilkaviškio aps., apie 9 km į p. nuo Vilkaviškio, prie Širvintos upės; apie 100 gyv. (1940). Nepriklausomybės laikais ligi 1933 III 1 L. buvo valsčiaus centras. Po 1905 kun. Uoginto rūpesčiu buvo įsteigtas knygynėlis su 150 knygų. 1907 pradžioj įsisteigęs Šviesos skyrius taip pat buvo įsteigęs knygynėlį ir skaityklą (1908 pabaigoj skyrių rusai uždarė). Pareidavo daug spaudos (pvz. Vilniaus Žinių 10 egz., Šaltinio 40 egz. ir t.t.). Nepriklausomybės metu veikė taupmenų skolinamoji kasa (nuo 1928). Iš L. par. yra kilę J. A. Herbačiauskis, prof. A. Rimka, kun. S. Pautienius ir kt.

L. yra viena iš senesniųjų Sūduvos vietovių. Prof. J. Totoraičio žiniomis, L. kat. bžn. pastatyta 1609. Ją statė savo lėšomis Jonas Scipijonas Campo ir Baltramiejus Berdovskis, du karaliaus dvariškiai, kurių pirmasis ligi savo gyvos galvos buvo gavęs Skerpievių k., o antrasis L. Karalius Zigmantas Vaza 1609 VII 18 bažnyčiai užrašė 6 valakus žemės ir, be to, dar po 6 gražius nuo valako šių kaimų: L. (35 valakai), Moliniškių (32), Obelupių (13), Skerpievių (19), Stolaukio (33). Karalius pasiliko sau teisę skirti kleboną, mokantį lietuviškai. 1618 tos parapijos ponas Vaclovas Geištaras bažnyčiai užrašė dar 1 valaką žemės Pagernevos k. ir po 6 lietuviškus gražius nuo to kaimo 19 valakų. Tokiomis fundacijomis aprūpinta, L. par. buvo laikoma viena iš geresniųjų. Gimusiųjų metrikai pradėti vesti 1612. Nauja mūrinė Švč. Trejybės vardo bžn. valstybės ir parapijos lėšomis pastatyta 1817 ir Seinų vysk. P. Strašinskio konsekruota 1845. L. par. 1940 turėjo 2600 parapiečių. Yra veikusi L. ir mokykla: 1781 joj mokėsi 31 bajoraitis, 3 miestiečiai ir 31 valstietis, tačiau 1784 jau mokyklos nebuvo, tik vargonininkas mokė 3 bajoraičius, 2 miestiečius ir 3 valstiečius. Apie L. par. ir apylinkių kolonizaciją VDU teol.-filosofijos fak. diplominį darbą buvo parengęs J. Staniškis. Parapijos salė 1937 buvo pastatyta klebono kun. Vc. Balsio rūpesčiu.

1941 VI 22 traukdamiesi bolševikų kariai L. suėmė vietos kleboną kun. Vc. Balsį ir jo svečius kun. J. Dabrilą ir kun. J. Petriką, nusivarė juos į Būdavonės mišką (3 km į š. nuo Bartininkų) ir žiauriai nukankino.

J. Totoraitis, Sūduvos istorija 1938 (205, 209, 536 537).

Lankenà (lenkenà, leñkė, kaišena) vienos ar dviejų rankenų lenktas drožtuvas, kurio ašmenys geležtė iki 20 cm ilgio, o galai nusmailinti ir atlenkti (traukimo kryptimi) stačiu kampu; ant jų užmaunamos medinės rankenos. L. vartoja drožiant geldas, medinius indus ir kt. Ypač l. patogi,

kai tenka išdrožti įvairius išlenkimus. Taip pat l. vartojama medžių, karčių ir t.t. žievei nudrožti arba nuskusti.

Lankesà upė Žeimių ir Šėtos vls., Kėdainių aps., Obelies (Nevėžio) kair. intakas, 46,3 km ilgio; teka į p.v. ligi Kauno–Šiaulių glžk., keičia kryptį į š.v., padarydama kelis stambius zigzagus; intakai Smalininkė, Medukšna. Baseino plotas 225,7 km², vid. debitas 1,2 m³/sek. 1936–37 visa vaga pavyzdingai sureguliuota, J. Stanišauskiui vadovaujant.

S. Kolupaila, Melioracijos darbus aplankius (Žemėtvarka ir Melioracija 1937). *S.K.*

Lankynas žr. Arkada.

Lankiškės k., Eišiškių vls. ir aps., netoli Nočios. Čia surasta mezolito pabaigos ir naujojo akmens amžiaus titnaginių dirbinių ir senojo geležies amžiaus degintinių kapų, kur sudeginto mirusiojo kaulų likučiai būdavo supilami į urnas arba į duobutes. Be to, 1914 V. Šukevičius ištyrė apie 150 plokštinių nedegintinių kapų, kurie priskiriami istorinių laikų pradžiai ir XIV–XVI a.

W. Szukiewicz, Cmentarzysko szkieletowe w Łankiszkach pod Naczą w pow. lidzkim, gub. wileńskiej (Przegląd Archeologiczny II, 1–2, 1920, 52–63).

Lankius (lenkius, linkstis) storo medžio rąstas, kurio viršuje puslankiu ar suvestiniu lanku iškirstas griovys; vartojamas pavažų, ratų ar kitam lenkimui. Paprastai pavažų l. iškirstas viename rąsto gale, o lankų ar ratlankių — kitame. Šalia rąstinio l. yra mažesni, paprastai prikalti prie sienos. Ant šių lenkia važiuojamus lankus, lazdas ir kt., skirtingam daiktui naudodami ir jam padarytą l.

Lankos kalnas Plungės vls., Telšių aps., prie Uošnos upelio, 10 km į š.r. nuo Plungės mst.

Lanksta (šarnyras) konstrukcijos mazgo sujungimo būdas, kuriam palikta ribota laisvė suktis apie vieną ašį. Dabar l. pakeistos tobulesniais kniedytais sujungimais, bet ir dabar naudojama gana daug lankstinių sujungimų, ypač mašinose. Projektuojant l., reikia kreipti dėmesį į jos ašies glemžimą, lenkimą ir kirpimą.

Lankstučiai durpynas Kuršėnų vls. Šiaulių aps., 60 ha ploto, 2,2 m gylio. Sudurpėjimas geras. Pelkė 80 ha, aukštutinio tarpinio tipo.

Lanksva (Spiraea) erškėtinių (Rosaceae) šeimos žemi ar vidutinio didumo krūmai. Žiedai daugiausia balti, rečiau raudoni, geltoni, lapai įvairūs. L. gentyje gausu skirčių, atmainų, sodinių formų, hibridų. Tinka laisvosioms ir karpomosioms gyvatvorėms bei grupinei dekoracijai. Lietuvoje auga tik dekoratyvinės l.; nemaža jų atsparių. Minėtina l. putinalapė (S. opulifolia), Š. Amerikos kilimo; l. šermukšnialapė (S. sorbifolia), Sibiro kilmės; l. gluosnialapė (S. salicifolia), Rytų savaiminė; l. guobalapė (S. ulmifolia), P. ir Vid. Europos čiabuvė; l. Vanhuto (S. Van Houttei), hibridas. L. lengvai dauginamos skaidant krūmus. *J.Rkt.*

Lanksva (Spiraea salicifolia)

Lanktis, lenktuvas, prietaisas siūlams į gijas lenkti. Siūlams iš ričių išlenkti ar sruogomis suvyti buvo vartojami keleriopi l.

Dviragis lanktis (lenkia sruogą)

Lañkuonys

arba tiesiog lenkdavo ant galo suolo, stalo. Graižinis l. daromas medžio luobą sulenkiant ir galus susiuvant vytele ar virvute. Jo graižas iki 20 cm, o l. skersmuo 20–40 cm, žiūrint paskirties. Jei siūlus tik metimui ar audimui iš ričių lenkia, tai vartoja mažąjį l. ir lenkia ant jo eilutėmis, kartais pereidami per jas kryžmai, o jei sruogoms — tai lenkia ant didžiojo l., paskui jas nuimdami. Paprastai kairėje rankoje laiko graižą, o dešine užveja siūlus; tačiau įgudusios lenkėjos, ypač lenkdamos mažuoju l., judina abi rankas, pasiekdamos beveik dvigubos spartos. Dvišakis l. buvo daugiau sutinkamas R. Lietuvoje. Dvišakio pagaliuko ilgis iki 40 cm, jo antrame gale įnertas skersinis iki 30 cm ilgio, paprastai atsuktas skersai dvišakę. Ant šio l. siūlus teveja sruogomis, siūlą užkabindami už dvišakės ir pamainomis už skersinuko, pakaitomis keisdami jo galus, tuo būdu gaudami sruogą iki 80 cm ilgio. Iš šios l. kilę ir žemaičių šunkojinis ir dviragis l., padaromi iš trijų pagaliukų, dvišakę pakeičiant antru skersiniu. Kryžminis l., daug kur žinomas lenktuvo vardu, padarytas iš dviejų kryžmai sunertų lazdelių, kurių galuose užsodinta po mažą skersinuką. Per l. kryžmą perkišta ašis, įstatyta į stovą. Vienas ašies galas turi rankeną, kurią sukant, l. skubiai sulenkia siūlus į sruogas. Žemaičiuose jų pasitaiko dar su smagračiu (mediniu) ir siūlų skaitikliu. Ilginis l. žr. Reketys. Žvaigždinis, vytinis ir skristinis l., vartojami siūlams iš sruogų išlenkti (žr. Vytuvai).

S. Daunys, Lankčiai ir jų gaminimas (Gimtasai Kraštas 1942). *A.Mž.*

Lañkuonys 1. bičių žvalgai, kurie suranda spiečiui tinkamą avilį ir jį užima. Norėdami prisivilioti l., bitininkai ištrindavo dravės, inkilo ar šiaip avilio vidų ankstyvomis žemuogėmis bei kitais medingais augalais. Taip pat seniau l. prisivilioti vartojo ir magiškų būdų.

2. Svetimų kaimų uogautojai, grybautojai, žvejotojai ar medžiotojai (kilpininkai, sląstininkai), slapta besilankantieji į bendrines ar kitų valdas; nekviesti vestuvių ar kitų vaišių svečiai (žr. Guogis); vyrai, viešai ar slaptai lanką merginas. XIX a. kaime buvo įprasta, kad pas subrendusias, vedybinio amžiaus merginas ateina vyrukai iš savo ar kaimyninio kaimo šeštadienių ar sekmadienių (žiemos metu ir kitomis dienomis) vakarais būriu ar pavieniui ir pas jas pasilieka iki išnaktų. Jei tėvams vy-

P. Augius Iliustracija

rukas patinka (geros giminės, turtingas), tai ir patys tėvai tokio l. dažnai ‚nemato', jei šis pas jų dukrą palieka ilgiau (kartais iki pat ryto), o nepatinkantį patys tėvai išveja ar net su kaimynų talka išgena. Vasaros metu, kai merginos miega klėtyse, daržinėse, l. mažiau varžosi ir dažnai jau dingsta gana vėlai, kartais net su dienele. Buvo l. naktibaldų, kurie tą patį vakarą aplankydavo eilę merginų, dažnai triukšmingai belsdamiesi, sukeldami visus sumigusius ir pn. Panašų l. Pagirio vardu Žemaitė aprašė Rudens vakaro apsakymėlyje. Tėvai, šeimininkai, kurie nekenčia pas dukrą ar tarnaitę slaptai ateinančio l., stengiasi patys vieni ar su kaimynų talka tokį l. sugauti ir jį išbarti, išgėdinti, paprastai išdegutuodami, arba ir prikulti, kaimo vyrukams, jei šie l. nėra draugai, talkinant. Pats l. paprotys iki paskutinių dienų dar daug kur buvo išlikęs R. Aukštaičiuose, Žemaičiuose (Luokė, Mažeikiai, Nemakščiai), Užnemunėje (Zapyškis, plg. Lietuva 250 nr. 1925) ir kt. Pats l. paprotys kitur žinomas ‚ėjimu, gūžtavimu, kamaravimu, katinavimu, kauklinėjimu, klėtinėjimu, merginėjimu, tursinėjimu' ir kt. R. Wikman, nagrinėjęs skandinavų, vokiečių, pabaltiečių (lietuviškosios medžiagos

jam teikė kun. A. Sabaliauskas) ir kt. l. papročius, juos laiko įvadine vestuvių dalimi. Jo nuomone, švediškasis l. (‚kiltgang') paprotys buvęs visai padorus. Pas mus XIX a. ir vėliau l. paprotį aiškiai smerkė Pabrėža, Gimžauskas ir kt. kunigai, ypač kai jis įgavo daugiau slaptos pobūdį. Iš mūsų dailininkų l. temą palietė P. Augius.

K. J. Aleksa, Lietuvos moteris sodietė (anketų duomenys) 1932; *K. R. Wikman,* Die Einleitung der Ehe 1937; *A. Kriauza,* Šis tas apie kupiškėnų jaunimo pramogas (Gimtasai Kraštas 1943); *K. Grinius,* Atsiminimai ir mintys I, 1947; *A. Garmus,* Nemuno pakrantėmis 1951. *A.Mž.*

Lankupà (Lenkupis) upelis Lukšių vls., Šakių aps., Siesarties (Šešupės) deš. intakas, 9 km ilgio; įteka ties Lukšių mstl.

Lankupiai (vok. Lankuppen) k. Minijos upės ir Karaliaus Vilhelmo perkaso santakoje, Klaipėdos aps., 8 km į p. nuo Priekulės. Apie 450 gyv. Minijos ir perkaso vandens keliu eina laivai ir sieliai iš Nemuno į Klaipėdą, išvengdami pavojingos kelionės Kuršių Marėmis. Vartinių šliuzų įrengimai ties L. transportus perkelia į kanalą; jie sutrukdo Minijos vandenų išsiliejimą į kanalo rajoną potvynių metu. — L. veikė pieninė, paštas, mokykla (joje XIX a. ilgą laiką mokytojavo Mikelis Šapalas, tikybinių raštų ir giesmių autorius). 1912 L. buvo įsikūrusi jaunimo organizacija Jaunimas (pirm. Jokūbas Kavolis). Nepriklausomos Lietuvos laiku veiklus buvo Santaros skyrius. Minijos deš. krante ties L. 1897 aptiktas naujojo akmens amžiaus pabaigos kapas. *M.Nb.*

Lankupių šliuzas Šilutės aps. Karaliaus Vilhelmo perkaso (žr.) pradžioje, prie įėjimo iš Minijos; šliuzas 157 m ilgio, galuose turi dvejus vartus, suveriamus iš abiejų pusių; anga 11 m pločio, netinka platesniems laivams. Paprastai vartai laikomi atviri tik Minijos potvynio metu ar audrai siaučiant Marėse. L.š. buvo vienintelis Lietuvoje.

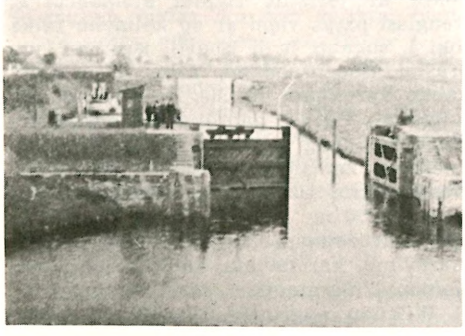

Lankupių šliuzas

Lanner Joseph Franz Karl (1801–1843) austrų šokių muzikos kompozitorius. Kurį laiką grojęs smuiku šokių kapeloje, L. įsteigė 1824 savo orkestrą, netrukus susilaukusį didelio populiarumo. Šiam orkestrui L. parašė per 200 įvairių šokių (daugiausia valsų ir vad. Ländler), iš kurių išskirtina vėlyvesnieji valsai: Die Pester, Die Werber, Hofballtänze, Die Romantiker, Abendsterne ir ypač Die Schönbrunner. Praplėtęs valso formą ir iškėlęs jį į meninio kūrinio lygį, L. yra laikomas ryškiausiu klasikinio Vienos valso pradininku.

F. Rebay ir O. Keller, J. L. 1901; *F. Lange,* J. L. und Johann Strauss ²1919; *A. Weinmann,* Verzeichnis der im Druck erschienenen Werke von J. L. 1948. *K.O.*

Lannes Jean, duc de Montebello (1769–1809), vienas gabiausių Napoleono generolų. Dalyvavo su Napoleonu Italijos ir Egipto žygiuose. Už pasižymėjimą Montebello mūšyje 1800 Napoleonas jam suteikė Montebello kunigaikščio titulą. 1804 buvo paskeltas maršalu. Dalyvavo Austerlitzo, Jenos, Friedlando mūšiuose. 1809 II paėmė Saragosą ir tais pačiais metais, po trijų mėnesių, sužeistas prie Esslingeno, mirė Vienoje.

Lannoy žr. Ghillebert de Lannoy.

Lanolinas (iš lot. lana ‚vilna') vilnų ‚riebalai', valyta, bevandenė, į riebalus panaši medžiaga, gaunama iš avių, Ovis aries L., vilnų. Vilnų ‚riebalai' ekstrahuojami praskiestu šarmų tipalu; susidariusi emulsija parūgštinama; dėl to ‚riebalai' atsiskiria nuo vandeninės fazės, išplaukdami į paviršių. Atskirtas ‚riebalinis' sluoksnis toliau plaunamas vandeniu centrifugose ir baltinamas. L. yra baltai gelsva, būdingo aromatinio kvapo, klampi medžiaga. Lydosi 34–40°C. Netirpsta vandenyje, bet gerai tirpsta organiniuose tirpikliuose. L. susideda iš cholesterolo, lanosterolo ir alifatinių alkoholių riebalinių rūgščių esterų, taip pat iš laisvų alkoholių, riebalinių rūgščių ir angliavandenilių. L. vartojamas medicininių tepalų ir kosmetinių kremų gamyboje, kaip pastovi, nekartėjanti medžiaga. Turėdamas savumą absorbuoti apie 30% vandens ir sudaryti vandens aliejuje pastovias emulsijas l. padeda vandenyje tirpstančių medžiagų inkorporavimui į tepalus. *St.K.*

Lans Jean (1541 Belgijoje — 1591 XII 3 Jaroslave) jėzuitas, Bolonijos univ. teisių

daktaras, kurį laiką buvęs Vilniuje ir dėstęs akademijoje.

Lansbury George (1859–1940) anglų darbiečių politikas. 1910–12 ir 1922–40 žemųjų rūmų narys. 1929–31 ministras, vėliau ligi 1935 darbiečių partijos vadas parlamente. Iš šių pareigų pasitraukė protestuodamas prieš Tautų Sąjungos nutarimą taikyti Italijai ūkines sankcijas už Etiopijos užpuolimą (tai, jo nuomone, grėsė karo išsiplėtimu). Griežtas pacifistas (My Quest for Peace 1938, This Way to Peace 1940). 1912 jis įsteigė darbiečių organą Daily Herald ir kurį laiką redagavo.

Lansdowne 1. Henry Charles Keith Petty-Fitzmaurice, L. markizas (1845–1927), anglų politikas. 1883–88 Kanados gen. gubernatorius, 1888–93 Indijos vicekaralius, 1895 karo ministras, 1900–05 užsienio reikalų ministras (sutartis su Japonija 1902 ir su Prancūzija 1904). Nuo 1906 konservatorių vadas lordų rūmuose. 1915–16 ministras be portfelio. Susipykęs su Lloyd George, 1916 iš politinio gyvenimo pasitraukė.

2. William Petty-Fitzmaurice, L. markizas, žr. Shelburne.

Lansing Robert (1864–1928) JAV diplomatas, valstybės sekretorius 1915–20. Baigęs Amherst kolegiją, 1889 tapo advokatu ir dešimt metų praktikavo. Kaip JAV atstovas dalyvavo keliose arbitražo bylose tarptautiniame tribunole. 1914 paskirtas į valstybės departamentą; W. J. Bryanui pasitraukus, 1915 tapo jo įpėdiniu. Vadovavo amerikiečių delegacijai Paryžiaus taikos konferencijoje. L. būnant valstybės sekretoriumi, JAV negalėjo apsispręsti, kaip teisiškai elgtis su Rusijos prarastomis žemėmis. L. priešinosi naujų, iš tų žemių susidariusių valstybių pripažinimui, kol japonai nepasitrauks iš jų užimtų Tolimųjų Rytų sričių. Dėl šios politikos ir Lietuvos nepriklausomybė buvo pripažinta tik L. pasitraukus iš pareigų. Dėl savo abejonių Tautų Sąjungos klausimu ir dėl vidaus politikos priežasčių, jis buvo 1920 II Wilsono paprašytas atsistatydinti. Jo raštai: The Peace Negotiations 1921, The Big Fours and Others of the Peace Conference 1921, War Memoirs of R. L. 1935, The Lansing Papers 1914–20, 2 tt., 1939–40.

V. Vrd.

Lansing JAV mst.; Mičigano valstybės sostinė (nuo 1847) prie Grand River ir Cedar River santakos, 130 km į v. nuo Detroito; 91.700 gyv. (1950). Didelė automobilių ir jų dalių, mašinų, motorų, chemikalų, siurblių, cukraus ir kt. pramonė. Kapitolio rūmai pastatyti iš New Hampshire granito 1878. Liaudies univ. (įkurtas 1933), valstybinė aklųjų m-la, kat. vyskupo rezidencija. East Lansing (žr.), L. priemiesty, 1855 įkurta žemės ūkio kolegija išaugo ir 1955 buvo pakelta į Mičigano valstybės univ. Šiame universitete dirba (dr. J. Mockaitis, St. Orentas) ar studijuoja ir lietuvių, kurie drauge su apylinkės lietuviais 1958 I 4 įsteigė kultūrinio pobūdžio Lietuvių klubą, įregistruotą universitete.

Lanskoj Sergej Stepanovič (1787–1862) rusų politikas, nuo 1850 valstybės narys, 1855–61 vidaus reikalų ministras L. parengė baudžiavos panaikinimo projektą — siūlė atleisti valstiečius iš baudžiavos be žemės, bet duoti išsipirkti sodybas.

Lanskoronskis Juozas (g. 1893 I 7 Žąsiškio vsd., N. Radviliškio vls., Biržų aps.) gen. štabo pulkininkas. 1911 baigė Rygos klasikinę gimn., 1915 Petrapilio istorijos - filologijos institutą. Mokytojavo prie to instituto veikusioj gimnazijoj ir drauge Petrapilio liet. bendrojo lavinimo kursuose, vėliau išaugusiuose į gimnaziją. Pašauktas į kariuomenę, 1916 rudenį baigė imp. Povilo karo mokyklą ir tarnavo Petrapilio leibgvardijos pulke. Organizavo lietuvių karius Petrapily. 1919 pavasarį grįžęs Lietuvon, buvo paskirtas Biržų gimn. dir., bet šių pareigų nepradėjo eiti, nes mobilizuotas Lietuvos kariuomenėn. Kovų metu visą laiką buvo fronte prieš bolševikus, bermontininkus ir lenkus kaip kuopos ir bataliono vadas, nuo 1920 pavasario divizijos štabo viršininkas. 1920 XI drauge su kar. Pundzevičium sudarė Širvintų – Giedraičių kautynių planą, kuris buvo priimtas ir vykdomas I divizijos vado kar. E. Adamkavičiaus ir gen. S. Žukausko. Už pasižymėjimus apdovanotas Vyčio kryžiumi 4 ir 5 laipsnio (vėliau gavo eilę ordinų ir iš svetimųjų, tarp jų prancūzų garbės legiono ordiną II laipsnio). Pasibaigus kovoms, komandiruotas į Prancūziją baigė St. Cyro karo mokyklą ir grįžęs lektoriavo Aukštuosiuose karininkų kursuose ir karo mokykloj. Vėliau buvo Karo mokslo skyriaus viršininku. 1926 bu-

J. Lanskoronskis

vo pasiųstas į Briuselio karo akademiją, kurią baigęs (1929) buvo divizijos štabo viršininkas, gen. štabo II skyriaus viršininkas, 6 pėst. pulko vadas, o nuo 1937 rudens karo atašė Paryžiuje. Pulkininku pakeltas 1929. Rašinėjo Mūsų Žinyne (kurį laiką jį redagavo), Karde, Kary, Lietuvoj, Lietuvos Aide, Vakaruose, Drauge, Naujienose ir kt. Daug dirbo karinių statutų ir instrukcijų redagavimo komisijose. Stambių junginių vadovavimo statuto autorius. Išleido veikalėlį Kariuomenės organizacijos bruožai 1927 (82 psl.). Dalyvauja Lietuvos laisvinimo darbe, rašinėdamas kitataučių spaudoje ir dalyvaudamas tarptautiniuose kongresuose. 1956 pabaigoj Vliko prezidiumo buvo pakviestas sudaryti Vykdomąją Tarybą, bet šis uždavinys nepavyko. *L.Šm. ir K.Alš.*

Lanson Gustave (1857–1934) prancūzų literatūros istorikas, garsaus literatūros istorijos vadovėlio (Histoire de la littérature française 1894) autorius. Iš literatūros kritiko ir istoriko L. pirmiausia reikalavo mokslinės nuotaikos ir kuklaus objektyvumo, ragindamas nepasitikėti įspūdžiu ir vengti greitų, tyrinėjimais neparemtų sprendimų. Savo istorijoje pirmas nustato literatūrinių faktų istorinę, politinę ir idėjinę vietą: estetinis momentas nustumtas į antrąjį planą. Būdamas tipingas prancūzų universitetinės kritikos atstovas, L. nedaug pasitikėjo inventorizacinėmis schemomis ir pagal jas sudarytais sprendimais, viską skirstydamas griežtai apspręstomis kategorijomis ir permaža dėmesio skirdamas pereinamiems momentams bei žmogui. Vis dėlto dalis jo sprendimų, ypač liečiančių klasicizmo ir šviečiamojo amžiaus literatūrą, tebegalioja ir šiandien. Iš kitų L. darbų minėtini: Bossuet 1890, Boileau 1892, Voltaire 1906, Manuel bibliographique de la littérature française moderne (1909–1914); taip pat labai gerai dokumentuotas kritiškas A. de Lamartine Méditations Poétiques leidimas 1915. *A.Č.*

Lansperger (nuo gimimo vietos Landsberg prie Lecho, iš tiesų Gerecht) Johannes Justus (1490–1539) vokiečių kartūzas, daugiausia veikęs Kölne. Atsverti Erazmo Roterdamiečio įtakai parašė panašaus vardo, bet viduramžinių nusiteikimų veikalą Enchiridion Militiae Christi, skirtą pasauliečiams, bet pritaikytą tiktai vienuoliams. L. buvo vienas iš Švč. Jėzaus Širdies garbinimo pirmatakų. Jo raštai paskutinį kartą 5 tomais išleisti 1888–90.

Lantanas (gr.) cheminis elementas, simboliškai žymimas La, eilės nr. 57, at. sv. 138,92, valentingumas 3 (ir 2?). Aptiko ir ištyrė K. G. Mosanderis 1839. Pasitaiko cerite, monacite, lantanite ir kt. Sudaro $1{,}9 \times 10^{-3}$% žemės plutos. Baltas metalas, ore tamsėja, lydosi 810°C. Labai veiklus elementas, net šaltyje skaldąs vandenį. Mineralinės rūgštys lengvai tirpdo l., tačiau l. netirpsta šaltoje, koncentruotoje H_2SO_4. L. sudaro lydinius su daugeliu metalų. Svarbiausi junginiai: oksidas La_2O_3, hidroksidas $La(OH)$, karbonatas $La_2(CO_3)_3 . 8H_2O$, chloridas $LaCl_3 . 7H_2O$. Nuo l. lantanidais pavadinti 15 cheminių elementų nuo 57 ligi 71 eilės nr., t.y. nuo l. ligi lutecio. *P.Jc.*

Lanugo (lot.) švelnūs plaukeliai, kuriais yra apaugęs beveik visas embriono (nuo 5–6 mėn.) ir vėliau naujagimio paviršius.

Lanzarote Kanarų rytinė sala, vulkaninės kilmės, kalnuota (ligi 684 m); 845 km², per 28.000 gyv. Svarbiausia vietovė Arrecife.

Laocė (Lao-tse, kitaip Lao Tan) kinų išminčius, kuriam priskiriamas veikalas Tao-te-kin, susidedąs iš 81 trumpų, dalimi rimuotų skyrelių ir išdėstąs mistinę doktriną, gavusią taoizmo (žr.) vardą. Nors L., šalia Konfucijaus, laikomas žymiausiu kinų išminčiumi, apie jo gyvenimą nieko tikra nežinoma. Tradiciškai nurodoma jį gyvenus VI a. pr. Kr. ir buvus imperatoriaus rūmų bibliotekininku (Li Erh vardu), tačiau šiandien daugumas tyrinėtojų linkę laikyti jį gyvenus vėliau bent keliais šimtmečiais. Vėlesni L. sekėjai, Budos pavyzdžiu, apipynė jo gyvenimą įvairiomis legendomis: jis buvęs pagimdytas šviesos spindulio, išbuvęs motinos įsčiuje 72 metus, gimęs baltais plaukais, po slyvos medžiu (li), ir nuo to medžio pasirinkęs sau vardą (Li) ir t.t. Jo veikalo vokišką vertimą parūpino R. Wilhelm 1921, anglišką A. Waley 1934.

R. Wilhelm, L. und der Taoismus 1925; *A. Waley,* The Way and the Power 1934; *Lin Yutang,* The Wisdom of China 1950; *J. J. L. Duyvendak,* Tao Te Ching 1954.

Laodikėja (gr. Laodikeia) senovės M. Azijos keletas miestų, iš kurių svarbesni:

1. L. prie Liko upės, sen. Frigijoj, netoli dabartinio turkų miesto Denizli, įkurta III a. pr. Kr. Antiocho II Siriečio. Vilnų pramonės dėka romėnų laikais labai iškilo. Gausu buvo žydų, ir todėl čia anksti pradėjo plėstis krikščionybė. L. buvo viena iš vad. septynių pirmųjų bažnyčių. 360 L. bu-

ve sušauktas Bažnyčios susirinkimas. Turkai 1402 L. visiškai sugriovė. Griuvėsiuose yra išlikę vandentiekio likučių, du teatrai ir kt.

2. L., dabartinė Latakija (žr.), įkurta Seleuko I ir pavadinta jo motinos Laodikės vardu. Justinijonas buvo L. padaręs Teodosijos provincijos sostine. Ligi VI a. ir Kryžiaus žygių metu L. buvo vyskupijos centras. Po II pas. karo L. vėl atgavo savo ūkinę reikšmę, pastačius uostą.

V. Schultze, Altchristliche Städte u. Landschaften 1922.

Laokoonas graikų mitologijoj Trojos kunigas, kuris trojiečius įspėjo nevežti miestan medinio arklio. Dievai nutarė Trojos žiugimą, todėl pasiuntė dvi dideles gyvates L. ir dviem jo sūnums užmušti.

L. skulptūra, rodiečių Hagesandro, Polidoro ir Atanadoro I a. pr. Kr. vidurio kūrinys, buvo 1506 atrasta imperatoriaus Tito termose Romoje. Tai meistriškas antikinio baroko darbas, paneigiąs klasinio meno nuosaikumą, pilnas judesio, nerimo ir įtempimo; L. veidas iškreiptas kančios su konvulsyviai sutrauktomis raukšlėmis kaktoje. Klasicizmo meno teoretikams L. skulptūra buvo didelė problema. Ją analizavo Winckelmannas, Goethe, o Lessingas apie ją parašė stambų veikalą; jo nuomone, skulptūroje įvykis sukoncentruotas į vientisą kompoziciją, o Vergilijus Eneidoje paeiliui aprašė visus tragiškuosius momentus. Dabar manoma, kad L. skulptūra nėra graikų originalas, bet romėnų kopija.

Laokoono skulptūra (Vatikano muz.)

G. E. Lessing, Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie 1766; *Cassel,* L. in Mythe und Kunst 1890. *P.Rkl.*

Laomedontas (gr. Laomedon, -ontos) graikų mitologinis Trojos karalius, Priamo tėvas. L. nesumokėjo sutarto užmokesčio Apolonui ir Poseidonui už Trojos sienų statymą ir už bausmę turėjo atiduoti savo dukterį Hesionę Poseidono siųstam jūrų baisūnui; šį užmušęs Heraklis Hesionę išvadavo.

Laon mst. š. Prancūzijoj, 35 km į š.v. nuo Reimso; apie 20.000 gyv. (1956). Sena karo tvirtovė, tekstilės pramonė. Daug

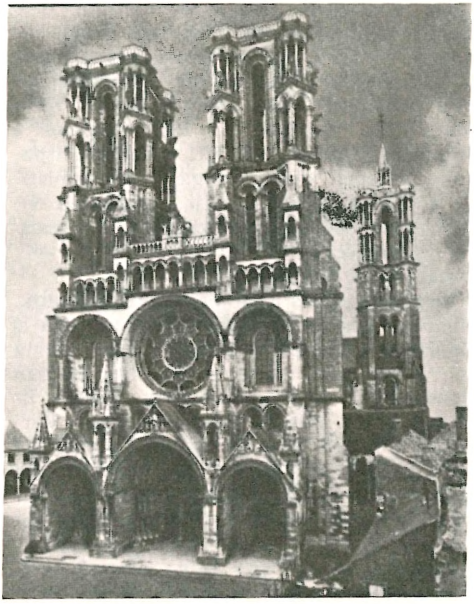

Laono katedra

gyv. verčiasi daržininkyste — augina artišokus ir šparagus. L. katedra (1170–1230) su 7 bokštais yra vienas didžiausių ankstyvosios gotikos kūrinių. I pas. karo metu 1914 VIII užimtas vokiečių, kurie čia išsilaikė ligi 1918 X 13.

Laosas Indokinijos valstybė (nuo 1946 karalija) į rytus nuo Tajo, nuo kurio skiria Mekono upė (Mekong); 237.000 km²,

apie 1,5 mil. gyv. (1954). Žemės paviršius kalnuotas, daugiausia apaugęs tropiniais miškais. Klimatas musonų: sausas žiemą (kurios metu karšta) ir labai lietingas vasarą. Gyventojai labai mišrūs, bet vyrauja siamiečių kilmės lao gentis. Miestuose ir mažesnėse vietovėse dominuoja kinų pirkliai ir amatininkai. Žemumose auginama ryžiai, kurių didelė dalis eksportuojama, o kitur — medvilnė, tabakas, vaismedžiai, daržovės ir opijaus duodantieji augalai. Be to, dar išvežama indigo, kavos, kietmedžio teako, prieskonių. Randama aukso, cino, švino ir brangakmenių. Adm. centras Vientiane prie Mekono, o karaliaus rezidencija Luan-Praban (Luang-Prabang) krašto viduryje. Kultūriniu atžvilgiu kraštas atsilikęs, bet atgavus nepriklausomybę, daroma pažanga. L. vardas kilęs iš Tajo XIII a. atsikėlusios tautelės, kuri 1353–1707 turėjo įkūrusi savo valstybę Lančan (Lančang), vėliau suskilusią ir 1893 patapusią Prancūzų Indokinijos dalimi. 1949 gavo nepriklausomybę Prancūzų Unijos rėmuose, o 1954 VII 21 Ženevos sutartimi, L. vyriausybei pareikalavus, prancūzai sutiko atitraukti savo karines įgulas. Kaip suvereninė valstybė L. 1955 priimtas į Jungtines Tautas. 1957 XII vyriausybei pavyko susitarti su maištinga, prokomunistine š. dalies administracija, grasinusia vidaus karu, dėl sudarymo vienos visam kraštui vyriausybės. *A.B.*

Laotse žr. Laocė.

Lapainia upelis Kruonio vls., Kauno aps., Nemuno deš. intakas, 24 km ilgio; teka iš Gabio ež. į š.v. per Kalvių ež., pro Kalvių ir Vilūnų bžk., įteka į Nemuną žemiau Darsūniškio, ties Guogos rėva; krante likusios senos pilaitės žymės. Intakai: Vertimas, Purvelė, Kruonė. Baseino plotas 117 km², vid. debitas 0,8 m³/sek. Prie L. yra ankstyvojo geležies amžiaus sodyba, kur aptikta titnaginių dirbinių ir grublėtosios keramikos liekanų. Netoli žiočių yra pylimų.

Laparoskopija (gr.) pilvo ertmės tyrimas specialiu apšviečiamuoju optikos instrumentu, vad. laparoskopu, pravedamu į pilvo ertmę pro pradurtą pilvo sieną.

Laparotomija (gr.) chirurginė operacija — pilvo sienos prapiovimas ir pilvo ertmės atidarymas.

Lapas sudėtingas ir didžios reikšmės augalo riboto augimo organas. Lapai (phyllomes) yra įvairūs pagal sudarymą ir funkcijas, pvz. žalieji, žiediniai, dengiamieji, skiltiniai ar daiginiai (cotyledones). Gausiausi yra žalieji l. (pvz. 1 akras kukurūzų turi apie 4 akrus jų l. paviršiaus ploto). Juose vyksta CO_2 asimiliavimas, vandens pašalinimas, pagamintų organinių medžiagų augalui perdavimas ir kt. L. didumas įvairus, nuo keletos mm iki 6–7 m ilgio. Atskiri augalai turi skirtingus lapus. Augliuose l. tvarkomi pražangiai, priešėtai, menturiškai. L. yra sudėti iš plaštakos ir lapkočio, kuris varpinių augalų virtęs lapamakšte. L. esti įvairios formos: kiaušiniški, ližiški, liežuviški, ietiški, inkstiški ir kt. Jų pakraščiai lygūs arba įvairiai dantyti bei taip pat sklypėti, kaip klevo, plunksniški, kaip šermukšnio. Esama paprastųjų l., kaip liepos, ir sudėtinių, kaip uosio, kur l. susideda iš atskirų lapelių. Plaštakos paviršius yra ryškiu arba neryškiu atskiriems augalams būdingu gyslų tinklu, kurį sudaro viduje esą indų kūleliai; esama ir nešakotų gyslų (vienagysliai l.). Abiem plaštakos pusėmis epidermėje esama mikroskopinio didumo atvarėlių, kurių būna nuo 1000 iki 100.000 viename cm². Po viršutine epiderme seka statinis, arba palisadinis, audinys, kurio celėse susitelkę gausūs chlorofilo grūdeliai. Giliau seka purioji parenchima (mezofilas).

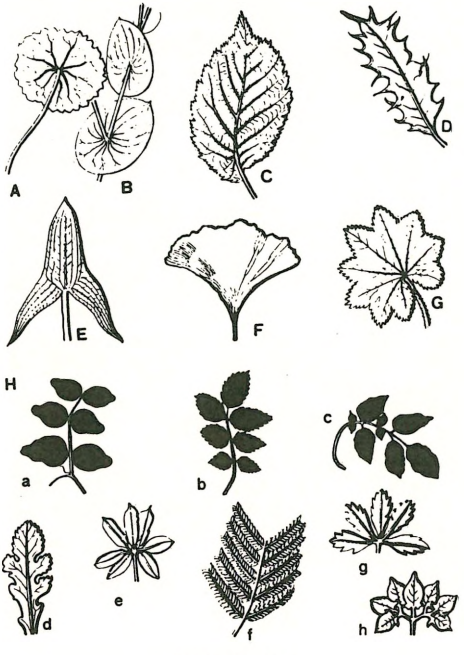

Lapų formos

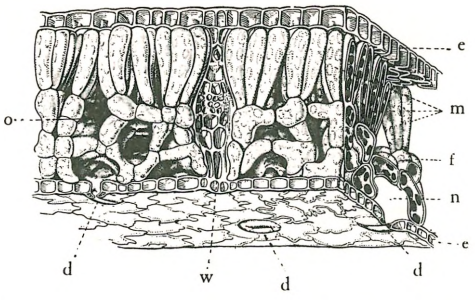

Lapo vidaus sudarymas (padidinta): e — viršutinė ir apatinė epidermė, m — palisadinis audinys, f — purioji parenchima, n — oro tuštymė, d — atvarėlis, w — indų kūlelio (gyslos) piūvis, o — tarpceliai

Visos šoninės gyslos (indų kūleliai) per centrinę gyslą arba, kai jos nesti, tiesiog sueina į lapkotį, kuris jungiasi su augaliniais bei stiebiniais indų kūleliais, būdamas ryšiu tarp lapo ir viso augalo kūno. L. laikosi augale nuo keletos savaičių (Fouquiera splendens) ligi 4–5 mėn. vasaržalių lapuočių ir 3–4 metų spygliuočių vidutinio klimato juostoje. Tie l., kurie išsilaiko daugiau kaip vieną vegetacijos periodą, vadinami, kaip ir patys augalai, amžinai žaliuojančiais (pušies, rūtos); išbūną vieną vegetacijos periodą — vasaržaliai (klevo, beržo). Natūraliam l. k r i t i m u i jo prisegimo vietoje iš anksto susiformuoja atskiriamasis celių audinys. L. nukritus lieka augalo skirčiai būdinga dėmė su indų kūlelių galais, kuri vadinama l. p ė d a. Pastaroji apklojama kamštiniu sluoksniu.

Kai kurių augalų veislių bei sodinių formų l. yra raudonos, geltonos, sidabrinės bei kt. s p a l v o s, pvz. raudonojo buko; jų žalioji spalva liekasi giliau audiniuose. Vidutinio klimato juostoje vasaržalių l., ypač lapuočių, spalva rudenį, fotosintezei pasibaigus, prieš krintant keičiasi, nykstant chlorofilui ir besireiškiant geltoniesiems plastidų pigmentams karotinui ir ksantofiliui (beržų, topolių). Raudonas, violetiškai raudonas spalvas sukelia besigaminą antocianino junginiai, kuriems palankus skaidrus, saulėtas vėsus rudens oras.

Be didžios l. reikšmės gamtos ekonomikoje kaip organinių medžiagų gamintojų, dar pabrėžtina ir jų kaip žaliavos vertė žmogaus bei gyvulio maistui, neminint jau prieskonių, vaistų, tabako gamybos ir kt.

L. d a i g a i. Kai kurių augalų lapų pakraščiais įkarpose, tarpdančiuose savaime suželia daigai, kylą iš esamų nediferencijuotų meristeminių audinių, pvz. Bryophyllum, Kalanchoe augalų, augančių tropinėse srityse. Neretai šie daigai atsipalaiduoja patys ir nukritę žemėn ima augti kaip jaunaugaliai. Esama taip pat augalų, turinčių savybę sukelti naują augalą iš vad. l a p ų a t k a r p ų, pvz. kai kurias begonijas galima suželdyti iš gyslų atkarpų, gloksinijas iš lapkočių. *J.Rkt.*

Lapas Kaune 1932 XI pasirodęs iliustruotas sekmadienio savaitraštis. Leido L. Gurskis, red. Alf. Dargis. Ėjo neilgai.

Lapas Viktoras (1917 VIII 15 Ukrainoj— 1941 VII 1 Kaune) inžinierius. Su tėvais grįžo Lietuvon 1921, nuo 1925 mokėsi Kupiškyje, Kauno Aušros gimn. ir 1934 baigė Kėdainių gimn. Studijavo keletą metų VDU technikos fak. ir konkurso keliu (iš 32 kandidatų) gavo krašto apsaugos m-jos stipendiją Breste, Prancūzijoj, specializuotis povandeninių laivų statyboje. Baigęs studijas, 1939 grįžo Lietuvon, baigė aspirantu karo m-lą ir buvo paskirtas Prez. A. Smetonos laivan. 1941 birželio mėn. sukilime buvo prie Aleksoto tilto sužeistas ir netrukus nuo žaizdų mirė. Palaidotas Kauno kapinėse drauge su kitais šio sukilimo partizanais. Veikė skautuose ir jūros skautuose, priklausė Plieno stud. korporacijai.

Lapašinskas Jonas (g. 1923) poetas. Dirbo Tarybinio Rokiškio, vėliau Švyturio redakcijoj. 1947 pradėjo studijas VU. Kai kurie jo eilėraščiai buvo premijuoti sovietinių lietuviškų dainų konkursuose. 1953 išėjo eilėraščių rinkinys Jaunystės daina.

La Patellière Amédée Dubois de (1890–1932) prancūzų tapytojas. Meno mokėsi Académie Julian ir iš pradžių dirbo impresionizmo poveikyje. Po I pas. karo La P. nebepajėgė prisitaikyti prie naujų sąjūdžių, ir dėl to jo vardas šiandien retokai teminimas. Jo tapyba, paremta gamtinėmis studijomis ir sezanine konstrukcija, pasižymi giliu tikrovės išgyvenimu ir paprasta, bet subtilia, formų poezija (Liseuse en robe jaune, Musée d'Art Moderne, Paris; La Fenêtre à Machery, Musée des Beaux-Arts, Paris). La P. palinkimas į tradiciją pagristas ne akademine meno samprata, bet įgimtu paprastų tikrovės formų pamėgimu. *A.Lc.*

La Paz (pilnas vardas L. P. de Ayacucho) Bolivijos respublikos faktinė sostinė nuo 1900 (nominalinė sostinė Sucre), aukščiausiai pasauly esąs didmiestis, 3636 m nuo j.l. Kordiljerų masyvo Cordillera Real v. pakrašty; apie 400.000 gyv. (1955). L.P. yra sujungtas geležinkeliais su Čilės uos-

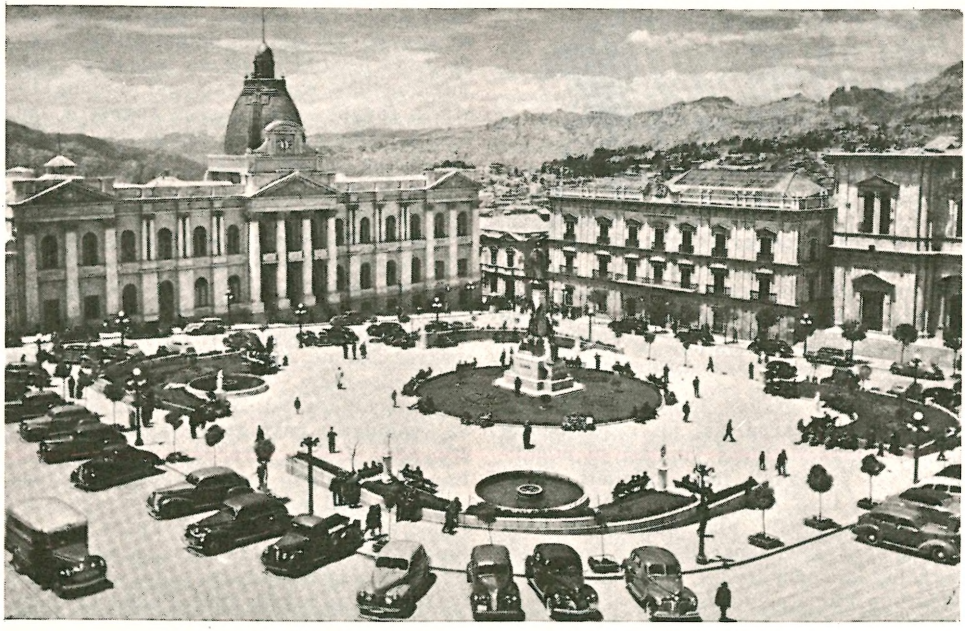

La Paz: Murillo aikštė su jo paminklu, parlamento ir prezidento rūmais

tais Arica ir Antofagasta ir turi aerodromą. Žymus krašto kultūros ir mokslo institucijų centras su universitetu, keliomis kitomis aukštosiomis mokyklomis, muziejumi, teatru. Miesto centrą sudaro Plaza Murillo aikštė su nauja katedra, parlamento ir valdinių įstaigų rūmais. L.P. yra žymus eksporto (vaisių, mineralų, alpakos) prekybos centras, neturįs reikšmingos pramonės. Įkurtas ispanų 1548 kaip Nuestra Señora de la Paz ant inkų sunaikinto miesto griuvėsių. *A.B.*

Lapčinskis (Łapczyński) Kazimieras (1823 Kupišky — 1892 Lenkijoj) botanikas. Studijavo Varšuvoj matematiką. Ištremtas į Kaukazą, 1846–57 tarnavo rusų kariuomenėj inžinierium. 1868–81 Varšuvoj geležinkelio tarnautojas. Tyrinėjo Tatrų ir kt. vietų augmeniją. Eilė jo straipsnių, išspausdintų žurnale Pamiętnik Fizjograficzny, liečia Lietuvos florą, pvz. Wycieczka na Litwe i na Baltyk (IV, 1884), Półwysep Birstańszki (VI, 1886), Roślinność kilku miejscowości krajowych (VIII, 1888), Zasięgy roślin (IX–XII, 1889–92), Z powiatu Trockiego do Szczwawnicy (XII, 1892). *K. Rgl.*

Lapė šuninių (Canidae) šeimos plėšrus laukinis gyvulys. Anksčiau buvo priskiriama šunų genčiai, bet dabar daugelis jų rūšių laikomos savitomis gentimis, iš kurių žinomiausia yra Vulpes, priklausanti atskiram Vulpinae pošeimiui. Yra esminių skirtumų snukio kaulų struktūroje: lapės nosies angos neatviros į priešakinius sinusus, kaip šuns. Būdingi l. savumai: pailgas, smailokas snukis, stačios trikampės ausys ir ilga (apie 35 cm), tiesi, gauruota uodega. Apaugusi tankiais plaukais, kurie, pagal rūšis ir veisles, yra įvairių spalvų. Akys panašios į katės: susitraukusi lėliukė pasidaro pailga. Minta įvairiausiu mėsiniu maistu, ypačiai mėgsta paukščius, peles, stirniukus, kiškelius. Kartais ėda ir vaisius ir kt. augalinį maistą. Gyvena ir vaikus veda olose, kurios turi atsargines angas. Patelė po 9 savaičių neštumo atveda 5–6 jauniklius, kurie, kaip ir kačiukai, pirmąsias 10 dienų esti akli; po kelių mėnesių pradeda patys medžioti, o po metų pilnai subręsta. Jaunikliams maistą neša abu tėvai. L. loja naktį trumpu, kapotu, šiurkščiu balsu. Pasižymi dideliu atsargumu ir savisaugos instinktu, gudrumu, ir dėl to, nors žmonių medžiojama dėl jos vertingo kailio ir pomėgio vagiliauti naminius paukščius, neretai ji sutinkama net ir labai tankiai žmonių gyvenamuose kraštuose. L. sugeba pažinti užnuodytą maistą ir išvengti (dažniausiai) spąstų. Šis psicholo-

ginis savumas davė pagrindo įvairiose tautose atsirasti apie ją turtingam folklorui. Medžioja naktį, o dieną dažniausiai tūno oloje. L. paplitusi visame Senajame pasaulyje, išskyrus Afrikos dalį į pietus nuo Saharos ir visoje Š. Amerikoje ligi Meksikos imtinai.

Svarbiausios l. rūšys ir skirtys:

Paprastoji, arba raudonoji l. (Vulpes vulpes, arba Vulpes vulgaris) gyvenanti Senajame pasaulyje ir gerai pažįstama Lietuvoje. Ji išsiskiria iš kitų l. juodomis ausimis ir letenomis ir baltu uodegos galu. Kailis vasaros metu gelsvai rusvas ar rausvas, o žiemą tamsiai rusvas; papilvė šviesiai pilka ar balta. Labai jai artima savo išvaizda yra amerikinė l. (Vulpes fulva), gyvenanti Š. Amerikoje, kiek šviesesnės spalvos. Abiejų šių skirčių l. gyvenančios tolimoje šiaurėje yra didesnės, o arčiau į pietus — mažesnės. Tačiau net ir poliariniuose kraštuose per žiemą esti veiklios, išlaiko didelius, ilgus šalčius, kurių sezonui užsiaugina tankų plauką. Š. Amerikoje anksčiau buvo plačiai paplitusi pilkoji l. (Vulpes argenteus arba Urocyon cinereoargenteus), kuri laikosi miškuose, dėl to plintant žemės ūkiui, išliko tik p.v. dalyje. Ji yra ilgų kojų, liekna, mažomis ausimis, ilga uodega, mažaverčiu kailiu; sugeba įkopti į medžius ir mėgsta savo ‚butą' įsirengti drevėse. Kanados ir Wyomingo prerijose sutinkama maža, greita Vulpes velox; ji yra apie 70 cm ilgio drauge su uodega, abipus nosies yra tamsios dėmės ir, kaip poliarinių l., padai apžėlę plaukais. P. Kalifornijoje gyvena lieknoji Vulpes macrotis, pažįstama savo didelėmis, ilgomis ausimis. Galva, nugara ir uodega yra pilkos spalvos, o šonai rudai gelsvi. Poliarinėse srityse (š. pusrutulio) gyvena baltoji l. (Vulpes lagopus, arba Alopex lagopus). Kailis vasarą pilksvai rudas, o žiemą visai baltas. Trumpieji brangaus kailio plaukai šios skirties lapių p.r. Aliaskoje ir Aleutų salose turi melsvą atspalvį, ir dėl to jos vadinamos mėlynosiomis l. Melsva skalūninė kailio spalva išsilaiko ištisus metus. Jos Aleutų salose auginamos ūkiuose, nes jų kailiai yra brangiai vertinami. Sidabrinės l. nėra atskira rūšis ar skirtis, o tik paprastosios lapės veislės, gyvenančios šiauriniuose kraštuose. Jų kailis yra juodas, bet ilgųjų (apsauginių) plaukų galai yra pilkos sidabrinės ar baltos spalvos. Laukinės sidabrinės l. yra rečiausios, retesnės ir už juodąsias l., kurios gyvena Hudsono įlankos srityje, bet dėl kailių brangumo jų daug auginama Š. Amerikoje ir Europoje (pirmoji sidabrines l. Europoje ėmė auginti Norvegija 1913, Vokietija 1921, o vėliau ir kiti kraštai). Ir kryžinė l. su juosvu kryžiumi ant nugaros priklauso tai pačiai paprastosios l. skirčiai. Š. Indijoj sutinkama bengalinė l. (Vulpes bengalensis), maža, pilku kailiu, su juodu uodegos galu. Tibete gyvena Vulpes ferrilata, siaura galva, mažomis ausimis, trumpa uodega, gelsvu kailiu, apskritomis akių lėliukėmis. Australijoj nėra autochtoninių l., bet jų įveisė (atvežę iš Europos) triušiams naikinti. Jų tiek daug priviso, kad Australija pasidarė reikšminga l. kailių eksportininkė. *A.B.*

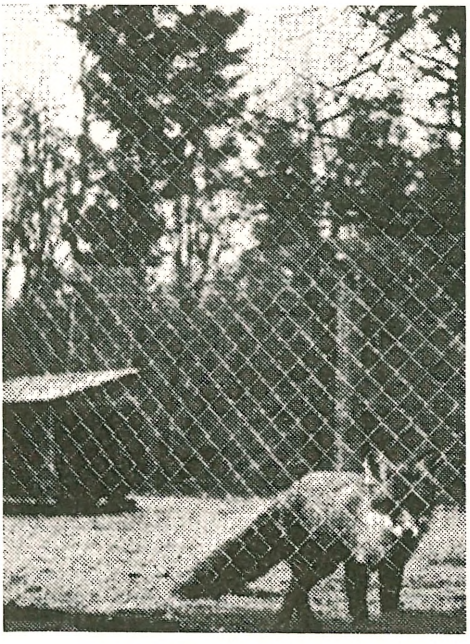

Lapė (Kauno zoologijos sode 1940)

D. L. Kunigaikštijoje, šalia plačiai žinomų bebrų, kiaunių ir iš dalies voveraičių kailių duoklių (žr.), buvo taip pat žinoma ‚lapinė duoklė' (dan' lis'ja). Miškingose srityse, kur paprastai būdavo imamos medaus duoklės, iš medžiojančių valstiečių kai kada buvo reikalaujama dar pridėti kailiais (‚šerst'ju') kiaunę, bebrą ar l. Tokios lapinės duoklės pirmiausia žinomos padniepriuose. XVI a. pradžioje, pvz., Žitomiro aps. vieno Dimitrui Romanovui

atitenkančio kaimo 18 baudžiavinių valstiečių turėdavo, be 40 kibirų prėsko medaus, dar tiekti 12 l. kailių. L. kailiai būdavo eksportuojami. Pačioje Lietuvoje lapenos buvo irgi aukštai vertinamos. Jau D. L. Kng. Kazimieras iš savo sandėlių nusipelnusiems didikams išdalindavo daug brangių lapenų. Lapiniai kaliniai būdavo rūpestingai atžymimi nuo XVI a. dv. inventoriuose.

M. Liubavskij, Oblastnoje delenije i mestnoje upravlenije Litovsko-russkago gosudarstva 1892; Litovskaja Metrika XX 1903, XXVII 1910; Istorijos Archyvas I, XVI a. Inventoriai, sur. K. Jablonskis, 1934; *Z. Ivinskis*, Geschichte des Bauernstandes in Litauen 1933. Žr. Kailis (prekyba), Kiaunininkai. *Z.I.*

Nepriklausomoje Lietuvoje pirmasis sidabrines l. auginti ėmėsi prof. T. Ivanauskas, 1929 rudenį už apie 28.000 lt. įvežęs 5 l. (Ringaudų k., prie Kauno). Vėliau sidabrines l. (jų gavę iš prof. T. Ivanausko) auginti ėmė ir kiti: Jurbarke St. Orentas 1932, Raseinių taisyklingos medžioklės ir žūklės d-jos skyrius, prof. J. Šimkus (Lapių vls.), L. Zamalis (prie Kaunc Jiesioj) ir kt. Dr. M. Mickus (Kaune) augino mėlynąsias l. St. Orento žiniomis, 1940 jau buvo 14 sidabrinių l. ūkių, iš kurių 1937–40 buvo patiekiama rinkai ligi 1000 kailių. Drauge buvo imtasi auginti ir kitus kailinius žvėris, kaip audines, nutrijas, meškėnus. Lietuvos klimatas pasirodė tam reikalui tinkamas. O kadangi žvėreliams išlaikyti reikalingas maistas (skerdyklų liekanos) buvo pigus, tai kailinių žvėrių ūkis labai apsimokėjo. Okupacijos šią ūkio šaką buvo sugriovusios. Pavergtosios Lietuvos duomenimis, juodsidabrinių l. kailių 1950 Lietuvoje supirkta 160, 1952—465, 1954—758, 1956—1765. Rudųjų (raudonųjų) l. kailių 1950 supirkta 1384, 1952—5656, 1954—7462, 1956—6309.

Lapė 1. Alfonsas (g. 1908 X 22 Kapstatų k., Endriejavo vls., Kretingos aps.) kunigas. Kunigu įšventintas 1933, baigęs VDU teol.-filosofijos fak. teologijos skyrių. Vikaravo Tytuvėnuose (išl. Tytuvėnų albumą 1934), kapelionavo Šiaulių berniukų gimn. ir Kauno Aušros berniukų gimn. Pavasario federacijos gen. sekretorius ir Jaunimo Vado red. 1938–40. Rašė pamokslus Draugijoje. Likęs Lietuvoje, 1958 buvo iš Josvainių perkeltas į Ukmergę klebonu ir dekanu.

2. Pranas (g. 1921 Klaipėdoje) dailininkas. Meno mokėsi Kauno meno mokykloje. Per II pas. karą vokiečių išvežtas į Suomiją, vėliau Norvegiją, pabėgo į Švediją, kur dėstė A. Beckmano meno m-loje Stockholme, piešė knygų viršelius, tapė freskas (36×10 pėdų freska Carlstadt mst. rotušėj, minint to miesto 500 m. jubiliejų; 5 freskos Stockholmo pašto muziejuje ir kt.). 1949 atvyko į JAV ir apsigyveno Naujorke. Yra piešęs knygų viršelių ir jas iliustravęs, bet taip pat imasi ir tapybos, atspindėdamas impresionizmo poveikį. Pirmą kartą su pora savo tapybos darbų (aliejumi) dalyvavo 7 liet. dailininkų parodoje Stony Brook Lodge 1953 vasarą. Pirmininkauja Naujorko liet. dailininkų s-gai.

P. Lapė Arkliai

Lapėlaižis, arba voveruška, voveraitė, gaidukas, gaidelis (Cantharellus) lakštabudžių (Agaricaceae) šeimos grybų gentis. L. valgomasis (C. cibarius), apie 8 cm geltonas grybas, plokščia galvele netaisyklingai atriestais kraštais, ties viduriu giliai tauriškai įdubusia. Lakštai siauri, nusileidžią taip pat aukštutinėje kotelio dalyje. Valgomas grybas. Mūsų spygliuočiuose miškuose dažnas. L. tariamasis (C. aurantiacus), panašus į valgomąjį, mažesnis; nevartojamas, laikomas nuodingu. Atvaizdą žr. LE VII, 482. *J.Rkt.*

Lapelė žr. Klapatė.

Lapelis Petras (1889 VIII 24 Rokiškio aps. — 1950 VII 30 Čikagoje) kunigas. 1907 stojo į Seinų kunigų seminariją, kitais metais atvyko į JAV ir tęsė teologijos studijas Kirilo ir Metodijaus seminarijoj Orchard Lake, Mich. 1914 įšventintas į kunigus, apie metus vikaravo liet. Šv. Kryžiaus parapijoj Čikagoj, vėliau ligi 1927 klebonavo Visų Šventųjų parapijoje Roselande. 1927 grįžo Lietuvon, kur ilgą laiką buvo kapelionas Švėkšnos Saulės gimnazijoje. Nuo 1939 VII gavo veikėjo pensiją po 150 lt. mėnesiui. Bolševikams okupavus Lietu-

Kun. P. Lapelis

vą, 1940 pasitraukė į Vokietiją, kur karo pabaigoje buvo patekęs į Lanzendorfo koncentracijos stovyklą. Po karo kurį laiką kapelionavo Bad Wörishofeno liet. stovykloje. Grįžęs į JAV 1947, vikaravo liet. Švč. Panelės Gimimo parapijoj Čikagoj. Klierikaudamas buvo vienas iš Amerikos lietuvių katalikų moksleivių susivienijimo 1912 iniciatorių ir pirmasis pirmininkas, šio susivienijimo organo Mokslevio pirmasis redaktorius (1912–14). Šiame laikraštyje, be straipsnių, spausdino ir eilėraščių Vaidevučio slapyvardžiu. Tuo pačiu slapyvardžiu išvertė E. Loebo Kultūrą ir spaudą 1912 ir sulietuvino eilę komedijų scenai (Medicinos daktaras 1911, Pono Felikso atsilankymas 1911, Žydas ir dzūkas 1912, Guminiai batai ir Nuo ausies lig ausies 1913, Vienuolio disputa su rabinu 1913 ir kt.). Suredagavo Amerikos liet. kat. metraštį 1916 (440 psl.), turintį nemaža žinių JAV lietuvių istorijai. 1917 parašė šv. Kazimiero monografijėlę. Lietuvoj paskelbti jo darbai: Evoliucijos teorija ar evoliucijos principas (iš Kosmo) 1934, Religinio auklėjimo problema ir pastoracijos darbas mūsų mokyklose (Tiesos Kely 1935), Bažnyčia ir laisvė (iš Tiesos Kelio) 1938, monografija Kristupas Kolumbas, didysis jūrų romantikas 1938 (323 psl.), Literatūrinis Italijos renesansas ir Bažnyčia (Draugijoj 1940). JAV jis dar išleido prel. K. Šaulio biografiją 1949. Rankraštyje paliko studiją Krikščioniškosios civilizacijos likimo klausimu. Lietuvoje buvo bebaigiąs parengti knygą apie JAV.

Lapėnas Jonas (1891 VIII 5 Dagilinės dv., Panevėžio aps. — 1937 VII 24 Kaune) ekonomistas. Išsilavinimo pasiekė savamokslišk ai, daugiausia pačia gyvenimo patirtimi. 13 m. amžiaus pradėjo tarnauti pardavėju Pumpėnuose, vėliau buvo vartotojų b-vės vedėju Ariogaloje ir Plungėje. 1912–14 Žagarės b-vės ved. S. Kalvarijoje. Kuriantis Lietuvai trumpą laiką buvo Daugų karo komendantu ir čia jo su kun. Vl. Mironu įsteigto koperatyvo vedėju. 1920–26 Pakaunės vartotojų b-vių s-gos sandėlio vedėjas. 1926 paskirtas Maisto direktorium, vėliau vyr. direktorium, daug nusipelnė šios organizacijos išugdymui, bet vėliau susilaukė bylos. Veikė ir daugelyje kitų ūkinių organizacijų: Lietūkio, draugimo s-gos Kooperacijos, Lietuvos Muilo valdybų pirm., Kooperacijos banko tarybos pirm. ir t.t. 1928 III vienas iš Pažangos akc. b-vės steigėjų ir vėliau jos šefas, 1933 ekonominių studijų d-jos pirm.

J. Lapėnas

Visuomeniniame gyvenime L. reiškėsi kaip tautininkų veikėjas. Jis suorganizavo Kaune pirmąjį tautininkų s-gos skyrių (1925 II išrinktas jo sekr.), vėliau kurį laiką buvo visos tautininkų s-gos pirm. 1930 vienas iš Lietuvos tautininkų fondo steigėjų ir pirmasis jo mecenatas. Kaip Pažangos b-vės šefas buvo rašomas šios b-vės leisto Vairo žurnalo ats. redaktoriumi 1929–33. Kaltinamas nesąžiningumu Maiste, 1935 IX 13 L. buvo areštuotas ir Šiaulių apygardos teismo 1936 IV 11 nubaustas 8 metams sunkiųjų darbų kalėjimo ir sumokėti Maistui 500.000 lt. Apeliaciniai rūmai jį išteisino, bet Vyr. tribunolas jų sprendimą kasavo, ir bylai dar nepasibaigus L. mirė. L. buvo galutinai išteisintas jau miręs, kai antrą kartą jį išteisino apeliaciniai rūmai ir kai šį sprendimą patvirtino vyr. tribunolas (antrą kartą bylą svarstęs kitoje sudėtyje). Be ūkinės veiklos, L. mėgo ir medžiagiškai rėmė meną. Buvo vienas iš Kauno Vilkolakio teatro steigėjų. Turėjo gerą balsą ir kurį laiką dainavo Kauno operos chore. Buvo stud. korporacijos Lietuvos globėjas.

La Pérouse Jean François de Galaup, Comte de (1741–88), prancūzų jūreivis keliautojas. Liudviko XVI pavestas, išplaukė tyrinėjimų ir aptikimų tikslu dviem fregatomis (Astrolabe ir Boussole) aplink pasaulį. Ekspedicijos nariai buvo įvairių mokslo sričių specialistai. Aplankė Havajus, Macao, Filipinus, Japoniją, Kamčatką, Korėją ir aptiko 40 km pločio sąsiaurį, vėliau pavadintą jo vardu, skiriantį Sachaliną nuo Hokkaido. Vienoje Samoa saloje ekspedicijos dalyviai 1788 buvo čiabuvių išžudyti ir ligi 1826 apie jų likimą neturėta jokių žinių. Jam pasisekė išgelbėti ekspedicijos užrašus, kurie 1797 buvo Milet de Mureau išleisti 4 tomais vardu Voyage de La P. autour du monde. *A.B.*

Lāpės bžk. ir dv. Kauno aps., ant aukšto deš. Neries slėnio kranto, 16 km nuo Kauno rotušės, 4,5 km nuo Karmėlavos; apie 400 gyv. (1938). Nepriklausomybės metais L. buvo valsčiaus (1923 turėjusio 83 gyvenamąsias vietoves su 4604 gyv.) centras su pašto agentūra, policijos nuovada, girininkija (priklausė Raudondvario miškų urėdijai). Veikė žemės ūkio kooperatyvas Ūkininkas. 1930 šauliai bžk. aikštėje pastatė paminklą nepriklausomybės sukakčiai pažymėti. Kun. J. Juodeikos rūpesčiu mokykloj 1935 buvo įsteigta biblioteka-skaitykla. Prieš II pas. karą mokyklai pastatyti nauji dviejų aukštų namai. Veikė vaikų kolonija. Už 2 km nuo L. yra kaimas Didžiosios Lapės, 1923 turėjusios 366 gyv. Ties Musteikių k. yra keltas per Nerį. Lontainių k. laukuose prie Kauno–Lapių–Žeimių vieškelio yra kalnas, žmonių vadinamas Piliakalniu. *A.B.*

I s t o r i j a. Žinoma, kad XVI a. L. dvarą valdė Krokuvos pilininkas Severinas Bonora; vėliau L. atiteko Lackiams, paskui Čackiams, iš kurių perėjo į Ratautų rankas, o XIX a. — Sakalauskų. Nepriklausomybės laikais L. dv. centras (su dviejų aukštų rūmais) priklausė Kauno mst. burmistrui A. Merkiui, paskutiniam nepriklausomos Lietuvos ministrui pirmininkui. Dvaro sode dar tebebuvo seno mūro pastato griuvėsiai. Iš dv. parko atsiveria gražūs reginiai į Neries pusę ir Karmėlavos link dunksantį mišką.

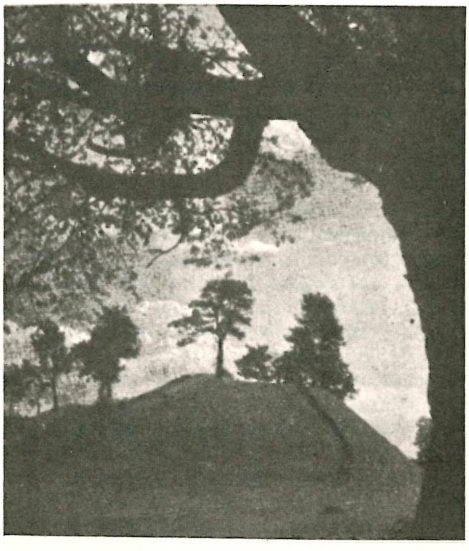

Piliakalnis ties Lapėmis *Foto Pr. Gaižučio*

Šv. Jono Krikštytojo vardo mūrinė bžn. iškilioj vietoj, netoli Neries, statyta 1639 Vitebsko pilininko ir tuometinio L. dv. savininko Jono Lackio. Aprūpindami L. bžn. turtu, jos statytojai ir fundatoriai Jonas Alfonsas Lackis ir jo žmona Joana Talvošaitė į donacinį aktą (1639 XI 30) įrašė šiuos reikalavimus: kad L. klebonai mokėtų lietuvių k., kad sekmadieniais ir šventadieniais L. bžn. būtų laikomos giedotos šv. mišios su lietuvišku pamokslu, kad bent vieną kartą per metus kunigas aplankytų dv. priklausančius gyventojus ir juos mokytų lietuviškai tikėjimo dalykų ir pratintų dalyvauti pamaldose. Matyti, kad XVII a. pirmoj pusėj L. apylinkės gyventojai tekalbėjo lietuviškai, nes donacijos akte pasakyta, jog aukščiau minėti įpareigojimai padaryti atsižvelgiant į vietos aplinkybes. 1899 kun. Andr. Rakausko ir parapiečių lėšomis bžn. buvo padidinta ir atnaujinta. XIX a. pabaigoj lapiečiai jau buvo aplenkėję, ir bžn. buvo vartojama lenkų k. Ir nepriklausomybės laikais sulenkėję lapiečiai reikalavo lenkų k. bažnyčioje ir kėlė naramumų. L. buvo Karmėlavos filija ir priklausė Kauno dekanatui. 1940 turėjo 2915 tikinčiųjų.

Słow. geogr. V 1884; *J. Fijałek,* Uchrzescijanienie Litwy przez Polskę, Polska i Litwa, 1914; Vadovas po Lietuvą (red. Pr. Barkauskas ir A. Vabalas) 1938; Elenchus omn. eccles. prov. Lituanae 1940. *R.Krs.*

Lapetas (ag. lappet) audimo būdas, iš dalies panašus į leno (žr.) audimo būdą. Tik čia suktinis metmenų siūlas, supinamas su ataudais, vedžiojamas didesniais nuotoliais horizontaliai, tuo būdu gaunant įvairias sudėtingas figūras, lyg išsiuvinėtas.

Laphria gibbosa žr. Asilidae.

Lapiai šiaurinės Skandinavijos ir Kolos pusiasalio vidurio pirminiai gyventojai. Jie save vadina ‚sa(b)me', būtent ‚žmonės, pelkių žmonės', o l. vardas tėra senas suomiškas švedų skolinys, vėliau perteiktas ir kitoms tautoms. Pagal kalbą šiandien l. priskaitoma apie 31.000, kurių 20.000 gyvena Norvegijoje, 7000 Švedijoje ir po 2000 Suomijoje ir Sov. Rusijoje. L. yra žemiausio ūgio rasė Europoje: vyrų vid. ūgis 1,53 m, o moterų iki 1,45 m, nes jų kojos, lyginant su liemeniu, pertrumpos. L. priskiriami plačiagalviams (brachicefalai), plataus veido, atsikišusių žandikaulių, smailaus smakro, siaurų, bet ne skersų akių. Ir nors kai kas bando juos priskirti mongoloidams, ta-

Lapiai

čiau jie neturi būdingų mongoliškų bruožų. Jų oda šviesi su rusvu atspalviu. L. paprastai yra linksmo būdo, greit susivokia. gana gyvi, taupūs ir atsargūs, gana sąžiningi. Seniau l. buvo nomadai ir vertėsi elnių auginimu. Šiuo metu gryna elnininkystė verčiasi tik vad. k a l n ų l., kurių priskaitoma per 5000 (daugiausia jie susitelkę š. Švedijoje). Kalnų l. vasaras praleidžia su elnių kaimenėmis kalnuose; vėlų rudenį sugrįžta į žiemos stovyklas pašlaitėse; čia kiekvienas jų savininkas elnius atsiskiria ir jais rūpinasi žiemos metu. Jiems elnias teikia mėsos ir pieno. M i š k ų l. verčiasi atsitiktine elnininkyste, iš dalies dar žvejyba ir kartais žemdirbyste. Norvegijos pajūrio l. žvejoja jūroj ir šiaip pastoviau jau įsikuria. Suomijos ir Kolos l. yra jau žvejai, o elnininkystė jiems yra atsitiktinė. Klajokliai l. turi lengvą palapinę, kurios griaučiai iš plonų kartelių. Palapinė nupiauto kūgio, aptempta jai austu audeklu arba antklodėmis. Jos aukštis maždaug sutampa su žmogaus ūgiu, skersmuo iki 5 m. Palapinės viduryje iš akmenų sukrautas ugniakuras (dūmams anga palapinės viršuje), abiejose ugniakuro pusėse beržų šakomis ir elnių kailiais išklotos guolio ir darbo vietos. Už židinio šventoji vieta, kur tik maistas ir jo indai telaikomi. Elnių kaimenei keliantis, palapinė ir visas turtas sukraunama ant elnių arba į elnių roges. Mažus vaikus paprastai perneša elnias iš šono prikabintoje pintinėje. Sėsliųjų l. palapinė pastovi. Medžio rąstų griaučiai apdengti velėnomis, nors Norvegijoje pasitaiko dar ‚gamma', kur palapinė apdengta velėnomis, įeinama atskiru priestatiniu prieangiu. Paskutiniu metu ir l. sutinkamos rąstų pirkutės, piramidiniu rąstiniu stogu. L. kilnojamasis turtas nedidelis: ovali dėžė, pora pakabinamų puodų, kavinukas, peiliai, raginiai trumpu kotu šaukštai, medinės lėkštės ir kt. Susisiekimui naudoja pašliūžas, roges, o žvejai — laivelį. Elnius gaudo kilpine virve — lasu.

L. drabužius sudaro puškuota mėlyno ar pilko milo kepurė. Kepurės pavidalas ir vienoks ar kitoks puškas yra būdingi vienai ar kitai tik apylinkei. Moterų kepuraitė taip pat įvairi, paprastai rusvos ar raudonos spalvos. Vyrai ir moterys nešioja kailinį (‚koltą'), t.y. į marškinius panašų drabužį. Jis vyrų yra su apikakle ir atsegamas, o moterų — be apikaklės, ilgesnis ir gražiau spalvingais siūlais ir karoliukais siuvinėta krūtine. Viršutinis jų kailinis yra plaukais į viršų, o apatinis — vidun. Taip pat nešioja kailines kelnes, odinius, labai ilgais ir smailais galais (nosi-

mis) batus. L. maistas paprastai gyvulinis. Klajoklių l. valgo šviežią ir džiovintą elnieną, kraują, kaulų smegenis, elnio pieną ir sūrį. Kitų l. maistą sudaro pagrindinai žuvis. Augalinio maisto (įvairios šaknelės) mažai tevartoja. Daug geria kavos, tik ją ‚saldo' druska. Senu papročiu mėsą verda vyras, o kitus valgius — moteris.

L. kalba priskiriama suomių-ugrų k. šeimai, tačiau nuo suomių ir estų ar vengrų kalbos yra daug skirtybių. Pagaliau ir jie patys suskilę 7 tarmėmis, kurių atstovai vieni kitų nesupranta. L. kalbos žodžio kirtis pirmame skiemeny. Vardažodžiai linksniuojami 9 linksniais, nors seniau būta daugiau, ir keičiamos galūnės. Gausus ir asmenavimas. L. geri pasakotojai, tačiau tik kai kurios žvėrinės pasakos tėra lapiškos kilmės, šiaip skandinaviškos ir europietiškos kilmės. Rašytinė l. literatūra yra elementorius ir maldaknygė iš 1619, N. Testamentas iš 1755 ir kt. Paskutiniu metu pasirodo ir dailiosios raštijos, kur įsigali Norvegijos l. tarmė. Daugiausia žinomas J Turi (1854–1936), kurio raštų išversta į švedų, danų, anglų ir kt. kalbas. Žymiausias jų poetas Peder Jalvi, rašąs ir prozos. Nors dabar l. daugiausia evangelikai (yra ir stačiatikių), tačiau daug išlaikę ir pirmykščio savo tikėjimo likučių. Tebėra gausus šamanizmas. Seniau žinomos l. aukos įvairioms dievybėms. Aukavietės buvo išskirtinės vietos: uolos, kriokliai ir pn. Ten buvo paprastas, krautinis aukuras ir mediniai ar akmeniniai dievybių stabai. Aukojo šiaurės elnius ir iš sėslių gyventojų įsigytus arklius, avis, gaidžius. Seniau lokį laikė šventu žvėrimi, ir jo medžioklė bei valgymas buvo labai iškilmingas, apeiginis.

L. tautos kilmė ir praeitis tebėra neišaiškinta. Kai kurie proistorikai juos sieja su vad. Komsa kultūra. Tacitas l. mini ‚fenni' vardu, o kiti — vėlesnieji rašytojai (Prokopios, Paulus Diaconus...) — ‚skridofenni' ir t.t.

H. Grundström, Lulelapsk ordbok, 4 tt., 1946–54; *T. I. Itkonen,* Heidnische Religion bei den finnischen Lappen 1946; *K. B. Wiklund,* Laparna 1947; *B. Collinder,* The Lapps 1949; *S. S. Paterson,* Anthropogeographical Studies among the Jokkmokk Mountain Lapps 1956. *J.Lng.*

Lapidarinis stilius (iš lot. lapis ‚akmuo') seniesiems įrašams akmenyje būdingas išsireiškimo būdas, pasižymįs glaustumu, žodžio taupumu.

Lapiėnė paprastai rupiai piaustytų batvinių, garšvų, dilgėlių ar rūgštynių lapų sriuba, išvirta be mėsos, tik užbaltinta pienu, kartais — grietine. L. dažniausiai verda vasarą pasninko dienomis, o nederliaus metais buvo ir kasdienis valgis.

Lapiėnė Petras (1904 Kvyriškio k., Biržų vls. ir aps. — 1942 Kaune) mokytojas. 1925 baigė Biržų gimn. ir 1929 VDU hum. mokslų fak. 1929–31 Linkuvos, 1932–34 Utenos gimn. mokytojas; vėliau mokytojavo Kauno gimnazijose (paskutiniaisiais metais Kauno X gimn. dir., 1942 III perkeltas į IX gimn. v.dir.). Uolus tautosakos rinkėjas, įvairių tautosakos užrašų surinkęs apie 4000, daugiausia per savo Utenoj suorganizuotą tautosakos rinkėjų būrelį. Išsp. studiją Idealizmas ir realizmas V. Krėvės kūryboj (Varpas 1931–32). Esperantiškai išleido du lietuvių kūrybos vertimų rinkinius: El litova poesio 1938 (198 psl.) ir Litovaj popolkantoj 1939 (40 psl.). Barcelonoj įvykusiose esperantininkų pasaulinėse poezijos varžybose (Floraj ludoj) buvo gavęs premiją už K. Binkio eilėraščio ‚Gėlės iš šieno' esperantišką vertimą. Rašė Litova Stelo, Mūsų Žody ir kt.

Lapienė Pranė (g. 1907 XII 31 JAV) visuomenės veikėja. Parvežta Lietuvon, augo Biržuose. Vidurinį mokslą ėjo Biržų gimn., Panevėžio mokytojų kursuose ir privačiai. 1926 švietimo ministerijos egzaminų komisijoj įsigijusi jaunesniojo mokytojo teises, mokytojavo pradžios mokslose. 1929 grįžo į JAV ir, kol buvo galima, kas dveji metai vykdavo Lietuvos aplankyti. Visą laiką daugiau ar mažiau įsijungusi į lietuvių visuomeninį gyvenimą. Du terminus buvo Balfo direktorė ir visą laiką dirbo prie Balfo veikusioje našlaičių komisijoje, pirma sekretorė, vėliau pirmininkė. Ilgą laiką bendradarbiavo daugelyje laikraščių. J. Tysliavai leidžiant žurnalą Lietuvą buvo jo redaktore (1940–41), o 1946–47 Vienybėje redagavo moterų skyrių. Prasidėjus po II pas. karo imigracijai į JAV, savo vasarvietėj (Stony Brook, L.I.) L. suteikė pirmąją pastogę ištisai eilei lietuvių, ypač kultūrininkų, kurie neturėjo draugų ar artimų giminių. Vėliau sudarė sąlygas savo vasarvietėj eilei mūsų dailininkų (A. Galdikui, V. K. Jo-

Pr. Lapienė

nynui, A. ir V. Kašuboms, P. Kiaulėnui ir kt.) surengti parodas, savo lėšomis išleisdama jų katalogus. Dalyvaudama vietos amerikiečių organizacijose, naudoja progas amerikiečius supažindinti su lietuvių siekimais bei kultūra ir kviečia juos dalyvauti savo vasarvietėj lietuvių suruošiamuose koncertuose, meno parodose.

Lapienis Jurgis iš Dusetų vls. kilęs pradžios mokyklų mokytojas, reiškęsis apysakaitėmis bei elėraščiais periodinėj spaudoj (pvz. Lietuvoj 1924, Iliustruotoj Lietuvoj 1926, Šaltiny nuo 1927), o taip pat išleidęs atskirų veikalėlių: pasaka Į rūtų šalį 1939, poezijos rinkinėliai Nykūs verpetai 1934 ir Iperito pavėsy 1940. Išvertė E. v. Schmidt-Pauli Karmėlio gėlelę 1933. Likęs Lietuvoje, išleido vaikystės atsiminimų knygelę Maištininkas 1957 ir jos tęsinį Žygyje 1958.

Lapilai (it. lapilli ‚akmenukai') lavos gabaliukai, įvairios formos, nuo žirnio iki riešuto didumo, išmesti iš kraterio vulkanui išsiveržiant.

Lapynai (vok. Lappienen) M. Lietuvos bžk. ir valsčiaus centras prie Gilijos upės, Pakalnės aps., prie Kryžionų – Kaukėnų plento, kuris per upę sujungtas keltu. Vietovė, kurią vokiečiai dalijo į Alt-, Neu- ir Gross L., 1939 turėjo apie 1300 gyv. Gilijį saugo pylimai, 1618 pravesti ligi L.; jos vandens lygis aukštesnis negu apylinkės laukų. L. buvo girininkija. Plačios apylinkės pieno produktų gamybos centras su 3 sūrio daryklomis ir didele pienine. Bažnyčia, statyta 1674 ant aštuoniakampio pamato, 1807 Napoleono kareivių apiplėšta, vėliau sutvarkyta ir išpuošta barokiniais ornamentais. Bažnytinės knygos vedamos nuo 1704. Tarp L. vls. vietovių yra Degimai, Jonaičiai, Kaukai, D. ir M. Krauleidžiai, Mažrimai, Mostaičiai, Norvaišiai, Ožnugariai, Prūdimai, Raginga, Rogainiai, N. ir S. Žemaičiai (Neu-, Alt Schemeiten), Šiupiniai ir kt. *M.Nb.*

Lapinė 1. pavėnė, iš plonų kartelių ar pinučių palapinės griaučiai, kurie apauginti vijokliniais augalais, sudaro poilsiui pavėnę; mažas, lengvas pastatėlis sode, kur vasaros metu ilsimasi (altana); 2. trejos devynerios (žr.) ar kitos vaistažolės, užpiltos degtine arba ant įvairių žolių užpilta degtinė; 3. iš lapenos pasiūta kepurė, kuri J. Basanavičiui davė progos lietuvius kildinti iš trakų-frigų (Aušra 1884, 5-6 nr.).

Lapinės durpynas Juodupės vls., Rokiškio aps., 74 ha ploto, 1,6 m gylio, gerai sudurpėjęs. Pelkė aukštutinė, 120 ha.

Lapinas 1. Jurgis (1856 Aleknaičiuose — 1932 V 9 Vainuočiuose, Tilžės aps.) M. Lietuvos veikėjas. Mokėsi pradžios m-loje ir pas Kaukėnų kunigą, vėliau dvejus metus buvo Berlyne ‚pasiuntinių seminarijoje' (misininkams rengti). Nuo 1890 buvo Tilžėje leidžiamų laikraščių korektoriumi ir pasirašinėjo jų atsakomuoju red. (Ūkininko 1895–1902, Varpo 1895–1902, Tėvynės Sargo 1899–1901, Žinyčios 1900 – 1902, Naujienų 1902). Iš jo knygnešiai gaudavo knygas ir laikraščius. Pats rašinėjo Aušroje (Jagomasto) 1897, Lietuviškame Laiške 1897, Naujoj Lietuviškoj Ceitungoj 1897–98 ir t.t. Išsp. Catalogue de livres lithuaniens — Katalogas lietuviškų knygų, gaunamų per J. L., 1902 (40 psl.). Prisidėjo prie lietuvių skyriaus organizavimo Paryžiaus 1900 parodoje. Veiklus Birutės draugystės narys ir pora metų (nuo 1893) jos pirmininkas. 1901 su A. Bruožiu ir kt. Lietuvininkų susivienijimo Prūsuose steigėjas. D. Zauniaus ir jo pastangomis buvo įkurta pirmoji M. Lietuvos lietuvių politinė draugija Lietuviškoji konservatyvų skyrimo draugystė Tilžės ir Pakalnės aps., pagal kurios pavyzdį vėliau steigėsi ir kitos.

J. Lapinas

2. Konstantinas (1863 III 1 Bučiliškėse, Adutiškio vls., Švenčionių aps. — 1945 X 10 Berlyne) ekonomistas, visuomenės veikėjas. Mokėsi Vilniuje ir Maskvos univ. Likęs tarnauti Maskvoje, ten įsteigė Maskvos lietuvių studentų savišalpos d-ją ir jai ilgai vadovavo. Būdamas Lietuvos Tarybos įgaliotinis, 1918 rūpinosi lietuvių tremtinių grąžinimu. Grįžęs į Lietuvą, 1919 buvo paskirtas matų, saikų ir svarstyklių rūmų dir. (išėjo į pensiją 1940). Jo pastangomis šie rūmai buvo išplėsti ir į saikų prabavimo rūmus. Visuomeninėje veikloje jis daugiausia reiškėsi Vilniui vaduoti s-goje, kur nuo 1927 ėjo centro v-bos iždininko pareigas. Su kun. F. Kemėšiu įst. Geležinį Vilniaus fondą ir buvo jo iždininku ligi 1935 rudens.

Lapinskas 1. Adolfas (1844 X 29 Sintautuose, Šakių aps. — 1909 VII 5 Račkose, Suvalkų aps.) kunigas. Mokėsi tėvo vedamoje Sintautų pradžios m-loje, Marijampolės progimn. ir Seinų kunigų semina-

rijoje. 1868 įšventintas kunigu, vikaravo Lomžoj, Kolne, Raigarde ir Tickocine, klebonavo Liubotine ir Račkose. Prof. Jamialkovskio paraginti, klierikai 1866 užrašinėjo lietuvių liaudies dainas, sudarydami apie 500 dainų rinkinį. L. vienas 1866 vasarą užrašė per 150 dainų (iš S. Kalvarijos apylinkės) ir gražiai sutvarkė visą tą dainų rinkinį. Negavus rusų leidimo rinkiniui lotyniškomis raidėmis atspausdinti, reikalas nusitęsė ir pats rinkinys dingo. Taip pat rankrašty dingo (per revoliuciją Rusijoj į kun. J. Totoraičio rankas patekęs) paties L. sukurtų eilėraščių rinkinys Garsas jaunystės, baigtas 1866 rudenį Seinuose ir aprašąs vaikystės vargus bei džiaugsmus 432 eilutėmis, pasirašytas Lauro Šekšnapelvio slapyvardžiu.

J. Totoraitis, Kame yra dainų rinkinys iš 1866–67 (Vadovas 1913, 65 nr.); (") Ateities Spinduliai 1916, 1 nr.; *J. Lapinskis*, Kur dingo kun. L. dainų rinkinys (Viltis 1914, 51 nr.). *J.V.*

2. Darius (g. 1934 III 9 Jurbarke) kompozitorius. Muzikos pradėjo mokytis pas vargonininką J. Beinorių ir St. Gailevičių Vokietijoj. Jau ankstyvoje jaunystėje bandė komponuoti. 1950 su tėvais atvyko į JAV, Norwood, Mass.; 1952 persikėlė į Bostoną. Čia privačiai mokėsi teorijos, fortepijono ir dirigavimo pas komp. J. Kačinską. 1953 įstojo į N. Anglijos konservatoriją (mokėsi kompozicijos pas prof. F. J. Cooke), kurią 1957 baigė. Vėliau studijavo Vienoje ir Stuttgarte. 1955 savo trio obojui, violončelei ir fortepijonui laimėjo Brookline (Mass.) Library Music Association premiją. L. kameriniai kūriniai ir koncertas violai ir orkestrui buvo keletą kartų jo paties atlikti konservatorijos koncertuose. Taip pat yra pats skambinęs savo fortepijono veikalų lietuvių kutūriniuose parengimuose Bostone, Naujorke, Clevelande, Worcestery, Waterbury ir kt. L. muzika moderni, vyrauja polifonija. Ritmas įvairus, metro pasikeitimai dažni, forma laisva, nuotaikos dramatinės, tačiau netrūksta ir lyrinių elementų. L. kūryba daugiausia instrumentalinė. Parašė: Concerto grosso violai ir ork., kantatą Mirtis neviešpataus (Dylan Thomas žodžiai) chorui ir ork., stygų kvartetą, 2 trio, keletą fortepijono kūrinių, jų tarpe siuitą ‚Nakties sodai', dainų solo balsui su fortepijonu. *J.Kč.*

D. Lapinskas

3. Dominikas (m. po 1810) Lietuvos karmelitas. Išsp. Kazanie o udoskon. rozumu i uksztalcenia serca 1808, Kazanie o przyjażn 1809, Kazanie o powinności dopełnienia obowiązków 1810. Visi jo raštai spausdinti Vilniuje.

4. Ignas (1877 VI 27 Bardiškių k., Žeimelio vls., Šiaulių aps. — 1935 IX 26 ten pat) seimų narys. Knygnešys, 1905 revoliucinio sąjūdžio savo apylinkės veikėjas, 6 mėn. kalintas Panevėžio kalėjime, už užstatą paleistas, 1910 baustas dar 1 metus kalėti (ta pačia bausme drauge nubaustas ir jo brolis Antanas). I pas. karą praleido Rusijoje, Petrapily. Grįžęs į Lietuvą, dalyvavo savo apylinkės savivaldybės įstaigų organizavime. Kaip valstiečių liaudininkų atstovas buvo I, II ir III (jėjo papildomai 1926 IX 24) seimo narys. Vėliau grįžo į ūkį ir reiškėsi daugiausia kooperacine veikla.

5. Kazimieras (g. 1907 VII 7) kunigas, įšventintas 1930, vikaravo Babtuose, Čekiškėje, Jonišky, vėliau kapelionas Kaune. 1937–38 Pavasario federacijos gen. sekretorius ir kurį laiką Pavasario red.

6. Simonas (1800–89) Liudvinavo vikaras, 1863 išspausdinęs maldą už tėvynę ir už tai rusų ištremtas į Sibirą.

Łapiński Teofil (1827–?) pulkininkas, kilęs iš Galicijos, desanto į Lietuvos pajūrį organizatorius ir vadas 1863 sukilimo metu. Jau anksčiau L. pasižymėjo kovose su rusais Kaukaze Tefik bey slapyvardžiu ir dėl to buvo populiarus emigrantų revoliucininkų bei anarchistų, kaip Hercenas, Mazzini, Bakuninas ir kt., sluoksniuose Londone, Paryžiuje bei Briuselyje. Prasidėjus 1863 sukilimui Lenkijoje ir Lietuvoje, Londone kilo sumanymas atgabenti ginklų ir žmonių per Baltijos jūrą į Palangą. Tam sumanymui pritarė ir Varšuvos revoliucinė vyriausybė, kuri tą žygį organizuoti pavedė Cvierčakevičiui, kauniškiui J. Dementavičiui, V. Mickevičiui ir kt. Mazzini entuziastingai pritarė ir siūlė net itališką laivą, bet pagaliau buvo išnuomuotas anglų laivas Ward Jackson, kurio kapitonas R. Watherley jau nuo seniau palaikė prekybos ryšius su Rusija ir gerai pažino Baltijos jūrą. Ekspedicijos vadu buvo paskirtas pulkininkas L., kuris tačiau nesugebėjo to plano įgyvendinti. Pirmiausia nebuvo išlaikyta paslaptis; dėl to rusams pasisekė infiltruoti kažkokį Varšuvos žydą,

L. sekretorium. Rusų ir Prūsų vyriausybės reiškė protestą anglų vyriausybei už to žygio rėmimą, o rusų karo laivas bandė Ward Jackson pastoti kelią. Atplaukus į Kopenhagą, pabėgo ir pats laivo kapitonas, o pasiekus Malmö kilo nesutarimai ir tarp pačių desanto vadų. Vis dėlto L. pasisekė išsinuomuoti čia kitą laivą (Emilie) ir tik su 114 žmonių įgula ir ginklais bandyti pasiekti Klaipėdą. Bet kilus audrai dalis įgulos prigėrė. Taip ir pasibaigė šis įdomus, bet nesėkmingas bandymas. Tolimesnis paties L. likimas nežinomas. 1878 Lvove pasirodė jo atsiminimai Powstancy na morzu w wyprawie na Litwę. Be to, jis išsp. Die Bergvölker des Kaukasus und ihr Freiheitskampf gegen die Russen, 2 tt., 1863. *V.Trp.*

Lapiņš 1. A n d r e j s (g. 1866) latvių dailininkas. Dailės mokslus ėjo Latvijoje, Amsterdame, Londone ir Paryžiuje. Nuo 1907 Kanadoje. Karališkosios Kanados akademijos (RCA) narys. Daugelis L. tapybos darbų, jų tarpe didelės romantiškos kompozicijos, randamos Kanados muziejuose.

2. J ā n i s (1885–1941) latvių publicistas ir rašytojas. Pedagogas, dalyvavęs literatūriniame Žaliosios Varnos sąjūdyje. Parašęs visą eilę turiningų essay apie latvių rašytojus; jų rinkinys — Laikmetīgais un mūžigais (Praeinama ir amžina) 1931. L. redagavo Auseklio raštus, pradėjo E. Virzos pilną raštų rinkinį ir parašė monografiją apie J. Poruką. *H.N.*

Lapis Justinas (g. 1884 II 26 Endriejavo par., Kretingos aps.) kunigas. Įšventintas 1907, ligi 1919 kunigo pareigas ėjo Rusijoj. I pas. karo metu Petrapilyje ir Lugoje vykdė liet. pabėgėlių globos ir šalpos darbą. Nuo 1919 Šiaulių šv. Petro ir Povilo par. vikaras, nuo 1923 naujai įsteigtos Šiaulių šv. Jurgio par. klebonas (pertvarkė ir kat. reikalams pritaikė buv. rusų karių maldyklą, pastatė kleboniją). Įsteigė ir pirmininkavo šv. Vincento d-jos skyriui, į kurį pajėgė sutraukti visą visuomenę. Ilgą laiką buvo Šiaulių miesto tarybos narys ir socialinės apsaugos komisijos pirm. Globojo katalikiškąsias organizacijas, veikė Kraštotyros d-joj. Vokiečių okupacijos metu globojo žydus. 1957 gyveno Šiauliuose kaip altaristas.

Kun. J. Lapis

Lapis (lot.) akmuo. Alchemikai šiuo vardu vadino įvairius cheminius junginius, pvz. l. infernalis (‚pragaro akmuo') — sidabro nitratas, l. divinus (‚dieviškasis akmuo') — vario alūnas ir t.t.

Lapislazulis (lot.), arba tiesiog lazulis, dažniausiai mėlynos spalvos akmuo, naudojamas ornamentams, dekoratyviniams tikslams. Tai lazurito, hajunito ir kt. mėlynų mineralų mišinys.

Lapis niger (lot. ‚juodasis akmuo') sen. Romos forume gulėjęs akmuo, laikytas Romulo antkapiu. Po juo buvo rastas vienas seniausių lotynų k. įrašų (Cippus), iš apie 500 pr. Kr.

Lapiškė upelis Šiluvos ir Tytuvėnų vls., Raseinių aps., Dubysos kair. intakas, 17 km ilgio; teka iš pelkių Šiluvos mstl. apylinkėse į v., toliau į p., giliu slėniu; intakai Lapiškė, Tytuvėlė, Milžtė, Medinė, Žyzdrė; baseino plotas 91,1 km².

Lapitai mitiniai Tesalijos gyventojai, kentaurų priešai. Jų kovos su kentaurais buvo dažna graikų meno tema.

Lapkalnis 1. kalnas Raseinių ir Šiaulių aps. pasienyje, 2,5 km į p. nuo Kiaunorių bžk., 3 km į š.v. nuo Gauštvinio ež., 142,5 m nuo j.l.; 2. kalnas Klaipėdos krašte, ties Gibišėlių k., 5 km į p.r. nuo Palangos mst., 3 km nuo jūros kranto, 23,8 m nuo j.l.

Lapkričio 23-ji diena Lietuvos kariuomenės šventė. 1918 XI 23 Vilniuje buvo išleistas pirmas įsakymas Lietuvos kariuomenei. Jis buvo trumpas — keli paskyrimai ir įsakymas kurti 1 pėst pulką, jo vadu paskiriant J. Galvydį-Bykauską. Įsakymą pasirašė prof. A. Voldemaras, krašto apsaugos ministras ir ministras pirmininkas. Šio įsakymo išleidimo diena buvo nustatyta laikyti Lietuvos kariuomenės šventę.

K.Alš.

Lāpkritis vienuoliktojo metų mėnesio pavadinimas (lot. November). Seniau šis mėnuo dar buvo vadinamas: l a p k r i t ỹ s, l a p k r i s t i n i s, l a p k r i s t y s, o 1885 Aušros kalendoriuje — V ė l i ų m ė n u o. K. Sirvydo žodyne (1629) l. mėnuo vartotas dabartine reikšme (lapkritis ‚november'), bet Ruhigo žodyne (1747) ir G. H. F. Nesselmanno žodyne (1851) jam duodama spalio mėn. reikšmė: lapkritys ‚der Monat Oktober'. Etimologiškai l. mėnesio vardas sudarytas iš l a p a s i r k r i s t i, taigi, lap-

kritis yra metų laikas, kada lapai krinta. L. turi 30 dienų.

P. Skardžius, Mėnesių pavadinimai lietuvių kalboje (Archivum Philologicum I 1930, 105, 108).

Laplace Pierre Simon, marquis de (1749–1827), prancūzų matematikas ir astronomas. Neturtingų Normandijos ūkininkų sūnus, mokėsi Beaumont'o karinėj mokykloj. 18 amžiaus metų atvyko į Paryžių su rekomendaciniais laiškais pas matematiką J. d' Alembert, kuris tačiau nekreipė dėmesio į rekomendacijas, bet vėliau, kai tik L. pasiuntė jam savo matematinių tyrinėjimų darbą, parūpino matematikos dėstytojo vietą Paryžiaus karo mokykloje. 1794 L. buvo pakviestas matematikos profesorium į École Normale Paryžiuje. 1799 Napoleonas paskyrė L. vidaus reikalų ministru, tačiau buvo nepatenkintas L. ‚matematišku' reikalų tvarkymu ir po šešių savaičių jį atleido. Už savo nuopelnus mokslui Liudviko XVIII L. buvo pakeltas į markizus ir 1816 išrinktas Prancūzų Akademijos nariu.

P.-S. Laplace

L. moksliniai darbai, antrąja laida išspausdinti 1878–1914, sudaro 14 tomų. Žymiausias L. veikalas yra Traité de la mécanique céleste 1779–1825. Šis veikalas apima visą tais laikais žinomą matematinę gravitacijos teoriją. Veikale Exposition du système du monde 1796 L. pateikia astronomijos istoriją ir išdėsto savo kosmogoninę ūko hipotezę. Žymiausi matematikos veikalai yra Théorie analytique des probabilités 1812 ir Essai philosophique des probabilités 1814. L. įrodė, kad pagal gravitacijos teoriją saulės sistemos planetų vidutinės orbitos yra pastovios, t.y. planetų judesio perturbacijos (žr.) yra tik laikinio pobūdžio, ir ilgainiui planeta grįžta maždaug į tą patį taką. L. pirmasis paskelbė matematinio pobūdžio saulės sistemos susidarymo teoriją (žr. Kanto-Laplace'o hipotezė).

H. Andoyer, L'oeuvre scientifique de L. 1922. *Č.M.*

Laplandija sritis š. Skandinavijoj, Suomijoj ir Rusijoj, apimanti apie 400.000 km² ir turinti per 200.000 gyv. (1955), iš kurių apie 30.000 yra lapiai. Didžioji L. dalis yra į šiaurę nuo poliaračio. Vakarinė dalis yra labai kalnuota ir išraižyta giliais klioniais bei fiordais; rytinėj dalyje vyrauja plokščiakalniai, kurie dar toliau rytuose pereina į žemumą. Klimatas šiurkštus, ilgos šaltos žiemos, daug sniego. Šiaurinėj daly žiemą trunka apie 70 parų naktis. Augmenija skurdi; šiaurėje ir rytuose tundros, o pietuose spygliuočių ir beržų miškai. Daug upių ir ežerų, iš kurių didžiausias Inari (žr.). Gyv. verčiasi miško ir kasyklų pramone, medžiokle ir žvejyba. Tik pietinėj daly įmanomas žemės ūkis. Įvairiose vietose yra mineralinių turtų: Švedijos pusėj, prie Kirunos ir Gällivare yra didžiausi Europoje geležies rūdos ištekliai, Norvegijoj ir Suomijoj (1945 rusų užimtoj daly) iškasama nikelio, kitur gaunama aukso, vario. Apie trečdalis pirmykščių gyv. lapių yra klajokliai ir verčiasi elnių auginimu.

Laplandiją užvaldė IX a. vikingai (normanai), o jos rytinę dalį XI a. užėmė rusai. *A.B.*

La Plata 1. dviejų didelių P. Amerikos upių — Paraná ir Urugvajus — žiotys, tarp Argentinos ir Urugvajaus valstybių, 50–100 km pločio, 320 km ilgio, kartu su Paraná 4260 km ilgio; baseino plotas 3.164.900 km², vid. debitas 21.220 m³/sek.; laikoma 5-ja pagal didumą upe pasaulyje; plačiai naudojama jūrinių laivų; jos krantuose dvi sostinės — Buenos Aires ir Montevideo.

J. J. Révy, Hydraulics of Great Rivers, the Paraná, the Uruguay, and the La Plata Estuary 1874. *S.K.*

2. Argentinos mst., Buenos Aires provincijos sostinė (Perono 1952 buvo pavadinta jo žmonos Eva Peron vardu); per 300.000 gyv. (1956). Pro jo uostą Ensenadą išvežama kviečiai, mėsa, odos, konservai, aliejus, vaisiai. Pramonė: tekstilės, naftos rafinerijos, metalo, konservų fabrikai, dideli mėsos šaldytuvai. Universitetas, zoologijos sodas, muziejus.

Lapoja upelis Vievio ir Žaslių vls., Trakų aps., Žiežmaros (Neries) deš. intakas, 5 km ilgio; teka į š.v. iš Lapojo ežeriuko.

La Porte mst. JAV, Indianoj, 18 km į p. nuo Mičigano ež., 90 km į r. nuo Čikagos; 20.414 gyv. (1950). La P. yra vasaros kurortas, nors turi ir pramonės (auto dalių, žemės ūkio padargų, vilnonės tekstilės, baldų ir kt.) įmonių. Apylinkėje daug ežerų, kuriuose veisiamos žuvys iš peryklos, esančios į šiaurę nuo miesto. Negausi lietuvių kolonija, dvi SLA kuopos (222 ir 329).

Lapouge Georges Vacher de (1854–1936), grafas, prancūzų antropologas ir sociologas, įvairių universitetų bibliotekinin-

kas, kėlęs rasės vaidmenį kultūros istorijoje ir aukštinęs arijų rasę (L'Aryen, son rôle social 1899 ir kt.).

Lapparent Albert de (1839–1908) prancūzų geologas, inžinierius, nuo 1875 Paryžiaus katalikų instituto prof., nuo 1897 Prancūzų mokslo akademijos narys, autorius veikalų Traité de géologie, 3 tt., ⁵1905, Cours de minéralogie ³1899, La philosophie minérale ⁵1910 ir kt.

Lappo Ivan Ivanovič (1869–1944 XII 23 Drezdene) rusų istorikas, VDU profesorius, kilęs iš istorinės Lietuvos bajorų giminės. 1892 baigė Petrapilio univ. istorijos skyrių, kur jo profesoriais buvo Vasilevskij, Lamanskij, Platonov. 1905–19 Tartų univ. prof.; vasaros atostogas praleisdavo įvairiuose archyvuose, rinkdamas medžiagą savo gausiems mokslo darbams. 1912 Rusų mokslo akademija pavedė jam parengti naują 1588 m. Lietuvos statuto laidą. Tai ir buvo pagrindinis jo tolimesnio mokslinio tyrinėjimo uždavinys, kurį Lietuvos vyriausybės dėka jis spėjo užbaigti, išleisdamas dvi stambias Statuto įvado knygas ir kritišką jo tekstą (Litovskij Statut 1588 goda, I t. I dalis 1934, I t. II dalis 1936, II t. 1938). I t. 1 dalies įžangoje L. jautriais žodžiais prisimena Lietuvos vyriausybę, kuri, 1933 pakviesdama ji iš Prahos į Kauno univ. privatdocentu, įgalino ji šį monumentalų veikalą parengti. 1921–33 gyvendamas Prahoje jis dėstė emigrantiniame rusų universitete, išleido keletą studijų čekų k., rusų emigrantinėje spaudoje pasisakydamas ir lietuvių-lenkų konflikto dėl Vilniaus reikalu. Daugumas L. darbų liečia Lietuvos istoriją ir jai giminingas problemas. Rusų kalba, be anksčiau minėto 1588 m. statuto, jis dar parašė Tvėrės apskritis XVI a. (1894), Didžioji Lietuvos kunigaikštija nuo Liublino unijos ligi Stepono Batoro mirties (1901), Lietuvos-Rusijos pavietas ir jo seimelis (1911). Be to, jis parengė tris tomus Lietuvos metrikos, kurių du pasirodė serijos leidinyje Russkaja istoričeskaja biblioteka (27 ir 30 t.). Lietuviškai pasirodė Bandymas pavesti lenkui Vilniaus vyskupo katedrą XVI a. pabaigoje (Iš Praeities I) 1930; Iš Vyriausiųjų Lietuvos suvažiavimų istorijos XVI a., 1577 metų suvažiavimas Rytų Vilkaviškyje, 1932; Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos 1932 (172 psl. studija); Iš Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo istorijos XVI a. 1932; Istorinė Vytauto reikšmė 1933 (71 psl., atspaudas iš Praeities II); Lietuvos seimas ir Liublino unija (Lietuvos Praeity I) 1940. Mažesni straipsniai dar buvo spausdinti Vaire (1933–35), Teisėje (1940, 52 nr.) ir kt. Pagrindinė L. istoriko tezė — Lietuva ir po Liublino unijos nenustojo savarankiškumo, ji išlaikydama ligi padalijimų. Ta tezė vėliau su didesniais ar mažesniais pakeitimais buvo priimta Lietuvos istorikų, bet susilaukė dažnai aštrios kritikos iš lenkų pusės. Apypilnė L. raštų bibliografija (ligi 1930) yra duota Praeity I, 1930, 343–346.

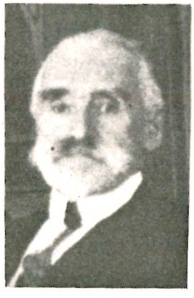

I. Lappo

V. Trumpa, I. I. L. (Lietuvos Praeitis I, 1940). *V.Trp.*

Lappo-Danilevskij Aleksandr Sergiejevič (1863–1919) rusų istorikas, Petrapilio univ. prof. Išsp. Metodologija istorii, Očerki politiki Ekateriny II, Skifskija drevnosti, Science and Learning in Russia (Russian Realities and Problems) 1917.

Lappula echinata žr. Žiaudrinys gudinis.

Laprade Pierre (1875–1931) prancūzų tapytojas, moderniojo intymizmo atstovas. Meno mokėsi Académie Carrière ir palaikė artimus ryšius su fovistais. Beveik visą gyvenimą praleido tapybinėse ekskursijose po Italiją ir Prancūzijos provinciją. Dažniausi jo tapybos motyvai — katedros peizažo fone, intymūs reginiai pro langą, sodai ir gėlės. L. paveikslams būdinga nereali, poetiška Lorrain peizažų nuotaika, švelnūs tonai ir intymus apšvietimas (pvz. Les Musiciens 1907). Ypačiai įdomios ir nuotaikingos jo akvarelės. *A.Lc.*

Lapradelle Albert de Geouffre de (1871–1955) prancūzų teisininkas, Grenoblio, vėliau Paryžiaus univ. prof. Sukūrė tarptautinės teisės aukštųjų studijų institutą, buvo daugelio valstybių patarėjų tarptautinės teisės klausimais. Drauge su L. Le Fur ir A. M. Mandelstamu jis davė lietuviams palankią konsultaciją Vilniaus klausimu, ryšium su 1923 III 15 ambasadorių konferencijos sprendimu (šios konsultacijos, paskelbtos prancūzų kalba, antraštė: Question de Vilna 1928, 112 psl.; drauge pasirodė vertimas anglų kalba — The Vilna Question). Autorius daugelio veikalų: La nationalité d'origine 1893, Les principes généraux du droit international 1930, La justice internationale 1933, La mer 1937,

Maîtres et doctrines du droit des gens 1939 ir 1952, La paix moderne 1947. Be to, parengė Les arbitrages internationaux 1904–32 (su N. Politis), Les grands cas de la jurisprudence internationale 1938, Les causes célèbres du droit des gens 1929–37.

Laprairie vietovė p. Kanadoj, Kvebeke, kair. Šv. Lauryno upės krante, 9 km nuo Montrealio, į kurį patenkama keltu; apie 3000 gyv. (1956). Iš čia buvo pradėtas 1832 tiesti pirmasis geležinkelis britų Amerikoje. L. yra vasarvietė. L. įkurtas 1691.

Lapsana communis žr. Gaiva paprastoji.

Lapsi (lot. ‚pasklydę, parkritę') krikščionybės persekiojimo metu (III–IV a.) atkritę krikščionys. Jų atgal į Bažnyčią priėmimo klausimas kėlė įvairių ginčų ir davė progos novacionistų ir donatistų sektoms.

Lapsukiai (Tortricidae) žemesniųjų naktinių drugių šeima. L. yra kiek didesni už kandis (išskėsti sparnai siekia iki 2 cm), platesniais sparnais. Daug rūšių. L. ąžuolinis (Tortrix viridana) drugys šviesiai žaliais pryšakiniais sparnais, pilkais užpakaliniais. Skraido birželio-liepos mėn. Kiaušinėlius deda senesnių ąžuolų šakelių galuose. Išsiritę ateinančiais metais, balandžio-gegužės mėn., vikšrai sunaikina jaunus lapus, apnuogindami ąžuolus, neretai didesniais plotais. Tortrix (Retinia) buoliana, T. (Retinia) turionana dažnai pakenkia pušies jaunuolynams, sunaikindami pušaičių auglius. Visi šie l. Lietuvoje dažni. L. šeimai priklauso ir obelinis vaisėdis (Laspeyresia pomonella), padaręs daug žalos obelų sodams. Žr. Vaisėdis obelinis.

Lapsus žr. Liapsusas.

Lapšys Vytautas (1908 I 22 Suvainiškyje, Rokiškio aps. — 1936 IV 17 Utenoje) kunigas. Vaistininko Zigmanto L. sūnus, 1927 baigė Panevėžio gimn. ir stojo į LU medicinos fak. Po trejų metų metė medicinos studijas ir 1930 stojo į Kauno kunigų seminariją. 1935 įšventintas kunigu ir paskirtas vikaru į Uteną, mirė po 10 mėn. kunigavimo, pasižymėjęs retu atsidėjimu krikščioniškajam apaštalavimui. Domėjosi darbininkų ir jaunimo auklėjimo klausimais, daug dirbo pavasarininkuose. Išsp. Bedievybė, socializmas ir darbininkija 1933, Didžioji Pergalėtoja 1934, Už visus visiems (Šaltinio priedas Misijų dienai) 1935, Auka aukai 1935 (tai autoriaus credo apie kunigo uždavinius). Be to, red. sutrumpintą H. Kraft von Strchwitzo romano Didžiūno vertimą 1934.

Pr. Dovydaitis, V. L. (Ateitis 1936, 4 nr.).

Lapta žr. Muštukas.

Laptev 1. Dmitrij Jakovlevič (gimimo ir mirimo datos nežinomos) rusų Arktikos tyrinėtojas. 1736 tyrinėjo vandenyno krantus į rytus nuo Lenos ir bandė mažu laivu pasiekti Beringo sąsiaurį. 1739 pasiekė Indigirkos žiotis, o 1740 Kolimos. Jis aptiko Šv. Antano (kitaip Kryžiaus), Merkulevo ir Šv. Diomido salas. 1741–42 ištyrė ir padarė kartografinę nuotrauką Kolimos intakų D. Aniuji ir M. Aniuji ir Anadiro upės, kurių baseinai jungia Arktikos ir Pacifiko vandenynus. Tuo būdu jis pirmasis kartografiškai surišo tuos du vandenynus. Pradėjęs jūrinę tarnybą 1718 eiliniu jūreiviu, 1762 išėjo į pensiją viceadmirolu. Jo vardu pavadintas pusiasalis Lenos deltoje, sąsiauris tarp D. Liachavo salos ir žemyno. Drauge su jo bendralaikiu Charitonu L. Nordenskiöldo jūra rusų pavadinta Laptevų jūra.

2. Chariton Prokofievič (miręs 1763) rusų Arktikos tyrinėtojas. 1737 tyrinėjo vandenyno krantus į vakarus nuo Lenos žiočių, 1739 pasiekė Fadejevo ragą. Nepasisekus apiplaukti Taimiro pusiasalį (laivą ledai sunaikino ties 75°26′ š.pl.), 1741–42 su savo padėjėju S. Čeliuskinu tęsė tyrinėjimus, keliaudami šunų traukiamomis rogėmis ir padarė pusiasalio kartografinę nuotrauką, kuri ligi XIX a. pabaigos buvo vienintelė Sibiro kartografijoje. Jis ištyrė vandenyno krantus nuo Lenos ligi Jenisiejaus žiočių. Grįžęs iš ekspedicijos, tarnavo Baltijos laivyne. *A.B.*

Laptevas Savelijus (1886 Švenčionyse — 1934 VI 17 Kaune) statistikas. Baigęs Vilniaus gimn. ir Petrapilio univ., tarnavo Rusijos statistikos biure. Po I pas. karo grįžęs į Vilnių ir lenkų pasodintas į kalėjimą, pabėgo į nepriklausomą Lietuvą, kur dirbo centriniame statistikos biure. 1923 veikė surašinėjant Lietuvos gyventojus ir suredagavo surašymo duomenų leidinį. Statistikos klausimais daug rašė spaudoje: Lietuvos Ūkyje, Tautos Ūkyje, Lietuvoje, Liet. Aide, Mūsų Rytojuje. Platų straipsnį apie Lietuvos žemės ūkį išsp. Tarptautinio žemės ūkio instituto darbų (ag. ir prc.) I tome 1926.

Laptevų jūra naujai rusų pavadinta (pagerbti Dimitrui ir Charitonui Laptevams) Nordenskiöldo jūra (žr.), esanti tarp N. Sibiro salyno ir Taimiro pusiasalio.

Lapušiškės k., Zarasų aps. Į p.v. nuo Visagino ež. ir į š.v. nuo L. kaimo, 1900 kun. J. Žiogas (žr.) kasinėjo vidurinio ir naujojo geležies amžiaus pilkapius, kurių tuo metu buvo per 40. Pilkapių dydis įvairus: vieni buvo apie 20 cm aukščio ir 6 m skersmens, kitų aukštis siekė iki 71 cm ir skersmuo apie 12 m. Vienas pilkapis yra buvęs net 1,42 m aukščio. Pilkapiai apskriti, supilti iš smėlio. Žmonės juos vadina ‚švedų kapais'. Rytinėje pilkapyno dalyje kasinėtas pilkapis nr. 9 priskirtinas viduriniam geležies amžiui. Pilkapio aukštis 71 cm, skersmuo 5,68 m. Pilkapis ratu apdėtas akmenų vainiku. Po geltono smėlio sampilu, maždaug ant buv. žemės paviršiaus, susidurta su 9 cm storio angliasuodžių sluoksniu ir po juo su balto smėlio klodu. Žemė už akmenų vainiko nejudinta. Šiaurinėje pilkapio dalyje, ant balto smėlio sluoksnio, surasta nedegintų kaulų liekanų, 39 cm ilgio geležinis ietigalis ilgu ir gana siauru lapeliu ir siauraašmenis kirvis. Naujojo geležies amžiaus pilkapiuose trūksta akmenų vainikų ir mirusieji laidoti deginti. Sudeginto žmogaus kaulai su įkapėmis būdavo išbarstomi didesniame plote ant buv. žemės paviršiaus. Daugelyje pilkapių radinių visai neaptikta, kituose jų surasta labai nedaug. Susidurta ir su arklių kapais. Pilkapyje nr. 4 ant buv. žemės paviršiaus, po sampilu, aptiktas angliasuodžių sluoksnis, o po juo palaidotas nedegintas arklys galva į š. Nasrų vietoje surasti per pusę pertrūkę žąslai, prie kaklo balto metalo skambalėlis su geležine šerdimi ir arklio šonuose dvi geležinės balno kilpos. Išardytame pilkapyje nr. 7 prie arklio kaulų aptikta žalvarinių diržo apkalų, kurių dalis turėjo odos likučių. Apkalai yra buvę rombinės ir keturkampės formos su kryžiniu raštu viduryje. Kituose pilkapiuose aptikta didesnių ir mažesnių žalvarinių žvagučių. Pilkapiai būdingi rytinės Lietuvos kultūrai.

J. Žiogas, Archaiologiški tyrinėjimai Gaidės apylinkėje (Lietuvių Tauta 1, 1910, 313–333). *J.P.*

Lara valstybė (provincija) š.v. Venecueloj, apimanti š. Kordiljerų pakraštį ir prie jo esančią kalvotą žemumą; 19.800 km² ir apie 450.000 gyv. (1956), kurie verčiasi gyvulininkyste, kukurūzų, kavos, kakavos, cukrinių nendrių ir medvilnės medelių plantacijomis. Sostinė Barquisimeto.

Larache, kitaip El Araiš, š. Maroko uostas Atlanto vandenyno krante, 65 km į p.v. nuo Tanžero; 41.917 gyv. (1950). Miestui dominuoja portugalų XVI a. statytas fortas La Cigogne ir tvirtovė Kibibat. Išvežama kamštis, vilna, kailiai, vaisiai, pupos. L. yra sen. Lixus, kurio griuvėsiai išlikę 3 km nuo uosto. Įkurtas fenikiečių, vėliau išgarsėjo kaip romėnų kolonija.

Larai (lot. lares) pirmučiausia sen. romėnų namų ir šeimos dievai-globėjai. Romos respublikos laikais garbindavo šeimos larą, l a r f a m i l i a r i s, apvainikuodami jį per šventes ir teikdami aukas jo paveikslui, laikomam židinyje arba mažoje koplytėlėje (aedicula, lararium). Nuo Augusto laikų kiekvienas miesto kvartalas turėjo koplytėlę su dviem l., tarp kurių statydavo imperatoriaus genijų, l a r A u g u s t i. Nuo tada laikydavo ir namuose du l., tarp kurių stovėdavo šeimininko paveikslas. Laukų globėjus, l a r e s c o m p i t a l e s, garbindavo kryžkelėse (compitum). L a r e s v i a l e s arba p e r m a r i n i globodavo keliautojus. Pompėjoj išliko nemaža l. paveikslų freskose ir žalvarinių statulėlių. L. vaizduojami šokančiais, aukštai pasikaišiusiais tuniką, vainikuotais jaunuoliais. Viena ranka jie laiko geriamąjį ragą, iš kurio skystimas teka į antra ranka laikomą kibirėlį. L. šventės — Larentalia (XII 23) ir Compitalia.

E. Tabeling, Mater Larum, Zum Wesen der Larenreligion, 1932; *E.Norden,* Aus altröm. Priesterbüchern 1939. *A.Rkš.*

Laramie mst. JAV, Wyominge, prie L. upės (360 km, North Platte, Missourio intakas); apie 17.000 gyv. (1957). Vasarvietė, 2185 m nuo j.l. ir iš atokiau apsuptas kalnų. Čia nuo 1886 yra valstybinis Wyomingo univ., valdinė naftos tyrimų stotis, žemės ūkio tyrimų stotis ir valstybinio Medicine Bow miško (apie 220.000 ha) administracijos būstinė. Mst. pavadintas prancūzų medžiotojo ir pionieriaus Jacques de La Ramée, 1821 prigėrusio upėj, garbei jo sudarkytu vardu.

Laramie kalnynas Kolorado ir Wyomingo valstybėse, tęsiasi iš pietų į šiaurę apie 200 km, ligi 3113 m aukščio. Jis panašus į plokščiakalnį, be stačių viršūnių. Ligi 2000 m auga spygliuočių miškai, aukščiau — alpinės pievos. Vakarinėj kalnyno daly yra 1000 ha dydžio ‚suakmenėjusio miško' (Petrified Forest) gamtos apsaugos parkas.

Larbaud Valéry (1881–1957) prancūzų poetas ir romanistas, iniciatorius moderniojo (kosmopolitinio) egzotizmo prancūzų literatūroje. Aukštos kultūros ir plataus išsilavinimo žmogus, L. jaunystėje

daug keliavo ir domėjosi svetimų kraštų kultūra bei literatūra. Tų kelionių rezultatas buvo A. O. Barnaboth (1908, 1913, 1923), Pietų Amerikos multimilijonieriaus romanas, kuriame L. sukūrė įdomų kosmopolitinio globetrotterio tipą. 1923 paskelbtoje poezijos knygoje Les Poésies de A. O. Barnaboth L. to paties herojaus lūpomis poetine forma apdainuoja stočių užkandinių ir reginių pro miegamojo vagono langą egzotiką. Vienoje vietoje L. sakosi gyvenimo džiaugsmą pirmą kartą pajutęs tik traukinyje tarp Virbalio ir Pskovo. L. poezija savo ritmuotos prozos tekėjimu primena Whitmaną. Kaip beletristas, L. vienas pirmųjų pavartojo J. Joyce vidinio monologo metodą (Fermina Marquez 1911, Amants, heureux amants 1921, Mon plus secret conseil 1922, Jaune, bleu, blanc 1927, Allen 1929). Kiti žymesni L. veikalai: Ce vice impuni, la lecture 1925, Sous l'invocation de saint Jérôme 1946.

G. J. Aubry, V. L. 1949. *A.Č.*

Lardner Ringgold Willmer (1885–1933) amerikiečių rašytojas, sporto žurnalistas. Pagrindiniai prozos rinkiniai: Gullible's Travels 1917, What of It? 1925, The Love Nest 1926, Round Up 1929, First and Last 1934. Be to, romanas Big Town 1921 ir komedija (su G. S. Kaufman) June Moon 1929. L. novelės pasižymi sardonišku humoru, ciniška satyra, meistriškai atkurta amerikietiška šnekta. Jo stiliaus taupumas, aštrumas, metalingumas žymiai paveikė amerikiečių prozą.

The Portable R. L. 1946 *A.L.*

Laredo mst. JAV, Texase, Meksikos pasienyje, prie Rio Grande upės, kurios kitoj pusėj yra Nuevo L.; 51.900 gyv. (1950), kurių daugumas yra meksikiečiai. L. yra žymiausias užsieninės prekybos centras prie Rio Grande upės; pro jį praeina per 50% importo ir eksporto tarp JAV ir Meksikos. Mieste yra antimonio tirpykla, naftos rafinerija, konservų fabrikas ir didelis kaktusų gėlynas. Apylinkėse yra degamųjų dujų ir naftos, o drėkinamuose laukuose auginama daržovės ir vaismedžiai. L. įkūrė apie 1755 ispanų karininkas T. Sánchez.

Laretei Heinrich (g. 1892) estų diplomatas. Baigęs Tartu univ., buvo Estijos seimo narys, 1923–25 karo ir užsienio reikalų ministras, 1926 žemės ūkio ministras, 1927–28 pasiuntinys Rusijoj, 1928–31 pasiuntinys Lietuvoj, vėliau ėjo aukštas pareigas Estijos užsienio reikalų ministerijoj (politinio departamento dir., viceministras).

Largillièrre Nicolas de (1656-1746) prancūzų tapytojas. Vaikystę praleido Antverpene, kur jo tėvas turėjo įmonę. Pirmas meno pamokas ten gavo A. Goubeau dirbtuvėje. Vėliau mokėsi Londone pas Van Dycko mokinį P. Lely, iš kurio įsigijo daug tapybinės technikos žinių. L. kūrė beveik visų tapybos žanrų, bet reikšmingiausias jis yra savo portretais, kurių nutapė apie 2000. L. tapyboje ryškiai jaučiama flamandų mokykla. Savo portretuose L., kaip ir Van Dyck, savo modelį apibūdina daugiau estetiškai, negu psichologiškai (Jacques-Edouard Stuart et sa soeur, L'actrice Duclos, La Belle Strassbourgeoise). Ypač garsūs jo kolektyviniai portretai (Ex-voto à Sainte Geneviève ir kt.), kai kurių kritikų (Réau) lyginami su Frans Hals ir Van der Helst panašios rūšies darbais. L. taip pat įnešė keletą atelier darbo naujovių, liečiančių spalvų vartojimą ir jų paruošimą. Didelio dėmesio technikai ir puikaus jos pažinimo dėka L. darbai iki mūsų dienų išlaikė savo pirmykštį spindėjimą, kai kitų jo bendralaikių, ypač Watteau, paveikslai supilkėjo arba pakeitė spalvas.

L. Hourticq, La peinture française au XVIII-e siècle 1939. *A.Lc.*

Largo (it.) lėtai, plačiai. Šiuo itališkuoju muzikos terminu pažymima plataus pobūdžio lėtosios kūrinių dalys arba visas tokio charakterio kūrinys. L a r g h e t t o mažybinis prieveiksmis nuo largo, taigi ne tiek lėtai, ne tiek plačiai, kaip largo.

Laringektomija (gr.) chirurginė operacija — įgerklio (larynx) išpiovimas, dažniausiai dėl vėžio ligos. Įgerklį išpiovus, žmogus kvėpuoja pro dirbtinę angą, padarytą kaklo priešaky ir vedančią tiesiai į kvėpavimo vamzdį (trachea); kalbėti gali tik pakuždomis, panaudodamas lūpas, liežuvį, burnos ir ryklės ertmes bei muskulatūrą — silpnus garsus išduoda išspausdamas orą iš ryklės ir stemplės. *V.Kn.*

Laringitas (gr.) įgerklio (larynx) uždegimas, staigus ar chroniškas, su visomis pasėkomis: apsunkintu kvėpavimu, užkimimu, kosuliu, skrepliavimu ir pn.

Laringoskopija (gr.) įgerklio vidaus tyrimas su atitinkamo instrumento, vad. l a r i n g o s k o p o, pagalba. Žr. Endoskopija.

Laringostenozė (gr.) susiaurėjimas praėjimo pro įgerklį, priklausąs nuo randų, auglių, sutinimų arba nuo spaudimų iš išorės.

Laringotomija (gr.) chirurginė operacija — įgerklio prapiovimas ir atidarymas pašalinti įstrigusiam svetimkūniui, polipui ar randui, praplėsti susiaurėjimui ir pn.

Larynx (gr.) įgerklis, arba gerklos (žr.).

La Rioja v. Argentinos mst., L.R. provincijos sostinė; apie 30.000 gyv. (1957). L.R. yra tyrumų oazė, drėkinama Rioja upės vandeniu ir paversta citrinų bei vynuogynų sodais. Kat. vyskupo rezidencija. L.R. įkurta 1591.

Larionov Michail (g. 1881 Tiraspoly) rusų tapytojas, rejonizmo srovės įkūrėjas. Meno mokėsi Maskvoje. 1910 tuo metu Rusijoje gastroliavusio Marinetti paveiktas nutapė pirmuosius rejonistinius darbus, taip įkurdamas rejonizmo sąjūdį. Rejonistų manifeste (1913) išdėstyta nauja tapybos technika ir absoliutus praeities neigimas liudija neabejotiną giminystę su futūrizmu. Vėliau L. daugiausia reiškėsi teatro dekoracijos srity, dirbdamas Diagilevo Rusų baletui (Rimskio-Korsakovo Soleil de Nuit 1915, Ravelio Histoires naturelles 1915, Liadovo Contes russes 1917, Stravinskio Le Renard etc.), prie normalios tapybos retai kada besugrįždamas. *A.Lc.*

Larisa (Larissa) r. Graikijos mst., 120 km į p. nuo Salonikų, derlingame klony; apie 45.000 gyv. (1955). Senovėj L. buvo žymiausias Tesalijos mst. Apie trečdalis gyventojų yra turkai; ligi 1881 buvo Turkijos.

Larix žr. Maumedis.

Larmor Joseph (1857–1942) anglų fizikas ir matematikas, 1885–1903 Cambridge univ. prof. Daugiausia pasireiškė elektroninėje teorijoje ir atrado diamagnetizmo teorijai svarbų reiškinį, pavadintą L. p r e c e s i j a: tai judančių elektronų sistemos sukimasis apie lauko linkmę silpname magnetiniame lauke. *M.Kr.*

Larnaka, sen. fenikiečių Citium, svarbiausias Kipro salos uostas; apie 17.000 gyv. (1955). Išvežama alyva, asbestas, vynas, medvilnė. Uostas seklus, ir dideli laivai negali įplaukti.

La Roche Sophie von, gimusi Gutermann (1731-1807), vokiečių rašytoja. Poeto Brentano senelė, bendravusi su Wielandu ir Goethe. Autorė pirmųjų vokiečių literatūros sentimentalinių romanų. Raštai: Geschichte des Fräuleins von Sternheim 1771, Rosaliens Briefe 1779–81, Waldone 1785, Geschichte von Miss Lony 1789, Schönes Bild der Resignation 1795, Fanny und Julia 1802 ir kt.; Wielands Briefe an S. v. L. 1820, Goethes Briefe an S. v. L. 1879.

La Rochefoucauld François de Marsillac, duc de (1613–80), prancūzų rašytojas ir moralistas. Kilęs iš senos Poitou aristokratų šeimos, La R. labai anksti pasirodė Liudviko XIII dvare ir tuojau pat ėmė dalyvauti intrigose prieš kardinolą Richelieu. Anne d'Autriche regentavimo ir Mazarini viešpatavimo periodu, jausdamasis nepakankamai atlygintas už opozicinį nusistatymą prieš Richelieu, suėjo į artimus santykius su Madame de Longueville ir prisijungė prie Frondos. Faubourg Saint-Antoine kovose buvo sunkiai sužeistas į veidą ir iš dalies apako. Neilgai trukus susitaikė su Mazarini, pasitraukė iš viešumos ir likusią gyvenimo dalį praleido rašydamas bei diskutuodamas bičiuliškai jam nusiteikusių ponių (Mme de la Fayette, Mme de Sablé, Mme de Sévigné) salonuose. Dalyvavęs įvairiose intrigose ir sąjūdžiuose, L.R. niekuomet nebuvo ištikimas kovotojas - idealistas. Pagrindiniai jo veiklos motyvai buvo savimeilė. Pasitraukęs iš viešumos, La R. parašė garsiuosius savo veikalus Mémoires 1665 ir Réflexions ou sentences et maximes morales 1665–78. Abu veikalai paremti asmenine patirtimi. Memuaruose La R. vaizduoja savo bendralaikius tokius, kokius perduoti istorijai diktuoja jo asmeniniai interesai, neobjektyviai ir suinteresuotai. Maksimose, kurių formai būdingas salioninis paradoksas, jis stengiasi įrodyti, kad visa žmogiška veikla esanti paremta egoizmu ir savanaudiškumu; kiekviena dorybė slepianti kokią nors ydą; dorybės žūstančios ydose, kaip upė jūroje. Maksimų stilius aiškus, tikslus, glaustas ir santūrus, tik su labai retais nukrypimais į préciosité, apytikriai išreiškia stilistinį amžiaus idealą.

La Rochefoucauld

E. Magne, Le vrai visage de la R. 1923. *A.Č.*

La Rochejacquelein Henri du Vergier, comte de (1772–94), Vendėjos rojalistų vadas. Prasidėjus revoliucijai, pasitraukė į Vendėją ir po Lescure mirties buvo vyriausias Vendėjos sukilėlių vadas. Laimėjęs daugelį mūšių, kuriuose pasižymėjo herojine drąsa, žuvo kovoje prie Nouaille.

La Rochelle uostas v. Prancūzijoj, pusiaukelėje tarp Nantes ir Bordeaux; apie 50.000 gyv. (1955). Laivų statyklos (ypačiai žvejybos laivų), stiklo, cukraus, alkoholinių gėrimų gamyklos. L.R. yra didumo antrasis Prancūzijoj žvejybos uostas, o XVI–XVIII a. vienas žymiausių krašto uostų su pajūrio gynybos tvirtove. Prisiėmęs reformaciją, 1557 buvo įsitvirtinęs prieš galimus puolimus. Nors 1570 pripažintas laisva hugenotų prieglauda, bet 1573 nesėkmingai pultas. 1628 po 14 mėn. trukusio apgulimo, kurio metu gynėjų skaičius sumažėjo iš 27.000 ligi 5000, paimtas Liudviko XIII kariuomenės ir, kaip paskutinysis Prancūzijos laisvas miestas, pajungtas valstybės suverenitetui. II pas. karo metu vokiečių išlaikytas apgultas ligi 1945 V 8.

La Rocque Casimir de (1886–1946) prancūzų politikas, pulkininkas, 1928 įkūrė fašistinį ‚ugniakryžininkų' sąjūdį, o jį uždraudus, 1936 pakeistą ‚prancūzų socialine partija'. Nežiūrint autoritarinio režimo apologijos, jis nekoloboravo su vokiečiais.

Larousse Pierre (1817–75) prancūzų mokytojas, žodynininkas, su P. A. Boyer 1852 įsteigė leidyklą ir išleido 15 tomų antiklerikalinio atspalvio enciklopediją Grand dictionnaire universel du XIX-e siècle 1864–76 (du papildomi tomai išėjo 1878 ir 1890). Leidykla tebeveikia ligšiol, leisdama enciklopedinius žodynus: Nouveau Larousse illustré, 8 tt., 1897–1906; Larousse du XX-e siècle, 6 tt., 1928–33; Nouveau Larousse universel, 2 tt., ²1946–49; vienatomis, daugelio laidų susilaukęs Nouveau petit Larousse illustré; be to, mėnesinis žurnalas Larousse Mensuel Illustré nuo 1907 ir šiaip mokslo leidiniai.

Larra Mariano José de (1809–1837 nusižudė) ispanų rašytojas ir publicistas, ispanų romantiškojo liberalizmo ideologas. L. mėgino rašyti scenos dalykų (No más mostrador, Macías) ir valterskotiškų istorinių romanų (El doncel de Don Enrique el Doliente), bet labiausiai pagarsėjo savo straipsniais, kuriuos skelbė dažniausiai Figaro slapyvardžiu. Revoliucinis romantikas L. aistringai ir nuoširdžiai kovojo prieš politinį absoliutizmą ir religiją laikydamas didžiausiais pažangos priešais. Iš rašytojo L. reikalavo bekompromisinės tiesos ir kėlė ‚filosofinės, naudingos ir pažangios' literatūros postulatą. *J.K.*

Larrey Jean Dominique, baronas (1766–1842), prancūzų karo gydytojas. Jis įvedė ‚skrajojančius ambulansus', daug kur reformavo karo chirurgiją ir sužeistųjų globą. Napoleono metu buvo sanitarinės tarnybos viršininku. Išsp. Mémoires, 4 tt., 1812–17, Clinique chirurgicale, 5 tt., 1830–40 ir kt.

Larreta Enrique (g. 1875) argentinietis rašytojas, istorinio psichologizmo ir elegantiško bei puošnaus stiliaus puoselėtojas, pagarsėjęs romanu La gloria de Don Ramiro 1908, kuriame atkūrė Pilypo II Ispaniją.

Larsa senovės miestas pietinėje Babilonijoje, dabartinė Senkere, tarp Tigro ir Eufrato. L. pradžia siekia ketvirtąjį tūkstantmetį pr. Kr. Jame buvo garbinamas saulės dievas Šamaš. Apie 1700 pr. Kr. paskutinį L. valdovą Rimsiną nugalėjo Babilonijos Hamurabi, kuris miestą pavertė pietinės Babilonijos administraciniu centru. L. kasinėjimus vykdė W. K. Loftus (1854) ir A. Parrot (1933). Daugelio L. tapatinama su S. Testamentó Elazaru (Gim. 14, 1–9).

Larsen 1. Gunnar (g. 1890) norvegų rašytojas. Daug vertęs amerikiečių rašytojų, L. yra daug ko ir pats iš jų pasimokęs, visų pirma objektyvaus vaizdavimo ir žodinio šykštumo. Svarbiausi veikalai: I sommer (Praeitą vasarą) 1932, To misstenkelige personer (Du įtartini asmenys) 1933, Sneen som falt i fjor (Pernai iškritęs sniegas) 1948.

2. Karl (1860–1931) danų rašytojas. Debiutavo kaip dramaturgas, tačiau perėjo į pasakojimus ir impresionistinius bei kultūrpsichologinius svetimų kraštų aprašymus. Savo novelėse L. vaizdavo tiek žemesniųjų klasių, tiek miestiečių gyvenimą Kopenhagoje. Jose žymu taiklus pastabumas ir aštri, objektyvi analizė. Jo rinktiniai raštai 4 tomais išl. 1921.

Larsson 1. Carl (1853-1919) švedų tapytojas. Studijavo Stockholmo meno akademijoje. 1877 – 85 su pertraukomis gyveno Paryžiuje, kur pasižymėjo savo elegantiškomis akvarelėmis. 1886–88 vadovavo Göteborgo muziejaus meno m-lai. 1888 jis pagamino freskus Stockholmo Nacionalinio muziejaus laiptų salėje. 1901 apsigyveno Dalarnos provincijos Sundborno kaime ir nuo to laiko pasidarė namų ir vaikų tapytojas, jo menui vis labiau įgaunant grynai švedišką charakterį. L. veiklos sritis buvo labai įvairi, nuo iliustracijų ligi monumentalinių kūrinių.

2. Hans (1862–1944) švedų filosofas, Lundo univ. prof. 1901–27. Kaip filosofijos istorikas, L. parašė studijas apie Kanto ir Platono filosofiją. Poroje veikalų kėlė intuicijos vaidmenį (Intuition 1892 ir Intuitionens problem 1912). Estetinius klausimus nagrinėjo veikale Poesins logik (Poezijos logika) 1899, kur įrodinėjo, kad poetinės sąvokos ne tik jausmą sukelia, bet ir jam aiškumo suteikia.

3. Lars-Erik (g. 1908) švedų kompozitorius, nuo 1947 Stockholmo konservatorijos prof. Iš jo kartais neoromantinio, kartais neoklasikinio atspalvio modernios krypties kūrybos išskirtina Pastoralsvit orkestrui 1938, Förklädd gud solistams, chorui ir ork. 1946 ir simfoneta styginiam ork. 1934. Kiti L. kūriniai: opera Prinsessan av Cypern 1937, 3 simfonijos, koncertai saksofonui (1934) ir violenčelei (1948), kelios uvertiūros ir simf. poemos ir kt.

L'art pour l'art (prc. ‚menas menui') estetizmo meninėje kūryboje devizas, pirmą kartą šia prasme pavartotas prancūzų filosofo Victor Cousin 1836. Ši formulė dažnai vartojama kaip estetizmo sąjūdžio pavadinimo pakaitalas. Pats sąjūdis išsivystė Prancūzijoje. Jo iniciatoriai buvo Th. Gautier, Ch. Baudelaire, G. Flaubert ir Jules ir Edmond de Goncourt. L'art pour l'art teoretikai teigė, jog grožis esąs aukščiausia vertybė ir vienintelis tikslas mene. Menas negalįs turėti jokios kitokios reikšmės, išskyrus grožinę, t.y. negalįs būti naudingas, nes naudingumas esąs būdingiausia grožio nebuvimo žymė. Grožis neegzistuojąs natūralinėje formoje ir tegalįs būti sukurtas. Kai kurie šios teorijos adeptai menas menui principą bandė perkelti gyvenimiškon plotmėn ir savo žmogišką laikyseną grįsti estetinės moralės normomis (dendizmas). Pater ir Wilde ragino gyvenimą tvarkyti meninės kūrybos dėsniais ir siekti estetinio tobulumo. Estetizmo literatūrai būdingas gamtos neigimas (Oscar Wilde tvirtino, jog gamta esanti grubi, nuobodi ir neatbaigta), įkvėpimo ieškojimas meno pasaulyje (Baudelaire), išieškotas ligi įmantrumo (précieux) stilius, griežtas kontūras ir formos pabrėžimas apskritai. Iš Prancūzijos estetizmas persimetė į anglosaksų kraštus, kur turėjo ypač didelį pasisekimą (E. A. Poe, W. Pater, O. Wilde). Vokietijoje arčiausiai šio sąjūdžio stovėjo Stefan George. Rusijoje — akmeistai Gumiliovas, Mandelštanas). Lietuvą l'art pour l'art idėjos pasiekė tik XX a. pradžioje, kartu su simbolizmu ir impresionizmu, ir nesudarė atskiros srovės. Jos reiškėsi pirmiausia reakcijos prieš visuomeniškai angažuotą literatūrą forma ir pastangomis sukurti estetiškai angažuotą literatūrą (Šeinius, Savickis, Herbačiauskas, Kirša, Sruoga). Ryškiausiai iš jų savo estetizmą deklaravo F. Kirša pirmuosiuose Vainikuose. Nepriklausomybės periode reliatyvaus estetizmo žymių randame beveik visų neoromantikų, neosimbolistų ir ekspresionistų kūryboje. Antrajame dešimtmetyje artimiausi menas menui srovei buvo Antanas Vaičiulaitis ir Henrikas Radauskas.

V. Cousin, Du vrai, du beau et du bien 1836; *A. Cassagne,* La théorie de l'art pour l'art en France chez les derniers romantiques et premiers réalistes 1906; *F. Brie,* Ästhetische Weltanschauung in der Literatur des XIX Jahrhunderts 1921. *K. Scheffler,* L'art pour l'art 1929; *E. Hift,* Th. Gautier et l'art pour l'art 1951; taip pat T. Gautier, Ch. Baudelaire, E. Poe, W. Pater, J. ir E. de Goncourt raštai literatūros ir estetikos klausimais. *A.Č.*

La Rue Pierre de (m. 1518) olandų kompozitorius, vienas didžiausių XV a. pabaigos polifonistų. Laikomas Okeghem mokiniu. Parašė apie 40 mišių, kurių didesnė dalis likusi rankraščiuose Briuselio, Milano, Romos, Vienos, Berlyno ir kt. bibliotekose. Rašė dar motetų ir madrigalų.

W. Rubsamen, P. La R. als Messenkomponist 1937; *H. Expert,* Les Maîtres musiciens de la Renaissance française 1890. *Iz.V.*

Larus žr. Kiras.

LAS Lietuvos Atgimimo Sąjūdžio (žr.) santrumpa.

Lasaletiečiai vyrų vienuolių kongregacija (oficialus vardas: La Salette Mergelės Marijos misionieriai; santrumpa prie pavardės — M.S.). L. 1852 įkūrė Grenoblio vysk. Filibertas de Brouillard, 1879 vienuolija pripažinta ‚iuris pontificii' ir greitai išsiplatino įvairiuose kraštuose. Dabar l. turi apie 1000 vienuolių, 7 provincijas, 106 namus, kurių daugelis misijų kraštuose Afrikoje, Azijoje ir Australijoje. Jie apaštalauja parapijose, dirba socialinį darbą ir prie savo vienuolynų daugelyje vietų laiko Marijos šventoves. JAV l. turi 3 provincijas, 404 vienuolius, 25 namus, 9 mokyklas ir 42 parapijas. JAV l. tarpe yra ir keletas lietuvių: dr. Ant. Bružas, dr. P. Liutkus (abu Ipswich, Mass., l. seminarijos prof.), Ign. Abromaitis (Hartfordo l. seminarijos prof.), Juozas Bucevičius (klebonauja l. valdomoj lietuvių šv. Kazimiero par. Nashua, N.H.) ir kt. Į l. buvo įstojęs

ir kun. dr. J. Navickas, 1925 perėjęs pas marijonus. *V.Gdž.*

La Salette kalniečių bžk. Prancūzijoj, į p.v. nuo Grenoble (33 km), pasaulinio garso Marijos šventovė. Čia 1846 IX 19 piemenėliams Maksiminui Giraud (11 m.) ir Melanijai Calvat (14 m.) apsireiškė verkianti Dievo Motina ir prabilo, jog laikų nelaimės esančios Dievo įžeidimų, Bažnyčios įsakymų, maldos paniekinimo išdava. Be to, regėtojams patikėjo paslaptis. Jas jie perdavė pop. Pijui IX, kuris jų turinį taip išreiškė: ‚jei neatgailosite, visi pražūsite'. Ištisai paslaptys dar neskelbtos. Vietinis vyskupas F. de Brouillard, po 5 metų tyrinėjimo, atsiklausęs Apaštalų Sosto, 1851 IX 19 paskelbė apsireiškimą esant neabejotiną. 1851–62 pastatyta didelė neoromanų stiliaus bžn. Popiežiai šventovę rėmė palankumu ir dvasinėmis malonėmis. Įsisteigė tuo vardu dvi seserų ir viena vyrų vienuolija (žr. Lasaletiečiai). Kaip ir kiti patvirtinti privatūs apreiškimai, taip ir La S., yra gerbtini, bet jie dar nėra privalomi tikėjimo nuostatai (articuli).

J. Giray, Les miracles de La S. 1931; *J. Ramers*, Bonus Miles Christi Jesu, 3 tt., 1931–37; *J. Kuzmickis*, Švč. Marijos ašaros La Salette (Marijamums kalba 1954, 59–73). *S.Mtl.*

La Salle 1. Jean-Baptiste de (1651–1719) prancūzų šventasis (V 15), vienas žymiausių XVII a. pedagogų šalia Komenijaus, Franckes, Locke ir Fenelono. Gimęs kilmingų tėvų šeimoje Reimse, 1667 instaliuotas Reimso katedros kanauninku, teol. mokslus ėjo Paryžiuje. 1678 įšventintas kunigu, 1681 gavo teologijos daktaro laipsnį. 1683 atsisakė Reimso kan. vietos ir atsidėjo neturtingųjų jaunuomenės globai, įkurdamas (1684) tam reikalui Krikščioniškųjų mokyklų brolių vienuoliją (nuo 1688 persikėlęs į Paryžių, vadovavo jai ligi 1717). Kad ši vienuolija nenutoltų nuo savo paskirties tarnauti liaudies švietimui, La S. į jos įstatus įrašė kad jon negali būti priimami kunigai ir kad joks brolis neprivalo mokėti lotyniškai. 1694 La S. jau turėjo 20 mokyklų su keliais tūkstančiais vaikų. Pedagogikos istorijoj La S. turi įvairių nuopelnų. Jis padėjo pagrindą nemokamai pradžios mokyklai ir tuo būdu liaudies švietimui (to reikalo tuo laiku neįvertino net patys vad. apšvietos ideologai, kurių Voltaire dar net 1766 viename laiške rašė, kad ‚paprasta liaudis privalo būti vedžiojama, bet ne mokoma'). Pradžios mokyklai liaudyje išugdyti jis turėjo reikšmės ir savo reikalavimu, kad mokant skaityti pagrindan turi būti dedama gimtoji kalba. La S. 1684 įsteigė pirmą mokytojų seminariją, skirtą parengti pradžios mokyklų mokytojams. Iškėlęs mokytojo pašaukimo didybę, jis buvo pramintas ‚mokytojų mokytoju'. Vieton lig tol buvusio individualaus mokymo metodo La S. įvedė mokymą klasėmis, suskirstydamas mokinius į atitinkamas klases pagal amžių ir gabumus. Mokyklos tvarkai palaikyti sugalvojo klasių mokinių sąrašus ir pirmasis savo mokyklose įsteigė mokinių knygynus. Nepaneigdamas humanistinio auklėjimo, La S. kreipė dėmesį į profesinį jaunuomenės paruošimą. La S. įsteigė pirmąją mokyklą išsigimusiems vaikams ir jauniems nusikaltėliams. Dabarties gydomoji pedagogika jį laiko savo pirmataku. Jo veikalas La conduite des écoles chrétiennes yra vienas brangiausių pedagoginės literatūros paminklų kaip ‚pirmutinė gera pradedamosios mokyklos metodika, pritaikinta grynai mokytojo praktikai mokykloj' (Pr. Dovydaitis). 1840 paskelbtas palaimintuoju, 1900 kanonizuotas šventuoju, 1950 paskirtas mokytojų patronu.

J.-B. de La Salle

Pr. Dovydaitis, Pedagogas šventasis — Jonas de la S. (Lietuvos Mokykla 1920, II ir III metų 2-ji knyga, 185–202); *M. Dempsey*, J. B. de La S. 1940. *A.P.-R ir J.G.*

2. Robert Cavelier, sieur de (1643–87), prancūzų keliautojas. Atvyko Kanadon 1666 tikėdamasis čia pralobti. Vertėsi kailių prekyba, drauge ėmėsi krašto tyrimo Didžiųjų Ežerų srityje. Didžiausias jo žygis buvo kelionė Mississippio upe ligi jos žiočių, kurias jis pasiekė 1682 IV 9. Sritį abipus upės jis paėmė prancūzų valdžion ir pavadino Louisiana. Grįžęs į Prancūziją, buvo pakeltas Š. Amerikos vicekaraliumi ir gavo įgaliojimą kolonizuoti ir valdyti visą sritį nuo Mičigano ež. ligi Meksikos įlankos. Tačiau kelionė iš Prancūzijos atgal į Ameriką buvo nesėkminga: vieną laivą sučiupo ispanai, antrasis žuvo, trečiasis grįžo atgal, o su likusiu ketvirtuoju negalėjo iš jūros atpažinti Mississippio žiočių ir išsikėlė dabartinės Texaso vst. krante. Bebandydamas sausuma ieškoti Mississippio, buvo užmuštas savo paties sukilusių žmonių.

I. J. Cox, The Journeys of R. R. Cavelier, Sieur de La S. 1905;; *F. Parkman,* La S. and the Discovery of the Great West 1907; *R. F. Lockridge,* La S. 1931; *L. Lemonnier,* Cavelier de la S. 1942.

La Salle mst. JAV, Illinois valstybėj, prie Illinois upės, 160 km į p.v. nuo Čikagos; 12.083 gyv. (1950). Cemento, sieros rūgšties, laikrodžių, baldų ir kt. pramonė. Čia tyrinėtojas R. C. sieur de La Salle (žr.) buvo įkūręs St. Louis fortą, kuris priskirtas prie Starved Rock valstybinio parko.

Lasas (ag. lasso, isp. lazo iš lot. laqueus ‚raikštis') virvė su bėgančia kilpa gale, vartojama gyvulių ūkiuose P. Amerikoj ir JAV vakaruose gyvuliams pagauti. L. daroma iš buivolo odos ar kanapių, 20–30 m ilgio, raitininko laikoma prie deš. balno šono priešaky ir, pasivijus norimą sugauti gyvulį, taip metama, kad jos kilpa užkrinta ant galvos. Kartais l. vieton kilpos turi švininį rutulį, kuris apvynioja l. aplink gyvulio kojų ar ragus. Gaudant laukinius gyvulius, antrasis l. galas pririšamas prie balno. L. būdavo vartojamas seniau P. Amerikos karių kautynėse priešui sugauti. Krymo kare (1854–56) prancūzų sargybiniai būdavo l. užpuolami rusų kariuomenėje tarnavusių nomadų. *A.B.*

Lasaulx Ernst (1805–61) vokiečių kultūros filosofas, Würzburgo ir Müncheno univ. prof. Jo mintys apie kultūrų žydėjimą ir nusmukimą, panašios Spenglerio teorijoms, yra iš naujo susilaukusios dėmesio. Be istorijos filosofijos, L. domėjosi dar estetika. Politikoj reiškėsi konservatyviu kataliku. Veikalai: Neuer Versuch einer alten... Philosophie der Geschichte 1856 (naujas leidimas 1952), Die prophetische Kraft der menschlichen Seele in Dichtern und Denkern 1858, Die Philosophie der schönen Künste 1860.

R. Stölzle, E. von L. 1904; *H. J. Schoeps,* Vorläufer Spenglers 1953.

Las Casas Bartolomé de (1474–1566) ispanų domininkonas (nuo 1523), vadinamas indėnų apaštalu. 1502 atvyko į vidurinę Ameriką ir 1510 įsišventė kunigu. Misionieriavo tarp indėnų ir gynė jų teises. Septynis kartus plaukė per Atlantą pas Karolį V užtarti indėnų ir savo įtaka 1542 pasiekė išleidimo vad. naujųjų įstatymų (Leyes Nuevas), kurie turėjo saugoti indėnų teises ispanų kolonijose. 1543 tapo Meksikoje Chiapo vyskupu ir šias pareigas ėjo trejus metus. Po misijų Vidurio Amerikos kraštuose ir Peru 1551 grįžo į Ispaniją ir atsidėjo indėnų nukariavimo istorijai: Historia de las Indias (išleista tik 1875–76, iš naujo Meksikoj 1951), Brevísima relación de la destrucción de las Indias 1552 (iš naujo Argentinoj 1924), Historia apologética de las Indias (išl. Ispanijoj 1909).

R. Schneider, L. C. vor Karl V 1938; *B. Becera de León,* Bibliografia de L. C. 1949; *L. Hanke,* B. de L. C. 1949 (ag. vertimai 1951 ir 1952).

Las Cases Emmanuel, comte de (1766–1842), prancūzų istorikas. Revoliucijai prasidėjus, kaip jūrų karininkas, kovojo rojalistų eilėse, vėliau gyveno Anglijoje, kol Napoleonas atšaukė emigrantus į kraštą. Jis lydėjo Napoleoną šv. Elenos salon ir ten 1815–16 surašė Napoleono atsiminimus Mémorial de St.-Hélène, 8 tt., 1822–23 (keturių tomų nauja laida 1894–95).

Lascaux vietovė P. Prancūzijoje, Dordogne departamente, prie Montignac, kurioje 1940 rasta ola su gerai išsilaikiusiais akmens amžiaus piešiniais.

F. Windels, L., Chapelle Sixtine de la Préhistoire 1948.

Lascius 1. (Laszcz) Martinus (1551–1615) lenkų jėzuitas, veikęs ir Lietuvoje, klebonavęs Ašmenoj, kurį laiką dėstęs Vilniaus akademijoj ir Vilniuj išleidęs keletą knygų: Okalary na zwierciadło nabożeństwa chrześcijańskiego u Polaków 1594, Wieczerz ewangelicka 1594, Iudicium albo rozsądek 1594 ir kt.

2. žr. Laski, Olbrecht.

Las Cruces JAV mst. N. Meksikos valstybėje, derlingame Messillos klonyje prie Rio Grande upės; 12.325 gyv. (1950). Jo apylinkėse iškasama aukso, sidabro, vario, švino ir cinko. Užmiestyje yra žemės ūkio kolegija ir tyrimų stotis. Messillos klonyje yra požeminių urvų, kraterių, šaltinių.

Lasègue Ernest Charles (1816–83) prancūzų neurologas, Necker ligoninės Paryžiuje gydytojas. Jo vardu pavadintas vad. Lasègue ženklas: stiprus skausmas keliant ištiestą koją. Tai išijo (žr.) ženklas.

Laserpitium žr. Begalis.

Lasica (lenk. Łasica), kitaip Jakima, Gudijos Dunilovo aps. upelis, Gulbijos (Dysnos, Dauguvos) deš. intakas, 32 km ilgio; teka per Lasyčio ež., 50 ha ploto; paviršius 138 m nuo j.l.

Łasicki (lot. Lasicius) Jan (1534 M. Lenkijoje — 1602 pavasarį Zaslavlyje, Vilniaus krašte), lenkų bajoras, veiklus kalvinistų rašytojas, autorius išgarsėjusios knygutės ‚Apie Žemaičių dievus'.

Apie L. gyvenimą ilgai maža tebuvo žinoma. Th. Wotschke rūpestingai surankiojo jo gyvenimo faktus ir išspausdino dalį rastų laiškų, tačiau liko eilė neišaiškintų

spragų. L. jaunystėje Lenkijoje smarkiai plėtėsi reformacija. Įsijungęs į protestantizmo srovę, tapęs šveicarų teologų mokiniu ir dideliu Čekų brolių (žr.) simpatiku, L. beveik visą gyvenimą praleido keliaudamas, studijuodamas ar kitus mokydamas, lydėdamas jaunuolius magnatus į užsienio univ., dalyvaudamas politikoje. Pakartotinai L. buvo Šveicarijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Vokietijoje, Čekijoje, Lietuvoje. Dažnai lankydamas Zürichą, Heidelbergą, Paryžių, Prahą, Vilnių, L. susidarė daug pažinčių ir išvystė plačią korespondenciją, kurios dalis yra išlikusi. 1555–59 studijavo Šveicarijoje (Züriche, Bazelyje). Tapęs čia kalvinistu, užmezgė ryšius su protestantų teologais ir veikėjais — H. Bullingeriu, T. Beza, Lismaninu, Leliu Sozinu ir kt. Pasidaręs didikų sūnų mokytoju, L. lydėjo jauną Joną Zborowskį į Prancūziją. 1561–63 su savo mokiniais jau buvo Heidelberge, iš kur 1563 IX dėl epidemijos pabėgo į Bazelį, o iš ten 1564 į Paryžių. Pakeliui Ženevoje buvo prileistas prie mirštančio Kalvino. Sugrįžęs Krokuvon 1566 pradžioje, L. suartėjo su Čekų broliais. 1567 lydėdamas studijų vaivados Krotowskio sūnus, L. vėl sustojo Heidelberge trejus metus. 1570–72 protestantų reikalais lankėsi Frankfurte (Main), Štrasburge, Prahoje, Leipcige. Išgyvenęs Paryžiuj Baltramiejaus naktį (žr.), pabūgo vykti Anglijon ir per Milaną pabėgo Paduvon. Iš čia nesėkmingai stengėsi, kad Henrikas Valois nebūtų išrinktas karaliumi Lenkijoje. 1574 L. vėl randamas Heidelberge. L. daug veikė, vystė kovą prieš jėzuitus, ieškojo kalvinistų, liuteronų ir Čekų brolių vienybės.

Kai 1575 XII 12 Lenkijos karaliumi buvo išrinktas imp. Maksimilijonas II, o po dviejų dienų Steponas Batoras, L. buvo išsiųstas Vokietijon prašyti kunigaikščius nepalaikyti imperatoriaus. L. aplankė Berlyne Brandenburgo kurfiurstą Joną Jurgį, o Pfalzo (Heidelbergo) kurfiurstą Fridrichą III laimėjo Lietuvos-Lenkijos draugu. Kai galingas Dancigas atsisakė Batorą pripažinti, L. auklėtinis Jonas Zborowskis buvo paskirtas vadovauti žygiui. L. atskubėjo prie Dancigo ir šį žygį aprašė, dedikuodamas aprašyme Zborowskiui. Lenkijoje L., Batoro pavedimu, atlikinėjo diplomatines misijas, nepaliovė važinėjęs su didikų sūnumis užsienin kaip ‚preceptorius' (mokytojas) ir palydovas.

Į savo gyvenimo galą L. aprimo, rasdamas daugiau laiko ir rašyti. Jis apsistojo 1580–81 Vilniuje pas savo bičiulį Hlebavičių, kuris 1586 tapo Trakų vaivada. Čia L. susidraugavo su Andrium Volanu, susipažino su Laskovskiu. Kai Hlebavičiaus sūnūs, L. auklėtiniai, po tėvo mirties (1591) išsiruošė studijų į užsienį, L. liko Lietuvoje. Čia jis apie 1584, jau būdamas 50 m., buvo vedęs. Savo gyvenimo galą praleido L. ramiai ir iš viešo gyvenimo pasitraukęs, Hlebavičiaus tėviškėje Zaslavlyje (į š.r. nuo Minsko), kur Th. Wotschkės spėjimu 1602 III–IV ir mirė.

L. r a š t a i. Kaip daugelis kovingų XVI a. antros pusės Lenkijos protestantų, L. yra rašęs poleminių ir religinių raštų. Jo istoriniai veikalai yra gerokai pasenę. 1568 jis parašė rankraštyje likusią Čekų brolių istoriją (De origine et institutis Fratrum Christianorum, qui sunt in Prussia, Polonia, Boemia et Moravia). Patys Čekų broliai L. darbo nespausdino, nes apie juos vėliau buvo parašyta geresnių veikalų. Tik Comenius iš didele dalimi žuvusio L. rankraščio (Historia de origine et rebus Fratrum Bohemorum 8 knygos, parašytos 1575–99) 1660 išleido Amsterdame 8-tą knygą (De ecclesiastica disciplina moribusque fratrum Bohemorum), 1578 Frankfurte buvo išsp. ‚Clades Dantiscana a. D. 1577'. Čia L., stebėdamas J. Zborowskio žygį, aprašė Batoro karą prieš Dancigą, nenorėjusį jį pripažinti karaliumi. 1584 Frankfurte buvo išsp. Historia de ingressu Polonorum in Valachiam... a. 1572 (1855 L. Kondratowicz-Wl. Syrokomla išl. lenkišką vertimą). 1582 Speyeryje išėjo De Russorum, Moscovitarum et Tartarorum religione, sacrificiis, nuptiarum et funerum ritu et diversis scriptoribus. Knygos pagrindinę dalį sudaro aprašymas disputo caro Jono IV su dvasininku Jonu Rokita, kuris 1570 lydėjo Žygimanto Augusto pasiuntinius į Maskvą. Iš visų L. raštų daugiausia dėmesio sulaukė knygutė ‚De Diis Samagitarum ceterorumque Sarmatarum et falsorum Christianorum item de religione Armeniorum'. Gavęs medžiagos iš Laskovskio, L. tą rašinį parašė apie 1580 ir nusiuntė į Bazelį savo seniai pažįstamam spaustuvininkui Perna'i. Nežinia dėl kurių priežasčių darbas nebuvo išspausdintas, ir tik po 30 m. jį spaudai paruošė prof. Jokūbas Grasseris, pridėdamas drauge Mykolo Lietuvio (žr.) De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum fragmenta X. Išspausdinta buvo rinkinyje Joannis Herbur-

ti de Fulstin: ‚Chronicon de rerum polonicarum compendiosa descriptio... Basileae apud Ludovicum Koenig A. MDCXV'. 1627 L. knygutė pasirodė tarp Elzeviero (žr.) leidinių. 1823 Leonas Rogalskis Dziennik Wileński išspausdino lenk. vertimą. De Diis Samagitarum tekstą su A. Bielensteino papildymais davė 1868 Wilhelm Mannhardt (atspaudas iš Magazin d. lettisch-litterarischen Gesellschaft XIV, nr. 1, 82–143), pateikdamas gausių žinių apie Grasserio leidimą ir visą knygutės kompoziciją. Kritiškas tekstas išsp. ir W. Mannhardto paruoštame baltų religijos šaltinių rinkinyje Letto-Preussische Götterlehre 1936, 352–365.

L. knygutė, pagal pirmykštį Grasserio paduotą tekstą, susideda iš 4 dalių. Po duomenų apie Žemaičių kultūrinius ir etnografinius santykius, seka skyrius apie jų ‚dievus' (pagal Laskovskį). Išskaičiavus katalikų šventuosius ir jų funkcijas pagal liaudies tikėjimą, pridėta beveik ištisai perspausdintas Jono Maleckio (Malecijaus) rašinys ‚apie senųjų prūsų dievus ir jų stabmeldybę'.

Nors L. lietuviais specialiai nesidomėjo ir žinias apie Žemaičių tikėjimą naudojo kaip ginklą prieš katalikus, tačiau jis davė ir bendrų duomenų apie gyventojus, net lietuviškų posakių. Iš pačių tekstų ir jų lotyniškų vertimų matyti, jog L. jokios nuovokos apie lietuvių k. neturėjo. Teigiamai aprašytas žmonių charakteris. Liaudis esanti labai dora. Retai pasitaikančios vagystės, žmogžudystės ir ištvirkavimas. Mergaitės savo nekaltybę ginančios ‚aštriais peiliais'. L. pasakoja neįtikimas istorijas, kaip mergaitėms apsisaugojimui prie sijono priekyje ir užpakalyje esą pritaisyta po du varpelius. Naktį jos einančios su žibintu. Tokiu būdu tėvai žiną, kur dukterys esančios ir ką veikiančios. L. moka kai ką sujauktai papasakoti ir iš vestuvių papročių. Minimas dovanų (rankšluosčių, vilnonių kojinių ir pirštinių) dalijimas. Tėvas, linkdamas sūnui žmoną, nežiūrįs jos grožio ir kraičio. Mergaitė esanti užtenkamai turtinga, jei yra dora ir stipri. Labiausiai L. tačiau yra išpopuliarėjęs savo gausiomis žiniomis apie Žemaičių ‚dievus'. Jis suminėjo eilę lietuvių mitologijos vardų, kurie niekur daugiau nebesutinkami. Ilgai L., šalia Dlugošo, Guagninio, Herbersteino, Mykolo Lietuvio, Stryjkovskio ir kt., uoliai buvo naudojamas kaip svarbus šaltinis. Labiausiai jį buvo pamėgę XIX a. romantikai, ir T. Narbutas jį išplatino, sudarydamas visą lietuvių ‚dievaičių' Olimpą. Būdamas užsidegęs protestantas, L. savo knygutėje labiausiai rūpinosi katalikybę pavaizduoti kaip savotišką ‚pagonybę'. Gretu katalikų ir stačiatikių šventųjų statydamas pagoniškuosius Žemaičių ‚dievus', L. siekė išvesti paraleles. Tad iš Laskovskio gautą medžiagą jis telaikė ginklu prieš katalikus. Autoriui ne tiek rūpėjo parodyti, kiek maža katalikai Žemaičių liaudyje tebuvo pasiekę, bet surašydamas per 70 Žemaičių ‚dievų', L. tuo pačiu norėjo išjuokti katalikų šventuosius. Toji tendencija L. knygutei buvo fatališka. Jis ar jo žinių teikėjas (abu nieko nesuprato lietuviškai) buvo tapęs auka, iš kurios informatoriai gal norėjo pasijuokti (Mierzyński).

Pirmas kritišką žvilgsnį į L. darbą metė S. Stanevičius, šiek tiek M. Akelaitis. Rankraštyje palikusiame Lietuvių mitologijos aiškinime (apie 1838) Stanevičius iškėlė, jog L. rašinyje ‚yra daugiausia išgalvotų dievų'. Teisingai jis iškėlė, jog paprasti kalbos žodžiai yra laikomi dievų vardais. Jis savo smulkioje analizėje parodė, jog L., kaip mitologijos šaltiniu, negalima pasitikėti. Stanevičiaus pastabų nežinodami, L. beveik be kritikos naudojosi Narbutas, Kraševskis, J. Šliūpas, J. Basanavičius, iš dalies S. Daukantas ir daug kt. Nuo XIX a. galo tačiau vis daugiau atsirado tyrinėjimų, kuriuose L. paduotoji mitologija buvo kritiškiau nagrinėjama kalbiniu ir senosios lietuvių religijos atžvilgiu (A. Mierzyński, A. Schleicher, Usener, W. Mannhardt, Grienberger, Brückner, Leskien, Plākis ir kt.). Nors ir nemokėdamas liet. k., A. Mierzyński L. aštriai kritikavo ir priėjo išvadą, jog L. darbas yra falsifikuotas tariamų dievų sąrašas. Daugelio kitataučių darbai ir dalinės kritikos (Grienbergerio, Brücknerio ir kt.) tačiau nebuvo pakankamos. Labai sėkmingai De Diis Samagitarum išgliaudė Vladas K. Jaskevičius (žr.) savo pas prof. A. Salį (Pensilvanijos univ.) rašytoje disertacijoje A Study in Lithuanian Mythology, Jan Lasickis Treatise on the Samogitian Gods, Philadelphia 1951. To darbo pagrindinė dalis išsp. Studi Baltici IX, 1952, 65–106. Alfabeto tvarka išanalizavęs L. minimus ‚dievus', Jaskevičius ne tik atitaisė daugelį ikšiolinių klaidžiojimų, bet ir priėjo gana įdomių išvadų. Yra nustatyta, kad L. surašyti dievų pavadinimai daugiausia Laskovskio buvo surinkti tarp Žemaičių ‚dūninin̄kų' Laukuvos srityje (Tauragės aps.)

ir Gargždų–Platelių plote. Remdamasis įvairiomis versmėmis, kalbotyra ir tautosaka, Jaskevičius sugriovė L. dievų sąrašą, tepalikdamas tik dvi dievybes — griausmo Perkūną, kartais Varpuliu vadinamą, ir žemės dievybę — Žemyną. Autentiška yra taip pat miško dvasia — Medeinė. Kaip ‚dievų' vardų etimologizavimas parodo, daugelis jų L. knygutėje atsirado iš vietovardžių, kai liaudis turėjo daug pasakojimų apie šmėklas, dvasias, baidykles, kurios ‚vaidendavosi', pasirodydavo tam tikrose žmonių pasakojimais apipintose vietose (miškeliuose, prie šaltinių, ant kalnelių ir kt.) Ankstyvesnieji tyrinėtojai tai liesdavo nesėkmingai (Grienberger) ar tik iš dalies neaiškiai ir nedrąsiai (Brückner, Mannhardt); Jaskevičius daugeliui ‚dievų' suteikė neginčijamai aiškiai etimologinę prasmę ir išaiškino eilę kalbinių ir mitologinių kuriozų. L. knygutė nėra joks autentiškas šaltinis senovės lietuvių religijai tyrinėti. Kai išgliaudomi visi ‚dievų' pavadinimai, kurių daugumas niekur daugiau nebesutinkama, L. pateiktoji mitologija atrodo lyg koks pokštas, kurį vėlesnės kartos ilgai buvo per rimtai priėmusios.

Walter C. Jaskievicz, A Study in Lithuanian Mythology. Jan Łasicki's Samogitian Gods (iš Studi Baltici IX) 1952; *Theodor Wotschke,* J. L. (Zeitschrift f. slavische Philologie II, 1925, 77–104, 442–471; (") Der Briefwechsel der Schweizer mit den Polen (Archiv f. Reformationsgeschichte, Ergänzungsband III, 1908); *Th. Grienberger,* Die Baltica des Libellus Lasicki (Archiv f. slavische Philologie XVIII, 1896, 1–86); *A. Brückner,* Litauische Götternamen (t. p. XXII, 1900); (") Osteuropäische Götternamen (Zschrft f. vergl. Sprachforschung, 50 t., 1922); Slaven und Litauer (*A. Bertholet* und *Edv. Lehmann,* Lehrbuch der Religionsgeschichte 1925, 506–539); *A. Mierzyński,* J. L. źródło do mytologii litewskiej (iš Rocznik Towarzystwa Przyjaciół nauk w Krakowie XVIII, 1870, 1–102); (") J. L. i ego sočinenije ‚De Diis Samagitarum' (Trudy III Archeologičeskago Sjezda 1878); *Haralds Biezais,* Die Religionsquellen der baltischen Völker und die Ergebnisse der bisherigen Forschungen 1954; *J. Lukaszewicz,* Geschichte der reformierten Kirche in Litauen II, 1850; *J. Müller,* J. L. (Realencyklopädie f. Protestantische Theologie u. Kirche XI, 1902, plati bibliografija su nurodymu apie rankraščių likimą); *V. Maciūnas,* Lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje 1938 (M. Akelaičio ir S. Stanevičiaus kritiškos pastabos apie L. ‚dievus'); *J. Lebedys,* Simonas Stanevičius 1955, 259–282; *Z. Ivinskis,* Medžių kultas lietuvių religijoje (Soter 1938 XV, 1939 XVI); (") Senovės liet. religijos ir mitologijos bibliografija (t. p. 1935–37, XII–XIV, visa kita bibliografija iki 1935). *Z.I.*

L. žemaitiškasis dievynas vėlesniems lietuvių mitologininkams buvo neišsenkamas dievų šaltinis. Jį plačiai, gana laisvai tuos vardus persidirbdamas ir pertaisydamas, naudojo M. Praetorius (žr.). L. dievyną įnoringai naudojo ir T. Narbutas, iškėlęs lietuvių mitologiją prieš lenkus ir kartu davęs paskatos kitiems tyrinėti Lietuvos ir lietuvių senojo tikėjimo praeitį, pažadindamas ir lenkiškai rašančius dailiosios literatūros atstovus savon kūrybon įglausti ir lietuviškąją mitologiją (plg. Kraszewski). L. dievynu susidomėjo ir jį aiškino W. Mannhardt, A. Mierzyński, Theodor R. von Grienberger, H. Usener (1896), kelis kartus A. Brückner (itin 1922, 1926) ir kt. Vieni jų tuos dievus ir jų vardus ėmė grynai raidiškai (pvz. Grienberger) ir nuaiškindavo iki nesąmonių, kiti kai ką ir be jokio pagrindo iš sen. lietuvių tikėjimo išjungė. Tačiau, nežiūrint visų blaivių pastabų, L. dievynas perėjo per įvairius lietuvių bei baltų sen. tikėjimo aiškinimus ir ne tik baltų religijai privėlė didžių klaidų, bet kartais jų nešykštėjo ir visam lyginamosios religijos mokslui, pvz. žymus religijų mokslo žinovas A. Bertholet (1868–1951), aiškindamas dievyno skeldėjimą aplamai (1932), tokiu akivaizdžiu pavyzdžiu nurodo L. paskelbtą lietuviškąjį dievyną. Nežinant lietuvių k., L. dievyno dalis lyginamajam religijų mokslui yra pavojingai apgauli, nes ten daugelio žemaitiškų dievų veiklos sritys yra įsigavę L.–Laskovskiui turint prieš akis graikų-romėnų dievų veiklos padalas; joms buvo ieškota atitikmenų ir jų kiekvienai prijungta kokia nors lietuvių paprotinė ar tikėjimo apraiška.

Patys lietuviai, išskyrus aušrininkus, L. dievyną sutiko blaiviai (S. Stanevičius, S. Daukantas, J. Balys, M. ir Vc. Biržiškos, J. Gerulis, Z. Ivinskis, W. C. Jaskevičius, P. Klimas, A. Salys, Pr. Skardžius ir kt.). Tačiau L. vien tik kalbos požiūriu ar kitų šaltinių tarpe vertinant, kartais iš jo išgyvendinama šis tas ir vertinga lietuvių tautotyrai. Pvz. L. dievyno aiškintojai pašaipiai sutinka ten minimą ‚šluotraži'. Jis yra joks dievo vardas, o vis tik tautotyrininkui yra įdomus: jis byloja apie švarą ir jos palaikymą XVI a. mūsų krašte, taip pat ir apie išskirtinę vietą, gal ir pagarbą šluotražiui. Susirenkant daugiau šluotražiui medžiagos, patiriame, kad pvz. kiaulėms sergant klaipėdiškiai XIX a. gale perpildavo visą ėdalą per šluotražį; R. Aukštaičiai tikėjo, jog šluotražiu gyvulį sušėrus ar tik užmetus gyvulys išsižarnos ir pn.; Š. Lietuvoje buvo plačiai žinoma, kad šluotražį sudeginant, jį ugnin įmetant, būtinai reikia išrišti, nes ‚vėlės bus įmestos į ugnį' (Papilė, Vabalninkas). Šluotražinę vėlės buveinę galime susekti, prisimenant,

kad draudžiama buvo pirkią šluoti saulei nusileidus, nes tada po aslą vėlės plevinėja ir t.t. Tuo būdu pašaipinis L. šluotražis vis tik patenka ir lietuvių tikėjimuosna. Tautotyrininkui įdomus ir jo Srutis bei Miechutele (‚Srutis et Miechutele colorum dii, quos in silvis ad lanam tingentam quarentis venerantur'), paprastai siejami su miėlio ir sravio žolėmis. Seniau, kad dažinys niekad neišbluktų (senieji audiniai ir neblunka!), dažymo žolės buvo mirkomos gyvulių ar žmonių šlapime, kuris buvo renkamas (kartais ir išskirtinai renkamas, pvz. nėščios moters). Todėl ir toks ‚srutis' bei ‚miechutele' ar kartais savo žodiniu turiniu nepraskleidžia ir paruoštos dažymo priemonės, būdo? Panašių tautotyrinių pabirų teikia ir kiti, jau pasmerktieji L. dievai, pvz. aušra (Ausca), Bezlea, Brėkšta (Breksta), susijusios su dienos perėjimu į naktį ar priešingai, nes tautosaka liudija tai buvus laikomą pavojingą laiko tarpsnį. Savotiškai įdomūs yra Rauguzemapati, Ratainicza ir kt. Taip pat sen. lietuvių tikėjimo tyrinėtojus domina L. Aitvaras (Aitwaros), Apydėmė (Apidoma), Audra (Audros, žr. Vėjopatis), Dievaitis (Devoitis), Ežiagulis (Ezagulis), Gabija (Gabia, Matergabia, Polengabia), Gyvatė (Giuoitos), Kaukas (Kaukie), Laukpatimas : Lauksargis (Lawkpatimo), Medeinė (Modeina), Namų dievas (Numeias), Pelenas (Aspelenie, Tratitas Kirbixtu; plg. Gabija, Jauja, Ugnis, Židinys), Perkūnas (Percuna tete, Percunos, Warpulis), Ragana (Ragaina), Vėlė (Vielona, Vielonia), Žemyna (Ziemiennik, Zemina, Zemopacios, Rauguzemepati); kurie jau LE duoti ar bus įrašyti. Lietuviškosios krikščionybės ir pagonybės santykių aiškintojams yra įdomus Auxtheias Vissagistis (žr. Aukštėjas), neatskiriamas nuo neseniai patekusios krikščioniškos sąvokos ‚summus omnipotens' ir Krikštas (Kriksthos). Tautotyrininką domina ir toki L. dievyno vardai, kaip Ąlabathis (linų apdirbimo daina?), Atlaibos (*Atlaidos, sodybos dalis), Austheia (bičių laikymo, medonešio ar kopinėjimo papročius nagrinėjant), Bentis (kelionės bendras), Budintoja (Budintaia; vaiko ir ligonio budinimo papročiams), Eraiczin (žr. Eraičių dievas) ir Gardunithis (žr. Gardunytis; gyvulininkystės papročiams). Atskirais žodžiais LE neduoti, bet prie pagrindinių aptarčių minimi ir tautotyrininkui įdomūs: Datanus (*Duotojas; dovana ‚tarpusavės santykiai), Derfintos (*Derintojas; žr. Taikinimas), Dugnai (raugų likučiai, paraugės, vartojamos duoną rauginant, geriamos prie skilvio ligų; žr. Raugas), Dwargonth (*Tvarkantė, žr. Našlavimas, Našlaitis), Ezernim (*Ežerinis; Vandens kultas), Guboi (*gubai; pabaigtuvės, rugiapiūtės papročiai), Kierpiczus (*kerpičius), Kirnis ir Klamals (*klevelis; medžių kultas, medžioklė), Kremata ir Krukis (kiaulių ūkis; kalvio amatas ir skerstuvės), Kurwaiczin (*karvaičių; gyvulininkystė), Ligiczus (*liginčius; žr. Taikinimas), Luibegeldas (prie mįslių, nes visas sakinys ‚Luibegeldae per mare porire sekles gillie skaute' galima aiškinti mįsle Luibė gelda per marę periria sėklas; ‚gilės skiautė' arba paprasta ‚luobo gelda', į kurias buvo supilami sėmenys saugant juos per žiemą, kad neprarastų daigumo, o pavasarį nedaigiuosius atskiriant pripilant geldą ar kitą indą vandens), Prigirstitis (žr. Vaidas, Vaiduoklis), Ratainicza (*ratainė, ratinė), Siliniczus (medžių kultas, Medeinė), Smik Smik Perleuenu (*Smik, smik per velėną; žr. Orė), Twerticos (*tvertikas; žr. Sodyba, Tvora), Vblanicza (žr. Ubladė, Ublas), Vvaizganthos (‚Tertio post Ilgas die deum Vvaizganthos colunt virgines... Vvaizganthos deuaite auging mani linus teip ilgies ik mani nie duok munus nogus eithi' žr. Vaisa), Walgina (žr. Valgiai). Atskirai dar reikia aiškinti tokius ‚dievus' kaip Rekicziovum, Sidzium, Simonaitem, nes jie gali atskleisti bajoriško herbo sudievinimą arba vieno ar kito tos giminės seno žmogaus, gal būt mėgstančio žyniauti, išskirtinę vietą anų dienų bendruomenėje. Prie tokių pat aiškintinų priklauso ir abu gretiminės reikšmės Gondu ir Pizio, kurių paunksnėje gali slypėti kokia nors apeiginė lankuonies ar vestuvių apraiška, praskleidžianti tuo metu buvusias vaisai skatinti apeigas. Grynai kalbininkams lieka dar aiškinti Algis, Babilos, Birzulis, Orthus, Pesseias, Priparscis, Salaus, Tawals, Tiklis, Vetustis. Šie dievyno žodžiai gali būti tik grynas nesusipratimas, nors tautotyrininkas dar jų negali visuotinai atmesti. Ir po šių vardų gali slypėti taip pat kokia nors išskirtinė vietovė ar paprotys. *A.Mž.*

Lask Emil (1875–1915 žuvo fronte) vokiečių filosofas, nuo 1910 Heidelbergo univ. prof., rūpinosi nauju metafizikos pagrindimu savo visuotinių kategorijų teorija. Veikalai: Die Logik der Philosophie und die

Kategorienlehre 1911, Die Lehre vom Urteil 1912. Visi raštai, 3 tt., išl. 1923–24.

Laskaris Konstantinos (1434–1501) Bizantijos gramatikas, po Konstantinopolio kritimo atvykęs į Italiją ir čia sužadinęs graikų kalbos mokymąsi. Buvo susidraugavęs su kardinolu Bessarionu ir savo mokiniu turėjo kardinolą Bembo. Jo graikų kalbos gramatika Erotemata 1476 buvo pirma spausdinta knyga graikiškai.

Laskarys 1. Andrzej (m. 1426) graikų kilmės Jogailos diplomatas, 1411 siųstas į Romą, vėliau į Veneciją ir kt. 1414 paskirtas Poznanės vysk., 1415 dalyvavo Konstancos visuotiniame Bažnyčios suvažiavime, kur pasakė porą reikšmingų kalbų (De pace et unione Ecclesiae per Sigismundum Imper. paranda ir De humilitate papam decente), kurios išsp. H. Hardt rinkinyje Magno Oecumenico Constanciensi Consilio II.

2. Jerzy (1828 Vilniuje — 1888 Daubaruose, Vileikos aps.) graikų kilmės lenkų rašytojas ir 1863 sukilimo dalyvis. Mokėsi Petrapilio univ. 1853 apsigyveno Vilniuje ir dalyvavo literatūriniame gyvenime. Po 1863 sukilimo, kuriame dalyvavo Sierakauskio karo žygiuose, 10 metų gyveno emigracijoj (Prancūzijoj). Išsp. Kartki z życia 1856, Ludzie prości 1858, Pięć hymnów 1858, Rarogi 1860 ir 1861, Wyprawa Sierakowskiego na Kurlandję 1863, Trzy piosenki 1868, be to, Pamiętniki starego szlachcica.

Laskas (lenk. Łosk) mst. Valažino, anksčiau Ašmenos aps., 14 km į p.r. nuo Kriavo, prie Kriavo–Valažino vieškelio. L. supa sunkios molėtos kalvos, o miestelio gatvės nutįsusios daubomis. Prie miestelio yra 19 m aukščio kalnas, ant kurio senovėje stovėjo pilis (jos pėdsakai — rūsių liekanos ir besimėtančios plytos). Jau XIV a. būta L. pilies, valdomos Kaributų, Kaributo Algirdaičio palikuonių. Jonušo Kaributo našlės Onos rūpesčiu 1480 pastatyta bažnyčia. Toji pati kunigaikštienė L. užrašė žentui Petrui Mantigirdui, Trakų vaivadai, vedusiam jos dukterį Oną. Mantigirdaitei ištekėjus už Gardino seniūno St. Kiškos, 1498 L. atiteko Kiškoms, kurie jį valdė per pusantro šimtmečio. Jonas Kiška, kalvinizmo, vėliau arijonizmo šalininkas, visas reformacijos įstaigas L. pavedė arijonams ir jų kunigu paskyrė Sim. Budny, 1574 išvertusį į lenkų k. N. Testamentą. 1574–87 veikė arijonų spaustuvė, vėliau perkelta į Vilnių. 1639 St. Kiška dovanojo L. Vilniaus kapitulai, tai patvirtino ir jo sūnus Jonušas. Vėliau L. buvo Pacų žinioje, o nuo 1650 liki XIX a. pabaigos vėl Vilniaus vyskupijos nuosavybė. Senoji L. bažnyčia 1866 rusų valdžios uždaryta ir 1874 sudeginta. Kitoj miestelio vietoj vėliau pastatyta cerkvė. *V.Klb.*

Laskauskas 1. Adomas (g. 1887 VI 18 Lagedžių dv., prie Anykščių) gydytojas. Mintaujos gimn. baigė 1908, Tartų univ. medicinos fak. 1914. Dalyvavo I pas. kare, kur 1916 pateko į vokiečių nelaisvę. Grįžęs Lietuvon 1918, kurį laiką tarnavo Lietuvos kariuomenės karo gydytoju, vėliau įsikūrė Anykščiuose. Pasižymėjo kaip savivaldybininkas ir visuomenės veikėjas. Užėjus bolševikams, 1940 VII 12 areštuotas ir iškalintas ligi karo su vokiečiais pradžios. Iš Lietuvos 1944 pasitraukęs, Vokietijoje gyveno Ingolstadto liet. stovykloje. 1949 atvyko į JAV ir apsigyveno Baltimorėje.

2. Ignas vienas iš Lietuvos 1863 sukilimo vadų. Buvo rusų artilerijos kapitonas Kaune. Vyriausios Lietuvos sukilimo vadovybės buvo paskirtas Kauno srities karo viršininku, kai Z. Sierakauskis pateko į nelaisvę. Jis pirmą kartą su savo daliniu kovojo 1863 IV 21 prie Gineikių (Kelmės vls.), V 7 prie Stulgių, V 8 prie Gudiškių (Biržų vls.), kur, sužeidus Sierakauskį, perėmė būrio (apie 800 vyrų) vadovybę. Vėliau pasitraukė Panevėžio apylinkėn, kur rusų gen. majoro Čertkovo buvo nuolat persekiojamas. 1864 I 2 jo būrys buvo visai išsklaidytas, ir jis pasitraukė į Prūsus. L. būryje kurį laiką buvo ir kun. A. Mackevičius.

3. Jokūbas žr. Laskowski, Jakob.

4. Povilas (m. 1664 VI 23 Vilniuje), jėzuitas, Vilniaus akad. matematikas ir moralinės teologijos prof., Plocko kolegijos rektorius, Vilniaus pontifikalinės seminarijos viršininkas. 1650 iš Vilniaus akad. kanclerio J. Riyockio (Rywocki) gavo filosofijos daktaro laipsnį.

5. Stasys, Igno brolis, karininkas, 1863 organizavo sukilėlius Minsko gub., su savo daliniu ilgai kovėsi Bohuševo girioj, Igumeno (Červenės) aps.

6. Valeras (1872 VI 15 Skaurodų k., Andrioniškio par. — po 1928) knygnešys. Bežemio sūnus, 9 metų amžiaus likęs našlaičiu, ligi 21 m. tarnavo pas ūkininkus, pora metų buvo Mintaujoje, vertėsi sielininku, o vėliau virto keliaujančiu prekiautoju ir drauge nuo 1901 lietuviškosios spau-

dos platintoju. Nepriklausomybės laikais buvo įsisteigęs Anykščiuose knygynėlį.

Laskavičius Albertas (m. 1863 V 24), Lydos aps. bajoraitis, baigęs Vilniuje bajorų m-lą, sušaudytas (drauge su kun. Žemackiu) Lukiškių aikštėj už tai, kad viename bažnytkaimy pasiteiravo, kodėl bažnyčioje nebuvo perskaitytas sukilėlių atsišaukimas.

Lasker Emanuel (1868 – 1941) žydų kilmės vokiečių šachmatininkas, 1894 prieš Steinitzą laimėjęs šachmatų pasaulinio meisterio vardą ir jį išlaikęs ligi 1921, kada pralaimėjo J. R. Capablancai. Ypatingai jis buvo stiprus partijų baigėjas. Jam buvo būdingas psichologinis priešininko silpnybių studijavimas. Išsp. šachmatų vadovėlius Common Sense in Chess 1895 (naujos laidos 1917 ir 1927), Lehrbuch des Schachspiels 1926. Buvo studijavęs matematiką ir filosofiją. Išeidamas iš kiekvieno pažinimo negalutinybės, jis atstovavo Bergsonui gimininga filosofijai (Die Philosophie des Unvollendbaren 1919). Atėjus valdžion Hitleriui, L. 1935 emigravo į JAV. Kaip šachmatininkas L. buvo lankęsis ir nepriklausomoje Lietuvoje.

Lasker-Schüler Else, gimusi Walden (1876 –1945), vokiečių rašytoja. Poetė, prozaikė, eseistė. Jos kūrybai yra būdinga gyva fantazija. Jos poezija ekspresionistinė, artima simbolizmui. Daug orientalinių ir biblinių motyvų. L.-S. bendravo ir turėjo įtakos ekspresionistinės lyrikos kūrėjams P. Hilles, Th. Däubler, G. Trakliui, G. Bennui ir kt. Mirė Jeruzalėje, į kurią buvo išvykusi Hitlerio laiku. Raštai: Styx (eilės) 1902, Das Peter-Hille-Buch 1906, Die Nächte Tinos von Bagdad 1907, Die Wupper (vaidinimas) 1908, Gesichte (essays) 1911, Mein Herz 1912, Hebräische Balladen 1913, Die Kuppel (eilės) 1925, Der Wunderrabbiner von Barcelona 1926, Konzert 1932, Mein blaues Klavier 1943 ir kt. *H.N.*

Laski Harold (1893–1950) anglų ekonomistas ir politikas. 1914–20 dėstė Kanados ir JAV univ. (McGill, Harvard, Yale), nuo 1920 London School of Economics prof., nuo 1926 Londono univ. politinių mokslų prof. Socialistinių pažiūrų, veikė fabianistuose (Fabian Society) ir Darbo partijoje, kuriai 1945 VII — 1946 VI pirmininkavo. Išeidamas iš sociologinių ir istorinių studijų, plėtojo pluralistinės valstybės teoriją. Žymiausi veikalai: Studies in the Problem of Sovereignity 1917, Authority in the Modern State 1919, Political Thought in England from Locke to Bentham 1920, Communism 1927, Liberty in the Modern State 1930 (²1949), The State in Theory and Practice 1935, The Rise of European Liberalism 1937, The American Presidency 1940, Reflections on the Revolution of Our Time 1943, The American Democracy 1948.

K. Martin, H. L. 1953; *H. A. Deane*, The Political Ideas of H. L. 1955.

Laski 1. Jan, lot. Johannes a Lasco, (1456 Laskuose, Sieradzės aps. — 1531 V 19 Kališe) Gniezno arkiv., primas. Mokėsi privačiai pas žymų bažnytinių teisių dr. Krokuvos kan. Andrių Gorrą, kun. įšv. apie 1473; dar klieriku būdamas ėmė naudą iš kelių beneficijų. 1495 tapo Vloclavko dekanu, 1497 Krokuvos kan. Aktyviai reiškėsi politiniame gyvenime, dažnai važinėjo pasiuntiniu į užsienį: 1482 ir 1502 į Lietuvą, 1494 ir 1500 — į Romą, 1497 į Flandriją. Karaliaus ir Radomo seimo (1505) įgaliotas parengė ir 1507 išspausdino Lenkijos karalystės teisių rinkinį (Commune inclyti Poloniae regni privilegium, constitutionum et indultum publicitus...). Nuo 1501 karaliaus sekr., o 1503 Karūnos kancleris. Tais metais jis buvo išrinktas teisėju spręsti Vilniaus vysk. A. Taboro ginčą su Vilniaus kapitula. Lenkijoj L. buvo vienas įtakingiausių vyrų, priešas prohabsburgiškos politikos šalininkų krašte, siekė silpninti galingųjų didikų įtaką vidutiniosios šlėktos naudai. 1504 ir 1505 seimuose pravedė ta kryptimi eilę nutarimų. Jo intervencijos dėka Aleksandras nebevykdė ketinimo bausti keletą Lietuvos ponų, kurie prieštaravo, kad Lydos seniūnija būtų atiduota kng. Glinskio giminaičiui. Žygimanto Senojo elekciniame seime, jis, kaip Lenkijos kancleris, gelbėdamas Lenkijos-Lietuvos uniją, surašė didžiuliame pergamente fiktyvų Žygimanto išrinkimą ir D. Lietuvos kunigaikščiu.

1508 paskirtas Gniezno koadjutoriumi, o 1511 arkivyskupu, atsisakė kanclerio pareigų, bet ir toliau dirbo diplomatinėj srityje. 1513–15 dalyvavo Laterano visuotiniame susirinkime. Kelionės metu atliko diplomatinę misiją Venecijoje, Romoje, be bažnytinių reikalų, rūpinosi taip pat gauti popiežiaus pritarimą, kad Lenkijos petrapinigiai būtų panaudoti karo prieš turkus reikalams ir kad būtų leista Danijoj, Norvegijoj, Švedijoj ir Livonijoj pagarsinti kryžiaus karo žygį prieš turkus.

1518 L. atvyko į Lietuvą pagreitinti šv. Kazimiero kanonizacijos proceso, paveikti Lietuvos ponus ištikimiau laikytis vienybės

su Lenkija ir vizituoti Vilniaus bei Žemaičių vyskupijų. Nežiūrint Vilniaus vysk. A. Radvilos protestų, L. bandė atlikti vyskupijos vizitaciją. Užtrukęs porą mėnesių Vilniuje, Žemaičių vysk. lankyti nebevažiavo. Tai padaryti igalioję Vilniaus kan. Albiną, pats keliavo į Karaliaučių tarpininkauti Lenkijos ir kryžiuočių derybose. Energingai kovojo prieš įsigalintį Lenkijoje protestantizmą.

J. Korytkowski, Arcybiskupi Gnieznieńscy II, 1883; *K. Eubel,* Hierarchia Catholica III, 1923; Sacrum Poloniae Millennium I, 1954. *R.Krs.*

2. J a n, Johannes a Lasco (1499 Laskuose — 1560 I 8 Pinčove), arkiv. L. sūnėnas, žymus XVI a. protestantizmo skleidėjas Lenkijoje ir kitur. Mokėsi Bolonijoje (1517). Jau tada dėdė buvo aprūpinęs jį pelningomis beneficijomis. Kitais metais nuvyko Romon, ten patyrė nemalonumų ir net ekskomuniką buvo užsitraukęs. Antrą kartą (1523) studijų tikslu keliaudamas po užsienius, jis susipažino su Zwingliu, artimai susidraugavo su humanistu Erazmu Roterdamiečiu ir gyveno pas jį kelctą mėnesių Bazelyje (1525). Nors jau buvo prisiėmęs reformacijos idėjas, bet delsė galutinai pasitraukti iš Kat. Bažnyčios. Grįžęs Lenkijon, jis dar gavo naujų beneficijų ir, karaliaus siunčiamas, važinėjo į Prancūziją ir Ispaniją. 1529 buvo nominuotas Veszpremo (Vengrijoje) vyskupu, bet pasikeitus politinėms sąlygoms, negalėjo ten ilgiau išsilaikyti. 1538 dėjo pastangų gauti sau Kujavijos vyskupiją. To nepasiekęs, 1540 išvyko į Vokietiją, Wittenberge perėjo į protestantus, vedė ir tapo Emdeno pastorium (parengė Emdener Katechismus 1546), o vėliau Frizijos superintendentu. 1548 persikėlė į Londoną ir dirbo ten aprūpindamas iš įvairių kraštų atbėgusius Anglijon protestantus. Po Edvardo VI mirties buvo priverstas Angliją palikti. Laikinai sustojo Danijoj, 1553 atsikėlė į Vokietiją, į Frankfurtą prie Maino. 1556, gavęs Lenkijos karaliaus leidimą, sugrįžo į savo kraštą, tuojau suėjo į kontaktą su veiklesniais kalvinais, bandė palenkti Žygimantą Augustą į protestantizmą ir dėjo pastangų suvienyti didesnes protestantų sektas, tačiau nieko nelaimėjo. Apsigyvenęs Pinčove, talkino leidžiant Brastos bibliją. Dalį savo darbų atspausdino pats, o visus jo raštus po mirties surinko į 2 tomus ir išleido A. Knyper (Joannis a Lasco opera tam edita, quam inedita..., Amstelodami 1866). L. buvo populiarus ir Lietuvos kalvinų tarpe. Po jo mirties Vilniuje buvo įsteigta jo vardo draugija.

J. Laski

Enc. Powsz. Orgelbr. IX; *O. Bartel,* Jan Laski 1955. *R.Krs.*

3. M a r c i n (1799 Polocke — 1853 Mogiliave) kunigas. Mokėsi pas jėzuitus Polocke, paskui Mogiliave, o nuo 1823 Vilniaus vyr. seminarijoj, gavo teol. magistro laipsnį, kun. įšv. 1826, profesoriavo ir vėliau rektoriavo Žvinegrodek seminarijoje, nuo 1832 dirbo Mogiliavo konsistorijoje oficiolu. Mirus metropolitui Povlovskiui, kurį laiką administravo metropoliją. Už darbą An omnes prophetiae, quae Messiam praedicant, adimpletae sunt (išleista Vilniuje 1841) gavo teol. doktoratą. Rankraštyje paliko biblinės archeologijos studiją.

Enc. Koscielna XII *R.Krs.*

4. (Lascius) O l b r e c h t (1533–97) Lenkijos karys ir diplomatas. Jaunystę praleido Vengrijoj ir kt. Europoj. 1568 sumušė totorius ir iškilo prie Žygimanto Augusto. Šiam mirus, palaikė Henriko Valois elekciją ir buvo pasiuntiniu į Paryžių. Prie Stepono Batoro buvo patekęs į nemalonę, bet paskiau vėl vadovavo kariuomenės daliniams. Lenkai jam priskiria daug nuopelnų Polocką iš Maskvos atsiimant (1579–80).

Łaskowski 1. J a k ó b, XVI a., Kališo srities lenkų bajoras, Žygimanto Augusto žemės matininkas (revizorius) Žemaičiuose, žinių teikėjas J. Lasickiui (žr.), apie ‚Žemaičių dievus'. Apie L. gyvenimą labai maža težinoma. Lasickis jį tik trumpai tepamini pora žodžių, kaip savo šaltinį. Eilę metų praleidęs tarp Žemaičių bajorų ir ūkininkų, L. prisirinko įvairių duomenų ir įspūdžių apie Žemaičių liaudies gyvenimą. L. žmonių kalbos neišmoko, ir tai turėjo nelaimingos įtakos jo surinktai medžiagai, kurią perdavė Lasickiui. Greičiausia L. informatoriais buvo lenkiškai pramokusieji bajorai. Tad, pats betarpiškai su liaudimi nesueidamas, L. negalėjo patikrinti girdėtų duomenų. Apskritai iš L. sudarytuose inventoriuose minimų vardų rašymo galima daryti išvadą, jog jis nė kiek neturėjo nuovokos apie lietuvių k. Inventorių vietovardžiai padeda nustatyti L. lankytas vietas. L. buvo kelis kartus Platelių apylin-

kėje, lankė Šiaudinės, Josvainių, Ariogalos, Gargždų, Karšuvos sritis. Jis pasirodė Žemaičiuose apie 1534 ir beveik be pertraukos ten dirbo 1551–63. Susitikęs su Lasickiu Vilniuje 1577–80 laikotarpy, L. jam raštu yra davęs visą eilę Žemaičių ‚dievų' vardų, kurie nebuvo žinomi ikitoliniams mitologijos šaltiniams. Kokie buvo L. ir Lasickio santykiai, iki šiol nėra pasisekę išaiškinti. A. Mierzyński spėjo, jog tie, kurie informavo L., arba jis pats, teikdamas duomenis Lasickiui, fabrikavo visokius ‚dievus', iš uolaus klausytojo tiesiog juokėsi. Su L. vardu Valančius riša parapijos įsteigimą karališkame Platelių mstl., kur, pastačius medžio bžn., parapijai buvo priskirta 8 valakai ir per 30 margų žemės. Šitą L. darbą Žygimantas Augustas 1564 patvirtino.

Akty Vilenskoj Komissiji XIV 101–152; XXV 8–93; Katalog rękopisów Archiwum X. X. Sanguszków w Sławucie, 1902, 5–6 (18 Nr. Rewizya włości J-o Kr. Mści Szawdowskiej, w ziemi Żmudzkiey, dzierzawy naonczas Pana Marcina Wojciechowicza Czechowicza, przez p. Jakuba Łaszkowskiego sługę J-o Mści i rewizora w ziemi Żmudzkiej, w r. 1562 odprawiona); *W. C. Jaskievicz*, A Study in Lithuanian Mythology (Studi Baltici IX, 1952); *A. Mierzyński*, J. Ł. źródło do mytologii litewskiej 1870; *M. Wołonczewskis*, Zemajtiu Wiskupiste I, 1848, 90. *Z.I.*

2. Otton (g. 1892 Sibire) lenkų karo istorikas. Baigęs mokslus Petrapily, dalyvavo lenkų nepriklausomybės kovose, Varšuvoj dirbo Karo institute ir buvo Encyclopedia Wojskowo red. Išsp. veikalą apie Žalgirio mūšį — Grunwald 1926. Kiti veikalai: Jan Sobieski, Wojna Batorego z Moskwa, Badania dawnej polskiej historii wojskowej.

3. Zygmunt (1841–1926) lenkų 1863 sukilimo dalyvis, emigravęs į Paryžių, kur doktarizavosi ir dėstė 1869–76 univ. anatomiją, 1876–1926 anatomijos prof. Ženevos univ. ir Rapersville muziejaus direktorius.

Lasocki Mikołaj (m. 1450), Krokuvos kanauninkas, Jogailos pasiuntinys Romon 1426 ir 1427, taip pat pasiuntinys į Bazelio bažnytinį susirinkimą. 1434–38 buvo pas vienuolius bazilijonus. Vėliau vyko pas pop. Eugenijų IV, pop. Mikalojų V ir kt. Europoje. 1449 paskirtas Kujavijos vyskupu. Savo meto žymus humanistas.

Z. Lasocki, Un diplomate polonais au congrés d' Arras en 1435, 1928.

Lasopolski Karol de Boscamp (m. 1794) avantiūristas. Atsibastęs iš Prancūzijos, įvairiomis intrigomis įgijęs karaliaus Stanislovo Augusto pasitikėjimą ir tapęs jo artimu draugu, buvo paskirtas slaptosios tarybos nariu. Už visokias intrigas 1794 buvo Varšuvoje minios užmuštas.

La Soufrière vulkanas šv. Vincento saloj, V. Indijos salyne, 1300 m aukščio. L.S. yra vienas veikliausiųjų pasaulio vulkanų. Pagrindinio kraterio skersmuo apie 1000 m. 1812 po išsiveržimo atsirado š.v. šlaite naujas krateris. 1902 įvyko vienas smarkiausių žinomų išsiveržimų, pražudęs per 2000 žmonių. Šis išsiveržimas buvo smarkesnis už Mont Peles (žr.) išsiveržimą, bet aukų buvo mažiau, nes artumoj nėra jokio miesto.

Las Palmas uostas Kanarų salyne, Gran Canaria salos sostinė; 153.262 gyv. (1950). Svarbi sustojimo vieta laivams tarp Europos ir P. Amerikos. Per metus uostą aplanko apie 3600 laivų. Išvežama bananai, pomidorai, bulvės, stiklo, odos gaminiai, žaislai, įvairūs suvenyrai. L.P. yra mėgiama poilsio vieta, gausiai lankoma turistų.

Lassalle Ferdinand (1825 Breslave—1864 Ženevoje) vokiečių soc. dem. partijos kūrėjas. Žydų pirklio sūnus, 1842–45 studijavo Breslave ir Berlyne filologiją, istoriją ir filosofiją. Paryžiuje 1845 susipažino su prancūzų socialisto L. Blanc (žr.) mokslu. Su K. Marksu leido Neue Rheinische Zeitung, dėl kurio 1849 buvo nuteistas 6 mėn. kalėti. Vėliau atsidėjo mokslinėms studijoms (Die Philosophie des Heraklitus 1858, Das System der erworbenen Rechte 1861), kol vėl įsijungė į politinę veiklą. 1863 Leipcigo darbininkų kongresui parengė programą, kuri buvo kongreso priimta, 1863 V 23 įkuriant Allgemeines Deutsches Arbeiterverein (pirmoji socialdemokratinė partija Vokietijoj) ir L. išrenkant jos pirmininku. K. Marksas 1863 VI pasitraukė nuo L., nes L. pripažino valstybę, teigiamai vertino tautinę vienybę ir nebuvo radikalus klasių kovos šalininkas. L. plėtojo iš L. Blanc perimtą mintį apie darbininkų gamybinius kooperatyvus, o politinei valdžiai pasiekti reikalavo visuotinių ir tiesioginių rinkimų. Kovodamas su liberaline buržuazija, L. buvo pasiūlęs sąjungą Bismarckui, įvesdamas darbininkiją trečiuoju politiniu veiksniu. Buvo užmuštas dvikovoj dėl meilės istorijos. 12 tomų

F. Lassalle

jo veikalus išleido E. Bernstein 1919–20, o laiškus ir kitus nepaskelbtus raštus 6 tomais išl. H. G. Mayer 1921–25. Lietuviškai A. Janulaitis išv. Apie konstituciją 1904 (JAV išėju kitu viršeliu 1905).

Monografijos: *E. Berstein* 1919; *H. Oncken* [4]1923; *D. Footman* 1946 (ag.); *Th. Ramm* 1953.

Lassell William (1799–1880) anglų astronomas, savamokslis. Savo privatinėje observatorijoje netoli Liverpoolio L. pirmą kartą pritaikė ekvatorinę ašių sistemą, reflektoriui, su kuriuo 1846 jis atrado Neptūno satelitą ir eilę kitų.

Lassen Christian (1800 Bergene, Norvegijoje — 1876 Bonnoje, Vokietijoje) norvegų-vokiečių indologas, nuo 1830 Bonnos univ. prof., autorius veikalo Indische Altertumskunde, 4 tt., 1844–62 ([2]1867–73, pirmieji du tomai). Šis veikalas sutraukė pirmuosius indologinius tyrinėjimus ir padėjo pagrindą indų senovės tyrinėjimui Vokietijoje.

Lassen Peak Kalifornijos vulkaninė viršūnė Sierra Nevados kalnuose; 3225 m aukščio. Nuo seniai buvo laikomas užgesęs, bet 1914, po žemės drebėjimo Aliaskoje ir Kalifornijoje, smarkiu sprogimu išsiveržė. Jo papėdėj yra karštų versmių.

Lasserre Pierre (1867 – 1930) prancūzų rašytojas ir kritikas. 1907 gavo literatūros daktaro laipsnį už disertaciją Le romantisme français, kuri sukėlė karštus ginčus. Ch. Maurras įtakoje L. prisidėjo prie Action française sąjūdžio ir buvo jo ideologas. Vėliau nutolo. Rašė įvairiais klausimais, ypač domėjosi Nietzsche. Kovojo prieš vokiškas romantines įtakas. Galvojo parašyti didelį veikalą apie Renaną, bet jo parašė tik 3 tomus.

Lasso žr. 1. Lasas; 2. žr. Lassus.

Lasson Georg (1862–1932) vokiečių ev. dvasininkas Berlyne, filosofo Adolf L. sūnus, Hegelio raštų (18 tt. nuo 1907) ir archyvo leidėjas. Paties L. veikalai: Beiträge zur Hegelforschung 1909, Hegel als Geschichtsphilosoph 1920, Einführung in Hegels Religionsphilosophie 1930.

Lassus Roland de, olandiškai Orlande de L., it. Orlando di Lasso, lot. Orlandus Lassus (1532?—1594 VI 14 Münchene), niderlandų kompozitorius, vienas didžiausių polifoninės muz. atstovų. Muzikalinę karjerą pradėjo Monso šv. Mykolo bžn. berniukų chore. Dėl gražaus balso buvo tris kartus išvogtas. Trečiu sykiu tėvai leido pasilikti Ferdinando Gonzagos, Sicilijos vicekaraliaus, tarnyboj. Po 6 metų jį paėmė G. B. d'Azzia į Neapolį, kur išbuvo 3 metus. Florencijos arkiv. A. Altoviti kviečiamas, 1552 rudenį atvyko į Romą. Dvejus metus čia buvo chormeisteriu šv. Jono Laterano bžn. Tėvo liga jį atitraukė į Flandriją. Tėvui mirus, apsigyveno Antverpene. Po dviejų metų buvo pakviestas Bavarijos kng. Alberto V į Münchenį. Nuo 1557 (ar 1556 XII) L. čia išbuvo visą gyvenimą, 1563 pakeltas rūmų kapelmeisteriu.

Lassus

L. reprezentuoja niderlandų polifoninės eros viršūnę. Jo stilius mažiau melizmatinis ir daugiau harmoninis negu jo pirmatako Josquin, ir daugiau deklamatorinis ir dramatinis negu jo didžiojo vienlaikio Palestrinos. L. kūryba religinė ir pasaulinė. Jos pagrindines formas sudaro italų madrigalai ir villanella, prancūzų chansons, vokiečių Lieder, lotynų motetai, mišios, psalmės, lekcijos, officijos, lamentacijos, pasijos, Te Deum, Magnificat, Vidi aquam, Asperges ir kt. Viso jis parašė per 200 veikalų.

L. madrigalai pasižymi spontaniškumu, paprastumu. Jis mėgsta apvilkti juos paprasta, bet labai gryna ir skoninga homofonine harmonija. Į gyvenimo pabaigą L. pradėjo rašyti religinio turinio madrigali spirituali. Villanella — italų populiari kaimiška daina, kurių L. prirašė dar būdamas Italijoje, pasižymi lengvu turiniu, dideliu humoru. Villanella įtaka pasireiškė vėlesnėse jo prancūzų chansons, kurios pradžioje buvo daugiau sentimentalaus pobūdžio. L. duoklė gyvenamam kraštui pasireiškė ‚Teutsche Liedlein' (4 knygos). Tai penkiabalsės liaudinio paprastumo dainos vokiečių kalba, humoristinio arba moralizuojančio charakterio. Motetai lotynų kalba daugiausia yra religiniai. Jų tekstai gilaus atgailojančio arba viduramžiškai pamaldaus turinio. Jie pasižymi nepaprasta muzikine išraiška, vietomis pilna dramatinio intensyvumo. Iškiliai džiūgaujančią nuotaiką jis išreiškia gryniausia homofonine harmonija (Heroum Soboles). Dramatinę įtampą išgauna griežtu kanonu (Lozoriaus prikėlimas). Siekdamas žodžių bei

frazių iliustracijos, L. panaudojo neįprastą chromatinę progresiją ir harmoniją (Alma Nemes). Apskritai, motetai užima jo kūryboj pačią svarbiausią vietą. Tokia pat meninė aukštuma ryški ir jo mišiose, kurių priskaitoma apie 60. Gili išraiška, melodingumas, natūrali spontaniška kūrybinė invencija justi kiekvienoje jo mišių frazėje. Jo visų veikalų viršūnėje betgi atsistoja Septynios atgailos psalmės, sukurtos Münchene 1563–65. Jos pasižymi meistriška konstrukcija, idealiai griežta muzika, pilna dvasinio kilnumo bei dramatinio polėkio. Prie svarbiausių veikalų priklauso ir devynios lekcijos iš Jobo knygų. Pilnas kritiškas L. veikalų rinkinys buvo 1894 pradėtas F. X. Haberlio ir tęstas A. Sandbergerio, bet iš numatytų 60 tomų ligi 1927 pasirodė tik 21 tomas.

Mums įdomu, kad L., prancūzų karaliaus užsakytas, Lietuvos - Lenkijos karaliaus Henriko de Valois karūnacijai lotyniškai parašė mitologinį dialogą.

A. Sandberger, Beiträge zur Geschichte der bayerischen Hoffkapelle unter O. di L. 1894–95; (") O. di L. und die geistigen Strömungen seiner Zeit 1926; *J. Declève,* Roland de Lassus 1894; *E: Schmitz,* O. di L. 1915; *T. Mantovani,* O. di L. 1915; *E. Closson,* R. de L. 1919; *C. Rafaello,* O. di L. 1920; *Ch. van den Borren,* O. de L. ³1930; *L. Balmer,* O. di L.s Moteten 1938; *J. Huschke,* O. di L.s Messen 1941. *Iz.V.*

Ląsta 1. atskiras žąsies lizdas ar jų lizdynas. Seniau jas įtaisydavo gyv. namo prieangyje ar diendaržyje. L. dažniausiai buvo daromas prie sienos taupant lentas. Kiekvienam lizdui buvo skiriama apie 1 m², o pilna l. buvo laikoma 10–12 lizdų. Priešakys buvo dažniausiai iš dviejų lentų, tarp kurių išpiautos skylės žąsiai įlįsti. Kiekviena anga uždaroma užsukamu lentos dangteliu. Lizdų viršus uždengtas lentomis. Atskiras lizdas nuo lizdo atskirtas sandaria sienele, nes žąsis kitaip negali pakęsti kaimynės. L. žąsis dėdindavo ir perindavo. 2. šuns būda, landa. 3. Dėžė, narvas; a n a t o m i j o j e krūtinės l. (žr.) — liemens dalis, apribota šonkauliais.

Lastas žr. Laštas.

Lastas (Lastauskas) 1. A d o m a s (g. 1887 X 6/18 Išlandžių k., Krosnos vls., Marijampolės aps.) rašytojas, teisininkas. Baigęs Suvalkų gimn., įstojo 1908 į Maskvos univ. teisių fak. ir tuo pačiu metu klausė literatūrą Šaniavskio Liaudies universitete. Už dalyvavimą priešcarinėje studentų veikloje po poros metų buvo pašalintas iš univ. ir ištremtas iš Maskvos, stojo atlikti karinės prievolės ir gavo atsargos karininko laipsnį. Po 1913 vėl gavo leidimą tęsti studijas, tačiau, prasidėjus I pas. karui, buvo mobilizuotas, pateko į Galicijos frontą ir buvo kelis kartus sužeistas. Grįžęs 1918 į Lietuvą, iki 1922 mokytojavo Marijampolės realinėje gimn. ir redagavo Beraštį (žr.). Išlaikęs 1924 Kauno univ. valstybinius egzaminus ir gavęs diplomuoto teisininko vardą, vertėsi advokatūra, drauge nuo 1935 dirbo jurisko-nsultu Žemės banke. Išsp. Kompensacija pramonės įstaigose 1931. Likęs Lietuvoj.

A. Lastas

Literatūrinį darbą L. pradėjo eilėraščiais (dalis jų buvo parašyti lenkiškai bei rusiškai), dar būdamas gimnazijoje (apie 1903). Lietuviškai parašytas pirmasis apsakymėlis Savyje buvo išsp. Aušrinėje 1910; tais pačiais metais L. pradėjo spausdinti eilėraščius, pasirašinėdamas Adomo Juodojo slapyvardžiu. Kaip lyrikas, jis aktyviai bendradarbiavo Vilniaus Žiniose, Aušrinėje, Vaivorykštėje, Bare, Skaitymuose, Kultūroje, Prošvaistėje ir kt. 1920 išsp. pirmą rinkinį Saulėta pasakėlė — Lelija — Vėtra. Vėliau išsp. eilėraščių rinkinius Auksinės varpos 1921, Ties kruvinom spurgom 1935, Pasiilgimas 1938 ir poemą Lietuvos knygnešio likimas 1925. 1957 išleista jo Poezijos rinktinė (su autobiografija). Draminė poema Praporščikas Gilius (1918) ir prozinės lyrikos rinkinys Pakeliui (1918) yra dingę — likę tik keli spausdinti fragmentai. Pakeliui II d. ir eilė apsakymėlių iš teismų ir besibylinėjančių gyvenimo žuvo II pas. karo metu. Rankraščiuose tebėra romanas Lieponis apie I pas. karo vokiečių okupacijos laikus, poema Meilė amžiais alkana, autobiografinis prozos rinkinėlis vaikams Albinuko vaikystė (2 fragmentai išsp. Pergalėj 1955–56), poema Aušros kolūkis ir apie 800 eilėraščių, parašytų po II pas. karo. Pastaruoju metu L. yra išvertęs I. Turgenevo, V. Garšino, K. Fedino, F. Gladkovo (Cementas) ir kitų rusų autorių kūrinių. 1957 jam buvo suteiktas ‚Lietuvos TSR nusipelniusio kultūros veikėjo' vardas.

Iš L. kūrybos šiek tiek reikšmingesnė yra jo ankstyvoji lyrika, priklausanti pirmiesiems mūsų estetinės-simbolinės poezi-

jos bandymams. Joje nemaža filosofinių, tačiau gana paviršutiniškų svarstymų. Retkarčiais, ypač vėlesnėje kūryboje, pasitaiko ir visuomeninės-socialinės tematikos (pvz. poema Lietuvos knygnešio likimas). Pastaruoju metu L. yra davęs ir sovietinės tematikos eilėraščių. Formos atžvilgiu vyrauja tradiciniai ketureiliai, nors gana dažnai pasitaiko ir laisvesnio eiliavimo. *K.O.*

2. Eligijus (g. apie 1902 Išlandžių k.), Adomo brolis, mokytojas. Mokėsi Voronežo liet. gimn. Mokytojavo įvairiose vidurinėse mokyklose (nuo 1923 K. Naumiestyje, vėliau Palangoje, ilgiausiai Veiveriuose) ir pedagoginiais, literatūros bei kalbos klausimais bendradarbiavo Švietimo Darbe, Ryte, Lietuvos Mokykloj, Tautos Mokykloj ir kt.

Lastauskaitė-Matulienė Stasė (g. 1910 Vilniuje) Marijos Lastauskienės (žr.) duktė, globojusi savo motiną senatvėj ir taisiusi jos raštų kalbą (kai po sesers Sofijos mirties Marija ėmėsi lietuviškai rašyti). Bandė ir pati pasireikšti kaip rašytoja, 1939 išleisdama romaną Prie nykstančių gairių, kuriame žurnalistiškai propagavo civilinės metrikacijos, laisvų kapinių ir pn. reikalavimus. Ištekėjusi pirmą kartą būdama vos 15 metų, vėliau persiskyrė su pirmuoju vyru ir 1937 ištekėjo už Matulio.

Lastauskas 1. Adomas (1866 XII 23—1938 VII 5 Šilavote, Marijampolės aps.) kunigas. Kunigu įšventintas 1891, iš Seinų kun. seminarijos laikų įsitraukęs į lietuviškąją veiklą, dalyvavo varpininkų suvažiavime Mintaujoje pas J. Jablonskį. Būdamas prieš I pas. karą klebonu Beržininkuose, susikirto su lenkininkais, kurie sukėlė tokias dideles riaušes, kad buvo uždaryta bažnyčia. 1919 lenkų suimtas ir Seinuose primuštas, buvo ištremtas į nepriklausomąją Lietuvą, kur buvo paskirtas Šilavoto klebonu.

S. Tijūnaitis, Anos pusės kankinys (XX Amžius 1938, 172 nr.).

2. (Łastowski) Vaclovas (1880–1954) agronomas, Vilniaus Ž. ū. tyrimo stoties vedėjas Benekainyse 1910–45, fenologinių stebėjimų Vilniaus krašte organizatorius, nuo 1922 Vilniaus univ. Ž. ū. katedros vedėjas, nuo 1947 Poznanės aukštosios ž. ū. mokyklos prof. Selekcijos keliu patobulino vad. Benekainių rugių atmainą, atsparia Fusarium grybeliui, atsparią rūdims avižų atmainą, pagerino bulves, ankstyvus lubinus ir kitus naudingus augalus. Paskelbė per 60 darbų, daugiausia fenologinių instrukcijų ir Vilniaus krašto ž. ū. tyrimų išvadų. *S.K.*

3. Vaclovas, žr. Lastouski.

4. (Łastowski) Zigmantas Inflantų kanauninkas, parašęs Kazania jubileuszowe z materyi od JO księżęcia biskupa wileńskiego na diecezyą wydanych 1778.

Lastauskienė-Ivanauskytė Marija (1872 V 15 Šiauliuose — 1957 VII 19 Kaune) rašytoja, žinoma bendru su vyresniąja seserimi Sofija (žr. Pšibiliauskienė) Lazdynų Pelėdos vardu.

M. Lastauskienė

Gyvenimas. Gimusi Šiauliuose, nuo 1879 ji augo tėvų dvare Paragiuose, Tryškių vls.; mokėsi tik namie iš tėvo. Nuo 1888 Šiauliuose mokėsi 2 metus siūti ir nuo 1890 Varšuvoje dirbo tetos dirbtuvėje, kuri gamino papuošalus moterų drabužiams. Nuo 1898 Petrapily trejus metus siuvykloje, paskiau lenkų socialistų (PPS) skaitykloje, iš šalies uždarbiaudama rankdarbiais. 1903 ištekėjo už gudų veikėjo Vaclovo Lastausko (žr. Lastouski). Nuo 1905 išvykusi iš Petrapilio gyveno Paragiuose, vėliau pusę metų Rygoje ir nuo 1908 Vilniuje. 1917, palikusi vyrą, grįžo į Paragius, kuriuose pastoviai gyveno ligi 1937 su pertrauka, kai 1932 buvo apsigyvenusi Kaune išsirūpinti 125 lt. mėnesinei pensijai. Nuo 1937 gyveno su jaunesniosios dukters Stasės (žr.) šeima Kruopiuose, Viekšniuose, protarpiais Paragiuose, o žiemomis Kaune. II pas. karą pragyveno Salose, vėliau gyveno Kaune. Vyresnioji jos duktė Ona buvo ištekėjusi už Pijaus Glovackio (žr.) ir 1927–41 gyveno Sov. Rusijoje.

Augusi be auklėjimo šeimoje, be mokyklos, neturėjo galimybių išplėtoti sistemingai intelektualinių pajėgų. Lenkiškos netvarkomos lektūros ir kieto vargo įtakoje išaugo sentimentali idealistė, rodydama užuojautą gyvenimo skriaudžiamiems, nepalankiai sutikdama išnaudotojus ar gyvenančius be prasmės. Išėjusi iš lenkiškos ir bajoriškos aplinkos ir ją palikusi, negalėjo betgi sutapti nei su lietuviu valstiečiu, nei su lietuviu intelektualu, pasilikdama gyvenimo paraštėje. Tai žymu ir jos raštų pobūdyje.

R a š t a i. Eilėraščius ir pasakojimus pradėjo rašyti 17 metų lenkiškai. Pirmas lenkiškas pasakojimas Bez steru (Be vairo) paskelbtas 1902 Tygodnik romansów i powieści, pasirašytas Marja Ivanowska. Lietuvių spaudai rašyti pradėjo sesers Sofijos ir P. Višinskio įtakoje. Petrapily prasidėjęs jos rašymas sustiprėjo labiausiai Vilniuje ir tęsėsi nepriklausomoje Lietuvoje. Rašė lenkiškai, Sofija vertė, lietuvino ir skelbė savuoju Lazdynų Pelėdos vardu. Pirmi paskelbti L. trumpi pasakojimai buvo Pavasario rytmetį ir Burtininkė, kurie su Sofijos ‚Davatka' išėjo atskira knygute 1905. Kurie trumpieji pasakojimai priklauso L., kurie seseriai Pšibiliauskienei—tiksliai dar neatrinkta. Pačios L. pareiškimu 1947, iš Lazdynų Pelėdos slp. išleistųjų raštų jai priklauso šie kūrinėliai: Pavasario rytmetį, Burtininkė (Lazdynų Pelėdos Raštų I t.), Naujasis takas, Valanda (II t.), Mūsų ponas Vanka, Paša, Simano gryčioje, Prisikelk žmogau, Memento mori, Ištverk motute (III t.), Prie saviškių, Poilsis, Kazematų sapnas, Velykos, Pirmoji tarnystė, Vaizdelis (IV t.), Dėdės šposas, Atsilikęs (V t.). Iš jų visų literatūriškai geriausias yra Poilsis (pirmą kartą paskelbtas Lazdynų Pelėdos apsakymų rinkinyje Apysakos 1908), nors nežinia, kiek jame liko L. kūrybos, kiek buvo pridėta sesers Sofijos. Pirmas ilgesnis L. pasakojimas buvo Auka, paskelbtas Viltyje 1907–08 ir atskirai išleistas pačios L. pavarde. Didesnis dalykas buvo ir Klaipėdos Žiniose 1925–26 paskelbtas romanas ‚Šviesuoliai ir šešėliai'. Po sesers Sofijos mirties 1926 L. rašė jau lietuviškai (kalbą taisė duktė Stasė ir Sofija Dabušienė) ir skelbė Lastauskienės pavarde. Atskirai išėję dalykai: apysaka Radybos 1930, apsakymėliai jaunimui Gyvenimo perlai 1934, romanas Iki mirties 1939, novelės Laimės griuvėsiuose 1940, apysaka Upės dovana 1946. Kai kurie rankraščiai dingo (drama Už lizdą, romanas Auštant, L. Giros patarimu vėliau pavadintas Jos prakeikimu, ir kt.). Nepriklausomybės metais Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu abiejų seserų raštų buvo išleisti 5 tt. (I t. — 1921 ir 1939, II t. — 1922 ir 1940, III ir IV tt. — 1922, V t. — 1928). Okupacijoj 1954–55 išėjo leidimas 7 tomais, iš kurių šeštasis tomas skirtas vienos L. kūrybai.

Kaimas, miestas ir dvaras, kurių gyventojus vaizduoja L., vienodai aptraukti niūrumu, natūralistiniu ar sentimentaliniu. Jų žmonės išeina į gyvenimą, norėdami mylėti, dirbti ir būti laimingi, tačiau jiems pastoja kelią ir juos laužo kliūtys — skurdas, luomų skirtumai, tradicijos, piktų žmonių išnaudojimo norai ir kaprizai. Išimtis, jei kuriam veikėjui pasiseka giedriau pro visas kliūtis praeiti. Iš tų veikėjų gyvenimo įvykių L. moka supinti fabulą gyvai; tačiau jos pasakojimuose nėra nei įdomesnių, ryškiau apibrėžtų charakterių, nei peizažo. Nors veiksmas vyksta Petrapily, Vilniuje ar lietuviškame kaime, bet to veiksmo tėkmės labiausiai žiūrėdama, L. nesirūpina konkrečiau susieti nei veiksmo, nei asmenų su konkrečia vieta. Dar mažiau dėmesio L. kreipia į stilistinį vaizdą.

V i s u o m e n ė j e L. vardas nebuvo pastebėtas; dėl to ji savo pasakojimus ir leido sesers slapyvardžiu. Tik 1929 L. Gira Židinyje atkreipė visuomenės dėmesį, kad Lazdynų Pelėda yra Sofijos ir Marijos slapyvardžiai. Tačiau ir po to jos skyrium išleisti raštai didesnio susidomėjimo nesusilaukė. Jie liko, kaip ir ji pati, literatūrinio gyvenimo pakraštyje. L. pasakojimai betgi atliko svarbų ir reikalingą literatūrinį visuomeninį uždavinį. Jie buvo spausdinami nuo 1907 iki paskutinių laikų laikraščiuose — Vilty, Lietuvos Žiniose, Draugijoje, Pavasary, N. Vaidilutėj, Motery, T. Sarge, Laisvėje, Ryte ir kt. Laikraščio literatūrinis skaitymas reikalauja ypatingo pasakojimo. L. sumanios fabulos pasakojimai labiausiai tą paskirtį atitiko.

L. Gira, Dvi seserys Ivanauskaitės (Židinys 1929, 4 ir 5–6 nr.); *St. Būdavas,* M. L. (N. Romuva 1933, 110 nr.); *A. Vengris,* Lazdynų Pelėdos autorystės klausimu (Lietuvių literatūros instituto darbai I, 1947); M. L. biografija, parengta *St. Lastauskaitės-Matulienės* (Tarybų Lietuvos rašytojai 1957). *J.Brz.*

Ląstelė, arba celė, pagrindinis gyvybės vienetas, galįs savarankiškai gyventi ir daugintis. Paprastai l. yra mikroskopinio dydžio. Išorėje yra ribojanti plėvė, sudaryta iš proteinų ir riebalinių medžiagų. Ji reguliuoja medžiagų apykaitą su išore, o ypač koncentruoja vidun gyvybei reikalingus cheminius junginius. Viduryje l. yra branduolys (žr.), dažniausiai apskritos formos. Jame yra chromozomai (žr.), siūliški kūneliai, susidedą iš proteinų ir deoksiribonukleininės rūgšties. Juose glūdi genai (žr.), pagrindiniai paveldėjimo vienetai (žr. Genetika). Likusioji l. dalis vadinama citoplazma. Citoplazmos dalis organizuota į mažus elementus, mitochondrijas, kuriose daugiausia yra kvėpavimo fer-

mentai. Čia oksiduojamos medžiagos ir gaminama energija, reikalinga l. darbui atlikti ir jos gyvybei palaikyti. Likusioji citoplazmos dalis susideda iš įvairių fermentų ir mikrozomų. Šie yra labai maži, sudaryti iš nukleoproteinų ir, kiek žinoma, gamina proteinus ir kitus fermentus. L. normaliai gali savarankiškai gyventi, pvz. bakterijos, arba organizuojasi į didesnius junginius. Pastaruoju atveju l. diferencijuojasi į įvairias rūšis, pvz. į raumenų, nervų ir kitokias l., kurių kiekviena turi atskirą formą ir funkcijas. L. organizuojasi

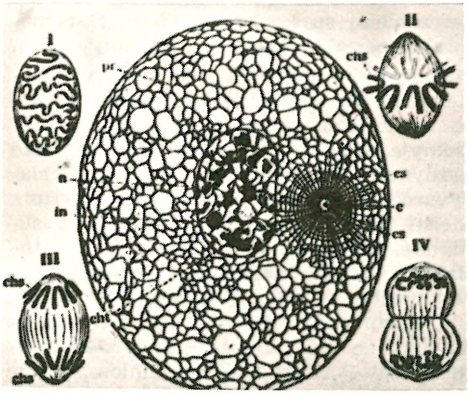

Gyvulio ląstelės schema: pr — protoplazma (citoplazma), n — branduolys, in — branduolėlis, c — centrozoma, cs — centrozomos sfera su spinduliais, cht — chromatinas. I–IV branduolio dalijimosi stadijos: I — chromatinas jau susiorganizavęs į siūlelius, II — chromatino siūleliai atsiskyrę į atskiras chromozomas (chs), III — chromozoma (chs) eina prie centrozomų, IV — branduolio persiskyrimas jau įpusėjęs

į kūno audinius, įvairūs audiniai sudaro organus, o organų sistemos sudaro pilną organizmą.

L. diferenciacija vyksta daugiausia embrionaliniame periode. Kartą diferenciavusis, l. į kitą tipą pavirsti jau nebegali. Išimtį sudaro lytinės l., kurios gali daugintis ir sudaryti naują organizmą.

Aukštesnieji organizmai yra gerai organizuotos l. kolonijos. Tai pirmieji išaiškino vokiečiai J. Schleiden ir Th. Schwann 1839. XX a. pradžioje prancūzas A. Carrell ir amerikietis R. G. Harrison rado priemonių l. nuo organizmo atskirti ir jas auginti dirbtinėje aplinkoje. Tokios l., ypač iš jungiamųjų audinių, gali neribotai daugintis. Šią techniką naudojant, dabar jau nustatyta, kokie cheminiai junginiai būtini l. gyvybei palaikyti. L. dirbtinė kultūra turi daug svarbos medicinos ir biologijos tyrinėjimams.

L. anatomiją nagrinėja citologija, o jų funkcija — citofiziologija ir biochemija.

L. W. Sharp, Fundamentals of Cytology 1943. *M.Y.*

Lastienė-Sirutytė Petronėlė (g. 1897 VIII 9 Dalginės k., Liudvinavo vls., Marijampolės aps.), poeto Adomo Lasto (žr.) žmona, istorikė. 1914 baigė Marijampolės mergaičių gimn. ir kurį laiką mokytojavo Liudvinavo dviklasėje m-loje. 1915 baigė gailestingųjų seserų kursus Vilniuje ir ligi 1916 rudens dirbo žemietijų ligoninėse. 1916 pradėjo istorijos studijas Maskvos aukštuosiuose moterų kursuose. 1918–23 istorijos mokytoja Marijampolės realinėje gimnazijoje, 1923–37 Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos gimn.; nuo 1937 Kauno V gimn. mokytoja, 1938 inspektorė, 1940 dir. 1928 baigė LU hum. mokslų fak. istorijos skyrių. 1944 rudenį buvo pakviesta Kauno univ. visuotinei istorijai dėstyti. Dirbdama universitete suorganizavo vad. darbininkų fak. ir buvo jo dir. Išlaikė egzaminus ir įteikė darbą mokslo kandidato laipsniui gauti. 1945 ištremta 8 metams į Sibirą. Vertimai: R. Vipperio Viduramžių istorija 1922 (³1925) ir Naujoji istorija 1925, Čechovo Girinis 1921, Surgučevo Rudens smuikai 1922, J. O. Curwoodo Šiaurės klajūnai 1937 ir kt.

Lastmann Pieter (1583–1633) olandų tapytojas Amsterdame, manieristo C. Cornelisz van Haarlem mokinys ir Rembrandto mokytojas. Jaunystėje apie 1603 Romoje gavo Elsheimerio (žr.) poveikio ir buvo pamėgęs romantinę idilę, bet vėliau pasidarė epiškesnis, koncentruodamas pasakojimo dramatiškumą. Kūryboje dominuoja bibliniai S. Testamento paveikslai bei antikės mitologija. L. mokykla sudarė pagrindą ankstyvojo Rembrandto stiliui.

K. Freise, P. L. 1911. *P.Rkl.*

Lastoją upelis Kriavo vls., Ašmenos aps., Beržūnos (Nemuno) deš. intakas, 23 km ilgio; teka nuo Barūnų bžk. į p.r.; baseino plotas 165 km².

Łastoŭski Vaclaŭ (1883 X 20 Palesninkuose, netoli Gluboko — 1936) gudų rašytojas ir politikas. Kilęs iš smulkių gudų bajorų, baigė tik Pohosto pradžios m-lą, toliau išsilavino knygų skaitymu. Jaunystėj dirbo Petrapilio knygynuose, ten vedė Mariją Ivanauskytę (žr. Lastauskienė). Vėliau persikėlė su žmona į Rygą, iš ten 1909 Vilniun, kur L. gavo gudų savaitraš-

čio Naša Niva red. sekr. vietą, 1912–13 ji redagavo. Pasireiškė publicistikoje ir beletristikoje (Vlast slapyvardžiu). Rašė ir lietuvių Viltyje, Litwa laikraščiuose. Jo daugiau poetiška negu moksliška Karotkaja historyja Biełarusi turėjo didelį pasisekimą guduose. Vokiečiams okupavus Vilnių, L. dirbo gudų organizacijose, 1916–17 red. Homan, 1918 — Kryvičanin. Turėjo nuosavą leidyklą, kuri leido gudų klasikus ir vadovėlius vokiečių įsteigtoms gudų mloms. L. įtakoje Vilniaus Gudų Rada (Taryba) 1918 II 18 paskelbė, kad Gudija nutraukia visus ryšius su Rusija. 1918 XI 27 L. su kitais 5 gudais įėjo nariu į Lietuvos Tarybą. 1919 L. buvo gudų attaché prie Lietuvos pasiuntinybės Berlyne, kol Minske, lenkų okupuotame, įvykusi Gudijos Tautinės Respublikos Rada išsirinko jį ministru pirmininku. L. grįžo į Vilnių, bet lenkų valdžia jį suėmė ir pusantro mėn. išlaikė kalėjime. Grįžęs į Kauną, čia vadovavo gudų egzilinei vyriausybei ligi 1923 rudens, glaudžiai bendradarbiaudamas su Lietuvos Respublika. L. atsisakė politinės veiklos po to, kai jo ministrų dalis, Berlyne susirinkusi, pripažino Sov. Gudiją ir grįžo į Minską. L. praplėtė gudų reikalų mjos leidyklą, išleido eilę vadovėlių gudų mokykloms, 1923–26 leido ir red. žurnalą ‚Kryvič' (žr.). 1924 pasirodė jo ‚Padručny rasijska-kryūski (biełaruski) sloūnik'. Žodyne greta su liaudies kalbos žodžiais buvo įterpta nemaža paties L. naujadarų, kurių nemaža vėliau prigijo. 1926 išleistas svarbiausias ir stambiausias L. veikalas Historyja kryūskaj knihi su rūpestingai, bet ne visai sistemingai parinktais gudų raštijos pavyzdžiais ir jų nuotraukomis. 1926 su prof. M. Biržiška L. važiavo į Minske įvykusią mokslininkų konferenciją gudų rašybos reikalais. L. patikėjo, kad Sov. Gudijoje yra tinkamos sąlygos gudų kultūriniam darbui, perdavė leidyklą K. Dušauskui-Duž (žr.) ir su antrąja savo žmona (su pirmąja seniau persiskyrė) ir dukterimi iš pirmosios žmonos 1927 išvažiavo Gudijon. Ten jis buvo paskirtas Gudų kultūros instituto sekr., o 1928 jo ir kitų pastangomis institutas buvo pavadintas Gudijos Mokslų Akademija. Kai 1929–30 prasidėjo tautiškai nusiteikusių gudų mokslininkų ir rašytojų areštai, L. buvo suimtas kaip ‚nacdemas' ir 1936 žuvo koncentracijos stovykloje. 1956 Münchene išleisti jo Tvory, rinkinys 1910–24 prozos kūrinių, išrinktų iš žurnalų ir laikraščių.

R. Sklut, Zvanar adradžeńnia (Bačkaŭščyna 7–44, 1954); *Jurka Vič'bič,* Vłast-Vaclaŭ Łastoŭski (Bačkaŭščyna 43, 1953). *A.Ržc.*

Łastowski žr. Lastauskas.

Lasunayoc kalnų viršūnė P. Amerikos Kordiljerų (Cordillera Vilcabamba) kalnų Tumasillo grupėj, Perų respublikoj; 6100 m aukščio, labai sunkiai prieinama. 1956 pirmą kartą užkopta amerikiečių ekspedicijos, vadovaujamos F. Ayreso. L. iš visų pusių apsuptas Amazonės aukštupio džunglių ir kitų kalnų ir ligi 1956 buvo žinoma tik čiabuviams indėnams.

Las Vegas mst. JAV, Nevadoj, 330 mylių į r. nuo Los Angeles; 24.624 gyv. (1950, 1940 — 8422). L.V. yra gražioj vietoj, apie 700 m nuo j.l., mėgiama vasarojančių vieta su azartinių lošimų namais, puošniais klubais ir viešbučiais. L.V. įkurtas 1905, o inkorporuotas 1912.

László Fülöp von (1869–1937) vengrų tapytojas, populiariausias Europos aristokratijos portretistas. 1889 ir 1890 Paryžiuje laimėjęs aukso medalius už princo Hohenlohe ir pop. Leono XIII portretus, L. staiga tapo nepaprastai madingas aristokratų tarpe ir dirbo beveik visose Europos karalių šeimose. Iš tokių jo portretų minėtini: Vilhelmas II, Pranciškus-Juozapas I, Eduardas VII, taip pat Mussolini. Meniniu požiūriu L. portretai beverčiai, nes juose dominuoja ne kūryba, bet aristokratiškų modelių interesai. *A.Lc.*

Lászlóffy (seniau Böhm) Woldemar (g. 1903) vengrų hidrologas, autorius veikalų apie Dunojaus tyrimus: Die Wasserführung der ungarischen Donau 1935, A Duna Budapestnél 1941 ir daug kitų.

Laša, aukštupy Bajorė, upelis Indūros vls., Gardino aps., Svisločiaus (Nemuno) kair. intakas, 25 km ilgio; kair. intakas Likuva.

Lašai (lat. Laši) mstl. ir valsčiaus centras Alūkstos aps., Lietuvos pasieny, 10 km nuo Alūkstos ir 4 km nuo Eglainės (liet. Eglaitės). Latvių enciklopedijos žiniomis, vls. 1935 buvo 3093 gyv. (36% ev. liut. ir 49% kat.), iš kurių 7% lietuvių. Veikė Latvijos lietuvių s-gos skyrius.

Lašalai (Ephemeroptera) sparnuotųjų vabzdžių (Pterygota) poklasio senasparnių (Palaeoptera) grupės antrasis būrys. Nuo pirmųjų būrį sudarančių žirgelių (žr.) l. skiriasi mažesniu ūgiu (kūno ilgis 10–15 mm) ir nevienodais sparnais: priekiniai

sparnai žymiai didesni, negu užpakaliniai. L. pritaikyti ne tiek skraidyti, kiek sklandyti (l. ‚šokis'). Suaugusioj stadijoj (imago) l. neminta ir gyvena tik 2–3 val. (tik kai kurios rūšys gyvena 2-3 dienas). Jų gyvenimas (2–3 m.) praeina lervinėje stadijoje. L. lervų visada galima rasti gėluose vandenyse, kur jos yra jaunų žuvų maistas (dėl to l. galima laikyti naudingais vabzdžiais).

Lašas laisvo skysčio tūris. L. gauname leisdami skysčiui tekėti pro mažą skylutę iš indo, kurio sienas tas skystis suvilgo, arba leisdami skysčiui tekėti nuo vilgomojo paviršiaus, arba skaldydami skysčio srovę. L. pats pasidaro iš persotintų garų; kondensacijos centrai esti ionai arba žemės dulkelės. Tuo būdu pasidaro rūkas, debesys, rasa. Laisvas l. tarpmolekulinių sankabos jėgų dėka turėtų būti rutulys. Tokią formą l. išlaiko panardintas į kitą tokio pat lyginamojo svorio skystį, su kuriuo nesimaišo. Paprastai l. formą iškreipia išorinės jėgos, pvz. žemės trauka. Skysčio l., padėtas ant nevilgomo paviršiaus, laikosi artimos rutuliui formos, ir juo l. mažesnis, juo jis rutuliui artimesnis. Patekęs ant vilgomo paviršiaus, l. išsiskleidžia. Lėtai lašinamo pro skylutę skysčio l. svoris yra proporcingas skylutės spinduliui ir skysčio paviršiaus įtampai. Šiuo dėsniu naudojamasi matuoti skysčio paviršiaus įtampai; proporcingumo koeficientą ima iš tam reikalui atspaustų lentelių. Ta įtampą galima apskaičiuoti ir iš l. tūrio. *M.Kr.*

Lašas Vladas (g. 1892 I 3 Paupės vsd., Rokiškio vls. ir aps.) gydytojas, ilgalaikis medicinos fak. dekanas. 1910 baigė Petrapily šv. Kotrynos gimn. ir stojo į Petrapilio univ. studijuoti biologijos. Kitais metais persikėlė į Tartų univ. medicinos fak., kurį baigė 1918 III (1915 V — 1917 IX buvo pašauktas rusų kariuomenėn). Grįžęs Lietuvon, laisvai praktikavo Rokiškyje, paskui ligi 1920 II buvo Rokiškio aps. ligoninės vedėjas ir nuo 1919 VII drauge ėjo aps. gydytojo pareigas. 1920 II persikėlė į Kauną, kur aktyviai dalyvavo politiniame gyvenime kaip Steigiamojo ir I seimų narys (socialistų liaudininkų demokratų ir valstiečių s-gos bloke). Drauge

V. Lašas

įsijungė į akademinį darbą. 1921 pradėjo lektoriauti Aukštuosiuose kursuose. 1922 II 16 buvo paskirtas į LU medicinos fak. branduolį e.o. prof. titulu ir III 1 vieneriems metams išrinktas pirmuoju šio fak. sekretoriumi. 1923 IX — 1924 IX LU sekretorius. Nuo 1924 IX ilgametis medicinos fak. dekanas, per pirmąjį bolševikmetį univ. prorektorius. Bedekanaudamas savo fakultete 1926 XI 27 gavo medicinos daktaro laipsnį už disertaciją ‚Anafilaksija — eksperimentiškieji tyrinėjimai' (pirmoji medicinos disertacija LU). 1928 pakeltas o. prof. Nuo 1933 prie medicinos fak. sudaryto fiziologijos instituto dir. Dėstė fiziologiją ir fiziologinę chemiją. Likęs Lietuvoje, profesoriauja Kauno medicinos institute.

L. parašytieji vadovėliai ir mokslo darbai: Fiziologinės chemijos analizams vadovėlis 1923, Anafilaksija 1926, Trumpa žmogaus anatomija, fiziologija ir higiena 1930 (su J. Lašiene), Nuostabiai veikiančios žmogaus organizmą liaukos 1930, Fiziologijos praktikos darbai 1931 (su J. Šopausku), Vitaminai 1939 ir 1946 (su A. Gabrėnu), Lietuvos gyventojų mitimas 1925–1940 m., 1942 (su J. Kupriu), Mitybos mokslo pagrindai 1945, Endokrininės liaukos 1946, Raumenų ir nervų sistemos fiziologija 1950 (²1955), Racionali mityba 1953 (su J. Navickaite), Analizatorių fiziologija 1954, Fiziologijos pratybos 1954 (su J. Šopausku), Virškinimo ir mitybos fiziologija 1956 (su Vl. Rimkevičiūte). Medicinos fak. darbuose (nuo 1933 I–VII tt.) paskelbė eilę studijinių straipsnių Lietuvos gyventojų mitybos klausimais. Visą laiką bendradarbiavo Medicinoj ir buvo jos redakcinės komisijos narys. Iš Medicinoj paskelbtų straipsnių lituanistiniu požiūriu įdomus straipsnis Mūsų ir mūsų kaimynų kraujo grupės (1929, 541–547). Nemaža straipsnių jis paskelbė su savo bendradarbiais: Ip. Gasiūnu, A. Gabrėnu, J. Kupriu ir kt. Yra dar rašęs Aušrinėje, Lietuvos Ūkininke, Jaunime, Kultūroje. Reiškėsi ir visuomeninėj veikloj: ilgą laiką buvo valstiečių liaudininkų centro komitete, Varpo akc. b-vės valdyboj, kurį laiką (apie 1928) pirmininkavo Kultūros s-gos tarybai.

Lašašà upelis Šilavoto vls., Marijampolės aps., Jiesios (Nemuno) deš. intakas, 5 km ilgio; teka pro Šilavoto bžk.

Lašienė-Mackevičiūtė Janina (g. 1897 IV 11 Marylino dv., Baisogalos vls., Kėdainių aps.) gydytoja, prof. Vl. Lašo (žr.) žmo-

na. Medicinos studijas pradėjo Rusijoje ir baigė Vokietijoje, Berlyno univ. gaudama medicinos daktaro laipsnį 1922. Nuo 1922 IX dirbo LU (vėliau VDU) medicinos fak. vyr. asistente bendrosios patologijos ir patologinės anatomijos katedroje. 1940 pakelta docente. Likusi Lietuvoje, dėsto patologiją Kauno medicinos institute. Su Vl. Lašu išsp. vadovėlį Trumpą žmogaus anatomiją, fiziologiją ir higieną 1930. Bendradarbiavo Medicinoje. Medicinos fak. darbuose (nuo 1936) išsp. studijinių straipsnių apie endokrinines liaukas. Išvertė G. Herxheimerio Patologinės anatomijos pagrindus 1925.

Lašiniai poodinis kiaulės riebalų sluoksnis. Paskerdę kiaulę, nugaros lašinius padalina į dvi paltis ar keturias puspaltes. Sudėję l. į lovį ar geldą gerai įsūdo, o paskui išrūko. Išrūkytus lašinius sukabina gyv. namo ar klėties pastogėje. Vasaros metu seniau l. spirgino ir jų riebalus bei spirgučius vartojo prie įvairių valgių (raguolių, sklindžių ir kt.). L. virė ir laikė būtinu darbymetės valgiu, duodami pietums ir pavakariams. Pavakariams nešdavo į laukus ne tik virtus, bet ir terūtus l. Samdiniai ir kt. darbininkai ūkininko maisto gerumą nusakė pagal l. valgio dažnumą, ypač vertindami storus ir riebius l. Darbininkams kartais buvo duodamas šalia užmokesčio dar ir l. priedas. Ši dovana buvo labai vertinama, nors l. tebuvo duodama visai nedaug (150–200 g).

A.Mž.

Lašininis, Lašinius, Užgavėnių nutukęs persirengėlis, vaizduojąs geras ir riebias mėsos dienas, žūstąs nuo Kanapinio (žr.).

Lašiša (Salmo salar) lašišinių (Salmonidae) šeimos žuvis, gyvenanti Š. Amerikos ir š. Eurazijos vandenyne (ligi 68° š. pl.), ligi 1,5 m ilgio ir ligi 36 kg ar daugiau svorio, nors dažniausiai pasitaiko apie 1 m ilgio ir apie 10 kg svorio. Kūnas ištęstai pailgas, suplotos verpstės pavidalo, ir apdengtas mažais žvynais, kurių nėra ant galvos. Patinų neršto metu pasidaro užlenktas apačion viršutinio žando priešakys ir iškili nugara. Vyraujanti spalva yra melsvai pilka su tamsiomis dėmelėmis nugaroje. Papilvė ir apatinės šonų dalys yra pilkai šviesios spalvos. Būdingas l. gyvenimo paprotys yra neršti tik skaidraus, sraunaus vandens upėse. Atlanto vandenyno l. keliauja vėlai pavasarį ar pradžioj vasaros upėmis aukštyn kasdien po 3–6 km. Nukeliauja ligi 1500 ar net 2500 km, padarydamos net ligi 50–100 km per parą. Jos sugeba nugalėti rėvas, smarkėtakas ir peršokti ligi 4 m aukščio krioklius. Sutikusios aukštas užtvankas ar krioklius, po nepasisekusių pastangų šias kliūtis įveikti, negrįžta atgal ir neplaukia į kitas upes, bet žūva iš nuovargio. Jų migracinis instinktas neršimui yra labai stiprus. Net ir tos lašišinių šeimos rūšys, kurios gyvena upėse, neršti plaukia į tas pačias vietas, kur neršė jų pirmatakai. Seklioje upės dugno vietoje patelė prarausia uodega duobutę, į kurią paleidžia apie 5000–20.000 ikrų. Patinui juos apvaisinus, ji vėl juos apžeria smėliu ar akmenėliais ir palieka saulės šilumai išperėti. Kadangi l. neršia X – XI mėn., tai žuvytės išsiperi tik ateinantį pavasarį. Atlanto vandenyno l., ne taip, kaip Pacifiko, po pirmojo neršimo nemiršta, bet grįžta į vandenyną ir kitą sezoną vėl atplaukia į tą pačią vietą neršti. Jaunosios žuvelės upėse auga apie dvejus metus. Po

Lašiša

to jos plaukia į vandenyną, kur greičiau užauga ir apie penktuosius amžiaus metus lytiškai subręsta. Tada vėl grįžta į upes neršti. Migruodamos neršti ir neršdamos lašišos neminta jokiu maistu. Dėl to daugumas jų rūšių po neršimo miršta iš bado upėse pakeliui į vandenyną. Tuo metu Aliaskos upėse esti tiek daug lašišų, kad pro jas sunku praplaukti laiveliams. Tada jas nežvejoja, bet tiesiog semia samčiais ir verčia į laivelius, kuriais gabenamos į arti įrengtus konservų fabrikus. Sugautų prieš neršimą l. mėsa yra rausva, skanesnė ir prekyboj žymiai brangesnė nekaip po neršimo. Kai kurios Atlanto tipo l. visą amžių gyvena ežeruose ir upėse. Iš jų žinomiausia Salmo salar sebago sutinkama Ladogos, Onegos, kai kuriuose Švedijos ir Suomijos ežeruose, o JAV nuo New Hampshire ligi New Brunswicko esančiuose ežeruose. Š. Pacifiko vandenyse gyvenančios l. sudaro atskirą genį Oncorhynchus, iš kurios žinomiausia ir prekyboj svarbiausia yra Oncorhynchus tschawytscha. Ji žvejų vadinama karališkąja l. (King salmon), Kolumbijos upės l., chinook, chowichee ir takou. Vidutiniškai ji

sveria 10 kg, bet pasitaiko ligi 1,5 m ilgio ir 50 kg svorio. Neršti ji keliauja labai toli upėmis prieš vandenį (ligi 3000 km). Jaunikliai išsiperi per 2 mėn. ir užaugę ligi 6 cm ilgio iškeliauja į vandenyną subręsti. Raudonoji l. (Oncorhynchus herka) ir sidabrinė l. (O. milktschitsch) yra kitos dvi aukštos kokybės šios genties l., bet neužauga didesnės kaip 4 kg. L. keta (O. keta), užauganti ligi 4,5 kg svorio, pavasarį esti sidabriniai pilka, o rudenį patinai parausta arba pasidaro tamsios spalvos. Kuprotoji l. (O. gorbuscha) yra mažiausia: užauga tik ligi 3 kg. Žmonių mitybos srity l. vaidina, šalia silkės, menkės ir kt. plačiai žinomų žuvų, žymų vaidmenį. Vien tik JAV ir Aliaskoje per metus jos sugaunama apie 250 mil. kg, iš kur apie 55% konservuojama. Žvejotojai mėgėjai l. gaudo meškere, jauku imdami muses. Jų prieaugliui didinti JAV žvejybos įstaiga kasmet paleidžia iš peryklų milijardus jaunų žuvyčių arba dar neišperėtų ikrų l. veisimosi vietose, o užtvankų ir krioklių vietose įtaiso plaukiančioms neršti ‚kopėčias'. *A.B.*

Lietuvoje subrendusių l. būriai prie Klaipėdos pasirodo IV–V mėn., per kelias dienas apsipranta su vandeniu ir per Kuršių mares keliauja į upes. Mažesnioji dalis pasuka į Miniją, o didesnioji plaukia Nemunu ligi jo ir Neries santakos, kur maždaug pusiau pasidalija, Nerimi pasiekdamos Žeimenos upę, o Nemunu Beržūną. L. nerštavietės pastebėtos Minijoje tarp Gargždų ir Dyburių kilpos, Neryje — nuo Kernavės mstl. ligi Šilėnų, Žeimenoje ligi Lakajos žiočių, Nemune — visuose žymesniuose jo aukštupio intakuose nuo Druskininkų ligi Beržūnos žiočių. Lietuvoj l. daugiausia pagaunama Baltijos jūroj, mažiau Kuršių mariose ir dar mažiau Nemuno žemupy. 1927 l. pagauta 472, 1928—456, 1929—115, 1930—160, 1931—108, 1932—207, 1933—135, 1934—72, 1935—71, 1936—85,5 centneriai.

Lašišinių šeimą sudaro apie 100 skirčių, kur šalia tikrosios l. rūšių priskiriamos ir kitos žuvys: šlakis (Salmo trutta), upėtakis (Salmo trutta fario), vaivorykštinis upėtakis (Salmo irideus Gibbons), šalvis (Salvelinus fontinalis), seliava (Coregonus albula), sykas (Coregonus lavaretus). Žr. šias žuvis atskirai.

T. Ivanauskas, A. Mačionis, J. Maniukas ir R. Krotas, Lietuvos gėlųjų vandenų žuvys 1956.

Lašiša upelis Čekiškės vls., Kauno aps., Dubysos intakas, 9 km ilgio; teka į š. pro Čekiškės mstl.; baseino plotas 15,1 km².

Lašišinė (Lašiša, lenk. Łososna) upė Sokolkos ir Kuznicos vls., Gardino aps., Nemuno kair. intakas, 45,5 km ilgio; teka į š. ir palaipsniui įsigraužia į gilų Nemuno slėnį; jos skardžiu nusileidžia į Gardiną geležinkelis iš Balstogės. 1837 L. šlaite buvo rasti mamuto griaučiai su ilgomis iltimis. Intakai: Prorva, Akmena, Tatarė. Geologai spėja, kad L. žemupiu ir Tatarės slėniu paskutinio ledyno tirpimo metu Nemunas tekėjo į Bebrą ir toliau į vakarus. Greta Lososnos k., prie L. žiočių, liko senų Tizenhauzo įmonių pamatai: čia buvo plonų audinių ir juostų dirbtuvė, brangių indų gamykla; tos įmonės buvo aprūpintos L. vandens jėga. L. baseino plotas 454 km², vid. debitas 3,2 m³/sek.

S. Kolupaila, Nemunas 1950. *S.K.*

Lašmuo l. (Apyvarda) upelis Rimšės vls., Zarasų aps., Drūkšės (Dysnos, Dauguvos) deš. intakas, 4,6 km ilgio, su aukštupiu Žilma 22 km; baseino plotas 150 km²; teka į r. iš Apardų ež.; L. baseine yra eilė kitų ežerų: Žilmas, Prūdis, Rūžas, Alksnas, Ilgaitis, Liūnelis, Ilgiai; 2. upelis Rozalimo vls., Panevėžio aps., ir Pakruojo vls., Šiaulių aps., Mūšos (Lielupės) deš. intakas, 17,1 km, su nusausinimo grioviu 25 km ilgio; teka nuo Smilgių mstl. į šiaurę.

Laštas (vok. Last ‚svoris, krovinys') nuo Hanzos prekybos laikų vartojamas Lietuvoje, Lenkijoje, š. Vokietijoje ir eilėje kt. valstybių pelenų (potašo), grūdų ir kt. bėralų svorio matas (2000 kg). Metrinė sistema l. nėra iki šiol dar galutinai išstūmusi kaip laivų talpos mato.

Vykstant iš Vokietijos miestų prekybai su Livonija, D. L. K-tijos ir Rusijos žemėmis, l. kaip svoris buvo jau vartojamas XIII a., kaip rodo ir Lietuvos XIII a. galo prekybai svarbi Rygos mst. skolų knyga. Tada l. siekė iki 2690 kg, vėliau jis buvo 2000 kg. Toks l. svoris ilgai pasiliko Lietuvoje, bet Rusijoje jau XV a. l. besiekė apie 1500 kg (90 pūdų, 1 pūdas = 16,3 kg). XIX a. Rusijoje prekybos l. svoris buvo nustatytas 72 pūdai (1173,6 kg). Palaikančioje nuolatinius prekybinius santykius su Prūsais Lietuvoje įsigalėjo ilgam Prūsų l., kurio svoris normaliai buvo 40 ctr. (2000 kg); o Hamburge, Bremene ir Liubeke buvo vartojamas prekybinis l. (Kommerzlast) 3000 kg.

XV–XVIII a. Lietuvoje l. buvo nuolat vartojamas svoris pelenams, kaip ‚akmuo' (žr.) — vaškui ir lajui. Medžių pelenai būdavo paprastai iš karto dideliais kiekiais gabenami. Tad jie būdavo supilti į statines l. pasveriami. Pvz. 1600 V 13 pro Gardino muitinę komiagomis (laivais) į Kauną buvo išgabenta 47 l. pelenų; o 1601 V 10 Vilniaus miestietis pro Kauno muitinę į Karaliaučių gabeno 67 l. pelenų. Kartais ir miltai būdavo seikėjami ne statinėmis, bet sveriami l. Druska į Lietuvą būdavo vežama taip pat l. Paprastai vienas pirklys gabendavo keliolikos l. druskos kroviną. Prekybinei laivininkystei (žr.) vystantis, l. tapo dar ir laivų talpos matas (Schiffslast). Juo dar ir dabar daug kur tebėra matuojama įvairių prekių talpumas laive. Šito l. didumas nuostabiai įvairuoja ne tik pagal kraštus, bet ir pagal krovinio rūšį. Vokietijoje pagrindan yra padėta, matuojant laivo talpumą, 2 t. Jos sudaro 1 l. Rusijoje iki XX a. pradžios l., kaip talpos matas, buvo lygus 5,663 m^3. Įvairioms prekėms jo svoris buvo skirtingas nuo 982,9 kg (linų pluoštui) iki 1965,7 kg (geležiai). 1630 kg (100 pūdų) kvietinių miltų sudare 1 l., bet tabako lapų 1 l. buvo tik 80 pūdų (1304 kg) ir t.t. L. buvo ilgai matuojama ir miško medžiaga. Klaipėdos ir Dancigo uostuose supiautų rąstų l. buvo lygus 2,742 m^3, o Rygoje (tada Rusijoje) — 2,265 m^3, lentų l. gi tik 1,840 m^3. Anglijoje l. skiriasi nuo kontinento valstybių l. Jis yra 1981,3 kg (vilnai), Danijos l. — 1920,3 kg, tačiau sunkiajam kroviniui 2600 kg. Švedijoje senas l. (nyläst) buvo 5100,9 kg, o naujas yra 4250,8 kg.

K. Jablonskis, Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje 1941; Lietuvos istorijos šaltiniai I, 1955; Akty Vilenskoj Komissiji XXXVI, 26; *K. Forstreuter,* Die Memel als Handelsstrasse Preussens nach Osten 1931; Das Rigische Schuldbuch 1286–1352, hgg. von *H. Hildebrand,* 1872; *Z. Ivinskis,* Lietuvos prekyba su Prūsais I, 1934.

Z.I.

Lašukas Žemaičių bajoras Viduklės srityje XV a. pradžioje. Tarp kryžiuočių vietininko M. Küchmeisterio Žemaičiuose 1406 I paimtų įkaitų, yra minimas L. sūnus. Jis buvo drauge su kitais įkaitais iš Raseinių, Ariogalos, Viduklės ir Tendžiogalos 1406 VI išsiųstas į Prūsus.

Cod. epist. Vitoldi 123 (nr. 335), 126 (nr. 341). Plg. Jotkis, Jovirdas.

Latacunga mst. Ekvadore, vulkanų srity netoli Cotopaxi; apie 20.000 gyv. Mst. daug kartų buvo vulkanų veikimo sunaikintas, bet vėl atstatomas. Mieste ir jo apylinkėse yra išlikę daug inkų statybos ir būtovės liekanų.

Latakija, sen. Laodikėja (žr.), uostas Sirijoj priešais Kipro salą; apie 40.000 gyv. (1953). Pro L. išvežama odos, vaisiai, vynas, alyva, vilna ir aukštos kokybės tabakas, kuris daugiausia eksportuojamas Anglijon ir Egiptan ir prekyboje vadinamas L. t a b a k u.

Latakiškės k., Tverečiaus vls., Švenčionių aps., 7 sodybos ir 58 gyv. (1926). Alf. Bielinis (gimęs šiame k.) 1923 užrašė ir paskelbė 145 dainas (Lietuvių Tauta IV, 265–311), kurioms trakologiškąjį įvadą parašė J. Basanavičius.

Latalski Jan (1463–1540) Gniezno arkiv. Prie karaliaus Kazimiero Jogailaičio ėjo sekretoriaus pareigas, nuo 1511 iki 1519 buvo Gniezno, Krokuvos ir kt. parapijų klebonas ir kartu arkiv. Laskio sekretorius. 1525 prekonizuotas Poznanės vysk., kaip Žygimanto Senojo pasiuntinys tarpininkavo taikos derybose tarp Ferdinando I ir Vengrijos Jono Zapolijos atstovų. 1536 Krokuvos vysk., 1537 — Gniezno arkiv.

J. Korytkowski, Arcybiskupi Gnieznieńscy III, 1883; *K. Eubel,* Hierarchia Catholica III, 1923; Sacrum Poloniae Millennium I, 1954. *R.Krs.*

Latanija (Latania) palmių rūšis. Žr. Palmė.

Latas (stp. Ls) nepriklausomos Latvijos 1922–40 piniginis vienetas, padalytas į 100 centimų. Jis įvestas 1922 VIII 13 įstatymu, prilyginus jį vienam aukso frankui, arba 0,290322 g gryno aukso (už JAV dolerį mokėta 5,18 Ls, o už anglų svarą 25,2215 Ls).

5 latų sidabro moneta

Laisvoj rinkoj kursas krito, kai 1931 X 8 Latvija įsivedė užsienio mokėjimų priemonių kontrolę. Jau 1935 l. buvo faktiškai nuvertintas, nes latvių eksportininkai gaudavo apie 25% premiją už parduodamą užsienio valiutą, o importininkai turėdavo mokėti apie 25% virš oficialaus l. pariteto už perkamą užsienio valiutą. Oficialus l. nuvertinimas ir jo atpalaidavimas nuo auksinio pariteto įvykdytas 1936 IX 28 (a-

pie 40%). Tuomet l. baze buvo parinktas su auksu nesusietas, nuvertintas popierinis anglų svaras, palyginant jį 25,2215 l. Pasidaręs svyruojančio anglų svaro satelitu, 1938 pabaigoje, sekdamas anglų svaru, l. buvo netekęs jau apie 43% savo pirmykščio auksinio pariteto. Apie 40% Latvijos prekių eksporto ėjo į D. Britaniją. Surišdama savo pinigo vertę su svarbiausio gaminių pirkėjo pinigais, Latvija siekė pagerinti savo užsienio prekybos santykius. Bolševikai, okupavę Latviją, l. pakeitė savo rubliu. *J.Pžm.*

Läte (Sprenk - L.) Aleksander (1860 — 1948?) estų kompozitorius. Iš pradžių liaudies mokytojas ir vargonininkas, 1895–97 muzikinį išsilavinimą atbaigė Drezdeno konservatorijoj. 1900 apsigyvenęs Tartų mst., mokė muzikos, organizavo chorus ir simfoninius koncertus (pirmasis estų simfoninis koncertas 1903). Pirmosiose savo choro dainose sekė vokiečiais, bet vėliau ėmėsi panaudoti tautinius motyvus ir siekti šiaurietinio kolorito. Be chorų dainų, didelio populiarumo susilaukusių, L. buvo pionierius estuose kurdamas solo dainas. Jo Kalevalos uvertiūra buvo vienas iš pirmųjų estų simfoninių kūrinių. Be to, žinomi jo styginiai kvartetai, kelios kantatos chorams, solistams ir orkestrui, fortepijono dalykai ir t.t.

Lateksas žr. Guma.

La Tène kultūra žr. Lateninė kultūra.

Lateninė kultūra ankstyvojo geležies amžiaus kultūra, apimanti laiko tarpą nuo 500 pr. Kr. iki Kristaus gimimo. Ji yra gavusi savo vardą nuo vietovės La Tène (š.r. Neuchâtelio ež. krante, V. Šveicarijoje), kur tyrinėta karinė keltų stovykla. Pagal segių, kalavijų ir kitų dirbinių formas L.k. skirstoma į 4 periodus: I (500–400 pr. Kr.), II (400–300), III (300–150) ir IV (150 pr. Kr. iki Kristaus gimimo). L.k. išsivystė iš Hallstatto (žr.) kultūros. Kultūros kūrėjais yra buvę keltai, kurių menas lateniniame laikotarpyje pasiekė labai aukštą lygį. Ankstyvajame L.k. laikotarpyje jaučiama didelė graikų kultūros įtaka (liūtų ir sfinksų figūros, palmetės), bet ji į keltų kraštus yra atėjusi ne tiesiog iš Graikijos, bet iš joniečių kolonijų P. Rusijoje per Balkanus. Ankstyvojo lateninio laikotarpio menas ypač klestėjo keltų kunigaikščių dvaruose. Iš šio meto žinoma labai turtingų, vad. ‚kunigaikščių kapų', kur surasta įvairių metalinių indų su kaukių, gyvulių figūrų ir augaliniais motyvais, vežimų dalių, arklių aprangos dalykų, trumpų kalavijų, šalmų ir kt. Metaliniai dirbiniai puošiami gintaru, koralais. Vietoje trinamųjų girnų atsiranda sukamosios, pasirodo ir puodžių žiedžiamasis ratas. Mirusieji laidojami pilkapiuose ir plokštiniuose kapuose, nedeginti. Ankstyvojo laikotarpio L.k. liekanų apstu Neckaro–Reino–Mozelio srityje, Bohemijoje ir kt. Viduriniame L.k. laikotarpyje pasiekiamas aukščiausias geležies apdirbimo technikos laipsnis. Ypačiai išplinta emaliniai dirbiniai, atsiranda auksinių, sidabrinių ir žalvarinių monetų. Iš ginklų paminėtini įvairios formos ietigaliai, mėtomosios ietys, trumpi ir ilgi kalavijai su makštimis, ilgi mediniai skydai, geležiniai ir žalvariniai šalmai, pasirodo pirmieji geležiniai pentinai. Gausu taip pat dalgių, piautuvų, noragų, žirklių, verdamųjų katilų su trikojais ir kt. L.k. išplinta ne tiktai Vidurio Europoje, bet taip pat Italijoje. Keltai įsiveržia į Trakiją, Graikiją ir M. Aziją (Galatija). Mirusieji laidojami plokštiniuose kapuose ir gana dažnai pilkapiuose. Vėlyvajame lateniniame laikotarpyje dirbinių formos darosi paprastesnės, tik D. Britanijoje keltų menas klesti. Daug to meto kultūros liekanų aptinkama sustiprintuose miestuose Prancūzijoje (žr. Bibracte), P. Vokietijoj, Bohemijoj, Vengrijoj. Vėliau L.k. nustelbiama Romos imperijos provincijų kultūros.

O. Tischler, Über die Gliederung der Latèneperiode (Anthropolog. Korrespondenz-Blatt 1885); *P. Reinecke,* Zur Kenntnis des Latènedenkmäler nordwärts der Alpen (Festschrift des Zentral-Museums 1902); *P. Vouga,* Latène 1925; *C. A. Moberg,* Zonengliederungen der vorrömischen Eisenzeit in Nordeuropa 1941; *P. Jacobstahl,* Early Celtic Art 2 tt. 1944. *J.P.*

Latentiškas (lot. latens, -entis) paslėptas, nematomas, pvz. l. vadinama liga, kada ji jau yra, bet dar nėra sukėlusi išoriškai pastebimų simptomų. Fiziologijoje l a t e n c i j o s l a i k u vadinamas laikas tarp padirginimo momento ir padirginto organizmo reakcijos.

Lateralinis (lot. lateralis) šoninis; priešybė — vidinis (lot. medialis). Ypačiai anatomijoje ir kitose medicinos šakose tarptautiškai vartojamas terminas.

Lateranas vieta ir pastatų grupė Romoje, Celio kalvos rajone (regio Caelimontana). Senovėje priklausė Plauti Laterani giminei, Nerono laikais perėjo imperatorių nuosavybėn, o Konstantinas D. juos padovanojo Bažnyčiai.

L. b a z i l i k a (S. Giovanni in Laterano) Romos katedra, viena iš 4 didžiųjų bazilikų,

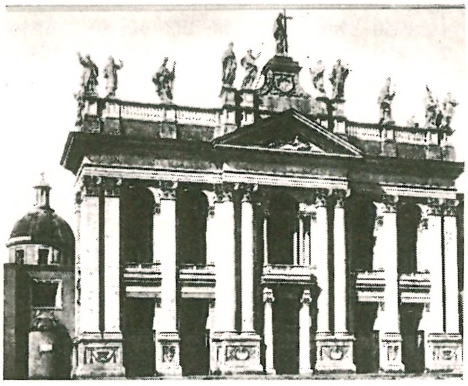

Laterano bazilika

‚mater et caput omnium ecclesiarum' (visų bažnyčių motina ir galva). Pirmąją, turtingai išpuoštą Išganytojo (SS.Salvatoris) vardo baziliką pastatė Konstantinas D. Po vestgotų (Alarikas 410) ir vandalų (Geiserikas 455) plėšimų atnaujino pop. Leonas D. Vėliau ji nukentėjo 896 nuo žemės drebėjimo, bet pop. Sergijus III (904–911) ją atstatė ir davė naują šv. Jono Krikštytojo vardą. Pop. Mikalojus IV (1288–92) išpuošė mozaikomis, iš kurių išliko didinga absidos mozaika (pranciškono J. Torriti darbas). XIV a. baziliką du kartus sunaikino gaisras, bet šimtmečio gale ji buvo vėl atstatyta. Visai naują, barokinę išvaizdą bazilikos vidus gavo po Fr. Borromini apie 1650 atlikto perdirbimo. Dabartinė L. bazilika lankytoją paveikia savo didumu (130 m ilgio), atskirų dalių puošnumu, bet ne visumos stiliaus vieningumu. Įspūdingą fasadą su šventųjų figūromis pastatė Al. Galilei (1735), kuris yra taip pat puošnios L. bazilikos Corsini koplyčios architektas. Paskutiniai didesnio masto atnaujinimo darbai presbiterijoje atlikti pop. Leono XIII laikais. Bazilikos viduje, virš popiežiaus altoriaus, saugoma medinė stalo lenta, ant kurios, sakoma, pirmieji popiežiai laikę šv. mišias. Ten pat yra ir apaštalų Petro ir Povilo galvų relikvijos. Popiežiams XIV a. gale apsigyvenus Vatikane, paprastai kiekvienas naujai išrinktas popiežius, kaip Romos vyskupas, vyksta į L. baziliką iškilmingo ingreso į savo vyskupijos katedrą.

L. b a p t i s t e r i j a atskiras, savo senomis mozaikomis garsus pastatas šalia L. bazilikos. Konstantino D. statyta baptisterija turėjo apvalią formą. Pop. Sikstas III (432–440) anos vietoje pastatė naują oktogonalinę, kuri išliko iki mūsų laikų. Legenda, kad čia buvęs pakrikštytas ir krikšto metu stebuklingu būdu nuo raupsų pagijęs Konstantinas D., neturi istorinio pagrindo. Ilgainiui baptisterija buvo daug kartų restauruota. Dabartinės dekoracijos didele dalimi yra iš Urbono VIII (1623–44) laikų. Prie baptisterijos pop. Hilarijus (461–468) pristatė 4 koplyčias, kurių trys, kad ir dalimi perdirbtos, išliko.

P o p i e ž i a u s r ū m a i, kuriuose nuo pat Konstantino D. laikų per ištisą tūkstantį metų gyveno popiežiai, šalia bazilikos, sudaro didžiausią L. pastatų dalį. Seniausias jų vardas — episcopium; nuo VIII a. pradžios — patriarchium; nuo X a. — palatium Lateranense. Juose popiežiai priimdavo imperatorius ir karalius, kviesdavo sinodus ir visuotinius susirinkimus; juose buvo ir svarbiausios popiežiaus kūrijos įstaigos, archyvai. Ilgainiui pačiuose rūmuose ir šalia jų buvo įrengti vienuolynai, pastatytos įvairios koplyčios. Didesni rūmų atnaujinimo darbai atlikti Sergijaus III (904–911) ir Inocento III (1198–1216) laikais. XIII a. popiežiams dėl neramumų Romoje retai tegyvenant Laterane ir XIV a. jiems visai persikėlus į Avinjoną, rūmais niekas nesirūpino, o du kartus (1308 ir 1361) siautęs gaisras padarė rūmus negyvenamus. Todėl Grigalius XI, grįžęs iš Avinjono, įsikūrė nebe Laterane, o Vatikane. Rūmus pagrindinai atnaujino Dom. Fontana (1585–89). Tačiau popiežiams ten negyvenant, jie nebeturėjo aukštos paskirties. XVII–XIX a. juose buvo įrengta ligoninė, prieglauda ir kurį laiką net karėjvinės. Pop. Grigalius XVI ten patalpino senovės meno muziejų su archeologinių kasinėjimų, ypač Ostijoje, radiniais. Pijus IX įrengė krikščionybės muziejų, o Pijus XI prijungė misijų etnologinį muziejų, sudarytą iš eksponatų, išstatytų didžiojoje misijų parodoje Vatikane 1925. Tokiu būdu L. rūmuose šiandien belieka laisva tik popiežiaus salė, kurioje 1929 II 11 buvo pasirašytos Laterano sutartys (žr.). L. rūmai ir bazilika, kaip popiežiaus nuosavybė, išskirti iš Italijos teritorijos ir priklauso Vatikano valstybei.

Naujaisiais laikais L. rūmų kompleksą padidino Didžioji Romos seminarija (Pontificio Seminario Romano Maggiore) ir Aukštoji Laterano mokykla (Pontificio Ateneo Lateranense), trumpai vadinama L a t e r a n u m a s, išsivysčiusi iš Romos

kunigų seminarijos, įsteigtos po Jėzuitų kolegijos (Collegium Romanum) uždarymo (1773). Prie teologijos fak. 1828 prijungtas filosofijos fak., 1853 — kanonų ir civilinės teisės mokykla, 1957 — pastoralinės teologijos institutas. Ir keletas šv. Kazimiero kolegijos lietuvių kunigų šioje L. mokykloje yra įgiję akademinius laipsnius.

Sancta Sanctorum privati pop. koplyčia L. rūmuose. VIII a. ji minima šv. Lauryno vardu. Pop. Leonas III (795–816) po koplyčios altoriumi buvo padėjęs saugoti dėžę su svarbiausiomis ir brangiausiomis relikvijomis, kurios tik 1903, atidarius dėžę, buvo patikrintos. Su koplyčia buvo sujungta pop. biblioteka ir archyvas (Scrinium Lateranense). Dabartinis koplyčios įrengimas iš XIII a. Koplyčioje saugomas seniausias Išganytojo paveikslas, vad. ‚Acheiropita' (‚ne žmogaus rankomis pieštas'). Tai ant medžio lentos tapytas paveikslas iš V–VI a., vaizduojąs Kristų Karalių, sėdintį soste, kairėje rankoje laikantį įstatymų ritinį, o dešine laiminantį.

Prieš koplyčią pop. Sikstas V pastatė atskirą pastatą, į kurį 1589 perkėlė vad. šventuosius laiptus, Scala Santa. Tai 28 marmuriniai laiptai, kuriais, pagal tradiciją, lipęs Išganytojas kančios metu. Iš Jeruzalės, iš Piloto rūmų, juos į Romą, prie L. bazilikos, atgabenusi 326 šv. Elena. Yra tikra, kad tie laiptai ir senuose pop. rūmuose (prieš XVI a.) buvo gerbiami. Pagyvėjus šių laiptui kultui Romoje, atsirado jų imitacijų ir kitose šalyse. Lietuvoje tokie šventieji laiptai yra Tytuvėnuose.

P. Lauer, Le Palais du Latran 1911; *G. B. Giovenale*, Il Battistero lateranense 1929; *H. Grisar*, Die röm. Kapelle Sancta Sanctorum 1908; *J. Ficker*, Altchristliche Bildwerke im christlichen Museum des Laterans 1890. *P.Rbk.*

Laterano kanauninkai vienuoliškai bendrai gyveną kanauninkai, kurie laikosi šv. Augustino regulos. Oficialus vienuolijos vardas — Sacer et Apostolicus Ordo Canonicorum Regularium Sanctissimi Salvatoris Lateranensis. Jų tikslai: dieviškojo kulto tarnyba, ypatingai viešas ir bendras Officium, brevioriaus maldų kalbėjimas choru, pamokslų sakymas, parapinis apaštalavimas, jaunimo auklėjimas, misijos. V a. juos suorganizavo šv. Gelazijus, šv. Augustino mokinys. Kadangi jie iki 1299 aptarnavo Laterano baziliką, tai ir gavo L.k. vardą. Visa vienuolija padalyta į provincijas, bet tik kanoniškos vizitacijos reikalui, o ne paskiriems juridiniams vienetams sudaryti. Vyriausias viršininkas yra Romoje gyvenąs generalinis abatas, šiuo metu L.k. turi 40 vienuolynų su 350 narių Italijoje, Lenkijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje, Belgijoje, Olandijoje, Anglijoje ir P. Amerikoje.

L.k. turėjo savo vienuolynus ir istorinėje Lietuvoje, į kurią jie atvyko iš Lenkijos. Jų vienuolija yra viena iš seniausių Lenkijoje: pirmasis vienuolynas įkurtas XI a. pradžioje Trzemeszne, netoli Gniezno. Prieš Lenkijos-Lietuvos valstybės žlugimą jie turėjo 25 vienuolynus, kurių 19 Lenkijoje ir 6 Lietuvoje. D. L. K-tijoje jie įsikūrė 1619, kai jiems didysis Lietuvos etmonas Jonas Karolis Chodkevičius Bychove, Gudijoje, pastatė medinį šv. Kazimiero vienuolyną. Kiek vėliau įsikūrė Ozeranuose, kur patys pasistatė medinę šv. Antano ir šv. Kazimiero bažnyčią. Tiek šiam, tiek ir naujam Krzemiencos vienuolynui, Valkovisko paviete, pradžią davė Bychovo kanauninkai, o šešis vienuolius talpinantį namą pastatė Vilniaus pilininkas Mykolas Volskis. 1650 Lietuvos pakambarininkis ir Smolensko storasta Leonas Kazimieras Sapiega L.k. atidavė savo tėvo Leono, Vilniaus vaivados, statytą Dievo Kūno vienuolyną, kurio vienuoliai XVII a. valdė Darevo par., o 1730–1844 jie aptarnavo ir Žurovickių par. Į Vilnių L.k. pakvietė vysk. Eustachijus Valavičius, o vienuolyną ir bažnyčią Antakalny 1668 jiems pastatė Vilniaus vaivada Mykolas Pacas. Šio vienuolyno jurisdikcijoje buvo Vidžių koplyčia ir prie jos veikusi mokykla. Po pirmojo Lietuvos-Lenkijos padalijimo įsikūrus Lietuvos L.k. provincijai, Antakalnio vienuolynas tapo šios provincijos centru. 1845 rusų valdžia panaikino visus šios provincijos vienuolynus, palikdama tik Antakalnio Vilniuje, kurį 1864 taip pat uždarė. Tada išnaikinti L.k. neatsikūrė nė nepriklausomoje Lietuvoje.

N. Widloecher, La Congregazione dei C. r. Lateranensi: Periodo di formazione (1402–1483) 1929; *J. Matuszewicz*, Canonicus reg. lat. in Polonia et in M. D. Lithuaniae explicatus 1720 ir 1726. *V.Gdž.*

Laterano sinodai vyskupų susirinkimai pop. buveinėje, neturį visuotinumo charakterio. Reikšmingesnieji L.s.: 313 — pasmerkta donatistų (žr.) herezija, 649 — prieš monoteletizmą (žr.), 1059 — tik kardinolams palikta teisė rinkti popiežių, 1112 ir 1116 — atšauktas ‚Sutri konkordatas' (1111) su imperatorium Henriku V (žr. Paschalis II).

Laterano susirinkimai visuotiniai, bažnytiniai, buvo penki.

I L. s. (IX visuotinis) 1123 III, pirmasis Vakaruose, sušauktas pop. Kaliksto II. Dalyvavo per 300 vyskupų. Oficialiai užbaigtas ginčas dėl investitūros (žr.) ir viešai paskelbtas Vormso konkordatas. Išleisti 22 dekretai (kanonai), liečią Bažnyčios discipliną.

II L. s. (X visuotinis) 1139 IV, sušauktas pop. Inocento II iš popiežių schizmos (1130–37 buvo du popiežiai: Inocentas II ir Anakletas II) kilusioms negerovėms pašalinti. Ekskomunikuotas Sicilijos karalius Rogeris II, palaikęs antipop. Anakletą II; pasmerktas augustinijonų pamokslininkas Arnoldas iš Brescia; išleista 30 dekretų, kur tarp kitko griežtai nustatyta, kad jau pradedant subdijakonu visi aukštesniųjų šventimų dvasininkai ir visi įžadus padarę vienuoliai negali teisėtai vesti (can. 7); kas pikta valia įžeidžia klieriką ar vienuolį, tas užsitraukia ypatingą bausmę (can. 15); iš pastarojo dekreto išsivystė vad. privilegium canonis.

III L.s. (XI visuotinis) 1179 III sušauktas pop. Aleksandro III po laimingai užbaigtų kovų su imp. Fridrichu I ir po atstatytos Bažnyčios vienybės, antipop. Kalikstui III 1178 pripažinus tikruoju pop. Aleksandrą III. Paskelbtas nuostatas, kad popiežius tik tada laikomas teisėtai išrinktu, jei gauna $^2/_3$ balsų; šis nuostatas galioja ir dabar. Tarp 27 dekretų paminėtini: uždrausta užimti kelias beneficijas (can. 13); pasmerkti albigiečiai (katarai) ir paskelbti Kryžiaus karo atlaidai tiems, kurie eis su jais kovoti (can. 27).

IV L. s. (XII visuotinis) 1215 XI sušauktas pop. Inocento III. Iš visų iki tol buvusių visuotinių susirinkimų gausiausias ir iškilmingiausias. Dalyvavo apie 420 vyskupų (tarp jų Livonijos ir Estijos) ir per 800 abatų bei kitų dvasininkų, neskaitant beveik visų Europos valdovų ir didikų atstovų. Paskelbtas naujas Kryžiaus žygis, turėjęs įvykti 1217 vasarą. Iš 70 šio susirinkimo dekretų didelės reikšmės turi pirmasis, kuriuo paskelbtas Tikėjimo išpažinimas, vad. Firmiter (nuo pirmojo jo žodžio), nukreiptas prieš albigiečių ir valdiečių klaidas; jame pirmą kartą oficialiai pavartotas išsireiškimas transsubstantiatio. Pasmerktos J. di Fiore klaidos aiškinant Švč. Trejybę (can. 2). Kovai prieš herezijas vyskupai įpareigoti budėti savo vyskupijose ir atsiradusius klaidatikius, jei nepasitaiso, atiduoti pasauliniam teismui (can. 3). Uždraustas naujų ordinų (vienuolijų) steigimas (can. 13). Can. 9 įpareigoja vyskupus, jei mieste ar vyskupijoje tikintieji yra kelių kalbų ar kelių apeigų, jiems parūpinti tinkamų kunigų, kurie sava kalba ir savomis apeigomis aptarnautų tikinčiuosius. Nors ne visi IV L.s. dekretai galėjo būti pilnai įvykdyti, tačiau savo visumoje šis L.s. išreiškė Inocento III veiklos ir visų XII–XIII a. Bažnyčios darbų aukščiausiąjį tašką.

L. Luchaire, Innocent III, VI: Le Concil de Latran et la réforme de l'Église 1908.

V L. s. (XVIII visuotinis) 1512–17, sušauktas pop. Julijaus II kaip atsakymas į kelių kardinolų, Prancūzijos šalininkų, savo iniciatyva paskelbtą visuotinį Bažnyčios susirinkimą Pizoje. Tai buvo paskutinis popiežių bandymas reformuoti Bažnyčią prieš užeinant protestantizmo bangai. Penkiose pirmose sesijose daugiausia buvo kalbama apie atskalūnų susirinkimo Pizoje ir vad. pragmatinės sankcijos (žr.) pasmerkimą. Mirus Julijui II (1513 II 21) ir išrinkus popiežium Leoną X, VI sesijoje buvo sudarytos 3 komisijos: bendros taikos tarp krikščionių valdovų; Bažnyčios reformos; tikėjimo išsaugojimo bei schizmos užbaigimo. Tarp kitko pasmerktos filosofinės pažiūros, skelbiančios, kad siela yra mirtinga ir kad proto tiesa gali ir nesutikti su tikėjimo tiesa; įsakytas ‚imprimatur' visoms spausdinamoms knygoms ir kt. Po didesnių ginčų dėl vienuolių, ypač elgetaujančiųjų, privilegijų buvo ir toliau pripažintas visiškas vienuolių išskyrimas iš vyskupų jurisdikcijos, bet vyskupams buvo duota teisė patvirtinti vienuolius kaip pamokslininkus ir nuodėmklausius ir, kur vienuoliai dirba pastoracijoje, vizituoti jų namus. Šalia Bažnyčios reformos darbų prieita prie popiežiaus susitaikymo su prancūzais. Garsiuoju Prancūzijos konkordatu, sudarytu 1516 VIII 18 tarp karaliaus Pranciškaus I ir pop. Leono X, kurį 1516 XII 19 patvirtino pats susirinkimas, buvo atšaukta pragmatinė sankcija ir pripažintas aukščiausias popiežiaus autoritetas. Tuo buvo pasmerkta konciliarinė teorija, kuri statydama visuotinį Bažnyčios susirinkimą aukščiau už popiežių per 100 metų drumstė Bažnyčios vienybę Prancūzijos karaliui betgi palikta teisė parinkti (nominatio) savo krašto vyskupus, o popiežius juos turėjo pagal kanonus įvesti į bažnytines pareigas (institutio canonica). Šita tvarka Prancūzijoje galiojo iki pat Didžiosios re-

voliucijos. Visos V L.s. pastangos pašalinti negeroves nedavė lauktų vaisių, nes ypač iš pasauliečių diduomenės pusės nebuvo rimto noro reformos dekretus įvykdyti praktikoje.

Mansi, Concilia XXI, XXII ir XXXII (aktai ir nutarimai); *Hefele-Leclercq*, Histoire des Conciles V ir VIII; *V. Tizani*, I Concili Lateranesi 1878. *P.Rbk.*

Laterano sutartys (paktai) tarp Šv. Sosto ir Italijos, sudarytos 1929 II 11, užbaigė ginčą dėl popiežiaus valdžioje buvusių žemių, kurios, kilus tautiniam judėjimui, jėga buvo įjungtos į Italijos valstybę. 1849 I 9 buvo paskelbta Romos respublika ir popiežiui atimta pasaulinė valdžia, kuria jis naudojosi daugelį šimtmečių. 1861 III 17 Viktoras Emanuelis išrinktas sujungtos Italijos karaliumi, o 1870 I 6 padarytas paskutinis žygis—užimta Roma. Pop. Pijus IX buvo įsitikinęs, kad be savos teritorijos neįmanoma atlikti Katalikų Bažnyčios vado pareigų. Užėmus Romą, jis, reikšdamas protestą, užsidarė Vatikane ir iki mirties jame išbuvo. Katalikams gi įsakyta nedalyvauti Italijos valdžios rinkimuose. Tokia padėtis išsilaikė iki 1929. Ankstesni bandymai susitarti liko nesėkmingi. Taikai pasiekti daugiausia nusipelnęs Pijus XI, atvirai išreiškęs norą susitaikyti enciklikoj Ubi arcano 1922. Pasitarimai tarp Vatikano ir Italijos prasidėjo 1925. Po metų jie buvo paskelbti oficialiais. Bet tik 1928 iš abiejų pusių buvo paskirti pilnateisiai įgaliotiniai, būtent iš Vatikano pusės—kard. P. Gasparri, valstybės sekr., iš Italijos—B. Mussolini, ministras pirm. Sutartys pasirašytos Laterane 1929 II 11 ir 1929 VI 7 ratifikuotos.

L.s. galima skirstyti į tris dalis — pati sutartis, susidedanti iš 27 skyrelių ir normuojanti santykius tarp Vatikano ir Italijos; konkordatas kuriuo nustatoma Katalikų Bažnyčios padėtis Italijoje, ir finansinė sutartis. Pačioje L.s. pradžioje pažymima, kad Katalikų tikėjimas laikomas vieninteliu viešu Italijos valstybėje. Toliau pripažįstama Šv. Sostui nepriklausomybė tarptautinėje srityje ir pilna nuosavybė bei absoliuti galia Vatikano teritorijoje, kurios ribos nurodytos specialiame žemėlapyje. Vatikanui priklauso Šv. Petro aikštė, bet ji lieka atidaryta publikai ir ją saugo Italijos policija. Popiežiaus asmeniui teikiama ta pati pagarba, kaip ir Italijos karaliui, kardinolams — kaip Italijos princams. Vatikano piliečiai italai, atlikę tenai tarnybą, laikomi vėl Italijos piliečiais. Kitų tautybių dvasininkai, turį pareigas Romoje, naudojasi Italijos piliečių teisėmis. Akredituoti prie Vatikano svetimų valstybių diplomatai, jeigu gyvena Italijos teritorijoje, naudojasi ekstrateritorinėmis teisėmis. Popiežiui leidžiama laisvai susisiekti su vyskupais bei visomis pasaulio valstybėmis, net ir karo stovyje esančiomis su Italija. Italijai Vatikane atstovauja ambasadorius, o Italijoje Vatikanui — nuncijus, kuris tuo pačiu yra ir diplomatų dekanas. Diplomatams, vykstantiems į Vatikaną, Italijos teritorijoje nereikalaujama paso. Taip pat jo nereikalaujama ir iš Vatikano atstovų, vykstančių svetur. Sutartyje išskaičiuojama nuosavybė, žemė bei pastatai, kurie atiduodami visiškon Šv. Sosto valdžion, išimami nuo mokesčių ir išskiriami ekstrateritorinėmis teisėmis. Tarp jų minėtina Castel Gandolfo vasarvietė, Laterano rūmai, Šv. Oficijo rūmai ir kt. Vatikano miestas laikomas neutralia teritorija. Konkordatas su Italija užtikrina Katalikų Bažnyčiai laisvai reikšti savo dvasinę galią ir laisvai bei viešai atlikti kulto veiksmus. Vieni konkordato nuostatai būdingi tik Italijai, kiti bendri visiems pokario konkordatams. Tarp bendresnių — moterystė pripažįstama sakramentu ir paliekama Bažnyčios žinioje. Tikybos mokymas privalomas visose valstybinėse mokyklose. Finansinė sutartis pagrinde išreiškia Italijos įsipareigojimą bent dalimi atlyginti padarytus Šv. Sostui nuostolius už atimtas teritorines sritis bei judomą turtą. Laterano sutartimi Šv. Sostas atsižadėjo savo valdytų žemių ir pripažino Italiją suverenine valstybe, valdomą Savojos dinastijos narių. Sutartis tebegalioja iki šiandien.

A. Perugini, Concordata vigentia 1934; *V. del Giudice*, La questione romana e i rapporti fra Stato et Chiesa fino alla Conciliazione 1947; *L. Salvatorelli*, La politica della S. Sede dopo la guerra 1937; *F. X. Seppelt*, Papstgeschichte 1949; *C. Castiglioni*, Storia dei papi 1939. *L.A.*

Lateranum aukštoji mokykla prie Laterano bazilikos, žr. Lateranas.

Lateritas (lot. later ‚plyta') tropikų kraštams būdingi raudoni dirvožemiai, dažniausiai nederlingi. Tai ypatingas bazalto, granito ir kitų uolienų dūlėjimo produktas. Vyrauja aliuminio ir geležies hidroksidai su šiek tiek silicio. Kartais l. esti svarbi aliuminio ir geležies žaliava. Stipriai aliumininės lateritinės uolienos dažnai vadinamos boksitu (žr.). *B.Sld.*

Laterna Marcin (1553–1598) ukrainiečių jėzuitas. Mokėsi Kališe, 1571 Braunsberge įstojo į jėzuitus, teologiją studijavo Vil-

niaus univ., kur gavo teol. dr. laipsnį. Kurį laiką dėstė retoriką Vilniaus akad. Po to buvo Stepono Batoro dvaro pamokslininkas ir su juo vykdavo į karus su rusais (yra išlikę jo laiškai iš tų žygių, rašyti P. Skargai). 1586 karaliaus išsiųstas Romon. Grįžęs buvo misininku Krokuvoje, Vilniuje, Gardine ir Lvove. Zigmanto Vazos metu buvo jo dvaro teologas ir kartu su juo vyko į Švediją. Grįžtantį atgal jį pagavo Karolio Sudermanlandiečio laivyno kariai, užrišo maiše ir prigirdė jūroje. Be daugelio tikybinio pobūdžio darbų, L. išsp. dvi laidotuvines kalbas: Oratio in exequias funebres D. Stephani Pol. regis laudatissimi 1588 ir Oration in exequias funebres de praeclaris in Ecclesiam et Rempublicam meritis D. Valeriani Protasewicz episcopi Vilnensis 1588. Labai populiari buvo jo maldaknygė Harpa Duchowna 1585, sulaukusi daugelio laidų.

M. Laterna
(iš Lvovo jėzuitų bažnyčios)

S. Niegoszewski, L. Poloniae 1599; Martinus L. 1661. *J.P.*

Lateur Frank žr. Streuvels, Stijn.

Lãtežeris (lenk. Łot) 1. ež. Ratnyčios vls., Gardino aps., 5 km į p.r. nuo Ratnyčios mstl., 2,2 km ilgio, 90 ha ploto; paviršius 110 m nuo j.l.; per ež. teka Kusta, Ratnyčios (Nemuno) kair. intakas.

2. Prie L. ež. 14 ūkių k., dėl savo gamtos grožio vasarojimo vieta, kurion mėgsta lankytis ir netolimų Druskininkų vasarotojai. Kaimas grynai lietuviškas, išaugęs iš dviejų ūkininkų: Būrės ir Maliukevičiaus. L. gimė kun. Pr. Maliukevičius, ilgametis Trakų dekanas. Kai lenkų okupacijos metais veikusi Ryto m-la buvo uždaryta ir 1938 isteigta lenkiška, lateženiečiai savo jaunimui šviesti buvo įsteigę skaityklą, kurią lenkai taip pat uždarė. 1957 prie L. k. pastatyta L. girininkijos terpentino, dervos, medžio anglies ir acto rūgšties miltelių gamykla (jai kasmet sunaudojama 1500 m² kelmų).

Latgala (lat. Latgale, latgališkai Latgola) rytinė Latvijos apygarda, susiliečianti su Estija, Rusija ir Lietuva. Savo didumu (15.680 km²) L. yra antroji iš 4 Latvijos apygardų (kitos trys — Vidžemė, Kuržemė ir Žiemgala), gyventojų skaičiumi nepriklausomoj Latvijoj užėmė pirmąją vietą: 1935 turėjo 567.164 gyv., t.y. 29% visos Latvijos. L. buvo tankiausiai gyvenama sritis — 36 žmonės 1 kvadratiniame kilometre. Paviršius pietinėj daly labai kalvotas su daugybe ežerų, o šiaurinėj yra didelių pelkių.

Iš kitų Latvijos sričių L. ryškiai išsiskyrė savo kultūriniu, socialiniu ir religiniu charakteriu, nes buvo ėjusi kiek kitokiu istoriniu keliu. ‚Latviai bus įtraukę Latgalon iš Vilniaus žemės maždaug tarp 500–700 metų po Kr.', mano K. Būga. Lietuviai jų kraštą turėję vadinti Latvigala (Latvygala), o jie patys — Latva. Slavų kronikos XI–XII a. rašo Lotygola ir Lotihola. Henriko kronika, rašyta lotyniškai, šiuos uždauguvio gyventojus vadina letais ir letigaliais, o patį kraštą Letthia, Lethigallia (1206). Vėlesniais laikais (XIV a.) rašoma Lettya ir Letthia. Nuo XV a. tasai vardas raštuose išnyksta, išstumtas lybiško pavadinimo Livonia, Lifland, Livland. Lenkai iš jo pasidarė Liflanty, paskui Inflanty ir dar vėlesniais laikais praminė ‚Inflanty Polskie'. — Vokiečiams į Dauguvos krantus besikeliant XI a., jau buvo trys stambesnės latgalių k-tijos: Vidžemės šiaurėje—Imera, kurios gyv. gana anksti gyveno kaimais, kad galėtų geriau gintis nuo estų; L. šiaurėje — Toluva, puldinėjama Pskovo rusų ir iš dalies jų priklausoma; Dauguvos dešiniuoju krantu driekėsi pati didžioji Jersika (Gercike), palenkta Polocko rusų kunigaikščiams, kuriems rūpėjo prekybos kelias Dauguva. Priklausomybė buvo daugiau duoklės negu valdžios, nes latgaliai turėjo savo kunigaikščius: Toluva — Tolivaldį, o Jersika — Visvaldį, kuris buvo vedęs lietuvių kunigaikščio Dangiručio (žr.) dukterį. Vokiečių riteriai 1206–09 užėmė Imerą, Toluvą ir dalį Jersikos. Čia latgalius sunkiau buvo įveikti, nes su jais dėjosi kairiojo Dauguvos kranto kaimynai sėliai ir kt. lietuvių giminės. Apie Jersikos pilį, kuri stovėjo Dauguvos dešinėje krante (prie Livanų), 1239 užsiminta, kad telikusi ‚pilies vieta'. Vokiečiai padauguviu prasismelkė iki Naujinio ir jo vietoje pastatydino Daugpilį (1274). Traidenis sakęs, kad toji pilis ‚pastatyta jo širdy', bet sugriauti neįstengė. Tik toliau lietuviai užstojo vokiečiams kelią, turėdami savo rankose Polocką. Pati kraštinė vokiečių pilis L. buvo Ludza (1394). Ties ja buvo susiremiama su rusais, bet didesnio pavojaus nebuvo, kol iškilo Maskva XVI a., priartėjo prie L. ir

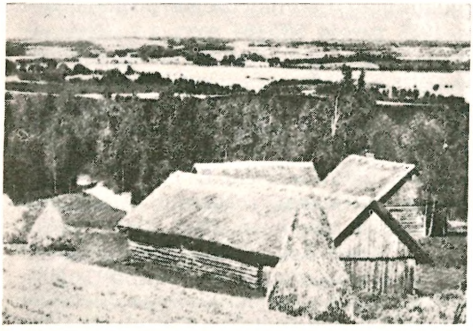

Latgalos kraštovaizdis

pradėjo Livonijos karą (1558). L., buvusi Livonijos valstybės sudėtyje XIII–XVI a., sulaukė tokio likimo, kuris ją žymiai išskyrė iš kitų Latvijos sričių. Livonijos ordino valstybei sunykus (1561), L. ir Vidžemė atiteko Lietuvai. Iš tų žemių buvo sudaryta Uždauguvio kunigaikštija (Ducatus Transdunensis, 1561–1601); ją valdė Lietuvos ir nuo 1569 taip pat ir Lenkijos skiriami administratoriai. Ilgą laiką administratoriumi buvo Žemaičių seniūnas Jonas Chodkevičiaus (m. 1579). Prasidėjus karui su švedais (1601), lietuviai buvo išstumti iš Vidžemės ir Rygos. Olivos taika (1660) Lietuvai ir Lenkijai paliko tik rytinė Latvijos dalis nuo Aiviekstės upės ir Lubanos ež.; tai toji siena, kurios reikalavo dar Algirdas (1358), sakydamas, kad Vokiečių ordinas ten valdo lietuvių gyvenamas sritis. Toji siena ir dabar L. skiria nuo kitų 3 Latvijos apygardų. — Lietuvos ir Lenkijos (nuo 1569) valdžioje L. išbuvo apie 200 metų (1561–1772). Valdant dar ir Vidžemę, veikė 3 vaivadijos: Kėsio (Cēsio), Tartu ir Pernavos. Kai liko tik L., tai bendrame lietuvių ir lenkų Varšuvos seime 1667 sudaryta viena Livonijos vaivadija, suskirstyta į 3 seniūnijas: Daugpilio, Ludzos, Rėzytės (Rezeknė) ir Vilanų. Daugpilio seniūnas buvo kartu ir vaivada visos L., pramintos lenkiškai Livonijos kunigaikštija (księstwo Inflanskie). Jai buvo paliktas buv. Uždauguvio kunigaikštystės herbas: sidabrinis liūtas su nuogu kardu dešinėje letenoje ir vainikuotais karališkais inicialais SA (Sigismundus Augustus). Visi oficialūs dokumentai, rašomi Livonijos vaivadijos reikalais, turėjo būti tvirtinami Lietuvos ir Lenkijos antspaudais. Varšuvos seime taip pat nutarta L. taikyti Lietuvos statutą, tad ir teisiniu susitvarkymu bei bajorų privilegijomis L. ėmė išsiskirti iš kitų Latvijos sričių. Daugpily buvo teismas ir posėdžiavo vaivadijos seimeliai. Į bendrus Lietuvos ir Lenkijos seimus buvo siunčiami 6 bajorų atstovai: 2 vietinių, 2 lietuvių ir 2 lenkų. Daugpilin buvo perkelta ir Livonijos vyskupijos būstinė (1684), švedų karo metu vyskupams rezidavus Varšuvoje; paskutinieji 11 vyskupų gyveno Daugpilyje (1685–1772). Švedams užėmus Vidžemę su Ryga, Daugpilin atsikėlė ir jėzuitai, kurie čia turėjo savo kolegiją. L. kūrėsi taip pat kiti vienuolynai (dominikonų, kapucinų); Krėslavoje buvo įsteigta kunigų seminarija (1757). Kai kitos Latvijos sritys paliko protestantiškos, L. pasidarė grynai katalikiška, susijusi su Lietuva bei Lenkija ir tapusi tartum Vilniaus žemės tęsiniu ne tiktai dėl vienodo gamtovaizdžio (kalvos, smiltainiai, ežerai), bet ir dėl savo kultūrinės, socialinės ir religinės buities. Kada kitas Latvijos sritis toliau veikė germaniškoji vokiečių kultūra (sustiprinta dar švedų), skatino švietimą ir pažangą, geriau buvo tvarkomas žemės ūkis ir miestai, L. atsiliko kartu su silpstančia Lietuvos ir Lenkijos valstybe ir prasidėjusiu bajorų savivaliavimu. Lietuvos bajorijos lenkėjimas atsiliepė ir L. Ordino laikais buvusios 55 kilmingųjų giminės sulenkėjo ir susiliejo į 24; prisidėjo dar 19 šeimų lietuviškųjų bajorų. Žymesnės iš jų buvo Borchai, Hilzenai, Kraffai, Manteuffeliai, Plateriai, Römeriai, Tizenhauzenai, Ziberkai. Jie savo dideliais dvarais buvo apkėtę apie pusę L. ir baudžiavoje laikė valstiečius iki jos panaikinimo (1861); kitose Latvijos srityse baudžiauninkai jau buvo atleidinėjami nuo XVIII a. pabaigos. L. dėl to savo socialine santvarka ir žemės ūkiu (kaimai, trilaukiai, trobesių statyba) nieku nesiskyrė nuo Lietuvos, ypač Vilniaus krašto; kartu su Lietuva pateko ir į vieną Rusijos gubernijų grupę. — Iš Lietuvos ir Lenkijos Rusija atplėšė L. pirmuoju padalijimu (1772) ir padarė iš jos Daugpilio provinciją (Dvinskaja provincija), kuri 1802 buvo prijungta Vitebsko gub. Per pirmąjį sukilimą Lietuvoj (1831) buvo panaikintas Lietuvos statutas, per antrąjį (1863) — L. įskirta į Vilniaus generalinę gubernatūrą, o ši priklausė nuo sudaryto Petrapilyje vyriausiojo komiteto vakarinėms Rusijos gubernijoms tvarkyti. L. buvo pritaikytos tos pačios represijos, kaip ir Lietuvoje: uždrausta spauda lotyniškais rašmenimis, imta varžyti katalikams laisvė, uždarinėtos mokyklos, vie-

nuolynai ir bažnyčios, statytos cerkvės, nusavinti kai kurie dvarai, atkelta rusų kolonistų. Kultūrinis L. kilimas, ypač uždarius vienuolynų ir parapijų mokyklas, visai sustojo, kraštas suskurdo. Nemaža latgalių kėlėsi į Rusiją: 1895–1902 išvyko apie 65.000, iš kurių tik viename Petrapilyje buvo apie 15.000. Kiti sklaidėsi į Vidžemę ir Kuržemę, kur paprastais darbininkais dirbo miestuose ir ūkiuose. Vidžemėje jie buvo laikomi ‚leišiais' (lietuviais). Kuržemės ir Vidžemės latvių inteligentai, ėję mokslus protestantiškame Tartų univ., mažą bekreipė dėmesio į L. L. švietėjai ilgą laiką tebuvo katalikų kunigai, daugiausia lietuviai, baigę Petrapilio dvasinę akademiją ir paskirti į L. parapijas. Jų čia buvo kelios dešimtys. Lietuviai kunigai taikėsi prie latgalių ir jų kalbos; lenkai arba sulenkėję dvasininkai per bažnyčias, o dvarininkai savo žemėse gilino lenkėjimą. Iš dvarininkų ryškiai išsiskyrė tiktai Gustavas Manteuffelis (1836–1916), išėjęs aukštuosius teisės mokslus Tartų univ., vokiškai lenkiškos orientacijos, bet savo jausmais susigyvenęs su L. Ėmęs rašyti apie jos praeitį ir žmones ir išleidęs pirmąjį latgalių kalendorių (1863), ėjusį 10 metų, davė akstiną tautiniam sąmonėjimui. Prasidėjo reikštis tautinis sąjūdis, atsirėmęs liaudimi, jos kalba ir katalikų tikėjimu. Spaudos draudimo metais iš liaudies iškilo patriotas kovotojas Peteris Miglinieks (1850–83), valsčiaus raštininkas ir ‚liaudies advokatas', negavęs teisės būti mokytoju kaip katalikas. Už draudžiamąją spaudą sėdėjo Ludzos kalėjime ir dėl to dar jaunas mirė. Draudžiamosios spaudos išėjo 73 leidiniai (L. ir Tilžėje). Latvis Janis Sprogis, dirbęs Vilniuje generalinio gubernatoriaus Muravjovo įstaigoje, buvo išleidęs rusiškomis raidėmis spausdintą latvišką kalendorių (1866) stačiatikių, protestantų ir katalikų parapijoms. Konfesijų neskyrimas tik padėjo geriau žmonėms suprasti rusų siekimus. Spaudos draudimą nuėmus, pirmąjį latgalių laikraštį leido inž. Fr. Kemps, mokęsis Petrapilio dvasinėje akad., bet jos nebaigęs. To laikraščio ‚Gaisma' (Šviesa) teišėjo 26 nr. (1905 XI — 1906 I); jį sekė kiti laikraščiai, žurnalai, religinės knygos, elementoriai, vadovėliai. Fr. Kemps pirmas taip pat pradėjo rašyti ‚Latgola' ir ‚latgalieši'; G. Manteuffelis dar vartojo terminus ‚Inflantu zeme', ‚Inflantija', ‚inflantieši'. Daugpilyje 1902–05 ir Krėslavoje (Krāslava) 1905–09 veikė slapta mokykla, vadovaujama kun. B. Jagelevičiaus ir jo padėjėjų — kun. Baliulio (Daugpilyje) ir kun. A. Valavičiaus (Krėslavoje); ši mokykla slaptai ruošė kandidatus Petrapilio kunigų seminarijai. Prieš I pas. karą spaudoje ir visuomenėje veikliau dar pasireiškė kunigai Fr. Trasuns, N. Rancans, K. Skrinda, dr. A. Skrinda, Vl. Rubuls. Susikūrė visa eilė religinių, kultūrinių ir ekonominių draugijų; valakų žemė imta skirstyti vienkiemiais; atsirado daugiau mokyklų ir naujos inteligentijos, bet krašto likimą dar sprendė senieji veikėjai. Rusų carą nuvertus (1917 III 16), o vokiečiams dar neužėmus L., Rezytėje buvo sušauktas kongresas (IV 28), kuriame susirėmė Fr. Kempo vadovaujama liaudies partija (nuo 1916) su kun. Fr. Trasuno grupe. Fr. Kemps pasisakė už L. autonomiją Rusijos sienose; kun. Fr. Trasuno šalininkai siekė jungtis su visa Latvija, jei tokia autonomija ir būtų iškovota. Nusvėrė kun. Fr. Trasuno, kun. K. Skrindos, kun. N. Rancano ir V. Rubulio sutelkti 43 balsai prieš 23. Metų pabaigoje dar įvyko probolševikinis kongesas (XII 16–17), bet nuo tos nelaimės apgynė tolyn į šiaurę prasiveržusi vokiečių kariuomenė (1918). Latgaloje susidarusi laikinoji taryba savo įgaliojimus 1918

Eglūnos bažnyčia Latgaloje

IX 30 perdavė Latvijos tautinei tarybai Rygoje. — Nepriklausomai Latvijai atsikūrus, 1922 II 15 seimo konstitucija L. suteikta plati autonomija: 1. latgalių kalba pripažinta oficialia visai apygardai; 2. katalikams garantuota religijos laisvė ir priklausomybė tikėjimo reikaluose nuo Romos; 3. savivaldybėms duotos plačios teisės. Seimų laikais viso to buvo laikomasi; 1927–31 buvo net ministras L. reikalams, paskui vidaus reikalų ministerijoje tik atskiras referentas. L. buvo leidžiami savi laikraščiai, spausdinamos knygos, dėstoma latgališkai mokyklose, kalbama ir rašoma įstaigose; buvo pasiekta net to, kad visose valstybinėse įstaigose raštai buvo priimami latgalių tarme. Karlio Ulmanio perversmas (1934), suvaržęs demokratinį valdymąsi, o sustiprinęs nacionalinį, L. autonomiją ėmė naikinti: latgalių k. turėjo pasitraukti iš viešų įstaigų ir mokyklų, lokaliniai interesai užleisti vietą bendriems reikalams. Tam buvo pagrindas. L., viena iš 4 apygardų, buvo pati nelatviškiausia ir tautiniu atžvilgiu pati margiausia. Latvių-latgalių ji teturėjo 61% (1935): Daugpilio aps. 63%, Rėzytės 63, Ludzos 62 ir naujai sudaryta Jaunlatgalės aps. 55%. Nelatviški ypač buvo pasienio valsčiai (apie 12) su 96–70% mažumų — rusų, lenkų, žydų, gudų. Didesniuose miestuose latvių-latgalių skaičius niekur neprašoko 40%. 1935 L. gyveno 74% visų rusų, 40% — lenkų, 29% — žydų. Lietuvių 1935 užsirašė 925 (4%); 1930 dar buvo 1172 (5%). Mokyklų mažumos turėjo 236 su 56.000 mokinių, latvių— 489 su 56.000. Lietuviai turėjo vieną mokyklą Indricoj su 30 mokinių. Latvių skaičių stengtasi didinti sąmoninimu, įvairiomis prerogatyvomis, spaudimu ir kurdinimu. Daugpilio aps. tik per vieną penkmetį (1930–35) latvių skaičius kurdinimu pakeltas 16%. Daugumas L. gyventojų vertėsi žemės ūkiu (81% prieš 50% Vidžemėje), bet dėl smulkių ūkių (1–20 ha) ir nedidelio jų produktingumo mokesčių valstybei L. temokėjo 10%. Užtat davė $^2/_3$ viso Latvijos gyventojų prieauglius. Tai priklausė nuo jos katalikiško charakterio. Čia gyveno daugiau kaip 70% visų Latvijos katalikų. Eglūnoje 1920–24 buvo vyskupijos būstinė ir kunigų seminarija, vėliau perkeltos į Rygą. Eglūna yra L. šventovė su domininkonų statydinta bažnyčia, viena iš gražiausių visoje Latvijoje, ir stebuklingu Dievo Motinos paveikslu, tokiu pat kaip Trakuose.

Fr. Balodis, Latvju kulturas ziedu laiki Latgalē 1925; *A. Brandt*, Polnisch Livland (Inland, nr. 26–27, 1845); *M. Bukšs*, Skices un dokumenti 1955; *J. Jakubowski*, Polska XVI wieku 1915; *Fr. Kemps*, Latgalieši 1910; Kulturvesturiski materiali, red. *A. Pleiš*, 1955; *G. Manteuffel*, Inflanty Polskie 1879; Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935 g, 1936; *K. Stalšans*, Latgalės praeitis A. Rupainio romanų trilogijoje (Karys, 5 nr., 1957); Atitautinamoji Latgalija (Židinys, nr. 4, 1935). *S.Suž.*

Lathyrus žr. Pelėžirnis.

Lathraea žr. Žvynšaknė.

Latifundija (lot. latifundium iš latus ‚platus' ir fundus ‚žemė') stambus ūkio vienetas Romos imperijoj, priklausęs vienam savininkui. L. išsivystė plečiantis Romos valstybei, iš pradžių Roma buvo, palyginti, smulkių ir laisvų ūkininkų bendruomenė. Tik nuo maždaug II a., Romai nepaprastai išsiplėtus, joje atsirado l. Roma jau rado l. daugelyje nukariautų kraštų, kaip Graikijoj, M. Azijoj, Egipte ir kt. O ir pačioj Italijoj ryšium su nukariavimais kūrėsi stambieji ūkiai, pirmiausia dėl atsiradusios pigios darbo jėgos — vergų, kilusių iš gausių karo belaisvių. Senatoriai ir šiaip vergų savininkai galėjo plėsti ūkius, pasiglemždami smulkiuosius savininkus, negalėjusius su jais konkuruoti. Senatoriai, iš karų praturtėję vergais ir kitomis gėrybėmis, stengėsi investuoti savo kapitalą į žemę, nes įstatymas (lex claudia, 220 pr. Kr.) jiems draudė verstis prekyba ir bankinėmis operacijomis. L. atsirasti daug reiškė dar nuo valstybės pradžios išsilikusios valstybinės žemės (ager publicus), išgrobstytos vyraujančių sluoksnių. Pagaliau smulkiųjų ūkių irimą ir didžiųjų įsigalėjimą spartino ir užjūrinių ūkių derliaus konkurencija, kai javų pyliavos buvo gabenamos Italijon. Augusto metu (I a. po Kr.) laisvų ūkininkų nykimas ir jų virtimas l. savininkų priklausomais nuomininkais buvo jau ryškiai pastebimas ir daugelio apgailestaujamas faktas.

Savo pobūdžiu l. buvo vergų ūkis, paremtas pigia jų darbo jėga. Vergai dirbo žemę, prižiūrėjo vynuogynus ir alyvmedžius, ganė bandas, atlikinėjo amatų darbus ir ėjo visokias tarnybas savo viešpačiui. Pagal Kolumelą, jie laikyti dvarų inventoriaus trečiąja (‚kalbančiąja') rūšimi (instrumentum vocale), šalia padargų ir gyvulių. Be vergų, l. apdirbinėjo daugiausia iš buvusių laisvų valstiečių kilę vad. kolonai (žr. Colonatus), gyvenę sklypuose ir darbu, mokesčiais bei pyliavomis atsilygindami žemvaldžiams. L. centras buvo didiko rūmai (villa) su vergų lūšnomis ir

kitais ūkio pastatais. Aplink jį esanti žemė būdavo paties savininko apdirbama ir skirta jo dvarui išlaikyti. Šaltiniuose ji dažnai vadinama ‚villa dominica', ‚terra indominicata' ir kt. vardais. Kita, žymiai didesnė žemės dalis būdavo išdalyta sklypais (mansus arba huba) kolonams arba išnuomota bei šiaip perleista kitiems didikams (conductores). Imperijos pabaigoje žymiai didesnė l. dalis liko išdalyta mansomis ir į jas susodinti net vergai (servi casati). Šių padėtis tada prilygo kolonams, ypač nuo to laiko, kai ir kolonai buvo priplakti prie žemės (332). Tuo būdu iš sklypininkų vergų ir kolonų kilo viduramžių baudžiauninkai.

Didelės romėnų l. dažnai išsijungdavo iš imperijos miestų administracijos ir buvo valdomos savų gubernatorių. Savaimingais ne tik ūkiniais, bet ir politiniais vienetais pirmiausia pasidarė senatoriškos l., pačios stambiausios. Sunykus miestams po imperijos iširimo l. išliko svarbiausi politiniai vienetai, kuriais rėmėsi naujoviškos germaniškos valstybės ir ant kurių pagrindo išaugo viduramžių feodalinė sistema.

A. Dopsch, Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung I, ²1923; *M. Rostovtzeff,* The Social and Economic History of the Roma Empire 1926; *C. E. Stevens,* Agricultural and Rural Life in the Later Roman Empire 1941; *A. Murat,* La propriété agraire en Italie 1946. *J.J.*

Latimer Hugh (apie 1485–1555) anglų dvasininkas. Perėjo iš katalikų į reformatus, gynė Henriko VIII skyrybas nuo Katerinos Aragonietės ir 1535 buvo paskirtas Worcesterio vyskupu. 1539 atsisakė pritarti Henriko VIII vad. šešiems punktams ir atsisakė nuo pareigų. Edvardo VI (1547) metu su Cranmeriu ir Ridley L. buvo vienas iš pagrindinių protestantų vadų. Nesutikęs atsisakyti protestantizmo, atėjus į sostą Marijai Katalikei, drauge su Ridley buvo sudegintas ant laužo. 2 tomai jo raštų išl. 1844–45.

Latimerija (Latimeria chalumnae) zoologijoje garsi žuvis iš Coelacanthini būrio, kuris yra specializuota atšaka iš Crossopterygii, — labai ankstyvos žuvys. Iš šių pastarųjų yra kilę amfibijos ir visi sausumos stuburiniai. Iki 1938 buvo manoma, kad Coelacanthini išmirė kreidos periode (prieš 100 mil. metų), bet tais metais buvo pagauta P. Afrikos vandenyse pirma l., kuri visų nustebimui pasirodė priklausanti prie to būrio. Jos anatomija dabar stropiai tyrinėjama, nes duoda geroką supratimą apie anatomiją tų žuvų, iš kurių išsivystė

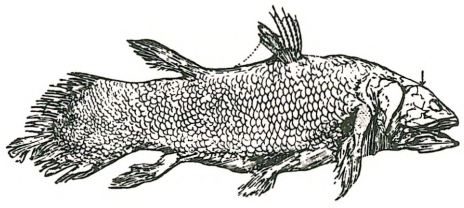

Latimeria chalumnae ($^1/_{25}$ natūralaus dydžio)

sausumos stuburiniai. L. yra didelė žuvis. Paskutiniais laikais nustatyta, kad jos gyvenamoji vieta yra gilūs vandenys Komorų salų (prie Madagaskaro) pakraščiuose. *M.Y.*

Latinas (lot. Latinus) legendinis Laciumo karalius, Lavinijos tėvas, Enėjo uošvis, po savo mirties garbintas kaip lotynų dievas Jupiter Latiaris.

Latini Brunetto (apie 1220 — apie 1294) italų poetas, mokslininkas, politikas. Kaip gvelfas ištremtas, ilgą laiką gyveno Prancūzijoje. Grįžęs Italijon (nevėliau kaip 1269), 1273 buvo paskirtas Florencijos kancleriu. Jis įvedė Italijon alegorinę poeziją. Dantė ji laikė savo mokytoju. Žymiausias jo veikalas yra enciklopedinio pobūdžio Li Livres dou Tresor, reikšmingas aristotelinės filosofijos perteikimu. Jis pirmasis darė vertimų į italų kalbą. Itališkai jis parašė simbolinės poezijos knygą Il Tesoretto.

Latinus Ursinus, kard., Ostijos vyskupas, pop. Martyno V pasiuntinys Lenkijai, atvykęs į Lenkiją 1425 sutaikyti Jogailos su imp. Zigmantu ir paraginti ji į Kryžiaus karą prieš husitus. L. atvežė Jogailai popiežiaus dovaną šv. Kryžiaus vinį, kuris, kaip brangi relikvija, buvo iškilmingai padėtas į vieną Krokuvos katedros altorių. Taip pat legatas suteikė Jogailai leidimą surinkti iš dvasiškijos 20.000 auksinų karo reikalams, bet sušaukti į provincinį sinodą Lenčicon dvasininkai smarkiai protestavo prieš tokį mokesčių rinkimą. Patyręs savo misijos nesėkmę, L. paliko Lenkiją.

Fabisz, Wiadomości o legatach i nuncyuszach apostolskich w Polsce 1866; Podręczna Enc. Kośc. XXIII–XXIV, 1911. *R.Krs.*

Latirizmas pelėžirnio (Lathyrus) nuodingomis sėklomis užsinuodijimas, pavojingas ne tik arkliams, bet ir žmonėms.

Latitudinarai anglikonų grupė (iškilusi XVII a.), skelbianti didžiųjų krikščionybės tiesų pripažinimą, bet nesilaikanti tam tikros bažnytinės dogmos ir sistemos. Priešinga vad. Aukštosios bažnyčios ir puritonų laikysenai.

Latkowski Juliusz (1860–?) lenkų istorikas, 1889 baigęs Krokuvos univ. ir mokytojavęs gimn., pirmasis parašęs apie Mindaugą mokslinę monografiją Mendog król litewski 1892 (atspaudas iš Rozprawy Akademji Umiejętności II, 2, 1892, 300–453). Blaiviai vertindamas šaltinius ir sugriaudamas nekritiškus pasakojimus apie Lietuvos valstybės pradžią, L. pastatė eilę naujų tezių, kurių daugumas iki šiol nedaug tėra pataisytos ar papildytos. Tik Mindaugo sostinės, jo dokumentų autentiškumo ir jo apostazijos klausimai yra skirtingai nuo L. grindžiami, nors ir kiti galutinių išvadų nepriėjo. L. įrodinėjo, jog Mindaugas suvienijo Lietuvą 1226–36 ir ne tik neatsitraukė nuo krikščionybės, bet dėl jos buvo ir nužudytas. Be to, jis išsp. O podziale dnia w kronice Nestora ir Spór o grody czerwińskie 1889. *Z.I.*

Latona lotyniškasis vardas graikų deivės Letonos (žr.).

Latopisiec litevski i kronika ruska žr. Metraščiai.

La Tour 1. Georges de (1593–1652) prancūzų tapytojas, vienas iš pačių paskutiniųjų moderniosios meno kritikos ‚atradimų'. Labai maža tėra žinių iš jo gyvenimo, ir tenka verstis prielaidomis. Išlikusios žinios daugiausia liečia jo charakterį (godus, šykštus ir nelabai simpatingas žmogus) ir šeimyninį gyvenimą, bet nieko nėra apie jo mokymąsi ir meninės karjeros pradžią. Žinoma tik, kad jis savo gimtoje Lotaringijos provincijoje buvo plačiai žinomas religinių paveikslų tapytojas, naudojęsis įvairiomis privilegijomis ir iš to neblogai gyvenęs. Pirmuoju jo mokytoju galėjęs būti kažkoks Dogoz. Caravaggio tapybos atgarsiai duoda pagrindo manyti, kad jis net buvo nukeliavęs į Italiją ir mokėsi Guido Reni studijoje. Bet taip pat Caravaggio tapybos įtaką jam galėjo perduoti lotaringietis Saraceni mokinys Le Clerc, su kuriuo La T. susitiko Nancy apie 1622, arba Honthorst ir Ter Bruggen, su kuriais jis matėsi savo kelionės į Olandiją metu. Nuo La T. mirties 1652 iki pat XIX a. antrosios pusės jo vardas buvo beveik visiškai neminimas, paveikslai priskiriami Ter Bruggenui, Vermeerui, Honthorstui, broliams Le Nain, net Velázquezui ir Zurbaranui. Pirmasis jo paveikslus identifikavo H. Voss 1915 (Archiv für Kunstgeschichte 1914–15). Po to La T. prestižas kilo neprastu greičiu, ir 1934 įvykusi ‚Les Peintres de la Réalité au XVII-e siècle' paroda

G. de La Tour: Šv. Juozapas dailidė (Luvro muz.)

buvo absoliutus jo triumfas. Svarbiausi šiandien žinomi La T. darbai yra šie: L' Adoration des Bergers (Louvre), Le Tricheur (Pierre Landry kol.), La Nativité (Musée de Rennes), Le Songe de Saint Joseph (Musée de Nantes), Saint Joseph charpentier (Louvre), La Madeleine à la Veilleuse (Louvre), La Madeleine au Miroir (André Fabius kol.), Le Prisonnier (Musée départemental des Vosges, Épinal), Saint Sébastien soigné par Sainte Irène (Musée de Rouen), Saint Sébastien pleuré par Sainte Irène (Kaiser-Friedrich-Museum, Berlin) ir Le Reniement de Saint Pierre (Musée de Nantes). Stiliaus ir technikos požiūriu La T. tapyba yra gimininga Caravaggio ir jo pasekėjų Honthorst, Ter Bruggen, Saraceni ir net Le Clerc darbams, tik jo technikinių efektų prasmė yra visiškai skirtinga. La T. luminizmas ir tenebrizmas nėra vien sugebėjimo demonstravimas, bet turi ir tam tikrą prasmę: šviesa, sruvenanti figūrų veidais ir rankomis, yra dvasinio pasaulio šviesos simbolis. La T. santykis su tikrove yra toks paprastas, tiesioginis ir atviras, jog toji tikrovė praranda bet kokį realybės charakterį ir tampa jungtimi su dvasiniu pasauliu. La T. paveikslų kompozicija, paremta simplika-

cijos principu, yra artima kubizmui (A. Lhote).

Ch. Sterling, G. de La T. 1935; *P. Jamot,* G. de La T. 1942; *P. Erlanger,* Les Peintres de la Réalité 1946; *F. G. Pariset,* G. de La T. 1948; *M. Arland,* G. de La T. 1953.

2. Maurice-Quentin de (1704–88) prancūzų tapytojas pastelistas, psichologinio portreto atgaivintojas. Tėvas, karo orkestro trimitininkas ir bažnytinis dainininkas, anksti išsiuntė jį į Paryžių meno mokytis. Kiek pabuvęs Jan Jakob Spoede dirbtuvėje, La T. grįžo į Saint-Quentin, iš ten išvyko į Londoną ir vėl atgal į Paryžių, kur išgyveno pirmus meninius nepasisekimus. Tik 1741 metų Salone išstatytas Président de Rieux portretas (G. Wildenstein kol.) padarė jį garsų. Tarp 1741 ir 1770 La T. buvo madingiausias portretistas: tapė karališkos šeimos narius, žymiuosius rašytojus (J. J. Rousseau, d'Alembert, Duclos), artistus etc. ir buvo tiesiog nepasidalijamas. Geriausi šio laikotarpio darbai — Duc de Villars (Musée d'Aix), Duval de l'Epinoy (Rotschildų kol.), La Marquise de Pompadour (Louvre), Marie Fell (Musée de Saint-Quentin). Apie 1770 pasirodę protiniai sutrikimai gana greit progresavo, ir 1774, brolio iniciatyva, La T. buvo paskelbtas neatsakingas už savo veiksmus. Mirdamas visus savo darbus testamentu paskyrė Saint-Quentin miestui. La T. yra neabejotinai didžiausias XVIII a. prancūzų mokyklos psichologinio portreto meistras. Dirbo išimtinai pastele, šią tapybos techniką išvystydamas iki nepaprastų aukštumų. Piešinio tobulumu prilygstąs Watteau, puikus psichologas ir nesulyginamas fizionomistas, La T. niekuomet nepaklysta grimasų įvairybėje ir visuomet stebina išraiškos vienkartinumu (pvz. Marie Fell). Vienintelis jo trūkumas — spalvos, kurios dažniausiai yra apytikrės, nevykusiai suderintos ir nemalonios. Kritikai (Bachaumont) savo laiku jam prikišo nežinojimą, kada sustoti. Daug La T. darbų nukentėjo nuo perdidelio korektūrų skaičiaus ir tobulinimo manijos. Geriausios yra pačios pirmosios versijos, kurias jis pats laikė tik eskizais.

M.-Q. de La Tour: Mademoiselle Fell (S.-Quentin muz.)

Edm. et J. de Goncourt, L'Art du XVIII-e siècle 1859–75; *M. Tourneux,* La T. 1904; *H. Lapauze,* Les Pastels de La T. à Saint-Quentin 1919; *A. Besnard et G. Wildenstein,* La T. 1928. *A.Lc.*

La Tour du Pin Patrice de (g. 1911) prancūzų poetas. Senos aristokratų šeimos palikuonis, La T. du P. prancūzų literatūron atėjo su nauja intonacija ir maža ką bendro su laiku turinčia tikrovės vizija. Jo poezija (La Quête de Joie 1933, L'Enfer 1935, Le Lucernaire 1936, Le Don de la Passion 1937, Psaumes 1938, Une Somme de Poésie 1947, La Contemplation errante 1948) yra vienatvės ir džiaugsmo turėti savo pasaulį, savas legendas ieškojimo išraiška. Dažniausiai pasitaiką motyvai — niūrus peizažas, viduramžių reminiscencijos, keltiškos ir asmeninės legendos; forma — artimesnė romantikams negu šių dienų poezijai, autentiška savo dikcija ir nepaprastai sugestyvi. *A.Č.*

Latrija (gr.) žr. Kultas.

Latrobe Benjamin Henry (1764–1820) amerikiečių architektas, inžinierius, gimęs ir mokslą gavęs Vokietijoje ir Anglijoje (architektūrą studijavo pas S. P. Cockerell, graikų meno atgaivinimo pionierių) į JAV atvyko 1796. 1797 suprojektavo Richmondo kalėjimą ir užbaigė Jeffersono nebaigtą Virginijos valstybės kapitolių. Vėliau Filadelfijoj pastatė Pensilvanijos banką (1799–1801), pirmą graikų stiliaus atgaivinimo pavyzdį Amerikoje (nugriautas po pilietinio karo). Ten pat 1799–1801 suprojektavo ir įvykdė ir miesto vandentiekio sistemą (pirmąją visoje Amerikoje). Iš privačių rezidencijų Filadelfijoje pažymėtinas pirmasis gotikos atgaivinimo pavyzdys Amerikoje — Sedgeley namai (1799). 1803 Jeffersono paskirtas Vašingtono viešųjų pastatų inspektoriumi, L. parengė projektus kapitoliaus pietiniam sparnui užbaigti. 1809 dekoruodamas Kapitoliaus šiaurinio sparno vidų, L. suprojektavo garsiąsias ‚kukurūzų stiliaus' kolonas. 1815 jis vėl dekoravo Kapitoliaus vidų, 1814 britų sunaikintą. 1805–18 padarė eilę projektų, romėniško ir gotiško stiliaus, Baltimorės katedrai (pirmoji katedra JAV). Iš religinių jo pastatų dar pažymėtina šv. Jono bžn. Vašingtone (graikiško kryžiaus formos). L. buvo vienas pirmųjų JAV architektų (prieš tai architektūra buvo mėgėjų rankose), ir jo poveikis buvo jaučiamas ligi pat pilietinio karo. Savo darbe krypo į paprastumą, geometrinių formų didingumą ir racionalizmą, kuris kiek vėliau būtų vadinamas architektūros funkcionalizmu. *R.Žk.*

Latter-Day-Saints žr. Mormonai.

Lattik Jaan (g. 1878), estų pastorius, politikas ir rašytojas. Estijos parlamento ilgametis narys, vienas Estų krikščionių tautos partijos kūrėjų, keliuose kabinetuose švietimo ir užsienio reikalų ministras 1925–31. Estijos įgaliotas ministras Kaune 1939–40. Parašė nemaža jaunimo, novelių, atsiminimų, kelionės knygų. Nuo 1944 gyvena Švedijoje ir aktyviai dalyvauja estų politiniame gyvenime.

Lattimer skerdynės įvyko 1897 IX 10 angliakasių streiko metu Hazleton, Pa., apylinkėse. Streikuojančių tarpe buvo daugiausia slavai ir lietuviai, kurie labiausiai buvo skriaudžiami. Tą dieną apie 500 streikuojančių darbininkų iš Hazleton apylinkių, susitvarkę po 5 ar 6 eilėmis, vieškeliais keliavo į L. kaimelio kasyklas, norėdami prikalbinti ten dirbančiuosius prie streiko ir tuo būdu gauti daugiau talkos savo kovoje dėl didesnio atlyginimo ir žmoniškesnių darbo sąlygų. Jiems kelią pastojo Luzerne aps. šerifas Martin su apie 100 ginkluotų vyrų. Šerifas liepė streikuojantiems skirstytis. Vienas angliškai kalbąs mėgino šerifui išaiškinti, kad jie jokio maišto nekelia ir nė vienas neturi jokio ginklo. Kai įkaitęs šerifas pradėjo mosikuoti ginklu, tas darbininkas jį išmušė iš rankos. Tuojau pat buvo duotas įsakymas šaudyti be jokio įspėjimo. Streikuojantieji pradėjo bėgti į visas puses. Per keletą minučių buvo užmuštas 21 vyras ir apie 50 sužeista. Jų tarpe buvo užmušti ir 5 lietuviai (A. Grikis, palikęs žmoną ir 2 vaikus, Jonas Tarnavičius, palikęs žmoną ir 3 vaikus, Pr. Keidelis, Rap. Rakevičius ir Jokūbas Tamošiūnas — nevedę). Be to, 4 lietuviai buvo sužeisti. Lietuvių, lenkų, rusų bei slovakų kolonijose kilo didžiausi protestai ir buvo renkamos aukos nukentėjusių šeimoms šelpti. Lietuviškoji spauda (Tėvynė, Garsas Am. Lietuvių, Vienybė Liet.) šį įvykį lygino su Kražių skerdynėmis. Ilgokai trukusi byla Luzerne County teisme, Wilkes-Barre, Pa., kur nukentėjusius gynė 6 advokatai, o šerifą ir jo bendrininkus — 7 anglių kompanijų pasamdyti advokatai, visus išteisino. Iš šerifo bendrininkų niekas nebuvo sužeistas, nei apmuštas, taigi iš streikuojančių pusės nebuvo panaudota jokios jėgos. Pagal Hazleton ligoninės vedėjo dr. H. Keller liudijimą, iš jo apžiūrėtų 46 užmuštų ir sužeistų žaizdų buvo nustatyta, kad 11 gavo šūvius iš užpakalio, 21 iš šono (bebėgdami) ir 14 iš pryšakio. Teismo sprendimas nekaltų žmonių žudynėse palaikė ne teisingumą, bet baimę, kad neplistų streikai ir kad nenukentėtų kompanijų kišenė.

Kun. A. Milukas, Amerikos lietuviai XIX šm. 1938, 153–180. *A.Kč.*

Lattimore Owen (g. 1900) amerikiečių politinis veikėjas, nuo 1941 John Hopkins univ. prof. Baltimorėj. 1929 baigė Harvardo univ., patapo žurnalistu, prekybiniu atstovu ir keliautoju tyrinėtoju vidurinėje Azijoje. 1920–26 gyveno Kinijoje; 1929–35 Mandžiūrijoje ir Mongolijoje įvairių amerikinių mokslo institucijų ir fondų remiamas vykdė antropogeografinius ir geopolitinius tyrinėjimus. 1934–41 geopolitinio žurnalo Pacific Affairs red., 1941–42 Čiankaišeko politinis patarėjas, 1943–44 Pacifiko operacijų karo informacijų departamento dir. pavaduotojas. Įsigijęs didelį autoritetą kaip Azijos politinių problemų žinovas, buvo kviečiamas bendradarbiu Jungtinių Tautų komisijose ir JAV valstybės departamente. Čia jis sugebėjo panaudoti savo svorį prosovietinei įtakai sustiprinti, dėl to senatoriaus J. McCarty buvo nurodytas kaip svarbiausias JAV sovietinis agentas ir patrauktas teisman, bet, teisėjui atmetus pagrindinius kaltinimus, byla numarinta. Būdamas didelio iškalbingumo, L. yra sava linkme paveikęs ir kai kuriuos amerikiečių mokslo sluoksnius ir efektyviai prisidėjęs prie vad. liberalinio sąjūdžio užsienio politikoje įsigalėjimo. Veikalai: The Desert Road to Turkestan 1929, High Tartary 1930, Manchuria 1932, The Mongols of Manchuria 1934, Inner Asian Frontiers of China 1940, America and Asia 1943, China 1947, The Situation in Asia 1949, Pivot of Asia 1950, Ordeal by Slander 1950. *A.B.*

Lattre de Tassigny Jean-Joseph-Marie-Gabriel de (1889–1952) prancūzų maršalas. 1914 baigė St. Cyro karo m-lą. II pas. karo pradžioje dalyvavo su 14-tąja divizija. 1941 IX Vichy vyriausybės išsiųstas į Tunisą, 1942 paskirtas Montpellier srities karo komendantu, 1942 XI įsakė pasipriešinti vokiečiams, kai šie peržengė demarkacijos liniją, buvo dėl to areštuotas ir pasodintas į kalėjimą. 10 mėn. iškalėjęs, 1943 IX pabėgo pas generolą de Gaulle ir buvo šio paskirtas Š. Afrikos visų

Lattre de Tassigny

prancūzų karinių pajėgų vadu. Su savo sudaryta I armija jis užėmė Tunisą, Siriją, Korsiką, 1944 VIII 15 pradėjo išlaisvinimo invaziją P. Prancūzijoje ir prasiveržė Dunojaus slėniu ligi Tirolio. 1945 V 8 Prancūzijos vardu pasirašė paliaubas su Vokietija. 1945 VII 24 paskirtas vyr. inspektoriumi prie karo ministro ir netrukus štabo viršininku, 1948 X 4 Vakarų valstybių sausumos pajėgų vyr. vadu, 1950 Indokinijos gen. komisaru ir karinių pajėgų vyr. vadu. Po mirties pakeltas Prancūzijos maršalu. Išsp. knygą Histoire de la première armée française 1950.

Jis daug nusipelnė lietuviams Čiurlionio ansamblio globa. Išgirdęs čiurlioniečius 1945 V 24 koncerte Lindau mst. juos įkurdino Bad Diezlings vietovėje, Austrijoje, prie Vokietijos sienos, pakvietė atlikti programą pergalės šventėje 1945 VI 15 Bad Schachene (dalyvių buvo 2000 aukštesnio rango karininkų, tarp jų 89 generolai). Su čiurlioniečiais atsisveikinęs savo viloje 1945 VII 7, pažadėjo painformuoti savo įpėdinius apie ansamblį.

Biografijos: *L. Chaigne* 1952; *M. Droit* 1952; *R. Thomasset* 1952; *B. Simiot* 1953; *Salisbury-Jones* 1954 (ag.).

Latuvà 1. upelis Anykščių vls., Utenos aps., Šventosios (Neries) deš. intakas, Andrioniškio bžk. apylinkėse, 10 km ilgio; teka į p.r.; 2. upelis Troškūnų vls., Panevėžio aps., pirmojo tęsinys, tik nukreiptas priešingai į p.v., Juostos (Nevėžio) deš. intakas, 5 km ilgio, Troškūnų mstl. apylinkėse.

Latvėliai (L.-Žarėnai) bžk. Kruopių vls., Šiaulių aps., 12 km į p. nuo Kruopių, 4 km į v. nuo Šakynos; apie 150 gyv. (1940). Sovietinėje okupacijoje L. pavadinti Žarėnais ir priskirti prie Žagarės rajono. Šv. Mikalojaus akmeninė kat. bžn. Petrausko statyta 1780 ir pakonsekruota vysk. Chominskio 1787, pradžioje buvo Šakynos filija, 1908 įgijo parapijos teises; 1940 buvo 1300 parapiečių, priklausė Kuršėnų dekanatui. Miestely buvo pašto agentūra, pradžios mokykla. Žarėnų dv. priklausė lenkų veikėjui B. Liutikui.

Latviešu Avīzes (Latweeschu Awises) pirmas latvių politinis savaitraštis, leistas Mintaujoj 1822–1915. Pirmasis red. K. F. Vatsons. Pradžioje krikščioniškai humanistinės pakraipos, nuo 1857 tapo vis labiau konservatyviu vokiečių pastorių laikraščiu, kovojusiu prieš tautos atgimimo sąjūdžius.

Latvija (liet., lat.; ag. Latvia, prc. Lettonie, vok. Lettland) Pabaltijo respublika, Lietuvos šiaurės kaimynas, 1918 nepriklausoma valstybė, 1940–41 ir nuo 1944 okupuota Sov. Rusijos.

L. sienos yra 1895 km bendro ilgio: 494 km pajūrio ir 1401 km sausumos su Lietuva 570 km, Sov. Rusija 351 km, Estija 375 km ir buv. Lenkija (okupuotu Vilniaus kraštu) 105 km. Sausumos sienos yra ne gamtinės, išvestos tarptautinių sutarčių pagrindu, tik su Lietuva žymi sienos dalis eina Šventosios, Vadaksties ir Nemunėlio upėmis. Nepriklausomos Latvijos plotas 65.791 km², tęsiasi nuo 55°40′23″ ligi 58°5′12″ š. pločio ir nuo 20°58′7″ ligi 28°14′30″ r. ilgio. Išilgai kraštą vakarų rytų linkme, nuo Liepojos ligi Žilupės (Zilupe), yra 445 km, o skersai 280 km.

L. susideda ir 4 apygardų (lat. apgabalos): Kuršžemės, Vidžemės, Žiemgalos ir Latgalos, 19 apskričių (aprinkos), 517 vaisčių (pagastos). Visame krašte yra 59 miestai su savivaldybės teisėmis. Pagal dydį jie skirstomi į 5 kategorijas; didžiausias mst. Ryga (Rīga) 1940 turėjo apie 400.000 gyv., o mažiausias Durbė — 525 gyv.

Paviršius. Žemės paviršius L. sudarytas, kaip ir Lietuvoje, ledynų ir tekančių vandenų. Krašte vyrauja žemumos; vidurkinis paviršiaus aukštis apie 89 m nuo j.l.; aukštumos, iškilusios per 200 m, apima tik 2,5% viso ploto. Aukščiausios vietos yra Vidžemėje, kur į š.v. nuo Maduonos (Madona) yra Gaizinkalnis (310 m) ir netoli jo Nesaules (285 m) bei Bakužų (279 m) kalnai. Latgaloj, į r. nuo Reznos ež., yra aukštumo antrasis kalnas Didysis Liepkalnis (Lielais Liepu kalns, 289 m). Kuršžemėj aukščiausia vieta yra Krievų kalnas (188 m), į š.r. nuo Priekulės. Vi-

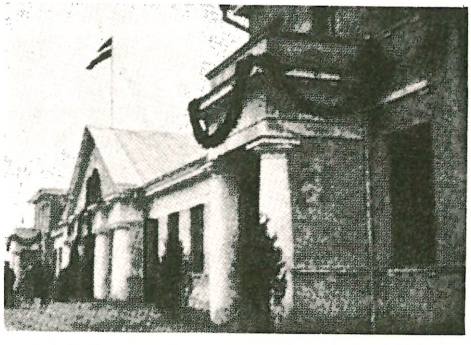

Meitenės geležinkelio stotis Lietuvos pasienyje (Kauno–Šiaulių–Rygos ruože)

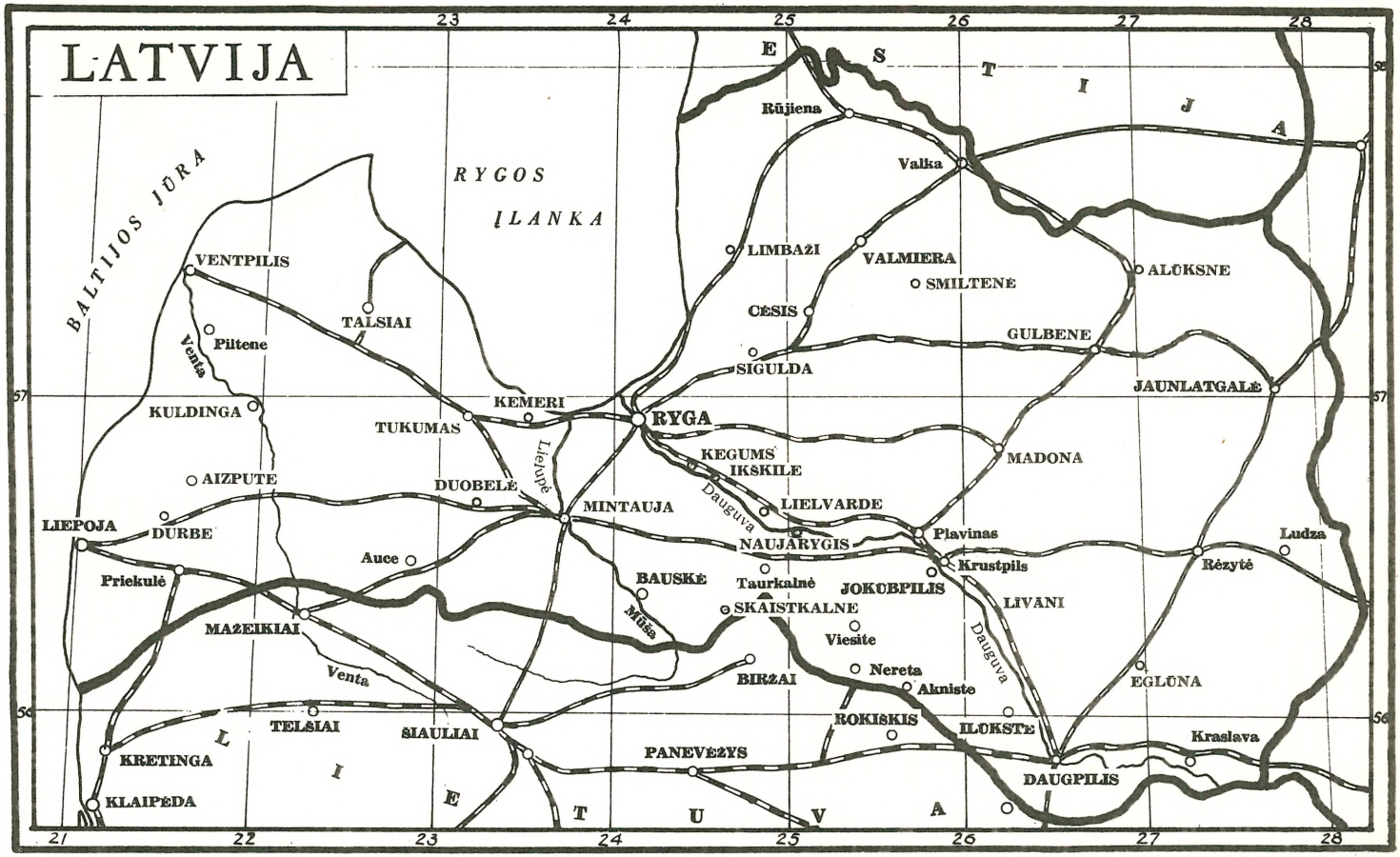
LATVIJA
BALTIJOS JŪRA
RYGOS ĮLANKA
E S T I J A
L I E T U V A
Rūjiena
Valka
LIMBAŽI
VALMIERA
SMILTENĖ
ALŪKSNE
CĖSIS
GULBENE
SIGULDA
JAUNLATGALĖ
VENTPILIS
TALSIAI
Piltene
Venta
KULDINGA
KEMERI
TUKUMAS
RYGA
KEGUMS
IKŠKILE
MADONA
AIZPUTE
DUOBELĖ
Lielupė
MINTAUJA
Daugava
LIELVARDE
LIEPOJA
DURBE
NAUJARYGIS
Plavinas
Ludza
Auce
Krustpils
Rėzytė
Priekulė
BAUSKĖ
Taurkalnė
JOKUBPILIS
LIVANI
Mūša
SKAISTKALNE
MAŽEIKIAI
Viesite
Venta
Nereta
BIRŽAI
Akniste
EGLŪNA
Daugava
TELŠIAI
ŠIAULIAI
ROKIŠKIS
ILŪKSTE
Kraslava
KRETINGA
PANEVĖŽYS
DAUGPILIS
KLAIPĖDA
21
22
23
24
25
26
27
28
56
57

L. Liberts Ryga

su pajūriu tęsiasi 5–40 km pločio pajūrio žemuma, kuri kadaise buvo jūros dugnas, dabar nederlingi smėlynai. Tose vietose, iš kurių nėra laisvo nuotakumo į jūrą, telkšo ežerai ar pelkynai. Tik jūros krantas tarp Sakaspilio (44 km į š. nuo Liepojos) ir Užavos (22 km į p. nuo Ventpilio (Ventspils) yra status, aukštas ir bangų mūšos ardomas. Tai vad. Labrago (Labrags) pajūris. Antroji žemuma yra Žiemgalos su Lielupės (Mūšos) upynu. Lietuvos pasieny ji pakilusi 50–60 m nuo j.l., bet prie Mintaujos (Jelgava) vos 4 m nuo j.l. Rytų L. yra Lubanos, arba Malienos, lyguma, kurios vidury susidaręs didžiausias viso krašto Lubanos ež. Ji smėlėta, pelkėta, o ežeras, kol nebuvo sureguliuota iš jo ištekanti Aiviekstė, pavasarį išsiliedavo į 200 km² plotą, nes į jį įteka kelios upės.

Po ledynų sąnašomis yra senieji pagrindiniai sluoksniai: permės cechšteino kalkakmeniai (v. daly, Lietuvos pasieny), tretinio mioceno nuosėdos, juros padermės (prie Ventos, Lietuvos pasieny) ir devono visų trijų aukštų dariniai: dolomitai, gipsas, smiltainiai ir kalkakmenis. Vidurinio devono smiltainiai ypač plačiai pasiskleidę; jie apima visą Kuršžemės pusiasalį, š. Vidžemę ir p. Latgalą. Kai kurių upių, pvz. Gaujos vagose šie smiltainiai laisvai matomi. Mineraliniai žemės turtai tokie pat kaip Lietuvos; be to, į r. nuo Liepojos iškasama rudosios anglies. Alažių apylinkėj (į r. nuo Rygos) yra vad. kalkinio ‚šunakmenio', kuris tinka paminklams ir architektūriniams papuošimams daryti. Mineralinio vandens ir purvo yra Kemeriuose (Kemeri), Balduonėje (Baldone), Kandavoj, Barbelėj, Siguldoj ir kt. Dirvos priklauso dviem tipams: velėniniam-jauriniam (šilainėms) ir pelkiniam. Priemolių dirvos apima apie pusę viso ploto, o priesmėlių apie trečdalį. L. yra daug pelkynų, apimančių arti 10% viso ploto (643.000 ha). Latgaloj pelkės-durpynai sudaro net 14% viso ploto. Daugumas mažų pelkių-durpynų nusausinta ir paversta ariama žeme.

U p ė s i r e ž e r a i. L. yra 116 upių, kurių baseinai yra per 100 km². Didžiausių upių ilgiai ir baseinai:

Upė	Ilgis km	Baseinas km²
Dauguva	1022	83.000
Lielupė	119	17.814
Venta	341	11.817
Aiviekstė	128	9.682
Gauja	449	9.588

Dauguvos tik žemupis (367 km) teka per L. Dėl smarkėtakų, esančių tarp Jokūbpilio (Jėkabpils) ir Naujarygio (Jaunjelgava), netinka laivybai, bet užtat gali būti gerai išnaudota elektros energijai, kurios ji galėtų duoti apie 260.000 a.j. galingumo. Ties Kegumu (Kegums) 1936–40 patvenkta ir čia pastatyta joje pirmoji 70.000 a.j. galingumo hidroelektrinė jėgainė. Didžiausias (deš.) jos intakas Aiviekstė išteka iš Lubanos ež. Ji plaukiojama, nuo 1924 sureguliuota ir išnaudojama elektros energijai gauti. Gauja dėl sraunumo netinka laivybai, bet žemupy, ties Sigulda, ji išgraužusi gilų ir platų slėnį, kuris mėgiamas dėl vaizdingumo. Venta ties Kuldinga (Kuldīga) turi 2 m aukščio krioklį ir tuo išsiskiria iš kitų krašto upių. Daugelio L. upių aukštupiai yra Lietuvoje, Estijoje ir Gudijoje. Ežerų, nemažesnių kaip 1 ha, esama 2980; jie apima 1081 km² (1,64% viso ploto). Daugiausia jų Vidžemėje, mažiausia Žiemgaloje. Iš viso yra 15 ež. didesnių kaip 10 km²; iš jų žymiausi: Rezna — 56 km², Lubana — 45 (prieš nuleidimą būdavo 90 km², o pavasarį ar liūčių metu dėl blogo nuotakumo išsiliedavo ir pasidarydavo ligi 200 km²), Engurė — 44, Usma — 39, Liepojos ež. — 37, Burtniekų ež. — 36, Babytė — 26, Rušanas — 24, Siveris — 19, Kišežeris — 16, Alūksnė — 16, Cirma — 13, — Kanieris — 13 ir Papės ež. — 12. Nors L. yra daugiau didelių (per 25 km²) ežerų, bet jie negali prilygti Lietuvos ežerams savo krantų konfigūracija, salingumu ir tipų įvairumu. Iš L. ežerų išsiskiria savo įdomumu didžiausias Kuršžemės ež. Usma su Morico sala, paversta gamtos apsaugos vieta.

Vidžemės kraštovaizdis (Amata upė)

K l i m a t a s pereinamojo tipo iš jūrinio į žemyninį, bet apskritai yra didelėj Baltijos jūros įtakoj, kuri mažėja rytų linkme. Vasaros yra vėsesnės ir žiemos švelnesnės arčiau jūros.

VIDURKINĖ ORO TEMPERATŪRA C°:

Vieta	I mėn.	VII mėn.	metų
Liepoja	–2,3	17,4	7,1
Ventpilis	–2,6	16,9	6,4
Mintauja	–4,3	18,2	6,3
Ryga	–4,4	18,0	6,1
Daugpilis	–5,9	17,9	5,6
Malnava	–6,8	19,1	5,6

Drėgmenų daugiausia iškrinta (per 900 mm) Vidžemės aukštumose, mažiausia Žiemgalos žemumoje. Dienų, kurių temperatūra nukrinta žemiau 0°C, skaičius: Liepojoj 102, Rygoj 130, Karsavoj 165. Daugiausia drėgmenų iškrinta vasarą (VII–VIII), mažiausia pavasarį (III–IV). Vėjai daugiausia pučia nuo Baltijos jūros. Sniegas išsilaiko Latgaloj 151 dieną, o Kuršžemėj 129. Upės ir ežerai esti užšalę Vidžemėj 111 dienų, Latgaloj 110, Kurše 98. Saulėtumas nežymiai mažesnis už Lietuvos, bet dar pakankamas cukriniams runkeliams auginti. Metinės vidurkinės temperatūros izotermos eina š.v.–p.r. linkme, o sausio mėn. maždaug šiaurės pietų linkme.

A u g a l a i tos pačios srities, kuriai priklauso ir Lietuva, tačiau š. daly (ypač ry-

tuose) dažniau pasitaiko beržas keružis ir kai kurie kiti vėsesnio klimato augalai. Daugiau spygliuočių, mažiau ąžuolų, o skroblų sutinkama tik pietvakarinėje dalyje prie Lietuvos sienos. L. miškai ir krūmai apima 30% viso ploto; vieni miškai 27%. Spygliuočiai sudaro 77% miško medžių, o iš jų pušys 53%. Daugiausia miškų yra š. Kuršžemėje (48% bendro žemės ploto), o mažiausia Latgaloj (apie 14%). Jūros pakraščio augalija užima didesnį plotą negu Lietuvoje.

Gyventojai. L. 1935 turėjo 1.950.502 gyv.; vidurkinis tankumas 1 km² buvo 30 gyv. 1939 buvo 2.001.900, o 1943 1.803.104 gyv., iš kurių 80,1% latvių. 1750 buvo 498.000 gyv., 1800—725.000, 1897—1.929.387, 1914 — 2.552.000, 1920 — 1.596.131, 1930 — 1.900.045. Neskaitant Rygos miesto, tankiausiai gyvenama yra Latgala (36 gyv. 1 km²), o rečiausiai Vidžemė (18). Kuršžemės ir Žiemgalos vidurkinis tankumas 22 gyv. 1 km². Tautybės (1935): latvių 75,5%, rusų 10,6%, žydų 4,8%, vokiečių 3,2%, lenkų 2,5%, gudų 1,4%, lietuvių 1,2%, estų 0,3% ir kitų 0,5%. Lietuvių nuošimtis iš tikrųjų yra bent dvigubai didesnis (žr. L. lietuviai). Sovietinės okupacijos metu gyv. tautinis pasiskirstymas žymiai pasikeitė: daug latvių ištremta į Sibirą, o iš Rusijos dar daugiau atkelta rusų. Daugumas žydų gyveno Latgaloje, kur jie sudarė žymią dalį mažų miestelių gyventojų. Vokiečių okupacijos metu (1941–44) jie beveik visi buvo iššudyti. Religinis gyv. pasiskirstymas (1935): ev.-liuteronų 55,15%, R. kat. 24,45%, stačiatikių 8,94%, sentikių 5,5%, izraelitų 4,79%. Daugumas kat. yra Latgaloje. Metinis natūralus gyv. prieauglis svyruodavo nuo 15.716 (1923) ligi 6318 (1934). Vidurkinis 1932–36 prieauglis 1000-čiui gyv. buvo 4,1 (Lietuvoje 11). Tik kitos 6 Europos valstybės turi mažesnį (procentinį) gyv. prieauglį. Per metus (1934–36) gimdavo 17,6‰, o mirdavo 14,1‰. Vidurkinis amžius vyrų 55,39 metai, o moterų 60,93. Mažėjant gimimų skaičiui, didėja suaugusių ir senų žmonių nuošimtis: 1897 jaunų žmonių ligi 20 metų amžiaus buvo 41%, o 1935 tik 30,36%. Kūdikių mirdavo (1934–36) pirmaisiais amžiaus metais 8,5%. Nuo 1935 ligi 1943 latvių padaugėjo 38.466, vokiečių sumažėjo 2838, lietuvių padaugėjo 131, rusų padaugėjo 21.034. Gyventojų pasiskirstymas miestuose ir kaimuose:

	Miestiečiai	Kaimiečiai
1800	7,3%	92,7%
1897	29,4%	70,6%
1914	40,3%	59,7%
1935	34,6%	65,1%
1943	32,2%	67,8%

Verslinis gyv. pasiskirstymas (1935): žemdirbių 67,8%, dirbančių pramonėj 14,8%, prekyboj 5,8%, susisiekime 2,2%, tarnautojų 3,3%, laisvų profesijų 1,8%, namų ruošos 2,8%.

Antropologinis latvių tipas atskirose apylinkėse žymiai skiriasi ir būdingas savo mišrumu, nes vietomis stipriai paveiktas lybių, rusų ir kt. Vidutinis vyrų augumas apie 171 cm, o moterų — apie 160 cm. Pajūrio latviai augaločiausi (172), o Latgaloje ir rytinėje Žiemgaloje — žemiausi (168), nors, aplamai, žemo ūgio (mažiau 165) latvių tėra apie 15%; lyginant 1874–1917 vid. latvių kareivių ūgį su šiandieniniu, pastebimas dabar 3 cm ūgio prieauglis. Šiandieninis latvių galvos indeksas vyrams 81–82 (liet. 80,25) ir moterims — 82–83 (liet. (80,87), todėl juos priskiria prie trumpagalvių (brachicefalų), kurių tarp latvių yra apie 65%, bet V–VII a. priešistorinės latvių kaukolės šiek tiek siauresnės, taigi trumpagalviškumas nėra baltų žymė, bet priklauso svetimai įsravai. Latvių plaukai (65%) yra tamsoki (vad. peleniniai), tamsiai mėlų ir tamsiai rudų esama iki 20%, kai sviesiaplaukiai tesudaro vos 15%. Apie 65% latvių akių spalva yra tamsiai pilka ir rudaakiai tesudaro apie 10%. Aplamai, latviai priskiriami šiauriečiams ir r. baltų tipams, nors šiaurietis latviams daug retesnis kaip pvz. mūsuose tarp žemaičių.

Švietimas ir kultūra. L. švietimo srityje priklauso prie pažangiųjų kraštų; 1935 analfabetų tebuvo 11%. Maždaug viena pradžios mokykla tenka 1000-čiui gyventojų, o vienam mokytojui 24 mokiniai (mokytojų daugumu pagal mokinių skaičių L. užima Europoje III vietą). 1939–40 buvo 1804 pradžios mokyklos (iš jų 799 šešerių metų) su 224.697 mokiniais. Lietuvių mokinių skaičius nuo 1923 ligi 1937 sumažėjo iš 1,2% ligi 0,7% bendro mokinių skaičiaus. Kitos mokyklos (1937–38): žemesnės amatų m-los 83 (7317 mokiniai); bendrosios vidurinės m-los 77 (16.779); specialinės vidurinės m-los 45 (7744), gimnazijos 35 (15.880); mokytojų institutai 4 (1028); komercinės m-los 12 (2472); aukš-

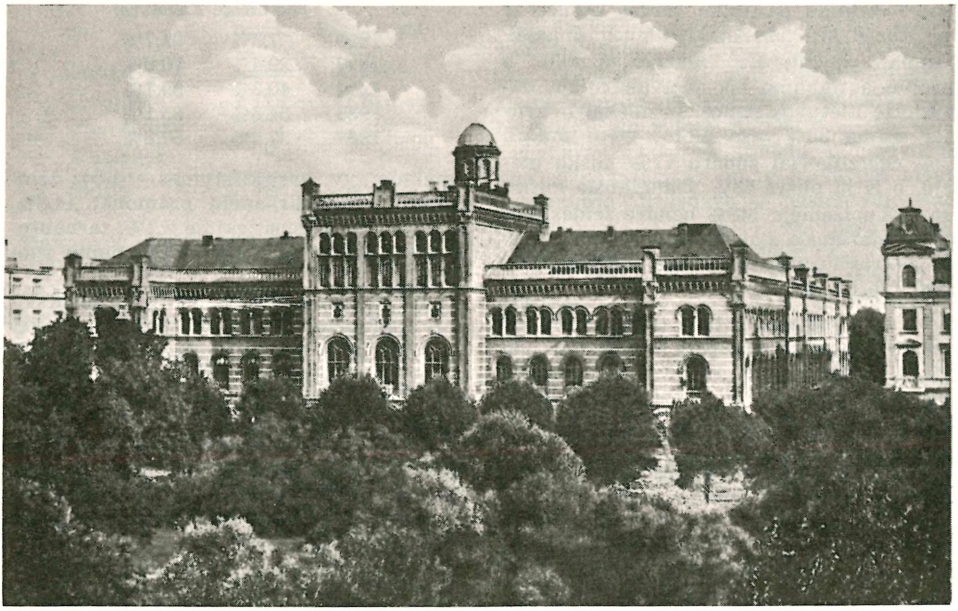

Latvijos univ. pagrindiniai rūmai Rygoje. Prieš I pas. karą buvo Politechnikos institutas, kuriame mokėsi daug lietuvių inžinierių

tosios m-los (1939–40): L. universitetas su 12 fakultetų ir 7138 studentais (1931–32 buvo 8766) bei 393 mokomojo personalo nariais; žemės ūkio akademija Mintaujoje (su žemdirbystės ir miškininkystės fakultetais) su 785 stud., meno akademija su 196 stud. ir muzikos konservatorija su 263 stud. Aukštųjų mokyklų studentų nuošimčiu iš bendro gyventojų skaičiaus (apie 4‰) L. užima Europoje pirmąją vietą. Be to, Rygoje veikė anglų k. institutas su apie 300 stud. (1940) ir prancūzų k. su 88 stud. 1939 buvo aukštąsias mokyklas baigusių: teologų 320, dailininkų 229 (Latvijos meno akademijos), muzikų 646, agronomų 920, architektų 200, gydytojų 1589, farmaceutų 503, filologų ir istorikų 780, inžinierių 1800, teisininkų 1400, matematikų ir gamtininkų 620, miškininkų 320, ekonomistų 1000, dantų gydytojų 837 ir veterinarijos gydytojų 187. Pažymėtinas didelis skaičius žmonių, mokančių kelias kalbas; 1930 buvo 1387 žmonės, mokantieji 6 (ar daugiau) kalbas, 17.129 penkiakalbiai ir 66.636 keturkalbiai. 1936 visame krašte buvo 911 viešųjų bibliotekų su apie 6 mil. knygų. Per metus būdavo išleidžiama ligi 1800 knygų ir brošiūrų, bet šis skaičius svyruodavo, pvz. 1921 — 719, 1928 — 1809, 1930 — 1513, 1932 — 797, 1936 — 1601, 1939 — 1207. Išleidžiamųjų knygų skaičiumi L. pasaulyje užima II vietą (po Danijos). Laikraščių skaičius iš 164 (1933) sumažėjo ligi 51 (1935). Iš jų didžiausias Jaunakas Zinas turėjo 160–200.000 tiražą. Nepriklausomybės metu veikė tautinė opera, kurios 1936–37 sezono 264 spektaklius aplankė 214.724 lankytojai, 8 teatrai (iš jų 4 Rygoje) ir keli tautinių mažumų teatrai. Rygoje įkurti 6 muziejai, iš kurių 2 (valstybinis ir miesto) meno muziejai-galerijos. Apie 1935 įkurtas atviroje gamtoje tautinės būtovės muziejus, o kiekviename didesniame mieste yra vietos senienų muziejai. Sveikatos apsaugai krašte buvo (1938) 140 ligoninių ir sanatorijų su 13.218 lovų; 1000 gyventojų išėjo 6,7 lovos (Lietuvoj 1,9).

Žemės ūkis. Prieš I pas. karą 55% visos privačiai valdomos žemės buvo dvarų žemė; 1905 iš viso tebuvo 83.117 žemės savininkų, 60% žemdirbių buvo bežemiai. Įvykdžius nepriklausomybės meto pradžioje žemės reformą, santykis diametraliai pasikeitė: 80% žemdirbių patapo žemės savininkais, kurių skaičius išaugo ligi 216.309; dvarų žemė išdalyta nepaliekant nė vieno ūkio, turinčio per 500 ha. Ūkių skaičiaus pagal dydį pasiskirstymas:

Latvija

Ūkių dydis ha	1905 Ūkių skaičius	1905 Ploto %	1929 Ūkių skaičius	1929 Ploto %
Ligi 10	14.668	2,3	79.291	9,4
10–20	20.001	5,3	68.523	24,5
20–30	14.837	6,9	29.689	16,7
30–50	23.492	18,4	21.164	20,0
50–100	8.709	9,9	16.335	25,7
100–500	529	2,5	1.307	3,7
500–1000	241	3,6	—	—
1000–5000	521	24,8	—	—
5000–10.000	84	12,1	—	—
per 10.000	35	14,2	—	—

Ūkių skaičius procentais pagal dydį 1929: ligi 2 ha — 20%, 2–10 ha — 25%, 10–20 ha —28%, 20–50 ha — 21%, 50–100 ha — 5,6% ir per 100 ha — 0,4%. Žemės reforma sukūrė (1919–37) iš valstybinio žemės fondo 69.300 naujų ūkių (36% viso ūkio skaičiaus) su 971.300 ha bendro ploto. Dvarams ir ūkiams per 100 ha dydžio 1905 priklausė 2.952.778 ha (57,2%), o 1929 — 156.645 ha (3,7%). Žemės plotų pasiskirstymas pagal naudojimą (1942): ariama žemė ir sodai 32%, ganyklos 14%, pievos 10%, miškai ir krūmai 30%, pelkės ir nenaudojami plotai 13%. Tad ariama žemė sudaro tik apie trečdalį viso krašto bendro ploto; Lietuvoje jai tenka (1940) arti 50% viso ploto. Tačiau ariamos žemės plotas padidėjo nuo 1913 ligi 1942 iš 1.729.600 ha į 2.232.500 ha. Vidurkiškai vienam kaimiečiui tenka 1,7 ha ariamos žemės (Lietuvoje 1,27 ha). Dirbamos žemės plotų pasiskirstymas kultūromis (1943): rugiai 277.700 ha, kviečiai 100.200 ha, miežiai 135.000 ha, avižos 324.500 ha, žirniai 28.500 ha, grikiai 12.200 ha, pupos 700 ha (1939— 4000 ha), bulvės 121.400 ha, cukriniai runkeliai 20.500 ha, šakniavaisiai 32.000 ha, linai 47.700 ha (1939 — 61.600 ha). Didžiausias plotas, apie 680.000 ha (26%), tenka pašariniams augalams ir pievoms. Javų derlius 1939 nuo 1 ha kvintalais (100 kg): rugių 15, kviečių 14, avižų 13, miežių 12. Duoninių javų (rugių ir kviečių) bendras derlius pakilo nuo 288.255 t (1924–27) į 548.670 t (1934–37). Soduose 1935 buvo 6.485.000 vaismedžių, iš jų 3.500.000 obelų.

Gyvulių ūkis remiasi galvijų auginimu; jų skaičius padaugėjo nuo 912.000 (1913) ligi 1.278.000 (1939). Šimtui gyventojų tenka (1935) 65 galvijai (Danijoj 83, Lietuvoj 47). 1936–37 pieno gauta 1.636.000 t (1920–21 — 618.000 t). Nepriklausomybės metu buvo plačiai įveista sava žalmargių karvių veislė, savo kokybe prilygstanti geriausioms olandų ir danų veislėms. Sviesto eksportas pakilo nuo 7200 t (1925) ligi 19.211 t (1937). Tik Danija ir Estija pralenkdavo L. sviesto eksportu pagal gyv. skaičių. Pieninių (kooperatinių) 1920 buvo 16, o 1925 — 422; 1937 jų sumažėjo ligi 258, nes daug mažų rankinių pieninių tapo sujungtos į didesnes garines. Jose 1923 perdirbta pieno 64.812 t, o 1939 jau 709.689 t. Kiti naminiai gyvuliai: arkliai 414.700, kiaulės 889.800, avys 1.468.700, vištos 3.667.600. Bičių šeimų padaugėjo nuo 69.800 (1923) ligi 222.900 (1939). Jos gyvena 53.582 aviliuose. Medaus gauta: 1923— 827 t, o 1938 — 2932 t.

Pramonė po I pas. karo buvo žymiai sumažėjusi, nes daug jos įmonių buvo karo metu evakuota į Rusiją, po karo ir pati gamyba neteko plačiosios rinkos. Nepriklausomybės metu sukurta žemės ūkio gaminių apdorojamoji pramonė eksportui ir įvairios kitos pramonės šakos (metalų, audinių, chemikalų) vidaus rinkai. 1939 visame krašte buvo 6067 įmonės (1920 — 1430), kuriose dirbo 5 ar daugiau samdomi darbininkai, su 97.506 darbininkais. Pramonės ir amatų (mažose įmonėse) šakose iš viso dirbo 206.000 darbininkų. Apie 65% visos pramonės įmonių su apie 70.000 darbininkų koncentruojasi Rygoje. Iš 473 mil. latų vertės pramonės gaminių 316 mil. latų tenka Rygai, kur yra didelės vagonų, žemės ūkio mašinų, elektrinių aparatų (VEF valstybinis fabrikas), trąšų, cemento, tekstilės, stiklo, gumos, saldainių, konservų, fanieros, batų, alaus ir kt. fabrikai. Antras didumu pramonės centras yra Liepoja su laivų statyklomis, odos, cukraus, trąšų ir kt. įmonėmis. Mintaujoje veikia

Kemerių kurorto rūmai (arch. E. Laube)

pirmasis cukraus fabrikas, didelė verpykla, Ventpilyje yra žymi medžio pramonė. Pasaulinio garso susilaukė Latvijoje išrastas ir pradėtas gaminti tobulas miniatiūrinis foto aparatas Minox.

P r e k y b a verčiasi apie 6,5% gyv. skaičiaus, iš kurių per 90% gyvena miestuose. 1935 buvo prekybos įmonių, iš kurių tik 67 turėjo daugiau kaip po 50 samdomųjų darbuotojų. 1939 buvo 350 akcinių b-vių su 239 mil. latų pagrindiniu kapitalu, iš kurio 74,5% buvo vietinis. Kooperacija nepriklausomybės metu plačiai įsigalėjo; 1939 krašte buvo 1437 kooperatinės d-jos su 497.980 narių. Užsieninės prekybos balansas dažniausiai buvo pasyvus, jo skirtumą tarp mažesnio eksporto (1929 273.868.000 latų) ir didesnio importo (362.147.000 latų) išlygindavo pajamos iš laivybos, tranzito, turizmo ir kitų šaltinių. Apie 33% visos užsienio prekybos eidavo su D. Britanija ir Vokietija. Prekyba su Sov. Rusija sudarydavo tik apie 10% prekybos su Vokietija.

S u s i s i e k i m a s nepriklausomybės metu gerėjo, kelių tinklas ir važiavimo priemonių skaičius didėjo:

	1920	1937
Naudojamų glžk. km	1737	3271
Traukinių paroje	145	437
Pervežta keleivių	5.690.00	15.810.000
Pervežta prekių	903.000	5.134.000

Plentų 1920 buvo 746 km, 1938 — 1774 km. Vieškelių 1920 buvo 22.222 km, 1938 — 34.513 km. Automobilių 1919 buvo 6, 1924 — 422, 1930 — 2975, 1938 — 5829. Motociklų 1926 buvo 302, 1938 — 2620. Telefono linijų 1920 buvo 10.190 km, 1939 — 539.213 km. Pašto įstaigų 1920 buvo 298, 1937 — 1428. 1920 vienas telefono aparatas atiteko 1331 gyv., 1937 — 29. Radijo aparatų 1926 buvo 7173, 1938 — 118.296. Jūrinis prekybos laivynas 1920 turėjo 45 laivus bendro 8916 n.r.t. tonažo; 1938 — 103 laivus 113.661 n.r.t. Į L. uostus 1934–36 įplaukusių laivų pirmąją vietą daugumu užėmė L. laivai (659.000 n.r.t.), toliau sekė Vokietijos (310.000), Anglijos (154.000), Danijos (112.000), Švedijos (103.000), Norvegijos (34.000), Suomijos (26.000), Estijos (25.000), Sov. Rusijos (9000). Žvejų laivyną 1924 sudarė 110 motorlaivių, o 1937— 752 motorlaiviai, kuriais jūroje sužvejota 13.911 t žuvies (1937).

V a l s t y b ė s f i n a n s a i, v a l i u t a i r b i u d ž e t a s. L. piniginis vienetas latas (žr.) pradžioje buvo lygus beveik dviem litams (1923 100 litų = 50,96 latų), bet 1937 buvo nuvertintas ir 1939 100 litų buvo lygus 90,94 latų. 1938–39 metų biudžetas: 188,7 mil. latų pajamų ir 173,6 mil. latų išlaidų. Pažymėtina, kad biudžete stambias sumas sudarydavo socialinių-kultūrinių reikalų pozicija, apie 13% visų išlaidų (Lenkijoj 1,8%); krašto gynimui būdavo skiriama apie 23% išlaidų, o švietimui apie 15%. Latvijos bankas (žr.) turėjo svetimos valiutos ir aukso fondą: 1923 svetimos valiutos 31,8 mil. latų, aukso 0,2 mil. latų, 1938 svetimos valiutos 91,7 latų, aukso 48,3 mil. latų. Tuo būdu aukso ir devizų 1936 kiekvienam gyventojui išėjo po 53,4 latų (Lietuvoj 26,8). Tautos pajamos tolydžio didėjo: 1933 jos sudarė 857.600.000 latų, o 1938 — 1.256.000.000 latų. Žemės ūkis 1938 davė 39,2%, o pramonė ir amatai 20,5% visų krašto pajamų.

Socialinio saugumo atžvilgiu L. buvo pažangiųjų kraštų eilėje. Ligonių kasose 1922 buvo apdraustų 81.400 asmenų, o 1939 jau 384.700. Ligonių kasos išmokėdavo per metus (1939) apie 13,5 mil. latų apdraudos už gydymą ir apie 5 mil. latų būdavo išmokama iš socialinio draudimo sužalojimų ir darbo netekimo atvejais. Pensininkų 1940 buvo 43.943; jiems išmokėta 21.848.431 latas pensijų.

M i e s t a i. Respublikos sostinė Ryga, 1940 turėjusi apie 400.000 gyv., yra vienas įdomiausių ir puošniausių Pabaltijo miestų. Bolševikinės okupacijos metu (nuo 1944) mieste apgyvendinta daug rusų, ir dėl to gyv. skaičius 1957 pašoko 600.000. Didumo antrasis mst. yra Liepoja, nepriklausomybės metu turėjusi per 75.000 gyv., iš kurių keletas tūkstančių lietuvių. Daugpilis (Daugavpils), prieš II pas. karą turėjęs arti 50.000 gyv., yra svarbus tarptautinis geležinkelių mazgas. Mintauja, buvusi Kuršo hercogų sostinė ir 1940 turėjusi per 35.000 gyv., puošnius hercogų rūmus, 1944 karo veiksmų smarkiai sunaikinta, bet 1957 vėl turėjo per 40.000 gyv. Kiti mažesnieji L. miestai: Ventpilis (15.000 gyv.), Rėzytė (13.000), Valmiera (8500), Tukumas (Tukums; 8250), Kuldinga (Kuldīga; 7200), Jokūbpilis (6000), Gryva (Grīva; priešais Daugpilį, kitoje Dauguvos pusėje, 5600), Ludza (5500), Bauskė (Bauska; 5000), Talsiai (Talsi; 4200). Atskirai minėtina Rygos pajūrio vasarviečių grupė su

8000 nuolatinių gyventojų ir keleriopai daugiau vasaros metu. *A.B.*

L. sovietinėj okupacijoj (1940–41 ir nuo 1944) pergyvena sovietizaciją, t.y. krašto politinį, ekonominį ir ideologinį integravimo procesą į Sov. Rusijos sistemą. Stipri komunistų partijos kontrolė yra įvesta visose L. gyvenimo srityse. 1941 I buvo priskaičiuojama 2800 L. komunistų partijos narių ir kandidatų. 1952 IX jau buvo 34.103 nariai ir 7927 kandidatai. 1956 II L. delegatai į XX Visasąjunginės komunistų partijos suvažiavimą atstovavo apie 60.000 narių ir apie 5000 kandidatų, tuo metu buvusių L. teritorijoje (dalis jų gali tiesiogiai L. komunistų partijai ir nepriklausyti). Apie tautinį L. komunistų partijos pasiskirstymą tikslių davinių nėra. Skaičiuojama, kad tarp $^1/_2$ ir $^1/_3$ narių yra nelatvių. Pagalbinės komunistinės organizacijos irgi išplėstos: 1946 buvo 16.000 komjaunuolių, 1949 I — 50.000, 1953 I — 106.000 ir 1955 XII apie 120.000. 1952 buvo priskaitoma L. per 100.000 pionierių.

Ekonominėje srityje sovietai veda krašto supramoninimo politiką tikslu panaudoti L. gamybines pajėgas Sov. Rusijos tikslams pasiekti, nepaisant vietinių gyventojų gerovės. Ypatingai išplėsta sunkioji, mašinų statybos ir metalo apdirbimo pramonė. Sunkiosios bei kitų pramonės šakų gamyba L. nepasilieka — ji išvežama į Sov. Rusiją arba jos sąskaiton eksportuojama į užsienį. 1956 L. pramonės brutto gamyba siekė apie 9 milijardus rublių. L. ūkyje 1956 dirbo 600.000 darbininkų ir tarnautojų (neįskaitant kolchozininkų). L. pramonė 1956 pagamino (sovietinių šaltinių daviniai): plieno 82.500 t, valcuoto plieno 113.500 t, elektros energijos 1065 mil. kWh, durpių 1.281.000 t, cemento 375.000 t, plytų 204 mil. vienetų, mineralinių trąšų 308.000 t, odinės avalynės 6.644.000 porų, guminės avalynės 3.425.000 porų, medvilnės audinių 47,5 mil. m, lininių audinių 8,7 mil. m, šilko audinių 9,3 mil. m, vilnonių audinių 7,1 mil. m, radijo aparatų 339.900 vienetų, dviračių 166.600 vienetų, popieriaus 62.800 t, sugauta žuvies 66.300 t, mėsos ir dešros 38,800 t, sviesto 17.400 t, cukraus 45.500 t. Latvijos žemės ūkis 1948–50 buvo prievarta sukolektyvintas. Iš 251.000 paskirų ūkių buvo sudaryta (po kolchozų sustambinimo) ir šiuo metu yra apie 1400 kolchozų su 150 ūkių kiekvienas. Kiekviename kolchoze vidutiniškai yra 2500 ha žemės, iš jos 1000 ha ariamos, 1100 ha pievų ir ganyklų. Apie 180.000 kolchozininkų šeimų dar gyvena viensėdžiuose. 1956 savo didumu L. kolchozai dalijosi šitaip: kolchozai, apimą iki 100 ūkių, 19,4%; 101–200 ūkių — 62,9%; 201–300 ūkių — 15,5%; 301–500 ūkių — 2,2%. 1956 buvo 81 sovchozas, daugiausia gyvulininkystės, su apie 200.000 ha žemės. Taip pat yra 103 mašinų ir traktorių stotys. L. ūkio kryptis matoma iš palyginimo 1950 ir 1956 pasėlių davinių (tūkstančiai hektarų):

	1950	1956
rugiai	227,4	216,8
žieminiai kviečiai	29,2	65,0
vasariniai kviečiai	105,1	68,3
miežiai	110,8	62,8
avižos	213,5	110,0
linai	42,6	49,9
cukriniai runkeliai	17,2	18,0
bulvės	149,1	142,6
pašarinės kultūros	383,5	622,1
kiti pasėliai	134,6	93,9
Visas pasėlių plotas	1.413,4	1.449,4

Gyvulininkystės produktų gamyba daugiausia priklauso nuo gyvulių esančių privačioje nuosavybėje. 1956 X 1 nuosavybės atžvilgiu gyvuliai L. skirstėsi taip (tūkstančiais galvų):

	Bendroje kolchozų nuosavybėje	Sovchozų nuosavybėje	Kolchozininkų privačioje nuosavybėje	Darbininkų ir tarnautojų priv. nuosavybėje
viso raguočių	404	58	298	93
Karvių	227	27	194	69
Kiaulių	306	95	262	98
Avių	166	6	480	70
Ožkų	—	—	25	26
Arklių	164	26	—	6

Be bandymo išauginti L. naują žmonių kartą, kuri būtų lojali Sov. Rusijai ir komunizmo idėjoms, L. yra vykdoma tiesioginė rusų kolonizacija bei rusifikacija. Kiek toli šis procesas yra pažengęs rodo šie duomenys: 1955 iš 1498 bendro lavinimosi mokyklų L. 319 (21%) buvo su rusų dėstomąja kalba. Šiose mokyklose buvo 33% iš 273.000 L. moksleivių. Iš 69.300 specialistų su aukštuoju ir viduriniu specialiuoju mokslu dirbančiųjų L. 1956 apie 36.000 buvo nelatvių tautybės. Iš L. leidžiamų leidinių 1955 nelatvių kalba buvo iš-

leista knygų: 570 pavadinimų su 2.420.000 tiražu ir 17 pavadinimų žurnalų su 311.000 vienkartiniu tiražu.

George B. Carson (ed.), Latvia. An Area Study, 2 tt., 1956; *Bumber i Alampieva*, Latviiskaja SSR 1956; Tsentral'noe Statističeskoe Upravlenie įvairūs leidiniai. *B.V.Mč.*

Gyvena. L. kaimo gyvena maža kuo skiriasi nuo Š. ir Vid. Lietuvos gyvenos. Ir jos panašybės yra tiek ryškios, kad visos pasirodančios skirtybės beveik pražūva ir nėra niekuo raiškesnės už atskirų Lietuvos sričių vidines gyvenos skirtybes; bendrybes sustiprina bei paryškina dažnai ir tie patys, bendri paveldėtiniai senieji sodybos, pastatų, įrankių, padarynės ir kt. vardai (lat. žodžiai įrašomi skliausteliuose vardininko lytimi). Ir vien tik dėl šių bendrybių tiek latvių sodyba, tiek jų kaimo statyba šioje apžvalgoje praleidžiama ir jungiama draugėn su lietuvių sodyba bei atskirais pastatais ir pn., nes iš esmės tautotyrininkui šios tautos yra beveik tos pačios, nors savu laiku buvo ieškota skirtybių, bet ne tų tautų kultūrinės ir kt. sajos.

Renkamasis ūkis tiek latvių, tiek lietuvių yra visiškai bendras, be jokių skirtybių, vis tiek ar tai liečia uogavimą, grybavimą ar kt. Sen. bitininkystė buvo lygiai drevinė. Į dreve kopiama laiptu, arba geiniu (dzeinis), virves pervėrus per vařną, arba genį (vārna). Aviliai (avolis, strops) buvo rąstiniai tiek stati, tiek gulsti. Medaus kopimas ir įrankiai taip pat neišsiskiria, net ir daug panašių bičiulystės papročių.

Senajai l. žemdirbystei būdinga tie patys lydymai (līdums) ir tas pats jų lydymas (līšana), t.y. miško nukirtimas, nudeginimas arba iš šaknų iškirtimas panaudojant kaponę, kaplį (kaplis) ir t.t. XIX a. dar plačiai buvo išlikęs ir jaučių arklas (arkls), taip pat ir arklio žambis, žagrė (zagre),

Latvijos kaimas žiemą

kurio ir dalių vardų esama daug panašių arba tų pačių. Jų akėčios (acēšas) nesiskyrė taip pat. Pasėlius volavo (ritināšana) tokiais pat volais (veltenis). Javų sėja ir mėšlavežis su mėšlo kapstymu (rankomis ar medžio šakelėmis) bei talkomis vargu ar daugiau skiriasi nuo atskirų mūsų krašto sritinių ypatybių. Šienui piauti dalgiai dažniausiai su šunkoju (kaip ir Lietuvos vakarinėse srityse), nors grėblių (greblis, grabeklis) abu sutinkami (lankelinis ir skeltakotis). Pati šienapiūtė, šieno kūgiai ir pelkinis šienavimo būdas visai nesiskiria. Javų dagai vartojo piautuvą (sirpis), dalgelę su grėbliuku ir dalgę su lankeliu, o gubas (gubenis, stats) statė ir dengė dažnai tuo pačiu būdu (9 ir 1 pėdas kepurei), kepurėdami dažniau stačiu kaip gulsčiu pėdu. Kūlei (kulšana) javus džiovino jaujose (rija) ir išdaužydavo spragilu (sprigulis, sprugulis) arba ištrindavo važinėdami trikuliu ar kt. volu, o šiaudus atskirdavo medinėmis šakėmis. Grūdų valymui dažni kratikliai (kratīklas), sietai (siets) ir vėtyklės (vētekle, vēteklis); to visai negalima atskirti nuo lietuviškųjų. Būdingos ir tokios pat kūlės talkos, vaišės. Linų (lini) ūkis savo apdirbimo būdu ir įrankiais niekuo nesiskiria. Linai nušukuojami įsprausti ožin, sėmenys sužardomi žardan (zārds) ir išminami tokiais pat mintuvais (mīstīklas). Tas pat ir su braukimu, kur toki pat priebraukai (galdiņš) ir brauktuvė (brauktuve, brauktule, kulstekle, kulstīkla), toliau šukuojami buvo šukuočiais (sukas) ir t.t. Iššukuotus linus susuka grįžtėmis (grīstē). Tas pat ir su kanapių auginimu bei paruošimu; jų sėklas katalikiškoji Latvijos dalis naudoja ir kanapių pienui bei kt. kanapieniams, o skaistkalniečiai turi ir jų šventes (VIII 1). Nesiskiria ir šakniavaisių auginimas. Gyvulininkystė (lopkopība) savo visuma taip pat bendra. Galvijų ūkis (govs, govslopi) tiek ganymu (ganības), tiek žiemos šėrimu nesiskiria. Pavasarinis išginimas (šv. Jurgio diena) gal kiek daugiau latviuose palydimas įvairiais tikėjimais, kurių dalis yra pažįstama ir mūsuose. Ganymo tarpsnyje Joninės turi ryškesnius papročius ir tikėjimus, bet jų Joninės dar ryškesnės liko aplamai, o mūsuose dalis šių gonės papročių iškelta į Sekmines. Karvėms ir kt. galomiems gyvuliams rišami mediniai žvanguliai (skrabals, klankšis, grebulis, žvangulis), kurie taip įprasti mūsuose; jie nesiskiria nė savo pavidalu. Pienui milžtuvės

(slaucene) buvo medinės, pasietos lazdiniu saitu ir su snapeliu, taip pat ir kt. medžio indai nesiskyrė nuo mūsiškių. Skirtumai kiek iškyla sviesto gamyboje, nes jie turi senoką sukamą muštokę (sviestene), kuri mūsuose XIX a. pradžioje tebuvo žinoma vien tik kai kuriuose dvaruose. Arklių auginimu (zirgs : žirgas) latviai nuo mūsų nesiskyrė. Nėra skirto ir kitų gyvulių auginime, priežiūroje.

Latvių kasdieniai audiniai nieko neišsiskiria, tačiau moteriškiesiems, ypač išeigos drabužiams, būdinga raudona spalva ir aplamai ryškus spalvų derinys. Tačiau kiekviena didesnė apylinkė turi skirtingus drabužius ir nevienodai pabrėžia ryškiąsias spalvas. Šiaip latvės tautinius drabužius nuo lietuvės gal daugiausia išskiria puošni raštuota skara, kuri vienur šiaip sau siaučiama, kitur susegama sidabrine stambia apskritine sege, kuri gana būdinga latvių prosenovei. Ir kas lietuvei yra puošni priekaištė, tai latvei yra ši raštuota skara. Šiandien sutinkami latvės ir lietuvės tautinių drabužių ryškieji skirtumai gana dažnai nauji ir įvairių jų puoselėtojų, ‚beieškant savos tautos dvasios', įnešti ar išryškinti. Latvių vyrų tautiniai drabužiai, dėl visos eilės miesto našystos įtakų, daugiau nuo lietuviškųjų skiriasi. Latvis didžiuojasi savo veltine skrybėle, o lietuvis ją pats iš šiaudų pynelių darosi. Taip pat ilgi išeiginiai švarkai ir kt. itin skiriasi, nes juos dabartinei išeigai ruošiant buvo pasukta visai skirtingais keliais.

Iš visų t a u t o s a k o s rūšių daugiausia žinomos giesmės (dziesma), arba dainos. Ir nors šiandien latviai savo giesmių rinkinius dainomis vadina, tačiau dainos žodis jų gyvajai kalbai yra gana svetimas, greičiausiai lietuviškas skolinys. Savas giesmes latviai linkę sendinti, paprastai jas laiko 300–400 m., o atskiri autoriai jų amžių dar toliau praeitin nukelia. Todėl jiems giesmės dažnai eina ne tik būtovės, bet iš dalies ir istoriniu šaltiniu. Šiaip jų giesmės yra trumpos, dažniausiai ketureilės. Ilgos, panašios į lietuvių dainas, dažniausiai yra tik vad. ‚zingės' ir visoki romansai. Nors latvių giesmės yra trumpos, tačiau jos lengvai galima jungti su kitomis; nuo vedančio giesmininko sugebėjimų priklauso ištisinė giesmių pynė. Labai būdinga yra chorėjinės ir daktilinės pėdos. Giesmių tematika plati. Daug giedama apie šeimą, našlaitėlę ir jos vargus, taip pat ir nemažiau vargstantį karo bernelį. Gausios ir

Latvių tautiniai drabužiai

įvairios darbų giesmės; yra daug gana senų jūros ir jūrininkų giesmių. Palyginti latviai turi daug mitologinių giesmių, kur iškyla smarkuolis Perkūnas, Saulė, Laimė, įvairios ‚motės' (māte) ir t.t., o lietuviuose tokios giesmės labai retos. Taip pat gausios Joninių ir kt. ūkio ar šiaip švenčių giesmės. Trumpos būdamos latvių giesmės yra itin gausios. Kr. Barons 1894–1915 paskelbė 35.789 giesmes ir 182.000 jų variantų. Bet tautosakos archyvui pavyko dar užrašyti 775.257 giesmes ir jų variantus. Pagrindinių giesmių susidarė iki 60.000.

Pasakos ir sakmės (pasaka; teika) yra nustumtos antron vieton. Dalis sakmių rodo ir bendrų baltiškų bruožų, t.y. turi daug ką bendra ir su lietuvių sakmėmis. Sakmių iki 1944 surinkta 47.865, pasakų bei pasijuokimų 300.905. Latvių pasakojamąją tautosaką spausdino A. Lerchis-Puškaitis (1891–1903), pateikdamas apie 6000 pasakų ir sakmių, ir P. Šmits (Latviešu pasakas un teikas, 15 tt., 1925–1938). Latviai, atrodo, turi gausesnį už mus tikėjimų ir burtų lobyną. Iki 1945 surinkta 334.196 tikėjimai ir 48.442 burtažodžiai. Mįslių buvo užrašyta 450.313, o visas jų tautosakinis turtas 1944 siekė 2.308.000 įvairių užrašų.

Senasis latvių t i k ė j i m a s yra indoeuropiečių tikėjimo tąsa, todėl jis visoms bal-

tų tautoms buvo tas pat ir iš esmės nuo lietuvių sen. tikėjimo niekuo nesiskiria, išskyrus vėlesnę lybių posluoksnio įtaką (įvairios ‚mātes'). P. Šmits pabrėžia, kad latviai išlaikę paveldėtinę Vyriausią Būtybę (Dievs; Debestēvs), o lietuviams, išskyrus patį ‚dievo' žodį, būtų lyg ir nelikę, nors tas ‚dievas' yra nė kiek nemažesnės reikšmės baltų Vyriausios Būtybės atsklaidai, kaip ir latviškieji pavyzdžiai. Latvių giesmėmis remiantis, ryškus yra Perkūnas (Pērkons), Saulė (Saule, Saulīte) ir karingasis Mėnuo (Mēness — kara vīrs). Sutinkama ir Žemyna (Zemes māte), Gabija (Uguns māte), Medeinė arba Miškinis (Meža māte; Mēža tevs), sutinkamos ir kt. ‚motės', pvz. Bangu māte (panaši lietuvių Bangpūčiui), Jūras māte, Kapu māte, Lapu māte, Miega māte, Sniega māte, Upes māte, Vēja māte (plg. Vėjopatis) ir kt. Taip pat dar yra Auseklis, atitinkąs lietuvių Aušrinę. Giesmėse gausu ‚Dievo sūnelių' (Dieva dēli), ‚Perkūno sūnelių' (Pērkona dēli) ir ‚Saulės dukrelių' (Saules meitas); to lietuviuose lyg ir nesutinkama, išskyrus L. Rėzos dainų vieną kitą užuominą, kurios gali būti dar kuršiškos kilmės. Ne tik giesmėse, bet ir tikėjimuose labai dažnos įvairios žemesnės būtybės, kaip Laima (Laimė), Dėkla, besirūpinanti kūdikiais (mums nežinoma), Laumė (Lauma), Ragana, Spīgana (mums nežinoma). Yra dar Pūķis, nešąs pinigus, kuris atitinka mūsų aitvarą, kauką. Taip pat latviai bijosi Lietuvėns (žr.), kuris slogina naktį žmones ir savo vardu atitinka M. Stryjkowskio minimą *Lytuvonį, greičiausiai iš latvių įrašydintą mūsų dievynan. Labai įdomus ir gausus papročių bei tikėjimų vėlių (velis) kultas, taip pat ir tikėjimai velniais (jods).

Scriptores rerum livonicarum I–II 1853; *Z. Ivinskis,* Senovės lietuvių religijos bibliografija 1938; Die Letten 1930; Latvieši 1936. Ž u r n a l a i: Latvijas Saule 1923–31; Senatne un Māksla 1936–1940; Latvju raksti (R. Zarinš red.) 60 sąs. E t n o g r a f i j a: *A. Bielenstein,* Die Holzbauten u. Holzgeräte der Letten 1907–18; *P. Šmits,* Etnografiski rakstu krājumi I–III 1912–37; *V. Ginters,* Latviešu tautas tērpa aizvesture 1936; *A. Kārnups ir E. Krivicks,* Novadu tērpi 1938; *Z. Ligers,* Latviešu tautas kultūra 1942; (") Latviešu etnografija 1952. T a u t o s a k a: *K. Barons,* Latvju Dainas I–V, 1894–1915; *L. Bērzinš,* Latvju dainas I–VI, 1928–32; *J. Endzelīns ir R. Klaustinš,* Latvju tautas dainas I–X, 1928–32; *M. Jonval,* Latviešu mitologiškas dainas (ir prancūziškai) 1929; *P. Šmits,* Tautas dziesmas I–IV, 1936–1939; *A. Švābe, K. Strautbergs* ir kt., Latviešu tautas dziesmas I–XII, 1952–56; Latviešu tautas dziesmas I–II. . . 1955. . .; *P. Šmits,* Latviešu pasakas un teikas I–XV, 1925–38; *A. Bērzkalne,* Typenverzeichnis lett. Volksromanzen (FFC 1938); *K. Strautbergs,* Latviešu buramie vārdi I–II, 1939–40; *A. Ancelīne,* Latviešu tautas mīklas 1954; Latvijas folkloru krātuve serijinės studijos: *O. Līdeks,* Latviešu svētki, *J. Šperlinš,* Senās suitu kāzas, *A. Medņš,* Latviešu pasaku tipu rādītājs ir kt. T i k ė j i m a s: *W. Mannhardt,* Die lettischen Sonnenmythen 1875; (") Letto-preussische Götterlehre 1936; *L. von Schröder,* Arische Religion I–II, 1914; *P. Šmits,* Latviešu mitologija 1926; *E. Zicāns,* Die Hochzeit der Sonne und des Mondes 1935; *L. Adamovičs,* Senlatviešu religija 1937; *K. Strautbergs,* Lettisk folktro om de döda 1949; *H. Biezais,* Die Religionsquellen der baltischen Völker 1954; *J. Balys,* Parallels and Differences in Lithuanian and Latvian Mythology (Spiritus et Veritas 1953). L i e t u v i š k a i apie l. tautosaką rašė: *P. Šmits,* Senovės latvių žirgas; Latvių dainos lietuviai (Tauta ir Žodis II, 1924); *L. Berzinš,* Dvasios bruožai latvių liaudies dainose (Židinys 1937, 11 nr.) ir K. Korsakas, Latvių liaudies dainos (Darbai ir Dienos VII, 1938; ir atskirai). Latvių ir liet. tautosaką plačiai lygino *Lautenbachs* (žr.), *A. R. Niemi, U. Katzenelenbogen,* Daina 1935, 1936, *J. Balys* apie Perkūną studijose; lietuvių ir latvių melodijas aptarė *T. Brazys,* Kai kurie lietuvių ir latvių liaudies melodijų giminystės bruožai 1928. *A.Mž.*

P r o i s t o r ė. A k m e n s a m ž i u s. Apie 10.000 pr. Kr. ledynams galutinai pasitraukus, krašte pradžioje išplinta arktinė tundra, o apie 9000 pr. Kr. pamažu įsigali beržynai ir pušynai. Netrukus L. pasirodo ir pirmieji gyventojai, šiaurės elnių medžiotojai. Patys seniausi tuo tarpu žinomi radiniai siekia laiką apie 8000 pr. Kr. Tikroji L. kūriava prasideda apie 7500 pr. Kr., Kundos (žr.) kultūros laikotarpyje. Šios kultūros atstovai yra buvę medžiotojai, žvejai ir augalinio maisto rinkėjai. Jų sodybos aptinkamos prie mažų ežerų ir upių. Įrankius ir ginklus dirbdinosi iš rago, kaulo, akmens ir medžio. Pagrindiniai įrankiai: strėlės, kirviai, žeberklai, meškerės kabliukai ir kt. Maistą sudarė medžiojamieji gyvuliai, paukščiai, žuvys, šakniagumbiai ir šiaip augalai bei jų vaisiai. Šuo buvo vienintelis namų gyvulys. Kuriai tautai priskirtina Kundos kultūra, nežinome, gal būt, lapiams. Apie 2500 pr. Kr. iš šiaurės rytų (Karelijos) įsiveržia į L. šukinės keramikos kultūra (žr.). Ir naujųjų žmonių ūkio forma yra buvusi ta pati, tik medžiaginėje kultūroje pastebime naujų reiškinių: be kaulinių dirbinių, jau vartojami gludinti akmens įrankiai ir moliniai puodai, pagrąžinti šukiniu raštu ir duobučių įspaudais. Kultūra priskiriama suomiams ugrams. Beveik tuo pačiu laiku iš pietų pasirodo nauja kultūra, kuri išplinta tik iki Dauguvos; iš jos težinomi gyvatgalviai kapliai (žr.), greičiausiai įkapės. Gyventojų tautybė neišaiškinta. Apie 2000 pr. Kr. taip pat iš pietų pasiekia L. trečioji kultūra — laivinių kirvių arba taurių kultūra. Daugiausia šios kultūros liekanų aptik-

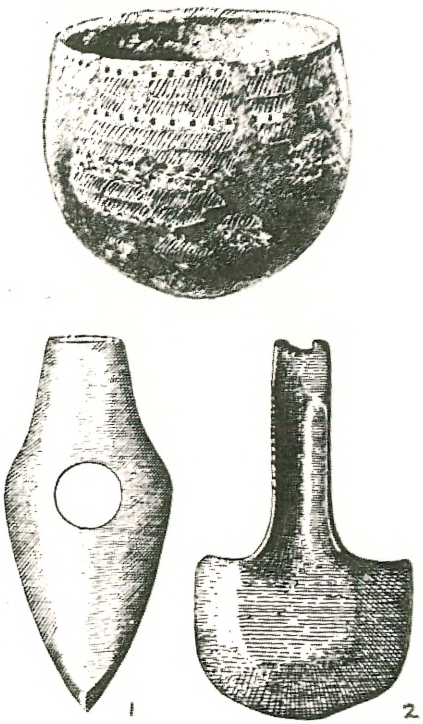

Viršuje — šukinės keramikos kultūros puodas iš Ičos, Maduonos aps., apačioj iš kairės — laivinis kovos kirvis, iš dešinės — žalvarinis atkraštinis kirvis

ta kapuose; tai kovos ir darbo akmeniniai kirviai, taurės pavidalo moliniai puodai, papuošti virveliniu ir eglės šakutės raštu. Naujieji ateiviai buvo gyvulių augintojai (augino galvijus, avis) ir, greičiausiai, primityviai dirbo žemę. Tai yra buvę indoeuropiečiai ir prabaltai. Jie gyveno visame rytiniame Baltijos pakraštyje iki pat Suomijos, tačiau į š. nuo Dauguvos jie susimaišė su suomiais ugrais.

Žalvario amžius (1500-500 pr. Kr.). Ir šitame laikotarpyje kultūrinis grupavimasis išlieka tas pat: į š. nuo Dauguvos vyrauja suomiai ugrai, kurie įsiveržusius prabaltus pamažu asimiliuoja, į p. nuo Dauguvos gyvena prabaltai, kurie vietoje akmeninių kirvių vartoja žalvarinius kovos kirvius. Suomių ugrų veržimasis iš rytų tęsiasi ir toliau. Apie tai liudija iš akmenų krauti pilkapiai su kapais akmeninėse dėžėse; Š. Latvijoje ir Estijoje jie pasirodo viduriniame žalvario amžiuje (apie 1000 pr. Kr.). Vietomis suomiai ugrai įsiskverbia ir į p. nuo Dauguvos. Tokia sodyba aptikta Sarnatės durpyne (Kurše), kur surasta daug ypatingai gražių medinių dirbinių. Apie 800 pr. Kr. šiauriniame Kurše pasirodo skandinavai, kurie savo mirusiuosius laidojo kapuose, apdėtuose laivo pavidalo akmenų apvadu (vietoje žmonės juos vadina ‚velnio laivas'). Abi ateivių grupės (suomiai ugrai ir skandinavai) baltų kilčių buvo išstumtos arba asimiliuotos. Naujajame žalvario amžiuje (apie 700 pr. Kr.) baltai ima stumtis per Dauguvą į šiaurę (pilkapiai Gaujos žemupyje).

Geležies amžius (500 pr. Kr. — 1200 po Kr.) yra geriausiai ištirtas laikotarpis, tik iš prieškristinio geležies amžiaus (500 pr. Kr. iki Kr. gimimo) turime mažiausia radinių. Senajame geležies amžiuje (0–400 po Kr.) visame R. Pabaltijyje staiga pražysta kultūra, kurią pažinti padeda gausūs kapų radiniai. Priežastys to kultūrinio pakilimo, kuris tęsėsi per visą L. proistorę net iki XIII a., nėra visai aiškios, tačiau papuošalų, ginklų ir įrankių formos kalba apie tiesioginius arba netiesioginius ryšius su romėnų kultūra. Labai galimas daiktas, kad to klestėjimo šaknys siekia dar gilesnius laikus, keltų lateninę kultūrą (žr.). Kai kurių proistorikų tvirtinimas, jog baltų tautų kultūrai kilti turėję įtakos gotai ir vandalai, neįrodytas ir vargu bau teisingas. Pagal skirtingas žalvarinių papuošalų ir geležinių įrankių formas ir pagal išsiskiriančią laidoseną, L. jau galima nustatyti atskirų tautų ir kilčių gyvenamąsias sritis.

Kuršiai aiškiai susekami nuo I a. po Kr., tačiau labai galimas dalykas, kad jau prieškristinio laikotarpio Klaipėdos krašto pilkapiai su akmenų dėžėmis taip pat jiems priskirtini. Ilgą laiką kuršiams būdinga laidosena buvo ši: nedegintų mirusiųjų laidojimas plokštiniuose kapuose, dėjimas į kapą miniatiūrinių puodukų, aukojimas tikrų papuošalų ir įrankių arba jų miniatiūrinių pakaitalų. Senajame geležies amžiuje mirusieji laidota skobtiniuose karstuose, duobėse, kurių sienos buvo išdėtos akmenimis; tokie kapai glaudėsi vienas prie kito ir visas kapinynas sudarė lyg akmeninį tinklą. Moterų kapuose vyrauja papuošalai, vyrų — ginklai ir įrankiai. Dažnai šalia vyro laidojamas ir jo žirgas. Daugelyje kapų randama įdėtų romėnų monetų. Kuršių kultūros sritis Lietuvoj apima Klaipėdos kraštą, Kretingos ir Telšių aps., o L. — Liepojos aps. ir dalį Tukumo aps. Vi-

duriniame geležies amžiuje (400 – 800 po Kr.) kuršiai plečiasi šiaurės kryptimi. Nuo 600 po Kr. prasideda kuršių kultūros žydėjimo laikotarpis, netiesiogiai paveiktas gotlandiečių ir švedų kolonijos prie Gruobyno (žr.). Kuršiai prekiavo ir gintaru, kuris iš jų srities per galindus (žr.) ėjo į Vidurio ir R. Europą. Kapai pasižymi įkapių gausumu ir prabanga. Papuošalai kiojami spaustiniu sidabru ir gražinami filigrano imitacija. Pirmojoje naujojo geležies amžiaus pusėje (800–1000 po Kr.) jaučiamas nuskurdimas, tačiau antrojoje to paties laikotarpio pusėj (1000–1200 po Kr.) kuršių kultūra vėl pražysta. Kuršiai kiek pasistumia į š. ir užima dalį lybių (žr.) gyvenamo ploto Š. Kurše. Šios ekspansijos metu pereinama į mirusiųjų deginimą, kuris p. kuršių dalyje jau prasidėjo X a. Kuršių gyvenamasis centras persimeta į L. teritoriją; iš to meto degintinių kapinynų Kurše ligi šiol aptikta 85, o Lietuvoje — 50. Vyrų kapuose randami ginklai ir papuošalai gaminti vietoje, dažnai pagal vikinginius pavyzdžius, bet moterų papuošalai išlieka kuršiški. Įkapių tarpe pasitaiko

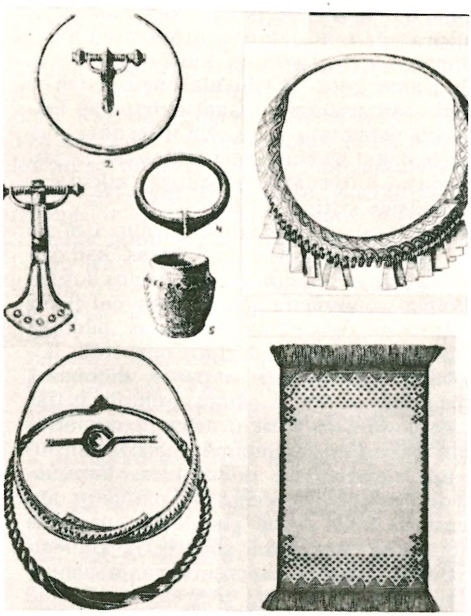

Viršuje iš kairės — VI a. kuršių įkapės iš Geistautų, Liepojos vls.: 1. ir 3. segė, 2. antkaklė, 4. apyrankė ir 5. miniatūrinis puodukas; iš dešinės — XI–XII a. latgalių antkaklė iš Veckalsnavos; apačioje iš kairės — VII–VIII a. žiemgalių sidabrinės antkaklės iš Dumpių, Bauskės aps., iš dešinės — XI–XII a. latgalių apsiaustinė skara iš Kesterių

svarstyklių sidabrui sverti, geriamųjų ragų ir arklio aprangos dalykų. Susiduriame ir su ypatinga laidosena — laužo likučių paskandinimu ežere (pvz. Talsių ež.). Ir vėliau kuršiai, nors oficialiai ir krikščionys, tebedegina savo mirusiuosius. Tai patvirtina ne tiktai Gilberto de Lannoy (žr. Chillebert de Lannoy) kelionės aprašas, bet ir archeologiniai kasinėjimai. Iš dalies tyrinėti šie kuršių piliakalniai: Apuolės (žr.) ir Įpilties (žr.) Lietuvoje ir Gruobyno bei Talsių Latvijoje.

Ž i e m g a l i a i visai aiškiai apčiuopiami senajame geležies amžiuje, tačiau jų kultūros pradmenų, gal būt, ieškotina prie Gaujos aptiktuose naujojo žalvario amžiaus ir prieškristinio geležies amžiaus pilkapiuose, kuriuose nerasta jokių įkapių. Senajame geležies amžiuje žiemgaliai laidojo mirusiuosius nedegintus pilkapiuose. I a. po Kr. pilkapiuose įkapių trūksta, bet II a. po Kr. kiek atsiranda. V. žiemgalių srityje vyrauja segės, r. — smeigtukai. Iš kitų papuošalų mėgiamos apyrankės ir antkaklės. Labai reta įvežtinių dirbinių iš Romos imperijos provincijų. Viduriniame geležies amžiuje pilkapiai išnyksta, jų vietoje įsigali plokštiniai kapai, kuriuose gana gausu įkapių. VI a. Žiemgala tampa svarbiu baltų kultūros centru ir jos įtaka stipriai jaučiama Estijoje, iš dalies ir Suomijoje. Ypatingą radinių grupę sudaro durpynuose aptinkami ginklai ir papuošalai. Tipiškų žiemgališkų formų gausu Estijos lobiuose (pvz. Tartų lobis, susidedąs iš auksinių ir sidabrinių papuošalų). Turime visą eilę tyrinėtų kapinynų. Naujojo geležies amžiaus žiemgalių kultūra maža teištirta. Plokštiniuose kapinynuose susiduriama su masyviais ir sunkiais papuošalais: antkaklės sujungtos net po tris ar keturias, grandinėlės labai ilgos, apyrankės plačios ir tuščiavidurės. Taip pat dideli ir sunkūs ginklai: kalavijai, ietigaliai, kovos kirviai. Gausu ir sidabrinių lobių (pvz. Salgalės lobis sveria 7 kg). Nuo XI a. turėta prekybinių santykių su Skandinavija (Žiemgala minima viename runų įraše). Lietuvoje apstu žiemgalių kultūros liekanų Joniškio ir Šiaulių srityse.

S ė l i a i L. buvo išplitę Jokūbpilio, Alūkstos (Ilūkste) ir Maduonos aps., o Lietuvoje siekė Biržų ir Rokiškio aps. Sėlių sričiai būdingi II–VII a. pilkapiai apdėti akmenų vainiku. Juose susiduriama net su 10–12 ir daugiau nedegintinių kapų. Iš būdingų įkapių pažymėtina: ratiniai ir plokš-

teliniai smeigtukai, antkaklės trimitiniais ir kūginiais galais, grandinėliniai papuošalai su pusmėnuliniais kabučiais, kampuotos apyrankės, siauraašmeniai kirviai ir kt. Sėlių kultūros išplitimas L. didžia dalimi sutampa su dabartine sėlių tarmės riba. Apie 600 po Kr. sėlių ir žiemgalių sritys į š. nuo Dauguvos užliejamos latgalių ir sulatvinamos. Sėlių gyvenamieji plotai į p. nuo Dauguvos išlaiko savo tautines savybes iki XIII a. Apie tai kalba naujojo geležies amžiaus pilkapiai, tyrinėti prie Sėlpilio. Iš sėlių piliakalnių tetyrinėtas vienas prie Dibnajos.

L a t g a l i a i. Ryšium su R. Latvijos pilkapių kultūros priskyrimu sėliams, latgalių sodybų tenka ieškoti toliau į rytus, Daugpilio, Alūkstos aps. ir Guduose, kaip jau anksčiau yra tvirtinęs K. Būga. Iki 500 po Kr. maža teturime įkapių, kurias būtų galima priskirti latgaliams. VI a. latgališkų radinių jau labai gausu visoje Latgaloje ir didelėje Vidžemės dalyje. Tai sietina su latgalių įsiveržimu iš rytų. Ir Minsko srityje aptikta keletas III–IV ir VI–VII a. latgališko tipo radinių. Latgaliai laidojo savo mirusiuosius plokštiniuose kapuose, vyrus galvomis į vakarus, o moteris į rytus. Būdingos įkapės: antkaklės balneliniais ir plokščiais užkeistais galais, kryžiniai smeigtukai, stambios antkrūtininės grandinės, apgalviai, sidabru klotos segės, sunkios vad. ‚karių' apyrankės, diržų apkalai, ietigaliai, siauraašmeniai kirviai ir vienaašmeniai kalavijai. Nuo XI a. šalia plokštinių kapų įsigali pilkapynai, susidedą net iš 200–800 pilkapių. Papuošalai pasižymi puikia darbo technika ir ištaigingumu. Ypatinga moterų įkapė buvo apsiaustinės skaros, maždaug 1,5×0,75 m dydžio, kurių pakraščiai ir ypačiai galai išpuošti žalvariniais žiedeliais; o galai, be to, dar baigiasi kutais. Pagaliau paminėtina, kad Pskovo srityje yra buvę latgalių kolonijų; toje srityje surasti ir du latgališki sidabrinių papuošalų lobiai.

Be baltų, Latvijoj yra gyvenusios ir trys kitokios kilmės tautos. VI–IX a. Liepojos apylinkėse, maždaug 100 km² plote, gyveno gotlandiečiai ir švedai. Š. Kurše nuo Kristaus gimimo buvo įsikūrę lybiai, o Š. Latvijoje — estai. Šie suomių ugrų kilmės gyventojai laidojo mirusiuosius nedegintus ir degintus keturkampiuose akmenų apvaduose arba apskrituose iš akmenų sukrautuose pilkapiuose. Apie 1050 lybiai persikelia iš Kuršo į V. Vidžemę, prie Dauguvos

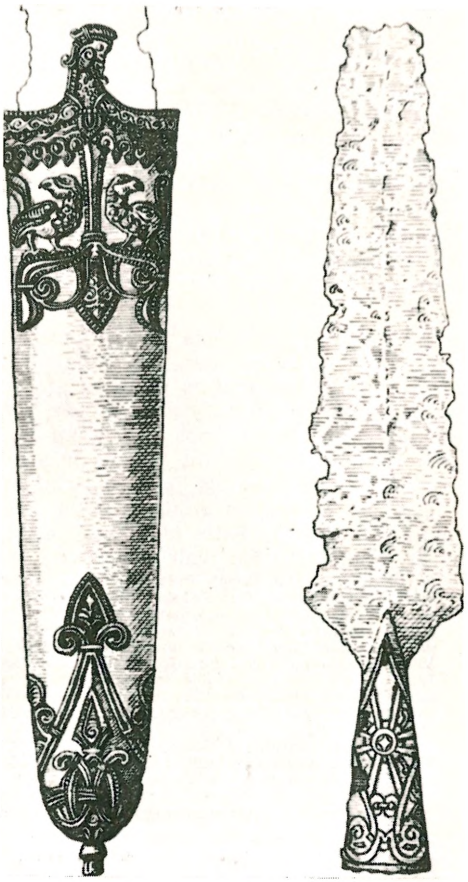

XI a. lybių ginklai: kalavijo makštis ir ietigalis

ir Gaujos. Ten jie patenka didelėn vikingų kultūros įtakon. Kai kurie tyrinėtojai net teigė, jog lybiai turėję vikingų valdovus. Lybiai iki XIII a. vaidino nemažą vaidmenį Vidžemėje. XIX a. jie buvo latvių asimiliuoti, ir dabar išlikusių lybių skaičius tesiekia apie 1000. Estai iš Š. Vidžemės ir Š. Latgalos VI a. buvo latgalių išstumti.

P i l i a k a l n i a i, kurių L. yra apie 400, 1922–29 E. Brastinio ir O. Kalėjo buvo išmatuoti ir paskelbti. Išskiriama keletas piliakalnių tipų. Seniausios formos piliakalniais laikomi be pylimų ir griovių; jų apsaugą sudarė išorinės kalno viršuje esančių pastatų sienos. Labai išplitęs piliakalnių tipas upių pakraščiuose, kur nuo lauko pusės jie atskiriami pylimais ir grioviais. Skyrium stovį kalnai būdavo sustiprinami pakopomis. Tipiški lybių piliakal-

niai būdavo įrengiami siaurų kalnų keterose ir abejuose galuose sustiprinami pylimais ir grioviais. Kovose su Ordinu piliakalniai taip pat vaidino nemažą vaidmenį. Visa eilė piliakalnių buvo nuolat gyvenami sritinių valdovų (lot. reges, principes, seniores terrae), pvz. Visvaldis Jersikoje (žr.), Vieštartas Tervetėje, Tolivaldis Beverinoje ir kt. Aplink piliakalnį spietėsi ūkininkų ir amatininkų sodybos. Tyrinėti šie piliakalniai: Taniso Kalnas, Jersika, Daugmalė, Mežuotinė, Tervetė, Talsiai ir kt.

A l k a k a l n i a i (elka kalni) paprastai aptinkami netoliese daugelio piliakalnių. Kaip rodo kasinėjimai, jų paskirtis yra buvusi dvejopa: 1. kulto vietos, jei jose randamos cilindrinės formos vad. aukų duobės su anglimis, gyvulių kaulais ir atskirų daiktų fragmentais ir 2. susirinkimų vietos, jei alkakalnis apsuptas kelių žemų pylimų ir griovių. Kitos alkvietės (miškai, upės, laukai) turėjo įvairią paskirtį.

M. Ebert, Die baltischen Provinzen 1913; Latvijas archaiologija, Fr. Baloža redakcija, 1926; *Fr. Balodis,* Latvijas senvēsture 1938; (") Det äldsta Lettland 1940; *B. Nerman,* Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum 1929; *H. Moora,* Die ältere Eisenzeit in Lettland 1929, 1938; (") Pirmatnējā kopienas iekārta un agrā feodālā sabiedrība Latvijas teritorija 1952; *Ed. Šturms,* Zur Vorgeschichte der Liven 1936; (") Die bronzezeitlichen Funde in Lettland 1931; *E. Brastiņš,* Latvijas pilskalni, Kuršu zeme 1923, Zemgale un Augšzeme 1926, Latgale 1928, Vidzeme 1930; *Ed. Šturms,* Baltische Alkhügel 1938.

Ed.Š.

L. i s t o r i j a. Apie senąją Latvą ir jos gyventojus pirmos rašytinės žinios pasirodo IX a. danų ir švedų kronikose; suminimi vikingų žygiai į Kuršą ir Žiemgalą. Rusų kronikos XI a. pamini dar Lybą ir Latgalą. Gausesnių ir tikslesnių žinių turime tiktai iš XII a. antros pusės — dviejose Livonijos (Lybos) kronikose: Henriko ir Eiliuotinėje. Pirmoji apima laikotarpį nuo 1180 iki 1227, antroji — nuo 1143 iki 1290. Abi kronikos pasakoja apie vokiečių kurdinimąsi Padauguvyje, bet taip pat duoda žinių ir apie latgalių, žiemgalių, sėlių ir kuršių gentis. Latgalius, pagrindinę latvių giminę, Henriko kronika mini vardu Letthi, o patį kraštą — Letthia. Iš to yra kilę vokiškieji Letten ir Lettland. Lietuviai savo giminaičių kraštą bendrai vadino Latva, bet skyrė latgalių gyventąją Latvygalą nuo žiemgalių Žiemygalos.

Latvygaloj (dabartinėj Latgaloj ir Vidžemėje) XII a. buvo trys didesnės ir atskirų kunigaikščių valdomos apygardos: Imera, Toluva ir Jersika. Toluva iš dalies buvo palenkta Pskovo rusams, Jersika — Polocko. Žiemgaliai, gyvenę pagal Lielupę ir prie Dauguvos žiočių siekę Baltiją (portus Semigallorum), taip pat buvo išsidaliję į atskiras sritis. Išlikusiuose dokumentuose (XIII a.) jų suminimos septynios: Duobelė (Dobele), Duobenė, Silenė, Sparnė, Tervetė ir Upmala. Pagrindinės pilys buvo Mežuotinėje, Tervetėje ir Sidabroje (Sudrabe). Žiemgalių vakariniai kaimynai kuršiai, gyvenę Baltijos pamary, ir rytiniai — sėliai, glaudęsi prie kairiojo Dauguvos vidupio, buvo tarpinės gimines tarp latvių ir lietuvių bei prūsų; sėliai buvo artimesni lietuviams, kuršiai — prūsams. Jų bendruomeninė santvarka, kultūra ir religija tesiskyrė mažmenomis. Vertėsi žemės darbu, gyvulių auginimu, medžiokle ir žvejyba. Prekybos ryšiai buvo palaikomi su danais, švedais ir vokiečiais.

K o v o s s u v o k i e č i a i s. Vokiečių pirkliai pradėjo siekti Padauguvį nuo XII a. (pradžioje iš Gotlando salos, vėliau — iš Lübecko ir Bremeno). Pirklius sekė misininkai ir kryžininkai-riteriai. Susidūrę su lybiais, naują kraštą praminė Livonija (žr.). Livonijos pirmasis vysk. Meinhardas 1186 Ikškilėje pastatydino bažnyčią ir mūro pilį. Tretysis iš eilės vysk. Albertas savo būstinę 1202 perkėlė į Rygą (jos įkūrimo metai laikomi 1201, bet toje vietoje jau būta lybių sodybų prie Ringelės intako į Dauguvą). Tuo pačiu laiku susikūrė Kris-

Melngalvių namai Rygoje

taus karių brolija, praminta kalavininkais, kurie pradėjo kovas su vietos gyventojais jiems krikštyti ir valdyti.

Pirmieji iš latviškųjų genčių pasidavė šiauriniai Imeros ir Toluvos latgaliai (1206–08). Toluvos kng. Tolivaldis, mokėjęs duoklę Pskovo rusams ir, manoma, jau krikštijęsis R. Bažnyčioje, nedaug vokiečiams besipriešino. Tuo pačiu metu vokiečiai pradėjo vergti ir pietinių latgalių (Jersikos) bei sėlių žemes. Sėlpilis, centrinė tos genties pilis Dauguvos kair. krante, turėjo pasiduoti jau 1208. Sėliai buvo įpareigoti nepraleisti lietuvių, kurie Sėlpilį buvo padarę vartais į Vidžemę. Sėla ir Jersika (anapus Dauguvos) su lietuviais palaikė artimą ryšį. Jersikos kng. Visvaldis, vedęs lietuvių kng. Dangiručio dukterį, stengėsi vokiečiams nepasiduoti, bet neilgai begalėjo ištverti. Kai Rygos vyskupo kariai, užpuolę Jersikos pilį, išsivežė Visvaldžio šeimą, šis pasidavė; mirė apie 1215. Vakariniai sėliai ir latgaliai abipus Dauguvos visai pavergti apie 1234; Jersikos pilis buvo sunaikinta. Rytinė Jersikos sritis galutinai užimta tiktai XIII a. pabaigoje, kai vokiečiai įsistiprino Daugpily (1274), sugriovę čia Naujinio pilį ir pasistatydinę savąją. Karo žygiais ir Mindaugo dovanojimų aktais (1251) vokiečiai sėlius atskyrė nuo lietuvių ir sujungė su latgaliais; nežymi sėlių dalis liko Lietuvos pusėje.

Tas pats atsitiko su žiemgaliais ir kuršiais. Žiemgalius vokiečiai pradėjo dažniau puldinėti nuo 1219, kai Tervetės kng. Vieštartas, dėjęsis su vokiečiais, nuo jų atkrito ir sumezgė glaudesnį ryšį su lietuviais. Pirmos žymesnės lietuvių kautynės su vokiečiais įvyko prie Saulės (Šiaulių) 1236. Vokiečiams pralaimėjus, sukilo žiemgaliai ir kuršiai. Kalavininkai buvo priversti dėtis į vieną Vokiečių ordiną su Prūsijos kryžiuočiais (1237). Atsigriebę ir sustiprėję, baigė vergti kuršius, kad ir prakišę Durbės (1260) kautynes, kuriose dalyvavo ir žemaičiai, ir intensyviau pradėjo pulti Žiemgalą, joje pasistatydinę stiprią Mintuvos pilį (1266). Žiemgaliai čia aprimdavo, čia vėl sukildavo. Mežuotinės ir Tervetės pilys buvo sugriautos. Kai krito ir Sidabra (1290), paskutinis žiemgalių kng. Nameika su keliomis dešimtimis tūkstančių savo žmonių pasitraukė Lietuvon. Visa senoji Latva pateko Livonijos vokiečių valdžion.

L i v o n i j o s f e d e r a c i j a. Latvių ir estų užimtose žemėse buvo įsteigta Vokiečių imperijos kolonija, sudaryta iš atskirų vienetų. Federacijos ryšiu jungėsi Rygos arkivyskupija, Kuršo, Saaremos bei Tartų vyskupijos ir Livonijos ordino tiesiogiai valdomos žemės. Visame krašte įvesta feodalinė santvarka. Vyskupai ir Livonijos ordinas buvo vokiečių imperatoriaus vasalai, bet savo valdžioje turėjo žemesnių vasalų; iš jų išaugo vokiškasis diduomenės luomas (Ritterschaft, Gutsherren). Kilmingieji latviai (nobiles, labieši) buvo pajungti vokiečių karo žygiams; nemaža jų suvokietėjo. Kai dažnesni karai liovėsi, vokiečiai vis daugiau skėtėsi latvių žemėse, jungdami jas prie savo dvarų. Su valstiečiais buvo sulyginti išlikę dar nesuvokietėję stambesni latvių žemvaldžiai. Visas tas liaudinis luomas per ilgus amžius išliko grynai latviškas, nes tarp atkilėlių vokiečių ir pavergtųjų latvių susidarė izoliacinė siena. Vokiečių uždarumas sukliudė latvius asimiliuoti. Daugiau vokiečių kurdinosi ne ūkiuose, o miestuose, kur turėjo savo prekybos kontoras ir organizacijas. Garsios iš jų buvo Rygos didžioji (pirklių) ir mažoji (amatininkų) gildos, bet jos tesirūpino daugiau savo interesais, kaip ir visa Livonijos diduomenė. Vienas XVI a. pamfletas šaiposi, kad Livonijoje ‚gyvenama po šiaudine pastoge, o Vestfalijoje kyla čerpėmis dengti rūmai'. Kronikininkas Saliamonas Henningas dar pastebi, kad Livoniją žlugdė ‚delsūs pasitarimai, naminė nesantaika ir asmeninis labas'. Livonijos federacija XVI a. buvo visai pakrika, ‚galima sakyti, politinis invalidas, griuvėsiai' (R. Viperis). Didelis smūgis jai buvo kryžiuočių galybės sutriuškinimas Žalgirio kautynėse (1410), o paties Livonijos ordino — Šventosios mūšyje (1435). Livonijos federacija išsilaikė dar iki 1561, bet jos gyvata buvo netikra. Maskvos puolimui sukėlus Livonijos karą (1558–82), kraštas buvo nežmoniškai nuplėštas, o federacinė Livonijos valstybė baigė savo dienas. Latvių žemės atiteko Lietuvai.

L i e t u v o s i r L e n k i j o s l a i k a i. Vilniaus (1561) ir Gardino (1566) sutartimis lietuviams turėjo atitekti kone visa Livonija, bet ginklu atlaikyta tiktai Latgala, Žiemgala, Kuršas, Vidžemė ir dalis estų žemių. Užimtam kraštui duota autonomija, palikta kultūrinė ir religinė laisvė (Augsburgo konfesija), oficiali vokiečių k., nevaržoma prekyba, teismai ir kt. Visa tai tebuvo išsaugota Kuršo k-tijoje (žr.), susietoje su Lietuva ir Lenkija va-

saliniu ryšiu. Tai buvo miniatiūrinė žlugusio Livonijos ordino atrėža, pasilaikiusi senas tradicijas ir savarankiškai besitvarkiusi (1562–1795). Kuršo kunigaikščiai, rezidavę Mintaujoje, palaikė artimus ryšius su Vokietija ir laisvai santykiavo su kitomis užsienio valstybėmis. Kurše buvo stipriai išplėsta pramonė, prekyba ir amatai, bet įsišaknijo ir patys didieji vokiečių dvarai, įvesta valstiečių baudžiava (1617). Vis dėlto latvis valstietis čia gyveno geriau, negu Užnemunyje, kuris buvo atviresnis karo veiksmams ir didesnėms permainoms.

Užnemunį (Vidžemę ir Latgalą) pradžioje valdė Kuršo kng. G. Ketleris (nuo 1562), bet Gardino sutartimi (1566) buvo pakeistas Žemaičių seniūnu Jonu Chodkevičiumi. Užnemunis taip pat paskelbtas kitija (Ducatus Transdunensis), kurią suda-

Rygos pilis, kurioje nepriklausomybės metais rezidavo Latvijos respublikos prezidentas

rė Kėsio, Pernavos ir Tartų vaivadijos. Užnemunio administratoriais, vaivadomis, seniūnais, pilių viršininkais ir valdinių dvarų valdytojais buvo suskirti lietuviai ir lenkai. Tai skaudžiai palietė vokiečių diduomenę, kuri smarkiai priešinosi. Vokiečių pirkliai labai kietai laikėsi Rygoj, gindami miesto laisvę ir priklausomybę nuo Vokietijos imperijos. Ryga buvo palenkta karaliaus Stp. Batoro (1582). Batoras siekė taip pat lengvinti baudžiavą. Vokiškasis landtagas turėjo pats paruošti projektą, bet humaniškas karaliaus kreipimasis jo mirties metais buvo atmestas (1586). Sunki valstiečių būklė paliko ligi karo su švedais (1600).

Po karo Altmarko taikos sutartimi (1629) Lietuvos ir Lenkijos respublikai paliko tik Latgala, suimta į vieną Livonijos vaivadiją su centru Daugpily. Per 143 metus vokiečių įtaką nusvėrė lenkiškos kultūros įsrava (žr. Latgala). Dėl tos įtakos, kuriai pasidavė net stambieji vokiečių dvarininkai, Latgala imta vadinti ‚Ienkiškąja Livonija' (Inflanty Polskie). Livonijos istoriografijoje įsigalėjo tradicija ir visą Lietuvos-Lenkijos valdymo laikotarpį vadinti ‚Lenkijos laikais' (lat. Poļu laiki Latvijā). Iš latvių istorikų pirmas prof. A. Tentelis pastebėjo, kad tai nėra teisinga. Ligi Liublino unijos (1569) Livoniją valdė vieni lietuviai, vėliau — kartu su lenkais. Kitas Livonijos žemes valdė švedai ir rusai.

V i d ž e m ė š v e d ų l a i k a i s. Švedai savo valdžioje išlaikė Vidžemę 90 metų. Karalius Gustavas II Adolfas 1621 užėmė Rygą, o Karolis XII ją prarado rusams 1710. Švedų laikai latvių istorijoje yra laikomi pačiu šviesiausiuoju laikmečiu dėl Gustavo Adolfo ir jo įpėdinių reformų. Jos apėmė teismus, ūkį, bažnyčią ir švietimą. Visiems įsteigti vienodi teismai, ir tuo būdu valstiečiai išvaduoti iš dvarininkų savivaliavimo. Neturėdami pas save baudžiavos, švedai buvo užsimoję išveisti tą socialinę neteisybę ir Vidžemėje. 1696 paskelbtu ‚ekonominiu reglamentu' užgynė karališkų dvarų valstiečius pavaryti iš ūkių, perdaug slėgti lažo prievolėmis; tokios tvarkos buvo priversti laikytis ir kiti dvarai. Švedai taip pat pravedė dvarų redukciją. Dvarai, kurie rasti savininkams neteisėtai pakliuvę, 1655–87 revizija atimti. Buvę savininkai tegalėjo toliau juos nuomoti iš karaliaus malonės. Tačiau dvarininkai gavo vieną kompensatą — plačią savivaldą: buvusieji riteriai (Ritterschaft), sudarę aukštesnį luomą, įgijo teisę rinkti savo vadą (landmaršalą), 6–12 atstovų kolegiją, apskričių konventus ir landtagą. Tą savo aristokratinę konstituciją (1647) vokiškoji Livonijos diduomenė uoliai saugojo ir gynė iki pat XIX a. pabaigos.

Švietimu rūpindamasis, Gustavas Adolfas įsteigė pirmąsias gimnazijas Rygoje ir Tartuose ir davė pradžią Tartų (1632) univ. Šias mokyklas lankyti turėjo teisę ir valstiečių vaikai. Pradiniam jų mokymui 1687 išleistas įstatymas steigti ir aprūpinti mokyklas karališkuose dvaruose; landtagas nutarė tą patį daryti privatiniuose dvaruose; valstiečiams įsakyta leisti žiemą vaikus mokytis. Uolus mokyklų organizatorius buvo E. Glück, Alūksnos ev. liuteronų kunigas, išvertęs latviškai Šv. Raštą, išleistą švedų valdžios lėšomis (1689). Vidžemėje sudaryta konsistorija bažnytiniams reikalams, bet jai dar pavesta priežiūra

prieglaudų, mokyklų ir ligoninių. Visos tos reformos lygino socialinius skirtumus ir kėlė kultūros lygį; tačiau neilgai tai truko. Karoliui XII pralaimėjus Šiaurės karą, Nystado taika (1721) Vidžemė atiteko rusams.

Rusų laikai Latvijoje. Rusai pavergė L. trimis atvejais: 1710 užėmė Vidžemę, 1772 — Latgalą ir 1795 — Kuršą su Žiemgala. Visa L. atsidūrė vienose rusų rankose. Valdę per 200 metų, pradedant Vidžeme, ilgą laiką rėmėsi daugiausia vokiečiais ir stiprino jų pozicijas; tiktai XIX a. gale griebėsi rusifikacijos.

Užėmę Vidžemę, vokiškajai diduomenei rusai leido tvarkytis pagal švediškąją savo konstituciją. Pridėtas tik vienas žymus papildymas: sudarant savivaldybes rinkimuose tegalėjo dalyvauti imatrikuliuotos riterių giminės, kurių priskaityta 172. Šie privilegijuoti elektoriai lėmė visą Vidžemės gyvenimą. Jie atgavo savo dvarus, buvo atleisti nuo mokesčių ir karinės prievolės, turėjo pirmenybę gauti valdinę tarnybą, galėjo būti teisiami tiktai aukštojo teismo, bet patys teisė savo valdinius ir tarnus. Valstiečių padėtis pasidarė blogesnė negu buvo anksčiau, kadangi ir pačioje Rusijoje buvo griežta baudžiava. Iš rusų buvo perimtas įstatymas, kad žemę valdyti teturi teisę bajoriškos kilmės asmenys. Vidžemėje dėl to dar XVIII a. pabaigoje visą žemę savo rankose turėjo apie 725 dvarai. Kurše ir Žiemgaloje buvo tokia pat padėtis, nors Kuršo k-tija iki 1795 dar priklausė jungtinei Lietuvos ir Lenkijos valstybei. Visa lėmė vokiečių dvarininkai, vadinami Kuršo baronai; jų šeimų buvo apie 130. Latgaloje, rusų užimtoje 1772, privilegijuotą padėtį turėjo sulenkėję dvarininkai.

Vidžemė, Žiemgala ir Kuršas, rėmęsi vokiškumu ir protestantizmu, sudarė lyg autonominę provinciją, kad ir valdomą caro skiriamų gubernatorių. Ne visada jie buvo rusai, o valdininkai — tik vokiečiai. Vokiečių rankose buvo mokyklos, bažnyčios, teismai ir savivaldybės. Miestuose jie sudarė arti $^{7}/_{10}$ gyv.; jiems priklausė gražiausi namai, pelningos įmonės, prekybos kontoros, laisvosios profesijos. Imta gyvai svarstyti nauja misija Livonijos, kaip toliausiai į šiaurę nusikišusio vokiečių kultūros avangardo. Tartų univ. prof. C. Schirrenas 1869 rašė, kad pagal Nystado taiką Livonija neturi būti gubernatūra, o autonominė vokiečių provincija; rusai tėra joje svečiai. Vis dėlto nemaža iškilesnių vokiečių patys pasidarė rusų svečiai. Dar carienės Onos laikais (1729–40) jos vestibiulyje galėjai rasti Bironą, Löwenwaldą, Ostermanną, Münnichą ir kt. palikusius savo vardą Rusijos istorijoje. Kiek vėlesniais laikais iš vokiečių buvo 60% rusų gubernatorių, 50% — generolų ir 30% — senatorių. Vokiškosios diduomenės dalis rusėjo, o Rusijos valdymas griežtėjo. Aleksandras III 1881 pirmą kartą atsisakė tvirtinti vokiečių savivaldos teises. Sen. A. Mannaseino revizija (1882–83) iš karto pašalino 30 vokiečių valdininkų ir juos pakeitė rusais. Švietimo m-ja 1885–89 savo žinion perėmė visas mokyklas ir dėstomąją vokiečių k. pakeitė rusų; 1888 rusų k. įvesta teismuose ir įsakyta laikytis rusų įstatymų. Tais įsakymais užbaigtos dienos vokiškos autonomijos, kuri susidūrė su dviem jai priešingais siekiais: rusų noru asimiliuoti pavergtas Pabaltijo tautas ir latvių kova už savo žemę ir laisvę.

Kova už žemę. Livonijos ordino laikais latvių ūkininkai nebuvo visai pavergti: jie turėjo laisvos žemės, už ją atsilygindavo duokle arba darbu. XVI a. visi valstiečiai buvo paversti beteisiais baudžiauninkais. Kai švedai mojosi baudžiavą naikinti dar XVII a., tai Vidžemės landtagas Karoliui IX argumentavo, kad tie vergai ‚nėra dar priaugę naudotis laisve'. Panašiai buvo atsikertama XVIII a. pabaigoje, kai valstiečių laisvinimas buvo jau viešai svarstomas, nes plito liberalinės vakarų Europoje idėjos ir reiškėsi latvių valstiečių bruzdėjimas. Jis prasidėjo 1765 ir per kelerius metus apėmė visą Vidžemę. Valstiečiai puolė dvarus, žudė dvarininkus. Riaušes nuramino rusų kariuomenė, bet nauji neramumai pasikartojo 1784, 1797 ir 1802. Vokiečių dvarininkai dėl tų neramumų suskilo į dvi grupes: didžiumą sudarė konservatoriai, šaukęsi rusų ekzekucijų; mažesnioji liberalų grupė reikalavo valstiečius iš baudžiavos leisti. Iš valstiečių gynėjų paminėtini J. G. Eisenas, Hupelis, Jannau, Meckas, Gr. Siversas ir visus savo humaniškumu pralenkęs G. Merkelis, kuris brošiūra Die Letten 1796 reikalavo socialinio teisingumo ir žmoniškumo. Spaudoje keliamas balsas ir pačių dvarininkų nuojauta, kad baudžiava vis tiek turės pasibaigti, privertė ją žymiai sušvelninti (1804), o 1817–19 ji buvo panaikinta, bet žemė paliko dvarininkams. Tokia vad. ‚paukščio laisvė' valstiečių negalėjo patenkinti, tad

kilo nauji neramumai (1841). Tiktai 1861 caras Aleksandras II įsakė valstiečiams žemę palikti: jie gavo teisę per ilgesnį laiką ją išpirkti su žemės banko pagalba. Po kelerių metų (1866) įvestos valsčiaus savivaldybės panaikino dvarininkų globą valstiečiams. Kova už žemę buvo laimėta, o didesnė asmens laisvė atvėrė geresnes perspektyvas kultūriniam ir tautiniam darbui.

T a u t i n i s a t g i m i m a s. Latvių valstiečių kova už savo žemę sutapo su tautiniu pabudimu; tai vokiečiams buvo nelauktas ir nemalonus dalykas. A. Bielensteinas dar 1824 įsteigė Latvių literatūrinę d-ją (Lettisch-Litterarische Gesellschaft) tyrinėti beišnykstančios tautos kalbai ir papročiams. Liuteronų vysk. F. Walteris 1864 landtage pareiškė, kad reikia skubinti vokietinti ‚iš istorijos išnykstančių genčių nuolaužas'. To tikslo jau anksčiau siekė vokiškos dvasios spaudiniai, kaip pirmas latviškas laikraštis Latviešu Avizes (1822) ir jį sekęs Latviešu laužu draugs (1832), bet tie ‚liaudies draugai' jau buvo pasivėlinę. Iš latvių liaudies kilo veikėjų bei rašytojų, kurie spietėsi apie Ansio Leitāno pradėtą leisti latviškesnės dvasios laikraštį Mājas Viesis (1856). Bet ir šis dar buvo užstelbtas vokiečių įtakos. Tada Krišjānis Valdemārs 1862 pradėjo leisti Peterburgas Avizes; jos jau drąsiai gynė tautinius latvių siekimus. Vokiečių smarkiai užsipultas ir rusų keliems mėnesiams sustabdytas (1863), tas laikraštis dėl medžiaginių sunkumų sustojo (1865), bet latvių tautinis judėjimas jau buvo nesulaikomas. Latvius užsistojo rusų slavofilai (Samarinas, Katkovas, Aksakovas, Lamanskis). Rygos generalgubernatorius vokietis pakeistas rusu Albedinskiu (1866), kuris leido įsisteigti Rygos latvių d-jai (1868), per vienerius metus sutelkusiai 1000 narių. Draugija rengė vaidinimus, organizavo chorus ir dainų šventes, rūpinosi mokyklomis, skatino latvių k. ir tautosakos tyrinėjimus. Valmieroje didelės reikšmės turėjo mokytojų seminarija, kuriai apie 40 metų (iki 1881) vadovavo Jānis Cimze, išleidęs šimtus gerai paruoštų latvių mokytojų. Pirmoje latvių mokytojų konferencijoje (1893) Atis Kronvalds kalbėjo: ‚Latvių tautos dvasia, kadai stipri ir galinga, bet 600 metų slopinta, naujai pabudo ir ima vyrauti latvių tautoje'. Jis yra laikomas latvių tautiniu ideologu; savo tautos siekimus išreiškė brošiūra Taustiskie centieni 1872. Karlio Baumanio sukurtas ir

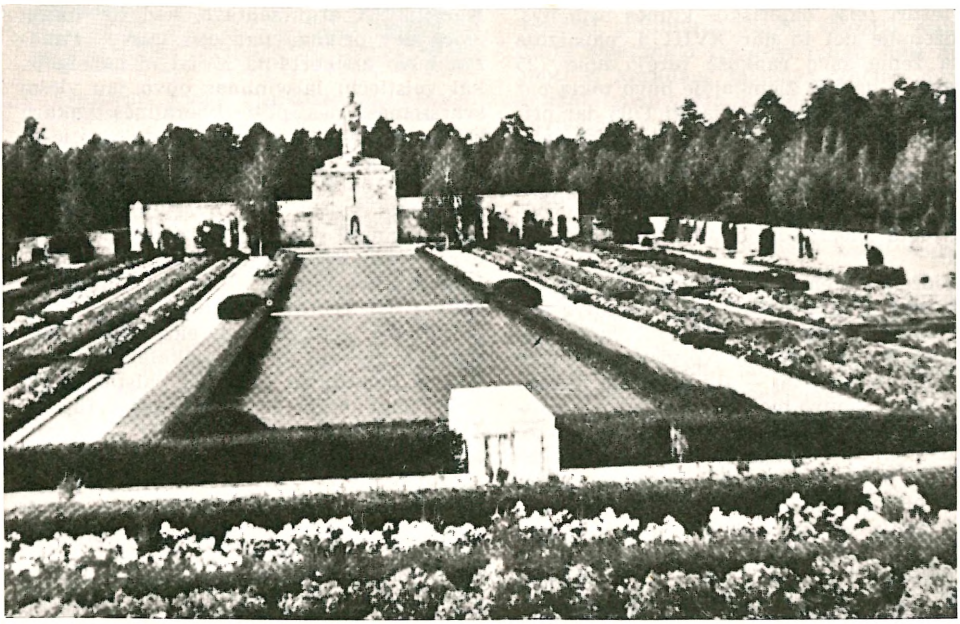

Brolių kapai Rygoje

išleistas himnas ‚Dievs, svēti Latviju' 1874 pasidarė giedamu kovos su rusais šūkiu. Tik pačiame originale vietoj ‚Latvijos' buvo įrašyta ‚Baltija'. Vėliava taip pat buvo vadinama ‚Baltijas karogs'. Laikraštis Baltijas Vēstnesis (1869), virtęs dienraščiu (1880), ėjo iki I pas. karo. Vokiečiai dar nuo XIX a. vidurio Livoniją vis dažniau buvo pradėję vadinti Baltenland. Išskyrimą pasiūlė tautinio atgimimo poetas Auseklis (m. 1879), nurodęs, kad lietuviai savo gimtinaičių kraštą vadina Latvija. Dar prieš tai kitas tautinio atgimimo veikėjas ir rašytojas Juris Alunāns (m. 1862) savo raštams buvo pasisavinęs daug lietuviškų žodžių. Atis Kronvalds buvo bendro latvių ir lietuvių kelio šalininkas. Tačiau ilgi amžiai skirtingo gyvenimo neleido abiem tautoms susiglaudinti nė bendroje Rusijos imperijoje, nors XIX a. pabaigoje sutapo abiejų laisvės siekimai ir naujos socialinės idėjos.

N a u j o j i s r o v ė. Tautinis atbudimas visus latvius jungė tiktai keletą dešimtmečių. Per tą laiką latvių tautoje atsirado didesni socialiniai skirtumai. Šalia laisvųjų ūkininkų, gražiai prasigyvenusių, susidarė bežemių samdinių ir tarnų (kalpi) luomas. Jo padėtis buvo beveik tokia, kaip seniau baudžiauninkų, tik toks skirtumas, kad samdiniai galėjo keisti ūkius ir kurdintis miestuose. Miestuose augo pramonė ir didėjo latvių darbininkų skaičius. Rygoje 1874 dar buvo tik 143 fabrikai su 12.000 darbininkų, o 1900 — jau 478 su 62.000 ir 1910 — 782 su 93.000. Iš 300.000 Rygos gyv. latvių buvo arti pusės (45% — 1897). Žymiai išaugo Liepojos uostas ir kiti miestai. Iškilo naujos socialinio ir ūkinio gyvenimo problemos, kurių romantinė tautinio atgimimo srovė nesprendė nei literatūroje, nei visuomenėje. Prieš ją iškilo nauja srovė (Jaunā srāva) su pasisavintu iš vakarų Europos realizmu, materializmu ir ateizmu. Pradžioje reiškėsi tik tautinio romantizmo literatūrine kritika (T. Zeiferts, J. Jansons), o paskui išsivystė į radikalų šviesuomenės sąjūdį, atstovaujamą Rygos laikraščio Dienas Lāpa (1886), kurio tautinė linkmė buvo nustelbta revoliucinių ir kosmopolitinių socializmo idėjų (P. Stučka, J. J. Pliekšāns-Rainis, E. Rosenberg-Aspazija). Kiti socializmo daigai žėlė mokinių būreliuose, miestuose ir kaimuose atsirado socialistinių būrelių tarp darbininkų ir samdinių. Antrasis Rygos streikas 1899 dar neturėjo vadovybės, bet 1902 jau veikė socialistų komitetai Rygoje, Liepojoje ir Ventpilyje, o 1904 susidarė dvi partijos: socialdemokratų darbininkų ir socialdemokratų. Pirmoji reikalavo nusavinti bendram naudojimui fabrikus ir dvarus; antroji siūlė dvarus žmonėms dalyti. Subrandinta neapykanta dvarininkams ir rusų valdininkams pratrūko 1905 revoliucija.

1 9 0 5 r e v o l i u c i j a, prasidėjusi Petrapily, greit persimetė į Latviją ir savo sraujumu bei aukų didumu pralenkė pačią Rusiją. 1905 I 13 pirmame susirėmime su rusų kariuomene Rygoje krito 40 darbininkų ir 200 sužeista. Darbininkai visą savaitę streikavo. Streikai prasidėjo ir kituose miestuose bei dvaruose. Revoliucininkai organizuotais būriais traukė pulti dvarų ir valdžios įstaigų. Vidžemėje sudeginta apie 70 dvarų su brangiais pilių rūmais; Kurše ir Žiemgaloje — apie 40. Buvo nuginkluojama policija, daužomi degtinės monopoliai, deginami valsčių archyvai. Revoliucininkus siutino vokiečių dvarininkų pakviesta apsaugai rusų kariuomenė, o jie patys paskui dalyvavo baudžiamoje ekspedicijoje. Carui Nikalojui II 1905 X 17 manifestu pažadėjus piliečiams daugiau laisvės ir konstituciją, Rygoje susirinkęs valsčių atstovų suvažiavimas 1905 XI 19–20 nutarė sudaryti savo savivaldybes, sulatvinti mokyklas, reikalauti steigiamojo seimo ir L. autonomijos. Tačiau gen. Orlovas ir generalgubernatorius Sologubovas, vokiečių dvarininkų padedami, 1906 baudžiamais būriais atstatė senąją tvarką. Revoliucininkų daug buvo pasmerkta mirti ir ištremta Sibiran; nukentėjo apie 3000 žmonių. Tomis aukomis vis dėlto laimėta daugiau laisvės: galėjo laisviau veikti draugijos, kūrėsi teatrai, mokyklos, stiprėjo spauda, literatūra ir menas. Rusų dūmoje dalyvavo latvių atstovai. Vienas iš jų J. Čakstė po I pas. karo išrinktas L. prezidentu.

I p a s. k a r o m e t u L. kone visą laiką išbuvo padalyta tarp vokiečių ir rusų. Fronto linija 1915 rudenį nusistojo Dauguva su prietilčiu prie Rygos. Vokiečiai Rygą užėmė 1917 IX 3, o visą Vidžemę ir Latgalą 1918 II. Tame kare reikšmingą epizodą sudarė latvių šauliai (Latviešu strēlnieki), veikę prietiltyje tarp Sluokos ir Kekavos. Rusams leidus, buvo sutelkti 9 latvių pulkai (apie 30.000 vyrų). Pirmose kautynėse (1917 X 12) tarp 3 pirmųjų kritusių buvo ir lietuvis Jonas Gavėnas iš Papilės. Antrą kartą latvių šaulių vardas

iškilo, susipynęs su bolševikų revoliucija ir steigiamojo seimo Petrapilyje išvaikymu (1918 I 15). Latvių šauliai buvo taip pat panaudoti pilietinio rusų karo įvairiuose frontuose, stoję už bolševikus; tačiau jų vadas plk. Fr. Briedis už sukilimą Maskvoje sušaudytas (1918). Imantos batalionas su 1200 vyrų grįžo namo iš tolimo Vladivostoko apiplaukdamas Aziją ir Afriką. Nesutapę su bolševikais, 1919–20 kovojo su jais pačioje Latvijoje.

Karo veiksmai L. gyventojus labai praretino. Vokiečių užimtame Kurše paliko tik kokie $^2/_3$ gyventojų; iš visos L. pasitraukė apie 800.000. Rusijoje dėl to susidarė apie 260 organizacijų bėgliams globoti; jų centrinis komitetas įkurtas Petrapilyje (1915). Aplink tą komitetą ir IV dumos atstovus J. Goldmanį ir J. Zalītį kaupėsi latvių politinė veikla. Nuvertus Rusijoje carą Nikalojų II (1917 III 15), Vidžemėje ir Latgaloje išrinktos krašto tarybos; sudaryta ir Kuršo bei Žiemgalos bėglių panaši taryba. Iš tų tarybų, organizacijų ir politinių partijų sudarytoji Tautinė Taryba 1917 XI 17–19 Valkoje priėmė deklaraciją, kuria išreikšta latvių teisė turėti nepriklausomą valstybę. Tuo tarpu vokiečiai tebesiruošė L. kolonizuoti. Kuršo vokiečių dvarininkai buvo nusistatę tam reikalui atsisakyti $^1/_3$ savo žemės; vokiečių karo vadovybei buvo pareikštas prašymas Estiją ir L. sujungti su Vokietija. Tam siekimui reikėjo ir latvių visuomenės balso, besiruošiant su bolševikais Lietuvos Brastos deryboms. Latvių d-jos namuose Rygoje sušaukta konferencija 1917 XII 22 priėmė nutarimą su Vokietija susijungti. Po Brastos taikos (1918 III 3) vokiečiai ėmėsi konkrečių žingsnių iš latvių ir estų žemių kurti Baltijos k-tiją. Jų užsimojimus palaidojo pralaimėtas karas. Karo paliaubų dieną (1918 XI 11) Anglija pripažino L. de facto. Po septynių dienų (XI 18) Tautinė Taryba iškilmingai paskelbė L. nepriklausomybę, išsirinko savo pirmininku Jānį Čakstę ir ministru pirmininku K. Ulmanį. Vokiečiai buvo pasirašę sąjungininkams trauktis, bet į jų vietą brovėsi bolševikai. Prasidėjo kovos su rusais bolševikais ir vokiečiais bermontininkais.

Kovos dėl nepriklausomybės. Dvi bolševikų ir latvių šaulių brigados įsiveržė į L. 1918 XII 3. Po trijų savaičių sudaryta L. komunistinė vyriausybė P. Stučkos (buv. naujosios srovės veikėjo ir Dienas Lapa red.). Bolševikai 1919 I 3 užėmė Rygą ir paskelbė L. sovietine respubliką. L. vyriausybė pasitraukė į Liepoją, kurią dar dengė vokiečių kariuomenė ir greitomis suorganizuotas plk. O. Kolpako latvių batalionas. Bolševikai užėmė Ventpilį ir Kuldingą; neužimtas teliko pamario ruožas aplink Liepoją ir prie estų sienos ties Valka. Lietuva paskolino latviams 3 mil. vok. markių, anglai davė kiek ginklų (jų laivai patruliavo ties Ryga ir Liepoja), vokiečiai sustiprino Liepojos ruožą savo kariuomene ir jos vadu iš Suomijos atkėlė gen. von der Goltz. Vokiečiai dar nebuvo visai praradę vilties išlaikyti L. savo rankose. Liepojoje sudaryta provokiška Andriaus Niedros vyriausybė ir stengtasi nuversti K. Ulmanio (IV 16). Sąmokslas nenusisekė dėl santarvininkų intervencijos. L. vyriausybė apie 2 mėn. išbuvo Saratovo laive. Tuo metu bolševikai buvo nuo Rygos atblokšti bendromis latvių, estų ir vokiečių jėgomis. Užėmę Rygą, vokiečiai tebesiekė remti A. Niedros vyriausybę, bet Kesio kautynės (VI 22) su latviais ir estais privertė tų kėslų atsisakyti. Santarvininkai įsakė vokiečiams išsikraustyti iš Liepojos. L. vyriausybė iš Liepojos atplaukė į Rygą (VII 8), kur jai grūmojo dar vienas pavojus. Bermonto-Avalovo su-

Laisvės paminklas Rygoje (K. Zāle)

telkta vokiečių-rusų kariuomenė (apie 51.000 vyrų), turėjusi tarsi pulti bolševikus, 1919 rudenį pasiekė Rygos priemiesčius. Gynybai vadovavo plk. J. Balodis. Priešas nuo Rygos atmuštas ir atstumtas iki Mintaujos (XI 22), o lietuvių suduotas bermontininkams smūgis prie Radviliškio (XI 23) padarė galą ir šiai avantiūrai. Liko dar vaduoti Latgalą iš bolševikų, kuriuos lietuviai laikė atstūmę iki Dauguvos. Lietuvių užimtoj Alūkstos srity formavosi latvių partizanai, veikę drauge su Panevėžio batalionu. Lietuvių kariuomenė prie Gryvos siekė Daugpilį. Toliau į rytus veikė lenkų kariuomenė, vadovaujama gen. Smigly Rydzo. L. vyriausybė jo žiniai pavedė savo karinius dalinius Daugpilio rajone. Bendru puolimu bolševikai iš Daugpilio išvyti 1920 I 3. Visa likusioji Latgala atsiimta ligi I 26. Paliaubos su bolševikais pasirašytos II 1, taika — 1920 VIII 11. Lenkams užėmus Vilnių ir puolant Kauno kryptimi, latviai pasinaudodami ta proga iš lietuvių 1920 X 12 atėmė Alūkstos sritį.

N e p r i k l a u s o m a L. Po nepriklausomybės karų pirmą kartą savo istorijoj latviai kūrė savarankią valstybę. Arbitražu nustatant sieną su Lietuva, laikytasi Kuršo ir Kauno gub. ribų. Latvijai paliko Alūkstos srity 27.451 dešimtinė žemės su lietuviškomis sodybomis. Lietuvai priskirta Palanga su Rucavos vls. dalimi — 19.105 dešimtinės kai kur su latviškomis sodybomis. Abiejų šalių pretenzijos buvo didesnės: lietuviai siekė iki Liepojos, latviai — iki Klaipėdos. Dar ir dabar latvių istorijos vadovėliuose pastebima, kad jie ‚praradę Klaipėdą lietuviams ir Valką estams' (Fr. Zalitis). Tačiau iš rusų gavo keletą valsčių, kur latvių tebuvo 4%. Su Lenkija siena sutarta tik 1929, pravesta 1933. Lenkai buvo siekę Latgalos — ‚lenkiškos Livonijos' (Inflanty Polskie), bet nepavykus užimti Lietuvos, nesiryžta pratęsti ir Vilniaus koridoriaus anapus Dauguvos. Kai kurių latvių ir lietuvių veikėjų mintis kurti bendrą Baltijos valstybę rimčiau nebuvo nė svarstyta.

L. valstybės kūrimu ir gynimu pradžioje rūpinosi Tautos Taryba (Tautas Padome) ir laikinoji vyriausybė. Tautos Tarybos pirm. visą laiką buvo Jānis Čakstė, o keturiems pirmiems ministrų kabinetams nuo 1918 XI 18 iki 1921 VI 18 vadovavo Kārlis Ulmanis. Steigiamasis seimas (Satversmes sapulce) iš 150 atstovų išrinktas 1920 IV 17–20; pirmojo posėdžio susirinkęs V 1, pirmininku toliau paliko J. Čakstę. Laikinosios vyriausybės ir steigiamojo seimo metu suorganizuotas valstybės aparatas, įvesta sava valiuta (latas), aptvarkytas švietimas, įsteigtas Rygos universitetas (1919), priimtas žemės reformos įstatymas, gauta de jure pripažinimai didžiųjų valstybių, įeita į Tautų Sąjungą Ženevoje (1921 IX 22); priimta konstitucija (1922). Konstitucija skelbė L. nepriklausomą demokratinę respubliką, kurios suvereni valdžia priklauso tautai. Įstatymus leidžia seimas (saeima) iš 100 atstovų, renkamų 3 metams. Prezidentą renka seimas taip pat 3 metams. Pirmas konstitucinis seimas susirinko 1922 XI 7; prezidentu išrinko J. Čakstę, perrinktą 1925, mirusį 1927. Kiti prezidentai buvo G. Zemgals 1927–30, A. Kviesis 1930–36 ir K. Ulmanis 1936–40. Seimai rinkti 1922, 1925, 1928 ir 1931. Pirmojo seimo pirm. buvo Fr. Vesmanis, kitų— dr. P. Kalninis. Per visus keturis seimus savo atstovus buvo pravedusios 35 politinės grupės, turėjusios nuo 1 iki 31 atstovo. I seime savo atstovus turėjo 18 politinių partijų, II — 24, III — 23, IV — 21. Daugiausia atstovų turėjo soc. dem. (iki 31), ūkininkų sąjunga (16), Latgalos krikščionys ūkininkai (8). Blokais susiskirsčius, paskutiniame IV seime soc. dem. blokui priklausė 28 (I seime buvo 38), tautiniam — 7, ūkininkų — 36, demokratiniam centrui — 12, mažumų — 17. Iš mažumų stambiausios partijos buvo vokiečių ir rusų (po 6); žydai turėjo 3 atstovus, lenkai 2. Lietuviams savo atstovui pravesti IV seiman tetrūko poros šimtų balsų. Paskutiniuose dviejuose sėimuose, prisidengę valstiečių ir darbininkų vardu, buvo ir 6 komunistų atstovai, dėjęsi su soc. dem. bloku.

Demokratine laisve, mažumų autonomija ir partijų gausumu naudojosi iš užsienių diriguojamas antivalstybinis elementas. Pačioje latvių visuomenėje skleidėsi kraštutinis nacionalizmas (Perkonkrusts), sekęs Vokietijos nacionalsocializmu. Baimė perversmo, pakurstyto iš šalies, nuvedė į diktatūrinį režimą, įvestą K. Ulmanio. Išrinktas septintą kartą ministru pirmininku (1934 III 17), buvo pasiūlęs konstitucijos reformą, kurią seimas atmetė. Tada K. Ulmanis ir karo ministras gen. J. Balodis naktį iš V 15 į 16 paskelbė karo stovį, paleido seimą ir uždarė partijas. Perversmas įvyko be aukų, bet jų vėliau atsirado kalėjime. Prezidentui A. Kviesiui baigus savo kadenciją 1936, jo pareigas

perėmė K. Ulmanis. Bolševikams Latviją okupavus (1940), buvo suimtas ir išvežtas į Rusiją.

Nepriklausomoji L. per 20 metų gražiai tvarkėsi ir kilo savo medžiagine ir dvasine kultūra, nors turėjo sunkumų aprūpinti darbu išsiplėtusius miestus, o laukų darbininkais — ūkius. Žemės reforma buvo įvykdyta visuotiniu gyventojų atsiklausimu (referendumu) ir steigiamojo seimo priimtu įstatymu (1920 IX 16). Dvarininkams palikta nuo 50 iki 100 ha, bendruomenėms — iki 50 ha. Visa kita žemė paimta valstybiniam žemės fondui; ji buvo dalijama bežemiams ir mažažemiams iki 22 ha. Smulkinti ūkius mažesniais negu 10 ha sklypais buvo neleidžiama.

Neturėdama su kaimynais teritorinių ginčų, L. galėjo ramiai tvarkytis viduje ir palaikyti gerus santykius su užsieniu. Savisaugos politinė ir karinė sąjunga su Estija sudaryta 1923 IX 1. Su Lietuva arčiau susirišti kliudė opus Vilniaus konfliktas, dėl kurio latviai nenorėjo įsipykti lenkams. Pabaltijo valstybių santarvė sudaryta tik 1934 IX 12 Lietuvos iniciatyva. Su Sov. Rusija pasirašyta nepuolimo sutartis 1932 II 5 ir pratęsta 1934 IV 4 ligi 1945 XII 31. Kilus II pas. karui (1939 IX 1), Maskva savo sutartį sulaužė.

S o v i e t ų o k u p a c i j o s. Karo išvakarėse 1939 VIII 23 Sov. Rusija su Vokietija susitarė, kad Pabaltijo valstybes rusai gali okupuoti jiems tinkamu metu. Dalinė okupacija įvykdyta jau po 6 savaičių visose trijose valstybėse. 1939 X 8 Rusija primetė L. bendro gynimosi sutartį, įvedė 30.000 raudonarmiečių, paėmė savo kontrolėn Rygos įlanką, apstatė pamarį artilerija ir užėmė aerodromus. Visa tai rodė Maskvos nusistatymą nepriklausomą L. visai pavergti. L. vyriausybė 1940 V 7 nutarė, kad tokiu atveju aukščiausios valdžios funkcijos tenka L. ministrui Londone Karliui Zāriniui, o po jo — ministrui Vašingtone Alfredui Bilmaniui (m. 1948). Nutarimas buvo padarytas dar laiku, nes 1940 VI 15–17 rusų kariuomenės banga užliejo Lietuvą, L. ir Estiją. Atvykęs į Rygą Maskvos emisaras A. Višinskis nušalino nepriklausomos L. vyriausybę ir sudarė bolševikinę A. Kirchenšteino (1940 VI 20). Prez. K. Ulmanis paliktas pareigose iki 1940 VII 21, kai susirinko liaudies seimas, rinktas klastotai, ir nutaręs L. įjungti į Sov. Rusiją. Įjungimas paskelbtas Maskvoje 1940 VIII 5. L., pramintoje 15 sovietine respublika, prasidėjo bolševizacija, teroras, trėmimai į Sibirą ir sukurtų tautinių institucijų ir kultūrinių vertybių naikinimas. Masinio trėmimo dienomis (1941 VI 13–15) suimta ir Sibiran išvežta per 16.000. Nuo 1940 VII 17 iki 1941 VII 5 nužudyta 1355, neskaitant žuvusiųjų išvežtųjų. Bolševikai darė tą patį, kaip ir pirmosios okupacijos trumpame laikotarpyje (1919 I 3—1919 V 22), kai nepriklausomai L. kuriantis siautėjo bolševikinė P. Stučkos vyriausybė.

Antroji žiauri bolševikų okupacija truko iki 1941 VII 5. Rusai buvo išvyti į rytus žygiavusios vokiečių kariuomenės. Vokiečių okupacijos laikais (1941–44) daug latvių išvežta darbams Vokietijon, nemaža buvo suimtų ir kalinamų už laisvės siekimą ir rezistencinį sąjūdį. Tačiau buvo sudarytas kraštui ginti ir latvių legionas vokiečių karinės vadovybės žinioje, kai bolševikai vėl artėjo prie Latvijos. Kuršo vadinamame ‚katile' prie Liepojos latvių legionas su vokiečiais laikėsi iki pat karo pabaigos (1945 V 8).

Po karo trečioji rusų okupacija, tokia pat žiauri kaip ir pirmosios dvi; ilgiau užtrukdama nusineša dar didesnes aukas, kurių šiuo metu negalima tiksliai nė apskaičiuoti. Gerai tėra žinoma, kad tuojau po karo Liepojos, Kuldingos ir Ventpilio koncentracijos stovyklose buvo nuo 20.000 iki 25.000 suimtųjų; beveik visi išvežti Rusijon. Iš Vidžemės ir Latgalos tik per vienerius metus (1944) ištremta apie 50.000. Masiniai trėmimai kartojosi beveik kasmet iki 1949. Mažesni suiminėjimai ir išvežimai tebevyksta visą laiką. Latvių vieton atkeliami rusai. Gyvenimo lygis dėl bolševikinės santvarkos nusmukęs ir žemas, tautinės kultūros pažanga sulaikyta.

Geležinė siena nuo tėvynės skiria bėglius, kurių daugiausia yra JAV (35.000), Australijoje (19.000), Anglijoje ir Kanadoje (po 8000). Užsienin išbėgę latviai veda kovą už savo krašto išlaisvinimą. Tai akcijai vadovaujantieji veiksniai yra Švedijoje, Vokietijoje ir JAV.

L. Arbusov, Grundriss der Geschichte Livlands 1908; *Fr. Balodis*, Latvia and Latvians (Journ. of Centr. European Aff., nr. 3, 1947); The Baltic States (Prepared by Royal Inst. of Intern. Aff., Oxford, 1938); *A. Bilmanis*, History of Latvia 1951; *Chambon*, Origines et histoire de la Lettonie 1933; Communist Takeover and Occupation of Latvia (Special Report No. 12 of The Select Committee on Communist Agression, Washington, 1954); Dokumenti par tautas atmodas laikmetu 1939; *P. Dreimanis*, Latvju tautas vēsture 1957; *M. Ebert*, Die baltischen Provinzen 1913; Livonijos vokiečiai pagrįžo namo (Židinys, nr. 3, 1940); *G. Merkel*, Die Letten 1796; *J. Pa-*

leckis, Latvija 1938; *Th. Schiemann*, Russland, Poland und Livland 1886; *A. Schmidt*, Dominium maris Baltici 1936; *Seraphim*, Baltische Geschichte im Grundriss 1908; *A. Spekke*, History of Latvia 1955; *J. Šliūpas*, Lietuvių-latvių respublika ir šiaurės tautų sąjunga 1918; *P. Šmits (red.)*, Die Letten 1930; *A. Švabe*, Histoire du peuple letton 1953; *M. Vasmer*, Die Ostgrenzen der baltischen Stämme 1932; *M. Walters*, Lettland, seine Entwicklung zum Staat 1923; *R. Witram*, Geschichte der baltischen Staaten 1939; *Fr. Zalītis*, Latvijas vēsture 1947; *T. Zeiferts*, Latvijos istorija (J. M. Laurinaičio vert.) 1927. *S.Suž.*

Latvių kalba antra gyvoji rytų baltų (žr.) kalba, kalbama L., išeivių ir tremtinių Sov. Rusijoje, taip pat Š. Amerikoje, Švedijoje ir Australijoje, iš viso nepilni 2 mil. kalbančiųjų.

Vardas. Patys vadinasi latvieši (vs. latvietis), arba rečiau latvji (vs. latvis). Tačiau visiems L. gyventojams šis vardas yra prigijęs tik naujaisiais laikais. XIII a. šaltinių liudijimu iš seno taip vadinosi tik rytinės L., būtent Latgalos gyventojai. Livonijos Henrikas (žr.) savo kronikoje juos paprastai vadina lot. Letti, Lethi, nors pradžioje paaiškina, kad tikrasis vardas esąs Lethigalli (Lethos, qui proprie dicuntur Lethigalli). Ir XI a. rusų Nestoro metraštis pažįsta lytį Lětĭgola, vėlesni D. Naugardo ir Pskovo metraščiai Lotygola (ir iškreipta Lotygora), o vienas 1264 Polocko dokumentas mini Lotygolĭskaja zemlja. Šaknis lat- sietina su upių vardais Late (Langės žodyne), Latupe (rytų Vidžemėje) ir *Latà (lenk. Łota, Vilniaus krašte). Kaip rodo Rimšės šnektos latùkas, -ė ‚latvis, -ė', pirminė vardo lytis bus buvusi *latis. Tai patvirtina ir lenk. łotysz bei sen. rus. lotyš (dabar: latyš), kur prisegta tik slaviška menkinamoji priesaga (plg. rus. golyš ‚plikšis, nuogalis', glupyš ‚kvailutis'). Lotyniškojo ir vokiškojo vardo Lette(n) šakninis balsis greičiausia gautas iš lybių (plg. jų ir est. Lätt' ‚latvis'), su kuriais vokiečiai visų pirma susidūrė Rygos pajūryje. Iš *Lata ar Late su priesaga -uva išsivesta *Latuva (plg. Latuvà, deš. Šventosios intakas ir tos apylinkės XIV a. dokumento piliakalnis Lettow), o iš šios gyventojų vardas latuvis (latvių aukštaičių tarmėse). Kraštui vadinti seniau, matyti, vartota ir lytis Latva (plg. lenk. Łotwa ir Vidžemės bei Kuržemės vietovardžius Latve, Liellatva, Latvasas, Latvases), iš kur pasidaryta latvis, o toliau su asmenų žymimąja priesaga -ietis ir latvietis (plg. liet. Vókia ir vókietis = lat. vācietis).

Istorija. Latvių k., būdama labai artima lietuvių k., apskritai yra už šią naujoviškesnė, raidoje toliau pažengusi ir labiau suprastėjusi tiek garsų, tiek lyčių atžvilgiu. Lyginant lietuvių k. lytys eina latvių k. tartum prolytėmis. Todėl ir latviams sunkiau išmokti lietuviškai, nei lietuviams latviškai. Mat iš kur latvis gali žinoti, kad jo ruoka lietuviškai turi skambėti ranka, jei lat. duot, lietuviškai mokantis, tereikia pridėti net nebūtiną galūnę.

Nuo lietuvių, o iš dalies ir prūsų k. latvių k. skiriasi šiomis svarbesnėmis naujybinėmis ypatybėmis. Fonetikoje: 1. Žodžio kirtis atitrauktas į pirmąjį skiemenį ir nebekilnojamas. 2. Jau pralatviškos yra trys priegaidės: lauztinė, kylančioji ir krintančioji (lat. lauztā, stieptā, krītošā), kurioms lietuvių k. atliepia stumtinė (tvirtapradė) ir tęstinė (tvirtagalė), pvz. rîts, mãte, dràugs = rýtas, mótė, draũgas; kylančioji ir lauztinė išriedėjo iš tos pačios prabaltiškos akūtinės priegaidės, pastaroji, kur prokalbėje būta galūninio kirčio, pvz. âzis = ožỹs, rîts iš *rītàs (plg. ds. rytaĩ). 3. Priebalsiai k, g prieš priešakinius balsius, kaip ir kuršių k., išvirto afrikatomis c, dz, pvz. cept, dzīsla — kèpti, gýsla. 4. Vietoje lietuvių išlaikytų prokalbinių šnypščiamųjų š, ž tariama, išvien su kuršiais ir prūsais, švilpiamieji s, z, pvz. siens, ziema = šiẽnas, žiemà. 5. Netikrieji dvibalsiai an, en, in, un, kartu su žiemgaliais, verčiami uo, ie, ī, ū, pvz. luogs, pieci, dzīt, lūks = lángas, penkì, giñti, lùnkas. 6. Prokalbiniai junginiai tj, dj, sj, žj yra išvirtę š, ž, pvz. vācieša, brieža, šūt, eža = vókiečio, bríedžio, siũti, ẽžio. 7. Galūniniai dvibalsiai suvienabalsėja, ilgieji balsiai sutrumpinti, o trumpieji nukritę, pvz. daru, dari, cẽļu, cēli = daraũ, daraĩ, kẽliau, kẽlei, saka, žeme, naktis, lietus = sãko, žẽmė, nãktys, lietũs, nes, ceļ, gul, laukuos = nẽša, kẽlia, gùli, laukuosè. Kaityboje: 1. Įvardinė naudininko galūnė vartojama ir o-kamieniams daiktavardžiams, pvz. tam jaunam vīram = tám jaunám výrui, tiem jauniem vīriem — tíems jauníems výrams. 2. Įnagininko linksnis vienaskaitoje sutapo su galininku, o daugiskaitoje su naudininku, pvz. draugu, galvu, zāli, nakti, alu, akmeni = draũgą, draugù, gálvą, gálva, žõlę, žolė, nãktį, naktimì, ālų, alumì, ākmenį, akmenimì, draugiem, galvām, zālēm, naktīm, akmeņiem = draugáms, draugaĩs, galvóms, galvomìs, žolėms, žolėmìs, naktìms, naktimìs, akmenìms, akmenimìs.

3. r-kamieniai daiktavardžiai ir u-kamieniai būdvardžiai yra visai išnykę, o kitų priebalsinių kamienų tik pėdsakai likę, pvz. mãte, mãtes, mãti = sen. liet. mótė, km. móteres, móterį, salds, salda, akmens, suns, suna — saldùs, saldaũs, akmuõ, šuõ, šuñs (plg. trm. saĮdžio, ãkmenas, šùnis, šùnio). 4. ākamienė vienaskaitos vietininko galūnė perkelta ir į o-kamienius daiktavardžius, pvz. ne tik galvā, bet ir namā = galvojè, namè. 5. Tariamojoje nuosakoje viena lytis apibendrinta visiems asmenims ir skaičiams, pvz. nestu = nèščiau, nèštumei, nèštų, nèštume, nèštute. 6. Sudaryta nauja reikiamybės nuosaka, pvz. man, tev, mums, jāiet ‚man, tau, mums reikia eiti'. 7. Naujadarinės veiksmažodžių būtojo laiko lytys, pvz. sacīju (bendratis: sacīt) = sakiaũ, meluoju (bendratis: meluot) = melavaũ (ir melúoju). 8. Dviskaitos išlikę tik pėdsakai.

Latvių k. išsiskyrimą iš bendrosios rytų baltų prokalbės ir jos greitesnę raidą galima aiškinti keliomis priežastimis. Visų pirma latvių protėviai priešistoriniais laikais į dabartines gyvenamąsias vietas (Latgalon) kėlėsi iš į pietus nuo Dauguvos buvusių jų pirmykščių sodybų. Antra, ten nusikėlę jie susidūrė ir iš dalies sumišo su vietinėmis suomiškomis kiltimis. O trečia, jau istoriniais laikais, vyko gyventojų kilnojimas ir sulatvėjo senosios sėlių, žiemgalių ir kuršių kiltys. Visos tos aplinkybės turėjo skatinti kalbos raidą ir tuo pačiu pastūmėti ją prastėjimo keliu. Netenka abejoti, kad nemaža čia bus veikęs ir svetimasis posluoksnis (substratas). Juo greičiausia aiškintina kirčio atitraukimas, baltiškųjų š, ž išvertimas s, z ir gal net laužtinės priegaidės atsiradimas. Juk šią priegaidę kaip tik pažįsta lybių ir estų kalbos. Analogijai plg. žodžio pradžios kirčiavimą čekų ir lužičėnų kalboje, atsiradusį ne be vokiškos ar kitos kurios senesnės įtakos. Lybių įtaka latvių k. yra tiek žymi, jog dėl jos yra net susidariusi atskira tomininkų tarmė, kurioje, priešingai baltų kalbų sistemai, beveik visai nebeskiriama gramatinė giminė. Bet iš kitos pusės vėl klaidingas H. Hirto (žr.) teigimas, kad latvių k. tesanti koloninė lietuvių k. (das Lettische ist eine Kolonialsprache des Litauischen), išmokta svetimos tautos.

Be anksčiau minėtųjų naujybinių ypatybių latvių k. dabar nuo lietuvių k. daugiausia skiriasi žodynu. Pvz. lat. dēls, gailis, guovs, melns, mežs, nāve, sarkans atliepia liet. sūnùs, gaidỹs, kárvė, júodas, miškas (bet plg. ryt. mėdžias, giria'), raudónas. Arba vėl griežtai skiriasi tų pačių žodžių reikšmės, pvz. lat. debess, duona, dvēsele, māksla, māsa, nauda, purvs, spalva, valuoda, zuobs reiškia dangų, (duonos) papentį, sielą (plg. dvėsėlė ‚nudvėsėlis, padvasa'), meną, seserį (plg. móša ‚vyro sesuo'), pinigus, raistą, plunksną, kalbą, dantį (plg. žaĩbas ‚kampas, skvernas'). Vietoje paveldėtinių liet. duktė, kélnės, laĩsvas, lavónas, mėtai, sóstas, žmogùs latviai vartoja skolinius meita, bikses, brīvs, līĮkis, gads, truonis, cilvėks. Bet iš kitos pusės, pvz. vietoje mūsų slavybių miēstas, šviēžias latviai turi savus žodžius pilsēta (pils ‚pilis' + sēta ‚tvora') ir svaigs. Skiriamasi ir skoliniais, pvz. lat. burkāns, kruogs, kūka, luode, ziepes yra vokiškos kilmės, o tos pačios reikšmės liet. morkà, karčiamà, kulkà, muĩlas skolinti iš slavų. Apskritai, dėl istorinių sąlygų, latvių k. vokiškų skolinių, ypačiai iš vokiečių žemaičių k., daug daugiau nei lietuvių k. (išskyrus M. Lietuvą). Vokiška įtaka gana žymi ir frazeologijoje bei sintaksėje. Rusiškų skolinių aiškiai išskiriami du sluoksniai. Senasis, iš priešordininių laikų, dar rodo ilguosius balsius bei dvibalsius, taip pat i, u iš sen. rus. vad. pusbalsių ĭ, ŭ, pvz. grāmata ‚knyga', grėks ‚nuodėmė', krievs ‚rusas', karuogs ‚vėliava', muita ‚muitas', kristīt ‚krikštyti', dukurs ‚šeškas'. Ordino viešpatavimo metu visai susilpnėjusi rusiškoji įtaka vėl sustiprėjo L. patekus rusų valdžion. Slaviškoji įtaka stipresnė Latgaloje. Ji reiškėsi net tarminėje fonetikoje. Be rusų ir gudų k. čia vėliau veikė ir atneštinė lenkiška įtaka, ypačiai per bažnyčią ir dvarą. Yra nemaža ir lybiškų bei estiškų skolinių, ypačiai tomininkų tarmėje ir Estijos pasienyje. Bet kai kurie jų ir visuotinai vartojami, pvz. laulāt ‚sutuokti', laulība ‚santuoka, jungtuvės', kāzas ‚vestuvės' (šie terminai bus paplitę vokiečiams pirma krikščionybę ėmus skelbti lybių srityse), launags ‚pavakariai (valgis)', sēne ‚grybas'. Lybiškos kilmės yra ir latviškasis Mintaujos vardas J e l g a v a. Čia betgi pažymėtina, kad baltiškų skolinių suomių kalbose žymiai daugiau ir jie visi labai seni. Lietuvių ir latvių tarpusavio skolininės įtakos reiškiasi tik pasienio ruožo tarmėse, bet lietuviškos kiek daugiau Latgaloje, kur yra sulatvėję nemaža lietu-

Latvija

vių. Ir Daugpilis (lat. Daugavpils) senovėje yra dėvėjęs lietuvišką N a u j i n i o vardą.

Kai kurių su latviais bendrų raidos ypatybių, kaip pvz. kirčio atitraukimas, laužtinė priegaidė (šiaurės žemaičiuose), galūnių trumpėjimas ir kritimas, pastebima ir lietuvių k. ploto šiaurėje, išskyrus tik pačius galinius rytiečius puntininkus. Dėl to gali būti kaltas kuršių ir žiemgalių posluoksnis, istoriškai patvirtintas Lietuvos šiaurėje. Nors apie kuršių ir žiemgalių k. trūksta tikslesnių žinių, tačiau galima spėti jas buvus artimesnes latvių nei lietuvių k. Dar tenka pastebėti, kad lietuvių k. kiek artimesnė latvių aukštaičių tarmė, o iš lietuvių latviams — žemaičių.

Nuo XIII a. pradžios istoriniuose paminkluose išlikę tikriniai vardai neabejotinai rodo, kad pagrindinės latvių k. fonetinės ypatybės jau buvo išriedėjusios prieš 1200, o tos raidos pradžia gali siekti 800 po Kr., kada latvių jau pastoviai buvo įsikurta šių dienų L. rytuose. — Latvių r a š t o paminklai, kaip ir lietuvių, siekia tik XVI a. Katalikų 1585 katekizmo vertimas veik 40 metų vėlesnis už mažvydinį. Visi pirmieji paminklai vokiečių darbo vertimai, rašyti labai keista, netikslia to meto vokiečių žemaičių rašyba. Jų kalba netaisyklinga, stačiai laužyta, painiojamos ir numetamos galūnės. Bet ir iš tų trūktinų paminklų matyti, kad XVI a. latvių k. beveik nesiskyrė nuo šių dienų kalbos. Tik daugiskaitos naudininkas paprastai dar vartojamas su -s, pvz. tiems bērniems, zīmēms, acims, bet tokių lyčių pasitaiko dar ir dabar Kuršo pajūrio šnektose, ypačiai Lietuvos pasieny ir, be to, kopininkų kuršių kalboje Užmary. Senuosiuose paminkluose dar nemaža ir vietininko lyčių su -n, pvz. krustan sists, ļaunan paduoman, zemen kāpis, trešan dienan, kur dabar besakoma: krustā sists ‚kryžiun prikaltas', ļaunā paduomā ‚pikton pagundon', zemē kāpis ‚žemėn nužengęs', trešā dienā ‚trečioje dienoje'. O fonetikoje priebalsis s samplaikose su minkštaisiais ķ, ļ, ņ, atrodo, dar nebuvo išvirtęs š, pvz. vietoje dabartinių šķirt, viņš paminkluose rašoma skirt, wings, kurie skaitytini śkirt, viń̦s.

T a r m ė s. XIV–XVI a. sulatvėjus senosioms baltų kiltims (žiemgaliams, sėliams, kuršiams) bei daugumui lybių ir tuo būdu latvių k. apėmus visą L. plotą, susidarė trys pagrindinės tarmės: a u k š t a i č i ų

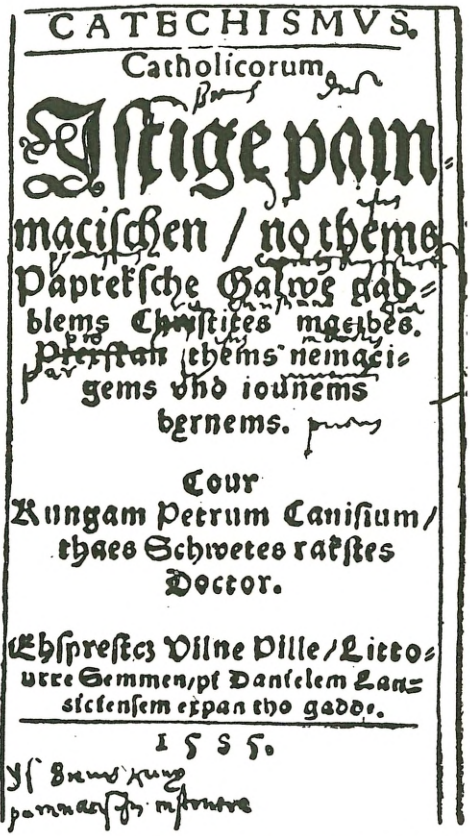
CATECHISMVS.
Catholicorum
Istige pam-
macischen / no thems
Paprekſche Galwe gab-
blems Christites macibes.
Prexſkan thems nemaci-
gems vnd iounems
bernems.
Cour
Kungam Petrum Canisium /
thaes Schwetes rakstes
Doctor.
Ehsprestcz Vilne Pille / Litto-
urre Semmen / pi Danielem Lan-
siciensem expan tho gadde.
1585.

Pirmoji latviška knyga, išleista Vilniuje 1585

(lat. augšzemnieki, Latgaloj, Vidžemės rytinėje dalyje ir į pietus nuo Dauguvos), t ó m i n i n k ų (lat. tāmnieki, Kuržemės šiaurės vakaruose ir, be to, už Rygos įlankos Vidžemės pajūryje) ir v i d u r i e č i ų (lat. vidus dialekts, vidurio L., plačiu ruožu nuo Lietuvos iki pat Estijos sienos). Aukštaičių pietų vakarų šnektos, kur turi mažiau aukštaitiškų ypatybių, vadinamos s ė l i š k o m i s (lat. sēliskās izluoksnes), o visoms šnektoms, kur pasireiškia kuršių kalbos įtaka, vėl taikomas k u r š i š k ų j ų (lat. kursiskās izluoksnes) vardas. Pagaliau bendru ž e m a i č i ų (lat. lejzemnieki) vardu apimamos visos neaukštaitiškosios tarmės ir šnektos.

B e n d r i n ė k a l b a. Ji remiasi viduriečių tarme, fonetiškai senoviškesne bei lengvesne ir mažiau suskilusia šnektomis. Morfologiškai už viduriečių tarmę senoviškesnė tomininkų ir ypačiai aukštaičių tar-

mė. Labiausiai artima bendrinei kalbai Mintaujos apl. šnekta. Vidurietiškai rašyti jau ir pirmieji latvių k. paminklai, net katalikiškieji, skirti aukštaitiškai kalbančiai Latgalai. Tik XVIII a. Latgalos katalikų raštuose įsigali vietinė aukštaičių patarmė. Palaikoma katalikų Bažnyčios ir latgaliečių visuomenės veikėjų (K'emps, Trasuns), ji ir iki šiol tebevartojama, nors ir nepajėgia atsispirti galingai bendrinės kalbos bangai. — Senojo laikotarpio rašomajai kalbai žymių nuopelnų turi J. Mancelis (žr.), pirmas rašęs tikrai gyva ir, palyginti, taisyklinga žmonių kalba. Jis latvių raštams pritaikė ir naujosios vokiečių aukštaičių k. rašybą, kuri, su nedideliais pakeitimais vad. ‚senosios' rašybos vardu latvių spaudoje vartota iki pat paskutiniųjų laikų. Be to, atskirai pažymėtinas E. Glikas (žr.), išvertęs latviškai visą Šv. Raštą. Su tautiniu atgimimu XIX a. rašomosios kalbos ugdymą perima jau patys latviai. Jos didieji puoselėtojai buvo J. Alunanas (žr.) ir A. Kronvaldas (žr.), pirmieji latvių praktikai kalbininkai, gausiai kūrę naujadarų (vien Alunanui jų priskiriama apie 500) ir apskritai latvių k. padarę kultūrine kalba. Tarp ko kita Alunanas kraštų pavadinimams pasiūlė vartoti lietuvišką priesagą -i j a, pvz. Anglija, Baltija, Krievija, o lytį L a t v i j a galutinai latvių raštijoje prigydė tik M. Auseklis (žr.). Naujų žodžių kūrybai griebtasi ir lietuvių, net prūsų k. Pvz. lat. ķermenis ‚kūnas (fizinis)' Kronvaldo paimtas iš prūsų k., o įsivedant naujažodį v e i k a l s ‚parduotuvė' net suklysta dėl reikšmės. Mat Nesselmanno (žr.) žodyne liet. v e i k a l a s visų pirma verčiamas vok. Geschäft, kuris, žinoma, gali reikšti ir parduotuvę. Bet tikruoju latvių bendrinės k. tėvu laikytinas K. Mülenbachas (žr.), mokytas specialistas kalbininkas ir pats puikus stilistas. Jo vaidmuo toks pat, kaip mūsuose J. Jablonskio. Pagaliau jie ir asmeniškai buvo pažįstami, o jaunesnis Jablonskis, rodos, bus gavęs iš Mülenbacho kai kurių paskatų savo kalbinei veiklai bei jos žmoninei gryninamajai krypčiai. Moderninės latvių poetinės k. kultūrai didžiausios įtakos vėl turėjo Rainis (žr.), tiek savo paties veikalais, tiek pasaulinių klasikų vertimais. Šalia daugelio kalbininko kritikos neišlaikančių ir neprigijusių naujadarų jo sukurta ir vartosenai labai pagaulių trumpų žodžių, pvz. ilgas ‚lūkesčiai', mīla ‚meilė' (poetinei kalbai vietoje ilgesnės mīlestība ‚t. p'). Jau prieš I pas. karą kalbos klausimai dažnai ir gyvai buvo svarstomi Rygos latvių draugijos (Rīgas Latviešu Biedrība) mokslinėje komisijoje. Jos jau 1911, daugiausia Mülenbacho ir Endzelyno rūpesčiu, buvo paruoštas ir paskelbtas naujosios rašybos projektas, kuriuo atsisakyta ir nuo tradicinio vad. gotiškojo raidyno. L. gavus nepriklausomybę, ši lotyniškoji rašyba įstatymo keliu 1922 įvedama mokyklose ir valstybinėse įstaigose. Galutinai ji pakeitė gotiškąją periodinėje spaudoje K. Ulmanio (žr.) įsakymu 1934. Latvių k. tapus valstybine, kuriantis naujoms įstaigoms, steigiantis savoms mokykloms, ypačiai universitetui, pajusta specialinių terminų trūkumas. Tam prie švietimo m-jos buvo sudaryta terminologijos komisija, kuri paruošė nemažą skaičių įvairių sričių terminų ir išleido juos atskiru leidiniu. Grįžus Latvijon J. Endzelynui ir P. Šmitui (žr.), nuo 1920 jau jų tęsiamas Mülenbacho varytas bendrinės kalbos kultūros darbas. Čia žymų vaidmenį suvaidino sekcijos, vadovaujamos Endzelyno, savaitiniai susirinkimai. Juose, dalyvaujant mokytojams, laikraštininkams ir šiaip besidomintiems kalbos kultūra, buvo svarstomos įvairios grožinės literatūros ir periodinės spaudos ydos, vartosenos normos ir rašybos bei tarties dalykai. Sekcijos nutarimai vėliau skelbta atskirais leidinėliais spaudoje. Pasirodo ir rašybos žodynų, pirmas Endzelyno redaguotas (1924), žymiai didesnis E. Blesės (1933), o paskutiniojo karo metu (1944) platesnės kalbininkų komisijos paruoštas. Nepriklausomoje L. nustatytosios rašybos apskritai tebesilaiko ir 1951 sovietinė Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca. Tik atmesta Endzelyno įvesta, bet nespėjusi dar prigyti savotiška, originalines kalbas sekanti tarptautinių žodžių rašyba.

T y r i n ė j i m a i. Pirmieji grynai praktinio pobūdžio gramatiniai darbai ima rodytis jau XVII a. Apie 1630 Aizkrauklės kunigas J. G. Rehehusenas parašo menkavertę Manuductio ad linguam Lettonicam, išspausdintą tik 1644. Jau žymiai geresnis ir pilnesnis (ypačiai vertingas morfologijos skyrius) yra H. Adolphio Erster Versuch einer kurtz-verfassten Anleitung zur lettischen Sprache 1685. Tais pačiais metais pasirodė vėl menkavertė G. Dresselio Ganz kurtze Anleitung zur lettischen

Sprache. Jau XVIII a. išleistos Latgalos dvasininkams skirtos gana trūktinos Dispositio Imperfecti ad Optimum seu Rudimenta grammatices Lotavicae 1732 (viduriečių ir aukštaičių tarmių mišiniu) ir šia bei Adolphio gramatika besiremianti Lottavica grammatica 1737 (viduriečių tarme). Dviem leidiniais (1761 ir 1783), su vertinga originalia medžiaga, pasirodė G. F. Stenderio Lettische Grammatik. O Harderio Anmerkungen und Zusätze Stenderio gramatikai (1790, ²1809) pirmą kartą latvių k. lygina su lietuvių k. Iš vėlesnių suminėtina Tartu univ. latvių k. lektoriaus O. Rosenbergerio Formenlehre der lettischen Sprache 1830 ir Der lettischen Grammatik 2. Teil: Syntax 1852, H. Hesselbergo Lettische Sprachlehre 1841 (remiasi Mintaujos tarme) ir svarbi A. Bielensteino (žr.) Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen erklärend und vergleichend dargestellt 1863–64 (2 tt.). Jau latvio parašyta yra A. Stersto Latviešu valodas mācība 1879–80 (3 dalys). 1907 pasirodė pavyzdinga Endzelyno ir Mülenbacho Latviešu gramatika, kartota keliais leidimais. Visa vainikuoja kapitalinė ir lyginamoji Endzelyno Lettische Grammatik 1922, kurios antras papildytas latviškas leidimas Latviešu valodas gramatika pasirodė 1951. Universiteto reikalams išleista jos santrauka Latviešu valodas skaņas un formas 1938 (po karo dar perspausdinta Vokietijoje). Aukštaičių latgaliečių tarmei parašytos lenkiškos Akelevičiaus (1817) ir Kosovskio (1853) gramatikos ir latviška Trasuno (žr.) Latvīšu volūdas gramatika 1921. — Pirmas vokiškai-latviško žodyno bandymas yra Mancelio Lettus 1638. XVII–XIX a. pasirodo visa eilė praktinių žodynų: Dresselio (1677), Elgerio (1683), Langijaus (1685, rankraštinis, E. Blesės išleistas 1936), Depkino (1704), Elverio (1748), Langės (2 dalys, 1772–77), Stenderio (1789), Kurminio (1858, latgališkas) ir platesnis, jau su moksline pretenzija vysk. Ulmanio Lettisch - deutsches Wörterbuch 1872. Pagrindinis yra visais atžvilgiais modernus keturių tomų Mülenbacho Lettisch-deutsches Wörterbuch 1923–32, redaguotas ir papildytas Endzelyno. Jo dar pridėtos ir žodžių etimologijos. 1934–45 šiam žodynui išėjo du tomai papildų, paruoštų Endzelyno ir E. Hauzenbergos-Šturmienės. Visi šeši tomai naujai perspausdinti Čikagoje (paskutinis tomas 1957) latvių kalbininkų būrelio. — Latvių tarmių tyrimui pradžioje daugiausia yra padarę vėl Endzelynas su Mülenbachu, apkeliavę, pradedant 1900, visą L. Jau nepriklausomoje L. šis darbas tęsiamas visų pirma univ. ribose. Latvių filologų d-jos (Latviešu Filologu Biedrība) leidžiamame žurnale Filologu Biedrības Raksti (nuo 1921) paskelbta gerokas skaičius šnektų aprašų. Nuo 1929 tarminės medžiagos rinkimu rūpinosi Folkloras krātuve, o platesniu mastu tarmių tyrimą organizavo 1935 įsteigta Valodas krātuve. Jau karo metu, daugiausia V. Rūķės, buvo atlikti paruošiamieji darbai latvių k. atlasui. — Tikrinių vardų srityje Endzelyno paskelbta Latvijas vietu vārdi (2 dalys, 1922–26) ir 1956 Latvijas PSR vietvārdi I (A–J), kur įtraukta ir vėliau surinktoji vardinė medžiaga, be to, duodama atitikmenų iš lietuvių ir prūsų k. Anksčiau J. Plakis yra paskelbęs Kuržemės (1936) ir Žiemgalos (1939) vietovardžių rinkinius (kartu su XIX a. dokumentinėmis pavardėmis). Senuosius latvių asmenvardžius yra nagrinėjęs E. Blesė (Latviešu pērsonu vārdu un uzvārdu studijas 1926). Jo išleistas ir pavardžių rašybos žodynas Uzvārdu pareizrakstības vārdnīca 1927.

Antrosios sovietų okupacijos metu visas latvių k. tiriamasis darbas sukoncentruotas Latvijos mokslų akademijos kalbos ir literatūros instituto kalbos skyriuje, vadovaujamame Endzelyno.

Iš užsieniečių kalbininkų, tyrinėjusių latvių k., paminėtini A. Bezzenbergeris, R. Ekblomas, J. Zubatý ir mūsų K. Būga.

K. Būga, Latviai (Lietuvių kalbos žodynas I, 59–61); *J. Endzelīns,* Die Letten und ihre Sprache (Die Letten 1930); *E. Blese,* Die Entwicklungsphasen der lettischen Sprache (ten pat); *A. Augstkalns,* Mūsu valoda, vinas vēsture un pētītāji 1934; *J. Endzelynas,* Baltų kalbų garsai ir formos 1957 (1948 latviško leidimo vertimas); *A. Günther,* Altlettische Sprachdenkmäler in Faksimiledrucken, 2 tt., 1926. Vadovėliai ir žodynai: *J. Endzelin,* Lettisches Lesebuch 1922; *J. D. Prince,* Practical Grammar of the Lettish Language 1925; *Ch. Barret ir E. Blesse,* Grammaire pratique de la langue latvienne 1928; *V. Baltina-Bērzina,* Latviešu valodas gramatika ³1946; *R. Grabis, G. Ārensone ir V. Niedra,* Latviešu valodas gramatika 1956; *J. Dravnieks,* Latvų-vācu vārdnīca 1927; *J. Ryteris,* Lietuviškai-latviškas žodynas 1929; *K. Brants ir W. K. Matthews,* Latviešu-anglu vārdnīca 1930; *E. Ozoliņš* ir *J. Endzelīns,* Svešvārdu vārdnica 1934 (1948 perspausdintas Vokietijoje); *E. Turkina,* Latviešu-anglu vārdnīca 1951; (") Angliski-latviska vārdnīca 1948; *P. Dāle* ir kt., Latviešu-krievu vārdnīca 1953; *K. Granta ir E. Pampe,* Vāculatviešu vārdnīca 1954. *A.S.*

Latvių literatūros versmės reikia ieškoti liaudies kūryboje. Perduodama iš lūpų į lūpas, ji apie XVII a. buvo pradėta

užrašinėti, pradžioje svetimtaučių, vėliau pačių latvių. Latvių tautosakos archyvai nepriklausomybės metais buvo surinkę: 775.257 liaudies dainas, 300.905 pasakas, 47.865 legendas, 450.313 mįslių, 244.432 patarles ir priežodžius, 48.442 magiškas formules ir t.t. Bet tiktai XVI a. pasirodo vienas kitas fragmentas spausdinto latviško teksto. O pirmoji, žinoma ir atrasta, latvių k. spausdinta knyga yra jėzuito P. Canisijaus Catechismus Catholicorum, kurią 1585 išleido jėzuitai Vilniuje, o latvių k. išvertė Ertman Tolgsdorf. Po metų, 1586, išleidžiama ir pirma liuteronų knyga — Enchiridion, katekizmas, kurio vertėjas nepažymėtas. Georgius Mancelius (1593–1654) laikytinas latvių literatūrinės kalbos pradininku, išleidęs Langgewünschte Lettische Postill 1654, kuri išliko pavyzdžiu visoms latvių rašytojų kartoms kaip pirmasis stilingos ir liaudiškai gyvos prozos paminklas. Manceliaus (lat. Mancelio) žodis barokiškai puošnus, sultingas. Jis išleido ir pirmą latvių k. žodyną Lettus. Christoforus Füreccerus (Kristofors Firekers) (apie 1615 — apie 1685) laikomas pirmuoju latvių rašytinės poezijos atstovu. Naudodamasis liaudies dainų stiliumi ir tematika, jis religinius himnus kūrė savita metrika ir įvedė rimus. Jo bažnytinės giesmės pakeitė grigalinį giedojimą liuteronų pamaldose ir buvo liaudies nepaprastai pamėgtos. Pirmasis jo himnų leidimas dingo, bet himnai buvo atspausti Vademecum 1671 ir Kuršo himnų knygoje 1685. Jis taip pat parašė žodyną ir latvių gramatiką. Inspiruoti liaudies dainų, jo himnai buvo unikumas visoj Europos literatūroj, tuo metu sekusioj pseudoklasicizmą. Tuo metu pasirodė ir pirmasis latvių kilmės autorius Jānis Reiters (1632–95), kovojęs už latvių teises bei grynesnę latvių k., pradėjęs biblijos vertimą ir padaręs žymią įtaką vėlesniems latvių rašytojams. Minėtinas Ernests Gliks (Ernst Glück), Šv. Rašto vertėjas latvių k. Jis pasinaudojo jau Fīrekerio ir Reiterio išverstais fragmentais ir davė latviams pirmąjį pilną, stilingą ir palyginti gera kalba atliktą biblijos leidinį.

Po šių keturių iškilių autorių ilgesnį laiką latvių literatūroje stambesnių asmenybių nepasirodė iki XVIII a., kai prasidėjo šviečiamasis laikotarpis. Šis šimtmetis buvo itin sunkus latvių tautai, nes vokiečių žemvaldžiai vis labiau spaudė latvių žemdirbius. Europoj pasirodęs racionalizmas neliko be atbalsio ir latvių literatūroje. Gotthard Friedrich Stender (1714-96), liaudies pramintas Senuoju Stenderiu—Vecais Stenders, buvo pagrindinis racionalizmo idėjų reprezentantas, parašęs pirmąsias mokslo populiarizacijos knygas ir sugebėjęs atsitolinti nuo tuo metu L. klestėjusio germaniškojo elemento pradų. Jis parašė Latvių gramatiką (1761 ir 1783) ir Latvių leksikoną (1758), knygas skirtas vokiečių dvasininkams latvių literatūrinei kalbai geriau pramokti. Kai kurie jo naujadarai, pvz. santrumpos išliko visam laikui latvių literaturinėj kalboj. Jis buvo ir pirmųjų pasakėčių kūrėjas; be to, jis išleido sentimentalių eilių tris rinkinius. Savo eilėmis jis norėjo pakeisti liaudies dainas, kurias laikė (kaip ir visi to meto atstovai) vulgariomis ir netinkamomis išlavintam žmogui dainuoti. Ši pažiūra netrukus buvo radikaliai pakeista, kai Herderis išleido savo garsiąją knygą Stimmen der Völker in Liedern (1778–79), kur buvo įtraukęs ir nemaža savo paties parsivežtų latvių liaudies dainų. Romantizmo pradžia latvių literatūroje atnešė tautinį ir kūrybinį renesansą. Tačiau XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje latvių literatūrai dar tebeatstovauja — kaip anksčiau — beveik išimtinai vokiečių kilmės dvasininkai. A. J. Stender (Senojo S. sūnus) parašo pirmąjį scenos veikalą Lustespēle 1790, didaktinį kūrinį, pasisakantį už blaivybę; K. G. Elverfeld taip pat sukuria didaktišką scenos veikalą Tā dzimšanas diena (Gimtadienis); K. F. Watson pradeda leisti 1822 pirmą latvišką laikraštį Latviešu Avīzes (Latvių laikraštis), pasekdamas M. Stobbes spausdinamu Latvių metraščiu (1797–98); C. R. Gürgensohn ir Karl Hugenberg rašo poeziją ir verčia vokiečių rašytojus.

Tikrosios tautinės latvių literatūros pradininku galima vadinti Indrikį Hartmanį (1783–1828), pramintą Neregiu Indrikiu, poetą, kuriuo paseka būrys kitų, bandžiusių svetimai žaliavai suteikti latvišką pobūdį: E. Dinsbergis, A. Leitans, A. Līventāls, Jēkabs Zvaigznīte ir kt. Ši tendencija baigiasi su Juriu Alunāniu (1832–64), pažymėtinų gabumų poetu, kuris ir pradeda tautinį latvių literatūros periodą. Alunānio eilių knyga Dziesmiņas (Dainelės) pasirodo 1856, ir šie metai yra ne vien tautinio atgimimo pradine data, bet taip pat ir latvių moderniosios poezijos pradžia. Alunāns atmetė pseudoklasikinės poezijos i-

dėjas, įvedė latvių lyrikon sonetą, trioletą, antikines strofas, pradėjo kurti visuomeninę satyrą. Jis taip pat buvo sąmoningas kovotojas už latvių tautines teises ir kultūrinę nepriklausomybę. Alunāns gilinosi į lietuvių k. ir nemaža lituanizmų įvedė į latvių k. Tautinio atgimimo atstovai Krišjānis Valdemārs (1825-91) ir Kronvalda Atis (1837–75) jau visai atvirai kovojo už ligi šiol Undeutsche (Nevokiečiai) vadinamųjų savo tautiečių teises. Pirmasis išleido daug įtakos turėjusį laikraštį Pēterburgas Avīzes (Petrapilio laikraštis), o antrasis savo kūriniuose pateikė koncentruotą latvių tautinio atgimimo ideologiją. Dideliu abiejų nuopelnu laikytinas ir visiškai naujas žvilgsnis į liaudies kūrybą, kurią sistemingai pradėjo rinkti Krišjānis Barons (1835–1923). Šio periodo stipriausieji poetai: Auseklis (Krogzemju Mikus, 1850–79), Andrējs Pumpurs (1841–1902) ir Lautenbachs - Jūsmiņš (1847 – 1928) kurių paskutinieji du domėjosi ir lietuviais bei Lietuva. Auseklio poezija ugningo patoso, giliai patriotinės tematikos. Jis ne tiktai pirmas patriotinės latvių poezijos meistras, bet taip pat ir aukštos meninės kultūros poetas. Jo poezijos simboliuose pirmąkart sušvinta nepriklausomos Latvijos vizija. Ši vizija buvo taip pat ir Pumpuro epų pagrindinė tema. Pumpuras sukūrė savo tautai, neturėjusiai liaudies epų, legendą apie Lāčplēsį, didvyrį, sunkioj kovoj nugalėjusį juodąjį riterį ir Imantą, senovės herojų. Tai poetai kovotojai, giesme žadinę ir šaukę kovon savo tautą.

Tuo pat metu pasirodė ir moralistai prozaikai, realistinio vaizdavimo atstovai, kreipę žvilgsnį nebe ateities vizijosna, bet tuometinėn savo žemės kasdienybėn: Juris Neikens (1826–68), Reinis Kaudzītis (1839–1920), Matiss Kaudzītis (1848–1926) ir Apsīšu Jēkabs (1858–1929). Jų kūriniuose vaizduojama žemdirbių buitis, nevengiant pažvelgti jon kritiškomis akimis ir paplakti ją moralisto satyra. Žymiausias kūrinys — Mērnieku laiki (Matininkų laikai), parašytas brolių Kaudzīčių 1879, realisto aiškumu ir pastabumu vaizduoja latvį ūkininką. Įvairūs ir spalvingi tipai vaizduojami gogolišku skaudžiu humoru, dikensiška melancholiškai šilta šypsena ir krikščioniško moralisto neatlaidumu. Ir betarpiški šios realistinės mokyklos sekėjai Māteru Juris, Doku Atis ir Parapuke tik iš dalies atsisakė moralizavimo ir satyros. Tik-

Latvijos tautinio atgimimo ideologo A. Kronvaldo paminklas Siguldoje (T. Zalkalns)

tai gerokai vėliau pasirodęs J. Janševskio (1865–1931) romanas Dzimtene (Gimtinė) 1925 (taip pat Mežvidus laudis — Miškų vidurio žmonės — 1929), vaizduojąs labai identišką žemdirbių buitį, jau yra gryno realizmo kūryba, neatmiešta nei moralizavimu, nei satyra.

Šių dviejų, griežtai priešingų kūrybinių pasaulėžiūrų — idealizavimo ir tikroviškumo — sąveikoje gimė Jaunā strava (Naujasis sąjūdis), srovė, paskelbusi kovą sentimentalizmui, senovės idealizacijai ir diletantizmui, tuo pačiu iškėlusi reikalą literatūroje gvildenti socialines problemas. Tai realistinei tendencijai vadovavo Jānis Jansons-Brauns (1871–1917), bet atgarsio jį rado nedaug. Priešingai — tų manifestų dėlei latvių literatūron pirmąkart atėjo filosofinė problematika. Eduards Veidenbaums (1867–92) savo poezijoj, parašytoj nenumaldomo ieškotojo aistra, kelia žmogiškos egzistencijos dvilypumą ir tragiką. Palikęs apie 100 eilėraščių, jis yra pradininkas reikšmingos ir turtingos latvių poezijos, kurią sėkmingai tęsė eilė iškiliausių poetų ir poečių. Jānis Poruks (1871–1911), išradingos, nuotaikingos ir subtilios lyrikos autorius, rašė taip pat įvairių prozos

žanrų ir dramatinių škicų. Jo kūryba turi romantinio atspalvio, gilios problematikos (jaučiama Nietzsches įtaka), nors formaliai ir neišlyginta. Jis — vienas stipriausių emocinės kūrybos atstovų latvių literatūroje. Andrievs Niedra (1871–1943) — geras stilistas, ribotos problematikos prozaikas, ypač minėtinas savo dviem romanais Zemnieka dēls (Žemdirbio sūnus) ir Skaidrā sirds (Tyra širdis), kuriuose nagrinėja tautinės tradicijos klausimus. Tačiau, panašiai kaip ir Poruks, jis atsakymų į savo klausimus neranda.

Tiktai Rainis (Jānis Pliekšāns; 1865–1929) pirmasis ne tiktai apjungia Jauna strāva sąjūdyje skelbtas socialines idėjas su tautinėmis ir individualistinėmis, bet taip pat randa atsakymus į visą eilę pasaulėžiūrinių klausimų ir problemų. Jo kūrinių dialektiškai poliariška pobūdį taikliai charakterizuoja jo kūrinių pavadinimai: poema Gals un sākums (Pabaiga ir pradžia) 1912; drama, panaudojusi Pumpuro legendą apie Lačplesį, Uguns un nakts (Ugnis ir naktis) 1907; tragedija Jāzeps un viņa brāļi (Juozapas ir jo broliai) vienas stipriausių jo filosofinių scenos veikalų, svarstančių individo ir bendruomenės santykius. Rainio lyrika plati ir gili tematine ir formaline prasme — ji lygiai stipriai įformina socialinę, individualistinę ir tautinę tematiką. Jo kūrybos įnašas latvių literatūron milžiniškas: jis ne tik vienintelis giliai meniškai atkūrė tautinio atgimimo metu naudotuosius siužetus, bet taip pat padėjo kertinį akmenį latvių intelektualinei literatūrai. Didelis lietuvių draugas, Rainis yra vertęs K. Donelaičio Metus (pirmasis bandė minėtasis K. F. Watson). Rūdolfs Blaumanis (1863–1908) savo meistriškuose kūriniuose taip pat svarsto visą eilę problemų, o jo skaidri realistinė proza neturi nei satyros, nei moralizavimo ženklų. Eilėraščių Blaumanis parašė nedaug, betgi jo proza ir drama liko iki šios dienos latvių klasiškais kūriniais. Blaumanio dramose jaučiama Maeterlincko, Freitago ir Ibseno įtakų, nors šiaip veikalai originalūs ir itin sceniški. Šiame laikotarpyje iškilo ir dvi moterys rašytojos. Pirmoji jų — Aspazija (Elza Rozenberga; 1868–1945), kovotoja už moterų teises ir socialinį teisingumą, rašiusi poeziją ir scenos veikalus, ideologiškai ir evoliucijos prasme (iš natūralizmo į simbolizmą) artimus Hauptmannui ir Sudermannui, kuriuose skelbė naujas laikmečio humanistines idėjas. Už šias idėjas ji kovojo ne vien kūryboj, bet ir gyvenime (kartu su savo vyru Rainiu). Pirmoji jos drama Vaidelote (Vaidilutė) buvo iš pagoniškosios Lietuvos. Anna Brigadere (1861–1933) — poetė, prozaikė ir dramaturgė, visuose žanruose siekė labiau idėjinės gelmės nei formalinio išdailinimo. Jos kūryba yra esmingai tautinė, nors dažnai paliečia ir bendrąsias žmogiškas problemas. Ji parašė 24 scenos veikalus, kurių didelę dalį sudaro psichologinės dramos. Minėtinas čia dar Vilis Plūdonis (Lejnieks; 1874–1940), kūręs panteistinės dvasios lyriką, buitines ir patriotines poemas ir balades, visuomeninės ir religinės tematikos eiles. Jo poezija skambi, imitatyvinė, dramatiška. Rašęs vaikų literatūros, jis laikomas vienu stipriausių šio žanro atstovų.

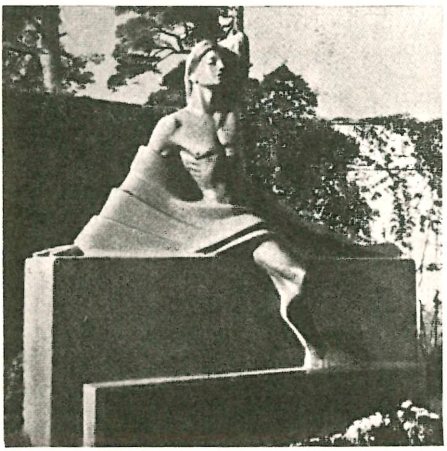

J. Rainio antkapinis paminklas (K. Zemdega)

Tuo metu populiariam sociocentrizmo reikalavimui labai griežtą opoziciją paskelbė poetai, susibūrę aplink žurnalą Gelmė (Dzelme). Taip XX a. pačioj pradžioj latvių literatūra pradeda naują laikotarpį, dažnai vadinamą lyriškuoju. Būdingas jis tuo, kad pirmą kartą plačiai pradėta ieškoti inspiracijos nebe vien vokiečių literatūroje, bet taip pat romaniškosios Vakarų Europos, pirmoj eilėj, Prancūzijos. Impresionizmas, simbolizmas randa sekėjų. Dalis autorių (Gelmėj) identifikuojasi ir su vad. dekadentizmo tendencija. Įtakos daro ir naujoji rusų literatūra (Briusovas, Balmontas, Ivanovas).

Atis Keninš (g. 1874) leidžia vieną rim-

čiausių to laiko literatūros ir meno žurnalų (kartu su Sauliešiu ir Rozentāliu) Zalktis (Žaltys) ir ieško kelių latvių literatūrai į tarptautinį forumą (studijos apie Baudelaire ir Verlaine). Tuo tarpu gelmininkai (Jēkabsons, Akurāters, Krūza, Jaunsudrabiņš, Skalbe, Štrāls, Baltpurviņš, Cālītis) duoda latvių literatūrai eilę stiprių kūrėjų. Kārlis Jēkabsons (1879–1946) yra pažymėtinas miniatiūrinės lyrikos atstovas. Jānis Akurāters (1876–1937)—subtilus poetas ir neužmirštamas apysakų (Kalpa zēna vasara; Degošā sala), rašytų impresionistinėje dvasioje, autorius. Jo apysakos (Samdinio bernioko vasara ir Deganti sala) savo muzikalia kalba ir nostalgiška tematika išliko pavyzdiniai kūriniai latvių literatūroje. Kārlis Krūza (g. 1884) ypačiai rūpinosi išdailinti formą, pagarsėjo savo trioletų rinkiniais. Kārlis Skalbe (1879–1945), vienas latvių literatūros klasikų, rašė beveik liaudiško paprastumo poeziją, kurioje tikrovei ir pasakai atrasta laiminga kūrybinė sintezė. Skalbe yra tikras latvių žemės likimo dainius. Iš gausių jo rinkinių minėtini: pirmasis — Cietumnieka sapņi (Kalinio sapnai) 1902, Emigranta dziesmas 1909, Sirds un saule 1911, Sapņi un teikas 1912, Klusuma meldijas (Tylos melodijos) 1941. Taip pat jis yra puikus prozaikas, sukūręs, be apysakų, aukštos meninės vertės literatūrinių pasakų. Jānis Jaunsudrabiņš (g. 1877) pagarsėjo savo jaunystės atsiminimų knygomis ir proza, kur impresionizmui artimu stiliumi sukūrė vaizdų ir portretų, vertų nuolatinės vietos latvių literatūroje. Artimi gelmininkams Fricis Bārda (1880–1919), rašęs emocinę lyriką, įtakotą vokiečių neoromantizmo, bei Antons Austriņš (1884–1934), primityvios ir ekspresyvios poezijos kūrėjas, savo niūraus negatyvizmo ir sarkazmo posmuose atstovavęs savotiškam egzistencializmui. Minėtina jo pesimizmo ir gėlos pilna poema Necilvēks (Piktažmogis) 1919 ir eilių knygos: Makoņu gaita (Debesų slinkimas) 1909, Aizsaule 1933.

Visuomeninės ir socialinės literatūros opozicijai, įtakotai pradžioj rusų simbolistų, vėliau prancūzų, vadovavo kitas talentingas ir aistringas modernizmo šalininkas, eruditas, subūręs apie save daugelį jaunos kartos ieškotojų ir menas menui šalininkų, Viktors Eglītis (1877–1945). Savo estetiką paskelbė apysakų rinkiny Zilā cietumā (Mėlyname kalėjime) 1907, vėliau eilių rinkiniuose (pirmasis — Elegijas 1907) bei eilėj straipsnių ir raštų. Iš dekadentiškojo estetizmo vėliau jis grįžo į savotišką klasicizmą, bet jo reikšmė didelė kaip ieškotojo ir skelbėjo grynos, nesuinteresuotos literatūrinės kūrybos ir kaip nepailstamo eksperimentatoriaus. Artimas Egličio estetikos principams buvo ir Fallijs (Konrads Bulāns; 1877–1915), kovojęs prieš provincializmą ir stagnaciją savo satyromis, o eilių knygose atstovavęs sensualizmui ir impresionistinėms tendencijoms. Rašė poemas, panaudodamas senovės latvių mitologiją, ir prozą bei dramas. Artimas abiem taip pat Valdemārs Dambergs (g. 1886), naujų formų ieškotojas, skelbęs formos primatą. Antikinės ir romaniškosios poezijos sekėjas ir adoratorius, jis sukūrė žaismingai gracingų eilių, prozos ir scenos veikalų.

Nepriklausomybės metais latvių literatūra dar plačiau suklestėjo. Kasmetinė gausi originalinė kūryba buvo papildoma sistemingai ir kruopščiai paruoštais pasaulinės literatūros klasikų vertimais. Visos pasaulinės literatūros tendencijos rado atgarsio ir šalininkų, todėl tiksliau sugrupuoti nepriklausomybės meto latvių literatūros apraiškas nelengva. Paminėsime tad būdingiausius atstovus. Vieni jų savo realistinėmis ir socialinėmis tendencijomis dar siekė šimtmečio sąvartos, todėl nepriklausomybės laikan atsinešė senesniųjų kartų sampratas. Toks Ernests Birznieks-Upītis (g. 1871), buitinės ir realistinės prozos atstovas; Andrejs Upītis (g. 1877) kairiosios pakraipos žurnalo Domas (Mintys) red.; Antons Birkerts; Līgotnu Jēkabs; kritikas V. Dermanis ir kt. Šiems artimi kairiųjų tendencijų rašytojai: Linards Laicēns (1883–?), iš individualizmo nuėjęs į socialistinį realizmą; Jānis Klaviņš, Jānis Gulbis ir kt. Kitos ekstremos fronte stovi Haralds Eldgasts (1882–1926), absoliutaus individualizmo ir grįžimo gamton skelbėjas, Wilde estetizmo ir Przybyszewskio patoso adoratorius. Iš Gelmės žurnalo 1906 atėjo vienas iškiliausių latvių klasikų Edvarts Virza (E. Liekna; 1883–1940) savo kultūringa ir klasiško skaidrumo poezija ir epinėmis poemomis (Straumēni 1933, Poemas 1924) pasiekęs reto išbaigtumo ir meistriškumo. Jo poezija vitališka, didžiųjų prancūzų poetų įtakota, plačios tematinės apimties — nuo egocentrizmo iki latvių žemės ir likimo apoteozės. Salioniškai šventišką estetinę poeziją kūrė Virzos žmona Elza Stērste (g. 1885). Atokiau nuo visų srovių sto-

vėjo Kārlis Ieviņš (g. 1888), gabus apysakininkas, kurio socialinė kritika ir savotiškas negatyvizmas rado atgarsio Pāvilo Rosičio (1889–1937) pajėgiose novelėse bei, iš dalies, puikaus stilisto Kārlio Zarinio (1889–1945?) 10-tyje apysakų ir novelių rinkinių.

Ekspresionizmas, kaip tendencija atsisakyti lyrizmo, latvių literatūroj terado kelis atstovus. Žymiausias jų poezijoj Pēteris Ērmanis (g. 1893), aistringas humanizmo skelbėjas, vėliau pagarsėjęs savo latvių rašytojų portretais, atkurtais lyriniu epu. Jānis Sudrabkalns (g. 1894) taip pat tik jaunystėj atstovavo ekspresionizmui, vėliau savo nenuginčijamą talentą nuo 1940 skyrė politinei agitacijai. Kiti ekspresionistai: R. Rudzītis (g. 1898), K. Students (1892–1947), K. Dziļleja (g. 1891). Iš kitų, susibūrusių apie ekspresionistų žurnalą Trauksme, labiausiai minėtinas Aleksandrs Čaks (1902–50), kurį laiką rašęs ir tautinio pozityvizmo idėjai atstovavusiame žurnale Zaļā Vārna (šio leidinio dalyviai nuo 1934 rėmė K. Ulmanio autoritetinį režimą). Čaks vėliau labiau palinko į kairiąjį sparną ir savo eilėse spalvingai apdainavo modernųjį miestą su visomis jo ydomis ir priemiesčių skurdu bei romantika.

Diametraliai priešingą — grynojo estetizmo — postulatą skelbė poetų grupė, susibūrusi apie Eriką Ādamsoną (1907–46), kurio poetinė tradicija išaugo iš skotų ir anglų poezijos. Adamsons skoningai siejo latvių folkloro elementus su sapnais, refleksijomis ir bibliniais motyvais, savo naiviai tyru, humoru atmieštu, stilium sukurdamas aukštos estetinės vertės kūrinių. Blaumanio tradiciją sekė dramaturgas E. Vulfs (1886–1919), o tautinio atgimimo literatūriniu keliu tebėjo Saulietis (1869–1933), rašęs didaktinio realizmo įtakoje. Saloninei komedijai atstovavo J. Pētersons (1880–1945). Kiti dramaturgai: Lindulis, Bērziņš, Duburs. Iš pirmojo nepriklausomybės dešimtmečio žymesnių moterų autorių paminėtinos: E. Prūsa, I. Kaija, A. Gailīte. Individualią poziciją čia užima Arveds Švābe (g. 1888), poetas, istorikas ir folkloristas. Savo urbanistine poezija, kurioje siekiama metrikos revizijos ir originalios išraiškos, Švābe padarė didelės įtakos jaunajai latvių poetų kartai. Be to, jis meistriškai sukūrė impresionistiškų eilėraščių rinkinį Gong-Gong 1922. Jis rašė ir istorinių novelių; latvių enciklopedijos vyr. red. Jānis Kārkliņš (g. 1891), misticizmo atstovas ir Andrējs Kurcijs (g. 1884) pesimistinės ir negatyvistinės kūrybos autorius taip pat stovėjo nuošaliai, kaip religinės mistikos ir romantinės prietemos vaizduotojas Adolfs Erss (Rūniks; 1885–1945). Ankstyva mirtis pasiėmė iš latvių literatūros vieną jos iškiliausių novelistų — tai Jānis Ezeriņš (1891–1924), mokęsis prozos meistrystės Molière, Stendhalio ir Wilde mokyklose. Jo novelės palyginamos nebent su senuoju meisteriu, klasiku Blaumaniu. Aleksandrs Grīns (g. 1895) — istorinių romanų autorius, herojiško žmogaus vaizduotojas, sukūrė nepamirštamą latvių laisvės kovų epopėją Dvēseļu putenis (Sielų pūga) 1934. Dar platesnių epinių kūrinių autorius Jānis Veselis (g. 1896) turtingos tematinės apimties romanuose vaizduoja vitališką, žemės brandumo, žmogų, kurio likimas tvirtai susietas su savo tauta ir kuris ieško dialektiškų vertybių sintezės. Minėtinos rašytojos Aida Niedra (g. 1899), poetė ir prozaikė; Alija Baumane (1899–1941) erotinių apysakų autorė; poetė Austra Dāle (g. 1892). Tautinė tematika ir diametraliai nauja metrika charakterizuoja Jānio Medenio (g. 1903) ekspresyvią poeziją, pirmoj eilėj strelniekų epopėją rinkinyje Tecila 1933. Jam gimininga Vilis Cedriņš (1914–46), lyrinių epų kūrėjas.

Tremtyje latvių literatūra nenustojo savo vitališkumo. Viena stipriausių moterų išeivijos poečių latvių literatūroj Veronika Strēlerte (g. 1912), subtilių ir klasiško paprastumo posmų autorė, savo paskutiniame rinkinyje Gaismas tuksneši (Šviesos tyrai) 1952 rodo platėjančią tematiką ir augantį brandumą. Andrejs Eglītis (g. 1912) — kenčiančios Latvijos dainius, ekspresyvios herojinės poezijos kūrėjas, kurio lūpomis raudojo deganti gimtoji žemė nepamirštamoj kantatoj ‚Dievs, Tava žeme deg' (Dieve, tavoji žemė dega) 1943. Latvių liaudies dainų dvasioje kūrė poetė Zinaīda Lazda (1902–57) tylios ir subtilios patriotinės ir panteistinės lyrikos atstovė. Minėtinos poetės: R. Skujiņa (g. 1907), E. Kezbere (g. 1911) ir ypač originali poetė ir prozaikė Mirdza Bendrupe (g. 1910), epikė I. Grebzde (g. 1912) bei dvi jauniausios kartos poetės Anna Dagda ir Velta Sniķere (g. 1920). Išeivijos prozaikų tarpe ypatingą poziciją užima Anšlavs Eglītis (g. 1906), estetinės — daugiausia apie žurnalą Dauguva susibūrusių — krypties rašytojų reprezentantas, satyriniu ir intelektualiu, gracingu ir rafinuotu stiliumi rašytų no-

velių, apysakų ir romanų autorius. Puikus psichologas ir novelistas Knuts Lesiņš (g. 1909) davė brandžios prozos veikalų. Ilona Leimane (g. 1905), pagarsėjusi savo romanu Vilkaču mantiniece, tremty parašė lygiai stiprų romaną Mātes cilts 1949. Stiprūs prozaikai: Valdemārs Kārkliņš (g. 1906), G. Salnais (g. 1906), Vilis Lesiņš (g. 1903), Alfreds Dzilums (g. 1907), Pavils Klāns (g. 1912), Ernests Aistars (g. 1899) ir pačios jauniausios kartos atstovai: Modris Zeberiņš ir Hugo Puriņš. Poetų tarpe — Fricis Dziesma (g. 1906) minėtinas kaip lyrinio epo kūrėjas, taip pat E. Raisters (g. 1905) ir pačios jauniausios kartos lyrikai: T. Tomsons, Dzintars Sodums ir Ojārs Jēgens. Iš dramaturgų ypač pažymėtinas Mārtiņš Zīverts (g. 1903), parašęs eilę stiprių scenos veikalų. Dramos srityje pasireiškė taip pat Anšlavs Eglītis, gyvų komedijų (Goldoni dvasioje rašytų) autorius, bei Salnais, Emīls Skujenieks (taip pat ir prozaikas) ir V. Karkliņš. Latvių literatūra, išeivijos sunkių sąlygų nenugalėta — vitališka, ieškanti naujų kelių. Daugumas rašytojų buriasi apie kultūringą literatūros ir meno žurnalą, leidžiamą Švedijoje (red. J. Andrups), Ceļa zīmes (Keliaženkliai).

U. E. Cimmermans, Versuch einer Geschichte der lettischen Literatur 1911; *B. Dirikis,* Latviešu rakstniecība 1860; *R. Klaustiņš,* Latviešu rakstniecības vēsture 1907; *T. Zeiferts,* Latviešu rakstniecības vēsture, 3 tt., 1922; *L. Berzinš* (red.), Latviešu literatūras vēsture, 6 tt., 1934–37; *R. Egle,* Latvju līrika 1934; *E. Blese,* Latviešu literatūras vēsture 1947; *J. Endzelinš,* Latviešu valoda, Latviešu literatūras vēsture 1935; *P. Ermanis ir A. Plaudis,* Trimdas rakstnieki 1947; *W. K. Matthews,* The Tricolour Sun 1936; *Ed. Virza,* La litérature lettonne depuis l'époque du réveil national 1926; *J. Andrups ir Vītauts Kalve,* Latvian Literature 1954; *A. Johansons,* Latviešu literatūra 1953; *E. Sterste,* La letteratura lettone moderna 1939; *A. Johansons* (red.), Dzīvā dzeja, Antologija, 1955; Latvju Enciklopēdija (red. A. Švābe) 514–517, 541–551 ir 2021–2029; *K. Korsakas,* Lettica 1933 (atspaudas iš Bibliografijos Žinių). *H.N.*

Latvių meno pradmenis nelengva apibūdinti, nes ir vokiečiai, ir rusai sąmoningai bei sistemingai pateikė eilę iškraipytų faktų, stengdamiesi daugelį senųjų latvių meno apraiškų ir kūrėjų prisiskirti sau, dažnai atitinkamai pakeisdami asmenu kilmę bei jų pavardes. Tokiu būdu daugelio meno paminklų autoriai nežinomi, ir vargu ar kada jie paaiškės. Iki XIII a. statytų medinių pilių (per 300) liekanos rodo, kad to meto architektūra buvo kolosali ir įdomi. Nuo XIII a., vokiečiams užkariavus L., pilių pastatai buvo statomi mūriniai. Kai kurių pilių griuvėsiai — Kuoknesėje (Koknese), Kėsiuose (Cēsis), Raunoje, Bauskėje, Siguldoje — yra išlikę ligi šiandien. Žymiausias vokiečių senosios statybos paminklas — Ikšķilės pilis (jon inkorporuota ir bažnyčia). Gotikos žymūs pastatai: Kėsių ir Valmieros, Rujienos ir Duobelės bažnyčios. Rygoje minėtini viduramžių architektūros pastatai: Rygos pilis, Melngalvių namai ir kt. Renesanso architektūrai L. skurdžiau atstovaujama: Rygoje — Jono bažnyčios praplėtimas; Mintaujoj — Trejybės ir Onos bažnyčios; Kurše — Neretos, Bauskės ir Jaunspilio bažnyčios. Latvių architektūra pagyvėjo XVII a. antroj pusėj ir ypač XVIII a., kai pasireiškia barokas. Vokiečių statybos įtaka ėmė mažėti. Šalia Petro bažnyčios impozantiško bokšto, barokinių paminklų pastatoma visoj Latvijoj: pilys Rundalėj ir Mintaujoj (italo Rastrelli statytos), bažnyčios ir susirinkimų salės (pasireiškia pirmieji latviai architektai, pvz. Ancis). Su XIX a. pradžia įsigali klasicizmas. Šalia puikios italo Quarenghi statytos Elėjos pilies, paminėtina plati šio stiliaus statyba mažesniuose miesteliuose. Iki I pas. karo pradžios kreipta daug dėmesio į miestų išplanavimus ir Rygos miesto statybą (čia ypač pasireiškė pirmas akademinio išsilavinimo latvis arch. Jānis Baumanis). Nepriklausomybės laikotarpyje gausus latvių architektų būrys (E. Laube ir kt.) pastatė visą eilę puikių pastatų, perplanavo miestus ir t.t., neatsilikdami nuo V. Europos meninių laimėjimų.

Pirmieji latvių tapybos paminklai yra beveik visi žuvę karų sąmyšiuose ir gaisruose. XIV ir XV a. kūrinių teišliko skurdžios nuotrupos: kelios freskos Rygos senosiose bažnyčiose. XVII–XVIII a. barokinės tapybos pavyzdžių dauguma randama Mintaujoj, kur Kuršo kunigaikščio rūmuose darbavosi visa eilė užsienio meisterių: Niburs, Kruss, Flors, Fontebaso, Rotari, bei latvių kilmės T. E. A. Curonus (1680—apie 1730). Tokie dailės centrai buvo ir Bauskėje bei Kandavoje. Po 1795 iš Kuršo kunigaikščio rūmų dailininkai išvažinėjo po dvarus ir paliko ten savo kūrinių. Naujajam klasicizmui ir romantizmui L. atstovavo J. J. Milleris (1765–1831) ir K. Grass (1765–1814). Pirmoji platesnė paroda Rygoje įvyko 1848. Joje dalyvavo jau latvis Otto Bertiņš (1818–85). Kiti minimi šio laikotarpio latviai: peizažistas A. Gruzdiņš (1825–91); J. S. Rose (1823–97), gabus portretistas, mokęsis Petrapily, Pran-

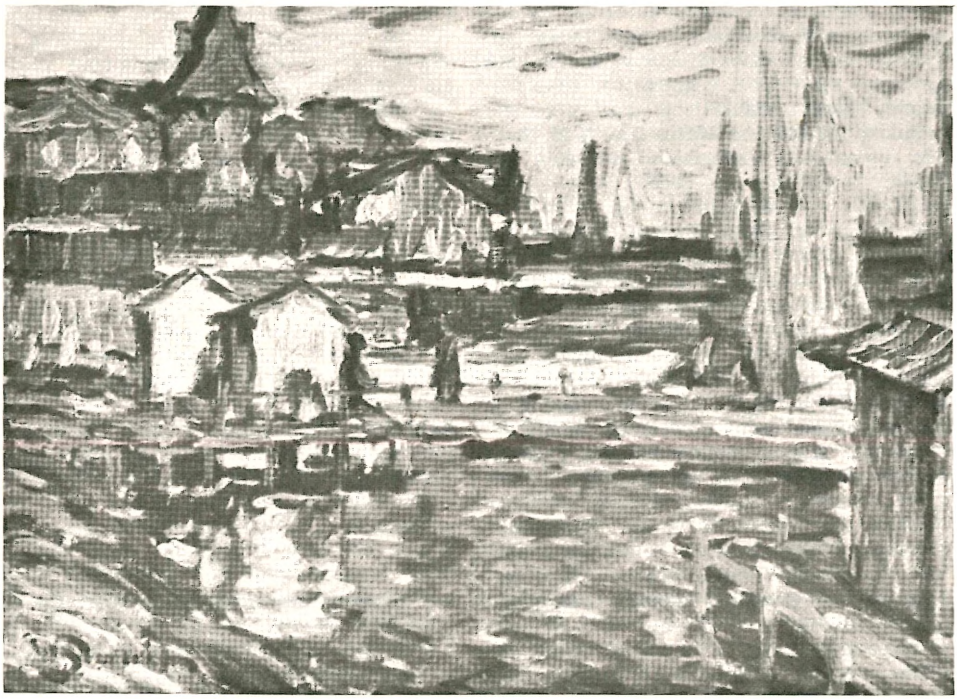

V. Purvītis Laivų prieplauka

cūzijoj ir Vokietijoj; Kārlis Hūns (1830–77), pagarsėjęs visoj Europoj ir Rusijoj savo puikiu piešiniu ir gera tapybine technika; Jūlijs Feders (1838–1919), iš romantizmo pasukęs realizman ir davęs eilę išbaigtų gamtovaizdžių, įtakotų Leiblio ir Courbet kūrybos.

Naujas laikotarpis latvių tapyboj prasidėjo apie 1880 metus, kai pasirodė būrys jaunų ir gabių latvių tapytojų, kurie atsigrįžo į savos žemės gamtovaizdyje paslėptą lobį, paveikti vienkartinio suomių tautinio meno suklestėjimo (Gallen-Kallela, Järnefeld, Edelfelt, Zorn, Berg). Šios grupės pradininkas Ādams Alksnis (1873–97) tapė žemdirbius (jų kasdienėj aplinkoj) ir tautinės simbolikos kompozicijas. Arturs Baumanis (1866–1904), pseudoklasinės akademizmo mokyklos atstovas, taip pat vaizdavo romantišką latvių senovę. Jānis Rozentāls (1866–1917) lyriškai subtiliu stiliumi vaizdavo liaudies tipus; buvo skoningas spalvininkas, įtakotas elegantiškųjų prancūzų saloninių tapytojų. Vilhelms Purvītis (1872–1945)—impresionizmo pradininkas (išpopuliarintas ir Rusijoj), vėliau perėjęs į fovizmą, plataus ir gyvo kolorito atstovas; Latvijos dailės akademijos organizatorius (1919) ir jos rektorius iki 1934, turėjęs labai svarios įtakos jaunajai latvių kartai. Jānis Valters (1869–1932) laikomas vienu iš rafinuočiausių latvių koloristų. Pastebima Liebermano ir prancūzų impresionistų įtaka jo saulėtuose peizažuose. Jis Valters-Kuravs pseudonimu Berlyne (po 1905) tapė abstrakčiai ornamentalias kompozicijas. Šiai grupei dar priklauso: P. Balodis, J. Belzens, S. Birnbaums ir A. Lapiņš. Realistiškai impresionistine maniera tapė dar ir kiti Purvičio ir Rozentālio sekėjai: P. ir K. Kalve, J. Jaunsudrabiņš ir A. Štrāls. Alksnio žemdirbių žanrą tęsė T. Ūdris (1868–1915), suteikdamas jam gilesnį, filosofinį, aspektą.

Naują periodą latvių dailėje pradėjo tapytojai: Valdemārs Zeltiņš (1879–1909), Pēteris Krastiņš (g. 1882) ir Valdemārs Matvejs (1877–1914). Jų darbai, nors konservatyvios publikos nesuprasti, atsigręžė į primityvizmą, stilizaciją, Van Dongen ir italų primityvistus, siekdami inkorporuoti savo kūrybon V. Europos naujuosius sie-

kimus ir formalines galimybes. Taip pat visai nuo natūralizmo atsisakė Jānis Kuga (g. 1878), vienas žymiausių teatro dekoratorių. Rudolfs Pērle (1875–1917), įtakotas savo kūryboje Čiurlionio, tapė romantiškai filosofinio siužeto kompozicijas. Šalia šių naujų kelių ieškotojų latvių tapyboje tuo metu buvo ir visas būrys tradicionalistų: J. R. Tilbergs (g. 1880), H. Grinbergs (1888–1928), E. Vitols (g. 1877), K. Brencens (g. 1879) ir iš dalies Kārlis Miesnieks (g. 1887). Apie 1914 dailės gyvenimas L. buvo pasidaręs gana intensyvus. Kūrėsi draugijos, salonai, buvo rengiamos parodos. Impresionistiniam entuziazmui ėmus atvėsti, jaunoji tapytojų karta pasuko į ekspresionizmą, fovizmą ir kubizmą. Šio posūkio iniciatorium galima vadinti Jāzepą Grosvaldį (1891–1920), ėjusį mokslus Münchene ir Paryžiuje (pas Guérin, Van Dongen), pažinusį senuosius meistrus; gerą tapytoją, organizatorių ir eruditą. Jis įsteigė ‚Žaliosios gėlės' grupę, iš kurios išsivystė ekspresionistų vad. Rygos grupė. Pats Grosvaldis kūrė didelių formatų kompozicijas iš buities, laisvės kovų, pasiekdamas monumentalų įspūdį paprastomis formomis, neįvairiu koloritu, bet intensyviu įsijautimu. Jo įtakoje, bet drąsiai ieškodamas savitos išraiškos, pažymėtinų kūrybinių rezultatų pasiekė Jēkabs Kazaks (1895–1920), suderindamas savo kūriniuose puikų piešinį, gerą konstrukciją ir subtilią spalvą. Jis pagrįstai laikomas vienu latviškiausiųjų tapytojų, gebėjusių nepriklausomybės kovų siužetams suteikti kultūringą ir šviežią interpretaciją.

Nepriklausomybės du dešimtmečiai atnešė nepaprastą gyvumą ir latvių tapyboj. Kova tarp tradicionalistų bei akademikų, iš vienos pusės, ir naujų kelių ieškotojų, iš kitos, paaštrėjo. Įsisteigė naujų dailininkų draugijų: Muksalos dailininkų d-ja, Nepriklausomųjų dailininkų s-ga (1924), Radigars, Zaļā zeme, Umbra, Zaļā Vārna (Mintaujoj) ir t.t. Prieš I pas. karą latvių dailininkų buvo priskaitoma iki 60, o nepriklausomybės metais jų buvo jau apie 500 (1940). Sėkmingos apžvalginės parodos suorganizuotos Helsinkyje, Taline, Varšuvoj, Krokuvoj (1936), Vienoj, Budapešte, Prahoj, Kaune (1937), Kopenhagoj (1939) ir Paryžiuj bei Londone (1939). Iš šio gyvo ir įvairiaspalvio laisvos L. dailės gyvenimo minėtini keli ryškiausi reprezentantai. Rygos grupės ryškiausiu atstovu tenka laikyti Valdemārą Tone (g. 1892), subtilų koloristą, būdingą portretistą (tapiusį senųjų renesanso meisterių įtakoj), individualaus stiliaus ir individualios pasaulėjautos menininką. Konrads Ūbāns (g. 1893) — intymių ir išieškotų gamtovaizdžių tapytojas, modernus ir drąsus savo traktavime. Šių dviejų lyriškumą kontrastuoja du ekspresyviai dramatiški tapytojai Leo Svemps (g. 1897) ir Jānis Liepiņš (g. 1894), abu įtakoti olandų ir belgų žanrinės tapybos. Matisse ir puantilistų maniera jaunystėje kūrė G. Eliass (g. 1887), vėliau tapęs laukų žanro realistišku vaizduotoju. Nugalėjęs kubistines įtakas, Atis Skulme (g. 1889) kūrė realistiškas žanrines ir figūrines kompozicijas. Jo brolis Uga Skulme (g. 1895) tebeieško savito kelio tarpe Petrovo-Vodkino, Picasso ir kitų naujųjų tapytojų kūrybos. Cézanne įtakoj kūrė intelektualus tapytojas Eduards Lindbergs (1882–1928). Kitas prancūzų estetikos sekėjas — portretistas Jānis Cielava (g. 1890). Rygos grupei artimas ir vispusiškasis Ludolfs Liberts (g. 1895), savo virtuozišką stilių susikūręs bestudijuodamas rusų dailininkus (Koroviną etc.) ir prancūzų modernistus. Pasižymėjęs originaliomis dekoracijomis, jis vėliau, be gamtovaizdžių, nature morte ir portretų, ypatingą dėmesį skyrė urbamistiniams siužetams; juose daug erdvės ir grandioziškumo. Augusts Annuss (g. 1893) laikomas vienu žymiausiųjų figūralistų —

V. Tone Rudens rožės (1945)

monumentalus, dinamiškas, psichologiškai gilus ir turtingas spalvininkas.

Muksalos dailininkų draugijai (kuri deklaravo latvių tautinio meno postulatą) priklausė šie žymesni tapytojai: A. Jurasteters (g. 1905), A. Silzemnieks (g. 1894), Oskars Noritis (1909–43), K. Neilis (g. 1906), A. Artums (g. 1908), A. Nullītis (g. 1899), Anšlavs Eglītis (g. 1906), Jānis Kalmīte (g. 1907) ir kt. Šios grupės tarpe daugiausia modernios išraiškos atstovų, ieškojusių latviškam siužetui europietiško apipavidalinimo. Jie sukūrė portreto, žanrinės ir figūralinės tapybos kūrinių, originalių ir tematine, ir formaline prasme.

Plačiausios grupės — nepriklausomųjų — tapyba didžiausia dalimi buvo tradicinė. Paminėtini jos iškilesni atstovai: H. Markvarts (1894–1938), Hilda Vīka (g. 1900), A. Cīrulis (g. 1886), A. Prande (g. 1893).

Radigaro grupės vadovu laikytinas J. Strazdiņš (g. 1905), Eliaso įtakotas žanristas. Mintaujos ‚Žalios varnos' grupėj minėtini: K. Baltgailis (g. 1893), tęsęs Kazako ir Grosvaldžio strelniekų temą; jūrininkų ir smuklių vaizduotojas J. Plase (1892–1929) etc.

Latvijos dailės akademijoj vyravo 3 srovės: Purvičio impresionistinė mokykla, Tilbergo tradicionalizmas ir Rygos grupės modernizuotas realizmas (radęs daugiausia pasekėjų). Pirmojo sekėjų tarpe minėtini: J. Pūpols, O. Pladers, J. Apinis, J. Gailis, F. Milts, M. Krūmiņš. Tradiciniam keliui tebeatstovavo trys geri technikai: P. Šprenks, J. Zemgalis ir A. Grunde, o taip pat ir saloninis portretistas O. Nemme. Iš Rygos grupės įtakoje kūrusių jaunosios kartos tapytojų paminėtini: mistiškų kompozicijų autorė Erna Geistaute (g. 1911); M. Kovaļevska (g. 1911), komiškų akvarėlių tapytoja; peizažistai — E. Vardaunis (g. 1910) ir O. Saldavs (g. 1907); figūrų tapytojai F. Zandbergs (g. 1910) ir A. Bauskinieks. Atskirą poziciją užėmė Ansis Cīrulis (1883–1944), freskų ir didelių kompozicijų mitologinėmis temomis autorius. Jānis Tīdemanis (g. 1897), savo laiku belgų kritikos vadintas ‚belgiškiausiu' tapytoju, taip pat atskirai minėtinas dėlei savo stipraus ir subtilaus kolorito bei įtakos, kurią padarė pačiai jauniausiai latvių tapytojų kartai. Šios pajėgesni atstovai: E. Dajevskis (g. 1914), R. Stamere (g. 1913), F. Abele (g. 1910), R. Staprans ir kt.

Grafika pradinėj stadijoj buvo stipriai įtakota senųjų vokiečių meisterių. Pirmuoju latvių grafiku minimas H. Tums (1602–22). Medžio raižinių pradininku laikomas A. Daugulis (1830-99). Vienu iš grafikos veteranų, turėjusių ilgą laiką įtakos kitiems latvių grafikams, buvo Richards Zariņš (1869–1939), nuo 1919 Latvijos dailės akad. prof. Po 1918 latvių grafikos išsivystymui didelės reikšmės turėjo ekspresionistų grupė, kurių dalis buvo taip pat pajėgūs tapytojai: Ernests Stenders (1891–1921), J. Kazaks, R. Suta, N. Strunke, K. Ūbans. Iš šių ypač iškeltinas Niklavs Strunke (g. 1893), gausių iliustracijų autorius, naivios stilizacijos ir gausių tautinių motyvų bei ornamentikos atstovas. J. Kazako grafika dekoratyvi, didelių formatų. Prie šių gretintinas ir A. Cīrulis, padaręs eilę ksilografinių portretų. Sigismunds Vidbergs (g. 1890) tuo tarpu užėmė reikšmingą vietą latvių grafikoje savo elegantiškai dekoratyviais linijiniais piešiniais (jų sukūrė ištisus ciklus) ir iliustracijomis. Vario ir plieno raižinius kūrė Kārlis Krauze (g. 1904), pasižymėjęs rūpestingu atlikimu. Savitą stilių rodo grafikė Marija Mūceniece-Induse (g. 1904) didelio formato tapybiškose litografijose. Geros technikos medžio raižinius darė J. Sternbergs (g. 1900), o litografijas H. Rove, E. Druja, F. Banga. Jaunosios kartos medžio raižytojų tarpe ekspresyvių kompozicijų sukūrė Jānis Plēpis (1909–1946) ir O. Ābelīte (g. 1909). Su jais minėtini dar A. Junkers (g. 1899), P. Šterns (g. 1901) ir P. Upītis (g. 1899). Puikus piešėjas ir virtuoziškai apvaldęs techniką Oskars Noritis (1909–1943) laikytinas vienu stipriausiųjų latvių grafikų. Ypačiai jis pasižymėjo litografijos srityje.

Skulptūrai stipriausiai atstovauja nepriklausomybės epochoj trys veteranai skulptoriai, kurių įtaka ir šiandien dar stipriai jaučiama latvių plastinėj kūryboj. Teodors Zalkalns (g. 1876) — susintetintų formų ir monumentalių masių kūrėjas, ypač pagarsėjęs savo latvių motinų statulomis, Blaumanio statula ir Rainio antkapiu. Jis buvo Rodino mokinys, kaip ir Burkards Dzenis (g. 1879), kuris iškalė daug biustų ir paminklinių figūrų. Vienas žymiausių (ir monumentaliausių) latvių skulptorių yra Kārlis Zāle (1888–1942), Brolių kapų paminklinių figūrų ir statulų bei Rygos laisvės paminklo kūrėjas, dekoratyviu ir ekspresyviu stiliumi įamžinęs latvių laisvės kovų heroizmą. Šalia šių minėtini dar: Emīls Melderis (g. 1889), Kārlis Zemdega (g. 1894) ir Kārlis Jansons (g. 1896).

Tremties metais latvių meno gyvenimas tebėra gyvas. Nors daugelis dailininkų sovietų buvo ištremti arba nužudyti, didelis jų skaičius atsirado užsienyje ir tebetęsia savo kūrybinį darbą. Visa eilė parodų buvo surengta Europoje ir kituose kraštuose.

J. Dombrovskis, Latvju māksla 1925; *B. Vipers,* L'art Letton 1940; *H. Kjellin,* Lettlands moderna måleri 1930; *J. Siliņš,* The New Latvian Art (The New Word, nr. 1, 1947; *P. Kundziņš,* Latvijas Architektūra (Jaunais Vārds, nr. 1, 1946).

H.N.

Latvių muzika. Latvių tauta yra turtinga liaudies melodijų, kurių latvių tautosakos archyvas surinko ir sistematizavo 20.000 (12.000 originalių ir 8000 variantų).

Latvių liaudies melodija labai trumpa. Ją sudaro viena muzikinė mintis, vienas periodas, išreikštas aštuoniais taktais. Jis atitinka vieną teksto strofą, kuri kartojama. Neretai randama sutrumpinimų arba praplėtimų iki 6–7 arba 9–10 taktų, priklausomai nuo modifikacijų teksto strofoje. Visos latvių liaudies melodijos išsivystė griežtų diatoninių gairių ribose. Būdingiausios tonacijos esti joninė, eolinė ir miksolydinė (rečiau sutinkamos friginė, dorinė ir lidinė). Melodijos konstrukcijoje dominuoja siauri intervalai iki kvintės. Šis savumas leido išrutulioti tipingą melodijos charakterį. Senoms liaudies dainoms labiausiai būdingas kraštutinis trumpumas, išsitenkąs kartais tik dviejuose tonuose. Pasitaiko melodijų ir kitų intervalų apimties, bet daug rečiau, ir jos nėra taip būdingos, nei taip gerai išsilaiko liaudies atmintyje. Manoma, kad apie 500 dainų ir dabar tebėra perduodama, lyg gimtoji kalba, iš tėvų vaikams, kad pereitų ateinančioms kartoms. Deklamacinės melodijos, rišamos su kulto ritualu arba su laidotuvių, vestuvių bei tautos švenčių papročiais, yra beveik pamirštos. Įvedus krikščionybę, jos neteko savo prasmės bei pritaikymo, ir buvo pakeistos kitomis. Viena kita jų rūšis dėl savo meninio įdomumo išliko. Tokios yra Ligo dainos, dainuojamos Joninių naktį. Sena liaudies tradicija yra taip pat dainų varžybos, praktikuojamos iki šių dienų. Paminėtina ‚balsų' dainos, kur vienas balsas veda melodiją, kitas žemesnis jam pritaria, o trečias juos papildo figūracijomis. Turinio skalė dainose labai plati. Ji prasideda nerūpestingomis, net neapgalvotomis melodijomis ir eina iki rimtų, liūdnų ir net beviltiškų našlaitinių dainų, sukurtų 700 metų vokiečių valdymo dėlei.

Pirmasis liaudies dainų rinkėjas buvo Jānis Cimze (1814–81). Būdamas gabus muzikas ir specialios lavinimo mokyklos dir., jis parengė visą eilę liaudies mokytojų, kurie buvo pirmieji Latvijos chorvedžiai ir vargonininkai. Pats Cimze suharmonizavo nemaža liaudies dainų, kurios labai mėgiamos ir labai paplitusios. Šis pirmasis sąjūdis tiek išjudino ir pakėlė chorų dainavimą, kad 1873 jau buvo galima suorganizuoti pirmąją visuotinę L. dainų šventę, kurioje dalyvavo 1003 dainininkai. Dainų švenčių ruošimas pasidarė nuolatiniu ir vis augančiu tautos kultūriniu pasireiškimu. Ketvirtojoje dainų šventėje 1895 dainininkų skaičius išaugo į 5208. 1904 dainų šventei buvo paruošta per 9000 dainininkų, bet prasidėję revoliuciniai sąmyšiai šį darbą laikinai sustabdė. Devintoje dainų šventėje 1938 dalyvavo 16.000 dainininkų.

Su augimu dainų švenčių pradėjo augti ir individuali tautinė kūryba. Nuo 1880 pasireiškė pirmieji instrumentalistai ir kompozitoriai su pilnu akademiniu pasiruošimu, įgytu Petrapilio ar Maskvos konservatorijose. Pirmieji L. muzikinio gyvenimo organizatoriai buvo Andrējs Jurjāns (1856–1922) ir Jāzeps Vītols (1863–1948). A. Jurjāns, vadinamas L. muzikos tėvu, daugiausia pasidarbavo liaudies dainų tyrimo srityje. Latviešu muzikas materiali 1894 knygoje jis moksliškai išdėstė liaudies dainų harmonizavimo principus, iškeldamas diatoniškumą ir modalumą kaip svarbiausius veiksnius. Be to, jis pasižymėjo choralinių himnų rašymu. Panašiu būdu rašyta jo kantata Tėvija yra vienas svarbiausių jo veikalų. J. Vītols yra pati centrinė latvių muzikos asmenybė. Baigęs Rimskio-Korsakovo kompozicijos klasę, jis buvo pakviestas pasilikti Petrapilio konservatorijos pedagogu ir įėjo į Rusijos aukštuosius muzikos sluoksnius (Glazunovas ir Liadovas buvo jo artimi draugai, mecenatas Bieliajevas spausdino jo veikalus). Tapęs muzikiniu autoritetu, Vitols mąsino ir kitus latvių muzikus įsigyti aukštąjį mokslą.

Tuo būdu dar prieš nepriklausomybės atkūrimą latvių tauta išugdė visą eilę talentingų ir gerai paruoštų muzikos darbuotojų. 1906 pasirodė pirmas latvių muzikos žurnalas Muzikas Druva, kurį leido ir redagavo O. Kauliņš. Prieš tai 1890 žymus kompozitorius Jānis Straume išleido Muzikos almanachą. 1912 buvo įsteigta pir-

Latvija

Nacionalinė opera Rygoje

moji latvių opera Rygoje (ji buvo privati). Jai vadovavo Pāvuls Jurjāns. 1918 ji vėl pradėjo veikti (administravo A. Fridenbergs, o meno vadovas buvo J. Vītols). 1919 ji tapo valstybinė Tautinė L. Opera. Jos direktorius buvo J. Zālits. Operos repertuaras išaugo iki 65 operų, tarp kurių nemažas skaičius L. kompozitorių. Po jos sparnu buvo statoma ir per 13 baletų. Nuolatiniu operos dirigentu buvo Teodors Reiters. Jam talkininkavo eilė savų ir užsienio dirigentų. 1922 įsteigta antra opera Liepojoje. Jai vadovavo A. Parups. 1929 buvo įsteigta dar viena, keliaujanti operos grupė, vadovaujama E. Mauriņš, kurios uždavinys buvo aptarnauti provincijos miestus. Muzikos konservatorija buvo įsteigta Rygoje 1919 su visomis aukštosios mokyklos teisėmis. Jai visą laiką vadovavo J. Vītols iki pat sovietinės okupacijos (su trumpa pertrauka Ulmanio diktatūros pradžioje). Eilė kitų muzikos mokyklų, su stipria valdžios parama, buvo įsteigta provincijoje.

Latvijos muzikinę individualią kūrybą pagal jos stilistinę kryptį galima skirti į tris pagrindines grupes. Pirmoji grupė — siaurai nacionalinės krypties kūrėjai, antroji — neoklasiniai romantikai, trečioji — daugiau ar mažiau moderniųjų krypčių atstovai.

Pirmosios grynai tautinės krypties pradininku yra minėtasis A. Jurjāns. Jo įtaka jauniems kompozitoriams buvo labai didelė. Jos yra gavę: Jēkabs Graubiņš (g. 1886), Valdemārs Ozoliņš (g. 1896), Jānis Cīrulis (g. 1898), A. Salaka, taip pat Adolfs Ābele (g. 1889), specialiai pasižymėjęs savo liaudies dainų chorams ir solo harmonizacijomis. Tačiau šios grupės pats žymiausias yra Emilis Melngailis (g. 1874), naudojęs griežtą diatonišką harmonizavimą su žymiu originalumu ir jėga.

Kiek atskirai stovi Alfred Kalniņš (1879–1952), puoselėjęs visas formas, bet specialiai pasižymėjęs savo solo dainomis ir operomis Banuta ir Salenieka. Jo kūryba giliai tautinė, nors paveikta stipraus asmeninio romantinio aspekto. Taip pat užima atskirą vietą Jānis Mediņš (g. 1890), spalvingas simfonistas, pamėgęs didžiąsias formas, simfonines poemas (žymiausios Zilais kalns, Imanta), koncertus, kamerinę muziką. Jo kūrybai priklauso ir keturios operos (Uguns un nakts, Dievi un cilveki ir kt.).

Antrosios neoklasiškai romantinės grupės reprezentatas yra J. Vītols ir dauguma jo išugdytų mokinių. Tiek dėl savo gausios ir aukšto lygio meninės kūrybos, tiek kaip ilgametis konservatorijos direktorius, Vītols yra reprezentatyvi L. muzikų asmenybė, atstovaujanti ne tik savo stiliaus grupei, bet ir visai muzikai. Savo kūryboje jis jungia klasiškai romantinio stiliaus savumus su tautinių pradų panaudojimu. Artimas rusų Rimskio-Korsakovo, Glazunovo ir kt. mokyklos pakraipai, jis išlaiko ir savitą kūrybos veidą. Beveik visuose jo kūriniuose jaučiama tautinė dvasia. Jo mokinių, sekusių jo stiliaus pėdomis, yra Harris Ore, Jānis Vītoliņš, Lauma Reinholde, Jāzeps Mediņš (sukūręs operą Vaidilutę, vėliau pakrypęs į labiau radikalią pusę), Jānis Reinholds, P. Šuberts, Bernhards ir Aleksandrs Valle, Vidvuds Junevičs, Kārlis Martinovskis, Martiņš Vītiņš, Bernhards Sosars. Į tą grupę galėtų būti dar įskaityta ir pačios jauniausios kartos reprezentantas Nikolajs Allunans, ir senyvas Pāvuls Jurjāns, teoretikas ir liaudies dainų harmonizatorius; taip pat simfonistas Julijs Sprogis, Jānis Straume, Atis Kauliņš, Jēkabs Karkliņš ir Juris Jurjāns.

Trečiosios modernių tendencijų grupės centrinė figūra yra Jānis Zālits (1884–1943), kurio kompozicijos (beveik be išimties vokalinės) pasižymi drąsiu ir radikaliu traktavimu, primenančiu kartais Skriabiną. Kitas drąsus radikalas yra talentingas Jānis Kalniņš (g. 1904), kurio harmonijos dažnai užkabina atonalumo ribas. Paradoksaliai drauge jis priklauso pirmajai nacionalinei grupei dėl jo liaudies

muzikos transkripcijų. Prancūzų impresionizmo įtakomis pagrįstos Paula Licīte ir Lucija Garute dainos. Tarp jaunų kompozitorių, jų sekėjų, randami kiti modernizmo atstovai: Teodors Kalniņš, Jānis Norvilis (g. 1906), Arturs Feils, Volfgangs Darziņš (g. 1906), Arturs Silis, Olgerts Kreišmanis ir kt.

Iš interpretatorių žymėtini pianistai L. Betiņš, K. Zakakaja, Bonifacija Rogge; vargonininkai P. Jozuus, M. Gubens; čelistai Fogelmanis, Ingus Naruns, A. Teichmanis; smuikininkai A. Norits, V. Ruševics, Olafs Ilziņš, Lida Rubene, Indulis Dalmanis; operos artistai A. Kaktiņš, P. Sakss, J. Nidra, R. Berziņš, M. Vētra; koncertiniai dainininkai Malvine Vigner-Grinberg, A. Beneťelde, A. Liberte-Rebane, M. Brechmane-Štengegele. *Iz.V.*

L. l i e t u v i a i prieš I pas. karą (1914) iš 2,5 mil. gyv. sudarė apie 95.000 (3,7%). Karui didelę daugumą išblaškius, nepriklausomos L. pirmoji statistika (1920) lietuvių rodė tik 25.538 (1,3%), bet galėjo būti dar arti 40.000. Nemaža užsirašė lenkais, o kai kurie jau tada rašydinosi latviais, nors iš Lietuvos buvo atkilę prieš 15–20 m.

S e n i a u s i ą l i e t u v i ų k o l o n i j ą prie Rėzytės, Latgaloje, sudarė Ciskodų (Ciskāds) 9 lietuviški k. ir 2 sodybos. Dusetų apylinkių lietuviai čia atsirado dar XVII a., bet per ilgą laiką nutauto. Visame Rėzytės aps. 1935 užsirašė tik 102. Žymiai vėliau (apie 1875) uteniškiai lietuviai įsikūrė Gaurų vls. (buv. Pskovo gub.), įsigiję ir išsidalinę dvarą ir sudarę Glemžino bei Juodmiškės (Černoliesės) kolonijas, apjuostas rusų (latvių tebuvo 4,4%); sąmoningų lietuvių dar laikėsi 70 (1935). Trečiąją koloniją Indricoj (Skaistos vls., Daugpilio aps.) sukūrė Daugėliškio vilniečiai, nusipirkę ir pasidalinę Platerio dvarą (apie 1895); bolševikams užeinant (1940) susipratusių lietuvių buvo dar apie 200.

R u s ų v a l d y m o l a i k a i s (iki 1915–17) lietuviai daugiausia telkėsi miestuose: Daugpily, Liepojoje, Mintaujoje, Rygoje ir Ventpily. Rygos mieste 1897 buvo 282.230 gyv., lietuvių 6362 (2,3%); o 1913 — jau 517.522 gyv., lietuvių 35.156 (6,8%). Liepojoje 1914 iš 94.000 gyv. (latvių 45%) lietuvių buvo 17.567 (19%). Rygoje, Liepojoje ir Mintaujoje gyveno apie $^2/_3$ L. lietuvių; kiti driekėsi visu Lietuvos pasieniu. Pasienio ūkiuose gyventa iš senų laikų, o į miestus susitelkta 1880–1914, arba tuo laiku, kai kiti keliavo Amerikon. Kiek anksčiau buvo atsiradę bėglių po 1831 ir 1863 sukilimų. Latvijoje taip pat apsigyvendavo paleistieji iš Sibiro, kai nebuvo leista grįžti savan kraštan, ir rusų žandarų sekiojami bei gaudomi Lietuvoje dėl lietuviškos knygos bei tautinės veiklos. Jaunimas vyko mokytis į Rygos, Liepojos, Mintaujos, Daugpilio ir Bauskės mokyklas. Kunigai buvo siunčiami arba dvasinės vyriausybės tremiami Kuršan ir Latgalon.

I p a s. k a r a s (1915–17) iš pradžių daug lietuvių Rygon suvijo (jų prisirinko arti 50.000), o paskui išblaškė. Nemaža parvyko atsikuriančion Lietuvon. Iš vienos tik Liepojos, vokiečių užimtos, grįžo apie 10.000. Bet gana žymus skaičius tik po I pas. karo pasijuto esą užsieny — nepriklausomoj L., kurią nuo Lietuvos ligi tol teskyrė gubernijos siena. Valstybinė siena tarp Lietuvos ir L. (1921) buvo išvesta sekant Kuršo gub. riba, kuri neatitiko vingiuotos etnografinės linijos. Tik aiškiai lietuviška Palanga buvo priskirta Lietuvai, o kitose pasienio srityse lietuviški kaimai ir sodybos, ypač palei Mūšą, Nemunėlį ir kairįjį Dauguvos vidupį (Alūkstos sritis, kurioj 1920 latvių buvo 37,4%) paliko Latvijai.

N e p r i k l a u s o m o s L. 1920 statistika rodė lietuvių 25.538, 1925 — 23.192 (atkritus Palangai), 1930 — 25.885 ir 1935 (paskutinė) — 22.913 (1,17%). Lietuvių daugiausia būta Žiemgaloje (50,3%), Rygoje (25,3%) ir Kuržemėje (16,2%); visai mažai Vidžemėje (4,2%), neįskaitant Rygos, ir Latgaloje (4%). Pasienio 5 apskritys (1 Kuržemės ir 4 Žiemgalos) telkė apie 67% lietuvių: Liepojos (su pačiu miestu) 2754 (12,5%), Mintaujos 3879 (22%), Bauskės 2441 (10,5%), Jokūbpilio (11,5%) ir Alūkstos (10%). Pasienyje būta ir tirščiausiai lietuvių gyventų vietų, kuriose jie sudarė žymų procentą visų valsčiaus gyventojų: Rytės 26,8%; Neretos 19,8, Ukrių 17,7; Nemunėlio 16,5; Alksnės 15,6; Snikerės 15,5; Raudos 13,4; Bukaičių 13,2; S. Aukės 13; Pruodės 12,3; N. Aukės 12; Vadaksties 11,8; Rundelės 11,7; Saukos 11,4; Aknystos 10,9; Mežamuižės 10,6; Rubos 10. Valsčių su 10% ir daugiau būta 17, o 1930 dar 25. Kai kurie valsčiai su tokiu pat ar net didesniu lietuvių skaičiumi rodė mažesnį procentą dėl bendro didesnio gyventojų skaičiaus. Pvz. Snikerės vls. nurodyta 111 lietuvių, kurie sudarė 15,5%, tuo tarpu daugiau negu 111 lietuvių užsi-

rašė dar šiuose valsčiuose: Laukesos 275, Ežerės 251, Kurčmos 231, Panemunės 222, Yslikio 211, Lašų 197, Kuršaičių 194, Vilkės 187, Sesuvos 184, Demenės 173, Elėjos 172, Skaistkalnės 166, Keraukštės 160, Barbelės 149, Mazzalvės 146, Švitinio 140, Mežuotinės 137, Vainiaudos 132, Lielzalvės 130, Bauskės 129, Viesytės 120. Šių valsčių lietuviai buvo seni gyventojai (autochtonai), priklausę Kuršo gub. arba ir Kauno (Ukriai, Aknysta). Pačiame pasieny būta grynai lietuviškų kaimų (pvz. Bileikių, Šaukštelių, Skironių) arba senų lietuviškų vienkiemių. Nemaža lietuvių iš seniau gyventa Aukės, Bauskės, Duobelės, Gryvos-Kaukuonių, Eglaitės (Eglainė), Subato ir Viesytės miesteliuose. Didesniuose miestuose 1935 statistika nurodė: Rygoj 5788, Liepojoj 1587, Mintaujoj 562, Daugpily 300, Gryvoj 188 (latvių 21%), Bauskėje 110, Ventpily 76. Miestuose iš viso lietuvių priskaityta 9212 (40,2%), kaimuose — 13.701 (59,8%).

Verslas lietuvių L. prieš I pas. karą buvo dažniausiai ūkininko arba paprasto darbininko. J. Jablonskio liudijimu (1890), ‚prie kiekvieno darbo, kurį gali atlikti niekur ir nieko nesimokęs žmogus, rasi ir lietuvį'. Rygoje nemaža jų dirbo vagonų fabrike ‚Phoenix', gumos ‚Provodnik', geležinkeliuose, tramvajuose, lentpiūvėse, baldų dirbtuvėse, linų verpyklose, alaus varyklose ir kt. Uosto darbininkų buvo Rygoje, Liepojoje ir Ventpilyje. Liepojoje daug kas dirbo metalo ir chemijos fabrikuose. Didelį procentą miestuose sudarė vežikai; Rygoje jų buvo apie 1500. Prekyba maža kas besivertė: keli šimtai buvo smulkesniųjų prekiautojų turgavietėse, kelios dešimtys vidutinių pirklių miestuose ir keletas stambesnių Rygoje ir Liepojoje. Buvo dar policininkų, raštininkų, valdininkų, vienas kitas advokatas, inžinierius, gydytojas. Pokario laikais (1919–39) L. miestuose darbų sumažėjo, Liepoja ir Ventpilis apmirė. Patiems latviams vis sunkiau besiverčiant miestišku darbu, trūko sezoninių lauko darbininkų. Jų atvykdavo keletas tūkstančių iš Lietuvos vasaros darbams; kai kurie ir pasilikdavo. Tačiau ūkiuose pastoviau tesilaikė lietuviai žemdirbiai, kurie nepriklausomos Latvijos laikais sudarė 67% visų lietuvių, pramonėje dirbo 18%, susisiekimo darbuose (daugiausia vežikai) 6,5%, prekyboje 3,5%.

Visuomeniniam reiškimuisi caro valdžia L. nebuvo tiek priekabi, kaip Lietuvoje, tai galima buvo laisviau organizuotis, bet palankesnėmis sąlygomis pasinaudojo tik Rygos lietuviai, ir tai nežymiai. Organizacinis jų veikimas pagyvėjo ir paįvairėjo nuo 1905 revoliucijos, ūgtelėjus inteligentinėms pajėgoms ir pasekus Lietuva, kurioje steigėsi visa eilė draugijų, mokyklų ir laikraščių. L. laikais organizaciniam darbui laisvesnės sąlygos buvo ligi K. Ulmanio perversmo (1934).

Organizacijas steigti L. lietuviai suskato dar priešaušrio laikais. Rygoj 1881 buvo įsteigta lietuviškajai dainai puoselėti Aušros d-ja. Jos steigimu rūpinosi J. Miliauskas - Miglovara, vėliau rašęs tilžiškei Aušrai; Antanas Šimoliūnas, uolus Aušros platintojas, ir Marcijonas Giedraitis. Nelaimė, jie pasitelkė Rygos politechnikumo studentus — Arkanijos korp. narius. Šie buvo sulenkėjusių Lietuvos bajorėlių sūnūs, priimti kaip savo šalies žmonės. Lenkininkai lietuvių įsteigtą d-ją pasivertė Polskie śpiewackie towarzystwo Auszra. Su tuo lietuvišku vardu ji išliko iki II pas. karo. Lietuviams teko kurti naują d-ją, bet ėjosi sunkiau, nes po Manaseino revizijos (1883) pagriežtinta Vidžemės gubernatoriaus valdžia ir sustiprinta rusifikacija. Po ilgų prašymų leista steigti savišalpinė d-ja, bet jos nevadinti Rūta, kaip norėta steigėjų. Steigimu rūpinosi daugiausia M. Giedraitis, pirmus trejus metu ir pirmininkavęs. Nauja organizacija buvo pavadinta Rygos lietuvių pašalpos d-ja, paskum dar pridėta — ir kultūros skleidimo. Caro laikais sutelkusi apie 1000 narių, turėjo nemažos reikšmės Rygos ir apskritai L. lietuvių kultūriniam gyvenimui. Po dešimties metų 1904 įsisteigė grynai kultūriniam darbui muzikos bei dainos d-ja Kanklės, skambėjusios iki karas nutildė (1915). Nuo 1905 revoliucijos laikų atsirado visa eilė naujų d-jų: Rygoje — švietimo Žvaigždė (1907), katalikų Blaivybė (1908), studentų Viltis (1909), socialistų blaivininkų Giedra (1910), tarnaičių šv. Zitos (1910), teatro Žaislas (1913); Liepojoje — Savišalpa (1905), šv. Zitos (1909), Lietuvių d-ja (1911); Mintaujoj — Labdarybė. Karo metu Rygoje veikė nuo karo nukentėjusiems šelpti komitetas (1914–17), jungęs visus lietuvius.

Po karo iš senesniųjų organizacijų Rygoje išsilaikė Pašalpos ir šv. Zitos d-jos, atgaivinta studentų Viltis (1926). Liepojoje išliko Savišalpa, šv. Zitos ir Lietuvių d-jos; pastaroji pertvarkė savo įstatus (1923) ir

pasivadino Liepojos lietuvių kultūros plėtojimo d-ja, turėjo savo namus su sale 300 žmonių. Naujų organizacijų po karo daugiausia atsirado Rygoje. Kai kurios veikė tik L. sostinėje, kitos šakojosi į visą kraštą. Pirmoji įsikūrė katalikų jaunimo Šviesa (1922) su didesniais skyriais Mintaujoje ir Liepojoje, turėjo per 300 narių (1927), skautų draugoves, suaugusių kursus, nemažą biblioteką su skaitykla. Liberalinių bei socialistinių pažiūrų jaunimo Rūta (1924) su skyriumi Liepojoje pirmoji suorganizavo po karo vaidintojų būrelį, leido žurnalą, buvo sutelkusi apie 120 narių (1935). Lietuvių tėvų d-ja (1924) su 352 nariais (1933) rūpinosi mokslus einančio jaunimo auklėjimu ir šalpa. Mokytojų d-ja (1928) su moterų komitetu, turėjusi 100 narių (1935), organizavo ir išlaikė pradines mokyklas, rūpinosi vadovėliais, programomis ir mokinių vasaros stovyklomis. Sporto reikalams skirta miesto jaunimo Vytis (1929) su 12 skyrių ir keliais šimtais narių buvo kartu ir kaimo jaunimo organizacija. Rygos liet. gimn. absolventų d-ja (1929) jungė tą gimnaziją baigusius, o Laisvė (1932) — baigusius I pradinę didžiausią mokyklą. Teatro d-ja (1930) telkė vaidybos meno mėgėjus. Daugpilyje nuo 1926 veikė Lietuvių d-ja, turėjusi per 100 narių, rūpinosi mokyklomis ir lietuvybe Latgaloje ir Alūkstos srityje. Mintaujoje veikė Žiemgalos lietuvių d-ja (1928) su 120 narių, įsteigusi lietuvių etnografinį skyrių (7000 eksponatų) Žiemgalos muziejuje.

Iki 1930 visos organizacijos veikė skyrium, tik jų atstovai Rygoje ir Liepojoje susieidavo pasitarti dėl bendros iškilmės (pvz. Vasario 16). Taip prinoko mintis sudaryti pastovų komitetą bendriems reikalams. Rygoje 1930 susidarė du junginiai: Latvijos lietuvių organizacijų centras, siekęs jungti tik d-jas, ir Latvijos lietuvių s-ga (įregistruota 1930 XI 19), linkusi priimti nariais atskirus asmenis bei steigti skyrius. Sušaukus pirmąjį lietuvių kongresą (1931 I 18–19) ir s-gos įstatus kiek pataisius, centras su s-ga susiliejo. Pirmuoju ir ilgamečiu s-gos pirm. buvo prel. D. Jasinskis (žr.). Prieš bolševikams įsiveržiant (1940) s-ga buvo išaugusi į 16 skyrių: Aukės, Aknystos, Bauskės, Bebrinės, Gaurų,

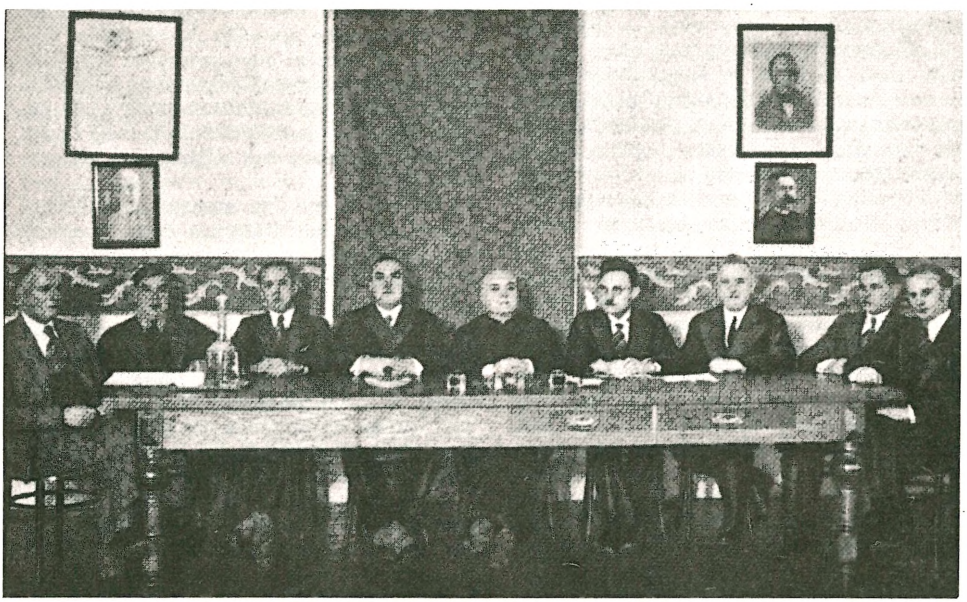

Latvijos lietuvių sąjungos centro valdybos iškilmingas posėdis Rygoje 1934 XI 17 Latvijos nepriklausomybei pagerbti. Iš kairės: J. Kurčiauskas, L. Burlevičius, P. Ramonas (gen. sekr.), A. Vronevskis (ilgametis Latvijos lietuvių laikraščių red.), prel. D. Jasinskis (pirm.), A. Raulinaitis (vicepirm.), A. Žviedris, K. Kliševičius ir V. Tumas

Gryvos, Kurčmos, Lašų, Laukesos, Medumo, Neretos, Panemunės, Raudos, Skaistos, Subato ir Ukrių. S-gai ir centrui susivienijus, buvo sujungti ir atskirai leisti laikraščiai. Nuo 1937 s-ga leido Latvijos lietuvių kalendorių.

Laikraščių ligi spaudos draudimo Lietuvoje panaikinimo (1904) slaptai gabendavosi iš Prūsų per Lietuvą, o paskui parsisiųsdindavo iš Vilniaus. Pirmąjį daugiau humoro ir satyros mėnesinuką Rygoje pradėjo leisti L. Jakavičius, pradžioj Juokdarį (1906–08), paskui Botagą (1914–15). Juokdarį greitai nustelbė Rygos Garsas (1909–17), ėjęs 1-2 kartus į savaitę, redaguotas J. Linarto, A. Šimoliūno, J. Bajoro ir kun. J. Bikino. Pirmaisiais karo metais, vokiečiams užėmus Lietuvą, Rygos Garsas buvo likęs vienintelis lietuvių laikraštis visoje buvusioje Rusijos valstybėje. Prieš pat I pas. karą buvo pradėjusi eiti savaitinė socialdemokratų Vilnis (1913–14), paskui dar keli numeriai išėjo Liuosybės (1917). Lietuvių kariai (XII rusų armijos) Rygoje leido Laisvą Žodį (1917), o bolševikams įsiveržus — komunistai savo Darbininkų Kovą (1919). Po karo pirmasis pradėjo eiti Rygos Balsas (1921), steigtas kun. A. Juodvalkio, Aug. Vronevskio, J. Paleckio ir K. Narkevičiaus; pastarasis buvo redaktorium iki 1924 ir jo spaustuvėje buvo spausdinama. Paverstas aiškiai katalikišku, buvo redaguojamas kun. A. Juodvalkio (iki 1929) ir Aug. Vronevskio (1930). Rygos Balsas ilgiausiai ėjo (466 nr.) ir buvo vienas iš įtakingiausių Latvijos lietuvių laikraščių. Jo tęsinys buvo Lietuvių Balsas (nuo 1931), sujungus Rygos Balsą su Lietuvių s-gos pradėtu leisti Latvijos Lietuviu (išėjo 8 nr.). Dvisavaitinį Lietuvių Balsą redagavo Aug. Vronevskis, buvęs dar Aušros ir Tėvynės Sargo bendradarbis A. Lauksodiečio slapyvardžiu. 1932–33 sportininkai bandė leisti Laisvę (žr.). Nepatenkintieji Lietuvių Balsu, 1933–36 leido Lietuvį (žr.). Kiek anksčiau trumpai ėjo Naujasis Žodis (1925–26), steigtas ir redaguotas jaunimo Rūtos pirm. Justo Paleckio ir jo perkeltas Kaunan. Po 1926 XII 17 perversmo bėgliai iš Lietuvos išleido keliolika numerių Liaudies Balso, ir kiek ilgiau ėjo tos pačios krypties Laisvasis Žodis (1928–30), redaguotas V. Sukovskio. Socialdemokratai išleido šešetą, V. Piloto redaguotų, Darbo Fronto numerių (sustojo 1935). Dau įvairių laikraščių ateidavo iš Lietuvos, su kuria buvo palaikomi gyvi kultūriniai ryšiai.

Kultūrinis darbas siejosi su organizacijų steigimu bei jų veikla ir laikraščių leidimu. Rygos lietuvių pašalpos d-jai įsisteigus, jau kitais metais (1895) Rygoje buvo suruoštas pirmas lietuvių vakaras. Pirmą kartą Rygoj vaidinta 1898, paskui Liepojoj ir Mintaujoj. Mintaujoje 1902 buvo atspausti lietuviški vakarų skelbimai, kurių nebuvo leista skleisti tik už Kuršo sienos (pačioje Lietuvoje, išskyrus Palangą). Kanklių d-ja (1904–15) vakarus ir vaidinimus padažnino, nes turėjo stiprią vaidybos mėgėjų kuopą, gerą chorą (dirigentas A. Kačanauskas) ir didžiausią lietuvišką biblioteką. Teatro d-jai žaislui (1913–17) nedaug beteko pasireikšti dėl užklupusio I pas. karo. Po karo daugiausia pastatė veikalų (16) ir suruošė spektaklių (24) Latvijos lietuvių teatro d-ja (1930), vad. A. Purvinio; veikalus statė E. Paliakauskaitė, d-jos iniciatorė, A. Purvinis, K. Katkevičius, latvių režisierius J. Zārinis, Lietuvos valst. dramos akt. J. Kupstas (žinios 1935). Vakaruose dažnai reiškėsi chorai—Šviesos (dirigentas J. Karosas), Laisvės (A. Šerėnas), Rygos liet. gimn. (St. Vainiūnas), Kanklių (V. Nakas, Liepojoje), Latvių-Lietuvių Vienybės (A. Prūsis). Vaidinimai ir vakarai buvo proginiai arba skiriami minėjimams: Vasario 16, Lapkričio 18 (Latvijos nepriklausomybės paskelbimo), Vilniaus pagrobimo (spalio 9) ir kt. Vakarų programų dalį atlikdavo ir mokyklų mokiniai.

Mokyklomis pirmoji buvo pradėjusi rūpintis taip pat Pašalpos d-ja, kuri dar 1907 išlaikė Rygoje 2 skyrių pradinę mokyklą, bet jau tais pačiais metais švietimo darbą perėmė Žvaigždės d-ja (1907–17), sekusi tokiu pat darbu Ryto, Saulės ir Žiburio d-jų Lietuvoje. Žvaigždė išlaikė 5 pradines mokyklas, tegaudama iš Rygos miesto metams 1000 rb.

L. valstybei įsikūrus, lietuvių pradinės mokyklos 1918 įsisteigė Liepojoje ir Rygoje, 1919–20 Rygoje dar 3 ir Mintaujoje 1. Didžiausios I prad. m-los Rygoje vedėju ilgus metus buvo A. Buivydas. Drauge su kun. A. Juodvalkiu jiedu labiausiai rūpinosi steigti Rygos liet. gimn., kuriai leidimą davė švietimo ministras J. Pliekšans-Rainis, žymus latvių poetas. Gimnazija gyvavo apie 20 m. ir išleido per 200 absolventų; pirmąjį dešimtmetį (iki 1934) direktorium buvo kun. A. Juodvalkis, vėliau prel.

D. Jasinskis. Gimnaziją baigusieji sudarė daugumą liet. mokytojų pradinėse m-lose, kurių 1933–34 buvo 12: Aknystoje, Aukėje, Eglaitėje, Indricoje, Liepojoje, Miciūniškėse, Mintaujoje, Rygoje (4) ir Subate. Šiose m-lose su 54 klasėmis mokėsi 804 mokiniai, dirbo 47 mokytojai. Dvi pradinės m-los (Gryvoje ir Neretoje) buvo sujungtos su latviškomis, turėjo 7 kl., 56 mokinius ir 2 mokytojas. Lietuvių k. buvo dėstoma Baltmuižės, Kaukuonių, Medumo ir Ukrių m-lose; dėstė liet. mokytojos, mokėsi 121 mokinys. Iš viso prad. m-lose mokėsi 1876 (1930), iš jų grynai liet. 42%. Gimnazijoje su 5 kl. (nuo 1937) mokėsi 87 mokiniai arba 56% iš 155 gimnazistų. Latvijos univ. studijavo apie 30 studentų (1938).

Daugumą mokyklų išlaikė L. savivaldybės; įstatymai šiuo atžvilgiu tautinėms mažumoms buvo palankūs, bet reikėjo sugebėti jais pasinaudoti ir pakovoti. Statistika (1930) rodė, kad 1 pradinė m-la teko 2157 lietuviams (793 vok.), o 1 vid. m-la, arba gimnazija, 25.885 (4288 žydams, 5823 vok.). Lietuvių m-lų steigimu ir išlaikymu daug rūpinosi Latvijos liet. mokytojų d-ja, Latvijos lietuvių s-ga ir Daugpilio liet. d-ja. Pirmoms dviem ilgai vadovavo kunigai; jie padėdavo m-las steigti ir provincijoje, bet nedaug liet. kunigų buvo arti savų žmonių.

Religiniu atžvilgiu absoliutinė lietuvių dauguma buvo katalikai (96%—1935). Mintaujos ir Jokūbpilio apskrityse lietuviai sudarė didesnę dalį katalikų, Liepojos mst. ir aps. buvo lygiomis su latviais, Rygoje ir Bauskės aps. arti trečdalio. L. kurdamiesi lietuviai padėjo statydinti arba naujinti bažnyčias Rygoje, Mintaujoje, Liepojoje ir kt. Prieš I pas. karą kunigų daugumas buvo lietuviai (apie 100); po karo jų sumažėjo iki 40 (1933) ir iš 155 tesudarė 26%. Tačiau lietuvių kunigų paskirstymas parapijomis neatitiko lietuvių interesų. Latgaloje buvo tik 1000 liet. katalikų, o liet. kunigų 25; Žiemgaloje 12.000 — 8; Rygoje 6000 — 5; Kuršžemėje 3000 — 2. Kai kuriose lietuviškose pasienio srityse (Alksnės, Gramzdos, Eglaitės, Medumo, Nemunėlio, Neretos, Rytės, Rubos, Saukos, Viesytės) nuolatinių kunigų nebuvo. Jų apskritai trūko, bet ir dvasinė vyresnybė nebuvo svetima lietuvių latvinimui, pamiršusi liet. kunigų praeities nuopelnus. Apie tai K. Pakštas rašė: ‚Sukėlę daug simpatijos lietuvių tautai, šie kunigai (=liet.) atliko savo religinį pašaukimą, nesiekdami jokių politinių nutautinimo tikslų. Jie buvo tikri misionieriai'.

Politiniam lietuvių reiškimuisi L. caro laikais daug įtakos darė vadinamoji latvių Naujoji Srovė (Jaunā strāva), socialistinės ateistinės krypties ir demokratinių siekimų, bet pirmasis jos tikslas buvo kova su caro valdžia. Tų srovininkų sukeltuose streikuose Rygoje 1896 ir 1897 dalyvavo nemaža lietuvių darbininkų. Gyvai reiškėsi slapta veikla lietuviai moksleiviai Rygoje, Liepojoje ir Mintaujoje. Mintaujoje mokinių sukeltas maištas dėl rusiškos maldos prieš pamokas (1896) laimėjo caro įsakymą nebeversti katalikų eiti į cerkvę ir melstis rusiškai. Lietuvių taip pat nemaža dalyvavo 1905 revoliucijoje, kuri L. buvo srautingesnė ir žiauresnė. Išsikovojus daugiau laisvės, 1908 ir 1913 lietuviai dalyvavo Rygos miesto tarybos rinkimuose; pravedė vieną atstovą 1913, susidėję su vokiečiais; su latviais ėjusieji nieko nepasiekė. Prieš užimant vokiečiams Rygą 1917, laikinoje miesto taryboje lietuviai turėjo 5 atstovus, o rinktoje — 4. Lietuvių seiman Petrapilyje (1917) buvo pasiuntę taip pat 5 atstovus, bet tuo metu daug L. lietuvių inteligentų ir išsisklaidė, dėdamiesi į kovą už Lietuvos nepriklausomybę. Lietuvių kariuomenė, vydama bolševikus 1919, išvarė juos iš Alūkstos srities iki Daugavos. Kovose žuvo 30 lietuvių karių; du iš Subato, ten ir palaidoti su kitais 10 lietuvių. Červonkoje pastatytas žuvusiems paminklas su įrašu: ‚Keleivi, pasakyk Lietuvai, kad mes žuvome gindami Tėvynę' (žr. Červonka). Alūkstos sritį latviai užėmė 1920, pasinaudodami lenkų įsiveržimu į Vilnių.

Nepriklausomoje Latvijoje tautinės mažumos (apie 25%) galėjo turėti valdžios išlaikomas m-las, laisvai steigti d-jas ir partijas, dalyvauti rinkimuose. Lietuviai savo atstovus pravesdavo į savivaldybes Gryvoje, Liepojoje, Mintaujoje ir Subate. Rygoje tik 1925; per paskutinius laisvus rinkimus rygiečiams pritrūko 9 balsų vienam atstovui pravesti. Seimo rinkimuose (1931) lietuviai surinko 3105 balsus. Nedaug trūko atstovui pravesti; bet ir važiavusieji į Mintaują (Žiemgalos apygardą) parūpintomis jiems lėšomis ne visi balsavo už savo atstovą. Turėjusių teisę balsuoti buvo 9335, o iš viso lietuvių L. piliečių 12.426; Lietuvos piliečių 14.369, iš jų lietuvių 9732.

Ryšiai su Lietuva buvo gana artimi. Didesnėse kolonijose buvo minimos

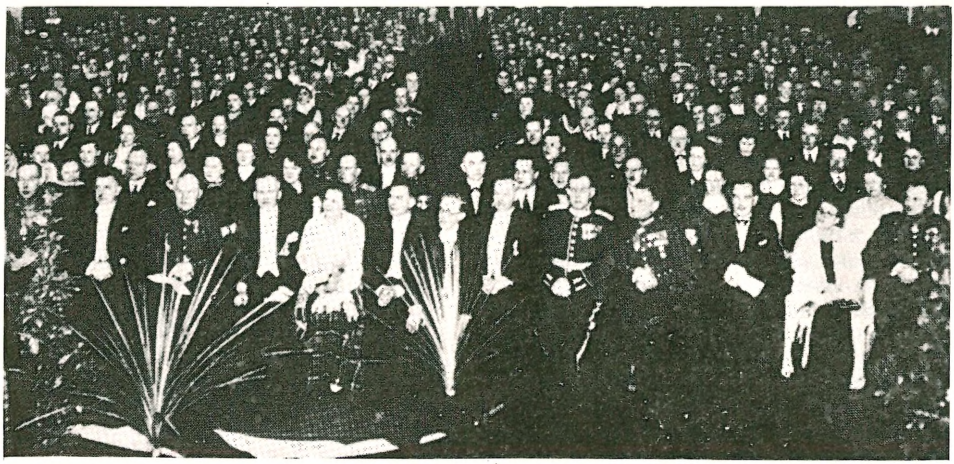

1938 Lietuvos nepriklausomybės minėjimo Daugpily iškilmingas posėdis, dalyvaujant Latvijos valdžios bei visuomenės atstovams ir vietos lietuvių kolonijai

Lietuvos valstybinės šventės, d-jos ir m-los ruošdavo į Lietuvą ekskursijas, atskiri asmenys vykdavo atostogų. Rygoje buvo Lietuvos pasiuntinybė; konsulatai veikė Rygoje, Daugpilyje ir Liepojoje. Trumpai gyvavo Bauskės konsulatas (iki 1924). Kam sunkiau darėsi L. verstis, ypač baigus mokslus, kėlėsi į Lietuvą. Išsikėlė ir dalis senų ūkininkų, kuriems nelengva buvo apsiprasti su augančiu latvėjimu.

L a t v ė j i m u i veiksnių buvo įvairių: pasunkėję ryšiai su Lietuva (seniau skyrė tik gubernijų sienos, o dabar valstybės); įsisąmoninimas (ūkininkų ir darbininkų), kad reikia gyventi naujoje valstybėje ir prie jos derintis; latvių vedama nutautinimo akcija; stoka liet. kunigų arti savo žmonių; mišrios vedybos; lietuvių silpnas atsparumas svetimajai įtakai, ypač gimingos tautos. Latvių statistikas M. Skujenieks teisingai yra pastebėjęs: ‚Lietuviai už savo gimtinės sienų, palyginti, greitai nutausta, ypač L., kur jiems lengva prisišlieti prie gimininggų latvių, nes jų kalbos išmoksta per vienerius metus'. Tai rodė gimtoji kalba namie. Kur lietuviai buvo labiau latvių apjuosti, ten ir lietuvių k. šeimoje siaurėjo (Rygoje iki 52%, Vidžemėje 40% — 1930). Alūkstos (78%) ir Jokūbpilio (77%) apskrityse mažėjo dėl latvinimo pastangų ir mišrių vedybų. 1936 pusė vedybų buvo mišrių: 146 lietuvės nutekėjo už latvių, 65 vyrai vedė latves; 27 išėjo už rusų, 25 vedė ruses; 4 ištekėjo už vokiečių, 4 vedė vokietes; 25 susituokė su lenkais, 39 vedė lenkes. Lenkų iš viso buvo 48.949 (1935), bet žinant, kad iš Lenkijos gilumos į L. emigracijos beveik nebuvo, tai daugumas užsirašiusiųjų lenkais buvo lietuviai, sulenkėję arba sulenkinti dar prieš I pas. karą net pačioje L.

Latviai buvo susirūpinę lietuviškomis pasienio sritimis, kad nekiltų kokių sienos revindikacijų, patys tebereikšdami pretenzijas į Mažeikius ir vis prisimindami atiduotą Palangą. Į Alūkstos sritį buvo atkreipę ypatingą dėmesį, kurdindami savo žmones ir vesdami latvinimo akciją. Kaip Alūkstos aps. tautiniu atžvilgiu dėl to keitėsi, rodė statistika: 1897 buvo 28,5% latvių, 1920 — 37,4%, 1925 — 43,6%, 1930 — 57% ir 1935 — 68%. Lietuvių skaičius lyginant pirmąją (1920) ir paskutiniąją statistiką (1935), mažėja nuo 75% iki 25%. Lietuviai buvo dargi sąmoningai dengiami. Čia toliausiai yra nuėjęs A. Maldups, paruošęs pagal 1935 davinius smulkų apskričių ir valsčių aprašą, išleistą valstybinės įstaigos lėšomis. Valsčiais lietuviai sąmoningai nenurodomi, jungiant juos prie ‚kitų ir nežinomų', nors lietuviai eina pirmieji po latvių Alūkstos pasienio valsčiuose, Mintaujos aps. 32 valsčiuose iš 44, Bauskės — 20 iš 21, Jokūbpilio — 15 iš 22. Pvz. rašoma apie Rytės vls.: latvių 937, rusų 63, vokiečių 1, lenkų 5, žydų 6, kitų ir nežinomų 384 (27%), iš tų ‚nežinomų' liet. 374 (26,8%); arba apie Vadaksties vls.: latvių 824, rusų 6, vokiečių 24, lenkų 15, žydų 1, kitų ir nežinomų 117 (11%), o visi tie nežinomi yra lietuviai (1935). Tokie pat ‚nežinomi' 184 yra visi lietuviai Sesuvos vls.,

Nemunėlio — 193 iš 196, Raudos 139 iš 140, Neretos 618 iš 625 (20%) ir t.t. Lietuviai niekados nebuvo ir dabarties metu nėra L. gyvenime visai ‚nežinomas veiksnys'.

K. Apinis, Latvijas pilsetu vēsture, Rīga 1931; *A. Maldups,* Aprinku un pagastu apraksti 1937; *K. Jasiukaitis,* Mintaujos laikai (Gubos) 1927; *K. Pakštas,* Baltijos respublikų politinė geografija 1929; *Z. Rumša,* Padauguvi prisiminus (Karys 1957, 7 nr.); *M. Skujienieks,* Latvija 1918–1928 gados 1928; Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1936–1937; *S. Sužiedėlis,* Latvijos lietuviai po Didžiojo karo (Pasaulio Lietuviai, red. P. Ruseckas) 1935; *R. v. Ungern-Sternberg,* Bevölkerungsprobleme Lettlands (Ost-Europa 1936); *A. Vronevskis,* Latvijos lietuviai iki Didžiojo karo (Pasaulio lietuviai 1935). *S.Suž.*

Latvija vardas vieno iš asteroidų (tarp Marso ir Jupiterio), kurį surado ir užregistravo (Nr. 1284) Königstuhl (prie Heidelbergo) observatorijos astronomas dr. K. Reinmuts. Planetos orbitą apskaičiavo latvių matematikas K. Šteins ir suteikė jam tarptautiškai pripažintą L. pavadinimą.

Latvijos Bankas (1922–1940) nepriklausomos Latvijos notų bankas ir svarbiausia trumpalaikio kredito institucija. L.B. buvo grynai valstybinė, statuto ribose autonominė įmonė, pradėjusi veikti 1922 XI 1 su 10 mil. latų pagrindinio kapitalo. Vyriausias L.B. organas buvo 13 asmenų taryba, kurios pirmuoju pirmininku buvo Ringolds Kalnings (jis daugiausia pasidarbavo įvedant pastovią valiutą), o paskutinis Adolfs Klive (1931–40). Einamąjį L.B. darbą tvarkė penkių asmenų valdyba. Jos vyriausiu direktorium 1924–27 buvo Edg. Švede, o 1927–40 K. Vanags.

Pagal 1922 statutą, L.B. notos turėjo būti padengtos auksu arba pastovia užsienio valiuta šitokia proporcija: pirmasis 100 mil. latų notų apyvartos 50% (1936 VII sumažinta iki 30%), sekantieji 50 mil. latų — 75%, o jei notų būtų išleista per 150 mil. latų, tai tas perteklius turėtų būti padengtas visu 100%. Faktiškai tik 1940 notų apyvarta peršoko 100 mil. latų. Veik per visą L.B. veiklos tarpą turimi aukso bei užsienio valiutos rezervai žymiai prašokdavo jo notų apyvartos sumą, t.y. notos būdavo padengtos žymiai daugiau kaip 100%. Toks, palyginti, aukštas notų padengimo santykis nebuvo vien L.B. vadovybės konservatyvios politikos išdava. 1925–38 tarpe L.B. turėdavo visados apie 113–154 mil. latų įvairių depozitų, 1939 pabaigoj — 163 mil., o 1940 VI 17 net apie 199 mil. latų. Daugumas šių depozitų buvo einamų sąskaitų pobūdžio ir būdavo sąskaitų turėtojų naudojami čekiais ar valdžios orderiais mokėjimų reikalams tolygiai, kaip ir pačio L.B. notos.

L.B. išduotų paskolų suma visados buvo apie dukart didesnė nekaip pačių notų apyvarta, nes L.B. buvo ne tik notų bankas, bet drauge ir taupmenų surinkimo įstaiga, veikusi grynai komerciniais pagrindais. Pvz. dar 1939 I 1 L.B. mokėjo už patikėtus terminius indėlius 3½%, netermininius 3% ir net už einamas s-tas po 2%. Tuo būdu L.B., eidamas skirtingu keliu nuo daugelio kitų tarpukario notų bankų, stengėsi mokamomis palūkanomis pritraukti net einamų s-tų, kurių išteklius panaudavo savo kreditinėms operacijoms. L.B. diskonto procentas miestų kredito įstaigoms 1922–32 tarpe svyravo tarp 7–8%, 1933–34 siekė 6%, 1935–36 5½%, 1937–38 5%, o 1939 tik 4½%. Tolydinis diskonto procento mušimas rodė ne tik L.B. norą atpiginti jo teikiamų paskolų palūkanas, bet ir reiškė, kad viso krašto kredito rinka, veikiama didžia dalimi L.B., jau buvo pasiekusi gana normalių sąlygų. *J.Pžm.*

Latvijos Lietuvis Rygoje 1930 XII pasirodęs ir po 8 nr. (1931 II) sustojęs tautinės minties savaitraštis. Jį leido Latvijos lietuvių s-ga, nepatenkinta Rygos Balsu. Per I Latvijos lietuvių kongresą 1931 buvo sutarta abu laikraščius sustabdyti ir jų vieton leisti Lietuvių Balsą (žr.).

Latvis Henrikas žr. Henrikas Livonijos.

Latvys Jonas (1903 I 14 Šarkiškių k., Varėnos vls. — 1949 VIII 20 Vilniuje) laikraštininkas. 1928 baigė Vytauto D. gimnaziją Vilniuj ir studijavo Krokuvoj agronomiją, Vilniuj teisę. Veikė Vilniaus liet. stud. s-goj (kelerius metus v-boj), Lietuvių švietimo Kultūros d-joj ir kt. 1932–38 Vilniaus Žodžio vyr. red., 1938–39 Lietuvos Žinių korespondentas Varšuvoj. Vilnių atgavus, buvo Vilniaus miesto savivaldybės socialinio skyriaus viršininkas. 1941–44 Vilniaus valstiečių liaudininkų branduolinės septyniukės narys, per kurį buvo šelpiama pogrindinė spauda. Rašė Vilniaus Žodyje, Lietuvos Žiniose, Vilniaus Balse. Buvo parengęs redaktoriaus užrašus Svečiuos pas lenkų cenzorius. *J.C. ir J.Krd.*

Latvių - Lietuvių Vienybė žr. Lietuvių - Latvių Vienybės Draugija.

Laube 1. Eižens (g. 1880) latvių architektas. 1906 baigęs Politechnikos institutą Rygoje, buvo pakviestas jo docentu (iki 1917). Vienas Latvijos universiteto kūrėjų ir pirmasis jo rektorius (1919). 1920–

40 architektūros fak. prof. ir pirmasis bei paskutinis šio fakulteto dekanas nepriklausomybės metais. Vokietijoj nuo 1946 Pabaltijos univ. prof., 1948–49 architektūros fak. dekanas. 1950 emigravo į JAV. Beveik visi jaunieji latvių architektai ir didelė dalis jaunųjų dėstytojų yra buvę L. mokiniai. L. atliko apie 230 įvairių statybos projektų, iš kurių pažymėtini: Seimo rūmų perstatymas, Šv. Jono bažnyčios restauracija, Latvijos universiteto mažosios aulės ir rektorato perstatymas, Kemerių viešbutis, Kegumo jėgainės architektūrinis apipavidalinimas ir kt. Atliko daug gyvenamų namų ir paminklų projektų. Parašė apie 25 mokslinius leidinius, kurių daugumas skirti latvių tautinio stiliaus problemoms. L. pastatai klasiškos formos, kurių vidaus architektūra dažnai pasižymi labai drąsiu latviškųjų tautinių elementų inkorporavimu. *H.N.*

2. Heinrich (1806–84) vokiečių dramaturgas, teatro istorikas ir direktorius. Vienas energingiausių politiškai literatūrinio sąjūdžio Junges Deutschland (žr.) atstovų. Radikalus liberalas, L. buvo ištremtas iš Saksonijos, kalintas Berlyne. Buvo Italijoj ir Prancūzijoj. Atsikėlęs Vienon, 1850–67 buvo garsaus Burgtheater direktoriumi. L. vadovaujamas Vienos Burgtheater išgyveno savo aukso amžių. 1869–70 Leipcige ir 1875–80 savo įsteigto Vienos miesto teatro direktorius. Tokiu būdu L. buvo ne tik vienas svarbiausių vokiečių XIX a. dramaturgų, bet taip pat ir teatro praktikų, pasižymėjęs kultūringa veikalų atranka, režisūros respektu žodžiui ir literatūriniam veikalo pobūdžiui, gracija ir lengvumu. L. dramos kūriniai sceniški, gyvi ir puikiai dialoguoti. Ypatingai iš jų buvo populiarūs Graf Essex 1856, Die Karlsschüler (apie F. Schillerį) 1847 ir Böse Zungen 1868. L. išleido Grillparzer ir Heinses raštus, išvertė daug prancūziškų scenos veikalų, rašė teatro kultūriniais klausimais ir t.t. Visi jo raštai, išleisti H. H. Houbeno, apima 50 tomų (1908–10).

J. Nadler, Literaturgeschichte Österreichs 1948; *G. Altmann,* H. L.s Prinzip der Theaterleitung 1908; *E. Ziehmann,* L. als Theaterkritiker 1934; *M. Dürst,* H. L. als unser Lehrer 1951. *H.N.*

Laucevičius 1. Antanas (g. 1892 II 23 Kelmėj, Raseinių aps.) teisininkas. Baigė Kauno gimn. ir 1930 įsigijo VDU teisių fak. diplomą. Nuo 1925 apylinkės teisėjas Kretingoj, Vabalninke ir Semeliškėse, nuo 1933 Kuršėnų apylinkės tardytojas, nuo 1940 Vilniaus apygardos tardytojas, nuo 1942 Vilniaus ir Kauno apygardos teismų teisėjas. Vokietijoj veikė Lübecko liet. stovykloj. 1950 atvyko į JAV ir apsigyveno prie Čikagos. Rašo Teisininkų Žiniose. *L. Šm.*

2. Bronius (brolio Antano liudijimu, 1884 VIII 19, kitais šaltiniais 1885 IX 20 Kelmėj–1916 III 31 Čikagoj) rašytojas, rašęs Broniaus Vargšo slapyvardžiu. 1896 baigęs Kelmės triklasę mlą, tarnavo Kelmės vaistinėj, 1900 išvyko į Šiaulius tam pačiam darbui. Ruošėsi privačiai gimnazijos 4 klasių egzaminams, bet nespėjęs jų laikyti 1904 išvyko į JAV, vengdamas stoti rusų kariuomenėn. Amerikoje dirbo vaistinėj, Kataliko spaustuvėj, galop buvo dažytojas. Prie skurdo prisidėjus alkoholiui, sveikata palūžo. Mirė išsirgęs pusantrų metų, spėjama, vidurių džiova. Visų pirma L. rūpestis krypo į teatrą. 1908 Čikagoje prie socialistų s-gos VIII rajono suorganizavo Dramatišką ratelį ir buvo jo rengiamų vaidinimų režisieriumi. Kelti lietuvių teatro lygiui ir auklėti publikai, suorganizavęs paramą, 1914 leido scenos reikalams skirtą mėnesinį žurnalą Veidrodį, kurį įvairiais slapyvardžiais beveik vienas pats ir prirašė (išėjo apie 10 nr.). Tais pat metais daugiausia jo iniciatyva Čikagoje buvo sukurtas Lietuvių dramos d-jų susivienijimas apjungti visiems JAV lietuvių teatro mėgėjų būreliams.

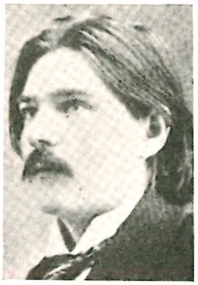

Br. Laucevičius-Vargšas

Kaip rašytojas L. daugiausia reiškėsi dramomis. Visoms joms būdingas kovingas socializmas, prisisunkęs daugiau ‚revoliucinio azarto, nekaip klasinio pagrindo' (A. Petrika). Visose jose liejasi kraujas žūstant (ar nusižudant) beveik visiems dramos dalyviams. Literatūrinė jų vertė nedidelė. Jų visų temos iš Lietuvos gyvenimo. Išskyrus pora, Lietuva vaizduojama ir jo apysakaitėse. Didžiausia jo apysaka yra Antras krikštas, turinti 83 psl. Kitos apysakaitės (per 30) yra trumpi vaizdeliai, iš kurių savo poetine įtampa išskirtina Gražybė, ‚savotiško grožio' randanti gaisre ir pūgoje; eilėse į mūšį einančių kareivių ir kukčiojime našlaičių, sugrįžusių nuo pakasynų; gyvenime, skęstančiame kraujuose ir ašarose, ir mirtyje, ‚paliuosuojančioje

kūną nuo nepabaigiamų reikalų' (N. Gadynė 1916, 6 nr.). Atskirai išleistosios dramos: Paskutinė banga 1906, Saliamono sapnas 1907 (²1917), Pirmi žingsniai 1909, Milijonai vandenyj 1909, Žmonės 1910, Jono širdis 1911, Penktas prisakymas 1912, Svetimas dievas 1913, Gadynės žaizdos 1913, Lizdas naminio liūto 1913, Spąstai 1915, Kryžius 1916. Iš beletristinių raštų atskirai išleista Antras krikštas 1907, ‚Katoržninkas, Tėvynė' 1909, G. Galiliejus 1909. Kitos apysakaitės - vaizdeliai ir monologai spausdinti Kovoje (1906-08 ir 1912-16), Lietuvių Žurnale (1912-13), Veidrodyje (1914-15), N. Gadynėj (1916). Jo raštų rinkinys okupuotoje Lietuvoje išleistas 1951.

V. K.(apsukas), Br. Vargšas kaipo scenos mylėtojas (N. Gadynė 1916, 4, 218–222); *A. Petrika*, Br. Vargšas-L. 1943.

3. Henrikas (1855–1931 II 16) gydytojas. Baigė Šiaulių gimn. ir 1882 Petrapilio karo medicinos akademiją. Pora metų gydytojavo savo šeimos Dzidų-Demereckių dv., 5 km nuo Bubių, Šiaulių aps., o vėliau persikėlė į Šiaulius, kur ir pasiliko ligi mirties.

D. Jasaitis, H. L. (Medicinas 1931, 12 nr.).

4. Jonas (apie 1888 Kelmėj — 1958 II 18 Kaune), Antano ir Broniaus brolis, administracijos majoras. Sūnus Vinco L. (1860–1924), atstovavusio Kelmės apylinkei Didžiajame Vilniaus seime, dalyvavo 1905 revoliuciniame sąjūdy ir dėl jo buvo teisiamas (1908 išteisintas). Pasižymėjo savo apylinkėj lietuviškų vaidinimų rengimu. Nepriklausomoj Lietuvoj buvo kariuomenės archyvo viršininkas (baigęs suaugusių gimn. ir studijavęs istoriją). Gavęs II rūšies Vyčio kryžių.

5. Žr. Laucius.

Lauchstädt, Bad L., vidurio Vokietijos mineralinio vandens kurortas, į p. nuo Hallės; apie 6000 gyv. (1956). Čia yra Goethės vardo teatras, kuris jo laikais buvo vienas žymiausių Vokietijoj.

Laucis Augustinas (g. 1915 V 28 Knabikų k., Mažeikių vls. ir aps.) gydytojas. 1934 baigė Mažeikių gimn., 1940 VDU medicinos fak., dirbo Šiaulių mst. ligoninėje. 1945–48 Šveicarijoj, nuo 1948 Argentinoj (nuo 1950 Comallo ligoninės dir.). Veikė pavasarininkuose ir ateitininkuose (Gajos korp. pirm.). Rašė Žemaičių Prieteliuje, nuo 1948 Laike.

Laucius 1. Juozas (g. 1893 Utenoje) aktorius. Teturėdamas 8 metus amžiaus, su tėvais išvyko Rusijon, kur išėjo pradžios, aukštesniąją ir teatro mokyklą. Aktoriaus karjerą pradėjo 1917 Samaroje, vaidino ir kituose pavolgio ir pauralės miestuose, Lietuvon grįžo 1921 kalbėdamas tik rusiškai ir laužyta aukštaičių uteniškių tarme. Pasimokęs bendrinės liet. kalbos, 1922 pakviestas į Valstybinį dramos teatrą. Likęs Lietuvoj, yra Kauno Muzikinio dramos teatro aktorius. L. svajonė buvo įsteigti jaunimo teatrą, tad Kaune jis yra nemaža dirbęs su mokinių vaidintojų būreliais ir statęs vaidinimų jaunimui Metropolitain teatre. Kurį laiką L. vadovavo dail. St. Ušinskio įsteigtam Lėlių teatrui, kur buvo vaidinama Ant. Gustaičio eiliuota pjesė Silvestras Dūdelė. Su tuo vaidinimu jis aplankė daugumą Lietuvos miestų ir miestelių.

J. Laucius (1927 nuotrauka)

L. yra vaidinęs vaidmenų lietuvių ir svetimų autorių veikaluose. Žymesni jo sukurti vaidmenys: žandaras S. Čiurlionienės Aušros Sūnuose, tarnas Flers-Caillavet Buridano Asile, Kęstutis Maironio Kęstučio mirtyje, Kalvaitis Krėvės Žente ir Garnys to pat autoriaus Šarūne, Kastantas Gerulis St. Santvaro Žvejuose (1926 ir 1942) Balanda K. Inčiūros Gimtojoj Žemėj (1943), mkt. Tijūnas K. Binkio Atžalyne, Skrudžas Ch. Dickenso Kalėdų Giesmėje, tėvas Jokūbas Budrys J. Grušo Tėve (1944 II 16) ir kt. L. yra realistinės mokyklos aktorius, turįs turiningą vidų ir puikią vaidybinę techniką. Beveik visi jo vaidinti personažai, mažesni ir dideli, dvelkė vidine šiluma ir formos atžvilgiu buvo išbaigti. L. yra senesniosios liet. profesionalų aktorių kartos aktorius, vienas jos ryškiųjų veidų. *St.S.*

2. (Laucevičius) Kazys (g. 1906 III 4 Pavenčiuose, Kuršėnų vls., Šiaulių aps.) teisininkas. Mokėsi Kuršėnų pradžios mokloje, Šiaulių valstybinėje ir suaugusiųjų gimn., kurią baigė 1928 ir įstojo teisės studijuoti į VDU ir baigė apie 1937. 1925–27 Šiauliečio faktiškasis redaktorius, 1927–28 dirbo Šiaulių mst. ir aps. viršininko įstaigoje, 1928–29 Policijos redakcijoje, 1929–40 Kauno mst. ir aps. viršininko įstaigoje, daugiausia policijos skyriuje, kur perorganizavo Kauno miesto adresų biurą, įkūrė

teismo reikalų policijos nuovadą ir jai vadovavo. 1939–40 Kauno mst. ir aps. viršininko padėjėjas. 1940–41 dirbo juriskonsulta. Į skautus įstojo 1922 Šiauliuose, buvo draugininku ir tunto adjutantu, redagavo Šiaulių Skautą. Vienas iš pirmųjų išnešė skautijos idėją iš mokyklos ribų ir Šiauliuose suorganizavo miesto skautus. 1929–40 dirbo skautų vyr. štabe Kaune; 1935–41 užsienio dalies vedėjas, išplėtęs Lietuvos skautų santykius su tarptautinėmis ir užsienio skautų institucijomis. 1937, kaip Lietuvos skautų delegacijos pirm., dalyvavo JAV skautų sąskrydyje ir aplankė JAV lietuvių kolonijas. Skautų reikalais lankėsi Latvijoje, Švedijoje, Čekoslovakijoje ir kt., vedė plačią korespondenciją su užsienio skautais, siuntinėjo informaciją į jų spaudą. 1937–38 redagavo Skautų Aidą. Pakeltas į vyr. skautininko laipsnį. Skautiškaisiais, teisės, policijos, fotografijos meno ir kt. klausimais rašė Skautų Aide, Skautų Vade, Skautybėje, Teisėje, Policijoje, Foto Mėgėjuje, Trimite, Karyje, Medžiotojuje, Mūsų Giriose ir kt. Atskiru leidiniu išsp. „Fotografuoti gali kiekvienas" 1933 (²1938). Pasirašinėjo Galiorkos Inteligento, Ventos Ainio ir kt. slapyvardžiais. 1941 VI 13/14 naktį suimtas Kaune ir deportuotas į Sov. Rusiją. *Br.Kv.*

3. (Laucevičius) Stasys (g. 1897 X 11 Kelmėje, Raseinių aps.), Broniaus Laucevičiaus-Vargšo brolis, poetas, dramaturgas, žurnalistas. I pas. karo metu atsidūrė Petrapily ir ten baigė realinę mokyklą. Pašauktas atlikti karinės prievolės, buvo išsiųstas į frontą, o iš jo į Kijevo karo mokyklą. Lietuvon grįžo 1918 ir dalyvavo nepriklausomybės kovose savanoriu kūrėju. 1921 išėjo į atsargą, vėliau pakeltas į kapitonus. Daugiau kaip 20 metų dirbo mokytojo darbą Žvingių, Laukuvos, Šilalės, Jonavos ir Kauno pradžios mokyklose, kartu bendradarbiaudamas žurnaluose ir laikraščiuose. Pasitraukęs iš Lietuvos 1944, Vokietijoje Žibinto aukštesniojoj prekybos mokykloj Grevene dėstė lietuvių k. ir literatūrą. 1943–44 dirbo Ateities dienraščio redakcijoje Kaune, o Grevene redagavo 1946–47 stovyklinį laikraštį Mūsų Žodį (išėjo 5 nr.). Įsikūrė Anglijoje ir gyvena Londone.

St. Laucius

Spaudoje žinomas Stellos slapyvardžiu pasirašomomis eiliuotomis satyromis, kurių atskiras rinkinys Satyros išėjo 1928. Jo satyrose dažniausiai vyrauja aktualijos. Eilėraščių rinkinys Pirmoji banga 1927. Vytauto D. komitetas išl. vytautinę jo poemą Vytauto karžygiai 1932. Tremtyje dar pasirodė eilėraščių rinkinys vaikams Po pilkais debesėliais. Bet visų pirma L. kūrybos žanras — tai drama. Lietuvoje įvairiuose konkursuose buvo premijuoti šie jo scenos veikalai: Kelias iš pelkių 1936, Žydinti žemė 1937 (jauniesiems ūkininkams), Signalas 1938 (4 v. drama iš laisvės kovų), Ponios Žydrienės bendrabutis (Clevelando Kultūros fondo premija). Kitos dramos: Laisvės keliais 1931, Ugninis ratas 1931, Apsukrus vyras 1941, tremtyje vienaveiksmių scenos veikalėlių rinkinys Raudonoji melodija 1953. L. scenos veikalai yra realistiniai, parašyti gyvenamosiomis temomis, tik vienur labiau pabrėžiama idėja, kitur veikėjų charakteriai. Jo dramos buvo dažnai vaidinamos tiek Lietuvoje, tiek tremties mėgėjų scenoje. *K.Brn.*

Lauckner Rolf (1887–1954) vokiečių dramų rašytojas, H. Sudermanno posūnis. Pirmosiomis impresionizmo įtakoj parašytomis dramomis stojo prieš materializmą ir natūralizmą. Po to rašė psichologinių dramų iš didmiesčio ir visuomenės gyvenimo, papročių komedijų ir istorinių vaidinimų. Kilęs iš Rytprūsių (gimė Karaliaučiuje), L. parodo ir M. Lietuvos lietuvių gyvenimą, pvz. Predigt in Litauen 1918, kur sprendžia tėvo ir sūnaus problemą naujosios, bet dar lietuvių papročių paveiktos kartos šviesoj. Patys lietuviai čia geri žmonės, bet pajuokiamas jų prietaringumas ir kitos neigiamos savybės, kaip ir patėvio Sudermanno raštuose. Iš senovės prūsų gyvenimo yra L. tragedija Herkus Monte und der Ritter Hirzhals 1938. Kiti L. draminiai raštai: Der Sturz des Apostels Paulus 1917, Christa die Tante 1919, Wahnschaffe 1920, Die Reise gegen Gott 1923, Bernhard von Weimar 1932, Cäsar und Cicero 1940, Die Flucht des Michelangelo 1944, Hiob 1949 ir kt. L. dar rašė filmų ir operų tekstų. *A. Špl.*

Laučka Juozas Bronius (g. 1910 I 23 Brockton, Mass.) visuomenininkas, laikraštininkas. Grįžęs su tėvais į Lietuvą, augo Vabalninke. 1928 baigė Panevėžio gimn. ir

J. B. Laučka

stojo teisės studijuoti į LU 1930 pertraukė studijas ir išvyko į JAV, kur 1930–33 redagavo Bostone Darbininką ir 1932–33 buvo Lietuvių darbininkų s-gos centro sekr. 1933 vėl grįžo į Lietuvą baigti studijų VDU. Jas pabaigęs (baigimo pažymėjimą gavo 1936 III), vėl išvyko į JAV, kur 1937–1938 dar studijavo viešąją teisę Kolumbijos univ. Į JAV jis grįžo (1936 III) kaip pavasarininkų atstovas ir drauge su dr. J. Leimonu šešis mėn. lankė Lietuvos Vyčius su paskaitomis apie Lietuvos kultūrinius laimėjimus. 1936 X — 1945 I Amerikos red. Brukline. 1938–39 Naujorko pasaulinės parodos lietuvių dienos ir dainų šventės rengimo komiteto pirmininkas. JAV lietuvių delegacijos pas prez. F. D. Rooseveltą 1940 X 15 narys. 1940–51 Alto narys (keletą metų v.pirm.). Pirmosios Balfo valdybos narys 1944 ir Balfo reikalų vedėjas 1945 I — 1948 VIII, o vėliau ligi 1951 III NCWC įkurdinimo tarnybos lietuvių skyriaus vedėjas (drauge NCCM, Amerikos kat. vyrų tautinės tarybos vykdomojo komiteto narys). 1951 III – 1952 V Amerikos Balso liet. tarnybos red., nuo 1952 V Amerikos Balso liet. tarnybos Europoje vedėjas, 1958 II perkeltas į JAV Informacijos agentūrą Vašingtone.

Gyvendamas Naujorke 1936–52 dalyvavo įvairių vietinių organizacijų veikloje, ypačiai Amerikos liet. kat. federacijoje, Naujorko lietuvių taryboje, Amerikos karo taupymo bonų platinimo komitete, Amerikos Raudonajame Kryžiuje, Lietuvai gelbėti komitetuose ir t.t. 1949 visuotinio Amerikos liet. kongreso rengimo komiteto pirm. Be bendrinių organizacijų, daug veikė katalikiškose organizacijose: ateitininkuose (Panevėžio rajono moksleivių pirm., 1928–29 moksleivių centro valdybos sekr. ir 1929–30 pirm., 1934–35 VDU stud. s-gos pirm., 1948–51 JAV ateitininkų s-gos pirm., 1951-52 JAV sendraugių s-gos pirm.), Amerikos liet. kat. stud. ir profesionalų s-goj (1936–43 pirm., garbės pirm., Studentų Žodžio red.), Amerikos liet. kat. federacijoj (1937–52 centro valdyboj, 1941–46 pirm.), Kultūros institute (1943–51 valdybos narys, v. pirm., sekr.). Bendradarbiavo XX Amžiuje, Pavasary, Ateity, Drauge ir kt.

Laud William (1573–1645) anglų dvasininkas, 1628 Londono vysk., 1633 Canterbury arkiv. Anglų bažnyčią tapatino su Karolio I atstovaujamu absoliutizmu ir persekiojo puritonus. 1637 anglikonų maldyną paskelbė galiojantį ir Skotijai ir tuo būdu sukėlė karą tarp Karolio I ir Skotijos. Ligi galo palaikė Karolį I. Revoliucijai laimėjus, jam buvo nukirsta galva. Jo dienoraščių 2 tomus išl. H. Wharton 1697–1700. 7 tomai jo raštų išleisti 1847–60.

H. R. Trevor-Roper, Archbishop L. 1940.

Lauda Ernst (1859–1932), austrų hidrotechnikas, Austrijos Hidrografinio biuro vedėjas; įrengė taravimo laboratoriją ir atliko eilę svarbių tyrimų; išl. Die hydrometrischen Erhebungen an der Donau nächst Wien im 1897, 1899; Der normal- und schiefgestellte hydrometrische Flügel 1903.

Lauda XVI–XVIII a. Lietuvos ir Lenkijos seimelių nutarimai, priimti pavieto bajorų įvairių rūšių seimeliuose. Didesnės svarbos pavieto gyvenime turėdavo kaptūrinių seimelių (žr.) l., kuriais buvo nustatoma kaptūrinė tvarka paviete, sudaromi kaptūriniai teismai, sprendžiami pavieto saugumo, valdymo ir tvarkymo klausimai tarpuvaldžio metu, taip pat ir visi kiti to meto aktualieji pavieto reikalai. Kaptūrinių seimelių l. paprastai būdavo patvirtinami bendrajame Lietuvos-Lenkijos konvokaciniame seime (žr.).

Ilgainiui vis didesnės reikšmės įgydavo poseiminių reliacinių (žr.) seimelių l. Bajorų aukso laisvei plintant, decentralizacija didėjo. Jau Vazų laikotarpyje politinio gyvenimo centras iš bendrųjų abiejų tautų Respublikos seimų pamažu persikėlė į pavietų seimelius, ypač reliacinius, nes ir visos valstybės seimų nutarimai ir įstatymai tapo visai priklausomi pavietų bajorų geros valios, kurie savo reliaciniame seimelyje galėjo juos patvirtinti arba atmesti savo nuožiūra. Pagal bajorų aukso laisvės dvasią ir pasaulėžiūrą, bendrojo valstybės seimo priimti nutarimai bei įstatymai galėjo būti bajorų savo paviete nevykdomi, jei jie nebūtų patvirtinti reliaciniame seimelyje. Unijinės Lietuvos-Lenkijos Respublikos dezorganizacijai vis labiau didėjant ir seimams dažniau irstant, vis labiau mažėjo bendrųjų seimų kaip įstatymų leidžiamosios įstaigos reikšmė ir kilo reliacinių seimelių svarba, kurie ne tik turėjo galią tvirtinti ar netvirtinti savo atstovų ‚pas brolius' (do braci) parsi-

vežtus bendrojo seimo nutarimus, bet pradėjo leisti ir visais pavieto reikalais savarankiškus nutarimus, vadinamus l., privalomus visam pavietui, net ir tiems pavieto bajorams, kurie nedalyvavo reliacciniame seimelyje. Tuo pavieto bajorų savarankiškumas didėjo, ir reliacinių seimelių l. pamažu tapo svarbesni tame paviete net už bendrojo seimo priimtus įstatymus.

Kartais pavietai turėjo skubių reikalų, ypač karo metu tiesioginio pavojaus akivaizdoje, ir bajorai negalėjo laukti, kol susirinks bendrasis seimas. Tuo atveju susirinkdavo nepaprasti pavietų seimeliai ir priimdavo savo l. visais skubiaisiais pavieto reikalais, kaip pavieto gynimas, apsidėjimas mokesčiais, jų išrinkimas, saugumo klausimai ir kt. XVIII a. bendriesiems seimams nuolat irstant, pavietai darėsi dar savarankiškesni, ir nepaprasti seimeliai būdavo šaukiami vis dažniau, o jų l. turėjo įstatymų galios. Savaime suprantama, l. galiojo ir buvo privalomi tik tam pavietui, kur jie buvo priimti. L. buvo privalomi viso pavieto gyventojams, net ir nebajorams.

Seimelių l. buvo įrašomi į pavieto pilies teismo knygas. Pagal 1588 Lietuvos Statutą, seimelių l. turėjo būti daromi vienbalsiai, tačiau dėl bajorų tarpusavio nesantaikos, intrigų bei vaidų ir dėl plintančios anarchijos tai buvo sunkiai beįmanoma. Kad būtų užkirstas kelias seimeliams nutraukinėti, 1613 bendrajame seime buvo nutarta seimelių l. toliau daryti balsų dauguma. *K.Avž.*

Lauda VDU lenkų stud. korporacija, dėl narių stokos uždaryta 1938 I.

Laude (it.) italų liaudies religiniai himnai. L. išaugo iš pranciškonų sąjūdžio, ir gražiausias l. pavyzdys yra šv. Pranciškaus Saulės giesmė. Žymiausias l. rašytojas buvo Jacopone da Todi. L. buvo oratorijos pradininkai. Žr. Italų muzika.

G. M. Monti, Bibliografia delle laude 1921–25; *F. Liuzzi,* La lauda e i primordi della Melodia italiana, 2 tt., 1935; *K. Jeppesen,* Die mehrstimmige italienische Laude um 1500 (1935).

Laudes (lot. ‚pagyrimai, garbinimas') antroji brevioriaus (žr.) kasdien dvasininkams privalomų maldų dalis, susidedanti iš penkių psalmių (su antifonomis), himno, Zacharijo giesmės (Luk. 1, 68–79) ir dienai pritaikytos maldos.

Laudon (Loudon) Gideon, Freiherr von (1717–90) austrų feldmaršalas, iš skotų kilmingos giminės, gimęs Livonijoje. Iš pradžių rusų karininkas, 1743 perėjo į austrų armiją, kur per Septynerių metų karą greit pasiekė generolo laipsnio. Jis nulėmė Friedricho D. pralaimėjimą prie Kunersdorfo 1759 ir laimėjo prie Landshuto 1760, bet buvo Friedricho D. sumuštas prie Liegnitzo. 1778 pakeltas feldmaršalu. Vėliau kare prieš turkus po Lacy jis buvo paskirtas vyriausiu karo vadu ir 1789 iš turkų atėmė Belgradą.

Laue Max von (g. 1879) vokiečių fizikas. Züricho, Frankfurto, Berlyno univ. prof. ir Max-Plancko instituto dir. Savo habilitacijos darbe 1906 sėkmingai pritaikė interferuojančių spindulių pluoštams entropijos sąvoką. 1912 L. kartu su P. Knippingu ir W. Friedrichu įrodė Rentgeno spindulių interferenciją ir tuo patvirtino spindulių banginę prigimtį. Turėjo lemiamos reikšmės tolimesnei reliatyvybės teorijos raidai ir davė pagrindą reliatyvistinei termodinamikai. 1914 gavo Nobelio fizikos premiją.

Veikalai: Die Relativitätstheorie 1911 (³1952–53), Röntgenstrahleninterferenzen 1941, Materie-Wellen und ihre Interferenzen 1944, Theorie der Supraleitung 1947 (²1949)), Geschichte d. Physik 1946 (³1950).

M.Kr.

Lauffer Otto (1874–1949) vokiečių tautotyrininkas, nuo 1908 Hamburgo muziejaus dir., nuo 1919 Hamburgo univ. prof. Išsp. Das deutsche Haus in Dorf und Stadt 1919, Dorf und Stadt in Niederdeutschland 1934, Der Weihnachtsbaum 1934.

Laugaliai (vok. Laugallen) 1. geležinkelio stotis (paskutinė Klaipėdos–Pėžaičių–L. linijoj) ir k. 1939 buvo apie 300 gyv. Senelių prieglauda su daržininkystės ir amatų skyriais teikė darbo bei aprūpinimo seneliams, kurių visada buvo per 200. Kada Klaipėdos kraštas priklausė Vokietijai, L. buvo muitinė ir sienos perėjimo punktas. Ties L. žemaičių plentas įsijungia į seniau čia nutiestą plentą iš Klaipėdos.

2. Kaimas Katyčių par., Pagėgių aps., prie Katyčių–Naumiesčio plento. 1939 buvo apie 400 gyv. Vokiečių laikais muitinė ir sienos perėjimo punktas. Kadangi vieta patogi slaptam perėjimui, L. buvo mėgiami kontrabandininkų, o prasidėjusios emigracijos laikais norinčiųjų nelegaliai patekti į Vokietiją ir toliau keliauti į JAV.

M.Nb.

Laughton Charles (g. 1899) britų filmų ir dramos aktorius. Jaunystėje restorano padavėjas, vėliau lankė Londono Karališkąją dramos akademiją ir iškilo kaip vie-

nas stipriausių aktorių, ypatingai charakterių vaidmenyse. Scenoje L. pradėjo vaidinti nuo 1926, filme — nuo 1932. 1937 drauge su Eric Pommer įsteigė filmų b-vę Mayflower Pictures Corp. Londone. Nuo 1950 JAV pilietis. Iš daugelio filme sukurtų vaidmenų išskirtini: The Private Life of Henry VIII 1933, Rembrandt 1936, Hunchback of Notre Dame (su stipriai atkurtu Quasimodo) 1939, Arch of Triumph 1948. L. pakaitomis vaidina Naujorko Broadway teatruose ir Hollywoodo filmuose. *V.Als.*

Lau-Gniadowska Anna (g. 1924 Vilniuje) lenkų vertėja. Gimusi Vilniuje sulenkėjusioje šeimoje, vaikystę praleido Alytaus aps. Po II pas. karo patekusi į Lenkiją, yra atsidėjusi lietuvių literatūros vertimui į lenkų k. Yra išvertusi Putino Altorių šešėly, A. Guzevičiaus Kalvio Ignoto teisybė, J. Baltušio Gieda gaideliai, o taip pat yra vertusi Žemaitės, Biliūno, P. Cvirkos, K. Binkio, S. Neries ir kt. kūrybos. Yra padėjusi Lenkijos valdžion atsidūrusių sričių lietuviams gauti lietuvių dėstomąja kalba mokyklų. Lenkų spaudoje rašo lietuvių kultūros ir literatūros klausimais.

Lauingen Vokietijos mstl. prie Dunojaus, Dillingeno aps., Bavarijoje, 8300 gyventojų (1954). Neuburgo grafų rezidencinė pilis (nuo 1505), 7 senos bažnyčios, paminklas Albertui D., šiame miestely gimusiam.

Laukabėgis, laukbėgis, vienas iš vyresniųjų piemenų, kuris sekdavo rugių ir vasarojaus laukus, saugodamas nuo savo ar svetimo kaimo galvijų ar arklių. Žr. Ganymas.

Laukagalių durpynas Šėtos vls., Kėdainių aps., 150 ha ploto, 1,8 m gylio. Sudurpėjimas geras. Pelkė žemutinė, 170 ha.

Laukaitis 1. Antanas (1890 XI 3 Giniūnų k., Prienų par. — 1938 Leipalingy), Juozo brolis, vaistininkas. Mokėsi Suvalkų gimn., vaistininko padėjėjo egzaminus išlaikė Charkovo univ. 1918 grįžęs iš Rusijos Lietuvon, kurį laiką ėjo Seinų aps. viršininko pareigas, 1919 įsteigė vaistinę Leipalingyje, kur organizavo valsčiaus savivaldybę ir partizanus. Pora kartų Leipalingį užpuolę lenkai (1919 VIII 27 ir 1920 X 27) buvo apiplėšę ir sunaikinę jo vaistinę. Šaulių eilėse dalyvavo kautynėse prieš lenkus prie Kazulių, Didžiasalių, Dulkininkų, Varviškės. *J.Mk.*

2. Juozas (1873 II 3 Giniūnų k., Prienų par. — ? ištremtas į Rusiją) prelatas. Mokėsi Marijampolės gimn., o vėliau Seinų kunigų seminarijoj. Dalyvavo liet. klierikų veikloje, platino lietuviškas knygas ir laikraščius, dalyvavo varpininkų suvažiavimuose, su Pr. Būčiu ir Ilgūnu išvertė K. Fischerio Pamokslus ir ganytojo kalbas sodiečiams 1894. Studijas tęsė Petrapilio dvasinėj akademijoj ir 1897 gavo teologijos magistro laipsnį.

Prel. J. Laukaitis

Įšventintas kunigu 1897 VI 24, buvo paskirtas vysk. A. Baranausko kapelionu ir tose pareigose išbuvo ligi vyskupo mirties (1902). Vėliau ligi 1910 profesoriavo Seinų kunigų seminarijoje. Be gamtos mokslų ir homiletikos, jis dėstė lietuvių k. (pirmuosiuose dviejuose kursuose po 3 savaitines pamokas) ir literatūrą (kituose trijuose kursuose po 1 valandą per savaitę). Tiek kalbos, tiek literatūros dėstymą grindė tekstų skaitymu, sugebėdamas seminarijos auklėtinius nuoširdžiai sudominti ir įtikinti, kad kalbos reikia visų pirma mokytis iš pačios žmonių kalbos ir liaudies kūrinių, o ne iš teorinės gramatikos. Šalia profesoriavimo, uoliai reiškėsi visuomenine veikla. Atgavus spaudą, su kitais 1906 įsteigė Seinuose Šaltinį ir buvo jo pirmuoju redaktorium (ligi 1907 pusės). Jausdamas, kaip kunigams trūksta lietuviškiems pamokslams medžiagos, 1908 įsteigė kunigams skirtą Vadovą. Nustatyti bažnytinės kalbos terminams 1909 porai mėnesių sukvietė į Seinus žymesniuosius lietuvius kalbininkus (J. Jablonskį, K. Būgą, J. Balčikonį ir J. Šlapelį). Buvo vienas iš Šv. Kazimiero d-jos knygoms leisti steigėjų. Seinų vyskupijoj einantiems kat. leidiniams leisti jis buvo suorganizavęs Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir b-vės spaustuvę. Prasidėjus lenkiškajai reakcijai Seinų kūrijoj, 1910 L. buvo iškeltas klebonu į Leipalingį. 1912 buvo išrinktas IV valstybinės dūmos atstovu iš Suvalkų gub. (rinkimuose nukonkuravo dr. J. Basanavičių). Per I pas. karą pasitraukęs į Rusiją, rūpinosi Petrapily karo pabėgėlių šalpa, o vėliau dalyvavo ir politiniame gyvenime (1917 III Lietuvių tautos tarybos ir jos sudarytojo Lietuvos laikinojo valdymo komiteto narys). Grįžęs iš Rusijos, S. Kalvarijoj 1919 atremontavo cerkvę ir pavertė ją kat. bažnyčia. 1922 lankėsi JAV, rinkdamas

aukas nuo karo nukentėjusiam lenkų pasieniui. Buvo Seinų, vėliau Vilkaviškio kūrijos kancleris ir oficiolas ligi 1930 XII 15, kada buvo paskirtas Seirijų klebonu (kaštuoj iš pradžių turėjo prelato scholastiko, vėliau archidiakono titulą). Po kiek laiko atsisakęs nuo klebonavimo, pasiliko privačiai Seirijuose gyventi. 1936 seimo narys, pasireiškęs pastanga tolaikinį režimą sutaikyti su katalikais. Užėjusių bolševikų buvo išvežtas į pietinę Rusiją, Donbaso sritį, kur ir mirė (minimi 1952 ir vėlesni metai).

Dėstęs lietuvių k. kunigų seminarijoje, L. visą laiką išlaikė kalbinį interesą ir prisidėjo prie mūsų bendrinės kalbos kūrimo. Pirma Vadove, vėliau Tiesos Kely vedė skyrelį, skirtą kalbos dalykams; bendradarbiavo Gimtojoje Kalboje; rašė apie krikštavardžius (Tiesos Kely ir Draugijoj 1939). Dideli jo nuopelnai yra lietuvių liturginei terminijai. Jo verstos giesmės, litanijos, maldos tebėra ligšiol vartojamos. Atskirai išleisti dalykai: Mažasis katekizmas 1904 ar 1905 (?1907), Šventosios mišios (pagal F. Cossel ir A. Reikers) 1910, dramos šv. Agnietės vertimas 1908, vertimas Juodoji Sulamytė, Mamutė afrikietė 1910, Graudūs verksmai 1922, Švč. P. Marijos rožančius 1935. Yra rašęs Vilniaus žiniose, Šaltiny, Vadove, Draugijoj, Tiesos Kely (paminėtina atsiminimai apie vysk. Baranauską 1935).

Elenchas 1928 ir 1940; kun. dr. *P. Aleksos* ir kun. *P. Dambrausko* laiškai.

3. Vincas (g. 1900 I 23 Baltimorėje, Md.) teisininkas, visuomenės veikėjas. 1921 baigė Marylando teisių m-lą, toliau studijas tęsė Vašingtono tautiniame univ., kur 1926 gavo teisių magistro ir 1928 daktaro laipsnį. Be to, 1928–29 dar studijavo politinę ekonoją John Hopkins univ. Baltimorėje. 1928 – 32 Baltimorės miesto vyr. advokato padėjėjas civiliniams reikalams (assistant city solicitor), 1935-37 susisiekimo teismo teisėjas - tvarkytojas, 1948 Marylando valstybės DP komisijos pirm., 1951–55 Baltimorės mst. policijos teismo teisėjas-tvarkytojas, nuo 1957 II 15 Baltimorės centrinio pašto viršininkas. Nuo 1921 dalyvauja amerikiečių politiniame gyvenime ir reiškiasi respublikonų partijoje. 1953 buvo respublikonų kandidatas į kongresą (surinko 50.000 balsų, jo priešininkas demokratas surinko 53.000 balsų). L. reiškiasi ir lietuvių gyvenime. Yra vadovavęs jo iniciatyva įkurtai Baltimorės liet. dainos d-jai, pirmininkavo Baltimorės lietuvių tarybai, vadovavo lietuvių respublikonų klubui. Jo pastangomis 1935 buvo pasirašytas nutarimas, pagal kurį Marylando valstybės gubernatorius kasmet įpareigojamas Lietuvos nepriklausomybės dieną paskelbti ir šios valstybės šventė. 1936 apdovanotas Gedimino ordinu. 1944–52 SLA centro pirm., vėliau metus kontrolės komisijos pirm. 1945 vadovavo Alto delegacijai, vykusiai sekti Jungtinių Tautų konferenciją San Francisco mieste.

V. Laukaitis

Laukajas ež. Ignalinos vls., Švenčionių aps., 4 km į p.v. nuo Ignalinos mstl., 40 ha ploto; paviršius 147 m nuo j.l.; per ežerą teka Narsupė ar Lankupė į Žeimenio ež. (Žeimenos, Neries baseino); ežere 2 salos.

Laukas 1. miško aikštelė (ertmė ar su retai augančiais medžiais), kurioje šienaujama arba jau dirbama dirva. Nuo gyvulių saugant, l. XIX a. buvo aptveriamas žabų ar karčių tvora ar tik džiugu. Pati l. žodžio reikšmė yra perkelta ir nuolat dirbamoms dirvoms bei kt. jau mišką praradusiems plotams. Plg. Lydimas.

2. Dirbamų dirvų plotas, užsėjamas 15–17 pūrų rugių; tai atitinka vienos dubos (valako) $^1/_3$ dirbamosios žemės ploto.

3. Trilaukės sėjomainos kiekvienas rugiams, vasarojui ar pūdymui skirtas dirvų plotas, vėliau išplėstas daugialaukės sėjomainos žemės sklypams. *A.Mž.*

4. Fizikoje bendriausia prasme l. yra erdvė, kurioje pasireiškia jėgų veikimas. Specialiau imamas jis įgauna įvairias konkrečias reikšmes:

Elektromagnetinis l. judančių elektros krūvių fizinis l., nulemiąs dalelių saviveiką. Jį sukuria kintantieji elektrinis ir magnetinis l., kurie erdvėje skleidžiasi kaip vienas vienetas. Žr. Elektros l.

Fizinis l. tam tikros būsenos erdvės dalis, kurioje vyksta dalelių savitarpis veikimas, iš atskirų dalelių sudaras visą sistemą. Fizinio l. sąvoka išsirutuliojo iš besirungiančių tarp savęs dviejų pažiūrų į jėgų prigimtį. Pirmoji teorija, sukurta R. Descartes (XVII a. pirmoje pusėje), atmeta veikimą per atstumą ir tvirtina, kad vienas kūnas gali veikti kitą tik tuo atveju, jei tarp tų kūnų dar kas nors yra.

Tas tarpininkas buvo pavadintas eteriu. I. Newtonas pačioje XVIII a. pradžioje sukūrė teoriją, pagal kurią kūnai, esantieji skirtingose vietose, turi savybes vienas kitą traukti, kaip kad turi inercijos arba erdvės vietos užėmimo savybes. Nuo XIX a. pradžios ši teorija įsigalėjo. Tačiau Faradėjui atradus elektromagnetinius reiškinius, vėl buvo mėginta grįžti prie pirmosios teorijos. Tolimesni šioje srityje darbai Maxwellio ir kitų, išaiškinusių elektromagnetinę šviesos prigimtį, vertė žiūrėti į elektromagnetinį l. kaip į naują medžiagos formą. Bet ir toji Faradey-Maxwellio teorija prieštaravo tolimesniems patyrimams, pvz. šviesos išspinduliavimui, jos absorbcijai, fotoefektui (žr. Fotoelektra). Teko vėl l. sąvoką keisti. Tai 1900 atliko M. Planckas savo kvantų (žr.) teorija. Einšteinas įrodė, kad ir šviesos absorbcija taip pat vyksta kvantais. Tai davė pagrindą dabartinei kvantų fizikai. Jos esmė ta, kad kiekvienas medžiaginis kūnas turi kai kurias bangų ir kai kurias dalelių savybes. Tai patvirtino tyrinėjimai elektronų, kurie, paaiškėjo, turi ne tik dalelių, bet ir bangų savybes, o tai dabar yra kvantų mechanikos pagrindas. Bet ši teorija tinka tik greičiams, kurie mažesni už šviesos greitį, nes dalelės tarpusavyje gali veikti tik ribotu greičiu. Teorija, pritaikoma bet kuriems greičiams, yra kvantų l. teorija. Joje dalelių ir bangų skirtumas kaip ir išnyksta, o l. sužadinimas yra perėjimas iš normalaus stovio su mažiausia galima energija į kvantiškai sužadintą stovį su didesne energija. Kvantų l. teorijos svarbi išvada: kai daugiau pasireiškia dalelių energija, mažiau pasireiškia kvantų energija, ir atvirkščiai. Savitarpio l. veikimo teorijos yra tyrimo stadijoje, bet jau išaiškintas tarpusavis elektromagnetinio ir elektroniškai pozitroninio l. veikimas. Ta teorija vadinama elektrodinamika. Taigi, nuo XX a. pradžios eteris galutinai atmestas; pripažinta, kad reliatyvumo principas elektromagnetiniams l. yra tinkamas, o į fizinį l. žiūrima kaip į medžiaginį objektą, kuris gali turėti inercijos ir masės savybes.

Konservatyvinis l. yra fizinis l., kuriame darbo didumas nepareina nuo kūno kelio formos ir ilgio, o tik nuo pirmykštės ir galutinės padėties. Šiame l. kūno kinetinės ir potencinės jėgos suma visą laiką palieka pastovi. Pavyzdžiui gali būti kūnai, kurie vienas kitą traukia, jei jų neveikia kita kuri jėga, neturinti sau lygios priešingos krypties jėgos. Jėgas, veikiančias tame l., vadina konservatyvine jėgų sistema.

Magnetinis l. — apie įmagnetintą kūną, arba apie slenkantį įelektrintą kūną, arba apie srovės laidininką erdvės dalis, kurioje yra veikiamas kūnas, turįs elektros krūvį ir judąs arba turįs magnetinį momentą. Žemės magnetinį l. sukuria žemė kaip magnetinė sfera, kurios ašis pasvirusi į žemės sukimosi ašį apie 12° kampu. Žemės magnetinio l. įtampa kinta nuo 0,3 iki 0,7 oerstedo (žr.).

Refrakcijos l. yra oro tankio ar lūžimo rodiklių gradientų (žr.) vektorių l., nurodąs nukrypimą šviesos spindulių, kurie ateina nuo dangaus arba žemės kūnų.

Traukos, arba gravitacijos, l. yra fizinis l., nusakąs savitarpę kūnų trauką, proporcingą jų masėms ir dažnai vadinamą visuotinės traukos dėsniu (žr. Gravitacijos dėsnis). Traukos lauke visi kūnai turi vienodą pagreitį. Šių dienų traukos l. teoriją sukūrė Einšteinas 1916. Pagal tą teoriją, traukos l. vyksmų greitis negali prašokti šviesos greičio, o ten, kur nebūtų traukos l., negalėtų nieko būti, atseit, nei ilgio, nei ploto, nei tūrio, nei laiko.

Vektorinis l. yra plokštumos ar erdvės dalis, kurioje kiekvienas taškas turi vektorių (žr.).

5. Matematikoje yra vartojama l. algebroje sąvoka, sutinkama ne tik algebroje, bet ir kitose matematikos šakose. L. algebroje vadinama kiekviena grupė arba aibė elementų, jei tie elementai tenkina šias sąlygas: 1. galima jiems taikyti aritmetikos komutatyvinį asociatyvinį ir distributyvinį dėsnį; 2. yra elementas 0, kuris tenkina lygybę $a+0=a$, ir tasai a turi atvirkščią $-a$; 3. yra elementas e, kuriam tinka $ae=a$, ir yra atvirkščias a^{-1}. L. algebroje pavyzdžiais gali būti realiųjų, racionaliųjų, kompleksinių skaičių grupės ar ba vieno ar kelių argumentų racionaliųjų funkcijų aibės. L. algebroj nagrinėja aukštosios algebros kursas. *M.Kr.*

Laukasargai laukų globėjai, arba sargai, tam tikros dvasios, kurias mini Mažvydas 1547 (,... ir laukasargus pameskiet'). Galėjo būti žemesnės rūšies dievybės. Tautosaka jų nemini. Atrodo, kad daugiskaitos forma buvo daugiau mėgstama. Plg. Laūksargiai, bažnytkaimis M. Lietuvoje. Vienintelis šaltinis, 1547 katekizmas, juos aptaria: quibusdam ob rem frumentariam Laucosargus... colitur (tų, kurie, susirūpi-

nę pasėliais, Laukasargas... yra garbinamas).

Laukavičius Juozapas (1832–?) kunigas įmaišytas į 1863 sukilimą, kad būdamas Dusetų vikaru paslėpė Emiliją Lukošiūnaitę (žr. Lukošiūnas). 1864 XII suimtas ir kalintas Zarasuose, nuo 1865 III Daugpilio tvirtovės kalėjime; 1866 I nuteistas į Tomską, bet dėl ligos (džiovos) tik 1867 išvežtas į Rusiją.

P. Kubicki, Bojownicy kapłani II : 2, 1936, 547–551.

Laũkė upelis Tverų vls., Telšių aps., Aitros (Jūros) kair. intakas, 8 km ilgio; teka į š.v., turi 4 deš. intakus: Lendrupį, Gelžupį, Sklindą ir Navadą.

Laukesà 1. (lat. Laucese, Lauce) Zarasų aps. ir Žiemgalos upė, Dauguvos kair. intakas, 30 km ilgio, su aukštupiu Nikajum ir Avile 57 km. Avilė teka iš Avilio į Auslo ež., Nikajus teka iš Auslo į Zaraso ež., iš kurio per Zarasaičio, Sarokiškio ir Smėlynės ež. teka Laukesa, jau Latvijos teritorijoje, š.r. kryptimi, ir įteka į Dauguvą Gryvoje, Daugpilio priemiestyje. Upės kritimas nuo Zarasų ež. 49,5 m, nuo Avilio ež. 71,9 m; baseino plotas 703 km², vid. debitas 5,5 m³/sek.; L. intakai: Sventė, Kumpotė, Janovka ir Ustauka, visos Latvijoje. Veikia keli vandens malūnai. *S.K.*

2. (lat. Laucesa) Latvijos bžk. Alūkstos aps., valsčiaus centras, į p. nuo Daugpilio už 3–4 km. Valsčiuje būta apie 4000 gyv. (1935), iš kurių latvių tik 40%. Lietuvių 1914 būta per 25%, o 1935 nukrito iki 7%. Latvių pravestame 1935 gyv. surašinėjime užsirašė tik 275 asmenys (paveikė latvių vesta nutautinimo akcija ir kolonizacija). Veikė Latvijos liet. s-gos skyrius ir buvo lietuvių mokykla su 25 mokiniais. Mokykla rūpinosi Daugpilio lietuvių d-ja. Lietuvos nepriklausomybės karų metu, vejant bolševikus iš Lietuvos, lietuvių kariuomenė buvo atėjusi iki Daugpilio per L. Latviai tą sritį užėmė, kai gen. L. Želigovskis puolė Vilnių (1920 X 9). *S.Suž.*

Laũkesas (Lakesas) ež. Molėtų vls., Utenos aps., 2 km į p. nuo Molėtų mstl., 2,4 km ilgio, 109 ha ploto; paviršius 146,2 m nuo j.l.; per gretimą Kirneilio ež. priklauso Siesarties (Šventosios, Neries) baseinui. Ežere 2 salos 3 ha ploto. Gylis ligi 43 m, vid. 13,4 m; matuotas 1936. Greta Laukesaitis, 7,2 ha ežerėlis; iš jo teka Laukesa per L. ež. į Kirneilio ež.

Latvijos lietuvių s-gos skyriaus Vasario 16 iškilmingas minėjimas 1940 II 25 Kaukonyse (lat. Kalkūne) dalyvaujant Latvijos valdžios atstovams

Laũkesos pelkė Tauragės ir Pagėgių aps. riboje, 11 km į š. nuo Smalininkų mstl., apie 15 km² ploto; š. riba Varožkalnis, į š. teka Įkojis (Šešuvio, Jūros), į r. Kamė (Mituvos, Nemuno), į p. Juodšakis (Šventosios, Nemuno); mėgiama medžiotojų vieta, seniau svarbus kontrabandos (knygnešių) kelias, nes buvo Rusijos–Vokietijos pasienyje. Čia dar auga beržas keružis (Betula nana). 2000 ha ploto sudaro L. durpyną, 4,2 m gylio. Sudurpėjimas mažas. Pelkė aukštutinė, 2230 ha ploto.

Laukininkas Višakio Rūdos ir jos apylinkių žmonių (‚girininkų') duodama pravardė vakariniams Panemunės gyventojams, anksčiau už juos įsikūrusiems, jau miškus pavertusiems laukais ir labiau praturtėjusiems. O klaipėdiškiuose ir kt. l. vadina kiekvieną ūkininką, turintį savos žemės — lauko.

Laukininkas 1. Naujos Lietuviškos Ceitungos (žr.) Tilžėj priedas, pasirodęs 1910 I ir ėjęs iš pradžių kas savaitę, vėliau kas mėnesį; red. Mikelis Kiošis; 2. Tilžėj 1923–24 ėjęs Mažųjų laukininkų susivienijimo laikraštis, kurį red. tas pats M. Kiošis.

Laukininko Prietelis Lietuviškos Ceitungos (žr.) mėnesinis priedas, pasirodęs 1896 XII, nuo 1898 pasivadinęs Laukininkų Prieteliu ir ėjęs iki 1900 I iš Klaipėdos gotiškuoju raidynu. Iš viso išėjo 38 nr. po 8 psl. Redagavo M. Šernus (Szernus), ats. redaktoriais pasirašinėjo J. Schmidt (2 nr.), 1897 C. Skroblies (10 nr.), 1898 M. Szernus (12 nr.), 1899–1900 A. A. Jodaitis (14 nr.). Jam sustojus išėjo Lietuvos Ūkininkas.

A. B. Klaipėdiškis (Bruožis), Prūsų lietuvių laikraščiai 1914.

Laukininkų Centras žr. Klaipėdos krašto kultūrinės, visuomeninės, sporto organizacijos.

Laukininkų Patarėjas Klaipėdoje ėjusio Lietuvos Keleivio (žr.) dvisavaitinis priedas, pradėtas leisti 1927.

Laukininkų Prietelis žr. Laukininko Prietelis.

Laukinis 1. lauke augąs (l. obelis); 2. pirmykštis (žr.).

Laukinys, arba Gaveikė, upelis Ignalinos vls., Švenčionių aps., 10 km ilgio; teka per ežerėlių eilę, kaip Baltis, Ilgis, Gaveikis, įteka į Dringių ež., kuris priklauso Žeimenos (Neries) baseinui.

Laukinukas jaunas medelis, paimtas iš savaime užsisėjusių vietų sodinimui. Medelynuose l. vad. medeliai, auginami poskiepiams, pvz. obelims, kriaušėms skiepyti.

Laukys vandeninių vištų (Rallidae) šeimos paukštis (Fulica atra L.), išplitęs visame pasaulyje. Nedidelės naminės vištos dydžio (380–430 mm ilgio, sparnų tarpugalio 670–740 mm, svorio nuo ½ iki 1 kg); pirštai aprūpinti plaukiamosiomis skiautelėmis; nuo snapo pamato ant kaktos užeina balta stora odos plokštelė. Tamsiai pilkos spalvos, tik galva ir kaklas beveik juodi, snapas baltas, kojos melsvos, aukščiau kulno rausvai gelsvas žiedas. Jaunikliai apaugę siūliškais juodos spalvos pūkais, ant galvos, kaklo ir sparnų — ryškiai oranžinės spalvos. Šiltesniuose kraštuose l. yra nuolatinis gyventojas, bet iš šiaurės kraštų pasitraukia rudenį piečiau. Lietuvoje l. yra vienas labiausiai sutinka-

Laukys

mų vandeninių paukščių. Ypač jų daug žuvinto ir aplinkiniuose ežeruose. Jiems tinka ežerų ir tvenkinių negilūs vandenys, apaugę siauralapiais švendrais, nendrėmis, meldais, kur yra nedidelių, atvirų plotų, apžėlusių plūdenomis, maurais, žvyriais, kur dugne auga elodėjos ir maurabragiai, tarp kurių veisiasi visoki vandeniniai vabzdžiai, minkštakūniai ir t.t. Rudenį l. labai nutunka, ima rugsėjo mėn. burtis į didelius būrius ir spalio mėn. pasitraukia piečiau, daugiausia į šiaurės Italiją (iš žieduotų l. buvo pora rasta Pirenėjų pusiasalyje, keletas prie Azovo jūros, o 1 — Tunise). Grįžta anksti pavasarį, kai tik ledas nutirpsta, ir pasižymi vaidais ir peštynėmis tarp patinų, kai kiekviena pora stengiasi užvaldyti geriausią vietą lizdui sukti. Lizdus krauna plūduriuojančiame vandenyje arba ant kupstų. Kiaušinių deda 6–15, iš kurių paukščiukai prasikala po 21–24 dienų. L. mėsa nėra labai skani ir greitai genda.

T. Ivanauskas, Lietuvos paukščiai I, ²1957.

Laukys 1. Jokūbas žr. Simanas Daukantas (žr.). Šiuo slapyvardžiu Daukantas buvo pasirašęs savo Būdą.

2. (Laukis) Juozas, iš tiesų Dominikas Kaleininkas (1866 VIII 16 Rudelės k., Rudaminos par., Lazdijų aps. — 1947 I 5 Čikagoje) laikraštininkas, vertėjas. Baigęs Rudaminos pradžios mlą ir Suvalkų progimn. 4 klases, buvo įstojęs į Seinų kunigų seminariją, bet iš jos išstojo ir atvyko į JAV 1889. Čia vėliau kurį laiką studijavo Valparaiso univ. ‚Savotiškos asmenybės žmogus, be galo darbštus ir greitas, pasekėjas visko nepaprasto' (Kl. Jurgelionis), L. buvo didelis Kropotkino gerbėjas. Bet L. anarchizmas liko savotiškas: ‚jis, žinoma, buvo anarchistu, bet savotišku, greičiau tikybiniu, ne politišku' (Kl. Jurgelionis). Glaudžiai nesutapęs nė su viena organizacija, jis bandė steigti įvairius laikraščius vienas po kito, bet beveik visų jų amžius buvo labai trumpas. L. yra redagavęs Kardą 1896–97, Amerikos Lietuvį 1897, Anarchistą 1899, Kūrėją 1900, Ateitį 1900–01, Darbininką 1902. Ilgiau, 1914–19, Baltimorėj ėjo jo įsteigtas ir redaguotas Darbininkų Balsas, vad. ‚pramoniečių' (žr.) organas, dėl kurio 1917 jis buvo suimtas už pasisakymą prieš JAV įstojimą į karą. Vėliau Čikagoj jis red. Proletarą 1919–23, Telegramą 1923, Varpą 1924–26. Dirbo Lietuvos redakcijoj 1919–20. Kurį laiką dirbo ir Naujienų redakcijoj. Pasitraukęs iš pašto tarnybos, nuo 1938 dirbo J. Budriko krautuvėje. L. išleisti vadovėliai: Rankvedis angliškos kalbos 1904 (41912), Vadovėlis angliškos kalbos 31911, Lithuanian Self-Instruction 1908 (21920), Kaip rašyti laiškus lietuviškoje ir angliškoje kalboje 1909 (kelios laidos). Kitos jo knygos: Naujas pilnas orakulas 1904, Moteris ir jos vieta žmonijoje 1908, Ko mums reikia pirmiausia 1909 (paskaita socialistų s-gų konferencijoj 1909 III), Žaismės 1911 (drauge su Kl. Jurgelionio Deklamacija ir sceniškąja mimika), Žinynas 1911 (mitologiniai ir įvairių mokslo šakų duomenys), Gera sveikata ir ilgas amžius be vaistų 1937, Kodėl laisvamanyba netarpsta 1939 (‚laisvamanybą' atsieja nuo ateizmo, atmeta galimybę dorą pagristi tik mokslu ir išpažįsta savo tikėjimą į Dievą). Vertimai: I. C. Craddocko Tikras ženybinis gyvenimas 1901, F. J. Paslaptys magijos bei spiritizmo mokslo šviesoje 1903, E. Sue Sidabrinis kryželis arba Dailydė iš Nazareto 1906, O. Carqué Pamatas visokiai reformai 1907, G. de Maupassant'o Alluma ir kitos pasakos 1908, P. Kropotkino Anarchistų dora 1909, O. Schreinerio Sapnai 1910, S. K. Krukovskajos Chinija 1911, G. Hauptmanno Audėjai 1913, T. Gautier Negyvėlės meilė 1914, P. D. Chantepie de la Saussaye Tikėjimų istorija 1914 (1086 psl., Lessingo Trys apysakos 1914, T. Zeelio Gyvulių protas 1915, J. H. Harley Sindikalizmas 1916, E. G. Flynn Sabotažas 1916, W. D. Haywood Visuotinas streikas 1916 ir t.t. Daugelis L. parengtų knygų bei vertimų buvo primityvaus lygio, bet savo metu jis buvo produktyviausias vertėjas — knygos lietuvių kalba teikėjas. Jo anglų kalbos vadovėliais naudojosi daugelis pirmųjų ateivių.

J. Laukys (Laukis)

V. Širvydas, J. O. Širvydas 1941; *A. Margeris*, Amerikos lietuviai 1956; *Kl. Jurgelionio* laiškas.

Laukystà upelis Žaslių vls., Trakų aps., Neries kair. intakas, 24,1 km ilgio; teka į š. per Žaslių ež., Liminą ir Statkūniškių ež.; baseino plotas 116 km², vid. debitas 0,9 m³/sek.; intakai Dumsė, Babrauka, Gamanta; kritimas nuo Žaslių ež. 60 m. Žemiau L. žiočių Neryje yra Laukystos rėva.

Laũkiška (vok. Laukischken, sov. Saranskoje) M. Lietuvos bžk., dv. ir valsčiaus centras Labguvos aps., 10 km į r. nuo Labguvos, prie Mauro upelio (Deimenos deš. intakas). 1939 bžk. turėjo 725, o dvaras (Adl. Laukischken) 267 gyv. Plentai iš L. eina į Labguvą, Skaisgirius ir Vėluvą. Mokykla, paštas, miškų urėdija, pelkių valdyba. Sena bažnyčia, turi krikšto stovą su išskobtu 1668 įrašu (bažnytinės knygos vedamos nuo 1769). 1924 dar buvo laikomos lietuviškos pamaldos, nors jau vis retėjo. 1466 L. buvo maža Ordino pilis, vėliau paversta medžiokliniais namais, kur Karaliaučiaus ponija mėgdavo rinktis pamedžioti Buominės miškuose. L. valsčiuje yra Bartušiai, Keledžiai, Medlaukiai, Padeimiai, Pavangiai ir kt. vietovės. *M.Nb.*

Lauknà (vok. Laukne) Rytprūsių Lauknų mstl. apylinkių upė, Nemuno deltos šaka, Nemunyno kair. intakas, 18 km ilgio; ją sudaro Argė ir Uosa; jos intakai Medlaukis ir Parvė; baseino plotas 759 km², vid. debitas 5,5 m³/sek.

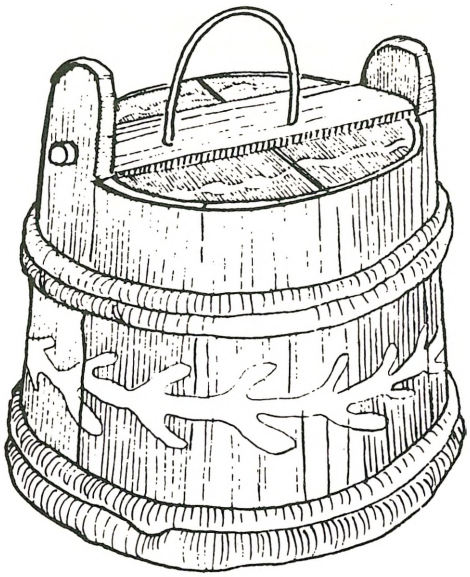

Baudžiavos laikų lauknešėlis
(Lopaičių k., Tverų vls., Telšių aps.)

Laukneša, lauknešėlis, uždengiamas medinis ar molinis indas valgiui į laukus nešti. Dažnai l. yra dvigubas indas, vienam jų neša vieną sriubą, o kitame — pieną ar kurį kitą valgį. Seniau l. buvo išrašomi įvairiu raštu (žr. Keramika).

Laũknos, arba Lauknai (vok. Lauknen) M. Lietuvos mstl. ir valsčiaus centras Labguvos aps., į š.r. nuo Labguvos, prie Lauknos upės. 1939 buvo 1137 gyv. Didžiausio M. Lietuvos pelkyno ūkinis centras ir turgavietė. Paštas, mokykla, pelkynų ir miškų administracijos įstaigos. Medinė bažnyčia su mažu bokštu (bažnytinės knygos vedamos nuo 1854). Nuolatinis susisiekimas garlaiviais Laukna bei Nemunynu. 1867 pravestas plentas iki L. Arti L. įrengti pavyzdingi pelkynų sukultūrinimo ūkiai, kur mokoma pelkėtą žemę nusausinti, apdirbti bei tręšti. L. valsčiuje yra Laukvargiai, Petrikai, Saduva ir kt. vietovės. L. yra buvęs precentoriumi J. Lapaitis, rinkęs iš Labguvos apylinkės žodžius Kuršaičio žodynui 1870. *M.Nb.*

Lauko artilerija paslanki artilerija, veikianti lauko kautynėse kartu su kitomis ginklų rūšimis. L.a. išsivystymas priklausė nuo ginklų gamybos technikos stovio ir šautuvo tobulumo. Didėjąs šautuvų šaudymo tolis priversdavo ir artileriją siekti didesnio šaudymo tolio. Tad l.a. vystėsi glaudžiame kontakte su šaunamuoju ginklu — šautuvu. Šių rungtynių pasėka buvo atsiradimas greit šaudančiųjų pabūklų (ant naujos konstrukcijos lafetų su hidrauliniais stabdžiais) ir automatiškų arba pusiau automatiškų šautuvų. Padidinus artilerijos paslankumą motorizuojant ir išradus atominę patranką, atrodo, kad lenktynes laimėjo artilerija. L.a. sričiai, be bendros lauko kautynių artilerijos, dar priklauso a. kalnų artilerija (žr.), lengva, išnarstoma ir gabenama ant arklių ar asilėnų nugarų; b. prieššarvuotinė (žr.) — paslanki, daugiausia motorizuota; c. priešlėktuvinė (žr.) — stipriai mechanizuota ir automotorizuota. Technikiniu požiūriu l.a. skirstoma į a. lengvąją (žr.) ir b. sunkiąją. Organizaciniu požiūriu skiriama a. junginių ir b. kariuomenės dalių artilerija. Artilerijos vienetus sudaro: brigados, pulkai, grupės ir baterijos. Baterija yra ugnies vienetas, grupė — taktinis vienetas, pulkas ir brigada — taktinis ir administracinis vienetai. Taktiniu požiūriu skiriama: a. tiesioginės paramos, b. bendro veikimo ir c. lydimoji artilerija. Tiesioginės paramos artilerija veikia glaudžiame ryšyje su pėstininkais. Bendro veikimo artilerija kovoja su priešo artilerija. Lydimoji artilerija veikia paslankiose kautynėse, dengtose vietose betarpiškai pėstininkų valdžioje; svarbu, kad galėtų greitai pasireikšti. Iš visų artilerijos rūšių (krantų, jūrų, tvirtovių) l.a. yra pati svarbiausia, gausingiausia ir seniausia. L.a. vystymosi eigą nusako bendroji artilerijos (žr.) istorija. *O. Urb.*

Lauko astronomija praktinės astronomijos dalis, kurioje nagrinėjami klausimai, reikalingi astronominių stebėjimų, dirbant geodezinius ir kartografinius darbus.

Lauko etmonas senojoje Lietuvoje ir Lenkijoje kariuomenės vadas, subordinuotas didžiajam, arba krašto, etmonui. Jo pareigos ir valdžia ne visais laikais buvo vienoda. Jie atsirado XVI a. kaip samdytosios kariuomenės vadai, kai krašto, arba didieji, etmonai buvo į karą pašauktos bajorijos vadai. Unijos laikais, kai krašto etmonas virto karo ministru ir rūpinosi visais valstybės saugumo reikalais, įimant ir kariuomenės samdymą, l.e. virto jam pavestos kariuomenės dalies vadu. Toji kariuomenės dalis būdavo vadinama l.e. divizija. Krašto etmonui mirus arba jam negalint eiti savo pareigų dėl ligos, l.e. virdavo faktiškuoju karo ministru, visos kariuomenės vadu. Tačiau nebuvo jokių įstatymų,

kurie abiejų etmonų teises bei kompetencijas būtų aptarę, dėl to daug kas priklausė ir nuo asmenų. Pvz. senukas krašto etmonas Leonas Sapiega, pats į karo žygį neidamas, savosios divizijos vadovavimą pavesdavo sūnui, bet ne l.e., kuris tuo, žinoma, nesidžiaugė. Būdavo atsitikimų, kad abu etmonai nesutardavo ar net atvirai kovojo, kaip pvz. krašto etmonas Jonušas Radvila ir Vincentas Gosevskis, kurį prieš Radvilą norėjo panaudoti Jonas Kazimieras. Nors nebuvo įstatymo, bet XVII a. kariuomenės samdymas buvo jau krašto etmono reikalas, šiuo metu net ir valdovas pats įgaliojimų kariams samdyti jau nebeduodavo. Tuo tarpu Jonas Kazimieras įgaliojo naujus pulkus suorganizuoti Gosevskį. Radvila čia negalėjo nieko padaryti, nes Gosevskis buvo ir krašto iždininkas, vadinasi, valdė krašto pinigus. Už tai tarp abiejų etmonų užvirė arši kova. Vykstančio su Maskva karo metu, be abejonės, tai buvo labai kenksminga.

Dažniausiai betgi l.e. buvo paslaugūs krašto etmonų pavaduotojai, nes anie buvo stambiausi Lietuvos didžiūnai, dažniausiai kartu ir Vilniaus vaivados, o l.e. būdavo skiriami arba antraeiliai poneliai arba didžiūnų sūnūs, kad pasiruoštų būsimam krašto etmono darbui, o kartais tai buvo jiems tik pakopa tolimesnei karjerai. L.e. buvo laikomas ministru, tačiau, kaip ir jo vyresnysis kolega, iki 1768 nebuvo senatoriumi. Kad gautų vietą senate, l.e. paprastai dar išsirūpindavo sau kurią nors senatoriją, bet retai kada kurią iš pirmaeilių. Jei jis būdavo eilinis ponelis, turėdavo tenkintis kurio antraeilio vaivados arba pilininko vieta, jei didžiūnas — gaudavo dažniausiai Trakų ar Vilniaus pilininkų, kartais Žemaičių seniūno vietas.

Didysis Varšuvos Reformų seimas 1791 l.e. urėdą buvo panaikinęs, paliko iš viso po vieną etmoną kiekvienoje iš sujungtųjų valstybių, tačiau Targovicos konfederacija ir 1793 Gardino seimas l.e. urėdą atstatė. tuo būdu jis išliko iki valstybės gyvenimo pabaigos.

L.e. valdžios ženklas, kaip ir krašto etmono, buvo tam tikra buožė, primenanti mūsų laikų maršalų buožes. Ji būdavo vadinama mažąja, arba l.e. buože, o vyresnysis kolega nešiojosi didžiąją buožę. Už savo darbą l.e. iš pradžių buvo atlyginami valsbiniais dvarais, o nuo 1717 jau gaudavo ir algą — 80.000 auksinų per metus. Žr. Hetmonas, H. artikulai, H. teismas. *A.Š.*

Laukogaliai k. Pagėgių aps. Atsitiktinai surastas senojo žalvario amžiaus (III periodo) R. Pabaltijo tipo žalvarinis atkraštinis kirvis, kurio ašmenys smarkiai užsirietę į viršų. Kirvis yra vietinės kilmės.

Laukogalis k., Žaslių vls., Trakų aps., 12 km nuo Žaslių; 1923 buvo 39 ūkiai ir 199 gyv. Čia yra du piliakalniai: vienas prie Paparčių–Žaslių kelio, antras pelkėje į š. nuo kaimo. Į š. nuo L. yra vad. Didysis akmuo, skilęs per pusę. Viena jo pusė yra piramidės pavidalo su nuskelta viršūne, kurioje iškalti 8 maži dubenėliai; antrosios pusės akmenyje, p. dalyje, iškalti keli loveliai. Akmuo priskirtinas dubeninių akmenų (žr.) grupei. Į p. nuo Didžiojo akmens, pelkėje, yra kitas akmuo su iškalta pėda.

P. Tarasenka, Lietuvos archeologijos medžiaga 1928, 169.

Lauko raštininkas žr. Raštininkas.

Lauko ritulys (lauko hockey) sportinis žaidimas, žaidžiamas nustatyto dydžio aikštėje, mušant ritulį tam tikromis lazdomis. L.r. labai panašus savo pobūdžiu į futbolą. Spėjama, kad jo tėvynė yra Persija, kur jis buvo žaidžiamas jau prieš 2000 metų. Europoje l.r. pasirodė viduramžiais (Anglijoje). Į olimpinių žaidimų programą įtrauktas 1908. L.r. aikštė yra 81–91 m ilgio ir 50–55 m pločio, padalyta į keturias lygias dalis. Centro linija viduryje turi apskritimą, kurio spindulys yra 4,5 m, vartai 3,66 m pločio ir 2,13 m aukščio. Prieš vartus yra išvestas pusratis, kurio spindulys yra 14,6 m ilgio. Įvartis skaitomas tik tuo atveju, jei ritulys buvo įmuštas į vartus neperžengus vartų puslankio. Žaidžiama du kėliniai po 35 min. Žaidėjų skaičius vienuolika. Jie suskirstyti lygiai taip, kaip futbole (5 puolėjai, 3 saugai, 2 gynikai ir vartininkas). L.r. žaidžiamas mušant ritulį (sviedinį) tam tikromis lazdomis, kurių ilgis 91–96 cm, svoris 510–625 g; lazdos galas užlenktas ir vienas užlenktos lazdos šonas plokščias. Žaidžiant tik plokščiu lazdos šonu galima vesti ir smūgiuoti sviedinį. Ritulys yra 156–163 g svorio; jo diametras 71–74 mm. L.r. daugiausia yra paplitęs Indijoje ir laikomas indų tautiniu žaidimu. Indija iki šiol yra laimėjusi visose tarptautinėse olimpiadose aukso medalius. Europoje l.r. žaidžiamas Anglijoje, Olandijoje ir Vokietijoje. JAV l.r. pradėta žaisti tik 1926. Lietuvoje nebuvo žaidžiamas. Okupuotoje Lietuvoje jis pradėtas žaisti 1955. Be vyrų, l.r. žaidžia ir moterys; žaidimo taisyklės maža kuo skiriasi

nuo vyrų; moterų žaidimas dar labai mažą paplitęs. *A.Kt.*

Lauko sargyba stovinčios kariuomenės apsaugos elementas. L.s. sudaro 7–9 kariai, o ją išstato betarpiškai stovintieji kariuomenės vienetai arba apsaugos užtvaros. Sekti priešui ir save apsaugoti l.s. stato postą, paprastai 2 kareivius. L.s. paskirtis: saugoti stovinčią kariuomenę nuo netikėto priešo užpuolimo; priešui užpuolus duoti laiko savo kariuomenei pasiruošti gintis; rinkti žinias apie priešą ir neduoti priešui rinkti žinių apie savo kariuomenę. *K.Alš.*

Laũko Sodà bžk. Telšių aps., apie 12 km į p. nuo Telšių Žemaičių aukštumoj, Žarėnų vls. Vieškeliai L.S. jungia su Telšiais, Žarėnais ir Varniais. 1940 buvo apie 175 gyv. Katalikų Šv. Joakimo medinė bažnyčia statyta Žemaičių kapitulos lėšomis 1787–88, iki 1936 buvo Žarėnų filija. 1841 bažnytinę jos beneficiją sudarė vienas valakas žemės. 1936 L.S. gavo parapijos teises. 1940 turėjo 1111 parapiečių.

Elenchus omn. eccles. prov. Lituanae 1940 *R.Krs.*

Lauko špatas mineralų grupė, apimanti daug mineralų rūšių ir atmainų, randamų visose giluminėse uolienose. Kietumas 6–6,5, specifinis svoris 2,5–2,9. Jo cheminė formulė įvairuoja pagal tipą. Tai vienas iš dažniausių uolienas sudarančių mineralų, kurių žymesnės atmainos yra: ortoklazas, $K_2O . Al_2O_3 . 6SiO_2$, monoklininis; jo variacijos: aduliaras ir sanidinas. Mikroklinas — triklininė atmaina, tokios pat sudėties, kaip ortoklazas. Anortoklazas — triklininis, turįs Na ir K. Plagioklazas — triklininių mineralų pogrupė iš įvairaus mišinio albito ($Na_2O . Al_2O_3 . 6SiO_2$) ir anortito ($CaO . Al_2O_3 . 2SiO_2$); įvairūs jų mišiniai suformuoja šiuos mineralus: oligoklazą, andeziną, labradoritą ir bitovnitą. Celsianas panašus į anortitą, bet vietoje Ba turi Ca. Hialofanas yra monoklininė forma, turinti Ba ir Ca, dažnai randamas Lietuvos rieduliuose. L.š. drauge su kvarcu yra pagrindinė granito medžiaga, suteikianti uolienai rausvą atspalvį; juo akmeny daugiau l.š., juo jis atrodo rausvesnis. L.š. stambūs, rusvi kristalai lengva atskirti akmeny nuo kvarco kristalų: jų šonai yra lygūs ir blizga kaip stiklas, briaunos aštrios, šonų plokštumose galima įžiūrėti plonyčiai lygiagretūs įskilimai. *B.Sld.*

Laukpatis laukų viešpats, dievas. Anot Lasickio (apie 1580), jo šaukdavęsi ūkininkai ir nešdavę jam aukų laukų arimo ir sėjos metu. Šaltinis klaidingai rašo ‚lawkpatimo', ds. nd., vietoj ‚laukpatiems' arba ‚laukpatims'. Senesnė forma galėjo būti ‚laukopatis. Tokios rūšies dievybių, kaip tam tikros srities valdovų, būta ir daugiau (plg. Dimstipatis, Vėjopatis). Tautosaka jų nemini.

Laukraistis durpynas Lekėčių vls., Šakių aps., 54 ha, 1 m gylio. Sudurpėjimas geras. Pelkė aukštutinė, 203 ha.

Laũksargiai (vok. Laugzsargen) bžk. ir valsčiaus centras Pagėgių aps., 8 km prieš Tauragę, prie Pagėgių – Tauragės – Šiaulių plento. 1939 buvo apie 750 gyv. Dvi pradžios mokyklos, paštas, pieninė. Arti dvaras. Nauja bažnyčia prie plento (bažnytinės knygos vedamos nuo 1864). Veikė jaunimo draugija Žiedas, vėliau jaunųjų ūkininkų rateliai. — Iki I pas karo L. buvo vokiečių muitinė ir sienos perėjimo punktas. XIX a. gale ir iki I pas. karo iš L. ėjo žymus prekių transportas į Lietuvą, dalis kontrabandos keliu, pvz. liet. spaudiniai iš Tilžės. Tada ir išaugo miestelis, išsitęsęs abipus plento iki sienos. L. valsčiuje yra piliakalnių, pvz. Gilandžių, Greižėnų, Kalėnų, Kamščių, Aukštvilkių ir Uplankių. *M.Nb.*

Laũksodis bžk., dv. ir glžk. stotis Žeimio (Žeimelio) vls., Šiaulių aps., 5 km į p. nuo Žeimio ir 16 km į š. nuo Linkuvos, apie 7 km nuo Latvijos sienos. Vieškeliai L. jungia su Žeimiu, Pašvitiniu, Linkuva ir Vaškais. Pravedus Joniškėlio–Vaškų–L.–Žeimio siaurąjį geležinkelį (inž. E. Malcanui vadovaujant projektas paruoštas 1938 ir pradėtas vykdyti; darbas buvo tęsiamas ir okupantams užėjus, ir 1943 tas geležinkelis jau veikė), L. tapo ir glžk. stotimi. L. guli lygumoje, prie Beržtalio upės. 1923 buvo 146 gyv. Nepriklausomybės metais veikė pašto agentūra, mokykla, garinė pieninė (pasistačiusi naujus namus), pora krautuvių. L. dv. buvo išparceliuotas, o jo centras 1929 perleistas savanoriui plk. A. Stapulioniui, įtaisiusiam dvare garo malūną. L. par. Kukų k. 1920–29 veikliai reiškėsi sportu ir kultūrine veikla jaunimo d-ja Sūkurys. Bardiškių k. veiklūs buvo jaunimiečiai, 1930 pastatę Vytauto D. paminklą (žr. LE II, 239; Bardiškių k. ten klaidingai pavadintas Barzdiškių k.) pagal mkt. A. Nesavo projektą. Veiklus buvo Lietuvių katalikių moterų d-jos L. skyrius (įkurtas 1926), turėjęs knygynėlį. Šis skyrius savo ilgametės pirm. E. Bernotavičienės inicia-

Birutės paminklas Lauksody (prie paminklo Lietuvių katalikių moterų skyriaus valdyba, kurios iniciatyva šis paminklas buvo pastatytas

tyva Žeimio–Pašvitinio vieškelių sankryžoje L. pastatė betoninį Birutės paminklą, atidengtą 1930 X 27 (paminklo projektą sudarė mkt. A. Nesavas). Iš L. par. kilę ilgametis Latvijos lietuvių laikraščių redaktorius A. Vronevskis (A. Lauksodiečio slapyvardžiu bendradarbiavęs dar Tėvynės Sarge), teisininkas Mot. Čepas, seimų narys Ign. Lapinskas, Karolis Požėla (komunistų veikėjas), Ign. Gaška (sovietinis Lietuvos užsienio reikalų ministras), adv. Vl. Požėla, inž. A. Novickis, inž. A. Lapšys ir kt. *Rd.*

XVIII a. L. įsikūrė jėzuitų misija. Jėzuitas kun. Myk. Drignevičius savo ir surinktais iš žmonių pinigais 1762 pastatė L. medinę šv. Aloyzo vardo bžn., kurios beneficiją sudarė 1482 dešimtinės dvaro žemės. Misijoj gyveno 2 kunigai jėzuitai ir 1 brolis ir dirbo pastoracinį darbą. Uždarius jėzuitų ordiną, L. misija buvo likviduota, dv. atiteko į valdžios rankas. Kunigui išlaikymą tada teikė dvaras. Apie 1870 L. bžn. buvo labai pasenusi ir reikalinga taisyti. Vysk. M. Valančius prašė Kauno gubernatorių Obolenskį leisti taisyti bžn., nurodydamas, kad bžn. reikalinga apie 1000 tikinčiųjų, kad taisymas bus atliktas vietinio filialisto kunigo lėšomis. Rusų valdžia leidimo taisyti nedavė ir siūlė bžn. uždaryti. L. filija priklausė Pašvitinio parapijai. 1935 ji buvo jau gavusi parapijos teises; 1940 buvo 2000 parapiečių. Nuo 1925 klebonauja kun. Ant. Vaitiekūnas, perstatęs kleboniją.

Kalvoje prie L. aptikta naujojo geležies amžiaus radinių (pasaginių segių daugiakampėmis galvutėmis ir kt.).

Słow. geogr. V 1884; *M. Wolonczewskis*, Žemajtiu Wiskupistė I–II 1848; *A. Alekna*, Žemaičių vyskupas M. Valančius 1922; Elenchus omn. eccles. prov. Lithuanae 1940. *R. Krs.*

Laukstýčiai (vok. Lochstädt) bžk. Aismarių kopose, 8 km į š.r. nuo Piliavos, prie Fischhauseno–Piliavos plento ir geležinkelio; 1939 buvo 76 gyv. Ant statoko marių kranto apgriuvusi pilis (žr. žemiau istoriją), kuri paskutiniu laiku buvo kiek atstatyta: pilies rūmų koplyčioje buvo įrengta bažnytėlė, o didesnėse patalpose — klasės mokyklai. Apie 2 km nuo L., pajūrio link, Tenkyčių k., ‚Adalberto kryžius' primena prūsų misininką Adalbertą Prahietį, ten 997 nužudytą. Ten buvusi pastatyta pirmoji krikščionių bažnyčia prūsų krašte. Tarp L. ir Tenkyčių, skersai per kopas, eina sustiprinimo pylimas iš priešistorinių laikų, vad. Gardine (vok. Gardin). L. apylinkėje rasta žalvario ir geležies amžiaus kapų su įvairiais radiniais. *M. Nbr.*

I s t o r i j a. L. buvo sena kryžiuočių pilis. Iš Sembos vyskupo 1264 mainų keliu įgijęs tuomet strategiškai svarbią juostos dalį, baigiantis prūsų sukilimui (1270), Ordinas pastatė pusiau medinę L. pilį. Įjungta į aplinkinių pilių sistemą (Balga-Brandenburgas), L. pilis, be to, tarnavo riterių ligonine (prieglauda). Čia buvo ir surenkamasis gintaro punktas, kuris laikyta Ordino monopoliu. XIV a. L. buvo išmūryta didelė pilis. Išplanavimu ji buvo panaši į Marienburgą, nes abi pilys buvo statytos to paties architekto. 1305 yra minimas L. komtūras, tačiau jis čia vėliau pasidarė nereikalingas, nes kryžiuočiams užvaldžius Vyslos žiotis ir Pamarėlį, militarinė L. reikšmė krito. Kryžiuočių ligoninė liko čia ir toliau. Ordiną sekuliarizavus, 1525 L. tapo adm. punktu (Hauptamt). Einant karui su Zigmantu Vaza, švedų karalius Gustavas Adolfas 1622 prie L. sustojo stovyklauti. Čia švedai ir vėliau nuo

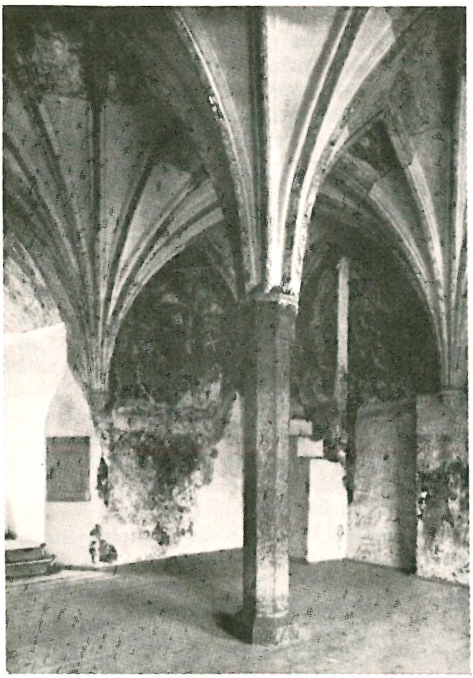

Laukstyčių pilis

1623 ilgai turėjo savo bazę. Neprižiūrimai piliai ėmus griūti, 1701–02 Piliavos tvirtovės statybai buvo sunaudota bokšto ir dviejų L. pilies šonų medžiaga. Likusioji pilies dalis, savo forma raidė L (prie jos jungiasi dar atskiras grioviu atskirtas mūrinis priešpilis), buvo dar pakankamai didelė. Tad jos didžiojoje salėje (Remter) prieš II pas. karą buvo vietinis krašto muziejus. Geriausiai yra išsilaikiusi gotiška pilies koplyčia. Vidurinių amžių meno vertybių atžvilgiu ji yra tikras L. pilies papuošalas. 1870 koplyčia buvo atnaujinta.

G. Dehio und E. Gall, Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler, Deutschordensland Preussen 1952, 421–425; Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte III, 1954, 1343–1344 (bibliografija).

Z.I.

Lauksvydaĩ k., Čekiškės vls., Kauno aps., 8 km nuo Vilkijos; 1923 buvo 13 ūkių ir 78 gyv. Čia 1911 T. Daugirdas ištyrė 14 senojo geležies amžiaus plokštinių kapų, kuriuose mirusieji laidota nedeginti. Surasta III–IV a. įkapių: įvairios formos karolių (emalinių tamsiai geltonos spalvos, raudonų ir mėlynų statinaitės pavidalo karolių su nusklęstomis kampinėmis briaunomis ir kt.), ankstyvo tipo šaukštinė antkaklė, antkrūtininių papuošalų, sudarytų iš pusapskritimio pavidalo pakabėlių ir 6 eilių grandinėlių (grandinėlės neišlikusios), juostinių apyrankių, ietigalių, piautuvų ir kt. Radiniai Vytauto D. kultūros muziejuj.

J.P.

Lauktuvės 1. vestuvių (žr.) dalis, kai vyro pusėje susirenka svečiai marčios laukti. Vietomis l. vadina ir vestuvių rytą, kai laukia ‚anos šalies atsitrenkiant', būtent, jaunojo atvažiuojant. 2. Dovanos laukiantiems, atvežtos iš svetur grįžtant (saviškiams, giminėms ar kaimynams).

Laukùpė 1. (L. arba Narsupė) upelis Ignalinos vls., Švenčionių aps., Žeimenio ež. (Žeimenos, Neries) rytų intakas, 17 km ilgio; teka per smulkių ežerų grandinę, jų didžiausias Laukajas; deš. intakas Gavė iš Gavio ež.; 2. (vok. Laukuppe, nuo 1938 Feldfliess) upelis Šilėnų vls., Pilkalnio aps., Alksnupės (Šešupės) kair. intakas, 10 km ilgio; teka pro Šilėnų mstl. į š.v., žemupy vadinama Žvirgaliu.

Laukupėnų piliakalnis žr. Moškėnai.

Laukupỹs upelis Rokiškio vls. ir aps., Nemunėlio (Lielupės) deš. intakas, 17 km ilgio; teka į v. nuo Rokiškio mst.

Laũkuva mstl. ir valsčiaus centras Tauragės aps., prie Žemaičių plento tarp Kaltinėnų ir Rietavo, kurio rajonui priklauso sovietinėj okupacijoj; apie 800 gyv. (1940). L. yra Žemaičių aukštumų vakariniame pakraštyje, kalvotoje vietoje. Už 5 km į p.r. nuo L. yra Dievičio ež. ir Padievičio kalnas, apie kuriuos žmonėse yra išsilikę padavimų. Nuo L. į šiaurę yra Paršežerio ež. ir Sietuvos pelkė; į pietvakarius nuo Treigių pelkėse užtinkama akmenimis grįsto kelio pėdsakai (žmonės šį kelią vadina ‚švedkeliu'; kitų tvirtinimu, tai esančios kryžiuočių laikų kelio grindinio liekanos). Už 10 km į r. nuo L. yra garsusis Medviagalio kalnas. L. mstl. yra išsistatęs aplink plačią pailgą aikštę, kurios viename (aukščiau iškilusiame) gale stovi bžn. Nepri-

Laukuva

klausomybės metu L. buvo nauja mokykla, biblioteka, sveikatos punktas, du gydytojai (1939), vaistinė, rajono agronomas, pašto, valsčiaus ir policijos įstaigos. Vartotojų b-vė L. buvo įsteigta 1907 kun. Dišos rūpesčiu. Ji dar prieš I pas. karą buvo pasistačiusi savo namus. Buvo dar pieninė, smulkaus kredito d-ja, garo malūnas ir lentpiūvė. L. valsčiuje 1940 buvo apie 5500 gyv. *A.B. ir R.Krs.*

Istorija. L. turi seną praeitį. Istoriniuose šaltiniuose minima (Lukowe, Lowkowo, Loukowe) jau XIII a. Tada L. buvo tam tikros srities — valsčiaus ar apskrities — centras. Mindaugas, vykdydamas prieš krikštą padarytą su Ordinu sutartį, 1257 padovanojo jam dalį savo žemių. Tarp atitekusių Ordinui sričių buvo ir pusė Laukuvos. Kitą pusę L. žemių, manoma, kad Mindaugas buvo užrašęs Lietuvos vyskupui Kristijonui. Tačiau XIV a. L. vls. jau buvo išnykęs. Matyti, kad XIV a. lietuvių-kryžiuočių karų metu L. buvo smarkiai sunaikinta ir todėl vėlesniais laikais L. kaip atskiras valsčius ar sritis nebeminima. XIV a. L. kurį laiką priklausė Medininkų vls., o paskui buvo prijungta prie Šauduvos vls., nors XIV a. dokumentuose randame L. priskirtą čia prie Šauduvos, čia prie Karšuvos, čia prie Pajūrio vls. Tas kaitaliojimas įvyko, gal būt, dėl to, kad buvęs L. vls. lietėsi su šiais trimis valsčiais ir kiekvienas jų turėjo po dalį L. žemės. 1529 Šauduva kartu su L. priklausė D. L. Kunigaikščio stalo dvarams. 1578 Šauduvos vls. karo atveju statė dar 35 arklius. Vėlesniais laikais ir šis vls. sumenko. Šauduvos vardu paliko tik dv., XIX a. priklausęs Svirtūnams. 1788 Stanislovas Augustas, prašomas tuometinio L. dv. savininko plk. W. Przeciszewskio, leido L. daryti turgus šv. Apolonijos ir Švč. M. Marijos Škaplierinės šventėje. 1900 L. turgai buvo daromi: II 2, V 3, VI 19, VII 16. XIX a. L. dv. valdė Kaminskiai ir jų įpėdiniai. L. parapijos mokykloj 1853 mokėsi 16 vaikų. 1863 VI 29 prie L. rusai išblaškė Šimkevičiaus sukilėlių būrį ir 26 sukilėlius nukovė.

L. katalikų šv. Kryžiaus Atradimo medinė bžn. statyta Jono Talaičio 1624. Vysk. St. Kiška suteikė jai 1625 parapijos teises. 1850 L. bžn. vizitavo vysk. M. Valančius. Senoji bžn. jau buvo apirusi. Mirus L. kleb. Ign. Kocui, buv. Varnių kunigų seminarijos prof., vysk. Valančius paskyrė kleb. kun. Mat. Narkevičių, kuris pradėjo statyti L. naują mūro bžn. 1852 vysk. Valančius pašventino tos bžn. kertinį akmenį ir suteikė sutvirtinimo sakramentą 1501 žmogui. Bžn. statė žemaitis arch. Kalėda. Charakteringa buvo šios bžn. statyme tai, kad mūrininkai, negalėdami prisikasti pamatams kieto sluoksnio, architekto nurodymu dėjo į gilius griovius ąžuolus ir ant jų mūrijo pamatus ir sienas. Bžn. baigta statyti 1856; ją pakonsekravo 1883 vysk. M. Paliulionis. Parapiečių lėšomis 1829 kapinėse pastatyta medinė koplyčia. Iki 1926 L. priklausė Žemaičių vyskupijai. Valančiaus laikais (1841) turėjo 3008 tikinčiuosius. Po 1926 priskirta Telšių vyskupijai, pradžioj Kaltinėnų, paskui Rietavo dekanatui. 1940 L. parapijai priklausė 6449 parapiečiai. Iš L. par. kilę teisininkas J. Gudauskas, gen. K. Tallat-Kelpša, inž. L. Kaulakis ir kt.

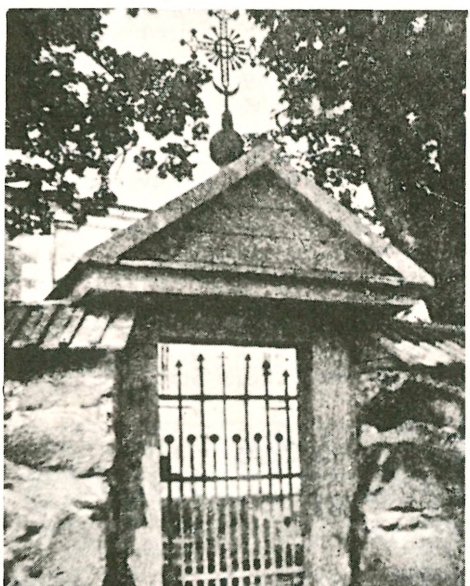

Laukuvos šventoriaus vartai

Slow. geogr. V, 1884; *N. Rouba,* Przewodnik pod Litwie i Bialejrusi; *H. Lowmiański,* Studja nad spolecz. I–II 1932; *Krzywicki,* Żmudz starożytna 1913; *M. Wolonczewskis,* Žemajtiu Wiskupistė I–II, 1848; *J. Totoraitis,* Krikščionybės pradžia Lietuvoje ir pirmoji vyskupija (Ganytojas 1920, nr. 1); *M. Valančius,* Pastabos pačiam sau 1929; *A. Salys,* Die Žemaitischen Mundarten (Tauta ir Žodis VI, 1930); Elenchus omn. eccles. prov. Lituanae 1940; Lietuvos... istorijos šaltiniai I, 1955.

R.Krs.

Laũkžemis bžk. ir dv., Darbėnų vls., Kretingos aps., 5 km į š.v. nuo Darbėnų, 3 km nuo Latvijos sienos, netoli Kulšės ir Šventosios santakos. 1923 bžk. buvo 21 ūkis ir 224 gyv., dvare — 6 ūkiai ir 65 gyv. Dvaro pastatai mūriniai. Dvaro parke yra pilelė ir netoli jos akmenų grindinys bei mūrinės statybos liekanos. Be to, netoli pilelės yra pilkapių, apdėtų akmenų vainikais. L. yra pradžios m-la, pašto agentūra, buvo pasienio policijos punktas.

I s t o r i j a. XVII a. pabaigoj L. dv. valdė Sapiegos, vėliau jis perėjo į kitų didikų rankas. Apie 1858 L. valdytojas kartu su dv. savininku baronu Medemu buvo iškėlę visus bžk. gyventojus. L. klebonas Zeimavičius skundėsi per vysk. Valančių rusų valdžiai, kad iškėlus gyventojus susidarė kliūčių veikti parapinei pradžios mokyklai, tikintiesiems pasunkėjo bžn. lankymas, o pati bžn. ir klebonija atsidūrė nesaugioje padėtyje. Vėlesniais laikais L. kleb. Fel. Sereika už neatidavimą rusams

Laukžemio bažnyčia *Foto M. Raucho*

koplyčios buvo išsiųstas į Kretingos vienuolyną. L. bžk. 1884 turėjo 194 gyv. L. reiškėsi gyvas lietuvių visuomeninis ir religinis judėjimas. L. bžn. pirmiausia buvo pradėta giedoti suplikacijas grynai lietuviškai (Tėvynės Sargas 1899, nr. 4). 1908 L. dv. savininkas baronas Štempelis L. bžk. įtaisė arbatinę, uždėjo lietuvišką iškabą, užsakė lietuviškų laikraščių. Nepriklausomybės laikais L. dv. buvo tekęs dr. J. Stonkui su broliu.

L. katalikų Šv. Andriejaus medinė bžn. statyta 1642 Radziminsko. Pagal vysk. Valančiaus davinius dar prieš 1639 L. jau buvusi koplyčia, bet neturėjusi jokio turto. Senąją bžn. atstatė 1754 didikas K. Mirbach, o generolas baronas H. Mirbach 1793 padarė jai donaciją, užrašydamas namus ir duoklę pinigais bei daiktais iš dvaro kunigui išlaikyti. Vysk. Juozapas Giedraitis, priskyręs dalį iš Palangos ir Darbėnų parapijų, sudarė L. parapiją su 1476 katalikais. Bžn. pakonsekruota vysk. Valančiaus 1857. 1940 turėjo 2300 parapiečių ir priklausė Palangos dekanatui

Słow. geogr. V, 1884; Tėvynės Sargas 1899, nr. 4; Šaltinis 1908, 618; *M. Wolonczewskis*, Žemaitiu Wiskupistė I–II 1848; *A. Alekna*, Žemaičių vyskupas Mot. Valančius 1922; Elenchus omn. eccles. prov. Lituanae 1940. *R.Krs.*

Laukžemis Augustinas (m. 1940 Newark, N.J.) knygnešys, atvykęs į JAV, Newarko mieste įsitaisęs spaustuvėlę ir leidęs karikatūrinius atvirukus bei sieninius patriotinio turinio paveikslus.

Laumagaurė (Alectoria) kedeninių (Usneaceae) šeimos kerpė, sutinkama miškuose ant medžių šakų, taip pat ant tvorų ir kt. L. p i l k o j i (A. implexa) ir l. t a m s i o j i (A. jubata) neretai Lietuvoje susimeta. Pastaroji laikosi spygliuočiuose.

Laumakių miškas Beržėnų girininkijoje, Joniškio miškų urėdijoje, ploto 1631 ha.

Laumė mitologinė būtybė, žr. Deivė, Fėja.

Laumėnai k., A. Panemunės vls., Kauno aps.; 1923 buvo 21 ūkis ir 133 gyv. Nemuno slėnyje, smėlynuose, rasta vidurinio akmens amžiaus svidrinės kultūros titnaginių strėlių antgalių, smulkių tardenuazinio tipo titnaginių dirbinių ir kt. 1956 prie Žalsvos upelio kasinėta III–II tūkstantmečio stovykla, kuri vėjo pustoma buvo jau sunaikinta. Kasinėjimų metu terasta titnaginių dirbinių: daug širdinių strėlikių, trumpų ir plačių gremžtukų ir kt. Žalvario amžiui priskirtina ir keramika, kuri yra giminiga surastajai Kurmaičiuose (žr.),

Kretingos vls. Aptikta ir ankstyvojo geležies amžiaus gnaibytinės keramikos likučių. Be to, susidurta ir su ankstyvosios istorijos laikų pagoniškais kapais. *J.P.*

Laumenė (Doronicum L.) graižažiedžių (Compositae) šeimos daugiametis, iki 100 cm aukščio dekoratyvinis augalas. Žiedai geltoni, vamzdiški su skristukais, liežuviški be skristukų. Lietuvos darželiuose, parkuose retai sutinkama d a r ž e l i n ė l. (D. cordifolium Sternb.).

Laumenskaitė-Baronienė Elena žr. Baronienė.

Laumenskienė-Morauskienė-Stanek'aitė Elena (g. 1880 XII 2 Radvilišky) pianistė, kompozitorė. Muzikos mokslo pradžią gavo šeimoj. Lankydama Vilniaus gimn., fortepijono mokėsi pas prof. Przybilskaitę. 1900 įstojo į Maskvos konservatoriją, kurią baigė laisvosios menininkės diplomu, profesoriais turėjo Hubertą, A. Skriabiną ir Igumnovą. Kompozicijos mokėsi pas prof. Iljinskį. Nuo 1908 dėstė fortepijoną rusų imperatoriškosios muzikos d-jos Vilniaus skyriaus muzikos mokykloje, vėliau Maskvos filharmonijos mokykloje. 1921 buvo pakviesta fortepijono dėstyti Kauno muzikos mokykloje (1933 perorganizuotoj konservatorija). Nuo 1930 ligi okupacijos L. vadovavo savo suorganizuotai Liaudies konservatorijai. Likusi Lietuvoje, dėsto Lietuvos valstybinėje konservatorijoje Vilniuje. Rengė daug koncertų Vilniuje, Maskvoje ir vėliau Kaune (pastarajame 1921 rudenį surengė pirmąjį fortepijono koncertų ciklą). Skaitė paskaitų, prisidėdama prie muzikos propagandos plačiojoj visuomenėj. Kurti pradėjo nuo 1915 — smulkesnius kūrinius solo su fortepijonu, instrumentams, chorui. Kūryba nesudėtinga, lengvai klausytojams suprantama, lyriškai romantinės nuotaikos, tik vėlesnėje kūryboje pasireiškia impresionizmo įtaka. Specialų jos kūrinių koncertą buvo surengęs Kaune K. Kavecko diriguojamas VDU studentų choras 1938 V 1.

E. Laumenskienė

J. Ž.

Laumės k. Sėdos vls., Mažeikių aps., su medine koplyčia, žmonių rūpesčiu pastatyta 1806.

Laumės juosta žr. Vaivorykštė.

Laumės pėda daugelio pėduotų arba dubenuotų akmenų pavadinimas. Žr. Pėduoti akmenys.

Laumės pirštas, arba spenys, žr. Kaukaspenis.

Laumės šluota, arba laumšluotė, 1. žr. Amalas paprastasis (Viscum album); 2. žr. Ragangrybis (Taphrina).

Laūmriešutis (Elaphomyces cervinus) laumriešutinių (Elaphomycetaceae) šeimos grybas. Jo vaiskūnis žemėje, apie 8 cm gilumoje, daugiausia spygliuočių miškuose. Duodamas karvėms, kad pasibėgtų.

Laumžirgis žr. Žirgeliai.

Laun Rudolf von (g. 1882 Prahoje) vokiečių teisininkas. Baigęs 1906 Vienos univ., nuo 1908 ten pat doc., nuo 1911 prof. 1917–18 narys keturių asmenų karališkosios komisijos, kuriai buvo pavesta parengti naują austrų konstituciją, turėjusią išspręsti čekų-austrų problemą. Austrų taikos delegacijos St. Germain en Laye narys. 1919 rudenį pakviestas į Hamburgo univ., jame dėstė iki 1950, tik 1933 naciai buvo uždraudę jam skaityti valstybinę teisę, palikdami administracinę, tarptautinę ir bažnytinę teisę. L. tris kartus buvo Hamburgo univ. rektorius. 1950–55 Hamburgo univ. vedė specialią katedrą savo teisės sistemai dėstyti. Jo mokslo pagrinde glūdi vad. ‚teisės autonomijos' mintis, pagal kurią teisė išplaukia ne iš įsakymo, bet iš visų dalyvių sąžinės ir pritarimo teisės normai. Jis akcentuoja teisės ir moralės sutapimą. Iš to mokslo jis išveda ir laisvą tautų apsisprendimą. Būdamas 1919 Hagoje įsteigtos Organisation Centrale pour une Paix durable narys, paskaitose kėlė mažųjų tautų laisvo apsisprendimo ir tautinių mažumų apsaugos teises. Tais klausimais paskelbė kelis raštus. 1940 vokiečių valdžiai sekvestravus Lietuvos ir kitų okup. Pabaltijo valstybių laivus, 1942 VI 30 L. savo nuomonėje pasisakė, jog toji priemonė neteisėta, nes tos valstybės teisiškai tebeegzistuoja. 1956 jo pradėtame Hamburge leisti žurnale Internationales Recht und Diplomatie paskelbti keli rašiniai apie Pabaltiją. L. yra Vokietijos Baltų d-jos vienas iš trijų garbės pirm. Svarbiausi jo veikalai: Recht und Sittlichkeit 1924 (³1935), La démocratie 1933, Der Wandel der Ideen Staat und Volk als Äusserung des Weltgewissens 1933, Der dauernde Friede 1947 (²1951), Menschenrechte 1948, Studienbehelf zur allgemeinen Staatslehre

1945 (71951), Das Recht auf die Heimat 1951, Naturrecht und Völkerrecht 1954.
A.Grt.

Laura (iš lot. laurus ‚lauras') 1. moterų vardas, Laurentia vardo mažybinė forma itališkai.

2. Petrarkos, italų poeto, mylimoji, kurią jis apdainavo savo poezijoje, nors niekada nebuvo su ja nė kalbėjęs. Paties poeto liudijimu, jis ją pamatęs 1327 Šv. Klaros bžn. Avinjone. Pagal tradiciją, L. buvusi Audibert de Noves duktė, gimusi 1307, ištekėjusi už Hugo de Sade 1327, pagimdžiusi jam 11 vaikų ir 1348 mirtinai susirgusi.

Laura, arba Lavra (gr. ‚siaura gatvelė'), Rytų bažnyčioje kolonija atsiskyrėlių, gyvenančių atskiruose nameliuose, bet susitinkančių bendrai maldai. Šiuo vardu buvo vadinami Farano, Tekojos, Kijevo, Jeruzalės (ir dar tebesąs) Atoso kalno vienuolynai.

Lauraceae žr. Lauriniai.

Laurana 1. Francesco (apie 1425 — apie 1502) italų skulptorius, dirbęs daugelyje Italijos vietovių, po 1468 Sicilijoje ir p. Prancūzijoje. Bendradarbiavo prie Alfonso I triumfinių vartų puošimo Castel Nuovo Neapolyje. 1456–58 sukūrė S. Francesco bžn. Palermo (Capella di Mastrantonio) skulptūrinę dekoraciją su Bažnyčios Tėvų subtiliais reljefais ir Angelo Apreiškimo Marijai tondu. 1471 nukalė stebuklingąją Dievo Motiną Sicilijos vietovėje Noto, sukurdamas Sicilijos madonos prototipą. Moterų portretiniai biustai sudaro L. būdingąją kūrybos dalį (pvz. Florencijos Bargello ir Berlyno muziejuje) ir rodo jo vis švelnėjantį stilių, puikiai iškeliantį rezervuotą ir jautrų renesanso moters asmenybės tipą.
F. Burges, F. L. 1907; *W. Rolfs,* F. L. 1907.

2. Luciano (1420/25–1479), vad. Luciano da Laurana, italų architektas, ankstyvojo Florencijos renesanso užbaigėjas. Ėmėsi savarankiškai kurti antikės meno pavyzdžiais ir prisijungė prie Alberčio meno teorijos vykdymo. Nuo 1466 Urbino Palazzo Ducale statybos vadovas. Jo projektu ši pilis gavo iš kalno pusės būdingą fasadą su flankuojančiais apvaliais bokštais kampuose ir tris aukštus su lodžomis, o viduje antikės pavyzdžiu kiemą su kolonomis, kurių kapiteliai padirbti pagal Romos S. Maria in Cosmedin bazilikos kapitelius. Puošnumu ir geromis proporcijomis pasižymi pilies koplyčia ir biblioteka (Studijolo).
A. Colosanti, L. L. 1922. *P.Rkl.*

Lauras kalifornin is (Umbellularia californica) laurinių (Lauraceae) šeimos amžinai žaliuojąs medis bei krūmas, Š. Amerikos vakarų čiabuvis. Išplitęs Oregone, Kalifornijoje; kalnuose keliasi iki 1200 m. Oregono pietvakariuose auga dideliu medžiu (apie 50 m), kitur vidutinio didumo, o menkesniuose dirvožemiuose laikosi krūmu. Sutrinti lapai kvepia kamparu, vartojami kulinarijos reikalams. Taip pat kvapi ir mediena, kuri pasižymi gražiu raštu. Vartojama namų vidaus išbaigimui, baldams. Ypačiai vertinama jos faniera. L. kalifornin is veisiamas p. Europoje dekoracijai.

2. L. kilnusis (Laurus nobilis) laurinių (Lauraceae) šeimos amžinai žaliuojąs medis, apie 15 m aukščio, bet dabar dažniausiai sutinkamas krūmine forma, Viduržemio jūros sričių čiabuvis. Lapai lancetiški bei pailgi kiaušiniški, standrūs, kvapūs, vartojami kulinarijoje (babkos lapai). Smulkūs žiedai gelsvi, balti; vaisius — vyšnios pavidalo uoga. Senovės graikuose l. buvo pergalės simbolis, pašvęstas Apolonui, vartotas poetų, kaltas monetose, juo vainikuota didvyriai ir kt. Vėlesniais laikais l. vainikas taip pat teiktas poetams ir kt. L. kilnusis mėgiamas dekoracijai. Jo nemaža atmainų, formų. Šiauresnėse srityse Europoje jis pakelia Anglijos klimatą. Lietuvoje laisvai neauginamas. Kanarų salose dar auga L. canariensis. *J.Rkt.*

Lauro šakelė

Laureatas (lot. laureatus ‚laurais vainikuotas') konkurso ar premijos laimėtojas, pvz. Nobelio premijos l. Senovės Graikijoje ir Romoje laurais buvo vainikuojami poetai ir karžygiai. Viduramžių pabaigoje išpopuliarėjo poeto l. tradicija. Tokiais poetais l. buvo vainikuoti Petrarka ir Tasso. Anglijoje (XV a.) poetas l. tapo valstybine institucija. L. parinkdavo karalius, skirdamas jam metinę pensiją ir statinę Xeres vyno, kuris vėliau Jokūbo II (taupumo sumetimais) tapo nubrauktas. Poeto l. pareiga buvo parašyti po eilėraštį karaliaus gimtadienio ir Naujų Metų proga. Iš tokių

anglų poetų l. minėtini: Chaucer, Johnson, Dryden, Wordsworth, Tennyson. *A.Č.*

Laurencin Marie (1885–1956) prancūzų tapytoja, grafikė ir dekoratorė. Rousseau, Picasso ir Apollinaire draugė, L. su savo tapyba pirmą kartą pasirodė 1907 (Salon des Indépendents). Aktyviai dalyvavo Azon, L'Ami Émile ir Bateau-Lavoir diskusijose, tačiau prie kubizmo neprisidėjo ir pasiliko nepriklausoma. 1918 dalyvavo realistiniame Dunoyer de Segonzac ir Boussingault sąjūdyje. 1924 L. dekoravo Poulenc: Les Biches; 1926 Milhaud: Le Train

M. Laurencin J. Cocteau portretas

Bleu (Ballets Russes); 1928 Musset: A quoi rêvent les jeunes filles (Comédie française). Kubizmo laikais dirbusi Picasso ir Rousseau (Le Douanier) įtakoje, vėliau išvystė originalų instinktyvinės tapybos stilių, pasižymintį Artimųjų Rytų menui būdinga barokine elegancija ir nepaprastai švelnia spalvų gama (Le Cirque 1919, La Chevauchée 1921). Iš grafikos darbų minėtini: E. A. Poe The Raven, André Gide La Tentative Amoureuse etc.

R. Allard, M. L. 1921; *M. Jouhandeau,* M. L. 1928; *R. Huyghe,* L'Art contemporain 1948. *A.Lc.*

Laurens 1. Henry (1724–92) amerikiečių revoliucijos politikas. Turtingas pirklys, padėjo suorganizuoti P. Karolinos valstybę ir 1778–79 pirmininkavo II kontinentiniam kongresui. 1780 paskirtas JAV atstovu į Olandiją; radus pas jį W. Lee sudarytą, bet neautorizuotą JAV – Olandijos sutartį, L. buvo anglų uždarytas Londone į kalėjimą. Jis buvo 1781 iškeistas į gen. Cornwallį, kuriam kapituliacijos sąlygas buvo suredagavęs L. sūnus 2. John (1754–82), pasižymėjęs revoliucijos kovose, ypač Yorktown mūšyje.

3. Henri (1885–1954) prancūzų skulptorius, tapytojas ir grafikas, vienas ryškesniųjų abstraktinės, nonfiguratyvinės, skulptūros pionierių. Karjeros pradžioje L. bandęs jėgas kubistinėje tapyboje (papiers collés technika), vėliau atsidėjo ultramoderninės skulptūros eksperimentams, stengdamasis sukurti skulptūrinį tapybinio kubizmo ekvivalentą. Iš šio laikotarpio darbų minėtini: Femme à l'évantail 1917; Bouteille et Journal 1918. Nuo 1924 L. pasuko nuosaikesniu keliu, atsižadėdamas konstruktyvinio ekstremizmo ir siekdamas lyrinės nuotaikos bei harmonijos (Femme accroupie 1929 (Musée d'Art Moderne, Paris), Tombeau de Max Jacob 1945). Paskutiniu metu L. nemažai dirbo grafikos (Radiguet: Les Pelicans, Teokrito Idylles iliustracijos). Pav. žr. LE XIII, 264. *A.Lc.*

4. Jean-Paul (1838–1921) prancūzų tapytojas, L. Cogniet mokinys, paskutinis žymus akademinio stiliaus istorinės tapybos atstovas, davęs nemaža didelio formato kompozicijų, skirtų viešųjų institucijų papuošimui: La Mort du duc d'Enghien, L'Excommunication de Robert le Pieux, Délivrence des emmurés de Carcassonne (Musée du Luxembourg), La Mort de sainte Geneviève (Panthéon, Paris), La Voûte d'acier (Hôtel de Ville, Paris) etc.

Laurent Robert (g. 1890) amerikiečių skulptorius, pasižymėjęs savo pusiau abstrakčiomis skulptūromis ir akmens bei medžio reljefais. Gimęs Anglijoje, į JAV atvyko 1902. Privačiai meną studijavo Hamilton Easter Field namuose Bruklyne, N.Y., o vėliau kelerius metus Romoje ir kitur Europoje. Grįžęs į JAV, 1915 dalyvavo parodoje Daniel galerijoje, išstatydamas vien medžio skulptūras; tai tuo metu buvo naujybė JAV. Jo stilių yra paveikęs Pažiuje atrastas primityvusis negrų menas, pasižymis formų paprastumu ir ekspresyvumu. Iš pradžių vartojo medį, vėliau įvairią medžiagą. Dėstė Master Institute Art Students League Naujorke; profesoriavo Indianos univ. (1942–46). *R. Žk.*

Laurentijaus metraštis vienas pačių seniausių senovės rusų metraščių kompiliacijų, svarbiausias šaltinis ankstyvajai Rusijos istorijai (852–1305), duodąs daug žinių apie Kijevo Rusijos (žr.) ir šiaurės rytų rusų k-tijų įsteigimą ir jų politinį, socialinį bei ekonominį gyvenimą, ypačiai apie karo žygius. Greta kunigaikščių veiklos L.m. aprašoma rytų slavų kilmė, jų valstybės susikūrimas bei santykiai su kitomis tautomis bei kaimyniniais kraštais. Yra kiek žinių apie jotvingius, kurių vardas L.m. pirmą kartą minimas 983. L.m. taip pat duoda kiek žinių ir apie lietuvius bei jų kunigaikščius, tačiau tokių žinių čia randama žymiai mažiau, negu Ipatijaus metraštyje (žr.).

L.m. 1377 surašė Suzdalio vienuolis Laurentij, nuo kurio ir metraštis gavo savo vardą. L.m. buvo sukompiliuotas ir papildytas Žemutiniame Naugarde, Suzdalio ir Žem. Naugardo D. Kng. Dimitrijaus Konstantinovičiaus pageidavimu. Laurentij panaudojo gerokai laiko apgadintus senus rankraščius, tarp jų XIV a. pradžios senų metraščių kompiliaciją, į kurią įėjo ir XII a. nuorašas patiės seniausio rusų metraščio, vadinamo Nestoro metraščio (žr.) — Dabarties metų nupasakojimas (Poviest vremennych liet). Senieji XII a. rusų metraščio nuorašai, vartoti Laurentijaus pirmatakų, dingo, bet pats L.m., įjungęs Nestoro metraščio nuorašų nuorašą, išliko. Jis buvo surastas 1792 ir jo rankraštis yra saugomas Petrapilio M. E. Saltykov-Ščedrino bibliotekoje. Tuo būdu L.m. yra pati seniausia išlikusi rusų metraščio kompiliacija. L.m. paduodamos žinios apima ne tik Nestoro metraščio žinias ligi XII a. pradžios, bet ir XIII ir dalies XIV a. įvykius, sukompiliuotus iš Tverės, Suzdalio ir kitų kronikų.

A. A. Šachmatov ir kiti rusų metraščių tyrinėtojai nustatė šitokią L.m. panaudotų ankstyvesnių kompiliacijų istoriją. Pati seniausia žinoma rusų metraščio kompiliacija Poviest vremennych liet buvo surašyta vienuolio Nestoro Kijevo-Pečeros vienuolyne Kijeve XII a. pradžioje, panaudojant ankstyvesnius kronikų rankraščius. A. A. Šachmatov, išanalizavęs šią ankstyviausią Nestoro kompiliaciją, kiek ji yra išlikusi L.m. sąstate, iš jos atkūrė dar ankstesnės kronikos tekstą, pagal jį parašytą 1039. Originalinis Nestoro rankraštis neišliko, bet įvairiose rusų k-tijose buvo daug jo XII a. nuorašų ir redakcijų su papildymais. Viena tokia kompiliacija buvo surašyta XII a. Rostovo-Suzdalio kng. Andriejaus Bogoliubskio (žr.) rūmuose, panaudojant vietos kronikinius užrašus ir pietinių rusų Perejaslavlio rankraštį, kurio pradžioje buvo 1116 Silvestro redakcijos Poviest vremennych liet. Šita Bogoliubskio rūmuose sudaryta kompiliacija, užbaigta 1177 įvykiais, buvo panaudota pagrindu naujai kompiliacijai, surašytai su papildymais Vladimire 1193, kurioje Poviest vremennych liet buvo įjungta taip pat ir 1118 Mstislavo redakcijoje. Kadangi keli Nestoro rankraščio nuorašai buvo pavartoti, o kiekvienas nuorašas buvo kiek skirtingas, tie patys įvykiai buvo pakartoti kelis kartus net skirtingomis datomis. Vladimirą sunaikinus totoriams, Rostovo kng. Jaroslavo Vsevolodovičiaus paliepimu 1239 sudaryta nauja kompiliacija, kurios pagrindan įėjo 1193 Vladimiro kompiliacija ir Rostovo kronika, kurios turinys pateko ir į L.m., taip pat kaip ir vėlesnių įvykių aprašymas. Į L.m. buvo įjungtas ir 1284–1305 Tverės metraštis, sudarytas remiantis Tverės, Smolensko, Riazanės ir Naugardo kunigaikščių šeimų kronikomis. Laurentij nurašė šią Tverės metraščio kompiliaciją. Kadangi šis Laurentijaus naudojamas Tverės metraštis buvo gerokai sutrešęs ir vietomis nebeišskaitomas, L.m. atsirado spragos. L. m. nėra 898–922, 1263–1283 ir 1288-1294 įvykių aprašymo, tačiau L.m. XIII a. įvykių spragas galima papildyti, panaudojant Simeono metraščio kompiliaciją. L.m. atspausdintas Polnoje Sobranie Russkich Lietopisiej I, 1846; taip pat atskirai išleistas Lietopis po Lavrentievskomu spisku 1872 (²1897).

A. A. Šachmatov, Razyskanija o sostave drevniejšich lietopisnych svodov 1908; (") Obozrenie russkich lietopisnych svodov 14–16 v. v. 1938; (") Kievskij lietopisnyj svod 12 v. (A. A. Šachmatov 1864–1920, Sbornik statej i materialov, ed. *S. Obnorskij)* 1947; *M. D. Priselkov,* Lavrentievskaja lietopis (Učenyje Zapiski Leningradskogo Universiteta, nr. 32, Serija istoričeskich nauk) 1939; *D. C. Lichačev,* Russkie lietopisi i ich kulturno-istoričeskoje značenie 1947. *K.Avž.*

Laurentinis skydas žr. Kanados skydas.

Laurenziana Medičių biblioteka Florencijoje, įst. 1571, pirmoji vieša biblioteka naujaisiais amžiais. Dabar, kaip rankraščių rinkinys, viešam naudojimui neprieinama.

Laureo Vincenzo (1523 III 28 — 1592 XII 17) nuncijus Lietuvos-Lenkijos Respublikai, vėliau kardinolas. Kilęs iš neturtingos šeimos Kalabrijoje, pasižymėjęs dideliais gabumais ir todėl mecenatų šelpiamas, stu-

dijavo Paduvoje. Nors ten L. įsigijo medicinos dr. titulą, bet tapo kunigu ir Romoje tarnavo iš eilės keliems kardinolams. Pijaus V 1566 I 20 buvo paskirtas Mondovi (š. Italijoje, Piemonte) vyskupu. 1566 VIII 29 deleguotas pop. pasiuntiniu pas Skotijos karalienę Mariją Stuart. Bet saloje buvo labai susipainiojęs reikalai, ir dėl Skotijoje įsigalėjusių protestantų sudarytų kliūčių L. liko pakeliui. 1568 XI — 1573 VI L. buvo nuncijumi Savojoje (Piemonte). Atšaukus iš Varšuvos nuncijų Vincenzo Portico, L. buvo 1573 VI 1 paskirtas šio įpėdiniu ir išbuvo 5 metus. Sunkus Žygimanto Augusto palikimas ir apirę katalikų reikalai Lietuvoje-Lenkijoje reikalavo ten apdairaus popiežiaus diplomato. Kai L. gavo paskyrimą, Henrikas Valois buvo ką tik išrinktas Lenkijos-Lietuvos valdovu, ir naujasis nuncijus turėjo įsakymą skubiai vykti į Paryžių pasveikinti naujojo karaliaus. Iš ten L. tuoj keliavo Varšuvon, kur ėmė energingai ginti katalikų teises. Čia, Henrikui greitai pabėgus Prancūzijon, išgyveno naują nemalonią karaliaus elekciją. Visu uolumu palaikydamas Romos mintį, L. stojo už žinomo kataliko, paties imp. Maksimilijono II kandidatūrą. Šis galėjo, tapęs kaimyno valstybės karaliumi, sėkmingai sujungti jėgas kovai prieš gresiančius turkus. Būdamas turkų vasalas, Habsburgo rivalas Steponas Batoras tai misijai daug mažiau tetiko. L. pasisekė už savo kandidatą laimėti didelę dalį pasauliečių senatorių, ir primas J. Uchańskis Maksimilijoną II 1575 XII 12 paskelbė karaliumi. Kai kurie senatoriai ir daugumas šlėktų tačiau po dviejų dienų išrinko Batorą. Romos kūrijai susidarė labai nemaloni padėtis, kai energingas Batoras, užbėgęs už akių neveikliam varžovui, greitai Krokuvoje karūnavosi. Nepatogu buvo Romai apleisti imperatorių, bet reikėjo ir atsargiai elgtis, kad Batoras nesupyktų, nes jis galėjo pakenkti savo valstybėje jautriam katalikų reikalui. Už Kūriją uolesnis Habsburgo palaikytojas buvo L., bet jis veltui ragino Maksimilijoną veikti. Nepripažindamas karališkos Batoro valdžios ir laukdamas įvykių, L. išvyko iš Lenkijos ribų, Silezijon. Bet greitai Romos kandidatui mirus ir ryškėjant Batoro katalikiškam nusistatymui, popiežius Grigalius XIII blaiviai įvertino susidariusią padėtį. Siųsdamas Batorui pripažinimo brevę (1576 XI 6), ta pačia data įsakė L. formaliai pristatyti naujam karaliui. Nors L. nebespėjo įgyti didelio Batoro pasitikėjimo, bet jį du sėkmingai ėmė bendradarbiauti katalikybės restauracijoje. Sulaikydamas norą sušaukti tautinę konsiliją, L. drauge su Uchańskiu vadovavo 1577 V Piotrokave lenkų ir lietuvių vyskupų sinodui. Čia buvo ne tik atmesta disidentų (=protestantų) paskelbtoji Varšuvos konfederacija, bet vienbalsiai buvo priimti Tridento konsilijos nutarimai, padarant eilę sprendimų kunigų gyvenimo reformai. Piotrokave vaidmuo L., kuris tuoj išsiuntė Romon nutarimus patvirtinti, buvo didelis. Paskutinieji L. pranešimai į Romą apie Batorą, iš kurio nuncijus vis daugiau paramos sulaukė, buvo gana palankūs. Bet 1578 IV 9 Respublikai jau buvo paskirtas naujas nuncijus J. A. Caligari (žr.).

Reikšmingoje 1575 elekcijos istorijoje, kai L. įsitempęs budėjo ir veikė, paraleliai vyko mažesnio masto, bet įdomios varžybos. Uchańskio prikalbėtas, po Medininkų vysk. J. Petkūno (Petkevičiaus) mirties, į vakuojantį sostą L. uoliai palaikė primo seserėną kan. Jokūbą Voronecki (žr.), nors šis nemokėjo lietuviškai. Tik Vilniaus jėzuitų, Radvilų, Lietuvos luomų ir Vilniaus vysk. V. Protasevičiaus pastangomis pasisekė Romoje šiaip taip pravesti Merkelį Giedraitį (žr.). 1575 L. pranešimuose Kūrijai apie tas varžybas yra įdomių detalių.

Grįžęs iš Lenkijos L., kai Savojoje mirė pasižymėjęs Emanuelis Filibertas (žr.), buvo ten vėl paskirtas nuncijumi nuo 1580 IX (išbuvo iki 1585 V). Pop. Grigaliaus XIII nuo seniau vertinamas, L. 1583 XII buvo paskirtas kardinolu. Jis buvo veiklus pop. Siksto V įkurtoje Apeigų kongregacijoje. Kaip teologinis patarėjas, L. turėjo svarbų vaidmenį Grigaliaus XIII kalendoriaus reformos kongregacijoje, protarpiais jai pirmininkaudamas. Tris kartus L. buvo kandidatas į popiežius. L. buvo žinomas kaip didelis jėzuitų bičiulis ir vargšų brolijų rėmėjas. 1592 konklavėje jis dar padėjo išrinkti Klemensą VIII, kuris paskelbė šv. Kazimiero kultą.

P. Savio, De actis Nuntiaturae Poloniae, Vaticani 1947 (L. pranešimų ir laiškų Romos Kūrijoje susidarė 8 tt., saugomi Vatikano archyvo skyriuje —Nunziat. di Polonia, vol. 7–14); *Th. Wierzbowski*, V. L. 1887 (veikalas prancūzų k.; L. pranešimuose pop. sekretoriui daug medžiagos apie Lietuvą); *R. Tritonii*, Vita V. L. Bononiae 1599; Monumenta Poloniae Vaticana IV–VII, 1915–50); *Theiner*, Vetera Mon. Pol. et Lith. II, 1861; *H. Biaudet*, Les nonciatures apostoliques permanentes (Helsinki) 1910; *L. Pastor*, Geschichte der

Päpste VIII–X, 1925–26; *Z. Ivinskis*, M. Giedraitis arba Lietuva dviejų amžių sąvartoje (Aidai 1951). (") M. Giedraitis ir jo laikų Lietuva 1955 (rankraštis). *Z. I.*

Laurier Sir Wilfrid (1841–1919) Kanados politikas, teisininkas, nuo 1887 liberalų partijos vadas, 1896–1911 ministras pirmininkas (pirmasis prancūzas ir katalikas, pasiekęs tokį postą), ėjęs šias pareigas ilgiausią laiką Kanados istorijoje. Jo laiku Kanada padarė daug pažangos. L. lojaliai skatino anglų ir prancūzų bendradarbiavimą viduje. Užsienio politikoje L. buvo lojalus britų imperijai, bet drauge jo metu Kanada pradėjo vaidinti pasaulinėje politikoje savarankišką vaidmenį.

O. D. Skelton, Life and Letters of Sir W. L., 2 tt., 1922.

Laurinaitis Jonas (1894 I 14 Smilgelių k., Pumpėnų vls., Panevėžio aps. — 1947 X 22 Stuttgarte, Vokietijoj) pulkininkas. Mokslą pradėjo eiti Panevėžy, tęsė Maskvoje, kur 1914 baigė Maskvos I gimn. Pašauktas į rusų kariuomenę, 1915 VII baigė IV karininkų mokyklą Maskvoj. Pasiųstas į frontą, veikiančion armijon prieš vokiečius ir austrus, pasiekė rusų kariuomenėje ‚štabs-kapitono' laipsnį. Buvo sužeistas. Didelę karinę patirtį vėliau panaudojo kovoje dėl Lietuvos laisvės. 1918 XII 30 stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę Kaune. Paskirtas į 2 pėst. pulką 1 kuopos vadu, pradėjo savanorių mokymą. Netrukus, atsiradus daugiau savanorių, buvo paskirtas I bataliono vadu, o 1919 V 6 II bataliono vadu. V 13 su batalionu išvyko į frontą prieš bolševikus. V 19 paėmė Raguvą ir iš jos pasuko Subačiaus–Kupiškio link, kur buvo susidariusi kritiška padėtis. Atvykus jam į šį barą ir su batalionu išėjus į priešo sparną, bolševikai be kautynių pasitraukė. VII 10 paskirtas 2 pėst. pulko vado padėjėju, VIII 24 pavesta laikinai eiti pulko vado pareigos. Jam teko vadovauti 2 pėst. pulkui Zarasų operacijoje. Vadovavo sėkmingai. Du kartus savo pulko dešiniuoju sparnu apėjo priešo sparną ir trečią kartą apėjo priešą kairiuoju sparnu. Taip manevruodamas, priėjo Kaukonis. Už šį vadovavimą Vyr. karo vadas L. pareiškė padėką ir apdovanojo Vyčio kryžiumi. XI 21–23 dalyvavo kovose su bermontininkais prie Radviliškio. 1920 III 17 buvo paskirtas 2 pėst. pulko vadu. 1920 V tapo išrinktas į Steigiamąjį seimą, bet nuo šių pareigų atsisakė. 1920 VIII su pulku perėjo į Seinų apylinkę prieš lenkus. Kautynėms bręstant, L. nesutiko su ruošiamu veikimo planu lenkus pulti Seinų apylinkėje ir Augustavo miškuose. Jis siūlė paprastesnį planą, tačiau neįtikino. Operacija buvo vykdoma, bet baigėsi nesėkmingai. 1920 IX 22 kautynėse prie Seinų L. pateko į lenkų nelaisvę. Iš jos grįžo 1920 XI 10 ir vėl tapo 2 pėst. pulko vadu. 1922 IX 20 paskirtas I divizijos štabo viršininku. 1924 baigė Aukštuosius karininkų kursus. 1927 V paskirtas III karo apygardos štabo viršininku. Prieš tai vadovavo I karo apygardai. 1929 paskirtas Šiaulių karo apygardos viršininku. 1930 VIII 1 išėjo į atsargą ir apsigyveno Panevėžyje. 1944 tarnavo Vietinėje Rinktinėje Kaune. Vokietijoj gyveno Stuttgarto DP stovykloje, kur ir mirė. Buvo gavęs Vyčio kryžių I rūšies 4 ir 5 laipsnio. *K. Alš.*

J. Laurinaitis

2. Jonas Martynas (g. 1894 II 1 Bučiūnų k., Šiaulių aps.) pulkininkas leitenantas. 1915 baigė pedagoginius kursus Veiveriuose, 1919 – 1920 Aukštuosius lietuvių k. kursus Kaune ir lankė Aukštųjų kursų humanitarinį skyrių. 1915 pašauktas į rusų kariuomenę, 1916 baigė karo m-lą Maskvoje ir dalyvavo Galicijos fronte gen. Brusylovo prasilaužime. Pasveikęs po sužeidimo, baigė karininkų šaudybos mokyklą Oranienbaume. 1917 kilus revoliucijai, įsijungė į lietuvių karių judėjimą Petrapilyje ir I visuotiniame suvažiavime buvo išrinktas liet. karių s-gos centrinio komiteto pirmininku. Dalyvavo delegacijose lietuvių kariuomenės dalims steigti ir santykiams su kitomis tautomis palaikyti. Išgavo iš Krylenkos leidimą Smolensko batalionui steigti. 1918 bolševikams baigiant likviduoti lietuvių karių veiklą, buvo išrinktas Vyr. Lietuvių Tarybos karinės sekcijos pirm. Voroneže. Sugriovus ir tarybos veiklą, 1918 vasarą grįžo į Lietuvą ir XII 1 paskirtas apsaugos ministerijos literatūros komisijos pirmininku. 1919 karo aviacijos mokyklos viršininkas. Po kitų trumpalaikių rikiuotinių pa-

J. M. Laurinaitis

skyrimų 1920 atkeliamas į Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyrių ir paskiriamas spaudos dalies vedėju, vėliau dar krašto apsaugos ministerijos terminologijos komisijos pirm. bei karo žodyno tvarkytoju ir aukštosios karo mokyklos gen. štabo skyriaus lietuvių k. lektorium. Tose pareigose, dažnai eidamas spaudos ir švietimo skyriaus viršininko pareigas, išbuvo ligi Lietuvos kariuomenės likvidavimo ir paleidimo į atsargą 1940. Buvo nuolatinis švietimo ministerijos terminologijos komisijos narys (nuo 1925 V 20). 1941–44 Mokslų akademijos Lietuvių kalbos instituto vyr. asistentas — terminologijos žodyno rengėjas. 1944 pateko į Vokietiją. 1945 lietuvių tremtinių bendruomenės pirm. Eichstätto-Rebdorfo stovykloje; vėliau tos stovyklos laikraštėlio Dienos Žinios redaktorius. 1949 atvyko į JAV.

Besimokydamas dalyvavo pavasarininkų ir ateitininkų organizacijose. Nepriklausomybės metais vienas steigėjų ir valdybos narių šiose draugijose: Žurnalistų ir rašytojų, Lietuvių-latvių vienybės, Kariuomenės pirmūnų (karių, veikusių Rusijoje) ir Lietuvių kalbos.

Redaktorius ir bendradarbis — Atspindžių 1920–23, Kariškių žodžio (= Kario) 1920–22 ir Mūsų Žinyno 1921. Yra suredagavęs karių auklėjimo leidinius: Kareivis-Lietuvos gynėjas 1926 ir Laisvės keliais 1934. Rašė Lietuvių Balse, Santaroje, Vade, Karo Archyve (be kitų straipsnių, Lietuvių kariuomenės daigai 1917–18, IV t., 1928, 137–181), Karde, Ryte, Lietuvoj, Kalboje, Gimtojoje Kalboje, Pirmajame Nepriklausomos Lietuvos Dešimtmety, Drauge ir kt. Pagrindinė rašinių tematika — lietuvių kalba, terminologija ir kariuomenės istorija. Atskirai išleista Lietuvos kariuomenė 1928, Mūsų kariškoji spauda (iš Mūsų Žinyno) 1928 ir kolektyvinis darbas (su Pr. Skardžium ir St. Barzduku) Lietuvių kalbos vadovas 1950. Išvertė T. Zeifertso Latvijos istoriją 1927.

3. P e t r a s (m. 1933 III 31 Pumpėnuose, Panevėžio aps.) vertėjas. Studijavo literatūrą VDU, bet dėl džiovos nebespėjo studijų baigti. Buvo pradėjęs reikštis vertėju periodikoje. Atskirai išsp. E. Škliaro vertimą ‚Lietuva — vardas auksinis' 1931.

4. V i n c a s (1868 Marijampolės aps. — 1893 IV 17/29 Maskvoje) varpininkas. Baigęs Marijampolės gimn., studijavo mediciną Maskvos univ. Dalyvavo varpininkuose, 1891–93 rašė Ūkininke.

Laurynas dabar lietuvių veik nebevartojamas krikštavardis (VIII 10). Yra keletas to vardo šventųjų, bet krikštavardis paplito ryšium su šv. L., Romos arkidiakono ir kankinio (m. 258) kultu, populiariu jau ankstyvaisiais viduramžiais, atsiliepusiu ir mene (freskos, miniatiūros). Kadangi šventasis, prieš nukankinant (pagal legendą) ant įkaitintų grotų, bažnyčios turtą išdalijęs vargšams, o pats dažnai vaizduojamas su knyga rankoje, tai laikomas bibliotekų ir vargšų globėju. Šventojo populiarumą Vakaruose liudija, pvz. 237 jo vardo bažnyčios Anglijoje, taip pat 116 vienoje tik Bavarijoje. Retkarčiais L. pasitaiko ir Lietuvoje bažnyčių patronu. Vardo lotyniškoji lytis L a u r e n t i u s yra būdvardinis vedinys iš senovinio romėnų miesto vardo L a u r e n t u m, kuris greičiausia vėl sietinas su lot. l a u r u s ‚lauras'. Todėl dažnai ir šventojo vardas aiškinamas kaip laurais vainikuotasis. Martyrologium Romanum minima ir kankinė lot. L a u r e n t i a (Ankonoje, Dioklecijono laikais), taip pat Laurentinus, Laurianus ir Laurus (Ilirijoj). Moteriškojo krikštavardžio vediniai yra romanų ir germanų tautų tarpe paplitę moterų vardai: Laura, Lauretta, Laurette, Lora, Loretta, maloninė Lolly, o XVII a. Anglijoje ir Laurana, Laureola. — Lotyniškoji L. lytis, kaip ir visų senųjų krikštavardžių, atskirose kalbose savaip perdirbta: ag. Laurence, Lawrence (trumpiniai Ļarry, Laurie, Lawrie), prc. Laurent, it. Lorenzo, vok. Lorenz, rus. Lavrentij (per sugraikintą Lauréntios), o čekų net Vavřinec (asimiliuotas iš pirminio *Lavřinec, kaip ir vavřín ‚lauras' iš sen. čekų lavřín), iš kurio skolintas ir dabartinis lenk. Wawrzyniec.

Lietuvą L. bus pasiekęs jau XV a. gale, nes Lietuvos Metrikos liudijimu (rašo: Lavrin) šį krikštavardį pačioje XVI a. pradžioje dėvi ne tik visa eilė bajorų, bet ir vienas kitas valstietis. XVI a. antrojoje pusėje jis priklauso prie dažnųjų, eina tuojau po Simano (žr. Krikštavardžiai) ir vartojamas lygiomis bajorų ir valstiečių. Vėliau ima nykti, bet dar XVIII a. gale ir XIX a. pradžioje L. krikštyti Stuoka-Gucevičius, Ivinskis, Kušeliauskas. Bendrinės kalbos lytis L a u r ỹ n a s, kaip rodo kirčio vieta, skolinta iš sen. lenk. Ławryn, tarpininkaujant to paties kilimo gud. Laŭrỹn. Bet žem. L á u r y n a s rodo vėl lenkišką kirtį. Iš trumpinių lyčių dažnesnė yra L a ū r a s (M. Lietuvoje eina ir pavar-

de), priebalsių sankaitos keliu kai kur šnektose išvirtęs Raũlas (daugiau juokais). Retesnis yra Laũrus (paliudytas jau XVI a.), o M. Lietuvoje krikštavardžiais vartota ir Liõrenčius, Liõrinas, bei trumpiniai Liõrius (ir pavarde), Liõras. Pastarieji gauti iš vokiečių. Be jau minėto Lorenz, plg. dar jų laurynines pavardes Lörenz, Loren, Loring, Lor, Löhr. Čekai savo Vavřinec trumpina Vavra, kuris per lenk. Wawra (eina ir pavarde greta su vediniais Wawryk, Wawrosz, Wawrowski) pateko ir į Lietuvą. Viename 1595 inventoriuje minimas Vaura Ramonaitis (orig.: Wawro Ramonaytis, Nasrėnų k. Salantų vls.). Būdinga, kad dar ir dabar tame pačiame kaime tebėra gyva pavardė Vaurùs, pažįstama ir šiaip pajūrio žemaičiuose. L. kilimo yra šios gyvosios arba šaltininės pavardės: gana dažna Laurynáitis (trm. Laurináitis), Laurinónis, Lauriñkus, Lauráitis (jau XVI a.), Laurũnas, Lauronis, Lauronaitis, Laurùkas, Laurẽlis, Lauriškis, Laurùšis (plg. gud. Lauruś), Laurušáitis, Laurišką, Lauruškà (plg. sen. gud. Lavriško, Lavruško), Raulináitis, Raulinonis, Vauraitis (XVI a. pajūrio žemaičių), tik M. Lietuvoje L(i)oráitis, Liorenčaitis, Užnemunėje Liórentas (plg. vok. Lorent). XVI a. greta lietuviškų tėvavardinių Laurinaitis, Laurinonis jau daug dažnesnis, ypač bajorų tarpe, Laurinãvičius (orig. Lavrinovič, Ławrynowicz, Ławrzynowicz). Retesnės su slaviškomis priesagomis yra pavardės Laurẽckas, Laurẽckis, Lauriškẽvičius, Lauruškẽvičius, Vaurec-kis. XVI a. priesagos galėjo kaitaliotis. Pvz. 1592 Kurtuvėnų inventoriuje tas pats žmogus rašomas Laurinaitis ir Lauriškis, o kitas vėl Laurinavičius ir Lauriškis arba Lauriška. Taip pat iš L. yra kilusios ir M. Lietuvos pavardės Lãbrencas, Lãbrendzius (plg. lat. Labrencis ‚Laurynas' ir vokiečių pavardę Labrenz) ir trumpinė žemaičių pavardė Breñcius. — Vietovardžiuose L. pėdsakų kažin kodėl nedaug. Iš XVI ir XVII a. pažįstami žemėvardžiai Lauryniškė, Lauriškė ir Laureliškė, o dabar dveji Laurynáičiai (Tverų ir Žarėnų vls. k.), Lauráičiai (Skaudvilės vls. k.) ir, be to, po porą Laurynìškių ir Lauriškių (vienasėdžiai ir palivarkai).

Hoffheinz, Über die Namen der Litauer (Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft I, 1883); *V. Kalvaitis,* Lietuviškų vardų klėtelė 1910; *K. Jablonskis,* Istorijos archyvas I, 1934.
A.S.

Laurynas (lot. Laurentius) 1. šventasis kankinys (šventė VIII 10), pop. Siksto diakonas ir Romos bažnyčios turtų valdytojas. Imp. Valerijono persekiojimo metu 258 VIII 6 katakombose buvo suimtas ir nužudytas pop. šv. Sikstas II kartu su 4 diakonais. Po 4 dienų nužudytas ir diakonas L. dėl to, kad (pagal legendą) išdalinęs vargšams bažnyčios turtus, kurie turėję tekti valdžiai; miręs sudegintas ant geležinių grotų.

W. L. Kennedy, The Saints of the Canon of the Mass 1938.
J.V.

L. mene. L. kultas žydėjo IV–V a. Italijoje. Ant jo kapo prie Via Tiburtina Konstantinas D. pastatė koplyčią, o pop. Pelagius II (579–90) perstatė į didelę trijų navų baziliką su tribūnomis, žinomą S. Lorenzo fuori le mura vardu — viena iš 7 didžiųjų Romos bazilikų (1943 smarkiai nukentėjo nuo bombų). L. pašvęstų bžn. daug yra Italijoje. Žymiausias kūrinys vaizduojąs L. yra mozaika Ravennoje Galla Pla-

Šv. Lauryno mozaika Ravenoje (V a.)

cidia mauzoliejuje-koplyčioje apie 424–451, užimanti pastate centrinę vietą: L. su kryžiumi ir knyga, greta jo liepsnojančios grotos ir knygų spintelė su 4 evangelijomis— seniausias krikščioniškos bibliotekos atvaizdas. L. kančios ciklą davė IX a. Drogo Sakramentaras, 1109 freskos Bergé-la-Ville, XV a. Lorenzo Monaco, Fra Angelico, Donatello, Ghirlandaio, XVI a. Tiziano, Grünewald. L. yra bibliotekininkų globėjas, nes būdamas diakonu saugojo bažnyčios biblioteką, taip pat vargšų, ugniagesių, kepėjų ir virėjų.

C. O. Nordström, Ravennastudien (Das Laurentiusmosaik, 15–25) 1953.
P.Rkl.

2. L. iš Brindisi (1559–1619) kapucinas, šventasis (VII 6). 1575 įstojęs į kapucinus Venecijoje, baigė Paduvos univ., mokėjo semitų ir Europos kalbas. Pasižymėjo kaip geras misininkas ir su misijomis apkeliavo visą Italiją ir Europos kraštus. 1596–1602 kapucinų generalinis definitorius Romoje, 1602–05 kapucinų ordino generolas. Dirbdamas misijų darbą Vokietijoje, buvo Katalikų Lygos sumanytojas ir rėmėjas, žodžiu ir raštais kovotojas prieš reformaciją. 1601 dalyvavo Stuhlweissenburgo kovose kaip karys ir Bavarijos kariuomenės kapelionas. Imp. Rudolfo pasiųstas į Ispaniją, laimėjo šios prisidėjimą prie Lygos. 1618 pasitraukė į Casertos vienuolyną. Iš čia buvo siunčiamas su politine misija į Ispaniją, kur ir mirė Lisabonoje. 1881 paskelbtas šventuoju, o 1950 Bažnyčios Daktaru. Iš jo raštų yra likę 8 tomai pamokslų, Šv. Rašto knygų aiškinimai, 3 tomai apologetinių raštų. 9 tomais jo raštai išl. 1928–44.

Erardo da Radkerspurg, Vita del beato Lorenzo da Brindisi 1873; *A. Eisler,* Apostol, Diplomat und Feldherr 1927. *J.V.*

Laurinavičienė-Juknaitė Marija (g. 1917 VI 2) dailininkė-dekoratorė. Mokėsi Biržų gimn., 1940 baigė Kauno meno m-lą (St. Ušinskio dekoracinės tapybos skyrių). Mokytojavo Vilniaus suaugusių gimn., iliustravo žurnalus, Kauno Marginiams gamino audinių projektus. Atvykusi į JAV, apsigyveno Čikagoj, kur, talkininkaujama vyro Povilo Laurinavičiaus (žr.), dirba tautodailės gaminius (kryžius, lėkštes ir pn.). Ji daugiausia daro projektus, o vyras atlieka medžio drožybos darbus.

Marijos ir Povilo Laurinavičių suprojektuotas kryžius, 1957 pastatytas salezičių vienuolyne Cedar Lake, Ind.

Laurinavičius 1. (Lawrynawicze) O d e r i k a s, iš tiesų J u o z a s T i j ū n a i t i s (apie 1830 — apie 1880) Kretingos pranciškonas, 1858 Kretingos klebonas, 1861 perkeltas į Vilniaus vienuolyną. 1858 jis baigė rašyti ‚Ta knigiele Medytacijų', kurios rankraštį surado ir aprašė A. Salys (Švietimo Darbas 1927, 24 psl.); 1940 rankraštis pateko į VDU biblioteką.

2. P o v i l a s (g. 1912 VII 7 Savičiūnų k., Antalieptės vls., Zarasų aps.) teisininkas, 1938 baigęs VDU teisių fak. ir buvęs Kauno apygardos teismo apylinkės tardytoju. Atvykęs į JAV, verčiasi medžio drožyba, lietuviškų kryžių kūrimu. Tą darbą dirba su žmona Marija Laurinavičiene (žr.).

3. S e r g i j u s (g. 1892 XI 22 Kaune) gydytojas. 1916 baigė medicinos mokslus Maskvos univ. Nuo 1924 III keletą metų asistentavo LU medicinos fak. (nuo 1926 XII vyr. asistentas) įvado į vidaus mediciną katedroje. Vėliau vertėsi vidaus ligų gydytojo praktika Kaune. Rašė Medicinoje (ilgesnė studija apie plaučių tuberkuliozės gydymą aukso preparatais 1929). Veikė d-joje kovai su džiova ir išsp. brošiūrėles: Patarimai sergantiems plaučių džiova 1928 ir Apsikrėtimas tuberkulioze ir visuomeniškos kovos su tąja liga priemonės 1935. Liko Lietuvoje ir tebedirba Kaune.

Laurinavičiūtė (Laurynavičiukė) Karolina, kilusi iš Linkuvos par., knygnešė, viena pirmųjų aukų spaudos kovoje. 1869 IX 18 su knygomis sulaikyta Gruzdžiuose, pabėgo iš arešto. Lapkričio mėn. vėl suimta su knygomis Linkuvoje buvo įkalinta ligi 1871 III 7 (kartu su Marijona Pupšaite). Trečią kartą 1871 VII 9 pasienio sargybos suimta gabenant knygas, pusę metų iškalinta kalėjime, po to ištremta į Oloneco guberniją. *K.J.Čg.*

Laurinė rūgštis, kitaip dodekanoinė rūgštis, $CH_3(CH_2)_{10}COOH$, sutinkama augaliniuose riebaluose kaip gliceridas, pvz. lauro aliejuje, kokoso riešuto aliejuje ir kt.

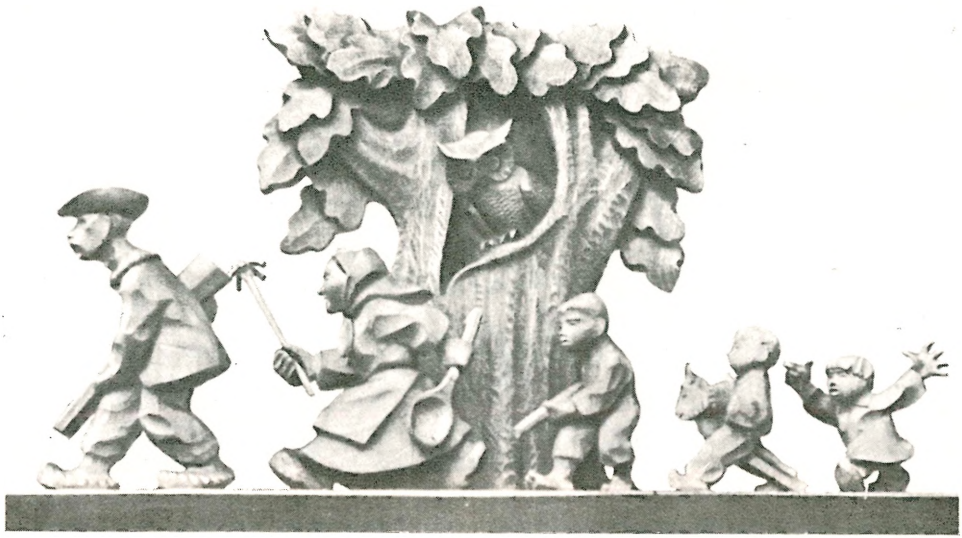

J. Laurinkaus medžio drožiniai, iliustruoją liaudies dainą ‚Išėjo tėvelis į mišką. . .'

Lauriniai (Lauraceae) augalų šeima su apie 45 gentimis ir apie 1000 skirčių medinių augalų. L. daugiausia yra amžinai žaliuoją ir išplitę tropinėse srityse. Daugelis jų turi kvapiųjų medžiagų lapuose, stiebuose, šaknyse, vaisiuose. Pvz. Aniba panurensis teikia kvapiųjų aliejų kvepalams gaminti. Medicinoje didžios svarbos yra Cinnamomum camphora ir kt. L. mediena labiau tinka pagražinimo reikalams, namų vidaus įrengimui ir kt. *J.Rkt.*

Laurinkus Juozas (g. 1909 II 15 Tilvikų k., Kulių vls., Kretingos aps.) medžio drožėjas. Mokėsi iš liaudies skulptorių, 1928 pas M. Mėnčinską. Dirba medžio skulptūros ir taikomosios dailės srityse. Dalyvauja dailės parodose nuo 1947 (tarp kitų lietuvių dailės parodoj Maskvoj 1954 ir Varšuvoj 1957). Jo darbų yra įsigiję Petrapilio, Kauno, Vilniaus ir kt. muziejai. Jo kūrybai būdingas komizmas.

Lauryno Bankas žr. Kušeliauskas Serafinas Laurynas.

Lauryno upė, Šv. (ag. St. Lawrence, prc. Saint Laurent) didžioji Š. Amerikos upė, Didžiųjų ežerų ištakas, sudaro sieną tarp JAV ir Kanados; žemupis Kanadoje. Teka iš Ontario ež. į Š.r. pro Montrealio ir Kvebeko mst. Žemiau Kvebeko upė išsiplečia į gilią plačią estuariją, 40–50 km pločio, ir jungiasi su Atlanto vandenyno Šv. Lauryno įlanka. Upės žiotys sąlygiškai laikomos ties Pointe des Monts: upės ilgis nuo tos vietos ligi ištakos iš Ontario ež. 1240 km. Hidrografiniu atžvilgiu Šv. L. upės aukštupis yra Šv. Liudviko (St. Louis) upė, kuri prasideda Minnesotoje, arti Mississippi upės versmių, ir teka į Superior (Aukštąjį) ež.; iš to ež. teka Šv. Marijos (St. Mary) upė į Hurono ež., toliau St. Clair upė ir ež. Detroito upe jungiasi su Erie ež., Niagaros upė su Ontario ež. Hidrografinis Šv. L. upės ilgis yra 3380 km. Nuo Ontario ež. upė krinta 74,9 m; daugiausia krinta aukštutinės dalies rėvose: Tūkstančio salų (Thousand Islands), Tarptautinėse rėvose (International Rapids), Soulange ir Lašinė; tarp rėvų upė prasiplečia į ežerus: Šv. Pranciškaus, Šv. Liudviko ir Šv. Petro. Nuo Trijų Upių (Trois Rivières) mst., tarp Montrealio ir Kvebeko, belieka 7 m kritimo: ligi čia ateina jūros potvynio bei atoslūgio bangos. Intakai: deš. Richelieu, St. Francis, kair. Otava, St. Maurice, Saguenay, Outardes, Menikuagan. Baseino plotas, ištekant iš Ontario ež., 744.900 km², ties Montrealiu 936.000, ties Kvebeku 1.049.000, ligi žiočių 1.277.000 km². Tame baseine yra per 260.000 km² ežerų, 20% ploto. Tie ežerai labai išlygina upės nuotakį, debito svyravimai nedideli. Ties Ogdenburgu vid. debitas 6190, mkm. 9060, mnm. 5120 m³/sek. Vid. debitas ištekant iš Ontario ež. 6000, ties

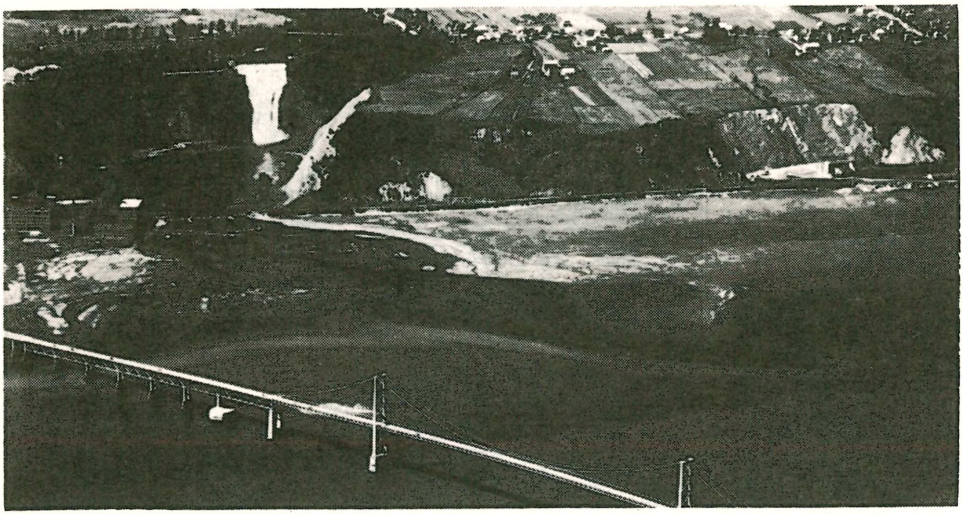

Šv. Lauryno upė netoli Kvebeko *Foto G. Hunter*

Montrealiu 8240, ties Kvebeku 10.110, prie žiočių 15.100 m³/sek. Pagal vandens gausumą Šv. L. upė yra 9-ji pasaulyje. Iš 835 mm kritulių baseine nuteka 373 mm arba 44,7%. Upė labai svarbi laivininkystei. Upės žiotys 100–200 m gylio, ties Kvebeku 30 m, ties Montrealiu 7 m gylio vaga tinka plaukti vandenyno laivams. Aukščiau Montrealio aplink rėvas iškasti 9 kanalai; vidutinio dydžio jūros laivai, ligi 4,2 m grimzlės, gali plaukti į Didžiuosius ežerus; aplink Niagaros krioklį 1928 padarytas Wellando kanalas su 8 šliuzais, tokio didumo, kaip Panamos kanale.

G. S. Williams, The Use of the Great Lakes 1911; *F. C. Shenehon,* The St. Lawrence Waterway to the Seas 1926; *R. E. Horton and C. E. Grunsky,* Hydrology of the Great Lakes 1927; *S. Kolupaila,* Kanados hidrotechnikos problemos (Žemėtvarka ir Melioracija 1937); *C. R. Pettis and H. C. Hickman,* Hydrology of the Great Lakes 1940; *M. Pardé,* Hydrologie du fleuve Saint Laurent et de ses affluents 1948; St. Lawrence Power 1954; *D. W. Mead,* Water-power Development of the St. Lawrence River 1935; *H. Beston,* The St. Lawrence 1942. *Š.K.*

Šv. Lauryno jūros kelias. 1954 pradėtas ir 1959 numatytas baigti naujas Šv. L. upės kanalas sujungs Didžiuosius ežerus su Atlanto vandenynu. Dabartinė mažų kanalų sistema, kuria galėjo plaukti tik nedideli laivai, bus pakeista tikru jūros keliu 9 m minimalinio gylio. Upėje yra statomi JAV ir Kanados valstybių 7 nauji šliuzai: 3 prie Montrealio, 2 prie Massenos ir 1 prie Iroquois. Tie šliuzai kartu su 8 Wellando kanalo ir vienu Sault Ste. Marie esamais šliuzais įgalins laivus pakilti apie 200 m nuo jūros lygio tarp Atlanto vandenyno ir Superior ež. Kartu su šliuzų statyba upės vaga reikalingose vietose pagilinama, ištiesinama, kitur patvenkiama pastatant tris užtvankas: Iroquois, Long Sault ir 2 mil. kW galingumo Barnhart salos jėgainę.

Naujuoju keliu plaukios 5–10 kartų didesnės krovinių talpos laivai, kaip ligšioliniais kanalais. Be to, statomi greiti transokeaniniai laivai, specialiai pritaikyti Didžiųjų ežerų prekybai varyti. Vandens kelias turės didelės reikšmės Š. Amerikos ekonominiam gyvenimui. Geležies rūda, kurios ištekliai baigiami išsemti Minnesotoje, bus gabenama Šv. L. jūros keliu iš Labradoro. Išaugs Čikagos ir kt. Didžiųjų ežerų uostamiesčiai, kaip Detroitas, Milwaukee, Clevelandas ir kt. Kelionė iš tų vietų į Europą sutrumpės apie 2000 km. *R.Bdr.*

Laurinovičs Pēteris (1902 Latgaloje — 1949 Münchene) latvių katalikų kunigas. Įšventintas 1926, gilinosi Vienoje 1931–34 ir ten pat gavo daktaro laipsnį; dar specializavosi Romoje 1935–38. Latvijos univ. teologijos fak. dėstė Šv. Raštą 1938–40. Parašė bažnyčios istoriją ir eilę vadovėlių. 1941–44 buvo kunigų seminarijos rektoriumi ir kurį laiką dirbo parapijoje. Vokietijoje ir Austrijoje 1945–49 buvo Šv. Sosto tautinis delegatas latviams ir estams, palaikė nuoširdžius ryšius su lietuviais.

Lauriškus Maksas (Laurischkus, Max; 1876 II 18 Įsrutyje — 1929 XI 17 Berly-

ne) lietuvių kilmės muzikas, kompozitorius ir muzikos pedagogas. Jaunas išvyko į Berlyną, kur baigė Aukštąją muzikos mlą (pas Bargiel, Succo ir Herzogenberg) ir nuo 1893 buvo Berlyne muzikos mokytojas. Reiškėsi kaip pianistas ir muzikinės spaudos bendradarbis. Kamerinės muzikos kūriniai: smuiko sonata, styginis kvartetas, trio, sekstetas pučiamiesiems ir fortepijonui. Kvintete pučiamiesiems Aus Litauen, op. 23, panaudota M. Lietuvos dainų tematika; atskiros jo dalys pačiame originale pavadintos lietuviškais vardais, kaip Daina, Meturgis (išleido Simrock leidykla). Be to, sukūrė eilę kūrinių fortepijonui (siuita G dur, 36 kūrinėlių albumas Neues Jugendalbum, Skizzen), orkestrinės muzikos — koncertas violončelei su orkestru, Konzertstück smuikui su orkestru, Pastoralė vad. Mustelio harmonijai ir čelestai, Zug des Todes — chorui ir orkestrui, eilė solo ir chorinių dainų. *Iz. V.*

Laurokryklė (Laurocerasus Roem.) erškėtinių (Rosaceae) šeimos augalas. Vaistinė l. (L. officinalis Roem., kitaip Prunus laurocerasus L., arba Padus laurocerasus Mill.), yra daugiametis vaistinis ir dekoratyvinis krūmas, iki 6 m aukščio, savaime augąs Užkaukazėje, M. Azijoje, P. Europoje. Lapai dideli, 14–20 cm ilgio, pailgai kiaušiniški, odiški, blizgančiais paviršiais. Lapai nuolat žaliuoja. Vaisiai juodi, kiaušiniški. Lietuvos parkuose, soduose retai sutinkamas. Mažalapė l. (L. lusitana Roem., kitaip Prunus lusitanica L.) daugiametis dekoratyvinis krūmas arba neaukštas medis, iki 5 m aukščio. Lapai iki 12 cm ilgio, odiški tamsiai žali, be blizgesio. Vaisiai apskritai ovališki, juodai raudoni.

P. Snarskis, Vadovas Lietuvos augalams pažinti 1954.

Laurus žr. Lauras.

Lausanne žr. Lozana.

Laussedat Aimé (1819–1907) prancūzų pulkininkas, vėliau Conservatoire des Arts et Métiers dir., įvedęs fotogrametriją (žr.) ir ją išplėtojęs.

Lautenbachs Jėkabs (1847–1928) latvių rašytojas, tautosakininkas, literatūros istorikas ir kalbininkas. Poezijos knygas pasirašinėjo, draugų jam duotu, Jūsmiņš, slapyvardžiu. Nuo 1874 studijavo su pertraukomis) Tartų univ. teologiją, filosofiją ir lyginamąją kalbotyrą. 1877 baigė filosofijos studijas, o 1896 apgynė lyginamosios kalbotyros disertaciją magistro laipsniui įgyti. Jau studijų metu (nuo 1885) buvo latvių k. lektorius Tartų univ., nuo 1896 priv. doc., nuo 1904 lyginamosios kalbotyros prof. 1919–28 Latvijos univ. latvių ir visuotinės literatūros istorijos prof. Sekdamas broliais Grimmais ir A. Veselovskiu, L. istoriniu lyginamuoju metodu tyrinėjo tautosaką, ieškodamas keliaujančių motyvų ir analogijų. Tyrinėjo latvių senąją religiją, baltų brachilogizmus ir mitologiją. L. parašė Tartų universitetui įteiktą pirmą lyginamąją lietuvių - latvių dainų studiją (Očerki iz istorii litovsko-latyškogo narodnogo tvorčestva 1896 ir 1915), peržiūrėjęs 6000 lietuvių ir 18.000 latvių liaudies dainų. Atrado 37 bendras dainas su 500 jų variantų. L. daugiausia domėjosi mitologinėmis, tikriau, saulinėmis dainomis, nes patį darbą parašė W. Mannhardto įtakoje. Lyginimui pasirinkęs buitines dainas, jas sumaišė su formulinėmis pasakomis, kurios tiek mūsuose, tiek latviuose tebėra giedamos. Šio veikalo įtakoje baltų ir suomių dainininius santykius ėmė nagrinėti A. R. Niemi. Latvių mitologijos įtakoje L. sukūrė tris epus: Zalša līgava (Žalčio nuotaka) 1880, Dievs un Velns 1885 ir Niedrīšu Vidvuds 1891. Siužetai traktuoti romantizmo dvasioj: idealizuoti, pritaikinti tautinio atgimimo idėjoms. Eilių metrika ir stilius panėši liaudies dainoms. L. apysakos (Lomi 1891) ir eilės (Līga 1880–89) paplito liaudyje, nors jų literatūrinė vertė ir nebuvo pažymėtina. Dar silpnesnės L. tragedijos Indulis un Ārija 1911 ir Marģers 1912 (apie Pilėnų kng. Margį). Realizmo atstovai M. Kaudzīte ir T. Zeiferts L. kūrybines pastangas stipriai kritikavo. Nepriklausomybės metais L. patriotinės ir mokslinės veiklos įnašai buvo jau objektyviai ir, visuma, teigiamai įvertinti ir apžvelgti. L. parašė taip pat du tomus Latviešu literatūras vēsture (I 1922, II 1928), kurioj paliesta seniausia latvių literatūra. Be aukščiau minėtosios latvių-lietuvių dainų lyginamosios studijos, dar išspausdino straipsnį apie lietuvių-latvių prakeikimus (Litauische und lettische Verwünschungen und Flüche, Magasin der lett. liter. Gesellschaft XX Bd., 1905, 31–55) ir išleido trumpą lietuvių literatūros

J. Lautenbachs

istoriją Kratkij obzor istorii litovskoj literatury 1904 (atspaudas iš Tartų universiteto darbų). *H.N. ir A.Mž.*

Lautréamont Comte de (1846 Montevideo — 1870 Paryžiuje), Isidore Lucien Ducasse slapyvardis, prancūzų poetas. L. kaip žmogaus vaizdas remiasi daugiau legenda, negu faktais. Šiek tiek daugiau turime žinių apie jo tėvą, kuris buvo prancūzų pasiuntinys Urugvajuje. Paties L. neišliko nė atvaizdo; tik pora rankraščio fragmentų. Vaikystę praleido Montevideo. Apie 1860 atvyko Prancūzijon ir mokėsi Tarbes bei Pau kolegijose. Iš ten nuvažiavo į Paryžių, kur turėjo mokytis École Polytechnique. Apie jo gyvenimą Paryžiuje beveik nieko nežinoma. 1868 L. anonimiškai paskelbė pirmąją Les Chants de Maldoror giesmę, kuri nesusilaukė jokio atgarsio. Sekančiais metais L. atspausdino (savo lėšomis) pilną Les Chants de Maldoror tekstą, bet leidėjas, bijodamas prokuratūros persekiojimo už nemoralumą, sustabdė jos brošiūravimą, ir ji pasirodė tik 1874 kitos leidyklos vardu. Tais pačiais 1870 L. paskelbė ir savo Poésies (I ir II). Ilgą laiką niekas nesidomėjo jo raštais. Pirmas atkreipė dėmesį R. de Gourmont; kiek vėliau V. Larbaud. Galutinai iškėlė surrealistai, laikę jį savo pirmataku ir sukūrę jo legendą. Šalia Rimbaud ir Laforgue, L. yra vienas įdomiausių naujosios prancūzų literatūros fenomenų. Les Chants de Maldoror yra absoliutaus maišto, paniekos, neapykantos ir totalaus išsivadavimo bandymo poezija. L. savo laikysena ir romantiniu sadizmu primena Rimbaud, tik jo pyktyje daugiau logikos ir mažiau jaunuoliško bravūros. Kraštutinis L. romantizmas kartais išvirsta universaliniu skundu žmogaus, tikėjusio, jog jis yra daugiau negu žmogaus sūnus. L. turėjo didelės įtakos surrealistų kartai (Artaud, Breton, Soupault, Aragon), ypač savo laikysena ir pasaulėžiūra.

Ph. Soupault, L. 1946; *J. Marcel et A. Mezei,* Maldoror 1949; *M. Blanchot,* L. et Sade 1949. *A.Č.*

Laužas 1. suversta šakų, kelmų ar šiaip atliekamų daiktų krūva. Miškuose pasitaiko l., kuriuos sukrauna praeiviai, užmesdami vis po kokią šaką, tuo būdu siekdami sau laimės kelionėje. Tokių ‚aukos' l. yra Punios, Vištyčio ir Jūrės miškuose.

2. Lauke kūrenama ugnis. Apeiginės reikšmės turėjo Joninių (žr.) l. Seniau, net dar naujųjų amžių pradžioje, buvo žinomi bausminiai l. sudeginti mirčiai pasmerktuosius, ypačiai eretikus ir vad. raganas (žr.). Šiandien paplitę jaunimo organizacijų pramoginiai l. paprastai turi ir savo meninę programą.

Laužikas Jonas (g. 1903 IX 23 Dubliškių k., Kupiškio vls., Panevėžio aps.) pedagogas. 1917–20 lankė Kupiškio vidurinę mokyklą, 1920–23 Panevėžio gimn., 1924 baigė Ukmergės gimn. 1924–28 studijavo pedagogiką, filosofiją ir istoriją LU hum. mokslų fak. (diplomą gavo 1929), mokytojaudamas Pasvalio, Veiverių ir Pilviškių vidurinėse m-lose, kol 1927 pavasarį buvo atleistas iš tarnybos. Vėliau Kaune buvo atsilikusių vaikų m-los vedėjas ir vasaromis vykdavo į V. Europą susipažinti su šios rūšies įstaigomis ir gydomosios pedagogikos problemomis. 1938 ir 1939 vasaromis Kaune vadovavo gydomosios pedagogikos kursams. 1938–40 studijavo Züricho univ. (pas prof. H. Hanselmanną) ir gavo daktaro laipsnį už disertaciją apie judesio reikšmę lavinimo vyksme (Die Bedeutung der Bewegung im Bildungsgeschehen, išsp. Lietuvoj). Likęs Lietuvoj, docentauja Vilniuje, pedagoginiame institute. Paskelbti leidiniai: Mokinių savivaldybė 1929 (Iš Mokyklos ir Gyvenimo); trys atspaudai iš Kultūros: Mūsų jaunuomenė ir jos keliai 1930, Darbo psichologija ir etika 1931, Aplinka ir žmogus 1933; Švietimo reforma 1934, A. S. Makarenkos pedagoginės idėjos 1956, J. A. Komenskis 1957. Išvertė Ch. Bühlerio Vaikystę ir jaunystę 1938. Kurį laiką redagavo ‚Mokyklą ir Gyvenimą'. Bendradarbiavo Švietimo Darbe, Mokykloj ir Gyvenime, Mokykloj ir Visuomenėj, Kultūroj, Tautos Mokykloj ir kt. Studentaudamas veikė Kultūros būrelyje, vėliau Lietuvos mokytojų profesinėj s-goj ir kt. kairiosiose organizacijose.

Laužinys spaustuvėj — puslapiais sulaužyto teksto rinkinys. L a u ž y t o j a s — spaustuvinio teksto išdėliotojas puslapiais.

Laužtukai užlaužiamieji žąslai (žr.).

Laužtuvas 1. rita, stora geležinė dalba, kuria parita ar pasuka akmenis, laužia išalusią žemę ir pn.; 2. didesni mintuvai, kuriais sulaužo kanapes ar linus, o paskui atbaigia minti mažesniais mintuvais.

Lava (it. iš lot. lavare ‚plauti') 1. iš vulkano išsiveržusi sutirpusių mineralinių medžiagų masė arba iš jos pasidariusi uoliena, sukietėjusi po išsiliejimo ant žemės paviršiaus. Žr. Vulkanas.

2. Kariuomenėje sena kavalerijos kautynių rikiuotė: raitininkai, išsiskleidę platu-

mon, greitais šuoliais apsupa priešą ir puola ietimis arba kardais.

Lavabo (lot. ‚aš apiplausiu') rankų apiplovimo apeiga, kurią kunigas mišiose atlieka po aukojimo. L. yra pirmas žodis tos 25 psalmės dalies, kuri tada kalbama.

Laval 1. Carl Gustaf Patrik de žr. De Laval, Gustaf.

2. (L.-Montmorency) François Xavier (apie 1623–1708) prancūzų dvasininkas Kanadoje, nuo 1659 apaštališkasis vikaras, 1674–88 pirmasis Kvebeko vyskupas. Rūpinosi švietimu ir 1663 įkūrė seminariją, iš kurios išaugo vėliau jo vardu pavadintas univ. (žr. Lavalio univ.). Kovojo su gubernatoriais, norėdamas užkirsti kelią indėnų tvirkinimui alkoholiu. 1688 buvo pakeistas nauju vyskupu Saint-Vallier, bet ir šio metu, pastarajam vietoje nesant, valdė vyskupiją 1694–97 ir 1700–08.

3. Pierre (1883–1945) prancūzų politikas. Iš profesijos advokatas, 1914–19 kaip socialistas, 1924–27 kaip nepartinis Briando šalininkas parlamento atstovas, nuo 1927 senatorius. 1925–35 įvairiuose kabinetuose ministras. 1931 I — 1932 II ministras pirmininkas. Kaip L. Barthou įpėdinis, 1934 tapęs užsienio reikalų ministru, L. ėmėsi gerinti Prancūzijos santykius su Italija. 1935 VI — 1936 I būdamas ministru pirmininku, L. buvo prieš taikymą Italijai sankcijų už Abisinijos užpuolimą. Prancūzijai 1940 kapituliavus, maršalo Pétaino vyriausybėje jo padėjėjas ir užsienio reikalų ministras, tų pat metų gale atleistas. Nuo 1942 IV Vichy vyriausybės ministras pirmininkas. Kai Prancūzijon išsikėlė sąjunginiinkai, L. pabėgo į P. Vokietiją, o vėliau į Ispaniją. Iš ten išvarytas, atskrido į Austriją ir ten pasidavė amerikiečiams. Išduotas Prancūzijai, už bendradarbiavimą su vokiečiais sušaudytas. Duktė Josée Laval, comtesse de Chambrun, išl. Laval parle 1948 (ag. vertimas The Diairies of P. L. 1948).

Y. F. Giaffre, Derniers propos de L. 1953.

Lavale Georg (1790–1882) vokiečių hidrologas, padaręs didelę pažangą upių tyrime, pritaikęs aukštesnio laipsnio lygtis hidraulikos formulėse. Išl. Unsere natürlichen Wasserläufe 1883.

Lavalio universitetas Kanados kat. univ. Kvebeko mst., išaugęs iš vysk. F. X. Lavalio 1663 įkurtos seminarijos, univ. vardą gavęs 1852. Dėstomoji kalba prancūzų. 1876 buvo atidarytas skyrius Montrealyje, kuris 1921 virto savarankišku Montrealio univ. L. univ. priklauso eilė Kvebeko provincijos kolegijų, St. Dunstan univ. (Prince Edward saloje) ir Albertos jėzuitų kolegija.

Lavalleja (tr. Lavalecha) Juan Antonio (apie 1786–1853) Urugvajaus revoliucionierius. Jis vadovavo vad. 33 nemirtingiesiems, kurie 1825 pasirašė nepriklausomybės nuo Brazilijos deklaraciją. 1828 Urugvajui faktiškai laimėjus nepriklausomybę, konkuravo dėl prezidento vietos su F. Rivera. Pastarajam laimėjus, L. du kartus nesėkmingai mėgino sukilti ir buvo priverstas bėgti į Argentiną. Po ilgo pilietinio karo (1843–51) 1853 buvo išrinktas triumvirato nariu Urugvajui valdyti, bet mirė nepradėjęs pareigų eiti.

Lavalletta žr. Valletta.

Lavandula žr. Levendra.

Lavariškiai Jiezno vls., Alytaus aps. 1955 tyrinėtas piliakalnis. Ištirtas geriausiai išlikęs rytinis pylimas ir aikštelė. Kultūrinis sluoksnis plonas. Iš to sprendžiama, kad piliakalnis naudotas tik gyventojams pasislėpti pavojų metu. Piliakalnyje surasta IV–XIV a. radinių. Per tą laiką pylimai buvo tris kartus aukštinami ir stiprinami. Netoli piliakalnio ištirti 3 pilkapiai su degintiniais V–VI a. kapais.

Lavater Johann Kaspar (1741-1801) šveicarų rašytojas ir filosofas. Nuo 1775 iki mirties protestantų kunigas ir garsus pamokslininkas gimtiniame Züricho mieste. Iš pradžių prancūzų revoliucijos šalininkas, vėliau šveicarų patriotas - kovotojas prieš prancūzų pastangas užvaldyti Šveicariją. Prancūzų kalintas Bazelyje, vėliau plačiai keliavęs po Vokietiją, vėl grįžo į Züriche ir 1799 peršautas prancūzų grenadieriaus po 15 mėn. mirė. L. ypač išgarsėjo savo knyga Physiognomische Fragmente, 4 tt., 1775–78, kurioje iš veidų jis padarė įžvalgių pastabų apie daugelį to meto garsiųjų žmonių. Nors neturėdama didesnės mokslinės vertės, ši L. knyga paskatino fiziognomikos studijas. Praplėsta Sturm und Drang šalininkų, L. fiziognomikos teorija kurį laiką turėjo įtakos visai eilei Europos estetikos ir meno teorijos atstovų. Pačiu L. asmeniu, turėjusiu ypatingos sugestyvios jėgos ir žmogiškos šilimos, o taip pat ir jo raštais, kurį laiką žavėjosi Goethe ir Herderis. Savo filosofiniuose raštuose L. kovojo prieš šviečiamojo amžiaus racionalizmą. Literatūrinę L. kūrybą sudaro visa eilė biblinių epų ir dramų, kurių nei viena tačiau savo laiko nepergyveno. Nedidesnės vertės taip pat ir L. bažnytinės

giesmės bei psalmės ir jo pasaulietiškos patriotinės eilės. 4 tomai L. rinktinių raštų E. Stähelino išleisti 1943.

J. Nadler, Literaturgeschichte der dt. Schweiz 1932; *E. Ermatinger,* Dichtung und Geistesleben der deutschen Schweiz 1933; *R. Faesi,* Gestaltungen und Wandlungen schweizerischen Dichtung 1922; *Ch. Janentzki,* J. C. L. 1928; *Th. Hasler,* L. 1942. *H.N.*

Lavedan Henri (1859 – 1940) prancūzų rašytojas, 1898 išrinktas į Prancūzų akademiją. Parašė daug komedijų ir romanų, kuriuose daugiausia vaizduoja Paryžiaus gyvenimą. Vėliau palinko į moralizavimą. Jo Katorgininkų kapelioną liet. išvertė A. Tverskaitė 1938.

Lavelle Louis (1883–1951) prancūzų filosofas, dėstęs Paryžiaus licėjuose ir trumpą laiką (1932–34) Sorbonoje, nuo 1941 Collège de France prof. Krikščioniškos linkmės metafizinio idealizmo ir spiritualizmo atstovas, drauge su R. Le Senne redagavęs filosofinių studijų seriją Philosophie de l' esprit (dvasios filosofija). Pagrindinė jo filosofijos versmė yra participacijos, būtyje dalyvavimo, patirtis. Suprasdamas būtį pačiame savo pagrinde Dievu, žmogaus laisvę L. aptaria pritarimu būtyje dalyvavimui ir atsakingumu už šį dalyvavimą. Pagrindiniai jo veikalai: La dialectique du monde sensible (disertacija 1922), La dialectique de l'éternel présent: I. De l'Etre 1928, II. De l'Acte 1937, III. Du temps et de l'éternité 1945; La conscience de soi 1933, La présence totale 1934, L'erreur de Narcisse 1939, Le mal et sa souffrance 1940, La parole et l'écriture 1942, Introduction à l'ontologie 1947, Les puissances du moi 1948, Traité des valeurs 1951.

Laveran Alphonse (1845–1922) prancūzų gydytojas. Tarnaudamas karo gydytoju Alžire, jis 1880 susekė drugio, arba maliarijos, sukėlėją (Plasmodium malariae) ir ištyrė to parazito raidos ciklą. 1907 gavo Nobelio premiją.

Lavickas Steponas (g. 1888 VIII 25 Marijampolėje) mokytojas. Mokėsi Suvalkų gimnazijoje ir Veiverių mokytojų seminarijoje, kurią baigė 1908. Mokytojavo iš karto Mozūruose, o nuo 1910 S. Kalvarijoje. Po karo iš Rusijos grįžęs nuo 1923 Marijampolėje pradžios mokyklos vedėjas ir Marijampolės marijonų gimn. muzikos mokytojas bei choro vedėjas. Vokietijoje Landshuto stovykloje suorganizavo ir vedė 5 gimnazijos klasių mokyklą, be to, suorganizavo stovyklos chorą. Emigravo į JAV.

Lavigerie Charles - Martial - Allemand (1825–92) prancūzų kardinolas. Darbavosi Afrikos misijose ir kovojo prieš vergiją. 1868 įsteigė Baltųjų Tėvų d-ją. Nuo 1884 Kartaginos arkivyskupas ir Afrikos primas. Jo darbas Tunise (1881–84) pakėlė Prancūzijos vardą taip, kad antiklerikališkų pažiūrų Gambetta ištarė garsų posakį ‚antiklerikalizmas nėra eksporto prekė' ir netaikė Alžirui vienuolynus varžančių nuostatų. Susijaudinimo sukėlė L. pasisakymas (1890), kad katalikai pripažintų Prancūzijos respubliką.

Lavignac Albert (1846 – 1916) prancūzų muzikologas ir muz. pedagogas, nuo 1882 Paryžiaus konservatorijos prof. Svarbiausi L. darbai yra jo suplanuota ir redaguota monumentali Encyclopédie de la musique et Dictionnaire de Conservatoire, 11 tt., 1913–31 (po L. mirties red. L. de La Laurencie) ir La musique et les musiciens 1895. Be to, jis išsp. Le voyage artistique à Bayreuth 1897 (²1951), L'Éducation musicale 1902, Notions scolaires de musique, 2 tt., 1905–06, Cours complet théorique et practique de dictée musicale 1882, Théorie complète des principes fondamentaux de la musique moderne 1909 ir eilę kitų (daugiausia muz. teorijos) darbų.

Lavina (iš viduramžių lot. k. labina ‚žemės nuoslinkis', lot. labi ‚slysti, kristi') žr. Griūtis.

Lavinimas kurių nors savybių, sugebėjimų ir pn. išplėtojimas; įgudinimas, išprusinimas. Pedagoginėj terminijoj skiriama l. nuo a u k l ė j i m o, kuris kreipiasi į žmogaus asmenybės vienokia ar kitokia prasme moralinį ugdymą. Todėl kalbama apie fizinį, estetinį ir intelektualinį l., o iš antros pusės — apie moralinį, visuomeninį, tautinį auklėjimą.

Lavinskas Pranas (g. 1888 VIII 15 Senųjų Dvareliškių k., A. Panemunės vls., Kauno aps.) JAV lietuvių veikėjas. Pramoko skaityti ir rašyti namuose pas daraktorių. 1907 atvykęs į JAV dirbo angliakasiu Pensilvanijoje, ilgiausiai Ashlande, o taip pat bandė laimę kitur (Johnson City, Ill., Athol ir Worcester, Mass., pagaliau Detroite nuo 1928). 1957 gyveno Long Island City, N.Y. Veikė socialistų organizacijose, pasižymėdamas spaudos platinimu. Išleido Angliakasių atsiminimus (antroji knygos dalis yra A. J. Barnišausko atsiminimai) 1952 ir ‚Amerikos lietuvių laikraščiai 1879–1955' 1957.

Lavinskis Jokūbas (apie 1557 Lavių k., Vilniaus aps. — 1598 IV 27 Vilniuje) jė-

zuitas, lietuviškų pamokslų sakytojas, misininkas, palikęs įdomų pagoniškų lietuviškų papročių aprašymą. L. buvo vienas iš pirmųjų lietuvių jėzuitų. Įstojęs į ordiną 1573 V, Braunsberge ėjo novicijatą. Vilniuje užbaigęs nustatytus mokslus, L. ten buvo 7 m. sintaksės ir retorikos dėstytoju, 16 m. jis sakė Vilniuje ir kt. (kaimuose) lietuviškus pamokslus, pagarsėdamas kaip geras kalbėtojas. Lietuviškai klausydavo išpažinčių. 1583 L. su dviem padėjėjais buvo išsiųstas misijų į Žemaitkiemio sritį (Ukmergės aps.), kur ką tik vysk. Jurgis Radvila Vilniaus jėzuitų kolegijai buvo padovanojęs žemės su 4 palivarkais. Iš tos savo misinės veiklos L. 1583 IX 15 surašė Lenkijos jėzuitų provincijolui Pauliui Kampanui (tada Lietuvos jėzuitai dar priklausė bendrai provincijai) platų pranešimą apie vietinių gyventojų papročius ir jų gausius pagoniškus kultus. Smulkiai buvo aprašytos moterų rudenį atliekamos aukos žemės dievybei Žemynai, mirusiųjų vėlių ‚maitinimas', Sekminių papročiai, tikėjimai ligos ir mirties atvejais ir įvairūs kt. burtai. L. išryškino menką žmonių susipažinimą su krikščionybe, palietė jų socialinius santykius. Visi trys jėzuitai veikė Vidiškių (Widziski) – Žemaitkiemio (Zmodecensis) – Balninkų (Bolniki) rajone. Nors tie aukštaičių žemės vietovardžiai įsakmiai yra minimi L. tekste, tačiau šitoji apyskaita per klaidą kelis šimtus metų buvo laikoma tipišku žemaičių papročių aprašymu. Lietuvos jėzuitų istorikas St. Rostowskis (1768) pirmasis plačiau panaudojo L. tekstą, paimdamas jį iš Romoje 1585 išl. jėzuitų ‚Annuae Litterae' (skirtos 1583). Rašant ten apie ‚Missio Smodecensis', buvo panaudota plati L. ištrauka, nenurodant jo lankytų vietovių. St. Rostowskiui suklysti tad buvo lengva. Jo klaidą kartojo M. Valančius, W. Mannhardt, A. Brückner ir daug kt., rašiusių iš Lietuvos Bažnyčios, senosios lietuvių religijos ar apskritai iš lietuvių kultūros istorijos. Net Edv. Kuntze 1938, duodamas pirmą kartą pilną ir kritišką L. tekstą, priskyrė šį tekstą Žemaičiams, nors jame jie niekur neminimi, o tik kalbama apie ‚Lituani'. Fatališkai buvo sumaišyta L. datos ir vietos nurodymas — ‚Datum ex missione Zmodecensi 15 Septembris 1383' su Žemaičiais, kai Žemaitkiemio (lenk. Žmujdki) misijos punktą L. buvo pavadinęs lot. ‚missio Zmodecensis', nors tai nieko bendra neturėjo su tik daug vėliau jėzuitų įkurtomis pastoviomis misijomis Žemaičiuose (Samogitia). Tad visa tai, ką Lenkijos jėzuitų istorikas St. Zalęski plačiai papasakoja apie L. ir kitų jėzuitų atvykimą 1583 į Alsėdžius ir jų tariamą veikimą M. Giedraičio vyskupijoje, yra perdėm klaidinga. Pirmasis Žemaičiuose jėzuitas buvo Mikalojus Sedkovskis, kuris 1576 atvyko iš Vilniaus kartu su nauju vysk. M. Giedraičiu. L. niekada Žemaičiuose misijų nevedė. Iki šiol klaidingai buvo rašoma ir L. pavardė: Laninskis ar Laniskis. Jis galėtų būti vad. greičiau ‚Laviškis', nes buvo kilęs iš Lavių ar Lavinų k. (‚ex pago Lawinus'). Vilniaus jėzuitų katalioguose jis paprastai yra vad. Lauinius, Lavinski, Lavinskj (nuo 1593), net Lavisskis.

Jėzuitų Archyvas (Roma) Polonia 7 II ff. 50, 99, 141, 159 (Lavisskis), 208; Pol. 50 f. 165 (nekrologas); Annuae Litterae Soc. Jesu anni 1583, Romae 1585, 84–88 (Missio Smodecensis); Monumenta Poloniae Vaticana (edd. Edv. Kuntze) VI, 1938, 770–775 (pilnas L. pranešimo tekstas); *W. Mannhardt*, Letto - preussische Götterlehre 1936; *St. Rostowski*, Lituanicarum Soc. Jesu historiarum libri decem 1877, 111–113; *St. Zalęski*, Jezuicy w Polsce IV, część 2, 1904, 999–1002; *Z. Ivinskis*, Medžių kultas liet. religijoje (Soter XVI, 1939); (") Vatikano archyvas — aruodas lietuvių kultūros istorijai (Aidai 1950, nr. 3 — L. reliacijos liet. vert. Orginalo nuorašų Vatikano ir jėz. arch. yra trys); (") Lietuvių kalba Lietuvos XVI–XVII a. viešajame gyvenime (t.p. 1953, nr. 8); (") M. Giedraitis ir jo laikų Lietuva (rankraštis) Roma 1955. Žr. M. Giedraitis. *Z. I.*

Lavỹsas ež. Varėnos vls., Eišiškių aps., 4 km į p. nuo Perlojos mstl., 148 ha ploto, beveik apskritas; paviršius 109 m nuo j.l.; priklauso Ūlos (Merkio) baseinui.

Lavisse Ernest (1842–1922) prancūzų istorikas, nuo 1883 Fustel de Coulanges asistentas Sorbonoj ir nuo 1888 ten pat prof., savo dėstymu dominęs ne tik studentus, bet ir plačius paryžiečių sluoksnius. Kai École Normale buvo prijungta prie univ., L. tapo jos direktorius (1904–19). L. pradėjo mokslinius tyrinėjimus nuo Prūsijos istorijos, į kurią jį nukreipė Prancūzijos pralaimėjimas 1870: Étude sur l'histoire de Prusse 1879 ir 2 monografijos apie Fridrichą II D.: La jeunesse du Grand Frédéric 1889 ir Le grand Frédéric avant l'avènement 1893. Už pirmąjį veikalą buvo 1892 priimtas į Prancūzų akademiją. Šalia akademinio darbo, L. buvo įsitraukęs į žurnalistiką ir redagavo Revue de Paris. L., jungusiam istoriją su publicistika, rūpėjo ne tiek paskiri faktai, kiek bendri vaizdai, kurie galėtų dominti ne tik mokslininkus, bet ir šiaip mėgėjus. Tad jo istoriniai veikalai yra perdėm sintetinio, plačios apimties pobūdžio. Tokios yra jo vardą ypač įamžinusios 3 didžios istorijos: Histoire générale

(su A. Rambaud), 12 tt., 1893–1901, Histoire de France depuis les origines jusqu'à la Révolution, 9 tt., 1900–11 (L. redaguotas kolektyvinis veikalas, kur jis pats parašė Liudviko XIV laikmetį) ir Histoire de France contemporaine depuis la Révolution jusqu'à la paix de 1919, 10 tt. 1920–22.

D. F. Lach, E. L. 1942. *J.J.*

Laviškiai dv., Taujėnų vls., Ukmergės aps., 5,5 km nuo Taujėnų. Anksčiau dv. priklausė Hopenui. L. miške plk. Massalitinovas kasinėjo naujojo geležies amžiaus pilkapius, kur surasta geležinių plačiaašmenių kirvių, ietigalių ir kt.

M. Makarenko, Zabytki przedhistoryczne gub. Kowieńskiej (Kwartalnik Litewski II, 1910, 104).

Laviškis ež. Taujėnų vls., Ukmergės aps., 3 km į r. nuo Taujėnų mstl., 1,5 km ilgio, 30 ha ploto; paviršius 82,1 m nuo j.l.; jungiasi su Armukšna (Mūšos, Šventosios, Neries).

Laviškis Jokūbas žr. Lavinskis.

Lavoisier Antoine Laurent (1743–1794) prancūzų chemikas-fizikas. Gimė Paryžiuj iš pasiturinčiųjų tėvų. Studijavo chemiją, fiziką, botaniką, astronomiją ir kitus gamtos mokslus Mazarin kolegijoje. Dėl savo gabumų greit iškilo ir jau 1768 buvo išrinktas į Prancūzijos Mokslų akademiją. Be savo sėkmingų tyrimų, L. sugebėjo koordinuoti ir toliau tęsti kitų mokslininkų pradėtus darbus bei juos papildyti. Jis surado medžiagos pastovumo dėsnį, imdamas vienas pirmųjų naudoti kiekybinį tyrimų būdą chemijos moksle ir taip pradėdamas chemijoje naują erą. Išaiškino degimo procesą ir paneigė iki tų laikų egzistavusią vad. flogistono teoriją. Jis gana teisingai aiškino deguonio svarbą gyvulių bei augalų kvėpavimo procese. Drauge su Laplace (beveik vienu kartu su anglų mokslininku Cavendish) nustatė vandens sudėtį. Be to, jis kiekybiškai nustatė daugelio organinių junginių cheminę sudėtį. Bendradarbiaudamas su kitais, L. davė pagrindą cheminių junginių nomenklatūrai. Be cheminių - fizinių studijų, L. domėjosi ir visuomeniniu-valstybiniu darbu. Buvo ginklavimo valdybos direktorium, matų ir saikų komisijos nariu, mokesčių inspektoriumi bei valdytoju. Dėl pastarųjų pareigų buvo apkaltintas tuometinės prancūzų revoliucinės vyriausybės ir kartu su kitais mokesčių inspektoriais nugiljotinuotas. Jo žinomiausi mokslo veikalai yra šie: Traité élémentaire de Chimie 1789, Mémoires de Physique et de Chimie, 2 tt., 1805, Réfléxions sur le phlogistique 1777, Méthode de nomenclature Chimique (su Guyton de Morveau, Berthelot ir de Fourcroy) 1787.

A.–L. Lavoisier (Houdono darytas biustas Luvro muz.)

M. Speter, L. und seine Vörlaufer 1910; *H. Le Chatelier,* Traité élémentaire de Chimie de L. 1937; *D. McKie,* A. L. 1952. *A.Vtk.*

Lavoissier Jean (1766–1841) prancūzų kilmės Vilniaus ir Mogiliavo katedrų kanauninkas, nuo 1723 Geranainių infulatas. Vertė kai kuriuos Krasickio veikalus ir Naruševičiaus istoriją į prancūzų kalbą. Savo vertimus skaitydavo Vilniaus univ. profesorių posėdžiuose. Išsp. Myszeis — La Souriade, poème en X chants, Vilniuj 1817; L'Histoire — ouvrage d'Ign. Krasicki Paryžiuje 1817; Aventure de Nicolas Doświadczyński Paryžiuje 1848.

J. Bieliński, Uniwersytet Wileński 1899–1900.

Lavoix Vincent (g. 1904) prancūzų žurnalistas, ekonomistas. Baigęs Politinių mokslų mokyklą Paryžiuje 1925, iš pradžių tarnavo banke, 1928–31 buvo prancūzų k. lektorius Austrijoj, 1931–44 vertėsi žurnalistika (karo korespondentas Adis-Abeboj per italų-abisinų karą). 1944 L. grįžo prie ekonominių klausimų tyrimo ir St. Mendé (Seine) įsteigė Rinkos studijų institutą. 1938 paskelbė eilę reportažų apie Paltijo valstybes ir tais pačiais metais išleido 199 psl. veikalą, skirtą Lietuvai, antrašte Quand la lumière nous vient du Nord. Veikalas supažindina su lietuvių tauta, Lietuvos istorija ir nepriklausomos Lietuvos laimėjimais bei rūpesčiais (Vilniaus ir Klaipėdos klausimai). Veikalas palankus lietuviams.

Lavonas negyvo žmogaus kūnas. Kam staiga mirus ar radus l., reikiant nustatyti mirties priežastį, pagal veikusius BS Proceso nuostatus, turėjo būti daromas skrodimas. Nesant smurto žymių, jį atlieka policija ir gydytojas, priešingu atveju— teismo tardytojas ir teismo gydytojas. Be teismo tardytojo ir teismo gydytojo dar turėdavo dalyvauti du kviestiniai, arba liudininkai. Vykdant l. apžiūrėjimą ir skrodimą, nustatoma tapatybė ir surašomas atitinkamas aktas. Nusikaltimui išaiškinti palaidotas l. atkasamas (teismo tardytojas neduoda įsakymo atkasti, kol gydyto-

jas neatvykęs), o nustatyti tapatybei dar kviečiamas dvasininkas ir kiti asmenys, dalyvavę laidotuvėse. *B.M.*

L a v o n ų d e g i n i m a s, mirusiųjų kūnų ugnimi sunaikinimas ir jų pelenų laidojimas, nors neprieštarauja nei protui, nei Apreiškimui, yra Kat. Bažnyčios uždraustas su ekskomunikos bausme, rezervuota pačiam Šv. Sostui, jau 1299 pop. Bonifaco VIII dekretu. L. deginimas simboliškai primena visišką kūno išnykimą. Gi Kat. Bažnyčia stengiasi palaikyti gyvą mintį tikinčiuosiuose apie kūnų paskutinę pasaulio dieną iš numirusiųjų prisikėlimą, pagrindinę Bažnyčios dogmą (Dan. 12,2; Jon. 11, 11–30). L. deginimas, kaip religinė apeiga, rodo taip pat nepagarbą kūnui, kuris yra buvęs ar bent galėjo būti paties Dievo šventove (1 Kor. 6, 19). Taip pat Kat. Bažnyčios yra draudžiama ekskomunikos bausme dalyvauti l. deginimo apeigose. *V.Rmš.*

Lavrov Piotr Lavrovič (1823–1900) rusų sociologas ir publicistas, liaudininkų (‚narodnikų') ideologas. Sociologijoje ir istorijoje L. reikalavo taikyti vad. subjektyvųjį metodą. Jam mokslas — ne šaltas, objektyvus mąstymas, bet priemonė pasauliui pakeisti. Niekinamai vertino ‚masę', kuri tesanti istorinė žaliava, nepajėgianti sąmoningai veikti. Istoriją kuriančios nepaprastos asmenybės, ‚didvyriai', kuriuos L. vadino ‚kritiškai mąstančiais žmonėmis'. Istorijos viršūnę sudaro pažanga, kurios galutinis tikslas — pilnutinis ir visapusiškas asmens išsiskleidimas, įmanomas tik gerai organizuotoje visuomenėj. Tai socializmas, kuris nepaneigia asmens, bet pašauktas jam tarnauti. Šviesuolių mažumai L. uždeda dideles pareigas. ‚Kiekviena apsišvietusi mažuma, kuri atsisako išvystyti plačiausią civilizacinę veiklą, neša atsakomybę už visus savo bendralaikių skausmus, kuriuos ji galėtų pasaulyje pašalinti, jei nepasitenkintų kultūros atstovo bei saugotojo vaidmeniu, bet perimtų taip pat kultūros puoselėtojo vaidmenį'. L. buvo kritikuojamas Černyševskio ir marksisto Plechanovo bei jų šalininkų. L. buvo atleistas iš kariuomenės pulkininko laipsniu ir ištremtas į Sibirą. Nuo 1870 gyveno emigracijoj. 1873–75 leido žurnalą Vpered. Ilgesnį laiką gyveno Prancūzijoje. Daug rašė įvairiais slapyvardžiais rusų legalioje spaudoje (Mirtov, Arnoldi ir kt.). Svarbesni veikalai: Istoričeskija pis'ma 1870 (naujas leidimas 1905), L'idée du progrès dans l'anthropologie, 1873, Opyt istorii mysli novago vremeni 21903, Gosudarstvennyj element v buduščem občestve 1876. *K. J. Čg.* ir *P. Č.*

Law 1. A n d r e w B o n a r žr. Bonar Law, Andrew.

2. J o h n (1671–1729) skotų finansininkas, popierinių pinigų propagatorius, nesėkmingai bandęs pritaikyti savo idėjas Prancūzijoj. Nužudęs Londone savo dvikovos partnerį, L. pabėgo į Olandiją, kur studijavo bankų veikimą. 1700 sugrįžo Skotijon ir nesėkmingai bandė įkalbėti valdžiai įsteigti valstybinį banką tariamam pinigų trūkumui pašalinti. Savo finansines idėjas L. išdėstė veikale Money Trade Considered, with a Proposal for Supplying the Nation with Money 1705. Pagal L., valstybės galią ir turtą sudaro jos gyventojų skaičius ir turimos gėrybių atsargos. Pastarosios priklauso prekybos, o prekyba neįmanoma be pinigų. Tik valstybinis bankas, įgalintas leisti popierinius pinigus, pagrįstus bankui įkeistomis ar jo turimomis žemėmis, galėtų kraštą aprūpinti pakankamu pinigų kiekiu. Tokia pinigų sistema būsianti žymiai pranašesnė už tuometinę sidabro valiutą, nes nepriklausoma nuo metalų vertės. L. finansinis planas suviliojo tuometinę Prancūziją, kai Liudvikui XIV mirus, jos finansai atsidūrė veik visiško bankroto padėty. 1716 Pilypas II, Prancūzijos regentas, davė koncesiją L. įsteigti pirmą šio krašto finansinę instituciją Banque Générale su notų emisijos teise. 1717 regentas leido L. banko notomis mokėti mokesčius, tuo pačiu pakeldamas žmonių pasitikėjimą popieriniais pinigais. Tuo pat metu valdžia perleido L. monopolinę teisę eksploatuoti Prancūzų valdomą Louisianą Š. Amerikoj. Tam reikalui jis suorganizavo b-vę, kuri per pora metų perėmė visas Prancūzų kolonialinės prekybos bendroves (Kanadoj, R. Indijoj, Kinijoj, Afrikoj). Populiariai ši visa schema buvo vadinama M i s s i s s i p p i p l a n u. L. bendrovių akcijomis vyko milžiniško masto spekuliacija. Jų kainos pasiekė tais laikais negirdėto lygio. Pradinis L. plano pasisekimas taip sužavėjo regentą, kad jis 1719 patį banką pavadino karališku, valstybės vardu garantavo banko pinigų emisiją, perdavė L. pačios pinigų kalyklos kontrolę ir pagaliau padarė jį vyriausiu finansų tvarkytoju. Tuomet L. suliejo savo banką ir pačią prekybos bendrovę į vieną junginį, tuo būdu

įgyvendindamas savo 1705 projektą. Tačiau tuo pačiu metu L. vertybių spekuliacija, sukelta neribotos pinigų emisijos, pradėjo staiga eiti žemyn. 1720 V L. bankas ir visa jo sistema bankrutavo, palikdamas valstybę subliuškusios gerovės skurde. Už tat populiariai jo sistema istorijoj žinoma ‚Mississippi burbulo' vardu (Miss. Bubble). Patsai L. nakčia pabėgo į Veneciją, kur 1729 mirė tikru vargšu. *J.Pžm.*

Lawes Sir John Bennet (1814–1900) anglų žemės ūkio chemikas. Jis su J. H. Gilbert 1843 Rothamsted mstl. įsteigė seniausią žemės ūkio bandymų stotį. Pirmasis pagamino superfosfato trąšas.

Lawrence 1. David Herbert (1885–1930) anglų romanistas. Gimė Eastwoode, Vidurinėje Anglijoje, neturtingų angliakasių šeimoje. Nenuilstąs keliautojas, maža gyveno savo krašte. Ankstyvas jo autobiografinis romanas Sons and Lovers 1913 sulaukė pasisekimo. Vėliau britų valdžia ėmė jo romanus drausti ir rašytoją persekioti. Jo kūrybos viršūnė — romanai The Rainbow 1915 ir Women in Love 1921. Labiausiai išgarsėjo romanas Lady Chatterley's Lover 1928 dėl itin atviro seksualinės tematikos traktavimo. Parašė daug gerų novelių ir ilgesnių pasakojimų, kaip The Prussian Officer 1914, The Captain's Doll 1923, The Woman who rode away 1928 ir kt. Išleido keletą poezijos rinkinių, kelionių įspūdžių, dramų, kritikos raštų ir essays (pvz. Apocalypse 1932). Mirė džiova Prancūzijos Alpėse, Vence.

D. H. Lawrence

L. raštai pasižymi didele kūrybine jėga. Jo gamtovaizdis vienas iš stipriausių anglų literatūroj. L. proza poetiškai intensyvi, spalvinga, pajėgi išreikšti kiekvieną minties ir jausmo niuansą. Jo žmogus trykšta spontaniškumu. L. skverbiasi ne į banalų jo paviršių, bet į jo gilesnę būtį, kuri virpa įtampų ir ieškojimo kely. Rašytojas tik per paskutinį dešimtmetį sulaukė platesnio įvertinimo. Ankstyvesnių kritikų buvo kaltinamas bukų instinktų garbinimu, kultūros neigimu ir pornografija. Jo tono agresyvumas ir per didelis emocinis intensyvumas erzino kai kuriuos skaitytojus. L. aštriai puola dabartinės civilizacijos žmogų už tai, kad jis netekęs savo vitališkos prigimties. Visa moderni civilizacija esanti pagrįsta intelektu, kuris dažnai naudojamas užguiti visa, kas žmoguje yra spontaniška. L. siekia gilesnio sąmoningumo formų ir spontaniškai kūrybiškos gyvenimo pilnumos. Seksualinė problema yra svarbiausia jo tema. Joje L. įžvelgia žmogų praturtinančią gilią patirtį. Su šia tematika yra susipynusių ir daug kitų temų L. kūryboje.

R. Aldington, D. H. L. 1951; *H. T. Moore,* Life and Works of D. H. L. 1951; *F. R. Leavis,* D. H. L. Novelist 1956. *A.P.-St.*

2. Ernest Orlando (g. 1901) amerikiečių fizikas, nuo 1930 Berkeley univ. Kalifornijoj prof. Drauge su Edlefsenu 1930 padarė pirmą ciklotrono (žr.) modelį, toliau šį aparatą ištobulino ir su juo pirmą kartą gavo ištisą eilę dirbtinai radioaktyvių medžiagų. Taip pat jis sukonstruavo bevatroną (žr.), tyrė branduolines reakcijas, prisidėjo prie atominės bombos pagaminimo. Dirba spalvotos televizijos srity. 1939 gavo Nobelio fizikos premiją, 1957 — Fermio premiją (50.000 dolerių). *M.Kr.*

E. O. Lawrence

3. James (1781–1813) amerikiečių laivyno didvyris, pradėjęs tarnybą 1798, vadovavęs Hornet laivui prasidedant 1812 karui, nugalėjęs anglų laivą Peacock; 1813 buvo pakeltas kapitonu ir paskirtas vadovauti Chesapeake laivui Bostone. Vykdydamas uždavinį blokuoti anglų laivus į Kanadą, buvo mirtinai sužeistas kovoje su anglų fregata Shannon.

4. Thomas Sir (1769–1830) anglų tapytojas, pasižymėjęs portretininkas nuo ankstyvos jaunystės. Jo virtuoziškai atlikti diduomenės portretai pasižymi simpatiškų bruožų iškėlimu per daug nesigilinant į charakterį. Konvencionaliai maloni L. portretų šypsena virto anglų tapybos tradicija, kurią galima atsekti iki mūsų amžiaus.

Kenneth Garlick, Sir Th. L. 1954. *P. Rkl.*

5. Thomas Edward (1888–1935) archeologas, politikas ir anglų karys. Baigęs mokslus Oxfordo univ., 1910 išvyko į M. Aziją, dalyvavo Britų Muziejaus archeolo-

ginėje ekspedicijoje Mezopotamijoje ir tyrė arabų gyvenimą. Prasidėjus I pas. karui, susirišo su anglų žvalgyba ir glaudžiau susigyventi su arabais 1916 įstojo į Feisal al Husain legioną. Jis organizavo arabų kovą prieš turkus. Buvo delegatu Paryžiaus taikos konferencijoje ir ja nusivylė, nelaimėjęs arabams nepriklausomybės. Jausdamasis nuvylęs savo draugus, pasitraukė iš viešumos ir svetimu vardu (Ross) stojo paprastu mechaniku į anglų aviaciją, iš kurios pasitraukė (trumpą laiką buvo dar tarnavęs tankų dalinyje) tik prieš pat mirtį. Išsp. The Seven Pillars of Wisdom (pasirodė privačiai 1926, viešai 1935) ir to paties veikalo ištrauką Revolt in the Desert 1927. Be to, jis išvertė Odisėją (1932). Jo laiškus 1939 išl. D. Garnett.

A. W. Lawrence, T. E. L. and His Friends 1937; *R. Graves and Liddell Hart,* T. E. L. to His Biographers 1938; *E. Robinson,* L. the Rebel 1946; *R. Aldington,* L. of Arabia 1954.

Lawrence JAV mst. Massachusetts valstybėj, prie Merrimack upės, 25 mylios į š. nuo Bostono; 80.536 gyv. (1950, 1940 — 84.323). L. yra suaugęs su gretimais Methuen ir Andover mstl. Tekstilės, ypačiai vilnonės, pramonės centras. Be to, čia yra batų, gumos, mašinų, popieriaus, lėktuvų fabrikai ir kt. pramonės įmonės. Elektros energiją miestas gauna iš patvenktos upės, kuri čia 800 m tarpe krinta 8 m. Per upę yra keli tiltai, nes miestas išaugo abipus upės. Savo gerovės viršūnę L. buvo pasiekęs prieš I pas. karą, kai gyv. skaičius nuo 8282 (1850) buvo išaugęs ligi arti 100.000. L. įkurtas 1845 Bostono pramonininkų, nusipirkusių žemės prie upės smarkėtakų tekstilės pramonės įmonėms kurti. 1905 jau turėjo 70.050 gyv., iš kurių 33.600 buvo imigrantai. Pavadintas tekstilininko Abbott Lawrence (1792–1855) vardu. *A.B.*

L. l i e t u v i a i. Pirmąją lietuvių organizaciją L. suorganizavo kun. J. Žebrys. Tai buvo Šv. Lauryno d-ja, įsteigta 1894 XII 19. Joj kilo ir liet. parapijos steigimo mintis. Padaugėjus liet. skaičiui, 1899 I 14 buvo įregistruotas Šv. Pranciškaus vardo liet. par. (Lithuanian Congregation St. Franciskas Serapiszko of L.) statutas. Suplaukus šiek tiek aukų (po 300–500 dol. kasmet), 1903 nupirkta episkopalų bžn. Bradford gatvėj ir konsekruota 1903 V 30 (tuo metu par. priklausė apie 65 šeimos). Parapiją steigti padėjo airių augustinijonas J. T. O'Reilly; pirmuoju klebonu buvo kun. J. Šeštokas. 1905 X parapija klebonu gavo kun. A. Jusaitį. 1906 pradžioj parapiečių buvo jau 1324, daugiausia dzūkai. 1912 L. buvo skaičiuojama lietuvių jau apie 2500, o I pas. karo pradžioje per 3000. Padidėjus parapiečių skaičiui, buvo susirūpinta naujos bžn. statyba ir 1911 šiam reikalui įsigytas sklypas. Kol skolos nebuvo baigtos išmokėti, klebonas nesiskubino imtis naujos bžn. statymo. Kai kolektoriai sulaikė bažnytinės rinkliavos dalį ir paskyrė ją statybai, o klebonas atleido kolektorius ir paskyrė naujus, tarp klebono ir parapiečių įsitempė santykiai. Ginčų dėlei nemaža parapiečių atsiskyrė nuo šv. Pranciškaus par. bei nuo katalikybės ir sudarė ‚tautišką parapiją'. 1916 X kun. A. Jusaitį pakeitė kun. Pr. Virmauskis, sugebėjęs į par. grąžinti dalį tų, kurie iš jos buvo pasitraukę tik per nesusipratimą, nenorėdami nuo Bažnyčios atskilti. Klebonaujant kun. Pr. Virmauskiui, buvo parduotas įsigytasis sklypas (už dvigubą kainą — 50.000 dol.) ir nutarta naują bžn. statyti senosios vietoje. Nauja bžn. buvo pašventinta 1922 XI 30. Be vidaus įrengimo ji kainavo 99.779 dol. Savo paties lėšomis klebonas naujoj bžn. įrengė didįjį altorių. Buvo įsigytas Palangos parkas. 1929 V kun. Pr. Virmauskį pakeitė kun. Pr. Juras, dabartinis klebonas. Jis baigė bžn. vidaus įrengimus (dekoravo dail. J. Subačius), 1940 įtaisė elektrinius vargonus (už 10.000 dolerių), 1944 baigė išmokėti parapijos skolas, 1956 nupirko namus mokyklai ir atidarė parapinę mokyklą. Anksčiau, neturint savos parapinės mokyklos, vaikams lietuviškai pramokyti ir tėvų kalba katekizmui išeiti veikė sekmadieninė ir vasarinė mokykla (joms pradžią kun. Pr. Virmauskis davė jau 1917). 1958 par. priklausė ligi 1500 tikinčiųjų; parapijos turtas siekia per 700.000 dolerių.

Prie parapijos telkėsi eilė organizacijų. 1903 M. Norkūnas suorganizavo katalikų Susivienijimo kuopą ir 1905 Aušros Vartų Dievo Motinos d-ją (pritraukti tiems, kurie linko į lenkus). 1906 susiorganizavo Šv. Onos ir 1907 Šv. Elzbietos pašalpinė d-ja (pirmoji pirm. St. Milaševičiūtė; d-ja tebeveikia, turi apie 130 narių ir 10.000 dol. turto). Kun. A. Jusaitis tuoj atvykęs buvo suorganizavęs knygynėlį, kuris 1907 turėjo 280 knygų. 1909 įsisteigė Blaivininkų s-gos skyrius ir 1911 L. įvyko šios s-gos III suvažiavimas. Vietos veikėjas M. Norkūnas buvo iš iniciatorių steigti Lietuvos

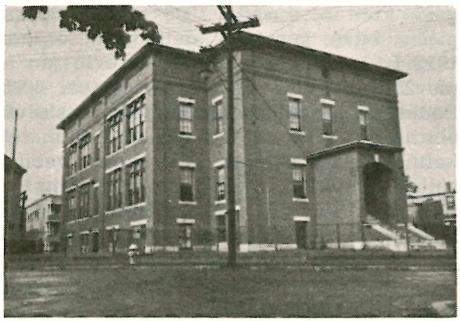

Lawrence, Mass., liet. Šv. Pranciškaus parapijos mokykla

Vyčių organizacijai (iš pradžių ji vadinta Lietuvos Sakalais), ir 1913 IV 27–28 L. įvyko šios organizacijos steigėjų susirinkimas. Pačiame L. vyčių 78 kuopa įsteigta 1917. 1921 L. įvyko visuotinis vyčių suvažiavimas. 1918 įsikūrė Lietuvių darbininkų s-gos 70 kuopa; ji perėmė ir spaudos platinimą iš 1916 kun. Pr. Virmauskio suorganizuotos spaudos d-jos. 1919 susiorganizavo kat. moterų s-gos 16 kuopa (ilgametės pirmininkės L. Švenčionienė, O Sideraravičiūtė, L. Venčienė). 1920 įkurta kun. Pr. Virmauskio ir P. Aurilos rūpesčiu pašalpinė Šv. Kazimiero d-ja (ilgametis sekr. F. Krancevičius). Visoms kat. organizacijoms apjungti 1921 įkurtas Katalikų federacijos 32 skyrius (nuo 1924 ligi savo mirties 1946 vadovavo K. Venčius). Daug veikė 1923 įsisteigusios Marijos sodalės, kurios rengė vaidinimus, buvo įsigijusios vasarnamį. Ištekėjusias moteris jungia Motinų arkibrolija, įkurta 1932 (ilgametė pirm. O. Stručkienė). Trumpai veikė kun. Pr. Juro 1931 įkurta jaunųjų vyrų d-ja (vėliau prisidėjo prie Jėzaus Vardo brolijos, veikiančios nuo 1911 ir turinčios ligi 130 narių) ir 1932 įkurta studentų kuopa, turėjusi 30 narių, vėliau įsiliejusi į vyčius. Dar veikia eilė kitų bažnytinių organizacijų. Be suminėtųjų, kat. organizacijose yra daug veikę P. Jesekelevičius, P. Razniauskas, J. Krivaitė, St. Raznauskaitė ir kt. Parapija turi šv. Cecilijos vardo chorą, tarp kurio vadovų buvo J. Banys, A. Pinaitė, A. Visminas, P. Sakas (1937–47), A. Šimkus ir dabar smuikininkas Iz. Vasyliūnas. Žymus įvykis buvo 1936 VII 26 N. Anglijos vargonininkų surengta dainų šventė, kurioj dalyvavo 11 chorų su 500 dainininkų ir ligi 10.000 dalyvių. 1937 VIII 24–26 įvyko Katalikų federacijos 26 suvažiavimas, skirtas paminėti Lietuvos krikšto 550 sukakčiai, dalyvaujant vysk. M. Reiniui.

Atsiskyrusieji nuo katalikybės 1916 VI 16 įkūrė savo nepriklausomą („nezaležninkų") liet. tautišką par., pavadintą Lietuvių Saldžiausios Širdies Viešpaties Jėzaus bžn. vardu. Parapija turi iš metodistų-episkopalų nusipirktą bžn. Garden gatvėj, nuosavas kapines ir parką; turto vertė apie 75.000 dol. Pirmuoju kunigu buvo St. Mickevičius (ligi 1918 galo), leidęs Atgimimą (red. K. Norkus). Po jo ilgą laiką buvo St. Šleinys, kurį laiką M. Valadka, J. Brazys ir A. E. Bakūnas. Parapijos choro ilgametis vedėjas M. Palukaitis. Prie parapijos veikia Šv. Onos d-ja.

S. Daukanto vardo lietuvių piliečių klubas įsikūrė 1907, už 20.000 dol. 1919 įsigijo nuosavus namus (41 Berkeley Street); klubui priklauso apie 350 narių; veikliai klube reiškiasi J. A. Stundžia (miesto mokyklų komisijos narys), V. Vidunas, A. Tataronis, A. Veckys, V. Belažickis ir kt. Moterys 1933 suorganizavo savo klubą; turi apie 150 narių; pirm. Nellie Penkus.

Laisvosios minties lietuviai, priešingi savos katalikų lietuvių par. steigimui, 1901 įsteigė K. Paltanavičiaus iniciatyva Lietuvos sūnų d-ją, likviduotą 1955. Nuo 1919 šiai d-jai vadovavo M. Stakionis. Savo laiku d-ja buvo turėjusi ligi 300 narių ir ligi 8000 dol. turto. Prieš I pas. karą įsisteigę socialistai irgi buvo veiklūs, ypač tuo metu, kai L. 1912 vyko dideli darbininkų streikai. Veikia SLA 41 kuopa, įst. 1907.

Iš bendrinių organizacijų yra Alto ir Balfo skyriai, o taip pat Lietuvių Bendruomenės skyrius (pirm. J. Valiukonis). Po II pas. karo (daugiausia prel. Pr. Juro globa) buvo į L. atvykę apie 30 šeimų iš Europos bet, neradę darbų, beveik visi naujakuriai išsikėlė kitur. L. jų liko tik 4 šeimos ir keli viengungiai. Lietuvių kultūros instituto vaikams įsteigto laikraštėlio Eglutės pirmieji numeriai buvo L. redaguoti.

S. Sužiedėlis, Šv. Pranciškaus liet. par. Lawrence, Mass. 1953; *A. Simutis* (red.), Pasaulio lietuvių žinynas 1958.

Lawrie Lee Olive (g. 1877) amerikiečių skulptorius. Gimęs Vokietijoj, vaikas atvežtas į JAV, 14 metų amžiaus pradėjo dirbti skulptoriaus R. H. Park studijoje Čikagoje, vėliau studijavo Naujorke pas A. St. Gaudens ir Ph. Martiny. Specializavosi architektūrinėj skulptūroj. Dekoravo JAV karo akademiją West Point (1908–11). Jo kūrinių yra Nebraskos valstybės kapito-

lyje, Harkness Memorial Tower Yale univ., Rockefellerio centre, Los Angeles bibliotekoj, Šv. Vincento Ferrer bžn. Naujorke, daugely kitų bažnyčių ir pastatų. *R.Žk.*

Lawson Ernest (1873–1939) amerikiečių dailininkas. Studijavo pas Twatchman Naujorke ir 1893 pas J. P. Laurens Paryžiuje. Grįžęs į JAV, pastoviau gyveno Washington Heights, N. Y., o vėliau po kelionių į Ispaniją ir P. Ameriką nuo 1920 buvo apsigyvenęs Greenwich Village, N.Y. Priklausė vad. Aštuonių grupei, sukilėliams prieš akademizmo dvasią. L. kūryba buvo artima šios grupės siekimui grąžinti gyvenimą į tapybą. Impresionistinės krypties peizažistas, L. tapė pilnu teptuku, kartais ir špachteliu, būdingai vartodamas impresionistų paletę. *R.Žk.*

Laxness Halldór Kiljan, iš tiesų Gudjonsson (g. 1902) islandų rašytojas. Studijavo užsienyje, daug keliavo. Susidomėjęs katalikybe, skaitė Tomą Akvinietį, Ignacą Lojolą, Pascalį ir benediktinų vienuolyne Liuksemburge perėjo į katalikybę 1922. Tačiau netrukus ji pagavo Paryžiuje ir surrealizmas. 1927–29 važinėjo po Kanadą ir JAV, mėgindamas laimę pasidaryti filmų rašytoju. Pamatęs vargą ir nedarbą Čikagoje, L. grįžo iš Amerikos įsitikinęs marksistas. Tas jo kelias nuo Romos prie Markso ir atsispindi jo paskutinių metų kūryboje. Nors L. ir pasidavė marksizmui, tačiau kokia nors religinė krizė jo neištiko: jis, anot jo paties, ir toliau lieka ‚įsitikinęs, kad toji religinė sistema, kuriai atstovauja Romos Katalikų Bažnyčia, yra pati tobuliausia iš visų sistemų, kurias pasaulis tik matė'. Daugiausia jis rašė romanų, kurių žymiausi: Vefarinn mikli frá Kasmir (Didysis Kašmiro audėjas) 1927, Salka Valka 1931–32, Sjálfstaett fólk 1934–35 (liet. vertimas Nepriklausomi žmonės 1957), Ólofur Kárasson 1937–40, Íslandsklukkan (Islandijos varpai) 1943–46 ir kt. Jo romanai pasižymi vešlia fantazija, žmonių pažinimu, epiniu apžvalgumu, stipriu humoru. L. turi epochinės reikšmės islandų literatūrai. 1955 gavo Nobelio premiją. *J.Lng.*

Lazarevskij Aleksandr Matviejevič (1834–1902) ukrainiečių istorikas. Išsp. Opisanije staroj Malorossii, Očerki, zametki i dokumenty po istorii Malorossii.

Lazarillo de Tormes to pat vardo ispanų išdaiginio romano pagrindinis herojus. Tikrasis romano autorius nežinomas, anksčiau veikalas buvo priskiriamas H. de Mendozai. Pasirodė jo trys leidimai 1554. Kritiškus leidimus parūpino R. Foulché-Delbosc 1900 ir M. Roques 1912. Išverstas į daugelį kalbų, šis romanas buvo prototipu ištisam šio pobūdžio kūrinių žanrui.

Lazaristai, kitaip vincentiečiai, žr. Misionieriai.

Lazaronai (it. lazzaroni iš Lozoriaus vardo) Neapolio gatvės proletariatas. 1647 l. buvo Massaniellos atrama prieš ispanus. 1797, 1821 ir 1849 jais rėmėsi prancūzai prieš italų revoliucionierius, kurių dauguma buvo kilę iš kilmingųjų ar iš vidurinio luomo.

Lazarus Moritz (1824–1903) Poznanėj gimęs žydų kilmės vokiečių psichologas ir filosofas, priklausęs Herbarto mokyklai, nuo 1860 Berno, nuo 1873 Berlyno univ. prof. Vienas iš tautų psichologijos pionierių, su H. Steinthaliu leidęs Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft 1859–90, 20 tt. Veikalai: Das Leben der Seele 1856–57, Über die Ideen in der Geschichte 1865, Die Ethik des Judentums, 2 tt., 1898–1911.

Lazauskas 1. Grožvydas Juozas (g. 1914 I 19 Pašeimenių k., Bartininkų vls., Vilkaviškio aps.), Juozo (2) sūnus, tekstilininkas. Mokėsi Kėdainių ir Kauno Aušros gimn., 1935 baigė Kauno aukštesniąją technikos mokyklos mechanikos skyrių (1942 įsigijo inžinieriaus laipsnį). VDU technikos fak. 1934–35 išklausė pluošto technologijos kursą. 1935–40 dirbo Drobės fabrike (suprojektavo 20 vilnos audinių), 1940 X — 1941 VII Kauno dvimetinių tekstilės kursų vedėjas ir audinių projektavimo dėstytojas, vėliau ligi 1944 VII Litekso fabriko technikinis vedėjas. Organizuotai su fabriko darbininkais ir tarnautojais rėmė pogrindinę Nepriklausomą Lietuvą. Vokietijoj 1946–48 Würzburgo stovykloj suaugusiųjų švietimo instituto dėstytojas, buvo komitete. 1948 Schweinfurto stovyklos mechaninių dirbtuvių vedėjas. 1949 atvykęs į JAV, dirba Čikagoj Olson Rug Co., nuo 1951 kaip chenille kilimų projektuotojas. Yra bendradarbiavęs (nuo 1928) Sargyboje, Lietuvos Ūkininke, Lietuvos Žiniose, Moksleivyje, Naujienose, Lietuvių Kely, Nepriklausomoj Lietuvoj, Technikos Pasaulyje, Lietuvių Enciklopedijoje ir kt. Redagavo Inžinieriaus Kelio 1 nr. 1946, Technikos Pasaulio 1–2 nr. 1946–48, Technikos Žodžio techniškasis red. 1951–53 ir 1956, nuo 1953 Sėjos leidėjas ir red. Veikia valstiečiuose

liaudininkuose, Sandaroj, TMD, SLA ir inžinieriuose.

2. Juozas (g. 1892 II 14 Daukšių k., Padovinio vls., Marijampolės aps.) mokytojas, lituanistas. 1905 baigė Daukšių pradžios m-lą, 1911 Veiverių mokytojų seminariją. 1926 eksternu išlaikė brandos atestato egzaminus Kėdainių gimnazijoje, studijavo VDU ir gavo VU hum. mokslų fak. filosofijos sk. diplomą 1942. Mokytojo darbą dirbo Vilkaviškio pradinėse m-lose 1911–22, Telšių mokytojų seminarijoj 1922–23, Dotnuvos žemės ūkio technikume 1923–24, Kėdainių mokytojų seminarijoj 1924–26, Kauno miesto pradinėse m-lose 1926–46, Kauno XIV vidurinėj m-loj 1950–52. Dėstė lietuvių kalbos ir pedagoginius dalykus, psichologiją, logiką. Nuo 1952 rudens — pensininkas. Pasaulėžiūros, pedagogikos ir kalbos klausimais bendradarbiavo Mokykloje ir Gyvenime (1933–34 šio žurnalo red.), Varpe, Lietuvos Žiniose, Jaunime, Kultūroj, Gimtojoj Kalboj. Kartais vartojo slapyvardžius: Aras Besparnis, Homo religiosus, J. Mantvila. Spaudos Fondo daugelio leidinių redaktorius-kalbos taisytojas. Drauge su kitais suredagavo eilę kalendorių mokytojams. 1946–50 mokslinės literatūros redaktorius valstybinėje leidykloje (svarbiausias ten jo redaguotų dalykų buvo Lietuvių kalbos rašybos žodynas 1948). Iš atskirų jo leidinių svarbiausi — Lietuvių kalbos gramatika (V ir VI pradžios m-los skyriui) 1938 ir šis tas apie pasaulėžiūros sroves ir sūkurius 1938, be to, Principinės liaudininkų ideologijos idėjos 1932 (²1934). Kiti jo leidiniai: Dėl elementoriaus metodikos 1925, Iš ko reiktų vertinti elementoriai ir kaip elementorium naudotis 1930, Apie gyvų žodžių rašymo skaitymo metodą 1931, Pelėda, norim skaitom, norim rašom (elementorius) 1933 (su J. J. Burba), Rašybos reforma ir gyvenimas 1934 (Iš Mokyklos ir Gyvenimo), Mano knygelė (elementorius nelietuviškoms m-loms) 1938 (su J. Ambraška), Žvilgsnis į mokyklą ir gyvenimą 1940 (iš Kultūros). Dalyvavo Lietuvos mokytojų profesinėj s-goj, valstiečiuose liaudininkuose, Lietuvių kalbos d-joj, kooperatyvuose. Išaugino ir išmokslino 4 sūnus inžinieriais, du sūnus gydytojais ir dvi dukteris farmacininkėmis.

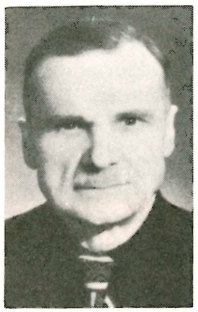

J. Lazauskas

Mokykla ir Gyvenimas 1932, 1 nr.

3. Juozas (g. 1904 III 6 Kruonyje) miškininkas. Baigęs gimnazijos 4 klases Kaune ir Dotnuvos žemės ūkio technikumą, nuo 1925 buvo girininkas ir nuo 1931 Marijampolės, Vilkaviškio, o vėliau Prienų miškų urėdo pavaduotojas. Veikė esperantininkuose, rašė jų laikraščiuose (Litova Stelo, Litova Esperanto Revuo, La Socialisto), populiarino esperanto kalbą (Tarptautinė kalba 1937, Tarptautinės esperanto kalbos vadovėlis su žodynėliu 1939). Be to, rašė Mūsų Giriose, Lietuvoj, Ūkininko Patarėjuje, Lietuvos Ūkininke, Jaunime, Socialdemokrate, Laisvojoj Minty, Kultūroj ir kt. *A.Rkž.*

Lazda dailus, dažnai lenktas pagalys einant pasiremti, šokant pasispirti, nuo šuns ar vilko gintis. Mūsų kaimuose buvo sutinkamos keliariopos l. Gumbinė l. daroma iš gumbuoto ąžuoliuko, uosiuko, beržo ar kt. medelio. Nuskutant jai žievę kiekvienas gumbas ar išauga paliekama, o rankai įsitverti kartais pridedama gervelė. Tokią l. imdavo keliaudami per miškus ne tik pėstieji, bet ir važiuotieji, kad reikale galėtų gintis nuo vilkų ar plėšikų. Lenktinė l. palenkiama iš liepos, uosio ar kito lengvo meduko. Jos lenkiamąjį galą įšutina verdančiame vandenyje ir aplenkia ant storo pagalio ar net atskiro lankiaus. Iš-

Lazdos

džiūvus l. nulupa, apdailina, kartais išrašo dar piaustytiniu raštu. Tokią l. imasi šiaip pėstieji kelionei ar senukai apie namus vaikščiodami. Drožtinės ar piaustytinės l. tiesiog iš medelio drožiamos (jos retai lenktos), kartais iš gumbinės daromos. Jos visos puošiamos įvairiu piaustiniu raštu, kur šalia geometrinio rašto sutinkami gyvuliai ar net žmonės. Žyminės, arba sargybos, l. buvo gausios XIX a. ir vėliau atgijusios 1915–18, kai vokiečiai vėl atgaivino kaimų sargybas. Šios l. paprastai nieko nesiskyrė nuo gumbinių, tik turėjo lakinę ar kitokią žymę, rodančią jų paskirtį ir teisinę to žmogaus padėtį. Išskirtinės l. žr. Krivulės.

Iš miestų grįžtantieji giminėms ar sau parsiveždavo lendrines, būtent lengvas bambukines l., kurios turėjo tam tikros ‚poniškumo' reikšmės. Taip pat per miestus į kaimą XX a. pradžioje persimetė ir tekintinė, stipriai išriesta galva l. L. kaimo žmonių buvo turima tik būtiniausiam reikalui (senatvėje, ligos), todėl kiekvienas jaunas vyras, kuris nešiojo l., buvo pašiepiamas, kad ‚prašosi Dievo senatvės ar ligos!' O miestuose l. savo laiku buvo paprastas mados dalykas, ir dažnas miestietis l. imdavo kiekvienam pasivaikščiojimui, ją nešdamasis pasikabinęs ant rankos.

A.Mž.

Lazda (Šreibere) Zinaīda (1902–57) latvių poetė. Baigusi Latvijos univ. baltų filologijos skyrių, buvo gimnazijos mokytoja. L. kartu su Veronika Strēlerte yra stipriausios savo kartos atstovės. L. poezija giliai tautinė, inspiruota liaudies kūrybos formų, gimininga Skalbės ir, iš dalies, Rainio kūrybiniam pasauliui, tačiau savaiminga, neprisiėmusi jokių svetimųjų tautų literatūrinių tendencijų bei modernistinių eksperimentų. Metrika paprasta, tačiau organiška, įvaizdžiai taupūs, bet originalūs, kalba tiesiasakė, gryna, skaidri. Tematika visumoje apsiriboja gamtiniais ir patriotiniais (plačia prasme) motyvais, kuriuose akcentuojama humanistinė idėja. Rinkiniai: Zaļie vārti (Žalieji vartai) 1936, Staru viesulis (Spindulių viesulas) 1941, Tālais dārzs (Tolimasis sodas) 1946, Bēgle (Pabėgėlė) 1949 ir Saules koks (Saulės medis) 1956. 1950 atvyko į JAV, kur ir mirė.

H.N.

Lazdauskas-Toliušis Jurgis (1907 V 15 Kalnujų k., Eržvilko vls., Raseinių aps. — 1958 II 27 Montevideo, Urugvajuje) socialistų veikėjas. Baigęs Raseinių vidurinę mokyklą, dirbo artilerijos štabo raštinėje, bet dėl politinių aplinkybių turėjo pasitraukti užsienin. Pakeitęs Toliušio pavardę Lazdauskų, 1930 atvyko Urugvajun, kur vertėsi spaustuvininko amatu. Urugvajuje veikė su socialistais, daug rašė Keleiviui, Naujienoms ir kt. 1947–48 buvo prisišliejęs prie J. Gabrio Lietuvos gelbėjimo komiteto ir kovojo prieš Lietuvos pasiuntinius ir Vliką.

Lazdėnai k. ir glžk. stotis tarp Vievio ir Liutavariškių. 1920 VII 15 prie šio k. esančiame miške įvyko smarkios kautynės su lenkais, užpuolusiais 5 pėst. pulko kareivius, važiuojančius į Vilnių. Lenkai buvo sumušti. 1943 šį k. sudegino vokiečiai.

Lazdijà upelis Lazdijų vls. ir aps., Kirsnos (Šešupės) kair. intakas (ar aukštupis), 9 km ilgio; teka iš Dumblio ež. į š. pro Lazdijų mst.

Lazdijai p. Lietuvos mst. prie Lazdijos upelio, Seinų (po jų okupavimo) apskrities adm. centras, sovietinėj okupacijoj rajono centras, 20 km į š. r. nuo Seinų, 7 km nuo lenkų okupuoto Seinų krašto sienos, 15 km nuo Šeštokų glžk. stoties; 3029 gyv. (1939). Nuo L. į rytus už 1 km yra kryžkelė, kur susikerta Alytaus (47 km) — Seirijų (20 km) — Cipliškių (30 km į v. nuo L.) plentas su Marijampolės (45 km) — Krosnos (19 km) — Seinų plentu. L. yra žemoje, drėgnoje vietoje prie pelkės, sudarančios duburio centrą, kurį iš visų pusių pakopomis supa kalvų aukštumos. Į p.r. už 3 km yra Dumblio ež., o į p.v. Salinio ir Galsto ež. Prie buv. demarkacijos linijos, už 9 km nuo L., yra didelis Galadusio ež. Tolimesnės L. apylinkės yra gražios. Netoli L. buvo Paparčių dv. su žuvų ūkiu.

Lazdijų herbas

L. senamiestis (vietos žmonių vad. Storamiestis) buvęs įsikūręs ant aukštumos į rytus nuo Lazdijos upelio. Ten yra išlikusios dvi didelės mūro sinagogos. Į v. nuo miesto yra atskira, į piliakalnį panaši kalva Meškakalnis. Miesto vidury yra keturkampė aikštė, kuri anksčiau buvo išgrįsta akmenimis ir skirta turgaus reikalams, nes aplink ją buvo daugumas krautuvių. Apie 1936 turgams išgrįsta kita aikštė paupy, priešais sinagogas, o anoji 1938 paversta miesto parkeliu, apsodinta medžiais; išgręžtas 168 m gylio artezinis šulinys; 1938

Lazdijai

aikštėje pastatytas Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmečio sukakčiai atminti paminklas, kurį sovietai 1940 nugriovė. Iš trijų aikštės kampų prasideda 3 pagrindinės gatvės: Seinų, Vilniaus ir Kauno. Aplink aikštę visi namai (1940) buvo mūriniai, iš jų 6 dviejų aukštų, o kiti vienaaukščiai. Nepriklausomybės metu pastatyti žymiausi pastatai: gimnazija (1937), pradžios m-la, parapijos namai su sale (1938) ir ligoninė (1939).

Gyventojai: 1939 buvo 3029 gyv., iš jų arti 40% žydai. 1827 būta 1988 gyv. (272 namai), 1860 – 2394 (iš jų 1520 žydų), 1884 — 3676, 1923 — 2364, 1930 — 2756. 1941 XI pradžioje Katkiškės laukuose (į p. nuo L.) buvo nacių iššudyti ir masiniuose kapuose užkasti visi žydai. Žymi dalis L. gyv. lietuvių buvo anksčiau aplenkėję (nors tikrų lenkų 1918 tebuvo 3 šeimos), bet nepriklausomybės metu jie visi atlietuvėjo.

L. ligi Lietuvos nepriklausomybės atgavimo buvo paprastas miestelis, centre gyvenamas žydų pirklių, o pakraščiuose ūkininkų, kurių žemė buvo ilgais, siaurais ruožais išsidriekusi aplink miestelį. Prieš I pas. karą čia buvo tik vls. centras, teismas ir pradžios m-la. Okupavus 1919 lenkams Seinus, L. pasidarė jų aps. centras. 1920 I 12 čia atkurta Seinų Žiburio d-jos gimn. (prie jos nuo 1923 rudens kurį laiką veikė dviejų metų mokytojų kursai). Nuo to laiko L. pradėjo sparčiai kultūrėti ir keisti savo veidą. 1922 įvesta elektra, 1924–26 nutiesti cemento šaligatviai, pastatyta naujų namų, 1924 įrengta prie gimn. meteorologijos stoties punktas. Visas kultūrinis veikimas koncentravosi gimnazijoj, kurios salėj būdavo rengiami vaidinimai, koncertai, ruošiamos paskaitos. 1924 dir. kun. dr. M. Gustaičio iniciatyva įkurtas ir gimnazijoj priglaustas Dzūkijos muziejus, kuris, gimnaziją suvalstybinus (1936), sunyko. Veikė Vysk. M. Valančiaus liaudies univ. Gimnazijos pedagogų tarybai prašant (1927 XI 15), Seinų apskrity, pirmajame visoj Lietuvoj, nuo 1928 V 1 buvo įvestas privalomas pradžios mokslas. Gimnazijos moksleiviai buvo suorganizavę per 20 pavasarininkų kuopų ir vadovavo jų rajonui, rengė vaidinimus - vakarus, kongresėlius, parodas. Nuo 1928 reiškėsi ir jaunalietuviai. Veiklūs buvo šauliai (IX rinktinė). 1938 V 25–26 L. buvo surengta Senovės diena, kurios metu paaukota ginklų fondui 100 šautuvų ir 4 kulkosvaidžiai už 18.000 lt. Nepriklausomybės metu L. buvo 4 bankai (Lietuvos bankas, Ūkio bankas, žydų liaudies bankas ir smulkaus kredito d-ja), kooperatyvas Gerovė, pieninė (nuo 1930), 2 motoriniai ir 1 vėjo malūnas (nuo seniau užmiesty Katkiškėj buvo didelis 4 aukštų mūro malūnas, varomas Lazdijos upelio ir garinio motoro), kino teatras (nuo 1923), viešoji biblioteka (nuo 1937), 3–4 gydytojai, 1 veterinarijos gydytojas, vaistinė, girininkija (Marijampolės miškų urėdijos), aps. agronomas, apylinkės teismas ir visos kitos aps. administracinės įstaigos, notaras, 3 advokatai. 1921 iš JAV grįžęs Pr. Kubilius atidarė knygyną-raštinės reikmenų krautuvę, kuri buvo pirmoji mieste lietuviškoji prekybos įmonė. Sovietiniai šaltiniai 1953 L. mini tris mokyklas, tarp jų rusų septynmetę m-lą, iš pramonės įmonių mieste — lentpiūvę ir pieninę, o rajone — dvi spirito varyklas, pieninę, plytinę.

Kelis kartus L. nukentėjo nuo gaisrų. 1857 išdegė veik visas miestelis. Kiti dideli gaisrai buvo 1879, 1922 ir 1923. 1919 VIII 23–24 L. buvo užimti lenkų P. O. W. narių, kuriuos išvaikė apylinkės kaimų ūkininkai. Lenkų užpuldinėjimų pasieny buvo iki 1923. Daugiausia L. nukentėjo II pas. karo metu: 1941 VI 22 vokiečių, puolančių rusus, pirmieji artilerijos sviediniai ir lėktuvų bombos sunaikino visą miesto centrą nuo bažnyčios ligi Lazdijos upelio. Visame tame plote išliko tik 7 mūriniai namai.

I pas. karo metu, 1916 pradžioje parapijos vikaras kun. Pr. Garmus išgavo iš vokiečių okupacinės karinės administracijos leidimą ir įsteigė čia pirmąją liet. mokyklą. Jos patalpose pradėjo darbą atkurtoji

Seinų Žiburio gimn., o pradžios m-la buvo nukelta į jai pastatytus medinius namus, buvusius ten, kur vėliau pastatyti nauji gimnazijos rūmai. Mūrinė dviejų aukštų parapijos salė ir nauja mūro klebonija 1932–38 pastatyta klebono (nuo 1917) Pr. Adomaičio pastangomis.

L. vls. 1923 buvo 6698 gyv., o vėliau, prijungus didžiąją dalį Kučiūnų vls., žymiai padidėjo. Nors L. turėjo apie 3000 gyv., bet miestas savivaldybės teisių neturėjo, — įėjo į valsčiaus sudėtį. L. (Seinų) aps. priklausė Kapčiamiesčio, Lazdijų, Leipalingio, Rudaminos, Sangrūdos, Šventežerio ir Veisiejų valsčiai.

L. ar jų apylinkėj gimė prel. Ig. Albavičius, kun. J. A. Karalius, kun. J. Gutauskas (Skotijos lietuvių veikėjas), geografas A. Bendorius ir kt.

Kun. J. Gutauskas, Senieji L. dokumentai (Mūsų Senovė 1921, nr. 1); *Kun. dr. J. Starkus,* Seinų Žiburio gimnazija 1935. *A.B.*

Istorija. L. įkūrė 1570 karalius Žygimantas Augustas. Paaugėjusiam mstl. karalius Zigmantas Vaza 1597 V 17 suteikė magdeburgines teises, o Jonas Sobieskis 1689 leido L. kurtis žydams. Vėlesni valdovai tas mst. teises patvirtindavo. Dokumentai buvo išlikę ir nepriklausomos Lietuvos laikais jie buvo saugomi Lazdijuose (pirma klebonijoj, vėliau Dzūkijos muziejuje). Suteikdamas L. magdeburgines teises, Zigmantas Vaza davė mst. ir herbą. Tai raudoname dugne, apsuptame auksiniais rėmeliais, briedis su ragais ir apačioje trys raktai. Briedis juodos spalvos, ragai — auksinės, o raktai — sidabrinės. Pagal duotas mst. teises, L. buvo išimti iš seniūnų, kaštelionų, laikytojų ir teisėjų jurisdikcijos, o visa mst. valdžia atiduota burmistrui ir vaitui. Vaitas buvo skiriamas karaliaus, jo valdymo kadencija būdavo iki gyvos galvos arba iki tol, kol karalius neatšauks. Vaito kompetencija buvo kriminalinės bylos. Burmistras buvo renkamas iš 4 kandidatų, kuriuos pateikdavo miestelėnai, ir tvirtinamas karaliaus vardu L. seniūnijos seniūno. Mst. gavo teisę daryti muges du kartus per metus ir turgus kiekvieną trečiadienį. Vėliau prekymečiai L. vykdavo kitomis dienomis, būtent: antros gavėnios savaitės antradienį ir antradienį po Atvelykio, Šeštinių, šv. Jono, šv. Uršulės ir šv. Martyno šventės. Mst. turėjo mokėti iždui nustatytą sumą grašiais ir miestelėnai privalėjo atlikti dar kitas prievoles. Mst. centre turėjo būti įrengta rotušė su laikrodžiu, aplink rotušę krautuvės;

Lazdijų bažnyčia

pirtis, bravorai turėjo būti statomi už mst. Lazdijuose gyveno ir L. seniūnijos seniūnas. Juo yra buvę: F. Kopec, Vl. Naruševičius, 1644 Krist. Vitanovskis, 1690 E. M. Rimvidas, 1697 V. Gosevskis, 1747 L. seniūnijos laikytojas buvo Myk. Sulistrovičius, paskui Valer. Piontkovskis, Juozas Masalskis, Jonas Chlebickis Juozapavičius. Šis 1773 seniūniją perleido valdyti Jon. Mik. Lopacinskiui, paskutiniam L. laikytojui. 1794 L. perėmė valdyti Prūsų valdžia. Tuo laiku L. buvo Vygrių aps. teismas ir administracija.

Nuo 1571 L. veikė mokykla. Iš 1669 prel. Zuchorskio atliktos Simno dekanato vizitacijos matyti, kad L. mokykla buvo pavyzdingai vedama, joje tada mokėsi 20 mokinių. 1781 m-loj buvo 9 šlėktų vaikai ir 15 miestelėnų, 1782 — 12 šlėktų ir 4 miestelėnų. Nepriklausomybės metais iš Seinų į L. perkeltai gimnazijai vadovavo ligi savo mirties poetas kun. M. Gustaitis (palaidotas L. parapijos kapuose), po jo — kun.

J. Starkus. 1921 gimn. direktoriaus rūpesčiu buvo įsteigtas mergaičių bendrabutis.

Kat. Šv. Onos medinė bžn. statyta apie 1570. Žygimantas Augustas 1570 IX 16 suteikė L. bžn. beneficiją: pradžioje dešimtinę iš trijų karaliaus dvarų (Dumblio, Bulakavo ir Seivų), o paskui vieton dešimtinės dovanojo 18 valakų žemės. Ta žeme klebonai naudojosi, iki L. pateko Prūsų valdžiai. 1891 kun. Liudv. Adomavičiaus rūpesčiu ir parapijos lėšomis buvo pastatyta nauja akmenų ir plytų baroko stiliaus didelė bžn. Iki 1798 L. parapija priklausė Vilniaus vyskupijai, 1798–1926 — Vygrių-Seinų, o nuo 1926 — Vilkaviškio. 1940 buvo 5012 parapiečių.

Slow. geogr. V 1884; *J. Kurczewski,* Biskupstwo Wileńskie 1912; *M. Gumowski,* Herby miast Litewskich (Aten. Wileńskie X) 1935; *J. Starkus,* Seinų Žiburio gimnazija 1935; *J. Totoraitis,* Sūduvos Suvalkijos istorija I, 1938; Vadovas po Lietuvą (red. Pr. Barkauskas ir A. Vabalas) 1938; *A. Bendorius,* Lietuva 1952. *R.Krs.*

Lazdynai (vok. Lasdehnen, sov. Krasnoznamensk) M. Lietuvos mstl. ir valsčiaus centras Pilkalnio aps., prie Šešupės, 18 km į š. nuo Pilkalnio. 1939 buvo 2065 gyv. Paštas, bankas, mokyklos, girininkija, alaus bravoras, gazuoto vandens fabrikas, 2 lentpiūvės ir žemės ūkio mašinų taisymo įmonė. Per Šešupę geležinis tiltas. Plentai į Ragainę, Šilėnus-Širvintus ir Pilkalnį. Bažnyčia ant pakilesnio Šešupės kranto, pastatyta 1579, nors parapija buvo anksčiau. L. kunigavo St. Marcianas (Musa), su Mažvydu Karaliaučiuje studijavęs, rašęs ir vertęs giesmes (m. 1581). Apie 1750 L. bažnyčios mokytojas buvo Kristijonas Mikelis Piečys K. G. Milkės bendradarbis. L. bažnyčioj dar po I pas. karo pamaldos buvo laikomos lietuviškai. — 2 km į r. Bradupės bei Šešupės santakoje yra piliakalnis (vok. Blockberg). *M.Nb.*

Lazdynas (Corylus) beržinių (Betulaceae) šeimos medžiai ar krūmai. Žiedai vienalyčiai, vyriškieji laisvai žiemojančiuose žirginiuose, moteriškieji pumpuruose. Žydi prieš lapams sprogstant. Vaisius — riešutas, dažniausiai kekėmis. L. 15 skirčių išplitę Europoje, Azijoje, Š. Amerikoje. Veisiamas soduose dėl vertingų vaisių. Yra ir dekoracinių l. Lietuvoje vienintelis savaiminis miškuose, daubose, kai kur prie sodybų įveistas l. r i e š u t i n i s (C. avellana), auga kerotu aukštu krūmu ir duoda brandžių riešutų. Dekoratyvinės jo atmainos yra C. a v e l l a n a v a r. a t r o p u r p u r e a raudonais lapais, C. a v e l l a n a v a r. l a c i n i a t a giliai įkarpytais lapais, C. a v e l l a n a v a r. p e n d u l a svyruok-

Lazdynai su tiltu per Šešupę

Lazdynas riešutinis (Corylus avellana)

lis. Pietų Europoje ir Azijoje iki Himalajų auga l. turkinis (C. colurna), apie 20 m aukščio medis, daugiau dekoracijos reikalams tetinkąs. JAV auga 3 skirtys (C. californica, C. americana ir C. cornuta). C. Sieboldiana yra Japonijos čiabuvis.

J.Rkt.

Lazdynas-Leščinskas Vladas (1882 XII 2 Kaune — 1929 I 10 Newarke, N. J.) Amerikos lietuvių veikėjas. 1898 baigė Panevėžio mokytojų seminarijos 4 klases. 1906 atvyko į JAV ir Valparaiso univ. 1907–10 išėjo sąskaitybos kursus. Apsigyvenęs Newarke (nuo 1915 įsigijo vaistinę), 1911–17 buvo ateivių vakarinių kursų mokytojas, 1917–20 Lietuvių tautinės tarybos narys, rūpinosi amerikiečių brigados Lietuvai padėti suorganizavimu ir šiuo reikalu lankėsi Lietuvoje (žr. Liet. Laisvės Sargai, ten ir atvaizdas). 1924–27 Lietuvos atstatymo b-vės dir. ir 1927 pirm. Išvertė Maldaknygės paslaptį ir išdavingą plaktuką (slaptos policijos agento Zemoros memuarus) 1909.

Lazdynėliai (vok. Lasdinehlen) dvarvietė Gumbinės parapijoje, senovėje privilegijuota, be baudžiavos. XVIII a. pradžioje dvarelis dar priklausė Donelaičių šeimai. 1714 I 1 ten gimė poetas Kristijonas Donelaitis. Jo prisiminimui 1896 F. Tetznerio rūpesčiu L. pastatytas paminklinis akmuo. 1939 L. buvo 36 gyv.

M.Nėb.

Lazdininkai k., Darbėnų vls., Kretingos aps., 3 km nuo Darbėnų; 1923 buvo 56 ūkiai ir 408 gyv. 1940 Vytauto D. Kultūros muziejus tyrinėjo priešistorinį kapinyną nuo III iki XI a. Senojo geležies amžiaus (III–IV a.) ištirti 7 kapai. Mirusieji laidota duobėse be akmenų apvadų, dažniausiai ąžuoliniuose skobtiniuose karstuose. Be įprastinių įkapių, būdingų vakarinei Lietuvos kultūrinei grupei, pažymėtina ypačiai gražaus darbo IV a. ratinė segė, rasta kape nr. 1. Ji susideda iš trijų plokščių lankelių grupių bei ataugėlių vidury. Tarp pirmųjų dviejų lankelių padarytos beveik keturkampės išpiovos, o tarp antrojo ir vidurinio — trikampės. Išorinė segės lankelio pusė papuošta 16 skritulėlių, pagražintų koncentrinėmis rantytomis juostelėmis. Vidurinio geležies amžiaus ištirti 23 kapai. Mirusieji ir šiame laikotarpy laidojami tokio pat gylio duobėse ir ąžuoliniuose skobtiniuose karstuose, tik kapai atskirti vienas nuo kito akmenų apvadais. Karstai yra buvę gana dideli. Kape nr. 15 karstas yra buvęs 2,4 m ilgio, 0,18 m aukščio ir plotis galvūgalyje 0,7 m, kojūgalyje— 0,5 m. Karsto kampai apvalūs. Vidurinio geležies amžiaus pradžiai priskirtinas ir arklio kapas. Arklys buvo palaidotas galva į š.v. Iš įkapių aptikti geležiniai žąslai ir žalvarinė grandelė su diržo skirstikliu. Naujojo geležies amžiaus ištirti 7 degintiniai kapai. Sudeginto mirusiojo kaulų likučiai būdavo supilami į normalaus dydžio ąžuolinį skobtinį karstą, o įkapės sudedamos ta pačia tvarka, lyg jos būtų nedegintiniame kape: ginklai galvos gale, papuošalai savo vietose. Kape nr. 1,10 cm giliau už degintus kaulus, rasta ąžuolinė dėžutė, iš vidaus iš-

Lazdininkai: vidurinio geležies amžiaus kapai, aplink apdėti akmenimis

klota tošimi. Dėžutėje buvo sudėti nedeginti papuošalai: pasaginės segės, karoliai, įrankiai juostoms austi, miniatiūrinis molinis puodelis. L. kapinynas tiek savo laidosena, tiek ir medžiagine kultūra būdingas V. Lietuvos kultūrinei sričiai. Radiniai Vytauto D. Kultūros muziejuje. *J.P.*

Lazdinis ež. Zarasų vls. ir aps., į š. nuo Zaraso ež., 18 ha ploto; buvo žinomas dėl plaukiojančios salos, kurioje ganėsi ūkininko karvės.

Lazdinis Stasys (g. 1912 XI 20 M. Stajėtiškių k., Adutiškio vls., Švenčionių aps.) teisininkas. 1932 baigė Švenčionių liet. gimnaziją ir stojo į Vilniaus Stepono Batoro univ., 1935 persikėlė į Varšuvos J. Pilsudskio univ., kurį teisės magistro laipsniu baigė 1937. Išvykęs 1938 į Paryžiaus univ., po metų dėl karo grįžo į Lietuvą. Atlikęs teismo kandidato stažą, 1941 advokatas Vilniuje, 1942–44 Švenčionyse. 1949 atvyko į JAV ir apsigyveno Clevelande. Dalyvavo lietuviškojoj veikloj Vilniaus krašte, JAV pirmininkauja Vilniaus krašto lietuvių sgos Clevelando skyriui.

Lazdinių ežeras Adutiškio vls., Švenčionių aps., 4 km į š.r. nuo Adutiškio mstl., 2,5 km ilgio, 130 ha ploto; paviršius 132 m nuo j.l.; L. ež. jungiasi su Kamaja (Birvėtos, Dysnos, Dauguvos).

Lazdynkalnis (vok. Haselberg) M. Lietuvos kalnas Sūduvos aukštumose, tarp Mielkiemio ir Šventiškių, 9 km į v. nuo Vištyčio ež., 232 m nuo j.l. Nuo jo viršaus atsiveria platus reginys į Romintos girią.

Lazdūnai žr. Lazūnai.

Lazduonà 1. upelis Čekiškės ir Seredžiaus vls., Kauno aps., Dubysos kair. intakas, 13,6 km ilgio; teka į p.v.; intakai Ringuvė, Krūvanda, Juodupis; baseino plotas 61 km²; 2. upelis Vainuto vls., Tauragės aps., Šyšos (Atmatos) kair. intakas, 6 km ilgio.

Lazduona (Lasdona avellanarum deus) J. Lasickio pramanyta žemaičiams dievybė. Paskutiniu metu siejama su Lazduonos upeliu Tauragės aps.

Lazersonas Vladas (1889 IV 8 Maskvoje — 1943 vokiečių sušaudytas) gydytojas, psichologas. Baigė medicinos studijas Tartų univ. 1916 ir vėliau įsigijo filosofijos daktaro laipsnį Züricho univ. 1919 pakviestas priv. docentu į Kijevo univ. Nuo 1922 VI 9 LU (vėliau VDU) hum. mokslų fak. vyr. asistentas, vėliau pakeltas priv. docentu. Dėstė eksperimentinės psichologijos dalykus ir vedė jos pratybas. Šalia darbo universitete, nuo 1931 Kaune turėjo privačią nervų ligų ligoninę. Su hum. mokslų fakultetu persikėlęs į Vilnių, pirmojo bolševikmečio metu Vilniaus medicinos darbuotojų profesinėj s-goj pirmininkavo gydytojų sekcijai. Nors atskirai veikalų neišleido, bet paskelbė nemaža savo srities studijų mūsų moksliniuose žurnaluose: Regėjimo jutimų latentinio laiko eksperimentiški tyrinėjimai (Medicina 1924, drauge su V. Lašu), Pedologijos bruožai (Medicina 1925), Histerija šių dienų mokslo šviesoje (Trečiasis Lietuvos gydytojų suvažiavimas, išsp. 1926), Nervingi vaikai ir jų auklėjimas (Švietimo Darbas 1927), Psichoanalizės teorijos bruožai (Kultūra 1932), Genialių žmonių psichologija (Eranus III, 1935) ir kt. Be paminėtųjų žurnalų, jis buvo nuolatinis bendradarbis dar šių žurnalų: Mokykla ir Gyvenimas, Mokykla ir Visuomenė, Tautos Mokykla. Be to, jis eilę straipsnių paskelbė Kriminalistikos Žinyne. Skaitė paskaitas Lietuvos gydytojų suvažiavimuose, dalyvavo X tarptautiniame psichologų kongrese Kopenhagoj ir jį aprašė Eranus žurnale (Eranus III, 1935). Buvo vienas iš Lietuvos psichotechnikos ir profesinės orientacijos d-jos steigėjų. Veikė kalinių globos patronato d-joje (centro v-bos narys).

Lazinkos k. Tverečiaus vls., Švenčionių aps.. I pas. karo metu L. gyventojai buvo iškeldinti kitur, o kaimo visi trobesiai sudeginti vykusių čia rusų vokiečių kovų. 1922 įsteigta Ryto d-jos mokykla. Ją 1930 lenkams uždarius, tais pat metais Kultūros d-ja atidarė savo mokyklą, 1938 uždarytą. 1929–36 veikė Šv. Kazimiero d-jos skyrius, turėjęs 120 knygų knygynėlį, vaidintojų būrelį. *V.Klb.*

Lazulitas (arab. azul ‚dangus') mineralas, aliuminio – magnio – geležies fosfatas, $(MgFe)Al_2(PO_4)_2(OH)_2$. Spalva ažūrinė mėlyna, blizgesys stiklinis, peršviečiamas, kristalai monoklininės prizminės klasės. L. vertinamas kaip brangakmenis; randamas kai kur kvarcituose.

Lazūnai Gudijos bžk., dv. ir Gaujos-Bokštų glžk. stotis, buv. Lugamėnų vls., Jurotiškių rajone, 100 km į p.r. nuo Vilniaus; apie 500 gyv. L. vardo kilmę siedina su netoliese esančia upe, kuri XV a. dokumentuose rašoma: cum fluviis dictis Berezina aliter Lossuna (Codex diplomaticus I, 231). L. upės vardas galėjęs kilti iš žodžio lazda, kuris L. tarmėje turįs lazdyno reikšmę, nes ten dažnai priebalsis d iškrenta. Tai toliausia pietryčių lietuviška sala, so-

vietų priskirta Gudijai. L. bžk. yra įsikūręs Beržūnos, Nemuno deš. intako, pelkėtame ir miškingame baseine, arti Šilvės upės, Nalibokų ir Bokštų girių srityse. Netoli L., Beržūnos upe, pagal 1920 Maskvos sutartį turėjo eiti Lietuvos ir Sov. Rusijos siena. Laukai lygūs; dirvožemis neblogas, drėgnumo dėka ir sausomis vasaromis gerai užauga javai. Ūkininkai mažažemiai; 1934 rudenį L. ir apylinkės kaimai buvo pradėta skirstyti vienasėdžiais.

1407 Vytautas dovanojo L. Vilniaus vaivadai Jonui Mantvydui. Vėliau ilgą laiką L. buvo Radvilų žinioje, kurie dažnai L. naudojo užstatu. XVIII a. iki 1787 L. laikė dominininkonai, po jų užstatu paėmė Vilniaus vysk. M. Zenkovičius. Paskutinysis valdytojas kng. Domininkas Radvila dovanojo L. 1806 Juozui Valavičiui, nuo kurio apie 1810 atpirko Samuelis Laniauskas Volkas; vėliau kaip kraitis L. atiteko Korsakams, iš kurių nupirko svainis Oskaras Milevskis. Milevskis L. dv. pastatė gražius rūmus, įsteigė biblioteką, įveisė parką ir sodą, įvedė per 400 olandų veislės karvių ūkį. Pirmoji medinė Šv. Simono ir Judo apaštalų bžn. statyta apie 1600 Alb. St. Radvilos rūpesčiu; perstatyta apie 1770 Vilniaus vysk. M. Zenkovičiaus ir 1852 (pagal kitus šaltinius 1859) Oskaro Milevskio. 1912 parapiečių lėšomis ir kun. Pr. Mackevičiaus rūpesčiu pastatyta nauja mūrinė bažnyčia. 1912 L. parapijai priklausė 5440 asmenų. Anksčiau buvusi Subatninkų filija, L. bžn. parapijos teises gavo 1872. Nors L. parapijos ribose yra apie 10 kaimų, kur žmonės kalba lietuviškai, tačiau nuo 1910 buvo panaikintas net evangelijos skaitymas lietuvių kalba. Ypač piktai prieš lietuvybę kovojo kun. Pr. Mackevičius (m. 1919), kuris net išpažinčių lietuviškai neklausydavo (Viltis 1909, 7 nr.). Lietuviškos dvasios klebonas buvo kun. Gumbaragis, skatinęs lietuvius šviestis ir savo lėšomis išleidęs keletą moksleivių į Vilniaus lietuvių gimn. 1928–31 klebonavęs kun. J. Karvelis taip pat rūpinosi lietuvybe: organizavo Šv. Kazimiero d-jos skyrius, savo lėšomis parapiečiams prenumeravo lietuviškų laikraščių, globojo Vilniuje besimokantį jaunimą (1931 Vilniuje mokėsi 15 lazūniečių jaunuolių). 1919–31 laikotarpy iškėlus 4 lietuvius klebonus, 1931 buvo paskirtas lenkas. Nei L., nei apylinkės lietuviškuose kaimuose (Babrėnuose, Bežemiuose, Gudenionyse, Dauronyse, Devarguose ir kt.) nepavyko gauti lenkų leidimo įsteigti lietuviškai mokyklai. Babrėnų k. gyventojų 1934 V 29 prašymas, kad jų vaikams būtų įvestas bent lietuvių k. dėstymas, buvo taip pat atmestas. Tik 1928 Šv. Kazimiero d-jai buvo pavykę L. įsteigti vaikų darželį, kurį Valažino storasta 1932 uždarė, o jame dirbusias M. Tunkūnaitę ir M. Kisielytę nubaudė po 6 savaites kalėjimo (apygardos teismas išteisino). L. ir Babrėnuose veikę Šv. Kazimiero d-jos skyriai buvo uždaryti 1934. Tie, kurie bandė reikštis lietuviška veikla ar kurie leido vaikus mokytis Vilniaus lietuvių mokyklose, buvo lenkų policijos dažnai tardomi. Grįžę atostogų moksleiviai ir studentai privalėjo registruotis policijoje. Vėliau, kai buvo pradėta iš stojančių į lietuvių gimnaziją reikalauti pažymėjimo, kad stojantysis yra lietuvis, atsirado mokymuisi nauja kliūtis: nei Lugamėnų, nei Bokštų valsčiai tokių pažymėjimų neduodavo, o prašytojus dar nubausdavo. Taip pvz. atsitiko K. Barauskui, nuo 1935 trejus metus prašiusiam tokio pažymėjimo savo sūnui. Valažino storasta pripažino prašytoją esant lenką, prašymo nepatenkino ir nubaudė 100 zlotų bauda. Nieko K. Baraus'kas nelaimėjo ir

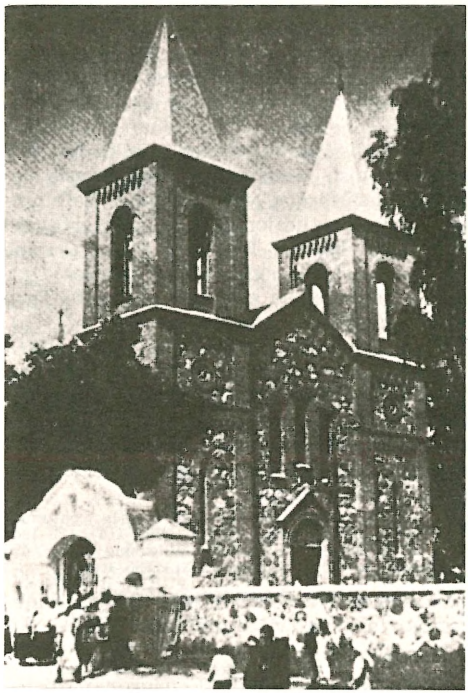

Lazūnų bažnyčia

pas Naugarduko vaivadą ir, pagaliau, 1938 vasarą pėsčias nuvykęs į Varšuvą, iš kurios buvo pasiųstas vėl pas tą patį vaivadą. Iš mokslus išėjusių lazūniečių minėtini Juozas Maceika (žr.) ir gyd. A. Dmukauskas.

Per kelis dešimtmečius išlaikę lietuvių kalbą, iš visų pusių apsupti sugudėjusio elemento, lazūniečiai yra susilaukę kalbininkų dėmesio studijoms, kaip susikerta dvi skirtingos kalbos. Pirmasis į L. atkreipė dėmesį J. Jablonskis, 1906 Lietuvos Ūkininke išspausdinęs straipsnį, antrašte Tarp mirštančiųjų (Jablonskio raštai I, 125-135). Vėliau L. tarmę tyrė J. Gerullis (1930), norvegas Chr. Stangas, estas P. Arumaa. 1952, 1954, 1955 Lietuvos mokslo akad. lietuvių k. ir literatūros institutas suorganizavo į L. sritį ekspedicijas tyrinėti L. tarmę. Tos ekspedicijos yra užrašę tekstų lietuvių kalbos atlasui.

J. Senkus, Kai kurie Lazūnų tarmės ypatumai, Lietuvių mokslo akad. darbai 1958, I(4), 183–194; *J. Kurczewski*, Biskupstwo Wileńskie 1912; *Cz. Jankowski*, Powiat Oszmianski 1896–1900.

V. Klb. ir *R. Krs.*

Lazuritas, $Na_4(NaS_3Al)Al_2(SiO_4)_3$, mineralas, svarbi lapis lazulio (žr.) dalis.

Lazurka žr. Melsvė.

Lazurskij Aleksandr Feodorovič (1874–1917) rusų psichologas, parašęs psichologijos vadovėlį ir sudaręs vad. natūralųjį eksperimentų metodą. J. Vabalas-Gudaitis išvertė jo Asmenybės tyrinėjimo programą 1920.

Lažas baudžiavinio valstiečio darbo prievolės dvarui. L. vardu iki baudžiavos (žr.) panaikinimo buvo laikomi inventoriuose (žr.) nustatyti ūkiniai darbai, kurie būdavo atidirbami pono žemėje kas savaitę įsakytą dienų skaičių. L. sąvoka apėmė dvaro laukuose ir jaujoje valstiečio atliekamą darbą (‚ėjimą į dvarą'), o baudžiavos vardu buvo suprantamos dar visokeriopos kt. prievolės (činšas, duoklės, mezliavos, vežimas parduoti pono javų, privežimas malkų žiemai, tvenkinių pylimas, sargybų davimas, pirkimas pono krautuvėje, išėmimas jo bravore nustatyto gorčių skaičiaus degtinės, visiškas priklausymas pono teisinei ir administracinei jurisdikcijai ir kt.). Prie l. priklausė ir talkos bei ‚gvoltai' (visų valstiečių sukvietimas kokiam staigiam darbui, pvz. piūties metu). Lietuvių leksikografijoje paprastai nedaroma skirtumo tarp baudžiavos (Leibeigenschaft, servage, serfdom, pańszczyzna, poddaństwo) ir l. Scharwerk, Frondienst, corvée, szarwark, barščina). L. tačiau apėmė tik dalį baudžiavinių pareigų. L. buvo svarbiausia baudžiavos našta — nuolatinis ir neapmokamas savo darbo jėgos atidavimas ponui už tą žemę, ant kurios valstietis gyveno. Terminas ‚lažа' pateko ir į XVII–XVIII a. šaltinius, jo neverčiant į gudų ar lenkų k. Tie aktai patvirtina, kad l. reiškė ėjimą dvaran į darbus.

Apie l. pirmosios žinios jau siekia XIV a., kada į gausius D. L. Kunigaikščio dvarus Aukštaičiuose reikėdavo eiti šieno piauti. Žemaičiuose, kur iš seno buvo daugiau laisvų ūkininkų, valdovo dvarų buvo labai maža, ir Kazimieras savo privilegija Žemaičiams pažadėjo naujų dvarų nekurti ir darbų nedidinti. Vytautas ir jo įpėdiniai buvo pertvarkę dvarų prievoles, vadinamas ‚tarnybomis' (‚službomis'). Vieno valstiečio ūkis tada sudarė dubą (žr.) ar ‚tarnybą'. L. ir duoklės D. L. Kunigaikščiui tada ir buvo uždedama nuo tokių tarnybų. Tarnybos ir jų prievolės per visą XV a. maža keitėsi. Valstiečiai teturėjo eiti į D. L. Kunigaikščio dvarus tik vieną l. dieną. L. buvo ypač neišvengiamas srityse (Vilniaus vaivadijoj), kur buvo gausu D. L. Kunigaikščio dvarų. Bet valstiečių padėtis ten buvo lengvesnė. Privačiuose dvaruose bajoriniai valstiečiai buvo labiau spaudžiami, ir jų atodirbiai pono dvarui buvo didesni. Reikalaujant lengvesnio l. ir mažesnių duoklių, jau 1535–37 yra žinomi valstiečių sukilimai Žemaičiuose. 1545 Anykščiuose D. L. Kunigaikščio valstiečiai kėlė neramumų, skųsdamiesi, be kitko, jog per daug dienų dirbą ‚ir nemažą (dvaro) lauką' arią, ‚ne taip, kaip buvo prieš tai'.

Po Konstantinopolio kritimo ir Amerikos atradimo V. Europoje įvykus ‚kainų revoliucijai', kilo žemės ūkio produktų kainos. Tada atsirado iš R. Europos didesnis pareikalavimas javų. Grūdų ūkis ėmė labiau apsimokėti. Tad bajorai pradėjo didinti savo žemių ariamuosius plotus. Iki tol menkai dirbtose ir nuo pagrindinio dvaro toliau esančiose žemėse buvo imta kurti nauji žemės ūkio vienetai — palivarkai (žr.), kurie turėjo sau reikalingus atskirus ūkio trobesius. Įvedimas trilaukio ūkio, sustiprinimas traukiamosios jėgos (dvigubas jaučių jungas) gerino žemės apdirbimą. 1557 IV 1 Žygimantas Augustas išleisdamas savo dvarams valakų (žr.) įstatymą, nustatė ‚darbą prievoliniams žmonėms su kokiais įrankiais bus įsakyta'. Kalėdų, Užgavėnių ir Velykų savaitę jie bu-

vo nuo l. laisvi. Darbui nereikalingi turėjo už lažines dienas nuo bet kokios rūšies žemės mokėti ‚lažinių pinigų po 30 grašių ir eiti 12 talkų', arba už jas mokėti 12 grašių. ‚Lažiniai pinigai', be atskirai mokamo činšo, yra žinomi ir žymiai vėliau, kai dvarams nereikalingi valstiečiai už savo atodirbį atmokėdavo (1751 Vėžaičiai, Žemaičiuose).

Didinant dirbamosios žemės plotus, plėšiant kelmynus, ariant skynimus, įdirbant lydimus, ypač bajorų dvaruose, reikėdavo vis naujų darbininkų, einančių į dvaro laukus pavasarį su savo darbo gyvuliais (arklu), vasarą — su dalge, žiemą ir rudenį — su spragilu ir kt. darbo įrankiais. Paprastai dvaro žmogus (vaitas, tijūnas, piemenukas) iš vakaro pranešdavo kaimo valstiečiams, su kokiais įrankiais ir kur rytoj, saulei tekant, reikės stoti dirbti. XVI a. paprastai l. buvo 3 sav. dienos. Pvz. 1581 Tytuvėnų dv. priklausąs Kuršių k. turėjo ‚darbo kas savaitę nuo kiekvieno valako 3 d. visus metus, su kuo lieps. Gvoltų per metus 3 vasarą savo duona, su kuo bus liepta. Pastotė su vežimu, kur nurodys, didžioji ir mažoji sargyba iš eilės; prie tinklo iš eilės už (lažo) dieną. Talkų visi į dvarą dvaro maistu, kiek bus liepta'.

Valstiečių baudžiava XVII a. sunkėjo, nes nuo ‚lažinės tarnybos' ar nuo ‚lažinio valako' (25-30 ha) valstiečiui pastoviai buvo didinamas l. dienų skaičius. Ypač lažiniai bajorų valstiečiai, kurie savo prievolių padėtimi dvarui aiškiai skyrėsi nuo kai kur dar išlikusių činšinių ir ‚karališkųjų' (D. L. Kunigaikščio) valstiečių, vis daugiau buvo traukiami į dvarą darbui. 1619 Šiaulėnų vls. Notiniškių k. tik po pusvalakį valdą valstiečiai turėjo ‚dirbti kiekvieną sav. po 4 d., su kuo įsakys... Vežimas turi būti, kur ir su kuo lieps. Arti rugiams per vasarą gvoltu, kiek yra žagrių kiekvienuose namuose, tik 3 d.; ketvirtadienį, jeigu būtų reikalas, privalo dirbti po du, kuo įsakys, dvaro duona; rugių piauti privalo eiti gvoltu visi, palikdami tik po vieną namuose apsaugai, kol viską nupiaus, tačiau savo lažinius darbus turi atlikti iš savo prievolės; šienauti turi eiti, ligi šienas bus sukrautas, po du nuo valako — vienas (važiuotas), su kuo lieps, o antras pėsčias su grėbliu; vasarojų turi taip pat gvoltu piauti, kaip ir rugius... Darbas vasarą nuo saulės patekėjimo ligi nusileidžiant, o žiemą kulti prieš dieną ir dirbti ligi sutemų...'

‚Antro žmogaus' vertimas atsivesti į dvaro darbus darėsi vis platesnis ponų reikalavimas. Toks žmogus ir aktuose bei inventoriuose dažnai vadinamas liet. ‚ontrinik', ar ‚unternik' ir pn. 1678 Grąžtelių dv. (Upytės paviete) ‚nuo pusės sodybinio valako, padedant nuo Šv. Jurgio (IV 23) iki Visų Šventųjų (XI 1), darbininkas privalo eiti l. su antrininku, su arkliu arba jaučiais po 3 d. kas sav., o antrininkas taip pat turi eiti 3 d. kas sav. pėsčias; o nuo Visų Šv. iki Šv. Jurgio pats vienas darbininkas su arkliu arba su kuo įsakys taip pat 3 d. kas sav.'. Tiksliai nustatytų l. normų nebuvo. Jos išaugo iš kiekvienos vietos sąlygų ir reikalavimų. Pvz. Ašmenos paviete, Surviliškių dvare, buvo 1668 inventoriuje apie l. pasakyta ‚nuo kiekvieno lažinio valako nuo Šv. Jurgio iki Šv. Martyno (XI 11) po 6 d., o nuo Šv. Martyno iki Šv. Jurgio po 4 d., moterys žiemą verpti nuo valako po 2 d. kiekvieną sav.; o vasarą, kai tik pradės piauti, kievieną sav. po du gvoltai prie piūties, kiek yra namuose, išskyrus šeimininkus ir mažą piemenuką'. Dar buvo ten, žinoma, ir javų duoklės nuo lažinio ar činšinio valako po dvi silkines statines rugių ir avižų, vištgaidis, linų ryšelis, kapa baravykų, 15 kiaušinių Velykoms, medaus du gorčiai (1 gorčius = 2,8 l), činšo 40 liet. grašių. Savo ūkyje bebuvo likęs darbas tik šventomis dienomis. Ji turėdavo atlikti moterys ir vaikai. O nuo 1694 Gudgalio dv. (Upytės paviete) lažininkai turėjo net nuo ketvirčio lažinio valako eiti į darbą su antrininku po 3 d. sav. (nuo Šv. Jurgio iki Visų Šv.), ‚su kuo dvaras lieps'. ‚Kitu laiku turi eiti į darbą po vieną'. Kas sav. turėjo paeiliui eiti dvare sargybas, tris kartus per metus važiuoti Rygon ar Vilniun pastotes, mokėti činšo net 6 liet. kapas (= 360 gr.), nuo kiekvieno ‚dūmo' duoti po 10 grįžčių šukuotų linų. Panašios prievolės lažininkams 1708 nuo ketvirčio valako buvo ir Pašilupio palivarke (Veliuonos vls.). Tik čia buvo dirbama vasarą be antrininko, o žiemą kas sav. tik dvi d., ‚gvoltų per metus du kartu rugių piauti, kartą vasarojaus piauti, vieną kartą šieno piauti'. Pastotės buvo po kartą į Tilžę ir į Vilnių. ‚Činšo kasmet nuo ketvirčio po 25 grašius šilingėliais'.

XVIII a., po didžiojo maro, buvo pastebėta dvarininkų tendencija, kai tiek daug lažininkų išmirė, likusiems užkrauti daugiau lažinių dienų. Vis dažniau valstiečių valakai buvo skaldomi, ir iš ketvirtadalio

reikalaujant pilnos normos. Kartais net iš aštuntadalio valako reikėdavo atlikti ponui visą lažinę tarnybą. Bažnytinių žemių valstiečiai paprastai turėjo gerėlesnes l. sąlygas. Žemaičių vyskupai (nuo M. Giedraičio) buvo išleidę bažnytinių valstiečių pareigoms apibrėžti taisykles, kurių klebonai turėjo laikytis. Keletas bylų yra žinoma iš 1676–77, kai vysk. vizitatoriai rasdavo nukrypimų nuo taisyklių, didinant l. Bet ir bažnytinėse žemėse lažininkai turėdavo nemaža prievolių. Vilniaus vysk. priklausančio Šešuolių dv. lažiniai valstiečiai, be činšo ir duoklių, turėdavo pagal 1731 inventorių, nuo lažinio valako duoti Vilniaus saikų statinę dėklos avižų, 2 gaidžius, 20 kiaušinių. Tik atodirbiai čia buvo mažesni negu tuo pat laiku privačių (bajorinių) lažininkų: ‚l. kas sav. po 3 d. nuo namų, gvoltų vasarą atidirbti 6, be to, savo dienomis suvežti javus nuo lauko į kluoną ir sukrauti, pievose gvoltu visi rudenį kasmet krūmų iškirsti, rudenį nušienauti ir suvežti; sargybon eiti į Šešuolių dv. po penkis, o kol javai kluone — po šešis, į Kiauklių palivarką visada (sargybon) eiti po keturis iš eilės....

1794 V 7 gen. Kosciuška Lietuvoj ir Lenkijoj sukilusiems valstiečiams skelbė l. dienų sumažinimą. Dirbusieji 5–6 dienas per sav. turėjo gauti 2 laisvas d. per sav. Mažiau l. ėjusiems taip pat buvo siūlomos nežymios lengvatos. Bet prievartinis rusų viešpatavimas nuo 1795 l. tik pasunkino. 1845 Kauno gubernijoje inventorinis komitetas, nustatinėdamas ūkininkų darbą, reikalavo valstiečių pastotes įskaityti į l. dienas. Už kiekvienus pravažiuotus 20 varstų su kroviniu ir 25 varstus tuščiomis turėjo būti skaitoma 1 l. diena su arkliu. Bet, kaip 1849 paaiškėjo, apskritai inventoriniai komitetai priskaičiuodavo lažininkams ir kt. valstiečiams perdaug darbo dienų, neatsižvelgdami į gaištamą laiką ligoje, blogą orą, savo ūkio priežiūrą. Tik baudžiavos panaikinimas sugriovė lažinio darbo sistemą, ir dvarams darbo jėga beliko kumečiai (žr.).

Akty Vilenskoj Komissiji XIV 1888, XXV 1898, XXXV 1910, XXXVIII 1914; *K. Jablonskis*, Istorijos archyvas I, XVI a. Lietuvos inventoriai, 1934; (") Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje I, 1941, 111–113, 138–50, 343; Lietuvos istorijos šaltiniai I, 1955; *J. Kurczewski*, Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska II, 1910; *A. Alekna*, Valstiečių padėtis Bažnyčios žemėse Lietuvoje (Ganytojas 1924, 209–214); *A. Zabko-Protopowicz*, Praca najemna i najemnik w rolnictwie w W. Ks. Litewskiem w wieku XVII 1929; *Z. Ivinskis*, Geschichte des Bauernstandes in Litauen 1933; (") Senosios Lietuvos ūkis (Vairas 1934, nr. 7); (") D. L. Kunigaikščių ekonominė politika savo dvaruose iki XVI a. pusės (Lietuvos Praeitis I, 1940, 5–28). *Z.I.*

Lažečnikov Ivan Ivanovič (1792 – 1869) rusų rašytojas. Buvo Tverės vicegub., cenzorius, mokytojas. Rašė sentimentalias istorines apysakas ir dramas. Jo romaną Ledininiai namai (Ledianoj dom 1835) lietuviškai išvertė M. Januškevičius 1937.

Lažybos 1. dviejų asmenų, tarpusavyje susiginčijusių dėl savo teigimų teisingumo, sutartis, paremta piniginiu ar kitokiu įkaitu ar užstatu. Paprastai l. vykdomos prie liudininkų, kurie perima besiginčijančių rankas, kad tiesai paaiškėjus, laimėjusiam būtų atsilyginta. 2. Derybinė sutartis lenktynėse ar kt., kur laimikis priklauso nuo lygstamojo objekto būsimos sekmės.

Lažinskas Petras (g. 1912 VI 29 Petrapily) kunigas. Augo Pagirių par., Ukmergės aps. Kunigu įšventintas 1936, vikaravo Kauno arkikatedroj, 1937 Kauno širdiečių seserų gimn. kapelionas, 1941 Kauno mokytojų seminarijos kapelionas. Veikė pavasarininkuose (mergaičių s-gos dvasios vadas 1940). Išsp. Būkime blaivūs 1939.

lb (ds. lbs) anglų svaro (pound) santrumpa, kilusi iš romėnų svorio vieneto libra. lb = 453,593 g.

LB Lietuvių Bendruomenės santrumpa.

L.c. (lot. loco citato) cituotame šaltinyje, veikale.

Ld., Ltd. anglų kalboje Limited (žr.) santrumpa.

LDF Lietuvos Darbo Federacijos (žr.) santrumpa.

LDI Lietuvių Dailės Instituto (žr.) santrumpa.

LDP Lietuvos Demokratų Partijos (žr.) santrumpa.

LDS 1. Lietuvos Darbininkų Sąjungos (žr.) santrumpa; 2. Lietuvos Dviratininkų Sąjungos (žr.) santrumpa.

LE Lietuvių Enciklopedijos santrumpa.

Lea žr. Leja.

Lea Anglijos upė, Temzės intakas, įteka ties Londonu, 75 km ilgio.

Lea Henry Charles (1825–1909) JAV istorikas medievistas. Kilęs iš kvakerių, sūnus Filadelfijos leidyklos savininko, ilgus metus (1851–80) buvo leidyklos vedėjas. Šalia šio darbo, atsidėjo Europos viduramžių bažnyčios istorijai ir pagarsėjo inkvizicijos veikalais: A History of Inquisition of Middle Ages, 3 tt., 1888; A History of Inquisition of Spain, 4 tt., 1906–07; The Inquisition in Spanish Dependencies 1908. Jo veikalai pirmiausia vertingi plačia doku-

mentacija. Tačiau autodidaktas mokslininkas, be to, sąmoningai vengęs susipažinti su savo laiko istorine literatūra, nesugebėjo pakankamai įsigilinti į vaizduojamo laiko dvasią ir iš jos aiškinti faktus. Tad jo veikalai, kuriems negalima ginčyti didelės mokslinės vertės, susilaukė vis dėlto aštrios kritikos, ypač iš katalikų pusės. Iš L. milžiniškoj bibliotekoj, pavestoj Filadelfijos univ., surinktų rankraščių A. C. Howland išleidọ veikalą: Materials Toward a History of Witchcraft, 3 tt., 1939.

E. S. Bradley, H. Ch. L. 1931. *J.J.*

Leacock Stephen Butler (1869–1944) Kanados rašytojas humoristas, 1908–36 McGill univ. ekonomikos prof., reiškęsis savo specialybės veikalais, bet visų pirma žinomas kaip humoristas. Humoristiniai jo raštai: Nonsense Novels 1911, Behind the Beyond 1913, Frenzied Fiction 1918, Winnowed Wisdom 1926, Humour and Humanity 1937. Autobiografinis fragmentas The Boy I Left behind Me 1945.

Leadville JAV mst. Kolorado valstybėje, Arkanso aukštupio slėny, 80 mylių į p.v. nuo Denverio; 4081 gyv. (1950, 1880 — per 15.000). L. yra Uolų kalnuose, 3100 m nuo j.l., srityje, kurioj iškasama aukso, sidabro, vario, švino, molibdeno, geležies rūdos, bismuto ir mangano. Molibdeno kasyklos, kurios yra jo priemiestyje Climaxe, yra vienos iš produktingiausių pasaulyje. Aptikus čia 1859 aukso, greit išaugo jo ieškotojų mstl. Oro City, kuris po 2 metų tapo didžiausiu Kolorado teritorijos mst. Auksui greit išsisėmus, mst. apmirė, jo gyventojų daugumas išvažinėjo. Tačiau 1874 buvo aptikta sidabro ir švino. Mst. vėl atgijo jau kitu (nuo 1878), L. vardu ir kurį laiką buvo didžiausiu pasauly sidabro kasyklų centru.

Leahy William Daniel (g. 1875) amerikiečių admirolas ir diplomatas. Baigęs Annapolio jūrų karo mokykla 1897, dalyvavo Ispanijos - Amerikos kare, Filipinuose, Meksikos baudžiamojoj ekspedicijoj (1916) ir I pas. kare. 1936 gavo admirolo laipsnį. 1937 paskirtas laivyno operacijų vadu, 1939 Puerto Rico gubernatorium, 1940–42 ambasadorium Vichy vyriausybei Prancūzijoje (parengė Š. Afrikos atsiskyrimą nuo Petaino Prancūzijos). 1942–48 buvo štabo viršininkas prie prezidento. 1944 paketas penkių žvaigždžių admirolu. Parašė knygą I Was There 1950, kur yra atsiminimų iš Jaltos ir Potsdamo konferencijų.

Leamington, Royal L. Spa, Anglijos mineralinio vandens kurortas, prie Leam upės, 30 km į p.r. nuo Birminghamo; 36.730 gyv. (1952). Geležingo, sūraus, sieringo vandens versmės, didelės sanatorijos, parkas, teatras. L. yra vienas žymiausių ir puošniausių Anglijos kurortų.

L. lietuviai. Kelios lietuvaitės atvažiavo dar 1946, o 1947 — 1 šeima ir apie 100 vyrų, kurie įsikūrė Bishops Tachbrook žemės ūkio stovykloje ir dirbo daugiausia žemės ūkyje. 1951 liko tik 26 lietuviai. J. Bielinis 1948 X 24 įsteigė D. Britanijos lietuvių s-gos skyrių, kuriam vadovavo N. Mockus, vėliau M. Jarašūnas, Pr. Žutautas, A. Latvėnas. M. Jarašūno vadovaujamas scenos mėgėjų būrelis pastatė L. Kokliо parašytus veikalėlius Iš tremties laisvon tėvynėn ir Paparčio žiedą laiške. Veikė J. Šulco vadovaujamas sporto klubas Briedis. Religinius lietuvių reikalus aptarnaudavo kun. P. Kairiūnas, vėliau kun. B. Pacevičius. *K.Brn.*

Leandras (apie 534 Kartaginoj — 600 ar 601 Sevilijoj) šventasis (II 27), atvertęs iš arijonizmo į katalikybę tuolaikinius Ispanijos valdovus vestgotus. Atvertęs karalaitį šv. Hermenigildą (žr.), buvo jo tėvo Leovigildo ištremtas iš Ispanijos. Grįžęs iš tremties, L. atvertė katalikybėn karalių Rikoredą ir visą Ispaniją. L. veikalai prieš arijonus žuvo. Išlikę asketiniai raštai išsp. J. P. Migne, Patrologia latina 72. Ispanijoj laikomas Bažnyčios Daktaru.

Lear žr. Lyras.

Lear Edward (1812–88) anglų humoristas ir dailininkas. Vienas žymiausių vad. nonsense verse atstovų savo knygomis A Book of Nonsense 1846, Nonsense Songs and Stories 1871 ir t.t. Didelis keliautojas, išleido kelis kelionių pasakojimus, kuriuos pats iliustravo.

A. Davidson, E. L. 1939.

Léautaud Paul (1872–1956) prancūzų rašytojas, žurnalistas ir teatro kritikas. L. iškilo 1900 kartu su Van Bever išleisdamas Les Poètes d'Aujourd'hui antologiją. Toliau jis garsėjo savo kandžiomis ir gyvai parašytomis teatro kritikomis, Maurice Boissard vardu ištisus 30 metų skelbtomis Mercure de France žurnale. Šios kritikos, kiti raštai (Le Petit Ami 1913, Passe-temps 1929, Propos d'un jour 1947, periodikoj paskelbti dienoraščio fragmentai etc.) ir ypač asmeninė laikysena visuomenėje sukūrė L. legendą ir pelnė jam oficialaus ciniko titulą. Santykių su motina (kuri nenorėjo nieko apie jį girdėti) poveikyje L.

pamažu tapo absoliučiu mizantropu: ilgus metus L. išgyveno savo Fontenay-aux-Roses viloje tik kačių ir šunų draugystėje, su jais miegodamas, valgydamas ir juos laidodamas savo sode. Lankstaus ir gyvo proto, gabus stilistas, cinikas ir moralistas à la Chamfort, L. vėlesniojo periodo raštuose ir pasisakymuose, besistengdamas nunuoginti kitus ir save patį, pasiekia kraštutinę ribą, ir jo cinizmas virsta ekshibicionistine manija. *A.Č.*

Leavenworth JAV mst. Kansas valstybėj, prie Missourio upės, apie 45 km į š.v. nuo Kansas City; 20.579 gyv. (1950). Plačios žemės ūkio srities centras su malūnais, pieninėmis, skerdyklomis ir įvairia kitokia pramone. 1923 įkurta Marijos kat. kolegija mergaitėms. Fort L. (į šiaurę nuo miesto) yra seniausias amerikiečių fortas prie Missourio; jis paverstas kalėjimu.

Leavitt Henrietta S. (1868–1921) amerikiečių astronomė, dirbusi Harvardo observatorijoje. Betyrinėdama Magelano mažojo ūko kintamąsias žvaigždes, ji pastebėjo, kad juo šviesesnė kefeidų tipo žvaigždė, juo ilgesnis jos šviesos kitimo periodas. Tuo būdu buvo rastas kelias iš šviesos kitimo periodo apskaičiuoti žvaigždžių nuotolius. Vėliau prie to darbo prisidėjo Harlow Shapley ir galutinai formulavo dėsnį, šiandien žinomą ‚periodo šviesumo dėsniu'. *R.Zlb.*

Lebanon 1. keleto JAV miestų ir miestelių vardas. Iš jų didžiausias (1950 buvo 28.156 gyv.) yra Pensilvanijoj, 37 km į š.r. nuo Harrisburgo. Didelės geležies rūdos tirpyklos, plieno liejyklos. Prie miesto yra geležies rūdos (magnetito) kasyklos, kurios veikia nuo 1740.

2. Žr. Libanas.

Lėbartas Jurgis (apie 1880–?) klaipėdiečių lietuvių veikėjas. Kilęs iš ūkininkų, prieš I pas. karą reiškėsi kaip spaustuvininkas ir leido lietuvių kalendorių. Veikliai dalyvavo rinkiminėj Lietuvninkų skyrimo draugijoje ir 1911–14 buvo šios draugijos organo Apžvalgos dalininku. Kaip M. Lietuvos tautinės tarybos narys, drauge su kitais 1918 XI 30 pasirašė tarybos parengtą pareiškimą, kuriuo buvo reikalaujama M. Lietuvą atskirti nuo Vokietijos ir priskirti prie Lietuvos. 1922 kaip ‚lietuvninkų atstovas' rudenį vyko į Paryžiaus konferenciją su J. Aukštuolaičiu ir vokietininkais, freištato šalininkais, tačiau pačios konferencijos metu nuo jų atsimetė, prisidėjo prie Lietuvos delegacijos ir tokiu manevru suardė freištatininkų planus. Ruošiant 1923 sukilimą, L. buvo vienas iš drąsiausių jo veikėjų ir įėjo į Vyriausiąjį Gelbėjimo Komitetą (antruoju v.pirm.). Buvo prancūzų okupacinių organų suimtas ir tardomas, bet ir toliau krašte vedė agitaciją nusikratyti prancūzų uždėtos okupacijos. Sukilimo metu aktyviai dalyvavo kovose Klaipėdos mieste. Buvo Lietuvių susivienijimo Klaipėdos krašte centro valdyboj, 1924–39 šaulių XX rinktinės valdybos ir tarybos narys. Daug metų šilutės geležinkelio stotyje L. laikė bufetą. Vokiečiams užėmus Klaipėdos kraštą, 1939 pasitraukė į Lietuvą (Palangą), kur jam nuo 1939 VII buvo paskirta 200 lt. mėnesinė pensija. Už nuopelnus Lietuvai 1928 buvo apdovanotas Gedimino ordinu. 1944 vasarą dar buvo gyvas. *M.Nb. ir J.Rsg.*

J. Lėbartas

Lebedà upė Lydos aps., Nemuno deš. intakas, 60 km ilgio; teka į p.r. ir pietus; intakai Voverė, Lebedėlė, Kastienė, Žaludė. Kritimas 33 m; baseino plotas 806 km², vid. debitas 5,2 m³/sek.

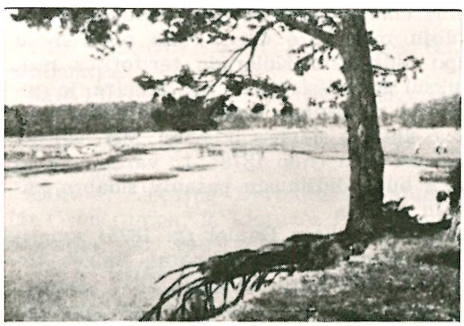

Lebeda

Lebedė (lenk. Lebiedzianka) upelis Augustavo aps., Bebros (Narevo, Bugo, Vyslos) deš. intakas, 16 km ilgio.

Lebedėlė upelis Vosyliškių vls., Lydos aps., Lebedos (Nemuno) deš. intakas, 20 km ilgio.

Lebedev 1. Aleksandr Fedorovič (1882–1936) rusų dirvožemio mokslininkas, podirvio vandenų kondensacijos teorijos rėmėjas; dirbo, kaip kalinys, Baltijos-Balto-

sios jūrų kanalą kasant; išl. Počvennyje i gruntovyje vody 1909 ([4]1936).

2. Piotr Nikolajevič (1866–1912) rusų fizikas, nuo 1900 Maskvos univ. prof. Tyrė trumpų elektromagnetinių bangų ir šviesos spindulių slėgį, kūnų traukos ir šviesos spindulio slėgio santykį (pataręs taikyti kometų uodegų teorijai), rezonatorius.

Lebedys Jurgis (g. 1913 Devynduonių k., Gudžiūnų vls., Kėdainių aps.) lietuvių literatūros istorikas. 1931 baigė Panevėžio mokytojų seminariją ir stojo lituanistikos studijuoti į VDU hum. mokslų fak. Baigęs 1935 studijas ir atlikęs karinę prievolę, nuo 1937 mokytojavo Utenos gimn. (su pertrauka pirmuoju bolševikmečiu, kai buvo Skuodo gimn. dir.). Studentaudamas priklausė ateitininkų Šatrijos d-jai, bet vėliau pasuko į kairę. Likęs Lietuvoje, docentauja VU, 1953 VI 26 apgynęs mokslų kandidato laipsniui gauti disertaciją apie Simoną Stanevičių. Nepriklausomybės metu vos pradėjęs reikštis (Kraševskio lietuviškoji trilogija 100 metų perspektyvoje, Židiny 1940, nr. 4, 437–452), L. yra išaugęs į kruopštų senesniosios lietuvių literatūros istoriką. Paskelbė monografiją Simonas Stanevičius 1955, yra vienas iš K. Korsako redaguojamos Lietuvių literatūros istorijos (I t. pasirodė 1957) autorių, paruošė tekstų rinkinį Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a., išleistą 1956, o prieš tai išleido S. Stanevičiaus Pasakėčias 1948 ir Dainas žemaičių 1954. Iš straipsnių suminėtina ‚Simano Daukanto biblioteka' (Lietuvių literatūros inst. darbuose I, 1947). Su K. Korsaku redagavo Lietuvių literatūros istorijos chrestomatiją 1957.

Lebedžiai mstl. ir (anksčiau) valsčiaus centras, prie buv. Vilniaus–Minsko vieškelio, 12 km į v. nuo Maladečinos. 1866 buvo 1099 gyv., 182 gyv. namai. 1931 L. valsčiuje buvo 9636 gyv., 1702 gyv. namai. Valsčiaus įstaigos, mokykla, paštas, policijos nuovada. Pirmąją medinę Marijos Gimimo kat. bžn. buvo 1476 pastatęs Aleksandras Alšėniškis, Algimanto sūnus. 1809 bažnyčiai sudegus, nauja pastatyta 1847 klebono Novickio rūpesčiu. Vasarą L. bažnyčia gausiai tikinčiųjų lankoma dėl stebuklingais laikomų šaltinių. Radvilos XVI a. buvo pastatę L. mūrinę kalvinų bažnyčią, bet jau po 1704 prie jos nebebuvo nuolatinio kunigo. Be to, yra cerkvė.

Senovėj L. buvo Alšėnų kunigaikščių nuosavybė. Alšėnų kng. Jurgio sūnus Aleksandras gavo L. iš tėvo palikimo ir buvo vadinamas L. kunigaikščiu. Jo sūnus Povilas, Lucko ir Vilniaus vyskupas, paskutinis šios giminės įpėdinis, 1542 L. užrašė Žygimantui Augustui. 1558 L. teko Radviloms, 1709 perėjo užstato teise Aleksandrui Sapiegai. 1827 L. įsigijo St. Radzišev-skis, o iš jo nupirko vysk. Jonas Civinskis, vėliau L. užrašęs savo giminaičiams.

Cz. Jankowski, Powiat Oszmiański I–IV, 1896–1900; *M. Baliński,* Starożytna Polska IV, 1886; Słownik Geograficzny V, 1886; Rocznik Statystyczny 1931. *V.Klb.*

Lebelių I durpynas Akmenės vls., Mažeikių aps., 153 ha, 2,9 m gylio, mažo sudurpėjimo. Pelkė 186 ha, aukštutinė.

Lebeniškiai bžk. Vabalninko vls., Biržų aps., 4 km nuo Vabalninko–Panevėžio plento, apie 8 km į p.v. nuo Vabalninko; apie 300 gyv., beveik vieni rusai. Kaimą supa krūmynai ir trakai, Žaliosios Girios atšaka. 1863 sukilimo laikais apylinkėj veikė Juozapo Vadopalo būrys. Kadangi tas būrys dažnai lankydavosi bei ilsėdavosi trakuose esančiame L. k. ir iš ten, remiami vietos gyventojų, sukilėliai darydavo netikėtus rusų puolimus, tai po sukilimo rusų valdžia visus L. gyventojus, apie 40 šeimų, ištrėmė į Rusiją, o kaimą apgyvendino rusais, kuriems pastatė ir cerkvę. Kaime nepaliko nė vieno lietuvio. Atkeltieji rusai buvo prasti ūkininkai, daugiau vertėsi girnų kalimu, akmenų tašymu ir pn., o ypač valdiško miško vogimu. Šeimose dalindamiesi žemę, ūkius labai susmulkino. Daugelis prasigėrė. Nepriklausomybės metais vos keli (5 ar 6) ištremtųjų lietuvių įpėdiniai atgavo savo tėviškių ūkius; kitų grįžusiųjų ūkiai buvo perėję į ‚trečiąsias' rankas. *A.Vdp.*

Lebensonas 1. Abraomas (1794 Vilniuje — 1878 ten pat) žydų poetas. Gyveno Mikailiškėse (dėl to buvo gavęs Mikailiškio pravardę) ir Ašmenoje, kur vertėsi prekyba. Vėliau Vilniuj nuo 1849 mokė rabinų mokykloj. Pirmąjį eilių rinkinį 1822 paskyrė grafui Tiškevičiui. Garso sulaukė Šventosios kalbos giesmėmis (šire sefat kodeš) I–III, 1842–69 ([2]1895). Laikomas hebrajų poezijos atgimimo Rusijoj pradininku. Su J. Benhaku paruošė vokiškai S. Testamento vertimą, aprūpino komentarais ir greta hebraiško teksto išl. 1848–53 (17 tt.).

2. Miša Juozas (1828 Vilniuj — 1852 ten pat) (1) sūnus, poetas. Studijavo Berlyne, kur klausė Schellingo paskaitų, palinkdamas į panteizmą. Hebraiškai vertė Šilerį, Goethę, Heinę, Homerą, Horacijų

Mickevičių ir kt. Pagrindinė jo lyrikos knyga Siono dukters dainos (Šire bat Sion) 1851 (²1869). Gilus pesimizmas bei tragizmas būdingi jo lyrikai. 1924 išleistas pilnas jo raštų rinkinys ir laiškai.

M. Waxman, A History of Jewish Literature III, 1936. *P.Plk.*

Lebensphilosophie (vok. ‚gyvatos filosofija') vitalistinės filosofijos kryptis, XIX ir XX amžių sąvartoje ypačiai pasireiškusi Vokietijoj ir dėl to savo vokiškuoju vardu paprastai vadinama ir kitose kalbose. L. buvo reakcija prieš pozityvistinį materializmą ir iš dalies grįžimas į romantizmo epochai būdingą būties ir žmogaus sampratą. Prieš materializmą ir mechanizmą L. akcentavo gyvatos savitumą bei spontaniškumą. Be vitalistinės metafizikos, L. buvo būdinga savo antiintelektualistine pažinimo samprata, pergyvenimo, jausmo, intuicijos iškėlimu. Daugelis šios krypties filosofų plėtojo žmogaus esminio istoriškumo tezę, prieidami reliatyvizmą. Vokietijoj L. atstovai buvo F. Nietzsche, W. Dilthey, G. Simmel, grafas H. Keyserling, L. Klages, iš dalies M. Scheler. Prancūzijoj būdingiausiai L. tendencijas savitoj sistemoj išreiškė H. Bergson. Anglosaksų filosofijoj L. gimininges tendencijos reiškėsi pragmatizmo (žr.) vardu. Žr. suminėtuosius filosofus atskirai.

H. Rickert, Die Philosophie des Lebens ²1922; *G. Misch,* Lebensphilosophie und Phänomenologie 1928.

Lebenstedt Vokietijos vietovė į š. v. nuo Hannoverio. Pirmieji lietuviai L. apsigyveno 1941. Tai buvo asmenys, kurie išvyko iš Lietuvos, pasinaudodami Vokietijos – Sov. Rusijos repatriacine sutartimi. Vėliau atsirado ten ir lietuvių karo belaisvių bei prievarta darbams atvežtų. Beveik visi lietuviai dirbo Hermann Göring fabrikuose. Karui pasibaigus 1945 L. buvo apie 1000 lietuvių. Gyveno privačiuose butuose. Kadangi britų karinė administracija rągino svetimtaučius burtis į stovyklas, tai 1946 VI lietuviai persikėlė į vieną miestelio gatvę, Am Dachsgraben, ir tuo būdu L. įsisteigė lietuvių stovykla ‚Konkordija'. Stovyklą administravo stovyklos komitetas (pirm. K. Kikutis), kuris rūpinosi ir tautiniais–bendruomeniniais lietuvių reikalais. Kai 1947 IV UNRRA norėjo perkelti lietuvius iš privačių butų į barakus, beveik visi paliestieji nesutiko keltis, atsisakė UNRRA globos ir liko gyventi kaip gyvenę. Tik nuo to laiko toji jų kolonija jau nebesiskaitė stovykla. LB apylinkė, susiorganizavusi 1947, veikė dar ir 1958. Apylinkės pirmininkais buvo Evaldas Berentas, Kazys Masiliūnas, Jonas Hincas ir Jonas Rupkalvis. 1958 apylinkė turėjo 50 narių. Visi yra įsijungę į vokiečių ūkį, daugumas dirba vietos Hütten A. G. fabrikuose. Susibūrus lietuviams į stovyklą, 1946 buvo įsteigta pradžios mokykla. Stovyklai susilikvidavus, mokykla buvo perorganizuota į vargo mokyklą — lituanistikos kursus, kurie su mažomis pertraukomis veikė dar ir 1958. Mokyklos vedėjais buvo M. Kikutienė, H. Tranelytė, R. Berentas, E. Radzevičienė, J. Stankevičiūtė, Gaidukaitytė, F. Stončienė, K. Masiliūnas, Alg. Bobkaitis, dr. E. Seika, Alb. Šiugždienė, Alb. Nomeika. Tebeveikia ir 1946 įsisteigusi ‚Geležinio Vilko' mišri skautų draugovė (vad. M. Kikutienė, R. Šliažas, A. Bobkaitis, K. Masiliūnas). 1946 Strolia suorganizavo mišrų chorą, kurio vedėju 1958 buvo O. Vitlibas. *Pr. Z.*

Lebenstedto lietuvių vargo mokyklos mokiniai prie Kalėdų senelio (1957)

Leber Julius (1891–1945) vokiečių socialdemokratų politikas, nuo 1924 reichstago atstovas, 1933–37 nacių kalintas, vėliau pogrindinio sąjūdžio prieš Hitlerį dalyvis, po Stauffenbergo pasikėsinimo areštuotas ir sušaudytas. Jo kalbos ir laiškai išleista 1952.

Lebežada Naugarduko aps. Nalibokų girios upelis, Usos (Nemuno) kair. intakas, 15 km ilgio; teka į v. nuo Nalibokų mstl.

Lebioda Michail (m. 1845 Baltojoj Cerkvėj) Volinijoj gimęs tapytojas, prof. Rustemo mokinys Vilniaus univ. meno mokykloje ir Petrapilio meno akademijoje, kur 1841 gavo akademiko laipsnį. Grafo Branickio globojamas dirbo Baltojoje Cerkvėje portretus ir religinius pav.

P. Galaunė, Vilniaus meno mokykla 1928; *T. Bieliński,* Uniwersytet Wileński II, 1899–1900, 749; *Thieme-Becker* XXII, 1928, 503.

Leblanc Maurice (1864 – 1941) prancūzų kriminalinių romanų rašytojas. Daugiausia

jis pasakojo savo sukurto Arsenijaus Lupeno, vagies džentelmeno, nuotykius. Keturi šių romanų buvo A. Barčiaus ir lietuviškai išversti (1929).

Le Blon Jakob Christof (1667 Frankfurte a. M. — 1741 Paryžiuj) tapytojas ir raižytojas. Remdamasis Newtono spalvų mokslu, 1711 surado metodą spalvuotiems raižiniams gaminti.

Le Bon Gustave (1841 – 1931) prancūzų gydytojas, pozityvistinės krypties sociologas. Daug keliavo, buvo Indijoje ir domėjosi archeologija. Iš jo gausių socialiniopsichologinio pobūdžio raštų ypač didelio pasisekimo sulaukė jo ‚minių psichologija' (Psychologie des foules 1895). ‚Minios siela' esanti žemesnio lygio psichinė būsena, kurioje aukštesnes dvasios galias nustelbia instinktai ir jausmai. Minia ypač stokojanti intelektualinio prado, užkrečiamai veikianti individą, silpnindama jo kritinį įžvalgumą bei dorinę laikyseną. Minia, savo prigimtimi patologinė, tolydžio įgaunanti daugiau įtakos, grasindama sužlugdyti visuomenę. Laimei, ji lengvai leidžiasi vadovaujama, todėl ateitis priklausysianti nuo to, ar atsiras sumanių vadų vadovaujančiose vietose. Tuo Le B. pajudino platų klausimą, radusį atbalsio J. Ortega y Gasset ir W. Röpke veikaluose. Sociologai Le B. laiko paviršutinišku vulgarizatoriumi ir jam prikiša, kad jis sujaukęs sąvokas — ne tik neskyręs minios nuo masės, bet dar jas suplakęs su tauta, rase, klase ir pn. Veikalai: L'Homme et les sociétés 1886, Les monuments de l'Inde 1894, Les lois psychologiques de l'évolution des peuples 1894, Psychologie des foules 1895, Psychologie du socialisme 1898, Psychologie de l' éducation 1902, La Révolution française et la psychologie des révolutions 1922.

Picard, G. Le B. et son oeuvre 1909. *K.J.Čg.*

Le Bourget Paryžiaus š.r. priemiestis; apie 8000 gyv. (1956). Prie jo yra Paryžiaus aerodromas, vienas pirmųjų ir svarbiausiųjų Europoje, pagarsėjęs civilinės aeronautikos istorijoj žymiais skridimais, pvz. 1927 jame nutūpė Atlantą perskridęs Lindbergas, juo naudojosi daug garsiųjų įvairių tautų lakūnų.

Lebret Louis-Joseph (g. 1897) prancūzų domininkonas. Iš pradžių tarnavo laivyne, kol 1923 įstojo į domininkonus. Tarptautinio socialinio sąjūdžio Économie et humanisme organizatorius (nuo 1941).

Lebrun 1. Albert (1871–1950) Prancūzijos prezidentas 1932–40. Iš profesijos kalnų inžinierius, nuo 1900 parlamento atstovas, nuo 1920 senatorius (nuosaikus dešinysis), 1931–32 senato pirmininkas, 1932 išrinktas prezidentu, 1939 vėl perrinktas, Prancūziją užėmus vokiečiams, 1940 VII 11 atsistatydino ir savo įpėdiniu paskyrė maršalą Pétainą.

2. (Le Brun, de Bruyn) André Jean (1737 Paryžiuje — 1811 Vilniuje) prancūzų skulptorius, klasicistas, Pigalle mokinys. 1756 gavo Paryžiuje karališkoje akademijoje Grand Prix. 1759 dirbo Académie de France Romoje, kur sukūrė S. Carlo al Corso bžn. Juditos statulą, 1766 kardinolo Ferroni, 1768 pop. Klemenso XIII marmorinius biustus ir kt. 1768 Mme Geoffrin tarpininkaujant stojo Lenkijos – Lietuvos karaliaus Stanislovo Augusto tarnybon Varšuvoje, kur projektavo skulptūrinę karaliaus pastatų dekoraciją. 1772 gavo stipendiją studijuoti Romoje antikės meną ir rinkti motyvus Varšuvos rūmams. 1779 Varšuvoje tęsė skulptūrinius rūmų darbus. L. priskiriamos Lazenkų vilos parko, terasos bei oranžerijos figūros, Belvederio atikos figūros, pokylių salės reljefai. Nuo 1782 rūmų riterių salei padarė 22 portretinius biustus ir Garbės statulą. 1795 baigė Zigmanto I ir Stepono Batoro statulas rūmų rotondai. Lenkijai žlugus L. dirbo Rusijos dvarui Petrapily, daugiausia didiuomenės portretinius biustus. 1804 pakviestas prof. į Vilniaus univ. dėstė skulptūrą tris dienas savaitėje iki mirties. L. klasei Vilniuje priklausė K. Jelskis (žr.), Zeifertas ir kt. Iš Petrapilio Vilniun buvo atsivežęs nemaža savo darbo biustų. Skulptūros kabinete Vilniuje, Bielinskio žiniomis, buvo eilė L. darbų: Petras D., Chodkevi-

A. Lebrun: Heraklio kova su kentaurais (piešinys)

čius, Plioteris, Čartoriskis, Benigsen, Oginskis, jo žmona ir duktė, K. Četvertinskis, Lavinskis, Korsakovas. Gardino muziejuje L. priskiriamas karaliaus Stanislovo Augusto bronzinis biustas (1784), Varšuvos univ. — Vilniaus botanikos prof. J. E. Gilberto biustas. Paties L. portretą nulipdė Jelskis gydytojų salei Vilniuje. L. piešiniai, išlikę Varšuvos univ. bibliotekos grafikos skyriuje, rodo, šalia manieringų-konvencionalių sprendimų, eilę įdomių laisvų kompozicijų atliktų su temperamentu ir fantazija. Be pasisavintų antikės ir Romos baroko elementų, L. atnešė nemaža prancūziškojo dekoratyvinio lengvumo.

J. Bieliński, Uniwersytet Wileński I, 1899, 342–344; *J. Kieszkowski,* Artyści obcy w służbie polskiej 1922, 91–111; *P. Galaunė,* Vilniaus meno mokykla 1928, 99–104; *S. Sawicka,* Nieznane rysunki Andrzeja Le Brun (Biuletyn Historii Sztuki XVI Nr. 1) 1954, 67–97. *P.Rkl.*

3. (Le Brun) Charles (1619–90) prancūzų tapytojas, Liudviko XIV aukščiausio iškilimo epochos meninis diktatorius ir oficialaus absoliutinės monarchijos stiliaus kūrėjas. Meno mokėsi pas Vouet ir Romoje, kur jį buvo pasiėmęs Poussin 1642. Grįžęs iš Romos, dirbo pas Le Sueur, kurio įtaka lengvai pastebima viename iš geriausių L. darbų Le Bénédicité (Louvre). Vaux pilies dekoracijos savo didingumu atkreipė Liudviko XIV dėmesį, ir jam buvo užsakyta 4 milžiniško formato paveikslų serija iš Aleksandro Makedoniečio gyvenimo (dabar Louvre), už kurios įvykdymą L. buvo paskirtas pirmuoju karaliaus tapytoju ir jo paveikslų saugotoju. Sekantieji L. darbai karaliaus tarnyboje buvo Apolono galerija Louvre ir didelės apimties dekoravimo darbai Versailles pilyje (Grande Galerie, Salon de la Guerre ir Salon de la Paix, Escalier des Ambassadeurs), kurie tęsėsi daugiau negu 20 metų. Tapęs Gobelins dirbtuvių direktoriumi, L. padarė projektus garsiosioms kilimų serijoms: Les Éléments, Les Saisons, L'Histoire du Roi, Les Mois ou les Maisons Royales etc. L. žvaigždė nusileido kartu su Colberto mirtimi 1684. Neilgai trukus po to L. vietą užėmė žymiausias jo konkurentas rubensistas Mignard. Antraeilis talentas, bet nepaprastai veržlus žmogus ir geras savo amato žinovas, L. turėjo nemažos įtakos savo amžininkams. Bet toji įtaka rėmėsi ne tiek jo meninėmis kvalifikacijomis, kiek asmenine pozicija (pvz. L. kova su Rubenso šalininkais per akademiją, kurios jis buvo absoliutus šeimininkas), ir dėl to buvo daugiau negatyvinė, skatinanti oficialų režimui pataikaujantį meną. L. tapybos darbai pasižymi milžiniškomis proporcijomis, didingais mostais, bet nedideliu meniniu interesu (skurdžios spalvos, banali kompozicija, realybės jausmo stoka), liudijančiu taip pat menką jo globėjų Liudviko XIV ir Colbert'o meninį skonį.

R. Marcel, L. 1909; *L. Dimier,* Histoire de la peinture française du retour de Vouet à la mort de L. 1926–27. *A.Lc.*

4. Charles François (1739–1824) prancūzų politikas, 1796 Direktorijos metu 500 tarybos pirmininkas, 1799 XI 9 palaikė Napoleono perversmą ir po jo buvo trečiuoju konsulu. 1808 apdovanotas Piacenzos kunigaikščio titulu. 1810–13 Olandijos vietininkas. Jo memuarai išsp. 1829.

5. Elisabeth žr. Vigée-Lebrun, Elisabeth.

Le Cardonnel Louis (1862–1936) prancūzų poetas, kunigas. Visą gyvenimą praleido tolimose parapijose, skelbdamas Evangeliją, ir vienuolynuose, dirbdamas ir medituodamas. 1904 išėjęs eilėraščių rinkinys Poèmes yra poetinis jo paties jaunystės dienoraštis, apimąs laikotarpį nuo pirmųjų brendimo metų ligi kunigystės, kurio būdingiausias bruožas yra jaunystės polėkių ir siekimų mistika. Formos požiūriu šis rinkinys yra parnasinio klasicizmo ir simbolizmo sintezė. Tuo tarpu Carmina sacra 1912 poezijos santykis su šiomis mokyklomis yra žymiai menkesnis. 2 tomai jo raštų išleisti 1929.

M. Coulon, L. Le C. 1936; *A. Mabille de Poncheville,* Vie de L. Le C. 1947. *A.Č.*

Lech Austrijos Tirolio ir vokiečių Bavarijos upė, Dunojaus deš. intakas, 263 km ilgio; teka iš Alpių pro Füsseną, Lechbrucką, Schongau, Landsbergą, Augsburgą ir Ellgau, bendra š. kryptimi; didesnis kair. intakas Wertach. Baseino plotas 4126 km², vid. debitas 120 m³/sek. Dėl didelio kritimo, 1574 m, upė labai turtinga vandens energijos, apie 500.000 kW. Bavarijoje numatytos 42 jėgainės; 1956 pastatyta Rosshaupteno hidroelektrinė, 48.000 kW galingumo, su 15,7 km² kūdra. *S.K.*

Le Chatelier Henri (1850–1936) prancūzų chemikas, nuo 1877 prof. Paryžiuj. 1884 formulavo jo vardu pavadintą cheminių reakcijų vad. mažiausio pasipriešinimo dėsnį, dirbo silikatų chemijoj, išplėtojo pirometrą.

Lechavičius žr. Lekavičius.

Lechoń Jan, iš tikrųjų Leszek Serafinowicz (1899–1956) lenkų poetas, kalbos ir tradicinės eilėdaros požiūriu klasiškiausias

J. Lechoń

naujosios lenkų poezijos atstovas, priklausęs Skamandro sąjūdžiui. Pradžioje daugiau estetas ir ‚tautinių pareigų' priešas, vėliau pasuko į paprastą tradicinį lenkų patriotizmą ir bendrąjį humanizmą. Meilės-mirties ir kūno-sielos problemas spręsdamas L. buvo ir sui generis akademikas absoliutaus pesimizmo nuotaikos. Formos požiūriu kiekvienas L. eilėraščių elementas nuodugniai permąstytas, permatomas ir krištolinis, poeto nuolatinis rūpestis paprastomis nesudėtingomis priemonėmis sukelti stiprius ir nepaprastus efektus. L. kalboje beveik nerandame naujadarų, jo kalbinė medžiaga be ekstravagancijų, kuriomis sirgo kiti jo kartos poetai. Kaip daugelis poetų emigrantų, L. į patriotinę tematiką ypač pasuko paskutiniojo karo ir pokario laikotarpy, dažnai pasaukodamas eilėraščio preciziją, švarą ir formini išdailinimą. Poezijos knygos: Karmazynowy poemat 1920, Rzeczpospolita Babińska 1921, Srebrne i czarne 1924, Lutnia po Bekwarku 1942. L. mirė tragiška mirtimi (nusižudė šokdamas pro vieno Naujorko namo langą). *J.K.*

Lecitinas (gr. lekithos ‚kiaušinio trynys') į vaską panaši medžiaga, randama kuone visuose gyvulių audiniuose, kraujuje, kiaušinio trynyje bei augalų sėklose. Jis gaunamas ekstrahuojant sausus audinius alkoholiu ir eteriu. Cheminiu požiūriu l. yra fosfolipidas (žr.), sudarytas iš dviejų molekulių riebalinių rūgščių, glicerino, fosforo rūgšties ir cholino. Įvairios riebalinės rūgštys, kaip stearininė, palmitininė, oleininė bei linoleinė, gali būti prijungtos prie l. Todėl yra daug l. rūšių, besiskiriančių riebalinių rūgščių pobūdžiu (turinčių skirtingas riebalines rūgštis). Fosforo rūgštis taip pat gali būti prijungta lecitine dvejopai. L., kuriame fosforo rūgštis yra prisijungusi prie pirmos glicerino hidroksilio grupės, vadinamos α–lecitinu, o tas, kuriame ši rūgštis yra prijungta prie antros hidroksilio grupės, vadinamas β–lecitinu. *M.A.Js.*

Lecitinazė enzimas skaldąs lecitiną (žr.). L. yra randamos gyvulių audiniuose, gyvačių nuoduose ir kai kurių bakterijų toksinuose (Clostridium welchii).

Lėcius (vok. Lötzen, lenk. Lec, Łuczany, nuo 1946 Giżycko) po II pas. karo aps. mst., Olsztyno (Allenstein) vaivadijoj. Prie Negotyno ežero š. kranto, iš kurio trumpas kanalas į š. jungia ir Kisainio ež., už jo Dargainio bei Mauro ež. bei natūraliais vandens keliais arba kanalais prisijungtus vandenis. Taip L., būdamas pačiame Mozūrų didžiųjų ežerų centre, yra svarbi garlaivių sustojimo bei turistų pernakvojimo vieta (kasmet per 25.000 vasarotojų). Nuolatinės garlaivių linijos į p. iki Pisz (Johannisburg) ir Rudžany, į š. iki Unguros. Geležinkelio linijos: L.–Ungura, L.–Alecka, L.–Pisz, L.–Kętrzyn (Rastenburg). Miestas, 120 m nuo j.l., 1939 turėjo 11.847 gyv. Veikė apskrities įstaigos, vandens kelių valdyba, žuvininkystės priežiūros centras, gimn., liciejus, žemės ūkio mokykla, lentpiūvės ir laivų statybos įmonė; medžių, javų, galvijų ir žuvų prekyba. Ordino pilies pastatuose įrengtas Mozūrų kraštotyros bei istorijos muziejus. — Į p.v. nuo L., ežerų tarpeklyje, maža, bet strategiškai svarbi tvirtovė Boyen, statyta 1844, atliko svarbų vaidmenį 1915 mūšyje prie Mozūrų ežerų. 1945 L. iš dalies sunaikintas, 1946 perėjo lenkų valdžion, vėl yra aps. miestas. *M.Nb.*

I s t o r i j a. L. gyvenvietė atsirado XV a. pradžioje iš bitininkų šalia Vokiečių ordino būstinės. Pradžioje L. buvo vadinamas

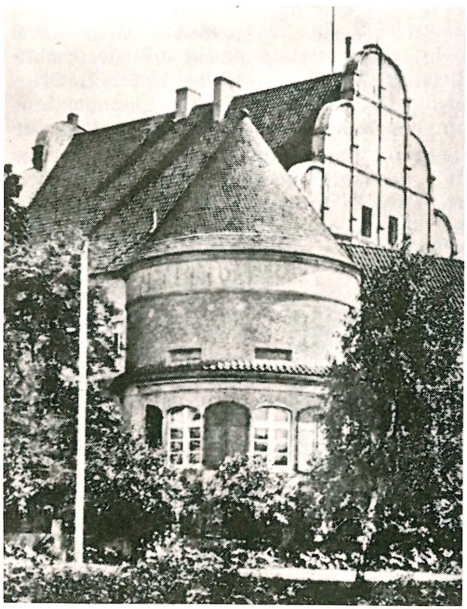

Lėciaus pilis

‚Neuendorf von Leczen', nuo XVI a. tik Leczen. 1475 L. buvo duota privilegija, o 1612 miesto teisės. Kad būtų galima apsaugoti svarbų kelią tarp ežerų nuo Angerburgo (žr.) iki Johannisburgo (žr.), XIV a. buvo pastatyta pilis, kuriai pradžią davė dar vyr. magistras Dietrichas von Altenburg (žr.). Pati L. pilis gynė siaurą žemės sąsmauką tarp dviejų ežerų — Dargainio ir Negotyno. XIV a. lietuviai puldinėdavo kryžiuočių žemes prie L. Ten netoliese 1361 Kęstutis buvo paimtas nelaisvėn. L. pilis, nuo XVI a. stipriai perstatyta ir gavusi įvairių priedų, buvo stačiakampis trijų aukštų blokas, kurio priešpilis buvo atskirtas grioviu. L. įgijo daugiau reikšmės, kai tapo Gumbinės apygardos aps. mst. 1890 buvo 5486 gyv., iš jų 66 katalikai ir 128 izraelitai, o kiti liuteronai.

G. Dehio–E. Gall, Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler, Deutschordensland Preussen, 1952; *E. Wermke,* Bibliographie der Geschichte für Ost- und Westpreussen 1932. *Z.I.*

Leckavà bžk. Mažeikių vls. ir aps., Latvijos pasieny, 10 km į š.v. nuo Mažeikių, prie Ventos; 1923 (su greta esančiu kaimu) buvo 425 gyv. Medinė Šv. Lauryno kankinio bžn. statyta 1785 Adomo Gurskio lėšomis, pakonsekruota 1881 vysk. Beresnevičiaus. 1940 buvo 2237 parapiečiai. L. par. gimė dail. A. Liutkus. 2 km į š. nuo L. Ventos kair. krante yra kalvinų bžn. griuvėsiai. Pirmąją bžn. kalvinai buvo pastatę 1622. Jai 1644 sudegus, Radvila toj pačioj vietoj atstatė naują mūrinę, išsilaikiusią iki XVIII a. pradžios. Netoli L. Griežės dv. (Pabedinskų nuosavybė) nepriklausomybės laikais buvo įtaisytas keltas per Ventą. L. kaime, per 1,5 km nuo Griežės (žr.) piliakalnio, kair. Vadaksties krante, prie Gilupio intako, lankoje yra kalnelis, vad. Šventorėliu. Piliakalnio ilgis apie 150 m, plotis 50 m ir aukštis 8 m. Vakariniame jo šone yra ilga pelkė, greičiausiai anksčiau buvęs platus griovys. Kelias į piliakalnį p. šone. Piliakalnis netyrinėtas, apaugęs drebulėmis. L. liepos mėn. vykdavo garsūs metiniai Jokūbinių turgai, į kuriuos prieš I pas. karą daugelis atvykdavo ir iš Latvijos. Jų vieta buvo didelėje lankoje prie Ventos, kur į ją įteka Vadakstis.

St. Ličkūnas, Mažeikių apskrities piliakalniai (Gimtasai Kraštas 1934, nr. 1, 49).

Lecky William Edward Hartpole (1838–1903) anglų istorikas, gimęs ir augęs Airijoje. Racionalistas ir liberalas, politinę istoriją siejo su socialine istorija. Svarbiausi veikalai: History of the Rise and Influence of the Spirit of Rationalism in Europe, 2 tt., 1865; History of European Morals from Augustus to Charlemagne, 2 tt., 1869; History of England, 8 tt., 1878–90.

Leclair Jean Marie (1697–1764) prancūzų smuikininkas ir kompozitorius. 1729–35 grojo Paryžiaus operoje, o vėliau atsidėjo kompozicijai ir pamokoms. Parašė operą Scylla et Glaucus, operą-baletą Apollon et Climène, Concerti grossi trims smuikams, violai, violončelei ir vargonams, aštuonis trio dviem smuikams ir basui, smuiko duetų ir svarbiausią savo kūrybos dalį — 48 smuiko sonatas su basso continuo. L. laikomas pačiu žymiausiu prancūzų smuiko klasiku. Išėjęs itališką mokyklą, jis sugebėjo sujungti ją su prancūziškais elementais, pareikšdamas individualią šilumą, žaismingumą, lengvumą.

E. Appia, The Violin Sonatas of L. 1950; *M. Pincherle,* J. M. L. 1952. *Iz. V.*

Le Clerc 1. Jean (apie 1590 — 1633) prancūzų tapytojas ir grafikas, Saraceni mokinys, dirbęs savo mokytojo ir Elsheimerio poveikyje. Jo darbai toki panašūs į Saraceni, jog dažnais atvejais labai sunku atskirti. Grįžęs iš Italijos (1622), savo atsivežtais nakties scenas vaizduojančiais darbais turėjo nemažos įtakos tuo metu Nancy gyvenusio Georges de La Tour tapybai.

F. G. Pariset, G. de La Tour 1948, 117 ir tt.

2. (Le C. du Tremblay) François, vad. Père Joseph, žr. Juozapas (13).

Leclerc (de Hauteclocque) Jacques-Philippe (1902–47) prancūzų generolas. 1940 sužeistas ir vokiečių paimtas nelaisvėn, iš kurios pabėgo. Prisidėjęs prie Ch. de Gaulle, 1942 su savo divizija pajudėjo iš Čado pasienio, dalyvavo Tripolio ir Tuniso kovose. 1944 kovojo Normandijoj ir VIII 24 išvadavo Paryžių, o XI 23 Štrasburgą. 1945 IX 2 už Prancūziją pasirašė Japonijos kapituliacijos aktą. 1945 vyr. kariuomenės vadas Indokinijoje, 1946 karo pajėgų gen. inspektorius Š. Afrikoje. Žuvo lėktuvo nelaimėje Alžire. Po mirties pakeltas Prancūzijos maršalu (1952).

A. Dansette, L. 1952.

Leclercq Henri (1869–1945) prancūzų liturgikas ir bažnyčios istorikas, iš pradžių benediktinas, nuo 1924 paprastas kunigas, autorius veikalų: Monumenta Ecclesiae liturgica, 4 tt., 1900–13; Les martyrs, 15 tt., 1903–24; Histoire de Conciles (Hefelės-Hergenrötherio prancūziškas praplėstas perdirbimas, 20 tt.) nuo 1907 ir kt., bend-

radarbis ir vėliau redaktorius Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie.

Lecocq Alexandre Charles (1832–1918) prancūzų kompozitorius, vienas ryškiausių, po J. Offenbacho, prancūzų operetės atstovų. Iš jo apie 50 lengvos melodikos operečių, kurių nemaža dalis susilaukė didelio pasisekimo, ypač išskirtinos Fleur de thé 1868, La fille de Madame Angot 1872, Giroflé-Girofla 1874 (naują versiją 1950 paruošė Th. Troll), Le petit duc 1878, Le grand Casimir 1879 ir kt. Be to, L. parašė kelias operas ir pantomimas, taip pat eilę smulkesnių fort. kūrinėlių ir solo bei choro dainų.

L. Schneider, Les maîtres de l'operette française: Hervé et L. 1924. *K.O.*

L'Eco di Lituania Romoje 1921 leistas (Lietuvos užsienio reikalų ministerijos lėšomis) italų kalba dvisavaitinis politinės informacijos laikraštis.

Leconte de Lisle Charles-Marie (1818–94) prancūzų poetas, Parnaso mokyklos iniciatorius ir klasicizmo tradicijos atgaivintojas. Vaikystę ir jaunystę beveik ištisai praleido gimtoje Réunion saloje. 1837 išvyko į Prancūziją (Rennes) teisės studijuoti. Studijuodamas parašė pirmuosius savo eilėraščius, kurie buvo paskelbti tik 1902 (Premières poésies et lettres intimes). Mokslus baigęs, grįžo į Réunion ir čia vertėsi advokatūra. 1845 galutinai persikėlė į Prancūziją, apsisprendęs tapti rašytoju. Karštas demokratas, L. de L. aktyviai dalyvavo 1848 revoliucijoje. Po 1851 perversmo L. de L. pasitraukė iš aktyvios politikos ir atsidėjo poezijai. Šiam periodui priklauso geriausi jo eilių rinkiniai: Poèmes antiques 1852, 1872 ir Poésies barbares 1862 (1878 leidime šis rinkinys buvo pavadintas Poèmes barbares vardu), kuriuos paskelbus L. de L. tapo neginčijamu Parnaso mokyklos vadu. Trečia reikšmingiausia jo poezijos knyga, Poèmes tragiques, išėjo 1884. 1886 L. de L. buvo išrinktas į Akademiją, kurioje užėmė V. Hugo vietą. Be aukščiau minėtų dalykų, L. de L. paskelbė eilę vertimų (Odes anacréontiques 1861, L'Iliade 1866, L'Odyssée 1867, Hésiode 1869, Théocrite 1869, Eschyle 1872, Horace 1873, Sophocle 1877, Euripide 1855), porą istorinių dalykų (Histoire populaire du Christianisme, Histoire populaire dė la Révolution française 1871 ir plačiai žinomąjį Catéchisme populaire républicain 1872, kuriame jis išdėstė savo religines bei politines pažiūras. Žlugus politiniams 1848 metų idealams, L. de L. užsidarė savo poezijos dramblio kaulo bokšte, nutraukdamas ryšius su tikrove ir laiku. Būdingiausi jo poetinės pasaulėžiūros bruožai yra totalus pesimizmas, senovės meilė ir savojo laiko bei krikščionybės neapykanta. Mėgiamiausios temos — graikų mitologija (Les Plaintes du Cyclope, L'Enfance d'Héraclès), gyvųjų ir ypač mirusiųjų religijų legendos, kuriose jis pasirodo savotiškas mirusiųjų dievų garbintojas (Le Barde de Temrah, Néférou-Râ, Le Rounoïa), barbariškos skandinavų sagos (Le Coeur d'Hialmar) ir tokia pat barbariška didybe alsuojanti civilizacijos nepaliesta gamta (Midi, Juin, La Fontaine aux Lianes, Le Vent froid de la Nuit, Le Someil du Condor). L. de L. poezija kraštutinai objektyvi, šalta, impersonalinė, statiška; forma — griežtai klasiška, simetrinė, be jokių prozodinių nukrypimų, dažnais atvejais kraštutinio estetizmo bei formos kulto išraiška. Gamta, ‚qui se rit des souffrances humaines, ne contemplant jamais que sa propre grandeur', yra ne tik jo nihilistinės religijos dievas, bet ir estetinio idealo simbolis. L. de L. turėjo stiprios įtakos Parnaso mokyklos poetams (Dierx, Heredia, Sully-Prudhome, Coppée), o taip pat ir kai kuriems simbolistams (Verlaine, de Régnier, Tailhade). Šiandien nepopuliarus, beveik visai užmirštas, L. de L. yra vienas didžiausių prancūzų XIX a. poetų.

Ch.–M. Leconte de Lisle

F. Calmettes, L. de L. et ses amis 1902; *J. Vianey,* Les Sources de L. de L. 1908; *E. Estève,* L. de L. 1922; *P. Flottes,* L. de L. 1929. *A.Č.*

Le Corbusier (slapyvardis), iš tiesų Charles-Edouard Jeanneret (g. 1887) šveicarų architektas, miestų planuotojas, architektūros ir urbanizmo teoretikas. Architektūrą studijavo Šveicarijoje, o vėliau Paryžiuj pas A. Perret, Vienoje pas J. Hoffmanną ir Berlyne pas P. Behrens. Nuo 1917 apsigyveno Paryžiuje, kur su A. Ozenfant 1918 pradėjo tapyboje purizmo sąjūdį, bet nuo 1923 tapybos darbų viešumoje neberodė, kol 1938 su-

Le Corbusier

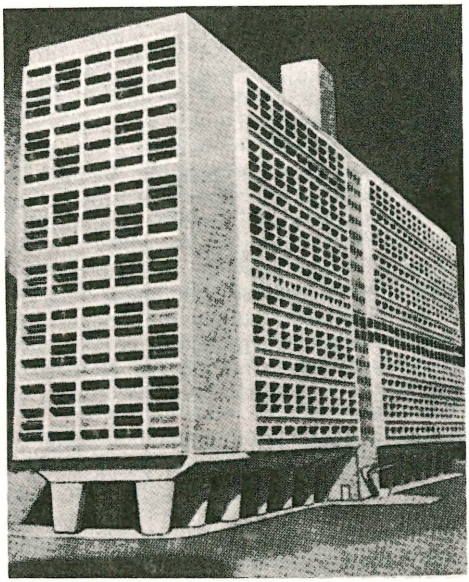

Le Corbusier: gyvenamųjų pastatų vienetas Marseille (modelis)

rengė Züriche apžvalginę 1918–37 tapybos darbų parodą, o kitą parodą 1948 Naujorke. Yra bandęs ir sieninės tapybos (Cap Martin vila 1938–39, Šveicarų studentų namai Paryžiuje 1948), kurioje pasiekė darnios emocinės išraiškos. Visų pirma tačiau Le C. garsas remiasi architektūra, kur jis yra vadovaująs funkcionalizmo krypties atstovas ir vienas pagrindinių moderniosios architektūros kūrėjų. Žymiausi jo architektūriniai bei urbanistiniai darbai: 3 mil. gyv. didmiesčio idealinis projektas 1922, Pavillon de l'Esprit Nouveau Paryžiaus parodoje 1925, Tautų sąjungos rūmų neįvykdytas projektas 1927, Šveicarų studentų namai Paryžiaus Cité universitaire 1932, švietimo ministerijos rūmai Rio de Janeiro 1936, kooperatyvų rūmai Maskvoj 1938, Buenos Aires miesto planas 1939, gyvenamųjų pastatų vienetas Marseille mieste 1945–49, Jungtinių Tautų rūmų Naujorke planas (drauge su kitais) 1946–47, miesto ir savivaldybės pastatų planas Bogotoje 1949, Čandigaro, Pandžabo sostinės, planas ir jo vykdymas nuo 1950 ir t.t. Funkcionalizmo atstovas, Le C. miestų planavimą koordinuoja pagal gyvenimo funkcijas, patogiai išdėstydamas gyvenamąsias, pramonės, prekybos, pasilinksminimų ir kt. sritis. ‚Namas yra mašina, kurioj gyvenama' — yra jo architektūros principas, pagal kurį jis ieško patogumo ir grožio paprastume, tačiau žinodamas, kad miestų humanizacijai pasiekti reikia daugiau negu tik visiško architektūros pavergimo funkcijai. Siekdamas žmogui palikti kuodaugiausia erdvės namais užstatytuose plotuose, Le C. savo pastatuose nedaro patalpų I aukšte — I aukštą skrodžia pastatą palaikančios kolonos bei atramos, o pastato funkcijos prasideda tik II aukšte. Nežiūrint visų praktinių laimėjimų, gal būt didžiausią įtaką moderniosios architektūros raidai Le C. yra padaręs savo raštais, kurie išleisti 5 tomais (1946–52). Iš atskirų studijų žymiausios yra šios: Vers une architecture 1922, Urbanisme 1924, Quand les cathédrales étaient blanches 1937, Sur les quatre routes 1941, La maison de hommes 1942, La charte d'Athénes 1943, Manière de penser l'urbanisme 1947, L'Espace indicible 1947, Modulor 1948. 1920–25 su A. Ozenfant jis leido įtakingą žurnalą L'Esprit nouveau.

S. Papadoki (red.), Le C., Artist, Painter and Writer 1949. *R.Žk.*

Le Creusot vidurinės Prancūzijos pramoningas mst. Burgundijos akmens anglies baseine, arti kanalo (Canal du Centre), jungiančio Luarą su Rone ir Reinu; apie 33.000 gyv. (1956). Le C. yra vienas didžiausių Europoje metalurginės pramonės centrų, su ginklų, automobilių, motorų, mašinų, vagonų fabrikais. Le C. išaugo iš mažo miestelio čia 1836 įsikūrusių Schneider-Creusot Co. ginklų ir kt. metalo dalykų firmos dėka; čia buvo gaminamos ir Lietuvos artilerijai patrankos.

Lectorium (lot.; vok. Lettner, prc. jubé) bažnyčioj uždaryta tribūna, įsiterpianti tarp presbiterijos ir navos, iš kurios buvo skaitoma evangelija. L. pasirodė XIII a. didelėse gotinėse katedrose. Chartres, Hal-

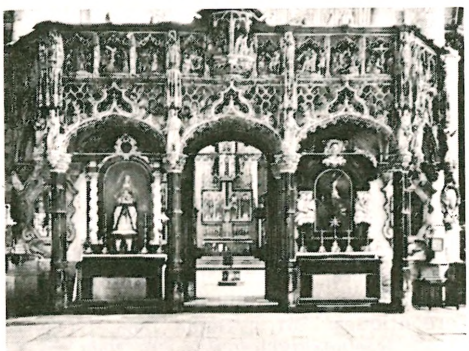

Lectorium: Lier, St. Gommarus (Belgija), 1535–40

berstadto, Naumburgo, Mainco katedrų l. fasadai į navos pusę turėjo aukščiausios vertės gotikos skulptūros kūrinių, vaizduojančių Kristaus kančios scenas. Vėlyvosios gotikos l. iš XV–XVI a. išliko Belgijoje ir Prancūzijoje, šiųjų fasadai prasiveria anga, pro kurią galima matyti altorių. Vėlesni amžiai l. nestatė, o senuosius daugumoje išgriovė. Chartres ir Mainco l. skulptūrų teliko fragmentai muziejuose. *P.Rkl.*

Lęczyca žr. Lenčica.

Leda graikų mitologijoje Spartos karaliaus Tindarėjaus žmona. Zeusas gulbės pavidalu susituokė su L., kuri pagimdė du kiaušinius, iš kurių gimusi Elena, Klitemnestra ir dioskurai Kastoras ir Polideukas. Pagal kitą sakmės variantą tik Elena ir Polideukas yra Zeuso, o Kastoras ir Klitemnestra yra L. ir Tindarėjaus vaikai.

G. Catinella, Il mito di Leda e l'uovo di Elena 1937; *K. Kerényi,* Die Geburt der Helena 1945.

Ledai (ag. ice cream) plačiai vartojamas sušaldytoje būsenoje maisto produktas, kurio sudėtin įeina pienas ar grietinė, cukrus, vaisiai ar jų sultys, kiti prieskoniai ir dažylai. Seniau l. daugiausia buvo vartojami kaip skanėstas karštomis vasaros dienomis, dabar dėl aukštos maistingumo vertės l. daug kur vartojami kaip nuolatinis patiekalas per visus metus. Italai laikomi l. išradėjais, nes Italijoje ledai pradėti gaminti jau XVII a. Ledų yra labai daug rūšių, bet juos galima skirstyti į dvi pagrindines grupes: vandeniniai ir grietininiai. Vardą gauna daugiausia nuo vaisių ar prieskonių, esančių jų sudėtyje, pvz. citrininiai, apelsininiai, žemuoginiai, kavos, šokolado, vanilos ir t.t. Seniausias gamybos procesas, kuris dar ir dabar plačiai vartojamas namų gamybos l., yra toks: ledams gaminti produktai, kaip grietinė, cukrus ir kiti sudedama į metalinį cilindrinį indą, kuris įstatomas į medinį kubilą, į kurį dedama sluoksniais gabalinio ledo ir rupios valgomos druskos gauti šaldomam mišiniui. Tada produktai metaliniame inde sukami bei maišomi, kol susidaro homogeninė tiršta tyrė. Pramoniškai l. gaminant, pienas, grietinė ir cukrus sudedama į didelį indą-tanką, ir šildymu pasterizuojama ir gerai sumaišoma; tada vamzdžiais pervarius į homogenizatorius, riebalų dalelės susmulkinamos, ir dar šilta tyrė siunčiama į šaldomąjį indą, kur tyrė šaldoma, kol pasidaro tepamos konsistencijos. Čia pridedama vaisių, riešutų ar kitų prieskonių, nelygu kokius ledus norima pagaminti, ir gerai sumaišius supilstoma į formas ar indus. Tada indai sandėliuojami šaldomose patalpose 10–20°C, iš kur paleidžiami į rinką. *E.Bnk.*

Ledainė patalpa ledams sukrauti ir produktams šaltai laikyti. Jau senovės egiptiečiai mokėjo vėsinti daiktus, garindami vandenį jų paviršiuje. Aleksandras D. (IV a. pr. Kr.) laikė sniegą iškastuose grioviuose vynui laikyti. Ilgainiui žmonės išmoko išlaikyti žiemos ledą iki vasaros karščių, saugodami jį ledainėse. Lietuvoje, miestuose ir dvaruose, l. buvo įrengiamos žemėn įkastuose rūsiuose su storomis sienomis ir gerai izoliuotomis lubomis. Tam tikslui

Ledainė (su klėtimi viršuje) Cirkliškių dvare, prie Švenčionių, projektuota arch. L. Stuokos-Gucevičiaus

naudojo spalius, eglišakius, samanas. Paprastos kaimo l. buvo pavėsingoje vietoje žemėje iškastos duobės, uždengtos eglišakių krūva. Įtaisydavo griovelius tirpstančio ledo vandeniui nutekėti. *J.Gbt.*

Ledakalnis kalnas Saldutiškio vls., Švenčionių aps., 3 km į r. nuo Kirdeikių bžk., tarp Linkmeno, Ukojaus ir Alksnaičio ežerų, apie 160 m nuo j. l.; kalnas nėra aukštas, bet visai plikas; iš jo viršūnės platūs vaizdai ligi Daugėliškių aukštumų (15 km). Nuo jo matyti į visas puses keliolika ežerų. Tarp ežerų kalvotas žemės paviršius daugely vietų apaugęs miškais. Turistiniu atžvilgiu L. yra viena žymesniųjų Lietuvos gamtoviečių.

Ledas kieta vandens fazė. Vanduo užšąla prie 0°C, suvartodamas 79,4 cal/g pasiėptos šilumos. Vanduo yra didžiausio tankumo prie 4°C, kuris laikomas vienetu; prie 0°C vandens tankis yra kiek mažesnis, O,9999. Vandens molekulė H_2O sudaryta iš 2 atomų vandenilio ir 1 atomo deguonio; be to, vanduo turi $^1/_{500}$ dalį sun-

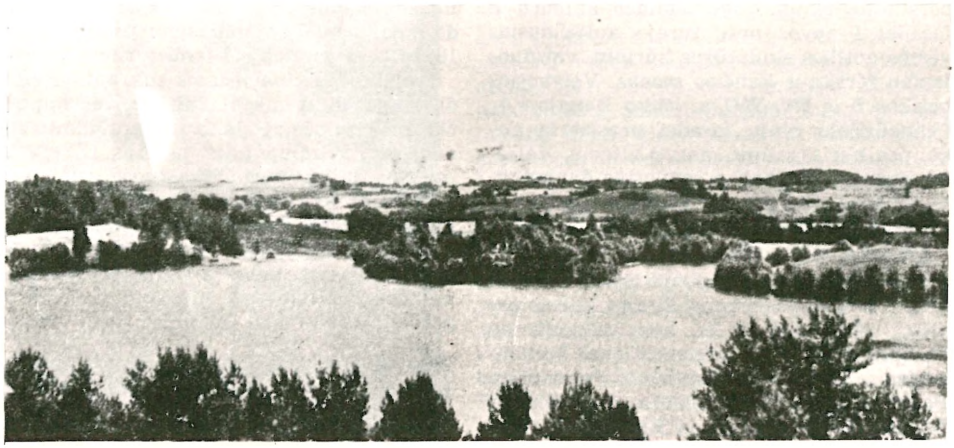

Reginys nuo Ledakalnio

kaus vandens arba deuterio oksido D_2O (žr. Deuteris), kuris turi didžiausią tankį 1,11 prie +11,6°C ir užšąla ties +3,8°C. Dabar nebepalaikoma senoji pažiūra, kad vandens garas yra monohidrolis (H_2O), skystas vanduo — dihidrolis $(H_2O)_2$, ledas — trihidrolis $(H_2O)_3$, nes ji nepadėjo išaiškinti vandens ir ledo tankumo anomalijų.

Kietas l. turi heksagonalinę kristalų struktūrą, tik, skirtingai nuo kitų kristalų, jie nėra suglausti: tarp jų esama tetraedrinių kristalų ir palaidų molekulių. Dėl to l. yra lengvesnis, kaip vanduo: jo lyginamasis svoris ties O°C yra 0,917, ties −10°C 0,912 g/cm³. Vanduo virsdamas l. prasiplečia $^1/_{11}$ savo tūrio. L. iš sūraus vandens yra laisvas nuo druskų, bet susidaro prie daug žemesnės temperatūros, ligi −5°C.

L. r e i k š m ė. Vidurinio ir šalto klimato zonose vanduo būna užšalęs po keletą mėnesių per metus. Tai žymiai veikia gamtą ir žmones. Užšalusi dirva apsaugo medžių šaknis, sulaiko kenkėjų pavojų, teigiamai veikia dirvožemio struktūrą, suteikdama jai laidumo ir poringumo. Užšalę vandenys tinka susisiekimui ir transportui; slidus l. paviršius skatina čiuožimo sportą. Poliariniuose kraštuose iš l. daromi pastatai, ‚l. pilys'. Iš kitos pusės, amžinai įšalusi dirva (ag. permafrost) Kanadoje ir Sibire sulaiko medžių augimą ir žemės ūkį, padaro tundrą, trukdo namų statybą. L. gadina kelius (išpilos), pamatus, sprogdina vamzdžius. Užšalę vandens keliai sulaiko laivininkystę žiemą: net jūros keliai turi pavojų iš plūduriuojančių ledkalnių (ag. iceberg).

Labai svarbus l. vaidmuo geologijoje. Ledynlaikio paliktos moreninės sąnašos sudaro dabartinį Lietuvos paviršių. Panašiai veikia ledynai (žr.) kalnuose, kurie lėtai slenka žemyn, lyg užšalusios upės. Patekęs į uolienos plyšius vanduo užšaldamas išsiplečia ir sprogdina jas: taip l. dalyvauja erozijoje. Ledonešio metu lytys griauna upių krantus, tiltus, kelius, namus, daužo laivus.

L. e ž e r u o s e i r u p ė s e. Kai oras šaltas, aušta vandens paviršius. Pasiekęs 4°C sunkesnis vanduo slenka gilyn, kyla šiltesnis, kol visas vanduo atauštа ligi 4°C: tada prie paviršiaus susidaro šaltesnis sluoksnis, kuris jau nebeskęsta. Ramiame ežerų ar gilių upių paviršiuje, pradedant nuo krantų ar įlankų, pasidaro plona l. pluta, kuri bematant plinta per visą ežerą ar upę, nebent sukliudo bangos: ten gali palikti properšos visai žiemai. L. auga iš apačios, pasidaro 50–70 cm storio, labai retai ligi 1 m. L. danga sulaiko vandens šilumos spinduliavimą, dėl to sulėtėja l. augimas. Pavasarį l. ežeruose tirpsta ir aižėja iš paviršiaus, jame atsiranda plyšių ir properšų: l. palaipsniui nyksta, pagaliau vėjo nustumiamas į krantą. Lyčių susigrūdinimai palieka krantuose smėlio kopas: kartais l. kalnai siekia 10–15 m aukščio.

Šiaip upių užšalimas prasideda ne nuo paviršiaus, bet l. danga susidaro iš plaukiančio ižo. Upių užšalimo teoriją davė Arago, Barnes, Gay-Lussac, Lüscher, Lochtin, Altberg, Devik. Vanduo upėje nuolat

maišosi dėl turbulentinio tekėjimo pobūdžio. Atšalusios ligi 0°C ir net kiek žemiau vandens ir oro dalelės pasiekia dugną ir įvairius didesnio šilumos laidumo daiktus, kaip akmenis, betoną, geležines dalis. Ties tais daiktais susidaro l. kristalai, šepečio pavidalo, kurie auga ligi 20–50 cm ilgio: per skaidrų vandenį dugnas atrodo, lyg kempinių priaugęs. Kadangi l. lengvesnis už vandenį, atskiri ‚dugninio' l. kupstai išplaukia į paviršių, drauge pasiimdami ir žvyro, ir plaukia su srove. Susilipdžiusios į didesnes skiautes, jos sukasi, susidurdamos viena su kita, apsidaužo briaunas, prišąla ligi 20–30 cm storio ir gauna apskritą formą su baltomis briaunomis (žr. LE IX, 221). Toks i ž a s (vok. Treibeis, ag. frazil, rusų šuga ir salo ‚taukai') gali plaukti nuo kelių dienų ligi mėnesio ir daugiau. Dugninio l. (vok. Grundeis) pavadinimas nėra tikslus, nes l. kristalai gali augti pačiame vandenyje, ties kiekvienu daiktu. Amerikiečiai vadina jį inkariniu l. (anchor ice), kadangi jis iškeldavo pamestus laivų inkarus ir perkeldavo į kitą vietą. Sriaunios upės dažnai neužšąla visą žiemą, tik plaukia tirštas ižas. Kada upėje daug ižo, gali susidaryti proga jam sustoti: ties užtvanka, tarp tilto taurų ar salų, staigiame upės posūkyje, ižas gali pripildyti visą upės plotį ir visus tarpus. Sustojęs vienoje vietoje, jis

Ledo varvekliai *Foto Vyt. Maželio*

Ledai Nemune ties Kaunu *Foto Iz. Girčio*

sulaiko kitas mases: susikimšimas plinta prieš srovę 0,5–1 m/sek. greičiu. Skiautės prišąla ir sudaro dar nepastovią dangą. Kadangi l. apačioje yra labai šiurkštus, jo trintis sulaiko vandens srovę: esamam vandens debitui praleisti padidėja skersinis plotas, dėl to kyla aukštyn 1–2 m vandens horizontas, kartu iškeliama l. danga, kuri gali pasistumti ar visai suirti. Jei danga atlaiko, ties krantais lieka laisvi tarpai, kurie vėliau užsitraukia plonu l. Sustojęs l. yra nelygus; vėliau sniego danga išlygina paviršių. Jei upėje yra neužšalusių vietų, pvz. slenksčių, ten toliau tebegaminamas ižas. Jis patenka po l. danga ir lėtai slenka pusiau skystos masės plotais, patvenkdamas vandenį, užkimšdamas hidroelektrinių jėgainių apsaugos groteles ir turbinas. Kai visa upė padengta l., vandens temperatūra susilygina, ižas palaipsniui ištirpsta. Srovė nudilina šiurkščią l. apačią. L. danga plūduriuoja vandeny: išmuštoje eketėje vanduo pakyla ligi l. paviršiaus.

Orui atšilus upėje padidėja vandens debitas, vanduo iškelia l., šis pasistumia, skyla ir ima judėti dideliais plotais, kurie lūžta į mažesnes lytis: prasideda l e d o n e š i s. L. einant dažnai įvyksta lyčių susigrūdimai, ypač sekliose vietose: dėl to įvyksta nuostolingi potvyniai. Kauno miestas ypatingai kenčia nuo Neries l. susigrūdimo Nemune ties santaka. Kartais upė išneša l. keleta kartų per žiemą ir vėl užšąla: užsilikusios iš ankstyvesnių ledonešių lytys dar padidina pavojų. Dalis lyčių pasilieka upės krantuose, lyg baltas vainikas; vėliau ateinąs iš aukštupio potvynis nuplauna krantus. Susmulkintos lytys keliauja į upės žiotis ir į jūrą. Su ledonešio pavojais kovojama statant užtvankas, reguliuojant vagas, sprogdinant dar nepajudin-

tą l., tirpdant jį termitu. Nemuno žemupy ledlaužiai skaldo l. tikslu išvengti susigrūdimų (žr. LE I, 355).

Lietuvos upėse ižas pasirodo neanksčiau X 25, vid. XI 25, upės užšąla tarp XI 10 ir II 15, vid. XII 15. Galutinis ledonešis prasideda tarp XII 20 ir IV 15, vid. III 20, trunka 2–8 dienas. Upės būna po ledo danga tarp 5 ir 120 d., vid. 92 d. Pagal observacijas nuo 1810 W. Sperling randa, kad žiemos Lietuvoje darosi šiltesnės ir trumpesnės.

L. technikoje. Kova su kenksmingais l. reiškiniais yra labai sunki. Miestai apsaugomi nuo potvynių dėl lyčių susigrūdimo pylimais, laivų apsaugai statomi žiemos uostai, tiltų taurai aprūpinami lytlaužomis. Gatvės, šaligatviai, plentai, geležinkeliai, aerodromai valomi nuo l. dėl slidumo pavojaus, šildant ar barstant druska. Užtvankų dalys, angų skydai, šliuzų vartai palaikomi neįšalę, šildant elektra ar garu. Namų pamatai dedami giliau dirvos įšalimo ribos: vandens ir dujų vamzdžiai izoliuojami. Pavojingas lėktuvų ir laivų apledėjimas, taip pat elektros transmisijų laidų.

Tačiau ir technika moka panaudoti l. savo reikalams. Žinomas druskų gamybos būdas iššaldant vandenį. Pamatų ir tunelių statyboje dirbtinai užšaldomas gruntinis vanduo. Šalto klimato užtvankų pagrindas palaikomas užšalęs, kad per jį nesisunktų vanduo: vasarą tenka jį šaldyti. Miestuose daromos dirbtinės čiuožyklos. L. vartojamas greit gendančių prekių transportui geležinkeliais ir laivais. Seniau l. būdavo kraunamas į ledaines (žr.) ir, pridengus šilumą izoliuojančia medžiaga (šiaudais, spaliais, medžio piuvenomis ir pn.), išlaikomas per vasaros karščius. Dabar net ir vėsiuose kraštuose gaminamas vad. dirbtinis l. specialiuose fabrikuose: indai su vandeniu sumerkiami į skystį, kurio temperatūra šaldomųjų mašinų pagalba palaikoma apie –10°C: vandeniui induose įšalus, gaunamas dirbtinis l., plačiai taikomas gaminant ir gabenant maistą ir gėralus.

L. pluta 5 cm storio pajėgia išlaikyti vežimą ar automobilį. Istorijoj žinomi faktai, kada kariuomenė didino l. dangą virvėmis ar šiaudais: per ploną l. buvo klojamos lentos ir gabenamos patrankos. L. atskala nuo vieno kranto būdavo paleidžiama skersai upę ir padarydavo l. tiltą.

A. B. Dobrowolski, Historja naturalna lodu 1923; *H. T. Barnes,* Ice Formation 1906; (") Constitution of Water and Nature of Ice 1929; (") Ice Engineering 1928; *O. Devik,* Thermische und dynamische Bedingungen der Eisbildung in Wasserläufern 1931; *V. J. Altberg,* Podvodnyj led 1939; *R. Seifert,* Von der Struktur des Wassers und des Eises 1952; *E. Kraus,* Über Eisschubberge 1930; *K. T. Strauch,* Entstehung, Verhütung und Beseitigung von Eis in stehenden und fliessenden Gewässern und insbesondere an Stauanlagen 1954; *W. Sperling,* Die langjährigen Eiserscheinungen der Memel mit Eiskalender 1811/1944, 1956; *S. Kolupaila,* Nemuno užšalimas ties Kaunu 1936; (") Nemuno paleidimas ties Kaunu 1936; *E. Kanavinš,* Eisverhältnisse in der Düna 1943; (") Allgemeine Grundlagen der langfristigen Eisvorhersagen für das Ostseegebiet auf Grund von Grosswetterhäufigkeiten 1947; (") Undervannsisproblemer i vassdragene 1951; (") Kunstig issperring i Elvelöp 1951; *P. Stakle,* Die Eisverhältnisse der lettländischen Flüsse, insbesondere der Daugava 1933. *S.K.*

Sausas l. kieta anglies dioksido (CO_2) fazė, kuri aukštesnėje temperatūroje, aplenkdama skystą fazę, iš kieto būvio betarpiai pereina į dujinį stovį; be to, kietas anglies dioksidas panašus į l. Dėl šių dviejų savybių jis ir vadinamas sausu l. Anglies dvideginio dujas, išvalytas nuo priemaišų, suslėgia iki 70 ir daugiau atmosferų ir pratekančiu vandeniu aušindami paverčia skysčiu, kuris slėgio mažinimo dėka virsta kietu kūnu. *M.Kr.*

Ledė, Amerikos lietuviai taria leidė (ag. lady iš anglosaksų hlaefdige, gal būt ‚duonos minkytoja') Anglijoj didikų žmonų titulas, taip pat (su vardu) kreipinys į jų dukteris; apskritai anglų k. l. vardas taikomas visoms moterims, nežiūrint kilmės.

Ledebour 1. Georg (1850–1947) vokiečių socialistas, žurnalistas. 1900–18 reichstago socialdemokratų atstovas, nuo 1917 Nepriklausomųjų socialdemokratų partijoje; 1919 dalyvavo komunistų sukilime Berlyne. 1920–24 vėl buvo reichstage ir vadovavo mažai savo partijėlei. I pas. karo metu reichstage keldavo aikštėn Vokietijos karinės valdžios žiaurumus okupuotuose kraštuose. 1933 emigravo į Šveicariją.

2. Karl Friedrich (1785–1851) vokiečių botanikas. 1805–36 Tartų univ. prof. ir botanikos sodo dir. Jo 4 tomų Flora rossica 1842–52 ilgą laiką buvo pagrindinis šaltinis ir Lietuvos florai pažinti.

Ledesma Diego de (1519–75) ispanų jėzuitas, Romos kolegijos, vėliau išaugusios į Gregorianumo univ., prof. Didelio išsimokslinimo (studijavo Alcalà, Paryžiaus ir Liuveno univ.) ir didelių pedagoginių gabumų, jis daug prisidėjo prie jėzuitų Ratio studiorum (žr.) paruošimo. Išleido De divinis scripturis 1570 ir daug kitų veikalų (sąrašą žr. Sommervogel, Bibliothèque... IV), nemaža filosofinių ir teologinių raštų

Ledynas

paliko rankraščiuose. Labiausiai jis yra populiarus savo ispaniškai parašytu katekizmu Del modo de catequizar 1573, išverstu į daugelį kalbų, kurio du vertimai iš lenkų k. yra ir į lietuvių k.: M. Daukšos žemaitiškai ‚Kathechismus arba mokslas kiekwienam krikszczionii priwalvs... Iźspáustas Wilniuie Metûse vźgimimo Wieszpaties 1595', in 16°, 190 psl., ir kitas vertimas aukštaitiškai, Vc. Biržiškos spėjimu, atliktas K. Sirvydo: ‚Katechismas arba Pamokimas wienam kuriamgi krikszczonivy Reykiamas... Untrukárt iszpáustas, Wilnivy, Drukôrnioy Acadêmios Societatis Jesv, Metûse vźgimimo Wieszpatés, 1605', in 16°, 96 psl. *A.Lm.*

D. de Ledesma

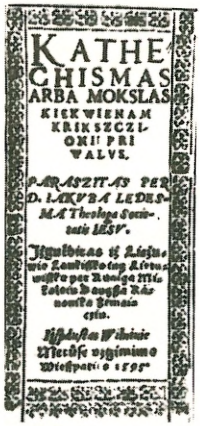
KATHE
CHISMAS
ARBA MOKSLAS
KIEK WIENAM
KRIKSZCZI
ONUI PRI
WALVS.
PARASZITAS PER
D. LAKVBA LEDES-
MA Theologa Societ.
tatis IESV.

M. Daukšos verstas Ledesmos katekizmas, pirmoji lietuviška knyga išspausdinta Vilniuj (1595)

Z. Ivinskis prileidžia, kad buvę net trys L. katekizmo vertimai į lietuvių k., būtent, kad tais pačiais 1595, šalia Daukšos vertimo Žemaičių vyskupijai, L. katekizmas buvęs išverstas ir Vilniaus vyskupijai (kadangi pastarasis vertimas dingęs, todėl L. katekizmas anoniminio autoriaus iš naujo išverstas). 1595 pasirodęs L. katekizmo M. Daukšos vertimas yra pirmoji lietuviška knyga, išspausdinta Vilniuje (Vc. Biržiška prileidžia, kad apie 1585 pasirodęs Canisijaus katekizmo vertimas, bet jo nežinomas nė vienas egzempliorius). Vienintelis išlikęs M. Daukšos vertimo egzempliorius 1915 buvo iš Vilniaus išgabentas į Rusiją.

E. Sittig, Der polnische Katechismus des L. und die litauischen Katechismen des Daugsza und des Anonymus 1929; *Vc. Biržiška*, Senųjų lietuviškųjų knygų istorija I–II, 1953–57; *Z. Ivinskis*, Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius und die ersten litauischen katholischen Bücher (Commentationes Balticae I, 1953).

Ledynas ledo masė, kuri šliaužia kalnų slėniais (kalnų l.) ar dengia poliarinės sausumos plotus (kontinento l.).

Kalnų l. susidaro aukščiau vad. sniego linijos, paprastai 2000–6000 m nuo j.l., poliarinėse šalyse ligi 50–500 m nuo j.l. Ten sniegas nenyksta, tik maža dalis išgaruoja: kas per dieną tirpsta, naktį sušąla. Susidaro firnas, poringas baltos spalvos ledas, kurio tankis nuo 0,3–0,5 palaipsniui didėja ligi 0,85. Firno sluoksnis kasmet priauga: kai pasiekia 20–50 m storį, apačioje dėl didelio slėgimo vyksta rekristalizacijos procesas: firno ledas persitvarko į heksagonalinius kieto ledo kristalus, tankis padidėja ligi 0,88–0,91, ledas pasidaro skaidrus, mėlynos spalvos. To ledo storis auga ligi 200 m ir daugiau: po dideliu slėgimu ledas įgauna plastines savybes ir ima slinkti mažesnio pasipriešinimo linkme. Radęs žemesnę vietą, l. išlenda iš po firno lauko ir ima šliaužti slėniu žemyn, visai panašiai, kaip upė, tik apie milijoną kartų lėčiau. Kaip upėse, l. judėjimo greitis didesnis vidury ir ties paviršium, mažėja prie krantų ir prie dugno. Atskiri l. jungiasi, kaip intakai, apeina kliūtis, kaip salas, prasipelčia lyg į ežerus ir krinta lyg kriokliai. Dėl skirtingų greičių l. atsiranda gilių išilginių ir skersinių plyšių. Greitis l. vidury 30–150 m per metus; Himalajų l. juda greičiau, 700–1300 m per metus. L. yra įvairaus ilgio, ligi 50–120 km, pločio ligi 0,8 –3 km, gylio 200–500 m. Šliaužiančio l. priešakys vad. liežuviu: pasiekęs žemesnes ir šiltesnes vietas, kartais žymiau žemiau už sniego liniją, liežuvis vasarą tirpsta ir duoda pradžią upeliui. Ledui pasiekti liežuvį nuo firno lauko reikia 2000–5000 metų. Kalnų l. daug: Alpėse per 1200, Š. Kaukaze per 1400, Pamire per 1700. Jų plotai: Europoje 10.500 km², Azijoje 112.000, Š. Amerikoje 80.000, P. Amerikoje 24.900, Islandijoje 12.500, Svalborde 58.000 km². Kalnų l. svarbūs hidrologijoje, nes teikia upėms vandenį vasarą, kada jis ypatingai reikalingas irigacijai. Klimatologija domisi l. liežuvio judėjimais. Kai klimatas darosi šiltesnis, nutirpsta daugiau ledo, ir liežuvis pasitraukia; kai ateina ilgesnis šaltas periodas, l. šliaužia žemyn. L. svyravimai turi 150–200 metų periodą. Šiame šimtmetyje vyko l. pasitraukimas, kiti visai išnyko, tačiau kai kurie pradeda augti ir veržtis į senus miškus, kur l. nebuvo bent 100 metų. Labai daug patiria iš l. geologai: jiems tai yra ledynmečio pavyzdys. L. šliaužiamas rauna uolas, aria dugną, velka akmenis ir dilina juos, gamina riedulius. Liežuvis pasitraukdamas palieka at-

vilktų akmenų ir žvyro pylimą — galinę moreną. L. tirti dedami ženklai, kurių padėtis kasmet matuojama, gręžiamos skylės gyliui sekti, matuojami prieauglio metiniai sluoksniai, vandens nuotakis, liežuvio judėjimai.

Kontinento l. susidaro poliarinėse šalyse. Jo storis siekia 1–3 km, amžius — šimtų tūkstančių metų. Dėl didelio slėgimo ledas išspaudžiamas į visas puses 10–20 m per metus greičiu ligi jūros kranto: ten l. briauna plyšta, atskalos grimzta į vandenį ir virsta ledkalniais (žr.). Didžiausi kontinento l.: Grenlandija, 1.650.000 km², Kanados salynas, 100.000 km², Antarktika 13 mil km²; tuose kontinentuose l. pasiekti jūrą reikia ligi 20.000 metų. Ir tie l. kinta dėl klimato svyravimų: jie lyg išlikę nuo ledynmečio, ir, jeigu jie pasitrauktų visai, jų sutirpęs ledas pakeltų jūros lygį 30–40 m. Šiaip tų l. tyrimas turi mokslinės reikšmės: 1957–59 tarptautiniais geofiziniais metais ypatingai tiriama sunkiai prieinama Antarktika, nors iš jos jokios praktinės naudos nelaukiama.

Bendras visų l. plotas 15.100.000 km², tai sudaro 10,1% viso žemės sausumos ploto.

Mokslas apie ledynus vad. glaciologija, hidrologijos dalis. Žymiausi glaciologai: L. Agassiz, F. A. Forel (pirmas pradėjo sistemingus l. stebėjimus 1874), M. Hall, P. L. Mercanton, S. Thorarinsson, W. S. Cooper, F. E. Matthes, S. V. Kalesnik. Tarptautinės mokslinės hidrologijos asociacijoje veikia Ledynų ir sniego komisija. Vokietijoje, Berlyne, 1906–40 ėjo specialus mokslo žurnalas Zeitschrift für Gletscherkunde.

Dollfuss–Ausset, Matériaux pour l'étude des glaciers 1868; *A. Heim,* Handbuch der Gletscherkunde 1885; *H. Hess,* Die Gletscher 1904; (") Das Eis der Erde; Handbuch der Geophysik 1933; *F. E. Matthes,* Glaciers, Physics of the Earth, Hydrology 1942; *O. Lütschg,* Über Niederschlag und Abfluss im Hochgebirge 1926; (") Zum Wasserhaushalt der Schweizer Hochgebirge 1944–50. *S.K.*

Ledinės salos didžiulės plaukiojančios ledo lytys Arktikos vandenyne, atskilusios nuo Elsmere salos ledyno krašto, nusileidusio į vandenyną. Ledas kietas, su žemių įtarpais ir akmenimis, ir dėl to anksčiau nekartą palaikytas tikromis žemės salomis. Pirmąją l.s. aptiko amerikiečių karo lakūnai 1946 VIII 14 į šiaurę nuo Aliaskos, už 300 mylių nuo Point Borrow iškyšulio, ir pavadino ‚T 1'. Ji buvo apie 500 km² dydžio ir per 3 metus nuplaukė 1400 mylių, judėdama puslankiu Elsmere salos link. 1950 aptiktos dar 2 salos: ‚T2' per 500 km² ir ‚T3' 92 km² ploto, kurioje 1952 amerikiečiai įkūrė nuolatinę tyrinėjimų stotį su

Kaskawulsh ledynas š. v. Kanados Jukono teritorijos kalnuose

Ledinės salos Arktikos vandenyne

įvairių gamtos mokslų specialistais ir laboratorijomis, iš viso 12 asmenų. Juos atgabeno ir ant salos nutupdė didysis C-54 tipo karinis lėktuvas. Ligi 1953 pastebėta dar 27 mažesnės l.s. Jau 1906 R. Peary teigė, kad Elsmere salos š. krante yra 30 mylių ilgio skydas. 1918 W. Stefanssono ekspedicijos 4 dalyviai buvo išsikėlę į vieną l. salą Beauforto jūroj, o 1931 eskimas keliautojas Takpuk buvo aptikęs toj pačioj jūroj kitą l.s., kurią ir jis palaikė tikra žemės sala. *A.B.*

Ledynmetis (ledynlaikis) žemės istorijos tarpsnis, kada buvo išsiplėtęs apledėjimas. L. yra buvęs ne tik kvartere, bet ir eocene ir paleozojaus eroj abiejuose žemės pusrutuliuose ir visose klimato juostose. Siauraja prasme ir dažniausiai l. vadinamas paskutinysis (kvartero) ledynų išsiplėtimo laikotarpis, kuriame ledynų veikiami susiformavo pagrindiniai š. Europos ir š. Amerikos žemės paviršiaus bruožai.

Dabar apie 10,4% (15 mil. km²) viso žemės rutulio paviršiaus yra apdengta ledynais. Didžiausio kvarterinio apledėjimo metu ledynai apėmė beveik tris kartus didesnius plotus, nekaip dabar jie apima. Anuomet jie dengė mažiausia 28% žemės paviršiaus.

Kai kurie mokslininkai mano, kad dabartis yra šiltlaikis tarp šaltlaikių, kurie kartojosi per paskutinį milijoną metų abiejuose žemės pusrutuliuose. Nuo paskutinio apledėjimo, spėjama, praėjo 15.000–25.000 metų.

L. metu šiaurės pusrutulyje, be dabartinės Grenlandijos, vyravo Skandinavijos, Sibiro ir Laurentidos (Kanada ir Š. Amerika) ledynų skydai. Alpės, Kaukazas, Karpatai, Pirenėjai, Azijos kalnynai anuomet buvo labai apledėję ir nuo jų slinko į visas puses ledynai. Nuo ledynų skydų centro jie slinko įvairiomis linkmėmis, užklodami Š. Ameriką iki 40° š. pl. ir Europą iki 50° š. pl. Skandinavijos ledynas iki 1–2 km storio buvo perslinkęs Baltijos ir Šiaurės jūras, Lietuvą, Š. Lenkiją ir Š. Vokietiją iki Harco ir Karpatų kalnų. Jis dengė apie 6.500.000 km². Pietų pusrutuly ledynai tuo metu nebuvo taip žymūs. Jie dengė Antarktiką, Pietų Amerikos kalnynus ir kt.

Lietuvoje yra konstatuoti buvę du paskutiniai l. (šaltlaikių ir šiltlaikių sugretinimo lentelė žr. Interglacialas). Ledyno buvimą liudija: a. likę įdrėskimai kietame uolienų paviršiuje; uolienų nuzulinimas, nupoliravimas ir nušlifavimas; b. senųjų sluoksnių nuardymas ir jų dislokacija; c. ledynų iš kitur atvilktos ir, jiems ištirpus, pasilikusios sąnašos; d. savita žemės paviršiaus išvaizda, galėjusi susidaryti tik ledynui šliaužiant ir, jam tirpstant, vandens masėms plūstant; apatinės ir galinės morenos, sandrai, osmai, drumlinai, keimai, senslėniai, rinos, įvairaus dydžio rieduliai ir kiti l. dariniai. Būdingos ledyninės (gla-

cialinės), dažniausiai nesluoksniuotos padermės yra moreninis priemolis ir mergelis, su rieduliais, sudaręs apatinių morenų plotus ir galinių morenų virtines. Tirpstančio ledo vandenys nešėsi ir klostė įvairaus dydžio grūdelius, suklodami žvyrynus, smėlynus, sluoksniuotus molius.

Lietuvos žemės paviršius yra pridengtas ligi 200 m storio ledyninių sąnašų danga. Šiaurinėj daly tas sluoksnis plonesnis, o į pietus storėja. Ypatingai jis yra storas galinių morenų srityje — Žemaitijoj bei pietų ir rytų Lietuvoj.

Yra daug hipotezių, aiškinančių atšalimo priežastis, tačiau dar nė viena nėra aiški ir priimta. *B.Sld.*

Ledis ež. Kaltanėnų vls., Švenčionių aps., 5 km į p.v. nuo Kaltanėnų mstl., 50 ha ploto; paviršius 142 m nuo j.l.; išteka upelis Leda, 4 km ilgio, į Gilučio ež., per kurį teka Kiauna, Žeimenos (Neries) intakas; greta Ledaitis, 26 ha ežeras.

Ledjūris ledais apsidengusi jūra. L. yra vandenynai poliarinėse srityse — Arktikoje ir Antarktikoje.

Arktikos, arba Šiaurės, l. apima vandens baseiną aplink š. ašigalį ir yra apsuptas Eurazijos, Grenlandijos ir Š. Amerikos; apie 9 mil. km². Jis yra Atlanto vandenyno, su kuriuo jungiasi plačiu kaklu tarp Grenlandijos ir Špicbergeno, tęsinys, bet laikomas atskiru vandenynu. Su Pacifiku jungiasi 90 km pločio Beringo sąsiauriu. Iš Atlanto vandenyno į jį teka giluminė (150–800 m gyly) šiltesnio vandens srovė, o paviršium iš jo išteka šalto (–1,8° C) vandens srovė. Š.l. dalijamas į kelias dalis: 1. Centrinis poliarinis baseinas, 3000–5400 m gylio, per kurį nuo Grenlandijos v.š. pakraščio, pro ašigalį, tęsiasi povandeninis slenkstis (aptiktas 1956). 2. Sibiro skydo atabradas, 400–500 km pločio, 50–100 m gylio pakraščio juosta. 3. Š. Amerikos salyno sritis į vakarus nuo Grenlandijos. 4. Barentso jūra, kuri yra vienintelė beveik neužšalanti Šiaurės l. dalis, nes ją veikia Golfo srovės įtaka. Visas likusis Šiaurės l. plotas yra apdengtas ligi 6 m storio ledu, kuris dažniausiai yra srovių suaižytas ir į krūvas suverstas. Tarp suvartytų ledo lyčių yra nepastovaus pločio laisvo vandens tarpai. Šitokia būklė nepaprastai apsunkina keliavimą per l.: keliautojas, kurio mantą rogutėmis traukia šunys, didelėmis pastangomis perkopęs ledų sąvartą, yra priverstas rasti būdą persikelti per vandens griovį, už kurio vėl laukia ledų sąvartos. Tik kai kuriose vietose didelius plotus sudaro ištisa ledo masė su apylygiu paviršiumi. Keliauti įmanoma tik vasarą (žiemą visą laiką naktis), kurios metu ledas pažliunga. Švedas A. Nordenskiöldas pirmasis laivu Vega 1878–79 praplaukė išilgai Šiaurės l. Sibiro pakrante iš vakarų į rytus, o R. Amundsenas pirmasis 1903–06 laivu Gjöa praplaukė Šiaurės l. išilgai Š. Amerikos iš rytų į vakarus. Rusai nuo 1932 vasaros metu panaudodami didžiuosius ledlaužius praveda kelias laivų vilkstines tarp Barentso ir Beringo jūrų, o du maži Amerikos karo laivyno laivai 1957 vasarą praplaukė Šiaurės l. iš vakarų į rytus pro Š. Amerikos salyną. Šiaurės l. daugiausia pučia r. vėjai, kurie drauge su srovėmis varo nuolatos judančio ledo mases iš pietų rytų į šiaurės vakarus. Fr. Nansenas (žr.) norėjo pasinaudoti šia ledo masių tėkme ir, įplaukęs 1893 pro Beringo sąsiaurį į Šiaurės l. laivu Fram, leidosi ledų masės nešamas š.v. linkme, tikėdamasis, kad jo įstrigusį laivą ledo tėkmė nuneš į š. ašigalį, tačiau po pusantrų metų įsitikinęs, kad bus praneštas pro šalį, paliko laivą ir nesėkmingai bandė pėsčias pasiekti ašigalį, rekordiškai prasiveržęs ligi 86°12″ š. pl. Šios ledo masių tėkmės ir R. Grenlandijos srovės dėka kasmet į Atlanto vandenyną iš Šiaurės l. patenka apie 14.000 km³ ledų. Vasaros metu dažniausiai oras esti ūkanotas, bet ramus, o žiemą giedras, bet vėjuotas. Žemiausia temperatūra esti vasario mėn, ligi –38°C. Tad net Šiaurės l. pats centras prie ašigalio nėra šalčiausia šiaurinio pusrutulio vieta.

Pietų l. nėra aiškiai atribotas nuo Indijos, Atlanto ir Pacifiko vandenynų. Jis apima poliarinius plotus aplink Antarktikos žemyną ir skirstomas į kelias jūras: Amundseno, Rosso, Weddelio ir Roosevelto. Pietų l. yra nuošaliai nuo svarbiųjų jūros kelių ir negali nė iš tolo lygintis strategine reikšme su Šiaurės l., kuris tiek jūrinei navigacijai, tiek aeronautikai yra labai svarbus, nes per jį eina trumpiausi keliai tarp Eurazijos ir Š. Amerikos. *A.B.*

Ledkalnis (ag. iceberg) plaukiojanti jūroje ledo masė, žemyno ledyno (žr.) atskala. Ledynas atšliaužia ligi jūros kranto ir tęsia savo kelią vandeny; iškilęs į paviršių ledo gabalas atplyšta ir lieka plūduriuoti. Ledo tankumas (0,912, kai temperatūra –10°C) yra mažesnis kaip jūros vandens (apie 1,025), todėl ledas pasineria į vandenį 90% savo storio, tik 10% kyšo virš

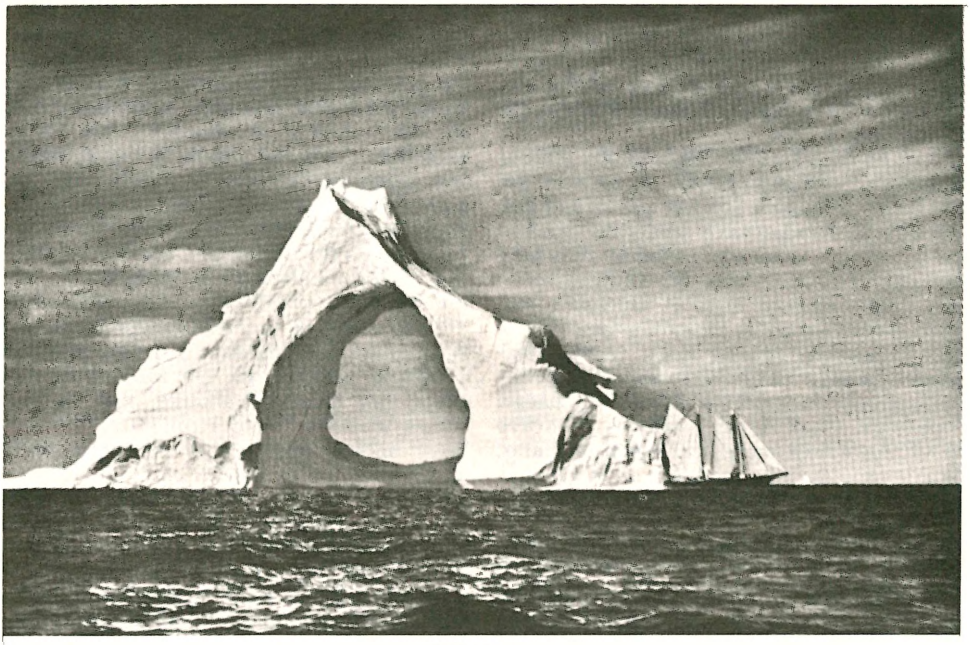

Ledkalnis

vandens paviršiaus. 100 m aukščio kalnas reiškia, kad po vandeniu yra 900 m gylio ledo masė. L. susidaro tiek Arktikoje, tiek Antarktikoje: jūros srovių ir vėjo varomi, l. nuplaukia ligi 3000 km į atvirą jūrą ir ten sudaro didžiausią pavojų laivams. 1912 IV 14 didžiausias ir geriausias tų laikų keleivinis garlaivis Titanikas, plaukdamas pirmą savo kelionę, netikėtai susidūrė su l. ir nuskendo kartu su 1517 žmonių. Dabar veikia speciali l. tarnyba, pasirodę l. sekami ir sprogdinami, o laivai keičia kursą. Atplaukęs iš poliarinių kraštų jūroje susidaręs ledas tesiekia 3–8 m storio ir greit sutrupa, jokio pavojaus iš jo nėra.

S. K.

Ledlaužis specialios paskirties laivas, kurio uždavinys yra palaikyti žiemos metu atvirus laivininkystės naudojamus vandens kelius. L. statomi pagal du ledo laužimo būdus. Kur ledai ploni, l. laužo savo specialiai sutvirtintu priekiu sprausdamiesi arba kaldamiesi į ledą. Kur ledai stori, l. užsistumia savo gūžiu ant ledo ir pastarąjį laužo savo svoriu, kuris padidinamas perpumpuojant į laivo priekį tam tikslui gabenamą balastinį vandenį ir padedant kai kuriose konstrukcijose ties gūžiu veikiančiam, iš po ledo vandenį siurbiančiam sraigtui. Prie pirmųjų priklauso daugumas Šiaurės jūros l.; prie antrųjų — daugumas Baltijos jūros (pvz. buv. Klaipėdos uosto l. Šarūnas) bei Šiaurės Amerikos ir Sov. Sąjungos bei Arktikų tyrimams skiriami l. Žr. LE I, 355.

L.Bls.

Lednicki 1. Aleksandr (1866–1934) lenkų politikas. Maskvos advokatas, 1906 išrinktas Minsko gubernijos atstovu valstybės dūmon, įsirašė į kadetus ir suorganizavo autonomistų federalistų atstovų grupę (apie 150 astovų), kuriai priklausė ir lietuviai. Išbuvo dūmos atstovu ligi jos galo 1917. Rusijos lenkų organizacijų vadovas, 1918 Lenkijos atstovas Maskvoj. Grįžęs Lenkijon, Varšuvoj leido Tygodnik Polski. Išsp. Nacionalnij vopros v pervoj gosudarstvennoj dume 1907, Z lat vojny (1915–18) 1921, Nasza polityka wschodnia 1922.

2. Wacław (g. 1891) lenkų slavistas, prof. Krokuvos univ. 1940 pasitraukė iš Lenkijos ir dėstė Briuselyje, Harvardo univ., vėliau Kalifornijos Berkeley univ. išsp. A. Puškin; Dostojevskij and Poland; Poland and the World; Russian - Polish Relations; Life and Culture of Poland; H. Sienkiewicz.

Ledóchowska 1. Maria Teresa (1863–1922) šv. Petro Claverio sodalicijos įsteigėja (1894) ir generalinė viršininkė. Spauda ir karitatyvine veikla daug padėjo katalikų misijoms, ypač Afrikoje. Pradėta jos beatifikacijos byla.

2. Ursula-Julia (1865–1939) ‚pilkųjų uršulieičių' įsteigėja (1920) ir pirmoji generalinė viršininkė. Įstojusi pas uršulietes, Krokuvoje suorganizavo studenčių bendrabutį. 1907–11 vadovavo panašiai studenčių įstaigai Petrapilyje prie šv. Kotrynos bžn., ten kapelionaujant kun. P. Būčiui. I pas. karo metu darbavosi Skandinavijoj. Sugrįžusi į Lenkiją, Pniewy mstl. (netoli Poznanės) įsteigė naują uršuliečių šaką neturtingoms mergaitėms auklėti ir padėti vargšams. Prieš II pas. karą jos vadovavo ir Vilniuj dviem mergaičių bendrabučiams. skirtiems vidurinių mokyklų mokinėms ir gailestingosioms seserims. Beatifikacijos byla pradėta.

Vysk. P. Būčio atsiminimai apie Mot. Ledóchowską (rankraštyje); *S. Dal Pozzo*, Una donna polacca da Pietroburgo a Roma 1949. *P.Rbk.*

Ledóchowski 1. Mieczysław Halka (1822–1902), grafas, kardinolas. Baigęs Romoje teologijos studijas ir 1845 išvęstas kunigu, pradžioje dirbo Lisabonos nuncijatūroje, 1855 Apaštalinis delegatas Kolumbijoje ir Čilėje; 1861 nuncijus Briuselyje, 1865 Gniezno-Poznanės arkiv. Kulturkampfo metu 1874 II 3 suimtas ir uždarytas į Ostravo kalėjimą, kur bebūnantį pop. Pijus IX paskyrė kardinolu (1875 III 15). 1876 paleistas atvyko į Romą ir iš čia valdė savo arkivyskupiją, kurios baigiantis Kulturkampfui (1886) taikos dėlei atsisakė. Nuo 1892 buvo Tikėjimo platinimo (De Propaganda Fide) kongregacijos prefektas.

2. Włodzimierz (1866–1942) 26-sis jėzuitų generolas, kard. Mečislovo giminaitis, Marijos Teresės ir Uršulės brolis. Nuo 1889 jėzuitas, 1894 kunigas, 1901 Galicijos provincijos viršininkas, 1906 ordino generolo asistentas. 1915 II 11 išrinktas ordino generolu. Vienas iš reikšmingiausių jėzuitų viršininkų. Jo valdymo pradžioje (1915) buvo 5 asistencijos, 27 provincijos, 16.946 nariai; 1941 tie skaičiai išaugo į 8, 50 ir 26.588. Atliko daug kitų svarbių darbų: jėzuitų ordino teisę pritaikė Codex Iuris Can. reikalavimams, išvystė našią veiklą misijose (jėzuitų misininkų skaičius jam valdant iš 971 išaugo į 3785), davė pradžią ordino rytų apeigų šakai, davė naują impulsą Marijos sodalicijai, Maldos apaštalavimui, uždaroms rekolekcijoms, plėtė auklėjimo įstaigas, didelį dėmesį skyrė spaudai. Jam valdant 1923, po 150 metų pertraukos, atvyko pirmieji jėzuitai į Lietuvą (B. Andruška ir J. Kipas); 1930 III 19 Lietuvos jėzuitams suteiktos kanoniškos provincijos teisės ir privilegijos; 1936 III 25 paskelbta Lietuvos provincija nepriklausoma, apimanti taip pat ir Latvijos bei Estijos jėzuitus; 1938 XII 20 Latvijos ir Estijos jėzuitai išskirti iš Lietuvos provincijos ir sudaryta tiesiog T. Generolo priklausanti Missio Lettoniae et Estoniae.

G. Cassiani Ingoni, Il padre W. L. 1945. *P.Rbk.*

Ledo riedulys (ag. bandy) žaidimas ant ledo, daug kuo panašus į lauko ritulį ir į futbolo žaidimą, tik čia žaidėjai ne bėgioja, bet čiuožia. Laikoma, kad šis žaidimas atsirado lauko ritulio įtakoje. Žaidimo aikštės ilgis 90–105 m, plotis 50–70 m. Vartai 3,5 m pločio ir 2,1 m aukščio. Žaidžiama su lazdomis 1,35 m ilgio, riestais galais. Riedulys 6–7 cm diametro ir 68–90 g svorio. Žaidėjų skaičius 11; jie suskirstyti panašiai, kaip futbole. Žaidimo aikštė padalyta pusiau. Prieš vartus yra puslankis 20 m spinduliu ir 11 m baudinio taškas. Žaidėjai riedulį muša lazda arba pačiūža (tiesiogiai su pačiūža įmuštas riedulys nelaikomas įvarčiu). L.r. ilgesnį laiką neturėjo suvienodintų taisyklių. Galutinai taisyklės suvienodintos 1954–55. Pradžioje šis žaidimas buvo labai paplitęs Europoje ir kt., bet vėliau jį išstūmė ledo rutulys. 1910 jau buvo vykdomos ledo ritulio pirmenybės, o nuo 1924 ir pasaulio pirmenybės. Lietuvoj l.r. buvo žaidžiamas iki 1926. Šio žaidimo Lietuvos meisteriu visą laiką buvo LFLS. *A.Kt.*

Ledo ritulys (ag. hockey) sportinis žaidimas, ant ledo mušant tam tikrą gumini ritulį lazdomis. L.r. tėvynė yra Kanada, kur jis pradėtas žaisti 1855. JAV pirmieji l.r. klubai įsisteigė Yale univ., New Haven, ir John Hopkins univ. Baltimorėje. Europon l.r. atkeliavo XX a. pradžioje ir greitai išstūmė čia vyravusį ledo riedulio žaidimą. 1910 pradėta vykdyti Europos pirmenybės, o nuo 1924 ir pasaulio pirmenybės. 1920 l.r. įtrauktas į olimpinių žaidimų programą.

L.r. žaidžiamas ant ledo dviejų komandų. Žaidėjų šeši: vartininkas, du gynikai ir trys puolėjai. Aikštė 61×30 m aptverta 100–122 cm sienele. Žaidžiama tam tikromis lenktomis lazdomis, kurių ilgis 1,39 m, užlenkimas 38 cm ilgio ir 7,62 cm aukščio (vartininko lazdos užlenkimas 8,89 cm ir

visa lazda yra kiek skirtinga nuo kitų žaidėjų). L.r. yra guminis ratukas, 2,54 cm storio, svoris 166–194 g. Vartai 3,5 m pločio ir 2,1 m aukščio, užpakalinė vartų pusė turi tinklą, kuris viršuje prikabintas prie vartų skersinio, o apatinė dalis nuleista ant ledo atstu nuo vartų maždaug 43 cm. Vartų tinklelis reikalingas, kad būtų galima pastebėti įmuštas ritulys į vartus. Žaidimo aikštė padalyta į keturias dalis linijomis: centro, zoninėmis (kurios dar vadinamos mėlynomis) ir vartų (dar vad. raudonomis) linijomis. Vartai statomi ant raudonosios linijos, 3 m atstu nuo galinės aikštės ribos. Žaidėjai yra apsišarvavę kojas ir alkūnes nuo galimo sužeidimo; vartininkas dar turi specialius šarvus ant krūtinės. Visi žaidėjai turi specialias žaidimo pirštines. Žaidžiama trys kėliniai po 20 min. Žaidėjų tikslas įmušti kuo daugiau įvarčių. Pats žaidimas yra labai didelės spartos, gana kietas.

Lietuvoj l. r. žaidimas pradėtas žaisti 1925–26. Lietuvos meisteriais pakaitomis buvo LFLS ir LGSF; kitos stiprios l.r. komandos buvo: Kauno Jachtklubas, C.JSO ir Tauras (LFLS). Provincijoje žaidimas buvo maža praplitęs dėl tinkamų čiuožyklų stokos. Stipriausi provincijos klubai buvo Vilkaviškyje, Šiauliuose, Klaipėdoje ir Raseiniuose. Geriausi l.r. žaidėjai: Grigalauskas, Bulota, Znamenskas, Klimas, Brazauskas, Surkevičius, Narbutas, Mačys, Bačinskas, Kuzminskas, Skalskis, Druskis, Karalius, Ilgūnas, Danilevičius, Ganusauskas, Zumeris, Vaškelis, Paukštys ir kt. Lietuvos l.r. rinktinė 1938 dalyvavo ir pasaulio l.r. pirmenybėse Prahoje, bet gerų rezultatų ten pasiekti negalėjo, nes šis žaidimas Lietuvoje neturėjo tinkamų sąlygų. Susitikimai su Pabaltijo valstybėmis irgi buvo nesėkmingi, tik prieš Latviją kartą laimėta. Okupuotoje Lietuvoje l.r. žaidimas yra labiau išplitęs, bet žaidimo lygis neaukštas. Stipriausia yra Inkaro komanda, laimėjusi pirmenybes 1949–51, 1953, 1955–56.

Pasaulio l.r. meisteris 1924–32 buvo Kanada, 1936 D. Britanija, 1948 ir 1952 vėl Kanada, 1956 Sov. Rusija. Pirmenybės vykdomos kas ketveri metai. Karo metais pirmenybių nebuvo. *A.Kt.*

Ledo rogės vartojamos buriavimui ant ledo. Savo konstrukcija l.r. yra labai paprastos. Tai pailgas, į valtį panašus korpusas su trimis pavažomis: dvi iš jų yra lygiagretės, pritvirtintos prie skersinio galų, trečioji (užpakalinė) — prie korpuso; pastaroji pavaža yra judri ir vartojama vairuoti. L.r. varžybos vykdomos tuo pačiu principu, kaip ir buriavimas, tik čia registruojami greičio rekordai. L.r. yra keliolika klasių. L.r. sportas iš vairuotojo reikalauja žymiai didesnės orientacijos, negu buriavimas, nes čia pasiekiamas nepaprastas greitis, Geram ledui esant, pasiekiama iki 200 km/val. L.r. sportas yra susijęs su tam tikromis sąlygomis: reikalingas lygus, be sniego, ledas. Tokių vietų nedaug galima rasti. Latvijoj šiam reikalui labai tinka Kiršo ež. Lietuvoje nepriklausomybės metais ši sporto šaka nebuvo kultivuojama. Dabar ji pradėta kultivuoti. Varžybos eina Trakuose, ant Galvės ežero, bet ir čia dažnai negalima vykdyti varžybų, nes esti perdaug sniego. *A.Kt.*

Ledo skydai (ag. shelf ice) plūduriuojantieji ledo plotai Antarktikos vandenyne, susidarę jo masėms slenkant nuo lėkšto žemyno žemumos kranto, nuo kurio jie neatitrūksta (kaip kad ledkalniai), bet sudaro vientisus milžiniško dydžio ledo lau-

Ledo skydas Antarktyje

kus. Priešakiniu kraštu jie įsikiša toli į vandenyną. Kitaip tariant, l.s. yra žemyno ledyno dalis, neatitrūkusi nuo visos masės ir įsibrovusi į vandenyną. Antarktikoje l.s. žinomi nuo pirmųjų ekspedicijų (XIX a. antrosios pusės) į tą žemyną, o 1957 vienas l.s. išaiškintas esąs prie Ellesmere salos. Antarktikos žinomi l.s. yra: Rosso (tarp 165° v. ir 160° r. ilgio). Shackletono (100° r. ilgio), Larseno (60° v. ilgio), Prestrudo (160° v. ilgio) ir Filchnerio (40° v. ilgio). Didžiausias iš jų Rosso l.s. apima apie 400.000 km². Jo storis nuo 150 ligi 240 m. Jis slenka šiaurės linkme apie 5 cm per valandą. Rosso l.s. pakraštyje 1929–47 buvo įrengta penkių admirolo E. Byrdo vadovaujamų ekspedicijų bazė Little America (žr.). Daugelyje vietų l.s. turi plyšių ir ledo sąvartų, kurios labai apsunkina ekspedicijų keliones. *A.B.*

Ledoux Claude-Nicolas (1736-1806) prancūzų architektas. Mokėsi pas J. F. Blondel ir L. F. Trouard. Nuo 1762 Paryžiuje pastatė eilę namų (L'Hôtel Guimard ir kt.). 1773 akademijos narys ir karaliaus architektas. 1771–93 būdamas druskos įmonių prie Besançono inspektorium ir statydamas jos pastatus L. projektavo miestą ‚Chaux' (gretimo miško vardas), kuris turėjo būti naujos žmonijos idėjos paminklu, bet projektas sutiko smarkią kritiką ir nebuvo vykdomas. Nuo 1784 L. statė Paryžiaus vad. Barrières — muitines prie visų kelių į miestą; jų statyba iš L. buvo atimta 1789 (šie originalūs klasicizmo pastatai, paties L. vadinti Propilėjais, buvo

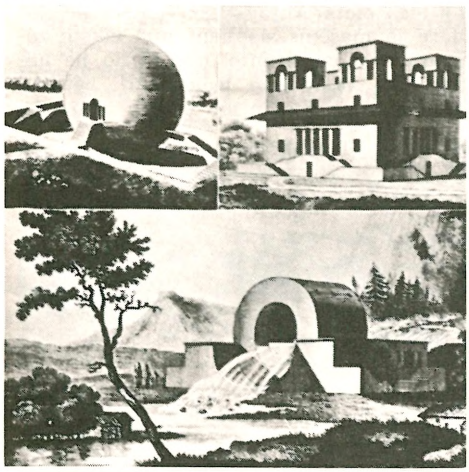

Iš C.-N. Ledoux projektų Chaux miestui

nugriauti 1860, išskyrus 4). Daug projektų L. siuntė užsienin, kuris jį vertino kaip modernų savo laiko architektą. L. projektai padarė esminės įtakos Petrapilio architektūrai. Senatvėje L. parašė: L'architecture considérée sous le rapport de l'art, de moeurs et de la législation 1804, kur paskelbė savo nerealizuotus 1768–89 projektus (antrą laidą, Architecture de C.-N. L., išleido Ramée 1847). L. statė gryno klasicizmo pastatus, priklausydamas tai pačiai srovei, kaip pvz. Gabriel (žr.), bet savo drąsiais neįvykdytais projektais L. nuėjo toliau, tapdamas tikruoju prancūzų revoliucijos laikotarpio dvasios reiškėju architektūroje. Čia L. radikaliai paneigė tradicinį ornamentą ir planavo griežtai geometriškai išlaikydamas simetriją. Jo pastatai yra nuogi ir aštriakampiai stereometriniai kūnai: kubas, cilindras, prizmė; įdomūs rutulinių pastatų projektai (lauksargio namas ir kolumbarinės kapinės). Chaux miesto ansambliai projektuoti iš atskirų izoliuotų pastatų, turinčių vis kitokią paskirtį, pvz. jaunimo namai, broliškos vienybės, atgaivinimo gamtoje, laisvosios meilės, dorybės mokyklos, taikos teismo, o gyvenamieji namai turi vis skirtingą formą pagal savininkų profesiją. Toks autonomiškas ir abstraktus architektūros supratimas dar buvo per ankstyvas. Ne tik senasis, bet ir revoliucijos režimas L. projektams nepritarė (1793 L. buvo net suimtas). L. idėjos virto tikrove XX a., pvz. Le Corbusier kūryboje ir mūsų dienų miestų statyboje. Pagal K. Podčašinskį, pas L. kurį laiką (apie 1779–80) mokėsi arch. L. Stuoka-Gucevičius.

E. Kaufmann, Die Stadt des Architekten L. (Kunstwissenschaftliche Forschungen II 1933); ('') Von L. bis Le Corbusier, Ursprung und Entwicklung der autonomen Architektur 1933; *G. Levallet Haug,* Cl.-N. L. 1936; *H. Sedlmayr,* Die Kugel als Gebäude, oder: Das Bodenlose (Das Werk des Künstlers I, 1939); *M. Raval et J.-Ch. Moreaux,* L. 1946; *L. Hautecoeur,* Hist. de l'archit. classique en France IV, 1952; *E. Kaufmann* Architecture in the Age of the Reason 1955; *K. Podczaszyński,* Żywot Warzyńca Gucewicza architekta i profesora architektury w Szkole Głównej Litewskiej (Dziennik Wileński III, 1823, 20 psl.). *P.Rkl.*

Ledum palustre žr. Gailis.

Lee 1. Charles (1731–82) anglų karys nuotykininkas, antrasis po Jurgio Vašingtono JAV kariuomenės gen., karaliaus St. A. Poniatowskio adjutantas ir gen. mjr. Anglų gen. John L. sūnus, 1747 stojo į tėvo pulką, 1751 paskirtas ltn. 44 pulkan, su kuriuo 1754 išvyko Amerikon, kur dalyvavo įvairiose kautynėse. Susidraugavęs su

indėnais, įsūnytas Ounewaterika (Verdančio Vandens) vardu, vedė senekų vado dukterį. Grįžo Anglijon 1760–61 žiemą. 1762 dalyvavo Burgoyne invazijoje Portugalijon. L. planavo steigti JAV kolonijas (1 Illinois, 1 Ohio), parūpinant kolonistų iš Šveicarijos, Vokietijos ir N. Anglijos. Nieko neišėjus, sumanė laimės ieškoti Lenkijoj.

L. pataikė atvykti į Lenkiją tuoj po Stanislovo Augusto vainikavimo. 1765 II jis jau buvo Varšuvoj, mielai priimtas karaliaus ir Čartoriskių rūmuose; turėjo apsigyventi pas Čartoriskius, bet valgyti prie karaliaus stalo. Susidraugavęs karalius paskyrė L. savo adjutantu su 800 dukatų alga iš karaliaus iždo ir su išlaikymu. Karalius 1766 pradžioj pasiuntė L. su misija Turkijon—pranešti sultonui apie savo vainikavimą. Grįžęs Varšuvon, L. gavo karaliaus asmeninį laišką Anglijos valdovui Jurgiui III ir įteikė jį 1766 gale. Iš Anglijos L. susirašinėjo su Stanislovu Augustu, kurio laiškas (1768 III 20) išliko tarp Lee Papers, Naujorko Istorinės d-jos rinkiniuose. Iš Anglijos L. vėl grįžo į Lenkiją. Iš šio laikotarpio išliko gana daug jo laiškų. Po kiek laiko L. buvo priskirtas lenkų kariuomenėn, kuri buvo regimentoriaus Ksavero Branickio valdžioje ir, rusų vadovaujama, kovojo su konfederatais. L. dienyne yra keturių d. užrašai apie veiksmus. Tuojau jis grįžo Varšuvon ir 1769 VII jau žavėjosi rusų ambasadoriumi Repninu ir džiaugėsi karaliaus pažadu avansuoti L. į gen. majoro laipsnį (šį pažadą karalius ištesėjo). 1769 VIII 16 L. rašė karaliui iš Podolės Kamieneco, pašiepdamas rusų generolus ir jų kampaniją, o kitą mėnesį išvyko Anglijon. L. visą amžių gerbė Stanislovą Augustą. Viename raporte JAV kongresui jis palankiai atsiliepė ir apie buvusį Baro konfederatą, gen. Kazimierą Pulaskį.

Neapkęsdamas jo nepaisiusių torių ir skelbdamasis amžinai kovojąs už ‚laisvę', 1773 L. išvyko Amerikon. Gabiai skelbdamas savo karinę patirtį, jis patraukė kongreso dėmesį. L. norėjo tapti vyr. kariuomenės vadu, bet priėmė paskyrimą trečiuoju, o kai gen. Artemas Ward rezignavo — tapo antruoju, po Jurgio Vašingtono. Paskirtas vyr. vadu pietuose, jis nepagrįstai gavo Čarlstono herojaus vardą už Moultrie pravestą Charlestono, S. C., gynimą 1776 VI 28. Rudenį buvo paskirtas vadovauti dešiniajam kariuomenės sparnui, apgulant Naujorką. Kai Vašingtonas įsakė trauktis į N. J., L. 2 sav. delsė. Kai Vašingtonas per Delaware upę išsikėlė Pensilvanijon, L. skleidę gandą apie jo nesugebėjimą ir planavo supamą operaciją prieš britus. Tačiau 1776 XII 13 britų dragūnai netikėtai jį užklupo Basking Ridge, N. J., ir paėmė nelaisvėn. Gen. Howe kalinamas Naujorke, L. nelaisvėje išbuvo ligi 1778 V. Vašingtonas intervenavo, ir L. buvo iškeistas kaip karo belaisvis. 1778 VI 28 nepaklausęs įsakymų kautynėse prie Monmouth, N. J., L. buvo Vašingtono kariuomenės teismo vieneriems metams suspenduotas pareigose. Pasipiktinęs L. visaip šmeižė Vašingtoną. Pastarojo adjutantas plk. John Laurens, iššaukė L. dvikovon ir jį sužeidė, ir pastarasis negalėjo stoti antron dvikovon su gen. Anthony Wayne. Kai L. parašė kongresui itin aršų laišką, jis buvo 1780 I 10 visai atleistas iš kariuomenės. Visų apleistas, L. pasitraukė į savo dvarą Virginijoj, o po 2 metų išsikėlė į Filadelfiją, kur ir mirė 1782 X 2.

75 metams praslinkus po jo mirties, 1857–58 buvo užtikti ir paskelbti brolių Howe (britų generolo ir jo brolio) asmeniniai dokumentai, kurių tarpe buvo ir JAV kariuomenės antrojo (po Vašingtono) gen. L. jo paties ranka rašytas ‚Mr. Lee's Plan, 29th March 1777', kuriame jis dėstė kaip pajungti kolonijas Amerikoje. Vieni istorikai be atodairos L. vadina išdaviku, kiti nurodo, kad L., linkęs susirašinėti su savo draugais britų karininkais, galėjo visai nematyti išdavimo, dėstydamas įvairius planus. Galop, tatai galėjo būti ir sąmoninga pastanga suvedžioti gen. Howe. Vis vien jo veiksmas reiškė talką priešui.

The Lee Papers, Collections of the N. Y. Historical Society for 1871, 1872, 1873, 1874 (1872–75); *Jared Sparks*, Lives of Ch. L. and Joseph Reed; *Geo. H. Moore*, The Treason of Ch. Lee 1860; *Edw. Langworthy*, Memoirs of the Life of the Late Ch. L. 1792; *M. Haiman* Polycy Wśród Pionierów Ameryki 1930. *K.R.Jrg.*

2. George Washington Custis (1832–1913), Robert (žr.) L. vyriausias sūnus, pilietinio karo metu daugiausia konfederatų prez. Davis adjutantas, 1864 pakeltas gen. majoru; 1871–97 Vašingtono and L. univ. prezidentas.

3. Henry, vad. Light-Horse Harry L. (1756–1818), Roberto (žr.) tėvas, amerikiečių karys, pasižymėjęs nepriklausomybės kovose (Paulus Hook forto N. J. paėmime 1779 VIII 19, Karolinos kampanijoje 1780). Išrinktas į Kontinentinį kongresą 1785, buvo iš vadų vedant kovą už konstitucijos 1788 ratifikavimą. 1792–95 Virgini-

jos gubernatorius. 1799 vėl išrinktas kongresan, jis suredagavo rezoliuciją, kuri mirusį Jurgį Vašingtoną apibūdino ‚pirmuoju piliečių širdyse'. Blogas biznierius, už skolas buvo patekęs į kalėjimą.

4. Nathaniel (1653?–1692) anglų dramaturgas. Mokėsi Westminster School ir Trinity College. Mėgino aktoriumi, buvo patekęs į psichiatrinę ligoninę (1684–88), mirė girtumo priepuolyje. L. yra vienas žymiųjų anglų herojinės dramos atstovų, iš viso parašęs 11 dramų (dvi išėjęs iš psichiatrinės ligoninės). Iš tuo metu visuotinai naudojo rimuoto kupleto jis perėjo į baltąsias eiles. Jo tragedija The Rival Queens; or, the Death of Alexander the Great 1677 su savo bravūrinėmis rolėmis buvo aktorių labai mėgiama ir dominavo repertuaruose iki pat Keano laikų. Kitos jo tragedijos: Nero, Emperor of Rome 1674, Sophonisba, or Hannibal's Overthrow 1675, Mithridates 1678. Keletą dramų jis parašė drauge su Drydenu: Oedipus 1679, The Duke of Guise 1682.

R. G. Ham, Otway and L. 1931. *A. L.*

5. Richard Henry (1732–94) amerikiečių politikas, Kontinentinio kongreso 1774–80 narys, dalyvavęs komisijoj (su John Adams ir E. Rutledge), kuri Jurgį Vašingtoną paskyrė Kontinentinės armijos vyr. vadu, ir pasiūlęs rezoliuciją priimti nepriklausomybės akto deklaraciją. Antrą kartą Kontinentinio kongreso narys 1784–87 ir jo pirm., Virginijos senatorius 1789–92. Senate buvo vienas iš pirmųjų 10 konstitucijos papildymų pravedimo iniciatorių.

6. Robert Edward (1807–70) Konfederacinių Amerikos Valstybių (CSA) karinių pajėgų vyr. vadas. Jo tėvas — gen. Henry (žr.) L. išvyko į V. Indiją, kai jis tebuvo 6 metų, ir ten mirė. West Point karo akademiją baigė antruoju 1829 ir buvo paskirtas į inžineriją. 1831 vedė Mary Randolph Custis, tolimą Jurgio Vašingtono giminaitę, ir taip įgijo Arlingtono dv. prie Potomac, skersai upės nuo Vašingtono, D.C., sostinės. 1841 gen. Winfieldo Scotto patarėjas, dalyvavo Meksikos kare, tvarkė artilerijos pozicijas Vera Cruz tvirtovei paimti, sužeistas prie Chapultepec. 1847 po kautynių prie Cerro Gordo pakeltas majoru, po Contreres ir Churubuscu — plk. ltn., po Chapultepec — plk. Gen. Scott pranešė, kad jo laimėjimas buvo L. gabumų, narsumo ir nepalaužiamo drąsumo pasekmė. Po karo L. buvo kariuomenės inžinerijos valdybos narys 1849–52, statė fortus Baltimorės uosto gynybai. 1852–55 West Pointo karo akademijos viršininkas, vėliau tarnavo kavalerijoj Texase. Atostogų metu namie 1859 sučiupo John Browną, vadovavusį prie Harper's Ferry kelto puolimui ‚vergams išlaisvinti'. To laiko L. susirašinėjimas rodo jo didėjantį susirūpinimą dėl gilėjančios prarajos tarp Šiaurės ir Pietų: ‚Negaliu numatyti didesnės nelaimės kraštui, kaip unijos nutraukimas' (1861). 1861 IV 18 prez. A. Linkolnas pasiūlė L. JAV kariuomenės vyriausiąją vadovybę. L. rašė: ‚Aš atsisakiau priimti jo padarytą man siūlymą paimti vadovybę kariuomenės, kuri turėjo būti paruošta lauko tarnybai, pareikšdamas tiek atvirai, kiek sugebėjau, jog — nors esu priešingas sécesijai ir smerkiu karą — aš negalėčiau dalyvauti Pietinių valstybių invazijoje'. 1861 IV 20 L. pasiuntė atsistatydinimą iš kariuomenės.

R. E. Lee

Virginijos suvažiavimas pašaukė L. į Richmondą ir 1861 IV 23 paskyrė jį vyriausiuoju Virginijos pajėgų vadu. Kai Virginija prisidėjo prie konfederacijos, L. buvo vienas iš 5 pilnų generolų. 1862 III karinis patarėjas prie CSA prez. J. Davis, nuo 1862 VI 1 — kariuomenės vadas. L. vadovavo visoms pagrindinėms kautynėms — po ‚7 dienų kautynių' nuvijo McClellano pajėgas, apgulusias sostinę Richmondą, sumušė gen. Pope prie Manassas (1862 VIII), vadovavo antrosioms Bull Run kautynėms, įsiveržimui į Marylandą, prie Antietam ir Sharpsburg, Friedericksburg ir Chancellorsville 1862–63. Įsiveržęs į Pensilvaniją, Gettysburgo kautynėse (1863 VII 1–3) prieš gen. Meade ryškiai laimėjo pirmosios dienos kautynes, užėmė dalį naujos teritorijos antrąją dieną, bet buvo atmuštas trečiąją dieną. Tai buvo lemiamosios Filietinio karo kautynės. Prie Gettysburgo kovojo ir Lietuvos išeivių būrys, daugiausia iš ‚Lenkiško legijono' — Wlodzimierzo Krzyżanowskio 58-jo N. Y. pėst. pulko. L. turėjo trauktis į Virginiją. Nuo 1864 III gen. Ulysses S. Grant buvo paskirtas JAV karinių pajėgų vyr. vadu. L. buvo gabesnis generolas — jis sumušė Grantą kiekvienose kautynėse nuo Wilderness iki Petersburgo, nuo Rapidano upės ligi Rich-

miondo ginamųjų apkasų, priversdamas Grantą apsistoti prie Petersburgo ir per kelis mėnesius veik nejudėti — ligi 1865 III. Tos milžiniškos kautynės prieš persveriančias jėgas vaizduoja gen. L. strateginį ir taktinį genijų bei jo karių narsą. Tačiau pietiečių iždas, maisto, vaistų, aprangos ir kariniai ištekliai jau buvo išsekę, mityba kasdien sunkėjo, tiekimo linijos darėsi netikros. L. kariuomenė buvo badu marinama ir ligų tirpdoma. Paskirtas visų CSA pajėgų vadu 1865 II, L. nutarė susijungti su Johnstono pajėgomis ir pulti viską naikinančią gen. Shermano armiją pirma, negu Grantas suskubs pasiųsti paspirties. Tačiau dėl prastų kelių ir transporto priemonių stokos L. nepavyko: kelią pastojo Granto dvigubai didesnės pajėgos. Prie Dinwiddie Court House ir White Oak kelio III 30–31 ir prie Five Forks IV 1–2 L. buvo sumuštas ir priverstas trauktis. L. pasidavė 1865 IV 9 prie Appomattox Court House, Va.

1865 Vašingtono kolegijos (Lexington, Va.) išrinktas jos prezidentu, L. atsidėjo pastatyti ant kojų šią apiplėštą mokslo instituciją ir auklėjo jaunąją kartą skatindamas Šiaurės ir Pietų vienybę. L. po penkerių metų skaudaus pilietinio karo savo tautiečiams skelbė: ‚Mes privalome pripažinti situaciją... Atviro nuoširdumo dalis yra pripažinti faktą ir išminties dalis — sutikti su rezultatu'. L. mirė Lexingtone, Va., 1870 X 12.

Jo žmonos dvaras Arlingtone karo metu 1864 I buvo parduotas JAV vyriausybei už nesumokėtus mokesčius ir paverstas valstybiniu kapinynu (1883 kongresas nutarė L. šeimai sumokėti 150.000 dol. atlyginimą). Ten pastatyta Nežinomojo JAV Kario kapo koplyčia ir laidojami garbingiausieji JAV kariai. Vašingtono kolegija, buvusi Augusta Akademija, įsteigta 1749 ir Jurgio Vašingtono apdovanota žemėmis ir paversta karine kolegija, vėliau pavadinta Vašingtono ir L. univ.

B i o g r a f i j o s: *T. N. Page* 1911; *Sir F. Maurice* 1925; *D. S. Freeman* 1934–35 (4 tomai); *R. Meredith* 1947; *Capt. R. E. Lee,* Recollections and Letters of General R. E. L. ²1924; *S. F. Horn* (red.), The R. E. L. Reader 1949. *K.R.Jrg.*

8. (Kilmonytė) R ū t a (g. 1936 V 30 Montrealyje, Kanadoje) filmų ir televizijos artistė. Tėvai kilę iš Alytaus apylinkės. Su jais 1948 persikėlusi į JAV, Los Angeles, ten pat ėjo vidurinį mokslą ir nuo 1952 vietiniuose universitetuose studijavo teatro meną, muziką ir kt. 1951 debiutavo televizijos filme ir ligi 1958 buvo dalyvavusi per 70 vaidinimų Lux Video, Schlitz Playhouse, G. E. Theatre ir kt. programose. 1953–54 pirmą kartą dalyvavo kino filme Seven Brides for Seven Brothers. Šiame filme ji buvo įrašyta kaip Rūta Kilmonis, bet vėliau pavardę pakeitė į Lee, tik pasiliko lietuvišką Rūtos vardą. Toliau vaidino filmuose Anything Goes 1954, Twinkle in God's Eye 1955, Girl in the Red Velvet 1955, Gaby 1955, Funny Face 1956, Witness for the Prosecution 1957, Marjorie Morning Star 1957. Taip pat dalyvavusi sceniniuose vaidinimuose ir su amerikiečių artistų grupėmis yra apkeliavusi daugelį JAV karinių vienetų P. Pacifike, Grenlandijoj, Filipinų salose ir kt. Dalyvauja didesnėse vietos lietuvių iškilmėse pranešėja ir yra Lietuvos Vyčių narė. *Alg.G.*

Rūta Lee-Kilmonytė

Leeds vidurinės Anglijos mst. tarp Manchesterio ir Hullo, prie upės Aire; 504.800 gyv. (1952). Didžiausias Europoje vilnonės tekstilės pramonės centras su 100 didelių fabrikų, kuriuose dirba per 70.000 darbininkų. Žymi yra ir metalurginė pramonė, gaminanti mašinas, tankams ir laivams šarvų plokštes, bėgius. Audimo pramonė jau žinoma XIV a. Jai išaugti lemiamai padėjo ‚minkštas' vanduo ir švelnus drėgnas oras, leidžiąs suverpti ploniausius siūlus. Univ. įkurtas 1904; be to, kelios kitos aukštosios mokyklos, keli muziejai, kat. vyskupo rezidencija, radijo siųstuvas. Iš visų Anglijos miestų L. labiausiai kenčia nuo dūmų-rūkų. *A.B.*

L. l i e t u v i a i pradėjo kurtis 1949 pradžioje. Kolonija palaipsniui augo: 1951 buvo apie 20 lietuvių, o 1955 jau apie 60. Daugelis jau yra pastoviai įsikūrę (24 šeimos turi įsigijusios savus namus). Kl. Naudužo pastangomis 1951 VIII 4 įsteigtas D. Britanijos lietuvių s-gos skyrius, kuris turi 40 narių. Kolonija lietuviškai veikli ir gyva. Ypač glaudūs jos ryšiai su gretima ir gausesne Bradfordo lietuvių kolonija. *K.Brn.*

Leersia žr. Ravenė.

Leeuw Gerardus van der (1890–1950) olandų religijų istorikas, nuo 1918 Groningeno univ. prof. Iš religijų mokslo dau-

giausia rašė apie religijos pradmenis ir jos poreiškius, sudarydamas savą ‚fenomenologinę' srovę, būdingą protestantų religijos istorikams. Svarbesnieji raštai: Einführung in die Phänomenologie der Religion 1925; Phänomenologie der Religion 1933 (²1951, ag. ²1938, prc.³1950), La structure de la mentalité primitive 1928, De primitieve men en de religie 1937, Der Mensch und die Religion 1940. *A.Mž.*

Leeuwarden š. Olandijos mst., Frizų provincijos sostinė, prie Harlingeno ir Groningeno krantų; per 80.000 gyv. (1956). L. yra didumo antras (po Rotterdamo) Olandijoj gyvulių ir vaisių prekybos centras. Mieste yra frizų akademija ir muziejus; stambi lininių audeklų pramonė. Žymiausi architektūros kūriniai: teisingumo rūmai (1566–1571), rotušė (1715) ir XV a. Groote Kerk bžn.

Leeuwenhoek (Leewenhoek, Leuvenhoek) Antoni van (1632–1723) olandų gamtos tyrėjas, mikrobiologijos pagrindėjas savo sugalvotu mikroskopu. L. dirbo pas tekstilės pirklį, bet laisvalaikį skyrė studijoms. Vėliau atsidėjo gaminti lęšiamsmikroskopams. Yra sukonstruktavęs apie 250 mikroskopų, kurie didino ligi 270 kartų. Pastebėjo pirmuonis (protozojas) ir bakterijas, kraujuje atrado rutuliukus. Susilaukęs pripažinimo dar gyvas, buvo išrinktas Royal Society of England nariu. Jo raštai, Opera omnia, 4 tt., išleisti 1722. Collected Letters I t. išleista 1939.

A. van Leeuwenhoek

A. Schierbeck, A. v. L., 2 tt., 1950–51.

Leeward salynas (L. Islands) Vakarų Indijos salų grupė, Mažųjų Antilų salyno š. dalis tarp Atlanto vandenyno ir Karaibų jūros; didesnės salos: Šv. Martyno, Guadeloupe, Marie Galante (Prancūzijos), Anquilla, Barbuda, Antiqua, Šv. Kristoforo, Nevis, Montservato, Dominica (D. Britanijos); Saba, Šv. Eustatijaus (Olandijos, kuriai priklauso ir Šv. Martino salos p. dalis). JAV priklauso Virgin Islands. Iš viso apima apie 2700 km² su 360.000 gyv. (1956). Klimatas sveikas su lietingu periodu nuo VIII ligi I mėn. Išvežama alyva, cukrus, druska, vaisiai ir medvilnė.

Lefebvre 1. F r a n ç o i s - J o s e p h (1755 –1820) prancūzų generolas, rėmęs Napoleono perversmą 1799, 1804 pakeltas maršalu. 1807 jis privertė Dancigą kapituliuoti ir už tai buvo apdovanotas Dancigo kunigaikščio titulu.

2. G e o r g e s (g. 1874) prancūzų istorikas. Dėstė Štrasburgo univ. 1928–35, Sorbonoj 1935–41. Autorius daugelio veikalų, liečiančių Prancūzų revoliucijos ir imperijos laikotarpį: Les paysans du Nord pendant la Révolution française 1924, La Grande Peur de 1789 (1932), La Révolution française 1930 (ir 1951). Napoléon 1935, Les Thermidoriens 1935, Quatrevingt-neuf 1940, Le Directoire 1946.

Lefèvre 1. H o n o r é žr. Fabri; 2. J a c q u e s (Le Fèvres d'Estaples) žr. Faber (2); 3. P i e r r e žr. Faber (5).

Lefort François - Jacques (1650 ar 1653 Ženevoje — 1699 Maskvoje) prancūzų hugenotų kilmės, išsimokslinęs Ženevoj, 1675 stojo tarnauti į rusų kariuomenę, pasidarė Petro I patarėju, reorganizavo kariuomenę ir padėjo Baltijos jūroj sukurti laivyną, tapdamas pirmuoju Rusijos admirolu. L. giminės yra ir vokiečių rašytoja Gertrud von Le Fort (žr.).

Le Fort Gertrud von (g. 1876 Vestfalijoj) vokiečių poetė, rašytoja. Kilusi iš suprūsėjusios prancūzų hugenotų giminės, studijavo Heidelbergo univ., kur buvo E. Troeltscho mokinė, išleidusi jo paskaitas Glaubenslehre 1925. Romoje 1925 perėjo į katalikybę, ir šis žingsnis apsprendė jos visą kūrybą. Nors jos kūryboje dominuoja religiniai motyvai, ji yra svetima paprastam moralizavimui. Savo krikščioniškosios kūrybos credo ji šiaip išsakė: ‚Mūza nė vieno nesmerkia, ji kaltąjį palydi per jo žingsnio pasekmes; sielos sukrėtime, o ne moraliniame pasmerkime glūdi kiekvienos poetinės kūrybos svoris' (Vom Wesen christlicher Dichtung). Pirmasis jos veikalas Hymnen an die Kirche 1926, parašytas psalmių stiliumi, nusižeminusią atgailą sieja su išganymo tikrybe. Hymnen an Deutschland 1932 reikalauja žemiškosios imperijos palenkimo dangiškajai. Kiti lyrikos kūriniai: Gedichte 1949, Die Heimatlosen 1950. Le F. yra stipriausia istoriniuose romanuose, pasižyminčiuose savo personažų vitaliniu impulsyvumu ir turtinga, aiškia kalba. Dviejų tomų romanas Das Schweisstuch der Veronika (Der römische Brunnen 1928, Der Kranz der Engel 1946) yra Romoje Veronikos įvairių pasaulėžiūrinių poveikių įtakoj (antikiškai pietietinės dvasios senelė, šiaurietiškai romantiškos

pagonybės atstovas poetas Enzio, netikras tetos religingumas ir tikrojo krikščioniškumo pavyzdžiai) atsivertimo istorija, sujungiant visus tuos poveikius, kaip jie jungiasi ir pačioj Romoj. Romane yra daug ir autobiografinio elemento. Antrasis tomas vaizduoja paskutiniųjų laikų įvykius, Veronikai besirūpinant savo sužadėtinio Enzio, dirbančio naciams, likimu. Der Papst aus dem Ghetto 1930 vaizduoja pasaulinių ir antgamtinių vertybių, žydijos ir krikščionybės įtampą kovoje tarp žydų kilmės antipopiežiaus ir tikrojo popiežiaus XII a. Die letzte am Schafott 1931 yra apysaka iš prancūzų revoliucijos, kur bailiausia iš seserų karmeličių dieviškosios malonės dėka parodo didžiausį heroizmą (pagal šią apysaką G. Bernanos sukūrė scenarijų Dialogue des carmélites, davusį pagrindą F. Poulenc operai). Kitos istorinės apysakos: Die Magdeburgische Hochzeit 1938, Das Gericht des Meeres 1943, Die Tochter Farinatas 1951 ir kt. Moters paskirtį sprendžia knyga Die ewige Frau 1934. Aufzeichnungen und Erinnerungen 1951 yra vaikystės atsiminimų ir essay rinkinėlis.

E. Bergs, Menschenbild der G. v. Le F. 1949; *H. Jappe,* Das erzählende Werk von G. v. Le F. 1950. *O. P.*

Le Fur Erasme-Louis (1870-1943) prancūzų teisininkas, tarptautinės teisės prof. Štrasburgo, Rennes ir Paryžiaus univ., autorius veikalų: Des répresailles en temps de guerre 1919, Guerre juste et juste paix 1921, Races, Nationalités, États 1922, Recueil de textes de droit international public 1928 ir kt. Drauge su A. G. de Lapradelle ir A. Mandelstamu davė Lietuvai palankią konsultaciją Vilniaus klausimu dėl ambasadorių konferencijos 1923 III 15 sprendimo (Question de Vilna 1928, ag. vertimas The Vilna Question). Buvo Lietuvos bičiulis ir pirmininkavo prancūzų-lietuvių intelektualinio bendradarbiavimo komisijai. Paryžiaus univ. vardu 1936 revizitavo VDU ir skaitė paskaitą apie pozityvinę, prigimtąją teisę ir moralę (Židinys 1936, 10 nr., 252–272).

Legalizavimas, arba legalizacija (lot.), įteisinimas, ko nors pripažinimas l e g a l i u, teisėtu, atitinkančiu įstatymus, jiems neprieštaraujančiu. Kas legalu, ne visada yra tuo pačiu ir moralu, nes faktiškai yra galimi įstatymai, kurie yra priešingi moralei (‚legali neteisė'). Tą skirtumą tarp legalumo ir moralumo ypačiai išryškino Kantas.

Legas Paulius (1915 Dusetų vls., Zarasų aps.) vaikų rašytojas. Baigęs pradžios mok., buvo siuvėjas. Spausdino vaikams eilėraščius Šaltinėlyje, Žvaigždutėje ir kt. Atskirai išl. rinkinėlį Pievų plaštakės 1936. Rašė ir apysakaičių.

Legatas (lot. legatus ‚pasiuntinys') 1. s e n. R o m o j e senatorius, kuriam patikėta politinė misija (legatio); generolo ar konsulo pavaduotojas; legiono vadas; generolas, kuriam imperatoriaus vardu pavesta valdyti kurią provinciją (legatus Augusti pro praetore).

2. K a t a l i k ų B a ž n y č i o s terminijoj l. žodis dažniausiai taikomas Šv. Tėvo siunčiamam asmeniui. Skiriamos trys pagrindinės l. grupės: a. l e g a t u s a l a t e r e, kardinolas, asmeninis popiežiaus pasiuntinys, skiriamas kokiai nors specialiai svarbesnei misijai, kurią atlikus jo pareigos baigiasi; b. n u n c i j u s (žr.) ir i n t e r n u n c i j u s (žr.), pastovus Šv. Tėvo pasiuntinys prie civilinės valdžios, turįs diplomatinį charakterį, paprastai arkivyskupas (Lietuvai pirmuoju internuncijumi 1927 III 10 buvo paskirtas arkiv. L. Schioppa, kurį 1928 IV 27 pakeitė arkiv. R. Bartoloni, vėliau pakeltas nuncijumi; Lietuvos vyriausybei jį 1931 išsiuntus, naujo nuncijaus Lietuva susilaukė tik prieš pat nepriklausomybės galą, kai 1940 IV 24 nuncijum atvyko arkiv. L. Centoso žr.); c. a p a š t a l i š k a s i s d e l e g a t a s, skiriamas tik bažnytinių reikalų tvarkymui (civilinės valdžios tiesiogiai neliečiant); jo misija teturi religinį pobūdį. Lietuvos bažnytinėj istorijoj yra buvę du atvejai, kuriais Vatikanas buvo paskyręs savo apaštališkuosius delegatus: 1922 X 25 buvo paskirtas kun. A. Zecchini, S. J. (žr.) ir po II pas. karo Vokietijoj ir Austrijoj atsidūrusiems lietuviams sudarytos III popiežiaus misijos tautinis delegatas kan. F. Kapočius (žr. Delegatūra).

F. Capello, Summa Iuris Canonici I, 1945; *G. Paro,* The Right of Apostolic Delegation 1944. *M.Č.*

Legato, arba l i g a t o (it.), susietai, muzikos terminas, reiškiąs gaidų jungimą tonų perėjimuose, nepertraukiant jų skambėjimo. L. žymimas gaidų skaičiui atitinkamo ilgio išgaubta linija viršuj ar apačioj. Laipsniavimas: m o l t o l e g a t o labai susietai, l e g a t i s s i m o taip susietai, kaip galima. Priešybė: s t a c c a t o. Pereinamieji laipsniai: n o n l e g a t o nesusietai, p o r t a t o pusiau susietai.

Legatowicz Ignacy Piotr (1796–1867) lenkų rašytojas, gimęs Gardino apylinkėje. Mokėsi Gardine pas dominikonus ir Vilniaus univ., kur gavo magistro laipsnį. Vėlau mokė Minsko gimn., Lepelyje, Polocke ir Ukmergėje. 1846 pasitraukė iš tarnybos ir gyveno Ukmergėje, vėliau persikėlė į Minską, kur ir mirė. XIX a. jis buvo populiarus epigramistas. Epigramas spausdino Vilniaus laikraščiuose. Atskirai išsp. Prawdy i prawidła życia 1848, Epigramata 1848, Apoftegmata 1854, Epigramata, nagrobki, fraszki 1854, Myśli (proza) 1857 ir kt.

G. Korbut, Literatura polska II ²1929.

Legazpi, ligi 1925 Albay, Filipinų miestas ir drauge žymiausias Luzono salos uostas prie Albay įlankos; apie 90.000 gyv. (1955). Prie miesto š. pakraščio yra Mayono vulkanas. Išvežama abakos (vad. Manilos kanapės) pluoštas ir gaminiai, kurių pramonės centras yra L., kopra, vaisiai. L. uoste 1941 XII buvo išlaipinti japonų kariuomenės invaziniai daliniai užimti Luzono salai.

Legazpi (Legaspi) Miguel López de žr. López.

Legeckas Petras (1844 XII 7 Virikauskiuose, Šiaulėnų vls., Šiaulių aps. — 1934 XI 6 Penionių dv., Kavarsko vls., Ukmergės aps.) kunigas. Mokėsi Šeduvos dviklasėj m-loj, Panevėžio ir Šiaulių gimn. Baigęs 5 klases, įstojo į Varnių kunigų seminariją, čia pergyveno 1863 sukilimą, seminarijos į Kauną perkėlimą. Kunigo mokslus baigė 1866, bet rusų valdžia nuo įšventinimo į kunigus L. sulaikė dėl to, kad Legečių valsčius (iš kurio buvo kilę L. protėviai) 1863 sukilime buvo susikompromitavęs (prisidėjęs prie sukilimo). Tik po ilgų žygių buvo gautas valdžios leidimas, ir L. 1869 VI 15 įšv. kunigu. Vikaravo Vainute, Krinčine, Šeduvoje, Miškiuose, nuo 1883 Kavarsko klebonas, 1889–1916 Ukmergės dekanato dekanas, 1918 XII 16 paskelbtas Kauno katedros kapitulos garbės kanauninku. Atsistatydinęs dėl senatvės iš klebono pareigų, liko reziduoti Penionių dv. prie ten esančios koplyčios.

L. plunksnos ėmėsi palyginti gana vėlai, norėdamas pagaminti daugiau lietuviškos religinės literatūros. K. Žalvario slapyvardžiu 1892 Tilžėje atspausdino Katekizmą vaikams prie pirmos Komunijos (antras leidimas 1903) ir vysk. A. Baranausko Tėvyniškas giesmes. Vėlesnieji L. darbai — daugiausia vertimai iš lenkų k.: Chaignono Meditacijos, arba Dvasiški apdūmojimai, 2 tt., 1900 (1907 leidimo kalbą peržiūrėjo K. Būga), Faberio Gerumas 1919 (1931 leidimą redagavo kan. M. Vaitkus); kitų autorių — Dievo karalystė jumyse yra 1920, Ant Golgotos kalno, Sutvirtinimo Sakramentas, Nekaltybė mergaitės papuošalas. Liko rankraštyje išversta daug J. Pelczaro raštų, be to, originalių bei verstų pamokslų. Bendradarbiavo Viltyje ir kt., pasirašydamas tik inicialais (taip pasirašinėjo ir savo vertimus).

J. Tumas, Kan. P. L. 1930. *J.V.*

Legeika Vytautas (1882 VII 29 Šiauliuose — apie 1953 Torunėje, Lenkijoje) gydytojas. Baigęs medicinos mokslus Maskvoj, apsigyveno Vilniuje, kur nuo 1933 rudens buvo Vilniaus liet. sanitarinės pagalbos d-jos ligoninės ir poliklinikos vedėjas. Antrą kartą bolševikams užėjus, išsikėlė į Lenkiją ir ten mirė.

Legenda (lot. legenda ‚skaitymui skirti' dalykai, vok. atitikmuo Sage) viduramžy šventųjų gyvenimai, skirti skaitymui vienuolynuose. Vėlesniais laikais l. įgijo naujų prasmių. 1. Literatūroj ir istorijoj l. vadinami iš istorinių faktų išsivystę, bet tradicijos iškreipti pasakojimai, perdedą herojų žygius, pridedą naujų ir fantaziją sumaišą su tikrove (les chansons de geste, populiarūs pasakojimai iš šventųjų gyvenimo, keltiškosios legendos); išgalvoti pasakojimai, pretenduoją į istorinį autentiškumą (Vilniaus įkūrimo legenda); istorine forma perteikti liaudies pasakojimai apie tariamus senovės karžygius (Šarūno padavimas); Azijos tautų religiniai pasakojimai (indų legendos). *A.Č.*

2. Grafikoje paaiškinamasis tekstas po paveikslu apie jo autorių ir turinį. Autoriams pažymėti naudojami sutrumpinimai: del (delineavit, nupiešė), fec (fecit, padarė), inv (invenit, išrado), pinx (pinxit, nutapė), sc (sculpsit, iškalė, nulipdė), exc (excudit, išraižė), imp (impressit, išspausdino). Iliustracijų, žemėlapių ir pn. turinį paaiškinančioji l. sustatoma į lentelę, kurioje numeriais nurodomi atskiri dalykai. Dažnai l. aprėminama dailiu kartušu (žr.). Taip pat l. vadinamas įrašas medalyje, monetoje, banknote. *P.Rkl.*

3. Muzikoje l. vadinama lyriškai epinio charakterio kompozicijos.

Legenda aurea (lot. ‚auksinė legenda') italų dominikono Jacobus de Voragine (Giacomo da Varazze, pavadinto nuo Viraggio mstl., dabar Varazze) XIII a. vidu-

ry (tarp 1253–70) išleista šventųjų knyga (Legenda sanctorum), iš įvairių šaltinių, daugiausia nerašytų padavimų, sukompiliavusi šventųjų gyvenimus ir juos nekritiškai apipynusi naiviais stebuklais ir kt. nuotykiais. Viduramžy turėjo didelio pasisekimo: iki 1500 susilaukė 90 leidimų ir buvo vis didinama (Einsiedeln bibliotekoj esąs 1288 rankraštis turi 182 skyrelius, o 1470 leidimas jau 440 skyrelių). Išversta į visas svarbiąsias Europos kalbas. Šventųjų gyvenimų fantastinis iškraipymas privertė bažnytines instancijas juos pasmerkti kaip neautentiškus. Nors liaudyje kai kurios versijos tapo tradicija, apskritai L.a. nuo Tridento visuotinio susirinkimo neteko savo reikšmės ir įtakos. Nemaža L.a. atspindžių randama ir jos laiko mene.

T. de Wizewa, Introduction à la Légende dorée 1902; *A. Pagano,* Paganesimo e cristianesimo nella Legenda aurea di Giacomo da Varazze 1940.

Legendariumas (lot. legendarium) legendų (žr.) rinkinys. Jų gausu buvo viduramžiais. Ypatingo populiarumo buvo susilaukęs l., žinomas Legenda aurea (žr.) vardu.

Legendre Adrien-Marie (1752-1833) prancūzų matematikas. L. tyrė mažiausiųjų kvadratų bei interpoliacijos metodus ir dvinares kvadratines kongruencijas. Interpoliacijoje plačiai vartojamos formos daugianariai yra žinomi L. daugianarių vardu. L. parašė Eléments de géométrie 1794, Théorie des nombres 1798 ir Traité des fonctions elliptiques et intégrales eulériennes 1826–32.

Léger 1. Alexis žr. Saint-John Perse.

2. Fernand (1881–1955) prancūzų tapytojas. Meninę karjerą pradėjo architektūros studijoje Caen ir vėliau Paryžiuje. 1903–04 studijavo Académie des Beaux-Arts. 1905 įsikūrė Montparnasse ir kurį laiką tapė neoimpresionistų ir Matisse įtakoje. 1907-10 susipažino su žymiausiomis to laiko avangardinio meno pasaulio figūromis (Rousseau, Apollinaire, Picasso, Jacob) ir priartėjo prie kubizmo. 1911 išstatė savo darbus Salon des Indépendents. 1912 dalyvavo Section d'Or sąjūdyje. 1915 su 15 paveikslų pasirodė Berlyno Herbstsalone. 1914 buvo paimtas į kariuomenę, kur tarnaudamas susidomėjo mechaninių objektų grožiu. 1916 dėl apsinuodijimo buvo paleistas namo. Grįžęs pradėjo dinamistinį savo kūrybos periodą, tapydamas mechaninio pasaulio objektus (Le Disque rouge, La Ville 1919). 1921 švedų baletui dekoravo Honeggerio: Skating Rink ir Milhaud: La Création du Monde. 1924 keliavo po Italiją ir įsteigė savo tapybos studiją. 1931 lankė JAV, 1933 — Graikiją. 1937 dekoravo Lifaro baletą Le Triomphe de David ir Paryžiaus Palais de la Découverte nutapė Le Transport des Forces, nuo šio laiko dėmesį koncentruodamas į dekoracinę tapybą. 1941 išvyko į Ameriką, iš kur grįžo 1945. 1946 atliko Notre-Dame d'Assy fasado mozaikas. 1949 suruošė apžvalginę savo tapybos parodą. 1950 padarė monumentalias Milhaud ‚Bolivaro' operos dekoracijas, kurios ir buvo paskutinis didelis L. darbas. Šalia tapybos, L. dirbo ir grafikoje: litografijų albumas Le Cirque 1949, taip pat Cendrars, Malraux, Rimbaud ir kt. veikalų iliustracijos. Pirmam savo tapybos periode tapęs fovizmo ir kubizmo poveikyje, savo stilių L. susikūrė tik mechanistiniame tarpsnyje. L. tapyba savo technika bei konstrukcija yra dekoratyvinė, o savo forma ir estetika — proletarinė, visais savo aspektais išreiškianti estetinį proletarinės kultūros idealą. Jo figūros yra cementiniai proletariato dievai ir deivės mechanizuotame Edene: kampuoti, monumentalūs, vulgarūs ir sveiki. L. menas yra viešasis menas. Šia prasme jis yra proletarinės kultūros David. L. tapybai reikia atstumo; jo spalvų ir linijų kontrastai skirti ne kabinetinei kontempliacijai, bet praeinančio gatvės žmogaus akiai.

F. Léger
Moteris su vaza
(1924)

G. Apollinaire, Les Peintres cubistes 1913; *E. Tériade,* F. L. 1928; Cachiers d'Art 3/4 1933 (Apollinaire, I. Ehrenburg, M. Raynal A. Salmon, C. Zervos ir kt. str.); *D. Cooper,* F. L. et le nouvel Espace 1949; *K. Kuh,* F. L. 1953 (ag.) *A.Lc.*

3. Paul-Émile (g. 1904) Kanados Montrealio arkivyskupas. Įšventintas kunigu 1929, misionieriavo Japonijoje 1933–39, vėliau kurį laiką dėstė filosofiją Montrealio kunigų seminarijoje, 1947–50 buvo Kanados kolegijos Romoje rektorius. 1950 paskirtas Montrealio arkivyskupu, 1952 pakeltas kardinolu.

Legėstas (Silphium L.) graižažiedžių (Compositae) šeimos daugiametis dekoratyvinis augalas, kilęs iš Š. Amerikos. Geltonžiedis l. (S. perfoliatum) žydi geltonai, lapai priešiniai, stambiai dantyti, plaukuoti, viršutiniai, dalimi ir apatiniai, tarpusavy suaugusiais į makštį pamatais.

Graižai į retus skydelius susitelkę. Aukščio 2–3 m. Darželiuose Lietuvoj retai sutinkamas. Plunksnalapis l. (S. laciniatum L.), taip pat žydi geltonai, lapai pražanginiai, plunksniškai suskaidyti, 30-60 cm ilgio. Lietuvos darželiuose retas.

Leggiero, con leggerezza, leggieramente (it.) lengvai, greitai, žaismingai. Šiuo terminu nusakoma ne tik muzikos charakteris, bet ir atlikimo būdas, būtent — su lengvu griežiklio ar klavišų spaudimu.

Leggo liga (lot. osteochondritis deformans iuvenilis) pasireiškia tuo, kad dėl ne visai aiškių priežasčių šlaunies galvutė (vienoj pusėj, kai kada ir abiejose pusėse) pradeda minkštėti ir deformuotis. Tai augančių vaikų liga, daugiausia pasitaikanti 5–8 metų vaikuose. Šią ligą maždaug vienu laiku pirmieji aprašė Legg, Perthes ir Calvé JAV, Vokietijoj ir Prancūzijoj. Todėl ji kai kur, ypač Prancūzijoj, vadinama visų šių trijų gydytojų vardu. *Z.R.*

Leghornai (nuo italų miesto Livorno vardo, anglų kalba Leghorn) vištų rūšis. Žr. Višta.

Legionas (lot.) sen. rom. kariuomenėj didžiausias rinktinės, sunkiai ginkluotos kariuomenės vienetas. Jame tarnaudavo Romos piliečiai. Nevienodai ginkluoti nepiliečiai sudarydavo kitą kariuomenės dalį — auxilia (‚pagalbinė kariuomenė'). Teoriškai l. sudarydavo 6000, tačiau praktikoje paprastai apie 4200 vyrų. Istoriniais laikais l. būdavo suskirstytas pagal kareivių amžių į 3 rikiuotes: į priekinę — hastati (‚ietininkai') ir antrąją — principes (‚pirmieji') po 1200 vyrų ir į iš 600 vyrų susidedančią trečiąją rikiuotę — triarii. L. sudėtį papildydavo dar 1200 lengvai ginkluotų (velites). Kiekviena iš 3 rikiuočių susidėdavo iš 10 manipulų (lot. manipulus) po 120 (triarijų rikiuotė iš 60) vyrų, manipulas iš dviejų centurijų (centuria ‚šimtinė', vadinama taip pat ordo ‚rikiuotė, eilė').

Nuo antrojo punų karo l. buvo skirstomas į 10 kohortų (cohors, -ortis), turinčių po vieną manipulą iš visų trijų rikiuočių. L. manipulus rikiuodavo šachmatų lentelės tvarka su tarpais taip, jog užpakalinės rikiuotės manipulas stovėdavo po tuščios erdvės tarp dviejų priekinių manipulų. Ginimosi ginklai buvo šarvai, šalmas, skydas; svarbiausi puolamieji (tela) — sviedžiamoji ietis (pilum) ir kardas (gladius). Atakuodami priešą apiberdavo ietimis, po to įsiveržd avo į priešo eiles ir kovodavo kardais.

Kohorta tapo taktiniu vienetu. Kohortomis rikiuodavo kariuomenę mūšiui. Mažiausias savarankiškas dalinys buvo manipulas. Centurija, arba ordo, niekada atskirai nepasireikšdavo. Ji tebuvo administracinis vienetas ir neturėjo net savo ženklo.

Kariuomenei paprastai vadovaudavo konsulai arba provincijų vietininkai, ypatingos krizės metu — diktatoriai, legionui — senatorių kilmės vietininko siūlymu senato skirtasis generolas (legatus). L. vadovybę sudarydavo dar 6 raitininkų kilmės karininkai (tribuni militum). Centurijai vadovaudavo puskarininkis centurionas (centurio, -onis, ‚šimtininkas').

Anksčiau romėnų kariuomenėje turėdavo tarnauti visi piliečiai, išskyrus pačią neturtingiausiąją klasę proletarus (proletarii ‚teduodantieji valstybei tik vaikus'). Marijui (apie 105 pr. Kr.) reformavus l., į kariuomenę pradėjo imti savanoriais neturtinguosius, kuriems karas tapo amatu.

Imperijos laikais l. tapo po provincijas išskirstyta įgulose stovinčia kariuomene. Kadangi italikai nebebuvo įpareigoti tarnauti, pradėjo vis daugiau imti provincijų gyventojų, kuriems l. tarnyba suteikdavo Romos pilietybę. Nuo III a. l. reikale papildydavo privalančiais tarnauti kariuomenėje pasienio ūkininkais. V a. pradžioje l. buvo maži kariuomenės junginiai.

Naujaisiais laikais l. vadina atskirus iš svetimšalių samdinių, politinių pabėgėlių, perbėgėlių, nuotykių ieškotojų sudarytus dalinius. Prancūzų revoliucijos metu buvo sudarytas Légion germanique (1792–93), vokiškasis l.; prancūzams tarnavo 1797 Dombrovskio vadovaujami lenkų l.; Pilsudskis 1914 buvo sudaręs lenkų l. austrų-vengrų armijoje, kovojusius prieš Rusiją. Buvo pagarsėję čekoslovakų l., kurie Gardos vadovaujami 1918–20 su Kolčaku kovojo prieš bolševikus. Prancūzai laiko svetimšalių l. kolonijoms ginti. Naciai II pas. karo metu pavergtuosiuose kraštuose organizavo SS (žr.) l. (Lietuvoje jiems tai nepasisekė dėl griežto lietuvių tautos pasipriešinimo). JAV l. vadinasi karių veteranų organizacijos.

Vegetius, Epitome rei militaris l. IV; *Kromayer,* Antike Schlachtfelder 1903–24; *Delbrück,* Geschichte der Kriegskunst I, ³1930; *Kromayer-Veith,* Heerwesen und Kriegführung der Griechen und Römer 1928; *Lammert,* Die röm. Taktik zu Beginn der Kaiserzeit und die Geschichtsschreibung 1931. *A.Rkš.*

Légion d'honneur (prc. ‚garbės legionas') Prancūzijos ordinas, įsteigtas 1802 V 19 ir

teikiamas už karinius ir civilinius nuopelnus.

Legislatyvas, arba legislatūra (lot.), valdžios padalijimo sistemoj įstatymų leidžiamieji organai, skiriami nuo vykdomosios valdžios (egzekutyvo) ir teismo organų. Žr. Įstatymų leidyba, taip pat plg. Parlamentas.

Legitimacija (lot.) 1. teisės pripažinimas, ko nors įteisinimas (žr. Įteisinimas); 2. dokumentas, kuriuo įrodoma asmens tapatybė ar kuri nors teisė.

Legitimizmas (lot.) politinė doktrina, ginanti teisėtą būdą paveldėti valdovo sostą arba keisti valstybinę santvarką. Europos valdovai, remdamiesi l. principais, pradėjo karus su revoliucine Prancūzija, o po Napoleono karų, Vienos taikos kongreso metu, Prancūzijos atstovas Talleyrand, remdamasis tuo pat principu, reikalavo atstatyti Europoje senąją tvarką. 1815 kelių didžiųjų valstybių sudarytoji vad. Šventoji sąjunga stropiai saugojo l. principus nuo revoliucinių pasikėsinimų. Svarbesnieji l. grindėjai ir teoretikai buvo: J. de Maistre, L. G. de Bonald, E. Burke, F. J. Stahl. Prancūzijoje po 1830 revoliucijos pasikeitė dinastijos: Burbonų dinastiją pakeitė Orleanai ir tuo pat metu atsirado vad. legitimistų, arba Burbonų, partija, kuri norėjo vėl sugrąžinti į Prancūzijos sostą Burbonų dinastiją. Ispanijoje legitimistais buvo laikomi Don Karlos ir jo palikuonių šalininkai. *P.Č.*

Legnano š. Italijos mst., 10 km į š.v. nuo Milano; apie 40.000 gyv. (1956). Šilko, medvilnės verpyklos, mašinų gamyba. Čia 1176 karalius Friedrichas Barbarosa pralaimėjo kautynes su improvizuota lombardų (milaniečių) sąjungos kariuomene.

Le Goffic Charles (1863–1932) prancūzų rašytojas, vaizdavęs savo kūryboj Bretaniją ir jos žmones. Veikalai: Poésies complètes 1913 (naujas 2 tt. leidimas 1932), romanai — Le crucifié de Kéraliès 1892, La payse 1898, L'abesse de Guérande 1921. Be to, studija L'âme bretonne, 4 tt., 1902–22.

Legros Alphonse (1837–1911) prancūzų tapytojas ir grafikas, nuo 1863 gyvenęs Londone, kur jis turėjo nemažos įtakos anglų dailininkams, ypač savo grafika. Jo paveikslai artimi Courbet realizmui. Reikšmingesni jo grafikos darbai (ypačiai mirusiųjų šokiai, kupini demoniškos fantazijos).

Leguana tropinis driežas, priklausąs Iguanidae (žr.) šeimai.

Leguizamón Martiniano (1858–1935) argentinietis novelistas ir dramaturgas, ‚literatura gauchesca' vienas iš pionierių ir bundančios gaučų tautinės bei socialinės sąmonės reiškėjas. L. vardą P. Amerikoje ypač išgarsino drama Calandria 1898.

Leguminosae žr. Ankštiniai.

Lehár Franz (Ferenc) (1870–1948) vengrų kilmės austrų kompozitorius, ryškiausias naujosios Vienos operetės atstovas. Baigęs 1888 Prahos konservatorijoje smuiko klasę, kurį laiką grojo orkestruose; vėliau buvo kariuomenės kapelmeisteris Budapešte, Trieste, Vienoje ir kitur; įsikūręs Vienoje, nuo 1902 buvo Theater an der Wien dirigentas. Nors kūrybinį darbą L. pradėjo operine muzika (opera Kukuška 1896), tačiau vėliau, pirmosios savo operetės Wiener Frauen 1902 pasisekimo paskatintas, perėjo į šią sritį ir davė per 30 operečių, jų tarpe populiariąją Die lustige Witwe 1905, statytą ir Lietuvoje. Nemažą pasisekimą turėjo ir kitos jo operetės: Zigeunerliebe 1910, Eva 1911, Wo die Lerche singt 1918, Paganini 1925, Zarewitsch 1926, Friederike 1928, Das Land des Lächelns 1929, Giuditta 1934 ir ypač Der Graf von Luxemburg 1909 (taip pat statyta Lietuvoje). Komiškos operos stiliui artimoms L. operetėms yra būdinga šokio (ypač valso) formos daina, polinkis slavų ir vengrų melodijoms ir gana spalvinga instrumentuotė. Be operečių, L. yra parašęs orkestrinės muzikos kūrinių (ypač maršų ir šokių) ir dainų.

F. Léhar

Katalog der Bühnenwerke von F. L. 1955; *E. Decsey,* F. L. ²1930; *G. Knosp,* F. L. 1935; *S. Czech,* F. L. ³1948; *M. v. Peteani,* F. L. 1950; *W. Marcqueen-Pope-D. L. Murray,* Fortune's Favourite: The Life and Times of F. L. 1953.

K. O.

Le Havre, pilnas vardas Le H.-de-Grâce, š. Prancūzijos mst. ir svarbiausias jos Atlanto vandenyno uostas, prie 9 km pločio Senos upės žiočių; apie 150.000 gyv. (1956). Pro Le H. įvežama: medvilnė, vilna, kava, kakava, cukrus ir kt. Le H. yra didžiausias Prancūzijoj keleivių uostas: pro jį kasmet atvyksta apie 50.000 keleivių. Uoste didelės laivų statyklos su 11 dokų, prekių sandėliai ir modernūs pakrovimo įrenginiai. Iš Le H. į Paryžių nutiestas požeminis benzino vamzdis. Pro jį vyksta didesnis prekių ir keleivių judėjimas tarp

Prancūzijos ir Š. Amerikos, nekaip pro bet kurį kitą krašto uostą. Pramonė: naftos rafinerijos, malūnai, verpyklos ir audyklos, cemento, chemikalų ir kt. fabrikai. Sąjunginiņkų invazijos metu 1944 labai nukentėjo; labiausiai sugriautas II pas. karo metu Prancūzijos didmiestis. Iš Notre-Dame (XVI–XVII a.) bžn., kuri buvo pastatyta senosios jūrininkų kapelos Notre-Dame de Grâce vietoje, beliko tik jos bokštas. Le H. įkurtas 1517 karaliaus Pranciškaus I, Richelieu ir Vaubano XVII a. paverstas pajūrio tvirtove.

Lehman Herbert H. (g. 1878) JAV politikas, Naujorko pramoninkas ir finansininkas. 1928–32 išrinktas Naujorko valstybės gubernatoriaus pavaduotoju, o 1932–42 gubernatorius. 1943 vienbalsiai išrinktas pirmuoju UNRRA direktorium, kuriuo išbuvo iki 1946 pavasario. 1949–56 JAV senatorius iš Naujorko valstybės. Politikoje — progresyvus demokratas, rėmęs dirbantiesiems palankius įstatymus. Užsienių politikoje — internacionalistas. L. yra vienas iš labiausiai pasižymėjusių žydų religijos JAV politikų, iškilęs ekonominės krizės metu, kai ir kitų, neanglosaksų tautybių bei religijų politikai susilaukė pripažinimo. L. yra neretais atvejais rodęs nemaža palankumo Lietuvai ir jos interesams.

V.Vrd.

Lehmann 1. Eduard (1841–1902) Rygoje gimęs gydytojas, ilgą laiką praktikavo Rėzytėje ir tyrinėjo krašto augaliją. Jo veikale Flora vom Polnisch Livland 1895–96 yra žinių ir apie Lietuvos augaliją.

2. Edvard (1862–1930) danų religijų istorikas. Nuo 1880 studijavo filosofiją bei teologiją daugelyje užsienio universitetų ir mokėsi įvairių kalbų. 1896 parašė disertaciją apie religijos ir kultūros santykį Avestoje. Nuo 1900 religijų istorijos doc. Kopenhagos univ., 1910–13 prof. Berlyno univ., 1913-27 teologijos enciklopedijos prof. Lundo univ. Švedijoje. Savo puikiu stiliumi, psichologine įžvalga ir religinio gyvenimo specifiškumo supratimu L. padarė religijų mokslą prieinamą platesnėms masėms. Svarbiausias L. veikalas yra Zarathustra, 2 tt., 1899–1902, apie senąjį persų tikėjimą. Kiti veikalai: Mystik i hedenskag og kristendom 1904, Buddha 1907, Romantik og kristendom 1910, Kierkegaard 1913. Myter og sagor på väg genom världen (Mitų ir pasakų keliavimas po pasaulį) 1926 ir garsi monografija Grundtvig 1927.

J.Lng.

3. (Lemanas) Friedrich Leonhard (1787 Darmstadte — ?) vokiečių grafikas, Vilniaus univ. grafikos mokyklos vedėjas. Felsingo mokinys, kartu su juo dirbo kartografijos darbus, vėliau raižė vinjetes, portretus ir istorinius paveikslus Darmstadto leidėjams. Studijų tikslais lankėsi Saksonijoje. 1812 grįžo Darmstadtan ir raižė iliustracijas Mollerio veikalui apie gotikos architektūrą. Įstojęs kariuomenėn, piešė žemėlapius gen. Ruehl von Liliensternui. Po karo raižė Weimare ir kt., specializuodamasis istorinėse temose. Vilniaus univ. prof. L. H. Bojanus, ieškodamas Vokietijoje tinkamo raižytojo savo naujam veikalui apie vėžlių anatomiją, 1818 pakvietė L. Lietuvon. Už raižinius Bojano gamtos veikalams L. susilaukė pagyrimo net Prancūzijoje ir Anglijoje, kur vokiečių raižiniai tada šiaipjau nebuvo labai vertinami. 1821 prof. Saundersui išėjus į pensiją, L. buvo pakviestas dėstyti Vilniaus univ. grafikos skyriuje, kurio vedėjas tada buvo M. Podolinskis. L. dėstė vario raižinį, ofortą, taškinę manierą ir kt. grafikos technikas bei kaligrafiją. Vėliau kartu su J. G. Kislingu (žr.) L. vedė Vilniaus grafikos mokyklą iki universiteto uždary-

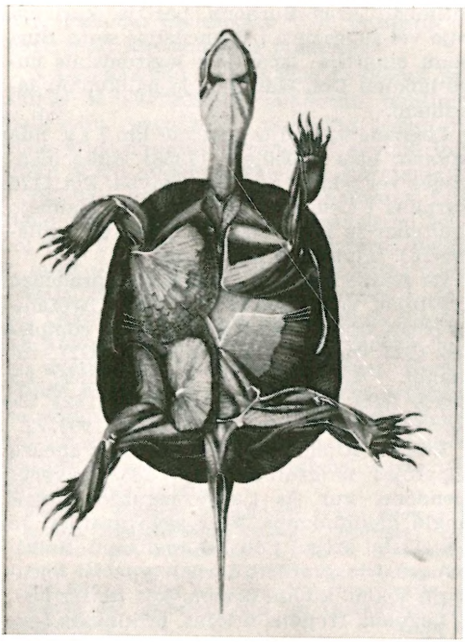

F. Lehmanno raižinys Vėžlio raumenys (L. H. Bojanus knygoj Anatomae Testudinis Europeae 1819–21)

mo (1832). Vilniuje L. raižė portretus ir architektūrines iliustracijas — apie 40 lapų — vienam prof. Podčašinskio veikalui. Prof. Baerio pakviestas, 1832 L. gavo grafikos dėstytojo vietą Karaliaučiaus univ., kur raižė eilę zoologijos lapų. Čia dėl savo švarios technikos L. sulaukė daug pripažinimo ir meno draugijos užsakymu gavo raižyti ‚Cybele' pagal G. von Kügelgen originalą (1835). Titulavosi karališkuoju Prūsijos raižytoju. Dar minimi raižiniai: Vilniaus Aušros Vartų Dievo Motina; Kristus Alyvų Kalne pagal Dolci; prof. Bojanaus, gen. A. A. Kikino, admirolo A. J. v. Krusensterno, G. v. Langsdorffo portretai.

H. Degen, Nachrichten von den Malern und anderen Künstlern welche vom Jahre 1529 bis 1835 in Königsberg gelebt haben (pagal rankraštį Bonnos univ. bibl.: Altpreussische Forschungen I, 1924, Heft 2, 97–98 psl.); *E. Rastawiecki,* Słownik rytowników polskich 1886; *J. Bieliński,* Uniw. Wileński II 1900 759; *Thieme-Becker,* Allg. Lexikon der bild. Künstler, XXII, 1928, 580; *P. Galaunė,* Vilniaus meno mokykla 1928, 94–95. *P.Rkl.*

4. (Lemanas) Johannes (1590 Šverine — 1664 Klaipėdoje) ev. kunigas, nuo 1624 Kintuose ir Ventėje, nuo 1638 Klaipėdoj. 1643 jis išsp. savo draugui Vilhelmui Martini skirtą lietuviškai eiliuotą pasveikinimą (16 eilučių) vedybų proga — „Jog Wenczawonistes Sthonas Wissiems Diewo instatitas' (žr. F. W. Neumann, Archivum Philologicum 1935, 125–131). Apie 1648 jis buvo sudaręs lietuviams evangelikams giesmynėlį, kurį perdavė D. Kleinui, paskirtam šiam reikalui tvarkyti. Tačiau D. Kleinas, atrodo, L. giesmynėliu nepasinaudojo. L. buvo vienas iš 7 kunigų, kuriems buvo pavesta peržiūrėti D. Kleino Grammatica Litvanica 1653.

5. Johann Georg (1765–1811) vokiečių geografas-kartografas, karininkas. Jis pirmasis surado būdą (brūkšneliais) atžymėti žemėlapiuose žemės reljefą ir dėl to laikomas moderniosios kartografijos pradininku. Veikalai: Darstellung einer neuen Theorie der Beziehungen der schiefen Flächen im Grundriss 1799; Anweisung zum richtigen Erkennen und genauen Abbilden der Erdoberfläche, 2 tt., 1812.

6. Lilli (1849-1929) vokiečių dainininkė, sopranas. Debiutavusi 1865 Prahos operoje, dainavo Dancige (1868), Leipcige (1869–70), Berlyno operoje (1870–85), Bayreutho ir Salzburgo festivaliuose, koncertavo Europoje ir JAV. Turėjo labai platų ir įvairų repertuarą. Pradžioje pasireiškusi kaip koloratūrinis sopranas, vėliau ypač išgarsėjo Wagnerio operų vaidmenyse (kai kuriems vaidmenims ją paruošė pats Wagneris). L. buvo taip pat subtili dainų bei oratorijų interpretatorė ir dainavimo pedagogė (jos mokinių tarpe buvo O. Fremstad ir G. Farrar). Išsp. Meine Gesangskunst 1902 (ag. ²1924, prc. 1910), Studie zu Fidelio 1904 ir autobiografiją Mein Weg 1913, ²1920 (ag. 1914).

L. Andro (T. Rie), L. 1907; *J. H. Wagenmann,* L. L.s Geheimnis der Stimmbänder ²1926. *K.O.*

7. Lotte (g. 1888) vokiečių dainininkė, sopranas. Dainavo Hamburgo (1910–14), Vienos (1914–38) ir Naujorko Metropolitano (1934–45) operose, koncertavo Europoje, Australijoje, Š. ir P. Amerikoje. Nuo 1938 gyvena JAV. Iškili Wagnerio ir ypač R. Strausso operinių vaidmenų ir vokiečių dainų (ypač Schumanno) interpretatorė. Pasitraukusi 1951 iš koncertinio gyvenimo, reiškiasi kaip dainavimo pedagogė. Išsp. romaną Orplid, mein Land 1937 (ag. Eternal Flight 1938), dainų interpretavimo studiją More Than Singing 1945 ir autobiografines knygas — Anfang und Aufstieg 1937 (ag. 1938) ir My Many Lives 1948. *K.O.*

8. Max (1845–1929) vokiečių istorikas. Baigęs istorijos ir klasikinės filologijos studijas Berlyno univ., kur L. daug įtakos turėjo žymieji istorikai Ranke, Treitschke ir Sybel, 1879 tapo Berlyno karo akademijos docentu; nuo 1888 prof. Marburge, vėliau Leipcige; 1893–1921 profesoriavo Göttingene. L. tyrinėjo išimtinai tik Prūsų karalystės ir vokiečių istoriją XVII–XIX a. Visi jo darbai išskaičiuoti jo autobiografijoje Die Geschichtswissenschaft der Gegenwart in Selbstdarstellungen I, 1925. Svarbiausi jo veikalai yra: dokumentinis rinkinys Preussen und die katholische Kirche seit 1640, I–VII, 1878–94; Scharnhorst I–II, 1886–87; Friedrich der Grosse und der Ursprung des Siebenjährigen Krieges 1894; Freiherr von Stein I–III, 1902–05 (Volksausgabe ⁴1931); Historische Aufsätze und Reden 1911. Žymieji L. tyrinėjimai buvo parašyti tuo metu, kai Prūsų militarinė jėga buvo pasiekusi svarbių politinių laimėjimų. *Z.I.*

9. Wilhelm (g. 1882 Venecueloje) vokiečių rašytojas. Pastabus gamtos lyrikas (poezijos knyga Der grüne Gott 1942 ir 1948, jo vardą ypačiai išpopuliarinusi pokario Vokietijoje), sąmojingas pasakotojas ir muzikalaus stiliaus autorius. Tematika liečia dažniausiai gamtos ir žmogaus santykį. Išvertė Kiplingo raštus. Romanai Der Bilderstürmer 1917 ir Weingott 1921, novelės Die Hochzeit der Aufrührer 1934, eilė-

raščių rinkiniai Antwort des Schweigens 1935 ir Entzücktęr Staub 1946; be to essay Bewegliche Ordnung 1947, Bukolisches Tagebuch aus den Jahren 1927 bis 1932, 1948, Ruhm des Daseins 1953. *H.N.*

W. Lehmbruck
Kopiąs jaunuolis
(1913)

Lehmbruck Wilhelm (1881 – 1919) vokiečių skulptorius ekspresionistas, sykiu klasiškumo ieškojęs. Jo figūros plonos ir ištįsusios ilgu, tartum gotiškojo formos principo paklususios. Tokių figūrų ritmingomis kreivėmis L. išreiškė gilų sielos jautrumą ir ilgesį. Pvz. Motina ir vaikas (bronza) 1907; Klūpanti (cementas) 1911; Kopiąs jaunuolis 1913; Mąstytojas 1917–18.

R. Westheim, W. L. 1922; *A. Hoff*, W. L. 1933; *E. Trier*, W. L., Zeichnungen und Radierungen 1955. *P.Rkl.*

Lehmkuhl Augustin (1834 – 1918) katalikų moralinis teologas, jėzuitas, profesoriavęs Maria Laach, vėliau Ditton Hall (Anglijoj) kunigų seminarijose. Nuo 1880 (ištremtas iš Vokietijos) daugiausia gyveno Olandijoje. Jo veikalai Theologia moralis 1883 (¹²1914) ir Casus conscientiae 1900–03 buvo plačiai vadovėliais vartojami kat. kunigų seminarijose. L. atstovavo vad. probabilismus vindicatus (to vardo veikalas išėjo 1906). Nemaža knygų išspausdino ir socialiniais klausimais.

Lehr-Spławiński Tadeusz (g. 1891) lenkų kalbininkas, nuo 1919 Poznanės, nuo 1922 Lvovo, nuo 1929 Krokuvos univ. prof. Su E. Šveikauskaite jis išl. Lenkų kalbos gramatiką 1935. Kiti veikalai: Język polski 1947, Gramatyka historyczna języka polskiego 1955 (drauge su Z. Klemensiewicz ir S. Urbanczyk).

Lehrte mst. Žemutinėj Saksonijoj, Vokietijoj, į r. nuo Hannoverio; 20.376 gyventojai (1954). Geležinkelių mazgas, kalio kasyklos, cukraus ir kojinių fabrikai.

L. lietuviai. Bendroje stovykloje su latviais ir estais 1945 rudenį lietuvių buvo ligi 500. Stovykla buvo vadinama Churchillio vardu. Stovykloj veikė pradžios mla, vaikų darželis, liaudies univ., buhalterijos ir anglų k. kursai, choras, tautinių šokių ir sporto grupės, skautai. Kultūrinėje veikloje uoliai reiškėsi kun. J. Kuzmickis, kuris su J. Narkevičiumi 1945–46 leido

Vėliavos pakėlimo iškilmės Lehrtės lietuvių stovykloje *Foto P. Vaitkūno*

pradžioje sieninį, vėliau rotatorinį kasdienį informacinį biuletenį Naujienas, o vaikams savaitinį Vieversėlį. Tas pats kun. J. Kuzmickis pardėjo L. leisti ir jaunimui skirtą žurnalėlį Žibintą (1 nr. išėjo 1946 I 20). Be to, L. buvo rotatoriumi išspausdintos 6 knygos. Vėliau lietuviai iš L. buvo iškeldinti į kitas stovyklas.

Lehtonen Joel (1881–1934) suomių rašytojas, vertėjas ir žurnalistas. Savo debiutiniuose veikaluose L. žiūrėjo pesimistiškai į savo aplinką. Romanas Putkinotko (Tyrlaukių vaikai) 1919–20 yra realistiškai sodrus pačių neturtingiausių ūkininkų pavaizdavimas. Tai jo gimtosios provincijos Savolax epas. Kaip rašytojas L. yra kontrastų žmogus — jautrus, bet kartu intelektualus bei satyriškas. 8 tomai jo raštų išl. 1931–35.

Ley Robert (1890–1945) vokiečių nacionalsocialistų veikėjas. Hitleriui valdžion atėjus, jis sukūrė ‚vokiečių darbo frontą' (Deutsche Arbeitsfront), pakeitusį laisvas profesines sąjungas, ir visą laiką jam vadovavo. Belaukdamas sąjungininkų teismo, nusižudė Nürnbergo kalėjime. Buvo išgarsėjęs brutaliu antisemitizmu ir kova prieš krikščionybę, ypač katalikybę.

Leibgvardija (surusintas skolinys) nuo XV a. galo karalių ir šiaip didikų asmens ir rūmų apsauga, pradžioj maži sargybų daliniai, vėliau virtę reguliariomis kariuomenės dalimis (ir raitelių, ir pėstininkų). Žr. Gvardija.

Leibl 1. Ernst (g. 1895) Sudetuose gimęs vokiečių rašytojas ir žurnalistas, vokiečių spaudoje parašęs nemaža straipsnių, ginančių pabaltiečių reikalus. 1950–54 Memmingeno pabaltiečių stovyklos valdininkas.

2. Wilhelm (1844–1900) vokiečių tapytojas. 1864–69 Müncheno akademijos mokinys. 1869–70 Paryžiuje. Lemiamos reikšmės jo stiliui turėjo Courbet. Nuo 1873 gyvendamas Bavarijos kaime kūrė sodrius sodiečių buities paveikslus, kurie L. padarė vokiečių realizmo klasiku. L. valdė piešinį ir spalvą vienodu virtuoziškumu. Tiksliai realistiškai atvaizduotą žanrinę sceną, dažniausiai sodiečio pirkios prietemoje, L. sugebėjo iškelti į tapybinę visumą, jai subordinuodamas pasakojamąjį paveikslo turinį. Impresionistiškai pagaudamas šviesos virpėjimus ir įvairių medžiagų paviršiaus savybes, juos jungė į atbaigtą, ramią kompoziciją, išryškindamas esminguosius elementus. Tamsi paletė ir fanatiškas sąžiningumas L. darė sunkų ir per tai skirtingą nuo prancūzų. Būdinga, kad visur dominuoja portretas, kuris ne tik tapybiškai turtingas, bet ir tobulos psichologijos. Sodiečio nei trupučio neidealizuodamas, L. surado jo žmogiškąją vertę. Minėtini darbai: Frau Gedon (Münchene) 1869; Medžiotojas (Berlyne) 1876; Trys moterys bažnyčioje (Hamburge) 1878–81.

W. Leibl: Virtuvėje (Stuttgarto valstybinė galerija)

E. Waldmann, W. L. 1930; *J. Mayr*, W. L. 1936.

P.Rkl.

Leibniz Gottfried Wilhelm (1646 VII 1 Leipzige — 1716 XI 14 Hannoveryje) vokiečių filosofas, matematikas, diplomatas, vienas iš kūrybingiausių ir universaliausių XVII a. mokslo žmonių. Gimė profesoriaus šeimoje, Leipcigo ir Jenos univ. studijavo filosofiją, matematiką, teisę. 1666 pateikęs Altdorfo univ. tezę De casis perplexibus in iure, atmetė ten pat dėstytojo vietos pasiūlą ir pasirinko diplomato kelią. Nuo šio laiko prasideda jo kelionės po Europą, milžiniška korespondencija ir įvairiausių projektų rašiniai. Mainzo kurfiursto tarnyboje L. tiria R. katalikų bei protestantų unijos galimybes ir paruošia Egipto užėmimo planą, kad nuo

G. W. Leibniz

krikščioniškos Europos nukreiptų Liudviko XIV teritorines ambicijas į netikėlius turkus. Nuvykęs Paryžiun paaiškinti projekto (1672–76), susitinka Huygens, kurio paveiktas metasi į matematikos studijas. Greit sukonstruktuoja komplikuotą skaičiavimo mašiną ir 1676 praktiškai baigia diferencialinio skaičiavimo kūrimą (išsp. 1684). Dėl jo originalumo kyla ilgas ir aštrus ginčas su Newtonu, kuris jau apie 1665 šį darbą atlikęs, bet nepaskelbęs ištisai. Vėlesnė istorija abiejų darbus rado nepriklausomus, o L. žymėjimo būdas net įsigalėjo kaip parankesnis. 1676 Haagoje L. susitinka Spinozą. Tais pat metais tampa Braunšveigo hercogo bibliotekininku bei patarėju Hannoveryje. Čia jis rašo politines pastabas, renka medžiagą dinastijos genealogijai, tobulina Harzo kasyklas, skatina vokiečių k. studijas, 1687–90 praleidžia Vienoje ir Italijoje. L. sumanymu, 1700 įkuriama Berlyno akademija ir jis pats skiriamas pirmuoju jos prezidentu. Panašius planus sudaro ir Petrapiliui (šiuo ir kitais politiniais reikalais keliskart tariasi su Petru D.), Vienai, Dresdenui. Tik naujuoju kurfiurstu tapus būsimam Anglijos Jurgiui I, L. patenka rūmų nemalonėn ir baigia dienas vienatvėj. Net palaidotas buvo ‚greičiau kaip plėšikas, negu krašto puošmena' (amžininko pastaba).

Įvairių pažiūrų įtakoje (kurių svarbiausios Descartes ir to meto matematika, bet kartu scholastika bei Platonas), susiformuoja L. filosofinė sistema. Ji, deja, liko išreikšta tik trumpuose proginiuose raštuose, o paskiri klausimai plačiau gvildenami išsidraikiusioj korespondencijoj. 1686 parašytame Discours de métaphysique (išsp. tik 1846) randami pirmieji sistemos apmatai, vėliau vėl trumpai išdėstyti rašte La Monadologie (iš 1714, išsp. vok. 1720). Panašaus pobūdžio yra dar Système nouveau de la nature 1695 ir Principes de la nature et de la grâce iš 1714. Perskaitęs Locko Essay, L. 1703 dialogo forma parašo detalizuotą kritiką Nouveaux Essais sur l'entendement humain, kurie vėl lieka rankrašty Lockui greit mirus (išsp. 1765). Vienintelis stambesnis veikalas, išsp. L. dar gyvam esant, yra Essais de théodicée 1710, kilęs iš pasikalbėjimų su Prūsijos karaliene Sofija Šarlote. Iš keletos L. raštų ir laiškų rinkinių išsamiausi: C. J. Gerhardto red. filosofinė 7 tt. 1875–90 ir matematinė 7 tt. 1850–63 laida, O. Kloppo red. istorinė ir politinė laida 10 tt. 1864–77. Nuo 1923 Vokiečių (anksčiau Prūsų) Mokslų akademija leidžia visuotinę laidą iš 40 tt.

L. m e t a f i z i k a yra racionalistinė. Kaip Descartes ir Spinoza, L. vertina matematinio argumentavimo metodą, pabrėžia racionalią pasaulio darną, o pažinimo teorijoje iškelia proto galioms priskirtą apriorinį pažinimą. Taip pat ir substancijos sąvoka vyrauja L. metafizikoje, tik ji įgauna kitokį pavidalą ir tuo nulemia L. sistemos savotiškumą. Descartui buvo būdingas substancinis dualizmas (dvasia ir medžiaga), Spinozai monizmas (Dievo ir pasaulio sutapatinimas), o L. pasaulis yra surengtas iš begalybės nepriklausomų substancijų —monadų. Todėl ir jo sistema vadinama m o n a d o l o g i j a. Kaip matyti iš Disc. de mét. §8, ši sistema kyla iš savotiško predikacijos aiškinimo. Imdamas pagrindu scholastinę maksimą ‚praedicatum inest subjecto', L. nutaria, kad veiksnio (substancijos arba daikto) amžina sąvoka savyje talpina visus jai priklausančius tarinius (tos substancijos kokybes). Bet tokiu atveju substancija nereikalinga išorinio veikimo ir visas kokybes kildina iš savęs. Daiktų tarpusavio priežastingumas tampa iliuziniu, nes bet kuri kokybė išplaukia iš daikto sąvokos loginiu būtinumu. Tai, kas atrodo esanti daiktų sąveika, yra tik iš anksto nustatyta darna, panaši tobulų laikrodžių santarai. Darnos autorius yra Dievas. Šia prasme monada yra ‚belangė', o jos esmė yra veiklumas, dinamiškumas; ji yra jėgos centras. Monadų sambūriai sudaro konkrečius daiktus, kurie vis dėlto yra tik ‚fenomenai su pagrindu', nes tarpmonadiniai santykiai, patys nebūdami monadomis ir todėl savarankiškai neegzistuodami, yra tik subjektyvios arba, L. išsireiškimu, idealios formos. Iš monadologijos išplaukia ir L. p a ž i n i m o teorija. Būdama uždara, monada pasaulį pažįsta ne tiesiog, bet refleksijos būdu. Kiekviena monada atspindi išorę pagal savo padėtį bendroje sąrangoje, tarpusavyje įvairuodamos be galo mažu skirtumu. Monados atspindžio ryškumas priklauso nuo veiklumo laipsnio: mineralai ir augalai yra lyg užmigę sielos, gyvuliai turi jutimą ir atmintį, o žmogui priklauso savimonė. Tik Dievas, pirmapradė monada, turi tobulą ir aiškų pažinimą. Dievas todėl aiškiai permato individualių sąvokų turinius ir kaip iš jų loginiu būtinumu seka kokybės. Žmogus, dėl ribotų pažinimo galių, tik dalį tiesų suvokia analitiškai; likusias, specialia pras-

me, jis turi semti iš patirties sintetiškai. Tobulas protas suvokia tiesas vien neprieštaravimo dėsnio pagalba, bet ribotas žmogiškas protas kai kuriais atvejais turi pasitenkinti dėsniu, kad kiekvienas faktas privalo pakankamo pagrindo. Apskritai, pažinimas auga ne nusikreipiant į išorę, bet tiriant patį proto turinį, kuriame, įgimtų idėjų pavidalu, glūdi išorės vaizdas. Juslės pagal šią sampratą yra tik miglotas protinis pažinimas. Teodicėjoje L. gina (prieš P. Bayle) tikėjimo bei proto darną ir sprendžia blogio problemą. L. akimis, šis pasaulis yra geriausias iš visų galimų, nes kūrimo akte išrinkimas blogesnio būtų prieštaravęs Dievo esminiam gėriui. Blogį L. išanalizuoja į tris rūšis: metafizinis blogis yra sukurtoms ribotoms būtybėms būtinai priklausanti tobulumo stoka; fizinis blogis yra bausmė arba kelias į didesnį gėrį; moralinis blogis kaip kontrastas atskleidžia gėrio esmą.

L. metafizikai didelės įtakos darė matematinės studijos, ypač tolydumo sąvoka ir begalinių mažybių analizė. Su jomis yra susieta ir leibnizinė Descartes fizikos kritika: Descartes pastovaus judesio kiekio sintetinis supratimas yra, L. nuomone, tik abstraktus ir todėl nepakankamas; konkrečių fizinių fenomenų aprašymas, priešingai, reikalauja pastovaus jėgos kiekio analitinio laipsniavimo. Analitinį metodą L. nori pritaikyti ir pažinimo apvaldymui. Sudėtingas ir neaiškias sąvokas reikia redukuoti į jų sudedamuosius elementus, kurių pergrupavimas pagal tam tikrus dėsnius laiduos teiginių neklaidingumą. Tokia mathesis universalis (aristotelinė logika esanti maža jos dalis) panaikintų ginčus, nes mokslininkai vienas kitam galėtų tarti ‚skaičiuokime'.

L. poveikis. Fragmentuose išbarstytą L. filosofiją netrukus suvienijo Chr. Wolff, ir ši, kad ir labai lėkšta, parafrazė įsiviešpatavo vokiečių universitetuose. L. racionalizmas įtakojo vok. šviečiamąjį laikotarpį apskritai, o kartu apsprendė ir ankstyvąjį Kanto mintijimą, kol anglų empirikų raštai privertė jį apsvarstyti prarają, atsiradusią tarp racionalistinių ir empiristinių tezių. L. teigtas tarpmonadinių santykių idealumas buvo išplėtotas Kanto transcendentaliniame posūkyje. Hegelis galingai išugdė L. idealistinį pradą, o radikaliai iškeltas priežastingumo suvedimas į loginę implikaciją nulėmė vad. panlogistinį Hegelio žvilgsnį. XX a. filosofijoje L. įtaka jaučiama filosofuose - matematikuose (Husserl, Russell, Whitehead), bet yra ypač ryški logistikoje, kurios idealu lieka L. svajota mathesis universalis.

L. ir Lietuva. 1668 Jonui Kazimierui atsisakius Lietuvos - Lenkijos sosto, vienas iš pretendentų buvo Pfalzo grafas Phillipp Wilhelm von Neuburg. Jo atstovu Varšuvos rinkimuose dalyvavo Mainzo kancleris Joh. Chr. von Boineburg, kuriam dirbo ir L. Boineburgo pavestas, rinkiminei kampanijai L. paruošė ilgą traktatą Specimen demonstrationum politicarum pro elegendo rege Polonorum, išsp. Karaliaučiuj 1669 (ne Vilniuje, kaip pažymėta), ir autoriumi pasirašo Georgius Ulicovius Lithuanus. Geometrinio įrodymo forma čia jis apžvelgia pretendentų savybes, to meto Europos politinę padėtį ir išveda, jog von Neuburg yra sostui tinkamiausia figūra. L. sakosi raštą rašęs ‚visą žiemą, keletą mėnesių dieną ir naktį', naudodamasis ir Kojelavičiaus Lietuvos Istorija. IV 1 rankraštis pasiųstas Karaliaučiun atspausti, bet spaustuvė buvo perkrauta darbais ir birželio rinkimams pavėlavo. Šis raštas išsp. su įvadu Prūsų mokslo akad. rinkinyje, IV eilės I t., 1931.

G. E. Guhrauer, L.; eine Biographie ²1846; bendros studijos: *E. Dillmann* 1891, *K. Fischer* ⁵1920; *E. Cassirer* 1902; *H. Schmalenbach* 1921; *B. Russell* ²1937; *K. Huber* 1951; specialios studijos: *W. Dilthey*, L. und sein Zeitalter 1927; *F. Olgiati*, Il significato storico di L. 1929; *L. Couturat*, La Logique de L. 1901; *J. E. Hofmann*, Die Entwicklungsgeschichte der L-schen Mathematik 1949; *H. Hildebrandt*, L. und das Reich der Gnade 1953; *G. Grua*, La Justice humaine selon L. 1956; *R. W. Meyer*, L. und die Ordnungskrise 1948 (ag. 1952). *V. Dn.*

Leibovičius (Leybowicz, Lejbowicz) Hiršas, žydų kilmės grafikas-raižytojas, dirbęs Mykolui Kazimierui Radvilai. Vienas jo raižinys vaizduoja ‚Castrum doloris' katafalko dekoraciją, kurią suprojektavo arch. M. Pedetti 1747 mirusios kunigaikštienės Onos Sanguškaitės-Radvilienės garbei Nesvyžiuje. 1751–52 padarė raižinių seriją pagal Nesvyžiaus Radvilų portretų galerijos paveikslus.

M. Morelowski, W sprawie artystów radziwiłłowskich XVIII w. polskiego pochodzenia i ocalałych dziel ich ręki (Prace sekcji historji sztuki 3, 1938 – 39); *T. Mańkowski*, Materiały do dziejów manufaktur tkackich Michała Kazimierza Radziwiłła ‚Rybenki' (ten pat, 4). *P.Rkl.*

Leibowitz René (g. 1913) Varšuvoje gimęs žydų kilmės prancūzų (nuo 1926 gyvena Paryžiuje) kompozitorius, dirigentas ir muz. kritikas. Didesnės reikšmės už L. dvylikatonės muz. krypties kūrybą turi jo muzikinė veikla — dvylikatonės muz. po-

puliarizavimas. Kaip dirigentas, jis atlieka dažniausiai tik šios krypties (ypač naujus) kūrinius, kaip kritikas — daug rašo dvylikatonės muz. klausimais: Schönberg et son école 1947 (ag. 1949), Qu'est-ce que la musique de douze sons? (1948), Introduction à la musique de douze sons 1949. Be to, išsp. L'artiste et sa conscience 1950, L'évolution de la musique 1951 ir kt. *K.O.*

Leicester anglų grafų giminė, žr. Lesteriai.

Leicester vidurinės Anglijos mst. prie Soar upės; 285.000 gyv. (1952). Trikotažo, batų, kojinių, odų, vaistų, chemikalų pramonė. 1921 įkurta universitetinė kolegija. XII a. St. Mary de Castro bžn.; meno galerija, muziejus. L. yra prie didelio akmens anglies baseino ir centre intensyvaus žemės ūkio srities, kurioj ypačiai išplėstas aukštos kokybės avių auginimas. L. yra senas mst., buvęs žinomas jau romėnams Ratae vardu. Šv. Mykolo bžn. yra iš dalies pastatyta iš romėnų mūro sienos plytų. 680–874 vyskupijos sostinė. Yra išlikę vienuolyno griuvėsiai, kur 1530 mirė kardinolas Wolsey. *A.B.*

L. l i e t u v i a i. Kelios šeimos gyveno šiame mieste jau nuo 1901. Naujieji ateiviai pradėjo kurtis nuo 1947. Iki 1951 prasidėjusios stipresnės emigracinės bangos lietuvių buvo apie 80, 1957 liko apie 40. 1947 įsteigtas D. Britanijos lietuvių s-gos skyrius, kuriam, o kartu ir visai lietuviškajai kolonijai yra ligi šiol vadovavę P. Morkūnas, J. Stonys, J. Senkus, T. Grikinas, A. Firavičius, A. Paukštys, V. Kvietkauskas ir K. Pučinskas. Svarbiausias lietuviškojo gyvenimo įvykis — 1950 čia suruoštasis visai Coventrio apygardai labai iškilmingas Tautos šventės minėjimas. *K.Brn.*

Leichhardt Ludvig (1813 – 1848?) vokiečių keliautojas. Po studijų Berlyne ir Göttingene 1841 išvyko į Australiją. Ten 1844 su 7 kitais ekspedicijos dalyviais išvyko rytiniu pakraščiu iš Moreton Bay (prie Brisbane) ir per 16 mėn. pasiekė šiauriausią žemyno tašką Yorko pusiasalio viršūnėje, padarydamas apie 4000 km kelio. Grįžęs į Sydney išspausdino 1846 ekspedicijos duomenis knyga Journal of an Overland Expedition in Australia ir tais pačiais metais išvyko vėl iš Moreton Bay skersai visą žemyną ties jo viduriu į vakarus. Šioje ekspedicijoje jis žuvo (paskutinė žinia 1848 IV 3). Jo nesėkmingai ieškoti buvo išvykusios 5 ekspedicijos (1851–65). L. vardu pavadinta didžiausia į Karpentarijos įlanką įtekanti upė, Queenslando apygarda ir du Australijos miestai.

W. Nowack, Australien 1938. *A.B.*

Leichtentritt Hugo (1874–1951) vokiečių muzikologas, nuo 1933 JAV, 1933–40 Harvardo univ. prof. Parašė eilę reikšmingų biografijų (Chopino 1905, Busoni 1916, Händelio 1924 ir kt.) ir studijų: Geschichte der Motette 1908, Musikalische Formenlehre 1911 ([4]1948; ag. 1951), Analyse der Chopinschen Klavierwerke, 2 tt., 1921–22, Music, History and Ideas 1938 ([2]1947), Music of the Western Nations (red. N. Slonimsky) 1956 ir kt. L. reiškėsi taip pat ir kaip neoromantinės krypties kompozitorius.

Leiden, Leyden, p. Olandijos mst. prie Reino deltos šakos, 8 km nuo jūros; apie 100.000 gyv. (1955). L. yra senas mst. (kaip kaimas minimas jau apie 900, miesto teises gavo 1200) su daug kanalų ir renesanso architektūros kūrinių. Viduriniais amžiais, ypačiai XV a., jis buvo pagarsėjęs Europoje savo audiniais, kurių pramonė dar ir dabar žymi. XVI a. L. išgarsėjo atsilaikymu prieš ispanų apgulimą, kuris truko ištisus metus ir buvo atmuštas Vilhelmo Oraniečio, 1575 įkūrusio seniausią Olandijos univ. Kelios senos (XIV–XV a.) bažnyčios, didelė biblioteka, du muziejai. *A. B.*

L. u n i v. i r l i e t u v i ų s t u d e n t a i. Įkurtas Vilhelmo Oraniečio 1575 ir vėliau išgarsėjęs gamtos mokslais, protestantiškas L. univ. nuo XVII a. pradžios D. L. K-tijos magnatų, bajoraičių ir miestiečių buvo gausiai lankomas, nedaug tenusileisdamas Leipcigui ir Heidelbergui. 1605–50 laikotarpy L. matrikulose iš žinomų lietuvių didikų 25 šeimų yra sužymėti 34 įmatrikuliavimai, neminint jau 1596 Sokolińskio-Druckio. 1605 į L. studijų atvyko kalvinistų katekizmo (1598) autoriaus Melchioro Petkevičiaus sūnus Juozas. 1631 įsimatrikuliavo būsimas D. L. K-tijos etmonas Jonušas Radvila, atvykęs į L. su 15 palydovų. 1632 minimas vienas iš Dorohostaiskių (žr.). 1635 iš Lietuvos ir Lenkijos atvyko 38 studentai, tarp jų Jurgis Hlebavičius, Andrius Zaviša, Jonas Rudamina, Teodoras Oginskis, Jonas Zenavičius (XVII a. gale išmirusi veikli kalvinistų giminė) ir kt. Nuo 1640 atvyko du broliai Gruževskiai, du Pacai (Kristupas ir Jeronimas), M. Gosievskis, R. Kamarauskas, Martynas Oginskis (1650). Nuo XVII a. antrosios pusės žymiųjų didi-

Leideno universiteto rūmai

kų sūnų į L. nebeatvykdavo, tačiau iki pat respublikos galo L. matrikulos (juos paskelbė G. du Rieu) parodo studentų iš Lietuvos.

St. Kot, La Réforme dans le Grand-Duché de Lithuanie (L'Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves 12. Mélanges Henri Gregoire IV 1952, Bruxelles 1953); *Th. Wotschke,* Polnische Studenten in Leiden (Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven III, 1927); *A. Šapoka,* Kur senovės lietuviai mokslo ieškojo? (Židinys XXII, 1935). *Z.I.*

Leyden Lucas van žr. Lucas van Leyden.

Leidykla knygų leidimo įstaiga. Žr. Knyga (Knygų leidyba ir pardavimas).

Leyen Friedrich von der (g. 1873) vokiečių tautosakininkas, nuo 1906 Müncheno, 1920–37 Kölno ir nuo 1947 vėl Müncheno univ. prof. Veikalai: Deutsches Sagenbuch nuo 1908, Das Märchen 1911, Die deutschen Heldensagen 1912, Die Märchen der Weltliteratur (nuo 1912), Volkstum und Dichtung 1933, Deutsche Dichtung und deutsches Wesen 1934, Die Götter der Germanen 1938, Die Welt des Märchens 1950, Deutsche Philologie 1952.

Leif Eriksson, senąja norvegų kalba Leifr Eiriksson, Eriko Raudonojo sūnus, apie 1000 po Kr. pirmasis atradęs Ameriką. Gimęs greičiausiai Islandijoje, jaunystę praleidęs Grenlandijoje, 999 lankęsis Norvegijoje, ten priėmęs krikščionybę ir buvęs karaliaus Olafo Tryggvasono pasiųstas jos skelbti į Grenlandiją. Pagal Eriko Raudonojo sagą rinkinyje Hauksbok, šioje kelionėje iš Norvegijos į Grenlandiją jis buvęs vėjo nuneštas iš kelio ir atradęs nežinomą kraštą. Čia jis radęs vynuogių, laukinių kviečių ir kt., kurių pavyzdžių pasiėmęs su savimi, grįžęs į Grenlandiją ir ten sėkmingai skelbęs krikščionybę. Kitą versiją duoda Olafo Tryggvasono saga rinkinyje Flateyjarbok. Pagal ją, L. pirma iš Norvegijos grįžęs į Grenlandiją ir tik iš jos, apie 1002, kelionėje į vakarus aptikęs naujų žemių ir žiemojęs Vinlandijoje. Antroji versija pateikia smulkesnių žinių, bet daugiau priimama pirmoji versija. Kur Amerikoje L. buvo išsikėlęs, nėra nustatyta, daugumos spėjama, kad tai galėjo būti Nova Scotia ar N. Anglija.

A. M. Reeves, The Finding of Wineland 1890; *M. Thordarson,* The Vinland Voyages 1930; *E. Reman,* The Norse Discoveries and Explorations in America 1949.

Leifs Jón (g. 1899) islandų kompozitorius ir dirigentas. Baigęs 1922 Leipcigo konservatoriją, ilgą laiką gyveno Vokietijoje, reikšdamasis daugiausia kaip dirigentas; vėliau grįžo į Reykjaviką. Liaudies muzikine ir žodine kūryba paremti gana modernios sampratos L. kūriniai yra ryškiai tautinės krypties; simfoninė trilogija Hljomkvida, simfonija Saga, uvertiūra ir siuita Loftr, Islandiškoji uvertiūra, oratorija Edda, muz. drama Baldr, eilė dainų bei šokių ir kt. Išsp. Islands künstlerische Anregung 1950 ir kt.

Leigh Vivien (Vivien M. Leigh-Holman; g. 1913 Indijoje) britų teatro ir filmų aktorė, pasižymėjusi tragiškais, psichologiniais vaidmenimis. Teatre debiutavo 1936. Atliko eilę vaidmenų Šekspyro dramose. Nuo 1937 L. pasirodė ir britų bei JAV, dažnai istorinio turinio filmuose. Filmų tarpe išskirtini: Gone with the Wind 1936 (už suvaidintą Scarlett vaidmenį premijuota Oscaro premija), Lady Hamilton 1941, Caesar und Cleopatra 1944–45, Anna Karenina 1947, A Streetcar named Desire 1951, The Deep Blue See 1955. L. ištekėjusi už britų aktoriaus Sir Laurence Olivier (žr.). *V.Als.*

Leyh Georg (g. 1877) vokiečių bibliotekininkas. 1921–47 Tübingeno univ. bibliotekos dir. ir bibliotekų istorijos prof. Pagrindinis veikalas: Vokietijos bibliotekos nuo Šviečiamojo amžiaus iki dabarties (Milkau, Handbuch der Bibliothekswissenschaft III, 1940). Redagavo: Zentralblatt für Bibliothekswesen 1922–43 ir Handbuch der Bibliothekswissenschaft, antras leidimas nuo 1952.

Leijeris Erikas (1906 I 16 Biržuose — 1951 XII 31 Krasnojarsko priverčiamojo darbo stovykloj Sibire) ev. kunigas. Baigė Biržų gimn. 1926 ir LU ev. teol. fak. 1929. Išlaikęs egzaminus Lietuvos Ev. Liut. konsistorijoj Kaune, pašventintas kunigu 1929 VI 9, visą laiką buvo Žeimelio ev. liut. parapijos klebonas, 1930 paskirtas konsistorijos nariu, 1932 išrinktas Lietuvos latvių sinodo senjoru. 1934 pakviestas konsistorijos komisijon bažnyčios ir valstybės santykių įstatymo projektui bei bažnyčios konstitucijai išdirbti. 1935 V atsistatydino iš konsistorijos narių kartu su pirm. Bandrevičium, M. Preikšaičiu ir M. Kavoliu, motyvuotu raštu protestuodamas prieš valstybės pastangas paimti bažnyčią griežtesnėn kontrolėn. Konsistorijos nariams repatrijavus, 1941 IV 24 L. pasidarė Lietuvos Ev. Liut. Bažnyčios senjoras ir konsistorijos pirmininkas. Už protesto telegramą Stalinui dėl bažnyčios paėmimo ūkinio sandėlio reikalams 1949 XII 30 buvo suimtas. Po dvejų metų mirė koncentracijos stovykloje. *M.Kv.*

Kun. E. Leijeris

Leilupis Ašmenos apylinkių upelis, Ašmenos (Neries) kair. intakas, 8 km ilgio; įteka žemiau Ašmenos mst.

Leimane (Pārupa) Ilona (g. 1905) latvių rašytoja. Studijavo Latvijos univ. Vokietijoje domėjosi lietuvių literatūra ir Freiburge (i. Br.) organizavo latvių, estų ir lietuvių literatūrines popietes. Išleidusi eilių rinkinį Sirds 1935 ir apysakų rinkinį Sērmūkšu vīns 1939, ypačiai pagarsėjo buitiniu romanu Vilkaču mantiniece 1943 (Vilkačių paveldėtoja; romanas išverstas į vokiečių ir estų k.); vaizduoja XIX a. kaimiečių buitį. Romanas Vadātājs 1947, pasirinkęs siužetu miesto gyvenimą, silpnesnis. Trečiasis romanas Mātes cilts (Motinos gentis) 1949, vėliai grįžtąs į žemės žmogaus buitį, literatūrine verte prilygsta pirmajam. Pažymėtinai turtinga ir sodri L. romanų kalba. Eilių knygos — Divas gaismas (Dvi šviesos) 1942, Saule un Tu 1944 ir Ugunsputns (Ugnies paukštis) 1951 — formaliai gerai išieškotos, bet prozai neprilygsta. *H.N.*

Leimonas Juozas (g. 1900 VIII 23 Daugirdiškės dv., Gudelių vls., Marijampolės aps.) ekonomistas, visuomenės veikėjas, ilgametis Pavasario federacijos vyr. vadas. Dvaro kalvio sūnus, 1915 karo nublokštas į Rusiją, vidurinį mokslą pradėjo eiti Petrapily ir Jekaterinodare. 1918 grįžęs į Lietuvą, dalyvavo savanoriu Lietuvos nepriklausomybės kovose. 1922 eksternu išlaikė brandos atestato egzaminus ir stojo studijuoti teisės į LU. 1923–27 ekonominius ir politinius mokslus studijavo Šveicarijos Friburgo universitete, gaudamas daktaro laipsnį, parašęs disertaciją Lietuvos savivaldybės. 1928–32 tarnavo finansų ministerijoj referentu. Vykstant režimo konfliktui su Lietuvos vyskupais dėl katalikų veikimo, po pavasarininkų kongreso Marijampolėje 1932 vasarą drauge su Pr. Dovydaičiu ir J. Eretu karo komendanto nubaustas 3 mėn. kalėjimo ir apie 6 savaites kalintas Marijampolės kalėjime. Vėliau (nuo 1932 rudens) ligi 1940 okupacijos dirbo kaip Katalikų veikimo centro direktorius (drauge centro valdybos narys). Pirmuoju bolševikmečiu kalintas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. 1941–42 Lietuvos prekybos ir pramonės rūmų kooperacijos skyriaus vedėjas, 1942–44 Lietuvos kooperatyvų revizavimo ir tvarkymo įstaigos dir. 1944 pasitraukė Vokietijon, 1947 išvyko į Angliją, 1949 atvyko į JAV ir apsigyveno Bostone.

J. Leimonas

Visuomeninę veiklą L. pirmiausia pradėjo ateitininkuose: 1919–20 ateitininkų s-gos centro valdybos sekr. ir Ateities redakcinio kolektyvo narys, 1921–23 moksleivių ateitininkų s-gos centro pirm., Friburge vietinės stud. ateitininkų draugovės ir Lithuania d-jos pirm., 1927–29 studentų ateitininkų s-gos centro pirm., 1930 ir 1935 konferencijose išrinktas ateitininkų federacijos vyr. tarybos nariu. Eilę metų dirbo Ateitininkų susišelpimo fondo valdyboje. Vėliau L. veikla buvo ypač skirta pavasarininkams, kurių centro valdybos sekr. jis buvo jau 1920. Šiai organizacijai išaugus ir persiorganizavus į Pavasario federaciją, 1928 išrinktas jos vadu, L. šias pareigas ėjo ligi 1940 okupacijos. 1936 kaip pavasarininkų ir Pasaulio lietuvių s-gos atstovas lankėsi JAV lietuvių kolonijose, skaitydamas apie Lietuvą paskaitas. Pasirašinėjo

pavasarininkų spaudos atsakomuoju red. ir yra kurį laiką ją faktiškai redagavęs. Be to, 1927 su dr. E. Turausku jis redagavo Ryto dienraštį. Iš bendrinių organizacijų Lietuvoje L. veikė Pasaulio lietuvių s-goje, nuo jos 1935 įsikūrimo būdamas centro valdybos sekr. ir žurnalo Pasaulio Lietuvio redakcinio kolektyvo narys. Vokietijoj 1945–46 britų zonoje pirmininkavo Lietuvių s-gai ir aktyviai dalyvavo kūrime Pasaulio Lietuvių Bendruomenės, kuriai jis pasiūlė ir šį vardą Wiesbadene 1946 įvykusiame V. Vokietijos liet. tremtinių atstovų suvažiavime. JAV, Bostone, taip pat dalyvauja visuomeninėje vietos lietuvių veikloje ir nuo 1951 redaguoja Vytį. 1938 už nuopelnus Lietuvai Respublikos Prezidento apdovanotas Gedimino ordinu, o 1949 už nuopelnus katalikiškajai akcijai pop. Pijaus XII pakeltas į šv. Grigaliaus D. riterius ir apdovanotas atitinkamu ordinu.

Leinberger Hans, vokiečių skulptorius, apie 1513–30 dirbęs Bavarijos Landshute. Savo kūrybiniu temperamentu L. yra vienas iš didžiųjų toje vokiečių meno raidos stadijoje, kuri jau išėjo iš vėlyvosios gotikos pasaulio, bet dar būdama laisva nuo italų renesanso įtakos drąsiai ieškojo savito kelio, ant viduramžių meno pagrindų išvystydama fantazingą ir gaivališkos jėgos prisisunkusį meną. Nuo šių formų prie baroko tėra vienas žingsnis. Minėtini L. darbai: 1511–14 didžiojo altoriaus skulptūros Mossburgo bžn., 1516–18 Dievo Motina Landshuto šv. Martyno bžn., žalvarinė Dievo Motina (Berlyne), Šv. Jurgis (Müncheno Frauenkirchėje), apie 1530 Jėzaus poilsis (Berlyne) ir kt.

G. Lill, H. L. der Bildschnitzer von Landshut 1942. *P.Rkl.*

Leino Eino, iš tiesų Lönnbom (1878—1926) suomių rašytojas. Mokėsi Helsinky, daug keliavo. Dėl savo talento visapusiškumo L. vadinamas suomių literatūros ‚laimingu vaiku', jos sūnumi palaidūnu, paskutiniuoju runų giesmininku ir pn. Suomių liaudies kūryba buvo jam neišsenkąs įkvėpimo šaltinis. Debiutavo 1896 dviem poezijos rinkiniais. Buvo labai produktyvus — išleido apie dešimtį romanų, daug novelių, apie 20 pjesių, apie 30 eilėraščių rinkinių, keletą dainynų, daug vertimų (tarp jų Dantės Dieviškąją komediją). Didžiausias L. įnašas yra lyrikoje, kurioje jis išmėgino visas motyvų sritis. Reikšmingiausias jo kūrinys, virtęs klasiniu, yra baladžių rinkinys Hilkavirsiä (Hilka legendos), 2 dalys, 1903 ir 1916, sukurtos pagal dainas, nuo viduramžių dainuojamas per pavasario šventes Tavastlando provincijoje. Modernus minčių pasaulis ir modernus jausmų išgyvenimas Kalevalos griežta forma ir stiliumi buvo čia sulieti į vieną galingą visumą. Toliau minėtinas baladžių ciklas Simo Hurtta (1904, 1909), kurio pagrindu paimtos legendos apie žiaurųjį šiaurinės Karelijos pasienio sargybos majorą Simoną Afbäcką. Savo turtinga ir gyva fantazija, prie liaudies poezijos prijungimu naujos kalbos, savo ligi šiol nežinomu formos virtuoziškumu L. poezija buvo tikras suomių poezijos atgimimas. L. kalbos talentas atsispindi ir jo prozos dalykuose, kurie daugiausia vaizduoja gyvą ir gilų jo gyvenimo laikotarpį. L. dramos kūriniai, kuriems jis motyvus daugiausia ėmė iš Kalevalos ir istorijos, daugiausia įspūdingi lyriniu atžvilgiu, stokoja dramatinio išgyvenimo. L. buvo pradėjęs rašyti ir savo smulkią autobiografiją Elämäni kuvakvija (Mano gyvenimo albumas) 1925. Visi raštai, 16 tt., išl. 1926–30. *J.Lng.*

Leipalingis Seinų (Lazdijų) aps. mstl., 10 km į š.v. nuo Nemuno ties Druskininkais, prie Baltosios Ančios intako Seiros upės (1956 upėje gyveno dvi bebrų šeimos, 1944 atsikėlusios iš Gudijos), 18 km į p. nuo Seirijų; apie 1000 gyv. (1923 drauge su dv. buvo 873 gyv.). Sovietinėj okupacijoj L. priskirtas Veisiejų rajonui. Miestelis įsikūręs lygioj vietoj ant aukšto Seiros kair. kranto. 1 km nuo L. pievoje yra piliakalnis, 47 m ilgio, 13 m pločio ir 35 m aukščio; yra pylimo žymių. Į p.v. nuo piliakalnio yra Avirėlio ež., į š.v. — upelis. Už ½ km į š. nuo miestelio yra senas dvaro centras. Jo klasikinio stiliaus rūmuose 1923 klebono kun. A. Sivicko ir kalbininko St. Dabu-

Leipalingis *(M. Bulakos pav.)*

šio pastangomis buvo atidaryta vidurinė mokykla (1925 suvalstybinta) su stalių amato skyriumi. Mokykla buvo panaikinta 1935 (pirmoji klasė uždaryta 1933). Mokyklai direktoriavo seinietis kun. Bern. Čepulis. Jo pastangomis 1928 buvo įkurtas vyšk. M. Valančiaus vardo liaudies univ. (uždarytas 1934). Nepriklausomybės metais L. dar buvo pradžios m-la, viešoji biblioteka (nuo 1937), vls. savivaldybė ir policijos nuovada, sveikatos punktas, vietos veikėjo A. Laukaičio (žr.) vaistinė, rajono veterinarijos gydytojas, rajono agronomas, elektros stotis (žydo Leibsono), lentpiūvė, pieninė (nuo 1930), kooperatyvas Seira (įkurtas 1938 pradžioj, anksčiau buvo veikęs Lietuvos ūkininkų s-gos kooperatyvas Ūkininkas, uždarytas 1931), smulkaus kredito d-ja, sena spirito varykla (dvare), apie 10 krautuvių. Nepriklausomybės dešimtmečiui atminti 1928 miestelio aikštėje pastatytas paminklas. Net ir susikūrus nepriklausomai Lietuvai, leipalingiečiai turėjo ligi 1923 nekartą nukentėti nuo lenkų užpuolimų, nes priklausė (1920–23) neutraliai zonai, kurioj negalėjo būti Lietuvos kariuomenės. 1920 X 27 lenkai buvo užėmę L. 1923 II 27 lenkai su 3 kulkosvaidžiais užpuolė Didžiasalio k., apiplėšė gyventojus, daug jų sužeidė, o Pov. Šacikauską (90 m.), Pr. Mikelionį (60 m.) ir J. Urboną (19 m.) nužudė. Apie 300 gerai ginkluotų lenkų partizanų (centras buvo Varviškių k.) 1922–23 žiemą terorizavo ir kt. kaimų gyventojus, atimdami maisto produktus bei geresnius drabužius, išsivarydami gyvulius. Vietos gyventojai, susibūrę į šaulius, 1923 III 23 lenkų partizanus išsklaidė ir likvidavo jų bandas.

L. valsčiuje gimė prof. L. Vailionis, St. Dabušis ir St. Šerkšnas, kpt. A. Pilvelis (Pabradės poligone nužudytas 1941 VI 22), gyd. J. Karlavičius, buv. šakių dekanas kun. J. Vaišnora, kun. Vc. Šuminas, JAV lietuvių veikėjas S. Gegužis. *A.M. ir A.B.*

Istorija. L., anksčiau vadintas Lepūnais, arba Lepunikais, buvo D. L. Kunigaikščio dvarelis. Seniausia žinia apie jį yra iš 1503, kada jis Aleksandro buvo ligi galvos dovanotas iš Smolensko, Maskvos užimto, atbėgusiam arklininkui Jonui Pliuskovui. 1508 Žygimantas Senasis L. dv. dovanojo savo raštininkui Jonui Sapiegai. Sapiegos buvo stačiatikiai. Jie dvare pastatė cerkvę ir joje laidojosi. Pirmasis iš Sapiegų katalikybėn perėjo Jonas Petras Sapiega, Usviato seniūnas. Jis užrašė cerkvei dešimtinę iš dvaro laukų ir 10 apgyventų valakų, o kat. bažnyčiai 20 apgyventų valakų prie bažnyčios išlaikyti špitolę 12 vargšų. J. Totoraičio nuomone, L. pirmoji kat. bžn. buvo šio fundatoriaus pastatyta tarp 1580 ir 1611 (elenchas duoda pastarąją datą). 1674 vizitacijos apraše minima nauja medinė bžn., pastatyta Polocko karvedžio Sapiegos ir aptarnaujama dominikono. Taigi, senoji bžn. galėjo būti sudegusi (pvz. Maskvai Lietuvą užpuolus 1655). 1611 pradėti vesti metrikai buvo 1689 nutraukti ir iš naujo pradėti tik 1771 (matyti, L. dv. savininkai buvo panaikinę fundaciją; 1744 bažnyčių sąraše L. dv. su kaimais priskirtas Veisiejų par.). 1785 bžn. sudegus, kleb. Simanavičiaus rūpesčiu buvo pastatyta nedidelė medinė koplyčia. Medžiagą davė dvaras, statė patys parapiečiai. Naują didelę (trijų navų) mūro bžn. 1806 pradėjo statyti tuometinis L. savininkas kun. Ant. Kruševskis, pirmasis Vilniaus kapitulos kanauninkas. Jausdamas sveikatos nusilpimą, 1816 jis padarė testamentą, kuriuo iš savo turtų bažnyčiai užrašė kasmet po 600 auksinų, vargonininkui po 600 ir mokytojui po 400 auksinų. Jis mirė 1820 (palaidotas rūsy po bažnyčia) dar nebaigus statyti bažnyčios bokštų (bžn. buvo pakonsekruota 1821 Marijos Dangun Ėmimo vardu). Jo įpėdiniai nevykdė jo testamentinės valios, neprižiūrima bžn. ėmė kiurti (švenčiausias 1844 – 50 buvo laikomas zakristijoje). Bažnyčią parapiečių lėšomis atremontavo apie 1873 kleb. Andriušis; jo rūpesčiu buvo pastatytas ir naujas didysis altorius (darbą atliko E. Ceglarskis iš Varšuvos). Savo išlaikymui 1771 L. klebonas turėjo 9 valakus. 1800 kan. A. Kruševskis iš klebono paėmė du valakus žemės ir juos paskirstė tarp tų valstiečių, kurių valakai nebuvo pilni. 1866 rusai paliko klebonui 6 margus žemės ir už atimtą žemę paskyrė po 300 rublių per metus. 1940 buvo 4700 parapiečių. L. buvo pakeltas dekanato centru. Po I pas. karo L. dv. savininkas pasiliko Lenkijoj. 1923 dvaras buvo išdalytas bežemiams ir mažažemiams. Jo rūmuose nuo 1923 veikė vidurinė m-la, o nuo 1935 šešių skyrių pradžios m-la. Mokykla L. buvo įkurta 1817. Joj 1819 mokėsi 24 berniukai ir 2 mergaitės. Apie 1870 rusų valdžia L. įkūrė valsčiaus pradžios m-lą.

J. Raitelaitis, L. monografija (Tauta ir Žodis, III, 1925, 253–275); *Kun. Pr. Augustaitis,* Seinų diecezijos bažnyčių monografija (Vadovas 1911); *J. Totoraitis,* Sūduvos Suvalkijos istorija I, 1938.

Rd.

L. giria Leipalingio vls., 1700 ha ploto. Pusbrandžiai gryni pušynai.

Leipcigas (vok. Leipzig, sorbų Lipck, sen. Lipsiae) vidurio Vokietijos (Saksonijos) mst., 150 km į p.v. nuo Berlyno, prie Elsterio ir Pleisės upių santakos; 648.000 gyv. (1948; 1940 — 770.000). L. yra derlingoje žemumoje tarp Harco, Tiuringijos ir vidurinės Saksonijos kalnų, kur nuo seniausių laikų kryžiuojasi svarbūs keliai. Dėl to L. yra žymiausias vidurinės Vokietijos prekybos ir pramonės centras. Ypačiai garsios jo tarptautinės mugės, kurias čia įvedė XII a. Meisseno markgrafas. Jos vyksta du kartus metuose: pavasarį (Velykų metu) ir rugsėjo mėn. Šių mugių dėka L. buvo žymiausiu pasauly brangiųjų kailių, porcelano ir stiklo (kristalo) prekybos centras, o nuo 1667 didžiausiu vok. knygų leidimo ir spausdinimo centru (nurungęs Frankfurtą a. M.). Prieš II pas. karą čia buvo apie 800 leidyklų ir per 1000 didelių spaustuvių. Po II pas. karo daugumas leidyklų persikėlė į V. Vokietiją. XVIII a. L. buvo vadinamas ‚Mažuoju Paryžiumi', kaip išgarsėjęs savo literatūriniu ir apskritai kultūriniu gyvenimu. Jo univ. (įkurtame 1409, kai Kutnos Horos dekretu daugumas vok. profesorių ir studentų turėjo palikti Prahos univ.) mokėsi daug ano meto žymenybių, pvz. Klopstock, Lessing, Goethe, Gottsched, Bach, Gellert, Thomasius ir kt., XIX a. — L. Ranke, Fr. Nietzsche. XIX a. L. patapo vienu žymiausių Europoje muzikos centrų; 1887 įkurtoji karališkoji konservatorija greit pasidarė pasauly viena garsiausių. Joje mokėsi ir daug lietuvių. Konservatorijos koncertų salėje buvo atlikti K. V. Banaičio ir J. Gruodžio kūriniai. Jonas Sebastionas Bachas Šv. Tomo bažnyčioje buvo vargonininku (palaidotas Šv. Jono bžn.); Feliksas Mendelsohnas dirigavo L. koncertus 1835–47 senajame Gewandhause; L. gimė filosofas G. W. Leibnizas ir muzikas R. Wagneris, o Robert Schumann čia mokėsi, buvo 14 metų dirigentu ir konservatorijos mokytoju. Naujojoje koncertų salėje (1884) kartą savaitėje būdavo koncertai, diriguojami garsių dirigentų. Garsėjo L. ir muzikine literatūra, kurios čia būdavo daugiau išleidžiama nekaip kur nors kitur pasauly. Šalia muzikos, L. yra žymus ir kaip dailės meno bei mokslo centras su meno akademija, keliomis specialiomis įvairių pritaikomųjų menų mokyklomis, senumo antruoju (po Heidelbergo) Vokietijoj univ., pagarsėjusiu ypačiai psi-

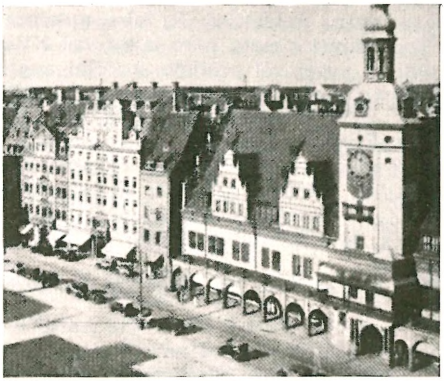

Leipcigo aikštė su senąja rotuše

chologijos-pedagogikos mokslų laimėjimais (W. Wundt, F. Krüger ir kt.), statybos, pramonės, prekybos ir kūno kultūros aukštosiomis mokyklomis. Mieste yra spaudos, muzikos, etnografijos, meno muziejai, opera, keli teatrai, koncertų salė, observatorija ir Vokietijoj leidžiamų knygų knygynas (Deutsche Bücherei) su 2.165.000 knygų (1953). Pramonė: šalia spaustuvių, dar pažymėtina kailių ir odų apdirbimas ir jų gaminiai, stiklo, chemikalų ir vaistų, tekstilės, keramikos, mokslo priemonių, spaustuvių mašinų, popieriaus, spaudos dažų ir raidžių, metalo dirbinių, pianinų ir kt. muzikos instrumentų.

Miesto architektūrinės žymybės: Šv. Tomo bžn. iš 1222 (dabartinis pastatas iš 1482–96), Šv. Mykolo bžn. (XIII–XV a.), keli univ. rūmai, koncertų rūmai, operos rūmai, senoji rotušė, Auerbacho rūsys (su Fausto operos piešiniais), naujoji birža, aukščiausiojo tribunolo rūmai ir kt. Centre esantį senamiestį supa ruožas parkų, už kurio grupuojasi klasikiniai aukštųjų mokyklų ir kt. pastatai. Iš L. į Drezdeną 1839 buvo nutiestas pirmasis ilgos distancijos geležinkelis, o 1909–15 čia pastatyta didžiausioji Europoje glžk. stotis. 1879–1945 L. buvo Vokietijos aukščiausiojo tribunolo būstinė. Karo metu (1943–45) 28% namų sugriauta; paliktas sovietinėj okupacijoj L. neteko savo pirmykštės reikšmės, bet tarptautinės mugės vyksta kasmet, nors ir ne tolygio dydžio.

L. išaugo iš sorbų žvejų kaimo Lipci (vėliau išvirtęs į Lipck, Lipcik). 1015 jau įtvirtinta vietovė (urbs Libzi ‚liepų vietovė'), o 1170 gavo magdeburgines miesto teises. Jau XIII a. išaugo, dėl patogios ge-

ografinės padėties, į vieną didžiausių prekybos centrų Vokietijoj. Jis labai nukentėjo Trisdešimties metų karo laiku, bet XVII a. antroj pusėj vėl pradėjo sparčiai augti.

K. Grosse, Geschichte der Stadt L., 2 tt., 1897–99; *G. Wustmann,* Geschichte der Stadt L. 1905; *W. Lange,* Das 1000jähr. L. 1928–29; *R. Kittel,* Die Universität L. 1924. *A.B.*

L. debatas 1519 įvyko Johann Eck iniciatyva Martyno Liuterio 95 tezėms iš 1517 X 31 diskutuoti. Pirmoj daly dalyvavo Eck su Karlstadtu, antroj — Eck su Liuteriu.

W. von Loewenich, Die Geschichte der Kirche 1954.

L. kautynės 1. 1631 švedų karaliaus Gustavo Adolfo ir saksų kariuomenės kautynės prieš Vokietijos imperijos kariuomenę; 2. L. kautynės, vadinamosios tautų kautynėmis (Völkerschlacht) 1813 X 16–19, laimėtos prūsų, rusų, austrų ir švedų, vadovaujamų Schwarzenbergo, prieš prancūzus, kuriems vadovavo pats Napoleonas. Sąjungininkų dalyvavę 200.000 karių, vėliau 300.000 karių, o prancūzų tik 180.000 karių. Sąjungininkų 54.000 užmušta ir sužeista, o prancūzų 40.000 užmušta ir sužeista, ir 30.000 patekę į nelaisvę. *P.Č.*

L. lietuviai studentai. Tarp užsienio univ., kuriuos lietuviai nuo XVI a. lankė, L. užėmė vieną iš svarbiausių vietų. 1409 įkurtame univ., drauge su 400 studentų ir magistrų, pasitraukusių iš Prahos, įsimatrikuliavo ir ‚Georgius de Lithwania'. Tik po 90 m. (1499) pasirodė iš D. L. K-tijos du liet. studentai, kurių pėdomis sekė kiti, ir XVI–XVII a. retą semestrą kas nors neatvykdavo iš Lietuvos. Iki XVII a. pusės per L. univ. matrikulas yra praėję didžiumos Lietuvos didikų sūnūs. Per 100 m. (1550–1650) yra minima 26 didikų šeimų 42 stud. L. studijavo Abraomas Kulvietis (1536) ir vilnietis Vaclovas Agripa (1545). 1550 čia pasirodė Jeronimo Chodkevičiaus (žr.) sūnus Jonas, 1562 Jurgio sūnus Konstantinas. Labiausiai L. buvo pamėgusi Sapiegų giminė. 1545–71 jų buvo įmatrikuliuota 6. 1570 L. įsirašė būsimasis Lietuvos kancleris Leonas Sapiega. Tais pat metais pasirodė du Nesvyžiaus ir Olykos Radvilos Juodojo sūnūs — Albertas ir Stanislovas. Jiedu sumokėjo ir imatrikuliacijos mokesčio, kaip Radvilų užsienyje buvo mėgstama pasirodyti ir švaistytis, dešimtį kartų daugiau negu buvo nustatyta (pusė guldeno). 1601 L. pasirodė su 10 bajoraičių Biržų ir Dubingių kng. Kristupas Radvila, Kristupo I Perkūno sūnus. 1624 vėl su gausia palyda atvyko tos pat protestantiškos Radvilų šakos — Jonušas. L. neaplenkė įvairios kilmingųjų šeimos, kaip Jundila (1550), Hlebavičius ir Korsakas (1567), Šemetas ir Golovčinskis (1568), Vaina (1571), Bialozaras (1572) ir kt. Nemažas būrelis didikų studentų į L. susirinko, kai iš Tübingeno čia 1563 persikėlė Merkelis Giedraitis ir netrukus persikėlė iš Tübingeno jo draugai Skuminas-Tiškevičius, J. Vesiolovskis, Juozas Valavičius ir dar šeši kiti stud. XVII a. pradžioje liet. stud. skaičius L. nemažėjo. Pvz., minimi sąrašuose kilmingieji Petkevičius ir Sokolińskis-Druckis (1601), Abramavičius (1605), Zienkevičius (1607), Przylubskis (1611), Oginskis (1636, 1650), Bilevičius ir kt. Studentai tada buvo skirstomi nacijomis. L. univ. visi atvykstantieji iš anapus ‚imperijos', t.y. iš rytų, buvo įtraukiami į naciją ‚Poloni'. Per vieną penkmetį (1559–64) priesaiką atlikusiųjų (‚iurati') ‚lenkų' nacijos studentų buvo 407. Iš viso per 5 metus tada į L. univ. įstojo 1987 studentai, tad per metus — vidutiniškai 397 stud. 1564–69 penkmetyje 325 stud. įrašyti ‚lenkų' nacijos sąraše, kurio žymią dalį sudarė Lietuvos ir Lenkijos kilmingieji ir miestiečiai. Nuo XVII a. antros pusės L. univ. sumažėjo D. L. K-tijos studentai, bet vis pasitaikydavo matrikulose lietuvių iki pat padalijimų.

G. Erler, Die Matrikel der Universität L. I–III, 1895–1902; (") Die jüngere Matrikel der Universität L. 1909; *Th. Wotschke,* Polnische Studenten in L. (Jahrbücher f. Kultur und Geschichte der Slaven VII, 1931); *A. Šapoka,* Kur senovės lietuviai mokslo ieškojo? (Židinys XXII, 1935); *St. Kot,* La Réforme dans le Grand-Duché de Lithuanie (žr. Leiden); *Z. Ivinskis,* Merkelis Giedraitis ir jo laikų Lietuva (rankraštis). *Z.I.*

L. aukštosios mokyklos traukė lietuvių studentus ir vėliau. Ypač gausiai lietuvių, atvykusių studijų, L. buvo 1922–24 laikotarpy (įvedus naują valiutą, jų skaičius vėliau sumažėjo). Lietuvių stud. reikalams vokiečių įstaigose ginti 1922 buvo suorganizuota studijuojančių L. Lietuvos studentų d-ja, kuri 1924 turėjo 29 narius. Ji rengė pobūvius ir Vasario 16 minėjimus. Narių skaičiui vėliau sumažėjus, d-ja sunyko.

Iš psichologų ir pedagogų L. univ. studijavo kun. dr. J. Steponavičius (dar prieš I pas. karą), dr. J. Pankauskas, Ig. Malėnas, Vokietaitis ir kt. Kalbininkus į L. traukė prof. J. Gerulio L. univ. suorganizuotas baltų kalbotyros institutas; iš jų L. studijavo dr. A. Salys, dr. P. Skardžius, dr. K. Alminas, P. Germantas-Meškauskas. Be

to, L. univ. dar studijavo matematikas S. Antanaitis, ekonomistas J. Januškis, prekybos instituto doc. B. Barcilionis, agr. St. Jokūbauskas, gyd. Br. Sideravičius ir kt. L. konservatorijoj buvo studijavęs M. K. Čiurlionis, o po I pas. karo joj studijavo K. V. Banaitis, J. Bendorius, J. Gruodis, B. Dvarionas, V. Motekaitis, Gr. Matulaitytė, El. Dambrauskaitė (netrukus emigravusi į P. Ameriką), A. Dirvenskaitė, J. Kamaitis. L. konservatorijos auklėtiniai sudarė pagrindą ir Lietuvos konservatorijos personalui. L. aukštąją prekybos mokyklą baigė 9 asmenys: J. Jakubonis, Vl. Klusis, J. Naujalis, M. Savickis, Vyt. Dirvenskis, A. Kubilius, J. Šereiva, J. ir H. Jansonai.

B.Mrc. ir A.B.

Leipzig žr. Leipcigas.

Leiria vakarų vidurio Portugalijos mst. prie Lenos ir Lisos upių santakos; apie 9000 gyv. (1956). XVI a. katedra, nuo 1545 kat. vyskupo rezidencija. Apylinkėse geležies rūdos kasyklos, mineralinio vandens ir naftos versmės. Į p.r. nuo L. yra stebuklavietė Fatima (žr.).

Leys Hendrik (1815–1869) belgų tapytojas. Istorinės tematikos drobėse siekė didesnės psichologinės tiesos. Atsisakė romantizmo ir akademizmo. Courbet, Millet ir savųjų flamų mokyklos studijų poveikyje tapė daugiau realistiškai. Buvo geras koloristas. Daugumas darbų Antverpene.

G. Vanzype, H. L. 1934.

Leishman Sir William Boog (1865–1926) anglų gydytojas. 1903 Indijoj L. atrado kalaazaro (žr.) sukėlėją, kuris buvo pavadintas leishmania donovani, pagerbiant L. ir prancūzų gydytoją Charles Donovan (1863–1951), maždaug tuo pačiu metu aptikusį tą parazitinį pirmuonį. L. vardu pavadinta visa šių parazitinių pirmuonių gentis (žr. Leišmanijos).

Leysin Šveicarijoje, Vaud kantone, oro kurortas plaučių ligonims, 1263 m nuo j.l.; 5300 gyv. (1950). 63 sanatorijos. Besigydydamas L. mirė filosofas R. Bytautas (žr.).

Leistikow Walter (1865–1908) vokiečių tapytojas ir grafikas. 1899 Berlyno secesijos vadas. Berlyno apylinkių pušynų ir ežerų kraštovaizdžiuose L. jungė vokiečių romantikų tradiciją su dekoratyviai linijiniais naujojo stiliaus pradais.

L. Corinth, Das Leben W. L.s 1911.

Leistùvas ilgas (iki 1 m) oblius lentoms nuleisti (drožia labai ploną skiedelę). Seniau l. drožiamoji geležis buvo tik viena ir įtaisyta labai įstrižai, dabar jo geležis dviguba ir įdėta gana stačiai. L. vartoja staliai lygiems ir tiesiems lentų kraštams gauti, kad sudėjus dvi lentas jos sutaptų be plyšių. Yra medinių ir metalinių l. XIX a. pasitaikydavo labai ilgų (per 2 m ilgio) l., kuriuos tepatraukdavo du trys vyrai arba buvo kinkomas net arklys. Vienas toks l. buvo išlikęs Aušros muziejuje (iš 1791).

Leišmanijos (Leishmania) žiuželinių klasės (Mastigophora) antrojo protomonadų būrio (Protomonadina) pirmuonys, žmogaus ir gyvulių viduląsteliniai parazitai (0,002 – 0,004 mm ilgio). Jie sukelia vad. leišmaniozes. Leishmania donovani (žr. Leishman) sukelia ligą, vadinamą kalaazaru (žr.). Be kalaazaro, dar yra odos leišmaniozė (vad. rytų opa), kurią sukelia leishmania tropica, ir amerikinė leišmaniozė, kurią sukelia leishmania brasiliensis. Pastaroji. kaip ir odos leišmaniozė, prasideda nepridengtose veido odos vietose, o vėliau persimeta į nosį, burną, liežuvį, ausis ir kt. Sutinkama tik Pietų ir Vidurio Amerikoje.

Leitė, arba Leitelė, Nemuno žemupio Šilutės aps. upelis, Rusnės deš. intakas, 27 km ilgio; teka į v., įteka ties Raginiņkų sala prieš Rusnės mstl.; baseino plotas 115 km², vid. debitas 0,9 m³/sek.

Leitenantas (prc. lieutenant iš lieu ‚vieta' ir tenant ‚laikąs' t. y. pavaduojąs ką nors) jaunesniųjų karininkų laipsnis daugelio valstybių kariuomenėse, žemesnis už kapitoną. JAV ir Anglijos kariuomenėse yra pirmojo ir antrojo laipsnio l. Sov. Rusijos kariuomenėje yra 3 laipsnių l. JAV ir Anglijos laivyne l. yra žemesnis už jūrų laivyno kapitoną, bet tolygus armijos kapitonui. Lietuvos kariuomenėje buvo dviejų laipsnių l. — jaunesnysis l. ir l.

Leitfosilija paleontologijos terminas — fosilija (žr.), kuri sutinkama tik tam tikruose sluoksniuose ir tik jiems būdinga, pvz. kai kurie amonitai būdingi tik tam tikriems sluoksniams visame pasauly. L. yra lemiamas veiksnys identifikuojant žemės plutos nuosėdinius sluoksnius ir juos lyginant įvairiose pasaulio vietose.

Leitgeb Josef (1897–1952) austrų rašytojas. Iš profesijos mokytojas. Subtilus poetas (Musik der Landschaft 1935, Läuterungen 1938, Vita somnium breve 1943) ir stilingas pasakotojas (Christian und Brigitte 1936, Das unversehrte Jahr 1948).

Leith Edinburgo (Skotijoj) uostas, 1920 prijungtas ir padarytas jo dalimi; apie

85.000 gyv. (1954). Laivų statybos, cukraus rafinavimo ir malūnų pramonė.

Leitiža Kuršo Kuldingos aps. upelis, Ventos kair. intakas, 25 km ilgio; teka nuo Vainiaudos (lat. Vainodes) mstl. į š.r.; turi deš. intaką Baltupę.

Leitmeritz žr. Litoměřice.

Leitmotyvas pagrindinis motyvas, pasikartojąs per visą muzikos veikalą, jo pagrindinė tema. Terminą sugalvojo R. Wagnerio draugas von Wolzogen (pats Wagneris vartojo terminą Grundthema). Laikoma, kad Wagneris pirmasis sąmoningai įvedė l. metodą veikalų struktūroje, nors ir anksčiau kai kuriais atvejais Beethovenas, Mozartas yra muzikines temas panašiu būdu vartoję. R. Strauss, Pfitzner, V. d'Indy ir kt. vėliau pasekė Wagnerio l. vartojimo būdą, ypač simfoninėse poemose. *J. Kč.*

Leitz Ernst L. GmbH, optikos reikmenų, foto aparatų, mikroskopų, žiūronų, optinių mokslo priemonių ir aparatų gaminimo firma V. Vokietijoj, Wetzlaro mst. Įkurta 1849 Wetzlaro optinio instituto vardu, 1869 perimta Ernst L. (1843–1920) ir pavadinta jo vardu. Firmai vadovaujant Ernst L. jr. (1871–1956), pagal precizinių instrumentų mechaniko O. Barnack (1879–1936) projektą, 1925 pagaminta miniatūrinis (nuotraukos 36 mm × 24 mm (fotoaparatas, pavad. Leica (iš LEItz CAmera). Firma ypač išaugo po II pas. karo, kai didžiausias jo varžovas Karl Zeiss firma pasiliko sovietų okupuotoj r. Vokietijoj. 1955 firmoj buvo apie 5300 dirbančiųjų. 1952 įsteigta filialė Kanadoj, Toronto mst.

Leja, kitose kalbose rašoma Lea ar Lia (hebr. ‚laukinė karvė'), Labano vyresnioji dukt̨ė, patriarcho Jokūbo žmona, pagimdžiusi šešis sūnus ir vieną dukterį. Rūtos knyga ją aprašo kaip Izraelio kūrėją.

Leja (rumuniškai leu ‚liūtas', ds. lei) Rumunijos piniginis vienetas. 1 l. lygi 100 bani. Taip pat sidabrinė moneta.

Lekalas braižymo įrankis — įvairių kreivų kontūrų medžio ar permatomo celiuloido plokštelė, pagal kurios išorinę ar išvidinę briauną brėžiamos kreivės; esama l. su standartinių kontūrų išpiovomis, pvz. veržlių, sraigių, raidžių, matematinių ženklų ir kitų detalių rinkiniais.

Lekanora (Lecanora) lekanorinių (Lecanoraceae) šeimos kerpinė gentis. Lietuvoje sutinkame keletą skirčių ant medžių bei akmenų, pvz. l. kampuotoji (L. angulata), l. tamsioji (L. atra), l. akmeninė (L. saxicola). Arabijos ir Afrikos dykumose žinomos L. esculenta, L. affinis, L. fruticosa. Jos vėjo lengvai nuo pat žemės atlaužiamos ir kurių nors kliūčių sulaikomosiose vietose kartais suritamos dideliais kiekiais. Vartojamos gyvuliams maitinti. Vietinių gyventojų taip pat malamos į miltus duonai.

Lekas (lek, ds. leke) Albanijos piniginis vienetas, lygus 100 kvintarų.

Lekavičius 1. (Lachowicz) Feliksas (m. 1878) Vilniaus univ. studentas, aušriečių byloje prisiėmęs visą sau atsakomybę, nubaustas kalėjimu ir išsiųstas į Kaukazą kariuomenėn, 1846 į Sibirą.

2. (Lachawicze) Jonas P. nežinomos biografijos kat. kunigas, kurį Vc. Biržiška laiko autorium plačiai skaitytos ligoniams skirtos knygelės Prawadnikas ing tiewiszki dangaus amžina. Šios knygelės žinomi leidimai 1802, 1812, 1817, 1835, 1839 ir 1849, bet jau 1776 ji minima tarp Jurbarke kratos metu rastų knygų. 1802 leidime pažymima, kad ji perspausdinama (reimprimatur), o autorius nurodomas tik inicialais. Tik 1835 leidime autorium nurodomas kun. Jonas Lachawicze. Vc. Biržiška prileidžia, kad šį leidimą parūpino L. brolio sūnus, taip pat kunigas ir to pat vardo (žr. žemiau).

Vc. Biržiška, Senųjų lietuviškų knygų istorija II, 1957, 129–130.

3. (Lachawicze) Jonas (m. 1861 Laukesoje) kunigas. Gimė Žemaitijoj, mokėsi Kražių gimn. ir Varnių dvasinėj seminarijoj, nuo 1846 vikaravo Raudonėje, 1848 Kriukuose, 1849 Alsėdžiuose, 1850 Kruopiuose, 1851 Pakruojuje, 1854 Kuršėnuose, 1855 Josvainiuose, 1856 Klovainiuose, 1858 Salake, 1859 Laukesoj. Perdirbęs senąjį elementorių Mokslą skajtimą, išsp. kaip Naują mokslą skajtimą raszta žemajtiszka 1848, o 1850 išleido papildęs ir pataisęs T. Juzumo-J. Račkausko Seną aukso altorių.

Vc. Biržiška, Lietuvių bibliografija IV, 1939.

4. Jurgis, Jono (2) brolis, mokęsis Kražiuose ir paskui buvęs Kauno gubernijos liustracinės komisijos tarnautojas, 1847 ‚ant czista žemajtiszka lieżuwe' perdirbo ir išleido ‚Nawies krykszczonyszkas kathechizmas' (Vc. Biržiška šį L. perdirbtą katekizmą priskiria jėzuitui J. Joskaudui, o pats L. jo autoriaus nežinojo). Netrukus po šio katekizmo išleidimo (gal būt ryšium su Konarskio byla) L. buvo ištremtas į Tomską, iš kur 1862 prašė vysk. M. Valančių pavesti jam brolio kun. Jono palikimą. Jo

katekizmo įvade vietomis suminimi įdomūs prietarai (atžinduliai, mazgojimai ir kt.).

E. Volter, Litovskij katichizis 1886; *Vc. Biržiška,* Lietuvių bibliografija III–IV, 1935–39; (") Senųjų lietuviškų knygų istorija II, 1957.

5. (Lachowicz) Liudvikas (1811 Vilniuj — 1880 ten pat) chirurgas, baigęs Vilniuj medicinos mokslus ir ten visą laiką dirbęs (1836–50 karo ligoninėj, 1858–80 Savičiaus ligoninės vyr. gyd.). Patobulino chirurginį stalą. Savo turtus užrašė labdaros įstaigoms bei studentų stipendijoms.

6. (Lechavičius) Steponas (1863 Švenčionyse — 1938 Ukmergėje) gydytojas. 1888 baigė Petrapilio karo medicinos akademiją ir specializavosi akių ligose Vienoj, Berlyne, Paryžiuj. Bendradarbiavo Archiv für Augenheilkunde. Pirma apsigyvenęs Vilniuje, 1901 persikėlė į Kauną, kur turėjo savo kliniką ir drauge buvo Raudonojo Kryžiaus akių klinikos vedėjas. 1932 persikėlė į Ukmergę. Reiškėsi ir visuomenine veikla.

A. Dumbrys, S. L. Medicina 1938, 958.

Lekcija (lot. lectio ‚skaitymas') 1. paskaita, seniau ir pamoka bei mokiniui užduotas išmokti vadovėlio skirsnelis.

2. Katalikų bažnyčioj mišių dalis, betarpiškai einanti po kolektų. Ją sudaro Šv. Rašto ištraukos skaitymas; ištrauka gali būti iš kiekvienos Šv. Rašto dalies, išskyrus Psalmių ir Evangelijų knygas; dažniausiai skaitomos apaštalų, ypač šv. Povilo, laiškų ištraukos. L. siekia apaštalų laikų. Pirmųjų krikščionių religiniuose suėjimuose vadinamosios katechumenų mišios buvo pradedamos Šv. Rašto skaitymu. Pirmaisiais trimis amžiais dar buvo skaitomi vyskupų laiškai ir kankinių mirties aprašymai. Pradžioje, šv. Ireniejaus (167) žodžiais, buvo skaitoma, ‚kiek leidžia laikas'. Tai užtrukdavo gana ilgai. Dėl to skaitymas imta skaldyti dalimis, tarp jų įterpiant giedojimą. Tokių atskirų l. būdavo ligi 4. Vėliau, trumpinant pamaldas, jų skaičius sumažėjo ligi 2 ir VII a. pradžioje beliko 1. Taip yra ligi šios dienos. Senovę primena metų ketvirčių ir kai kurių vigilijų mišiose didesnis l. skaičius, kartais siekiąs 7. Mišiole kiekvienai metų dienai ar šventei yra speciali l. L. tikslas — suteikti tikintiesiems moralinių pamokymų. Iki V a. l. skaitė vadinamas lektorius (skaitytojas), kuriuo galėjo būti kiekvienas, mokąs skaityti. Vėliau ta pareiga buvo pavedama ir subdiakonui, o nuo IX a. tik jam vienam. L. buvo skaitoma nuo paaukštinimo, graikiškai vadinamo ambon, atsigręžus į žmones. Tokių ambonų yra išlikusių senovinėse katedrose. Iš bažnyčių jie išnyko XII–XIII a. Nuo tada subdiakonas lekciją skaito ar gieda (iškilmingose mišiose) veidu į altorių.

A. Fortescue, The Mass 1930. *P. Dmb.*

Liuteronų bažnyčioj l., kaip sekmadieniais ir šventėms skaityti skirtos Šv. Rašto vietos, taip pat skaitomos. Be istorinės tradicinės l. serijos, joje naudojamos dar ir kitos serijos, kurios palengvina susipažinti su kitomis šventraščio vietomis.

P. W. Nesper, Biblical Texts 1952. *M. Kv.*

Lekė upelis Lekėčių vls., Šakių aps., Nemuno kair. intakas, 13,3 km ilgio; teka nuo Jančių k. pro Lekėčių bžk. į š.r.; intakai Lekaitis, Molupis ir Rudinupis; baseino plotas 57 km².

Lekeckas Kazys (1877 III 4 Šilavote, Marijampolės aps. — 1942?) steigiamojo seimo narys. 1896 baigė Veiverių mokytojų seminariją, iš pradžių mokytojavo Lenkijoje, nuo 1907 Kaune, kur drauge reiškėsi ir visuomenine veikla. Buvo nuolatinis Vilniaus Žinių, paskui Lietuvos Žinių bendradarbis. Be korespondencijų ir straipsnių, 1907–08 Vilniaus Žiniose spausdino ir beletristinių bandymų — apsakymėlių kaip Mikutis, Grigo arkliai, Rūtelienė ir kt. Juos pasirašė Baltrum Dagiliu. I pas. karą praleido Rusijoje, kur Rezanėje buvo Grūdo d-jos įgaliotinis. 1918 grįžęs Lietuvon, ėjo socialinės apsaugos departamento dir. pareigas, nuo 1919 XII buvo krašto apsaugos revizijos departamento dir. Išrinktas steigiamojo seimo nariu (kaip nepriklausomas socialistas), iš jo 1920 pasitraukė ir toliau tarnavo valstybės kontrolėje, kol išėjo į pensiją ir apsigyveno savo ūky Garliavos apylinkėj.

Lekėčiai mstl. ir valsčiaus centras Šakių aps., 7 km nuo Nemuno, pakeliui iš Šakių į Zapyškį, prie Lekės upelio; 1940 buvo per 300 gyv. (1923 — 70). L. yra nepriklausomybės metu išaugę iš mažo bažytkaimio. Nors L. yra tarp miškų, nederlingų smėlingų žemių vietoj, atokiai nuo didesnių kelių, bet sparčiai augo ir virto vietinio pobūdžio žymiu ekonominiu ir kultūriniu centru. Nepriklausomybės metu čia buvo 4 komplektų pradžios mokykla, stiprus (1937 pardavęs prekių už 377.000 lt.) žemės ūkio kooperatyvas (įsisteigęs 1919), kuris turėjo savo skyrius Pavilkijy, Vilkijoj, Z. Panemunėj ir Seredžiuj ir savo elektros stotį, lentpiūvę (1920 gautą iš žemės ūkio m-jos; ją buvo palikę vokiečiai) ir malūną

Lekėčių bažnyčia (1956 X 14 švenčiama parapijos 50 metų sukaktis)

(nuo 1923); be to, buvo vaistinė, sveikatos punktas, smulkaus kredito d-ja (dar 1913 mkt. V. Jokūbauskas buvo įsteigęs taupomąją-skolinamąją kasą), šaulių skyriaus dūdų orkestras, miškų urėdija ir girininkija, paštas ir valsčiaus savivaldybės įstaiga. 1928 aikštėj pastatytas nepriklausomybės dešimtmečio sukakčiai paminklas (keturkampis betoninis obeliskas). Medinė koplyčia L. buvo pastatyta jau 1843, ir į ją retkarčiais pamaldų laikyti atvykdavo kunigas iš Zapyškio. 1906 buvo gautas leidimas parapijai steigti ir pirmuoju klebonu (ligi 1909) paskirtas kun. Just. Staugaitis (vėlesnysis Telšių vysk.), kuris padidino koplyčią į laikiną bažnyčią (Šv. Kazimiero vardo), įtaisė bažnytinius reikmenis, pastatė kleboniją, įkūrė žiburio ir Blaivybės d-jos skyrius. Po jo klebonavo kun. V. Slavynas, kuris atstatė 1908 sudegusią kleboniją (jos statybą rėmė dvarininkas grafas Potockis). Nepriklausomybės metais buvo pastatyta parapijos salė (500 žmonių) ir rengtasi bažnyčios statybai. 1940 buvo 2531 parapietis. L. laikinoji bažnyčia yra pastatyta ant kalnelio miške, kurio 2 ha parapijai dovanojo dvaro savininkai Ignas ir Elena Verygos (Veryhos - Darevskiai). Prie miestelio esąs L. dv. seniau buvo vadintas Rūdelės. Pro L. nutiestas iš Kazlų Rūdos į Pavilkiją siaurasis geležinkelis medžiams į Nemuną gabenti. L. valsčiuje gimė dail. J. Šileika, poetė G. Tulauskaitė.

J. Totoraitis, Sūduvos Suvalkijos istorija I, 1938.

L. miškų urėdijos būstinė buvo Rūdšilio sodyboje Lekėčių vls. Urėdijai priklausė 10 girininkijų: Altoniškės, Braziūkų, Jankų, Jenčių, Karčrūdės, Kuro, Lekėčių, Lukšių, Sutkų, Žukų.

Lekėčius (Staphylea) lekėtinių (Staphyleaceae) šeimos krūmas. Lietuvoje dekoratyvinis parkuose sutinkamas St. pinnata, Vid. Europos savaiminis baltažiedis krūmas iki 4 m aukščio. Kaukaze auga St. colchica, Japonijoje St. Bumalda, Š. Amerikoje St. trifoliata ir kt. L. esama 8 skirtys.

Lekemė kryžiuočių šaltiniuose 1255 minima vietovė Žemaitijoj, 6 km nuo Plungės. 1923 buvo 14 ūkių su 114 gyv.

Lekeu Guillaume (1870-1894) belgų kompozitorius. Studijavęs Paryžiuje filosofiją, vėliau mokėsi privačiai muzikos pas Francką ir d'Indy. Negausi, tačiau reikšminga anksti mirusio L. kūryba (joje gana žymi Francko įtaka) užima ryškią vietą naujosios belgų muzikos raidoje. Jo kūriniai: kantata Andromėde 1891, dvi simfoninės fantazijos ir etiudai, Adagio kvartetui ir styg. ork. 1891, siuita violončelei ir ork. 1892, 2 fort. trio, fort. kvartetas 1893 (užbaigė d'Indy), fort. (1891), smuiko (1891) ir violončelės (1888; užbaigė d'Indy) sonatos, keliolika solo bei choro dainų ir kt. Liko nebaigtų kompozicijų, jų tarpe opera Barberine.

A. Tissier, G. L. 1906; *M. Lorrain,* G. L. 1923; *R. Stengel,* G. L. 1944; *P. Prist,* L'Enfant de génie de la musique contemporaine G. L. 1946.

K. O.

Lekiantieji Laiškai (Lekantieji Laiszkai Rytprusziszkos Konserwatywu Draugistes) laikraštis, 1882 pasirodęs Priekulėje. Išėjo pora nr.

Lėkis (rašėsi Liekis) Juozas (g. 1877 IV 27 Angliadegių k., Skaudvilės vls., Tauragės aps.) Steigiamojo seimo narys. Baigęs Skaudvilės pradžios mokyklą, ūkininkavo ligi 1910, kada ketveriems metams buvo išvykęs į JAV (Čikagą). 1919 organizavo Skaudvilės valsčiaus savivaldybę ir buvo valsčiaus komiteto pirm., o vėliau valsčiaus viršaitis. Kaip socialistų liaudininkų demokratų ir valstiečių sąjungos bloko atstovas buvo Steigiamajame seime nuo 1920 X.

Lekitas

Lekitas (gr. lekythos) sen. graikuose laiba ąsočio formos vaza ant kojos su kakleliu, ausele ir išpila. Mažieji l. naudoti aliejui ir tepalams. Kadangi mirusieji buvo tepami aliejumi ir kvepalais, jau nuo V a. pr. Kr. l. laidose-

noje gavo vis didesnę simbolinę reikšmę. Dideli l. iš marmuro buvo statomi prie antkapių ir pavirto antkapinio paminklo rūšimi. Ant l. tapyba ar reljefais vaizduojamos laidotuvių ir mirusiųjų kulto scenos.

J. D. Beazley, Attic White Lekythoi 1938.

Leknickas Jonas (g. 1890 V 3 Bikūnų k., Anykščių vls., Utenos aps.) Montrealio lietuvių veikėjas, vienas iš Kanados lietuvių tarybos organizatorių, Kanados lietuvių centro tarybos pirm., prisidėjęs prie Nepriklausomos Lietuvos savaitraščio išlaikymo. Po II pas. karo rūpinosi lietuvių atvykimu į Kanadą ir dalyvavo delegacijoj pas Kanados ministrą pirmininką šiuo reikalu.

Leknickienė - Andrijauskaitė Marija (g. 1899 IX 8 Anykščiuose) Montrealio lietuvių veikėja, ilgametė Kanados lietuvių centro tarybos narė, viena iš organizatorių jos moterų sekcijos, kuri rūpinosi lietuvių rėmimu Vokietijoj. Nepriklausomos Lietuvos savaitraščio bendradarbė ir rėmėja.

Leknienė-Gliaudytė Veronika (g. 1908 V 31 Tobolske) gydytoja. Baigusi Kauno Aušros mergaičių gimn. ir VDU medicinos fak., 1935–38 dirbo Kauno vaikų ligoninėje, 1938–44 Mažeikių aps. ligoninėje vaikų ir rentgeno skyrių vedėja (vaikų skyrius įsteigtas jos iniciatyva). Specializavosi Züricho ir Berno univ. 1934 buvo Patria korp. pirm., veikė šauliuose (pravedė slaugių kursus), reiškėsi motinos ir vaikų sveikatos centrų veikloje.

Leksika (gr.) kurios kalbos, tarmės ar rašytojo žodžių visuma; žodyninė kalbos sudėtis.

Leksikografija (gr. lexikon ‚žodynas' ir graphein ‚rašyti') žodynų rašymas, sudarymas. Čia gali būti skiriamas pats sudarymo procesas, praktika ir mokslas apie žodyno sudarymo principus. Tie principai sudaromi pasiremiant kitomis kalbotyros disciplinomis, kaip kalbos istorija, dialektologija, gramatika, semantika ir net stilistika. Kai kas l. skiria nuo leksikologijos, kuri tyrinėja žodyninę medžiagą ryšium su žodžių reikšme — semantika (žr. Žodynas).

Leksikonas žr. Žodynas.

Lėkšas Kristupas (1872 VIII 31 Strielų k., Pagėgių aps. — 1941 III 30 Klaipėdoje, palaidotas Laugalių kapinėse) M. Lietuvos veikėjas, liaudies poetas. Ūkininko sūnus, baigė pradžios m-lą ir pora metų lankė vakarinius kursus. 1900 palikęs tėviškę, šešetą metų buvo plytinės ir lentpiūvės dalininku Laugaliuose ir Versmininkuose. 1914 vėl įsigijo ūkį Dėkintų k., Katyčių vls., Pagėgių aps. Į lietuviškąją veiklą L. įsitraukė nuo mažens. Su kitais to meto lietuvių veikėjais 1892 ir vėliau rinko parašus peticijoms kaizeriui, kad būtų grąžinta lietuvių k. į mokyklas. Dalyvavo rinkiminėse kampanijose pravesti lietuvių atstovams į Vokietijos reichstagą. Pasibaigus I pasauliniam karui, dirbo M. Lietuvai sujungti su D. Lietuva, veikė Prūsų lietuvių susivienijime ir pirmininkavo M. Lietuvos tarybai. Kaip pastarosios atstovas vėliau įėjo į Lietuvos valstybės tarybą. Po 1923 sukilimo buvo pirmosios Klaipėdos krašto direktorijos narys. Vėliau visą laiką, išskyrus paskutinįjį, Klaipėdos krašto seimelio narys. Atstovavo mažiesiems laukininkams, kuriuos jis ir suorganizavo. Taip pat buvo nuolatinis Pagėgių aps. seimelio narys. Be politinio gyvenimo, L. reiškėsi ir kultūrinėse organizacijose. Veikė Birutės draugystėje, organizavo jaunimo d-jas (Liepą Plaškiuose, Ąžuolą Vyžiuose, Varpą Natkiškiuose, Vainiką Katyčiuose), buvo aktyvus šaulys, dalyvavo surinkimų veikloje, buvo nuolatinis Katyčių par. bažnytinės tarybos narys (kurį laiką, apie 1924, ir Klaipėdos krašto sinodo narys). Visuomeninė L. veikla ėjo drauge su jo poetine kūryba. Eiles pradėjo rašyti būdamas 16 metų. Vienos jų buvo tikybinio pobūdžio giesmės, kurių kai kurios pateko ir į evangelikų bažnyčias, kitos buvo skiriamos patriotiniam žadinimui (‚laikas mums, broliai, mesti jau miegą'). Daug jo eilėraščių sukurta naminių švenčių (vestuvių, krikštynų, įžegnotuvių) bei apskritai įvairių pobūvių progomis. Kartu su E. Endrulaičiu išl. rinkinėlį Naujos giesmių knygelės 1909. Religines giesmes paskelbė rinkinėliu Ziono Varpelis 1919 (antra praplėsta laida 1932 turi 140 giesmių: 39 verstas iš vokiečių k. ir 101 jo paties parašytas). Kitas savo eiles L. paskelbė rinkinėliu Rūtų vainikėlis arba Svodbos eilės 1908 (antra praplėsta laida 1922 turi 44 eilėraščius). Daug savo eilių jis paskelbė periodikoje: Kaimyne (iš pradžių buvo ir vienu jo leidėjų), Naujojoje Lietuviškoje Ceitungoje, Saulėtakoje, Tilžės Keleivyje, Lietuvos Keleivyje. Litera-

K. Lėkšas

tūriniu požiūriu jo poezija nedaug verta. Tačiau vietinių lietuvių liudijimu, ji buvo žmonių mėgiama dėl paties savo paprastumo ir suprantamumo. ‚Jei K.L. eilėraščiai nepasižymi daugiau išbaigtų poetiškumu, tai kaip M. Lietuvos lietuvio sielos religinio ir tautinio charakterio pasireiškimai jie savo laiku darė gilios įtakos į Lietuvos pajūrio krašto gyventojų mąstyseną ir nuotaikas' (J. Pauperas, K. L. sukaktis, Draugas, 1956 III 30).

Lėkštė 1. negilus, plačiais ir atverstais kraštais dubenėlis sriubai ar dėklė duonai ir kt. valgiams. Iš XVI a. dvarų inventorių matyti, kad buvo vartojamos sidabrinės, cininės ar kt. įvežtinės ir savo darbo l., paprastai turinčios ir savininko herbą. Radvilų ir Tiškevičių dvaruose būta ir auksinių l., šiandien patekusių į Londoną ir kt. Į mūsų krašto muziejus buvo patekusių ne tik Venecijos darbo porcelianinių l., bet ir vietinių dirbtuvių. Lietuvos k. XIX a. sutinkamos tik paprastos molinės ir medinės l., kurios papuoštos (kraštai) vingeliais ar išgnaibytu pirštais rašteliu. Vinginiu ar augaliniu raštu sutinkame ir palajos, paprastai taip pat kraštuose, rečiau dugne. Medinis l. skobtos iš beržo, klevo ar liepos, kraštuose turi vinginį, geometrinį ar augalinį raštą. XIX a. gale sutinkame klebonijose ir kaime jau tekintines l., kartais ir su lietuvišku, iš Tėve mūsų paimtu ‚Duonos mūsų dienų' įrašu. Žr. Keramika (ten ir lėkštės iš šakių piešinys). *A.Mž.*

2. Muzikoj mušamasis orkestro instrumentas išgaubtų, apskritų plokščių (lėkščių) pavidalo.

Lektorius (lot.) 1. paskaitininkas, dėstytojas. Lietuvoj l. vadinti specialinių aukštųjų mokyklų dėstytojai ir šiaip įvairių kursų bei vad. liaudies universitetų dėstytojai. Universitete l. buvo žemesniojo personalo dėstytojai, dažniausiai kalbų dėstytojai; iš jų nebuvo reikalaujama aukštojo mokslo baigimo. Kitų kraštų universitetuose l. sąvoka imama plačiau, l. vadinant apskritai jaunesniuosius dėstytojus, dar neturinčius docento ar profesoriaus titulo.

2. Leidyklose asmuo, skaitąs atsiųstus rankraščius nuspręsti, ar jie tinkami leisti, ar ne.

3. Vakarų Bažnyčioje antrasis iš 4 mažesniųjų kunigo šventimų, o Rytų Bažnyčioje parengiamasis laipsnis į diakonatą. Tai senas šventimas (jį mini šv. Justinas savo I Apologijoje) ir jį gavęs turi teisės viešai bažnyčioje skaityti Šv. Rašto knygas. Pirmaisiais amžiais mišių metu tik l. skaitydavo epistolą ir evangeliją (reikalui esant, ir komentuodavo žmonėms). Bet vėliau l. prarado savo reikšmę, ypač kai evangelijos skaitymas buvo pavestas išimtinai diakonams, o Rytų Bažnyčioje epistola — subdiakonams.

Lektūra (prc.) skaitymo medžiaga, skaityba.

Lėktuvas mechaniškai varoma sunkesnė už orą skridimo priemonė.

Istorija. Pirmieji l. brėžiniai XV a. buvo padaryti Leonardo da Vinci. Jis buvo pramatęs tris l. tipus: a. iš sparnų, plasnojamų paties lakūno jėga, b. helikopterį, susidėjusį iš 96 pėdų oro grąžto, kuris turėjo būt sukamas taip pat lakūno, c. burę, kurios pagalba žmogus turėjo sklęsti. Žymiai racionalesni projektai atsirado XVIII a. antroje pusėje išvysčius garo mašiną. Anglas Sir G. Cayley suplanavo pirmą šiandieninio l. prototipą su varikliu, propeleriais, nusileidimo ratais ir vairavimo priemonėmis. Anglas W. Henson 1842 užpatentavo ‚garinį oro vežimą'. Anglas Fr. Wenham patobulino Hensono planus ir 1866 pagamino daugsparnį l. Anglas J. Springfellow tą patį l. patobulino, sumažindamas sparnų skaičių iki trijų ir taip pagamino pirmą trisparnį su dviem propeleriais ir uodega. Prancūzas L. Mouilard 1892 užpatentavo sklandymo mašiną, kuri buvo sukonstruktuota panaudojant paukščio sparnų principą. XIX a. pabaigoj skridimo priemonių vystymasis pasidalijo į dvi grupes: sklandytuvus ir motorinius l. Sklandytuvų grupėj daugiausia pasižymėjo vokietis O. Lilienthal, anglas P. L. Pilchner ir amerikiečiai O. Chanute ir J. J. Montgomery. Motorizuotų l. grupėj daugiausia dirbo prancūzas C. Ader, anglas Sir H. S. Maxim ir amerikiečiai S. P. Langley ir broliai Wilbur Wright (1867–1912) ir Orville Wright (1871–1948). Plg. Aviacija.

Pirmas sėkmingas skridimas buvo padarytas brolių Wright 1903 XII 17. Kitty Hawke, N. C. Pirmas skridimas truko 12 sekundžių, per kurias nuskrista 120 pėdų. Tą pačią dieną antru pakilimu išsilaikyta 59 sekundės ir nuskrista 852 pėdos. Šie skridimai buvo įvykdyti su dvisparniu l., sveriančiu 750 svarų ir varomu vieno 16 a.j. variklio. L. vystymas ir po sėkmingo skridimo buvo lėtas ir skatinamas pradžioj beveik išimtinai lenktyninių ar kitų rekor-

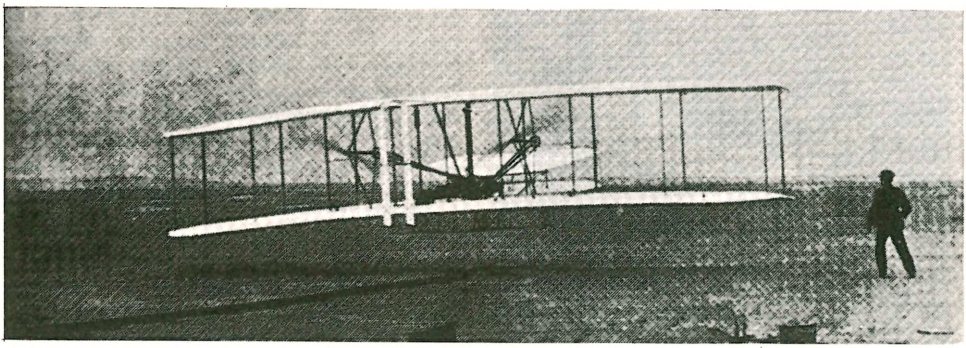

Brolių Wright lėktuvas 1903

dinių skridimų. Įvairiuose kraštuose l. tobulinimas vyko kiek skirtingomis kryptimis. Prancūzai, siekdami padidinti greitį, tobulino viensparnį, nors pirmą viensparnį sukonstruktavo vokietis H. Junkers 1910. Amerikiečiai ir anglai, tobulindami pastovumą ir vairavimą, vystė dvisparnį. Vokiečiai daugiausia rūpinosi l. patikimumo ir skridimo nuotolio vystymu. Rusai, Igor Sikorski vadovaujami, vystė daugmotorį. Buvo dėmesys atkreiptas ir į galimybę panaudoti vandens pavíršių l. pakilimui bei nusileidimui. 1910 prancūzas R. M. Fabre sėkmingai pirmą sykį pasikėlė nuo Senos upės su viensparniu l., aprūpintu trimis plūdėmis. Amerikoj G. H. Curtiss patobulino hidroplaną, 1912 panaudodamas patį l. liemenį vietoj pridėtinių plūdžių. Laivų deniai taip pat buvo sėkmingai išbandyti l. pakilti bei nusileisti 1910–11.

Nuosekliam l. vystymuisi skatinti buvo svarbu jo praktiškas nuolatinis panaudojimas. Didžiausios reikšmės čia turėjo oro paštas, oro susisiekimas ir ypač l. kaip ginklo panaudojimas. Oro transportacijai l. pirmą sykį panaudotas 1910. Pirmos reguliarios oro pašto linijos atidarytos JAV ir Anglijoj 1911. Oro paštui l. buvo rastas itin tinkamas, ir pašto linijų tinklas greitai išsiplėtojo ir po kitus kraštus.

I pas. karo pradžioj l. kaip ginklas buvo mažai įvertintas. Karo pradžioj Vokietija turėjo apie 500 l.; Prancūzija turėjo kiek daugiau, tačiau jie buvo įvairių tipų. Anglija teturėjo vos 200 l. Iš pradžių l. buvo naudotas tik žvalgybai. Priešų lakūnai pačioj pradžioj ore susitikę pasisveikindavo. Tačiau netrukus jie pradėjo šaudytis iš revolverių, šautuvų, o vėliau ir iš patogiai įmontuotų kulkosvaidžių. Iš žvalgybinių tokiu būdu išsivystė naikintuvai, pasižymėję dideliu greičiu, greitu pakilimu ir geromis manevravimo ypatybėmis. Šalia naikintuvų dar I pas. karo metu atsirado bombonešiai, skirti nugabenti sunkiems bombų krūviams toli į priešo užnugarį. L. gamyba vien JAV 1917–19 pasiekė arti 14.000 kariškų l.

Po karo l. pramonė, ypač JAV, buvo palikta visiškai sunykti. Karas betgi buvo išugdęs apie 20.000 lakūnų (vien JAV), kurių daugelis apsisprendė pasilikti aviacijoj. Pigiai įsigiję kariškų l., jie pradėjo juos naudoti įvairiems tikslams: rodyti oro akrobatikai parodose ar cirkuose, vežioti pavienius skraidymo entuziastus, patruliuoti miškuose bei pranešinėti prasidedančius gaisrus ir t.t. L. pramonė, nustojusi masinės gamybos, koncentravosi keleivinių l. vystyme. 1919 Curtiss kompanija pagami-

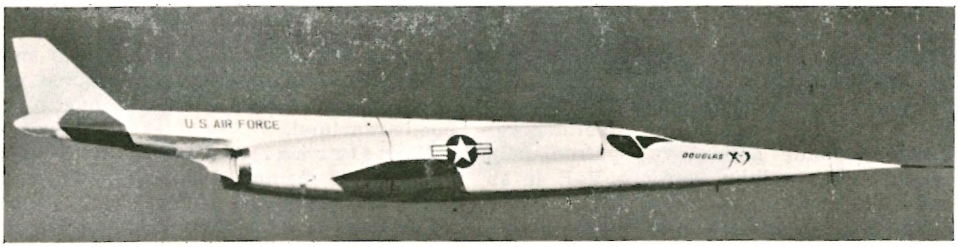

Douglas X 3, eksperimentinis antgarsinis lėktuvas

Privatus, šešių vietų, visas metalinis lėktuvas (Beechcraft Twin Bonanza)

no pirmą keleivinį 8 vietų l. ir Martin kompanija perdirbo dvimotorį bombonešį į 12 vietų keleivinį. 1920 atidaryta nuolatinė 100 mylių oro linija tarp Key West ir Havanos. Viena iš didžiausių to meto kliūčių reguliaraus oro susisiekimo plėtojimuisi buvo stoka tinkamų aerodromų. Maži l. nebuvo praktiški bei saugūs, o dideli keleiviniai negalėjo būti naudojami mažuose aerodromuose. Susisiekimas l. todėl buvo ribotas ir nepraktiškas. Lindbergho kelionė per Atlantą 1927 sukėlė visuotinį susidomėjimą aviacija ir įdiegė pasitikėjimą l. kaip susisiekimo priemone. Metų būvyje po Lindbergho kelionės oro linijų nuotolis padvigubėjo, oro paštas patrigubėjo ir keleivių skaičius paketurgubėjo. Mokyklos pradėjo mokyti aeronautikos. 1929 prasidėjusi depresija šį oro linijų ir l. fabrikų plėtojimąsi sulaikė. Keleivinis l. tačiau ir toliau buvo tobulinamas, ir oro linijų tinklas, nors ir pamažu, plėtojosi.

II pas. karas turėjo bene didžiausios įtakos l. vystymuisi. Šio karo metu atsirado didelio greičio dieniniai ir naktiniai naikintuvai. Bombonešiai išsiplėtojo į sunkiuosius, naktinius, smingamuosius, torpedinius, patruliuojančius bombonešius. Buvo išvystyti didžiuliai transportiniai l. L. produkcija JAV nuo 6019 l. 1940 metais pakilo iki 96.318 kariškų l. 1944 metais. Pareikalavimas didelio greičio kariškiems l. pagreitino vystymą naujų pajėgesnių variklių. II pas. karo metu buvo pradėtas naudoti turbininis sprausminis variklis. Vokiečiai karo pradžioje pasirodė su raketiniu varikliu varomu naikintuvu, pulsuojančiu sprausminiu varikliu, varomu V–1, ir su raketiniu varikliu, varomu V–2.

Kariškų l. pareikalavimas baigėsi su karu. Tačiau liko plačiai išsiplėtojusi aviacijos pramonė, daug gerai apmokytų lakūnų ir daugybė kariškų l., kurie lengvai buvo galima perstatyti į gerus keleivinius, todėl civilinių oro linijų plėtojimuisi po II pas. karo buvo idealios sąlygos. Oro linijos, šalia jau naudojamų modernių DC-3, DC-4, C-46, susilaukė liuksusinių, specialiai keleivių transportui statytų l.: Lockheed, Constellation; Douglas, DC-6; Boeing, Stratocruiser. Visi trys šie modeliai varomi keturių variklių, kurie saugumo dėlei yra žymiai didesnio pajėgumo, negu reikalinga normaliam skridimui. Varikliai buvo aprūpinti specialiais propeleriais, kurie nusileidimo metu galėjo būti naudojami stabdžiais ir nusileidimą padarė saugesnį. Lakūnų ir keleivių kabinų oro spaudimas buvo automatiškai reguliuojamas panaikinti nemaloniam oro spaudimo sumažėjimui l. skrendant dideliame aukštyje. L. buvo aprūpinti automatiškais vairavimo instrumentais, ir oro linijos apjungtos radijo stotimis, padedančiomis lakūnams išlaikyti kryptį nakties ar blogo oro metu. Transokeaninis susisiekimas, pradėtas Pan American Airways 1935 XI 29 per Pacifiką ir 1938 per Atlantą, įvedus moderniuosius l., tapo žymiai saugesnis ir dėl to pradėjo sparčiai plėtotis. Keleivių skaičius JAV nuo 6000 1926 pakilo iki maždaug 25 mil. 1951.

Kariškų l. vystymas vėl suintensyvėjo prasidėjus ‚šaltajam karui'. Sprausminiai varikliai sudarė puikias sąlygas l. greičiui ir skridimo aukščiui didinti. 1952 naikintuvai jau skrido 700 mylių per val. greičiu (eksperimentiniai jau buvo pasiekę 1238 mylių per val.) ir galėjo pakilti iki 80.000 pėdų į aukštį. L. skridimo nuotolis buvo padidintas įvedant kuro papildymą skridimo metu. Atominio variklio panaudojimas pradėtas intensyviai tyrinėti 1952.

Tobulėją naikintuvai ir priešlėktuvinė gynyba į II pas. karo pabaigą paskatino vystymą valdomųjų ir balistinių sviedinių (guided and ballistic missiles). Šie sviediniai pirmą sykį buvo panaudoti vokiečių 1944 Anglijai apšaudyti. Jų plėtojimas buvo ypač suintensyvintas ‚šaltojo karo' metu. Į 1957 pabaigą balistiniai sviediniai jau buvo tinkami tiksliam tarpkontinentiniam bombardavimui.

K o n s t r u k c i j a. Pagrindinės l. dalys yra sparnai, liemuo, važiuoklė, variklis ir vairavimo priemonės su pagalbiniais instrumentais. L. skridimui reikalinga keliamoji jėga yra gaunama iš sparnų. L. pa-

sikėlimui į aukštį ir oro pasipriešinimo nugalėjimui reikalinga trauka yra duodama l. variklio. Liemuo lėktuve tarnauja sujungimui sparnų su uodega, patalpinimui lakūno, krūvio ir, kai kuriuose lėktuvuose, važiuoklės, variklio, kuro.

S p a r n a i keliamąją galią išvysto išgaudami oro spaudimo skirtumą tarp apatinio ir viršutinio sparnų paviršių. Pirmuosiuose l. šis spaudimo skirtumas buvo pasiekiamas naudojant ploną gaubtą sparną. Besivystant aerodinamikos mokslui ploni sparnai buvo pakeisti į specialius, lašo formą primenančius sparnus su apskrita prišakine ir aštria užpakaline briauna. Šis pakeitimas sumažino oro pasipriešinimą, padidino sparnų kėlimo galią ir ypatingai padidino struktūrinį sparnų pajėgumą. Ankstyvojoje konstrukcijoje dėl plonų sparnų struktūrinio silpnumo l. buvo daromi dvisparniai, ir sparnai buvo sutvirtinami eile spyrių ir vielų. Pakeitus sparno skersmens formą ir pradėjus naudoti metalą l. konstrukcijai, buvo prieita prie viensparnių l., kaip aerodinamiškai tobulesnių ir greitesnių, nes turinčių mažesnį oro pasipriešinimą (pirmą viensparnį užpatentavo H. Junkers 1910, kuris pirmas pagamino ir visą metalinį l. 1915). Šiandieniniai l., tik su labai mažomis išimtimis, yra visi viensparniai.

Sparnų konstrukcija paprastai susideda iš išilginių sijų ir skersinių rėmelių, kurie aptraukti skarda duoda sparnui tikslią aerodinaminę formą ir didelį struktūrinį atsparumą. Ankstyvoji medžio rėmų ir audinio konstrukcija šiandien naudojama tik paprastų pigių l. Labai plonų sparnų konstrukcijoj naudojami specialūs metodai, kur vietoj rėmelių naudojamas korio tipo tarpiklis, prie kurio klijuojama skarda, arba kur sparno dalys yra liejamos, kaip pvz. magnezijaus konstrukcijoj. Sparnų plano forma, besivystant greičiui, daugumoje l. pakeista iš stačiakampės į trapecinę. Šiandieninių greitųjų pogarsinių (subsonic) ir progarsinių (transonic) l. sparnai yra palenkti apie 30–45 laipsnius atgal sumažinti oro pasipriešinimui, kuris smarkiai didėja lėktuvui artėjant prie garsinio greičio. Antgarsinių (supersonic) l. sparnai yra daromi delta formos arba trapecinės, tik žymiai mažesnio sparnų ilgio-pločio santykio negu pogarsinių. Visų greitųjų ir ypač antgarsinių l. sparnai pasipriešinimui sumažinti daromi itin ploni.

L i e m u o, panašiai kaip sparnai, mažo greičio l. daromas buku pryšakiu, antgar-

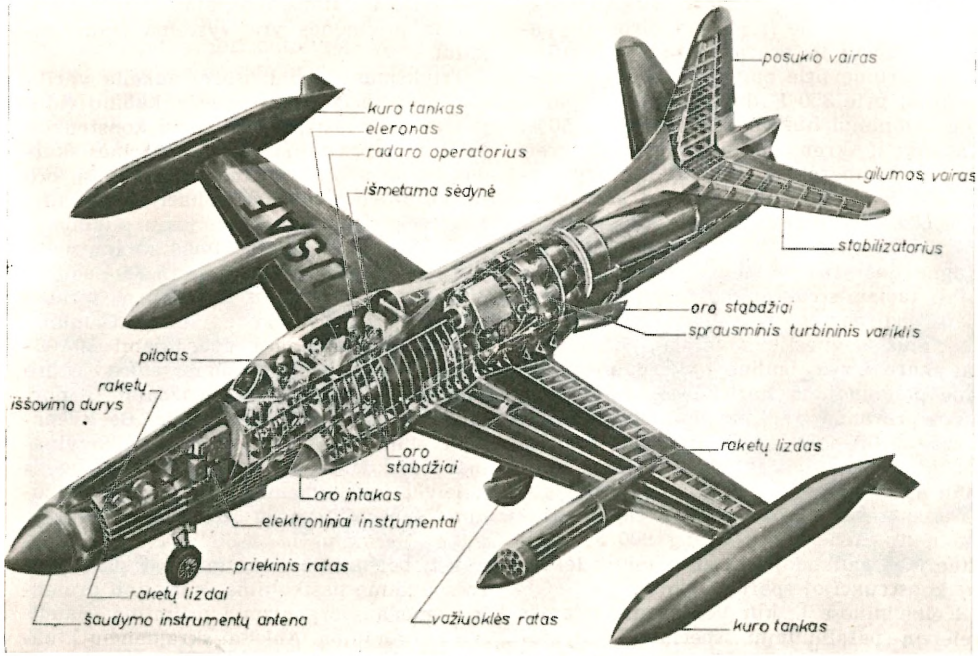

Starfire sprausminio naikintuvo piūvis

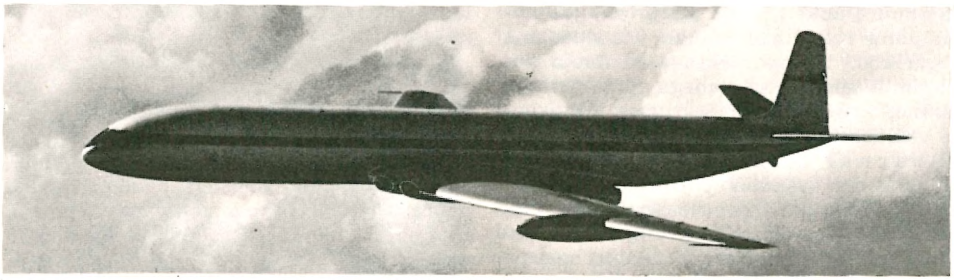

Anglų Comet 3, sprausminis keleivinis lėktuvas

siniuose l. — smailu priešakiu ir kiek galint aerodinamiškesnių linijų. Progarsiniuose l. oro pasipriešinimo sumažinimui liemuo ties sparnais yra įsmaugiamas. Konstrukcijai naudojama išilginės sijelės ir skersiniai žiedai, kurie, aptraukti skarda, duoda reikiamą atsparumą lenkimo ir sukimo atžvilgiu. Lengvesniuose l. liemuo gali būti konstruktuojamas tik iš skersinių žiedų ir skardos, o paprastuose pigiuose l. — iš metalinių vamzdžio rėmų ir audinio.

Liemens ir sparnų konstrukcijoj naudojami pagrindiniai metalai yra duraluminis (aluminio, vario, mangano, silikono lydinys), magnezijaus lydiniai ir titanijaus lydiniai. Aliuminis iki šiol buvo plačiausiai naudojamas dėl lengvo svorio, aukšto struktūrinio atsparumo ir gerų apdirbimo ypatybių. Tačiau jis praranda savo struktūrinį atsparumą prie palyginti žemos temperatūros; prie 350°F duraliuminio atsparumas tempimui nukrinta iki maždaug 50%. Kadangi l. skrendant dvigubu garso greičiu oro temperatūra, supanti l., pakyla apie 300°F ir skrendant trigubu greičiu — apie 650°F, aliuminis nėra tinkamas aukšto greičio antgarsinių l. konstrukcijai. Magnezijus yra žymiai lengvesnis už aliuminį, tačiau struktūriškai silpnesnis, sunkiau apdirbamas ir greičiau oksiduojasi. Specialūs magnezijaus lydiniai, išvystyti II pas. karo metu, įgalino platesnį magnezijaus panaudojimą kariškuose l. Magnezijus nepraranda struktūrinio atsparumo iki maždaug 600–700°F. Titanijus yra sunkesnis už aliuminį, brangesnis ir daug sunkiau apdirbamas, bet jis yra beveik dvigubai atsparesnis struktūriškai ir šio atsparumo nepraranda iki maždaug 900°F, todėl titanijaus panaudojimas antgarsinių lėktuvų konstrukcijoj sparčiai plinta.

Keleiviniuose l., kur liemuo naudojamas keleivių patalpinimui, specialūs šildymo–vėsinimo, garso sugėrimo ir spaudimo reguliavimo prietaisai yra inkorporuojami į liemens bei kabinų konstrukciją. L., skraidančiuose labai dideliame aukštyje, šildymas yra būtinas net ir vasaros metu. Šiam tikslui naudojama variklių išmetamųjų dujų šiluma. Kabinų vėsinimas yra reikalingas vasarą l. pakrovimo ir iškrovimo metu. Daugumas aerodromų l. vėsinami pagalba specialių sunkvežimių, aprūpintų vėsinimo priemonėmis. Skridimo metu prie pogarsinio iki garsinio greičio pakankamas vėsinimas yra gaunamas tiesiog iš oro, naudojamo ventiliacijai, kuri yra būtina dėl mažos kabinų erdvės. Didelio greičio antgarsiniuose l. vėsinimas yra būtinas ne tik kabinoms, bet taip pat instrumentams ir kitoms l. dalims. Specialūs vėsinimo būdai ir priemonės yra vystoma šiam reikalui.

Triukšmas, kurį l. išorėj sukelia varikliai, propeleriai ir oro srovės, kabinų viduj yra mažinamas specialia sienų konstrukcija, kuri paprastai susidaro iš išorinės skardos, sluoksnio izoliacinės medžiagos, oro tarpo, antro sluoksnio izoliacijos, oro tarpo, trečio sluoksnio izoliacijos ir audinio.

Oro spaudimo reguliavimas kabinų viduj yra reikalingas l. skrendant 15.000 pėdų ar didesniame aukšty. Jis yra būtinas sprausminiuose susisiekimo l., kurie taupumo sumetimais turi būti operuojami 30.000–40.000 pėdų aukštyje. Šiame aukštyje oro spaudimas sumažėja iki maždaug ¼ normalaus spaudimo jūros lygyje. Be kvėpavimo sunkumo, kuris gali būti palengvinamas naudojant deguonies kaukes, daugelis keleivių jaučiasi nemaloniai dėl oro spaudimo sumažėjimo jau 15.000 pėdų aukštumoje. Normalus l. pasikėlimas į skridimo aukštį bei nusileidimas taip pat sukelia oro spaudimo pasikeitimą, kuris toli pralenkia žmogaus organizmui priimtiną spaudimo kaitaliojimą. Aukštai skraidančių l. kabinos todėl yra daromos sandarios, atitin-

kamai tvirtesnės ir aprūpinamos priemonėmis, kurios palaiko oro spaudimą viduj, atitinkantį maždaug 8000 pėdų aukštį ir taip pat reguliuoja spaudimo kitimo greitį.

Hidroplanuose, arba skraidančiuose laivuose, liemuo yra tiesiogiai naudojamas nusileidimui bei pakilimui. Šioje konstrukcijoj liemuo turi duoti pakankamą kėlimą l. plūduriavimui virš vandens ir mažą pasipriešinimą pakilimo metu. Apatinė liemens dalis šioj konstrukcijoj daroma bukos V-formos su vienu ar daugiau reėandų-užkirtimų pagal išilginę liemens ašį.

Sausumos l. nusileidimui bei pakilimui naudojama v a ž i u o k l ė, kuri paprastai susideda iš dviejų ratų ties sparnais ir vieno priešakyje arba užpakalyje. Sunkiųjų l. važiuoklės gali turėti ir žymiai daugiau ratų bei kitokį jų išskirstymą. Greitųjų l. važiuoklės po pakilimo yra įtraukiamos į vidų sumažinti oro pasipriešinimui. Daugumoje l. važiuoklės yra operuojamos hidrauliškai ir yra aprūpintos amortizatoriais išlyginti sukrėtimams, pasitaikantiems ypač nusileidimo metu.

L. v a i r a v i m a s yra atliekamas posūkio bei gilumos vairo ir eleronų pagalba. Posūkio vairas patalpintas vertikalinėje uodegos daly ir yra piloto operuojamas kojinių pedalų pagalba. Gilumos vairas nustato l. atakos kampą — kilimą ar leidimąsi. Jis patalpintas horizontalinėj uodegos daly ir yra piloto operuojamas vairavimo rato ar, lengvuose l., vairavimo lazdelės pastūmimu pirmyn ar atgal. Eleronai, naudojami l. pasukti apie išilginę lėktuvo ašį, yra įrengti l. sparnuose ir yra operuojami vairavimo ratą pasukant arba vairavimo lazdelę pakreipiant į vieną ar antrą pusę. Didžiuosiuose aukšto greičio l. vietoj eleronų yra naudojami kėlimo trukdytojai. Jie įrengiami viršutiniame sparno paviršiuje ir tą patį riedėjimo momentą išgauna sumažindami atitinkamo sparno keliamąją jėgą.

L. nusileidimo bei pakilimo greičiui sumažinti yra naudojami specialūs d e f l e k t o r i a i. Deflektorių yra dviejų rūšių: vieni padidina sparno išlenkimą ir taip padidina sparno keliamąją jėgą prie to paties greičio, kiti, padidindami sparno išlenkimą, kartu padidina sparno keliamąją plokštumą.

I n s t r u m e n t a i lėktuve yra reikalingi sėkmingam jo valdymui ir navigacijai. Paprastuose mažuose l., kurie naudojami tik esant geram matomumui, būtinų instrumentų skaičius gali būti labai mažas. Tačiau instrumentų skaičius yra labai didelis moderniuose keleiviniuose ir ypač kariškuose l. Instrumentai, kuriais pilotas tiesiogiai naudojasi, galima suskirstyti į skridimo, variklio ir komunikacijos bei navigacijos instrumentus.

Skridimo instrumentai paprastai susideda iš: a. oro greičio rodiklio, būtino kiekviename l., b. magnetinio kompaso, c. posūkio apie vertikalinę ir išilginę ašį rodiklio, d. krypties rodiklio, e. aukštumos rodiklio, f. kilimo greičio rodiklio, g. dirbtinio horizonto, parodančio l. padėtį reliatyvią tikrajam horizontui, h. laikrodžio.

Variklių instrumentai reikalingi motorams prižiūrėti ir variklių išvystytai jėgai nustatyti. Instrumentų skaičius priklauso nuo variklio tipo ir skaičiaus. Stūmoklinio

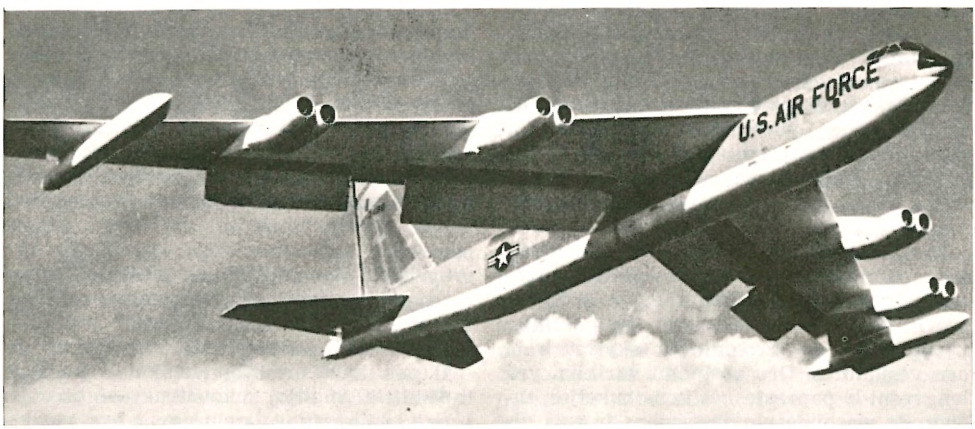

Boeing B 52, didžiausias sprausminis bombonešis, varomas 8 turbininių sprausminių variklių (pastatytas 1955)

variklio instrumentai paprastai susideda iš: a. takometro, parodančio motoro apsisukimų skaičių, b. išmetamojo vamzdžio dujų spaudimo rodiklio, c. kuro spaudimo rodiklio, d. alyvos spaudimo rodiklio, e. eilės termometrų, parodančių alyvos, cilindrų galvų, magnetų ir kitas temperatūras. Daugmotoriuose l. kai kurie instrumentai gali būti bendri dviem ar daugiau variklių. Turbininio sprausminio variklio svarbiausi instrumentai: a. apsisukimų skaičiaus matuoklė, b. turbinos išmetamųjų dujų termometras, c. variklio spaudimo santykio matuoklė, d. kuro padavimo matuoklė. Be šių, yra taip pat naudojamo kuro spaudimo matuoklė, alyvos spaudimo matuoklė, alyvos temperatūros matuoklės, pagalbinės kuro sistemos lemputė, variklio gaisro lemputė ir t.t.

Komunikacijai ir taip pat navigacijai yra naudojamos radijo bangos. Radijo instrumentų skaičius priklauso nuo l. paskirties. Paprastas radijo priimtuvas ir siųstuvas yra naudojamas beveik kiekviename, net ir paprasčiausiame, l. Komunikacijai naudojamas bangų dažnumas paprastai yra tarp 1600 kilociklų ir 18 megaciklų. Trumpo nuotolio komunikacijai, kaip aklam leidimuisi, gali būti naudojama ir aukštesnio dažnumo bangos. Normalaus radijo dažnumo bangos yra naudojamos kai kuriems navigacijos prietaisams, ilgos bangos (nuo 200 iki 550 kilociklų) naudojamos komercijos bei civilinės aviacijos ministerijos siųstuvų.

Šalia jau minėtų instrumentų, moderniuose transporto l. ir ypatingai vėliausiuose karišku0se l. yra visa eilė specialių instrumentų, naudojamų automatiškam l. valdymui, navigacijai, bombardavimui ir šaudymui.

L. **varikliai** yra skirstomi į šias bendras klases: stūmoklinius, turbininius sprausminius, turbininius propelerinius, tvankinius sprausminius (ramdžetus) ir raketinius. Pirmieji aviacijos varikliai buvo visi **stūmokliniai**, daugiausia keturių taktų, benzinu varomi. Apie 1930 Vokietijoj ir taip pat JAV buvo bandyti dyzeliniai, kaip ekonomiškesni ir nereikalaują aukštos kokybės kuro, tačiau dėl savo didesnio svorio jie aviacijoje neprigijo. Stūmokliniai l. varikliai yra skirstomi į a. skysčiu ir b. oru vėsinamus. Oru vėsinami varikliai yra lengvesni ir paprastesnės konstrukcijos, tačiau jie yra didesnio skersmens ir turi didesnį oro pasipriešinimą. Cilindrų sugrupavimo atžvilgiu stūmokliniai varikliai toliau skirstomi į žvaigždėtuosius, kuriuose cilindrai išdėstyti ratu vienoj, dviejose ar daugiau plokštumų, ir eilinius, kuriuose cilindrai gali būti vienoj eilėj, dviejose eilėse, V-formoj, X-formoj, W-formoj ir t.t.

Stūmoklinio variklio išvystoma jėga priklauso nuo įtraukiamo oro spaudimo. Kadangi aukščiui didėjant oro spaudimas mažėja, tai paprastų stūmoklinių variklių pajėgumas atitinkamai mažėja. Šiam pajėgumo kritimui sumažinti jau I pas. karo metu pradėta ieškoti būdų suspausti orą prieš įleidžiant į cilindrus. II pas. karo pradžioj stūmokliniai varikliai buvo aprūpinti turbininiais kompresoriais, kurie šį spaudimą atlieka panaudodami moto'ro išmetamųjų dujų energiją. Paskutiniu metu bandoma turbininį kompresorių taip padidinti, kad didelė dalis degimui reikiamo spaudimo būtų pasiekiama prieš orui įeinant į cilindrus. Žemo ir vidutinio greičio l. šis variklis yra daug žadąs dėl savo didelio ekonomiškumo.

Didėją varikliai pareikalavo pajėgesnių ir ekonomiškesnių propelerių. Pajėgumui padidinti propelerio menčių skaičius buvo padidintas iki trijų, keturių ir net šešių. Aukštam propelerio naudingumui palaikyti prie skirtingų l. greičių buvo išplėtoti kintamo žingsnio propeleriai, kuriuose propelerio mentės kampas yra automatiškai reguliuojamas geriausiam propelerio veikimui. Šis propelerio patobulinimas palengvino l. pakilimą ir nusileidimą. Pakilimo metu kintamo žingsnio propeleris išvysto daugiau traukos; nusileidimo metu jis gali būti naudojamas l. stabdymui.

Nežiūrint visų patobulinimų, stūmokliniame varikly pasiliko pagrindinė neigiamybė — jo išvystoma trauka mažėja didėjant l. greičiui. Trauka yra lygi išvystytai jėgai, padalintai iš l. greičio. Kadangi stūmoklinio variklio jėga nepriklauso nuo greičio, jo išvystoma trauka mažėja proporcingai didėjančiam l. greičiui. L. oro pasipriešinimas, antra vertus, yra proporcingas greičio kvadratui, ir todėl traukos pareikalavimas atitinkamai didėja. Be to, propelerio ekonomiškumas smarkiai krinta l. greičiui artėjant prie garsinio greičio. Dėl šių priežasčių stūmokliniai varikliai nėra tinkami didelio greičio l. varymui.

II pas. karo pradžioj Heinkel Vokietijoj ir Whittle Anglijoj sukonstruktavo pirmus **turbininius sprausminius** variklius. Didelio greičio lėktuvams sprausminis

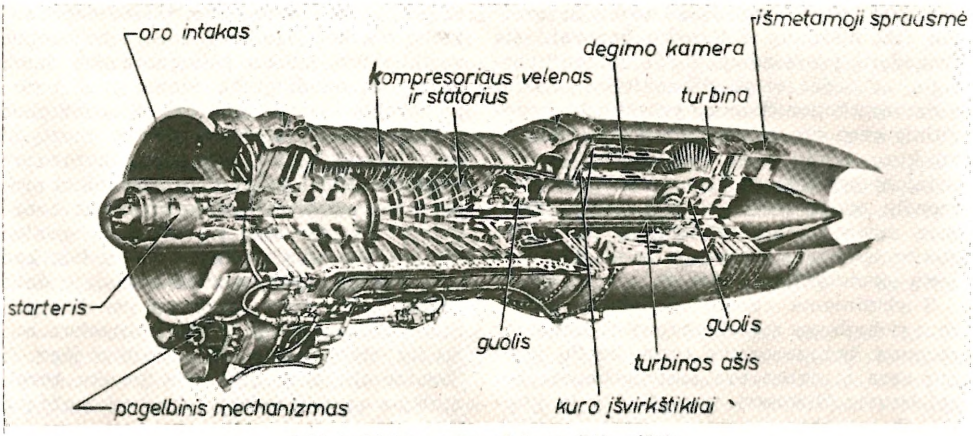

J-34 turbininio sprausminio variklio piūvis

variklis buvo itin priimtinas dėl savo palyginamai mažo svorio, didelio kompaktiškumo ir ypač dėl savo didėjančio galingumo prie l. didėjančio greičio. Turbininio variklio trauka yra maždaug ta pati prie l. kintančio greičio. Jo galingumas todėl didėja didėjant l. greičiui. Pvz. 10.000 svarų traukos variklis prie 375 mylių per val. išvysto 10.000 a.j.; prie 1500 mylių per val. tas pats variklis išvysto 40.000 a.j. Turbininis sprausminis variklis taip pat nereikalauja aukštos kokybės kuro.

Šalia turbininių sprausminių, maždaug tuo pačiu metu buvo pradėti intensyviai plėtoti t u r b i n i n i a i p r o p e l e r i n i a i, tvankiniai sprausminiai ir raketiniai varikliai. Turbininiai propeleriniai varikliai yra žymiai ekonomiškesni už turbininius sprausminius prie l. greičių, žemesnių už 600 mylių per val. Taip pat jie išvysto žymiai daugiau traukos pakilimo metu. Ankstyvą turbininių propelerinių variklių panaudojimą trukdė tinkamų variklio-propelerio kontroliavimo priemonių stoka.

T v a n k i n i s s p r a u s m i n i s variklis (ramdžetas), nors konstrukcijos atžvilgiu pats paprasčiausias ir prie aukštų antgarsinių greičių daugiausia žadąs variklis, pats vienas negali būti panaudojamas l. varymui. Jis negali duoti traukos l. nejudant ir todėl gali būti naudojamas tik su kitu varikliu, kaip raketiniu, kuris l. pirma įsmagintų bent iki garsinio greičio. Šiuo metu tvankiniai sprausminiai varikliai naudojami prie valdomųjų sviedinių kartu su raketiniais varikliais ir prie helikopterių, kur jie yra montuojami helikopterio menčių galuose.

R a k e t i n i a i v a r i k l i a i dėl savo žemo ekonomiškumo ir iš to sekančio trumpo veikimo laikotarpio tuo tarpu yra naudojami tik eksperimentiniuose l., kurie skrenda labai greitai ir dideliame aukštyje. Karo aviacijoj raketos naudojamos kaip pagalbiniai varikliai greitesniam pakilimui sunkiai pakrautų l. ir kaip pagrindiniai varikliai prie vairuojamų sviedinių. Plačiau žr. Raketa.

V e i k i m o p r i n c i p a s. Visi aviacijos varikliai išgauna l. varymui reikalingą trauką padidindami oro arba dujų einančių per variklio sistemą momentą, t.y. pagreitindami orą arba dujas l. skridimui priešinga kryptimi. Energija reikalinga šiam pagreitinimui, gaunama iš kuro. Variklio paskirtis yra paversti cheminę kuro energiją į traukos jėgą panaudojant kiek galima naudingesnį procesą. Aviacijos varikliai, be to, turi būti lengvo svorio ir mažo skersmens. Kuro pavertimas į naudingą energiją reikalauja, kad spaudimas degimo kameroj būtų aukštesnis negu atmosferinis. Variklio ekonomiškumas priklauso nuo šio spaudimo dydžio.

Stūmokliniam varikly spaudimas yra išvystomas cilindre sklandiklio pagalba. Cilindre aukštas spaudimas yra lengvai išgaunamas, ir todėl stūmoklinio variklio ciklo naudingumas yra gana aukštas prie bet kokio l. greičio. Tačiau stūmokliniame variklyje jėga yra pirma išvystoma alkūniniame velene sukamo momento ir greičio forma. Iš alkūninio veleno ši jėga propelerio pagalba turi būti paverčiama traukos jėga. Propeleris traukos jėgą išvysto pagreitindamas orą, einantį per propelerio

sukimosi plokštumą. Prie nedidelių greičių (iki maždaug 500 mylių per val.) šis propelerio procesas vyksta be didelių nuostolių, ir todėl visos stūmoklinio variklio sistemos ekonomiškumas yra aukštas; specifinis kuro sunaudojimas yra apie 0,6 svarų kuro arklio jėgai per val. L. greičiui artėjant prie 600 mylių per val., propelerio menčių galai pasiekia antgarsinį greitį, prie kurio oro pasipriešinimas propelerio sukimuisi smarkiai pakyla, ir todėl propelerio ekonomiškumas krinta.

Turbininiame varikly naudingam degimui reikalingas spaudimas yra išgaunamas pagalba kompresoriaus (prie didelių greičių oras iš dalies yra suspaudžiamas jau skleistuve (diffuser), sumažinant jo greitį). Iš kompresoriaus oras eina į degimo kameras, sumaišomas su kuru ir padegamas. Degdamas mišinys plečiasi ir greitėja. Iš degimo kamerų dujos eina per turbiną, kur dalį savo energijos perduoda kompresoriaus sukimui. Likusi panaudotinos energijos dalis yra paverčiama į traukos jėgą įsmaginant dujas išmetamojoj variklio sprausmėj. Kompresoriuj oro spaudimas yra padidinamas apie 10 kartų. Turbininio variklio ciklo naudingumas todėl yra aukštas ir maždaug atitinkąs stūmoklinio variklio ciklo naudingumą. Turbininiam sprausminiam varikly tačiau trauka yra išvystoma suteikiant palyginus mažam oro kiekiui didelį pagreitinimą. To dėlei prie mažų l. greičių turbininis variklis turi žemą propulsinį naudingumą, tad ir žemą visos variklio sistemos ekonomiškumą. Turbininiai sprausminiai varikliai todėl nėra naudojami prie greičių žemesnių už 500 mylių per valandą.

Greičio tarpe tarp maždaug 350–500 mylių per val. stūmoklinis variklis turi aukštą propulsinį naudingumą, tačiau nepakankamą traukos jėgą. Turbininis sprausminis variklis turi aukštą galingumą, bet žemą propulsinį naudingumą. Šiame greičio tarpe skraidą l. todėl yra varomi turbininiais propeleriniais varikliais, kurie pasižymi propelerinio variklio ekonomiškumu ir turbininio variklio galingumu. Turbininio propelerinio variklio veikimo principas esmėje yra tas pats kaip ir turbininio sprausminio. Pagrindinis skirtumas yra tas, kad turbininiam propeleriniam variklyje dalis energijos, išvystytos turbinoj, per demultiplikatorių yra perduodama į propelerį, kuris šią energiją paverčia į traukos jėgą. Iš išmetamųjų dujų gaunama trauka turbininiame propeleriniame yra lygi maždaug 20% propelerio traukos.

Turbininio sprausminio variklio galingumas yra ribotas kuro kiekio, kurį galima deginti neperkaitinant turbinos sparnelių. Temperatūra, kurią turbinos sparneliai gali pakelti, yra nuolat aukštinama surandant naujus metalo lydinius ir yra pasiekusi jau beveik 2000°F. Kuro–oro santykis šiai temperatūrai ribojant yra maždaug 1 su 50. L. greičiui didėjant oro temperatūra kompresoriuj kyla. Todėl paduodamo kuro kiekis (ir iš to einąs variklio galingumas) prie didelių antgarsinių greičių mažėja. Turbininio sprausminio variklio galingumą galima žymiai pagerinti panaudojant antrinį kuro įšvirkštimą ir antrinį degimą dujoms praėjus pro turbiną. Variklio galingumas šiuo metodu galima padidinti iki 50%. Dėl žemo dujų spaudimo šio degimo metu antrinis degimas smarkiai sumažina visos variklio sistemos ekonomiškumą. Todėl antrinis degimas yra naudojamas tik trumpais protarpiais, kaip naikintuvų kovos metu ar kartais l. pakilimo metu.

Sprausminis naikintuvas (Convair YF–102A)

Prie didelių antgarsinių greičių aukštas spaudimas degimo kameroj yra pasiekiamas vien sulėtinant orą skleistuve. Ekonomiškas sprausminis l. variklis prie šių greičių yra galimas be kompresoriaus bei turbinos. Šis variklio principas yra naudojamas tvankiniame sprausminiame variklyje, kuris esmėje susideda iš skleistuvo, degimo kameros ir išmetamosios sprausmės. Skleistuve kinetinė oro energija yra paverčiama į spaudimą. Iš skleistuvo sulėtintas ir suspaustas oras eina į degimo kamerą, kur yra maišomas su kuru ir padegamas. Trauka šiame varikly yra išgaunama įsmaginant degimo dujas degimo kameroj ir išmetamojoj sprausmėj. Kuro-oro santykis tvankiniame sprausminiame variklyje yra ribotas deguonies kiekiu ore. Prie didelių antgarsinių greičių tvankinis sprausminis variklis todėl yra galingiausias žinomas variklis, naudojąs degimui atmosferinį orą. Prie pogarsinių greičių jo ekonomiškumas yra per žemas jo praktiškam panaudojimui. Prie greičių pralenkiančių 2500 mylių per val. tvankinis sprausminis variklis priartėja prie turbininio sprausminio ciklo naudingumo atžvilgiu ir prašoka turbininį lengvumo bei galingumo atžvilgiu.

C. C. Fraser, The Story of Aircraft ³1944; *A. W. Judge,* Aircraft Engins, 2 tt., 1945–47; *J. C. Hunsaker,* Aeronautics at Mid-Century 1952; *J. Liston,* Powerplants for Aircraft 1953; *P. Supf,* Die Eroberung des Luftreiches 1953; *F. Burda,* 50 Jahre Motorflug 1953; Fifty Years of Aviation Progress by National Committee to Observe the 50th Anniversary of Aviation Progress 1953; *T. von Kármán,* Aerodynamics 1954. *P. Blt.*

Lėktuvnešis laivas naudojamas kaip plaukiojanti oro bazė. L. išsiskiria iš kitų laivų plokščiu viršutiniu deniu, kuris yra naudojamas lėktuvams pakilti bei nusileisti.

Pirmas sėkmingas pakilimas buvo padarytas JAV 1910 nuo kruzerio Birmingham denio, pirmas nusileidimas — 1911 ant U. S. S. Pennsylvania denio. Anglijoje šie bandymai buvo pradėti 1912. Pirmas JAV l. Langley buvo pastatytas 1922, perdirbant prekybinį laivą Jupiter. Sekantieji du l., Lexington ir Saratoga, buvo pastatyti perkonstruktuojant jau pradėtus gaminti kruzerius. Pirmas visas tikras l. U. S. S. Ranger pastatytas 1934. Po šio ėjo Essex (1942), Enterprise (1943), Wasp (1943), Hornet (1943), Yorktown (1944) ir apie šimtas kitų, pastatytų Amerikoj per II pas. karą. Vėliausi JAV l. yra Forrestall (1955), Saratoga (1956), Independence (1956), Ranger ir Kitty Hawk (baigti 1957) ir dar vienas (vardas dar nežinomas), pradėtas statyti 1956. Paskutinieji keturi yra varomi atominių variklių.

L. skirstomi į puolamuosius ir palydovus. Puolamieji l. paprastai yra didesni ir greitesni. JAV laivyne smulkiau l. skirstomi į: CVA — puolamuosius (40.000–60.000 t svorio, apie 33 mazgų greičio, talpina apie 130 lėktuvų), CVS—pagalbinius (25.000–40.000 t), CVL — lengvuosius (14.000–25.000 t), CVE — palydovus (10.000–23.000 t), CVHE — palydovus helikopterius, CVHA — helikopterius puolamuosius, CVU — patarnaujamuosius.

L. viršutinis denis yra nuo 500 iki 1000 pėdų ilgio ir iki per šimto pėdų pločio. Dešiniame denio šone yra išsikišusi ‚sala', kurioje yra patalpintos kontrolės ir signalų priemonės. Sekantis žemesnis denis naudojamas angaru lėktuvams laikyti. Žemesnieji deniai naudojami įgulos patalpinimui ir yra maždaug tokie pat, kaip ir kitų karišku laivų. Angarų denis taip pat naudojamas lėktuvų taisymui ir pakrovimui. Lėktuvai, paruošti skristi, su specialių keltuvų pagalba pristatomi į viršutinį denį.

Greitesniam lėktuvų įsmaginimui pakilimo metu yra naudojama katapulta. Katapulta principiškai susideda iš ilgo cilindro ir sklandiklio ir yra operuojama suspaustu skysčiu arba garu. Pirmą sykį katapulta išbandyta 1915. Garinė katapulta, pradėta plėtoti anglų 1946, dabar yra naudojama daugumos naujųjų l. Sunkiai pakrautiems lėktuvams pakilti, be to, yra dar naudojamos pagalbinės raketos. Lėktuvų nusileidimas yra talkinamas eilės stabdymo kabelių, kurie yra ištempti skersai nusileidimo zoną. Lėktuvui leidžiantis, šie kabeliai yra automatiškai pakeliami, kad užkabintų lėktuvo gale nuleidžiamą stabdymo kablį. Nusileidimas ilgą laiką buvo vykdomas laivo plaukimo kryptimi. 1952 buvo pradėtas nusileidimas 8–10 laipsnių kampu išilginei laivo ašiai. Šis būdas yra daug saugesnis, nes nesudaro lėktuvų susikimšimo nusileidimo zonos gale ir įgalina lėktuvus laisvai pakilti tuo atveju, kai lėktuvo kablys neužsikabina už stabdymo kabelių. Dėl riboto denio dydžio ir nepastovaus paviršiaus nusileidimas ant l. yra sunkus ir pavojingas. Lakūnas, artėjąs prie laivo, negali aiškiai nustatyti nusileidimo zonos padėties. Todėl nusileidimas yra tvarkomas specialaus signalų karininko, kuris vėliavėlių pagalba perduoda lakūnui nurodymus ir lėktuvo padėtį, reliatyvią deniui. Lėktuvo nusileidimas buvo žymiai palengvintas

prieš keletą metų Anglijoj išplėtojus nusileidimo veidrodį. Nusileidimo veidrodis šviesų pagalba lakūnui tiesiogiai parodo teisingą leidimosi kampą bei lėktuvo padėtį denio atžvilgiu.

Ant l. naudojami lėktuvai yra naikintuvai, smingamieji bombonešiai, torpediniai ir helikopteriai. Vietos taupymui lėktuvų sparnai sulenkiami. Dėl sunkesnių pakilimo-nusileidimo sąlygų l. lėktuvai yra kiek skirtingos konstrukcijos, negu sausumos lėktuvai, mažesnio greičio ir sunkiau manevruojami. *P.Blt.*

Lėlaičiai (trm. Lielaičiai) dv. Žemalės par., pusiaukelėj tarp Mažeikių ir Sėdos; 1923 buvo 64 gyv. 1880 Stirpeikos įrengta koplyčia, 1933 perstatyta parapiečių lėšomis ir kun. Vl. Venckausko rūpesčiu.

Lėlė žmogaus pavidalo žaislas, figūra. Žr. Lėlių teatras.

Lelegai M. Azijoje, graikų salose ir žemyne prieš graikus gyvenusi tauta.

Lelelė upelis Stakliškių vls., Alytaus aps., Verknės (Nemuno) deš. intakas, 8 km ilgio; teka per Lelio ež., 10 ha ploto, 4 km į p.r. nuo Stakliškių mstl.

Lelėnai k. Endriejavo vls., Kretingos aps., 8 km į p. nuo Endriejavo; 1923 buvo 35 ūkiai ir 186 gyv. XVI a. (1563, 1585) L. priklausė Rietavo apskričiai. Ardomame kapinyne rasta II a. antkaklė trimitiniais galais ir III a. antkaklė kūginiais galais. Radiniai Valstybiniame istoriniame muziejuje Stockholme.

Lelešius 1. J u o z a s (1887 VIII 12 Gudinės k., Marijampolės aps. — 1938 XI 27 Miroslave), kunigas. Mokėsi Marijampolės gimn. ir Seinų dvasinėje seminarijoje. Kunigu įšv. 1911, vikaravo įvairiose vietose, klebonavo Igliaukoje ir Miroslave, kur atstatė karo apgriautą bažnyčią, ūkio trobesius ir pastatė puikią parapijos salę. Parapijose organizavo pavasarininkus, Miroslave įkūrė Šv. Agnietės seserų vienuoliją. Bendradarbiavo religinėje spaudoje, rinko tautosaką (jo surinktos dzūkų raudos atspausdintos Tautos Žodžio I knygoje).

2. S i m a n a s, bemokslis darbininkas, 1893 su P. Zacharevičiumi nupirkęs iš Rokošo ‚Lietuvos' laikraštį ir spaustuvėlę. Kai išleidę 10 nr., jie nepajėgė skolos išmokėti, pirkinys teko A. Olšauskui, kurio dalininku ‚Lietuvą' leidžiant L. buvo ligi 1901. Daug prisidėjo ‚Lietuvos' laikraščiui įsistiprinti, talkindamas Olšauskui ūkiniuose reikaluose (pats L. visą laiką dirbo fabrike).

Lelewel (Lölhöffel) Joachim (1786 III 22 — 1861 V 29) lenkų istorikas ir politikas, gimęs Varšuvoje sulenkėjusio vokiečio šeimoje. Nors pats sakėsi, kad ‚jame nėra nė lašo lenkų kraujo', bet buvo didis jų patriotas. Nuo pat mažens pasižymėjo nepaprasta ambicija, kurią lydėjo lygiai toks pat nuostabus darbštumas. 1801–04 pijorų mokykloje Varšuvoje. 1804–08 studijavo istoriją Vilniaus univ. pas prof. Groddecką ir kt. Čia tuo metu viešpatavo Šviečiamojo amžiaus, liberalizmo, pažangos ir tolerancijos dvasia, kuria užsikrėtė ir jaunasis L., pasilikęs demokratas visą savo gyvenimą. 1809 Čackio pakviestas į garsųjį Kremeneco liceju, nebuvo patenkintas, nes užuot mėgiamos istorijos teko dėstyti senovės geografiją. 1815–18 Vilniaus univ. profesorius, 1818–22 Varšuvoj, o 1822–24 vėl Vilniuje, kur smarkiai įsitraukė į aktyvų studentų gyvenimą. 1824 Novosilcevo atleistas, grįžo į Varšuvą, aktyviai prisidėjo prie 1830-31 sukilimo, atstovaudamas kairiajam sukilimo sparnui ir kategoriškai pasisakydamas už žygį į Lietuvą; dėl to susikirto su gen. Chlopickiu. Po sukilimo buvo priverstas emigruoti į Paryžių, iš kur už anarchistinę veiklą 1833 buvo ištremtas ir apsigyveno Briuselyje. Tik prieš pat mirtį sugrįžo atgal į Paryžių.

J. Lelewel

Būdamas studentas ir profesorius Vilniuje, L. artimai susidraugavo su K. Kantrimu ir kitais Lietuvos veikėjais, ir Lietuva, jo paties žodžiais, pasidarė jo ypatingų studijų objektu. Jau 1808 jis parašė darbą apie lietuvių giminių senovę (Rzut oka na dawność litewskich narodów). L. ragino lietuvius geriau pažinti savo kalbą ir praeitį, susirašinėjo tuo reikalu su D. Poška. 1809 jis parašė kritiką apie Bagužio (Bohušo) darbą apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę (Uwagi nad rozprawą J. W. J. X. Bohusza). Vilniuje būdamas organizavo ir artimai bendradarbiavo Tygodnik Wilenski. To laiko lietuviai veikėjai aukštai vertino L. nuopelnus Lietuvai. Jau 1810 Poška rašę odę L. ir Bagužiui pagerbti. S. Stanevičius, kuris buvo L. studentas, irgi dažnai prisimindavo L. Būdamas emigracijoje, L. taip pat domėjosi Lietuvos istorijos klausimais ir 1839 Leipcige išleido Lietu-

vos istoriją ligi unijos su Lenkija (Dzieje Litwy i Rusi aż do unji z Polska). Prancūziškai ji pasirodė 1861. Iš viso L. buvo labai produktyvus istorikas. Nepilnas jo raštų rinkinys pasirodė 1855–68 Poznanėje (Polska, dzieje i rzeczy jej, 20 tt.). Jis sukūrė ir savo istorinę mokyklą, kurios pagrindiniai bruožai buvo: mokslinio tyrinėjimo savarankiškumas, praeities idealizavimas, geografinio elemento svarba istoriniame procese, tautos charakterio iškėlimas. Tas savo pažiūras jis susikūrė gana anksti ir išdėstė metodologiniame veikale Historyka 1815. Pilną L. raštų bibliografiją parengė Hleb-Koszanska ir M. Kotwiczowna, Bibliografia utworow Joachima Lellewela 1952.

L. biblioteka, ilgą laiką laikyta Šveicarijoj, 1926 perduota Vilniaus univ. Tame rinkiny yra 7232 tomai, daugiausia geografijos knygų, 316 žemėlapių atlasų, jų tarpe Ptolemajo, Merkatoriaus ir kt.

Chrzanowski, J. L. 1946; *Serejski*, J. L. 1953; *Sliwinski*, J. L. 1918. *V.Trp.*

Leliavskij 1. Nikolaj Semenovič (1853–1905) rusų inž., tyrinėjęs upių srovių kryptį, vartojęs L. fliugerį. Išl. Des courants fluviaux et de la formation du lit fluvial 1894; 2. Sergej Nikolajevič (g. 1890) Egipto inž., užtvankų konstruktorius. Išl. Irrigation and Hydraulic Design 1955; An Introduction to Fluvial Hydraulics 1955.

Lelija (Lilium) lelijinių (Liliaceae) šeimos žolinė gentis, daug skirčių bei veislių, savaime augančių vidurinėje klimato juostoje. Žiedai raudoni, rusvi, balti ir kitokių spalvų, puošnūs, kai kurių kvapūs. Kerą sudaro svogūniški šakniastiebiai. Lietuvoje savaiminių dažnesnė l. miškinė (L. Martagon), vadinama taip pat pat jėzavas, Jėzaus l., iki 80 cm aukščio šviesiai rudai raudonais žiedais. JAV savaiminių tarpe žinomos L. philadelphicum, L. canadense, L. superbum. Iš auginamųjų dažnos L. tigrinum, L. candidum, kuri čia vad. madonos ir taip pat apreiškimo l., L. Martagon, L. tenuifolium ir kt. *J.Rkt.*

Lelija (Lilium auratum)

Daugumas skirčių auginama darželiuose kaip gėlės nuo senų laikų. Dėl stambumo, žiedų formos ir spalvingumo ne be reikalo l. vadinama ‚gėlių aristokrate'. L. dauginama sėklomis (užauga per 2–3 m.), žvyneliais ir svogūnėliais, kurie susidaro lapo pažastyse (ne visų skirčių) ir žemėje. Sodinama rudenį arba pavasarį. Rudenį sodinti geriau, nes iki pavasario sudaro šaknis ir jau pirmais metais gražiai žydi. Pagal svogūnų dydį ir įvairias skirtis sodinama 10–25 cm gylyje 15–30 cm atstumais. Geriausia vidutinio sunkumo, neperdrėgna ir saulėta arba su mažu pavėsiu vieta. Pasodintos l. toj pačioj vietoj gali augti keletą metų. Auginamų darželiuose l. svarbiausios yra šios:

L. raudonoji (L. bulbiferum), pasižymi stambiais, vyšnios spalvos žiedais su tamsiomis dėmėmis. Atspari šalčiams ir lengva auginti, žydi birželio-liepos mėn. Lietuvoje vietomis esama jų sulaukėjusių (Kretingos, Raseinių, Telšių aps.).

L. baltoji (L. candidum) turi baltus kvapius žiedus, kurių gali būti iki 20 viename stiebe. Kai kuriose vietose auga labai gerai, bet kitur dėl ligų greitai išnyksta.

L. tigrinė (L. tigrinum) yra labiausiai paplitus l. Pasižymi atsparumu ir lengvu auginimu. Žiedai oranžiniai su tamsiais taškais. Žydi rugpiūčio mėn. Lengvai dauginasi lapų pažastyse esančiais svogūnėliais.

L. karališkoji (L. regale) yra gal būt viena iš gražiausių ir lengviausiai auginamų l., surasta maždaug prieš 60 m. augalų tyrinėtojo E. H. Wilsono vakarinėje Kinijoje. Žydi liepos mėn., užauga iki 60–150 cm aukščio. Gražūs žiedai, stipriai kvepia. Labai atspari ligoms. Sodinama 20 cm gylyje. Dauginant sėklomis galima užsiauginti per 2–3 metus. *J.Prš.*

Dainose l., darželio gėlė, kartais sutapdinama su tulpe, bet yra ir laukinių baltų vandens l. Mūsų dainose ‚baltoji lelijėlė' yra mergaitės simbolis (kaip ‚baltasis dobilėlis' yra bernelio simbolis) pačia geroja prasme: čia ir jaunatvė, ir grožis, ir nekaltumas. Epitetas ‚balta' šį simbolį dar daugiau sustiprina, nes balta spalva dainose reiškia grožio ir gėrio pradą. Jei dainoje paminėta l., reikalas eina apie mergelę, pvz.: ‚Mergele mano, jaunoji mano, baltoji lelijėle...' Arba: ‚Ten vaikščiojo mergužėlė, balta graži lelijėlė, lelija, lelija'. Tradicija yra labai sena, nes l. ornamentą randame Lietuvoje iškastuose moterų krūtinės papuošaluose, kuriuos archeologai priskiria pirmiems amžiams po Kr.

Kaimo audiniuose l. yra mėgstamos motyvas, ypač suvalkiečių priejuostėse, būdingame moteriškame drabužyje. Kryžių ornamentikoje irgi dažnai užtinkame stilizuotas l., iš jų apie kryžmą sudaroma ‚saulė' ir pn. Jau viduramžių riteriams l. buvo dorybės ir skaistumo simbolis, ypač Prancūzijoje. *J.B.*

L e l i j ų a l i e j u s gaunamas ekstrahuojant L i l i u m c a n d i d u m L. žiedus lakiais tirpikliais ir pastaruosius nudistiliuojant sumažintame slėgime. Lieka apie 0,2% tiršto ekstrakto, kurio apie 30% tirpsta alkoholyje. Dėl aukštos kainos l. aliejaus gaminama labai maža, ir jis sunaudojamas brangiųjų rytietiškų kvepalų gamybai. Visi rinkoje plačiau paplitę l. kvapo deriniai yra sintetiški, dažniausiai linalilo ir terpenilo cinamatų pagrindu.

E. Guenther, The Essential Oils VI, 1952. *J.Vbr.*

Lelijiniai (Liliaceae) plati, daugiausia žolinių augalų šeima su apie 187 gentimis bei 2500 skirčių. Didelis skaičius šių augalų auginama dekoracijai, pvz. lelija, tulpė, alijošius, juka; nežymus kiekis priklauso ir daržovėms, pvz. svogūnas, česnakas, poras, smidra ir kt.

Lelijus (Laelius) 1. G a i u s L. (m. apie 160 pr. Kr.) , Scipijono Afrikiečio Vyresniojo draugas, jo vadovybėje pasižymėjęs daugely karų, ypačiai II punų kare, kur vadovavo laivynui; 190 pr. Kr. buvo konsulu.

2. G a i u s L. S a p i e n s (g. apie 190 pr. Kr.), pirmojo sūnus, Scipijono Afrikiečio Jaunesniojo draugas, 146 dalyvavęs Kartaginos užėmime, 140 konsulavęs. Ciceronas jo vardu pavadino savo dialogą apie draugystę.

Lelijų žiedai Šv. Kazimiero gimn. Marijos dukterų sodalicijos neperiodinis žurnalėlis Kaune, įvairiomis progomis nuo 1930 leistas iki 1940 bolševikų okupacijos. Be religinių straipsnių, religinės poezijos ir beletristikos, buvo humoro skyrius ir gimnazijos bei sodalicijos kronika. Išeidavo po porą numerių per mokslo metus.

Lelykas upelis Betygalos vls., Raseinių aps., Vieviršės (Dubysos) deš. intakas, 10 km ilgio; įteka ties Betygalos mstl.

Lelis (r.k. Lelys) 1. (Lialis) F e l i c i j o n a s (g. 1870 I 4 Panevėžio aps.) kunigas, Tėvynės Sargo steigėjas. Baigęs Kauno kunigų seminariją, įšv. 1892 XI 29, būdamas Kauno Švč. Trejybės bžn. vikaru, vysk. Paliulionio (Vilniaus gen. gubernatoriui prašant) buvo paskirtas Kauno rusų įgulos katalikų kareivių kapelionu. Pastebėjęs kareivių mozūrų ir gudų silpną katekizmo mokėjimą, pradėjo švč. Trejybės bažnyčioje pamokas prieš velykinę išpažintį. Mirus Kauno seminarijos inspektoriui prel. Edv. Barauskiui (III 28), kareiviai (apie 200), dalyvavę pamokoje ir pamaldose, nutarė dalyvauti laidotuvių procesijoje. Apkaltintas įsakęs kareiviams dalyvauti tose laidotuvėse, L. buvo nuteistas uždaryti į Kretingos vienuolyną 2 metams. Čia išbuvo nuo 1894 V 24 iki 1897 VI 9, nes bausmę atlikęs gavo dar metus priedo už ‚nesilaikymą vienuolyno įstatų 5-jo punkto', faktiškai už slaptą iš vienuolyno išvykimą Tėvynės Sargo reikalais. Dar 1889 buvo narys slaptos klierikų šv. Kazimiero d-jos liet. knygoms leisti. Esant L. Kretingoje, kun. K. Pakalniškis atsiuntė L. kasą su 215 rublių ir ragino vietoj Apžvalgos išleisti kitą katalikišką laikraštį. Kun. Kaz. Kazlauskio padedamas, L. įsteigė Tėvynės Sargą, jį pats redagavo, rinko aukas. Baigęs 2 metų bausmę, rūpinosi laikraštį perduoti Liepojos kun. Vizbarui. Tuo reikalu slapta susitiko su juo Palangoje; už tai ministro Goremykino įsakymu gavo dar metus Kretingos. Atlikęs bausmę ir Tėvynės Sargą perdavęs J. Tumui, L. grįžo Kaunan, bet rusų valdžia pareikalavo jį iš Kauno išsiųsti. 1897 VI 22 buvo paskirtas vikaru į Kupiškį. G. Petkevičaitės-Bitės liudijimu, Kupišky L. buvo išvystęs plačią lietuvišką veiklą: suorganizavo vietoj ir apylinkėj gerą knygnešių tinklą, mokė jaunimą sekmadieniais rašto, 1898 pirmieji Aukštaičiuose su kun. Juliumi Kasperavičiumi surengė vaidinimus — Nepadėjus nėr ko kasti ir Ameriką Pirty. Besilankantį Leipcigo prof. H. Hirtą, tyrinėjusį lietuvių kalbą, L. vedžiojo po kaimus. Iš Kupiškio buvo perkeltas Saudininkų filijon (ten buvo 1904). 1905 gavo teises mokytojauti, bet neteko šia teise pasinaudoti, nes gyveno ten, kur nebuvo m-lų. Žemaičių vyskupijos kancleris kun. B. Žongolavičius kartą, rodydamas asmens byloj pastatytą kryžiuką, paaiškino: šis kryžiukas reiškia — iš filijos į altariją, ir mirtis. Bet laikai pasikeitė, ir L. gavo klebonaut įvairiose parapijose (Alizavoj, Antašavoj, Papily, Velykiuose). Nuo 1934 gavo veikėjo mėnesinę pensiją po 150 litų. Atsisakęs pareigų, 1939 apsigyveno Pumpėnuose, arti gimtinės. Reiškėsi lietuviškojoj spaudoj ir Tėvynės Sargą perleidęs J. Tumui. Visuomeniniais ir ūkiniais klausimais rašė Vilniaus Žiniose, Nedėldie-

nio Skaityme, Šaltiny, Vilty, Vienybėj, pasirašydamas Istraičiu, Paistraičiu, Paistriečiu ir pn.

P. Paystrietis, Kun. F. L. komandiras ir Tėvynės Sargo pradžia (Mūsų Senovė IV–V, 1922, 627–643); *J. Tumas,* Vaižganto raštai XII, 1929, 237.

2. Jonas (1902 Mintaujoj — 1928 Panevėžy), Juozo sūnus, iš Latvijos 1918 persikėlęs Lietuvon, mokėsi Panevėžio gimn., iš jos 1919 I stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Buvo sužeistas ir apdovanotas Vyčio kryžiumi. Baigęs Panevėžio gimn., 1921 stojo į Dotnuvos žemės ūkio technikumą, kur baigė miškininkų skyriaus I laidą. Nuo gimnazijos veikė ateitininkuose, buvo vienas iš ŽŪA stud. ateitininkų korporacijos steigėjų. Mirė džiova.

3. Jonas (g. 1914 V Skaisgirių k., Pušaloto vls., Panevėžio aps.), gydytojas. 1932 baigė Panevėžio gimn., 1938 VDU medicinos fak. Likęs Lietuvoj, 1951 apgynė disertaciją apie venerines ligas Lietuvoj ir docentauja Vilniaus univ.

4. Juozas, žodynininko Ant. Lalio (žr.) brolis, apsigyvenęs apie 1886 Mintaujoj ir įsitaisęs batų dirbtuvę, ten talkino J. Bieliniui platinti lietuviškas knygas tarp vietos lietuvių ir moksleivių. Įsteigė Mintaujos liet. savišalpos d-ją ir jai ilgą laiką vadovavo. 1920 grįžo į Panevėžį, kur 1957 dar buvo gyvas.

5. Kazimieras (1865 Skaisgirių k. — 1892 XI 12) žodynininko A. Lalio (žr.) brolis, baigęs pradžios m-lą, mokėsi pas kaimo siuvėjus, 1881 nukeliavo Mintaujon ir vertėsi siuvėju. 1885 L. parašė lietuviškai siuvėjams knygą; negavęs cenzūros leidimo, perrašė graždanka ir 1887 III 6 gavo Vilniuj leidimą jai spausdinti. Išsp. tą knygą Mintaujoje ‚Lietuvos kriaučem Drapanu sukirpima mokslas skirim dėl' pat'mokimasi' 1887. Tai buvo pirmas ir vienintelis atskiro žmogaus graždanka parengtas leidinys.

Vc. Biržiška, Lietuvių Bibliografija III, 1929, 719–720.

6. Petras (g. 1904 II 18 Skaisgirių k.) Jono (3) brolis, inžinierius. 1921 baigė Panevėžy 6 klases, 1924 Dotnuvos žemės ūkio technikumą. 1924–28 tarnavo kulturtechniku žemės ūkio m-joj ir pradėjo technikos studijas LU. 1930 baigė Prancūzijoj Caen univ. statybos inž. diplomu. 1930–44 apskrities inž. Mažeikiuose, Raseiniuose, Tauragėj, Rokišky ir ilgiausiai (7 metus) Panevėžyje. Projektavo ir vykdė tiltų, kelių, įmonių, moderniškų pradžios m-lų (Raseiniuose, Tauragėj, Šeduvoj, Ramygaloj, Kvedarnoj) ir Panevėžio aps. savivaldybės rūmų statybą. Atvyko į Kanadą 1948 ir nuo 1954 dirba Ontario provincijos kelių v-bos tiltų skyriuje. Veikia Kanados lietuvių bendruomenėje (krašto tarybos ir valdybos narys, krašto valdybos ir Toronto apygardos reikalų vedėjas ir iždininkas, Vasario 16 gimnazijos rėmėjų būrelių ryšininkas) ir eilėj kitų organizacijų. Yra rašęs Savivaldybėj, Naujienose, Nepriklausomojoj Lietuvoj, Tėviškės Žiburiuose. Technikos žodžio atstovas Kanadai.

P. Lelis

Lėlys to pat vardo būrio (Caprimulgi) ir šeimos (Caprimulgidae) paukštis (Caprimulgus europaeus L.). Dauguma šio būrio paukščių gyvena atogrąžose, Afrikoj, p. Azijoj, Australijoj ir ypač Amerikoj. Iš dviejų Europoj pasitaikančių rūšių Lietuvoje sutinkama viena rūšis, gyvenanti Europoje, Sibire, M. Azijoje ir Afrikos šiaurės vakaruose. Tai gana keistos išvaizdos paukštis: mažas, lieknas liemuo, bet didelė galva ir didelės tamsios durpinės spalvos akys; mažytės kojos, bet ilgi sparnai ir uodega (kūno ilgis ligi 280 mm, sparnų tarpugalis apie 575 mm, svoris 68–77 g). Spalva iš viršaus rusvai pilksva, labai sudėtingo rašto, tobulai suderinta su miško aplinka (primena apipuvusį medį). Lietuvoje l. nėra gausūs, bet nėra nė reti paukščiai. Pasirodo apie balandžio mėn. pusę ir laikosi ligi rugsėjo mėn. pabaigos. Labiausiai mėgsta nederlingus pušynus, kur ma-

Lėlys

žiau medžių, o daugiau viržių, gailių, kerpių. Minta dideliais vabalais, kaip karkvabaliais, juodvabaliais ir kt., o taip pat didelėmis naktinėmis plaštakėmis. Nepaprastai didelės žiotys leidžia ryti nesmulkinamą grobį. L. yra labai ėdrūs, todėl visada riebūs. Grobį daugiausia medžioja ore (kaip kregždės, todėl vokiečiai jį ir vadina naktine kregžde). L. yra naktinis paukštis. Atrodo, kad jis niekuomet akių visiškai nesumerkia, o tik jas primerkia, palikdamas siaurą plyšelį. Prigludęs prie medžio, l. mėgsta dienomis prieš saulę šildytis. Patelę viliodami patinai kurkia keistu balsu, trunkančiu apie 5 min. ir šiek tiek primenančiu žaliosios rupūžės kurkimą. Lizdų nedaro, kiaušinius deda tiesiog ant žemės. Jų esti visada tik du. Perėjimas trunka 16 dienų. Vaikams sulaukus maždaug 10 dienų, patelė vėl padeda du kiaušinius, pavesdama juos perėti patinui.

T. Ivanauskas, Lietuvos paukščiai III, 10–15; *J. Elisonas*, Lėlis europinis (Kosmos 1935, nr. 4).

Lelystad naujas, nuo 1956 kuriamas Olandijos mst. nusausintoje Zuiderio ež. vietoje (polderyje), žemiau jūros lygio. Pagal sudarytą planą L. 1960 turės apie 40.000 gyv. Jis bus naujosios, iš buv. Zuiderio ež. atkariautos, 12-sios provincijos sostinė. Tai vienintelis pasauly mst., kuriamas nusausintoje jūros įlankoje. Jis pavadintas inž. ir valstybininko dr. Cornelis Lely, Zuiderio ež. nusausinimų platintojo ir vedėjo, garbei jo vardu. *A.B.*

Lėliukė 1. vyzdys, žr. Akis; 2. vabzdžio stadija, einanti po lervinės stadijos; tai nesimaitinanti ir paprastai nejudri stadija (tik kai kurių vabzdžių, pvz. uodų, l. gali aktyviai judėti); ryšium su tuo nejudrumu, l. būna įvairiai apsisaugojusios: įsisupusios į kokonus (drugių-šilkaverpių, kandžių, skruzdžių), apsidengusios specialiu chitino sluoksniu ir pn.; l. periode formuojasi imaginaliniai organai, ir vabzdys pasirengia subrendusiajai formai, vad. imago (žr.). Žr. Vabzdžiai.

Leliūnai mstl. ir valsčiaus centras Utenos aps. (sovietinėj okupacijoj Uteņos rajone), prie Utenos (13 km) – Ukmergės (50 km) plento, apie 260 gyv. (1940), iš jų 40 žydų, 8 totoriai ir 4 rusai (1923 buvo 258 gyv. iš 47 kiemų). Prie miestelio yra L. kaimas ir dvaras su apie 100 gyv. (1940; 1923 buvo 56 gyv. kaime ir 49 dvare). L. valsčius 1923 turėjo 3724 gyv. (3343 lietuviai, 309 rusai, 106 lenkai, 63 žydai, 3 latviai). Nepriklausomybės metu buvo 6 skyrių pradžios m-la, kuriai 1940 pastatytuosius naujus rūmus vokiečiai 1941–44 buvo pavertę karo belaisvių stovykla. Ilgametis L. pradžios m-los mokytojas buvo J. Girnius. Kurį laiką veikė pieninė (ligi 1931) ir smulkaus kredito d-ja (ligi 1935). Iš L. apylinkės kilę muzikai J. Karosas ir J. Strolia, dievdirbys Deveikis, fotografas V. Augustinas, inž. J. Bulota, dainininkas Pr. Zaranka, jūrų kpt. J. Limba ir kt. Partizani-

Leliūnai *Foto V. Augustino*

nėse kovose 1945 žuvo leliūniškis ltn. Vyt. Karosas. Okupantai bolševikai iš leliūniškių nukankino savanorius-kūrėjus St. Rėzą ir B. Jurgelevičių, be to, tris brolius Tylas, J. Švilpą, Ant. Katiną, Šapoką ir daug kt.

I s t o r i j a. L. dvarą XVIII a. valdė Pomarnackiai, vėliau jis atiteko Arcimavičių šeimai. Dvaro valstiečiai (pagal 1775 dv. inventorių), turėję pusę valako žemės, privalėjo atlikti dv. tokią prievolę: eiti lažą, 3 dienas per savaitę po du žmones (vyras ir antrininkė); atlikti per metus 6 didžiuosius ‚gvoltus' ir 6 ‚gvoltus' po vieną žmogų; nuo Šv. Baltramiejaus iki Šv. Jurgio eiti dv. kulti ir verpti; paeiliui atlikti savaitinę ir naktinę sargybą; padėti skalbti, kopūstus sodinti, avis kirpti; duoti po dvi kapas grybų, po gorčių uogų ir riešutų, 20 kiaušinių, 1 žąsį ir 2 gaidžius.

Pirmoji Šv. Juozapo nedidelė medinė bžn. statyta 1698. Parapija įsteigta žymiai vėliau, nes 1744 Vilniaus vysk. parapinių bžn. sąraše L. dar nemini. 1788 bžn. perstatyta didikų Pomarnackių. 1849 L. par. (kartu su kitomis 92 par.) buvo prijungta prie Žemaičių vysk. 1907 kleb. Ant. Masaičio (1868–1938) rūpesčiu ir parapiečių lėšomis pastatyta nauja dvibokštė mūrinė bžn., pakonsekruota 1921 vysk. Pr. Karevičiaus. Tas pats klebonas gražiai aptvėrė šventorių ir pastatė naują kleboniją. Jo pastangomis 1908 buvo įkurtas liet. knygynas ir įsteigtas (atnaujintas) Blaivybės d-jos skyrius. Kai kurių kaimų, pvz. Vėlykūnų, visi gyventojai buvo įsirašę d-jos nariais. 1884 L. par. turėjo 3432, o 1940 — 3060 tikinčiųjų.

Valančiaus laikais L. veikė parapinė mokykla, 1853 joje mokėsi 5 mokiniai; vėliau L. buvo atidaryta rusų cerkvinė mokykla, veikusi iki 1905. Už dalyvavimą 1905 revoliuciniame sąjūdy leliūniškiai Juozas Baniūnas ir K. Šaltenis buvo nuteisti po 8, o Jonas Baniūnas ir K. Kviklys po 5 m. sunkiųjų darbų kalėjimo.

1856 L. buvo trumpai sustojęs popiežiaus pasiuntinys Chiggi, kuris buvo iškilmingai sutiktas ir priimtas į L. suvažiavusių gausių dvasininkų.

Słow. geogr. V 1884; *N. Rouba,* Przewodnik po Litwie i Białejrussi; *A. Alekna,* Žem. vysk. Mojus Valančius 1922; Elenchus 1940; Lietuvos istorijos šaltiniai I, 1955. *R.Krs.*

Leliušis Petras (m. po 1448) Trakų vaivada 1434–40. Kilmė L., kuris šaltiniuose rašomas Leluschius, Lelusch, Lelusszow, nėra tiksliai išaiškinta. Ar galima L. tapatinti su Lalušu Girstautaičiu (Kirstoutouicz), kuris figūruoja vieno akto liudininku XIV a. gale ar XV a. pradžioje, palieka atviras klausimas. Kai 1434 II 27 Gardine Žygimantas Kęstutaitis, gavęs iš Jogailos iki amžiaus galo D. L. K-tiją, pažadėjo jam ištikimybę, liudininkų tarpe yra išskaičiuotas ir L. Prie akto yra pridėtas gerai išsilaikęs jo antspaudas su aplinkiniu įrašu ‚sigillum lelusszowa'. Antspaudo viduryje yra Dolivos herbas (juosta įstrižai iš kairės į dešinę pusę), kurį gavo Načkos gimininė iš Dolivų per Horodlės suvažiavimą 1413. Jau 1433 I pasirodo L. kaip Trakų vaivada, pasirašydamas liudininku Žygimanto akte 1433 I 20. Jis tas pareigas tuoj gavo, kai 1432 gale Trakų vaivada Jaunutis (žr.) Valimantaitis, drauge su savo dviem broliais, Žygimanto Kęstutaičio buvo nužudytas. Pagal versmes galima nustatyti, kad L. Trakų vaivados pareigose išsilaikė iki 1440 vasaros. Nuo 1440 VII 13 aktuose Trakų vaivada yra minimas Jonas Goštautas (žr.). Kaip vienam iš sąmokslininkų ir kaltininkų dėl Žygimanto Kęstutaičio nužudymo, Kazimieras L. atėmė Trakų vaivadiją. Aprašydamas patį D. L. K. Žygimanto nužudymą, kronikininkas Dlugošas įsakmiai tepamini tik Jono Čartoriskio vardą, pridėdamas, jog jis padarė ‚sąmokslą drauge su keliais lietuviais ir rusais'. M. Stryjkovskio kronikoje yra jau žymiai daugiau papasakota, kaip drauge su Čartoriskiu ir Vilniaus vaivada Daugirdu veikė ir L., nors jis pačiame užmušimo veiksme 1440 III 20 (Verbų sekmadienį) ir neminimas. Kai Žygimanto sūnus Mykolas tuoj pabėgo ir užsidarė Galvės ež. salos pilyje, L. su Čartoriskiu užvaldė Švitrigailos naudai Trakų pusiasalio pilį, kur buvo žuvęs Žygimantas. Vilniaus vaivada Daugirdas pasiliko dar trumpą laiką savo pareigose, o L., prieš kurį stojo ir suokalbininkas Daugirdas (Stryjkovskio kronika), neteko savo valdžios, nes jis D. L. Kunigaikščio Taryboje labiausiai buvo pakaltintas, kad jo vaivadijos ribose valdovas buvo užmuštas. L. dar gyveno 1448. Ar ką nors jis ir turi bendra su 1444–52 Gardine minimu vietininku ‚Lalušij', negalima išspręsti. Apie L. palikuonis nieko nežinoma. Neaišku, ar gali būti koks ryšys tarp Petro L. ir 1505 minimo D.L.K. dvaro iždininko Jono L.

Akta unji Polski z Litwą, ed. St. Kutrzeba i Wł. Semkowicz, 1933, 94, 101, 105; *J. Dlugosz,* Opera Omnia XIII, 619; *Wł. Semkowicz,* O litewskich rodach bojarskich, zbratanych ze szlachtą polskę

w Horodle r. 1413 (Rocznik Towarzystwa Heraldn VIII, 1926–27, 139–140; ten nurodyti kiti svarbūs šaltiniai); *M. Stryjkowski,* Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi I, 1846, 203, 207; *B. Barvinskij,* Žigimont Keistutovič 1905; *J. Jaroszewicz,* Obraz Litwy II, 1845, 210; *J. Wolff,* Senatorowie i dygnitarze W. K. Litewskiego 1386–1795, 1885, 56, 190. *Z.I.*

Lėlių teatras yra teatras, kur vaidmenis atlieka įvairios negyvos figūros, žmogaus rankų kontroliuojamos. L.t. buvo žinomas jau ankstyvosios civilizacijos kraštuose apie Viduržemio jūrą — egiptiečiams, graikams, romėnams. Graikuose l.t. minimas jau V a. pr. Kr. Nuo senovės jis populiarus Javoje, Kinijoje ir Japonijoje, kurių pastarojoj jis pasiekė ypatingo meninio lygio ir susilaukė valstybės globos. Žlugus Romos civilizacijai su visais kolosaliniais amfiteatrais, l.t. ilgą laiką buvo vienintelis dramininių tradicijų atstovas. Viduramžiais jis buvo populiariausia liaudies pramoga. Itin l.t. buvo suklestėjęs nuo XVI a. pabaigos ligi XVIII a., kada didesniuose miestuose veikė nuolatiniai l.t., savo plačiu ir įvairiu repertuaru apėmę pačias garsiąsias operas, tragedijas ir komedijas. Net toki rašytojai, kaip Goethe, ir tokie muzikai, kaip Mozart ir Haydn, yra kūrę l. teatrui.

Lėlių rūšių yra daug ir įvairių, bet mūsų kalbama prasme jų yra šios pagrindinės trys: 1. l a z d i n ė s, r a n k i n ė s a r p i r š t i n i n ė s. Jų galva ir rankos padarytos iš kietos, standrios medžiagos (medis, kartonas, plastika), bet kiauru viduriu, į kurį įkišta lazda ar žmogaus ranka lėlę valdo. Liemenį sudaro panašus į rankovę ar pirštinės riešą rūbas, prisiūtas prie galvos ir rankų. Šios rūšies lėlės valdomos pasislėpus scenos apačioje, užima maža vietos ir nereikalauja daug pagalbinių priemonių. Nors ranka arba lazda ir apriboja judėjimo laisvę, bet sudaro gerą progą dialogams, komiškiems farsams (ypač mušty-

Lėlės iš ‚Eglės, žalčių karalienės'

nėms) bei įvairiems fantastiniams nuotykiams pavaizduoti. Tokie l.t. yra labiausiai išplitę, net tautinius lėlių tipus sukūrė, pvz. Italijoje Pulcinella, Vokietijoje Kasperl, Rusijoje Petruška, JAV Charlie McCarthy ir pn. 2. J u n g t i n ė s lėlės, kitaip vadinamos m a r i o n e t ė m i s. Vardas, manoma, kilęs nuo ‚maža Marija, Marijėlė', nes šimtus metų tokiu vardu figūra atstovavo Marijai Kristaus gimimo vaidinimuose. Šios rūšies lėlės padarytos iš daugelio dalių (6–15 jungčių). Galva, rankos, kojos ir kitos dalys palaidai sujungiamos ir kiekviena atskirai valdomos siūlais ar virvutėmis (nuo 9 iki 30): vienas galas pririštas prie atitinkamos lėlės dalies, kitas laikomas kontrolieriaus, esančio scenos viršuje. Marionetės yra tobuliausia lėlių rūšis teatrine prasme: paprastai pilno žmogaus ūgio ir patyrusių rankų valdomos, jos tobulai išreiškia bet kokį žmogaus judesį ir neretai duoda geresnį dramatinį efektą. 3. Š e š ė l i ų a r s i l u e t ų lėlės yra plokščios figūros, laikomos tarp peršviečiamos uždangos ir stiprios šviesos. Jų šešėliai, figūros horizontaliai ar vertikaliai traukiant, žiūrovams matomi iš priešingos pusės. Didelį vaidmenį čia atlieka šviesos efektai, juodų ir baltų taškų kontrastai.

H. H. Joseph, A Book of Marionettes 1922; *C. W. Beaumont,* Puppets and the Puppets Stage 1938; *P. McPharlin,* The Puppet Theatre in America 1949.

L i e t u v o j e l.t. pirmieji bandymai, paliekant nuošaly XVIII–XIX a. praktikuotus bažnyčiose šventųjų vaidinimus, įvyko Kauno vaikų darželių auklėtiniams mkt. Andriuškevičienės (Andriušienės) ir kt. iniciatyva. Atskirą l. teatrą Kaune bandė įsteigti dail. St. Ušinskis, 1936 V 6 pastatęs Ant. Gustaičio Silvestrą Dūdelę (lėles padarė, dekoravo ir inscenizavo pats Ušinskis, vaidino Jaunųjų Teatro dramos aktoriai, režisavo H. Kačinskas ir F. Sipavičius, muziką parašė J. Dambrauskas). Vadovaujant J. Lauciui, su šiuo spektakliu gastroliuota ir provincijoj. Vilniuj 1941–44 M. Krinickaitės vadovaujamas veikė nuolatinis l.t. kaip atskira Vaidilos teatro šaka. Statyti trys veikalai: Eglė, žalčių karalienė, Du narsuoliai (A. Rūko tekstas) ir Sigutė. Scenizavo M. Krinickaitė ir V. Čepulytė, dekoravo J. Vilutis. Lėlės (lazdinės ir rankinės), valdymo priemonės bei technika buvo paveldėta iš anksčiau veikusio lenkų l.t. Vaidino Vaidilos teatro aktoriai. Gastroliuota ir provincijoje. Pavergtojoje Lietuvoje B. Lukošiaus iniciatyva prie Vil-

niaus bibliotekinio technikumo 1957 pastatyta Eglė, žalčių karalienė. 1958 įsteigtas l.t. Marijampolėje. *At.K.*

Lellis Camillo de (1550–1614) italų šventasis (VIII 18). 1567 stojo Venecijos kariuomenėn kovoti prieš turkus. Pradėjus gesti kojai, pateko į nepagydomųjų ligoninę Romoje, kur susipažino su šv. Pilypu Neriečiu. Tapęs kunigu, sudarė pamaldžių vyrų broliją ligoniams slaugyti, 1591 pop. Grigaliaus XV pakeltą į vienuoliją (Ligonių Tarnai). Pats sirgo 46 metus, kurių pusę tarnavo kitiems ligoniams, marinamiems, nepagydomiems ar sergantiems užkrečiamomis ligomis. Įkūrė 15 vienuolynų ir 8 ligonines. Kanonizuotas 1746. Pop. Leono XIII paskirtas ligonių globėju, o pop. Pijaus XI — slaugių ir jų draugijų globėju.
M. Vanti, S. C. de L. 1929. *K.A.M.*

Le Locle v. Šveicarijos mst. prie Prancūzijos sienos, 946 m nuo j.l.; 11.980 gyv. (1950). Senas, žymus laikrodžių gamybos centras su technikumu, laikrodininkų mokykla ir precizinių aparatų pramone.

Lema (gr.) pagalbinė teorema (žr.), kartais priimta be įrodymo, reikalinga tolimesniam dalyko nagrinėjimui.

Lemaître 1. Frédérick (1800–1876) prancūzų aktorius. Romantizmo meto žymiausias aktorius, vaidinęs V. Hugo ir kt. veikaluose. Jo atsiminimai (Souvenirs) išspausdinti 1879.

2. Georges (g. 1894) belgų astronomas, Liuveno univ. prof. 1920 baigė matematikos ir gamtos mokslų studijas daktaro laipsniu, toliau tęsė teologijos studijas ir 1923 buvo įšventintas kunigu. Tuoj po šventimų vėl grįžo prie mokslinio darbo, studijavo Cambridge univ. pas Eddingtoną, 1924 dirbo Harvardo observatorijoje. Paskirtas Liuveno univ. prof., ten dėsto dangaus mechaniką ir žvaigždžių dinamiką. Jo vardas susijęs su vad. besiplečiančios visatos teorija, kilusia besprendžiant klausimą, kaip visata galėtų būti neapribota ir drauge baigtinio kreivumo spindulio. Einšteino aiškinimas, kad visatos spindulys nesikeičia, nesutiko su Hubble susektu ekstragalaktinių ūkų tolimu. De Sitter siūlė visatos statinį modelį, kuriame reikėjo postuluoti nežinoma atstumiamoji jėga. Tada 1927 L. formulavo savo pirminio atomo hipotezę: prieš 10.000.000.000 metų išsprogo pirminis atomas, kurio masė buvo lygi visatai. Šiame pirminiame atome masė buvo labai suspausta ir nepaprastai karšta. Išsiplėsdama ji vėso ir formavosi į žvaigždes ir galaktikas. Ta L. hipotezė buvo pagrįsta Friedmanno teorinėmis lygtimis ir observuotu žvaigždžių ir tolimųjų galaktikų spektro pasistūmimu į raudonąją pusę. Įdomu, kad iš radioaktyvių elementų nustatytas visatos amžius gana gerai sutinka su L. laiko skale — yra tik perpus trumpesnis. Nors L. hipotezės tikrumas yra abejotinas, ji daug prisidėjo prie besiplečiančios visatos modelio sudarymo. Savo teoriją L. dėsto šiuose veikaluose: L'hypothèse de l'atome primitif 1946, Rayons cosmiques et cosmologie 1949, L'univers 1951. *R.Zlb.*

3. Jules (1853–1914), prancūzų kritikas, šalia F. Brunetière, E. Faguet ir R. de Gourmont, vienas žymiausių simbolizmo epochos prancūzų kritikos atstovų. Debiutavęs poezija (Les Médaillons 1880, Les Petites orientales 1883), bandęs jėgas romane (Serenus 1886) ir dramoje (Révoltée 1889, L'Age difficile 1894 etc.), bet nepasiekęs rimtesnio lygio, L. yra reikšmingiausias kaip literatūros kritikas (Les Contemporains 1885 – 89, Impressions de théâtre 1888–98, Rousseau 1907, Racine 1908, Fénelon 1910, Chateaubriand 1912). L. kritika nuo kitų bendralaikių skiriasi savo metodu: ji yra impresionistinė. Savo sprendimuose L. pirmiausia vadovaujasi ne iš anksto susidarytomis intelektualinėmis konstrukcijomis, bet įspūdžiu, skrupulingai vengdamas akademinei kritikai būdingo dogmatizmo. Jo kritikos forma taip pat impresionistinė: lanksti, lengva, maža ką teturinti bendra su moksliniu žargonu. Šalia kritikos L. paskelbė trejetą knygų politinėmis temomis (Opinions à répandre 1900, Théories et impressions 1903, Discours royalistes 1911), kuriose dėsto savo nacionalistines bei rojalistines pažiūras.
Myriam Harry, La Vie de J. L. 1946; *G. Durrière,* J. L. et le théâtre 1943. *A.Č.*

Lemanas žr. Lehmann.

Lėmanis Osvalds (g. 1903) latvių baletmeisteris ir choreografas. Nuo 1926 Nacionalinės operos pirmasis baletininkas, 1934–44 vyriausias baletmeisteris. Vokietijoje 1946–48 Latvių baleto vadovas, 1948–50 valstybinio teatro baletmeisteris Stuttgarte. Nuo 1950 Detroite vadovauja Institute of Musical Art baleto klasei. Rygoje, Nacionalinėj operoj, choreografavo 13 baletų ir šoko visą eilę pagrindinių vaidmenų; paruošė per 100 šokių operoms, operetėms ir filmui Kaugurieši; kaip šokėjas, yra šokęs daugelyje Europos valstybių sostinių scenų.

Lemano ežeras (vok. Genfer See, prc. Léman) Šveicarijos vak. galo ežeras; p. ež. krantas priklauso Prancūzijai, virš jo kyla Monblano kalnas. Ež. 72 km ilgio, ligi 14 km pločio, 582 km² ploto; paviršius 372 m nuo j.l., gylis ligi 310 m, vid. 154 m; į rytinį galą įteka Rona, ir išteka p.v. gale, ties Ženeva; vandeniui reikia 11 metų pasiekti ištaką. L. buvo geriausiai ištirtas, ypač prof. F. A. Forelio, kuris čia rado periodinius svyravimus, vad. seišes, ligi 2 m. Š. ež. krante yra Lozanos ir Vevey mst.; turistams geriausiai žinomos Chillono pilis (LE III, 513) ir Rousseau sala prie Ronos ištako. Ežero vanduo pasižymi ryškiai mėlyna spalva.

F. A. Forel, Le Léman, monographie limnologique, 1892–1904. *S.K.*

Le Mans v. Prancūzijos mst. prie Sarthe upės, pusiaukelėj tarp Paryžiaus ir Nantes; 100.455 gyv. (1951). Sena vyskupų rezidencija su XI–XV a. Saint Julien katedra, žinoma savo portalų ankstyvos gotikos skulptūromis ir XIII–XIV a. vitražais. Be to, dar yra dvi XI–XIII a. bžn. Chemikalų, popieriaus, kanapių pluošto apdirbimo ir kt. pramonė. Nuo 1923 čia kasmet rengiamos sportinių automobilių ištvermingumo lenktynės, trunkančios 24 valandas.

Lemański Jan (1866–1933) lenkų poetas satyrikas, priklausęs Jaunosios Lenkijos sąjūdžiui, atgaivinęs ir patobulinęs pasakėčios žanrą, su rafinuota ironija, subtiliu lyrizmu ir panteistiniais polinkiais, vėlesnėje kūrybos stadijoje kiek pakrypęs į manierizmą ir forminę akrobatiką. Knygos: Bajki 1902, Proza ironiczna 1904, Colloquia 1905, Ofiara królewny 1906, Księga rodzaju 1911, Basń o prawdzie 1910, Satyra polska 1914, W kraju słońca 1919, Tao 1921.

Lemba 1. Artur (g. 1885) estų kompozitorius ir pianistas. 1898–1908 studijavo Petrapilio konservatorijoj. Nuo 1922 Talino konservatorijos prof., išugdęs nemažą skaičių jaunosios kartos pianistų. Sukūrė dvi simfonijas (1909 jo sukurtoji simfonija buvo pirmoji estų simfonija), 2 fortepijono koncertus, styginiams instrumentams trio, kvartetą ir sekstetą, sonatą smuikui ir fortepijonui, daug mažesnių dalykų fortepijonui ir solo bei chorui dainų. Vienas estų operos pionierių, sukūręs šias operas: Lembitu tütar (L. duktė) 1905, Kalmuneid 1928, Armastus ja surm (Meilė ir mirtis) 1930, Elga 1932.

2. Theodor (g. 1876), pirmojo brolis, estų pianistas. 1901 baigęs Petrapilio konservatoriją, 1904–05 gilinosi Vienos konservatorijoj. 1910–14 Rygos muzikos m-los direktorius, 1915–22 Petrapilio, nuo 1922 Talino konservatorijos prof. Nuo 1949 gyvena JAV. L. buvo pirmasis estų žymus pianistas, koncertavęs Estijoje bei užsienyje. Kaip muzikos pedagogas išugdė Estijai gerų pianistų eilę.

Lembas k. Kvėdarnos vls., Tauragės aps. 1923 buvo 235 gyv. (33 ūkiai). Šiame k. gimė kalbininkas K. Jaunius (žr.). Šiaulių

Klėtis kun. K. Jauniaus gimtinėj sodyboj Lembo k. *Foto J. Lingio*

Aušros muziejus atliko šio seno k. etnografinę inventorizaciją (Gimt. Kraštas 1940, 3–4 nr.).

Lemberg žr. Lvovas.

Lembertas Pranas (g. 1897 IX 18 Eiciūnų k., Paežerėlių vls., Šakių aps.) notaras, poetas. 1924 baigė Lietuvos mokytojų profesinės s-gos gimn. Kaune, 1920–24 mokėsi solo dainavimo Kauno muzikos m-loje; 1924–28 išklausė LU teisių fak. 1926–44 notaras Biržuose (su pertrauka bolševikmečiu), buvo miesto tarybos narys ir veikė įvairiose organizacijose: Vilniui vaduoti s-goje (skyriaus 1927 steigėjas ir ilgametis pirm.), Lietuvių-latvių vienybėje, šauliuose, skautuose (Vaižganto draugovės draugininkas 1930–35). Vokietijoj pirmininkavo Lietuvių s-gos skyriui Segeberge 1945, Oldenburge 1947–49 (drauge pirmininkavo kultūros-švietimo fondui, šelpusiam vietos gimnaziją ir studentus). 1949 atvyko į JAV ir nuo 1950 apsigyveno Bostone, kur 1955 įsitaisė nekilnojamosios nuosavybės pirkimo-pardavimo įstaigą. Veikė Balfe, 1952–53 pirmininkavo teisininkų d-jos skyriui. Su poezija pradėjo reikštis nuo 1917 (Tė-

vynės Sarge, Pavasary, Ateity, Sekmojoj Dienoj, Biržų Žiniose). Atskiri poezijos rinkiniai: Saulėtekiai 1935 ir Baltija šaukia 1947. Be pavardės, pasirašinėjo Pr. Lemberiu, Pranu Bijūnu, Viltimi. Iš jo eilėraščių populiaria daina pasklido ‚Tau, sesute, puikios gėlės' (išsp. Iliustruotoj Lietuvoj 1927, 7 nr.).

Leměstas ež. Saldutiškio vls., Švenčionių aps., 1 km į r. nuo Saldutiškio mstl., 2 km ilgio, 65 ha ploto; paviršius 163 m nuo j.l.; priklauso Aiseto ež., Aisetos (Kiaunos, Žeimenos, Neries) baseinui.

Lemešytė Marija (g. 1912 VII 15 Švenčionyse) mokytoja, aktorė. 1931 baigė Švenčionių Ryto gimn. ir stojo studijuoti į Stp. Batoro univ. Slavistės diplomą gavo VU 1942. Be slavistikos, VU 1940–41 dar studijavo dramos teatro meną. 1937–1939 Vilniaus D. gimn., 1939–40 Vilniaus vidurinės prekybos mokyklos mokytoja. 1940–44 Vilniaus Vaidilos teatro, Vokietijoj 1946–47 Detmoldo liet. dramos teatro aktorė. Teatrinio darbo laikotarpyje yra sukūrusi 18 įvairių vaidmenų penkiolikoje lietuvių ir verstinių dramos veikalų. 1947 emigravo į Angliją, 1949 į Kanadą, 1954 į JAV. Viena pajėgiausių Vaidilos teatro aktorių. L. savo vaidyboj pasižymėjo reta dovana — nemeluotu dvasinio pasaulio atskleidimu, tyra ir subtilia asmenine gaida. Pažymėtini vaidmenys: Gatvės vaikas (to pat vardo Nicodemi pjesėj), Rosi (H. Sudermanno Drugelių kovoj), Marianna (A. de Musset Mariannos kaprizai), Paulė (V. Adomėno Svetimose plunksnose), Danutė (P. Vaičiūno Sudrumstojoj ramybėj) ir kt. Vokietijoje Aitvaro teatre gražiai suvaidino Agulę (A. Rūko Bubuly ir Dunduly). Čikagoje dalyvauja Pelkių Žiburėlio radijo programose. Aktoriaus A. Dikinio (žr.) žmona.

M. Lemešytė

Lemingas (Lemmus lemmus iš lapių lummik) pelių šeimos (Muridae) graužikas, gyvenąs š. Europoj: Kolos pusiasaly ir Skandinavijoje. Jis yra apie 12 cm ilgio, trumpa uodegyte (2 cm) ir sveria ligi 150 g. Galva apvali, apžėlusiu snukučiu ir mažytėmis, iš po plaukų nematomomis, auselėmis. Nugara gelsvai ruda su tamsiomis dėmelėmis, šonai pilksvai gelsvi. Kojos trumpos. Gyvena urveliuose arti vandens ir minta daugiausia augalų šaknelėmis ir ūgiais. Žiemą po sniegu sudaro ištisus tinklus urvelių, kuriuose ieško maisto. Gūžtas daro saugesnėse vietose iš sausos žolės ir plaukų. Čia patelė atsiveda du kartu per metus po 5–6 jauniklius. Būdingas jų paprotys 5–20 metų periodais masiniu būdu keliauti į jūrą. Manoma, kad šią jų migraciją sukelia maisto nepriteklius, atsirandąs dėl per didelio jų prisiveisimo. Migracijos metu jų milijonais pasirodo Švedijos ir Norvegijos dirbamuose laukuose, kur jų paprastai nėra ir kur jie tuomet padaro žemės ūkiui didelių nuostolių. Jie vyksta tiesia linkme nebodami jokių kliūčių, perplaukdami upes ir ežerus, bet patraukdami į save plėšriuosius paukščius ir žinduolius, kurie jų daug išnaikina. Išlikusieji, pasiekę jūrą, puola į vandenį ir plaukia tolyn nuo kranto, kol prigeria. Kai kurie gamtininkai mano, kad tai yra jų instinkto pažadinta savižudybė tikslu sudaryti sąlygas išlikti kitiems (jaunikliams), bet turbūt, jie krinta jūron lygiai ‚tyčiomis', kaip pakeliui buvo pratę kristi į upes ir ežerus ir pajėgę juos perplaukti.

Lemingas

Kitos dvi lemingo gentys yra miškinis l. (Myopus) ir kanopinis l. (Dicrostonyx). Keturios jų skirtys gyvena Š. Amerikos poliarinėj juostoj. Iš jų labiausiai žinomi yra Lemmus trimucronatus ir Dicrostonyx Richardsoni. Hudsono įlankos srity gyvena D. hudsonius, o Sibire sutinkamas Myodes schisticolor. Visi jie skiriasi nuo paprastojo l. tuo, kad žiemą jų kailis pasidaro baltas, o paprastojo l. visą laiką pasilieka tos pačios spalvos. Eurazijos ir Amerikos poliarinėje juostoje gyvena Myodes obensis, kuris nemigruoja. *A.B.*

Lemkai ukrainiečių gentis, gyvenanti Beskidų kalnuose; piemenys nomadai, stačiatikiai.

Lemke Johann Philipp (1631–1711) vokiečių tapytojas, 1683 pakviestas į Švediją tapyti batalistinių paveikslų karaliaus galerijai Drottningholmo pily, paliko daug paveikslų iš švedų karų Karolio XI ir Karolio XII metu. Daugelis tų paveikslų yra Stockholmo Nacionaliniame muz. ir Göteborgo muziejuose.

Lemkin Raphael (g. 1900) ukrainiečių teisininkas. Baigęs Lvovo univ., nuo 1926 dirbo Lenkijos teismuose, dėstė vienoj Var-

R. Lemkin

šuvos kolegijoj ir dalyvavo eilėj tarptautinių konferencijų kaip tarptautinės baudžiamosios teisės žinovas. 1940 pateko į Švediją ir dėstė Stockholmo univ. 1941 atvyko į JAV. 1941–42 Duke univ. (N.C.), nuo 1948 Yale univ. prof. Genocido (žr.) konvencijos sumanytojas, Jungtinėse Tautose šiai konvencijai parengti komisijos narys, parengęs konvencijos projektą ir didžiai stengęsis šią konvenciją pravesti.

Lemmens Leonhard (1864-1929) vokiečių pranciškonas istorikas. 1899–1906 dirbo Romoje, 1907 sugrįžo į Vokietiją ir pradėjo savo keliones po įvairius kraštus, ieškodamas istorinių šaltinių. Tada jis lankėsi ir Lietuvoje. Nuo 1921 buvo ordino kūrijos archyvistu, nuo 1926 Šv. Antano kolegijoje (Romoje) dėstė misijų istoriją. L. išleido daug senų rankraščių, tarp jų šv. Pranciškaus ir brolio Leono raštus. Jis išleido ir daugelį iki tol nežinomų Prūsijos ir Livonijos vienuolynų istorinių dokumentų, vienokiu ar kitokiu būdu liečiančių Lietuvą, ir savo misijų istorijoje aprašė pranciškonų misijas iki Lietuvos krikšto. Mums įdomūs jo veikalai: Die Observanten Kustodie Livland und Preussen (Urkundenbuch der Alten Sächsischen Franziskanerprovinzen 1913), Die Kustodie Preussen (t. p.), De primoridiis missionum Ordinis Minorum (Antonianum 2, 1927), Annales Minorum Prussicorum (Archivum Franciscanum Historicum 6, 1913), Die Heidenmissionen des Spätmittelalters 1919; Geschichte der Franziskanermissionen 1929.

L. Oliger, De vita et operibus P. L. L. (Antonianum 4, 1929). *V.Gdž.*

Lemna žr. Plūdena.

Lemnas (Lemnos, dabar Limnos) sala š. Egėjo jūroj, pusiaukelėj tarp Athos kalno (Chalkidikės pusiasalio) ir Dardanelų sąsiaurio, svarbioje strateginėje vietoj; 482 km² ploto ir apie 24.000 gyv. (1951). L. yra vulkaninės kilmės, derlingų dirvų. Didžiausia gyv. vietovė Kastron (sen. Myrina), pagrindinis uostas — Mudros. 510 pr. Kr. salą nukariavo Miltiadas ir kolonizavo atėniečiais. Viduramžiais priklausė Bizantijos imperijai, 1204 Venecijai, po to Genujai ir nuo 1449 vėl Venecijai, kol 1479 pateko turkams. Nuo 1912 priklauso Graikijai. I pas. karo metu svarbi karinė sąjungininkų bazė. 1918 X 30 čia turkai pasirašė paliaubų sąlygas.

Lemoine (Le Moyne) François (1688–1737) prancūzų tapytojas. Louis Galloche ir savo patėvio Tournières mokinys, L. jaunystėje pasižymėjo nepaprastu veržlumu ir greit iškilo: 1711 laimėjo Romos premiją, o 1716 buvo priimtas į akademiją. 1723 nuvyko į Romą, iš kur parsivežė žymiausią savo rėminės tapybos darbą Luvro Hercule et Omphale ir pasiryžimą imtis dekoratyvinės tapybos, kurios pirmus bandymus buvo atlikęs Saint Thomas d' Aquin bažnyčioje 1723. Pirmas didelis jo dekoratyvinės tapybos darbas buvo Chapelle de Vierge kupola Saint-Sulpice bžn., kurio išliko tik eskizas. L. karjeros viršūnė ir tapybos šedevras — Salon d'Hercule lubos Versalyje, už kurias jis gavo Pirmojo Tapytojo titulą. Neilgai trukus po to L. nusižudė. Didiesiems jo dekoratyvinės tapybos darbams daugiau ar mažiau sunykus, sumažėjo ir jų autoriaus reikšmė, ir šiandien jis dažniausiai minimas tik kaip François Boucher mokytojas.

L. Réau, Histoire de la peinture française au XVIII-e siècle 1925–26. *A.Lc.*

Lempa (per lenkų lampa iš gr. lampās ‚žibintas') įtaisas šviesai ar šilumai skleisti patalpose arba lauke (žr. Apšvietimas). Apšvietimui skirtų l. šviesą anksčiau teikė tik liepsna. Liepsnos šaltiniai gali būti įvairūs, pvz. skala, riebalai, žibalas, degamosios dujos. Tokių l. pajėgumas labai nedidelis. Kai l. pritaikė iš retų metalų druskų kepuraitę (žr. Auerio šviesa), kurią l. šviesa įkaitina iki baltos šviesos, arba kai panaudojo uždarame inde su praretintomis arba neutraliomis dujomis elektros srove įkaitintą anglies ar metalinį siūlelį, taip pat elektros srove įkaitintus anglies elektrodus (žr. Elektros lankas), tų l. našumas buvo keliasdešimt kartų didesnis. Dar ekonomiškesnės yra švitinčiosios l., kuriose šviečia dujos (argonas, krenonas, neonas), dujų ir metalų garų mišinys arba vien metalų garai (gyvsidabris, natrijus), kai per juos eina elektros srovė. Bet našiausios yra šilumiškai švitinčiosios l., kuriose išnaudojama įkaitintų elektrodų ir šviečiamųjų dujų šviesa.

Primityvi l., nelaikant l. skalos, buvo dubenėlis su riebalais ir dagtimi, kurių amžius arktinių šalių gyventojams dar ir dabar tebėra nepasibaigęs. Jos eina drauge

apšvietimo ir šildymo pareigas. Vėliau (XVIII a.) liepsnos šaltiniui pritaikė stiklinį cilindrą (l. stiklą). Elektros lempelės (žr.) šviečiantieji siūleliai taip pat talpinami stikliniame indelyje. Ilgainiui l. sąvoka susijo su stikliniu vamzdeliu. Todėl dabar vadina l. ir tokius įtaisymus, kurių nenaudojama nei šviesa nei šiluma, bet kurie savo išvaizda primena l., pvz. generatorinė-elektroninė l., kuri pritaisoma l. generatoriuose. Jos pareiga yra elektros energijos nuolatinę ar kintamąją srovę pakeisti kita reikalingo dažnumo kintamąja srove. Ji naudojama radijo ir televizijos aparatuose, didelio dažnumo telefonuose ir kt. (žr. Elektroninis vamzdelis). Taip pat kartais l. vadina prietaisus, kurie naudojami vien šiluminei energijai, pvz. metalų lydymo l., kambarių šildymo l. ir t.t. *M.Kr.*

Lemputė Nukryžiuotojo Jėzaus seserų 1941–43 leistas ir redaguotas laikraštis našlaityno rėmėjams Elmhurste, Pa. (čia ir ėjo). Buvo duodami šventųjų gyvenimo aprašymai, giesmės, straipsniai doriniais klausimais, organizacinės ir kitokios informacijos. Išleista 8 nr.

Lemūrai 1. (lot. lemures) piktosios sen. romėnų mirusiųjų dvasios, kurių bijota namuose. Jų šventę Lemuria švęsdavo gegužės mėn. 9, 11 ir 13 d. Apie pastarosios vidurnaktį šeimos tėvas mesdavo juodas pupas lauk pro duris, reikalaudamas, kad l. pasišalintų iš namų.

E. Jobbé-Duval, Les morts malfaisants ,larvae, lemures' d'après le droit et les croyances populaires des Romains 1924. *A.Rkš.*

2. Zoologijoje žemesniųjų primatų grupė, pusbeždžionės. Ankstyvesniuose geologiniuose perioduose l. buvo plačiai pasklidę; dabar beveik visi sutinkami vien Madagaskare, bet ir ten, girioms nykstant, jų skaičius greit mažėja. L. yra nedideli naktiniai gyvulėliai, gyvenų medžiuose. Jie įdomūs, nes reprezentuoja atskirą evoliucijos stadiją. Svarbiausios jų rūšys yra Daubentonia madagascariensis ir Lemur varius. *M.Y.*

Lena Rytų Sibiro upė, antroji pagal didumą Rusijoje, devintoji pasauly, 4270 km ilgio. Prasideda Baikalo kalnuose, 15 km į v. nuo Baikalo ež., bet su juo ryšio neturi: L. versmės yra 930 m nuo j.l., o Baikalo ež. paviršius 453 m nuo j.l.; Baikalas priklauso Jenisiejaus baseinui. L. teka į š.r. pro Kirenską, Olekminską ir Jakutską, toliau į š.v. ir šiaurę, įteka į Laptevų jūrą,

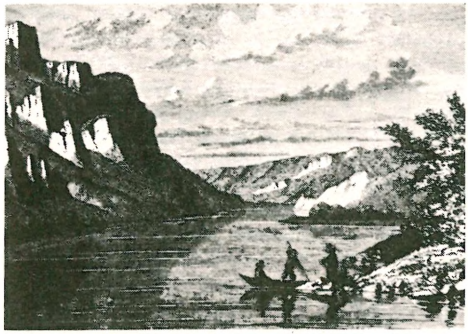

Lena (XIX a. piešinys)

š. Ledjūrio dalį. Upės vaga 2–3 km pločio, ligi 20 m gylio. Kritimas aukštupy 0,64 m/km, tarp Kirensko ir Olekminsko 0,12 m/km, žemiau 0,06 m/km. Upės krantai vidurupyje pasižymi ypatingu grožiu: stačios uolos, ‚Lenos stulpai', lydi deš. krantą. Žiotyse yra plati delta su 4 svarbiausiomis šakomis; visos šakos sudaro 6500 km tinklą, jų tarpe yra per 30.000 ežerų, kurių 100 didesni kaip 10 km^2; bendras deltos plotas 28.500 km^2. Žymiausi intakai: Kirenga, Vitim, Olekma, Aldan (2242 km ilgio), Viliuj (2435 km ilgio). Baseino plotas: ligi Kirengos 94.100, ligi Vitimo 197.100, ligi Olekmos 574.200, ligi Aldano 915.400, ligi Viliujo 1.562.800, ligi žiočių 2.425.000 km^2. Vid. vandens debitas: ligi Kirengos 480, ligi Vitimo 1650, ligi Olekmos 4530, ligi Aldano 6800, ligi Viliujo 12.100, ligi žiočių 15.500 m^3/sek. Tarp 50 ir 70% metinio debito nuteka vasarą, žiemą teteka 5–10%. Upė būna užšalusi nuo spalio pabaigos ligi gegužės vidurio, žemupyje ligi birželio pradžios. Laivų susisiekimas galimas 160 d. per metus, prie žiočių tik 120 d. Vandens horizontas svyruoja ligi 20 m, žemupyje ligi 28 m. Ledonešis lydimas lyčių susigrūdimų ir potvynių. Upės baseine vandens energĝja įvertinama ligi 60 mil. kW. Visa šiaurinė dalis yra negyvenamoji tundra su amžinai įšalusia dirva. Vitimo ir Aldano slėniuose yra aukso kasyklų, kitur rasta akmens anglies. Šiems turtams eksploatuoti sovietai yra įsteigę priverstino darbo stovyklų, kur yra daug ir lietuvių, atgabentų per masinius trėmimus 1941, 1946 ir 1947. Didžiausios tokių vergų-kalinių stovyklos yra prie Aldano ir Boidabo. *S. K.*

Le Nain 1. Antoine (1588–1648) prancūzų tapytojas, vyriausias iš brolių Le N. trijulės, kurią modernioji kritika iškėlė į

pačias pirmąsias senosios prancūzų tapybos meistrų eiles. Kilęs iš paprastų kaimiečių šeimos, tapybos mokėsi pas nežymų olandų tapytoją gimtajame Laon mieste. 1629 atvyko į Paryžių ir čia specializavosi žanrinio portreto tapybos srity, draugaudamas daugiausia su vietiniais flamandų menininkais. 1648 priimtas į Académie de Peinture. Savo tapybos technika A. Le N. artimas vad. mažiesiems flamandų meistrams (Claesz, Aertsen): laisvas, drąsus teptuko pabraukimas, rūpestingas detalių išbaigimas, subtilus apšvietimas ir pagaliau nuolankus realizmas. Šiandien sunku nustatyti, kurie Le Nain pavarde (be vardo) pasirašyti darbai priklauso jam ir kurie jaunesniam broliui, dėl jų technikos panašumo. Su didesniu ar mažesniu tikrumu jam galima priskirti La Rixe (Sir H. Parry), La Procession (Louvre), La danse d'enfants (buv. Butler kol.), o taip pat bendraautorystę La Charrette (Louvre) paveiksle.

2. L o u i s (1593–1648), pirmojo brolis ir mokinys, didžiausias tapytojas iš viso Le N. trejeto. Tapybos pagrindus gavo iš savo brolio Antoine. Jo tapyboje galima išvesti kai kurių paralelių su Velázquez, ir dėl to daugelis meno kritikų mano jį buvus Romoje kaip tik tuo metu, kai ten dirbo didysis ispanų meistras (1629–1630). Taip pat galima užtikti ir Caravaggio mokinio Gentileschi tapybos atgarsių. Bet greičiausiai visas minėtas įtakas jis bus perėmęs iš Aertsen. Jo tapyba šiandien imponuoja savo įkvėptu (magišku) realizmu, be galo paprasta tikrovės vizija, psichologiniu intensyvumu ir poezija, o taip pat subtiliu spalvų vartojimu (ypač puikūs jo tonaliniai pasažai) ir apšvietimu. Kaimietės moters, laikančios rankoje vyno stiklą, portretas iš La Famille de paysans (Louvre) yra viena iš nuostabiausių šios rūšies studijų visoje tapyboje. Iš kitų darbų minėtini: Le Repas des paysans (Louvre), La Charrette ou la Halte des Bohémiens (kartu su Antoine), La Marquise de Forbin (Musée d'Avignon), La Forge (Louvre). Į Akademiją L. Le N. buvo priimtas tais pačiais metais, kaip ir jo vyresnysis brolis Antoine (1648).

L. Le Nain: Ūkininko šeima, apie 1643 (Luvre)

3. M a t h i e u (1607–77) abiejų pirmųjų jaunesnysis brolis. Žymiai menkesnio už savo brolius talento tapytojas, gyvas būdamas daug plačiau išgarsėjęs ir aukščiau vertintas. Akademijos narys kaip ir abu vyresnieji, jis buvo taip pat etatinis Paryžiaus miesto tapytojas. Jo darbuose užtinkame publikai pataikavimo žymių ir epochai būdingo manierizmo (Le Corps de Garde, Berckheim kol.).

Champfleury, Les peintres de la réalité sous Louis XIII. Les Frères Le N. 1862; *P. Jamot,* Les Frères Le N. 1922; (") Les Le N. 1929; *P. Fierens,* Les Le N. 1933; *G. Isarlo,* Les trois Le N. et leur suite, La Renaissance I, 1938. *A.Lc.*

Lenapai žr. Delavarai.

Lenard Phillipp von (1862–1947) vokiečių fizikas, Kielio ir Heidelbergo univ. prof., 1905 laimėjęs Nobelio fizikos premiją. L. susekė, kad katodiniai spinduliai taip pat gerai skverbiasi per orą, kaip ir Krukso vamzdelyje. Šie L. darbai įgalino Roentgeną atrasti X spindulius. Taip pat jis turi nuopelnų atomo struktūros tyrime.

Lenartavičius (Lenartawicz, Lenortawicz) Kazimieras (1796–1841) pijoras, filosofas. Atvyko Vilniun jau pijoru ir tvarkė jų biblioteką. Po A. Daugirdo mirties 1835 buvo pakviestas į Vilniaus dvasinę akademiją filosofijos prof. Išsp. Urządzenie konwiktu szlachetnej młodzi przy szkole wyższej polockiej księży Pijarów na Białorusi. Rankraštyje liko Historja zgromodziena Pijarów prowincji litewskiej.

Lenartowicz 1. B e n e d y k t (1774 — ?), kilęs iš Minsko vaivadijos bajorų, 1788 įstojo į bazilijonus. 1791–95 Vyr. Lietuvos Mokykloj studijavo matematiką, fiziką, logiką. Nuvykęs į Romą, 1795–98 mokėsi Propagandos kolegijoje filosofijos ir teologijos, kur gavo tų mokslų daktaro laipsnius. Kunigu įšv. 1798, mokytojavo savo ordino mokyklose Žirovicuose, Vilniuj, Barūnuose, Laužišove ir Brastos seminarijoje (1798–1814). Nuo 1818 Vilniaus vienuolyno viršininkas, nuo 1825 titulinis Trakų abatas (gyveno Vilniuje). Vysk. Siemaškos 1839 išsiųstas į Kursko bazilijonų vienuolyną. Kai rusų valdžia panaikino uniją, L.

liko ištikimas unitas, dėl to buvo išsiųstas į Kijevo Pečioros vienuolyną, kur ir baigė savo gyvenimą nežinia kuriais metais. Išsp. Vilniuje: Kazanie 1810, Wykład niektórich miejsc Pisma Św. ir Bajki i powieści 1819. Jo raštai buvo rusų cenzūros uždrausti ir naikinami.

Siemaszko, Pamiętniki, Opisanie dokumentów archiwa unijalskich Metropolitów II, 1907. *J.V.*

2. Kazimierz žr. Lenartavičius.

3. Teofil (1822–93) lenkų poetas. Vadinamas ‚mozūrų kanklininku', lenkų poezijoje jis atliko tokią rolę, kokią rusuose suvaidino Kolcov. L. daugiausia lietė liaudines, gamtines ir religines temas, vad. liaudiškumą lenkų poezijoje labai patobulino ir susubtilino: giedrą kaimo žmogaus optimizmą, vitališkumą ir paprastumą jis dainavo tokiu pat paprastu ir švelniu tonu. L. rašė daugiausia trumpus lyrinius eilėraščius, nors davė ir platesnės apimties poemų, bet čia jam mažiau sekėsi. Lyrikos ir poemų knygos: Bitwa racławicka, Lirenka, Zachwycenie, Błogosławiona, Święta praca. *J.K.*

Lenas 1. (vok. Lehn), feodas, feodalinėj santvarkoj beneficija vadintos gėrybės, daugiausia žemė, kurią didikas (senioras) dovanodavo savo tarnui (vasalui) už tarnybą, daugiausia karo. L. buvo sąlygiškai ir laikinam naudojimui lyg paskolinta gėrybė, kurią senioras galėjo atimti, jei vasalas jam pasidarydavo nepaklusnus. Tuo būdu l. skyrėsi nuo pilnos nuosavybės, vad. alodo, ir nuo baudžiauninkui dovanoto sklypo, su kuriuo buvo susieta turėtojo asmeninė priklausomybė davėjui. L. pagristi seniorų ir vasalų santykiai buvo itin surizgę. Senioras galėjo turėti keletą vasalų ir savo ruožtu būti vasalu kito senioro, dargi ne vieno. Taip pat ir vasalas galėjo turėti l. iš kelių seniorų. Neretai atsitikdavo, kad vasalas kokiam vienam seniorui turėjo pasižadėti paklusnybės pirmenybę ir tapti jo ‚homo ligius' (žr. homagium). Aukščiausiu senioru, bent iš vardo, laikytas karalius, ir iš jo turį l., vad. karūnos vasalai, kartais jam būdavo ‚homines ligii'. Per sau tiesiog priklausomus vasalus karaliai galėjo stiprintis savo valdose ir kurti daugiau ar mažiau vienalypę valstybę, kaip atsitiko ypač Anglijoj ir iš dalies Prancūzijoj. Kur karalius nepajėgė palenkti tiesiog sau lėninninkų, kaip pvz. Vokietijoj, ten net iki naujausių laikų negalėjo susidaryti centralizuota valstybė. L., pradžioj buvęs laikiniam naudojimui duota gėrybė, virto ilgainiui paveldima, ir nuo tada vasalo paklusnybė seniorui pasidarė daugiau simbolinė. Šie formaliniai lėniniai santykiai išsilaikė iki naujausių laikų ir tik nuo D. Prancūzų revoliucijos buvo imti naikinti. L. buvo daugiau V. Europos feodalinės santvarkos pažymys ir R. Europoj, pvz. Rusijoj, jis, rodos, nežinomas. Nežinomas jis buvo ir senojoj Lietuvoj, kur didieji kunigaikščiai, buvę didžiausi žemių savininkai, dalydavo didikams dvarus nuosavybės teise. Nebent tam tikru panašumu į l. naujųjų laikų Lietuvoj galima laikyti činšą ir majoratus, rusų valdžios savo tautiečiams dalytus dvarus.

M. Bloch, La société féodale 1939–40; *H. Mitteis,* Lehnrecht und Staatsgewalt 1933; *F. L. Ganshof,* Feudalism 1953. *J.J.*

2. (ag. leno) Suktinis audimo būdas: atitinkami metmenų siūlai pinami kartu su ataudais ne pagal tiesiąją liniją (išilgai), bet sukant apie gretimą metmenų siūlą. Tokiam suktiniam metmenų siūlui valdyti naudojama speciali nytis, kuri kilnojama ne tik vertikaliai, bet reikiamu atveju stumdoma ir horizontaliai (kairėn ar dešinėn). Šios rūšies audiniai būna paprasti ir kombinuoti su normaliu tiesiuoju audimu. Paprastieji vadinami gaziniais (retais, skylėtais, tinkliniais) audiniais. Naudojama užuolaidoms, užtiesalams, pagražinimams ir kt. *G.Lz.*

Lėnas 1. bžk. Taujėnų vls., Ukmergės aps. (sovietinėje okupacijoje Kavarsko rajono), 14 km nuo Taujėnų vykstant į Vadoklius, prie Lėno ež. rytinio kranto; apie 400 gyv. (1923 buvo 345). Mūrinė Šv. Antano Paduviečio bžn. statyta kun. J. Kazakevičiaus ir J. Laugalio rūpesčiu 1923–27; jos vidus išpuoštas 1933 prez. A. Smetonos lėšomis. 1935 valstybės lėšomis pastatytas bžn. bokštas. L. filijai 1940 priklausė 1029 parapie-

Lėno ežeras ir bažnytkaimis *Foto S. Kolupailos*

čių. Kitapus ež. esančiame Užulėnio k. gimė A. Smetona. Šiame k. buvo ir L. girininkijos (Taujėnų miškų urėdijos) būstinė. L. yra lygioje, iš trijų pusių didelio miško apsuptoje vietoje. *A.B.*

2. Ež. Taujėnų vls., Ukmergės aps., 12 km į š.v. nuo Taujėnų mstl., 3,8 km ilgio, ligi 800 m pločio, 223 ha ploto; paviršius 80 m nuo j.l.; gylis ligi 2 m, vid. 1 m. Seniau iš L. tekėjo Lėnupė per Steprų pelkes į Juodžio ež. 1933 melioracijos darbai prijungė L. prie Aptekos (Juodos, Nevėžio) baseino ir nuleido ež. lygmenį apie 1,5 m. Seklus ež. užauga; jo dugne dumblas siekia 7 m gylio. Ež. krantuose yra Lėno bžk. ir Užulėnio dv., buv. prez. A. Smetonos rezidencija. *S.K.*

Lenau Nikolaus, iš tiesų Nikolaus Franz Niembsch, Edler von Strehlenau (1802–50) vok. rašytojas, vokiškojo Weltschmerz'o klasikas. Gimęs Vengrijoje ir jaunystėje jodinėjęs vengrų lygumomis, jų vienatvės ir čigoniškųjų laužų bei dainų niekad nepamiršo. Vienoje studijavo filosofiją, vėliau teisę, dar vėliau mediciną. Devyneri studijų metai tačiau jo tiesos alkio nenumalšino. Nusivylęs religija ir nesuderindamas savo dviejų tėvynių kultūrų ir dvasinių resursų savyje, vis labiau grimzdo į desperaciją ir melancholiją. 1831 atvykęs Heidelbergan baigti medicinos studijų, susidraugavo su švabų romantikais — Uhlandu, Schwabu ir Kerneriu. 1832 vasarą visa palikęs išvyko Amerikon, kur nusipirko Pensilvanijoj ūkį ir bandė įsikurti. Bet po metų paliko šią ,šalį, skliding̃ą svajingos apgaulės' ir grįžo Vokietijon. Gyveno pakaitomis Vienoje ir Stuttgarte. Nelaiminga meilė ištekėjusiai moteriai galutinai suardė jo jautrią nervų sistemą, ir 1844 jis pateko psichiatrinėn ligoninėn, kur ir mirė. Lygiai kaip ir asmeniniame gyvenime, neradęs nei draugystės, nei meilės, nerado L. ir literatūroje savo aiškaus ir išbaigto pasisakymo būdo. Tiktai jo lyrika, melodinga ir liūdna, sužėri keliolika puikiausių eilių visoj vokiečių poezijoj. Tačiau epas nesidavė jam apvaldomas, nuolat sukapotas ir atmieštas subjektyvaus mąstymo ir jausmų. Dramos bandymai taip pat nedavė geresnių rezultatų — juose suspindi tik lyriniai pasažai. L. buvo ne tik vienas autentiškiausių vokiškojo pesimizmo dainių, bet taip pat ir vienas savo šimtmečio kentėtojų poetų, įstengęs asmeniškam skausmui atrasti nors ir fragmentinį, bet beveik genialų, apipavidalinimą poezijos posmuose. Raštai: Gedichte 1832, Faust (drama) 1836, Savanorola (epas) 1838, Neuere Gedichte 1838, Die Albigenser (epas) 1843, Gedichte 1844, Zizka (epas) 1838 ir Don Juan (epo fragmentas) 1851. Kritišką jo raštų laidą parūpino E. Castle, 6 tt., 1910–1923.

J. Nadler, Literaturgeschichte Oesterreichs 1948; *E. Castle,* L. Leben von A. X. Schurz 1913; *H. Bischoff,* N. L.s Lyrik 1920–21; *M. Schärffenberg,* L.s Dichtung als Spiegel der Zeit 1935; *H. Vogelsang,* N. L.s Lebenstragödie 1952. *H. N.*

Lenbach Franz von (1836–1904) vokiečių tapytojas. Piloty mokinys. Kopijuodamas senuosius veneciečius, ispanus bei olandus pasisavino senąją techniką. Nuo 1868 Münchene pasiekė didelio garso, kaip nepaprastų gabumų portretininkas. Sekdamas Rembrandtu, L. asmenį panardina prietemon, o gelsvuosius tonus koncentruoja veide, kuris prabyla dideliu portretiniu

F. von Lenbach Autoportretas su šeima (Müncheno miesto galerija)

panašumu. L. namai Münchene liko išsaugoti ir yra išplėsti į miesto galeriją. Nutapė apie 80 Bismarcko portretų, 1885 pop. Leono XIII portretą ir kt. žanras, pvz. Piemenėlis (Schacko galerija) 1860, priklauso išimtims.

H. Kehrer, F. v. L. 1937. *P.Rkl.*

Lencewicz Stanisław (1889–1944) lenkų geografas, Varšuvos univ. prof. Tyrė hidrografiją ir geomorfologiją. Žuvo likviduojant Varšuvos sukilimą. Išl.: Kurs geografii Polski 1922; Międzyrzecze Bugu i Prypeci: wody płynące i jeziora 1931; Polska 1937; Geografia fizyczna Polski (išl. J. Kondracki) 1955.

Lenčiai apie 23 km nuo Ariogalos. Netoli Barkūniškio dv., kuris priklausė Tomui Kušleikai, 1863 telkėsi sukilėlių daliniai, kuriuos organizavo Ciškevičius (Kilinskis), Šulcas, dr. Šilingas, Kurnatauskas

ir pats T. Kušleika. Kada sukilėlių skaičius pasiekė 800, to dalinio viršininku buvo išrinktas buv. rusų kariuomenės majoras T. Kušleika. Prieš sukilėlius iššygiavo iš Raseinių batalionas pėstininkų ir eskadronas husarų, o iš Kėdainių 3 kuopos pėstininkų ir eskadronas dragūnų. Sukilėliai rusų buvo užpulti prie L. Šiam sukilėlių vienetui kautynių metu atėjo į talką dar Dłuskio dalinys, ir rusų pasiųstoji kariuomenė 1863 IV 1 prie L. buvo visiškai sumušta. *P.Č.*

Lenčica (lenk. Lęczyca) aps. miestas Lenkijoje, Lodzės vaivadijoje, tarp Varšuvos ir Kališo; 10.800 gyv. (1939). Turi tekstilės pramonę ir cukraus fabrikus.

L. yra vienas seniausių Lenkijos miestų, minimas jau nuo XI a. pradžios, kada ten jau buvo vienuolynas. XIII ir XIV a. L. buvo jaunesnės Piastų linijos kunigaikščių valdomos k-tijos sostinė. Krokuvos kng. Kazimieras II Teisingasis 1180 L. sušaukė Lenkijos žymiųjų didikų ir vyskupų bei kitų aukštųjų dvasininkų suvažiavimą, kuris patvirtino Kazimiero tiesioginių įpėdinių paveldėjimo teisę į Krokuvos k-tiją ir tuo į vyriausią Lenkijos valdžią; už tai Kazimieras suteikė pirmąją bažnytinę privilegiją Lenkijos dvasininkams (atsisakė teisės į mirusių vyskupų turtą ir atleido bažnytinius valstiečius nuo kai kurių prievolių kunigaikščiui). L. suvažiavimo nutarimai buvo patvirtinti pop. Aleksandro III. Kai kurie istorikai 1180 L. suvažiavimą laiko pirmuoju Lenkijos parlamentu.

L. vardas surištas ir su Lietuvos istorija. Nuo 1291 Lietuvos kng. Vytenis vadovavo lietuvių kovoms su lenkais ir su savo kariuomene įsiveržđavo giliai į Lenkiją, pasiekdamas Chelmniko, Dobrinės ir L. žemes. 1294 lietuviai savo karo žygyje pasiekė L. ir kautynėse nužudė L. kng. Kazimierą, vieną iš Vladislovo Uolektėlio (Władysław Łokietek) jaunesnių brolių. 1305–06 lietuviai nuėjo dar toliau už L., net ligi Kališo. 1326 Lenkijos karalius Vladislovas Uolektėlis L. sudarė paliaubas su Ordinu. XIII a. pradžioje L. miestas gavo Magdeburgo savivaldybės teisę. 1441 ir 1527 L. buvo sušauktas visos Lenkijos Katalikų Bažnyčios sinodas. Protestantizmui beplintant Lenkijoje, 1527 L. bažnytinis sinodas nutarė imtis griežtų priemonių prieš protestantus ir prie kiekvieno vyskupo įsteigti inkviziciją Lenkijoje. *K.Avž.*

Lenčickis (Lęczycki) 1. Danielius žr. Danielius iš Lęčicos.

2. (lot. Lancicius) Mikalojus (1574 XII 10 Nesvyžiuje — 1652 V 16, kitomis žiniomis 1653 III 30 Kaune) jėzuitas, vienas iš žymiausių to meto Lenkijos ir Lietuvos teologų. Jo tėvas Danielius L. (žr. Danielius iš Lęčicos) buvo Radvilų spaustuvininkas Nesvyžiuje, apie 1581 perkėlęs savo spaustuvę į Vilnių. Augo kalvinų šeimoje. Gerai mokėjo hebrajų ir graikų kalbas. Skargos 1590 atverstas į katalikybę, 1592 įstojo į jėzuitų ordiną Krokuvoje. Teologiją nuo 1593 studijavo Romoje, 1601 įšv. kunigu, 6 metus dirbo Romos archyvuose rinkdamas medžiagą jėzuitų istorijai. 1607 grįžo į Lietuvą ir po kurio laiko buvo pakviestas į Vilniaus univ. hebrajų kalbos, moralinės ir dogmatinės teologijos bei Šv. Rašto prof. Kurį laiką buvo Kališo ir Krokuvos kolegijų rektorium. 1631–34 Lietuvos jėzuitų provincijolas. Kaip Lietuvos ir Lenkijos provincijos atstovas dalyvavo VII ir VIII kongregacijose Romoje. 1635–41 buvo Čekoslovakijoj, vėliau gyveno Nesvyžiuj, Braunsberge. Mirė Kaune ir buvo palaidotas jėzuitų bžn. rūsy. Užėję kazokai jo kūną 1655 sudegino ir pelenus supylė Nemunan. Išsp. per 26 religinio turinio darbus lotyniškai ir lenkiškai. Dalis darbų išversta į prancūzų ir vokiečių kalbas. L. rinktiniai raštai išsp. Nicolai Lăncicii S. J. Opusculorum spiritualium, 2 tt., 1630 ir Opera omnia spiritualia, 7 tt., 1724. Jo biografiją parašė Vilniaus univ. rektorius Kazimieras Kojalavičius: Vita V. P. Nicolai Lancicii S. J. ^{2}1690.

M. Lenčickis

Lendrė Julius žr. Savickis, Julius.

Lendrūnas (Callamagrostis) varpinių šeimos (Gramineae) aukštos (iki 1–1,5 m) žolės giliai ir plačiai šaknyjančiomis šaknimis. Rytų Lietuvoje drėgnose pievose auga l. vilniškis (C. vilnensis) ir l. lietuviškasis (C. lithuanica); po visą kraštą pušynuose smėlinėse sausose augavietėse vietomis atskirais plotais įsigali l. smiltynis (C. epigeios) — miško kenkėjas nelyginant lauko varputis; ūksminguose miškuose sutinkamas l. miškinis (C. arundinaceae); l. siauralapis (C. lanceolata) laikosi šlapiose ir l. kamaninis (C. neglecta) dažnai durpingose pievose;

paupiais bei pajūrio smiltynuose susimeta l. nendrinis (C. pseudophragmites).

J.Rkt.

L'Enfant Pierre Charles (1754–1825) prancūzų kilmės amerikiečių inžinierius, Vašingtono, D.C. planuotojas, vienas iš pirmųjų amerikiečių architektų. Į Ameriką atvyko 1777 drauge su Lafayette ir stojo į kariuomenę, iš kurios pasitraukė 1784 majoro laipsniu. 1789 perstatė Naujorke seną rotušę į federalinės vyriausybės laikinuosius rūmus. Po šio sėkmingo bandymo prez. Vašingtono pakviestas suprojektavo Vašingtono miesto planą (1791), kuriame atsispindi Versalio plano įtaka. Dėl konflikto 1792 buvo priverstas iš pareigų pasitraukti. Bevykdant Vašingtono statybą, buvo daug kur nutolta nuo jo plano. Tačiau po 100 metų L'E. planai buvo vėl iš archyvo ištraukti (dabar jie yra Kongreso bibliotekoj), ir 1901 parkų komisija pradėjo jo plano sistemingą atstatymą. 1909 jo palaikai perkelti į Arlingtono tautines kapines. Už savo darbą atlygintas tik 500 gvinėjų (apie 2500 dol.) ir sklypu, nuo šio L'E. atsisakė ir vėliau veltui siekė tinkamai atlyginamas. 1812 buvo paskirtas suprojektuoti Fort Washington prie Potomaco upės, bet atlikęs dalį darbo dėl konflikto gavo vėl pasitraukti. Iš privačių užsakymų žymiausi statiniai buvo Ridge Avenue namas Vašingtone (1791) ir garsusis Morris namas Filadelfijoj (1813), pastatytas L'E. ankstyvuoju stiliumi, dar nepaveiktu ateinančio klasicizmo bangos. *R.Žk.*

Lengnich Gottfried (1689–1774) vokiečių istorikas. Studijavo Hallėje, kur 1713 gavo teisių dr. laipsnį. 1729–50 profesoriavo Dancigo akademinėj gimnazijoj. 1737 mokė istorijos Stanislovo Poniatovskio sūnus. Nuo 1750 Dancigo sindikas. Išsp. Geschichte der Preussischen Lande Kgl. Polnischen Antheils, 9 tt., 1722–55; Historia Polona a Lecho ad Augusti II mortem 1740; Jus publicum Regni Poloniae, 2 tt., 1742–46; Jus publicum Prussiae Poloniae 1758 ir kt.

Lengvamedis (Ochroma lagopus) Bombacaceae šeimos medis, Vidurio ir Pietų tropikinės Amerikos čiabuvis; vad. taip pat balsa (isp. ‚gelbėjimo ratas'). Laikomas lengviausios medienos medžiu (mediena perpus lengvesnė už kamščiamedžio). Vartojama gelbėjimo ratams, plaustams, šaldytuvų izoliacijai, lėktuvų vidaus įrengimuose ir kt. L. pasižymi patvarumu.

Lengvas nežymaus svorio, nesunkus. L. ir sunkaus priešybė taikoma daugeliu atvejų, pvz. l. ir sunkusis kulkosvaidis, l. ir sunkioji pramonė ir t.t. Žr. atitinkamus žodžius jų daiktavardinėje lytyje.

Lengvenis 1. XIII a. Lietuvos kunigaikštis, Mindaugo šalininkas, jo seserėnas. Apie L. yra žinoma tik iš Eiliuotosios (žr.) Livonijos kronikos, nes ten yra įdėtas ilgas pasakojimas kovos tarp L. ir trijų brolių ‚Milgerin' (Milgerutis), ‚Gingeike' (Gineika) ir ‚Tucze' (‚Dutze'). Toje kovoje Mindaugas palaikė L., kuriam buvo artimas giminė, greičiausiai jo dėdė. L. persekiojami tie trys kunigaikščiai išbėgo su savo šeimomis Rygon pas Ordino magistrą ir prašė jo globos; su savo žemėmis ir žmonėmis pasidarė Livonijos ordino vasalais, pasikrikštijo ir atnaujino iš ten kovą prieš L. Kai šis pateko į kryžiuočių nelaisvę, ‚Gingeike', padedamas savo brolių, su dideliu būriu puolė L. dv. Žygyje dalyvavo ir Livonijos magistras. Su dideliu grobiu iš L. dv. grįžo jo priešai Rygon, išsivarydami jo gyvulius ir vesdamiesi belaisvių. Pagal minėtąją kroniką, priešą bandęs vytis L. brolis (jo vardas nepaduotas), bet su savo būriu buvęs sumuštas ir pats kritęs. Kadangi Mindaugas savo giminaitį rėmė kovoje prieš kitus kunigaikščius, tai jis rūpinosi ir L. iš nelaisvės išpirkimu, prie kurio bus prisidėję ir kt. L. giminės. Šitas L. kovos epizodas su kitais kunigaikščiais iki šiol buvo skiriamas Lietuvos ‚vienijimosi' laikotarpiui dar Mindaugo valdymo pradžioje (J. Latkowski). Yra spėjama, kad L. galėjo būti Erdvilo (žr.) sūnus, paveldėjęs iš tėvo sau priklausomą Žemaičių sritį (J. Stakauskas). Viena Mindaugo sesuo turėjo būti Erdvilo žmona, t.y. L. motina. Nors L. artima giminystė su Mindaugu yra nustatyta, tačiau dar nėra įrodyta, ar jis buvo Erdvilaitis. Su Eiliuotosios kronikos minimuoju L. yra bandoma tapatinti Mindaugo dokumente 1260 VI (jis daugelio laikomas falsifikatu) minimas liudininkas ‚Languinus sororius noster' (‚L., mūsų seserėnas'). A. Sjögren nurodė, jog Ipatijaus (žr.) kronikoje minimas ‚Lekovnii', ar ‚Lonkohveni', kuris prie Mielniko (Lenkijoje) paėmė daug belaisvių, turįs būti L.

Livländische Reimchronik, hgg. von Leo Meyer, 1876 (eil. 2705–3120); Polnoje Sobranije Russk. Lietop. II, 798; Preuss. Urkundenbuch I, 2, 94 (Nr. 106); *A. Sjögren*, Über die Wohnsitze der Jatwägen 1858, 322; *St. Zajączkowski*, Studya nad dziejami Żmudzi w XIII w. Lwów 1925; *H. Łowmiański*, Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego I–II, 1931–32; *J. Latkowski*, Mendog król litewski 1892; *H. Paszkiewicz*, Jagiellonowie a Moskva I, 1933; *J. Stakauskas*, Lietuva ir V. Europa XIII a. 1934. Žr. Mindaugas.

Z.I.

2. L. Algirdaitis (apie 1360 — po 1431) vienas iš jaunesniųjų sūnų Algirdo ir Julijonos Tveriškės, D. Naugardo kng. 1389–92, 1407–11, pasižymėjęs karo vadas, Vytauto D. bendradarbis, Mstislaulio k-tijos valdytojas. Nors šis Jogailos brolis, pasikrikštijęs stačiatikiu, vadinosi Simanu (Semen, Szymon), tačiau jis labiau žinomas savo pagonišku L. vardu. Šaltiniuose L. įvairiai užrašinėjamas lotyniškai (Lingwen, Ligwen), vokiškai (Langwenne, Lengwenne), rusiškai (Lychwen, Lichwen, Luchwen). Jis pats save dokumentuose kartais vadino ‚Lingwenis' (Cod. epist. Vit. 17 : ‚Simeon dux alias Lingwenis'). L. pirmą kartą minimas, kai 1379 Jogaila drauge su Kęstučiu ir Vytautu darė paliaubų sutartį su kryžiuočiais. L. jau turėjo savo antspaudą ir prikabino prie to dokumento. Jis dalyvavo, drauge su kitais Jogailos broliais, sudarant su Ordinu ir Dubysos (žr.) sutartis. Karūnavus Jogailą Krokuvoje karaliumi, čia irgi dalyvavęs L. buvo išsiųstas į rytus. L. ten energingai dalyvavo kovose, kurias vedė iš Krokuvos atvykę Vytautas ir Skirgaila prieš Polocko Andrių ir Smolensko Sviatoslavą. L. padėjo išlaisvinti Mstislaulį.

Kai Narimanto Gediminaičio sūnus Patrikas paliko D. Naugardą, L. pasiuntė savo patikėtinius, teiraudamasis, ar jis gali gauti valdyti visus tuos Naugardo respublikos mst., kuriuos valdė dėdė Patrikas ir šio tėvas. D. Naugardo taryba sutiko ir kvietė L. sau vietininku (‚namiestnik'). Išvykdamas į Naugardą, L. iškilmingai priėmė stačiatikių apeigų krikštą 1388, gaudamas Simano vardą. Ar jau anksčiau L. buvo priėmęs graikišką krikštą, lieka neaišku. Krikštijantis Jogailai Krokuvoje (1386), L. taip pat buvo prisijungęs prie lotyniškų apeigų krikšto. 1388 I 31 raštu L. pažadėjo klusnumą Lenkijos karaliui, karalienei ir Karūnai. Čia jis pridėjo rusišką antspaudą su vyčiu ‚Semeon alias Lingwen'. 1389 IV 29 vėl atlikęs Jogailai, Jadvygai ir Lenkijos Karūnai naują ištikimybės pareiškimą, 1389 VIII išvyko į D. Naugardą ir tuojau vadovavo respublikos žygiui prieš Pskovą. Paskui jis kovojo prieš vokiečių jūrų piratus Nevoje, juos sumušė ir Naugardan atgabeno belaisvius. Panašiai, kaip ir kiti Gediminaičiai, L. neįsikūrė pastoviai Naugarde ir nebrangino jau pradėjusios ekonomiškai smukti respublikos. Tad sužinojęs pasikeitimus Lietuvoje po dviejų brolių (Karigailos ir Vigando) mirties ir Vytauto iškilimą į D. L. Kunigaikštį, L. sugrįžo Lietuvon ir keliolika metų ištikimai tarnavo Vytautui. Iš jo gavęs Karigailos valdytą Mstislaulio k-tiją, L. 1394 VI 14 vedė Maskvos kng. Dimitro Doniškio dukterį Mariją. Ji buvo sesuo Maskvos d. kng. Vosyliaus I, kuris per Vytauto antrąjį pabėgimą į kryžiuočius vedė jo vienintelę palikuonę — Sofiją. L. vestuvės buvo Maskvoje, bet jo žmona po penkerių metų (1399 V 15) Mstislaulyje mirė. Antrąkart L. vėl vedė vieno Maskvos kunigaikščio dukterį, kurios vardas nežinomas. Kai vyr. sūnus Jaroslavas Feodoras (1411–35) žuvo Ukmergės kautynėse (žr.), Jurgis Lengvenaitis (1422–56) valdė Mstislaulį, palikdamas jį ir sūnui Jonui (1443–1483).

Tapęs vienu iš veikliausių Vytauto karo vadų, L. atliko eilę karo žygių. Jam tarpininkaujant 1396 Vytauto vietininkas Polocke Mantigirdas su rygiečiais sudarė taikos sutartį. Tik Vytautas nepatvirtino jų sudarytos laisvos prekybos sutarties. 1396 nuvykęs į tolimą žygį prieš Riazanės Olegą, L. nuplėšė jo žemę ir Vytautui pargabeno žymų grobį. Ilgai veikdamas rytuose, 1403 paėmė Smolenskui priklausančią Viazmą ir kovojo pašonėje Vytauto, kai šis po ilgo apgulimo 1404 VI 26 paėmė Smolenską. L. ir toliau pasiliko ilgai dar rytuose. 1407 VII 3 Vytautas su pasitenkinimu rašė Ordino maršalui, kaip L. su kitais karo vadais paėmė Vorotinskių pilį (toli anapus Dniepro) ir ją sudegino (Cod. ep. Vit. 150).

Su Pskovu vis nesantaikoj gyvenąs Naugardas, norėdamas prisigerinti jau stipriai išgarsėjusiam Vytautui, 1407 prašė sutikimo L. vėl išleisti į Naugardą vietininku. Paėmęs respublikai priklausančius mst. ir pilis, kuriuos buvo pirma valdęs, L. tačiau pastebėjo didelę atmainą. Maskvos įtaka jau buvo Naugarde sustiprėjusi, ir L. valdžia turėjo dalintis su iš Maskvos atsiųstu Konstantinu Dimitraičiu. Palaikydamas su Vytautu sąlytį, L. 1409 VI buvo atvykęs iš D. Naugardo pas jį į Kauną. Tą svarbų dalyką pranešdamas savo maršalui, Ordino seniūnas Žemaičiuose rašė, jog Vytautas liepė L. ‚atgal namon joti' (t.p. 184). Bet L. Naugarde nebebuvo miela (t.p. 1058). Apgynęs 1411 Naugardą nuo puolančių švedų ir paėmęs daug belaisvių, L. grįžo Lietuvon; dalyvavo 1411 Torno taikoje. Veltui naugardiečiai rašė L., kad tas, gavęs iš Vytauto leidimą, sugrįžtų ir juos gintų nuo Livonijos ordino. Bet L. nuo 1412 pa-

siliko pas Vytautą, duodamas tik neaiškias viltis sugrįžti į Naugardą. Iki 1419 veltui laukę, naugardiečiai tada visą valdžią atidavė Konstantinui. L. pastoviai apsigyveno Mstislaulyje, kur 1421 priėmė metropolitą Focijų. L. dar gyveno 1431, bet kuriais metais jis mirė, negalima nustatyti.

Liv-, Est- u. Kurländische Urkundenbuch IV, VI; *Edv. Raczyński*, Codex diplomaticus Lithuaniae 1845; Codex epistolaris Vitoldi, ed. A. Prochaska, 1882; Akta unji Polski z Litwą, ed. St. Kutrzeba i Wł. Semkowicz, 1933; Polnoje Sobranije Russk. Lietopisej VIII, 61–62; XI, 122, 148; XVII, 45; Novgorodskije lietopisi nuo 1950 (ed. A. Nasonov); *K. Stadnicki*, Bracia Władysława Jagiełły Olgierdowicza 1867, 283–292; *J. Wolff*, Ród Giedymina 1886, 159–160; (") Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku 1895; *S. M. Kuczyński*, Ziemie Czernihowsko - Siewierskie pod rządami Litwy 1936; *H. Paszkiewicz*, O genezie i wartości Krewa 1938; *M. Gumowski*, Pieczęcie książąt Litewskich (Ateneum Wileńskie VII, 1930, L. antspaudų nuotraukos). Žr. Jogaila, Kriavos aktas. *Z.I.*

Lengvoji artilerija ginkluota lengvomis patrankomis arba lengvomis haubicomis. Kalibras 75–84 mm, svoris 1100–1600 kg; haubicų kalibras 105–127 mm. L.a. naudojama prieš gyvus silpnai įsitvirtinusius taikinius; greitai pereina iš žygio į kautynių santvarką, ir atvirkščiai. Pagrindinė l.a. paskirtis yra pėstininkų rėmimas kautynėse ir bendro veikimo uždaviniai. *K.Alš.*

Lengvoji atletika natūraliais judesiais pagrįstas sportas: ėjimas, bėgimas, šokimas, metimas ir pn. Pradinė l.a. kilmė yra susijusi su pirmaisiais žmogaus žingsniais žemėje: gintis nuo priešų ir medžioti, nugalėti gamtos kliūtis ir pn. reikalavo jau pirmykštį žmogų naudotis bėgimais, šuoliais ar mėtymais. Iš jų palaipsniui susiformavo šiandieninė l.a. Klasikinių-istorinių l.a. pradų sutinkame jau graikų olimpiadose, nulėmusiose visų sporto šakų, ypač l.a., tolimesnį vystymąsi. Pati pirmutinė graikų olimpiadų rungtis, vienintelė ligi 13-sios olimpiados buvo vieno stadiono bėgimas (stadion — 192,27 m). Nuo 14-sios olimpiados (724 pr. Kr.) buvo įvestas dvigubas stadiono bėgimas (diaulos), kur bėgikas nubėgęs į vieną galą turėjo apsisukęs grįžti atgal. 15-toj olimpiadoj pasirodo ištvermės, t.y. ilgesnių nuotolių bėgimas, kur buvo bėgama nuo 7 iki 24 stadionų (1,5–4,5 km). 65-je olimpiadoje sutinkame bėgimą su karine apranga — tai grynai karių paruošimo rungtis. Dabartinė penkiakova taip pat kilusi iš graikų pentatlono (sutinkamo 18-toj olimpiadoj, 708 pr. Kr.), kurio varžybas sudarė bėgimas, šuolis į tolį, disko ir ieties metimas, imtynės. Prie šių l.a. rungčių dar pridėtinas legendinis Maratono bėgimas, su ypatingu pagerbimu vykdomas ir dabartinėse olimpiadose. Šiandieninė l.a., kuri po graikų olimpiadų uždarymo ilgai nebuvo niekur praktikuota, pamažu atgijo humanizmo ir renesanso laikotarpy. Daugiausia l.a. suformavimui yra pasidarbavę anglai, amerikiečiai, vokiečiai, suomiai, švedai ir prancūzai. Prancūzas Pierre de Coubertin, atgaivindamas moderniuosius olimpinius žaidimus, davė kryptį visos dabartinės l.a. raidai.

L.a. sąvoka apima 10 paskirų varžybų, kuriose iš viso yra per 30 įvairių rungčių. L.a. yra pagrindinė visame sportinio veikimo plote, nes joj yra sukoncentruoti žmogaus fiziško ir dvasiško pasireiškimo elementai, kurių platesnis išvystymas sudaro pagrindą visam sportiniam varžybiniam reiškimuisi. Kiekviena l.a. rungtis skiriasi nuo kitų apmokymu, technika, taktika, metodika. Todėl ji yra reikalinga didelio skaičiaus patyrusių vadovų. Olimpiadų programoje l.a. užima centrinę vietą visų sporto šakų tarpe. 1956 olimpiadoj l.a. atstovavo 59 tautų 570 atletų, o kitos sporto šakos neturėjo nė pusės to skaičiaus. Šalia olimpiadų, vykdomos Europos l.a. pirmenybės (irgi kas 4 metai), taip pat Skandinavų, Balkanų, V. Europos, Azijos, Tolimųjų Rytų, Panamerikos l.a. pirmenybės. Taip pat yra rengiamos tarpvalstybinės l.a. rungtynės. Pasaulio stud. pirmenybėse l.a. sudaro pačią centrinę varžybų dalį. L.a. varžybų plati apimtis leidžia joje dalyvauti įvairaus amžiaus jaunimui: šalia vyrų ir moterų klasių, kurios eina pagrindinėmis olimpiadų ir tarptautinių susitikimų rungtynėse, gali l.a. lavintis jaunuoliai (ės) 12–14, 14–16, 16–18 ir 18–20 m. amžiaus. Pačios l.a. rungčių rezultatų varžybinėje klasifikacijoje vertinimas (pvz. 100 m nubėgta per 10,2 sek., nušokta į tolį 7,80 m, numesta ietis 75 m — visur laimėta pirmoji vieta, bet klausimas, kaip šiuos rezultatus palyginamai įvertinti) tebėra galutinai nenustatytas. Yra sudaryta dešimtkovos, penkiakovos, daugiakovos taškų apskaičiavimo lentelės, bet jos dar ir šiandien taisomos surasti tikslesniam įvertinimo kriterijui. L.a. rungtynės pravedamos specialiai įrengtuose stadionuose, kurie turi 400 (paprastai) ar 500 m bėgimo takus (6–8 takai), įrengimus visiems šuoliams ir mėtymams. L.a. rungtynės pravedamos griežtai laikantis tarptautinių nuostatų. Viso pasaulio l.a. kraštų šeimai vadovauja 1912 sudaryta tarptautinė institucija — IAAF

(International Amateur Athletic Federation), kurios būstinė Londone. Ji koordinuoja viso pasaulio l.a. gyvenimą, leidžia nuostatus, nustato tarptautinių susitikimų kasmetinį kalendorių, tvirtina pasaulio, olimpinius, Europos ir paskirų kraštų rekordus ir, remdamasi veikiančia dešimtkovos lentele, kasmet skelbia pasaulio geriausią rezultatą. Kiekvieno paskiro krašto l.a. vyr. sąjunga, atitinkanti IAAF nuostatus, gali būti jos nariu ir naudotis visomis duotomis teisėmis. Krašto-valstybinę l.a. rinktinę gali sudaryti tik šios sporto šakos vyr. vadovybė ir tik tokia rinktinė turi teisę atstovauti kraštui tarpvalstybinėse l.a. rungtynėse. Paskirų rungčių ar varžybų (kelių ar keliolikos sportininkų) išvykos laikomos ne tarpvalstybiniu, o tik tarptautiniu susitikimu. Išvykas į užsienį l.a. rungtynėms tvarko atitinkamo krašto l.a. vyr. vadovybė, ir be jos sutikimo niekur už krašto ribų dalyvauti negalima. Visi l.a. rungtynių dalyviai turi būti gryni mėgėjai ir negali priimti vertingesnių dovanų, kaip 10 anglų sv. Prasižengusieji mėgėjų dėsniams diskvalifikuojami visam amžiui. Šitoks griežtų dėsnių taikymas l.a. suteikia didelių nuopelnų pasaulio sportiniame gyvenime, sudarydamas atsparą prieš kitose sporto šakose besireiškiantį profesionalizmą.

L i e t u v o j e l.a. buvo tvarkoma Lengvosios Atletikos S-gos. L.a. išsivystymui krašte daug pasidarbavo Vyt. ir K. Bulotos, Stp. Garbačauskas, K. Dineika, dr. J. Eretas, P. Radziulytė, J. Kudirka, Teišerskis, Vl. Bakūnas, A. Tamulynas, St. Šačkus, dr. A. Nasvytis, Br. Keturakis, J. Vabalas. Rungtyniauta su latviais, estais, lenkais, dalyvauta Pabaltijo studentų SELL olimpiadose ir eilę metų tarpmiestinėse Kauno–Klaipėdos–Liepojos–Tilžės l.a. varžybose. Dažniausiai Lietuvos l.a. rinktinę sudarydavo: Vl. Bakūnas, A. Tamulynas, St. Šačkus, Puskunigis, M. Tendis, Jodelė, Alf. Vietrinas, Gontis, Krištaponis, J. Vabalas, Kamičaitis, Barkauskas, Kernius, Komaras, Z. Puzinauskas. Tarp pasitraukusiųjų iš Lietuvos išskirtinai pasižymėjo Kernius, Supronas, V. Adamkavičius, E. Šikšniūtė ir kt. Lietuvos sportininkų indėlis į pasaulio l.a. raidą yra dar labai mažas. Tautinės olimpiados metu 1938 P. Bernoto pasiektas rezultatas — šuolio į aukštį 1,92 m — yra iškiliausia pasekmė. Okupuotoj Lietuvoj labai stipriai pasireiškė ėjikas Ant. Mikėnas, vid. distancijų bėgikas J. Pipynė, ietininkė B. Zalagaitytė ir diskininkas Baltušninkas, kurių rezultatai prilygsta pasauliniam lygiui (1957). Tačiau apskritai pavergtojoj Lietuvoj l.a. lygis yra žemas. Kraštas išjungtas iš tarptautinio bendradarbiavimo, rungtyniauti leidžiama tik su sovietinėmis respublikomis ir satelitiniais kraštais. Geresnieji lietuvių atletai, kaip Pipynė, Mikėnas ir kt., rungtyniauja Sov. Rusijos vardu, ir jų laimėjimai eina Sov. Rusijos sąskaiton. Pavergtųjų tautų sportininkų laimėjimai nepatenka į pasaulio sportinės istorijos lapus. Sov. Rusijoj visas sportas, o kartu ir l.a., tarnauja politiniams tikslams, todėl paties sportininko asmenybė, kuri l.a. yra pirmaeilis veiksnys pilnutiniam žmogui brandinti, yra paženminta.

K. Dineika ir J. Eretas, Lengvosios atletikos vadovėlis 1922. *B.Kt.*

Lenin, tikrąja pavarde U l j a n o v, Vladimir Iljič (1870 IV 22 — 1924 I 21) Sov. Rusijos įkūrėjas. Gimė Simbirske, prie Volgos, pasiturinčioje rusų šeimoj: tėvas buvo mokyklų inspektorius, motina — gydytojo duktė. Šeimoj vyravo revoliucinės nuotaikos. Ypač jaunajam L. didelės įtakos padariusi vyresniojo brolio Aleksandro mirtis, kuria buvo nubaustas už prisidėjimą prie pasikėsinimo prieš carą. L. tada įsitikinęs teroristinės veiklos neprasmingumu. Revoliucinės dvasios septyniolikmetis, baigęs gimnaziją gimtajame mieste, pradėjo studijuoti teisę Kazanės univ., iš kurio buvo greitai pašalintas už dalyvavimą studentų riaušėse ir ištremtas provincijon. Netrukus vėl galėjo studijuoti, 1889 persikėlė Samaron, iš ten Petrapilin, kur 1891 išlaikė baigiamuosius teisės egzaminus, tačiau advokato praktika nesivertė. Tuo pat metu pradėjo rašyti, pradžioje žemės ūkio klausimais. Nuo 1893 įsijungė į Petrapilio darbininkų revoliucinį sąjūdį. Sekančiais metais savo veikalu ‚Kas yra ‚liaudies draugai' ir kaip jie kovoja prieš socialdemokratus' (Čto takoje ‚druzja naroda' i kak oni vojujut protiv social-demokratov?) pasireiškia marksistu ir pradeda kovą su rusų liaudininkais. Tuo pačiu metu kovoja ir prieš vad. legaliuosius marksistus, kurių žymiausias buvo P. Struve.

Lenin

1895 pavasarį trumpai išvykęs V. Europon, užmezga ryšius su Plechanovu ir jo vadovaujamu ‚darbo išlaisvinimo' sambūriu. Grįždamas 1895 buvo sustojęs Vilniuje, kur užmezgė ryšį su A. Domaševičiumi ir kt. Grįžęs Rusijon, steigia Petrapilio darbininkų kovos organizaciją. 1895 pabaigoje suimtas, kalėjime parašo socialdemokratų partijos programą. 1897 pradžioj ištremtas Sibiran. 1898 ten veda Nadieždą Krupskają ir užbaigia daug įtakos rusų socialdemokratams turėjusį veikalą Kapitalizmo išsivystymas Rusijoje 1899 (Razvitije kapitalizma v Rosii). Tuo pat metu vadovauja kovai prieš vad. marksistus revizionistus. Šalia praktikinės revoliucinės veiklos, daug skaito filosofijos veikalų. 1900 grįžęs iš Sibiro, keliauja ilgesniam laikui į V. Europą, kur veikliai dalyvauja rusų socialdemokratų spaudoje, kovoja prieš II internacionalo ideologiją, skelbusią socializmo įgyvendinimą taikiais būdais. Savo mintis apie partijos sandarą išdėsto veikale Ką daryti? (Čto delat?) 1902. Teigdamas, jog klasių kova moderniojе visuomenėje įmanoma tik vadovaujant susidrausminusiems profesiniams revoliucininkams, L. dar labiau išplėtoja konspiracinę programą ir tuo rusų socialdemokratus išskiria iš kitų V. Europos socialdemokratų partijų. 1903 Londone įvykusiame II rusų socialdemokratų darbo partijos suvažiavime jam pavyksta laimėti daugumą, kurios (‚bolševikų') lyderiu tampa ir kartu su Plechanovu redaguoja pagrindinį rusų socialdemokratų organą Iskra. Su menševikais L. atsiskaito brošiūra Žingsnis pirmyn, du žingsniai atgal (Šag vperiod, dva šaga nazad). Prasidėjus 1905 revoliucijai, grįžta Rusijon ir kursto ginkluotą sukilimą. Sekančiais metais priverstas bėgti Suomijon, o iš ten vėl į Vakarus. Čia vadovauja kovai dviem frontais: prieš tuos, kurie norėtų visiškai atsisakyti legalių kovų priemonių, ir tuos, kurie priešingai tik jomis norėtų apsiriboti. L. pasisako už nelegalaus veikimo būdus, pasinaudojant kartu visomis legaliomis priemonėmis. Ir šiuo metu jis neapleidžia filosofijos. 1908 parašo žymų veikalą Materializmas ir empiriokriticizmas (Materializm i empiriokriticizm), kuriame mėgino suderinti marksizmą su naująja filosofijos ir gamtos mokslų pažanga. Prasidėjus I pas. karui, L. kritikuoja socialistų partijas, pritarusias karui, reikalauja imperialistinį karą pakeisti pilietiniu karu, kelia naujo internacionalo reikalą. Ir karo metais Šveicarijoje domisi filosofija, ypač dialektika, dėl kurios labai vertino Hegelį. 1917 vasario revoliucijai Rusijoje kilus, vokiečių gen. štabas leidžia L. slaptai išvykti iš Šveicarijos Švedijon, iš kur IV 4 jis slaptai grįžta Rusijon. Jis nesutinka bendradarbiauti su laikinąja vyriausybe, siekia pats paimti valdžią. Po nepavykusio perversmo Petrapily priverstas bėgti Suomijon. Rudenį vėl slaptai sugrįžta Petrapilin, planuoja ir vadovauja ginkluotam spalio sukilimui. Jam pavykus tampa neginčijamu naujos valstybės autoritetu, perima liaudies komisarų tarybos pirmininko ir kompartijos vadovo pareigas. Labai įtemptai dirba ir, ištiktas trečio širdies smūgio, miršta.

L. raštai I laida, 20 tt., išleisti 1923–26; II Lenino instituto autorizuota laida, 30 tt., 1925–32; IV papildyta ir išvalyta laida, 40 tt., 1941–52. Pradedama leisti V laida. Lietuviškai L. veikalų pirmieji pasirūpino JAV lietuvių komunistai dar 1918. Nuo 1925 daug L. vertimų parūpino komunistinė Lietuvos darbininkų spaudos d-ja. Antrosios okupacijos metu lietuviškai išleisti visi L. raštai, 35 tt.

L., be abejo, buvo galinga ir sudėtinga asmenybė, ne tik veiklos žmogus, bet kartu ir mąstytojas, suprateęs filosofinės minties svarbą gyvenime ir tuo išsiskyręs iš kitų veiklos vyrų-revoliucininkų ar strategų. Net jo kritikai pripažįsta, kad jis tinkamai įvertino kai kurias jo laikais nepakankamai pripažintas filosofines tiesas, kaip pvz. minties reikšmė praktikai, gnoseologinio realizmo ar kategorinio pluralizmo teisumas. Gilaus ir išlavinto proto, tvirtos ir ryžtingos valios, jis pasižymėjo aukštomis intelektualinėmis ir valinėmis ypatybėmis. Tuo pačiu jis turi būti laikomas masinių čekos žudynių autoriumi ir vienu didžiųjų istorijos griovėjų. Visą savo gyvenimą aistringai paskyrė revoliuciniam sąjūdžiui, į kurį dar visai jaunas įsijungė. Žiūrėdamas į dorą tik revoliucijos žvilgiu, nesuprato jos reikšmės visuomeniniame bei valstybiniame gyvenime. Šios sritys jam buvo paprastas techninės organizacijos laukas. L. buvo inžinierius, kuris žmones, net savo partijos narius, vertino ir naudojo tik kaip statybinę medžiagą ar darbo įrankį. Tokiu inžinieriaus žvilgsniu jis žvelgė ir į valstybę, kurią, priešingai revoliucinei tradicijai, aukštai vertino kaip ypatingą veiklos įnagį.

Savo ateizmu buvo tos krypties rusų tradicijos pratęsėjas. Dievo mintis taip pat būtų buvusi nesuderinama su jo veiklos laisve inžinieriškai tvarkyti visuomenę. Ta prasme suprastinas Stalino pasakymas, kad L. ‚suamerikietinęs' rusą.

L e n i n i z m a s. Pagal Staliną, leninizmas oficialiai aptariamas kaip imperializmo ir proletariato diktatūros laikotarpio marksizmas. Šia aptartimi norėta pabrėžti L. ištikimybę Markso mintims nepaneigiant jo originalaus indėlio. Pats L. save laikė grynu marksistu ir gynė marksizmą nuo ‚revizionizmo', ypač kovojo prieš mėginimus atsieti marksistinę ūkio teoriją nuo materialistinės filosofijos. Tačiau marksizmas ir leninizmas skiriasi jau vien dėl to, kad jų kūrėjai gyveno ir veikė skirtingose visuomeninėse sąlygose. Marksas kūrė besiplėtojančio kapitalizmo poveikyje kylančio revoliucinio socializmo pradžioje, L. stovėjo revoliucinės partijos priešakyje ir veikė atsilikusiame Europos krašte, kur pradėjo reikštis ‚imperializmas'; Marksas utopinio socializmo ir hegelinės filosofijos poveikyje sukūrė daugeliu požiūrių naują visuomenės teoriją, L. išėjo laimėtoju rusų socialdemokratų partijos vidaus kovose ir 1917 tapo naujo tipo valstybės vadovu. L. sulydė Markso ir Engelso mintis į vieną revoliucinę teoriją ir ją pritaikė nelauktose sąlygose. L. iškėlė ir pabrėžė ideologijos sąvoką, kurią Marksas savo laiku kritikavo vokiečių pohegelinėje filosofijoje. Tai pagrindinis L. indėlis. Pagal L., ideologija yra ne tik laukas, kuriame įsisąmoninami visuomeniniai konfliktai, bet ir veiksmingas kovos ginklas kovojančios klasės rankose. Kadangi dialektika yra tikrovę valdančių dėsnių atspindys, sėkminga veikla gali būti tik ta, kuri šia dialektika vadovaujasi. Todėl ‚be revoliucinės teorijos nėra revoliucinio sąjūdžio'. Šis teiginys paaiškina L. aistringą kovą prieš II internacionalo ideologiją ir vad. ekonomistus, tikėjusius, kad socializmo bus pasiekta savaime istorinės būtinybės keliu. Tuo L. nutolo nuo Markso, pagal kurį taip pat proletarinė būsena gamina proletarinę sąmonę. Pagal L., revoliucinė ideologija nepriklauso vien tik nuo ūkinių interesų kovos, bet gaivalinga savaiminė eiga turi būti papildyta ir sąmonės pradu. Sąmonei skleisti reikia organizacijos, kurią L. laiko pagrindiniu kovos ginklu. Tik užtikrinus medžiaginę organizacijos vienybę, galima pasiekti tos visa nugalinčios jėgos, kuri glūdi idėjiniuose marksizmo praduose. Savaiminės eigos ir sąmonės santykis apsprendžia L. pažiūrą į partiją, kuri sutapdinama su proletariatu. Tuo būdu pabrėždamas ideologijos ir partiškumo reikalą, L. voliuntaristiškai nudažė sovietinį marksizmą, kuriame susilpnintas istorinio materializmo deterministinis pradas ir pabrėžta žmogaus valios reikšmė visuomenės vystymosi eigai, arba kitais žodžiais, sustiprintas ideologinio antstato vaidmuo medžiaginiam pamatui. Ateizmas ir prieštikybinis nusiteikimas L. yra ne materializmo ir antstato teorijos išvada, kaip Marksui, bet jo visos filosofijos pagrindinė prielaida. Užtenka įrodyti priešininko ryšius su religija, ir tuo ginčas baigtas. Nežiūrint, jog pats L. save laikė vieninteliu tikru marksistu, jis marksizmui įspaudė tipiškai rusiškų ir savo paties asmeninių bruožų, tuo jį atskyrė nuo Vakarų socialdemokratijos ir smarkiai pakeitė.

L. b i o g r a f i j o s: *N. Bucharin* 1924, *L. Trockij* 1925, *N. Krupskaja* 1926 (žmonos atsiminimai), *G. Vernadsky* 1931, *R. W. Fox* 1934, *D. Shub* 1949, *G. Walter* 1950 (su bibliografija); l e n i n i z m o klausimu: *J. Harper*, L. als Philosoph 1936; *G. Sorel*, L. 1946 (it.); *I. M. Bochenski*, Der sowjetrussische dialektische Materialismus 1950; *G. A. Wetter*, Der dialektische Materialismus ²1953; *H. Chambre*, Le marxisme en Union Soviétique 1955. *K.J.Čg.*

Leninabad, anksčiau Chodžent, sovietinės Tadžikijos mst. toj vietoj, kur Syr Darja išteka iš Ferganos slėnio; apie 70.000 gyv. (1954). Šilko ir daržovių bei vaisių kombinatai.

Leninakan, ligi 1920 Aleksandropol, sovietinės Armėnijos mst. arti Turkijos sienos, 1540 m nuo j.l., pakeliui iš Tbilisi į Erivanę ir Erzerumą; apie 105.000 gyv. (1956). Mieste veikia didelis tekstilės kombinatas; odos, drabužių, maisto dalykų pramonė. L. yra svarbioje strateginėje vietoje: jis buvo įkurtas 1837 kaip pasienio karo tvirtovė, kurios fortai tebėra išlikę apie 100 m aukščiau miesto. Prie L. buvo kelerios kautynės su turkais.

Leningradas bolševikų po Lenino (žr.) mirties 1924 Petrogradui (1914–24), anksčiau St. Peterburgui duotas vardas. Žr. Petrapilis.

Leninogorsk, ligi 1940 Ridder, azijinės Rusijos mst. r. Kazakstane, Altajaus kalnuose, prie Ulbos (Irtišo intako) upės; apie 100.000 gyv. (1955). Žymus kasyklų centras ir metalurginės pramonės mst., geležinkeliu sujungtas su Barnaulo–Semipalatinsko geležinkelio linija. Iškasama:

švinas, cinkas, sidabras, auksas, varis. Kasyklose daugumas darbininkų yra tremtiniai, kurių tarpe nemaža ir lietuvių, atgabentų 1941 ir 1947.

Lenino viršūnė, rus. Pik Lenina, aukščiausias Transalajaus gūbrio kalnas, š. Pamire; 7127 m. Ligi 1928 buvo laikomas aukščiausiu visos Rusijos kalnu, bet tais metais jį pirmą kartą užkopus vok. alpinistams ir tiksliai nustačius jo aukštį, pasirodė, kad už jį aukštesnė yra Stalino viršūnė (žr.).

Leninsk, anksčiau Kolčugino, p. Sibiro mst. Kuznecko baseine; per 100.000 gyv. (1955). L. yra didelis akmens anglies kasyklų centras, išaugęs ypač po II pas. karo. Kasyklose dirba daugiausia tremtiniai.

Lenkauskis Edvardas (1902 Skaudalių vsd., Salantų vls., Kretingos aps. — 1941 Sibire), visuomenės veikėjas, žurnalistas. Mokėsi Salantų pradžios mokykloje, baigė Skuodo vidurinę mokyklą ir Tumėno suaugusiųjų gimn. Kaune. VDU studijavo teisę. Vienas iš žemaičių stud. korporacijos Samogitia steigėjų. Savanoris kūrėjas, dalyvavęs Klaipėdos krašto atvadavime. Tarnavo susisiekimo ministerijoje, buvo valstybės kontrolės revizorius, tautininkų sgos vyr. valdybos reikalų vedėjas. Kaip visuomenininkas daugiausia veikė jaunalietuviuose: ilgametis centro valdybos (nuo 1935 vyr. vadovybės) narys, Jaunosios Kartos red. 1932–34. 1941 VI bolševikų drauge su šeima suimtas ir ištremtas į Sibirą. Mirė traukinyje, nepasiekęs trėmimo vietos. *J.Ppl.*

Lenkės durpynas Darbėnų vls., Kretingos aps., 65 ha, 1,4 m gylio. Sudurpėjimas geras. Pelkė 110 ha, tarpinio tipo.

Lenkevičius (Lenkiewicz) 1. Gabrielius (1722 III 15 Lietuvoje — 1798 XI 10 Oršoje) jėzuitas (nuo 1745). 1773 jėzuitų panaikinimo metais jis buvo Polocko kolegijos rektoriaus Stanislovo Černievičiaus (žr.) padėjėjas; šiam pastarajam tapus provinciolu ir 1782 generaliniu Gudijoje išlikusių jėzuitų vikaru, L. buvo Polocko kolegijos rektorius, o vėliau provinciolas. 1785 IX 27 generalinė jėzuitų kongregacija, susirinkusi Polocke, išrinko jį, buvusio jėzuito, vysk. Jono Benislawskio (žr.) rūpesčiu, pop. Pijaus VI 1783 žodiškai iš naujo patvirtinto jėzuitų likučio generaliniu vikaru. L. esant generaliniu vikaru, iš naujo pradėjo rinktis į Rusiją buvę jėzuitai prašydamiesi priimami į draugiją, suklestėjo 1780 Polocke įkurtas naujokynas. 1793 pirmą kartą po jėzuitų panaikinimo, prašomas Parmos hercogo Ferdinando, L. išsiuntė tris jėzuitus įkurti novicijato Colerno miestely. Tai buvo pradžia jėzuitų atsikūrimo už Rusijos ribų.

G. Lenkevičius

St. Zalenski, I Gesuiti della Russia Bianca 1888 (yra iš lenkų k. ir prc. vertimas). *A.Lm.*

2. (Lenkiewicz) Tadas (1804 Žemaitijoje — 1867 Londone) mokytojas, 1831 sukilimo dalyvis. Mokėsi Kražiuose, vėliau buvo Kaune mokytoju. 1830 įsijungė į sukilėlių tarpą ir išvyko į Žemaitiją. Susidarius sukilėlių kariuomenei, buvo 6 šaulių pulke ir ten pakeltas į leitenantus. Su Gelgaudo būriais pasitraukė į Prūsus, vėliau emigravo į Londoną, kur veikė emigrantų būrelyje.

Lenkija, Rzeczpospolita Polska, vidurinės Europos respublika tarp Baltijos jūros, Sudetų ir Karpatų kalnų; 311.730 km² (iš šio ploto 102.663 km² yra ligi 1944 buvusi Vokietijos teritorija), 27.680.000 gyv. (1956). 1939 L. buvo 389.685 km² ploto (su okupuotu Vilniaus-Seinų kraštu ir V. Ukraina) su 35.339.000 gyv., iš kurių 21 mil. buvo lenkai arba sulenkėję kitataučiai. Po II pas. karo L. turėjo atiduoti 180.618 km² plotą, o gavo (L.–Sov. Rusijos 1945 sutartimis) iš rusų okupuotos r. Vokietijos 102.663 km². Tuo būdu pokarinė L. yra 77.955 km² mažesnė už prieškarinę.

Žemės paviršius. Viršutiniai žemės sluoksniai suformuoti dviejų veiksnių: iš šiaurės slinkusių ledynų ir (p. dalyje) Karpatų kalnų raukšlėjimosi. Visa š. ir vidurinė L. teritorija buvo apdengta ledynų sąnašų. Skersai ją nuo p. Lietuvos ligi š. Vokietijos tęsiasi vad. Baltijos aukštumų juosta — galinių morenų ruožas su daugybe ežerų ir kalvotu žemėvaizdžiu. Nuo jo į pietus ligi prieškarpačių išplitusi didžiulė žema lyguma, sudaranti Vyslos, Bugo, Vartos ir kt. žymiųjų upių pagrindines baseinų dalis. Nuo šios lygumos į pietus iškyla seniausios kilmės Lysa Góra aukštumos (ligi 611 m aukščio), Aukštutinės Silezijos nežymus plokščiakalnis (apie 300 m aukščio), Mažosios L. plokščiakalnis, skiriąs Sileziją nuo priekarpačių (Krokuvos–Čenstakavo kalkakmeninė iškilioji plokštuma) ir iškilęs ligi 500 m, jos tęsinys į

rytus — Sandomiro plokščiakalnis, žinomas savo liosinių dirvožemių derlingumu; nuo jos į šiaurę taip pat derlingos Liublino aukštumos. P. pakraštį apima derlingos pakarpačių aukštumos ir Karpatai su aukščiausia jų dalimi Aukštaisiais Tatrais, kurių iškiliausia viršūnė Gerlachówka (2664 m) yra anapus sienos, Slovakijoje. Nuo Karpatų į š.v. yra Sudetai, su jų aukščiausia viršūne Snieszka (1423 m). Volinijos–Podolės aukštumos ir Pripetės pelkynai atiteko Sov. Rusijai.

L. yra turtinga mineralinių žaliavų, kurios koncentruojasi Silezijoje ir pakarpačiuose. Jos akmens anglies ištekliai siekia 130.000.000.000 t; švino ji turi daugiau nekaip visa likusioji Europa, o cinko ir geležies rūdos yra žymūs kiekiai. Pakarpačiuose gaunama naftos ir degančių dujų. Prie Veličkos (Wieliczka) (į p. nuo Krokuvos) yra didžiausios Europoje valgomosios druskos kasyklos.

K l i m a t a s. L. yra pereinamojoj iš jūrinio į žemyninį klimato juostoj. Ji yra atvira dominuojantiems drėgmę atnešantiems vakarų vėjams ciklonams ir žiemos metu šaltiesiems iš rytų įsiveržiantiems anticiklonams. Vidurkinė metų temp. yra žemesnė einant iš vakarų į rytus: Poznanėj 8,1°C, Krokuvoj 7,9°C, Liubline 7,4°C, bet vidurkinės temp. sezoniniai svyravimai ta linkme didėja: Poznanėj 20,1°, Krokuvoj 22,1°, Liubline 24°C. Žiemą temperatūra žemiau 0° išsilaiko nemažiau kaip 2 mėn. vakaruose ir bent 3 mėn. rytuose. Atmosferos drėgmenų daugiausia (ligi 1500 mm) iškrinta Karpatų pakraščiuose, o mažiausia (ligi 500 mm) žemumose. Aukštesnėse vietose jų esti 700–800 mm. Vasarą didesnis saulėtumas ir daugiau iškrinta drėgmenų nekaip žiemą. Dangus per metus esti apsiniaukęs vidutiniškai 6,5 iš 10 taškų. Oderis (Odra) esti užšalęs vidurkiškai 80 d., o Vysla 80–100 d. Didžiau-

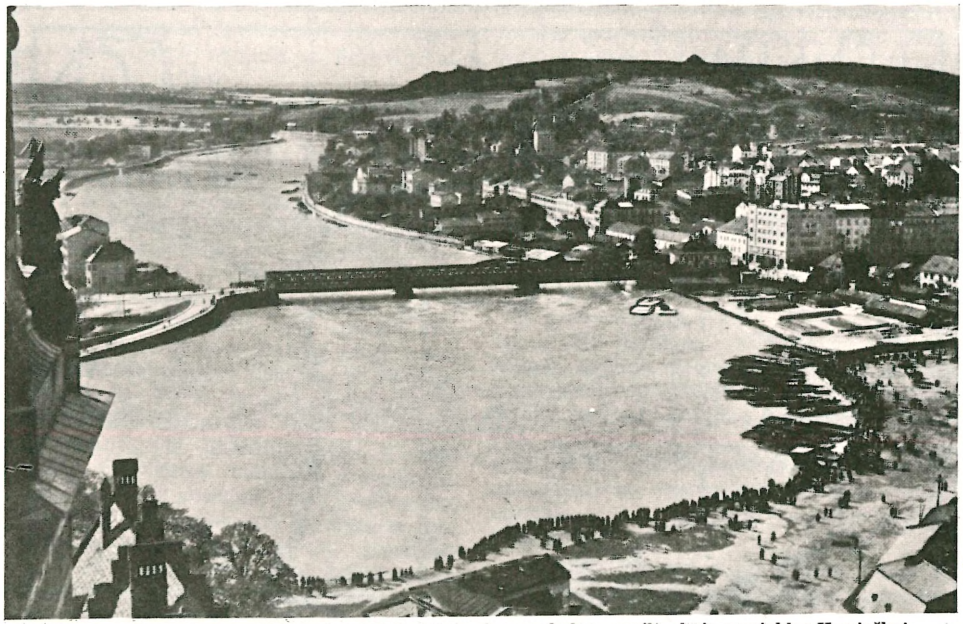

Vysla prie Krokuvos. Tolumoje matyti kūgio formos kalva, supilta kaip paminklas Kosciuškai

sios upės: Vysla (1068 km ilgio, baseinas apie 200.000 km²), su intakais Dunajecu, Visloka, Sanu, V. Bugu, Nida, Pilica ir Bzura; Oderis (907 km) su intakais Varta ir Notece (Noteć). Didžiausi ežerai Spirdingas (Sniardwy) ir Mauras (Mamry) Prūsų Mozūruose. Tatruose išgarsėję gražumu du maži ež. Morskie Oko, prie kurių yra žymiausias Lenkijos kalnų kurortas Zakopanė.

Augalai yra vidur. Europos srities; miškuõse vyrauja (70%) spygliuočiai, ypačiai pušys. Didžiausi miškai yra Bieloviežos, Augustavo, Romintos — visi etnografinėje Lietuvoje ar jos pasieny. Karpatų miškuose dar sutinkamas lokys, o Bieloviežos girioje yra išlikusių stumbrų.

Gyventojai. Prieškarinė L. turėjo užgrobusi daug svetimųjų žemių, ir dėl to jos gyventojų tautinė sudėtis buvo labai įvairi; kas trečias gyventojas buvo nelenkas: ukrainietis (6 mil.), žydas (3,3 mil.), gudas (1 mil.), vokietis (1 mil.), lietuvis (300.000) ir kt. Dabartinės L. administracijai išvarius iš užimtų Vokietijos žemių vokiečius, netekus v. Ukrainos, v. Gudijos ir lietuviškojo Vilniaus krašto, o žydus vokiečiams iššudžius, jos gyventojų tautinė sudėtis pasidarė labai vienalytė: lenkų yra apie 96%, o kiti — vokiečiai, lietuviai (kurie sudaro absoliutinę daugumą Seinų krašte ir apie Vižainį), žydai ir kt. Religiniu atžvilgiu apie 97% yra kat.

Antropologiškai lenkai gana mišrūs. Šiauriečiai sutinkami prie Lietuvos, R. Prūsų ir vad. Dancigo koridoriuje. Šiaip lenkai daugiausia dinarinės ir alpinų rasės atstovai. Lenkų ūgis 165–6 cm, aukštesni tik Pamario, Poznanės ir š. L., būtent prie Lietuvos (sulenkinti lietuviai!); žemiausi sutinkami Ukrainos pakraščiu. Galvos indeksas 80–81 š. ir v. L., o Galicijoj ir Gudijos pakraščiu iki 85. Daugiausia lenkų antropologinių tyrinėjimų davė J. Talko-Hryncewicz.

Švietimas: 8 univ. ir 76 kitos aukštosios m-los su 143.300 stud. (1955), iš kurių 1 kat. univ. Liubline su 1815 stud. Liubline veikia 1944 įk. ir valstybinis univ. Krokuvos univ., įkurtas 1364, yra vienas iš seniausiųjų Europoje (tarp jo stud. buvo ir M. Kopernikas). Jauniausias yra Lodzės (Lódz) univ., įkurtas 1945. Gimnazijų yra 150 (41.900 mokinių), mokytojų seminarijų 149 (44.000), amatų m-lų 2236 (455.000), progimnazijų 792 (195.000), specialinių m-lų 288 (30.000) ir pradžios m-lų 23.103 (3.202.000 mokinių). Privalomas mokslas ligi 15 metų amžiaus, visose mokyklose privalomas dalykas yra rusų k.

Priverstinis gyv. judėjimas 1939 – 45. 1939–41 apie 1,5 mil. lenkų buvo ištremta iš r. L. į Sibiro ir kt. koncentracijos stovyklas. Iš jų 1942 buvo suorganizuota gen. Anderso armija (lenkų korpas). Apie 2 mil. lenkų 1939–40 buvo ‚repatrijuota' iš tų sričių, kurios formaliai buvo prijungtos prie Vokietijos. Per 3 mil. lenkų buvo išsiųsta į Vokietiją darbams ir keli tūkstančiai inteligentų, daugiausia kunigų, patalpinta koncentracijos stovyklose. 1945–49 iš L. į Sov. Rusiją buvo išsiųsta per 518.000 ukrainiečių, gudų ir lietuvių. 1945–49 iš Sov. Rusijai atitekusios teritorijos buvo repatrijuota į L. 1.503.800 žmonių, iš 10.768.000 ten gyvenusių 1939. Jie buvo apgyvendinti iš Vokietijos užimtose žemėse, iš kurių 1945–49 buvo išvaryta arba patys pabėgo apie 7.900.000 vokiečių. 1939 ten buvo iš viso apie 8.300.000 gyv. Lenkų repatriacija iš Sov. Rusijos tebevyko ir po 1949. Žymesni lenkų ir lietuvių (dedančiųsi lenkais) skaičiai atvyko į Lenkiją 1956–57.

Lenkai užsieniuose. L. yra viena iš labiausiai pasisklaidžiusių Europos tautų, davusių daug imigrantų (per 99% iš jų darbininkai) įvairiems pasaulio kraštams. Prieš II pas. karą apie 1.012.000 lenkų gyveno r. Vokietijoj (pagal 1945 lenkų statistiką), 792.471 Sov. Rusijoj, apie 3000 Lietuvoje (ir apie 50.000 sulenkėjusių lietuvių, užsirašančių lenkais), 50.000 Latvijoj, 60.000 Rumunijoj (iš jų per 30.000 Bukovinoj), apie 100.000 Čekoslovakijoj, 70.000 Argentinoj, 300.000 Brazilijoj, 18.000 Paragvajuj, 180.000 Kanadoj. JAV lenkų kilmės esama apie 5 mil. žmonių, nors 1940 gyv. surašymo statistika tikrų lenkų (su gimtąja lenkų k.) rodo buvus 2.416.320. Šis skaičius žymiai padidėjo po II pas. karo naujais ateiviais. Didžiausia jų grupė, per 500.000, yra Čikagoje; toliau eina: Detroitas su 200.000, Buffalo, Clevelandas ir Milwaukee po 100.000, Naujorkas, Pitsburgas ir Filadelfija po 50.000. Apie 20% lenkų čia verčiasi žemės ūkiu, daugiausia Mičigane, Wisconsine, Missouryje, Š. ir P. Dakotoje, Texase, New Jersey. Čia jie turi apie 800 kat. parapijų su 600 pradžios mokyklų ir 20 gimnazijų, leidžia 96 periodinius leidinius (9 dienraščius). Iš V. Europos kraštų didžiausia lenkų kolonija yra D. Britanijoj, po II pas. karo padidėjusi apie 100.000 buv. lenkų korpuso karių su jų šeimomis. Londone jie turi universitetinio lygio kolegiją, tyrinėjimų centrą, Sikorskio vardo istorinį institutą, egzilinę vyriausybę ir įvairių kultūrinių bei profesinių organizacijų. Reikšminga yra ir Prancūzijoj lenkų grupė su centru Paryžiuje, leidžianti pirmaujantį kultūros-politikos žurnalą Kultura.

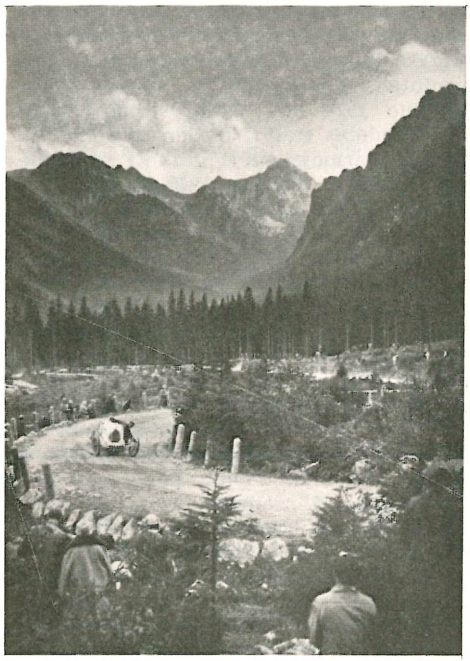

Tatrų kalnai netoli Zakopanės

Miestų augimas (gyv. skaičius tūkstančiais):

Miestas	1880	1939	1946	1956
Varšuva	383	1289	470	965
Lodzė	48	672	407	670
Krokuva	66	259	299	330
Poznanė	65	272	268	320
Breslavas (Wroclaw)	268	621	171	290
Dancigas (Gdańsk)	102	258	118	193
Štetinas (Szczecin)	92	268	73	178
Katovicai	13	134	128	141
Brombergas (Bydgoszcz)	34	141	135	160
Liublinas	33	122	99	116
Gdynia	—	120	78	105

Lenkijoj yra (1956) dar 10 kitų miestų, turinčių po daugiau kaip 100.000 gyv., iš kurių žymiausi: Chorzówas 143.000, Zab-

Lenkija

rzė (Hindenburg) 134.000, Gliwicai (Gleiwitz) 129.000, Čenstakavas (Częstochowa) 112.000. Pažymėtini nauji miestai: Gdynia, vienintelis prieškarinės L. uostas, sukurtas nuo 1924 buv. žvejų kaimo vietoje, 1937 pradėtas statyti modernus sunkiosios metalų (pirmoje eilėje ginklų) pramonės mst. Stalowa Wola ir 1949–55 pastatytas į r. nuo Krokuvos (nuo 1951 jos priemiestis) Vyslos kair. krante, geležies rūdos tirpyklų, plieno liejyklų ir mašinų gamybos mst. Nowa Huta (apie 100.000 gyv.).

Ūkinis gyvenimas. Prieškarinė L. buvo daugiau žemės ūkio nekaip pramonės kraštas: 1918 žemės ūkiu vertėsi 70% ir 1938 — 65% visų gyv. Tačiau po II pas. karo užėmus iš Vokietijos didelius pramonės miestus Silezijoj ir komunistinei vyriausybei kuriant žemės ūkio kolektyvizaciją, prasidėjo žmonių persimetimas iš žemdirbystės į pramonę, kurioj jau 1955 dirbo 5.860.000 darb. (1938 — 2.730.000). Žemės ūkiu verčiasi (1950) apie 45% visų gyv. Dirbama žemė drauge su pievomis sudaro 68% viso ploto, miškai apima 22% ir nenaudojami plotai (su vandenimis) 10%. Ledyninės kilmės šilainiuose dirvožemiuose (vidur. ir š. L.) pagrindinės kultūros yra rugiai ir bulvės, o p. L. derlingesniuose tamsiai rudos spalvos (rendzinų) dirvožemiuose vyrauja kviečiai ir cukriniai runkeliai.

Svarbiausių žemės ūkio kultūrų produkcija 1955 ir vidurkinė 1934–38 produkcija 1945 valstybės sienose (skliausteliuose): kviečių 2.001.000 tonų (2.210.000), rugių 5.843.700 t (7.970.000), miežių 1.085.000 t (1.690.000), avižų 2.073.000 t (3.430.000), bulvių 35.661.000 t (37.110.000) ir cukrinių runkelių 6.995.000 t (4.750.000). Kolektyvizuojant žemės ūkį Sov. Rusijos pavyzdžiu, jo produkcija tiek krito, kad 1952 buvo įvestas maisto normavimas kortelėmis. Dėl duonos trūkumo buvo importuojama duoninių javų iš JAV, Danijos ir kt. kraštų. Naminių gyvulių buvo (1945 valstybės sienose) tūkstančiais:

	1938	1946	1950	1955
Arklių	3100	1730	2797	2649
Karvių	9900	3910	7164	7686
Kiaulių	9700	2674	9144	9788
Avių	1900	727	2194	4170

Nacionalizavus žemę, pramonę ir prekybą pavyko pakelti kai kurių pramonių kultūrą, pvz. cukrinių runkelių produkciją, bet labai nukentėjo arklių ūkis (traktorių įvedimas), pieno produkcija, o kiaušinių eksportas sudaro tik apie 9% prieškarinio eksporto. 1950 buvo 2200 kolchozų ir 156 mašinų traktorių stotys su 18.000 traktorių. Žemės ūkis pradėjo atsigauti po 1956 rudens politinių permainų, panaikinus priverstinį stojimą į kolchozus. L. yra daugiausia smulkių ūkininkų - mažažemių kraštas. Dvarų buvo daugiausia r. ir v. pakraščiuose. 1949 buvo 1.902.000 smulkūs ūkiai ligi 5 ha ir tik 200.000 ūkių, turinčių daugiau kaip po 5 ha žemės. Skurdžiausias prieškarinės L. gyventojų sluoksnis, apie 8 mil. žmonių, buvo mažažemiai, kurie negalėjo net pakankamai išsimaitinti. Tačiau turtingoji miesčionija, kurios žymią dalį sudarė valdininkai ir karininkai, gyveno prabangiai. Žemės reforma pradėta 1920, bet tapo modifikuota 1925. Ligi 1938 buvo bežemiams ir mažažemiams išdalinta per 3.200.000 ha žemės, padidinant arba sudarant naujų 734.100 ūkių.

Kaimo vaizdas Siedlce krašte

Pramonė. Jau prieš II pas. karą buvo prasidėjęs gana aktyvus krašto pramonėjimas (kūrimas didžiulio naujo pramonės centro ‚COP' Sandomiro srityje pradedant Stalowa Wola, Gdynios pastatymas), kurį sukėlė darbo jėgos perteklius ir nacionalistinės Vokietijos ruošimasis karui. Nuo 1945 pramonės ugdymas skatinamas efektyviomis priemonėmis: priverstiniu darbu nuo 16 (nuo 1951 — 15) ligi 21 metų amžiaus miestų atstatyme, fabrikų statyboje, kasyklose, kelių tiesime ir kt., maisto kortelių atitinkamu paskirstymu, favorizuojant pramonėj dirbančius, ir priverstinio darbo stovyklų sistema, kurios vergai daugiausia skiriami į kasyklas. Akmens anglies 1955 iškasta 94.476.000 t (1938 — 38.100.000), kurios daugiausia pa-

ima Sov. Rusija (mokėdama žemiau savikainos) ir Švedija. Rudosios anglies (lignito) 5.000.000 t ir kokso produkuota 10.036.000 t (1938 — 2.328.000), plieno pagaminta 4.426.000 t (1938 — 1.441.000), cukraus 980.000 t (1938 — 562.000), geležies rūdos (32–34% geležingumo) iškasta 2.800.000 t (1938 — 544.000).

Tekstilės pramonė L. išaugo XIX a.; ji turėjo labai plačią rinką visoje Rusijos imperijoje. Lodzė pasidarė didžiausias Europos kontinente tekstilės pramonės centras, kuris po dviejų karų nenustojo savo reikšmės. Jame gaminami medvilnės ir vilnos audiniai. Balstogėje išaugo vilnonių kilimų, baltinių ir moterų drabužių medžiagų pramonė; Bielskas pasidarė aukščiausios kokybės (šukuotos vilnos) austų medžiagų, Zyrardówas, Čenstakavas ir Krokuva — lininių audeklų, Varšuva — lininių audeklų, baltinių ir trikotažo (mezginių) pramonės centrai. Medvilninių audinių 1955 pagaminta 114.000 t (1938 — 51.500), vilnonių 51.400 (1938 — 20.900). Elektros energijos pagaminta 17.751.000.000 kWh 1955 (1938 —3.977.000.000 kWh).

P r e k y b a i r s u s i s i e k i m a s. Užsieninė L. prekyba daugiausia priklauso nuo Sov. Rusijos, su kuria ją riša padiktuotos ‚sutartys'. Už teikiamas mašinas ir techninę pagalbą L. turėjo atsilyginti akmens anglimi, tekstilės medžiagomis ir kt. gėrybėmis, kurios buvo rusų įkainotos labai žema kaina. Gomulkai 1957 pasisekė išsiderėti palankesnes sąlygas. Finansinė L. integracija su Sov. Rusijos ir jos kitų satelitų sistema buvo užbaigta 1950 X 28 jos valiutos reforma prilyginant zlotą rubliui. 1954 užsienio prekybos apyvarta buvo 1.770.000.000 dol., iš kur 1.220.000.000 dol. su komunistiniais kraštais.

Svarbiausiųjų eksporto dalykų kiekiai tūkstančiais tonų:

Eksporto dalykas	1937	1950
Akmens anglis	11.004	26.514
Medis	1.696	748
Metalai	391	336
Cukrus	52	231
Augalų produktai	631	236
Chemikalai	220	118
Susisiekimo priemonės	0,7	111
Stiklas, keramika	10	42
Audiniai	41	23
Popierius	14	20
Mašinos	4	15
Iš viso	14.997	34.879

Svarbiausių importo dalykų kiekiai tūkstančiais tonų:

Importo dalykas	1937	1950
Mineralai	2050	3146
Chemikalai ir pn.	256	1072
Javai, miltai ir pn.	209	425
Metalai	725	337
Tekstilės žaliava	146	152
Mašinos	23	85
Popierius ir pn.	56	75
Susisiekimo priemonės	10	71
Guma	8	20
Iš viso	3685	5827

Nepriklausomoji L. paveldėjo tris sistemas k e l i ų, iš kurių geriausiai sutvarkyta buvo vokiškoji, o daugiausia atsilikusi rusiškoji. Susisiekimo sunaikinimai II pas. karo metu buvo milžiniški: geležinkelių bėgių sunaikinta apie 40%, tiltų 70%, keleivinių vagonų 92%, lokomotyvų 42%, prekinių vagonų 96%, 100% motorizuotų priemonių (autobusų ir kt.), vidaus vandens kelių susisiekimo ir transporto priemonių (baržų, keleivinių laivų) 80%.

Dėl to 1945–52 buvo labai stengiamasi sutaisyti ir patobulinti susisiekimo kelius ir priemones. Užėmus didelius r. Vokietijos plotus su geru sausumos ir vandens kelių tinklu, o netekus atsilikusių r. teritorijų, pokarinės L. susisiekimas yra geresnis nekaip buvo 1939.

KELIŲ ILGIAI KM:

Kelio rūšys	1924	1937	1947
Geležinkeliai	16.652	18.102	20.949
Siaurieji glž.	3.500	2.250	2.549
Upės ir kanalai	3.070	5.120	4.979
Plentai	27.330	60.788	96.605

Prekybinis laivynas tolydžio plečiamas; vien tik 1955 pastatyta 110.300 t krūvio talpos laivų; 1955 prekybinis laivynas susidėjo iš apie 150 laivų, apie 300.000 b.r.t. bendros talpos.

V a l s t y b i n ė s a n t v a r k a. Nuo 1945 L. yra valdoma komunistų partijos, kurią į valdžią įstatė Sov. Rusija. Formaliai valstybinė santvarka panaši į demokratinę, nes komunistai savo diktatūrai panaudoja demokratines institucijas, pvz. parlamentą (tačiau renkamą ne laisvu būdu), bet iš tikrųjų yra komunistinė diktatūra, kuri yra žymiai švelnesnė nekaip Sov. Rusijoj. Pagal priimtą 1952 konstituciją vyriausias organas yra seimas, renkamas su-

Ūkininko šeima tautiniais drabužiais Łowicz aps., Varšuvos krašte

kakusių 18 metų amžiaus piliečių. Seimas išrenka 15 narių valstybės tarybą (jos pirm. atstoja prezidentą) ir ministrų tarybą. Tautinę vėliavą sudaro dvi gulsčios baltos ir raudonos spalvos juostos. Valstybės ženklas — baltas erelis be karališkojo vainiko. Tautos himnas paliktas tradicinis Jeszcze Polska nie zginęło. Sostinė Varšuva (Warszawa).

Apie lietuvių kolonijas L. miestuose, kaip Krokuvoj, Lomžoj, Varšuvoj, žr. tuos miestus.

R. Fleszarowa, Polska, Informator Geograficzny 1951; *R. P. Rochlin,* Die Wirtschaft Polens 1953; *P. H. Seraphim,* Ost-Deutschland und das heutige Polen 1953; *F. Zweig,* Poland between Two Wars 1944; *V. Gustainis,* Lenkai ir Lenkija 1937.

A.B.

L. i s t o r i j a. Valstybės įkūrimas ir pirmieji Piastai (ligi 1238). Vakarų slavų kiltys, iš kurių ilgainiui susidarė lenkų tauta, dar priešistoriniais laikais, gyveno išilgai Vyslos ir Oderio upių, tarp Baltijos jūros ir Karpatų kalnų. Apie lenkų valstybės kūrimąsi IX a. antroj pusėj ir X a. pradžioje išliko tik legendinių žinių, pagal kurias politinis lenkų vienijimas koncentravosi apie Krokuvą, kaip Mažosios L., ir Gniezną, kaip Didžiosios L., centrus. Vokiečiams jau nukariavus daugelį vakarinių slavų sričių į r. nuo Elbės ir Saalės upių, lenkai, nenorėdami susilaukti panašaus likimo, ėmė vienytis ir įkūrė bei išplėtė savo nepriklausomą valstybę, valdomą energingų Piastų dinastijos kunigaikščių, kilusių iš Didžiosios L.

Valstybės kūrimas vyko dar prie pirmųjų IX a. legendinių Gniezno kunigaikščių Piastų; rašytinės žinios prasideda tik nuo 963, kai pirmasis istorinis Didžiosios L. kng. Mieškas I (Mieszko I, Mieczysław, 963–992), sujungęs savo valstybėje vakarų slavų kiltis išilgai Oderio ir Vyslos, taip pat prijungęs Mažosios L. sritis, prieš tai buvusias Čekijos kunigaikščių valdžioj, pasipriešino vokiečių veržimuisi į slavų gyvenamas žemes. Vedęs čekų kunigaikštytę Dobravą, Mieškas su lenkais 966 priėmė krikščionybę (katalikybę) iš čekų, o jo žmonos kapelionas Jordanas, čekų vienuolis, pasidarė pirmasis Poznanės vysk.

Lenkų valstybės ir naujai įkurtos Poznanės vyskupijos santykiai su Vokietijos imperatoriais pasidarė pagrindinė pirmųjų Piastų problema. Mieškas I buvo priverstas mokėti vokiečiams duoklę nuo dalies savo vakarinių žemių ir tuo būdu pripažinti Vokietijos imperatoriaus viršenybę bent į tas sritis. Bet jis bandė išlaikyti Poznanės vyskupiją nepriklausomą nuo vokiečių Magdeburgo arkivyskupo, kuris kišosi ir į Čekijos bažnyčią, iš kur krikščionybė atėjo į L. L. bažnyčios administracinė nepriklausomybė nuo Vokietijos buvo pasiekta Mieško sūnaus Boleslovo I Drąsiojo (Bolesław Chrobry; 992–1025), narsiai kariavusio su vokiečiais ir išplėtusio savo valstybę į plačią karalystę, užėmusią Pamarį, Sileziją, Lusatiją, Moraviją ir dalį rytų slavų žemių. Pop. Silvestrui II pritarianť, L. buvo įkurta savarankiška Gniezno arkivyskupija. 1000 į Gniezną pas Boleslovą I atvykęs imp. Ottonas III pripažino L. bažnyčios administracinį atskyrimą nuo Magdeburgo arkivyskupijos, o Boleslovas pažadėjo bendradarbiauti su imperatoriumi. Vėlesnis imp. Henrikas II bandė Boleslovą priversti pripažinti imperatoriaus viršenybę, bet Boleslovas, popiežiui pritariant, 1025 buvo Gniezno arkivyskupo vainikuotas L. karaliumi. Taip Boleslovas pasidarė pirmasis Lenkijos karalius ir pilnai pasiekė L. politinę ir bažnytinę nepriklausomybę nuo Vokietijos imperijos.

Po Boleslovo I mirties L. vėl ėmė silpnėti, valdoma Mieško II (1026–34), kada nuo Lenkijos atskilo Silezija, Pamarys (Pomeranija), Mozūrai (Mazovija) ir kt. sritys, o pati L. buvo nuolat kaimynų puldinėjama. Po Mieško II mirties prasidėjus vidaus suirutei, L. atrodė politiškai subyrėsianti, bet Kazimieras I Atstatytojas (Kazimierz Odnowiciel; 1040–58) sugebėjo vėl įvesti tvarką, atgauti Mozūrus ir Sileziją, sustiprinti savo valdžią per savo į-

vestus centrinius ir provincijų urėdus. Kazimiero I sūnus Boleslovas II Narsusis (Bolesław Smiały; 1058–80), palaikydamas pop. Grigalių VII jo kovose su imp. Henriku IV, vėl pasiekė karaliaus karūnos 1076 ir buvo tiek galingas, jog kišosi į kaimyninės Vengrijos, Čekijos ir Kijevo Rusios reikalus; po jo mirties prasidėjusį L. smukimą ir skilimą sustabdė kng. Boleslovas III Kreivaburnis (Bolesław Krzywousty; 1102–38) sėkmingai L. gynęs nuo vokiečių veržimosi į rytus.

V a l s t y b ė s s u s k i l i m o l a i k o t a r p i s (1138–1305). L. padėtis žymiai pasunkėjo, kai Boleslovas III 1138 L. padalijo tarp savo sūnų ir testamentu nustatė sosto paveldėjimo tvarką, norėdamas užkirsti kelią savitarpio kovoms tarp savo sūnų ir jų įpėdinių. Savo testamentu jis sukūrė valstybės pakraščiuose Silezijos, Mazovijos, Vakarinės Didžiosios Lenkijos ir Rytinės Mažosios Lenkijos (su Sandomiru) paveldimas k-tijas, valdomas jo sūnų ir po jų būsimųjų įpėdinių, o centrinės L. žemės nuo Krokuvos ligi Pamario turėjo būti valdomos amžiumi vyriausio Piastų šeimos nario, kuris, nors ir neturėdamas karaliaus titulo, turėjo būti laikomas vyriausiu visos L. kunigaikščiu (dux totius Poloniae).

Nuo 1138 padalijimo ir Boleslovo III mirties Piastų dinastija suskilo į kelias linijas, ir prasidėjo feodalinis valstybės suskilimo laikotarpis, trukęs daugiau negu 150 metų. L. iš pradžių suskilo į 4, vėliau į 8 pagrindinių Piastų šeimos linijų valdomas k-tijas, kurios savo keliu susiskaldė į eilę dar smulkesnių k-tijų, tarpusavyje nuolat kovojančių. Kartu ėjo nuolatinės varžybos tarp Piastų šeimos narių dėl vyriausio titulinio Krokuvos kng. sosto. Į tas kovas ėmė kištis imperatorius su kitais Vokietijos kunigaikščiais, taip pat kitos kaimyninės valstybės, bandydamos pasinaudoti beveik visišku centrinės valdžios išnykimu. Nors vienam ar kitam Piastui ir pavykdavo kuriam laikui užimti Krokuvos sostą (vienas jų, Peremišlis II (Przemysł II) 1295 buvo net vainikuotas L. karaliumi), bet Krokuvos kng. vyriausios valdžios paprastai nepripažindavo kiti kunigaikščiai. Nuo L. visai atskilo Pamarys su Štetinu, taip pat ir Silezija, kuri pateko vokiečių įtakon ir masinės vokiečių imigracijos dėka buvo palaipsniui suvokietinta.

Nuo XIII a. pradžios L. padėtį silpnino

Vavelio katedros Šv. Leonardo kripta (XII a.) su Lenkijos–Lietuvos karalių karstais

dar ir kiti jai nepalankūs įvykiai. Mozūrų kng. Konradas (žr.), nebegalėdamas apsiginti nuo prūsų puolimų, 1226–30 pakvietė į Pavyslį Vokiečių ordiną, kuris, įsigalėjęs Vyslos žemupyje ir nukariavęs prūsus, pasidarė pavojingai agresyvus L. kaimynas. 1308 Ordinas užėmė rytinį Pamarį su Vyslos žiotimis ir atkirto L. nuo Baltijos jūros. Jau XII a. ir ypačiai nuo XIII a. pradžios L. nemaža kentėjo nuo jotvingių ir lietuvių puldinėjimų. XIII a. pabaigoje lietuviai pasiekdavo net ir tolimąją Krokuvą. Apie XIII a. vidurį L. smarkiai nusiaubė totoriai. Batu (žr.) vadovaujamos totorių gaujos, žygiuodamos per Lenkiją, ir viską naikindamos, sudegino Sandomirą bei Krokuvą ir 1241 ties Liegnitzu sumušė Silezijos kunigaikščius. Kitas totorių užpuolimas 1259 vėl sunaikino L. dalį. Totoriai pasidarė pavojingi L. kaimynai, pavergę rusų gyvenamąsias sritis. Sunaikintos L. kunigaikščiai, norėdami atkurti kraštą, ėmė kviestis kolonistų. Tai sudarė palankias sąlygas vokiečių kurdinimuisi L. Vokiečių amatininkai ir pirkliai dideliais būriais kūrėsi ypačiai L. miestuose, gavę įvairių mokestinių lengvatų ir savivaldybės teises. Ilgainiui žymi vokiško elemento dalis sulenkėjo, bet iš pradžių kai kurioms L. sritims grėsė suvokietinimas, kaip kad atsitiko su Silezija. Didelį pavojų L. nepriklausomybei sudarė ir kaimyninė Čekija, kurios karalius Vaclovas II užvaldė L. ir 1300 buvo vainikuotas L. karaliumi. Taip kuriam laikui L. buvo prijungta prie Čekijos.

L. valstybei susiskaldžius ir subyrėjus į smulkias k-tijas, pamažu ėmė kilti žemvaldžių bajorų reikšmė ir įtaka politiniame gyvenime. Taip pat sustiprėjo ir dva-

sininkų įtaka, suinteresuota ne tik bažnytine, bet ir politine lenkų vienybe. Katalikybė tuo metu buvo vienu lenkus jungiančiu elementu.

L. valstybės atkūrimas ir paskutinieji Piastai (1306–70). Nežiūrint feodalinio bei valstybinio susiskaldymo, L. valstybę vėl atkurti pavyko energingam Kujavijos kng. Vladislovui Uolektėliui (Władysław Łokietek; 1306–33), kuris, 1305 mirus Čekijos ir kartu L. karaliui Vaclovui II bei kitais metais jo sūnui Vaclovui III, turėdamas pop. Bonifaco VIII moralinį pritarimą, vengrų padedamas ir pasinaudodamas lenkų bajorų patriotizmu, 1306 užėmė Krokuvą, visą Mažąją L. bei Sileziją ir pasidarė vyriausiu L. kng., nežiūrint vokiečių miestiečių opozicijos ir net sukilimo prieš jį. 1314 užėmęs Didžiąją L., Vladislovas vėl suvienijo L. provincijas ir atstatė L. nepriklausomybę nuo užsienio valdovų. Pasinaudodamas Vokietijoje vykusiais dinastiniais ginčais ir vidaus kovomis dėl sosto Čekijoje, Vladislovas 1320 vainikavosi L. karaliumi. Jo visas viešpatavimas buvo nepaliaujama kova prieš vidaus anarchiją ir užsienio priešus, ypačiai prieš Ordiną, dar 1308 užėmusį Pamarį, ir prieš Čekiją, kurios karaliai vis tebereiškė pretenzijas į L. sostą. Savo padėčiai sustiprinti jis susiartino su Vengrija, 1320 išleisdamas savo dukterį Elzbietą (žr.) už Vengrijos karaliaus Karolio Roberto d'Anjou, ir 1325 sudarė sąjungą su D.L.K. Gediminu, kurio dukterį Aldoną vedė Vladislovo Uolektėlio sūnus Kazimieras, L. sosto įpėdinis. Sąjunga su Lietuva apsaugojo L. nuo lietuvių puldinėjimų. Tuo pačiu Vladislovas Uolektėlis įsigijo sąjungininką bendrose L. ir Lietuvos kovose prieš Ordiną. 1331 L. bendradarbiavimas su Lietuva prieš Ordiną nutrūko, ir Ordinas vėl veržėsi į L., bendradarbiaudamas su Čekijos karaliumi Jonu Liuksemburgiečiu, kuris dar 1329 buvo užėmęs beveik visą Sileziją, kurios kunigaikščiai Piastai pasidarė Čekijos karaliaus vasalai. Naujai atsikūrusi L. valstybė atsidūrė dideliame pavojuje, kai Vladislovas Uolektėlis mirė 1333.

Po savo tėvo mirties 1333 paveldėjęs sostą, Kazimieras III Didysis (Kazimierz III Wielki; 1333–70), paskutinis ir pats žymiausias iš Piastų, savo diplomatiniais gabumais sugebėjo išvesti L. iš pavojų ir ją padaryti galingą valstybę. Grįsdamas savo užsienio politiką labiau diplomatija negu karais, 1335 Kazimieras susitaikė su Čekijos karaliumi Jonu Liuksemburgiečiu, kuris atsisakė savo pretenzijų į L. karaliaus titulą, bet už tai pasilaikė Sileziją; 1343 kompromisine Kališo taika (žr.) Kazimieras baigė L. ginčus su Ordinu, pripažindamas Ordinui Pamarį, bet atgaudamas kelias smulkesnes Ordino užimtas L. sritis. Už Silezijos ir Pamario kainą įsigijęs taiką pietuose ir vakaruose ir būdamas sąjungoje su Vengrija, Kazimieras ėmė siekti teritorinių kompensacijų rytuose. 1340 jis pradėjo eilę karų su Lietuva ir totoriais dėl Haličo (žr.) bei Volinijos žemių, 1350 ir 1366 sutartimis su Lietuva laimėdamas visą Haličą ir dalį vakarinės Volinijos su Lvovu. Karui su Lietuva vėl atsinaujinus, buvo priverstas užleisti Lietuvai Voliniją, Haličas liko L. Būdamas didelių valstybinių gabumų, Kazimieras nusipelnė Didžiojo vardą ypačiai dėl savo sėkmingos vidaus politikos, pabaigdamas valstybės vienijimo darbą, įvesdamas centrinę administraciją visai L., statydamas pilis pasieniams ginti, steigdamas miestus, kviesdamas kolonistus vokiečius ir žydus, skatindamas prekybą ir amatus, keldamas ekonominį kraštò lygį, sudarydamas pirmąjį rašytą teisyną (1347 Vislicos ir Petrikovo Statutai), 1364 įsteigdamas Krokuvos univ. Neturėdamas sūnaus, susitaręs su bajorais, Kazimieras savo įpėdiniu paskyrė sesers Elzbietos sūnų, Vengrijos karalių Liudviką, kuris pažadėjo patvirtinti visas bajorų ir dvasininkų privilegijas. Nuo to L. pradėjo kilti žymiųjų bajorų, vadinamų ponais, politinė reikšmė.

Nuo unijos su Vengrija ligi unijos su Lietuva (1370–86). Tai buvo trumpas, bet labai reikšmingas laikotarpis L. istorijoje. Paskutiniam Piastui L. soste Kazimierui D. 1370 mirus, L. karaliumi (1370–82) pasidarė Vengrijos karalius Liudvikas d'Anjou (žr.), ir L. atsidūrė personalinėje unijoje su Vengrija. Liudvikas labiau rūpinosi Vengrijos reikalais ir už savo nuopelnus Vengrijai gavo Didžiojo vardą, bet L. jis maža tesidomėjo, nuo jos atskyrė Haličą ir prijungė prie Vengrijos, o pačios L. valdymą paliko savo motinos Elzbietos ir lenkų ponų rankose. Tai buvo labai palankios sąlygos Lenkijos ponų politinei galiai kilti. Kartu augo ir šiaip bajorų (szlachta) reikšmė. Liudvikui neturint sūnų, L. susidarė stipri opozicija prieš jo planą L. sosto įpėdine paskirti vieną savo dukterų. Tačiau savo motinos Elzbie-

tos ir Mažosios L. ponų pagalba Liudvikui pavyko dėl to susitarti su L. ponais ir bajorais, o už tai Liudvikas 1374 Košicų privilegija (žr.) patvirtino visas ligi tol bajorų įsigytas teises ir jas praplėtė. Ši privilegija pasidarė L. santvarkos ir politinio bajorų įsigalėjimo kertiniu akmeniu. Karaliaus padėtis L. pasidarė priklausoma nuo susitarimo su jos ponais ir bajorais.

Liudviko į L. sostą numatytai vyriausiai dukteriai Kotrynai mirus 1378, L. sostui paveldėti buvo paskirta sekanti jo duktė Marija, imp. Karolio IV sūnaus Zigmanto Liuksemburgiečio sužadėtinė, L. nepopuliari dėl savo ryšių su Vokietija. 1382 Liudvikui mirus, Marija buvo karūnuota Vengrijos karaliene, o L. prasidėjo tarpuvaldžio netvarka. Lenkai, nebenorėdami toliau likti personalinėje unijoje su Vengrija, nepripažino Marijos savo valdove, bet savo tarpe ilgai negalėjo susitarti dėl sosto įpėdinio; prasidėjo net naminis karas.

Jaunosios Liudviko dukters Jadvygos (žr.) motinos Elzbietos Bosnietės (žr.) pastangomis pavyko prikalbinti Mažosios L. ponus savo sosto įpėdine pripažinti mažametę Jadvygą 1383 Košicų (Kassa, Vengrijoje) susitarimu. Jadvyga 1384 atvyko į Krokuvą ir buvo karūnuota L. ‚karaliumi'. Taip pasibaigė tarpuvaldis, ir valdžia atiteko į L. ponų rankas, kurie ėmė dairytis jaunai Jadvygai vyro. Dar prieš jai atvykstant į L., Jadvyga jau buvo sužadėta su Austrijos kng. Vilhelmu Habsburgu, bet lenkai nenorėjo turėti vokiečio savo karaliumi. Atsiradus įvairiems kandidatams į Jadvygos vyrus, pasirinkimą nulėmė politiniai ir ekonominiai L. ponų išskaičiavimai. Pagrindinės Mažosios L. ponų šeimos dar 1383 buvo užmezgusios ryšius su Didžiosios Lietuvos kunigaikščiu Jogaila (žr.), nes tuo jie tikėjosi įsigyti dvarų ir kurtis Lietuvos valdomuose derlinguose Volinijos ir Podolės kraštuose ir Mažosios L. miestų prekybai gauti priėjimo prie Juodosios jūros per Lietuvos teritoriją. Prie Mažosios L. ponų pamažu prisijungė ir Didžiosios L. ponai, tikėdamiesi įsigyti lietuvių paramos prieš bendrą priešą — Ordiną. L. ponų ir Jogailos atstovų derybos galutinai buvo baigtos 1385 Kriavo aktu (žr.), kuris padėjo kertinį akmenį tolimesniems L. ryšiams su Lietuva bei sudarė pagrindą L. ir Lietuvos politinei sąjungai, nuo Jogailos laikų besivystančiai personalinės unijos linkme. 1386 Krokuvoje Jogaila buvo pakrikštytas Vladislovo vardu ir po vestuvių su Jadvyga karūnuotas L. karaliumi.

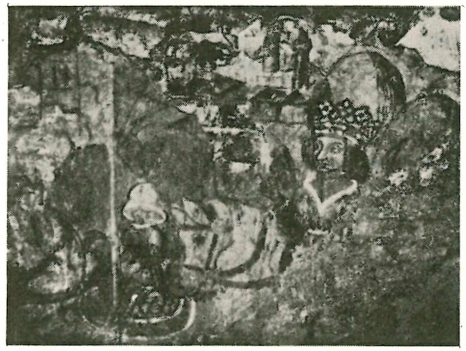

Jogailos išjojimas
(freskos fragmentas Šv. Brigitos bžn. Liubline)

L. Jogailos ir Jogailaičių valdoma (1386–1572). Jadvygai ir Jogailai (Władysław II Jagiełło; 1386–1434) pasidarius L. valdovais jos didikų sutikimu, aukštosios bajorijos, ypačiai iš ponų susidedančios karaliaus tarybos įtaka valstybės reikalams nuolat didėjo. Lėnkijos didikams (ponams) ir bajorams (šlėktai) buvo suteikta eilė privilegijų (1422 Červinsko, 1433 Krokuvos, 1430 Jedlino), kuriomis jų teisės buvo plečiamos, o karaliaus valdžia varžoma. Didikai ir bajorai bandė L. sostą paversti elekciniu ir sutiko Jogailos sūnų Vladislovą pripažinti sosto įpėdiniu tik už įvairių savo privilegijų patvirtinimą bei praplėtimą. Dar labiau bajorų vaidmuo iškilo pradėjus šaukti jų seimelius. Pagyvinti L. kultūrinei pažangai Jogailos ir Jadvygos pastangomis buvo atnaujintas Krokuvos univ. (žr. Jogailos universitetas).

Santykiuose su Lietuva Jogaila iš pradžių bandė ją valdyti pats, vėliau per savo vietininką Skirgailą (žr.), bet 1392 Astravo sutartimi (žr.) Jogaila turėjo pripažinti Vytautą (žr.) D.L.K. Personalinė L. ir Lietuvos unija tačiau nenutrūko, ir Jogaila ligi pat savo mirties save laikė vyriausiu Lietuvos valdovu. Atskira Lietuvos valstybė nebuvo panaikinta, o jos santykiai su L. buvo kartkartėmis naujai sunormuojami (1401 Vilniaus–Radomo, 1413 Horodlės aktais, žr.), draugiško bendradarbiamo linkme, ypačiai vaisinga Lietuvos ir L. kovose prieš savo bendrą priešą Ordiną. 1410 Žalgirio kautynėse (žr.) Ordinas buvo lemiamai sumuštas jungtinių L. ir Lietuvos karinių pajėgų. Draugiški L. santykiai su Lietuva pairo 1429 Lucko tarptautiniame suvažiavime (žr.), kilus Vytauto

Lietuvos karaliumi vainikavimo klausimui. 1430 Vytautui mirus ir Švitrigailai (žr.) pasidarius D.L.K., prasidėjo net karas tarp Lietuvos ir L. dėl lenkų užimtos Podolės. Jogailai ir lenkams pavyko Lietuvoje iškelti Žygimantą (žr.) prieš Švitrigailą ir padėti Žygimantui pasidaryti D.L.K. 1432.

Tų sąmyšių metu Jogaila mirė 1434, davęs pradžią Jogailaičių (žr.) dinastijai, susilaukęs sūnų tik iš savo ketvirtosios žmonos, Lietuvos kunigaikštytės Sofijos Alšioniškės. Remdamiesi ankstyvesniu susitarimu, L. ponai ir bajorai L. karaliumi pripažino vyriausią Jogailos sūnų Vladislovą III (Władysław III; 1434–1444), kuris kiek vėliau taip pat pasidarė ir Vengrijos karaliumi. Tuo būdu buvo atnaujinta L. unija su Vengrija. Lietuviai, nebenorėdami tęsti asmeninės unijos su L., dar Žygimanto laikais, po Jogailos mirties patekę į konfliktą su Lenkija, po Žygimanto mirties 1440 D. L. K. išsirinko Jogailos sūnų Kazimierą. Vladislovui III 1444 žuvus kovose su totoriais ties Varna, L. didikams po ilgų derybų pavyko vėl atnaujinti personalinę uniją su Lietuva, 1447 Kazimierą išsirinkus L. karaliumi. Tuo pačiu buvo nutraukta antroji L. unija su Vengrija.

Kazimieras IV (Kazimierz IV; 1447–92) laikomas vienu žymiausių L. valdovų. Jo valdžioje L. teritorija buvo žymiai praplėsta 13-kos metų karu su Ordinu (1454–66), kurio metu L. pavyko atgauti Pamarį su Dancigu ir Vyslos žiotimis, taip pat prisijungti Marienburgą, Elbingą ir Varmę. Ordino didysis magistras buvo priverstas pasiduoti L. karaliaus vasalitetan. Tas karas tačiau iš lenkų pareikalavo nemaža lėšų ir kariuomenės, o karan sumobilizuoti bajorai sutiko kariauti tik gavę naujų privilegijų, iš kurių pati žymiausia buvo vad. 1454 Niešavos statutai, patvirtinę bajorų teisę rinktis į pavietų seimelius (sejmiki) svarstyti valstybės, net ir mokesčių bei mobilizacijos reikalų. Iš bajorų seimelių atstovų suvažiavimų susidarė bajorų seimas (sejm), kuris kartu su senatu, sudarytu iš didikų, įsigijo įstatymų leidžiamosios galios. Didėjančiai bajorų galiai atsverti, Kazimieras bandė stiprinti karaliaus valdžią, remdamasis tuo metu L. bepradedančiomis plisti humanizmo idėjomis. Jam pavykò paimti savo kontrolėn aukštuosius dvasininkus, įsigyjant teisę nominuoti vyskupus, bet jam nepavyko palaužti pasaulinių didikų politinės galios, keliant smulkiąją bajoriją prieš didikus.

Kazimieras susilaukė didelio savo dinastinės politikos pasisekimo, laimėdamas vyriausiam sūnui Vladislovui Čekijos (1471) ir Vengrijos (1490) sostus. 1484 turkams užėmus Dunojaus ir Dniestro žiotis, turkų ir totorių pavojus L. padidėjo. Kazimieras bandė sudaryti kaimyninių valstybių sąjungą prieš Turkiją ir 1485 atėmė Moldaviją iš turkų.

Nors Kazimieras kartu buvo D.L.K., bet lenkų santykiai su Lietuva pasiekė didelio įtempimo dėl Podolės žemių, kurias lietuviai veltui reikalavo iš lenkų grąžinti Lietuvai. Kazimierui pačiam daugiau gyvenant Lenkijoje ir esant užsiėmus dinastine savo politika, Lietuvoje įsigalėjo didikai, faktiškai valdę kraštą. Po Kazimiero mirties Lietuva vėl atsiskyrė nuo L., kai lenkai karaliumi išsirinko Kazimiero sūnų Joną Albrechtą (Jan Olbracht; 1492–1501), o lietuviai D.L.K. išsirinko jo brolį Aleksandrą (žr.). Jonui Albrechtui mirus 1501 ir lenkams karaliumi išsirinkus tą patį Aleksandrą (1501–1506), vėl buvo atnaujinta L. personalinė unija su Lietuva, kuri tikėjosi L. pagalbos vis didėjančiam Maskvos pavojui sustabdyti. Lenkai tuo metu patys buvo užsiėmę karais su turkais ir tikėjosi lietuvių pagalbos. Aleksandro laikais bajorai L. dar labiau įsigalėjo. 1505 Nihil Novi privilegija įstatymų leidžiamąją galią visiškai atidavė bajorų seimui, karaliui pažadėjus nebeleisti jokių naujų įstatymų be senato ir seimo sutikimo. Aleksandrui mirus, jauniausias Kazimiero sūnus Žygimantas Senasis (žr.) 1506 lietuvių buvo išrinktas D.L.K. ir netrukus po to lenkų išrinktas L. karaliumi (Zygmunt I Stary, 1506–48), lenkams nenorint nutraukti personalinės unijos ryšių su Lietuva.

Abiejų paskutinių Jogailaičių Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto (Zygmunt II August; 1548–72) viešpatavimas laikomas L. aukso amžiumi, ypačiai dėl žymaus kultūrinio pakilimo ir ekonominės gerovės. Renesansas ir ypačiai humanizmo srovė, prasidėjusi dar XV a. pabaigoje, Žygimanto Senojo laikais buvo globojami paties karaliaus ir jo žmonos italės Bonos (žr.) Sforzos. Humanizmo srovė pasidarė ypačiai stipri Žygimanto Augusto laikais, kuris pats buvo išauklėtas humanizmo dvasioje. Prie kultūrinio pakilimo žymiai prisidėjo ir reformacijos plitimas nuo Žygimanto Senojo laikų ir reiškėsi ne tik pagrindinėmis liuteranizmo bei kalvinizmo formomis, bet ir įvairių sektų, kaip Čeki-

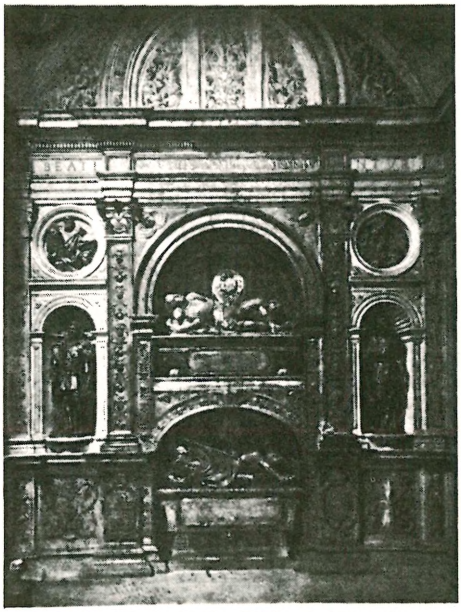

Žygimanto koplyčia (XVI a.) Vavelyje. Jogailaičių antkapiai

jos Brolių, antitrejybininkų, arijonų, anabaptistų ir kt. radikalių grupių plitimu. Su protestantizmo iškilimu buvo atsiradusi ir lenkų tautinės bažnyčios įsteigimo mintis, ypačiai keliama Jan Łaskio, bet lenkų religinis susiskaldymas palengvino dirvą Katalikų Bažnyčiai atsigauti. Prie katalikybės atgijimo ypačiai prisidėjo kardinolas St. Hosius (žr.). Nežiūrint daugelio priešingų religinių pakraipų, religinis fanatizmas L. buvo mažesnis, negu to meto V. Europos valstybėse. L. ir Lietuvoje ne tik neprieita prie religinių karų, bet 1573 Varšuvos konfederacijos įstatymu religinė taika ir tolerancija buvo garantuota. Religinė polemika tarp protestantų ir katalikų prisidėjo prie žymaus intelektualinio ir literatūrinio sąjūdžio bei skatino literatūrą lenkų k.

Abu paskutinieji Jogailaičiai savo užsienio politiką bandė remti taikinga diplomatija. Paskutiniam Ordino didžiajam magistrui Albrechtui Hohenzollernui 1525 perėjus į protestantizmą ir sekuliarizavus Prūsiją, pasaulinis jos kunigaikštis pasidarė L. karaliaus vasalas. 1526 į L. buvo galutinai įjungta Mozūrai, paskutiniam Piastui čia mirus. Savo diplomatija Žygimantas Senasis bandė sutrukdyti Habsburgų pretenzijas į Čekiją ir Vengriją, kurių karaliumi buvo jo brolis Vladislovas, bet šio pastarojo sūnui ir įpėdiniui Liudvikui 1526 žuvus kautynėse su turkais ties Mohács, lenkams nepavyko sutrukdyti Habsburgo išrinkimo į Čekijos ir Vengrijos karalius. Turkijos pavojus L. sudarė vieną pagrindinių Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto problemų. Begindami kraštą nuo turkų, jie sustiprino L. pasienį pilimis ir bandė diplomatiniu keliu išvengti karo. Abu paskutinieji Jogailaičiai, kartu būdami ir D.L.K., nemaža turėjo vargo, begindami Lietuvą nuo Maskvos puolimų, į kurios rankas atiteko nemaža Lietuvai priklausiusių žemių. 1561 Kuršas ir Livonijos dalis pasidavė Žygimantui Augustui; dėl to vėl atsinaujino Maskvos karas su Lietuva. Maskvos pavojus vertė lietuvius ieškoti glaudesnių ryšių su lenkais, tikintis jų pagalbos prieš maskviečius. Lietuvos bajorus taip pat viliojo lenkų šlėktos laisvės ir politinės teisės. Nežiūrint didelio lietuvių didikų pasipriešinimo, po ilgų derybų ir Žygimantui Augustui spaudžiant bei nuo Lietuvos atskyrus ir į L. įjungus Palenkės, Volinijos, Braclavo ir Kijevo žemes, 1569 seime Lietuvos ir L. atstovai sudarė Liublino uniją (žr.), pagal kurią abi valstybės pasilaikė savo atskiras administracijas, teismus, įstatymus, iždus bei kariuomenes, bet susijungė į bendrą abiejų tautų Respubliką (Rzeczpospolita) ir pažadėjo turėti bendrai ir kartu renkamus valdovus ir bendrus seimus bei bendrą senatą valstybės reikalams spręsti. L. vidaus politikoje Žygimantų laikais svarbų vaidmenį vaidino egzekucijos (žr.) partija, reikalavusi karalių griežtai vykdyti esamus įstatymus ir pn. Su Žygimanto Augusto mirtimi 1572 pasibaigė Jogailaičių dinastija, kurios viešpatavimas L. istorijoje laikomas žymiausiu ir šviesiausiu laikotarpiu.

Bajorų valdomos L. Respublikos laikotarpis (1572–1795). Jau pirmųjų tarpuvaldžių metu nusistojo karalių (žr.) rinkimo tvarka, derėjimasis su kandidatais į sostą ir jiems statymas išrinkimo sąlygų, vadinamų pacta conventa (žr.). Faktiškoji krašto valdžia bei įstatymų leidimas atiteko į bajorų rankas, ir L. virto vienaluome bajoriška respublika su smarkiai apribotu karaliumi priešakyje.

Po trumpos Henriko Valois (1572–74) valdžios L. karalium buvo išrinktas energingas Steponas Batoras (Stefan Batory; 1576–1586), kuris, numalšinęs dancigiečius ir laikinai susitaikęs su turkais bei toto-

Karalius Steponas Batoras Pskove *J. Matejko pav.*

riais, sėkmingai vadovavo Lietuvos ir L. karams su Maskva, atgavo daugelį anksčiau prarastų Lietuvos žemių ir prie abiejų tautų Respublikos galutinai prijungė Livoniją. Jis bandė sustiprinti karaliaus valdžią, bendradarbiaudamas su L. kancleriu Jan Zamoiskiu, ir dėl to susidūrė su stipria bajorų opozicija, Zborowskio šeimos vadovaujama. Ankstyva mirtis sutrukdė daugelį jo planų ir leido bajorams dar labiau suvaržyti karaliaus valdžią, 1587 išsirenkant Švedijos Zigmantą III Vazą (Zygmunt III Vaza). Su juo prasidėjo karalių Vazų laikotarpis: Zigmantas Vaza (1587–1632), Vladislovas IV Vaza (Władysław IV Vaza; 1632–1648) ir Jonas Kazimieras Vaza (Jan Kazimierz Vaza; 1648–1668). Vazų valdoma L. ir Lietuva patyrė nemaža vidaus ir užsienio krizių.

Zigmantas Vaza 1562 iš savo tėvo paveldėjo Švedijos sostą ir ėmė artintis su Habsburgais. L. bajorų įtartas norįs L. sostą perleisti Habsburgams, 1592 seime šiaip taip išsiteisino prieš bajorus, bet nebeatgavo pilno lenkų pasitikėjimo. Jo vidaus politika dar labiau pakenkė jo populiarumui. Bandymas sustiprinti karaliaus valdžią, privedė prie atviro bajorų sukilimo 1606 (M. Zebrzydowskio rokošas). Jo pastangos viešai proteguoti katalikybę atstūmė protestantus, o jo rūpesčiu 1596 sudaryta Lietuvos Brastos bažnytinė unija (žr.) tarp pravoslavų ir katalikų, davusi pradžią Unitų Bažnyčiai, sukėlė smarkų L. ir Lietuvos rusiškų bei gudiškų sričių stačiatikių pasipriešinimą, vadovaujamą kng. Konstantino Ostrogiškio. Zigmanto Vazos religinė politika ne tik sukėlė disidentų (žr.) ir disunitų (žr.) klausimą ir įtampą tarp katalikų ir nekatalikų, bet privedė ir prie religinio fanatizmo ir riaušių. Vladislovas Vaza šiuo atžvilgiu buvo skirtingas ir labiau populiarus. Savo religine tolerancija jis bandė atstatyti religinę pusiausvyrą, greta Unitų Bažnyčios pripažindamas Stačiatikių Bažnyčią ir 1645 Torno kolokvijumu bandydamas sutaikyti visas religijas bei išlyginti religinius skirtumus, nors pilnai to pasiekti jam ir nepavyko.

Savo užsienio politikoje Zigmantas Vaza aktyviai dalyvavo didžiojoje Maskvos suirutėje, remdamas Dimitrą Apsimetėlį ir po jo kitus pretendentus į Maskvos sostą. Etmonas Stanisław Żołkiewskis po 1610 Klušino kautynių kuriam laikui net užėmė Maskvą ir pasiekė Zigmanto Vazos sūnaus Vladislovo išrinkimo Maskvos caru, bet L. Respublikos unijos su Maskva projektas nepasisekė dėl paties Zigmanto Vazos noro pasidaryti Maskvos caru ir per didelio rusų pasipriešinimo lenkams bei lietuviams, kurių įgula buvo priversta pasitraukti iš

Maskvos. L. ir Lietuva turėjo pasitenkinti tik Smolensko ir Černigovo atgavimu. Po Zigmanto Vazos mirties Maskva vėl bandė karu atsiimti Smolenską, bet Vladislovui Vazai su jungtine L. ir Lietuvos kariuomene pavyko jį apginti ir sudaryti 1634 taiką su Maskva, nors Vladislovui ir teko atsisakyti nuo savo pretenzijų į Maskvos caro titulą.

Kita užsienio politikos problema Vazų laikais buvo santykiai su Turkija. Zigmanto Vazos Austriją remianti politika įtraukė L. į eilę karų su Turkija. Nors Lietuvos etmonas Jonas Karolis Chodkevičius (žr.) 1621 sumušė turkus ties Chocimu ir privertė juos taikytis su Respublika, bet tuo konfliktas su Turkija neišsisprendė ir vargino Lenkiją beveik visą XVII a. Vladislovas Vaza kartu su kancleriu Jerzy Ossolińskiu bandė organizuoti tarptautinę sąjungą prieš Turkiją, bet tas projektas nerado pritarimo bajorų seime.

Trečia užsienio politikos problema Vazų metu — L. ir Lietuvos santykiai su Švedija. Zigmantui Vazai, 1592 paveldėjusiam Švedijos sostą, nepavyko įgyvendinti L. ir Švedijos personalinės unijos projekto, nes protestantai švedai griežtai pasipriešino ir karaliumi pasikvietė Karolį IX (žr.). Dėl to prasidėjo ilgi ir sunkūs L. ir Lietuvos karai su Švedija. Nors Lietuvos etmonas Jonas Karolis Chodkevičius 1605 ir sumušė švedus ties Kirchholmu, bet didesnė Livonijos dalis su Ryga liko švedų rankose 1629 Altmarko paliaubomis, kurios, Prancūzijai tarpininkaujant, Vladislovo Vazos buvo pratęstos 1635. Lenkijos bei Lietuvos karai su Švedija atsinaujino prie Jono Kazimiero Vazos, kurio valdymas buvo vienas nelaimingiausių laikotarpių Lenkijos ir Lietuvos istorijoje.

Lenkų ekonominė bei religinė politika Ukrainoje nekartą buvo sukėlusi kazokų maištus. Dar prieš Vladislovo Vazos mirtį prasidėjęs didelis kazokų maištas, vadovaujamas Bagdono Chmielnickio (žr.), virto ukrainiečių socialiniu, religiniu ir tautiniu sąjūdžiu, siekiančiu įkurti nepriklausomą Ukrainą. L. to maišto pilnai užgniaužti nepajėgė. Kai Bagdonas Chmelnickis 1654 Perejaslavlio sutartimi su savo kazokais pasidavė Maskvos caro Aleksiejaus globai, L. ir Lietuva įsivėlė į karą su Maskva. Rusų kariuomenė užėmė didelę Lietuvos dalį, net ir Vilnių 1655. Tuo pat metu prasidėjo švedų ‚tvanas', jų kariuomenei užplūdus Livoniją, Lietuvą, Prūsiją ir L. Lietuvos etmonas Jonušas Radvila (žr.) kartu su kitais Lietuvos didikais 1655 Kėdainių sutartimi (žr.) su Švedija bandė nutraukti Lietuvos uniją su L. ir užmegzti tokius pat ryšius su Švedija. Tai Lietuvos neišgelbėjo nuo švedų kariuomenės užplūdimo. Švedijos karaliaus Karolio X Gustavo (žr.) kariuomenė 1655 buvo užėmusi jau didesnę L. dalį, bet po didvyriško čenstakavo apgynimo, pakilus lenkų patriotizmui, švedams ėmė nesisekti, ir L. palaipsniui buvo iš jų išvaduota. Tų karų metu L. prarado Rytų Prūsus, kurie 1657 sutartimi su Brandenburgo elektoriumi išsivadavo iš L. karaliaus vasaliteto ir pateko Brandenburgo valdžion. Prancūzijai tarpininkaujant švedų karai buvo užbaigti 1660 Olivos taika (žr.), kuria Jonas Kazimieras atsisakė pretenzijų į Švedijos sostą ir nustojo didesnės Livonijos dalies. Karas su Maskva buvo užbaigtas 1667 Andrusavo paliaubomis (žr.), kuriomis Ukraina buvo padalyta tarp Maskvos ir L., Maskvai atiduodant rytinę Ukrainos dalį ligi Dniepro su Kijevu. Lenkijai likusioje Ukrainos dalyje vėl prasidėjo kazokų sukilimas, vadovaujamas Petro Dorošenkos (žr.), kuris pasidavė Turkijos globai 1666. Dėl to vėl atsinaujino karai su Turkija. Taip Jono Kazimiero laikais L. nustojo daug teritorijų, jos tarptautinė padėtis susilpnėjo, kraštas liko sunaikintas ir išvargintas. Tuo pat metu vyko vidaus vaidai ir nesantaika, o bajorų pradėta vartoti liberum veto (žr.) teisė ardė seimus. Didiko Jerzy Lubomirskio vadovaujama opozicija karaliui išsiplėtė į 1664–66 rokošą, kuris dar labiau pažemino karalių. Nepasisekimų vidaus bei užsienio politikoje apviltas, Jonas Kazimieras 1688 atsisakė L. sosto.

Su Jonu Kazimieru pasibaigus Vazų dinastijai, L. valdė vienas po kito du saviškiai (‚piastai') karaliai: Mykolas Višnioveckis (Michał Wiśniowiecki; 1668-1673) ir Jonas Sobieskis (Jan III Sobieski; 1674–1696). Jų laikais vienas pagrindinių L. rūpesčių buvo gynimasis nuo turkų, kurie buvo užėmę Podolės Kamenecą su visa sritimi ir lenkiškąją Ukrainą. Karuose su turkais ypačiai pasižymėjo Jonas Sobieskis, kuriam ne tik pavyko sustabdyti tolimesnį turkų veržimąsi į L., bet taip pat sąjungoje su Vokietijos imp. Leopoldu I apginti Vieną 1683 nuo turkų apgulimo. Kovos su turkais pasibaigė tik po Jono Sobieskio mirties, kai 1699 Karlovicų taika

Podolė buvo atgauta iš turkų. Pabaltijy Jonas Sobieskis veltui bandė atgauti Rytų Prūsiją, bendradarbiaudamas su Prancūzija ir Švedija. Vidaus gyvenime saviškių karalių laikais toliau vyko tarpusavio kovos ir plito bajoriškoji netvarka. Dėl padažnėjusio seimų nutraukinėjimo ypačiai pasunkėjo įstatymų leidimas. Jono Sobieskio pastangos sumažinti vidaus nevarką, bandant įsteigti savo dinastiją, nepavyko dėl žymios didikų opozicijos.

Vidinė netvarka dar labiau plito po Jono Sobieskio mirties, rusų ir vokiečių spaudimu L. karaliais išrinkus Saksonijos elektorius Augustą II Stiprųjį (Friedrich August der Starke; 1697–1733) ir Augustą III (Friedrich August; 1733–63). Šių karalių laikais Respublikos valstybinis bei viešasis gyvenimas beveik visai pakriko ir apmirė, bajorams labiau besirūpinant savo aukso laisve, negu viešaisiais krašto reikalais, o didikams besivaržant dėl valdžios. Savavališka Augusto II užsienio politika įvėlė L. ir Lietuvą į Didįjį Šiaurės karą 1700–1721 (žr.), kurio metu Augustas II, sudaręs sąjungą su Rusijos caru Petru I Didžiuoju (žr.), kariavo prieš švedijos Karolį XII (žr.). Švedų kariuomenė užėmė Lietuvą ir L. ir smarkiai sunaikino visą kraštą. Švedams spaudžiant, 1704 Stanislovas Leščinskis (žr.) buvo išrinktas L. karaliumi, bet Petro I lemiamas laimėjimas prieš švedus 1709 ties Poltava nulėmė ne tik Karolio XII likimą, bet ir Augusto II grįžimą į Lenkijos sostą.

Nuo Augusto II laikų Petras I ėmė viešai kištis į Respublikos vidaus reikalus, priversdamas 1717 seimą priimti jo reikalavimą sumažinti L. ir Lietuvos kariuomenę, apriboti etmonų valdžią ir iš bajorų atimti teisę daryti konfederacijas. Nuo šio seimo L. ir Lietuva pateko į nuolatinę Rusijos įtaką. Nuo Petro I laikų rusų kariuomenė nebebuvo išvesta iš L. ir Lietuvos, o rusų nuolatinis kišimasis į krašto vidaus reikalus truko ligi pat Respublikos padalijimų. Septynerių metų kare (1756–63) rusų kariuomenė žygiavo skersai bei išilgai kraštą. Augustas III daugiau gyveno savo Saksonijos sostinėje Drezdene, Respublikos reikalais rūpintis pavedęs savo favoritams, ypačiai Henrikui Brühliui (žr.). Netolerantiška bajorų politika disidentų ir disunitų atžvilgiu leido ne tik rusams, bet ir prūsams kištis į Respublikos vidaus reikalus, dedantis kitatikių teisių L. ir Lietuvos globėjais. Daugumai didikų ir bajorų besirūpinant tik savo prabanga, valstiečiai skurdo ir nešė sunkų baudžiavų jungą, o miestų gyvenimas niekad nebeatsigavo po švedų sunaikinimo. Buvo prieita prie kultūrinės ir politinės stagnacijos.

Nuolatinis krašto smukimas ir svetimųjų kišimasis atvėrė šviesesnių bajorų akis, ir nuo XVIII a. vidurio prasidėjo iš pradžių švietimo, vėliau ir politinių reformų sąjūdis, kurio metu ypačiai pasižymėjo pijorų vienuolis St. Konarskis (žr.). Tuo pat metu dėl įtakos ir valdžios varžėsi dvi didikų šeimos, susidomėjusios bandymais išvesti kraštą iš nelaimių. Reformų šalininkai būrėsi arba apie Čartoriskių ‚Familiją' arba apie Potockių ‚Patriotų' partiją. Čartoriskiai tikėjosi pravesti savo reformas sąjungoje su Rusija, Potockiai ieškojo paramos Prūsijoje.

Didikų partijų varžybose viršų pavyko paimti Čartoriskiams po Augusto III mirties, kai Rusijos carės Kotrynos II (žr.) spaudimu L. karaliumi buvo išrinktas Čartoriskių giminaitis Stanislovas Augustas Poniatovskis (Stanisław August Poniatowski; 1764–95). Tačiau Čartoriskių pastangos sustiprinti Respubliką sukėlė rusų nepasitikėjimą ir energingą pasipriešinimą, o karalius buvo persilpnas priešintis rusų ir prūsų politikai, siekusiai Respubliką laikyti anarchijoj, kad pateisintų savo kišimąsi į jos vidaus reikalus, prisidengiant protestantų ir stačiatikių teisių gynimu. Padidėjęs rusų kišimasis į Respublikos vidaus reikalus ir jų spaudimas sulyginti disunitų teises su katalikų teisėmis paskatino daugelį L. ir Lietuvos bajorų dėtis prie 1768 Baro konfederacijos (žr.), didikų Pulaskių vadovaujamos. Tačiau Baro konfederacija buvo nugalėta rusų atsiųstos armijos. Prūsijos karalius Fridrichas II Didysis, užaliarmuotas rusų kontrolės išsiplėtimu Respublikoje, pasiūlė Kotrynai II pasidalyti Respublikos teritorijas. Rusų pasisekimų karuose su Turkija nugąsdinta Austrijos imperatorė Marija Terezija padelsus parėmė Fridricho II iškeltą projektą, o Kotryna II, nebesitikėdama užgrobti visos Respublikos viena pati, susitarė su Prūsija ir Austrija ir pravedė 1772 L.–Lietuvos padalijimą (žr.). Rusija pasiėmė Livoniją ir Lietuvos šiaurės rytų pasienio sritis ligi Dauguvos ir Dniepro, Prūsija užėmė L. Pamarį, atskirdama L. nuo Baltijos jūros, o Austrija užėmė L. pietines sritis, vad. Galiciją. 1773

Respublikos seimas buvo priverstas pripažinti pirmąjį L.–Lietuvos padalijimą.

Pirmasis krašto padalijimas atvėrė daugeliui bajorų akis, ir prasidėjo žymus reformų sąjūdis gelbėti Respublikai nuo visiško žlugimo. To sąjūdžio vaisius — per 20 metų po 1772 padalijimo buvo padaryta žymi valstybinio, kultūrinio, ekonominio bei socialinio gyvenimo pažanga. Švietimo reformos buvo pravestos Edukacinei Komisijai (žr.) vadovaujant bei prižiūrint. Pakilo kaimo ir ypačiai miestų ūkis. Buvo padaryta ir valstybinių reformų. Buvo keliamas ir socialinių reformų reikalas, ypačiai Stanisław Staszyco ir Hugo Kołłątajaus įtakoje. Reformomis ypač vaisingas buvo Ketverių metų seimas (žr. Didysis Varšuvos reformų seimas), prasidėjęs 1788, priėmęs garsiąją Gegužės 3 d. konstituciją (žr.), kurios tikslas buvo įvesti tvirtą valdžią L. ir Lietuvoje. Tačiau stipresnės valdžios įvedimui griežtai pasipriešino rusai, kurių remiami reformų priešai sudarė reakcionierišką 1792 Targovicos konfederaciją (žr.) bajorų aukso laisvei ir senajai valstybės santvarkai ginti. Prasidėjus Respublikoje vidaus karui, rusai, atsiuntę kariuomenę padėti Targovicos konfederatams ir susitarę su prūsais, pravedė antrąjį Lenkijos–Lietuvos padalijimą 1793 ir privertė L. ir Lietuvos bajorus tą padalijimą patvirtinti 1793 Gardino seime (žr.). Rusija pasiėmė Lietuvos gudiškąsias ir L. ukrainietiškas sritis, Prūsija užėmė Didžiąją L. su Poznane ir Gnieznu, taip pat Dancigą ir Torunę.

Po antrojo pasidalijimo beliko tik ⅓ buvusios Respublikos, ir ta pati buvo Kotrynos II ir rusų kariuomenės kontroliuojama. L. ir Lietuvos patriotų planas ginklu pasipriešinti rusų kišimuisi išsiplėtė į 1794 Kosciuškos (žr.) sukilimą, prie kurio prisidėjo net miestiečiai ir dalis valstiečių, bet kuris vis dėlto buvo užgniaužtas stipresnių rusų ir prūsų karinių pajėgų. Rusai, prūsai ir austrai skubiai pravedė tretįjį L.–Lietuvos padalijimą 1795, rusams užimant Lietuvą ligi Nemuno ir Lietuvos bei L. žemes į rytus nuo Gardino–Balstogės–Aukštutinio Bugo linijos. Prūsai pasiėmė Lietuvos Užnemunę ir dalį L. su Varšuva, o austrai užėmė Krokuvą. Taip žlugo Lietuvos–L. abiejų tautų Respublika, pasidariusi kaimyninių valstybių agresijos auka.

L. s v e t i m ų j ų v a l d o m a (1795–1918). Nepriklausomybės praradimas sukėlė lenkų tautinę dvasią ir XIX a. pastangas atgauti laisvę. Lenkų viltys buvo siejamos su Prancūzijos revoliucijos laimėjimais bei Napoleono žygiais. Į užsienius emigravę lenkai energingai parėmė prancūzų kovas prieš Austriją, Prūsiją ir Rusiją. 1797 buvo sudaryti lenkų legionai (vadovaujami gen. J. H. Dąbrowskio), prisidėję prie daugelio prancūzų žygių laimėjimo. Lenkų legionai sukėlė Napoleono dėmesį, kurio pagalba lenkai tikėjosi atkurti nepriklausomą L. Pačioje L. likę patriotai, kaip Ignacy Potockis, St. Staszycas ir kt., taip pat nesnaudė. Kai kurie jų dėjo viltis į caro Aleksandro I draugišką palankumą kng. Adomui Čartoriskiui (žr.), kuris pasidarė įtakingu caro patarėju ir buvo paskirtas rusų žinioje buvusios L. ir Lietuvos dalies švietimo kuratoriumi. Jo pastangomis Vilniaus univ. pasidarė grynai lenkiška įstaiga, lenkų kultūros skleidėja Lietuvoje ir lenkų tautinės dvasios žadintoja visoje L.

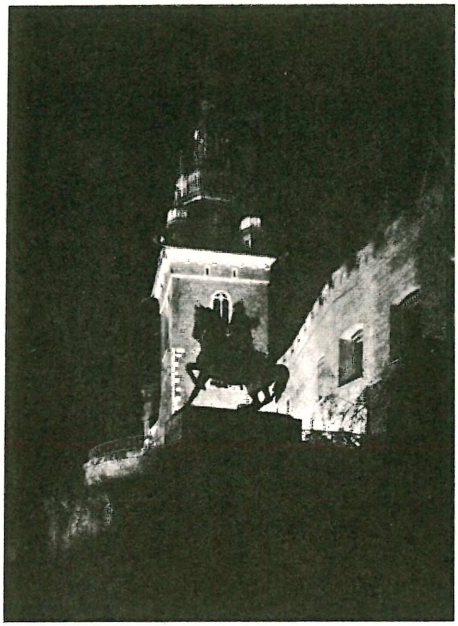

Kosciuškos paminklas Vavelyje

Lenkų viltys sustiprėjo Napoleono žygių prieš Austriją, Prūsiją ir Rusiją akivaizdoje. 1807 sudarydamas su Aleksandru I Tilžės taiką, Napoleonas įkūrė Varšuvos k-tiją (žr.), į kurią įėjo žemės, atitekusios Prūsijai per II ir III padalijimą, taigi ir Lietuvos Užnemunė. Jos kunigaikš-

čiu buvo paskirtas Napoleono ištikimas sąjungininkas, Saksonijos karalius Fridrichas Augustas. Teoretiškai nepriklausoma Varšuvos k-tija faktiškai buvo Napoleono bei Prancūzijos protektorate. Čia buvo pravestos prancūzų pobūdžio reformos, įvestas Napoleono kodeksas, valstiečiai atleisti nuo baudžiavų, įvesta prancūzų pavyzdžiu centralizuota administracija. Tikėdamiesi Varšuvos k-tiją praplėsti, lenkų legionai ir toliau aktyviai dalyvavo Napoleono žygiuose. 1809 lenkai padėjo Napoleono kare prieš Austriją ir už tai prie Varšuvos k-tijos buvo prijungta Krokuva su žemėmis, austrų užimtomis per III padalijimą. Lenkai aktingai dalyvavo ir Napoleono 1812 žygyje į Rusiją, tikėdamiesi atkurti visą Lenkiją. Tačiau lenkų viltys žlugo su katastrofišku Napoleono pasitraukimu iš Rusijos bei jo sumušimu 1813 Leipcigo kautynėse, kuriose kartu su prancūzais buvo sumušti ir lenkų daliniai. Varšuvos k-tija buvo užimta rusų, kurie pradėjo lenkams keršyti. Padėtį bandė sušvelninti to meto lenkų politinis vadas Adomas Čartoriskis, remdamasis savo asmenine draugyste su Aleksandru I ir būdamas jo neoficialus patarėjas 1815 Vienos kongreso metu.

1815 Vienos kongresas išsprendė L. klaumą, iškilusį tarptautinėn plotmėn, neatsižvelgdamas į lenkų interesus ir pravesdamas IV L. padalijimą. Didžiosios valstybės, nenorėdamos leisti Aleksandrui I paimti visą L. į savo kontrolę, vėl padalijo L. tarp Rusijos, Prūsijos ir Austrijos. Dalis buv. Varšuvos k-tijos su Poznane ir Torune vėl atiteko Prūsijai, Krokuva buvo padaryta laisvu miestu (neutralia nepriklausoma respublika), dalis pietų L. (Galicija) palikta Austrijai, o likusi etnografinė L. paskelbta Lenkijos karalyste, sujungta artimais personalinės unijos ryšiais su Rusijos imperija, Rusijos carui kartu esant ir tos L. karalystės karaliumi. Į L. karalystę nebuvo įjungtos žemės į rytus nuo Bugo upės su mišrių tautybių gyventojais, gudų ir Rusijos ukrainiečių sritis pavedus tiesioginei Rusijos administracijai. Iš lietuvių gyvenamų žemių tik Užnemunė buvo įjungta į L. karalystę, visą likusią Lietuvą pavertus tiesiogine Rusijos provincija.

Vienos kongreso nutarimais lenkams buvo pažadėtos kultūrinės, ekonominės ir politinės savivaldos teisės, bet tų pažadų maža tebuvo paisoma faktiškųjų L. šeimininkų. Austrijos valdomoje Galicijoje administracija buvo centralizuota, laikantis konservatyvios ir net reakcinės austrų socialinės bei ekonominės politikos. Prūsų valdomoje L. ekonominės ir socialinės sąlygos buvo kiek geresnės, miestai gavo savivaldybės teises, bet kartu buvo imtasi vokiečių kolonizavimo. Daugiausia politinės laisvės lenkai iš pradžių turėjo L. karalystėje, ypač Aleksandro I laikais. Ši karalystė, dažnai vadinama Kongresine L. (1815–1830) (žr.), buvo gavusi gana liberalią autonominę konstituciją. Tačiau lenkai vis tebesvajojo atgaivinti buv. unijinę Respubliką ir jų trynimasis su rusais didėjo, ypačiai nuo 1825, Rusijos caru pasidarius Mikalojui I, įvedusiam geležinės reakcijos politiką visoje Rusijoje ir ėmus griežčiau kontroliuoti nerusiškąsias žemes. Jo brolis Konstantinas (žr.) buvo Lenkijos kariuomenės vadas ir savo netaktiškumu bei brutalumu kėlė didelį lenkų nepasitenkinimą. Rusijos atstovas Varšuvoje (nenumatytas Kongresinės L. konstitucijoje) N. N. Novosilcevas viešai laužė karalystės konstituciją ir kišosi į administraciją. Lenkų pasipriešinimas rusų priespaudai didėjo ir išsiveržė 1830–31 sukilimu (žr.), prasidėjusiu Varšuvoje ir privertusiu rusus pasitraukti iš žymios L. dalies. Sukilėliai sudarė laikiną vyriausybę su Adomu Čartoriskiu priešakyje, kuris dėka savo plačių diplomatinių ryšių bandė gauti užsienio pagalbos prieš rusus. Sukilimo vadai— Chłopickis, Mykolas Radvila, Skrzyneckis, Krukowieckis — nepajėgė koordinuoti sukilėlių veiklos ir sutartinai veikti su tuo pat metu Lietuvoje vykusiu bajorų bei valstiečių sukilimu prieš rusus. Sukilėliams karinės pagalbos iš užsienio negavus, rusai sukilimą griežtomis priemonėmis užgniaužė. Po to prasidėjo represijų laikotarpis ir palaipsninis L. karalystės tvarkos vienodinimas su visos Rusijos tvarka. Kongresinės L. konstitucija 1832 pakeista Organiniu Statutu, kuris maža bepaliko anksčiau buvusios politinės autonomijos. 1837 įvesta Rusijos pobūdžio administracija, 1841 panaikinta valstybės taryba ir aukščiausio teismo pareigos pavestos Rusijos senatui, 1846 įvestas rusų baudžiamasis kodeksas, 1846 rusų centrinės valdžios perimta kelių ir susisiekimo administracija, 1850 muitai, 1851 paštas. Nukentėjo ir lenkų kultūrinis gyvenimas bei veikla, Varšuvos univ. surusinus ir rusų k. įvedus aukštosiose įstaigose Lenkijoje, daugiau savivaldybės paliekant tik vie-

tos įstaigoms. Rusai ėmėsi ypač griežtų priemonių lenkų kultūrinei įtakai likviduoti mišrių tautybių gyvenamose srityse, buvusiose už L. karalystės ribų, kur lenkų mokyklos buvo uždarytos, lenkų bajorų nuosavybė žymia dalimi konfiskuota, Unitų Bažnyčia panaikinta ir nemaža sulenkėjusių bajorų ištremta į Sibirą.

Po 1830–31 sukilimo pasunkėjo padėtis ir Austrijos bei Prūsijos valdomose L. dalyse. Galicijoje lenkų tautinė veikla Metternicho buvo laikoma pavojinga Habsburgų imperijos idėjai. Austrų centrinė valdžia čia ėmėsi represijų prieš lenkus. Ligi 1830 lenkų padėtis Prūsų L. buvo pakenčiama, ypač dėl Poznanės k-tijos gubernatoriaus kng. Antano Radvilos vedybinių ryšių su Hohenzollernų dinastija, bet po 1830 prasidėjo smarkesnis vokietinimo procesas. 1833 Rusijos, Austrijos ir Prūsijos vyriausybės susitarė koordinuoti savo lenkų priespaudos politiką ir bendromis jėgomis gniaužti lenkų tautinį sąjūdį. Lenkų vadams tęsiant savo darbą iš Krokuvos, buvo nutarta kariškai okupuoti Krokuvos respubliką 1836.

Priespaudai padidėjus, lenkų vadai ir šiaip daugelis lenkų emigravo į užsienius, daugiausia į Prancūziją. Emigracijoj reiškėsi ne tik politinė, bet ir literatūrinė veikla (ypač daug poveikio turėjo Ad. Mickevičiaus kūryba). Politiškai lenkai emigracijoje suskilo į dvi grupes. Dešinesnės bei labiau aristokratiškos pakraipos grupei vadovavo Ad. Čartoriskis Paryžiuj. Ši grupė bandė palaikyti diplomatinius ryšius su V. Europos valdovais. Kairesnės bei radikalesnės pakraipos grupė, vadovaujama Lelevelio, sudarė Demokratinę d-ją ir labiau palaikė ryšius su revoliuciniais judėjimais Vakaruose. Emigrantai palaikė slaptus ryšius su L. likusiais veikėjais ir bendromis pajėgomis jau 1846 ėmė organizuoti antrąjį sukilimą. Prūsijos vyriausybei pavyko Poznanėje areštuoti ruošiamo sukilimo vadus, ir 1846 sukilimas įvyko tik Krokuvoje ir gretimose Galicijos dalyse. Šis vad. Krokuvos sukilimas buvo greit austrų užgniaužtas, o Krokuvos respublika galutinai panaikinta ir 1846 įjungta į Austrijos valdomą Galicijos provinciją. Patraukti į austrų pusę valstiečiai buvo atleisti iš baudžiavų. Kai lenkai 1848 vėl bandė sukilti Galicijoje, jų sukilimas buvo austrų užgniaužtas. Taip pat ir Ludwik Mierosławskio vadovaujamas 1848 lenkų sukilimas prieš prūsus nepavyko. Taip emigrantų kairiojo sparno dėtos viltys į sukilimą neįvyko. Tačiau ir dešiniojo sparno diplomatinės pastangos sudominti Napoleoną III L. likimu ir iškelti L. atkūrimo klausimą tarptautinėje plotmėje nepavyko.

Nusivylę sukilimu, lenkų vadai, buvę rusų valdomoje L., bandė keisti savo metodus, tikėdamiesi pasinaudoti po Krymo karo pralaimėjimo Rusijoje prie caro Aleksandro II prasidėjusiu liberalizmo laikotarpiu. 1861–63 dalis lenkų, vadovaujamų Aleksander Wielopolskio, bandė eiti į kompromisą su rusais ir laimėjo kai kurių koncesijų. Tačiau ši su rusais taikinimosi politika susilaukė stipraus pasipriešinimo iš labiau konservatyvių tautinio sąjūdžio vadų ir ypačiai iš jaunimo bei nekantrių radikalinių grupių, kurių pasipriešinimas rusams 1863 išsiplėtė į sukilimą, pradėtą ‚raudonųjų', prie kurių greit prisijungė ir ‚baltieji' ir sudarė laikiną Tautos Vyriausybę.

1863–64 sukilimas (žr.) greit išsiplėtė L. Taip pat jis apėmė ir kaimynę Lietuvą. Prancūzijos, Anglijos ir Austrijos vyriausybės, suinteresuotos Rusijos galios silpninimu, buvo palankios sukilėliams, tačiau pasitenkino tik diplomatinėmis notomis. Sukilimo vadams (Marian Langiewicziui, Romuald Traugutui) nepavyko visiškai sukoordinuoti sukilėlių pajėgų. Sukilimą užgniaužus, ypačiai nukentėjo Lietuva Muravjovo ‚Koriko' priespaudoj. Griežtų represijų rusai ėmėsi ir L., persekiodami bajorus ir kunigus, bet stengdamiesi patraukti savo pusėn valstiečius, dar 1861 paskelbtą baudžiavų panaikinimą 1864 pravedę L. valstiečiams palankesnėmis sąlygomis negu pačioje Rusijoje. Baudžiant lenkus už sukilimą, buvusi L. karalystės autonominė konstitucija dabar buvo visai panaikinta ir kraštas oficialiai imta vadinti Vyslos kraštu, valdomu rusų skiriamo generalgubernatoriaus Varšuvoje. L. buvo paversta Rusijos provincija tik su šiek tiek skirtingais vietos savivaldybės organais. Šiek tiek politinės laisvės rusai vėl davė tik 1869.

Per sekančius 40 metų po 1863–1864 sukilimo numalšinimo lenkai jau nebebandė atgauti nepriklausomybės sukilimo būdu. Jie labiau koncentravo visą savo veiklą į konstruktyvų darbą (‚organinis darbas'), stengdamiesi išlaikyti lenkų tautinę dvasią bei kultūrą ir sustiprėti ekonomiškai, paimant į savo rankas ne tik

žemės ūkį, bet ir prekybą bei pramonę. Nemaža lenkų, ypačiai buvusių sukilėlių šeimų narių, jų dvarus rusams konfiskavus, persikėlė gyventi į miestus ir čia sudarė lenkų miestiečių inteligentiją. Miestuose lenkams pavyko išpirkti iš žydų ir vokiečių ar sukurti savas prekybos bei pramonės įmones. Žemės ūkis taip pat buvo moderninamas. Baudžiavas panaikinus, vyko senųjų luominių skirtumų lėtas nykimas, savotiškas visuomenės demokratizavimas. Prie tautinės dvasios palaikymo nemaža prisidėjo ir Bažnyčia bei sava literatūra.

Pradėję tvirtintis kultūrinėje ir ūkinėje srityje, lenkai neatsisakė ir savo politinių siekimų, pogrindžio sąjūdžiui tebetęsiant lenkiškas tradicijas. XIX a. pabaigoje susikūrė ir pagrindinės lenkų politinės partijos: tautiniai demokratai (ND) ir socialistai (PPS). Abi partijos siekė nepriklausomybės, bet tautiniai demokratai Roman Dmowskio vadovaujami palaikė rusų tarptautinę politiką, o socialistai, iš pradžių Bolesław Limanowskio, vėliau sulenkėjusio Lietuvos dvarininko J. Pilsudskio vadovaujami, buvo griežtai nusistatę prieš rusus. Pamažu išsivystė ir trečia, valstiečių partija. Valstiečių politiniam sąjūdžiui vadovavo Wincenty Witos ir Ignacy Daszyński. Valstiečių atkaklus prisirišimas prie lenkų k. ir katalikų tikybos suvaidino svarbų vaidmenį ir užkirto kelią nulenkėjimui.

XIX a. antroje pusėje mažiausia priespaudos buvo Galicijoje. Nuo 1867 konstitucinių Austrijos reformų ir dvigubos Austro - Vengrijos monarchijos įsteigimo Galicija gavo gana plačią autonomiją su savo provinciniu seimu, su lenkų kontroliuojama administracija ir lenkų rankose buvusia švietimo sistema. Tuo metu reiškėsi žymi Krokuvos lenkiško univ. įtaka. Tačiau rytinėje Galicijoje, kur daugumas valstiečių buvo ukrainiečiai, prasidėjus jų tautiniam atgimimui, vadovaujamasis vaidmuo ėmė slysti iš lenkų rankų. Tautiniu atžvilgiu lenkybė daugiausia nukentėjo Prūsų L. Bismarko pastangomis 1871 susikūrusi Vokietijos imperija buvo griežtai priešinga lenkų aspiracijoms. Bismarkas vykdė sistemingą Prūsų L. vokietinimą (net pradžios mokyklose neleidžiant tikybos dėstyti lenkiškai). Lenkų vokietinimas dar pagriežtėjo XX a. pradžioje, kanclerio Bernhard Bülowo laikais. Tačiau vokiečių priespauda iš antros pusės prisidėjo prie įvairių socialinių klasių lenkų vienijimo, o lenkų k. ir bažnyčios persekiojimas skatino lenkus katalikybę identifikuoti su lenkybe.

Lenkų išsilaisvinimo perspektyvos pagerėjo su 1905 revoliucija Rusijoje. Galimybė siųsti savo atstovus į Rusijos dūmą ir ten kelti L. klausimą buvo ypačiai panaudota tautinių demokratų R. Dmowskio vadovaujamų. Tarptautinei įtampai didėjant tarp Vokietijos bei Austrijos iš vienos pusės ir Rusijos, Prancūzijos bei Anglijos iš kitos pusės, lenkų politinė veikla visose trijose svetimųjų valdomose L. dalyse stiprėjo. Austrijos L. Pilsudskiui ir jo bendradarbiams dėl austrų ir rusų santykių pablogėjimo pavyko sudaryti lenkų jaunimo karines organizacijas, iš kurių vėliau buvo suorganizuoti vad. Pilsudskio legionai, kurie karui 1914 prasidėjus iš Krokuvos įsiveržė į Rusijos L. Nors Pilsudskio legionams ir nepavyko sukelti visuotinio lenkų sukilimo prieš rusus ir Pilsudskis turėjo pripažinti Austrijos karinės vadovybės viršenybę, bet organizuotas lenkų dalinių dalyvavimas I pas. karo veiksmuose iškėlė L. klausimą tarptautinėn plotmėn. Norėdami savo pusėn patraukti lenkus bei įsigyti jų paramos karui su Rusija, Vokietijos ir Austrijos imperatoriai 1916 XI 5 paskelbė nepriklausomos L. karalystės įkūrimą, nenustatydami jos sienų, bet reikalaudami jos glaudžių karinių ryšių su Vokietija ir Austrija. Lenkai tačiau neskubėjo stoti į kariuomenę, kuri būtų vokiečių kontrolėje. J. Pilsudskis, su savo legionais atsisakęs pasiduoti vokiečių militarinėn kontrolėn, 1917 buvo vokiečių internuotas kartu su savo legionais. Politiniai lenkų vadai tačiau tuoj ėmėsi, nors ir vokiečių bei austrų okupacijos rėmuose, organizuoti L. valstybę, 1917 įkūrė laikiną Valstybės Tarybą su įstatymu leidžiamąja galia, įsteigė Regentūros tarybą ir buvusios Kongresinės L. ribose ėmė organizuoti lenkų administracijos organus. 1917 revoliucijos Rusijoje lemiamai pakreipė L. atkūrimo klausimą, sudarydamos besikuriančiai L. palankias tarptautines sąlygas. Jau 1917 III revoliucijos sudarytoji laikinoji Rusijos vyriausybė III 30 pripažino L. nepriklausomybę, nereikalaudama jokios karinės unijos su Rusija. Po 1917 XI bolševikų revoliucijos sudarytoji Sov. Rusijos vyriausybė 1918 III 3 Lietuvos Brastos taika (žr.) su Vokietija atsisakė nuo savo pretenzijų į L., kuri faktiškai liko vokie-

čių okupacijoje. Vokiečiams nė nemanant trauktis iš L., lenkai įsitikino, kad vokiečių jiems žadėtoji nepriklausomybė buvo tik fiktyvi. Nuo tada lenkai savo viltis ėmė rišti su Anglijos ir Prancūzijos sąjungos, remiamos JAV, pasisekimais vakarų fronte prieš Vokietiją. Prancūzijoj ir Anglijoj buvusi lenkų emigrantų grupė 1917 Paryžiuje sudarė Lenkų tautinį komitetą, kurio pirmininku buvo R. Dmowskis, įsteigęs to komiteto diplomatines atstovybes sąjungininkų sostinėse. L. atkūrimui žymiai patarnavo ir JAV lenkai, ypačiai garsusis lenkų muzikas Ignacy Jan Paderewskis, kuriam pavyko įtaigoti JAV prezidentą Woodrow Wilsoną, dar 1917 I 22 (Amerikai dar neįstojus į karą) pasisakiusį už L. nepriklausomybę ir tam reikalui 1918 paskyrusį net vieną iš savo garsiųjų ‚14 punktų'. Greit po to visos sąjunginės valstybės pripažino L. nepriklausoma valstybe ir savo sąjungininke. Prancūzijos valdžia leido Lenkų tautiniam komitetui suorganizuoti lenkų kariuomenės dalinius Prancūzijoje gen. Hallerio vadovaujamus. Tie lenkų daliniai dalyvavo sąjungininkų kautynėse prieš Vokietiją. Vokietijai ir Austrijai 1918 XI 11 paprašius paliaubų Wilsono 14 punktų pagrindu, bet vis dar neatitraukiant okupacinių pajėgų iš L., L. lenkai ėmė ginklu laisvinti savo kraštą ir nuginklavo vokiečių įgulą Varšuvoje. Pasinaudodama Habsburgų monarchijos subyrėjimu, Galicija jau 1918 X buvo ginklu išsilaisvinusi. Iš Magdeburgo kalėjimo paleistas J. Pilsudskis Regentų tarybos buvo paskirtas laikinąja Lenkijos valstybės galva. Tuo pat metu lenkai sukilo Poznanėje prieš vokiečius.

N e p r i k l a u s o m o s L. l a i k o t a r p i s (1918–1939). Pirmoji nepriklausomos L. vyriausybė, sudaryta J. Pilsudskio, iš pradžių nebuvo pripažinta Lenkų tautinio komiteto Paryžiuje, bet, I. J. Paderewskiui 1918 pabaigoje atvykus į Varšuvą, skirtumai buvo išlyginti. 1919 II steigiamasis seimas priėmė laikiną konstituciją, patvirtino Pilsudskį valstybės galva ir vyr. kariuomenės vadu, o I. J. Paderewskis pasidarė ministru pirmininku ir užsienio reikalų ministru. Pirmuoju vyriausybės rūpesčiu buvo nustatyti atkurtos L. sienas. Tuo reikalu į Paryžiaus taikos konferenciją buvo pasiųsta delegacija, į kurią pirm. įėjo R. Dmowskis ir nariais I. J. Paderewskis bei Władysław Grabskis. Ši delegacija susilaukė daug palankumo iš JAV prezidento W. Wilsono ir buvo visiškai Prancūzijos remiama, bet Anglija laikėsi kiek rezervuočiau; dėl to ir L. sienų su Vokietija klausimas nebuvo išspręstas pagal visišką lenkų norą. Pagal 1919 Versalio sutartį Vokietija turėjo atiduoti pagrindinę buv. Prūsų L. dalį, iš kurios buvo sudarytas vad. lenkų ‚koridorius' ligi Baltijos jūros. Vyslos žiotyse esąs Dancigas buvo pripažintas laisvu miestu Tautų Sąjungos žinioje. 1920 buvo pravestas plebiscitas pietinėje Rytų Prūsų dalyje, kuri nubalsavo pasilikti su Vokietija. 1921 plebiscitu Silezijoje mažesnė Aukštosios Silezijos dalis atiteko L., bet kartu su šia dalimi L. gavo labai svarbią kasyklų bei sunkiosios pramonės sritį.

Pietinės, rytinės ir šiaurinės L. sienos buvo nustatytos mažiau taikingu būdu. Lenkai susikovė su čekoslovakais dėl Tešino (lenk. Cieszyn) srities (Silezijos dalis ligi 1918 buvusi Austrijos valdžioje), taip pat ir dėl Čekoslovakijos bei L. sienų išilgai Karpatų kalnų. Ginčą išsprendė Vyriausioji santarvininkų taryba ne visai palankiai lenkams; dėl to L. santykiai su Čekoslovakija liko nesklandūs. Tikslu sureguliuoti savo rytines sienas, lenkai, keldami savo istorines pretenzijas į buv. senosios L. sritis, 1919 su kariuomene įsiveržė į Ukrainą, užėmė Lvovą ir 1920 pasiekė net Kijevą, kariaudami su besikuriančia Tautinės Ukrainos Respublika ir kartu su bolševikais, taip pat bandžiusiais užimti Ukrainą. Tai įvėlė L. į ilgą ir sunkų karą su Sov. Rusija ne tik dėl Ukrainos, bet ir dėl Gudijos bei dalies Lietuvos. J. Pilsudskis, pats būdamas sulenkėjęs lietuvis, kartu su daugeliu kitų sulenkėjusių Lietuvos dvarininkų svajojo atgaivinti Lietuvos unijos ryšius su L. ir reiškė pretenzijas į Lietuvos žemes. Pačioje Lietuvoje buvo pradėta organizuoti slapta lenkų karinė organizacija (POW). Pilsudskio vadovaujama lenkų kariuomenė, pasinaudodama lietuvių kovomis su rusais bolševikais, užėmė pietinę ir rytinę Lietuvos dalį nuo Gardino ligi Vilniaus ir veržėsi giliau į Lietuvą. Tuo tarpu sustiprėjusi bolševikų raudonoji armija 1920 vasarą užėmė Vilnių ir įsiveržė į pačią Lenkiją. Pagal 1920 VII 12 Maskvoje padarytą Lietuvos sutartį su Sov. Rusija Vilniaus sritis su Vilniumi buvo perleisti Lietuvai. Raudonoji armija savo žygyje į L. pasiekė net Varšuvą, bet čia 1920 VIII 15 buvo lenkų kariuomenės sulaikyta ir sumušta pradėjo

trauktis atgal. Sekdama paskui besitraukiančius rusus, lenkų kariuomenė vėl įsiveržė į Lietuvą ir susirėmė su lietuviais Suvalkų bei Seinų krašte. Tautų Sąjungos atstovams tarpininkaujant, 1920 X 7 Suvalkuose buvo pasirašyta L. sutartis su Lietuva, nustatanti demarkacijos liniją, pagal kurią Suvalkai, Seinai, Augustavas ir dalis Gardino krašto atiteko L., bet Vilnius buvo paliktas Lietuvai. Tuo karas su Lietuva tačiau nepasibaigė, nes 1920 X 9 gen. M. Želigowskio vadovaujami lenkų daliniai užėmė Vilnių; tai sutrukdė daugeliui metų visą tolimesnį taikingą Lietuvos ir L. santykių tvarkymą. Iš Vilniaus lenkų kariuomenė toliau veržėsi į Lietuvą, bet lietuvių buvo sustabdyta ir sumušta 1920 XI 19 prie Širvintų ir 1920 XI 21 prie Giedraičių. Po šių laimėjimų lietuvių kariuomenė jau buvo bežygiuojanti į Vilnių, bet Tautų Sąjungos komisija sustabdė kovas. Tai leido lenkams įsistiprinti Vilniuje ir Vilniaus krašte. Nors byla pateko į Tautų Sąjungą, ši nepajėgė lenkų ir lietuvių ginčo išspręsti, tik 1922 išvedė naują demarkacijos liniją, palikdama Vilnių ir Vilniaus kraštą L. Lietuvos ir L. diplomatiniai santykiai buvo nutraukti, bet 1922 demarkacijos linija išliko nepakeista. Po pereinamojo vad. Vidurinės Lietuvos (Litwa Środkowa) laikotarpio, Vilniaus bei Suvalkų kraštai buvo įjungti į L. tiesioginę administracinę sistemą.

Dar 1920 vasarą sumuštai raudonajai armijai pasitraukus iš L., Sov. Rusijos ir L. siena buvo nustatyta 1921 III 18 Rygos taika, paliekant vakarinę Ukrainą su Lvovu ir dalį Gudijos Lenkijai. Siena tarp L. ir Sov. Rusijos buvo nustatyta kiek toliau į rytus, negu ta, kuri buvo po 1793 L.–Lietuvos padalijimo.

L. sienų išvedimas nežiūrint etnografinių principų ir įjungiant į L. daug etniškai mišrių bei nelenkiškų sričių sudarė rimtą tautinių mažumų problemą L. vidaus politikoje. Pagal 1931 gyventojų surašymą L. buvo 31,1% nelenkų. Dar Paryžiaus taikos konferencijoje lenkai buvo pasižadėję garantuoti mažumų teises, bet šio pažado nevykdė, teisindamiesi, kad kitos mišrių tautybių valstybės neduvo verčiamos duoti tokių pačių mažumų teisių garantijų. Lenkų pastangos sulenkinti nelenkiškąjį elementą privedė prie rimtų konfliktų su tautinėmis mažumomis, kurių net kultūrinė veikla buvo gniaužiama. L. vyriausybė turėjo sunkumų net ir pačių lenkų suvienijimo bei tvarkos krašte suvienodinimo reikale, nes, L. ilgai esant padalytai į 3 dalis ir ilgai gyvenus skirtingų svetimųjų valdžioje, susidarė didelių ekonominių, kultūrinių, politinių bei teisinių skirtumų. Vyriausybė bandė atskirų sričių aplinką vienodinti administracinėmis priemonėmis, teisės kodeksų vienodinimu, ta pačia švietimo bei mokyklų sistema, ekonominio lygio kėlimu atsilikusiose srityse ir kt.

L. nepriklausomybės metais buvo pasiekta ekonominės pažangos bei krašto atstatymo. Po ūkiškos depresijos ir infliacijos 1923 buvo įvesta sava valiuta, finansai ir ūkis stabilizuoti, pramonė ir prekyba išplėsta ir t.t. Vidaus santvarkos atžvilgiu 1919–26 L. laikėsi parlamentarinės demokratijos. 1921 seimo priimta nuolatinė konstitucija L. davė demokratinės respublikos pobūdį Prancūzijos pavyzdžiu su ribota prezidento galia ir politiškai stipriu seimu bei senatu. J. Pilsudskiui pasitraukus iš valstybės galvos pareigų, pirmuoju L. prezidentu 1922 išrinktas iš Lietuvos kilęs G. Narutavičius. Parlamentarinės demokratijos laikotarpyje vyriausybė buvo gana nepastovi, nes didelis smulkių partijų skaičius kėlė sunkumų sudaryti daugumą seime. 1926 maršalas J. Pilsudskis perversmo keliu po kelių dienų kautynių Varšuvoje vėl paėmė L. valdžią į savo rankas ir ją išlaikė ligi pat savo mirties 1935. Šis laikotarpis davė L. militariškai autoritarinę santvarką, maršalui Pilsudskiui faktiškai esant diktatoriumi, nors oficialiai jis užėmė tik karo reikalų ministro ir trumpą laiką ministro pirmininko vietą. Pilsudskio perversmą 1926 seimas legalizavo. Jo pageidavimu valstybės prez. išrinktas Ignacy Mościckis. Pilsudskio vyriausybė rėmėsi gana stipriu bepartyvių bloku (BB) bei kariuomenės generolais. Dar prieš savo mirtį Pilsudskis pasiekė konstitucijos pakeitimo. Nauja 1935 konstitucija įvedė stiprią vykdomąją valdžią, susilpnino seimo ir politinių partijų įtaką ir visą galią sukoncentravo valstybės prezidento rankose. 1935–39 L. buvo nacionalistinės vyriausybės valdoma, kuri rėmėsi vienos partijos sistema bei kariuomenės įtaka. Seimas atstovavo profesinėms grupėms, o vyriausybė bandė koordinuoti visas konstruktyvines krašto pajėgas ir pasiekti tautinės vienybės (OZN). Valdžia buvo prez. I. Mościckio ir kariuomenės vado maršalo Edward Rydz-Śmigło rankose.

Užsienio politikoje L. nuo pat pradžios dalyvavo Tautų Sąjungoje, remdama antirevizionistinę tarptautinių santykių pakraipą, kuri stengėsi neprileisti prie 1919 Versalio taikos nuostatų revizavimo bei pakeitimų. 1921 buvo sudaryta artima sąjunga su Prancūzija ir Rumunija, kaip pagrindas gintis nuo vokiečių pavojaus. Šalti santykiai su Sov. Rusija pagerėjo nuo 1927, ir 1932 buvo sudarytas L. ir Sov. Rusijos nepuolimo paktas, kuris 1934 buvo pratęstas 10 metų. Hitleriui įsigalėjus Vokietijoje ir bandant karo pavojų sumažinti diplomatiniu keliu, 1934 sudarytas L. ir Vokietijos nepuolimo paktas 10 metų. Nors to meto L. užsienio reikalų ministras Józef Beckas bandė palaikyti gerus santykius su nacionalsocialistine Vokietija, bet santykiai ėmė blogėti, L. atsisakius sudaryti slaptą sutartį su Vokietija prieš Sov. Rusiją.

Hitleriui prijungus Austriją prie Vokietijos ir L. tarptautinei padėčiai silpnėjant, J. Beckas tikėjosi šiek tiek pagerinti L. poziciją 1938 III 18 ultimatumu privertęs Lietuvą užmegzti diplomatinius santykius su L., nutrauktus dar nuo 1920. Hitleriui užėmus Sudetų kraštą ir jį atskyrus nuo Čekoslovakijos, J. Beckas taip pat pareikalavo iš Čekoslovakijos ginčijamų žemių. Lenkai užėmė Tešino sritį; tai paaštrino L. santykius ir su Vokietija, reiškusia pretenzijų į visą Sileziją. Hitleriui 1939 pavasarį užėmus Prahą ir po to Klaipėdą, L. pasijuto Vokietijos supama. Hitleris pradėjo viešai reikalauti Dancigą prijungti prie Vokietijos ir leisti vokiečiams eksteritorialumo teise pastatyti specialų geležinkelį ir plentą skersai Lenkijos ‚koridoriaus' ir tuo būdu Rytų Prūsus sujungti su Vokietija. Anglijos vyriausybė, pamačiusi, kad nuolaidomis Hitlerio agresija nebus sustabdyta, garantavo L. nepriklausomybę ir jos teritorijos neliečiamumą. Skubiai buvo sudaryta L. ir Anglijos gynimosi sutartis. Hitleris nutraukė nepuolimo sutartį su L. ir 1939 VIII 23 sudarė nepuolimo sutartį su Sov. Rusija. 1939 IX 1 Vokietija pradėjo karą su L. Anglija ir Prancūzija paskelbė karą Vokietijai, bet nepajėgė padėti L. apsiginti nuo vokiečių. 1939 IX 17 Sov. Rusijos kariuomenė taip pat įsiveržė į L. Kitą dieną L. vyriausybė su prezidentu pasitraukė į Rumuniją, o visa L. greit buvo užimta vokiečių ir rusų, sumuštos lenkų kariuomenės likučiams bandant gelbėtis bėgant į Vengriją, Rumuniją ir neutraliai besilaikančią Lietuvą.

L. II pas. karo metu ir po jo. 1939 IX 28 sutartimi visa L. buvo pasidalyta tarp Vokietijos ir Sov. Rusijos. Rusai užėmė daugiau negu pusę teritorijos ligi Bugo ir Sano upių, taip pat Vilniaus kraštą (Vilnių Sovietai atidavė Lietuvai už leidimą joje įsteigti Sovietų karines bazes, bet netrukus jie okupavo visą Lietuvą). Gudų gyvenamos buv. L. sritys buvo įjungtos į Gudijos TSR, o ukrainiečių gyvenamos sritys į Ukrainos TSR. Iš tų sričių masiškai lenkus deportavo į Sibirą. Vokiečiai beveik pusę savo užimtų L. žemių tiesiog įjungė į Vokietiją ir tuoj pradėjo jų vokietinimą. Iš likusios L. dalies vokiečių buvo sudaryta Generalinė Gubernija su sostine Krokuvoje ir čia įvesta griežta okupacija. 1941 VI prasidėjus Vokietijos karui su Sov. Rusija, visa L. buvo vokiečių okupuota. 1941–45 vokiečių okupacijos metu pasireiškė didelė priespauda ir net sistemingas lenkų tautos bei jų kultūros naikinimas, sukėlęs stiprų lenkų pasipriešinimą.

Lenkų pogrindžio sąjūdis palaikė ryšius su egziline L. vyriausybe, dar 1939 sudaryta Paryžiuje su gen. Władysław Sikorskiu kaip ministru pirmininku bei kariuomenės vadu. Prancūzijai žlugus, 1940 lenkų egzilinė vyriausybė persikėlė į Londoną. Hitleriui pradėjus karą prieš Sov. Rusiją, egzilinė lenkų vyriausybė 1941 sudarė sutartį su Sov. Rusija, pažadėdama bendradarbiauti prieš Vokietiją, bet Sov. Rusijos vyriausybė laikėsi rezervuotai ir nesiskaitė su lenkų egzilinės vyriausybės pageidavimais bei jai duotais pažadais. Kai tik raudonoji kariuomenė perėjo Bugą, Sov. Rusija sudarė lenkų tautos išlaisvinimo komitetą iš lenkų komunistų ir Liubline suorganizavo Krašto Liaudies Tarybą (Krajowa Rada Narodowa) lenkų komunistų lyderio Bolesław Bieruto vadovaujamą. Po to Sov. Rusija nutraukė ryšius su lenkų egziline vyriausybe. 1943 Sikorskiui žuvus lėktuvo katastrofoje ir valstiečių partijos lyderiui Stanisław Mikołajczykui pasidarius egzilinės vyriausybės ministru pirmininku, Sovietai nesileido į nuolaidas su juo, nežiūrint JAV ir Anglijos tarpininkavimo. Užėmę L., rusai areštavo ir deportavo nemaža L. nuo vokiečių išlaisvinimui padėjusių partizanų vadų ir pasyviai laikėsi 1944 Varšuvos partizanų sukilimo metu prieš vokiečius; tai dar labiau įtempė lenkų ir rusų santykius. 1945 pradžioje

rusai Liubline buvusią Krašto Liaudies Tarybą perorganizavo į laikiną L. komunistinę vyriausybę. Jaltos konferencijoje, kuri susirinko jau Sovietų armijai faktiškai užėmus visą L., JAV prez. F. D. Rooseveltas ir Anglijos ministras pirm. W. Churchillis 1945 II 11 pripažino Sov. Rusijai jau tada į Gudijos ir Ukrainos TSR įjungtas buvusias L. žemes, L. rytų sieną nustatydami Curzono linija (žr.) ir su Stalinu sutardami, kad laikinoji komunistinė L. vyriausybė bus praplėsta, į ją įjungiant demokratinius pačios L. ir tremties lenkų atstovus. Lenkų egzilinė vyriausybė Jaltos nutarimus atmetė. 16 žymesnių pogrindžio vadų, iš pačios L. pakviesti į Maskvą tartis dėl komunistinės vyriausybės perorganizavimo, Maskvoje buvo areštuoti ir nuteisti. Sov. Rusija vis dėlto sudarė ‚lenkų tautinės vienybės' (liaudies fronto) vyriausybę, prie komunistinės Liublino grupės branduolio prijungę 2 Maskvai priimtinus nekomunistus lenkus iš Lenkijos ir 2 iš Londono, tarp kurių buvo ir tuo metu jau iš egzilinės vyriausybės ministro pirmininko pareigų atsistatydinęs St. Mikołajczykas, pasidavęs Churchillio spaudimui bendradarbiauti su Maskva.

Nežiūrint žymių lenkų kariuomenės (generolo Wl. Anderso) dalinių nuopelnų II pas. kare, padėjusių vakarų fronte kovoti Anglijai ir JAV prieš Vokietiją, Sovietų spaudžiamos, Anglijos ir JAV vyriausybės užmezgė diplomatinius santykius su rusų pastatyta komunistų dominuojama L. vyriausybe ir 1945 VII 5 atsisakė toliau bepripažinti lenkų egzilinę vyriausybę Londone. 1945 VIII Potsdamo konferencijoje vakarinė L. siena buvo išvesta Oderio ir Neisės upėmis, iš dalies lenkams kompensuojant už prarastas buv. L. sritis rytuose, įjungtas į Sov. Rusiją. Rytų Prūsija buvo pasidalyta tarp L. ir Sovietų.

L. faktiškai pasidarius Sov. Rusijos satelitine valstybe, Varšuvos vyriausybė ėmėsi žemės reformos, atėmė žemę nuo visų, kurie turėjo daugiau negu 50 ha, nacionalizavo pramonę, panaikino senatą, ir Sov. Rusijos kariuomenei tebesant Lenkijoje, 1947 pravedė sovietiniais metodais rinkimus į seimą, kuriame iš nekomunistų buvo leista tik maža, Mikołajczyko vadovaujama valstiečių partijos grupė. Komunistų kontroliuojamas seimas išrinko B. Bierutą L. prezidentu ir suteikė jam ir kitiems 5 valstybės Vykdomosios Tarybos nariams galią valdyti L. potvarkių keliu. Netrukus nekomunistinės valstiečių partijos atstovai buvo išmesti iš vyriausybės (ir pats Mikołajczykas), ir L. pateko grynai komunistinėn valdžion.

Užsienio politikoje komunistinė L. Maskvos buvo priversta sekti Sov. Rusijos linija, o vidaus politikoje vykdyti komunizmo programą. Stalinizmui pasipriešinęs Władysław Gomulka, vienas lenkų komunistų vadų, 1948 išmestas iš partijos ir areštuotas. Tikslu tvirčiau laikyti L. savo rankose, Sov. Rusija paliko L. gausius rusų kariuomenės dalinius esą saugoti susisiekimo linijų tarp Sov. Rusijos ir rusų kontroliuojamos Rytų Vokietijos. Galimam pasipriešinimui komunizmui užgniaužti, greta Sov. Rusijos kariuomenės, buvo suorganizuota stipri ir gausi slaptoji policija. Nežiūrint visų tų priemonių, komunistinės tvarkos palaipsninis įvedimas į L. susilaukė stiprios lenkų opozicijos, net ir tarp pramonės darbininkų. Pačiam Nikitai S. Chruščiovui pasmerkus stalinizmą Sov. Rusijoje, komunistinis Lenkijos perorganizavimas buvo kiek pristabdytas. 1957 pradžios Poznanės darbininkų sukilimas vertė ir Lenkijos komunistus revizuoti komunistų partijos liniją bei politiką. W. Gomulka, paleistas iš kalėjimo, paėmęs į savo rankas komunistų partijos politiką, pasinaudojo palankiomis sąlygomis, bandydamas kiek atpalaiduoti L. nuo Maskvos kontrolės. 1957 Vengrijos sukilimo akivaizdoje Gomulkai pavyko išgauti politinių nuolaidų iš Sovietų ir pasukti Lenkiją vad. tautinio komunizmo linkme.

The Cambridge History of Poland I–II, 1940–50; *St. Zakrzewski, St. Zachorowski, O. Halecki, J. Dąbowski, St. Smolka ir F. Papée,* Historia polityczna Polski 1920–23; *W. Konopczyński,* Dzieje Polski nowożytnej I–II 1936; *R. Grodecki, St. Zachorowski ir J. Dąbowski,* Dzieje Polski średniowiecznej I–II, 1926; *M. ir Z. Wojciechowscy,* Polska Piastów — Polska Jagiellonów 1946; *J. Modzelewski,* Pologne 1919–1939, I–III, 1945–47; *O. Halecki,* A History of Poland 1956. *K.Avž.*

Lenkų kalba, kartu su čekų, slovakų, kašubų, sorbų, arba vendų, ir polabų k., priklauso vakarinei slavų k. grupei. Artimiausios lenkų k. yra kašubų, gyvenančių Vyslos žemupyje, ir XVIII a. išmirusios polabų (prie Elbės upės) k. Viena būdingiausių lenkų, kaip ir kitų slavų kalbos ypatybė yra vadinamoji palatalizacija, arba priebalsių minkštinimas, labiausiai pasireiškęs rusų ir lenkų k. Palatalizacija reiškėsi tuo būdu, kad senieji priebalsiai k, g, ch, d, t minkštėdami prieš i, e, ę išvirto č, ž, š, c, dz (z), s. Pvz. vietoje liet. keturì, geležìs, gývas, káina,

d i e n à, kuriuose yra išlikę senoviniai priebalsiai, lenkų k. turime pirmuosius šių žodžių priebalsius pakitusius: c z t e r y, ż e l a z o, ż y w y, c e n a, d z i e ń. Tai įvyko įvairiais laikotarpiais ir dėl to skiriamos kelios palatalizacijos. Lenkų k. ta palatalizacija kai kuriais atvejais yra nuėjusi toliausia, nes ten, kur lietuvių ar kitose slavų k. yra dar t, d, lenkų k. yra ć, dź, pvz. n è š t i, v è ž t i, rus. n e s t i, v e z t i, k o s t', g v o z d', lenk. n i e ś ć, w i e ź ć, k o ś ć, g w ó ź d ź. Čia ć, dź, ś tariami minkštai ir, be to, šnypščiamai. Kita sena lenkų k. ypatybė, išskirianti ją iš rytinės slavų k. grupės, yra prasl. -or-, -ol-, -er-, -el- ne žodžio pradžioje pavirtimas -ro-, -lo-, -re-, -le-, ko nėra pvz. rusų ir baltų k.: lenk. k r o w a ‚karvė', g ł o w a ‚galva', d r z e w o ‚medis' atitinka rus. k o r o v a, g o l o v a, d e r e v o.

Lenkų priebalsiai yra trejopi: vieni tariami visada kietai — cz (= č), dż (= dž), sz (=š), ż (= ž), c, dz, r, ł, kiti visada minkšti — ć, dź, ś, ź, ń, l, o treti gali būti kieti ir minkšti. Prieš i visada minkšti, o prieš kitus balsius jų minkštumas žymimas, kaip ir lietuvių k., raide i, kuri tuo atveju nereiškia garso, o yra tik minkštinamasis ženklas, pvz. b i a ł y (b'ały), s i a n o (śano), k w i a t (kw'at). Visi priebalsiai žodžio gale, kaip ir lietuvių k., tariamį dusliai, pvz. B ó g ‚Dievas', tariamas B u k, r ó b ‚daryk' tariamas r u p. Lenkų k. yra šie balsiai: i, y, e, a, o, u (tam tikrais atvejais žymimas ir ó) ir nosiniai ą ir ę. Visi balsiai yra trumpi. Tikri nosiniai ą, ę tariami tik prieš pučiamuosius s, ś, z, ź, sz, ż, ch, f, w, pvz. g ę ś ‚žąsis', m ą ż ‚vyras'. Prieš b, p jie tariami kaip om, em: z ą b (=zomp) ‚dantis', d ą b (=domp) ‚ąžuolas', o prieš kitus priebalsius kaip on, en: k ą t (=kont) ‚kampas', r ę k a (renka) ‚ranka'. Nosinis ę žodžio gale tariamas beveik kaip paprastas e, pvz. gl. r ę k ę (renke). Iš visų slavų k. nosiniai tėra išlikę tik lenkų k. Jie yra tos pat kilmės kaip ir lietuvių an, en arba ą, ę, kurie bendrinėje kalboje yra praradę nosinumą, bet kai kur žemaičių tarmėje tariami kaip an, on, en. Mūsų r a n k a, r a n k ą ir lenkų r ę k a, r ę k ę yra kilę iš tų pačių prolyčių *rankā,*rankān. Balsis y skiriasi nuo i ne savo kiekybe (ilgiu), bet kokybe — prieš jį priebalsiai tariami kietai: d y m ‚dūmai', r y b a ‚žuvis', b y ć ‚būti'. Žodžio kirtis lenkų k. aplamai yra pastovus — visada priešpaskutiniame skiemenyje. Išimtį sudaro svetimi žodžiai, kaip f i z y k a, m u z y k a, g r a m a t y k a ir vienas kitas lenkiškas žodis, kaip o k o l i c a, r z e c z p o s p o l i t a ir būtojo laiko formos r o b i l i ś m y, r o b i l i ś c i e — visi jie turi kirtį trečiame nuo galo skiemenyje.

Lenkų k. turi gana daug gramatinių formų: septynis linksnius, tris gimines (vyr. o j c i e c ‚tėvas', mot. m a t k a ‚motina' ir niekatrosios d z i e c k o ‚vaikas', s e r c e ‚širdis') ir du skaičius. Būdvardžiai turi taip pat tris gimines. Kai kurie asmeninių įvardžių linksniai turi dvejopas formas — ilgas ir trumpas, pvz. m n i e ir m i ‚man', t o b i e ir c i ‚tau', j e m u ir m u ‚jam'. Tas trumpas m i (p o k a ż m i ‚parodyk man') atitinka mūsų senovinį naudininką m i, pvz. Daukšos p a m i r o d y k arba p a r o d y k i m ‚parodyk man'. Veiksmažodinių formų yra mažiau, negu lietuvių k. Yra tik trys pagrindiniai laikai — esamasis, būtasis ir būsimasis, bet nėra sudėtinių laikų, atitinkančių mūsų atliktinius laikus, o kitų kalbų perfektą, imperfektą ir kt. Bet lenkų k., kaip ir rusų, turi jai būdingą aspektinių formų sistemą. Beveik kiekvienas veiksmažodis turi dvejopas aspektines (eigos ir įvykio) formas, kurios iš dalies atitinka lietuvių k. aspektines formas. Pvz. p i s a ć (eigos vkž.), n a p i s a ś (įvykio) atitinka liet. r a š y t i ir p a r a š y t i, bet abiem būtojo laiko aspektinėms formoms p r z y s z e d ł ir p r z y c h o d z i ł tėra vienas lietuvių k. atitikmuo a t ė j o (įvykio veikslas). Eigos veikslui liet. k. čia gali būtĩ vartojama atitinkama sudėtinė forma: b u v o b e a t e i n ą s.

Lenkų k. tarmės skirstomos į dvi pagrindines grupes: 1. nemozūrines ir 2. mozūrines. Jos skiriasi tuo, kad mozūrinės garsus sz, ż, cz taria kaip s, z, c. Tai vadinama mozūravimu. Pirmąją grupę sudaro a. Didžiosios L. (Poznanė, Gnieznas), b. Kujavų ir c. Chelmo-Dobrinės tarmės. Antrai grupei priklauso a. Mažosios L. (apie Krokuvą), b. Silezijos ir c. pietinių mozūrų tarmės.

Seniausi lenkų rašytiniai paminklai yra iš XIV a. Žymiausi jų Švento Kryžiaus pamokslai (Kazania Świętokrzyskie), Gniezno pamokslai ir Florijono psalmynas. XVI a. jau buvo susiformavusi literatūrinė kalba, kurią puoselėjo tokie rašytojai, kaip Mikolaj Rejus, Jan Kochanowskis ir kt. Vėliau literatūrinei lenkų k. nemaža įtakos turėjo lotynų, prancūzų bei vokiečių k. XIX a. pirmoje pusėje literaturinė kal-

ba pasiekė aukštą kultūros laipsnį su žymiais rašytojais romantikais, kaip Adomas Mickevičius ir kt.

Lenkų k. palyginti gerai ištirta, nes lenkai visada turėjo gerų kalbininkų. Jau XIX a. pradžioje pasirodė monumentalus S. B. Lindės 6 didelių tomų lenkų k. žodynas, kuris trečiuoju leidimu išleistas 1951. Eilė lenkų kalbininkų prisidėjo ir prie lietuvių k. tyrimo. Pažymėtini Baudouin de Courtenay, rūpinęsis A. Juškos surinktų dainų išleidimu, A. Brücknerīs, pirmas parašęs darbą apie slavų skolinius lietuvių kalboje (1877), V. Porzezińskis, rašęs apie baltų kalbų veiksmažodžių asmenavimą (1901), jų sangrąžinius veiksmažodžius (1903), J. Rozwadowskis, išleidęs Universitas Linguarum Lituaniae (1896), J. Safarewiczius, tyrinėjęs lietuvių k. veiksmažodžių aspektus (1938), J. Otrębskis, aprašęs Tverečiaus tarmę ir baigiąs plačią mokslinę lietuvių k. gramatiką, ir kt.

A. Brückner, Dzieje języka polskiego [3]1935; *St. Słoński,* Historia języka polskiego w zarysie 1934; *J. Łoś,* Gramatyka polska, 3 tt., 1922–27; *St. Szober,* Gramatyka języka polskiego 1931; *T. Benni* (ir kt.), Gramatyka języka polskiego 1923; *Z. Klemensiewicz,* Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej 1937; *T. Lehr-Spławiński,* Język polski 1947; *W. Doroszewski,* Podstawy gramatyki polskiej 1952; *Z. Klemensiewicz, T. Lehr – Spławiński* ir *S. Urbanczyk,* Gramatyka historyczna języka polskiego 1955; *J. Karłowicz, A. Kryński ir W. Niedzwiedzki,* Słownik języka polskiego, 8 tt., [2]1952–53; *J. Karłowicz,* Słownik gwar polskich, 6 tt., 1911; *A. Brückner,* Słownik etymologiczny języka polskiego 1927; *F. Sławski,* Słownik etymologiczny języka polskiego (pradėtas 1952); Słownik staropolski (pradėtas 1953); *E. Šveikauskaitė ir T. Lehr-Spławiński,* Lenkų kalbos gramatika 1935; *A. Lalis,* Podręczny słownik polsko-litewski 1912; *J. Talmantas,* Lenkų-lietuvių kalbų žodynas 1955; *H. Radauskas,* Lenkiškai lietuviškas žodynas 1939. *L.D.*

Lenkų literatūros istorija prasideda XIV a. įpusėjus, Kazimiero D. metu. Kultūrinis atsilikimas nuo V. Europos tautų vėlyvojo viduramžio laikotarpy privertė lenkus sutrumpinti laiko distancijas ir peršokti per visą eilę Vakaruose jau praeitų etapų. Pirmieji pasirodę raštai buvo istorinės kronikos ir psalmynai. Iš kronikininkų žymiausi buvo Gallus, Wincenty Kadłubekas (apie 1160–1223), Janka iš Czarnkowo (XIV a. galas) ir istorikas J. Długošas (1415–80), parašęs epochinę Historia Polonica. Iš kitų ano meto lotyniškų raštų yra likę anoniminiai šventųjų gyvenimo aprašymai: Vita Sancti Stanislai, Miracula Sancti Adalberti ir kt. Pasižymėjo taip pat traktatų rašytojai: Mateušas iš Krokuvos (m. 1410), Povilas iš Włodkowicų (m. 1435), Jokūbas iš Paradyžo (1380–1464) ir pirmas rašytojas pasaulietis, De reipublicae ordinatione autorius, Jan Ostrorógas (1436-1501). Pirmi mėginimai versti Šventraštį į lenkų k. pasirodė XIV a. pabaigoje: Psałterz Królowej Jadwigi, Psałterz Floriański ir Księgi głośnych vardu. XVI a. pradžioj pasirodė ir spausdinti tekstai: Psałterz albo kościelne śpiewanie Króla Dawida 1532 ir Żołtarz Dawidow 1535. 1455 lenkai išsivertė visą Bibliją pagal čekų tekstą: Biblia Królowej Zofii. XV a. būvyje bažnyčiose vis plačiau prigyja pamokslinė lenkų k. Reformacinis sąjūdis, radęs L. gana palankią dirvą, privertė ir katalikų dvasininkus kalbėti ir rašyti suprantama, tautine kalba. Iš žymesnių XV a. pamokslų rinkinių ypač paminėtini Kazania Świętokrzyskie ir Kazania Gnieźnieńskie. Nors kalba čia buvo gana prasta ir archaiška, bet pats faktas reiškė didelį perversmą kultūriniame gyvenime. Tuo laiku paplito taip pat anoniminiai apokrifiniai raštai, kuriuos nurungė 1522 pasirodęs ir vėliau vis kartotas Baltazaro Opeco Żywot Pana Jezu Krysta. Iš kitų neanoniminių apokrifų autorių ypač žinomas bernardinas Jonas iš Szamotų (m. 1519), originaliai interpretavęs Nekaltąjį Prasidėjimą ir tuo surūstinęs ordino vadovybę. Lotyniškų maldaknygių pavyzdžiu XV a. antrojoj pusėj sudaromos maldaknygės ir tautine kalba: Modlitwy ubogiego Wacława 1480, Modlitewnik Nawojki ir kt. Lenkų poezijos šaknys irgi siekia XV a., kada gausūs anoniminiai autoriai, dažniausiai vienuoliai, ėmė kurti eilėraščius bei giesmes ne tik lotynų, bet ir lenkų k. Tokių giesmių garsiausia buvo Bogarodzica, tapusi savotišku tautos himnu, giedamu prieš mūšius ir kitomis iškilmingomis progomis. Iš XV a. yra užsilikusių ir rašytų legendų: Legenda o Św. Aleksym, Legenda o Św. Dorocie, o Vladislovas iš Gielniowo (m. 1505) sukūrė elegiją Żołtarz Jezusow. Įdomiausiu tačiau XV a. lenkų poezijos kūriniu laikoma poema Rozmowa Mistrza ze Śmiercią, kur viduramžinėje mistinėje dvasioje aprašomas mirties santykis su gyvenimu ir aštrios satyros rykštėmis plakami įvairūs ‚galingi nusidėjėliai'. Lenkiškojo viduramžio refleksai siekia XVI a. vidurį, o tų refleksų šviesoj ypač iškilo Bernotas iš Liublino su maldaknyge Raj duszny 1513, rimuotu visuomeniniu veikalu Dialog Charona z Polinurem ir moralistinėmis rimuotomis pasakėčiomis Żywot Ezopa Fryga 1522. Kalbos požiūriu už pastarąjį daug tobulesnis buvo Jonas iš Ko-

szyczekų, lanksčia romansinė proza parašęs originalių ir verstinių pasakojimų: Rozmowy Króla Salomona z Marchołtem 1521, Historia o siedmiu Mędrcach 1540, Rozmowy rozmaite rzymskie 1543. Dar minėtini Leonardas iš Bončzų ir Jeronimas iš Wielunio.

Jei XVI a. pradžioj lenkai palyginus buvo atsilikę, tai amžiaus bėgyje stipriai pažengė pirmyn, kai kuriose srityse, pvz. lyrikoje, beveik susilygindami su V. Europa. Jogailaičių dinastijos valdoma L. pasiekė savo apogėjaus ne tik valstybine, bet ir dvasine prasme, išpuoselėdama savo specifišką krikščioniškai humanistinę kultūrą. Tautinė kalba, kitados niekinama ir vulgaria vadinama, labai patobulėjo, ypač lyrikos. Renesanso laikotarpy lenkų k. apvaloma nuo vulgarizmų, tampa lanksti ir kultūringa. Ištobulinamas pilnas moteriškas rimas ir klasiškas ritmas, pradžioje aštuonskiemenis, vėliau vis labiau įsigalįs vienuolikaskiemenis ir trylikaskiemenis, su įvairiomis strofinėmis kombinacijomis. Daromi rimti mėginimai epo ir dramos srity, atnešę gerų vaisių ateinančiuose amžiuose. Aplamai renesansas lenkus labai priartino prie Vakarų. Prie to prisidėjo Krokuvos, o vėliau Vilniaus bei Zamoščio akademijos ir vis gausėjąs spaustuvių tinklas. Humanistinės revoliucijos pirmus spindulius į L. atnešė į Vakarus važinėją diplomatai, Vakarų univ. studijuoją didikų sūnūs bei įvairūs humanistai - keliautojai, pvz. italas Filippo Buonacorsi (Kallimach). Naujos dvasios pionieriai buvo poetai lotynistai Andrzej Krzyckis (1482–1537), Jan Dantyszekas (1485–1548), Klemens Janicius (1516–48) ir kt. Husitizmas, kalvinizmas, liuteronizmas, arijonizmas ir kitos iš Vakarų plaukiančios naujovės davė lenkams visą eilę rašytojų reformatorių, o taip pat aistringų su jais kovotojų, kurie savo plunksnos jėga XVII a. galutinai grąžino L. prie katalikybės. Masių, ypač miesčionijos, užkariavimo sumetimais, antikatalikiški ir katalikiški raštai buvo rašomi tautine kalba: Biblia brzeska 1563, Biblia nieświeska 1572, Biblia Jakuba Wujka 1599, Biblia gdańska 1632 ir kt. Žygimanto Senojo valdymo metu ir jam mirus, suklestėjo religinė-politinė literatūra, patriotinės kantatos, traktatai, dialogai, įvairūs publicistiniai raštai, eilėmis ir proza, kurių autoriai buvo: Marcin Bielskis (1495–1575), Mykolas Rejus iš Nagłowicų (1505–68), Łukasz Górnickis (1527–1603),

Čenstakavo vienuolynas

Andrzej Frycz Modrzewskis (1503 – 72), Stanisław Orzechowskis (1513 – 66), Jan Dymitr Solikowskis (1539 – 1603), Marcin Krowickis (1501–72), Józef Wereszczyńskis (m. 1599), Krzysztof Warszewickis (1543–1603), Hieronim Powodowskis (1547–1613). Aukščiausių religinės - politinės publicistikos viršūnių pasiekė katalikybės kovotojas P. Skarga (1536–1612), garsus pamokslininkas ir biografas. Kiti to meto memuarininkai bei istorikai-pasakotojai Świętosław Orzolskis (1549–98), Stanisław Sarnickis (1532 – 97), R. Heidensteinas (1556-1620), M. Stryjkowskis (1547–82) temų ieškojo ne tik savo tautoje, bet ir svetur: Italijoje, Prancūzijoje, sen. Graikijoje etc. Verčiami ir svetimieji autoriai, pvz. Boccaccio ir Petrarca. Lyrinės poezijos žanrą ypač iškėlė Jan Kochanowskis (1530–84), studijavęs Italijoje ir Prancūzijoje, rinkiniais Fraszki 1584 ir Treny 1583 padėjęs gražius pamatus lenkų lyrikai. Kochanowskio literatūrinį skonį formavo Homeras, Vergilijus ir rašytojai humanistai (Vida, Buchananas), o jo šešėlyje kūrė visa plejada jo gabių mokinių: Erazm Otwinowskis (1526–1614), Bartosz Paprockis (1540–1613), Sebastian Fabian Klonovicas (1545–1608), Andrzej Zbylitowskis (1565–

1608), Stanisław Grochowskis (1542–1612), Andrzej Sęp Szarzyńskis (1550–81), Jan Rybińskis (g. 1560). Renesanso laikotarpy lenkai daro rimtus žingsnius ir dramos srityje, pvz. Kochanowskio Odprawa posłów greckich. Dramoj anksčiau jau reiškėsi M. Rejus (Kupiec) ir Bielskis (Komedja Justyny i Konstancjej), Mykolas iš Wiłkowiecko (Historia o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim) ir Grzegorz Knapskis (1564–1638).

Po Jogailaičių eros ir renesansinio aukso amžiaus atėjo Vazos ir jų elekciniai įpėdiniai, o su jais valstybinis ir kultūrinis nuosmūkis. Vidinio chaoso, nevykusių karo išvykų, svetimųjų invazijų, šlėktos savivaliavimo ir marų fone nyko dvasinės vertybės, smuko literatūrinis skonis, įsigalėjo vidutiniškumas ir grafomanija. Naujos sąlygos vertė lenkus keisti santykį su tikrove. Ieškant tam santykiui naujų formų, dažnai buvo grįžtama į viduramžius ir kultūrinį izoliacionizmą. Bet ir toliau neišnyko susidomėjimas klasikais, pakartotinai verčiamos Ovidijaus Metamarfozės (1636 ir 1638), renesanso epikai Ariosto, Tasso, Guarini ir italų baroko reprezentantas G. Marini. Karštų gerbėjų rado konceptizmas ir prancūziškasis le style précieux. Baroko dvasią ypač savinosi jėzuitų mokykla. Lenkams imponavo barokinis puošnumas ir pompa, būdingiausiai įvesta į karaliaus Sobieskio rūmus, su orientališka prabanga. Anksčiau nesutinkamos, atsiranda pasakiškos fantastinės temos su naujomis ritminėmis formomis, pastebimos taip pat idilinės - pastoralinės tendencijos. Pastarosios savotiškai nuspalvino draminę kūrybą, nors šiaip jau pirmenybė buvo duodama realistinei komedijai. Baroko laikotarpy lenkai kultivavo įvairią lyrinę poeziją, ypač religinę ir erotinę. Lyrika buvo apvelkama daugybe naujų, lenkams iki tol mažai žinomų formų, pradedant sonetu ir baigiant paprastais liaudies dainų tonais. Bet rašytojai tiek buvo apsikrovę mitologinės erudicijos balastu, kad jų poezija dažniausiai virsdavo retorine proza, o proza artėjo prie poezijos. Baroko laikotarpy lenkai nepajėgė sukurti platesnio dėmesio verto šedevro ir nedavė nei vieno europinio vardo, koks buvo pvz. Kochanowskio renesanso amžiuje. To meto memuarininkai, pamokslininkai ir moralistai: Stanisław Żółkiewskis (1547–1620), Samuel Maskiewiczius (1575–1623), Stanisław Niemojewskis (1560–1620), Wojciech Dębołęckis (m. 1647), Fabian Birkowskis (1566–1636), Łukasz Opalińskis (1612-62), Andrzej Maksymilian Fredra (1620–79). Iš gausios plejados barokinių poetų didesnio dėmesio vertas Szymon Szymonowiczius (1558–1629), nors jis daugiau vėlyvojo renesanso, negu baroko atstovas. Su jo Simona Simonidesa sielanki (1614 ir 1628) į lenkų poeziją įvesta iki šiol mažai žinoma erotinės, realistinės ir alegorinės idilės forma. XVII a. buvo taip pat labai paplitę anoniminiai dainorėliai, vad. ‚tańce', ‚padwany' arba tiesiog ‚pieśni' vardu, dažniausiai su erotine tematika ir puošniais refrenais, su italų kilmės metrika ir strofika. Didelio pasisekimo turėjo humoreskos ‚fraszki sowizrzalskie'. Iš lenkiškojo konceptizmo teoretikų minėtinas K. Sarbiewijus (1595–1640), parašęs traktatą O poezji doskonałej (De perfecta poesi), kur jis aptarė įvairius literatūros žanrus. Poezijoje konceptizmą kultivavo švelnaus tono ir pastelinių spalvų poetas Szymon Zimorowiczius (1608–29). Pasižymėjo taip pat Jan Andrzej Morsztynas (1613–93), romaniškųjų literatūrų gerbėjas bei vertėjas (Tasso, Marini, Corneille), kurio originalių eilėraščių knygose daug meistriškos poezijos su frivoliniu atspalviu. Iš tos pačios giminės buvo kilę Stanisław Morsztynas (m. 1725), Zbigniew Morsztynas (1624–98). Gerų idilių sukūrė ir Józef Bartłomiej Zimorowiczius (1597–1673). Baroko laikotarpy ir teatras tvirčiau žengia. Prie karaliaus rūmų veikė Karališkasis teatras, kur vokiečių komedijantai ir italų aktoriai statydavo svetimus veikalus, tarp kitų ir Šekspyrą. Bajorų rūmuose, miestuose ir miesteliuose buvo statomi farsai, vadinamos intermedijos ir primityvios komedijos. Populiariausias komikinis žanras buvo karnavalinio pobūdžio ‚mięsopusty'. Sekdami Horacijum, Persijum ir Juvenaliu, ano meto lenkų rašytojai kultivavo ir satyrinį žanrą, su laisva struktūra ir baltaeiliais tekstais. Šiame lauke mėgino savo plunksną Krzysztof Opalińskis (1610–56) ir Wacław Potockis (1625–96), sukūręs vieną puikiausių barokinės lenkų epikos dalykų Wojna Chocimska. Istorinę ir religinę epiką kultivavo Samuel Twardowskis (1600–60), Gabriel Krasińskis (m. 1674), Wespazjan Kochowskis (1633–1700), imdami temas iš istorinių įvykių ir nelaimių (karai su kazokais ir totoriais, švedų antplūdis, Čenstakavo apgulimas). Kaip anksčiau interregnum, o vėliau maskvinė

Samozvanco avantiūra, taip dabar dramatiški Jono Kazimiero laikai davė daug medžiagos prozininkams, kurių vienas žymiausių buvo Jan Chryzostom Pasekas (1630–1701). Jo atsiminimai apie švedų karą yra puikus lenkų k. paminklas. Šalia jo minėtinas Stanisław Herakliusz Lubomirskis (1636–1702).

Didžiausio nuosmūkio lenkų literatūra pasiekė karalių Saksų laikais, kada aneminis literatūrinis gyvenimas susitraukė į literatūrinės grafomanijos centrus, vad. magnatų rūmus. Lyrinė ir satyrinė poezija beveik visai išnyko, o praktikuojama buvo tik kapota keturskiemenė pasaulinė ir religinė eilėdara. Neturėdami originalių inspiracijų, su mažiausia šimtmetiniu pavėlavimu, ėmėsi lenkai versti svetimuosius autorius, dažniausiai antraeilius. Dėmesio vertesnis bus gal tik faktas, kad tame laikotarpy rašyti pradėjo ir moterys: Elzbieta Drużbacka (1695–1765) ir Franciszka Urszula Radziwiłłowa (1705–53), nors didesnės literatūrinės vertės jų proziniai ir draminiai darbai neturėjo. Iš lenkiškojo baroko saulėlydžio rašytojų minėtini dar bibliomanai-bibliofilai Wacław Rzewuskis (1706–79), Stanisław Konarskis (1700–73) ir Józef Andrzej Załuskis (1702–74).

Dar didesnė literatūros gyvenimo centralizacija įvyko Stanislovo Augusto laikais, todėl lenkų šviečiamasis arba neoklasicizmo laikotarpis vadinamas ‚okres stanisławowski' vardu. Karaliaus globojamas literatūrinis elitas, susibūręs aplink jo rūmus, ėmė aistringai ieškoti išeities iš chaoso ir nuosmūkio, į kurį pateko valstybė. Nuskurdusių bajorų ir miesčionių sūnūs ėmė ieškoti visuomeninio avanso mokslo keliu, ir taip gimė nauja inteligentų klasės užuomazga, kurią karalius reformatorius rėmė ir kurstė šviesti tautą Vakarų filosofų racionalistų pavyzdžiu. Panaikinus jėzuitų ordiną, įsteigiama Edukacinė Komisija (1773), kurios veikla apėmė visą pradinių, vidurinių ir augštųjų mokyklų tinklą. 1765 įsteigiamas periodinis leidinys Monitor, o vėliau pradėjo eiti Zabawy przyjemne i pożyteczne (1769–77), Pamiętnik polityczno - moralny (1782 – 92) ir kt. laikraščiai, skyrę daug vietos literatūrai. Iškilo rašytojai politikai Stanisław Staszycas (1755–1826) ir Hugo Kołłątajus (1750-1812). Buvo importuojamos Voltaire, Rousseau ir Montesquieu idėjos. Bet šis intelektualinis perversmas L. reiškėsi gana švelnia forma, stokodamas tvirtesnio visuomeninio užnugario. Naujos minties skelbėjais buvo daugiau dvasininkai ir bajorai, o ne miesčionija. Visa tai pasibaigė 1795 su trečiuoju Lenkijos padalijimu. Šviečiamasis laikotarpis davė lenkams ne tik stambių publicistų politikų, bet ir stiprių literatūros teoretikų, iš kurių pirmiausia minėtinas Franciszek Ksawery Dmochowskis (1762 – 1808), parašęs Sztuka rymotwórcza 1788. Normatyvinė poetika užleido vietą aprašomajai, skirtai labiau skaitytojams kaip literatams. To meto žymesni rašytojai: dramaturgas Franciszek Bohomolecas (1720–84), teoretikas A. K. Čartoriskis (1734–1823), istorikas ir poetas A. Naruszewiczius (1733–96), satyrikas Gracjan Piotrowskis (1735–85), publicistas - enciklopedistas, meistriškų satyrų ir pasakėčių autorius I. Krasickis (1735–1801), poetas panegirikas Stanisław Trembeckis (1735–1812), paškvilistas Kajetan Węgierskis (1755–87), lyrikai sentimentalistai: Izabela Czartoryska (1746 – 1835), Franciszek Dionizy Kniaźninas (1750–1807), Józef Szymanowskis (1748–1801, Jakub Jasińskis (1759–94), Konstancja Bonisławska (1747-1806), F. Karpińskis (1741-1825) ir Teofila Glińska (1765–1799). Dramaturgijoj ypač pasižymėjo komedijų autoriai: Franciszek Zabłockis (1750–1821), Julian Ursyn Niemcewiczius (1757–1841) ir Varšuvos teatro direktorius Wojciech Bogusławskis (1757–1829). Šviečiamajame amžiuje lenkai gyviau ėmė domėtis ir senesniuoju bei naujesniuoju Vakarų romanu (Cervantes, Defoe, Swift, Fielding), paberdami daugybę vertimų ir imitacijų. Iš savų romanistų labiau pasižymėjo Michał Dymitr Krajewskis (1746–1817) ir Franciszek Salezy Jezierskis (1740–91). Labai populiarūs buvo po Kosciuškos pralaimėjimo nepalūžę ir Prancūzų revoliucijos idėjomis gyvenę ‚kardo ir plunksnos' poetai Józef Wybickis (1747–1822) ir Cyprian Godebskis (1765–1809). Mokslo ir literatūros židiniais iškilo Čartoriskio globojamas Vilniaus univ., Čackio įsteigtas Kremeneco liciejus, Varšuvos Mokslo bičiulių draugija, Krokuvos Mokslo draugija ir Varšuvos univ. Mokslinė-literatūrinė kultūra praturtinta biografinio essay žanru, sudarytas monumentalus lenkų k. žodynas (1807–14), Varšuvoj ir Vilniuj pradėjo eiti visa eilė periodinių laikraščių: Pamiętnik warszawski, Astrea, Sybilla nadwiślańska, Dziennik wileński, Wiadomości brukowe. Reikalauta kalbos švaru-

Lazenkų rūmai Varšuvoje

mo, kovota su obskurantizmu. Tokie kovotojai ypač buvo broliai Jan Śniadeckis (1756–1830) ir Jędrzej Śniadeckis (1768–1836), Stanisław Potockis (1757–1821) ir St. Staszycas. Varšuvos salonuose įsivieš-patavo vad. pseudoklasicizmas su istorizmu, didybės kultu ir patetika, suklestėjo odė ir statomi pamatai tragedijai. Dramaturgijoje tuo metu ypač pasižymėjo Varšuvos teatro direktorius poetas pompastas Ludwik Osińskis (1775–1838), epikas-memuarininkas Kajetan Koźmianas (1771–1856), deklamacinės tragedijos kūrėjas Aloyzy Felińskis (1771–1820), Franciszek Wężykas (1785–1862), Franciszek Morawskis (1783–1861), Kantonbery Tymowskis (1790–1850), Tymon Zaborowskis (1799–1828), Fryderik Skarbekas (1792-1866), Jan Potockis (1761–1815), F. Bernatowiczius (1786–1836), Klementina iš Tańskių Hofmanova (1798–1845). Kai kurių šių Varšuvos parnaso atstovų kūryboj pastebima jau aiški preromantizmo gaida, à la Walter Scott.

XIX a. buvo sunkus nelaisvės ir revoliucinių audrų metas. Literatūros gyvenimas suskilo į krašto ir emigracijos, su pastarojo žymia persvara romantizmo laikotarpy. Romantizmas rado lenkuose labai palankią dirvą. Literatūra nelaisvės sąlygose ne tik nenuslopo, bet, priešingai, išsiveržė iš pseudoklasinio sustingimo, išskleidė plačius fantazijos sparnus ir, kaip laisvės šauklys, atsistojo tautos priešaky. Reakciją prieš klasicistinį šaltį pradėjo Varšuvos univ. literatūros prof. K. Brodzińskis (1791–1835), kai jis, gerai susipažinęs su vokiečių literatūra, 1818 paskelbė savo darbą O klasyczności i romantyczności ir essay O duchu poezji polskiej, sukeldamas audringą literatūrinę polemiką, kuri baigėsi romantizmo triumfu tolimame Vilniuj. Kai Brodzińskis sustojo pusiaukelėje ir siūlė kompromisą, o jo originali poema Wiesław 1820 turėjo dar visas rokokinės idilės žymes, tai Adomas Mickevičius (1798-1855) pasirodė bekompromisinis romantikas revoliucionierius, o 1822–23 metai, kada Vilniuje išėjo jo Balady i romanse, laikomi lenkiškojo romantizmo pradžia. Stiliaus ir turinio šviežumu, tono įvairumu, jausmingumu ir plačia kūrybine fantazija Mickevičius greit užkariavo jaunimą ir visą visuomenę. Kalėjimas, tremtis, emigracija žymi atskirus etapus viduje besiblaškančio poeto kūryboj (laisvamaniškumas-mīsticizmas, universalumas-tautinis mesianizmas), bet visus tuos etapus jungia į vieną visumą minties ir pojūčių karštis, patriotizmas ir revoliucinė dvasia. Lietuviams

Mickevičius brangus dėl ‚lietuviškos tematikos' (Grażyna, Konrad Wallenrod, Dziady, Pan Tadeusz), lenkams gi jo vardas reiškia naują epochą, kūrybinį atgimimą ir neišsenkantį patriotinių jausmų šaltinį kovose dėl laisvės (1831 ir 1863 sukilimai), o jo biblinio stiliaus Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego 1832 tapo ilgam laikui tautos evangelija. Tuo pat laiku su stipriais romantizmo akcentais pasirodė dar keli lenkiškųjų ‚pakraščių' poetai: Antoni Malczeskis (1793–1826) su stipria baironiškai tragiška poema Maria, powieść ukraińska (1825); Ukrainos lakštingala vadinamas Józef Bohdan Zaleskis (1802–86) su fantastiškomis, spalvingomis ir idealistinėmis poemomis; Osiano, Youngo ir Bairono mokinys, Ukrainos laukinių stepių niūrus dainius Seweryn Goszczyńskis (1801 – 76). Romantinės kritikos lauke iškilo Šilerio ir Schellingo mokinys publicistas - tribūnas Maurycy Mochnackis (1804–34), aistringai kovojęs prieš pseudoklasicizmo likučius, kuriuos 1831 revoliucija galutinai nušlavė nuo horizonto. Emigracijoj ‚tautos naktis' davė lenkams dar du genialius romantikus: Juliusz Słowackis (1809–49) ir Zygmunt Krasińskis (1812–59), kurie drauge su Wallenrodo autorium sudaro ‚didžiųjų trijulę', viens kitą papildydami: Słowackis — nepaprastu, beveik moterišku švelnumu, trapumu, muzikalumu ir eterišku lakumu, o Krasińskis — filosofiniu refleksingumu, dogmatiškumu, vaizdingumu bei aristokratišku išdidumu ir konservatizmu. Iš kitų emigrantų-romantikų minėtini Stefan Garczyńskis (1805–33), Michał Czaikowskis (1804–86) ir už juos kiek jaunesnis, tik po mirties deramai įvertintas, poetas - filosofas Cyprjan Kamil Norwidas (1821–83). Krašte, nors ir silpniau už poetus emigrantus, reiškėsi Kornel Ujejskis (1823–97), Wincenty Polis (1807–72), Teofil Lenartowiczius (1822–93), L. Kondratavičius (1823–63), Ryszard Barwińskis (1819 –79). Prozos ir dramos srity irgi iškilo pora vardų, nors jie greičiau atstovauja ne romantizmui, o prerealizmui: J. I. Kraševskis (1812–87), Józef Korzeniowskis (1797–63), I. Chodźka (1794–1861) ir Zygmunt Kaczkowskis (1825–96). Lenkų dramą labai praturtino Aleksander Fredra (1793–1876), pradėjęs kurti dar Varšuvos pseudoklasicizmo atmosferoj; tad jo kūryboj pastebimi mišrūs pradai, o faktiškai jis stovi visų mokyklų nuošalėje. Didžiosios poetų emigrantų trijulės pėdomis ištikimai ėjo poetai Leonard Sowińskis (1831 –87), Felicjan Faleńskis (1825–1910) ir kt. epigonai dar ir tuomet, kai prasidėjo pozityvistinė reakcija prieš romantizmą.

Desperatiškas 1863 sukilimas ir reakcijos triumfas privertė lenkus reviduoti santykį su tikrove. Pusšimtį metų vedęs tautą į barikadas romantizmas neatlaikė tikrovės spaudimo, nebesugebėjo ‚valdyti sielų' (pati didžioji Mickevičiaus aspiracija), laikas spruko jam iš po kojų ir ėjo savo keliu. Toks kelias buvo realizmas. Į nusivylimo ir pesimizmo dirvą krito pozityvistinės filosofijos grūdas ir ‚organiškojo darbo' teorija. Kitaip imta suprasti ir heroizmą. Konradas dabar atrodė neurasteniškas retorius, o Słowackio Dvasia-Karalius — beprotis. Romantizmo epochai būdingi fantazijos polėkiai išnyko, įsiviešpatavo realistinis medžiagos traktavimas, keitėsi ir pati kalba. Nuo 1863 pralaimėto sukilimo tokia padėtis truko maždaug dvidešimt metų. Realistinio dvidešimtmečio žymesni poetai: jausminių smulkmenėlių gaudytojas Wiktor Gomulickis (1851–1919), eksromantikas Adam Asnykas (1838–97) ir lyrikė visuomenininkė M. Konopnicka (1842 –1910). Prozoje stipriai pasireiškė E. Orzeszkowa (1842–1910), B. Prusas (1847–1912), H. Sienkiewiczius (1846–1916) ir visa plejada smulkesnių rašytojų. Žymesni dramaturgai Michal Bałuckis (1837–1901), Józef Blizińskis (1827-1893), Kazimierz Zalewskis (1849–1919). Šimtmečio pabaigoje, miesčionijai triumfuojant, turėjo lenkuose pasisekimo ir natūralizmas, atėjęs čia su Zola, Daudet ir Maupassant romanų vertimais. Šia linkme ėjo Adolf Dygasińskis (1839-1902), Gabriela Zapolska (1860-1921), Wacław Sieroszewskis (1860–1944), W. S. Reymontas (1868–1925). Natūralizmo didžiausias nuopelnas buvo kalbos praturtinimas, rašymas gyva sodria miesto ir kaimo liaudies kalba. Po to lenkų literatūra, ypač poezija, vėl pasuko nuotaikingumo ir neoromantizmo linkui. Pereinamame laikotarpy stipriai užsirekomendavo sensualistas Kazimierz Tetmajeris (1865–1940), poetai intelektualistai bei vertėjai Wacław Liederis (1867–1912), Antoni Langė (1862–1929), Zenon Przesmyckis (1861–1944).

Reakcija prieš pozityvistinį common sense ir prieš utilitarizmą mene pasireiškė grįžimu prie romantinių nuotaikų ir individualizmo. Simbolizmas - modernizmas greit užkariavo naująją rašytojų kartą, sukeldamas Jaunosios Lenkijos sąjūdį to-

kiomis stipriomis asmenybėmis, kaip Stanisław Przybyszewskis (1868–1927), Jan Kasprowiczius (1860–1926), Tadeusz Micińskis (1873–1919), St. Wyspiańskis (1869–1907), Leopold Staffas (g. 1878). Jaunoji Lenkija, grįždama prie didžiųjų romantizmo tradicijų, kėlė estetinių vertybių bei rašytojo pašaukimo ir neribotos fantazijos kultą. Romaną stipriai pastūmėjo pirmyn Stefan Żeromskis (1864–1925), Józef Weissenhofas (1860–1932), analitinio romano kūrėjai Karol Irzykowskis (1873–1944) ir Gustav Daniłowskis (1872–1927), stilizatoriai Wacław Berentas (1873–1940) ir Zofja Nałkowska (g. 1885). Prieš natūralizmą sukilo taip pat, be Przybyszewskio, Wyspiańskio ir Żeromskio, dramaturgai: Adolf Nowaczyńskis (1876–1944), Jan August Kisielewskis (1876–1918), Tadeusz Rittneris (1873–1921), Włodzimierz Perzyńskis (1878–1930), Wacław Grubińskis (g. 1883) ir Stefan Kiedrzyńskis (1886–1943). Žymią rolę šiame atgimimo sąjūdyje suvaidino meno ir literatūros žurnalai Życie ir Chimera. 1906–07 reakcijos metu įvyko atoslūgis. Neoromantizmui priešingi vėjai stipriai dvelktelėjo ir literatūros kritikų raštuose. Ypač griežtai į ataką išėjo Stanisław Brzozowskis (1878–1911) ir Adam Grzymała Siedleckis (g. 1876), pirmasis kolektyvizmo, antrasis miesčioniško konservatizmo vardan. Bet, nežiūrint visų nepalankumų, atsirado ir dėmesio vertesnių vardų: poezijoje ir dramoje Antoni Szandlerowskis (1878–1911), Artur Górskis (g. 1870), Karol Hubert Roztworowskis (1877–1937); prozoj Andrzej Strugas (1873–1935), Juliusz Kaden Bandrowskis (1885–1944), Piotr Choynowskis (1885–1939), Kornel Makuszyńskis (g. 1884), Jerzy Bandrowskis (g. 1883).

Kai kartų svajota tautos laisvė 1918 tapo realybe, svetimųjų cenzūros nevaržomas literatūrinis gyvenimas pražydo visomis spalvomis ir atspalviais. Šalia vis tebekūrybingų Jaunosios Lenkijos ‚paskutiniųjų mohikanų', atsirado naujų srovių ir jėgų. ‚Grynosios formos' teoretikas Stanisław Ignacy Witkiewiczius (1885–1939) reikalavo kūrybos priemonių pakėlimo iki metafizinio nepriklausomumo. Šalia formizmo, daug adeptų lenkuose rado ekspresionizmas, futūrizmas, surrealizmas ir kitos iš Vakarų plaukiančios ‚naujovės'. Visa tai susikryžiavo ir vietinę išraišką įgavo vad. ‚skamandrininkų' ir ‚avangardininkų' kūryboj bei jų tarpusavio konflikte. Nepriklausomybe apsvaigusios miesčionijos siekimų ir nuotaikų reiškėjai, žodžio realistai skamandrininkai greit įgijo didelio populiarumo: Julian Tuwimas (1894–1955), Jan Lechoński (1899–1956), Kazimierz Wierzyński (g. 1894), Antoni Słonimskis (g. 1895), Jarosław Iwaszkiewiczius (g. 1894), Kazimiera Iłłakowiczówna (g. 1892), Maria Pawlikowska Jasnorzewska (1895–1945) ir kt. Poetinėmis priemonėmis skamandrininkams gimininga, iškilo ‚proletariniai poetai': Władysław Broniewskis (g. 1898) ir 1936 Sov. Rusijoj likviduoti Witold Wandurskis ir Stanisław Ryszard Stande, nors būdingiausiu socialinės poezijos atstovu yra laikomas jos iniciatorius futūristas Bruno Jasieńskis (1901–36). Lenkiškojo ekspresionizmo poezijoje reprezentantai: Jerzy Hulewiczius (g. 1886), Beskidų rūpintojėlių ir kaimo dainius Emil Zegadłowiczius (1888–1941), Józef Wittlinas (g. 1896), Zenon Kosidowskis (g. 1898). Naujųjų srovių sankryža ‚avangardizmas', kurį teoriškai pagrindė Tadeusz Peiperis ir Jan Brzękowskis, ilgą laiką miesčionijos ignoruojamas arba pajuokiamas, antrajame nepriklausomybės dešimtmetyje plačiai įsipilietino, atsisakęs kraštutinių eksperimentų ir patraukęs visą jaunąją poetų kartą: Julian Przybošis, Adam Ważykas, Jalu Kurekas (g. 1904), Józef Czechowiczius (1903–39), Marian Czuchnowskis, Stanisław Piętakas, Józef Łobodowskis, Konstanty Ildefons Gałczyńskis ir kt. Garbingą vietą užėmė Vilniaus naujovininkai, kurių žymiausias Czesław Miłoszas (g. 1911), pradžioje kūręs prancūzų surrealizmo įtakoje, vėliau pasukęs formos paprastumo keliu, su originaliu individualiu stilium. Minėtini ir jo vienminčiai: Jerzy Zagórskis, Aleksander Rymkiewiczius, Jerzy Putramentas, Teodor Bujnickis.

Tarpkario romanas ir drama nepasižymėjo ypatingu originalumu, nes naujos srovės jų beveik nepalietė. Šiuos žanrus vis tebepuoselėjo jau minėti prieškariniai autoriai. Iš nepaminėtų dėmesio vertesni dramaturgai: Szczepan Jeleńskis (g. 1881), Jerzy Szaniawskis (g. 1887), Mieczysław Fijałkowskis; prozaikai: Eugeniusz Korwin Małaczewskis (1895–1922), Stanisław Wasylewskis (g. 1885), Jan Wiktoras (g. 1890), Zygmunt Kisielewskis (1882–1942), Zofja Kossak Szczucka (g. 1890), Ferdynand Goetelis. Iš jaunesnių minėtini: Maria Dąbrowska (g. 1892), Maria Kuncewi-

czowa (g. 1897), Ewa Szelburg Zarembina (g. 1899), Pola Gojawiczyńska, Halina Boguszewska, Jerzy Kornackis, Gustaw Morcinekas (g. 1891), Jan Parandowskis (g. 1893), Michał Choromańskis (g. 1904), Stefan Godlewskis (1896–1944), Witold Gombrowiczius ir kt. Sėkmingai persimesti į prozą mėgino kai kurie poetai ‚skamandrininkai': J. Iwaszkiewiczius, A. Słonimskis, J. Tuwimas, St. Balińskis. Naujus elementus į romaną ir dramą mėgino įvesti 1939 sovietams į L. įsiveržus nusižudęs ‚grynosios formos' skelbėjas Stanisław Ignacy Witkiewiczius. Prozoje stipriai užsirekomendavo poetas futūristas Jalu Kurekas. Tarpkario laikotarpy gražiai suklestėjo literatūrinio essay ir kritikos žanras, kurio geriausi atstovai Leon Piwińskis (1889–1942), Wacław Borowy (g. 1890), Karol W. Zawodzińskis (g. 1890), Leon Pomirowskis (1891–1943), Tadeusz Boy-Żeleńskis (1874–1941), davęs lenkams, šalia puikių teatro kritikos dalykų, apie šimtą prancūzų literatūros šedevrų vertimų, pradedant Villón bei Rabelais ir baigiant Malraux.

Tragiškasis 1939 rugsėjis kuriam laikui sustabdė literatūrinę kūrybą, o vėliau vėl ją padalino į krašto ir emigracinę, kaip prieš šimtą metų. Daugumas rašytojų pasitraukė į užsienius ir karo metu nutilo. Po karo, susikūrus sovietų globojamai ‚liaudies L.', padalijimo padėtis ir toliau daugiau mažiau trunka. Krašto literatūrą, per visą pokario dešimtmetį, valdė anemiškas socialistinis realizmas, slopinęs kiekvieną nepriklausomą kūrybinį polėkį. Poetų ir prozininkų kūryboje užsienyje vyrauja okupacijos ir karo tematika, žmogiškosios būties tragizmas ir visuomeniniai aspektai. Krašte, šalia senųjų bei repatriantų poetų ir romanistų (J. Tuwimas, A. Słonimskis, W. Broniewskis, W. Wasilewska, J. Putramentas, A. Ważykas) kuria visa plejada ‚rytų' rašytojų: Leon Pasternakas, Jan Huszcza, Włodzimierz Słobodnikas, Lucjan Szenwaldas, Jerzy Andrzejewskis, Kazimierz Brandys, Adolf Rudnickis, Aleksander Gołubiewas, Wojciech Żukrowskis, Jerzy Pytlakowskis. Emigracijoje, šalia senųjų žinomų vardų (K. Wierzyńskis, J. Lechońis, K. Iłłakowiczówna, J. Brzękowskis, J. Łobodowskis, M. Czuchnowskis, St. Balińskis, Cz. Miłoszas, W. Gombrowiczius, M. Choromańskis), kuria literatai: Jerzy Pietrkiewiczius, Teodor Parnickis, Jan Olechowskis, Jerzy Waszczyninas, Marian Pankowskis, Andrzej Chciukas, Leo Lipskis, Jerzy Sita, Zygmunt Ławrynowiczius ir kt. Literatūrinės kultūros centras emigracijoje yra Paryžiuje leidžiamas žurnalas ‚Kultura', kurį redaguoja Jerzy Giedroyćis.

S. Wierczyński, Rozmowa człowieka ze śmiercią w literaturze średniowiecznej czeskiej i polskiej 1926; *J. Krzyżanowski,* Od średniowiecza do baroku 1938; *St. Łempicki,* Renesans i humanizm w Polsce 1951; *T. Ulewicz,* Świadomość słowiańska Jana Kochanowskiego 1948; *J. Krzyżanowski,* Dramaturgia Polski renesansowej 1952; *K. Badecki,* Literatura mieszczańska w Polsce XVII w. 1925; *M. Brahmer,* Z dziejów w łosko-polskich stosunków literackich 1939; *W. Borowy,* O poezji polski w. XVIII 1948; *L. Bernacki,* Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta 1925; *J. Kleiner,* Mickiewicz, Dzieje Gustawa 1934; (") Zygmunt Krasiński, Dzieje myśli 1912; (") Studja o Słowackim 1910; *Z. Szwejkowski,* Dzieje powieści w Polsce 1935; *J. Łoś,* Wiersze polskie w dziejowym rozwoju 1920; *J. Kleiner,* Die polnische Literatur 1929; *A. Brückner,* Literatura polska od jej początków do chwili obecnej 1947; *M. Kridl,* Literatura polska na tle rozwoju kultury 1945; (") Literatura polska wieku XIX 1931–33; *A. J. Jacimirskij,* Noviejšaja polskaja literatura 1908; *Br. Chlebowski,* Literatura polska 1795–1905 1923 (P. Vaičiūno vert. 1926); *J. Lorentowicz,* Literatura w Polsce od r. 1863 1932; *W. Feldman,* Współczesna literatura polska 1923; *L. Pomirowski,* Nowa literatura w nowej Polsce 1933; *L. Krzyżanowski,* Historia literatury polskiej 1953; *R. Dyboski,* Modern polish literature 1924; *K. Czachowski,* Obraz współczesnej literatury polskiej 1934 (3 tt.). *J.K.*

M e n a s. Istorinių laikų menas prasideda su krikštu (966). Pirmieji akmens architektūros paminklai 1950 atkastieji ginamieji mūrai Vislicoje ir dalys mūrinio pastato Krokuvos pilyje, Vavely (Wawel) priklauso X a. Pirmosios bžn. X–XI a. buvo nedidelės rotundos: Šv. Felikso ir Adaukto bžn. Vavelyje, Tešino ir Ostrowo Lednickie pilių koplyčios, pirmoji Gniezno katedra, neseniai atkastoji benediktinų Trzemeszno bžn. Panašių rotundų turėjo priešromaninė Čekija ir Karolingai.

R o m a n i n i s s t i l i u s, įdiegtas Europos vienuolių misijų, žydėjo nuo XI iki XIII a. pusės. Benediktinai atnešė turtingesnes formas, tarnavusias išvystytam liturginiam ceremonialui (Tynieco fragmentai, Mogilno kripta 1065). Jie aptarnavo ir pirmąją Vavelio katedrą, įst. 1038; antroji Šv. Vaclovo trinavė bazilika buvo pašvęsta 1142 (išliko Šv. Leonardo kripta). Liturginės knygos menui atstovauja Tynieco Sakramentynas XI a. pusės Kölno mokyklos, Plocko bei Gniezno Evangelijos Višehrado mokyklos apie 1085 ir apie 1099 Šv. Emmeramo vienuolyne, Regensburge, L. iliuminuotas Krokuvos kapitulos kodeksas. XII a. sustiprėjo vietinė iniciatyva siekiant priartėti prie Vakarų meno. Meną rėmė karalius, vyskupai ir riteriai. Amžiaus pra-

Kruszwicos koleginė bažnyčia (XII a.)

džios ginamąją Šv. Andriejaus bažnyčią Krokuvoje pastatė vaivada Sieciechas. Architektūroje ir skulptūroje ryški prancūzų meno įtaka. Strzelno kompleksas su Šv. Prokopo rotunda prie buv. pilies donžono 1160 ir norbertinų bžn. 1185 ir 1216 turi vertingos romaninės skulptūros (timpaną su Maestas Domini prancūziško tipo ir neseniai atidengtus reljefinius piliorius). Plocko vysk. belgas Aleksandras į Czerwińską atkvietė iš Arrovaise reguliarinius kanauninkus, kurių dvibokštė bazilika su XII a. transeptu tebestovi; jos portalo fantastinės skulptūros atspindi Akvitanijos romaniką. Lotaringijos-Lježo kilmės yra to laiko bžn. iždinių turtai, pvz. sidabrinė taurė Trzemeszno bžn. iš Godefroid de Claire dirbtuvės. Žymiausią L. romanikos skulptūros paminklą — žalvarines Gniezno katedros duris 1127 užsakė ir jų ikonografinę programą nustatė arkiv. Jokūbas iš Žnino, studijavęs Laone ir parašęs antifoną Šv. Vaitiekaus garbei, kurio gyvenimą ir mirtį Prūsuose vaizduoja durų reljefai (žr. LE VII, 339). Jų tematika lokalinė, turi etnografinių motyvų, o dramatiškas pasakojimo stilius artimas Višehrado kodeksų iliuminacijoms. Vysk. Aleksandras Plocko katedrai užsakė Magdeburge kitas žalvarines duris, kurios XIV a. pateko į D. Naugardą. Kryžiuojantis svetimoms įtakoms, XII a. pradėjo formuotis vietinė mokykla, pvz. didingoji Tum pod Lęczycą koleginė bžn. 1140–61, turinti du chorus ir tribūnas; jos portalas yra italų romanikos tipo: Dievo Motina su Kūdikiu, angelai ir Ezopo žvėrys akantuose — V. Europos enciklopedinių portalų atspindys.

XIII a. prancūzų meno bangą atnešė c i s t e r s a i. Jų architektūra siekia a. vidurį ir pereina į protogotinę sistemą su ogiviniais smailos arkos kryžiniais skliautais. Prancūzų cistersai a. pradžioje įst. vienuolynus su bžn. Wąchocke (trinavę bebokštę baziliką), Sulejówe, Koprzywnicoje ir Jędrzejowe. Aukštos kokybės darbai yra suskliaustos kapitulų salės Wąchocke ir Sulejówe. Vokiečių cistersų įst. vienuolynas Lądė baigtas gotikoje. Cistersės iš Silezijos Trzebnicos įst. Ołoboke ir Owińske. Formų turtingumu pasižymi kelios romaninės parapinės XIII a. pradžios bžn., pvz. Wysocice su Dievo Motinos skulptūra frontone bei Kristaus scenomis timpane ir Kościeleco trinavė bazilika su tribūnomis, kurių lapiniai kapiteliai artėja į gotinį natūralizmą. Romaninės bžn. L. buvo statomos iš granito ir smiltainio. Degintų plytų statybą pradėjo domininkonai savo 1226 pereinamo stiliaus Šv. Jokūbo bžn. Sandomire su keramiška dekoracija frize ir portale Lombardijos tipo (pirmieji domininkonai buvo atvykę iš Lombardijos).

G o t i k a Piastų laikais XIII–XIV a. sutapo su nauju miestų bendruomenių susiformavimu. Apie 1230–40 Krokuvoj, Breslave ir kt. miestuose įsikūrė pranciškonai; Mažojoj L. jų bžn. sudaro savą statybinę grupę (Stary ir Nowy Sącz, Zawichost, Nowy Korczyn); jos turi suprastintą planą, vieną navą ir pailgintą presbiteriją. Dekoracija apsiriboja ankstyvosios gotikos lapų motyvų kapiteliais. Gotikos skliautams paremti išsivysto kontraforsai. Plytų gotikos bžn. provincijoje vienos navos (Slawków, Mieronice, Rokicie, Strońsk); XIII a. vidury vok. cistersai jau iš plytų pasistatė vienuolyną Mogiloj. Gotikos formas propagavo ir domininkonai, kurių bžn. būdingos ilgos presbiterijos ir dailūs portalai iš fasoninių plytų (Poznanė, Sieradz, Breslavas, Krokuva su floristiniu portalu iš XIV a.).

Kazimiero D. epocha (1433–70) atnešė aukštosios gotikos žydėjimą. Architektūroj išryškėjo regionalinės mokyklos. Krokuvos mokykla išvystė smiltainio konstrukcijas, trinaves bazilikas su pabrėžtu vertikalumu ir originalią ramsčių sistemą: vidurinės navos kontraforsai išauga iš vidaus piliorių, pvz. Šv. Marijos miesto bžn., Vavelio katedra, Šv. Kotrynos bžn. Gniezne XIV a.

antroje pusėje baigiamas katedros perstatymas jai duodant didelę presbiteriją su apėja ir koplyčių vainiku pagal prancūziškos katedros sistemą. Kitur įsigali gotinė halinė bžn.; jų yra dviejų navų, pvz. Vislicos koleginė bžn., arba trijų, pvz. Sandomiro katedra 1360. Pasieniais buvo pastatytos linijos tvirtų pilių su donžonais (Bėdzyne, Odrzykone, Lipowiece, Ołsztyne, Iłžoj, Chęciny, Niedzicoj). Vavelis XIV a. jau turėjo gotines kiemo arkadas ir skliaustų salių. Gausėja gotikos skulptūros, madonų, krucifiksų figūrų, antkapinių plokščių, reljefinių timpanų, pvz. Gniezno katedroje. Kapiteliai išnyksta (išimtis — Lądo vienuolyno plastiškai traktuota salė), užtat fantazija laisviau pasireiškė skliautų galūnių reljefuose; Krokuvos Kamienica Hetmańska name antros XIV a. pusės jie turi individualaus pobūdžio galvutes (jų tarpe vad. Aldona Gediminaitė). Vavelio katedroje XIV a. pabaigai priklauso Vladislovo Uolektėlio ir Kazimiero D. sarkofagų skulptūros vok. darbo. Cechai jau statėsi altorius. Tapyboje pasireiškė per Prahos prancūziškąjį stilių perfiltruoto Trecento poveikis. Krokuvoje pradedama iliuminuoti rankraščius sekant prancūzų bei čekų knygos menu, pvz. 1353 Mykołaj Pruzia Šv. Jadvygos legendos gotiškų melodingų linijų iliuminacijos skiriamos dvarui; fantazingasis prancūziško stiliaus abato Mscislavo antifonynas iš Tynieco yra vienuolyno kūrinys. Gotinių freskų turi Niepołomice, Czchów, Gniezno Šv. Jono bžn. ir Lądo vienuolynas (1352–1369).

Vyslos žemupy nuo XIII a. turtingą plytų gotiką sukūrė Ordinas. Jo pilių L. teritorijoje, pvz. Radzyńe (vok. Rheden) ir Gniewe (vok. Mewe), plano simetriškumą ir spalvotų glazūruotų plytų ornamentiką fasade kryžiuočiai atnešė iš Palestinos ir Italijos. Gražiausių plytų gotikos bžn. turėjo Torunė (Šv. Jono, Šv. Jokūbo ir pranciškonų Šv. Marijos) ir Dancigas (žr.). Viduje jas puošia puikūs žvaigždiniai skliautai, kurių kilmė siekia Angliją. Rūsti didelė Torunės rotušė jungia Ordino pilies planą su aukštu flamų bokštu. Kitas meno centras buvo Kulmas (Chełmno) su got. bažnyčiomis ir rotuše. Didingas ir originalus yra Pelplino cistersų vienuolyno kompleksas — plytų gotikos perlas XIV a. Ordino propaguojamo Marijos kulto dėlei gan gausios gotiškos Marijos statulos iš medžio ir akmens; pati žymioji

Šv. Marijos bažnyčia Krokuvoje

‚Gražioji Madona' Torunės Šv. Jono bžn. — gotiškojo ‚minkštojo stiliaus' klasiškas pvz. Torunės bžn. turi freskų ir altorių, artimų Čekijos mokyklai (Šv. Marijos bžn. poliptikas 1390).

Vėlyvoji gotika Jogailaičių laikais XV a. atnešė tapybos ir skulptūros žydėjimą. Svarbų įnašą davė miestuose įsikūrę vokiečiai ir cechai. Krokuvos tapyboje amžiaus pabaigoje dar dominavo Čekijos mokyklos sekimai su Trecento požymiais (Trzebunios altoriaus dalys). Konservatyvi Sądeco mokykla laikėsi čekų stiliaus, tapydama daugiau grafiškai auksiniame fone (Ptaszkowo altorius Tarnowe). Iliuminuoti rankraščiai importuojami iš Čekijos (Gniezno Biblija 1414). Skulptūroje Krokuva davė ‚minkštojo stiliaus' atmainą, daugiau manieringą ir nerealią (pvz. Krokuvos ‚Gražioji madona' apie 1400). Marmuro antkapis Jogailai apie 1421 p. Vokietijos mokyklos darbo turi realistišką portretą (po karaliaus kojomis slibinas simbolizuoja nugalėtąją pagonybę). Jogailos laikais pasireiškė neilga bizantiško meno įtakos fazė. Iš Lietuvos Rusios žemių ar iš Raudonosios Rusios į L. buvo pakvies-

Lenkija

ta tapytojų, kurie paliko freskų bžn. Sandomire, Visličoje, Liubline, Krokuvos katedroje ir Vavelyje, net Gniezne. Jų ikonografija remiasi Hermenėja (žr.), formose yra analogijų XIV a. Balkanų mokyklų stiliui, įrašai lotyniški, rečiau rusiški.

Iš XV a. antros pusės Krokuvos ir Varšuvos muziejai surinko nemažą skaičių provincinio lygio altorių tapybos ir medžio skulptūros iš įvairių L. vietovių (taip pat iš Mozūrų). Pirmauja Krokuvos mokykla, kurioje dirbo vietiniai meistrai. Realistiški flamų, švabų ar Nürnbergo mokyklų motyvai joje perfiltruoti iškeliant lyrinį elementą, formas traktuojant ornamentiškai, išlaikant senovinius auksinius fonus, sugrupavimo nelogiškumus ir įterpiant etnografinių motyvų. Primityviojo realizmo žymiausi pvz. yra Krokuvos domininkonų poliptikas apie 1450 ir Šv. Trejybės altorius Vavelio katedroje 1467, kuris rišamas su M. Seteszos Lęczycos gradualo iliuminacijomis. Kelių meistrų žinomi vardai. Jan Goray 1470–80 Šv. Kotrynos bžn. poliptikas pasižymi patologine veidų charakteristika, Adomo iš Liublino 1486 Olkuszo poliptikas turi ekspresyviai supintų dramatiškų scenų. Iš šitos aplinkos išėjo Jan Polakas, emigravęs į Bavariją ir ten dirbęs panašiu stilumi. Apie 1480 tapytas triptikas Vavelio katedroje su Jogailos portretu Trijų Karalių pav. (žr. LE IX, 422). Didžiosios L. mokyklos atstovas yra Pranciškus iš Sieradzo (Marijos Dangun Ėmimo pav. Wartos bžn. apie 1470–80). Freskų išliko Krokuvos Šv. Kryžiaus, pranciškonų ir domininkonų bžn., kurios amžiaus pabaigoje rodo gotikos išsisėmimą. Apie 1470 Vavelio Šv. Kryžiaus koplyčioje bizantiškas freskas tapė Lietuvos meistras. Aukštą lygį išlaikė iliuminacija, pvz. meistrų Stanisław ir Tomko ‚Jono Albrechto gradualas' 1496. Skulptorius Wit Stwoszas (vok. Weit Stoss), kilęs iš Vokietijos, gyveno 1477–96 Krokuvoje, čia gaudamas esminių impulsų savo kūrybai. Jo europinės reikšmės Krokuvos Šv. Marijos bažnyčios didžiojo altoriaus skulptūros su Koimesis scena centre sulaukė daug sekimų L., Vengrijoje, Čekijoje. Stwoszas atsisakė Quattrocento smulkmeniškumo, siekė simbolinės koncentracijos ir psichologinio gilumo. Stwoszas davė eilę žymių antkapinių skulptūrų: 1492–94 Kazimierui Jogailaičiui iš margo marmuro (kartu su J. Huberiu iš Passau), Olesnickiui, Petrui iš Bnino, plokštę Kallimachui.

Wit Stwosz: Krokuvos altoriaus apaštalas (1477–89)

XV a. architektūroje įsigali didelė halinė bžn. iš plytų. Bazilikos kartais perstatomos į halę. Aukšti pinijonai puošniai išskaidomi įsieniais. Iš daugelio statybų minėtinos: a. pradžios Beszowo paulinų bžn. ir 1433–44 Poznanės Šv. Marijos bžn., papuošta glazūruotų plytų frizu ir profiliuotais kontraforsais. Vertikalizmą pabrėžia pristatomieji puošnūs bokštai, pvz. bernardinų bžn. Przeworske aštuoniakampis bokštas ar Krokuvos Šv. Marijos bžn. bokštų viršūnės. Iki XVI a. pusės plytų gotika nusitęsia Mozūruose, kur iš Ordino gotikos pradų išsivysto originalus, tapybiškai efektingas stilius su gyvai išskaidytais baltai raudonais fasadais ir turtingais žvaigždiniais bei kristaliniais skliautais; žymiausi paminklai: Lomžos katedra su varpine 1520; bžn. su ginamais bokštais Kleczkowe, Szczepankowė, Serocke. Išmūrijamos Mozūrų pilys Nure, Liwe, Ciechanówe, Czerske, kurios pasisavina kai kuriuos Ordino pilių elementus. XV a. siekia mažo sutvirtinto dvarelio (fortalicium) tipas, pvz. Dębno (1470–80). Apie 1500 pastatyti garsusis Krokuvos barbakanas — išvystytos miesto gynybos paminklas — ir univ. pastatas Collegium Maius su gotiniu arkadų kiemu. Eilė gyvenamų mūro namų iš XV a. išliko Krokuvoj, Kališe, Sandomire, Visličoje.

Renesansas įsigali šalia gotikos XVI a. Po 1499 gaisro pradėjus Vavelio atstatymą, buvo atkviesti pirmieji italų meistrai. 1501–03 antkapis Jonui Albrechtui Vavelyje, dekoruotas Florencijos ornamentais, priskiriamas meistrui Franciscus Italus, kuris (iki 1516) su Bartolo Berecci (iki 1536) bus atlikę renesansinį pilies perstatymą. Jos kiemo galerijų proporcijose ir vidaus portalų formose dar yra gotinių

bruožų. 1518–25 Berecci pastatė prie katedros prišlietą Žygimanto Senojo koplyčią-mauzoliejų kvadratinio plano su kupolu, kurios turtingas reljefų dekoruotas interjeras gaubia paskutiniųjų Jogailaičių kapus. Žygimanto mauzoliejus buvo didelė naujovė š. Europoje ir sulaukė L. daug sekimų (Staszówe, Bejsce, Włocławeke ir kt.). Bažnyčių statyboje renesansas ėjo į kompromisus su gotika ir romanikos formomis. 1532 Plocko katedrą perstatę italai (B. de Gianotis, G. Cini iš Sienos ir Filippo de Fiesole) laikėsi romaninio plano, duodami apvalius kasetinius skliautus. Panašaus pobūdžio buvo Pultusko katedros perstatymas. Krokuvos Šv. Kryžiaus bžn. dar 1533 gavo gotiškus palminius skliautus. Archaizmu dvelkia ginamoji Brochówo bžn. Plačiai įsigali renesansas pasaulietinėje architektūroje. 1550–60 J. B. Quadro perstatė Poznanės rotušę duodamas platų lodžų fasadą ir kasetines lubas salėse pagal Serlio. 1557 renesansinę a t i k ą pastatė G. M. Padovanas ant Sukiennicos (žr. Krokuva). Šiuo būdinguoju L. renesanso motyvu pasipuošė pilys ir miestai. XVI a. rotušės Tarnove, Sandomire, Szydlowiece ir kt. turi aukštą bokštą ir plokštų stogą, paslėptą dekoratyviosios lenkų atikos, kurios formos vis turtėja. Panašių horizontalių užbaigimų turėjo kai kurie L. gotikos pastatai; analogijų yra š. Italijoje, Austrijoje ir Čekijoje. Gotiką su renesansu jungia pvz. Drzewicos pilis 1527–35. Didelį grynai itališką arkadų kiemą gavo karaliaus pilis Niepołomice 1550–71.

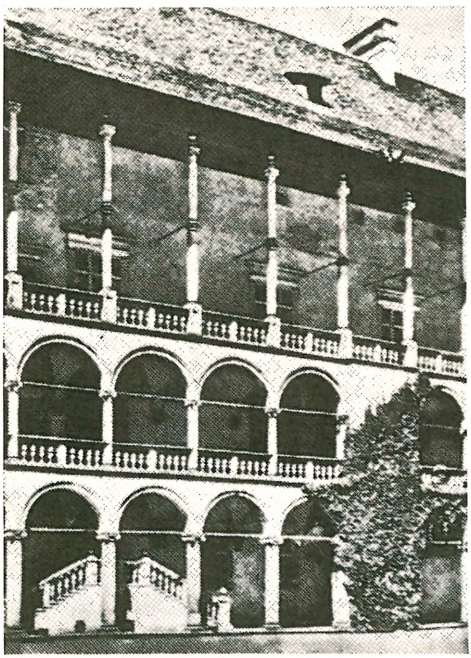

Kiemo arkados (1516–36) Vavelyje

Skulptūroje, šalia pusiau gotinės Stwoszo mokyklos (pvz. Stanisław Stwoszo sūnus), renesansas pražydo gausiuose antkapiuose. Krokuvai eilę žalvarinių plokščių išliejo Vischerio dirbtuvė iš Nürnbergo (1499 B. Lubranskiui, 1505 P. Kmitai, 1510 F. Jogailaičiui, 1538 Bonerams). Senoviškesnė pseudotumbinė antkapio forma — prie sienos statomoji marmuro plokštė su frontiniu velionies atvaizdu reljefe, pvz. vysk. J. Konarskiui Vavelyje 1521, St. Lasockiui Brzeziny bžn. (panaši plokštė Gostautui Vilniuje). Itališkoji forma turi velionies figūrą, gulinčią ant karsto puošniai aprėmintame įsienyje, pvz. Žygimanto Senojo 1529–30 B. Berecci ir Žygimanto Augusto 1571–74 G. M. Padovano darbo Žygimanto koplyčioj, vysk. Tomickio apie 1532 katedroje. Įvairūs marmuro antkapiai priskiriami šaltiniuose minimiems italų skulptoriams Giovanni de Piacenza, Bernardus Romanus, Giovanni Cini (pvz. Jogailos antkapio baldachinas). Vietinio meistro darbas yra antkapis K. Szydłowieckiui Opatówe 1526. Eilę antkapių padirbo Jonas Michałovičius iš Uždendovo apie 1553–82, pvz. vysk. Izbieńskiui ir Padniewskiui Vavelio katedroje. Manierizmui atstovauja puošnus antkapis Spytkai Jordanui 1568 Šv. Kotrynos bžn. Krokuvoj vietinio darbo. Dalį Vavelio interjerų išpuošimo atliko vokiečių renesansininkai (P. Flötneris, J. Penczas ir kt.). Renesanso tapybai karaliaus dvare atstovavo Hans Düreris (nuo 1525) ir Petrus Italus (1546). Bonerų pastangomis Krokuvon importuota H. Süss von Kulmbacho darbų (patronės ciklas Šv. Kotrynos bžn.). Mikalojus Lenzas iš Kitzingeno nutapė Šv. Stanislovo triptiką Piotrawine. 1508 Bodzentyno bžn. Šv. Marijos triptikas turi Grünwaldo tipų refleksų ir pirmą tikrą fundatoriaus portretą L. Czerwińsko bžn. freskose iš a. pradžios galima atpažinti A. Dürerio apaštalų sekimą. ‚SB-meistro' madona Gostyne 1540 yra vietinis lyriškas ir linijinis italų prototipų perdirbimas. Knygų iliuminacijoje pirmoj vietoj stovi Erazmo Ciołeko pontifikalas apie 1505, kuris turi flamų, vok. Dunojaus mokyklos ir A. Dürerio poveikio; jo scenos

išpasakoja daug to laiko L. tikrovės detalių. Stanisław Samostrzelnikas apie 1506–41 iliuminavo Szydłowieckių Liber Geneseos, Gniezno arkivyskupų gyvenimus ir Tomickio evangeliją. Behemo kodekso iliuminavimo L. miesto gyvenimo scenomis autoriais spėjami J. Zirnickis ir kt.

Vėlyvasis renesansas, susiformavęs S. Batoro laikais (1576–86), harmoningai sujungė archaiškus pradus su fantazingai modifikuotu italų renesanso ornamentu. Naujų stiprių impulsų nebuvo. Prasidėjęs Bažnyčios reformos sąjūdis prieš protestantizmą buvo gana tolerantiškas, o S. Batoras, remdamas švietimą, poeziją ir istoriją, plastiniu menu domėjosi mažiau. Karaliaus dvarui priklausė florentietis skulptorius ir arch. Santi Gucci (1575–1600), kuriam priskiriami rūmai Łobzowe ir karaliaus antkapis Vavely 1595–96; jo manierizmas pasižymi dekoratyviniu įvairumu ir figūrų nefunkcionalumu; tai aiškinama vietinio archaizmo įtaka. Per Dancigą ėjo flamų skulptūrinis importas (Cornelis Floris) ir jungėsi su vietinėmis atmainomis. Tapyboje dirbo Marcin Koberis (Batoro portretas 1583). Vėlyvasis renesansas plačiau pasireiškė provincijoje. Etmonas Zamoiskis pasistatė vieningo plano renesansinį Zamość miestą, kuriame Bernardo Morandas suplanavo namus su arkadomis į gatves, etmono rūmus, rotušę, miesto vartus ir koleginę bžn. Šis ramus ir harmoningai dekoratyvus stilius prisiderino prie gotinio archaizmo, įaugo į L. nuotaiką ir tapo populiarus visame krašte iki XVII a. pusės. Apie 1610–35 paplito vad. Liublino bžn. tipas, jungiąs renesansą su gotika: vienos navos bžn., bebokštė, su apskrita abside ir apskritu skliautu,

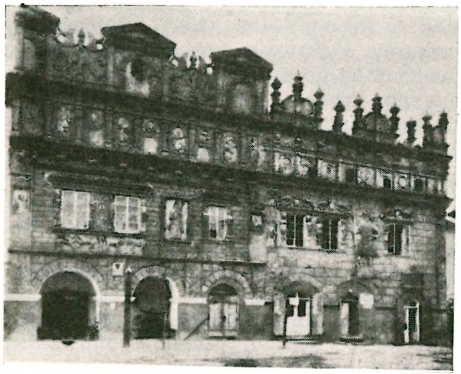

Namai Kazimierz Dolny (1615)

papuoštu stiuko ornamentais, o išorėje dar dominuoja kontraforsai ir puošnūs pinijonai. Šitą tipą sukūrė aklimatizuoti italai (Jokūbas Balinas iš Liublino, Albinas Fontana iš Kališo) ir vietiniai architektai. Iš gausių paminklų minėtinos Liublino domininkonų ir bernardinų bažnyčios, Varšuvos domininkonų ir jėzuitų bžn., parapinės Kazimierz Dolny, Radzyńe, Końskawoloj. Šio stiliaus daug pilių, rūmų ir dvarelių. Didžiosios italų darbo Baranówe 1579–1602 (S. Gucci?) ir Krasiczyne 1598–1633 (Galezzo Apiani) yra tipiškos magnatų pilys: keturkampio plano aplink kiemą, į kurį atsiveria grakščios arkados. Varšuvoj statomi Karališkieji ir Ujazdovo rūmai, Kielcuose platūs vyskupo rūmai 1638–42. Senosios gotinės pilaitės puošiamos atikomis, lodžomis ir galerijomis, pvz. Pieskowa Skala 1578 (restauruota 1949–51), renesansinio dvarelio pvz. Szymbarke 1585–90. Miestų mūreliai iš gotikos laikų gavo renesansinius dailius fasadus, portalus ir atikas, būdingų pvz. turi Liublinas, Kazimierz Dolny ir kt.

Ankstyvasis barokas Vazų laikais buvo įvestas katalikybės ofenzyvos ženkle. Epochos simbolis yra 1644 Zigmanto kolona prieš Varšuvos Karališkuosius rūmus: aukštai stovinti karaliaus figūra laiko kryžių ir kardą (arch. C. Tencalla ir skulpt. C. Molli). Karaliaus remiamas jėzuitų ordinas paskleidžia visame krašte didelių kolegijų ir bžn. tinklą. Šv. Petro ir Povilo bžn. Krokuvoje pagal Il Gesu planą pastatyta Gian Maria Bernardone ir J. Trevano 1597–1635 buvo plačiai sekama (Kališas, Poznanė, Varšuva, Sandomiras). Didelė fundacija buvo kamendulų vienuolynas Bielanuose 1609-42 (A. Spezza). Fundacijų epidemija turėjo gilesnę prasmę: menas tarnavo religiniam uolumui pareikšti ir tikėjimo propagavimui. Magnatų rezidencijos statomos vis platesnės ir didesniu spindesiu, vis geriausių užsienio arch. Zbaržo Zbarskių rūmų planus atliko Vincenzo Scamozzi. Ossolinskiui rūmus-tvirtovę pagal Vignolos Caprarola pastatė Laurentius de Muretto de Sent 1631–44, Koniecpolskiui — Podhorce — Andrea del Aqua 1630–40. Olandų fortifikatoriai statė naujas tvirtoves prie pasienių. Interjeruose kuriami dideli dekoratyviniai ansambliai puošiant freskomis ir stiukais (pvz. G. B. Falconi Krokuvos jėzuitų bžn. 1619–33). Barokiniais vargonais ir altoriais apstatomos net senesnės gotinės bžn. Puošimui nesi-

gailima aukso ir spalvos. Zigmantas Vaza, pats būdamas tapytojas mėgėjas, ir savo rinkiniais skatino susidomėjimą menu. Jis atsikvietė pirmą dvaro tapytoją T. Dolabella (1570 — apie 1650), Venecijos mokyklos meistrą, kuris davė religinių ir batalistinių pav. ir buvo plačiojo tapybinio stiliaus pionierius. Nemaža dėmesio skiriama flamams. Vladislovas Vaza meno tikslais keliavo po Europą, pozavo Rubensui. Karaliui dirbo portretininkai: olandas P. Danckers de Rij, flamas Justus d'Egmont bei vokietis B. Strobelis. Dancige raižytojai W. Hondius ir J. Falckas dirbo L. Vietiniai cechų tradicijos tapytojai laikėsi senojo linijinio stiliaus, pvz. Krzysztof Boguszewskio ‚Šv. Martynas' Poznanės katedroj 1628. Šio laikotarpio yra išlikę liaudinių medinių bažnyčių, jų viduj polichromijų–tapybos (Binarowo, Trybso), medžio raižinių, kurie jungia gotikos palikimą su baroku.

P i l n a s i s b a r o k a s Jono Sobieskio laikais pražydo po kazokų, švedų ir turkų karų. Turėdami Kryžiaus karų požymių, šie karai pakėlė moraliai ir socialiai bajoriją, kuri dabar plačiai asimiliavo barokinę kultūrą. Tas bajorinis barokas — s a r m a t i z m a s — buvo savotiškas meno ir gyvenimo stilius: paviršutiniškas, plataus mosto, puikus ir blizgąs. Jam būdingi triukšmingi seimai, šventės, triumfai, barokiniai scenovaizdžiai, puošnūs kostiumai. Karų trofėjai sužadino įvairių ginklų pamėgimą; lankai, saidokai, čekanai ir t.t. tapo dekoratyviniais kostiumo atributais, ypač ant žirgo. Bajoro dvarelis buvo šio gyvenimo židinys, dažniausiai medinis, vieno aukšto, laužytu mansardiniu stogu, kartais su galerija, pravesta tarp dviejų bokštelių, ar kampiniais alkieriais jų vietoje; viduje salė iškabinta vietiniais ir orientiniais kilimais bei gobelenais. Bajoriškai gyveno ir statė pats karalius. Wilanówas nuo 1677 perstatytas iš seno dvaro į barokinę vilą su sodu, 1686–96 monumentalizuotas į rūmus su sparnais, bokštais ir cour d' honneur. Ansamblio horizontalumas, tam tikras netvarkingumas ir dekoratyvumas, staigus kontūrai daro stilių originalų, nežiūrint italų, prancūzų ir niderlandų įtakų. Planavo ir darbus vedė sulenkėjęs italas A. Loccis — inžinierius mėgėjas, karaliaus sekretorius. Sarmatiškasis skonis viešpatavo ir interjeruose. Jonas III mėgo orientinį puošnumą, kilimus, vėliavas, brangius ginklus; laikė armėnų auksakalius. Tapyba tarnavo valdovo-didvyrio glorifikacijai. Apie 1684 dirbo Marcin Hohenberg-Altomonte, atvaizdavęs Vienos mūšį, prancūzai A. F. Desportes, E. de la Hire ir Claude Callot tapė plafonus Wilanówe, M. A. Pallonis, atvykęs iš Pacų tarnybos Lietuvoje, — freskas, J. Tretkas (g. 1622) — portretus. J. E. Szymonowicz-Siemiginowskis lavinosi Romoje ir 1680–83 karaliaus tarnyboje dirbo portretus, graviūrų piešinius, plafonus ir pav. Krokuvos Šv. Onos bžn. Karaliaus personale reikšmingas karo inžinierius olandas Tylmanas iš Gammereno Varšuvoje apie 1688 pastatė Vienos apžadinės pergalės sakramentiečių bžn. centrinio plano su kupolu, 1691–94 Lubomirskiams Šv. Bonifacijaus bžn. su turtinga stiukų dekoracija, Krasinkiams rūmus, kurie turi bendrų bruožų su klasicistine Amsterdamo rotuše; juos dekoravo dancigiečiai ir žymusis A. Schlüteris. 1695–1704

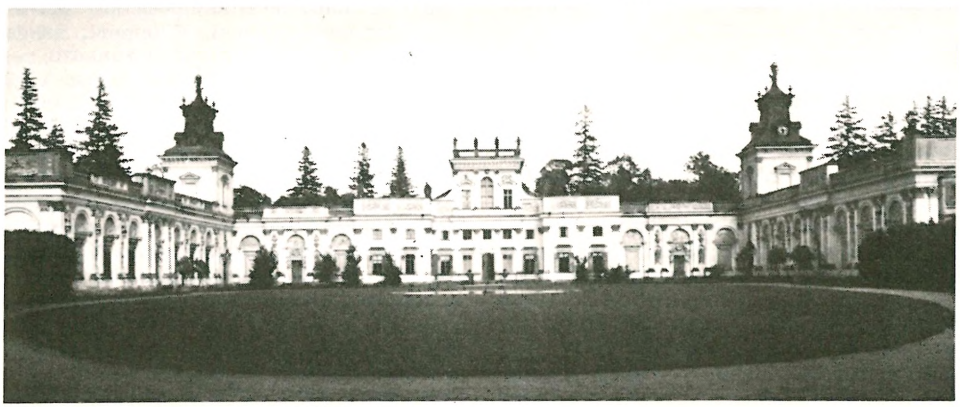

Wilanów (prie Varšuvos) rūmai (1678–94)

Baltazar Fontana išbaigė Krokuvos Šv. Onos bžn. vidaus dekoraciją, pilną judesingų vėlyvojo italų baroko figūrų ir freskų. Sarmatizmą, ėjusį tautinio stiliaus linkme, pertraukė nauja svetimų įtakų banga.

Vėlyvasis barokas Saksų karalių laikais (1697–1763) davė daug naujų bažnyčių ir rūmų. Imigravę įvairių šakų menininkai atnešė p. Vokietijoje, Austrijoje bei Drezdene aklimatizuotąjį minkštų linijų prancūziškąjį rokoko stilių, tapusį europine mada. Varšuvos miestas išsiplėtė gausiomis ponų rezidencijomis su jų jurisdikcijomis: Saksų, Ossolińskių, Brühlio, Sulikowskių, Pod Blachą ir kiti didieji rūmai buvo pavyzdžiai rokokiniams magnato dvaro rūmams (plačiu fasadu, laužytu stogu ir fligeliais), kuriuos supo simetriškai sutvarkytas parkas. Panašiai dirbo aplenkėję italai arch. Józef Fontana (m. 1740), pastatęs Bielińskių rūmus Varšuvoje, ir sūnus Jakób Fontana (1710–73) — Potockių rūmus Radzyńe. Bažnytinėje architektūroje ėjo Romos bei Piemonto komplikuotos konstrukcijos, bet pati ritmika ir tas ‚gotinis' formų vertikalizmas yra vietinis (vertingieji pvz. Ukrainoje ir Lietuvoje). Plačios reikšmės turėjo F. Placidi mokykla apie 1737–68: Krokuvos bonifratrų, misijonierių ir pijorų bažnyčios. Puošniais fasadais pasižymi Varšuvos vizičių 1728–29 ir Kobylcie 1741–63 bžn. Centrinio plano kupolines bžn. gavo Chełmas, Lubartówas, Włodawa, Trzemesznas ir kt. Freskų tapyboje Pozzo ir Tiepolo dekoratyvines idėjas vykdė vokiečiai K. Tanquartas (Čenstakavo ir Krokuvos Šv. Onos bei Šv. Andriejaus bžn.), J. Piltzas ir P. F. Molitoris (Krokuvos bonifratų bžn.), K. L. Hübelis (Lubieszówo pijorų bžn.). S. Strońskis apie 1740 ištapė freskomis net 19 bžn. Mažojoj L. Portretininku dvaro tarnyboje buvo Louis de Silvestre (1675–1760). Broliai B. ir K. Lubenieckiai Berlyne ir Amsterdame dirbo žanrą. Sz. Czechowiczius, vėlyvojo baroko Maratta krypties eklektikas, paliko eilę pav. Kielcų, Krokuvos, Poznanės, Vilniaus ir Polocko bžn. altoriams. Dramatiškesnis T. Kuntzė (1733–93) Romoje dirbo alegorinius bei religinius pav. Rokoko apspręsti, tapybiškai minkšti J. J. Plerscho, dvaro skulptoriaus, darbai (J. Tarłos paminklas Varšuvos jėzuitų bžn.); F. K. Deybelis dekoravo Brühlio rūmus; parko skulptūros Wilanowe priklauso tai pačiai srovei.

Stanislovo Augusto stilius (1764–1800) buvo sąmoningų karaliaus pastangų vaisius, davęs neilgą naują tautinę L. meno epochą. Jos idėjos priklausė šviečiamajam amžiui ir klasicizmui. Jai įvykdyti karalius rinkosi talentus, davė stipendijų, planingai išplėtė rinkinius. Visi planai buvo paties karaliaus atidžiai apsvarstomi ir aprobuojami. Pagal anglų ir prancūzų pavyzdžius tokiu būdu buvo rasta paladianizmo L. atmaina — originalus perėjimas iš rokoko į klasicizmą per Liudviko XVI stilių. Karaliaus pastangų centre stovėjo Lazenkų (maudynių) rūmų ansamblis, kurį angliško parko aplinkoj 1774–88 pagrindinai perstatė arch. D. Merlini (sudegė 1944). Ypatingu rūpestingumu buvo dekoruoti rūmų interjerai, kukliomis priemonėmis pasiekiant architektūros, tapybos ir skulptūros harmoniją. 1770–86 Varšuvos Karališkųjų rūmų puotų ir riterių sales, 1780–84 Lazenkų Saliamono salę, sosto bei puotų sales dekoravo D. Merlini, J. Ch. Kamsetzeris, skulptoriai A. Le Brun, T. Righi, G. Monaldi ir F. Pinckas, tapytojas J. B. Plerschas. Barokinių motyvų ritmiškumas ir tapybiškumas čia buvo atsargiai perkelti į klasicistinį ramumą, pusiausvyrą ir paprastumą. Šio stiliaus yra Varšuvos priemiesčių vilos Jabłonna, Krolikarnia, Tiškevičių ir Potockių rūmų dekoracijos, romantiškieji parkų ansambliai Puławy, Arkadia, Natolin. Bažnyčiai dirbo arch. E. Schrögeris. S. B. Zugas 1782 pastatė rotundinę Varšuvos evangelikų bžn. Karaliaus dešinioji ranka meno reikaluose M. Bacciarelli, 1765 į L. atvykęs tapytojas, davė skoningai idealizuotų karaliaus portretų ir alegorinių temų plafonų dar barokinės kompozicijos. Karaliaus tarnyboje buvo J. Pillement, davęs peizažų, ir B. Belotto, vad. Canaletto, — masinių scenų ir gatvių perspektyvų. 1774 J. P. Norblinas, atnešęs Watteau pasaulį, raižė ofortus, tapė plafonus ir fêtes galantes, piešiny būdamas atidus L. kasdienybės stebėtoju. Portrete plačiai reiškėsi J. Ch. Lampi (tėvas ir sūnus), A. Graffas, G. Grassi bei J. Faworskis, M. Muszyńskis ir kt. Pastele dirbo L. Marteau, J. Pitschmannas, A. Rajecka, miniatiūrinį portretą Taubert, Bechon, de Lesseur - Lesserowiczius, Kosińskis, Kucharskis. Gemas dirbo J. Regulskis, žalvarį — P. Caffieri. Kelios manufaktūros dirbo kilimus, juostas ir keramiką, kuri pametė kinų madą, pereidama prie klasicistinių formų. Šios epo-

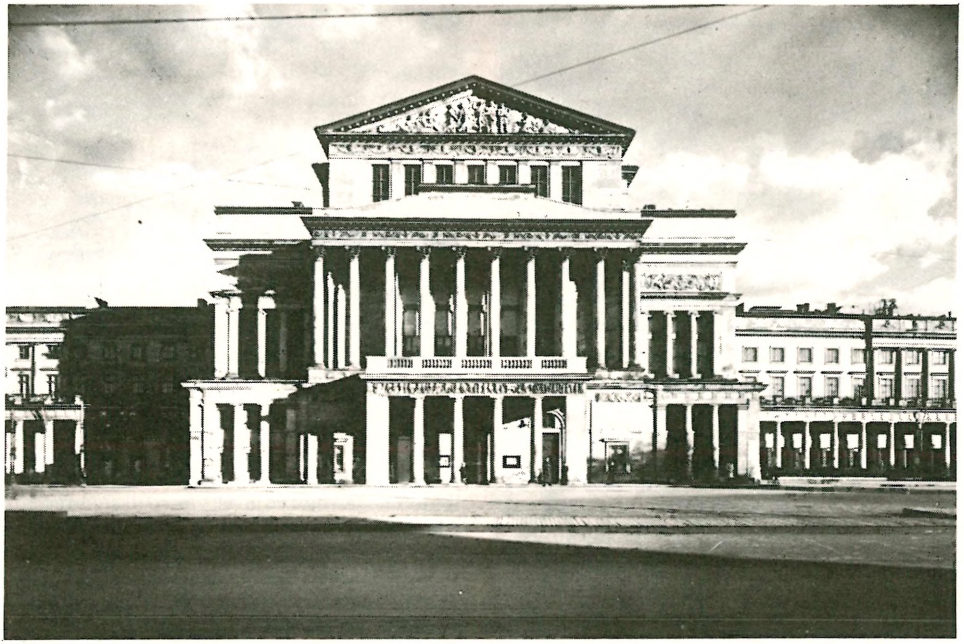

Varšuvos didysis teatras (1825–33)

chos meistrų mokiniai visi buvo vietiniai, pradėję grynai tautinį L. meno periodą.

Klasicizmas ir romantizmas XIX a. pirmoje pusėje, žlugus nepriklausomybei, neteko valstybinių uždavinių. Kai kurių magnatų rūmų klasicizmas sugriežtėjo antikės sekimu, pvz. arch. S. Zawadskio Lubostroño rūmai apie 1800. Fasadai su koloniniu portiku paplinta, taikomi rotušėmis, pašto stotims, muitinėms. Trumpai žydėjo klasicizmas kongresinėje Varšuvoje, kur 1818–22 Jakób Kubickis pastatė Belvederį, 1819 Piot Aigner Šv. Andriejaus bžn., 1825–33 Antonio Corazzi D. teatrą, 1824 Valstybės iždą ir kt. rūmų gigantiškais blokais su kolonadomis. D. teatrui reljefus davė P. Malińskis ir J. Tatarkiewiczius. Tapyboje Bacciarellio mokiniai, pvz. K. Wojniakowskis (1772–1812), nutolo nuo jo reprezentacinio meno programos. Apie 1800 lemiamos reikšmės turėjo Norblino realizmas. Menas pasidarė ištisai tautinis: krašto meilė ir kova už tėvynę duoda visas temas tapybai, bet savitos formos ant slaviškų pagrindų nebuvo, ji liko priklausoma Vakarų. Pirmi patriotinės tapybos atstovai buvo Norblino mokiniai romantikai A. Orłowskis (1777–1832), įdomus karo provincijos gyvenimo pasakotojas, ir techniškai subtilus oforto meistras M. Płońskis (1778–1812). Būdingi Z. Vogelio (1764–1826) romantiški kraštovaizdžiai su istoriniais pastatais akvarele. Klasicistai, davę orių portretų, buvo Smuglevičiaus mokinys J. Peszka (1767–1831) ir Paryžiaus mokyklos A. Brodowskis (1784–1832), turėjęs išbaigtą kompoziciją ir projektavęs freskas D. teatrui. Panašiu keliu ėjo A. Blankas ir A. Kokularas. Tapybiškai temperamentingas P. Michałowskis (1800–50) davė Napoleono karų vizijų, priespaudos scenų, portretų ir žirgų škicų Géricault krypties.

Vėlyvasis romantizmas 1840–80 pasireiškė dar stipresne tautine tendencija. Architektūra amžiaus pusėje merdi. Vien tapyba prisitaikė prie okupacijos sąlygų ir sąjungoje su literatūra jos reikšmė labai pakilo. Naivūs patriotiški batalistai, pvz. M. Stačhowiczius arba J. Suchodolskis turi didelį pasisekimą. Krokuvoje įst. meno bičiulių, Varšuvoje meno d-ja Zachęta, kurios parodomis kreipėsi į mases. Užsieniečių menininkų infiltracija sustojo. Daug lenkų tapytojų keliavo į Paryžių ir Müncheną studijuoti ir ten gavo kryptį. J. Simmleris (1823–68) ėmėsi madinio istorinio žanro, pilno teatrinio dirb-

Lenkija

J. Suchodolsky Mūšis prie Raszyn (1855)

tinumo Delaroche krypties, bet jo portretai yra tikri epochos simboliai. Istorijose nemažiau patetiškas H. Rodakowskis (1823–94) portrete buvo realistas ir atidus stebėtojas. Orłowskio ir Vernet pėdomis ėjo J. Kossakas (1824–1899), populiarus bajoriško gyvenimo ir žirgo vaizduotojas. Į tautos kovą įsijungė sentimentalusis A. Grottgeris (1837–67) savo piešinių ciklais sukilimų temomis. Krokuvoj, kur austrai antipanslavistams lenkams davė pilną autonomiją, aplink meno akademiją susibūrė lenkų patriotinės tapybos židinys; čia galėjo J. Matejka (1838–93) ekstatiškai demonstruoti lemtinguosius L. istorijos momentus gigantiškomis drobėmis, į kurias sukrovė savo žinių lobyną. Sugestyvią vibruojančią tapyseną turėjo batalistas J. Brandtas (1841–1905). Tematikoje romantinis batalistas, o šviesos vaizdavime Barbizono mokyklos pėdomis ėjo A. Gierimskis (1846–74). Tapybiškai kultivuoto liaudies žanro davė A. Kotsis. Petrapilio mokyklos H. Siemiradskis (1848–1902) mėgino antikės istoriją.

Realizmas ir impresionizmas savo patriotizmą deklaravo ne istorija, bet etnografija. Realizmo prieky stovėjo Varšuva su W. Gersonu (1831–1901), dar artimu romantikai, bet susidomėjusiu ir L. kaimo buitimi ir peizažu. Iš jo mokyklos išėjo J. Chelmońskis (1850–1914), vaizdavęs kaimą natūralistiškai, pereidamas į kraštovaizdį; impresionistas W. Podkowińskis (1866–95); J. Pankiewiczius (1866–1946), pasukęs iš šviesos problemų į kompoziciją, ir L. Wyczółkowskis (1852–1936), naudojęsis impresionistine technika tikrovei išryškinti ir davęs geros grafikos. Gryni pleneristai buvo S. Masłowskis (1853–1926) ir T. Axentowiczius. Fanatiškas naturalistas su stipria socialine kritika A. Gierimskis (1849–1901) tapė Varšuvos proletariatą, taip pat domėjosi šviesos problemomis. Krokuvoje iš žanro išsivaduojančiam peizažui atstovavo J. Fałatas (1853–1929), įvedęs akademijon naują dėstymo sistemą (1898), ir J. Stanisławskis (1861–1907). Portrete reiškėsi S. Lencas, O. Boznańska, K. Krzyżanowskis. 1897 Krokuvoje įsisteigusi Sztuka apėmė impresionistus, simbolistus ir naujo dekoratyvumo ieškotojus.

W. Gerson Atsisveikinimas su arkliu (1856)

Modernizmas pradėjo reikštis grįžimu prie turinio. Simbolistas-neoromantikas, į fantastiškumą linkęs J. Malczewskis (1855–1929) temas sėmė iš lenkų poezijos. Originalų kūrybinį pasaulį turėjo menininkas-poetas S. Wyspiańskis (1867-1907), kuris savo piešinių ir vitražų ritmingomis linijomis ir subtilia spalva ieškojo išraiškos depresyviai metafizikai. Spalvos ir dekoratyvumo siekė huculų-góralų vaizduoto-

St. Wyspiański Piešinys kreida

Lenkija

jai S. Witkiewiczius (1851–1915) ir W. Jarockis (g. 1879). Skulptorius K. Dunikowskis (g. 1875) į suabstraktintas formas įdėjo giliai jautrų psichinį turinį. 1917 – 22 ‚formistai' paskelbė meno autonomiją. Jų kūryba įvairi: J. Mierzejewskis davė griežtos kompozicijos natiurmortų, drąsus koloristas buvo T. Czyżewskis, abstraktistai R. Witkowskis ir W. Wąsowiczius. Paryžiaus lenkų grupei priklausė L. Gotliebas (1883–1933), M. Kislingas, L. Marcoussis. Nuosaikesnė 1922 ‚Rytm' grupė siekė abstraktų dekoratyvumą rišti su motyvu, pvz. muzikaliai švelnaus ritmo E. Zakas (1884–1926). Atgimęs folklorizmas stilizuota modernia forma pasireiškė Z. Stryjeńska akvarelėse, W. Skoczylas (1883–1926) ir T. Kulisiewicziaus medžio raižiniuose. 1925 ‚Bractwo' Šv. Lukasza' subūrė veristus. Monumentalių herojinių skulptūrų davė E. Wittigas (g. 1879), kubistinių medžio drožinių J. Szczepkowskis (g. 1878), Maillol kryptimi ėjo T. Zamoyskis (g. 1897). Architektūroje R. Świerczyńskis, B. Pniewskis ir kt. ieškojo kontruktyvizme dekoratyvumo pradų, kurie duotų tautinį stilių. Tokio stiliaus viziją iš istorinės perspektyvos davė arch. S. Noakowskio (1867–1928) piešiniai. Po 1939–44 katastrofos L. gana gerai tvarkoma meno paminklų globa, muziejai ir meno istorijos dėstymas. Iš kūrybinio meno reikalaujama realizmo su plakatine tendencija.

M. Walicki i J. Starzyński, Dzieje sztuki polskiej 1936; *A. Bochnak,* Zarys dziejów polskiej historii sztuki 1948; *W. Loziński,* Życie polskie w dawnych wiekach 1907; *S. Noakowski,* Architektura polska 1920; (") Zamki i palace polskie 1928; *F. Kopera,* Dzieje malarstwa w Polsce I–III, 1925–29; *A. Kuhn,* Polnische Kunst von 1800 bis zur Gegenwart 1930; *T. Szydłowski,* Pomniki architektury piastowskiej 1928; *B. X. Makowski,* Sztuka na Pomorzu 1932; *M. Walicki,* Stilstufen der gotischen Tafelmalerei in Polen im XV Jh. 1933; *T. Mańkowski,* Genealogia sarmatyzmu 1946; *J. Starżyński,* Pięc wieków malarstwa polskiego 1952; Architektura polska do połowy XIX wieku, red. J. Zachwatowicz, 1952, Sztuka sakralna w Polsce, red. A. Krauze, 1956. Šaltiniai: *A. Chmiel,* Źródła do historji sztuki i cywilizacji w Polsce 1911. Inventorizacja: *J. Kothe,* Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Posen I–IV 1896–98; Katalog zabytków sztuki w Polsce I–II, 1953–54. Žodynai: *E. Rastawiecki,* Słownik Malarzów Polskich I–III, 1850–57; (") Słownik Rytowników Polskich 1886; *St. Łoża,* Słownik architektów i budowniczych Polaków 1930. Žurnalai: Sprawozdania Komisji do badania Historji Sztuki w Polsce 1879–1914; Prace Komisji Sztuki 1918–1939; Studja do dziejów sztuki w Polsce 1929–39; Biuletyn Historji i Kultury 1932–39; Sztukie Piękne 1924–39; Architektura i Budownictwo 1925–39. Po karo leidžiami: Biuletyn Historii Sztuki; Przegląd artystyczny; Ochrona zabytków; Teka konserwatorska ir kt. Serijos: Monografje Artystyczne nuo 1926; Prace z historii sztuki nuo 1936 *P.Rkl.*

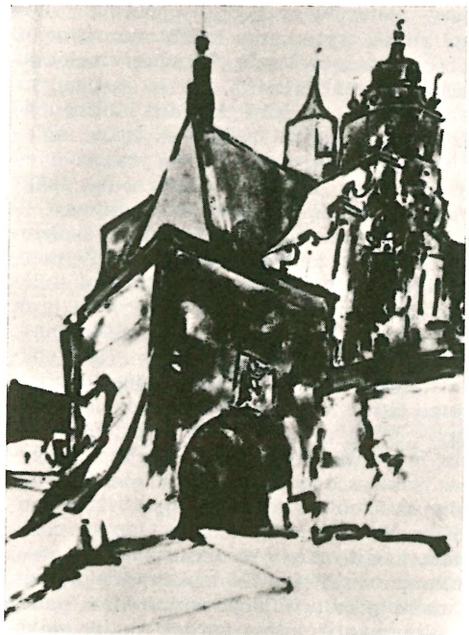

St. Noakowski:
Fantazija Lenkijos architektūros tema

Muzika. Liaudies kūryba pasižymi plačia evoliucija. Archaiškos liaudies dainos sutinkamos pentatonikos skalės, kaip a–h–d–e ar g–a–c–d–e, kur būdinga pustonio nebuvimas (pvz. plačiai paplitusi daina apie apynį — Chmiel). Šalia pentatonikos daug liaudies melodijų yra modalinės tonacijos. Labiausiai įsigalėjusi lydinė, dorinė ir eolinė tonacija. Kitos mažiau. Visai nesutinkama friginės tonacijos. Moderniosios dur ir moll tonacijos taip pat plačiai liaudyje prigijusios. Iš jų labiau naudojama dur tonacija. Moll dažniau aptinkama L. rytuose ir pietryčiuose. Senesnės dainos pasižymi asimetrine struktūra, sutrumpintomis ar praplėstomis 6, 7, 9, 10 ir 11 taktų frazėmis; taktai ir ritmas dažnai nereguliarūs. Vėlesnės dainos įgavo didelės įtakos iš kultivuotos muzikos, kuri ėjo per bažnyčią ir dvarus. Liaudies kūryboje ryški Lenkijos kaimynų įtaka: Pamary vokiečių ir skandinavų, pietuose ir pietryčiuose vengrų, rytuose lietuvių, gudų, rusų, ukrainiečių. Daug bendrų melodijų randama L., Slovakijoje, Vengrijoje, Moravijoje, Rumunijoje ir net Kroatijoje (pvz. ‚Zbójnicki'). Trilypis ritmas dominuoja liaudies melodijose. Tačiau arčiau

pietų, pietryčių ar rytų jis pereina į dvilypį ritmą. Aptinkama ir mišraus ritmo.

Daugumas vėlesnių liaudies melodijų turi šokio charakterį. Tai įtaka instrumentalinės muzikos, kuri L. gana anksti paplito. Nemaža yra ir liaudies šokių melodijų. Būdingesni kaimo šokiai yra cenar — gyvas dviejų dalių ritmo, dar buvo šokamas XVI–XVII a.; lipka, świeczkowy — patamsiai šokamas su uždegtom žvakėm ant galvų; przepióreczka — grupinis mergaičių šokis; wyrwaniec ar wyrwany — lėtas (poros bešokdamos sustoja, kuri pora padainuoja kupletą, tada vėl šokama); młynek — malūnėlis; goniowy — medžioklinis; drabant — trilypio, polonezui giminingo ritmo ir mazurkinio tempo; stryjanka — labai gyvas, po drabanto sekąs šokis; hayduk, hayducki — populiarus, gyvas šokis; jo muzika rasta atspausdinta Jono iš Liublino tabulatūroje 1541. Jo autorius Mykolas iš Krokuvos. Įdomu pažymėti, kad to šokio pirmasis motyvas visai sutampa su lietuviško suktinio motyvais. Kujavų provincijoje žinomi šokiai: polski (vadinamas ir kitais vardais, kaip ‚vaikščiojimas', ‚žąsų', ‚lėtasis', ‚didysis'), šokamas visų kitų pradžioje, ir kujawiak bei obertas.

Į pabaigą XV ir pradžioje XVI a. lenkų šokiai pradėjo populiarėti, pradžioje Vokietijoje ir Austrijoje, vėliau Prancūzijoje, Ispanijoje, Portugalijoje, Italijoje, Olandijoje ir Švedijoje. Jų randama ir tų metų gaidų leidiniuose. Polonezo ir mazurkos pirmatakai nuo XVII iki XIX a. pradžios buvo taip populiarūs Europoje, kaip vėliau Vienos valsas ar ispanų-argentiniečių tango.

Vienas seniausių kultivuotos muzikos kūrinių yra karo giesmė Bogarodzica XIII a., kuri buvo giedama prieš mūšį. Seniausias žinomas lenkų kompozitorius, gyvenęs XV a., yra Mikalojus iš Radomo. Iš jo kompozicijų yra išsilikę mišių. XVI a. flamų mokyklos įtakoje plačią kūrybą išvystė Sebastian V. Felsztynas (g. apie 1480–90); rašė motetus, himnus, mišias, paskelbė keletą teoretinių knygų (tarp 1519 ir 1544). Jį sekė Wincenty Szamotulczykas (apie 1525–1572), pasižymėjęs psalmių rašymu, Martinus Leopolita (Martin Lwowczyk, 1540–89), Thomas Szadekas (m. po 1611) ir Nicolaus Gomółka (1539–1609). Pastariejį du buvo Palestrinos sekėjai. N. Zieleńskis sekė G. Gabrieli. XVI a. pabaigoje vadovaujantieji muzikai lenkų dvare buvo italų kompozitoriai (Marenzio, Merula).

Karalius Zigmantas Vaza (1587–1632) įkūrė Varšuvos dvare pirmą lenkų operą, diriguojamą Marco Scacchi iš Romos. Dėl užėjusių karų muzikinis gyvenimas vėliau nutilo 150 metų. Matheus Kamieńskis (1734–1821) rašė daug operų naujai atkurtam teatrui. Jo visos operos Singspiel stiliaus — komiškos su kalbamais dialogais. Polonezų rašymu pasižymėjo Józef Kozłowskis (1757–1821) ir jo mokinys kunigaikštis Mykolas Oginskis (1765–1833). Nepriklausomais metais Adolf Chybińskis parengė įdomų 15 sąsiuvinių rinkinį XVII–XVIII a. lenkų kompozitorių: S. S. Szarzyńskio, M. Mielczewskio, J. Różyckio, B. Pękielio, G. G. Gorczyckio, Anonimaus, Vaclovo iš Szamotulų, A. Jarzębskio, M. Zieleńskio, P. S. P. Damiano. Jų veikalus sudaro mišios, himnai, motetai, kantatos su instrumentų palydėjimu, vokaliniai koncertai, sonata 2 smuikams ir vargonams, Dumka styginiam kvartetui ir pn.

Józef Elsneris (m. 1854) laikomas ‚lenkų muzikos tėvu', rašė gausias operas (Leszak Biały 1809), simfonijas, kamerinę muziką ir pagarsėjusią Pasijos oratoriją. Jis įsteigė pirmąją konservatoriją Varšuvoje (1821–30), kurioje mokėsi F. Chopinas, jo mokinys. Kaip operų kompozitorius daug svarbesnis buvo Kazimierz Kurpińskis (1785–1857), buvęs dirigentas ir mokytojas. Iš instrumentalinės muzikos kompozitorių labiausiai žinomas Ignacy Feliks Dobrzyńskis (1807–67), kuris reprezentuoja klasiniam lenkų muzikos periodui. F. Chopinas (1810–49), tėvo prancūzo ir motinos lenkės sūnus, savo genijumi užtemdė visus bendralaikius ir atnešė L. muzikinį garsą visame pasaulyje. Jis yra vienas iš pagrindinių romantinio stiliaus muzikos kūrėjų, šalia Schumanno ir Mendelssohno. Jo kūryboje nepaprastai ryškus tautinės išraiškos atspalvis, ypatingai polonezuose ir mazurkose. Stanisław Moniuszka (1819–72) parašė 15 operų, kurių Halka 1858 yra pirmoji tautinė lenkų opera. Jis parašė ir daugybę dainų, pasidariusių visos tautos lobiu. Gabus jo sekėjas buvo Władysław Żeleńskis (1837–1921), pasižymėjęs kamerine muzika. Jo muzika yra nuosaikaus romantinio stiliaus, įtakota Schumanno ir Brahmso. Henryk Wieniawskis (1835–80) buvo pasaulinio garso smuikininkas, parašęs du garsius smuiko koncertus ir eilę kitų smuiko dalykėlių.

Ignacy Paderewskis (1860–1940) kompozitorius ir ypatingas virtuozas pianistas. Svarbiausias moderniosios lenkų muzikos atstovas yra Karol Szymanowskis (1883–1937), garsus antruoju smuiko koncertu ir Stabat Mater oratorija. Svarbus muzikinės kultūros faktorius yra aukšto lygio Varšuvos Filharmonija.

J. Surzyński, Monumenta musicae sacrae in Polonia 1885; *P. Eisner,* Volkslieder der Slaven 1926; *H. Opieński,* La musique polonaise 1929; *Z. Jachimecki,* Historja muzyki polskiej 1919 ir 1948; *S. Benet,* Song, Dance and Customs of Peasant Poland 1951. *Iz.V.*

Lenkimai mstl. Skuodo vls., Kretingos aps., Latvijos pasieny, prie Šventosios upės ir Skuodo (17 km) — Darbėnų (20 km) vieškelio; apie 500 gyv. (1923 buvo 568 gyv., 122 kiemai). Sovietinėje okupacijoje L. priskirti Skuodo rajonui. L. įsikūrę vaizdingoj vietoj. Bažnyčia pastatyta ant kalvos, nuo kur atsiveria reginiai į Šventosios aukštupio slėnį ir į Latviją. Paštas, pradžios mokykla, kelios krautuvės (nepriklausomybės metais). Veiklus buvo šaulių būrys, 1937 įsteigęs kooperatyvą. 1941 Bričkaus lentpiūvėj kilęs gaisras sunaikino beveik pusę miestelio namų.

Apie 1680 L. buvo pastatyta koplyčia. 1717 Vilniaus vaivada Sapiega, prašomas Žemaičių vysk. A. Horainio, suteikė L. koplyčiai valaką žemės, o 1734 pastatė ten

Lenkimų bažnyčia

šv. Onos medinę bžn. Dar ir 1841 L. tebebuvo Skuodo filija, nors prie jos tada gyveno du kunigai. Sapiegos rūpesčiu L. buvo įsteigtos ir dvi altarijos. Viena jų turėjo 1, kita ¼ margo žemės. Prie L. bžn. veikė mokykla, kurioj 1853 mokėsi 55 mokiniai. 1848 bžn. perstatyta į mūrinę ir 1881 vysk. A. Beresnevičiaus pakonsekruota. 1909 kleb. Vaitekūno rūpesčiu buvo atnaujinti visi bžn. altoriai (darbą atliko šiauliškis dail. Zaborskis). Parapijai 1884 priklausė 1980, 1940 — 2964 parapiečiai.

L. par. Kalvių k. gimė Simanas Daukantas. Jo lėšomis buvo įtaisyti šv. M. Marijos Apreiškimo ir šv. Jurgio paveikslai. L. par. gimė ir botanikas kun. J. A. Pabrėža.

Slow. geograficzny V, 1884; *M. Wolonczewskis,* Žemajtiu Wiskupistė I, 1848; *A. Alekna,* Žemaičių vysk. Motiejus Valančius 1922; Elenchus 1940. *R.Krs.*

Lenkimas medžiagų atsparumo sąvoka lenkiamo strypo deformacijai nusakyti. Pvz. strypas (sija), padėtas ant dviejų atramų ir apkrautas iš viršaus ties angos viduriu, įlinks. Apatiniuose strypo sluoksniuose atsiranda tempimas, o viršutiniuose — gniužimas (žr.). Strypo vidurys (skersinių piūvių svorio centras) lieka nedeformuotas ir vad. neutraline ašimi. Šiedu l. sudaromi įtempimai, gniužimas ir tempimas, veikia išilgai strypo ir dėl to vad. normaliniais; pagal Louis Navier'ą, jų dydžiai gali būti pasiskirstę pagal tiesiąją, t.y. dydžiai yra tiesiog proporcingi nuotoliui nuo neutralinės ašies. Be to, lenkiamas strypas gauna kampinių deformacijų, kurios suteikia medžiagai tangentinių įtempimų (skėlimą). Lenkiamo strypo normaliniai įtempimai paprastai skaičiuojami pagal formulę $f = \frac{M}{I} c$ (kg/cm²), kur M yra l. momentas, I — strypo skerspiūvio inercijos (žr.) momentas, c — strypo dalies, kuriai skaičiuojamas įtempimo dydis, nuotolis nuo neutralinės ašies. Kad pastatas būtų saugus, visų lenkiamų elementų normaliniai įtempimai neturi būti didesni už leistinąsias įtampas (žr.). Lenkiamo strypo tangentiniai įtempimai išreiškiami formule $v = \frac{ks}{Ib}$ (kg/cm²), kur k yra išorinio krūvio suteikiama skersinė jėga skaičiuojamame piūvyje, s — skerspiūvio statinis momentas pagal neutralinę ašį, I — skerspiūvio inercijos momentas ir b — strypo plotis. Tangentiniai įtempimai yra nevienodai pasiskirstę strypo skerspiūvyje; tatai matyti iš duotosios formulės, kur dy-

dis $\frac{s}{b}$ yra nepastovus dydis. Projektuojant lenkiamus strypus, žiūrima, kad vidutinis skerspiūvio tangentinis įtempimas neprašoktų atitinkamos medžiagos leistinosios įtampos. Didžiausias l. momentas lenkiamame strype gaunamas ten, kur skersinė jėga lygi nuliui (ties angos viduriu simetriškai apkrautoje paprastoje sijoje). Didžiausia skersinė jėga esti arčiau atramų; ten tikrinami ir tangentiniai įtempimai.

K. Vasiliauskas, Medžiagų atsparumas 1941. *J.Vs.*

Lenkinimas ir lenkėjimas Lietuvoj, prasidėjęs XIV a. ir nusitęsęs iki pat XIX a. galo (Vilniaus krašte iki 1939), nėra dar išsamiai moksliškai išnagrinėtas. Paprastai yra paliečiamas bajorijos lenkėjimas, bet nuosekliai nėra ištyrinėta rytinės Lietuvos (Vilniaus krašto) ir atskirų Lietuvos ruožų (Lapės, Vandžiogala, Dotnuva ir kt. vls.) sulenkėjimas. Gana skirtingai yra vertinamas bažnyčios vaidmuo lenkinime. Jo pirmieji pėdsakai yra siejami su gausiais lenkų belaisvių būriais, kuriuos lietuviai savo žygiuose išsivesdavo iš lenkų žemių. 1200–1382 yra priskaityta dvidešimt stambesnių lietuvių karo žygių į Lenkiją. Tačiau didelė belaisvių dalis (skaičiuota per 24.000) buvo grąžinta, kai Gedimino duktė Aldona ištekėjo už Lenkijos Kazimiero. Lenkų belaisvių grąžinimas buvo įrašytas ir į Kriavo aktą. Patekę į vergų padėtį, tokie belaisviai nedaug tegalėjo turėti įtakos. Jeigu Gediminas savo laiške į Saksų provincijos pranciškonus (1323 V 26) prašė atsiųsti vienuolių, kurie mokėtų ir lenkiškai, tai buvo įrodymas, jog pakantus valdovas lenkams belaisviams netrukdė išpažinti savo tikėjimo. Klaidinga Vilniaus krašto lenkėjimo pradžią rišti su tais karo belaisviais.

Lenkinimui atsirado naujos sąlygos, kai 1387 II Vilniuje, pakrikštijus ten susirinkusius Lietuvos bajorus, buvo įsteigta Vilniaus vyskupija, jai duodant privilegijas, pranašias į Lenkijos duodamas bažnytines privilegijas. Šalia pirmųjų čekų, vyskupais ir klebonais Lietuvoje ėmė tapti lenkai. Pirmieji lietuvių kandidatai į kunigus vyko mokytis į Krokuvą, nes šis Jogailos atnaujintasis univ. iki pat Vilniaus akademijos įkūrimo (1579) laikė save vienintele aukštąja mokykla ir Lietuvai. Lenkijos bažnytinė vyriausybė, kai abi Lietuvos vyskupijos (Vilnius ir Medininkai) priklausė Gniezno bažnytinei provincijai, natūraliai dėjosi katalikybės globėjais Lietuvoje. Per bažnytinį gyvenimą ėjo lenkiškoji įtaka, tačiau pats lenkėjimas ir lenkų kultūros invazija Lietuvon yra įvykusi labiau ne dėl lenkų ir lietuvių religijų suvienodinimo, bet dėl politinių, socialinių bei kultūrinių veiksnių, dėl glaudaus ir ilgamečio Lietuvos ir Lenkijos bajorijos bendradarbiavimo, nusitęsusio net iki XIX a. pabaigos, kai jau valstybė 1795 buvo išdalinta. Nuo pat pradžios lenkai bandė daryti įtakos Lietuvos aukštajam luomui, ir lenkų pavyzdžiu 1387 Jogaila (žr.) apsikrikštijusiems bajorams davė privilegiją, kuri atskyrė lietuvius nuo stačiatikių elemento. Formaliai bajorų lenkėjimas užsimezgė nuo Horodlės aktų, kai 47 žymios Lietuvos didikų šeimos gavo lenkų kilmingųjų herbus ir tuo simboliškai buvo priimtos į lenkų bajorų šeimas. Tai davė pradžią ir pagrindą lietuvių ir lenkų bajorų suartėjimui, vedusiam į palaipsnį lietuvių bajorų sulenkėjimą. Horodlės privilegija buvo pradėtas Lietuvos vidaus ir socialinės santvarkos panašinimas su Lenkijos. Lenkijos kilmingųjų pavyzdžiu buvo praplėstos Lietuvos bajorų teisės. Buvo įvesti Lietuvoje lenkiško tipo aukštieji vaivadų ir pilininkų dignitoriai (urėdai) ir numatyti bendrieji Lietuvos bajorų suvažiavimai su Lenkijos bajorais. Greitai prasidėjo ir lietuvių bajorų giminiavimasis vedybų keliu su lenkų bajorais, ir tokie ryšiai sudarė dar palankesnes sąlygas skverbtis lenkų įtakai į Lietuvą, juo labiau, kad lietuvių ir lenkų bajorų vedybos labiau dažnėjo (žr. Budriai). XV ir XVI a. personalinės unijos su Lenkija santykiai palaipsniui vedė prie glaudesnio Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimo, nors pasitaikydavo laikinų politinių tarpusavio santykių įsitempimų, pakartotinų unijos ryšių nutraukimų. Kazimiero laikais (XV a. viduryje) kai kurios lietuvių didikų šeimos, vykstant dideliems lenkų ir lietuvių ginčams, berods, yra grąžinusios herbus. Nežiūrint aštrių konfliktų ir Lietuvoje besireiškiančio magnatų separatizmo, po kiek laiko personalinės unijos ryšiai vėl būdavo atnaujinami. Smulkioji bajorija lenkuose ieškojo pagalbos prieš augantį Maskvos pavojų. Eilinius Lietuvos bajorus paprastai traukė ir lenkiškos bajorų luominės laisvės, Lenkijoje esančios didesnės šlėktų teisės. Jos atskiromis bajorų privilegijomis palaipsniui buvo įvedamos ir Lietuvoje. Siekdami sujungti Lietuvą su Lenkija glaudesniais valstybiniais ryšiais, lenkai veikė per Lie-

tuvos bajorus. Šie, eidami prieš D. L. K-tijos didikų nusistatymą, mielai davėsi raginami siekti Lietuvos valstybinės ir visuomeninės santvarkos supanašinimo su Lenkijos santvarka. Tai buvo įvykdyta ypačiai XVI a. vidurio (1564–66) reformomis. Tada Lietuvoje buvo įvesta lenkiško tipo administracinė santvarka, vaivadijos, pavietai ir lenkiško tipo bajorų kontroliuojami pavietų teismai ir pavietiniai bajorų seimeliai. Tai paruošė dirvą 1569 Liublino unijai (žr.), sujungusiai Lietuvą su Lenkija glaudesniais valstybiniais ryšiais į abiejų tautų respubliką su bendrai ir kartu renkamu Lenkijos karaliumi ir D.L.K.

Nors Lietuva jau nuo Kazimiero privilegijos (žr.) 1447, — kaip ir Lietuvos Statute, — bandė atsitverti, kad ir dvasininkų vietų D. L. K-tijoje negautų ne jos piliečiai, tačiau nuolatinis kunigų trūkumas, nusitęsęs iki pat XVIII a., vertė nepaisyti tų nuostatų. Tad patronato teise plačiai naudodamiesi valdovai ir didikai klebonais skirdavo ateivius iš Lenkijos. Jau per I Vilniaus vyskupijos sinodą 1526 buvo nutarta, jog per krikštą reikalingas krikštijimo formules reikią tarti ne lietuviškai, nes lietuvių kalbos ‚kunigo dažniausiai nemokama'. Sekdami bajorijos ir jų valstybės pareigūnų pavyzdžiais kunigai ateiviai nesidomėjo vietine kalba, nesimokė lietuviškai. 1579 nuncijaus Caligari auditorius Tarkvinijus Pekulus savo protokoluose apie Medininkų vyskupiją yra paminėjęs, jog ir keliolika metų Lietuvoje išgyvenę kunigai neišmokdavo lietuviškai tiek, kad galėtų ta kalba pamokslus sakyti. Apie Vilniaus vyskupiją 1595 rašė jėzuitas Mankauskas savo generolui: ‚Iš tikrųjų labai retai tepasitaikydavo klebonų, kurie moka lietuviškai'. Liūdną tos rūšies dokumentą 1595 yra paskelbęs ir vizitatorius Kumulėjus, kuris lankė Neries krantų parapijas. Jis rado kunigų visai nemokančių žmonių gimtos kalbos. Ryšium su tos rūšies faktais XIX a. lietuvių aušrininkai, kai ėmė kilti lietuvių tautinė sąmonė, yra suformulavę lietuvių periodikoj tvirtą teigimą, jog Kat. Bažnyčia Lietuvoje buvęs didžiausias lenkinimo veiksnys, o reformacija padėjusi išsaugoti lietuvių kalbą. Toks sugretinimas neatitinka tikrovės. Ano laiko faktus tikslinant to laiko rėmuose, galima daryti išvadą, jog iki Lietuvos atėjusi humanizmo srovė šiek tiek pristabdė Lietuvos lenkinimą, kai saujelė užsidegusių humanistų, gindami lietuvių kilmę iš romėnų, bandė įvesti lotynų k. vartojimą švietime ir apskritai viešajame gyvenime. Protestantizmas (liuteranizmas) davė pradžią lietuviškiems raštams M. Lietuvoje, ir ten buvo išleista pirmoji liet. knyga — Mažvydo Katekizmas. Tačiau D. Lietuvoje pirmosios lietuviškos knygos buvo katalikiškos: Daukšos Katekizmas ir Postilė. Šios įvadas, kuriame labai jautriais žodžiais bajorijai buvo kvepiama gimtosios kalbos meilė, rodė, jog apskritai kilminguosiuose jau buvo stipriai įsiveisęs lenkėjimas. Didikai ir bajorai mėgdžiojo ne tik lenkų gyvenimo būdą, jų papročius ir rūbus, bet svarbiausia — jų kalbą, nes ji buvo imta laikyti tikruoju bajoriškumo požymiu.

Atvykę Lietuvon jėzuitai pradžioje ypatingai pabrėžė reikalą apaštalauti liaudyje jos kalba. Tad buvo imta organizuoti lietuviški giedojimai, leidžiamos liet. religinės knygos. Vėliau (nuo XVII a. pusės) jėzuitai ėmė veikti per visuomenės aukštuosius sluoksnius, kurie jau buvo aplenkėję. Nors jėzuitų kolegijose Lietuvoje vis buvo ‚lietuviškų pamokslų sakytojai', tačiau jėzuitai ėmė labiau domėtis bajorais, kurie vis daugiau lenkėjo. Prie jų ir buvo taikomasi. Klaidinga būtų tačiau istoriškai teigti, kad jėzuitai atsinešė polonizacijos idėją iš Lenkijos. Jie stengėsi sustabdyti protestantizmo plitimą bajorų visuomenėje tokioje, kokią jie rado kalbiniu bei kultūriniu atžvilgiu. Pačioje D. Lietuvoje protestantai, ypač kalvinistai, — jeigu neskaitysime poros pradinių leidinių lietuvių k., — nėra prisidėję prie lietuvių kalbos kėlimo. Radvila Juodasis savo lėšomis spausdino lenkiškus raštus, versdino lenkiškai Bibliją (vad. Liet. Brastos), traukė Lietuvon žymius lenkų kalvinistus. Protestantizmo istorikas St. Kotas (žr.) savo gausiuose tyrinėjimuose apie protestantizmą Lietuvoje ir Lenkijoje reformaciją laiko polonizacijos skatintoja. Lenkų kalba įsigalėjo ir protestantų bažnyčiose. Lenkinimas kartu ėjo per mokyklas, pirmiausia skiriamas bajoraičiams, kurie vis labiau ėmė vartoti lenkų kalbą net ir savo privačiame gyvenime. Nors XVI a. pabaigoje ir XVII a. pradžioje reiškėsi Lietuvos bajorų politinio savitumo gynimas ir dažnai būdavo konfliktai su lenkais valstybinėje plotmėje, kultūrinėje srityje bendradarbiavimas didėjo. Jau nuo Vazų laikų lietuvių ir lenkų bajorai iš vien kovojo už savo luominius interesus — ‚lenkų tautos laisves'.

Jau 1606 Kauno pavieto instrukciją pasirašė 26 bajorai lenkiškai ir vienas rusiškai. 1607 Vilniuje 60 bajorų pasirašė lenkiškai ir vienas rusiškai. Patys valdovai ir vadovaujanti bajorų visuomenė, lietuvių k. telaikydami tik liaudies k., nedavė jai jokios visuomeninės ir viešosios reikšmės. Net grynai lietuviškose srityse pavietiniuose teismuose ir seimeliuose, nors nebuvo jokios kalbinės prievartos, lietuvių k. nebuvo vartojama. Išskyrus vieną kitą priesaiką teisme ir keletą lietuviškų atsišaukimų tekstų, viskas buvo rašoma slaviška, iš dalies lotynų, o po 1697 vien lenkų k. Tad ji nuo 1697 oficialiai pasidarė valstybinė kalba D. L. K-tijoje, ir buvo vartojama Lietuvos teismuose. XVIII a. daugumas Lietuvos bajorų jau buvo visai sulenkėję. Ne tik kultūrinėje srityje, bet jau ir politiškai jie darniai bendradarbiavo su lenkais. Lenkų kalba tvirtai įsigalėjo ne tik viešame pavietų ir visos valstybės gyvenime, bet ir šeimoje, mokykloje. Giminiavimasis tarp lietuvių ir lenkų bajorų šeimų pasidarė nuolatinis reiškinys. Bažnyčia beliko vienintelė viešoji institucija, kur lietuvių k. šiek tiek buvo naudojama sielovados reikalams liaudyje per pamokslus, giedojimus, išpažintis, sakramentus. Vytautas ir Jogaila jau buvo davę pradžią; kalbėdami į žmones jų naujos religijos reikalais (Vilniuj 1387, Žemaičiuose 1413), jiedu vartojo jų gimtą kalbą, o veikdami valstybės vardu, vartojo svetimas kalbas (slavų, lotynų, vokiečių). XVI–XVII a. kat. bažnytinių fundacijų aktuose dažnai būdavo įrašoma sąlyga, kad pats klebonas ar jo vikaras sakytų lietuviškai pamokslus ar iš viso mokėtų lietuviškai. Liaudyje apaštalauja vienuolynai taip pat paisė kalbos. Pvz. 1654 buvo reikalaujama, jog Lietuvos pranciškonų vienuolynų gvardijonais būtų renkami ‚tik lietuviškai kalbą ir Lietuvoje gimę lietuviai'. Tokios rūšies faktų valstybinės institucijos visai nežinojo. Vykdant Tridento bažnytinio susirinkimo nuostatus, kur buvo padaryti platūs nutarimai gimtosios žmonių kalbos reikalu, turėjo būti leidžiami lietuviški katekizmai, o išpažintys, sakramentai (moterystės, krikšto) taip pat gimta kalba teikiami. Kadangi Lietuvoje ilgai buvo tikras ‚kunigo badas', ateiviai iš Lenkijos gimtosios kalbos reikalavimų nepaisydavo, virsdavo dažnai ‚nebyliais apaštalais'. Kai lietuviškai nenorėjo girdėti bajorai, pagal jų madą ir dvasininkai nerodė žmonių kalbai uolumo. Net Žemaičiuose bajorai davė blogą pavyzdį. 1773 savo reliacijoje Romon rašė vysk. Lopacinskis, jog jo širdį priprildąs didelis nuliūdimas, kad didelė bajorų dalis retai būna bažnyčioje ‚kada žemaitiškai (‚in lingua vernacula Samogitica') yra aiškinamas katekizmas ir sakomi lietuviški pamokslai'.

Dar labiau suartino lietuvius ir lenkus bendra nelaimė — Lietuvos ir Lenkijos padalijimai. Rusų valdymo laikotarpy XIX a. daugelis Lietuvos bajorų veikė kartu su lenkais prieš rusus (du sukilimai) ir svajojo apie unijinės abiejų tautų respublikos atgaivinimą. 1816 Lietuvos mokyklose buvo įvesta lenkų k. Net Vilniaus univ. XIX a. pradžioje buvo stipriai prisigėręs lenkiškos dvasios. Universiteto dėstomoji kalba buvo lenkų. Projektas steigti lietuvių k. katedrą pasiliko neįgyvendintas. Universitetas pasidarė žymus lenkiškojo patriotizmo židinys, turėjęs daug įtakos Lenkijai ir lenkų tautiniam sąjūdžiui, nors drauge Vilniaus univ. prasidėjo susidomėjimas ir Lietuvos praeitimi, vėliau pažadinęs eilę žymių lietuvių. Ne vienas Lietuvos bajoras XIX a. jautėsi esąs lietuvių kilmės, bet kultūriškai ir politiškai laikė save lenku (gente lituanus natione polonus). Nors daugelis Lietuvos bajorų, prisigėrę unijinės respublikos lenkiškojo patriotizmo, kartu su lenkais dalyvavo sukilimuose prieš rusus ir svajojo apie respublikos atkūrimą, bet vis tik ne visi bajorai buvo sulenkėję. Politiškai dalis sukilėlių siekė Lietuvos nepriklausomybės, ir dėl to buvo nedarnumo tarp lietuvių ir lenkų sukilėlių bei jų vadovybių. XIX a. pirmos pusės lietuviškas žemaičių bajorų sąjūdis aiškiai liudijo, jog dar ne visi Lietuvos bajorai buvo sulenkėję. Daugelis žemaičių bajorų bandė palaikyti ir atgaivinti lietuvių k. vartojimą bajorų šeimose. Dalis bajorų vėliau sutapo ir su tautinio lietuvių atgimimo siekimais. Pagrindinis tačiau Lietuvos lenkinimui pasipriešinimas išėjo iš lietuvių valstiečių, kurie nepasidavė sulenkinami nei per dvarą, nei per bažnyčią, nors XIX a. ir buvo imta pajuokti lietuvių k., vadinant ‚pagoniška'. Rytų Lietuvos sulenkėjimas, kaip rodo palyginimai XIX a. vidurio ir jo galo statistikų, yra labai vėlyvos datos. Čia prisidėjo, šalia spaudos draudimo (Vilniaus krašte daug sunkiau buvo platinamos lietuviškos knygos), sąmoningų lenkų, ar lenkiškai nacionalistiškai nusistačiusių kunigų lenkinimas per bažny-

čias. Jis įgavo visai naujas formas, kurių Žečpospolitoje visai nebuvo. Daugeliui tokių lenkuojančių kunigų tautinis lietuvių atgimimas tereiškė tik pigią ‚litvomaniją', kuri buvo laikoma dar antikatalikiška, socialistine. Tad paneigdami natūralines lietuvių k. teises, didelė dalis Vilniaus vyskupijos užsidegusių lenkų kunigų pasidarė sąmoningi lenkintojai. Sisteminga aukštosios dvasiškijos dalies lenkinimo politika buvo tiek stipri, jog nuo XIX a. galo ir lietuviškų parapijų kunigais būdavo skiriami lenkai. Kadangi tokiais atvejais valstiečiai bažnytinius patarnavimus tegalėjo gauti lenkiškai, tad turėjo mokytis lenkų k. Vilniaus krašte liaudies gudėjimas buvo pirmoji stadija, ir iš gudų k. perėjimas į lenkų k. jau nebuvo sunkus. Prieš sąmoningą lenkinimą, ginti lietuvių k. teisėms bažnyčiose, buvo prieš I pas. karą įkurta draugija, kurioje dalyvavo žymieji lietuvių veikėjai. Kartais bažnyčiose dėl kalbos teisių vykstančios muštynės tarp lietuvių ir lenkuojančių vertė lietuvius ieškoti teisybės Romoje (spausdintas memorandumas). Kai kur sulenkėję ar lenkai dvarininkai sąmoningai įvairiomis ekonominio spaudimo priemonėmis vertė valstiečius kalbėti lenkiškai. Bet ir arčiau Lenkijos buvusiuose Lietuvos pakraščiuose daugelis lietuvių valstiečių, nors ir pramokę lenkiškai, neišsižadėjo savo tėvų kalbos ir lietuviškumo.

Lietuvos lenkinimui žymus smūgis buvo suduotas tautinio atgimimo laikotarpyje. Iš tautiškai susipratusių valstiečių kilusi naujoji Lietuvos šviesuomenė sėkmingai statė užtvanką lenkėjimui. XIX a. gale vis labiau ėmė lenkiškumo žymės nykti klebonijoje. Kai Žemaičių vyskupu tapo sąmoningas lietuvis Pr. Karevičius, buvo sulietuvinta ir vyskupo kapitula. Žymiai blogiau tuo atžvilgiu stovėjo Vilniaus vyskupija, kurioje trumpą šviesų laikotarpį sudarė Jurgio Matulaičio - Matulevičiaus vyskupavimas. Nepriklausomoji Lietuva, prieš daugelio sulenkėjusių Lietuvos dvarininkų norą, nebeatnaujino buvusių politinių ir kultūrinių ryšių su Lenkija. Lenkams tačiau pavyko, iš dalies pasinaudojant ilgus šimtmečius vykusio Lietuvos lenkinimo vaisiais, su ne vieno Lietuvos dvarininko pritarimu ir pagalba, užgrobti Vilniaus kraštą su lietuviškomis Seinų ir Punsko sritimis. Nuo Lietuvos atplėštose dalyse lenkinimas buvo labai suintensyvintas ir planingai vedamas administracinėmis, politinėmis, kultūrinėmis ir bažnytinėmis (žr. R. Jalbrzykowski) priemonėmis. Lietuvių mokyklos buvo uždarinėjamos, laikraščiai cenzuruojami, konfiskuojami ir visai sustabdomi. Lietuviškos organizacijos ir jų nariai persekiojami, net kultūrinės ir ekonominės lietuvių draugijos varžomos ir uždaromos (žr. L. Bociański). Visos tos priemonės tačiau neįstengė pilnai pasiekti savo tikslo, ir lietuviškumas lenkų užimtose Lietuvos srityse neužgeso.

Wł. Abraham, Polska a chrzest Litwy (rinkiny Polska i Litwa w dziejowym stosunku 1914); *J. Fijałek,* Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie języka litewskiego; *Kaz. Prapuolenis,* Polskie apostolstwo na Litwie 1911 (du liet. vertimai: New York 1918. Kaunas 1938); (") Katalikiškoji lietuvių pamokslija (Vadovas I–III, 1908–09; užmiršta, bet daug medžiagos duodanti studija); *P. Klimas,* Lietuva, jos gyventojai ir sienos 1917; (") Mūsų kovos dėl Vilniaus 1923; *K. Avižonis,* Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais 1940; *A. Šapoka,* Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos 1938; *St. Yla,* Krikščionybės įvedimas Lietuvoje 1938; *St. Kot,* La Réforme dans le Grand-Duchté de Lithuanie facteur d'occidentalisation culturelle (Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orienales et Slaves XII, 1952; plg. A. V., Reformacja jako narzędzie polonizacji, Kultura, Paryž, 1954, nr. 3); *M. Biržiška,* Lietuvių tautos kelias I, 1952; *K. Pakštas,* Gudijos santykis su Lietuva (Aidai 1956, nr. 3 ir 4); (") Lietuvių tautos plotai ir gyventojai (t. p., 1957, nr. 3); *Z. Ivinskis,* Lietuvių kalba viešajame Lietuvos XVI–XVII a. gyvenime (t. p., 1953, nr. 8 ir 9); (") Merkelis Giedraitis (t. p., 1951, nr. 6).

K.Avž. ir Z.I.

Lénkininkai (vok. Gross-Lenkeningken) M. Lietuvos bžk. Raudžių vls., Ragainės aps., prie Šešupės, 5 km nuo jos įtako į Nemuną. Pro L. eina Ragainės–Lazdynų plentas ir jo šaka per Trapėnų mišką iki Trapėnų bžk. prie Nemuno. Artimiausia gležk. stotis Klapatai (Ragainės – Pilkalnio linija). 1939 buvo 661 gyv. L. yra nemaža lentpiūvė; jos pakrovimo vieta Lenkiai, iki kur atvyksta garlaiviai Šešupe. Lenkių dv. yra žirgynas-remontų auginimo stotis.

M.Nb.

Lenktaĩtis Jonas (g. 1913 IX 17 Juškakaimy, Slavikų vls., Šakių aps.) knygų leidėjas. 1934 prie švietimo m-jos išlaikė brandos atestato egzaminus. Teisės ir ekonomijos klausė VDU 4 semestrus (1934–35 ir 1937–38) ir tiek pat Tübingeno univ. (1945–47). Vilniuje būdamas filharmonijos administratoriumi, atliko ten ir valstybinės operos organizavimo darbą. 1944 pasitraukęs į Vokietiją, atkūrė jau Vilniuje įsteigtą knygų leidyklą Patria ir ją išugdė į pačią reikšmingiausią to meto leidyklą (žr. Patria). 1951 atvyko į JAV ir 1956 baigė Naujorke radijo technikos m-lą. Yra rašęs Lietuvos Aide, Darbe, Jaunojoj Kartoj, Trimite, Kuntaply ir kt. 1939–40 Vil-

niuje leido ir redagavo satyros savaitraštį Kultuvą.

Lenktynės bėgimo, jojimo ir pn. varžybos. XIX a. kaime l. buvo dažna jaunimo pramoga. L. bėgdavo vyrai, merginos ir paaugliai, paprastai pasirinkdami lygią pievą, iki 250–300 m. L. eidavo visi būriu, nes tik tuo būdu tegalėjo išrinkti greituosius. Žiemos metu R. Lietuvos ežeruose buvo populiarios arklių l. Ten, kur greiti arkliai buvo labai mėgiami (pvz. Dusetos), XIX a. gale per Grabnyčias Sartų ežere ir kt. būdavo didesnės l., kurių laimėtojai gaudavo eglės šakų lankui papuošti. Nepriklausomoj Lietuvoj pirmos organizuotos arklių l. Dusetose įvyko 1933 II 2.

Lenkutis Antanas (1854–1928 X 9) Garnio slapyvardžiu bendradarbiavęs Varpe 1889, Vienybėje Lietuvninkų 1890 ir kt.

Lėnkviečiai (vok. Lengwethen, sov. Lunino) M. Lietuvos bžk. ir valsčiaus centras Ragainės aps., 12 km į p. nuo Ragainės. 1939 buvo 360 gyv. Bažnyčia, mokykla, paštas, pieninė. L. yra Ragainės–Gumbinės ir Pilkalnio–Skaisgirių plentų sankryžoje. Po didžiojo maro 1709–10 daug zalcburgiečių buvo apgyvendinta L. ir apylinkėje. Jie pastatė 1732–35 bažnyčią iš lauko akmens. L. valsčiuje yra Degsniai, Kalėnai, Graudai, Krauleidėliai, Perkūnai, Šarkai, Šernai ir kt. k. *M.Nb.*

Lennewarden žr. Lielvarde.

Lenormand Henri-René (1882-1951) prancūzų dramaturgas, vad. théâtre de l'inquiétude atstovas. Pirmosios L. dramos (Les Possédés 1909) neturėjo didesnio pasisekimo. Jo iškilimas glaudžiai susijęs su G. Pitoeff, F. Gémier ir G. Baty, kurie buvo pirmieji žymūs jo dramų statytojai ir rėmėjai. G. Pitoeff Ženevoje (vėliau Paryžiuje) pastatytais veikalais Le Temps est un songe 1919 ir Les Ratés 1920 L. išgarsėjo visame pasaulyje. Tarpkario epochoje šios ir vėlesnės L. dramos (Le Simoun 1920, Le Mangeur de rêves 1922, A l'Ombre du Mal 1924, Le Lâche 1925 etc.) stipriai laikėsi Europos teatrų scenose; šiandien jos beveik niekur nebevaidinamos. Istoriškai L. dramatinė kūryba yra psichologinės dramos tradicijų atgaivinimo bandymas. Joje gana žymus Dostojevskio ir Freudo poveikis (Freudo įtaką pats L. neigė). L. bando giliau pažvelgti į žmogų ir surasti pagrindus naujai tiesai ir realybei. Tačiau jo nerimas neturi egzistencinės gelmės, neiškyla aukščiau laiko ir tėra būdingas pastoviai tarpkario epochai.

P. Blanchard, Le Théâtre de H.-R. L., apocalypse d'une société, 1947. *A.Ō.*

Le Nôtre (Lenôtre) André (1613–1700) prancūzų sodų architektas. Kilęs iš garsios sodininkų šeimos, po savo tėvo mirties (1637) užėmė jo vietą kaip Tuilleries sodų prižiūrėtojas. Pirmas jo darbas, Vaux-le-Vicomte parkas, atkreipė karaliaus dėmesį, ir jis tapo visų karaliaus sodų prižiūrėtoju. Per savo ilgą gyvenimą Le N. suprojektavo ir įvykdė daugybę parkų projektų: Versailles, Chantilly, Fontainebleau, St. Germain-en-Laye ir kt., iš kurių garsiausias yra Versailles, tapęs pavyzdžiu daugeliui panašių rezidencinių sodų (Peterhof, Schönenbrunn, Caserta, Potsdam ir kt.). 1678 jis aplankė Italiją, kur, manoma, suprojektavęs Vatikano sodus. Jo sukurtas, nors ir dirbtinis, sodų stilius — ilgos tiesios alėjos su pastatu ar fontanu gale, atitiko šviečiamojo absoliutizmo dvasią. Žinomas prancūzų stiliaus vardu, jis ilgai dominavo Europoje, kol buvo išstumtas natūralaus anglų stiliaus, kur alėjų planas pritaikomas ne prie žmogaus kūrinio-pastato, bet prie gamtos.

J. Guiffrey, A. Le N. 1912; *E. de Ganay,* Les jardins à la français au XVII-e siècle 1943. *K.Krš.*

Lenox JAV mst. Massachusetts valstybės vakarinėj daly, prie Housatonic upės, kalnuotoje vietoje; 3627 gyv. (1950). Nuo 1835 žinoma vasarvietė, XIX a. išgarsėjęs literatūrinio gyvenimo centras; čia gyveno ar buvojo daug to meto garsenybių: N. Hawthorne, F. Kemble, H. W. Beecher, H. James ir kt. Nuo 1936 L. patapo muzikinio gyvenimo centru: arti esančiame Tanglewoode kasmet vasarą (VII–VIII) esti muzikos festivalis, rengiamas Bostono simfonijos orkestro, kurį aplanko per 200.000 muzikos mėgėjų. 1940 Serge Koussevitzky įkūrė muzikos mokyklą, vad. Berkshire Music Center.

Lenox James (1800–80) amerikiečių filantropas ir bibliofilas. Išsimokslinęs Kolumbijos univ. ir praturtėjęs iš advokatūros ir prekybos, atsidėjo knygų ir meno kūrinių rinkimui. 1870 pastatydino savo rinkiniams atskirus namus ir viską padovanojo Naujorko miestui. 1895 jo padovanota biblioteka (ir meno kūrinių rinkinys) buvo sujungta su Astoro ir Tildeno dovanotomis bibliotekomis ir iš jų įkurta viešoji miesto biblioteka, išaugusi į antrąją didumu Amerikoje.

Lens žr. Lęšis.

Lens š. Prancūzijos mst. Pas-de-Calais departamente, 25 km į p.v. nuo Lilio; arti 40.000 gyv. (1956). L. yra žymus akmens anglies kasyklų centras su tekstilės, mašinų, cukraus ir chemikalų pramone.

Lens (Lensy) Jokūbas, tapytojas. 1795 įrašytas Vilniaus gyventoju ir bajoru. 1812 baigė Vilniaus univ. meno ir literatūros skyrių ir iki 1820 dėstė paišybą Kauno apskrities mokykloje.

Lenta iš abiejų pusių plokščia neperstora medžio atpiova. L. būna įvairaus storio. Paprastai l. vadinamos 1 colio (2,54 cm) storio atpiovos. Prekyboje l. grupė apima piauto medžio sortimentus nuo ⅜ iki 2 colių storio. 2–3 colių storio atpiovos jau eina blankų vardu. L. jau buvo žinomos senųjų rytų kultūrų laikais. Jos ir dabar yra pirmojo reikalingumo medžiaga visokiausiose statybose bei pastatų įrengimuose. Kol nebuvo piūklų, l. gauti parinkti rąstai buvo skaldomi į kiek galint plonesnes dalis, o paskui tos skaldenos iš abiejų pusių nutašomos iki reikiamo storio ir jų paviršius nulyginamas. Ilgus laikus l. piaudavo tam tikslui padarytais ilgais plačiais rankiniais piūklais, užritus rąstą ant tam reikalui paruoštos duobės arba iškėlus ant ožių, vienam pjovėjui stovint ant piaunamo rąsto, o antrajam esant jo apačioje. Išradus lentoms piauti mašinas, jų gamyba susikoncentravo įmonėse — lentpiūvėse. Lietuvoje lentų piovymo amatininkai, vadinami ‚dielininkais' arba ‚dročiais', teišnyko po I pas. karo. Žr. Lentų piovėjai.

Amatininkų laikais l. būdavo piaunamos konkrečiam reikalui ir tik tiek ir tokių, kiek reikia. Rąstai lentoms būdavo rūpestingai parenkami, bet ir tai ne visos l. gaunamos vienodo gerumo. Pradėjus l. gaminti masiškai mažiau žiūrint rąstų kokybės, jos gaunamos dar labiau įvairios. Pirkėjas renkasi, ieško tokių l., kokios tinka jo reikalui. Vartotojo ir gamintojo patogumui imta l. skirstyti į rūšis pagal gerumą, kurį apsprendžia medžio ydų kiekis ir kokis lentoje. Ydoms laikoma šakos, įskilimai, įpuvimai, deformacija ir spalvos bei apdirbimo trūkumai. Rūšiavimo taisyklės skirsto l. į kelias rūšis, gerumo laipsnius, ir nustato kiekvienai rūšiai leistinų ydų kiekį ir kokį. Pirmosios rašytos rūšiavimo normos paskelbtos Swan Alwerdsono 1764 Stockholme. Ilgainiui l. rūšiavimą įsivedė visi l. produkuojantieji kraštai, tačiau atskirų kraštų rūšiavimo normos tebėra nesuvienodintos. Plačiausiai viso anglosaksų dominuojamo pasaulio yra priimtos lapuočių rūšiavimo normos. Jos l. skiria į septynias rūšis. Rūšiavimo pagrindu priimtas sveikos, visai be ydų, medienos kiekis, kuris nustatomas matematiniu tikslumu. Kiekvienai rūšiai nustatytas sveikos medienos procentas ir minimalus atpiovų dydis, kurias būtų galima išpiaustyti iš rū-

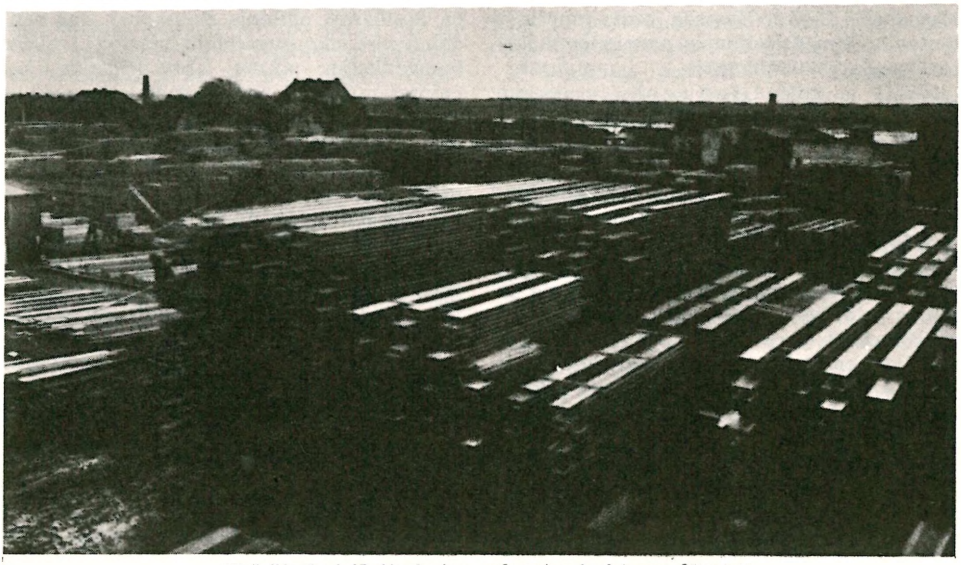

Viešvilės lentpiūvėje lentos, sukrautos į rietuves džiovinti

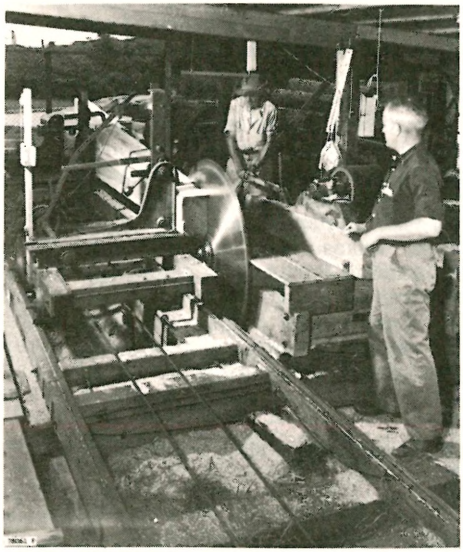

Lentpiūvė, lentas piaunanti apskritu piūklu

šiuojamos l. Procentui apskaičiuoti vienetu laikoma 1 colio pločio ir 1 pėdos (= 12 colių, 30,48 cm) ilgio l. dalis. Rūšiavimo taisyklėmis rūpinasi prekybos rūmai arba medžio pramonininkų sąjungos.

Kaip taisyklė, l. piaunamos iš žalių rąstų. Prieš naudojant jos išdžiovinamos iki atitinkamo drėgmės laipsnio gamtinėse sąlygose arba specialiose džiovyklose (žr. Mediena). Lentų išvaizdą turi fanerinės lentos ir iš medžio likučių padarytos plokštės (presuota mediena). *A. J. Vts.*

XVIII a. gale Lietuvoje visuotinai l. buvo dar skeliamos ne tik eilinei dvarų statybai, bet ir bažnyčioms (pvz. Antazavės 1794). Piautinės l. V. Lietuvos dvarų statyboj pasirodė apie 1820 (Jariškės, Lipkiškis, Raseinių aps.), bet kaimas jas skėlė iki baudžiavą panaikinant ir vėliau. Tik brangstąs miškas kaimo statybai privertė R. Lietuvos gyventojus pirktis Rygoje ilginius piūklus. Tautosaka dažniau mini skeltines, ne piautines l., pvz. ‚Oi skaldys, skaldys skroblelio lenteles' (Mockava) arba ‚Kam išsiskėlei storas lenteles' (Tauragnai) ir t.t. L. skelti imdavo lygų medį, įkirsdavo skėlimui skirtus kirvius ir toliau varydavo jau pleištus, kirviu nukapodami ‚gyslas' ir įkirtimais išlaikydami lygias abi skėlinio puses. Perskėlę pusiau, jį skeldavo vėl pusiau ir t.t., kol gaudavo 5–8 cm storio l., kurias paskiau atbaigdavo tašydami. *A. Mž.*

Lentelė 1. kas nors išdėstyta langeliais ar skiltelėmis (tabelė), pvz. daugybos l., logaritmų l.; 2. technikinis dokumentas darbininkų atidirbtam laikui žymėti (tabelis).

Lentibulariaceae žr. Skendeniniai.

Lenticelės (lot.) mažos angelės žievėje, kur nebesti atvarėlių (stomata), paprastai senesniuose augliuose bei šaknyse, ryšiui tarp auglio vidaus ir išorės palaikyti, pvz. deguoniui paimti. Išorėje l. atrodo pakilių dėmelių bei brūkšnelių (beržo) pavidalo. L. sudarytos iš puriai sutelktų mažiau mažiau suberino prisisunkusių parenchiminių celių, kurios laiko angelę nelyginant užkimšusios.

Lentyna prie sienos ar spintoje lenta kam nors padėti. L. buvo įrengtos pirkiose (indams ir kt. podėliui), prieangiuose, klėtyse ir kt. Paprastai tai buvo viena lenta, uždėta ant atramų ar įkaltų į sieną vagelių, nors kartais būdavo ir pakabintų l. Pirkios kampe (‚krikštasuolėje') būdavo trikampė l., kuri turėdavo atkraštinę lentelę papuoštą kiauriniu ar kitu piaustiniu raštu.

Lento (it.) muzikos tempas — labai lėtai, ilgesingai. Lentando, užtęsiant, užgaištant. Žr. Išraiška (muzikoje).

Lentpiūvė įmonė, mechaniškai judomais piūklais dalinanti rąstus išilgai į įvairių matų lentas bei sijas. Šių dienų l. rąstai piaunami į lentas gateriais, juostiniais arba apskritais piūklais. Šalia jų l. dar randama visa eilė pagalbinių mašinų, įvairios konstrukcijos piūklų lentų kraštams bei galams nulyginti ar piaustyti į siauresnius bei trumpesnius vienetus. Kartais l. dar turi obliavimo bei kraštų profiliavimo mašinas. Paskutiniais laikais didesnio masto l. rąstų pristatymas prie piovimo mašinos ir nuo jos lentų atėmimas yra mechanizuoti.

L. pradžia surišta su sukimo, rato, principo pritaikymu piūklui judinti. Seniausias rąstams piauti įtaisas, gaterio prototipas, buvo medinis su įtvertu piūklu rėmas, tam tikrose staklėse sujungtas su ratu. Pastarąjį sukant piūklas judinamas aukštyn ir žemyn piauna paduodamą rastą. Jėgos šaltinis, rato sukėjas, buvo žmogus, gyvulys, vanduo ir vėjas, kol atėjo garas, elektra ir vidaus degimo varikliai.

L. tėvynė — Europa. Pirmoji l. yra minima buvusi jau IV a. Vokietijoje prie Ruer upės, tačiau dokumentuotos žinios tesiekia XIV a. Yra konstatuota l. buvus Augsburge jau 1322, Breslave 1427, Erfur-

te 1490. Plačiau l. pasirodė XVI–XVII a. Norvegijoje pirmoji l. pastatyta 1530, Olandijoje 1596, Švedijoje 1653. Prancūzijoje Lijone l. jau veikė 1555. Taip pat XVI a. l. jau dirbo Austrijoje ir Venecijoje, kuri tuo metu buvo garsi savo laivų statyba. Su ypatingu nepalankumu l. buvo sutiktos Anglijoje. Jos buvo laikomos naujove besikėsinančia atimti pragyvenimo šaltinį lentų piovimo amatininkams. Pirmąją vėjinę l., olandų pastatytą prie Londono 1663, savininkai turėjo apleisti. Kurį laiką naujai pastatomos l. būdavo sudeginamos. Dar 1717 prie Limehouse pastatyta l. buvo minios sugriauta. Ramybės sumetimais parlamentas uždraudė l. statymą. Tik 1761 l. buvo įteisintos. Š. Amerikos kontinente anksčiausia minima l. buvusi įkurta Jamestowne, Va., 1625.

Ankstyvosios l. dažniausiai būdavo drauge su malūnais. Užtat kitose kalbose l. vadinamos ‚piūklų' ar ‚piovimo' malūnais' (sawmill, Schneidemühle). Jos daugiausia glaudėsi prie nedidelių upių, kur nebuvo sunku pasijungti vanduo. Buvo ir vėjinių l. Šiuo žvilgsniu paminėtina Klaipėda, kurios priemiestyje Smeltėje buvo visa vėjinių l. gatvė, Kuršių Marių pakraščiu. Joje aukštesnių kaip vieno aukšto namų statymas buvo įstatymų uždraustas, kad netrukdytų prieiti vėjui. Čia paskutinė vėjinė l. nugriauta 1899.

Išmokus pasijungti daugiau gamtos jėgos, pirminių l. mediniai, vadinami Venecijos tipo gateriai, pradžioje dirbę tik su vienu piūklu, buvo tobulinami didinant piūklų skaičių ir palaipsniui keičiant medines dalis geležinėmis. To laiko mašinų judėjimas buvo lėtas, produkcija maža. Mažose Europos kaimo l., tarnaujančiose nedidelės apylinkės reikalams, kur didelė produkcija neypatingai aktuali, šie senoviški gateriai dėl savo didelio patvarumo ir nesudėtingo remonto bei paprasto aptarnavimo yra išlikę iki paskutinių dienų.

Didžiausią pažangą l. atnešė garo mašina, kuri pirmą kartą panaudota S. Bentham'o 1803 Anglijoje, o plačiau imta vartoti ir kituose kraštuose apie XIX a. vidurį. Ji čia rado ypatingo pritaikymo, nes piūvenos bei medžio atpiovos yra beveik nieko neatsieinąs energijos šaltinis garui gaminti. Garo mašina įgalino l. kurtis prie žaliavos šaltinių. L. išdygo atkampiausiose miško vietose. Mišką toj vietoj iškirtus, kėlėsi kiton. Medinius gaterius išstūmė paslankesni geležiniai. Įsitikinta, kad produkcijos dydis priklauso nuo piūklų dantų greičio. XIX a. pabaigoje imta gaminti greitai piūklus judiną gateriai, l. našumas pakilo keleriopai. Gi XX a. pradžioje pritaikius plieno rutuliukų guolius medžio apdirbimo mašinoms, jų sukimasis padidintas kelias dešimtis kartų. Sukonstruoti gateriai, kurių produkcija 40 ir daugiau kartų didesnė, kaip jų prototipų (nuo 2 ktm per 8 val. darbo dieną pašoko į 80–90 ktm).

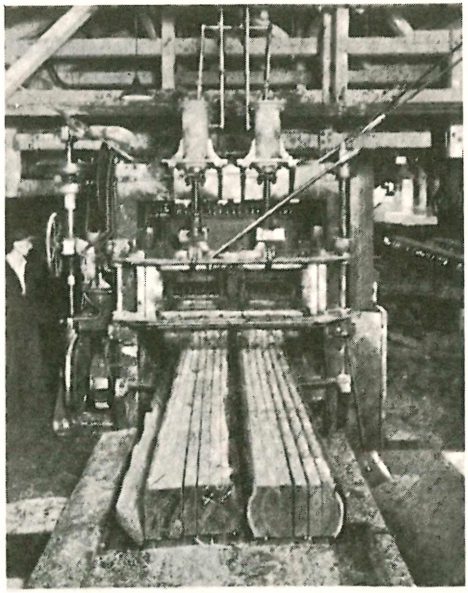

Moderniškas gateris

Produkcijos padidinimo besiekiant jau XIX a. pradžioje rąstų piovimui pradėta naudoti apskritas ir juostinis piūklas. Pirmasis S. Millerio užpatentuotas 1777, o antrąjį išrado W. Neuberry 1808, abu Anglijoje. Jais, rąstą prastumiant pro piūklą, atpiaunama tik viena lenta, bet besisukąs viena kryptimi piūklas piauna greičiau kaip gateryje ir, rąstą pakartotinai paduodant taip pat greitu mechanišku būdu, šios mašinos yra pajėgios konkuruoti su gateriais. Plačiau šiedu piūklai pradėti naudoti po 1851 pasaulinės parodos Anglijoje ir po 1855 Paryžiaus parodos. Pritaikius joms rutulinius guolius ir XX a. pradžioje vietoj garo mašinos joms sukti ėmus naudoti elektromotorus, jos pasiekė pasakišką greitį — apie 10.000 apsisukimų į minutę. Daug kur Amerikoje, o kai kuriais atvejais ir Europoje, jos pakeitė gaterius. Mažesnėse l., ypatingai rytinėje JAV dalyje, įsivy-

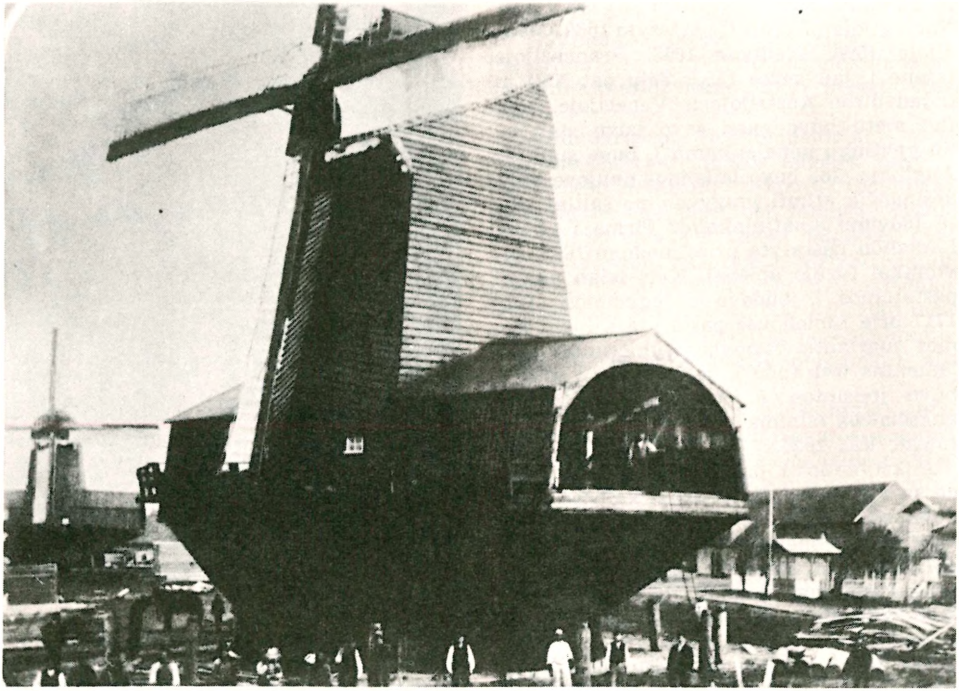

Paskutinė vėjinė lentpiūvė Klaipėdoj, nugriauta 1899

ravo apskritas piūklas, sukamas Dieselio motoro, o didesnėse — juostinis piūklas. Nuo 1870 piūvenoms nuo mašinų pašalinti pradėta naudoti ekshausteriai.

L. iš patarnaujančių įmonių, piaunančių kliento atgabentą rastą, virto didelėmis pramonės įmonėmis su šimtais darbininkų ir didele produkcija. Jų gaminiai, įvairiausių matų ir rūšių medienos sortimentai virto ne tik vietinės apylinkės, bet ir tarptautinės prekybos objektu, saistomu atitinkamų įstatymų ir taisyklių.

Paskutinis technikos žodis — vadinama ‚push button' l., pastatyta 1957 Orange, Texase. Joje pritaikyta televizija, radaras ir kiti paskutiniai elektroniniai išradimai. Visą l. darbą, rąstą įleidus į l., atlieka mašinos robotai. Keliolikos tūkstančių pėdų produkcijai per dieną aptarnauti pakanka 3–4 vyrų.

Lietuvoje garinės l. pasirodė antroje XIX a. pusėje. Pirmoji garinė l. pastatyta Kaune 1870. Apie ankstesnio tipo l. veikimą D. Lietuvoje nesurasta žinių. 1938 Lietuvoje buvo užregistruotos 88 didesnės nuolat veikiančios l. su 2165 darbininkais. Mažų lentpiūvėlių, kurios dirbdavo tik atsitiktinai ir neturėjo pastovių darbininkų, buvo beveik kiekviename valsčiuje.

A. J. Vts.

Lentų piovėjai amatininkų rūšis žinoma D. L. K-tijoje. Šalia įvairaus medžio darbų amatininkų (dailidžių, kubilių, ietininkų, rogių dirbėjų, stalių), buvo žinomi ir l.p. Lietuvos Metrikoje ir kt. šaltiniuose jie vad. ‚klepači', nes ‚klepka' tada buvo vadinamos lentos, skirtos kubilams, rėčkoms ir kt. ūkio indams. Gal būt ‚klepka' buvo padarytas iš hanzeatų prekyboje žinomo vok. žodžio ‚Klappholz'. L.p. turėjo ‚Klappholz', kurio iš D. L. K-tijos girių iki XVIII a. galo tiek daug buvo išgabenta Nemunu ir kt. upėmis į Vakarus, gaminti pastovių matmenų. D.L.K. dvarų l.p., atlikdami lentpiūvių tarnybą (‚službu klepackuju') nebuvo laikomi pririštais baudžiauninkais, turinčiais dvarui atlikti įvairių prievolių. L.p., kaip ir dailidės, roginninkai, kubiliai ir kt. amato žmonės, šalia savo specialios prievolės, tedavė dv. duoklę. Jie turėjo dar eiti į dv. piauti šieno ir drauge su D.L.K. dv. laikytoju atlikti karinę prievolę. Jokių kitų įsipareigojimų l.p. neturėjo, nes jie ‚službu tiagloje ne služat'.

Vis labiau kertant ir eksportuojant Lietuvos miškus, didelė dalis medžiagos (rąstai) būdavo pusiau apdirbama vietoje. Rąstai būdavo supiaunami į lentas, sijas, blankas, lotas. Atskiros išpiauto ir apdirbto medžio rūšys turėjo savo pavadinimus. Šalia ‚Klappholz', buvo iš pačių stambiausių ąžuolų (be kraštų ir be šerdies) išpiaunamos didelės sijos, vad. ‚Wagenschoss'. Tai buvo patvariausias medis, kuris supiautas į lentas buvo naudojamas Vakaruose nuo XVI a. labai pagyvėjusioje laivų statyboje. L.p. dar apdirbdavo ‚Knarrholz, ‚Koggenbort', ‚Fassholz', ‚Eibenholz', Stabholz', naudotas atitinkamų matmenų.

Net atsiradus Lietuvoje jau mechaniškoms lentpiūvėms l.p. (‚dročiai'), kaip ir senovėje, dažnai išpiaudami lentoms ir sijoms numatytą medžiagą pačiame miške, pasiliko reikalingi specialistai, juo labiau, kad Lietuvoje gyvenamieji namai ir kt. ūkio trobesiai beveik nebuvo statomi iš plytų, o tik iš medžio.

M. Liubavskij, Oblastnoje delenije i mestnoje upravlenije Litovsko-Russkogo gosudarstva. Moskva 1892, 319, 332, 526 ir priedas Nr. 8; *T. I. Leontovič,* Sel'skije remeslenniki v Litovsko-Russkom gosudarstve (Varšavskija Univ. Izvestija 1898, nr. 2–3); *Th. Hirsch,* Danzigs Handels- und Gewerbegeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens 1858 (nurodyta eksportinių medžių išmieros); *K. Forstreuter,* Die Memel als Handelsstrasse Preussens nach Osten 1931; *Z. Ivinskis,* Lietuvos Prekyba su Prūsais I, 1934. *Z.I.*

Lentupis upelis Lentupio vls., Svierių aps., Stračios (Neries) deš. intakas, 19 km ilgio; teka į p.r. pro Lentupio mstl., turi deš. intaką Alksną.

Lentupis mstl. ir valsčiaus centras Svierių (ligi 1939 Švenčionių) aps., 12 km į p.r. nuo Švenčionių, prie Lentupio upelio. L. susikerta platusis Vilniaus-Gluboko ir siaurasis Panevėžio - Kabilninko geležinkelis; palei L. eina šiaurės-pietų vieškelis. Apie 500 gyv. (L. valsčiuje 1931 buvo 10.862 gyv., 1908 gyv. namai). Be valsčiaus įstaigų, mokyklos, pašto, policijos nuovados, lenkų valdymo metais L. buvo ir teismas, nubaudęs daug lietuvių, ypač iš kaimyninės Adutiškio par., už lietuvišką kultūrinę veiklą. L. apylinkėse sutinkama pailgų, ovalinės formos pilkapių. 1893 F. V. Pokrovskis tyrinėjo 5 naujojo geležies amžiaus pilkapius, kur susidurta su degintiniais kapais. Didesnė pusė vls. žemės (12.000 ha) priklausė dvarui. Prie dvaro išaugo miestelis. Medinę bžn. 1459 pastatė Andrius Daugirdas-Daugirdaitis, ją 1700 atnaujino Jonas Vladislovas Brzostovskis, Trakų pilininkas ir L. savininkas. Nauja mūrinė bžn. statyta 1902–11 tuometinio L. dvaro savininko Buševskio ir parapiečių. Par. apie 7000 tikinčiųjų, Švenčionių dekanato. Garsūs Šv. Onos (VII 26) atlaidai, per kuriuos aukojami vaškiniai votai prie stebuklinga laikomos šv. Onos statulos. L. par. buvo sugudėjusi, ir lietuviški pamokslai buvo sakomi tik per atlaidus. Seniau yra klebonavę ir lietuvių kunigų (Riauba, Ukrinas, Bubienis, Pakalnis), bet jau prieš I pas. karą buvo atkeltas lenkininkas kun. J. Račkauskas, kuris norėjusiems lietuviškų pamaldų siūlė dėtis prie kaimyninių Švenčionių ir Strūnaičio parapijų. Toks siūlymas buvo taikomas lietuviškiems Užuraisčio, Janoniškių, Kavolių, Račionių, Gailiūnų ir kt. kaimams. L. dvare buvo spirito varykla. L. miškų urėdija turėjo 4 girininkijas: Baltadvario, Kamojų, L. ir Pagojo.

M. Baliński, Starożytna Polska IV 1886; Słownik Geograficzny V, 1886; *Kurczewski,* Biskupstwo Wileńskie 1912. *V.Klb.*

Lentvaris žr. Liutavarišk ės.

Lėnupis upelis Taujėnų vls., Ukmergės aps., ir Vadoklių vls., Panevėžio aps., Juodos (Nevėžio) aukštupis, 17 km ilgio. Seniau L. tekėjo iš Lėno ež. Melioracijos darbai sujungė L. su Žižmojaus aukštupiu; L. teka į š. per Steprų pelkę ir įteka į Juodžio ež., iš kurio teka Juoda.

Lenz 1. Desiderius, anksčiau Peter (1832–1928) benediktinas, Beurono meno (žr.) mokyklos kūrėjas, autorius veikalo Zur Ästhetik der Beuroner Schule [3]1912. Reiškėsi kaip architektas, skulptorius ir tapytojas. Svarbiausiu jo darbu laikomos Montecassino vienuolyno šv. Benedikto celės freskos, per II pas. karą sunaikintos.

2. Fritz (g. 1887) vokiečių genetikas, 1923 Müncheno, 1933 Berlyno ir nuo 1946 Göttingeno univ. prof., autorius (su E. Baur ir E. Fischer) veikalo Menschliche Erblichkeitslehre und Rassenhygiene, 2 tt., [4–5]1936–40. Be to, išsp. Über die krankhaften Erbanlagen des Mannes 1912, Über die biologischen Grundlagen der Erziehung [2]1927.

3. Jakob Michael Reinhold (1751–1792) vokiečių rašytojas. Gimęs Latvijoje, studijavo Tartų ir Karaliaučiaus univ. Strassburge susitiko su Goethe ir Herderiu ir aktyviai dalyvavo Sturm und Drang laikotarpio ‚genijų sąjūdyje'. Su Goethe susikivirčijęs, klajojo po Europą, kurį laiką buvo psichiatrinėj ligoninėj, bastėsi po Petrapilį ir Maskvoje mirė ligonis ir elgeta vieno kunigaikščio namuose. Tipingas ge-

nijų laikotarpio atstovas, L. pradėjo kovą prieš įsisenėjusias literatūrines tradicijas straipsniu Anmerkungen über das Theater 1774, paneigdamas visas ligšiolines dramaturgijos taisykles ir skelbdamas visuotiną scenų bei veiksmų raizginį savosios sceninės kūrybos tikslu. Tokia jo pirmoji komedija Der Hofmeister oder Vorteile der Privaterziehung 1774 ir Die Soldaten 1776. L. lyrikoje ir filosofiniuose bei vėlesniuose sceniniuose veikaluose jau jaučiama romantizmo dvasia. Goethes žodžiais, ‚L., kaip praeinąs meteoras, tiktai akimirksniui sušvito vokiečių literatūros padangėje ir pražuvo staiga, nepalikdamas gyvenime jokio pėdsako'. Raštai: Die Landplagen (eilės) 1769, Zerbin oder die neuere Philosophie 1776, komedijos Die Freunde machen den Philosophen 1776 ir Der neue Menoza 1774; pomirtiniai leidiniai: Der Waldbruder (panėši į Goethes Werterį) 1797, Pandaemonium Germanicum (satyra apie Sturm ir Drang laikotarpį) 1819. Visų raštų paskutinę laidą parengė F. Blei, 5 tt., 1909–13.

R. Unger, Vom Sturm und Drang zur Romantik 1924; *H. Kindermann,* J. M. R. Lenz und die deutsche Romantik 1925; *O. Walzel,* Deutsche Romantik 1925. *H. N.*

Lenzites žr. Tinklūnas.

Leo (lot.) žr. 1. Liūtas, 2. Leonas.

Leo 1. Heinrich (1799–1878) vokiečių istorikas, nuo 1830 Hallės univ. prof. L. kreipė dėmesį į socialinius ir geografinius santykius, tuo tapdamas kultūristorinio ir geopolitinio žvilgio istorijoje pirmatakas. Nors buvo protestantas, palankiai žiūrėjo į viduramžius. Veikalai: Geschichte der italienischen Staaten, 5 tt., 1829–32; Lehrbuch der Universalgeschichte, 6 tt., 1835–44; Studien und Skizzen zu einer Naturlehre des Staates 1833 (naujas leidimas 1948).

2. Juliusz (1861–1918) lenkų politikas, ekonomistas, Krokuvos univ. prof., Krokuvos burmistras, 1911 atstovas Vienos parlamente, 1914 Vyriausiojo tautinio komiteto pirm.

3. Leonardo (1694–1744) italų kompozitorius. Didžiąją savo gyvenimo dalį praleido Neapolyje. Reikšmingiausią L. kūrybos dalį sudaro operos (ypač komiškosios) ir bažnytinė muz. Operinėje muz. jis yra vienas ryškiausių vad. Neapolio mokyklos atstovų. Iš jo apie 70 operų išskirtina Sofonisba 1718, Farnace 1736, L'Olimpiade 1737, Amor vuol sofference 1739 ir ypač Demofoonte 1735. Bažnytinėje muz. minėtina Miserere dvigubam chorui 1739. Didžioji L. kūrinių dalis tebėra rankraščiuose.

G. Leo, L. L. 1905. *K.O.*

Leoben vidurinės Austrijos mst. prie Mur upės, 1540 m nuo j. l.; 35.957 gyv. (1953). Aukštutinės Štirijos geležies rūdos ir rudosios anglies kasyklų centras. Senosios architektūros kūriniai: Šv. Jokūbo bažnyčia (XII a.), St. Maria am Waasen bažnyčia (XIV–XV a.) su vertingais vitražais, XV–XVI a. rotušė, XVI a. pilis, bokštas Mautturm (miesto simbolinis ženklas) ir kt. Aukštoji montanistinė mokykla (įkurta 1840) ir kasyklų pramonės mokykla.

Leocharas (gr. Leochares; apie 390/385 -320/315) graikų skulptorius, minimas šalia Praksitelio. Daugumas L. darbų stovėjo Atėnuose. Plinijus, Plutarchas ir Pausanijas kalba apie L. darbus, bet kurie rastieji fragmentai laikytini jo originalais ar bent kopijomis, nėra galutinai išaiškinta. Garsus L. kūrinys buvo Ganimedo grupė; viena Ganimedo statula Vatikane ir kai kurie jo atvaizdai ant gemų atitinka Plinijaus aprašymą ir galėtų būti L. darbo atbalsiais (žr. pav. LE VI, 526). L. priskiriamas Belvederio Apolonas Vatikane ir Versalio Artemidės statula. Apie 350 L. sykiu su Skopu ir kt. dirbo prie mauzoliejaus Halikarnase, kurio fragmentų pateko į Britų Muziejų, bet mokslininkai dar nesusitarė, kurie tų fragmentų priskirtini L. Iš portretinių darbų L. priskiriamas Isokratas, kurio kopija yra Villa Albani. Pausanijo žiniomis, apie 336 L. padarė Makedonijos karaliaus Pilypo, jo tėvų, žmonos ir jaunojo Aleksandro statulas iš dramblio kaulo ir aukso, stovėjusias Olimpijos Filipėjone. L. figūros laibos, labai lygaus paviršiaus ir plačiais judesiais užkariauja erdvę. *P. Rkl.*

Leokadija (m. 304) ispanų šventoji (XII 9), Dioklecijono persekiojimų metu mirusi kalėjime nuo gautų per kankinimus žaizdų. Toledo miesto (Ispanijoje) globėja. Ant jos kapo pastatyta didelė bažnyčia.

Leo Maior ir **Leo Minor** žvaigždynai, žr. Liūtas.

Léon Ispanijos ir Centro Amerikos kelių provincijų ir miestų vardas:

1. Vakarinės Ispanijos sritis ir buv. kunigaikštija Senojoj Kastilijoj (žr. Leonas), apimanti Leono, Salamankos, Zamoros, Valladolido ir Palencijos provincijas; 59.906 km², 1.855.000 gyv. (1950). Tai nežymiai kalnuotas plokščiakalnis, išraižytas Duero

upės ir jos intakų slėniais, be miškų, bet tinkamas kviečių kultūrai.

2. Ispanijos provincija, L. srities dalis; 15.377 km², 544.779 gyv. (1950); sostinė L.

3. Ispanijos L. provincijos sostinė prie Bernesgos ir Torio upių santakos (Eslos, Duero intakų), 125 km į p. nuo Biskajos įlankos ties Oviedu; apie 60.000 gyv. (1957). Didžiausia mst. įžymybė yra 1250 pradėta ir XV a. baigta statyti didžiulė gotikos katedra. Mieste išlikusios dalys 7 m storio romėnų statytos mūro sienos; gatvės siauros ir kreivos. Šv. Izidoriaus bžn. (XII a. bizantika) kriptoje palaidoti L. karaliai, o Šv. Morkaus vienuolynas (XII a.) žymus savo fasado skulptūromis. Miestas išaugo iš romėnų garnizono Legio Septima Gemina. X a. pradžioje miestas patapo L. karalijos sostine. Du kartu arabų okupuotas ir beveik sunaikintas, miestas atsistatė ir neprarado savo reikšmės.

4. Nicaraguos L. dpt. (6100 km², 124.189 gyv.) prie Pacifiko adm. centras; apie 40.000 gyv. 1813 įst. univ., vysk. rezidencija.

5. (L. de los Aldamas) Vidurinės Meksikos mst. derlingame Rio Gómez klonyje, 1900 m nuo j. l.; apie 115.000 gyv. (1957). Vyskupo rezidencija, katedra, teatras, aerodromas; odos ir tekstilės pramonė. Miesto apylinkėse yra aukso, sidabro, vario ir švino kasyklos. *A. B.*

León 1. Juan Ponce de žr. Ponce de León, Juan.

2. Luis Ponce de, kaip vienuolis — Fray Luis de L. (1527–91), ispanų mistikas ir poetas. Vienuolis augustinijonas, nuo 1561 profesoriavo Salamankos univ., 1572–76 už Giesmių Giesmės išvertimą kalėjo inkvizicijos kalėjime, vėliau rehabilituotas, o prieš savo mirtį išrinktas Kastilijos augustinijonų provinciolu. L. priklauso ispanų renesanso antrajam tarpsniui. Aistringai vertė italų renesanso poetus (Petrarca, Bembo, Giovanni de la Casa), domėjosi graikų-romėnų kūryba, ypač jam darė poveikio Horacijus. Nors lyrinis jo palikimas negausus (26 kūriniai), ispanai jį laiko vienu iš didžiausių savo poetų. Jo poezija labiau intelektualinė, negu jausminė; posmas tobulas, matematiškai tikslus. Be Jobo knygos ir Giesmių Giesmės komentarų, žymūs jo mistiniai veikalai La perfecta casada 1583 (naujai 1917) ir ypač Los nombres de Cristo 1583 (naujai 1914–21), kuriame yra gausu teologinių-filosofinių minčių, gyvų gamtos vaizdų, gražių palyginimų.

Biografijos: *J. Fitzmaurice-Kelly* 1921, *A. F. G. Bell* 1925, *K. Vossler* 1946. *J.K.*

Leonaitė 1. (Leonavičiūtė) Juozapina (g. 1900 XII 28 Worcesteryje, Mass.) amerikiečių lietuvių veikėja, laikraštininkė. 1914 baigė Worcesterio viešąją pradžios m-lą, 1919 vidurinę klasikinę m-lą ir 1921 Worcester Normal School (dabar Teacher College). Ketverius metus mokytojavo Worcesterio pradžios m-loje, vienerius metus Šv. Kazimiero liet. par. m-loje. 1927–28 lankėsi Lietuvoj. Kun. J. Jakaičio paskatinta, 1928 stojo dirbti prie Amerikos Lietuvio, kur redagavo Worcesterio lietuvių žinias. Redaktoriui M. Paltanavičiui susirgus ir laikraščiui sustojus, L. padėjo Gabr. Kybai atpirkti laikraščio spaustuvę ir redakciją. 1930 Amerikos Lietuvis vėl pradėjo eiti, ir L. visą laiką buvo jo bendradarbė. Po G. Kybos mirties (1951 VII 16) iki 1955 VII 4 (laikraščio sustojimo) L. buvo Amerikos Lietuvio leidėja ir redaktorė. Be to, L. bendradarbiavo Drauge ir Darbininke, kaip Worcesterio korespondentė. Aktyviai veikė lietuvių moksleivių bei literatų būreliuose, vyčių, blaivininkų ir Katalikų Federacijos organizacijose, keletą metų yra buvusi tų organizacijų centro valdybos narė. *P.Plk.*

2. Ona (1898 XII 14 Samarkande, Turkestane — 1958 VI 11 Kaune) Petro Leono (žr.) duktė. Su šeima grįžo iš Turkestano Lietuvon 1906 ir apsigyveno Kaune, kur 1907 įstojo mergaičių gimnazijon. Persikėlusi Vilniun 1914, ten lankė mergaičių gimn. 1915 Leonų šeima pasitraukė Rusijon ir apsigyveno Maskvoje, kur L. ir baigė gimnaziją 1916. Karo metais mokytojavo Lietuvių komiteto Maskvoje suorganizuotoj pradžios mokykloj. Grįžo Lietuvon su šeima 1918 V. 1920 išvyko Vokietijon, kur Berlyne iš karto dirbo sekretore pas Lietuvos prekybos attaché; metų gale išvyko Šveicarijon ir dirbo Lietuvos atstovybėje Berne, kartu studijuodama vietos univ. teisę. 1923 X ištekėjo už inž. S. Kairio. Baigusi LU teisės mokslus 1929, advokatavo. Dalyvavo kairiojoj spaudoje ir organizaci-

O. Leonaitė

joje politiniams kaliniams ir emigrantams šelpti. Vokiečių okupacijos metais (1941–44) daug dirbo gelbėti žydų tautybės žmones nuo nacių persekiojimo. Liko Lietuvoje ir kurį laiką dirbo Botanikos sodo raštinėje. 1957 gyveno Kaune ir gavo kuklią pensiją. 10 metų buvo iškalinta Sibire.

Leonardas (sen. vokiečių aukštaičių lewo ‚liūtas' ir hart ‚stiprus, narsus') vyrų vardas.

1. L. Noblakietis (m. 559?) šventasis (XI 6). XI a. žiniomis, buvęs pakrikštytas Reimso vyskupo šv. Remigijaus ir gyveno atsiskyrėliu paties pasistatytame vienuolyne Noblac ties Limoges, kur dabar yra jo vardo miestelis (St. Léonard). V. Europos liaudyje populiarus šventasis, į kurį šaukiamasi stebuklų. Ypačiai jo kultas paplitęs Bavarijoje.

2. L. iš Porto Maurizio (1676–1751) italų šventasis (XI 26), pranciškonų kunigas, nuo 1709 atsidėjęs misijoms Italijoje. Bemisionieriaudamas 571 vietoje jis įkūrė Kristaus kančios kelius, o 1750 buvo leistas juos įkurti ir Romos koliziejuje. Jo raštai, 13 tt., išl. Romoje 1853–84 ir Venecijoje 1868–69. Paskelbtas palaimintuoju 1796, šventuoju 1867. *K.A.M.*

Leonardo da Pisa, kitaip L. Pisano, L. Fibonacci (apie 1180 — po 1240) italų matematikas, pirmas reikšmingas viduramžių matematikas, 1202 išl. Liber abaci, kuriame pirmą kartą supažindino Europą su indų bei arabų skaičiavimu ir įvedė Europon algebrą. Paskelbė ir kitų veikalų iš geometrijos ir aritmetikos.

Leonardo da Vinci (sen. forma Lionardo da V.; 1452 IV 15 Anchiano prie Vinci — 1519 V 2 Cloux prie Amboise) italų renesanso tapytojas, meno teoretikas, inžinierius, architektas, skulptorius, filosofas, mokslininkas, viena žymiausių renesanso epochos figūrų apskritai. Yra išlikę nemaža įvairių dokumentų, liečiančių L. gyvenimą, tačiau pagrindinis jo biografijos šaltinis tebėra Giorgio Vasari Le Vite (1550 ir 1568). Ser Piero da Vinci ir kaimietės mergaitės Catarinos pavainikis sūnus, vaikystę ir ankstyvąją jaunystę L. praleido gimtojo miestelio atmosferoj, jau tada stebindamas visus savo gabumais, fiziniu grožiu etc. Lorenzo de'Medici (Il Magnifico) paėmus valdžią (1469), Ser Piero su šeima atvyko į Florenciją verstis notaro praktika. Tais pačiais ar sekančiais metais (Mueller-Walde, Thiis ir van Marle nuomone 1466) L. pradėjo dirbti tapytojo, skulptoriaus ir auksakalio Andrea del Verrocchio studijoje, kur greit pasižymėjo savo meniniais gabumais ir dalyvavo savo mokytojo darbuose (pvz. Verrocchio Kristaus krikšte nutapė kairįjį angelą, peizažo foną etc. ir pagaliau visą tempera darytą originalą pertapė aliejumi). Dar tebebūdamas pas Verrocchio L. buvo priimtas į Florencijos tapytojų gildiją (1472), nutapė Apreiškimą (apie 1472, Uffizi; anksčiau priskirtas Verrocchio, Ghirlandajo, taip pat L. di Credi su L.), Ginevros de'Benci portretą (apie 1474, Vaduz; iki 1939 priskirtas L. di Credi) ir padarė kilimo projektą Portugalijos karaliui žmogaus nupuolimo tema (neišlikęs), pagal kurį, W. Suida teigimu, Rafaelis sukūręs savo Žmogaus nupuolimą (Stanza della Segnatura). 1478 L. gavo pirmą nepriklausomą nuo Verrocchio užsakymą padaryti altoriaus paveikslą Palazzo Vecchio koplyčiai, kurio tačiau neištesėjo, bet žinoma, jog tuo metu pradėjo dvi madonas, greičiausiai Madoną Benois (apie 1478, Ermitaže) ir Madoną su gvazdiku (apie 1478, Ältere Pinakothek, Münchene). 1481 L. galutinai išsiskyrė su Verrocchio ir apsiėmė nutapyti San Donato a Scopeto vienuolyno altoriui Karalių pagarbinimą (1481–82, Uffizi), bet nebaigęs, 1482 išvyko į Milaną ir apsigyveno Ludovico Sforzos Il Moro dvare, kur tuoj griebėsi darbo, piešdamas dvariškių portretus, organizuodamas šventes, braižydamas naujų rūmų, tiltų ir įvairių karo mašinų projektus, apie kuriuos jis buvo kalbėjęs anksčiau rašytame laiške naujam savo globėjui. Poggi ir Rinaldis nuomone, Karalių pagarbinimo laikotarpiui priklauso ir Vatikano Pinakotekos Šv. Jeronimas (taip pat nebaigtas), apie kurį nėra išlikę jokių dokumentų. 1483 L. gavo Uolų madonos (yra dvi versijos: viena Luvre, kita, greičiausiai kopija, Londono National Gallery, žr. LE IX, 170) užsakymą, kurį atliko su savo mokiniais Ambrogio ir Evangelista de Predis ir baigė tik apie 1490. Tuo pačiu metu ruošė Francesco Sforzos paminklo projektą, kuris betgi nebuvo realizuotas (išliko tik piešiniai, Windsor Castle, Royal Library); nutapė

L. da Vinci: tariamasis autoportretas

Ponią su šermuonėliu (Cecilia Gallerani, apie 1483, Čartoriskių galerijoje, Krokuvoje), vad. La Belle Ferronnière (apie 1485–88, Luvre; kartu su Boltraffio) ir Muziko portretą (Franchino Gaffurio?, apie 1485, Ambrosiana, Milano, nebaigtas, bet geriausiai išsilaikęs L. tapybos darbas). 1495 L., paties Ludovico II Moro užsakymu, pradėjo garsųjį Paskutinės Vakarienės paveikslą Santa Maria delle Grazie vienuolyno refektoriume, kurį dirbo iki 1498. Pats paveikslas, pieštas tempera ant tinko, stebino ano laiko žiūrovus tapybine jėga ir psichologine charakterių studijų gelme. Jame L. pavaizdavo tą momentą, kuomet Kristus pasako savo mokiniams, jog vienas iš jų Jį išduosiąs. Kristų pastatydamas absoliučiame centre, pakeisdamas apaštalų Jono ir Judo pozicijas, įvesdamas grupinę kompoziciją etc., L. sulaužė ankstyvesnę šios temos traktavimo tradiciją (plg. A. del Castagno, D. Ghirlandajo, F. Botticini), pasiekdamas milžinišką efektą. Dėl nepatvaraus tapybinio mediumo ir drėgnos sienos paveikslas anksti ėmė nykti. Vasari liudijimu, jau 1556 buvo gerokai apgedęs. Vėliau jį pribaigė nekompetentingi restauratoriai. Atitrūkdamas nuo Paskutinės Vakarienės L. dirbo Baldassare Taccone veikalo Danae sceninį apipavidalinimą (1496), draugavo su garsiuoju matematiku Luca Pacioli etc. Prancūzams užėmus Milaną (1499), L. pabėgo. Milano periode L. įtaka visiškai sugriovė senosios Lombardijos mokyklos tapybines tradicijas (Foppa, Borgognone etc.). Jo mokiniai (broliai de Predis, Boltraffio, Solario) sudarė naują Lombardijos mokyklą, kuri vystėsi išimtinai L. poveikyje. 1500, po trumpų sustojimų Mantuoje, kur nutapė Isabella d'Este portretą (išlikęs tik piešinys; Luvre), ir Venecijoje, kur braižė gynybos planus, L. vėl atvyko į Florenciją ir čia sekančiais metais padarė garsaus paveikslo Mergelė su Kūdikiu ir šv. Ona projektą (neišlikęs), turėjusį milžiniško pasisekimo ypač savo kompoziciniu naujumu. H. Wölflino sugestija, Michelangelo savo šventąją šeimą (Madona Doni, Uffizi) sukūręs šio darbo poveiky, stengdamasis pralenkti savo konkurentą. Kompozicinis abiejų darbų giminingumas neabejotinas. 1502 L. stojo Cesare Borgia tarnybon ‚architetto et ingegnere generale' titulu ir kuriam laikui užmiršo meną. Borgia tarnybos periodas yra vienas aktyviausių jo gyvenime. Čia dirbdamas L. braižė žemėlapius, ruošė irigacijos ir fortifikacijos projektus; dalyvavo Urbino kampanijoje, kurios metu susipažino su Niccolò Machiavelli. Tik 1503, konkurencijos su Michelangelo pagautas, L. vėl grįžo prie tapybos ir ėmė ruošti kartonus Anghiari mūšio freskai (Palazzo della Signoria), kurios užsakymą gavo savo draugo Machiavelli rūpesčiu. Šis darbas turėjo būti ne tik L. karjeros viršūnė, bet taip pat nukonkuruoti Michelangelo, dirbusį priešingai to paties Palazzo della Signoria sienai Cascinos mūšio projektą. Tik ir šio, kaip daugelio kitų savo užsimojimų, neištesėjo. Padarė tik centrinę dalį, kuri jau darbo metu, bandant naują freskos techniką, buvo gerokai apgadinta. Kaip ji turėjo atrodyti, šiokį tokį vaizdą galima susidaryti iš Rubenso grisaille kopijos (Luvre). Neišliko nė kartonai, tik keletas eskizų (Windsor, Royal Library). Šiame laikotarpyje L. nutapė ir garsiausią savo paveikslą La Gioconda (1503, Luvre). Tai yra vienintelis L. darbas, dėl kurio autorystės niekas nesiginčijo ir gal būt vienintelis ištisai darytas paties L. ranka. Jo modelis buvo Lisa Gherardini, Florencijos patricijaus Francesco di Zanobi del Giocondo žmona. Šis darbas, be jokios abejo-

L. da Vinci La Gioconda 1503 (Luvras)

nės, yra L. tapybinio genijaus viršūnė, stebinąs savo psichologiniu subtilumu, šviesos ir šešėlio paslaptinga vibracija ir išvidine tiesa. Jame ryškiai atsispindi visi svarbiausi L. tapybinės innovacijos momentai: Quattrocento kontūro pakeitimas atmosferiniu žaismingumu, modelio charakterio žmogiškos gelmės atskleidimas ir judesio iškėlimas į permanentinės kintamybės rangą. Pats paveikslas išsilaikęs vidutiniškai: vietomis pertapytas (vualis, dešinė ranka, dangus); paviršius padengtas nešvaraus žalsvo lako sluoksniu; taip pat šiek tiek susiaurintas. Paveikslą į Prancūziją nuvežė ir Pranciškui I pardavė greičiausiai pats L. 1911 La Gioconda buvo iš Luvro pavogta ir surasta tik po dvejų metų. 1504 L. dalyvavo menininkų komisijoje (su Botticelli, Piero di Cosimo etc.) Michelangelo Dovydo vietai parinkti. 1506, gubernatoriaus Charles d'Amboise kviečiamas, palikęs nebaigtą Anghiari mūšį, išvyko į Milaną, iš kur grįžo tik sekančiais metais dalyvauti byloje su savo broliais dėl neseniai mirusio tėvo palikimo ir čia kurį laiką gyveno pas skulptorių Gian Francesco Rustici, dirbusį tuo metu Florencijos baptisterijos grupę. Su skulptūra susipažinęs dar Verrocchio studijoje, L. gerokai prisidėjo prie Rustici Levito ir Farisiejaus figūrų atlikimo. Florencijoje L. savo mokyklos nesukūrė. Tatai padaryti trukdė absoliuti Michelangelo hegemonija. Bet jo poveikis buvo didelis ir, kaip vėliau pasirodė, daug giliau siekiąs. Tų pačių metų vasarą L. vėl grįžo į Milaną ir čia pasiliko iki 1513. Šiam periodui priklauso Šv. Mergelė, Kūdikis ir Šv. Ona (apie 1508–10, Luvre; paties L. darytas tik Onos veidas (žr. Ona), peizažo fonas ir dešinė Marijos ranka; nebaigtas), Šv. Jonas Krikštytojas (apie 1509–11, Luvre) ir Trivulzio paminklo projektas. 1510–11 L. daugiausia dėmesio skyrė anatomijos studijoms (su Marcantonio della Torre). 1513, naujo popiežiaus Leono X brolio Giuliano de' Medici kviečiamas, su savo mokinių ir favoritų svita (Melzi, Salai, Lorenzo, Il Fanfoia), L. atvyko į Romą. Bet čia jam nepavyko stipriau įsišaknyti, ir po eilės įvairių nesusipratimų bei konfliktų turėjo vėl išvykti. Tuo tarpu Liudviko XII įpėdinis Pranciškus I vėl užėmė Milaną ir pakvietė L. atvykti į Prancūziją pirmojo karališkojo tapytojo ir inžinieriaus vietai užimti. L. pakvietimą priėmė ir 1517 V atvyko į Amboise. Iš šio laikotarpio nėra išlikusio jokio žymesnio darbo, išskyrus Loire-Romorantin kanalo projektą ir keletą architektūrinių planų. Paskutines savo dienas L. praleido netoli Amboise esančioj Cloux pilyje, kur mirė, kaip Vasari patetiškai sako, ant atėjusio jo aplankyti karaliaus rankų. Bet tai netiesa, nes karalius tuomet buvo St. Germain-en-Laye.

Gausioje faktų L. biografijoje sunku išvesti ribą tarp realybės ir legendos, pradėtos kurti jau vaikystėje. Ankstyvesnieji biografai stengėsi pabrėžti legendą, ne realybę. Vasari jį vadino dieviškuoju, tačiau mes nežinome nė kaip jis išrodė. Torino Autoportreto autentiškumas gana abejotinas. Nedaug ką pasako ir Vasari medžio raižinys iš Le Vite. Berensonas L. autoportretu laikė jaunuolio figūrą Karalių pagarbinimo dešinėje. Mueller - Walde jo bruožus priskyrė Verrocchio Šv. Mykolui iš Tobijo ir Dovydo skulptūrai; kiti L. portretus matė Rafaelio Atėnų Mokyklos Platone ir Disputos Dovyde. Žymiai daugiau davinių turime L. charakteriui, kuris pasireiškė santykiuose su žmonėmis ir žmogiškoje laikysenoje apskritai. L. buvo tipingas renesanso žmogus. Veržlus, nepastovus, nepakenčiąs ribos ir varžtų, L. buvo laikomas nepareigingu. Tatai liudija jo nepabaigtų paveikslų ir neatliktų įsipareigojimų istorijos. Bet tai greičiau nepasotinamo intelektualinio smalsumo žymė, naujų kelių ieškotojo, ne sistematizatoriaus — sintetiko savybė. Krikščionis tik iš vardo, kaip didelė dalis to laiko bažnytinės ir pasaulietiškos aristokratijos, kurios tarpe jis gyveno, L. stovėjo nepalyginamai aukščiau jos savo dvasine kultūra bei rafinuotumu. Jo charakteryje ir laikysenoje nėra nieko bendra su būdingu aniems laikams išmokslinto barbaro tipu, kuris buvo dažnai sutinkamas renesanso didžiūnų tarpe. Kai kieno manymu, L. nebuvęs normalus kasdieniška šio žodžio prasme (Freud). Vertas dėmesio ir jo menkas domėjimasis moterimis, taip pat apkaltinimo homoseksualizmu istorija (1476) ir santykiai su Salai, Melzi etc.

Visu savo intelektualinės veiklos pločiu L. neabejotinai yra aukščiausia renesanso viršūnė ir kartu naujųjų laikų kultūrinio tipo iniciatorius. Jo inicijuotas revoliucinis ribos paneigimas ir žmogiškos kūrybos iškėlimas yra būdingi ir moderniam žmogui. L., kaip tapytojo, reikšmė milžiniška, daug didesnė negu pvz. Michelangelo, kurio darbai, imponavę savo įtampa ir at-

L. da Vinci Paskutinė vakarienė 1495–98 Milano Santa Maria delle Grazie vienuolyne

baigti savyje, tepagimdė manierizmą. L. kūryba, išsidėsčiusi Quattrocento ir Cinquecento sąvartoje, giliausia prasme yra nuolatinė revoliucija. Quattrocento menas pasižymėjo griežta linija, aštriais kontūrais ir ribos tarp žmogaus ir kūrinio aiškumu; būdingas jam taip pat alegorinis sausumas, asketizmas, gyvenimo džiaugsmo stoka ir dekoratyvinis schematiškumas, paveldėti iš viduramžių. L. pirmiausia jį humanizavo, atpalaiduodamas judesį (iš vidaus) ir mechaninį apšvietimą pakeisdamas minkštu ir niuansuotu chiaroscuro arba sfumato žaidimu. Kontūrą L. pavertė tik reliatyvia riba, išreikšta nervinio jautrumo bei švelnumo linija (rankos, veidas). Quattrocento tapytojai stengėsi parodyti viską, o L. tik sugestionuoja savo kuriamos tiesos neaprėpiamumą. Jo kūriniai sunkiai duodasi klasifikuojami, nes turi autentiškų pasaulių vertę. Daugumas darbų liko nebaigti (Berensonas juos vadina ‚laimė, nebaigtais'). L. paveikslų nebaigtumas turi tarytum nuolatos tebevykstančio kūrybinio proceso prasmę. Kai kieno manymu, L. išvykęs į Milaną tik dėl to, kad nereikėtų baigti Karalių pagarbinimo, t.y. bijodamas tam tikra prasme nužudyti savo kūrinį. Išlikę gana gausūs L. piešiniai (kurių daugumas yra Windsoro Royal Library) taip pat nepasižymi nei atbaigtumu, nei akademine precizija. Dažniausiai tai tik škicai, intuityviniu metodu užfiksuoti mokslinio ir estetinio tikrovės pažinimo pavyzdžiai.

Savo intelektualinės veiklos mintis bei patirtis L. užfiksavo gausiai išlikusiuose užrašuose, bet nepaliko nė vieno baigto veikalo kuriuo nors klausimu. Nors Luca Pacioli savo knygos Divina Proportione (1498, su 60 L. darytų iliustracijų) įvade ir sako, jog L. baigęs rašyti knygą ‚de pictura et movimenti humani', bet nieko panašu nėra išlikę. Tratatto della Pittura nėra L. originalas, bet tik tam tikros jo rankraščių selekcijos tapybos klausimais kopija, Vasari liudijimu, padaryta nežinomo Milano dailininko, kurios atskiri pasažai tesutampa su L. užrašų originalais. Mirdamas visus užrašus L. paliko savo mokiniui Francesco Melzi. Dalis jų, vad. Codice Atlantico (išsp. 1894–1904) yra Milano Ambrosianos bibliotekoje, kiti — įvairiose kolekcijose (Institut de France, Bibliothèque Nationale, British Museum, Earl of Leicester, Trivulzio etc.). Juose L. fiksuoja savo pažiūras visais klausimais, kurie jį domino: apie anatomiją ir jos reikšmę mene, proporcijas, judesio mechaniką, piešinį, spalvas, originalumą, skulptūros principus (aišku, priešingus Michelangelo koncepcijai), chiaroscuro vartojimą, pagaliau apie matematiką ir kitus griežtuosius mokslus, neišskiriant nė filosofijos, kurioje jis vystė tam tikro humanistinio empirizmo rūšį.

Rankraščiai ir dokumentai: *E. Solmi,* Le Fonti dei Manoscritti di L. da V. 1908; *G. Calvi,* I Manoscritti di L. da V. dal punto di vista cronologico, storico e biografico 1925; *E. McCurdy,* L. da V.'s Note-Books, London ²1938; *L. Beltrami,* Documenti e Memorie riguardanti la vita e le opere di L. da V. 1919; Biografijos ir kūrybinės monografijos: *Giorgio Vasari,* Vita di Lionardo da Vinci

knygoje Le Vite de' più eccelenti pittori, scultori et architetti italiani 1550 ir 1568; *P. Mueller-Walde*, L. da V. 1889–90; *G. Gronau*, L. da V. 1902; *A. Venturi*, L. da V. Pittore 1920; *W. von Bode*, Studien über L. da V. 1921; *A. de Rinaldis*, Storia dell' Opera pittorica de L. da V. 1926; *W. Suida*, L. und sein Kreis 1929; *G. Calvi*, Vita di L. da V. 1936. Piešiniai ir atskirų tapybos darbų aprašymai: *H. Bodmer*, L.: des Meisters Gemälde und Zeichnungen. Klassiker der Kunst 37 t., 1931; *B. Berenson*, The Drawings of the Florentine Painters 1938; *H. Wölflin*, Die Klassische Kunst ²1948; *L. Beltrami*, Il Cenacolo di L. 1902; *M. Lessing*, Die Anghiarischlacht des L. da V. 1935. Įvairūs veikalai: *E. Moeller*, Wie sah L. aus? (Belvedere IX, 1926); *S. Freud*, Eine Kindheitserrinnerung des L. da V. 1910; *B. Berenson*, Verrocchio e L. — L. e Credi (Bollettino d'Arte. 1933–34); *Paul Valéry*, Introduction à la Méthode de L. de V. 1895; *L. Goldschneider*, L. da V. 1954 (ag.); *K. Jaspers*, L. als Philosoph 1953. *A.Lc.*

L. mokslininkas. Mokslo traktatų L. paliko nedaug arba jie nežinomi. Jo darbai — daugiausia tobulai atlikti piešiniai, lydimi trumpų pastabų; formulių L. nemėgo, viską reiškė žodžiais. L. rankraščių liko keliolika tūkstančių lapų, stambaus 67×45 cm formato. Jie rašyti iš dešinės į kairę, prieš veidrodį, konspiruojant nuo nepageidaujamų įtarimų herezija; L. rašė kaire ranka, buvo kairys, o gal taip buvo patogiau rašyti prieš veidrodį. Daugiau žinomi L. darbai apie anatomiją (Dell' anatomia), apie paukščių skridimą (Sul volo degli uccelli), hidraulika — apie vandens judėjimą bei matavimą (Del moto e misura dell' acqua), išleista 1943. Nieko nebuvo spausdinta iš L. gyvo darbų. L. darbais susidomėta tik po 200–300 metų. Kadangi L. rankraščiai ilgai buvo nežinomi, kiti žmonės naujai atrado daugelį dalykų ir laikomi jų autoriais. Įdomesni L. išradimai:

geofizikoje: L. suprato gravitacijos dėsnį prieš Newtoną; žinojo prieš Koperniką, kad planetos sukasi aplink saulę, kad mėnulis sukelia jūros potvynius ir atoslūgius, kad ugniakalniai kelia žemės paviršių;

geologijoje: L. ištyrė fosilijų kilmę, laikėsi kontinento kilimo hipotezės, aiškino uolų stratigrafiją, išskaičiavo Arno upės slėnio amžių 200.000 metų (XV a. tai buvo drąsi ‚erezija');

meteorologijoje: L. surado anemometrą (vėjo greičiui matuoti instrumentą) ir higrometrą su medvilnės siūlu — oro drėgnumui matuoti.

hidrologijoje: L. atvaizdavo vandens ratą gamtoje; suprato, kad versmių vanduo atsiranda iš patekusių į dirvą drėgmenų (infiltracijos teoriją paskelbė Mariotte po 150 m.), ir kad tik karštos versmės yra vulkaninės kilmės; pastebėjo, kad upių erozija padaro joms vagas, kad nešmenys nudilsta slinkdami pasroviui;

kartografijoje: L. pagamino tikslesnį Toskanos žemėlapį, matuodamas kampus iš kelių kalnų; reljefą jis pirmas pažymėjo šešėliais;

optikoje: L. sugalvojo ir pagamino teleskopą, 100 metų prieš olandą Lippershey ir Galilei žiūronus; išrado įrankį lęšiams šlifuoti, ligi 60 m židinio atstumo; rado įgaubto veidrodžio prožektorių, projekcinį aparatą — episkopą; šviesos plitimą lygino su bangomis vandens paviršiuj;

hidraulikoje: L. žinojo slėgimo pasiskirstymo dėsnį (Pascalio paskelbtą po 200 m.); pirmas suprato hidraulinę trintį: pritaikęs dvigubą plūdę srovės greičiams matuoti įrodė, kad upėse greitis mažėja prie dugno ir krantų, nors kiti manė priešingai dar 300 m po jo; stebėdamas žuvų kūno formą pasiūlė hidrodinaminį — mažiausio pasipriešinimo profilį, pripažintą tik XX a.; nustatė pusratį kaip tinkamiausią kanalo profilį, tyrė bangas ir rado, kad jos nejuda, tik supasi vietoje; studijavo sūkurius, jo tikslūs piešiniai panaudoti po 400 m.; pirmas taikė bandymus hidraulikos dėsniams įrodyti; atspėjęs energijos dėsnį, projektavo įvairius įrankius vandeniui kelti, siurblius, turbinas jėgai naudoti, ventiliatorius, sparnus laivui varyti, areometrą skysčių lyginamajam svoriui matuoti; jo piešiniuose yra povandeninis laivas, kesonas, oro varpas, nardymo kaukė; patyrė, kad vandens greitis kinta su išilginiu nuolydžiu, bet suklydo manydamas, kad čiurkšlės greitis tiesiogiai kinta su slėgimu: po 150 m. Torricelli įrodė kvadratinį dėsnį;

mechanikoje L. sugalvojo daugybę mašinų, kaip audimo, sraigtams tekinti, adatoms šlifuoti, monetoms kalti, knygoms spausdinti, žemėms kasti, mechanišką vežimą, varomą spyruoklių mechanizmo, net su diferencialu ir greičių keitimo dėže; jo išradimai — cilindrinis pakaklis, odometras — nuvažiuotam keliui matuoti įrankis, patobulintas dviejų pasvarų laikrodis, valandoms ir minutėms, senieji rodė tik valandas;

aviacijoje: L. paliko piešinius oro baliono, pripučiamo šilto oro, sklandytuvo, parašiuto, helikopterio su sukamu sraigtu ir ornitopterio — vieno žmogaus varomo lėktuvo su judamais sparnais; manoma,

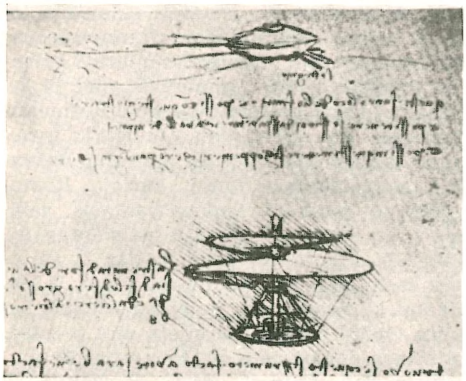

L. da Vinci Helikopterio studija

kad L. pats bandė skraidyti savo ornitopteriu ar bent sklandyti Florencijos apylinkėse; tai buvo 400 m. prieš Lilienthalį!

statyboje L. pasižymėjo laivininkystės kanalais ir šliuzais: jo varstomų vartų konstrukcija tebetaikoma; kiti jo išradimai: keliamas, sukamas, išardomas tiltas, laivas su dvigubomis sienomis, oro vėsinimas centralizuotais ventiliatoriais, apskritas polispastas sunkumams kelti; modernios pažiūros — kelių sankryža dviem lygiais, dviejų aukštų tiltas, sukama scena (pastatyta Milane 1496); 1502 L. buvo pasiūlęs Turkijos sultonui Bajezidui II pastatyti tiltą per Aukso Rago įlanką Stambule: tiltas turėjo būti mūrinis, su arkos styga 240 m ir 57 m aukščio virš vandens; vėjo slėgimui nuveikti numatytos dvi arkos, palenktos viena į kitą; atliko akmens atsparumo bandymus ir įrodė, kad toks tiltas galimas, tačiau tik po 450 m. inžinieriai sugebėjo pastatyti panašaus tipo ir dydžio tiltus; pats L. daugiau planavo, nedaug statė: jis dalyvavo planuojant Milano katedrą;

karo technikoje L. padarė daugiausia išradimų, pažadėtų darbdaviui Sforzai: jis suprojektavo ir įvykdė tvirtovėms statyti ir griauti mašinas, sunkioms patrankoms kilnoti ir naudoti įrengimus, šarvuotį-tanką, kulkosvydį, ugniasvydį, raketinę patranką, šrapnelį-sprogstamą sviedinį, garo varomą patranką, oro bombą, dujų sviedinį ir dujokaukę; sugalvojęs dar baisesnių ginklų, L. sunaikino tuos brėžinius, pavadinęs karą žvėriškiausiu pasiutimu (bestialissima pazzia);

biologijoje: L. tyrė gyvąją gamtą, pradžioje augalus ir jų augimą, žinojo heliotropizmą ir geotropizmą, matavo medžių rieves ir darė išvadas apie augimo aplinkybių kitimus; daugiausia domėjosi žmogaus kūno anatomija: savo studijoms slaptai skrodė lavonus, nes tų laikų papročiai laikė tai šventvagyste; L. paliko daug tikslių organų ir kaulų piešinių, nustatė širdies struktūrą ir funkcijas: manoma, kad jis žinojo kraujo apytakos mechanizmą.

Pats L. daugiausia domėjosi anatomija ir hidraulika ligi savo gyvenimo pabaigos. Savo studijų tikslą jis taip apibūdino: geriems žmonėms įgimta trokšti visa pažinti (naturalmente gli uomini buoni desiderano sapere). Literatūra apie L. mokslininką yra labai plati. 1939 žurnalas Annali dei Lavori Pubblici paskelbė seriją straipsnių apie atskiras sritis.

F. M. Feldhaus, L., der Techniker und Erfinder, 1922; *C. Reindl,* L., der Hydrauliker (Wasserkraft und Wasserwirtschaft, 1939–40); *K. R. Gilbert,* L., the Engineer (Engineering 1952); *S. Kolupaila,* L., atgimimo epochos genijus (Draugas 1952, nr. 122); ('') Tiltas per Bosforą (Technikos Žodis 1954, nr. 3–4). *S.K.*

Leonas (isp. León) Ispanijos viduramžių k-tija, gavusi vardą nuo vietovės, kur stovėjo romėnų legionas (legio). Ji atsirado iš Asturijos valstybės pradėtų kovų su maurais, kai ši išsiplėtė iki Duero aukštupio, ir josios sostinė buvo perkelta į Leono miestą (925). Nuo sostinės ir kunigaikštija gavo L. vardą. 1037 ją prisijungė gretimos Kastilijos valdovas (žr. Ispanijos istoriją). Vėl atgavusi nepriklausomybę 1157, L. kunigaikštija galutinai susijungė su Kastilija 1230 ir tapo šios sudėtine dalimi. *J.J.*

Leonas (iš lot. leo ‚liūtas') vyrų vardas.

Popiežiai:

1. L. I, Didysis (440–461), šventasis (IV 11), Bažnyčios Daktaras. Kilęs iš Toskanos, nuo pat jaunystės priklausė Romos dvasininkams. Jis buvo išrinktas popiežiumi tuo metu, kai imperijoje siautė neramumai, nuolatiniai barbarų iš visų pusių puldinėjimai, o pačioje Bažnyčioje nesutarimai ir vis naujos erezijos. Ištisus 21 m. L. tvirtai valdė Bažnyčią. Vien jau susitikimas Mantuvoje su hunų vadu Atila ir jo atkalbėjimas nuo tolimesnio žygio Romos link (452) ir iš besilaužiančio per Romos vartus vandalų vado Geizericho išgavimas pažado, kad mieste nieko nežudys ir nedegins (455), yra didelį L. nuopelnai Vakarų kultūrai. Dar daugiau jis nusipelnė Bažnyčios vienybės išlaikymu. Šalia manichėjų, kurie pačioje Romoje buvo sudarę atskiras grupeles ir kuriuos L. nekartą smerkė savo pamoksluose (Serm. 9, 16, 22, 24,

Šv. Leono paveikslas domininkonų bžn. Naugarduke. Apačioje Vytis

34, 47, 76), ir šalia vis dar šen ir ten tebesilaikančių Arijaus, Pelagijaus ar Nestorijaus sekėjų, didžiausią rūpestį tuomet kėlė Konstantinopolio vienuolis archimandritas Eutyches (žr.), kuris iš per didelio uolumo kovoje su Nestorijaus klaidomis persimetė į kitą kraštutinumą: ėmė teigti, kad Kristus kaip Dievas ir kaip žmogus teturi vieną prigimtį (žr. Monofizitizmas). L. tuo reikalu 449 VI 13 pasiuntė Konstantinopolio patriarchui garsiąją Epistula dogmatica ad Flavianum (Tomus Leonis). Į Efezą susirinko vyskupai (449), bet Eutyches šalininkai, nekreipdami dėmesio į pop. legatus, išteisino archimandritą ir nubaudė tuos, kurie jį buvo pasmerkę. Tai sužinojęs, Efeze įvykusį susirinkimą L. pavadino ‚plėšikų sueiga' (latrocinium) ir pasirūpino, kad 451 būtų sušauktas naujas vyskupų susirinkimas Kalchedone (žr.), netoli Konstantinopolio. Ten buvo iškilmingai priimtas L. išdėstytas mokslas ir pasmerktas Eutyches. Didžios L. veiklos liudininkai yra iki mūsų laikų išlikę jo pamokslai (96) ir laiškai (173, įskaitant ir 30 gautų iš kitų asmenų). Visi kruopščiai paruošti, parašyti sklandžia lotynų kalba, pasižyminčia ritminėmis kadencijomis, vad. cursus Leoninus. Jo giliai religinės mintys semiamos ypač iš Šv. Rašto; dažnai sustoja ties kristologinėmis temomis, ties praktiniais tikinčiųjų gyvenimo klausimais. Ypač L. pabrėžia Bažnyčios universalumo žymę, kurioje Romos vyskupui patikėta vadovaujantysis vaidmuo. L. mirė 461 XI 10; palaidotas Šv. Petro bazilikoje. Rafaelio pieštas L. su Atila susitikimo vaizdas puošia vieną iš Vatikano kambarių. Šio įkvėptas Algardi sukūrė (1650) didingą bareljefą virš šventojo altoriaus dabartinėje šv. Petro bazilikoje.

Migne, P. L. 54–56 (L. raštai); *P. Batiffol*, in: Dict. Théol. Cath. IX; *P. Brezzi*, San L. Magno 1947; *A. Grillmaier-H. Bacht*, Das Konzil von Chalkedon I–III, 1951–54; *W. J. Halliwell*, The Style of Pope St. L. the Great 1939.

2. L. II (681–683) šventasis (šventė seniau VI 28, nuo 1922 — VII 3). Kilęs iš Sicilijos, pop. išrinktas 681; ilgai reikėjo laukti Bizantijos imp. sutikimo, todėl konsekruotas tik 682 VIII 17. Patvirtino Konstantinopolyje (žr.) VI visuotinio Bažnyčios susirinkimo nutarimus, tačiau kiek sušvelnino per griežtą susirinkimo pasisakymą prieš pop. Honorijų I (žr.).

3. L. III (795–816) šventasis (VI 12). Gimė Romoje paprastų tėvų šeimoje. Dėl to iš Romos aristokratų pusės turėjo pakelti nemaža sunkumų. 799 IV 25 Šv. Morkaus procesijos metu buvo numestas nuo arklio ir sužeistas; vos gyvas slapta pabėgo pas Karolį D., kuris tuomet buvo Paderborne. Karolis liepė savo kariams ir didikams L. palydėti atgal į Romą, į kur 800 XI ir jis pats atvyko. Ginčui tarp pop. ir romėnų išspręsti sukviestame teisme Karolis susilaikė nuo sprendimo, nes ‚Apaštalų Sostas niekieno negali būti teisiamas'. L. tada laisvai ir viešai prisiekė, kad jis nesąs kaltas nė vienu jam primetamu nusikaltimu. 800 XII 25 L. Karolį vainikavo ir patepė imperatoriumi. Tuo buvo atnaujinta 476 žlugusi Vakarų imperija, kuri dabar įgijo sakralinį charakterį. Kaip Bažnyčios gynėjas (advocatus Ecclesiae), Karolis D. daug kišosi į Romos politinius bei religinius reikalus. L. III tačiau mokėjo, kur reikėjo, išlaikyti savarankiškumą. Patvirtino Frankfurto sinodo priimtą adoptianizmo ir jo žymiausio atstovo Felikso, Urgelio (Ispanijoj) vysk., pasmerkimą, bet, atsižvelgdamas į graikus, nesutiko su žodžio Filioque įjungimu į Tikėjimo Išpažinimą, nors už tai jau buvo pasisakęs Aa-

cheno sinodas (809). L. mirė 816 VI 12. Palaidotas Šv. Petro bazilikoje.

Liber Pontif. (éd. Duchesne) II, 1–48; *A. Fliche-V. Martin,* Histoire de l'Église VI, 1947; *J. A. Ketterer,* Karl d. Grosse und die Kirche 1898.

4. L. IV (847–855) šventasis (VII 17). Dar prie pop. Sergijaus II Roma buvo apgulta saracėnų (846), kurie išplėšė visa, ką tik rado už miesto mūrų, neaplenkdami nė garsiųjų Šv. Petro ir Šv. Povilo bazilikų. Todėl L. IV apvedė Vatikaną ir už Tiberio esančią miesto dalį mūru (naujai prijungtoji miesto dalis vadinama Civitas Leonina). Bažnytiniuose reikaluose L. IV tvirtai gynė Romos bažnyčios teisę vadovauti kitoms bažnyčioms. Nemaža L. IV laiškų, ypač rašytų Anglijos vyskupams, pateko į dekretalijas (žr.).

Liber Pontif. (éd. Duchesne) II, 106–134; *A. Fliche-V. Martin,* Histoire de l'Église VI, 1947.

5. L. V (903), ‚girtino gyvenimo ir šventumo' pop., kuris neramiais nekontroliuojamos savivalės laikais vos kelias savaites valdė Bažnyčią. Romos kunigas Christoforas, sukėlęs maištą, L. V įmetė į kalėjimą ir pats užėmė jo vietą. Po keturių mėnesių kitame maište išėjo laimėtoju naujas pop. Sergijus III, o Christoforas pateko į kalėjimą, kur abu su L. V buvo nužudyti.

6. L. VI (928 – 929). Aukšto kūrijos valdininko primicerijaus Christoforo sūnus, visiškai priklausė nuo tuomet Romoje visagalės Marocijos iš Teofilaktų šeimos, kuri prieš tai buvo pašalinusi pop. Joną X už jo perdidelį savarankiškumą. Iš L. VI trumpo valdymo laiko išliko tik vienas laiškas Dalmatijos vyskupams.

7. L. VII (936–939), benediktinas (?). Jį rėmė senatorius Alberichas, garsiosios Marocijos sūnus. L. VII palaikė Cluny vienuolyne (Prancūzijoj) kylančios reformos pastangas. Odonui, atvykusiam iš Cluny į Romą, pavedė atnaujinti Romos ir jos apylinkių vienuolynus. Mainzo arkiv. Fridrichą paskyrė savo vikaru visiems Vokietijos kraštams. Kad ir priklausė nuo Albericho, Bažnyčios reikaluose, atrodo, galėjo gana savarankus likti.

8. L. VIII (963–965). Daug kas jį priskaito prie antipopiežių. Annuario Pontificio (1957, 13) jo vardą deda teisėtųjų popiežių eilėje, bet pastebi, kad dalykas neaiškus. Prieš tai buvusį pop. Joną XII pašalino imp. Otonas I; tačiau tai prieštaravo L. III (žr.) atveju galiojusiam dėsniui ‚Apaštalų Sostas niekieno negali būti teisiamas'. Nors ir sunku dabar išspręsti istoriškai juridines L. VIII pontifikato aplinkybes, popiežių eilės tęstinumas nenutrūko, nes Jonas XII ir po pašalinimo save tebelaikė popiežiumi; vienas iš įtvirtiejų visvien turėjo de facto juo būti. Imperatoriaus į pop. sostą įkeltas, L. VIII tik imperatoriaus remiamas tegalėjo jame laikytis. Otonui I pasitraukus iš Romos, turėjo bėgti ir L. VIII, nes Jonas XII, palaikomas Romos gyventojų, sugrįžo atgal. 964 vasarą atvykęs drauge su L. VIII į Romą imperatorius rado Joną XII jau mirusį, o jo vieton išrinktą Benediktą V. Romėnai su savo pop. buvo priversti paklusti, bet L. VIII netrukus staiga mirė. Įvairūs L. VIII vardu skelbiami dokumentai, kuriais imperatoriams suteikiamos didžiausios teisės ir privilegijos, yra sekančio šimtmečio falsifikatai.

A. Fliche-V. Martin, Histoire de l'Église VII, 1948; *J. Hefele - S. Leclercq,* Histoire des Conciles IV, 1911.

9. L. IX (1049 – 54), Bruno de Egisheim-Dagsburg (1002–54), šventasis (IV 19). Elzaso grafų kilmės. 1026 išrinktas Toulo (Lotaringijoje) vysk., pasižymėjo pamaldumu ir nepalaužiama energija. Ėmėsi atnaujinti savo vyskupijos vienuolynų dvasią. Būdamas imp. Konrado II giminaitis, dalyvavo ir valstybės reikaluose: pravedė taikos derybas tarp imperatoriaus ir Prancūzijos karaliaus Roberto Pamaldžiojo. Kai po pop. Damazo II mirties Wormse 1048 buvo tariamasi apie įpėdinio parinkimą, visų akys krypo į jį. Imp. Henrikas III jau 1046 ir 1048 buvo paskyręs pop. Jis norėjo taip pasielgti ir šį kartą. Bet Brunonas, gyvai susirūpinęs Bažnyčios reformos dvasia, su tuo nesutiko ir nelaikė savęs pop., kol jį išrinko Romos dvasininkai ir tikintieji. Į Romą atvyko paprastu maldininku. 1049 II 12 Romoje visi sutartinai jį paskelbė pop. Tapęs pop., L. IX pradėjo rūpintis reforma visos Bažnyčios plotmėje. Kovojo su simonija, nikolaitizmu (celibato laužymu) ir investitūra. Jam daug šioje kovoje padėjo kardinolai Humbertas ir Petras Damiani, kancleris Udo, Hildebrandas, vėliau tapęs pop. Grigaliumi VII, ir kt. Nors L. IX ir nebuvo lemta matyti didesnių rezultatų, bet jam priklauso garbė, kaip davusiam pradžią dideliam reformos judėjimui, skirtam atnaujinti visą krikščioniją. L. IX buvo keliaująs popiežius. Tris kartus 5 metų bėgyje persikėlė į antrą Alpių pusę ir dažnai keliavo po Š. bei P. Italiją, iškilusius klausimus vietoje spręsdamas. Reimse 1049 paskelbė

dekretą prieš bažnytinį vietų užėmimą pasaulinės valdžios paskyrimu; Romoje 1050 uždraudė bendrauti su kunigais ir diakonais, nesilaikančiais celibato; Vercelli mst. 1050 pasmerkė Berengarijų (žr.). P. Italijoj normanams užkariaujant vis didesnius pusiasalio plotus, Beneventas pasidavė pop. globai, bet už tai L. IX turėjo susiremti su karingaisiais atėjūnais ir 1053 skaudžiai pralaimėti ties Civitate. Santykiai su Rytų Bažnyčla buvo gana įtempti, ypač kai Konstantinopolio patriarchu tapo išdidus Mykolas Kerularijus (1043-58), lotynus vadinęs eretikais, piktinęsis dėl neraugintos duonos vartojimo šv. mišiose, dėl kunigų celibato ir t.t. L. IX ir Bizantijos imperatorius ieškojo susitaikymo. 1054 pradžioje į Konstantinopolį išvyko pop. pasiuntiniai, vadovaujami kard. Humberto. Radę priešišką nusistatymą ir nematydami iš patriarcho pusės rimto noro susitarti, jie 1054 VII 16 ant didžiojo altoriaus Hagia Sophia katedroje padėjo ekskomunikacijos bulę, su kuria prasidėjo iki dabar tebesitęsianti Rytų schizma. L. IX tada jau nebuvo gyvųjų tarpe; jis mirė 1054 IV 19.

Migne, P. L. 143 ir *Mansi,* Concilia XIX (laiškai ir dokumentai); *A. Fliche,* La réforme grégorienne I, 1924; *E. Martin,* St. L. IX 1904.

10. L. X (1513–21), Giovanni de' Medici (1475–1521). Garsaus Lorenzo il Magnifico sūnus, 1489 paskirtas kardinolu. Iš Angelo Politiano, Marsilijaus Ficino ir kt. įgijęs humanistinį išsilavinimą, per visą gyvenimą buvo humanistų, rašytojų, menininkų globėjas. Jo išlaikomi ar palaikomi dirbo Rafaelis, Michelangelo ir daugybė kitų. Švelnaus ir patrauklaus charakterio, 1513 III 11 išrinktas pop., jis buvo mielai sutiktas po visiems įkyrėjusio, griežto, kartais tiesiog despotiško Julijaus II. Renesanso laikų žmogus, L. X mėgo ištaigą, pasilinksminimus, medžioklės, šventes; apskritai jo elgesys nebuvo laikomas peiktinas, nors to neužteko, kada krikščionija laukė dvasinės ir moralinės reformos. Didelis L. X laimėjimas buvo prancūzų pritraukimas prie V Laterano susirinkimo, kuris, pradėtas 1512, vyko toliau prie naujojo pop. Prisijungė taip pat kardinolai atskalūnai, ligi tol bandę savo atskiru susirinkimu (conciliabulum Pisanum) trukdyti bendrąjį darbą. 1515 L. X Bolonijoje susitiko su Prancūzijos karaliumi. 1516 sudarytas konkordatas su Prancūzija, kuriuo panaikinta Pragmatinė sankcija (žr.), bet pripažinta teisė karaliui nominuoti savo krašto vyskupus. Dėl asmeninių nepasitenkinimų keletas kardinolų ir kitų kūrijos prelatų ruošė prieš L. X sąmokslą, kuriam vadovavo kard. Petrucci. Sąmokslas buvo susektas, sąmokslininkai skaudžiai nubausti, kard. Petrucci pasmerktas mirti (1517). Skandalinga byla, nors ji turėjo savo pagrindą, dar daugiau diskreditavo Romos kūriją. Tais pačiais metais Liuteris iškabino prie Wittenbergo bažnyčios durų savo 95 tezes. L. X apie tai buvo tuojau painformuotas, bet nepramatė dalyko svarbumo. Liuterio klaidas pasmerkė tik 1520 (bulė Exsurge Domine) ir jį patį iš Bažnyčios išskyrė 1521 I 3 (bulė Decet Romanum Pontificem).

Pop. Leonas X (Raffaelio pav. iškarpa)

Lietuvos bažnyčios istoriją liečia dvi L. X bulės (1515 VIII 9 ir 1519 VII 1; tekstai: Brzezinski, O konkordatach Stol. Apost. z Polską w XVI w. 1893) apie vyskupų pareigas ir apie alternatyvas, skiriant į bažnytines vietas. L. X taip pat pradėjo karalaičio Kazimiero šventuoju paskelbimo bylą; informaciniam procesui atlikti į Vilnių pasiuntė 1520 savo legatą vysk. Zachariją Ferreri. Kad L. X prieš mirdamas dar būtų spėjęs Kazimierą paskelbti šventuoju, išlikę tų laikų šaltiniai nieko nemini; šią garbę jam betgi priskiria įvairūs XVII a. pradžios dokumentai.

Regesta Leonis X (ed. J. Hergenröther) 1884–91 tik iki 1515 m.); *L. Pastor,* Geschichte der Päpste IV 1, 1906; *J. Thomas,* Le Concordat de 1516, I–III, 1916; *A. Feraioli,* La congiura dei Cardinali contra L. X, 1919; *Z. Ivinskis,* Šv. Kazimieras 1955.

11. L. XI (1605), Alessandro Ottaviano de'Medici iš Florencijos, 1595–98 pop. legatas Prancūzijoje, kur daug prisidėjo prie religinių karų metu pašlijusios bažnytinės drausmės atstatymo. Talentingas, pamaldus. Popiežiumi teišbuvo 26 d.; mirė 1605 IV 27.

12. L. XII (1823–1829), Annibale della Genga (1760–1829). Nors ir priklausė prie zelanti, t.y. tų, kurie siekė griežtesnių reformų, tačiau politikoje sekė savo pirmatako Pijaus VII nuosaikią liniją. Jam valdant sudaryti konkordatai su Sardinija ir Olandija; Švedijos Karolis XIV ir Rusijos Mikalojus I pažadėjo suteikti daugiau lais-

vių savo kraštų katalikams (vėliau caras juos dar žiauriau persekiojo); išspręsti nuomonių skirtumai dėl Bavarijos ir Prūsijos konkordatų. Pasmerkė indiferentizmą religijos atžvilgiu (Ubi primum 1824) ir masonus (Quos graviora mala 1825). Paskelbė ir su nelauktu pasisekimu pravedė 1825 jubiliejų. Buvo griežtas sau ir reikalavo drausmės iš kitų. Išleido įvairius suvaržymus smuklėms ir pasilinksminimų vietoms, dėl to Romos gyventojų tarpe nebuvo populiarus.

A. de Montor, Histoire du pape L. XII, 1843; *J. Leflon,* La crise révolutionnaire 1949.

13. L. XIII (1878–1903), Gioacchino Pecci (1810 III 2 — 1903 VII 20). Gimė Carpineto mstl., vidurinėje Italijoje. Humanistinį išsilavinimą įgijo Viterbo jėzuitų kolegijoje; iš ten išsinešė iki pat mirties gyvą pamėgimą kurti eiles lotynų kalba. Teologiją ir teisių mokslus studijavo aukštosiose Romos mokyklose. 1837 įšv. kunigu, įsijungė į pop. kūrijos darbą, užimdamas referendaro postą Signatūros tribunole. 1838–41 Apašt. Delegatas Benevente, kuris tuomet priklausė Bažnytinei valstybei. Ten per trumpą laiką sutramdė plačiai įsigalėjusį plėšikavimą ir kontrabandą, perorganizavo muitines ir vietinę administraciją. 1841–43 legatas Perugia provincijoje. 1843 konsekruotas arkivyskupu ir paskirtas nuncijum Briuselyje. Naujų liberalizmo idėjų prisisunkusiais laikais arkiv. Pecci, lig tol linkęs daugiau į legitimizmą, mokėjo suprasti naują dvasią ir įsijausti į parlamentinį politinį gyvenimą ir drauge saugoti Bažnyčios teises. 1846 grįžęs į Italiją, 32 metus valdė Perudžos vyskupiją. Netikrumų pilnais naujosios Italijos kūrimosi metais, kai politikai buvo aukojama visa, neišskyrus nė religijos, arkiv. (nuo 1853 kard.) Pecci buvo uolus ganytojas. Kai Perudža 1860 pateko naujon valdžion, jis nedelsė protestuoti, jei reikėjo, pasiekdamas net patį karalių, tačiau nieko neįžeidė, o tik apeliavo į pačių liberalų laisvės principą. Mirus Pijui IX, kard. Pecci (jau 1877 paskirtas kamerlengu) vadovavo konklavei, kurioje 1878 II 20 jis pats buvo išrinktas pop. Buvo jau 68 metų, bet dar išbuvo pop. ištisus 25 metus. Palaidotas S. Giovanni in Laterano bazilikoje.

D v a s i n ė v e i k l a. L. XIII rašė ir kalbėjo įvairiausiais klausimais. Vien jo enciklikų priskaitoma 86. Pirmojoje, programinėje enciklikoje (Inscrutabili 1878) jis sąmoningai nusikreipė nuo lig tol įprastos

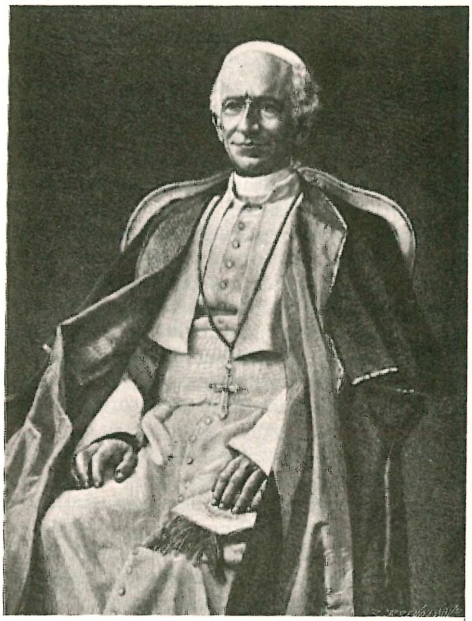

Pop. Leonas XIII

gynimosi prieš laiko blogybes pozicijas ir pabrėžė reikalą katalikams domėtis kultūros pažanga ir, kur reikia, prisidėti savo galiomis. Enciklikose Diuturnum 1881 (apie politinės valdžios kilmę ir esmę), Immortale Dei 1885 (apie santykius tarp Bažnyčios ir valstybės), Libertas 1888 (apie pilietinę laisvę), Sapientiae christianae 1890 (apie piliečių pareigas), Graves de communi 1901 (apie krikščioniškąją demokratiją) L. XIII išsamiai išdėsto Bažnyčios mokslą apie valstybę. Pripažįsta valstybei jos savitumą, nesikiša į jos formas (monarchinę ar demokratinę), bet pabrėžia, kad Dievas yra ir tegali būti teisėto autoriteto šaltinis. Misijų kraštuose L. XIII ėjo prie to, kad dvasininkai būtų parenkami iš vietinių tarpo. Japonijoje 1891 įsteigė atskirą hierarchiją. Milžinišką pažangą tuomet darė misijos Afrikoje, kur taip pat buvo pravesta sėkminga kova prieš vergų prekybą. Įvairiomis progomis L. XIII kreipėsi į Oriento bažnyčias, kviesdamas jas į vienybę. 1893 suruoštas eucharistinis kongresas Jeruzalėje davė progos susitikti įvairių apeigų krikščionims. Aiškiai pasisakė už rytų apeigų kiekvienai grupei savitų papročių gerbimą. Nemažas skaičius armėnų ir chaldėjų drauge su savo vyskupais perėjo į Kat. Bažnyčią. Didelės reikš-

mės turėjo L. XIII enciklika Aeterni Patris (1879 VIII 4) — apie scholastinių studijų svarbą ir apie šv. Tomo Akviniečio pasiektą proto ir tikėjimo suderinimą. Tomizmui skatinti 1879 įkūrė Accademia Romana di S. Tommaso d'Aquino. 1887 pasmerkė naujoviškus italų filosofo kun. Rosmini (žr.) teigimus. 1893 išleido encikliką Providentissimus Deus, kuria davė nurodymus, kaip reikia aiškinti šv. Raštą ir spręsti su tuo susijusius klausimus. Prieš beplintančias katalikų tarpe idėjas, pagrįstas perdėtu individualizmu, autoriteto nuvertinimu ir savu tikėjimo tiesų aiškinimu (vad. amerikonizmą) pasisakė enciklikoj Testem benevolentiae 1899. L. XIII parodė didelį pasitikėjimą istorijos liudijimui apie Bažnyčios gyvenimą ir veiklą 1881 atidarydamas mokslininkams ir tyrinėtojams Vatikano archyvuose saugomus Bažnyčios ir popiežių istorijos šaltinius. 1888 atidaryta Vatikano observatorija.

Socialinėms problemoms L. XIII skyrė ypatingą dėmesį nuo pat savo pontifikato pradžios. Prieš ateistinį socializmą jis pasisakęs enciklikoj Quod apostolici 1878, rūpinosi pozityviai nurodyti, kokia turėtų būti krikščioniškai suprasta, teisingumu pagrįsta socialinė santvarka. Didelio atgarsio susilaukė šv. Sosto (Tikėjimo platinimo kongregacijos prefekto kard. Simeone laišku 1888) pasisakymas už Š. Amerikoje veikiančios darbininkų sąjungos (Knights of Labor) toleravimą, nors Kanados vyskupai ją buvo jau pasmerkę. Teorinę socialinių klausimų problematiką studijavo teologų grupės Romoje ir Šveicarijos Friburge. 1891 V 15 pasirodė garsioji enciklika Rerum Novarum (žr.), davusi orientaciją visais aktualiaisiais darbininkijos reikalais ir paskatinusi katalikų socialinį sąjūdį įvairiuose kraštuose. Buvo taip pat stengiamasi prieiti prie tarptautinių darbo ir darbininkų reikalais įstatymų ir įsipareigojimų (prie to daug prisidėjo šveicaras Gaspard Decurtins), nors L. XIII laikais konkrečių vaisių dar nesulaukta.

Santykiuose su valstybėmis L. XIII, padedamas valstybės sekretorių kard. Jacobini (1880-87) ir Rampolla (1887–1903), sumaniai vykdė plačią politiką. Jo valdymo metais Šv. Sosto moralinis autoritetas pasiekė seniai beregėtas aukštumas. Su Italijos vyriausybe santykiai buvo įtempti nuo 1870 Bažnytinės valstybės įjungimo į Italijos valstybę. 1898 buvo prieita net prie atviro kat. organizacijų persekiojimo visoje Italijoje. Katalikų, pasitraukusių iš politinio gyvenimo pagal principą ‚ne elettori ne eletti' (nei rinkėjų, nei renkamųjų), veikla buvo nukreipta į socialinę sritį. Vokietijoje L. XIII palaipsniui priėjo prie susitarimo ir kultūrkampfo (žr.) užbaigimo. Kaizeris Vilhelmas II du kartus (1888 ir 1903) buvo iškilmingai priimtas Vatikane. Prancūzijoje teko pakelti daug sunkumų iš prieš katalikus nusistačiusios valdžios pusės, ir pagaliau Bažnyčia atskirta nuo valstybės. Mokyklų įstatymas apkartino santykius ir su Belgija, kurioje L. XIII kadaise buvo nuncijumi. Anglijoje buvo gyvai keliamas anglikonų susijungimo su Kat. Bažnyčia klausimas (iniciatorius lordas Halifax). Tačiau viskas išblėso, kai tam reikalui skirtoji kard. komisija ištyrė ir pop. 1896 paskelbė, kad anglikonų teikti šventimai neturi jokios galios. JAV didelės svarbos turėjo viso krašto vyskupų susirinkimas 1884 Baltimorėje, reorganizavęs Amerikos kat. veiklą ir paskatinęs visur steigti kat. mokyklas. 1893 Vašingtone galėjo įsikurti pirmasis Šv. Sosto delegatas Satolli. Oficialūs santykiai su Rusija buvo nutrūkę dar Pijaus IX laikais. Dėl tebesitęsiančios katalikų priespaudos rusų imperijoje jie negerėjo. Šiek tiek nuolaidumo parodė caras Aleksandras III, ir Bažnyčia susilaukė kai kurių palengvinimų. 1895 buvo atgaivinta Rusijos pasiuntinybė prie Šv. Sosto.

Su L. XIII pop. autoritetas pradėjo kilti ir tarptautinėje plotmėje. Vokietijos ir Ispanijos ginče dėl Karolinų salų Bismarckas pasiūlė L. XIII kaip taikintoją, kurio išmintingas sprendimas patenkino abi puses (1885). 1898 caras Mikalojus II per savo pasiuntinį grafą Muravjovą siūlė į planuojamą taikos ir nusiginklavimo konferenciją pakviesti ir Šv. Sostą. Tik Italijos vyriausybei reikalaujant, kad pop. į konferenciją nebūtų kviečiamas, Olandija, Hagoje įvykusios 1899 VII konferencijos organizatorė, L. XIII aplenkė.

L. XIII ir Lietuva. Rusijos priespaudoje esančių Lietuvos, kaip ir kitų carinės Rusijos, katalikų reikalai turėjo būti tvarkomi pagal 1847 konkordatą, bet carinė valdžia dažnai elgėsi, kaip jai patiko. Prie L. XIII kiek pagerėjus santykiams, 1882 XII 12/24 buvo pasirašytos 4 sutartys tarp Šv. Sosto ir Rusijos vyriausybės: apie kai kurių vyskupijų į kitas įjungimą; apie teisę veikti kun. seminari-

joms; apie Petrapilio dvasinę akademiją, apie pergriežtų dvasininkų suvaržymų atšaukimą (tekstai: A. Mercati, Raccolta dei Concordati I, 1016–18 psl.). Vėliau Rusijos vyriausybei pretenduojant kištis į kun. seminarijų veiklą, 1897 vyko nauji pasitarimai ir 1907 VII 22 pasirašyta sutartis, pagal kurią rusų kalbos, literatūros ir istorijos egzaminuose gali dalyvauti atitinkamas valdžios atstovas, bet tik kaip stebėtojas, nes pažymius rašo profesoriai, kuriuos skiria vyskupas, atsiklausęs valdžios nuomonės (A. Mercati, op. cit., 1097–99 psl.). 1900 Amerikos lietuvių vardu pop. L. XIII buvo pasiųstas trumpas Lietuvos ir lietuvių katalikų padėties aprašymas ir prašymas paskelbti šventaisiais lietuvius: T. Andrių Rudaminą S.J. ir vysk. Merkelį Giedraitį. Gyvo atgarsio lietuvių katalikų tarpe susilaukė L. XIII enciklikos, ypač liečiančios socialinius klausimus (žr. Rerum Novarum). V. Kudirkos L. XIII enciklikų kritika buvo viena iš priežasčių, kad lietuviai kunigai 1892 atsisakė bendradarbiauti su Varpu (vysk. P. Būčys, Tėvynės Sargas 1947, nr. 1).

Eilė L. XIII laiškų (‚gromatų') buvo į lietuvių k. išversta ir išspausdinta dar spaudos draudimo metu, pvz. 1881, 1894, 1899 (vertimas ėjo per kunigų rankas rankraščio nuorašais), 1901 (vysk. A. Baranausko vert.), o nepriklausomybės metu buvo išverstos ir didžiosios enciklikos, tarp jų Rerum Novarum ²1931, Graves de communi (Apie visuomeninį darbą) 1928; abi išvertė dr. L. Bistras. Svarbiosios L. XIII enciklikos duotos vysk. V. Brizgio redaguotame Paskutiniųjų popiežių enciklikų... rinkinyje 1949. L. XIII biografiją lietuviškai parengė kun. M. Krupavičius, antrašte Dangaus šviesa, ²1928.

Acta S. Sedis XI–XXXV; L. XIII Epistolae encyclicae (lot. ir vok.), 6 tt., 1878–1904; Acta Leonis XIII, 23 tt., 1881–1905; L. XIII Carmina, ed. *J. Bach*, 1903; *Ch. de T'Serclaes*, L. XIII, 3 tt., 1894–1906; *E. Soderini*, L. XIII, 3 tt., 1932–33; *E. Adamov*, Die Diplomatie d. Vatikans z. Zt. des Imperialismus (vert. iš rusų k.) 1932 (*Cl. Bauer* kritiškos pastabos žurnale Hochland 1932/33, I); *O. Schilling*, Die Staats- u. Sozialehre des Papstes L. XIII 1925. *P.Rbk.*

Bizantijos imperatoriai:

14. L. I (457–474), pradžioj pasižymėjęs kariuomenės vadas, įkeltas į sostą daugiausia iš germanų gotų sudarytos Konstantinopolio gvardijos vado Asparo, kuris vien dėl arijoniškos tikybos negalėjo tapti imperatoriumi. L. I sėkmingai atrėmė hunų puolimus Dakijoj ir surengė didelę ekspediciją prieš Afrikoj įsikūrusius vandalus. Ekspedicijai nepasisekus, gvardijos vadas Asparas liko apkaltintas išdavyste ir nužudytas. Jis išnaikino žudynėmis ir germaniškąją sostinės gvardiją, už tai pelnydamas Makelles (skerdiko) vardą. Padėjo įsitvirtinti ortodoksijai, remdamas Chalkedono sinodo (451) nutarimus ir persekiodamas monofizitus. Persekiodamas juos, L. I atstūmė nuo imperijos Azijos kraštus ir ypač Egiptą, kur monofizitizmas jau buvo spėjęs įsitvirtinti.

15. L. III, Sirietis, klaidingai vadinamas Izauriečiu (717–741), pradžioje vienos M. Azijos srities generolas, šio krašto didikų apšauktas imperatorium. Jo didžiausias nuopelnas — išgelbėjimas sostinės nuo saracėnų, kurie, išlaikę ją apsiautę ištisus metus, dėl gynėjų atkaklumo ir ypač dėl pavartoto naujo ginklo — graikiškos ugnies — turėjo pasitraukti (718). Išgelbėjęs imperiją ir įveikęs prieš jį bandžiusius sukilti priešus, L. III pasišovė atkurti imperiją po 20 metų siautusios netvarkos ir sutvarkyti naują įstatymų rinkinį, Ecloga vadinamą. Kai kas L. III dar priskiria 3 ypatingus rinkinius, būtent žemdirbystės, jūrininkystės ir karinės srities. Ypač dėmesio vertas pirmasis teisynas dėl to, kad jame tekalbama vien apie laisvus žemdirbius: iš to sprendžiama, kad kolonatas (prirakinimas prie žemės) Bizantijoj tuo metu buvo išnykęs. Šiaip perdėm krikščioniškas imperatorius užsitraukė ortodoksinės bažnyčios neapykantą, kai keliais įstatymais (726–729) uždraudė paveikslų garbinimą ir pradėjo ilgametę ikonoklastų (žr.) ereziją. Tuo žygiu aštriai susikirto su popiežiais ir iš dalies atstūmė Vakarus nuo imperijos kamieno.

16. L. IV Chazaras (775–780) tęsė dviejų pirmatakų ikonoklastinę politiką, nors jos nebruko tokiomis atkakliomis priemonėmis, laimėjo didelį mūšį prieš arabus Sirijoje ir atmušė jų puolimus M. Azijoje. Buvo vedęs valdžios godžią atėnietę Ireną (žr.), kuri dėl įpėdinio nepilnametystės faktiškai paveldėjo jo sostą.

17. L. V Armėnas (813–820), pirma žymus generolas, uzurpavęs sostą. Ypač pagarsėjo kovose su bulgarais ir arabais. Paveikslų garbinimo priešas ir todėl liaudies nemėgiamas. Krito sąmokslininkų auka.

18. L. VI Protingasis (886–912), antrasis Makedonijos dinastijos imperatorius. Jaunas pamėgęs klasikinę kultūrą ir paviršutiniškai pasisavinęs jos įvairias mokslo ša-

kas, mėgėjišku drąsumu kūrė teologinius, filosofinius, politinius traktatus, maldas, net pamokslus, eiliavo visokeriopas pranašystes ir patarles. Tai padarė jį populiarų viduramžiais ir suteikė jam protingojo epitetą (itin jo vardas žinomas buvo Rusijoje). Jo valdymas nebuvo laimingas. Saracėnai siautėjo Vidužemy ir naikino bizantiečių laivus. Greta saracėnų Bizantijai išaugo naujas priešas — bulgarai, sujungti didžiojo valdovo Simeono, įsikūrusio sau atskirą, nuo Bizantijos nepriklausomą patriarchatą. L. VI turėjo jam nusileisti ir susitarimu (904) užleido pietinės Albanijos ir Makedonijos sritis. Didelį kivirčą su bažnyčia sukėlė L. VI keturios paeiliui vedybos: atkakliai siekė susilaukti vyriškos lyties įpėdinio. Jo įgeidis išsipildė, kai jam gimė sūnus, būsimas Konstantinas VII Porfirogenitos (žr.). L. VI nuopelnu skirtinas ir tėvo parengto teisyno, vad. Bazilika, išleidimas.

J. A. Javorskij, Vizantijskija skazanija o Lve Premudrom v ruskich spiskach XVII–XVIII v. 1909; *Ch. Diehl,* Byzantine Portraits 1927; *A. A. Vasiliev,* Histoire de L'empire Byzantine I, 1937. *J.J.*

19. Žr. Levas.

Leonas (Leonavičius) 1. Algirdas (g. 1904 XII 21 Margelano mst., Turkestane) Petro (žr.) sūnus, teisininkas. 1923 baigė Kauno Aušros gimn., 1928 LU teisių fak. ir ligi 1944 advokatavo Kaune, 1942 išrinktas Lietuvos advokatų tarybos nariu ir jos bibliotekos vedėju. Buvo Pienocentro juriskonsultas. Vokietijoj buvo teisiniu patarėju prie UNRRA įstaigų ir LRK vyr. revizijos komisijos nariu. 1947 atvykęs į JAV, apsigyveno Baltimorėje, kur keletą metų pirmininkavo lietuvių tremtinių djai, buvo vienas iš šeštadieninės mokyklos organizatorių, ėjo pareigas Baltimorės liet. organizacijų tarybos valdyboje. Lietuvoje nuo 1920 buvo šauliu ir jų eilėse dalyvavo kovose prieš lenkus. Klaipėdos 1923 sukilimo (Bajoro grupėj) dalyvis.

2. Antanas (1873 Škėvonių k., Jiezno vls., Trakų aps. — 1951 I 3 ten pat) knygnešys, sūnus Augusto L. (1843-1918), knygnešio ir 1863 sukilėlio. Keliolika metų ties mažąja Nemuno kilpa gabeno draudžiamąją lietuvių spaudą iš Sūduvos į Vilniaus kraštą. 1916–17 rūpinosi steigti liet. mokyklas Birštone ir Punioje. 1918 prisidėjo organizuojant Birštone lietuvišką administraciją. Prisidėjo Prienuose steigiant Žiburio gimn. ir Artojo kooperatyvą.

3. Bronius žr. Pušinis.

4. Jonas (g. 1910 VIII 1 Škėvonių k.) Antano (2) sūnus, žurnalistas. 1930 baigė Prienų Žiburio gimn., 1932 karo m-lą, 1932–36 studijavo VDU teisę (baigimo diplomą gavo VU 1942, parašęs darbą apie juridinį spaudos tvarkymą Lietuvoje). Dirbo Lietuvos Aide 1930–35, vėliau Eltoje, 1938 IX – 1939 IV vad. visuomeninio darbo vadyboj, vėl Eltoj ligi 1939 IX, kada persikėlė tarnauti į Vilniaus miesto savivaldybę, o nuo 1940 IV į vidaus reikalų m-jos spaudos ir draugijų skyrių. 1940 VII 13 — 1941 VI 23 bolševikų kalintas Marijampolės kalėjime. 1941 VII paskirtas Vilniaus radiofono v.dir., studijavo VU hum. mokslų fakultete, nuo 1943 XI buvo Lietuvių Archyvo (žr.) vyr. red. Pasitraukęs iš Lietuvos, 1945–49 studijavo Innsbrucko univ. valstybės mokslų ir filosofijos fak., red. Studentų Rūpesčius. 1949 atvyko į JAV ir apsigyveno Clevelande. Yra veikęs neolituanuose (ilgametis metraštininkas), tautininkuose, buvo iš Ramovės korp. steigėjų, vadovavo savo įkurtai Bolševikų kalintųjų lietuvių s-gai. Bendradarbiavo anksčiau daugiausia tautininkų spaudoj, JAV perėjo į Naujienų, Keleivio bendradarbius. Pasirašinėja, be pavardės, slapyvardžiais: Jo Leo, M. Drabius, dr. Kęstutis Kernuvis ir kt.

5. Paulius (g. 1916 X 11 Škėvonių k.) (2) sūnus, mokėsi Prienų Žiburio gimn., 1932 įstojo į pranciškonus ir tęsė mokslą Kretingoj ir Tirolio Schwaze ligi 1937. 1940 baigė karo mokyklą ir 1941–44 VU studijavo germanistiką, būdamas Naujosios Lietuvos vertėju ir nuo 1942 dėstydamas vokiečių k. Vilniaus technikume. Vokietijoj 1945–47 Oldenburgo liet. gimn. inspektorius, turėjo nuosavą knygų leidyklą Mundus ir išleido 4 lotynų k. vadovėlius ir lotynų k. žodynėlį. 1949 emigravo į Angliją, 1950 į Kanadą, 1953 į JAV, kur Čikagoj 1954 įsisteigė nekilnojamosios nuosavybės pirkimo - pardavimo įstaigą. Išvertė Felicio Vilkų brolį 1937, E. Drouweno Kaltės prislėgtą sielą 1939. Bendradarbiavo pranciškonų spaudoje, Lietuvos Aide, N. Lietuvoj, Dirvoj, Vienybėj, Laisvojoj Lietuvoj.

6. Petras (1864 XI 16 Leskavos k., Gudelių vls., Marijampolės aps. — 1938 V 12 Kaune) varpininkas, visuomenininkas ir politikas, advokatas, pirmasis Lietuvos tei-

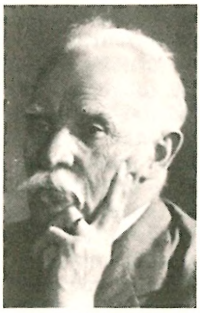

P. Leonas

singumo ministras, teisių fak. dekanas ir prof. Pradžios mokslą pradėjo K. Naumiestyje, kur vikaravo jo vyriausias brolis kun. Silvestras (žr.), apsiėmęs jį išleisti į mokslą. Po metų su broliu persikėlė į Šunskus. 1876 stojo į Marijampolės gimn. ir ją baigė sidabro medaliu 1884. Tų pat metų rudenį stojo į Maskvos univ. gamtos-matematikos fak., kitais metais perėjo į teisių fak. ir jį baigė 1889. Teismo kandidato praktiką atlikęs Suvalkų apygardos teisme, nuo 1893 išsikėlė į Turkestaną, kur buvo tardytoju Taškente, valstybės gynėjo padėjėju ir vėliau taikos teisėju Samarkande, apygardos teismo nariu N. Margelane. Ištarnavęs Turkestane 12 metų už prisidėjimą prie 1905 revoliucinio sąjūdžio buvo iš tarnybos atleistas. 1906 rudenį parvyko į Kauną ir čia išgyveno ligi savo mirties su pertrauka I pas. karo metu. Apsigyvenęs Kaune, ėmėsi advokato darbo ir drauge veikliai įsijungė į visuomeninį darbą. 1907 išrinktas II valstybės dūmon Suvalkų krašto atstovu (prisidėjo prie kadetų), kėlė rusų mokyklų klausimą Lietuvoje ir protestavo prieš bausmes už privatų lietuvių vaikų mokymą, pasisakė prieš lenkų atstovų sumanymą Suvalkų kraštą įjungti į projektuojamosios Lenkijos autonominės teritorijos sudėtį ir ryšium su tuo vėliau drauge su kitais lietuvių atstovais išdirbo Lietuvos autonomijos projektą. Kandidatuoti į III ir IV dūmą nesutiko, bet dalyvavo rinkiminiuose komitetuose ir veikė užkulisyje. Ligi I pas. karo Kaune L. buvo vienas iš centrinių veikėjų. 1907 jis prisidėjo sušaukti pirmajam moterų suvažiavimui ir buvo jo teisiniu patarėju. 1908–12 pirmininkavo Dainos d-jai, variusiai platų kultūrinio darbo barą. Priklausė Lietuvių dailės d-jai ir organizavo jos parodas Kaune. Buvo vienas iš pirmųjų Kauno miesto savivaldybės lietuvių atstovų. Prasidėjus I pas. karui persikėlęs į Vilnių, buvo Lietuvių politikos centro (žr.) pirm., vienas iš Lietuvių d-jos nukentėjusiems nuo karo šelpti steigėjų ir centrinio komiteto narys nuo 1914 XI 21. 1915 buvo šio komiteto išsiųstas į Rusiją, Petrapilin, iš kurio vėliau išvyko į Maskvą ten vadovauti tremtinių šelpimo darbui. Šio meto (1914–18) savo atsiminimus ‚Mano pergyvenimų' vardu L. paskelbė Mūsų Senovėje (1938 II, 2–4 nr. nr.). Rusijoje gyvendamas, be šalpos darbo, L. reiškėsi ir politiniame gyvenime, vadovaudamas savo su R. Skipičiui įkurtai Santaros (žr.) partijai. Petrapilio lietuvių seime 1917 L. laikėsi kairiųjų ir drauge su jais iš seimo pasitraukė. Grįžęs Lietuvon, I ir II (A. Voldemaro ir M. Sleževičiaus) ministrų kabinete (1918 XI 11 — 1919 III 12) buvo teisingumo ministras. IV (M. Sleževičiaus) kabinete buvo vidaus reikalų ministras ir ministro pirm. pavaduotojas. Nors šių kabinetų amžius buvo trumpas, bet L. teko atlikti reikšmingą pradžios darbą. Jo parengtas Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas (Laikinosios Vyriausybės Žinios, 2–3 nr.) veikė ligi 1933, kada buvo išleistas naujas teismų įstatymas. Taip pat jis parengė pirmąjį savivaldybių įstatymą. L. pirmininkavo Steigiamojo seimo rinkimų įstatymui parengti komisijai. Jis buvo vyr. rinkimų komisijos pirmininkas tiek Steigiamojo seimo, tiek kitų trijų demokratinių Lietuvos seimų. Vėliau L. visų pirma buvo įsitraukęs į akademinį darbą, bet drauge nemetė ir advokato praktikos. Apie 10 metų (ligi savo mirties) pirmininkavo Lietuvos advokatų tarybai.

L. yra vienas iš ryškiųjų tautinio atgimimo veikėjų, visą gyvenimą laikęsis tautiškai liberalinės krypties. Lietuvio sąmonei jame išryškinti daug darė įtakos Marijampolės gimnazijos mokytojas Petras Kriaučiūnas. Studijuodamas Maskvos univ., L. sudarė jau nuo anksčiau veikusiai liet. studentų d-jai statutą ir 1886–89 šiai d-jai pirmininkavo. Šios d-jos statutan jis buvo įrašęs tolaikiniam gyvenimui svarbų punktą, kad kiekvienas narys per metus parašytų bent vieną referatą. Šie referatai sudarė pagrindą bendradarbiavimui spaudoje. Ir jo paties pirmieji straipsniai, išsp. 1887–89 ėjusiame Lietuviškajame Balse (JAV), buvo toje d-joje skaityti referatai (apie mirusį draugą M. Puišį, Iš draugijinės ūkės, Valstija, jos siekis ir uždaotys). Kai žlugus Aušrai, 1887 išėjo dešiniųjų krypties šviesa, daugiausia L. iniciatyva buvo sukurtas jos šviesuomenei skirtas priedas, bandęs jungti beišsiskiriančias lietuvių visuomenės sroves. Šiame šviesos priede L. išspausdino eilę straipsnių. 1888 VI 29 jis dalyvavo inteligentų suvažiavime Marijampolėje, kur buvo nutar-

ta leisti Varpą. Jis buvo dalyvis ir kito varpininkų suvažiavimo 1889 pas Lozoraičius. Visą laiką bendradarbiavo Varpe, vėliau pradėjusiame eiti Ūkininke ir JAV leidžiamoje Vienybėje Lietuvninkų. Tolaikinius savo straipsnius pasirašinėjo P. Liūtu, P. Girininku. Spaudą leidus rašė Vilniaus Žiniose, Lietuvos Ūkininke, Lietuvos Žiniose, Viltyje, Šaltinyje, Draugijoje (šioje pastarojoj išsp. atsiminimus apie M. Lozoraitį bei V. Kudirką ir studijėlę apie liaudies dainas).

Nepriklausomoj Lietuvoj L. veikla daugiausia buvo susieta su universitetu. 1920–22 Aukštuosiuose Kursuose L. buvo teisių skyriaus lektorius ir vedėjas. Kuriant universitetą, 1922 VI 20 buvo paskirtas į teisių fak. branduolį, ir nuo 1922 VII 16 o. prof. titulu buvo teisės enciklopedijos ir teisės filosofijos istorijos katedros vedėjas. Išrinktas teisių fak. dekanu 1922 VIII 23, išbuvo juo iki 1933. Tokiu būdu jam teko suorganizuoti ir išugdyti teisių fak. Kai jo vadovauta katedra nebuvo įtraukta į sąrašų tų, kurių vedėjams buvo leidžiama drauge advokatauti, fakulteto taryba jį išrinko garbės profesorium, kuriam nebereikėjo švietimo ministro tvirtinimo ir kuris galėjo skaityti, ką norėjo. Grįžęs į univ. šiuo nauju titulu, L. skaitė ligi mirties, pasirinkęs naują sociologijos kursą. Už nuopelnus mokslui teisių fak. jam suteikė garbės daktaro laipsnį 1933 II 16.

Pagrindiniai L. mokslo veikalai yra Teisės enciklopedijos paskaitos 1924 (189 psl.; antroji laida, 1931 išėjusi, 263 psl.), Teisės filosofijos istorija 1928 (429 psl.) ir jos papildomosios paskaitos (Kinų, Indijos ir Egipto teisė) 1936 (136 psl.), Sociologijos paskaitos 1938. Mažesni veikalėliai bei studijiniai straipsniai: Lietuvos savivaldybės 1923, Kantas teisės filosofijos istorijoje (Logos 1924, 2 nr.), Kolektyvizmo pradas Lietuvos civilinės teisės novelose 1925 (atspaudas iš Teisių fakulteto darbų I), Dėl vieno įstatymų aiškinimo 1925 (atspaudas iš ten pat, II), Advokatų profesija ir jų organizacija 1930, Demokratija ir parlamentarizmas 1930, Kun. S. Leonavičius 1932, Teisės reliatyvumas 1932 (atspaudas iš Teisių fak. darbų VI), Istorinė žmoniškumo etikos ir teisės evoliucija 1937. Nemaža jo straipsnių buvo Teisėje ir paskutiniaisiais metais Kultūroje (apie australiečius, Indiją ir t.t.), kurios oficialiu redaktoriumi jis buvo nuo 1933 IX (faktiškai red. K. Korsakas). Savo teisės sampratą L. laikėsi pozityvizmo ir akcentavo teisės evoliucinį reliatyvumą; asmeniškai buvo principų žmogus, griežtas demokratas.

L. buvo vienas iš Lietuvos teisininkų d-jos steigėjų, kurį laiką pirmininkas, 1935 išrinktas garbės nariu. Jo iniciatyva 1927 buvo įkurtas dr. J. Basanavičiaus fondas (apie 28.000 litų), iš kurio nuošimčių buvo teikiamos stipendijos studentams teisininkams. Pagerbiant jo nuopelnus Lietuvos teisininkams, teisių fak. 1933 buvo sudaręs jo vardo fondą, iš kurio buvo mokamos premijos konkursiniams studentų darbams. Šiam fondui pagrindą sudarė pats L., o vėliau jis buvo papildomas išskaitymais iš teisių fak. dėstytojų atlyginimo. Be teisininkų ir aukščiau suminėtųjų organizacijų, L. dar yra veikęs šauliuose (1923–26 centro valdybos narys), lietuvių-švedų d-joje, Žiburėlyje, Lietuvių mokslo d-joje ir kt.

Z. Toliušis, P. L. 1939; (") P. L. gyvenimas ir darbai (N. Romuva 1938, 457–460); *A. Rimka*, Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir Aušros - Varpo gadynės socialekonominiai raštai 1932 (trečioji dalis skirta L. raštams ligi 1894); Kultūros 1938, 5 nr., skirtas L. pagerbti (V. Stankevičiaus, A. Januičio, J. Būtėno, A. Tamošaičio straipsniai); *K. Korsakas*, L. ir literatūra (Lietuvos Žinios 1938, 108 nr.); *Vc. Biržiška* (Lietuvių Žodis 1948 V 13 — VI 17). *J.G.*

7. Silvestras žr. Leonavičius.

8. Silvestras (g. 1894 I 15 Leskavos k.) Petro (6) brolio sūnus, teisininkas, pulkininkas. Lankė Suvalkų gimn., baigė Vilniaus II gimn. Studijavo Maskvos ir Charkovo univ., baigė LU teisių fak. 1925. Nuo 1916 tarnavo rusų kariuomenėje. Grįžęs į Lietuvą, stojo jos kariuomenėn 1919 VII. Dalyvavo nepriklausomybės kovose ir buvo apdovanotas Vyčio kryžiumi. Nuo 1925 perėjo į teisininko darbą: buvo Telšių taikos teisėju ir Šiaulių apygardos teismo nariu, nuo 1933 IX Apeliacinių rūmų teisėju. 1934 VI 16 paskirtas kariuomenės teismo pirm. 1938 III 24 — 1939 III 27 Mirono kabinetuose vidaus reikalų ministras, vėliau valdininkas ypatingiems reikalams. 1940 V paskirtas Vyriausiojo tribunolo teisėju, po poros mėnesių bolševikų atleistas ir areštuotas (kurį laiką kalintas Maskvoje). 1941 VI buvo išėjęs į laisvę. Likęs Lietuvoje, antro bolševikmečio metu buvo ištremtas į Sibirą, iš kurio grąžintas 1956.

Leonavičius (Leonas) Silvestras (1843 XII 16 Leskavos k., Plutiškių par., Veiverių vls. — 1917 II 18 Lukšiuose) Petro Leono (žr.) brolis, kunigas. Vyriausias vaikas šeimoj, padėdavo tėvams atlikti baudžiavą, jau mokslą eidamas. Mokėsi Gar-

liavos pradžios m-loje, Smalėnų (Seinų aps.) keturklasėje, 1864–69 Seinų kunigų seminarijoj. Įšventintas kunigu 1869 IX 20, vikaravo Veisiejuose (įvedė lietuviškas pamaldas), 1871 Vilkavišky, 1872 Kudirkos Naumiesty, kitais metais Šunskuose, vėliau Krosnoje, Vygriuose, Meteliuose. 1883 paskirtas klebonu į Hoža-Silvanovcus (Augustavo aps.), kovojo su rusų valdžia dėl unitų persekiojimo, susilaukė baudų ir buvo atstatytas iš klebono pareigų. Išbuvęs vikaru Pajevony 1884–90, Aukštojoj Panemunėj 1890–96, Balbierišky 1896–1901, nuo 1901 Balbieriškio, nuo 1906 Lukšių klebonas. Susipratęs lietuvis, dar vikaraudamas K. Naumiesty parsiveždavo ar parsisiųsdindavo lietuviškų maldaknygių ir jas toliau paskleisdavo. Ypačiai plačiai knygnešio darbą varė atkeltas į Pajevonį ir vėliau į A. Panemunę. Rėmė lėšomis šviesos, Varpo ir Ūkininko leidimą, buvo vienas iš 1890 lietuvių inteligentų suvažiavimo P. Mašulaičio tėviškėj dalyvių. Išleido į mokslus brolius Petrą ir Joną, o vėliau eilę broliavaikių (plk. Silvestrą, kun. Praną, notarą Silvestrą ir kt.).

P. Leonas, Kunigas S. L. 1932. *A.Lm.*

Leoncavallo Ruggero (1858–1919) italų operinės muzikos kompozitorius. Baigęs 1876 Neapolio konservatoriją, vertėsi Bolonijoje dainavimo ir fortepijono pamokomis; išvažiavęs iš Italijos, reiškėsi V. Europoje lengvosios muz. akomponuotoju, ilgesnį laiką gyveno Paryžiuje. Wagnerio įtakoje dirbo prie stambios muz. trilogijos Crepusculum (vėliau užbaigė tik 1-ją jos dalį I Medici 1893), tačiau grįžęs 1887 Italijon ir paskatintas Mascagni operos Cavalleria rusticana pasisekimo, parašė tokios pat realistinės krypties operą I Pagliacci (1892), kuri netrukus įėjo į visuotinį operos repertuarą (Lietuvoje pirmą kartą pastatyta 1922). Šios operos dėka L. tapo, šalia Mascagni ir Puccini, ryškiausiu italų operinio verizmo (žr.) atstovu. Tačiau kitos jo operos (apie 20, jų tarpe kelios operetės) pasisekimo neturėjo, nors verta išskirti La Bohème 1897, Der Roland von Berlin 1904, Maia 1910 ir ypač Zazà 1900. Be to, L. parašė 2 simfonines poemas (Nuit de Mai ir Serafita), baletą La vita d'una marionetta ir nemaža dainų (jų tarpe populiarioji Mattinata). Atskiro dėmesio L. yra vertas kaip libretistas: jo sau ir keliems kitiems kompozitoriams parašyti libretai pasižymi išskirtina kompozicija ir dramatiškumu. *K.O.*

Leonidai meteoritų spiečius, kuris apskrieja aplink saulę per 33¼ metų. L. takas kerta žemės taką ir todėl, kai l. ir žemė susitinka, matomas žvaigždžių lietus — gausus skaičius meteorų, krintančių maždaug iš to paties dangaus taško. Šis taškas guli Didžiojo Liūto (Leo maior) žvaigždyne. Iš čia ir l. vardas. Pirmą kartą l. stebėta 902. Ypatingai gausūs l. kritimai stebėti 1799, 1833 ir 1866. L. turėjo vėl pasirodyti 1900 ir 1933, tačiau žvaigždžių lietus tais metais buvo daug menkesnis, kadangi Jupiterio traukos įtakoje l. takas kiek pasikeitė, ir l. praėjo toliau nuo žemės. *Č.M.*

Leonidas Spartos karalius, 480 pr. Kr. gynęs Termopilų perėją nuo vidurinėn Graikijon besiveržiančių persų. Dėl Efialto (žr.) išdavystės apeitas priešo, L. atleido sąjungininkus ir drauge su savanoriškai likusiais 300 spartiečių ir 700 tespiečių kovojo tol, kol visi krito.

Leonidas Aleksandrietis (m. 202) kankinys, šventasis (IV 22), filosofas, už krikščionybę Egipto valdytojo Laeto nuteistas mirti ir nukirsdintas. Jo vyriausias sūnus buvo garsus filosofas ir teologas Origenas (žr.).

Leonienė-Juodakytė Galina (g. 1909 X 17 Petrapily) Petro Juodakio (žr.) duktė, pianistė ir muzikos pedagogė. 1926 baigė Kauno aukštesniąją komercijos m-lą, 1933 Kauno konservatoriją (Ružickio klasę). Vėliau du sezonus buvo nuvykusi į Londoną muzikos studijų pagilinti pas pianistą Egon Petri. 1933–44 Kauno konservatorijos fortepijono klasės mokytoja. Nuo 1935 kaip solistė dalyvavo Valstybės teatro simfoniniuose koncertuose (su L. Blech, E. Cooper, I. Dobroven, M. Steinmann ir kt.). Turėjo savo fortepijono rečitalių Kaune (Valstybės teatre), Rygoj, Taline, vėliau Vokietijoj. Dalyvavo kamerinės muzikos koncertuose Kauno konservatorijoje. Nuolatinė Lietuvos radiofono koncertantė. Iš Vokietijos į JAV atvyko 1947 ir apsigyveno Baltimorėj, kur turi savo studiją ir nuo 1950 mokytojauja Peabody konservatorijoj. Turėjo fortepijono rečitalius Baltimorėj, Filadelfijoj, dalyvavo koncertuose Naujorke,

G. Leonienė-Juodakytė

Vašingtone, Cumberland, Md., ir kt. Ištekėjusi už Algirdo Leono (žr.).

Leoniškės vietovė netoli Vilniaus, Užupio priemiesčio apylinkėje, prie Vilnios upės ir Belmonto miškų, Vilniaus miesto savivaldybės tarnautojų kolonija ir neturtingųjų Vilniaus miesto vaikų vasarvietė. Valickis, buvęs Vilniaus savivaldybės matavimo skyriaus viršininkas, įsigijęs Vilniaus krašte daug žemių, L. 10.000 m² padovanojo Vilniaus miesto savivaldybei įsteigti neturtingųjų savivaldybės tarnautojų kolonijai. Numatyta 100 žmonių po 1000 m². Kolonistai turėjo mokėti išperkamuosius mokesčius. Vaikų vasarvietė talpina apie 400 vasarotojų. L. dvare dar prieš I pas. karą buvo sodininkystės ir daržininkystės mokykla. *V.Klb.*

Leono XIII Fondas įkurtas Kaune 1922 VI 20 kaip autonominė Liet. krikščionių demokratų partijos institucija įgyvendinti Kat. Bažnyčios socialinėms idėjoms, remti kat. spaudai, skleisti krikščioniškai demokratinėms mintims lietuvių visuomenėje ir finansuoti politinei veiklai tų tikslų siekiant. Tais pačiais metais fondas įsigijo Kaune Mickevičiaus gatvėj priešais univ. rūmus dviejų aukštų mūro namus, prie kurių iš Donelaičio gatvės pusės pristatė trijų aukštų mūro priestatą ir jame įrengė dienraščiui Rytui ir kt. spaudai spaustuvę, redakcijos patalpas ir nedidelę salę. Vėliau šią nuosavybę perleido įsikūrusiai Žaibo b-vei. Ilgą laiką fondui pirmininkavo dr. L. Bistras. 1951 VII 10 fondas atkurtas Naujorke. Jo globėjais išrinkti prel. J. Balkūnas ir L. Šimutis. *A.B.*

Leonov Leonid Maksimovič (g. 1899) sovietų romanistas ir dramaturgas. Augo ir mokėsi Maskvoje. 3 m. tarnavo raudonojoj armijoj. Debiutavo poezija ir trumpais Remizovo, Pilniako ir Zamiatino manieros apsakymais, savo nuotaika primenančiais vokiečių romantikus. Zapiski Andreja Petroviča Koviakina ir Konec melkovo čeloveka (1924) laimėjo platų skaitytojų ir kritikos pripažinimą. Pirmasis dar tebedvelkia Remizovo poveikiu, o antrajame, šalia akivaizdžios Dostojevskio įtakos, aiškiai matyti gilus psichologinis įžvalgumas ir autentiškas realybės suvokimas. Romane Barsuki 1925 L. vėl grįžo prie stilistinių eksperimentų. Kūrybinį zenitą L. pasiekė romane Vor 1927. Šis kūrinys įdomus savo stiliumi, moderniška konstrukcija ir stipriai suvoktais charakteriais. Vaizduodamas senojo režimo palikuonis naujoje santvarkoje, L. visur pajėgia išlaikyti humanistinį orumą. Dostojevskio poveikis ir čia tebėra labai žymus. Pats romanas dvelkia revoliuciniu pesimizmu, nusivylimu ir neslepiama ironija. Vėlesniuose romanuose (Sot 1931; Skutarevskij 1933; Doroga na Okean 1935) L. buvo priverstas daugiau taikytis prie oficialios tematikos ir socialistinio realizmo reikalavimų. L. dramos (Untilovsk 1928; Provincijalnaja istorija 1928; Usmirenije Badadoškina 1929; Polovčanskije sady 1938; Volk 1938; Našestvije 1942; Lionuška 1943; Vziatije Velikošumska 1944) priklauso prie geriausių sovietinės dramaturgijos pavyzdžių. Lietuviškai M. Miškinis išvertė Rusų mišką 1956. *A.Č.*

Leonpolis 1. buv. dvaras Dysnos aps., į v. nuo Drisos, ant Dysnos upės, prie buvusios Lenkijos 1939 ir Rusijos sienos. Lopacinskių buvusi nuosavybė, žymus kultūros centras su 2000 tomų biblioteka, kurią įsteigė Mikalojus Tadas Lopacinskis (1715–78). 1740 įsigijęs L., jis pastatė puošnius rūmus. 1831 rusų kazokai L. rūmus sudegino už šešių Lopacinskių dalyvavimą sukilime. 1898–1901 Stanislovas Lopacinskis rūmus atstatė to pat stiliaus; 1919 XII 16 kovų metu jie vėl sudegė. L. savininkas Jonas Nikodemas Lopacinskis (1748–1810) buvo įsteigęs fizikos ir chemijos kabinetus, dvi spaustuves, pats raižė maldaknygių ir elementorių iliustracijas. Besirūpindamas pramone, jis įsteigė L. 3 įmones: milo, drobės ir skrybėlių. L. dvare buvo ir Lopacinskių giminės archyvas. 1845 Vilniaus gubernatorius buvo kariuomene apsupęs L. ir grasindamas gyventojus iššaudyti, vertė juos iš unitų pereiti į stačiatikius. Tuos, kurie skatino unitus priešintis, privertė išduoti ir juos nubaudė po 1000 lazdų. *V.Klb.*

2. Dvaras Ukmergės aps., 5 km į p. nuo Ukmergės, ant Šventosios upės deš. kranto. 1925 iš kunigaikštytės T. Radvilaitės dvarą nusipirko dr. M. Devenis ir pavertė kultūriniu ūkiu. Jame buvo apie 100 žalųjų veislės galvijų, kurių daugelis buvo premijuotų dėl aukštos pieno produkcijos. 1927 buvo įkurta kooperatinė garinė pieninė, aprūpinusi pienu Ukmergę. 1930 įsteigta moderni spirito varykla ir jai durpėmis aprūpinti — durpių kasykla. L. dv. buvo vienas iš pirmųjų cukrinių runkelių Lietuvoje augintojų. Jo plotas buvo 263 ha, iš kurių ariamos žemės apie 230 ha. Dvare dirbo apie 26 darbininkų šeimos.

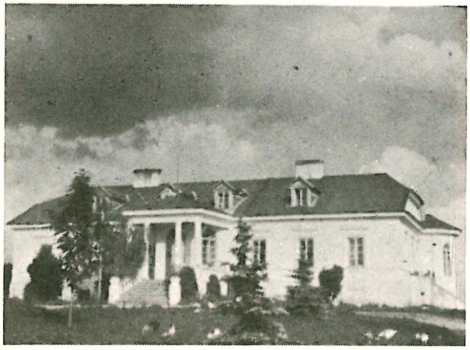

Leonpolio dvaro rūmai

Anksčiau L. dv. priklausė Radvilams (kuriam laikui buvo patekęs į Tiškevičių rankas, iš kurių buvo vėl atpirktas), ir savo vardą gavęs nuo Leono Radvilo, kuris L. dv. restauravęs. T. Radvilaitė dv. rūmus buvo apsodinusi medžiais (anglų stiliumi). Dabartiniai dv. rūmai yra pastatyti ant didelio senesnio pastato; ties rūmais Šventosios vagoje aptikta šimtai pajuodusių ąžuolų (matyti, iš anksčiau buvusio tilto ir užtvankos), o gretimoje kalvoje-kapeliuose rasta radinių, liudijančių, kad čia buvo kilmingųjų kapinynas. Buvo rengtasi daryti kasinėjimus, bet užėjęs karas sumanymą nudelsė. *M.Dv.*

Leontiazė (leontiasis iš lot. leo ‚liūtas') toks veido išraiškos pasikeitimas, kad įgauna liūto galvos vaizdą; dažnai pasitaiko sergant raupsais (lepra).

Leontjev Konstantin Nikolajevič (1831–91) rusų rašytojas, kultūros filosofas ir kritikas. Studijavo mediciną ir dalyvavo Krymo kare gydytoju. Vėliau dirbo rusų konsulatuose Turkijoje ir Graikijoje. Agnostikas ir humanistinio socializmo adeptas, graikų monasticizmo poveikyje atsivertė į pravoslaviją ir dvejus metus praleido Athoso vienuolyne. Grįžęs į Rusiją, vertėsi žurnalistika ir skelbė kraštutinį konservatyvizmą. Paskutinius metus gyveno ir mirė Šv. Trejybės vienuolyne prie Maskvos. L. parašė nemaža beletristikos (Egiptskij golub etc.), kurioje žymu Turgenevo ir Tolstojaus įtakos, bet svarbiausias jo veikalas yra Vostok, Rossija i slovianstvo 1885–86. Šioje knygoje L. išdėstė savo kultūros filosofiją, ragindamas visomis priemonėmis priešintis demokratijos ir nuobodžios civilizacijos bangai. Savo mokslą L. grindė kraštutiniu estetizmu, grožį statydamas aukščiau gėrio, ir tuo remdamasis gynė aristokratizmą ir socialinę nelygybę. Gyvenimas turįs būti poetiškas, daugiaformis. Valstybė ir Bažnyčia turinčios viskam vadovauti ir neduoti per daug laisvės liaudžiai. Jo vėlesniojo periodo asketizmas, kaip ir ankstyvesnis epikurizmas paremtas ne tiek Dievo ieškojimu, kiek gyvenimo formų įvairumo meile. Neparastai originali asmenybė, puikus stilistas ir gilus žmogiškų aistrų žinovas, gyvas būdamas L. buvo vertinamas išimtinai partiziniškai. Objektyviai pirmas ji įvertino V. Solovjovas. L. knyga apie Tolstojaus kūrybą yra vienas geriausių rusų literatūros kritikos pavyzdžių.

N. Berdiajev, Filosof reakcionnoj romantiki 1907; Pamiati K. N. Leontjeva (įvairių autorių darbas) 1911; *N. Berdiajev*, K. L. 1926. *A.Č.*

Leontodon žr. Snaudalė.

Leontopodium alpinum žr. Liūtpėdė alpinė.

Leontovič Feodor Ivanovič (1833–1911) rusų teisės istorikas, daug rašęs iš D. L. K-tijos teisės ir luominių santykių istorijos. Baigęs Kijevo univ., magistro laipsnį L. 1863 gavo už ‚Istoričeskoje isledovanije o pravach litovskich evrejev' (Kijevskija Univ. Izvestija 1863, nr. 3–4 ir atspaudas), o dr. laipsnį — už ‚Drevne chorvatsko-dalmatskoje zakonodatel'stvo' 1868. Nuo 1869 Odesos univ. prof., 1877 rektorius, nuo 1891 prof. Varšuvoje. Tyrinėdamas rusų teisės istoriją ir iškeldamas eilę naujų tezių apie Kijevo valstybės pradžią ir luominius santykius, L. domėjosi kitų tautų (mongolų-kalmukų-oiratų) teisiniais nuostatais. Ypač daug dėmesio jis skyrė lietuvių teisės socialiniams santykiams. D. L. K-tiją liečiančiomis temomis L. parašė keliasdešimt darbų, paskelbdamas juos daugiausia žurnaluose. Daug rašė ‚Žurnal Ministerstva Narodnago Prosveščenija' (1893–1910): Očerki istoriji litovsko-russkago prava (1893–94), Krest'janskij dvor v Litovsko-russkom gosudarstve (1896), Rada velikich kniazej litovskich (1907). Pravosposobnost' Litovsko-russkoj šliachty (1908), Vieča, sejmi i sejmiki v Velikom Kniažestvie Litovskom (1910) ir kt. Dėstydamas Varšuvos univ., L. savo studijas skelbė Varšavskija Universitetskija Izviestija (1894–98): Istočniki litovsko-russkago prava (1894, nr. 1); Panskij dvor v litovsko-russkom gosudarstvie (1895, nr. 5); Litovsko-russkije druskenniki, soliarni i solianniki (1896, nr. 5–6); Sel'skije promyšlenniki v litovsko-russkom gosudarstvie (1897, nr. 4–7); Selskije remeslenniki v

litovsko - russkom gosudarstvie (1898, nr. 2–3). Žurnale Juridičeskija Zapiski (Jaroslavlis) paminėtini L. du straipsniai (1908, nr. 1 ir 2; 1909, nr. 3). ‚Žurnal Ministerstva Justiciji' L. išspausdino: K voprosu o vymoročnych imučestvach po litovskomu prāvu (1897, nr. 6–8); Očerki iz istoriji litovsko-russkago graždanskago prava (1905, nr. 7–8; 1906, nr. 6); Sud gospodarej i ich sovietnikov v Vel. Kniaž. Litovskom do i poslie Liublinskoj uniji (1909, nr. 6–7); Oblastnyje sudy v Vel. Kn. Litovskom (1910, nr. 9–10). Kievskija Univ. Izviestija (1865, nr. 2–4) ir skyrium buvo išsp. Russkaja Pravda i Litovskij Statut. Iš Lietuvos Metrikos L. paskelbė per 750 aktų: Akty Litovskoj Metriki I (apima 1413–1507, dvi dalys), Varšuva, 1897; Istorija russkago prava I (Literatura istoriji russkago prava), Varšuva, 1902. Nors savo D. L. K-tiją liečiančiuose darbuose L. nepasiekė M. K. Liubavskio (žr.) mokslinio lygio ir jo objektyvumo (L. daug ką sprendė rusofiliškoje dvasioje), tačiau prisidėjo prie eilės teisinių ir socialinių problemų išaiškinimo ar bent iškėlimo.

S. Baltramaitis, Sbornik bibliografičeskich materialov dlia geografiji, istoriji prava, statistiki i etnografiji Litvy 1904 (L. darbų iš D. L. K-tijos praeities bibliografija); *A. Janulaitis,* Lietuvos visuomenės ir teisės istorija 1920. *Z.I.*

Leontovyč Mykola (1877–1921) ukrainiečių kompozitorius, užmuštas Rusijos komunistinio agento, pasižymėjęs ukrainiečių liaudies dainų harmonizacija. Ypačiai populiari jo ukrainiečių kalėdinė giesmė Ščedryk.

Leonurus žr. Sukatžolė.

Leopardas (Felis pardus) katinių šeimos (Felidae) plėšrusis laukinis gyvulys. Dydžio jis mažesnis už liūtą ir tigrą, bet plėšresnis ir plačiau už juos sutinkamas. L. gyvena didžiojoj Afrikos daly ir Azijoj, be jos š. dalies, neišskiriant Malajų-Zundo salų. Patinas yra apie 1,5 m ilgio su 1 m ilgio uodega ir sveria ligi 70 kg. Patelė nežymiai mažesnė. Paprastasis l. yra rusvai gelsvos spalvos su tamsiais taškais, kurie sudaro neužd arus apskritimus be dėmės jų vidury, ir tuo savo išvaizda l. skiriasi nuo jaguaro. Papilvė ir vidiniai kojų šonai šviesiai pilkos spalvos; uodega žieduota. P. Azijoj, ypačiai jos salose, pasitaiko juodų l., kurie įprasta vadinti panteromis, bet ir ant jų kailio galima įžiūrėti tamsesnės dėmės. Nors tėra viena l. gentis, bet dėl geografinių sąlygų ji susiskirsčiusi į kelias rūšis, kiek skirtingas

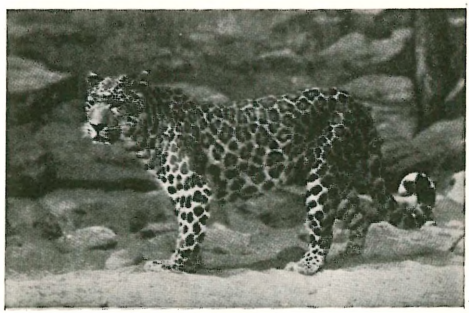

Leopardas

spalva ir dydžiu. L. medžioja naktimis. Dažniausiai jis aukos tyko prigulęs ant palinkusios medžio šakos, nuo kurios jis nepaprastu vikrumu šoka ant prisiartinusio gyvulio. Jis vikriai laipioja medžių šakomis ir puikiai sugeba įkopti į patį medį. Dėl to jis yra pavojingiausias visų rūšių beždžionių naikintojas. Labiausiai l. mėgsta šunieną. L. yra mažesnis žmogėdra už liūtą ir tigrą, žmogų rečiau puola jo neišprovokuotas, bet kartą paragavęs žmogienos, pasidaro ypačiai atkaklus ir pavojingas žmogaus puolikas. Nesudorojęs iš karto savo aukos, likutį pakabina medyje, kad nepagrobtų kiti mėsaėdžiai. L. yra iš mažiausiai pasiduodančių dresūrai gyvulių ir prijaukinimui, ir dėl to jie visuomet pavojingi cirkuose. Ypačiai sulaukę senesnio amžiaus pasidaro labai nepatikimi. Nelaisvėje jie poruojasi ir veda jauniklius. Patelė atveda kartą per metus dažniausiai 4 jauniklius. Himalajuose gyvena šviesios spalvos s n i e g o l. (Felis uncia), kuris ypačiai sunku sumedžioti ir dėl to laikomas didele zoologine retenybe. L. kailis branginamas kailių rinkoj, o Afrikoj vartojamas kaip karališkoji insignija tautelių ir genčių valdovų. L. apsigyvena uolų olose, džiunglių tankmėse ar didelių medžių drevėse. L. ledynlaikio fosilijų aptinkama įvairiose Europos vietose. *A.B.*

Leopardi 1. A l e s s a n d r o (m. 1522/23 Venecijoj) italų skulptorius ir architektas. Pradėjo medalių kalimo darbais. 1492 Venecijos senatas pavedė L. išlieti žalvaryje kondotjero Bartolommeo Colleoni paminklą pagal Andrea Verrocchio 1485–88 nulipdytą modelį. L. atliko raitelio figūrinį liejinį ir padirbo jam marmurinį pedestalą. 1496 paminklas buvo atidengtas prieš S. Giovanni e Paolo bžn. (žr. pav. LE IV, 73). 1501–05 L. padarė reljefais papuoštus postamentus vėliavų kotams laikyti Šv. Mor-

kaus aikštėje. Vėliau vadovavo Paduvoje S. Giustina bžn. ir tvirtovės statyboms.

G. Grävenitz, Gattamelata und Colleoni 1906; *L. Planiscig,* Venezianische Bildhauer d. Renaissance 1922. *P.Rkl.*

2. Giacomo (1798 Recanati — 1837 Neapoly), po Dantės ir Petrarkos didžiausias italų poetas. Vaikystę praleido gimtajame miestelyje, kurį jis vadino ‚karstu, kuriame mirusieji laimingesni už gyvuosius', bet taip pat ‚la mia povera patria'. Jo tėvas, Conte Monaldo L., buvo plačiai, paviršutiniškai apsišvietęs provincijos aristokratas, garsus savo biblioteka, kilnia laikysena ir nesugebėjimu valdyti turto. Motina, Contessa Adelaide L., pamaldi, ekonomiška, tironiško charakterio moteris, buvo faktiškas šeimos diktatorius. Nuo pat vaikystės L. buvo suvaržytas asketiška disciplina, apkrautas neįprastai ilgomis religinėmis praktikomis, sekamas kiekviename žingsnyje. Nepakeldamas absurdiškos drausmės, anksti užsikasė tėvo bibliotekoje, knygų pagalba stengdamasis ištrūkti iš slėgiančios namų atmosferos. Čia jis parašė ir savo vaikystės kūrinius: tragediją Pompeo in Egitto 1811, Storia dell' Astronomia 1813 ir Saggio sopra gli errori popolari degli antichi 1815. Biblioteka praplėtė akiratį ir paaštrino vaizduotę, bet taip pat pakenkė fiziškai: silpnas iš prigimties, L. susirgo cerebrospinaline neurastenija, kuri jį suluošino visam gyvenimui. 1818 susipažino su Pietro Giordani, kuris, pastebėjęs jo poetinį talentą, ragino pasirodyti viešumoje. Tėvų neišleidžiamas, bandė pabėgti, bet buvo sugautas, ir disciplina dar labiau sugriežtinta, įvedant korespondencijos kontrolę. Šiame laikotarpyje L. susitiko su pirmuoju savo ‚meilės iš tolo' objektu Contessa Lazzarini, jo poezijos ‚la donna che non si trova', taip pat su ‚Silvia' (Maria Belardinelli) ir ‚Nerina' (vežiko dukterimi Terese Fattorini), kurias jis matė daugiausia tik pro tėvų namo langus ir kurios abi jaunos mirė. 1818 L. parašė pirmas savo patriotines canti ‚All' Italia' ir ‚Sopra il monumento di Dante', 1819 — pirmąsias idiles, kuriose žymu Teokrito ir Moscho reminiscencijų; 1822 aplankė Romą, iš kur grįžo stipriai nusivylęs ne tik miestu, bet ir žmonėmis. 1819–24 parašė ‚Ad Angelo Mai', ‚Nelle nozze della sorella Paolina', ‚A un vincitore nel pallone', ‚Bruto minore', ‚Ultimo canto di Saffo', ‚Alla donna sua'. 1825–28 L. dirbo vienoje Milano leidykloje prie Cicerono raštų leidimo, pakaitomis gyvendamas Milane, Bolonijoje, Florencijoje ir Pizoje. Šiame periode poezijos beveik nerašė, tik paskelbė moralinių apybraižų knygą ‚Operette morali', sukėlusią daug triukšmo ir vėliau užtraukusią Bažnyčios pasmerkimą. Gyvendamas Florencijoje susipažino su Manzoni, Colletta, Capponi etc. ir aktyviai dalyvavo šio miesto literatūrinio elito sambūriuose. 1828 dėl nuolat pasikartojančių ligos atakų buvo priverstas atsisakyti darbo leidykloje, taip pat viliojančio pasiūlymo profesoriauti Bonnos universitete ir grįžti į Recanati. Kiek anksčiau atsisakęs savo jaunesniojo brolio naudai paveldimos beneficijos ir kanauninko titulo, niekur nedirbdamas, L. turėjo gyventi iš tėvų malonės. 1830, gavęs piniginę paramą iš draugų, vėl išvyko į Florenciją, o iš ten (1833) į Neapolį. Čia susipažino su Ranieri, išgyveno savo paskutinę nerealizuotą aistrą Aspasijai (Fanny Torgioni) ir neilgai trukus po to mirė. 1828–36 periodui priklauso geriausi L. kūriniai: ‚A Silvia', ‚Il passero solitario', ‚Le ricordanze', ‚La quiete dopo la tempesta', ‚Il sabato del villaggio', ‚A se stesso', ‚Canto notturno di un pastore errante dell' Asia', ‚Il tramonto della luna' ir ‚La ginestra'. L. yra vienas tipingiausių ankstyvojo romantizmo ir veltžmerco poetų. Nepaprastai gyvas ir veržlus intelektuališkai, nuo pat pirmųjų bandymų visų pripažintas poetas (šia prasme juo abejojo tik tėvai), bet taip pat išdidus, rezervuotas, nuolatos išgyvenęs savo luošumą, L. niekur nerado vietos: nei namuos, kurių jis nekentė, nei žmonėse, kurių jis ilgėjosi. Siekė moterų draugystės ir meilės, bet jos jam tereiškė užuojautą, vadindamos ‚il mio gobetto' (mano kuprelis). Totaliai pesimistinė L. poezija yra likiminių kontradikcijų ir kraštutinai emocionalinės prigimties produktas. Pirmojo periodo poezijoje tebėra kai kurių vilties ir vaikiško džiaugsmo atošvaistų, o vėlesniuose eilėraščiuose viešpatauja absoliuti neviltis: jis save lygina su klaidžiojančiu Azijos piemeniu, kažkur nuolatos bėgančiu ir skubančiu, bet jo kelionės galas — šiurpi beprasmybės dedugnė. Žmogui duota tik mirtis, vienintelis realus da-

G. Leopardi

lykas žemėje; viskas, išskyrus skausmą, yra paslaptis. L. veltšmercas nėra vien romantinė poza, bet turi realų pagrindą tikrovėje. Jo poezija pasižymi jausmo natūralumu, ramiu pasakojimu, tyrumu ir personaline dikcija. Jį būtų galima palyginti su Lamartine'u, ypač romantinio gamtovaizdžio eilėraščiuose, tik Leopardi yra daug kontūringesnis, realesnis, vaizdai stipriau apibrėžti ir kondensuoti (pvz. La ginestra). L. forma ne visuomet telpa tradicinės italų prozodijos rėmuose: ji yra laisva, bet kartu ir klasiška. Ypač puiki kalba, kurios jis mokėsi iš Trecento rašytojų. Iš kitų L. raštų minėtinos satyros (Palinodia al marchese Gino Capponi ir I Paralipomeni della Batracomiomachia), Lo Zibaldone (dienoraščiai ir pastabos iš 1817–1832), taip pat Eneidos (II knygos) ir Odisėjos vertimai.

F. de Sanctis, Studi critici su G. L. ²1920; *K. Vossler,* L. 1923; *B. Croce,* Poesia e Non-Poesia 1923; *R. Bezzola,* Spirito e forma nei canti di G. L. 1930; *G. A. Levi,* G. L. 1931; *G. Gentile,* Poesia e filosofia di G. L. 1939; *G. Feretti,* L. 1945; *M. Saponaro,* L. 1952; *I. Origo,* L. 1953.

A.Č.

Leopold Carl Gustaf af (1756–1829) švedų rašytojas. Studijavęs Upsaloj ir Greifswaldo univ. įsigijęs filosofijos dr. laipsnį, nuo 1786 tarnavo karaliaus Gustavo III rūmuose bibliotekininku, karaliaus privatiniu sekretorium, kanceliarijos tarėju, 1809 pakeltu į didikus. Po poeto Kellgreno mirties buvo pasidaręs akademinio skonio literatūroje diktatoriumi, prieš kurį kovojo naujoji romantikų karta. Būdingas pseudoklasikas ir racionalizmo atstovas.

Leopoldas (lot. Leopoldus, sulotyninta vok. Luitpold forma) vyrų vardas.

Austrijos markgrafai, kunigaikščiai ir (Šventosios Romos imperijos-Vokietijos) imperatoriai:

1. L. III Šventasis (šventė XI 15), Austrijos markgrafas 1095–1136, iš Babenbergų giminės. Valdė didžių sąjūdžių, besibaigančios kovos dėl investitūros ir prasidedančių Kryžiaus karų, metu. Jis mokėjo laikytis bešališkai popiežiaus ir imperatoriaus atžvilgiu ir sugebėjo išlaikyti ramybę Austrijos markoj. Reformos dvasios poveikyje jis rūpinosi švietimu ir savo sostinės vienuolyną Melką, gausiai apdovanojęs ir išpuošęs, pavertė žymiu kultūriniu centru. Jis draugiškai priėmė ir rėmė per jo marką traukiančius kryžininkus ir, šiems paėmus Jeruzalę 1099, leido valdiniams vykti į rytus. Kryžiaus karų pažadinto traukimo į rytus paveiktas, L. perkėlė markos centrą iš Melko (ar Tulno) į Vienos apylinkes ir ant jo vardu vėliau pavadinto kalno (Leopoldsberg) pasistatydino pilį su bažnyčia. Tuo būdu jis pirmas davė progos tapti Vienai markos sostine ir, svarbiausia, vakarietiškos kultūros centru slaviškuose Europos pietryčiuose. Šalia plačios politinės veiklos, dalyvaudamas imperijos reikaluose ar sąjungininkaudamas bei kariaudamas su kaimynais (vengrais, čekais, lenkais ar net rusais), L. neapleido dvasinių bei kultūrinių reikalų. Tai liudija jo trijų vienuolynų (Klosterneuburgo, Heiligenkreuzo ir Klein-Marienzello) įsteigimas ir kelių esamų gausūs apdovanojimai. Labiausiai jis globojo Klosterneuburgo vienuolyną, savo giminės nuosavybę ir laidotuvių vietą. Pažymėtina, kad Heiligenkreuzą įsteigė iš Prancūzijos pakviestiems naujo cistersų ordino vienuoliams, kurių tarpe buvo ir jo paties sūnus Otonas, būsimas Freisingo vyskupas ir didžiausias viduramžių istorikas. Nuo 1663 L. yra Austrijos patronas.

A. W. A. Leeper, A History of Medieval Austria 1941; *V. O. Ludwig,* Der hl. L. 1936.

2. L. V, Austrijos kunigaikštis 1177–94, gavęs po paskutinio valdovo mirties buvusią savaimingą marką Štiriją (1192). Du kartus dalyvavo Kryžiaus žygy, kurių paskutiniame vedė vokiečių kryžininkus po imp. Barbarosos žuvimo. Įžeistas anglų karaliaus Ričardo Liūtaširdžio po Ankonos paėmimo, sulaikė šį grįžtantį namo ir išleido tik gavęs didelį išpirkimo mokestį. Gautą mokestį sunaudojo pirmoj eilėj naujai statomam miestui Wiener - Neustadt kurti ir stiprioms Vienos miesto apsaugos sienoms išmūryti. L. itin rūpinosi miestų stiprinimu ir miestiečių luomo ugdymu, dalydamas jiems privilegijas. Globojo poetus, tarpe kurių minėtinas Kiurenbergas, baigęs Nibelungų (žr.) epą.

3. L. VI Garbingasis, Austrijos kunigaikštis 1198–1230, valdęs didelių imperijos ir bažnyčios kovų metu. Jis mokėjo atsargiai palaikyti imperatorių, nors su popiežiais nesikivirčijo, ir pagaliau gyvenimo gale atstatė taiką tarp jų. Dalyvavo kryžiaus karuose prieš albigiečius, Ispanijos maurus ir prieš saracėnus Palestinoje ir Egipte. Vidaus politikoj stengėsi prisijungti, daugiausia pirkimu, kiek galima daugiau sričių ir įsigijo tarp kitų Lincą, Velsą ir Lambachą. Smarkiai persekiojo ere-

tikus (katarus) ir leido kurtis naujiems pranciškonų ir domininkonų vienuolynams. Net ir Vokiečių ordinas įsisteigė savo buveinę Vienoj, kur išsilaikė iki šių laikų. Sostinėj Vienoj jis pasistatydino naują pilį ir sustiprino miestą. Rėmė miestus, duodamas jiems privilegijų ir taip keldamas krašto ūkį. Mėgo prabangą, turnyrus ir globojo daugiau lengvo pobūdžio poetus, tarpe kurių žinomesnis tėra Ulrichas Lichtenšteinietis, autorius pirmos poetiškos vokiškos autobiografijos (vad. Frauendienst).

J.J.

4. L. I (1640–1705) antrasis imperatoriaus Ferdinando sūnus, 1658–1705 Vokietijos imperatorius. 1654 po vyresniojo brolio mirties paliko Habsburgų valdų paveldėtoju. 1655 išrinktas Vengrijos karalium, 1656 Čekijos karalium, o 1658 Vokietijos imperatoriumi. L. buvo auklėjamas dvasininko pareigoms, o ne karo amatui, todėl jis buvo nuoširdus taikos šalininkas, nors aplinkybių verčiamas turėjo daug kariauti. Jis buvo daugiau mokslininko tipas — mėgo istoriją ir muziką. Ligi Olivos taikos (1660) buvo Lenkijos-Lietuvos sąjungininkas prieš švedų karalių Karolį. 1661 jau teko jam kariauti prieš turkus, ir tik po laimingų imperijos gen. Montecucculi laimėjimų 1664 buvo sudaryta Vasvare (Eisenburge) su Turkija 20 m. taika. 1672 L. I kariavo su Prancūzijos karalium Liudviku XIV ir turėjo atsisakyti Freiburgo Prancūzijos naudai. 1682 ir 1689 dalyvavo didžiojoje koalicijoje prieš Liudviką XIV. Buvo didelis pavojus imperijai iš Turkijos. 1683 L. I sudarė su Lietuvos-Lenkijos valstybe gynimosi ir puolimo sąjungą (iš Lietuvos pusės pasirašė Kazimieras Sapiega). 1683 IX turkų didysis viziris Kara Mustafa atžygiavo su savo milžiniška kariuomene prie Vienos miesto sienų. L. I pabėgo iš miesto. Betgi Jono Sobieskio, imperatoriaus bei imperijos kunigaikščių kariuomenė sumušė turkus ir išgelbėjo Europą nuo grėsmės. Ir jau po šių laimėjimų buvo atkariauta dalis Vengrijos. L. panoro savo valdose įvesti centralizuotą valdymą, todėl imperijoje kilo nepasitenkinimų ir net sukilimų. 1700 Brandenburgo kunigaikščiui L. suteikė Prūsijos karaliaus titulą. 1701 vėl jis įsivėlė į karą dėl Ispanijos sosto.

Imp. Leopoldas I

A. Huber, Geschichte Österreichs VI 1921, VII ²1942.

5. L. II (1747–1792) tretysis Marijos Terezijos ir Pranciškaus sūnus, 1790-92 Vengrijos ir Čekijos karalius ir Vokietijos imperatorius. Po brolio Juozapo II mirties apėmė Habsburgų valdas ir imperiją. Panaikino daug Juozapo II reformų, pradėjo kovas su tautiniais sąjūdžiais, numalšino sukilėlius Vengrijoje ir Niderlanduose. Betgi padarė ir nuolaidų privilegijuotiems luomams. 1790 sulaikė Prūsiją nuo grobimų Lenkijoje. 1791 sudarė taiką su Turkija. L. II iniciatyva 1791 Pillnitze buvo pasirašyta su Prūsijos karaliumi deklaracija, kviečiant ir kitas valstybes jungtis kovai su revoliucine Prancūzija. *P.Č.*

Belgijos karaliai:

6. L. I (1790–1865) (tikrasis vardas Jurgis Kristijonas Fridrichas), Saksų Coburgo kunigaikščio Pranciškaus sūnus, 1831–65 Belgijos karalius. L. buvo išsimokslinęs ir įgijęs didelę patirtį karo dalykuose. Ilgą laiką tarnavo rusų kariuomenėje, dalyvavo karuose prieš Napoleoną (Lützeno, Bautzeno bei Leipcigo kautynėse) ir pasiekė generolo laipsnį. 1815 įsikūrė Anglijoje, vedė sosto įpėdinę kunigaikštytę Šarlotę Augustę, kuri 1817 mirė. Parlamento buvo natūralizuotas ir suteiktas kunigaikščio titulas. 1830 išrinktas Graikijos karalium, atsisakė siūlomojo sosto. Betgi kai 1831 Belgijos parlamentas jį išrinko naujai sudarytosios valstybės konstituciniu monarchu, tai siūlymą priėmė ir 1831 pradėjo karaliauti. Vedė Prancūzijos karaliaus Liudviko Pilypo dukterį Luizę. L. I laikėsi konstitucijos. Jo valdymo metu Belgijoje suklestėjo pramonė, išsiplėtė prekyba, buvo pastatyta daug geležinkelių, įsteigta mokyklų. Dėl turėtų pažinčių ir autoriteto L. I Europos politikoje vaidino svarbesnį vaidmenį negu jo valdomos valstybės svoriui priderėjo. Buvo jis išpopuliarėjęs dėdės L. vardu.

Belgijos karalius Leopoldas I

E. Corti et C. Buffin, L. I-er, oracle politique de l'Europe 1927; *Holden,* Uncle L. 1936; *L. de Lichtervelde,* L. I-er et la formation de la Belgique contemporaine 1929.

7. L. II (1835–1909) Belgijos karalius 1865–1909, įsikaraliavęs po tėvo L. I mirties. L. II buvo geras diplomatas, bet dar geresnis finansininkas. Jo valdymo metu kraštas dar daugiau pramonėjo. Ypač jis pasižymėjo kolonijų politika: 1876 drauge su Afrikos tyrinėtoju H. M. Stanley įsteigė Tarptautinę d-ją Kongui civilizuoti ir eksploatuoti. 1884–85 Europos didžiųjų valstybių konferencija Berlyne pripažino Kongo valstybę L. II asmenine valda. L. II Kongui eksploatuoti investavo didelę pinigų sumą ir nepaprastai išnaudojo čiabuvių darbo jėgą, panaudodamas priverstinius darbus. Europos viešosios opinijos įtakoje 1908 L. II savo teises į Kongą perleido Belgijos valstybei. Jo valdymo metu sustiprėjo liberalų partija ir 1880 pakeitė katalikų partijos valdžią. 1893 visuotinio balsavimo teisę išsikovojo vyrai. L. II privatus gyvenimas buvo skandalingas.

L. Bauer, L. the Unloved, King of the Belgians and of Money 1934; *Aug. Roekens,* La période initiale de l'oeuvre africaine L. II 1957.

8. L. III (g. 1901) vyriausias karaliaus Alberto sūnus, 1934–51 Belgijos karalius. 1926 vedė Švedijos kunigaikštytę Astridą, kuri 1935 automobilio katastrofoje žuvo. II pas. karo metu Belgija manė išlikti neutrali, kadangi 1937 Vokietija buvo garantavusi jos neutralumą. Kai 1940 V vokiečių kariuomenė įsiveržė į Belgiją, L. III vadovaujama Belgijos kariuomenė priešinosi įsibrovėliams, tačiau nepajėgiant atsispirti, nepaisant ministrų kabineto priešiško nusistatymo, L. III nutarė padaryti separatines karo paliaubas su Vokietija ir 1940 V 28 be sąlygų kapituliavo. L. III ligi 1945 buvo laikomas karo belaisviu, kadangi nesutiko vokiečių globojamas eiti valdovo pareigų. Po II pas. karo L. III buvo kaltinamas koloboravęs su nacine Vokietija ir be parlamento sutikimo jam buvo uždrausta grįžti į Belgiją. 1950 įvyko referendumas dėl L. III grąžinimo valdžion. Kadangi už grąžinimą valdžion pasisakė nedidelė dauguma, tai L. III atsisakė Belgijos sosto savo sūnaus Balduino naudai. 1941 L. III vedė antrą žmoną Mariją Lilianą Baels, kuriai buvo suteiktas kunigaikštytės Rehty titulas.

J. P. Kennedy, The Surrender of King L. 1950.

P.Č.

Vokietijos kunigaikščiai:

9. L. I, pramintas Senuoju Desaviečiu (Alte Dessauer), Anhalto-Dessau kng. 1693–1747. Jono Jurgio II sūnus, gimęs 1676, kaip Prūsijos dalinių vadovas pasižymėjo vad. Ispanijos paveldėjimo kare. 1712 pakeltas Prūsijos feldmaršalu, nuo 1715 vadovavo Prūsijos ir Saksonijos karinėms pajėgoms prieš Švedijos Karolį XII. Turėjo įtakos savo draugui Prūsijos karaliui Fridrichui Vilhelmui I. Fridricho II Silezijos kare 1745 sumušė austrus prie Kesselsdorfo.

10. L. (1835–1905) Hohenzollern-Sigmaringen kunigaikštis, Karolio Antano sūnus. Jo 1870 kandidatūra į Ispanijos sostą sudarė progą įsižiebti Prancūzijos-Vokietijos karui 1870–71.

Leopoldo ež. Belgų Kongo vakarinėje dalyje, 2325 km² ploto; paviršius 340 m nuo j.l.; iš ež. teka Kufu (Fimi, Kasai, Kwa baseino). Liūčių metu ež. plačiai išsilieja, net ligi 8200 km².

Leopoldi Johannes Heinrich (m. 1662) erfurtietis. Stalupėnų protestantų kunigas, kurio viena giesmė yra patekusi į D. Kleino giesmyną 1666.

Léopoldville, kitaip L.-Kinšasa, sutrumpintai Léo, arba Léokin, Belgijos Kongo sostinė, Kongo upės kair. krante, žemiau Stanley Pool praplatėjimo; 325.000 gyv. (1955), iš kurių tik 20.000 baltųjų. L. yra nepaprastai sparčiai augąs mst., jo gyv. skaičius per 15 metų padidėjo 6 kartus. Mieste 1954 įkurtas čiabuvių univ. (Liuveno univ. dalis), pastatyti dideli modernūs džiutos, medvilnės, chemikalų, metalų ir maisto produktų fabrikai, ligoninė, įvairios mokyklos. Šalia miesto didelis tarptautinio susisiekimo linijų aerodromas. L. stiprus radijo siųstuvas, apaštališkojo vikaro būstinė. L. yra svarbus Kongo upyno vidaus vandens kelių uostas. Iš jo laivai plaukioja aukštyn upe (apie 1600 km ligi Stanley Falls krioklių); žemiau jo yra smarkėtakų ir krioklių, kurie aplenkiami geležinkeliu ligi Matadi, o nuo ten ligi žiočių plaukioja okeaniniai laivai.

Lepanto mūšis 1571 X 7 didžiausios jūros kautynės XVI a. tarp turkų ir Vakarų krikščionių, įvykusios to vardo sąsiauryje (dabar Korinto) ir prie to vardo miestelio (dabar Naupaktos). Jis buvo vienas žymiausių įvykių amžius trukusioj grandinėj kovų tarp mahometoniškojo ir krikščioniškojo pasaulio. Turkai, sugriovę Bizantijos imperiją, įsitvirtinę Europos pietryčiuose, ėmė stumti Italijos miestus-respublikas iš jų valdomų salų Vidužemio bei Egėjo jūrose. Be to, krikščionims baisiai kenkė nesiliaują šiaurės Afrikos mahometonų puolimai, daugiausia Vidužemio jūra plauku-

sių laivų. Tai matydamas pop. Pijus V pasitelkė Ispaniją ir Veneciją, ir visi trys sutarė koaliciją (feodus perpetuum) kovoti su turkais (1571 V 25). Koalicijos pajėgoms vadovauti išrinktas Jonas iš Austrijos (Don Juan de Austria), Ispanijos karaliaus Pilypo II brolis. Trijų santarvininkų, prie kurių prisidėjo dar Genuja, laivai-galeros (jų skaičius siekė 271) susibūrė Mesinos uoste ir išplaukė į L., kur jau buvo atvykęs turkų laivynas. Atvykę iš vakarų, krikščionys užblokavo turkus sąsiaury ir juos vienu smūgiu per 4 valandas sugurino (1571 X 7). Turkus greitai pakrikdė ir vyriausio vado žuvimas. Krikščionių laimėjimas buvo labai didelis. Iš 230 turkų laivų vos 30 tegalėjo paspukti. Kelios dešimtys tūkstančių priešų užmušta ar paimta į nelaisvę. Tarp belaisvių buvo apie 15.000 vergų krikščionių, atgavusių tuojau laisvę. Tačiau krikščionių laimėjimas liko neišnaudotas: laimėtojai pasitraukė su grobiu, ir koalicija pasibaigė. Kautynės reikšmingos vien tuo, kad jos, pirmas krikščionių laimėjimas po didelės pralaimėjimų virtinės, parodė, jog priešai nėra nenugalimi. L.m. buvo paskutinės jūros kautynės, kur dar naudoti irkliniai laivai, galeros, pakeisti vėliau dideliais buriniais laivais, apginkluotais artilerijos pabūklais.

E. K. Chatterton, Battles by Sea 1925; *F. Braudel*, La Mediterranée et le monde mediterranée à l'époque de Philippe II 1949. *J.J.*

L'Epée Charles Michel de žr. Epée.

Lepelis (Lepel) Gudų mst. Vitebsko srity, vandens susisiekimo mazgas prie Berezos–Dauguvos vandens kelio; 6300 gyv. Senovėj L. priklausė Lietuvos kunigaikščiams, 1439 Žygimanto Kęstutaičio sūnus Mykolas dovanojo L. Vitebsko bažnyčiai. Žygimantas Senasis L. perleido Vilniaus katedrai. Kai rusai užėmė Polocką ir pradėjo puldinėti L., Vilniaus kapitula negalėdama pati jo ginti, 1563 jį pavedė Žygimantui Augustui su sąlyga, kad, jei D. L. Kunigaikštis norėtų pasilaikyti L. visiems laikams, Vilniaus kapitulai paskirtų kitą lygios vertės vietovę. Žygimantas Augustas sutvirtinęs L. 1568 atidavė Smolensko pilininkui Jurgiui Zenovičiui. Steponas Batoras, apgynęs nuo rusų užpuolimų, L. grąžino vėl Vilniaus kapitulai, kuri 1586 jį pardavė L. Sapiegai. Pastarasis atidavė L. 1609 Vilniaus Šv. Mykolo bernardinėms. Rusijai okupavus Lietuvą, 1805 L. buvo paskirtas Vitebsko gubernijos apskrities miestu. Strateginiu požiūriu L. yra prie Vilniaus–Vitebsko kelio. Juo 1812 judėjo Napoleono kariuomenė; ties vad. Smolensko vartais, tarp L. ir Dauguvos, 1920 ėjo lenkų kariuomenės puolimai. L. pirmoji kat. bžn., statyta 1604 L. Sapiegos, buvo gaisrų sunaikinta 1770 ir 1833; naują mūrinę pašventinta 1876. L. buvo Berezinos perkaso inžinerijos valdyba. Nuo 1833 ketverius metus buvęs tos valdybos sekretorius Jonas Čečeta L. apylinkėse surinko daug vietinės tautosakos. L. mirė 1846 L. A. Jucevičius. *V.Klb.*

Lépicié Nicolas-Bernard (1735–84) prancūzų tapytojas ir grafikas. Mokėsi iš pradžių pas savo tėvą François-Bernard L., žymų to laiko raižytoją, ir debiutavo raižiniais. Susilpnėjus akims, perėjo į tapybą ir mokslą tęsė Carle Van Loo studijoje. Pirmieji tapybos darbai buvo istorinės kompozicijos, neturėjusios pasisekimo. Nepavykus istorinėje, L. ėmėsi žanrinės tapybos. 1769 L. tapo karališkuoju tapytoju ir buvo priimtas į akademiją. Susirgęs džiova, L. puolė į religinį ekstremizmą ir mirdamas paliko testamentą, reikalaujantį sunaikinti visus moraliai ‚įtartinus' jo darbus. Šiandien istorinės L. kompozicijos nebeturi žymesnės vertės, o žanrinė tapyba, nežiūrint sentimentalaus moralizavimo ir gana žymios Terborcho bei Chardino įtakos, tebeimponuoja savo intymiu realizmu (L'enfant Puni) ir tonaliniu subtilumu (Le Petit dessinateur), garantuodama jam vieno iš mažesniųjų XVIII a. prancūzų meistrų vardą.

L. Réau, Histoire de la peinture française XVIII siècle 1925–26. *A.Lc.*

Lépicier Alexis-Henri-Marie (1863–1936) kardinolas, Marijos tarnų (servitų) ordino narys. Gimęs Lotaringijoje, baigęs studijas Romoje, nuo 1892 prof. De Propaganda Fide Ateneume, Romoje. 1927 kardinolas ir Vienuolių kongregacijos prefektas. 1930 popiežiaus legatas tarptautiniame eucharistiniame Kartaginos kongrese. Iš jo veikalų ypač žinomi: Institutiones Theologiae dogmaticae ad textum S. Thomae, 25 tt., nuo 1901; De B. Virgine Maria Matre Dei (6 leidimai).

A. Lépicier (kard. brolis), Le cardinal L., 2 tt., 1946; *G. Roschini*, Il card. L. 1937. *P.Rbk.*

Lepidas, Marcus Aemilius Lepidus (apie 87–13 pr. Kr.), būdamas Cezario šalininkas, 46 pr. Kr. tapo konsulu. 43 XI 27 su M. Antonijum ir Oktavianu sudarė antrąjį triumviratą, 42 tapo konsulu ir gavo Afrikos provinciją, tačiau nustojo triumviro galios. 36 Oktavianas jį visai išmetė

iš triumvirų, internavo Circejuose, kur jis 13 pr. Kr. mirė.

R. Syme, The Roman Revolution 1939.

Lepidium žr. Pipirnė.

Lepidodendronas (gr.) pataisinių klasės Lepidodendraceae šeimos karbono floros medinis pataisas, siekęs apie 30 m aukščio. Jo fosilinių liekanų randama Š. ir P. Amerikoj, Europoj, Azijoje, Afrikoj. Kai kurios L. skirtys yra akmens klodų dalyvės.

Lepidofitai (gr.) išmirę pataisiniai (Lycopodiaceae), ypatingai paplitę viršutiniame karbone.

Lepidoptera žr. Drugiai.

Lepiota žr. Žvynabudė.

Lepkyj Bohdan Nestor (1878–1941) ukrainiečių poetas ir literatūros istorikas, Krokuvos univ. prof., daug vertęs lenkų literatūros ukrainietiškai. Išsp. Kidaju slova 1911; Dolja (poemos) 1917; Struni (antologija), 2 tt., 1922 (²1932); Načerk istorij ukrainskoj literaturi, 2 tt.; Mazepa 1955.

Łepkowski Józef (1826–94) vienas iš pirmųjų Lenkijos mokslinės proistorės pradininkų. Nuo 1850 dirbo Krokuvos mokslo d-joje, 1862 habilitavosi Krokuvos univ. ir čia dėstė archeologiją ir meno istoriją, nuo 1874 katedros vedėjas. Vėlyvesniuose savo darbuose jis laikėsi trijų periodų sistemos. Bendradarbiavo to meto mokslo žurnaluose. Išsp. Starożytności i pomniki Krakowa 1847, Sztuka 1872 ir kt.

Le Play Frédéric (1806–82) prancūzų inžinierius, ekonomistas, sociologinės krypties pradininkas. Keliavo po Vokietiją, Ispaniją, Angliją, Rusiją bei Aziją ir susipažino su tų kraštų darbininkų padėtimi. Grįžęs atsidėjo ekonominėms ir socialinėms studijoms. Siekė visuomeninės reformos, laikydamas šeimą visuomenės ląstele. Le P. davė pradžią katalikų socialiniam sąjūdžiui Prancūzijoje. Jo iniciatyva buvo įsteigta Société internationale des études pratiques d'économie sociale. Le P. mėgino pagrįsti sociologiją objektyviomis ir tiksliomis anketomis ir įvedė vadinamą monografijų metodą, t.y. pritaikė induktyvaus tyrinėjimo būdą visuomenės reiškiniams. Tuo jis padėjo pagrindus mokslinei sociografijai. Jo įtakoje susidarė E. Demolins vadovautoji Science sociale kryptis, o mūsų dienomis Le P. metodu vadovaujasi sambūris Économie et Humanisme. Toje pačioje įtakoje V. Branford Anglijoje sukūrė vad. Edinburgo sociologinę kryptį. Veikalai: Les ouvriers européens, 2 tt., 1855 (6 tt., ²1877–79), La réforme sociale en France 1864 (⁸1901), La méthode sociale ²1901, L'Organisation du travail 1870 (⁷1906), La constitution de l'Angleterre 1875, Constitution essentielle de l'humanité 1881.

F. Auburtin, F. Le P. d'après lui-même 1906; *J. B. M. Vignes,* La science sociale d'après les principes de Le P. 1897. *K.J.Čg.*

Lepner Theodor (1633–1691 XI 7 Būdviečiuose) prot. kunigas. Gimęs Miulhauzene, jaunystę praleido Ragainėje, kur jo tėvas buvo kunigas. Studijavo Karaliaučiaus (nuo 1650) ir kt. universitetuose. 1665 paskirtas lietuvių ir vokiečių kunigu į naujai įsteigtą Būdviečių parapiją, kur pasiliko ligi mirties. 1690 parašė Der Preusche Littauer oder Vorstellung, Kind-Taufen, Hochzeit, Leibes u. Gemüths-Beschaffenheit, Kleidung, Wohnung, Nahrung u. Acker-Bau, Speise u. Tranck, Sprachen, Gottes-Dienst, Begräbnisse..., kuris tebuvo išsp. Dancige 1744, ²1848. Šis jo aprašas gana vertingas M. Lietuvos gyvenai pažinti šaltinis, tačiau nėra laisvas nuo pašalinio vokiečių protestantų kunigo žvilgio. Šiame leidinėlyje pridėta ir lietuvininkų drabužių piešinių.

Vc. Biržiška, Lietuvių Bibliografija IV, DXI, 1935; *J. Lebedys,* Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a. 1956. *A.Mž.*

Lepontinų Alpės (nuo keltų genties lepontų) v. Alpių dalis tarp Ronos upės ir Po upės žemumos ir tarp Simplono ir St. Gottardo. Aukščiausia viršūnė Monte Leone yra 3555 m nuo j.l.

Leppik Johan (g. 1894) estų diplomatas. Baigęs Tartu univ., nuo 1919 pradėjo diplomatinę karjerą. 1923–27 pasiuntinys Čekoslovakijoj, 1927–31 centre politinio skyriaus dir., 1931–36 pasiuntinys Lietuvoj, vėliau Italijoj ir Austrijoj bei Vengrijoj. Reiškiasi estų egzilinėj veikloj.

Lepra (gr., iš lepis ‚žvynas') žr. Raupsai.

Le Prince Jean-Baptiste (1734–81) prancūzų tapytojas, François Boucher mokinys. Avantiūristas ir nenuorama, po nepavykusių vedybų 1752 Le P. išvyko studijų kelionėn į Italiją, kur su Abbé de Saint-Non tapė krašto griuvėsius. 1758 per Olandiją pasiekė Rusiją, kur Petrapilyje atliko keletą imp. Elzbietos užsakymų žiemos rūmuose. 1763 grįžo į Prancūziją. Prancūzų meno raidoje Le P. reikšmė nedidelė: jo atvežtasis rusiškas egzotizmas (russerie), kurio geriausias pavyzdys yra Le Baptême russe, neprigijo. Daug reikšmingesnis jis yra rusams, kurie jį laiko savo žanrinės

tapybos pradininku. Grafikos meno istorijoje Le P. yra žymus aquatinta technikos išradimu.

L. Réau, Histoire de l'expansion de l'art français 1924–33. *A.Lc.*

Leprozoriumas (lot. leprosērium) speciali ligoninė sergantiems raupsais. Lietuvoje l. buvo Klaipėdoje (25–30 lovų). Įsteigtas 1899, jis buvo vienintelis visoje Vokietijoje. Veikė ir vėliau, kai Klaipėda buvo atgauta Lietuvai. Ligi 1931 Klaipėdos l. buvo perėję 73 asmens, kurių 7 buvo tik įtariami. Iš 66 ligonių 43 buvo iš Klaipėdos krašto, 8 iš D. Lietuvos (po vieną iš Palangos, Kretingos, Skuodo ir Mažeikių ir du iš Biržų), likusieji iš įvairių kitų kraštų. 1939 bebuvo likę 7 ligonys.

Lepsius Karl Richard (1810–84) vokiečių egiptologas, vienas iš mokslinės egiptologijos grindėjų, Berlyno univ. prof. 1842–46 vadovavo ekspedicijai Nilu į Sudaną. Šios ekspedicijos gausūs radiniai buvo sudėti į jo planais įkurtą Egipto muziejų Berlyne (jo direktorius 1855–73). Svarbiausias jo veikalas Denkmäler aus Ägypten u. Äthiopien, 5 tt., 1897–1913.

Lepszy 1. Kazimierz lenkų istorikas, kurio darbai iš dalies liečia ir Lietuvą. Išsp. Walka stronnictw w pierwszych latach panowania Zygmunta III 1929, Rzeczpospolita Polska w dobie Sejmu inkwizycyjnego 1589–1592 1939, Dzieje floty polskiej 1947, Andrzej Fr. Modrzewski ²1954, Polska w okresie drugiej wojny północnej 1655–1660, 3 tt., 1957 ir kt.

2. Leonard (1856–?) lenkų istorikas, daug rašęs apie cechus. Išsp. Kultura epoki jagiellońskiej 1903, Studjum obyczajowe 1899, Historja malarstwa krakowskiego 1904 ir kt.

Lepšiai 1. k., 4 km nuo Panevėžio; 1923 buvo 11 ūkių ir 85 gyv. Prie plento kasinėti senojo ir vidurinio geležies amžiaus pilkapiai. Čia surasta grynai lietuviško tipo šaukštinių antkaklių ir kitokių įkapių. Pilkapius kasinėjęs mkt. P. Bliumas visą surastą medžiagą 1928 perdavė besikuriančiam Panevėžio muziejui; dalis įkapių yra ir Vytauto D. kultūros muziejuje.

2. K., 2,5 km nuo Šiaulių; 1923 buvo 13 ūkių ir 115 gyv. Čia 1938 B. Tarvydas kasinėjo didžiulį naujojo geležies amžiaus ir istorinių laikų pradžios kapinyną. Iš naujojo geležies amžiaus ištirti 6 degintiniai kapai, kur aptikta kiaurakryžmių smeigtų apvaliomis buoželėmis ir kt. Tame pačiame kapinyne ištirta apie 200 istorinių laikų pradžios pagoniškų kapų. Mirusieji laidota nedeginti.

B. Tarvydas, Lepšių senkapis (Gimtasai Kraštas 1–2, 1938). *J.P.*

Lepšis žr. Baravykas (baravykas lepšis).

Leptazolis kardiazolis, $C_6IO_{10}N_4$, 1,5-pentametileno tetrazolis, gaunamas veikiant hidrazoinę rūgštį cicloheksanonu benzole. Bespalviai, be kvapo kristalai ar kristaliniai milteliai. Lydosi 57–60°C. Tirpsta vandenyje ir organiniuose tirpikliuose. L. stimuliuoja kvėpavimo ir vazomotorinius centrus. Terapijoje naudojamas injekcijų pavidalu po oda, į raumenis ir, svarbiam reikalui esant, į veną. Dozė 50–100 mg. Veikdamas vazomotorinį centrą, l. padidina kraujo tiekimą koronarinėmis arterijoms ir tuo netiesiogiai veikia širdį stimuliuojamai, nors jo tiesioginis veikimas širdžiai yra menkas. Naudojamas sustojus kvėpavimui ir apalpus anestezijos metu, skenduolių gaivinimui bei apsinuodijus barbiturinės rūgšties dariniais. *St.K.*

Leptinotarsa decemlineata žr. Kolorado vabalas.

Leptis Magna (senovės Lepcis) miręs antikės uostamiestis Tripolitanijoje, š. Afrikoje, buv. didelis prekybos centras. Nuo 1920 kasinėjamas italų. L.M. įkūrė fenikiečiai. Nuo 107 pr. Kr. valdė romėnai. Žydėjo Septimo Severo laikais, kuris iš L.M. pats buvo kilęs. IV a. sugriovė libiečiai. Justinijono laikais buvo atgijęs, bet vėliau smuko ir buvo kopų smėlio visiškai užneštas: ištisi kvartalai, šventyklos, stadijonai, bazilika, teatras, pirtys su skulptūromis ir mozaikomis, palaidoti smėlyje, puikiai išsilaikė.

P. Romanelli, L. M. 1925; *R. Bartoccini,* Le Terme di L. M. 1929. *P.Rkl.*

Leptitas (gr.) smulkiai grūduota metamorfinė uoliena. Vyrauja kvarcas ir lauko špatas.

Leptolida dilginančiųjų (Cnidaria) duobagyvių potipio hidroidinių (Hydroidea) poklasio pirmasis būrys — jūriniai hidroidiniai polipai. Žr. Polipai.

Leptonas (gr. lepton, ds. lepta) 1. senovės Graikijoje vario moneta; 2. Graikijos moneta nuo 1828; 100 l. lygu 1 drachmai.

Leptorhaphis žr. Gruodenis.

Leptosominis tipas (iš gr. leptós ‚plonas, lieknas' ir sōma ‚kūnas') liekno kūno sudėjimo. L.t. sąvoka yra tapati asteniko (žr.) sąvokai ir dabar dažniau vartojama dėl to, kad asteniko sąvoka sugestionuoja silpnumą, kuris kūno tipologijoje nėra turimas galvoje. Žr. Konstituciniai tipai.

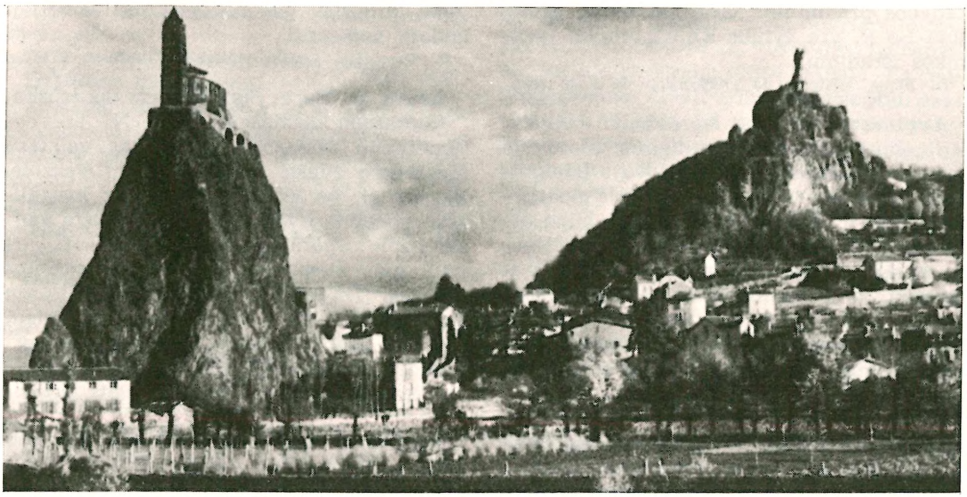

Le Puy (French Government Tourist Office, Naujorke, nuotrauka)

Leptospirozė (gr.) organizmo būsena, kai jame įsiveisia leptospiros, tam tikra spirochetų (žr.) rūšis, ir sukelia ligą. Labiausiai žinoma yra piktybinė geltligė, kurią sukelia leptospira icterohaemorrhagica.

Leptostraca žr. Plonašarviai.

Le Puy, L.' P.-en-Velay, p. Prancūzijos mst., Haute-Loire departamento administracinis centras; apie 23.000 gyv. (1956). L. P. yra Luaros aukštupio klony, iš kurio iškilę 4 uolų masyvai. Vieno masyvo, vad. Mont Anis, p. pakrašty įsikūręs mst. Ant stataus kūgio išvaizdos vulkaninės uolos iškilimo X a. pastatyta Šv. Mykolo koplyčia. L.P. žinomas nuo X a. kaip stebuklavietė su Juodąja Madona, esančia XII a. romaniškoj katedroj Notre-Dame. Ant kito uolos iškilimo yra 16 m aukščio Dievo Motinos statula. Sena vyskupijos sostinė. Mezginiai ir adiniai yra pagrindiniai vietos pramonės gaminiai.

Lepus žr. Kiškis.

Lerchis-Puškaitis Ansis (1859–1903) latvių folkloristas, pasakų rinkėjas ir leidėjas. Išėjęs pradžios mokslus Talsų aps. mokykloje, paskui pasimokęs dar privačiai, 1879 įsigijo Irlavos mokytojų seminarijos diplomą ir visą laiką mokytojavo Kuržemėje, apie 20 metų išbuvęs Laceniekų mokyklos (Dzūkstės vls.) vedėju. Šalia to darbo, susidomėjęs latvių pasakomis bei sakmėmis, jų užrašė arti 6000, iš kurių susidarė 7 tomai Latvju tautas teikas un pasakas. Pirmuosius keturis tomus jis pats ir išleido (1891–93), o kiti trys tomai išleisti nebe jo lėšomis (1893–1903), bet jis rūpinosi spaudos priežiūra iki pat savo mirties. Paskutiniojo tomo išėjo tik pirmoji dalis (1903), antroji dalis, jam mirus, buvo prijungta prie P. Šmito rinkinio. Tarp išleistų pasakų yra taip pat Brīvzemnieko ir Bīlenšteino pasakų rinkiniai. Pasakas užrašinėdamas stenografija nesinaudojo, bet stengėsi laikytis arti pasakojamo teksto. Vis dėlto jo pasakų rinkiniai šiandien jau nebeatitinka folkloro reikalavimų ir tuo atžvilgiu stovi žemiau už Krišjanio Barono latvių dainas. Jo paties kūrybai priklauso pasaka apie senąjį latvių karžygį Kurbadą (1891) ir kelios rytietiškos pasakos.

R. Bērzinš, L. P. dzīvē un darbā 1928. *S.Suž.*

Lérida (kataloniškai Lleyda) Ispanijos provincijos Kastilijoj, esančios tarp Ebro upės ir Pirėnų kalnų, sostinė, prie Segre upės; 52.849 gyv. (1955). Vyskupo rezidencija su XIII a. katedra, stiklo, odų ir tekstilės pramonė.

Lérins, Iles de Lérins, Prancūzijos mažų salelių grupė Vidužemio jūroje priešais Cannes. Didžiausioj (210 ha) Šv. Margaritos saloj (sen. Lerona) yra XVII a. fortas, kuriame buvo kalinami ‚Vyras su geležine kauke' ir maršalas Bazaine. Kitoje (60 ha), Šv. Honorato saloj yra vienuolynas, įkurtas Šv. Honorato apie 410. Šis vienuolynas, vienas iš pačių seniausių v. Europoj, viduramžiais vaidino žymų vaidmenį vienuoliniame gyvenime; iš pradžių jis buvo egiptiškojo tipo, o nuo VII a. benedik-

tinų regulos. Nuo 1867 cistersų, tik su keliais vienuoliais.

L'Ermite Pierre, iš tiesų Edmond Loutil (g. 1863) prancūzų romanistas. Gimęs Elzase, 1888 išv. kat. kunigu, nuo 1913 gyvena Paryžiuje, kur nuo 1919 yra Šv. Pranciškaus Saleziečio par. klebonas. Savo moralizuojančiais, bet patraukliais romanais yra susilaukęs nemažo populiarumo. Lietuviškai išversti šie jo veikalai: Pro katalikiškus akinius 1935 (feljetonai), Kaip aš nužudžiau savo kūdikį 1936 (vertė P. Kupčiūnas), Moteris... atmerktomis akimis 1936 (P. Kupčiūnas), Tarp tavęs ir manęs nėra kunigo 1937 (J. Povilonis), Pilkasis ponas 1939 (J. Povilonis), Moteris užmerktomis akimis 1940 (P. Kupčiūnas).

L. Brou, P. L'E. ²1949.

Lermontov Michail Jurjevič (1814 Maskvoje — 1841 prie Piatigorsko) rusų poetas, beletristas ir dramaturgas, žymiausias ir tipingiausias rusiškojo romantizmo atstovas. L. protėviai buvo kilę iš Skotijos. Vienas jų, George Learmont, XVI–XVII a. sąvartoje gyveno Lenkijoje ir iš ten karo belaisviu pateko į Rusiją. Tėvas buvo nežymus pėstininkų kapitonas ir smulkus Tulos gubernijos dvarininkas. Motina, g. Arsenjeva, kilusi iš turtingos ir kilmingos šeimos, mirė jam trečius metus einant. L. senelė, įtakinga aukštosios Maskvos visuomenės dama, jau ir anksčiau buvusi nepatenkinta žentu, dukteriai mirus, vaiką pasiėmė pas save ir augino savo dvaruose. Dar mažas būdamas L. gerai išmoko prancūzų, vokiečių bei anglų kalbas. Vaikystės periodas turėjo sprendžiamos reikšmės L. charakterio formavimesi. Perdėtas jautrumas (L. augo daugiausia moterų giminaičių tarpe), atskyrimo nuo tėvo tragiškas išgyvenimas, atmiešti audringais genijais ir veltžmerco melancholija, vėliau virto ekscentrizmu ir dvasinės pusiausvyros stoka. 1827 L. atvyko į Maskvą ir čia po kurio laiko įstojo į vietos univ. Studijuodamas daugiausia dėmesio skyrė vokiečių idealistinei filosofijai. 1832 jis išvyko į Petrapilį ir įstojo į husarų gvardijos kadetų mokyklą, kur nutarė užmiršti ‚poezijos nesąmones' ir tapti idealiu gvardijos karininku. Idealo normą L. išpildė su kaupu, savo ciniškomis meilės istorijomis, įžūlumu (pvz. jis viešai asistavo žinomai caro favoritei) ir ekscesais pagarsėdamas visame Petrapily. Baigęs mokyklą (1834), buvo paskirtas husarų gvardijos karininku ir tuo būdu įvestas į aukščiausios sostinės draugijos tarpą. Bet kaip tik tada jis ėmė jausti persisotinimo saloniniu gyvenimu simptomus ir 1835, nepavykusios meilės istorijos poveikyje, vėl grįžo prie poezijos, parašydamas keletą eilėraščių (pvz. Parus), Chadži Abrek poemą, dramą Maskarad ir pradėdamas romaną Kniaginia Ligovskaja 1836. 1837 L. parašė garsųjį Borodino, Pesnia pro Caria Ivana Vasiljeviča, molodogo opričnika i udalogo kupca Kalašnikova, taip pat Na smert Puškina, kuris jam pelnė laisvės kovotojo garsą ir caro nemalonę: L., kaip šio anonimiškai platinamo eilėraščio autorius, Mikalojaus I įsakymu, buvo suimtas, pašalintas iš gvardijos ir paskirtas į pėstininkų pulką Kaukaze. Į tremtį L. išvyko beveik nesigailėdamas, nes jis iš tiesų sunkiai išgyveno tą slėgiančią atmosferą, kuri nužudė Puškiną ir kuri nuodijo jį patį. Atšiauri Kaukazo gamta savo didingumu nepaprastai tiko jo prigimčiai ir romantiko tremtinio nuotaikoms. Kūrybiškai tai buvo vienas vaisingiausių periodų. Čia jis baigė Demono poemą, pradėjo Mcyri ir Geroj našego vremeni, taip pat parašė nemažą skaičių tyrinių eilėraščių. 1838, amnestuotas, L. grįžo į Petrapilį, tik šį kartą su garsaus poeto ir herojaus aureole, ir vėl pasirodė aukštuomenės salonuose, kur jo pasisekimą tačiau nuodijo nuolatos sunkiai išgyvenamas žemesnės kilmės pajutimas. L., kaip ir Puškino, ambicija buvo ne poezija, bet aristokrato pozicija. Iš čia visa toji pagieža, sarkazmas ir nuolatos afišuojama ironija tai pačiai aristokratijai, kuri visą laiką buvo jo slaptas idealas. Ištrėmimo pamoka nepadarė L. atsargesnio: jis ir toliau vaikščiojo briauna, kol 1840, vos spėjęs baigti savo romaną Geroj našego vremeni, dėl dvikovos sukelto skandalo, vėl buvo išsiųstas į Kaukazą kovoti su kalniečiais. Sekančią žiemą jis trumpam grįžo į Petrapilį. Bet ir šį kartą laikėsi iššaukiamai (pvz. drįso pasirodyti puotoje, kurioje dalyvavo caro šeimos nariai) ir už tai jam buvo įsakyta per 48 val. apleisti Petrapilį. Grįžęs į Kaukazą, po dviejų mėnesių žuvo dvikovoje su savo pulko draugu majoru Martynovu, susiginčijęs dėl merginos, savo mirtim sukelda-

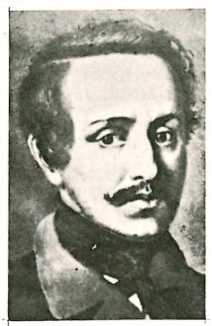

M. Lermontov

mas neslepiamą pasitenkinimą režimo sargų tarpe.

L. yra ne tik reikšmingiausias rusiškojo romantizmo atstovas, bet ir vienas didžiausių rusų poetų apskritai. Charakteriu, laikysena ir pagaliau likimu tipingas romantikas, L. savo kūryboje gana greitai praaugo audringo genijaus pozą, priartėdamas prie realizmo ir savo emocijoms suteikdamas objektyvinį charakterį. L. realybė nėra tik romantinis pretekstas, bet tikroji realybė. Geriausiuose jo kūriniuose dominuoja ne emocinis išsiliejimas (kaip daug kieno buvo bandoma populiariai tvirtinti), bet organizuotas emocijų perjautimas poezijos forma, artimesnis Goethei negu Byronui. Byrono poveikis, aiškiai pastebimas vaikystės ir ankstyvos jaunystės kūriniuose, vėliau reiškėsi tik tam tikra temų, motyvų bei temperamento giminyste. Geriausi L. kūriniai parašyti paskutiniame gyvenimo penkmetyje. Šio laikotarpio lyriniai ir epiniai eilėraščiai, imponuoją emociniu autentiškumu ir formos tobulumu, dažniausiai yra tikri šedevrai, maža turį lygių rusų poezijoje. O ilgesnės poemos, kaip ir visos romantizmo epochos šio žanro kūriniai, gerokai nukentėjo nuo laiko, ypač Demon. Žymiai geriau atsilaikė Mcyri poema, kurioje mažiau romantinės butaforijos ir daugiau realistinio objektyvumo. Tai savotiškas himnas maištingai ir niekad nepalūžtamai dvasiai, t.y. sau pačiam. Merežkovskio teigimu, L. yra vienintelis rusų poetas-maištininkas, išlaikęs iki galo savo poziciją ir nepasidavęs. Vienintelis L. didesnės apimties prozos kūrinys romanas Geroj našego vremeni kritikos laikomas viena aukščiausių rusų prozos viršūnių. Tai yra aiškiai autobiografinis veikalas, nors pats L. tatai neigė. Jo herojus Pečorinas, nusivylęs gyvenimu ir žmonėmis fatalistas, iš paniekos miniai išdidžiai nešiojąs padaužos ir snobo kaukę, yra tikras L. antrininkas. Romanas pasižymi kalbos tobulumu, stilistine pusiausvyra ir ypač nuostabiu pagrindinio herojaus psichologiniu portretu. L. draminė kūryba, ypač lyginant su jo poezija ir beletristika, tėra antraeilės reikšmės. Naujesniais laikais, ypač simbolizmo ir akmeizmo periode, L. savo įtaka žymiai prašoko Puškiną. Sovietinėje literatūroje jo poveikis taip pat buvo gana žymus, bet dėl režimui nepriimtino maištingumo bei individualizmo pats L. nebuvo specialiai keliamas, kaip pvz. Puškinas.

L. yra gana gausiai verstas ir lietuvių. Jo eilėraščių yra vertę J. Mačys (1887 Lietuviškame Balse), Fr. Gužutis (1892 Vienybėj Lietuvninkų), kun. J. Žebrys, M. Šeižys, S. Dagilis, K. Ralys, M. Vaitkus ir kt. 1922 išėjo L. raštai, A. Valaičio versti. V. Jocaitis išvertė L. romaną Mūsų laikų didvyris 1936. Okupuotoj Lietuvoj išėjo A. Miškinio redaguota įvairių vertėjų L. poezijos rinktinė ir poema Giesmė apie carą Ivaną Vasiljevičių 1956.

D. I. Abramovič (red.), Polnoje Sobranije Sočinenij 1910–13 (geriausias kritiškas L. raštų leidimas); *N. Kotliarevskij*, M. J. L. 1912; *D. S. Merežkovskij*, L., poet sverchčelovečestva 1909; *D. N. Ovsianiko-Kulikovskij*, L. 1914; *B. Eichenbaum*, L. 1925; *M. A. Jakovlev*, L. kak dramaturg 1924; *P. E. Ščeglov*, Kniga o L. 1929; *N. L. Brodskij*, M. J. L. 1945; *K. Korsakas*, M. J. L. gyvenimas ir kūryba 1940 (iš Darbų ir Dienų IX). *A.Č.*

Lernet-Holenia Alexander (g. 1897) austrų rašytojas. Pradėjęs rašyti eiles, kuriose buvo jaučiama R. M. Rilkės įtaka, vėliau L.-H. pasireiškia kaip savarankus pasakotojas, puikus stilistas, sumaniai panaudojęs humorą bei satyrą ir elegantiškai apipavidalintą prancūziška grakštumą bei sąmojų. Vėlesnė L.-H. poezija artima ekspresionizmui, išdailintos formos. Eilės: Pastorale 1921, Die goldene Horde 1933 ir 1946, Die Titanen 1945, Das Feuer 1949 ir kt. Romanai: Die nächtliche Hochzeit 1930, Die Abenteuer eines jungen Herrn in Polen 1931, Ljubas Zobel 1932 ir 1952, Ich war Jack Mortimer 1933 ir kt. Apysakos: Die neue Atlantis 1935, Mona Lisa 1937, Spangenberg 1946 ir kt. Dramos: Demetrius 1926, Ollapotrida (komedija) 1926, Österreichische Komödie (Kleisto premija) 1927, Kavaliere 1930, Spanische Komödie 1947 ir kt. *H.N.*

Le Roy Edouard (1870–1954) prancūzų filosofas, H. Bergsono įpėdinis Collège de France ir nuo 1945 Prancūzų akademijoj. Baigė matematikos studijas, plačiai domėjosi tiek fizikos, tiek biologijos mokslais, bet iš pat pradžių nusistatė prieš tuolaikinį scientizmą, absoliutinusį gamtos mokslus ir jų vardan neigusį filosofiją bei religiją. Filosofijoj Le R. ypač buvo paveiktas H. Bergsono nominalizmo ir evoliucionizmo. Būdamas tikįs katalikas, Le R. atstovavo spiritualistinei religijos sampratai prieš tradicinį intelektualizmą ir visų pirma savo veikaluose sprendė tikėjimo ir žinojimo santykių klausimą, rūpindamasis katalikų tikėjimo tiesas suderinti su moderniųjų mokslų duomenimis. Kada vienas jo veikalų buvo indeksuotas, Le R. nuolankiai priėmė sprendimą. Pagrindiniai jo

veikalai: Dogme et critique 1906, Une philosophie nouvelle, H. Bergson 1912, L'exigence idéaliste et le fait d'évoľution 1927, Le problème de Dieu 1929, La pensée intuitive, 2 tt., 1929–30, Les origines humaines et l'évolution de l'intelligence 1931, Introduction à l'étude du problème religieux 1944.

Le roi est mort, vive le roi prancūzų posakis: karalius mirė, tegyvuoja karalius. Jo prasmė yra ta, kad pirmatako mirtis jo teisėtą įpėdinį jau padaro karalių.

Leroux Pierre (1797–1871) prancūzų filosofas ir socĭalistas. Pradžioje tipografijos darbininkas, karbonaras, nuo 1831 priklausė saint - simoniečiams. Skleidė žmonių bendruomeniškumo mintį, tikėjo begaline žmonijos pažanga, prisidėjo prie Comte idėjų išplatinimo. Apie 1833 nukalė ‚socialisto' terminą. Pats L. buvo utopinio socializmo atstovas. Veikliai dalyvavo politinėje veikloje apie 1848, buvo parlamento atstovas ir turėjo pasitraukti užsienin. Veikalai: De l'humanité, de son principe et de son avenir 1840; Du christianisme et de ses origines démocratiques 1848, Projet d'une constitution démocratique et sociale 1848, De la plutocratie 1848, De l'égalité 1848, Malthus et les économistes 1849, Encyclopédie nouvelle, 8 tt., 1838–41.

P. F. Thomas, P. L. 1904; *J. E. Fidao-Justiniani,* P. L. 1912; *S. H. Mougin,* P. L. 1938; *D. O. Evans,* P. L. 1948. *K.J.Čg.*

Lerroux Alejandro, L. y García (1864–1949) ispanų politikas. Advokatas, nuo 1901 respublikonų atstovas parlamente, nuo 1911 jo sukurtos radikalų partijos vadas. 1931 prisidėjo monarchijai nuversti ir buvo pirmuoju Ispanijos respublikos užsienio reikalų ministru, 1933–35 kelis kartus ministras pirmininkas. Prasidėjus pilietiniam karui, 1936 pasitraukė į Portugaliją. 1947 buvo leistas grįžti į Ispaniją.

Lersch 1. Heinrich (1889–1936) vokiečių rašytojas. Kilęs iš darbininkų šeimos ir pats iki 1925 katilų kalvis, vėliau vertėsi rašytojo profesija. I pas. karo metu sunkiai sužeistas. Vienas ryškiausių savo laikmečio darbininkų ir kareivių buities poetų. L. eilėse paprastu ir nuoširdžiu žodžiu išsakyta dirbančiojo žmogaus buitis, plieninių ratų ir kūjų kasdienybė, pilko kareivio — priešo ir draugo — vienatvė ir broliška dalia mirties akivaizdoje. Tuose posmuose vyrauja stiprūs įvaizdžiai, ekspresionistiškas stilius, atviro žmogaus ir gilaus patrioto laikysena. Eilės: Abglanz des Lebens 1914, Herz, auglühe dein Blut 1916, Deutschland 1917, Wir Volk 1924, Mensch im Eisen 1924, Stern und Amboss 1927, Mit brüderlicher Stimme 1934, Deutschland muss leben 1938; romanai: Siegfried 1926, Hammerschläge 1931, Im Pulsschlag der Maschinen 1935 ir kt.

W. Duwe, Deutsche Dichtung des 20. Jahrhunderts 1936; *B. Siefer,* H. L. 1939. *H.N.*

2. Philipp (g. 1898) vokiečių psichologas ir filosofas, nuo 1929 Drezdeno, nuo 1937 Breslavo, nuo 1939 vėl Drezdeno ir nuo 1943 Müncheno univ. prof. Ilgametis vokiečių psichologų d-jos pirm. Filosofijoj artimas vad. Lebensphilosophie nuosaikiai krypčiai, psichologijoj ypač pasižymėjęs asmenybės studijomis. Veikalai: Gesicht und Seele 1932 (³1951), Der Aufbau des Charakters 1937 (VI laida pavadinta Der Aufbau der Person 1954), Das Problem der Vererbung des Seelischen 1942, Vom Wesen der Geschlechter 1947 (²1950), Der Mensch in der Gegenwart 1947. Jo asistentu 1944–48 buvo dr. V. Bieliauskas, o pas jį studijavo eilė kitų lietuvių: J. Pikūnas, Z. Smilga, V. Skilandžiūnas ir kt.

Lérva organizmo vystymosi stadija. Jei po embrionalinio periodo organizmas sugeba savarankiškai maitintis ir judėti, bet

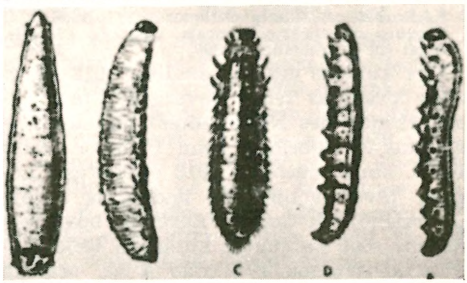

Įvairios vabzdžių lervos

savo forma gerokai skiriasi nuo pilnai subrendusio individo, tokia forma laikoma l. L. stadiją pereina žemesnieji stuburkauliniai, vabzdžiai ir daugumas jūrų gyvūnų. Žr. Vabzdžiai.

Lesage Alain René (1668–1747) prancūzų romanų ir komedijų rašytojas. Anksti netekęs tėvo notaro, visiškas našlaitis nuo 14 m., globėjų nuskurdintas L. atvyko į Paryžių (1692) studijuoti filosofijos ir teisių. Įsirašęs į advokatus, 1694 vedė ir stengėsi šeimą išlaikyti padoriu darbu, daugiausia literatūriniu (gausios pjesės mugių teatrams ir gausūs vertimai bei perdirbinėjimai iš ispanų ir italų autorių).

Kaip komedijų rašytojas, vertas Molière'o sekėjo vardo, L. užsirekomendavo Crispin rival de son maître; kaip romanistas iškilo Le Diable boiteux 1709, kuriuo jis tarsi imituoja ispanų Luis de Guevaros El Diablo cojuelo, nors iš tikrųjų svetimų vardų priedanga L. piešė savo laiko visuomenės žmones. Pasisekimas šio romano, kuriame buvo galima pamatyti pažįstamų portretus, paskatino L. parašyti komediją Turcaret 1709, kur satyriškai puolami finansiniai sukčiai bei parazitai. Dar didesnės reikšmės prancūzų literatūrai turėjo jo 4 tomų satyrinis nuotykių romanas Gil Blas de Santilane (1715, 1724, 1735). Nors jam daug medžiagos L. buvo pasiskolinęs iš italų ir ispanų autorių, tačiau ją perdirbo saviškai, stengdamasis atvaizduoti įvairių luomų nenaudėlius. Tai jis pasiekė, pasirinkęs centriniu veikėju kuklios kilmės, apsukrų ir lengvos dorovės jaunuolį Gil Blas, kuris, kopdamas į patogų gyvenimą, patiria nuotykių ir sunkenybių, kol pagaliau nueina į ramų šeimos gyvenimą. Gil Blas — tai lyg Don Kichoto atvirkščia pusė, bet drauge pirmasis realistinis prancūzų romanas, papasakotas lengvu gyvu stiliumi, pagrįstas realistinio žvilgsnio psichologija.

F. Brunetière, Études critiques... 1881–1906; (") Epoques du théâtre français 1892; *L. Clarétie,* Essai sur L. romancier 1890. *J.Gr.*

Les Annales des Nationalités 1912 Paryžiuje pradėtas leisti Pavergtųjų tautų sgos (Union des Nationalités) biuletenis, įsteigtas J. Gabrio ir Jean Pélissier. Kilus I pas. karui, žurnalas 1916 perkeltas į Lozaną (Šveicarijoje). Jo leidėju ir vedėju pasirašinėjo J. Gabrys. Žurnalas buvo mėnesinis, bet kai kurie numeriai išėjo dvigubi ar trigubi. 1918 nuo 4 nr. pradėta leisti du kartus per mėnesį, bet tų pat metų pabaigoje leidinys nustojo ėjęs. Žurnale ypač buvo keliami laisvo tautų apsisprendimo reikalavimai. Apie Lietuvą ir lietuvių tautą jame įdėta nemaža straipsnių ir žinių. *A.Grt.*

Lesauskas Feliksas (g. 1892 V 31 Žeberių k., Rietavo vls., Telšių aps.) Steigiamojo seimo narys. Baigęs Tverų pradžios m-lą ir 1909 nusikėlęs į tėvo gimtinę Kvėdarnos vls., veikė pavasarininkuose, blaivybės d-joje, rašinėjo laikraščiams korespondencijas. Nuo 1919 I dalyvavo Kvėdarnos valsčiaus savivaldybės kūrime ir kurį laiką buvo valsčiaus viršaičiu. Kaip ūkininkų s-gos atstovas buvo Steigiamojo seimo narys 1920 X — 1921 XI.

Lesauskis (rašėsi Liasauskis) 1. Juozapas (g. 1861 I 7 Kvėdarnos par., Tauragės aps.) kunigas, teologinių veikalų autorius. Kunigu įšventintas 1885, vikaravo Ž. Naumiesty, Aluntoj, Vyžuonose. Nusiųstas į Šmalvas, mirus ten klebonui, neigiamai atsakė tėvų klausimą, ar galima vaikus siųsti mokytis į ten buvusią cerkvinę mokyklą. Už tai buvo rusų valdžios 1890 uždarytas į Kretingos vienuolyną. Po metų išsiprašė leidimą išvykti į užsienį gydytis, turėdamas mintyje ten toliau studijuoti. Nuvykęs į Romą, ten įsigijo teologijos dr. laipsnį. Vėliau vikaravo Liepojoj, Odesoj, Dotnuvoj, klebonavo Saratove, Zarasuose, Papilėje. 1920 paskirtas Žemaičių kunigų seminarijos profesoriumi (tas pareigas neilgai ėjo), katedros vikaru (ligi 1932) ir kūrijos notaru, 1922 kūrijos sinodiniu teisėju, nuo 1925 viceoficiolu. Liko Lietuvoje. Asketinio griežtumo kunigas, pasižymėjo plačia teologine erudicija ir aštria teologine logika, parašydamas eilę teologinių knygų: Antras vaikams katekizmas 1914, Moterystės nesuardomybė 1920, Apie tikėjimą 1923, Kristaus Bažnyčia 1927, Socialistų sumanymai 1927, Kristaus Bažnyčia ir jos santykiai su nekatalikais 1928, Mišių auka 1928, Antgamtinis gyvenimas 1932. Davė straipsnių Draugijoje, Tiesos Kelyje, N. Romuvoje.

2. Pranas (g. 1900 XI 17 Žeberių k., Rietavo, anksčiau Tverų vls., Telšių aps.) pulkininkas, matematikas. Baigė Lietuvos karo m-lą ir LU matematikos - gamtos fak. 1927, toliau studijavo Italijoj — Torino artilerijos akademijoje ir Romos univ., gaudamas matematikos daktaro laipsnį 1930 XI 29. Pasitraukus gen. Pečiuliioniui, L. buvo paskirtas Ginklavimo v-bos viršininku; ‚buvo objektyvus, kiekvieną sprendimą stengėsi logiškai pagrįsti, dėl to buvo autoritetingas ir mėgiamas viršininkas' (plk. J. Vėbra). Užėjusių okupantų buvo išvežtas Sov. Rusijon ir dingo be žinios. Studijiniai L. darbai: Ginklų ir šovinių vartojimas ir jų gamyba per didįjį karą (Mūsų Žinynas 1928), Apie artilerijos sviedinių sprogimą ryšyje su mėtalo savybėmis (t. p. 1929), Siacci metodas išorinėje balistikoje (t. p. 1931), Vektorių

Pr. Lesauskis

pritaikymas nustatyti švytavimo plokštumos padėties kitėjimą dėl žemės sukimosi (Kosmos 1932), Bendroji balistikos problema (Mūsų Žinynas 1933), Pėstininkų ginklavimo problema (t. p. 1936). Itališkai išsp. Sulla velocità di decompozione delle polveri senza fumo 1931 (atspaudas iš Riv. d'Artiglieria e Genio, 24 psl.); prancūzų žurnale Mémorial de l'Artillerie Française XIV 1935 paskelbė strp. apie lėtą parakų skilimą žemoj temperatūroj. Be to, yra rašęs Tautos Ūky, Naujojoj Romuvoj (1936 apie ginklavimo problemas, 1940 apie integravimo metodą vadyboj). Vienas iš Mokslinės vadybos d-jos steigėjų (1938) ir jos pirm.

Lesbas (Lesbos) Graikijos sala Egėjo jūroj arti Turkijos kranto tarp Smirnos ir Dardanelų; 1636 km², 134.054 gyv. (1951). Paviršius daugiausia derlingų kalvų, aukščiausias kalnas Olympas 968 m. Gyv. verčiasi alyvos, vaisių, vynuogių produkcija, žvejyba ir avių auginimu. Adm. centras Mytilene, kurio vardu dažnai ir visa sala vadinama. *A.B.*

Istorija. III ir II tūkstantmetyje pr. Kr. L. priklausė M. Azijos kultūros sričiai. XI a. pr. Kr. į salą atsikraustė eolai (žr. Eolai). Monarchijai virtus aristokratine respublika, valstybei ir toliau tebevadovavo buvusios ilgametės Pentelidų karalių dinastijos atstovai. Išvaduota iš persų jungo mūšiu ties Mikale (479 pr. Kr.), L.s. prisidėjo prie pirmosios Atikos jūrų sąjungos, 191 pr. Kr. sudarė sąjungą su Roma prieš Sirijos Antiochą III, 88 pr. Kr. susidėjo su Ponto karalium Mitradatu ir 80 pr. Kr. buvo už tai romėnų nubausta. Vėliau L. priklausė Bizantijos imperijai, Genujos šeimai Gattilusi (1354–1462), turkams, nuo 1913 graikams. *A.Rkš.*

Lesbinė meilė nenormali meilė vienos moters kitai; homoseksualizmas tarp dviejų moterų. Vardas kildinamas iš Lesbo saloje gyvenusios graikų poetės Sappho, kuri praktikavusi šią meilę.

Le Senne René (g. 1882) prancūzų filosofas moralistas, Sorbonos prof. (1929–31 ir nuo 1942). Kartu su L. Lavelle vadovavo ‚dvasios filosofijos' sąjūdžiui, kurio tikslas — išsaugoti dorinio mąstymo savarankumą ir jį susieti su vertybių metafizika. Krikščioniškąja tradicija pagrįsto Le S. mąstymo centras yra moralės klausimai. Savo filosofijos įvade, kurį parašė būdamas stiprioje savo mokytojo Hamelino įtakoje, Le S. pratęsė individualios egzistencijos ir laisvės teoriją, išryškindamas proto vaidmenį, nugalint iš nuolatinio dvasios sąlyčio su pasauliu kylančius prieštaravimus. Disertacijoje apie pareigą Le S. apibendrino prieštaravimo sąvoką, tačiau visai savarankiškai savo mintis išdėstė veikale apie kliūtį ir vertybę, kur jis galutinai atsipalaidavo nuo intelektualizmo, slypinčio prieštaravimo ir pareigos sąvokose. Dvasios gyvenimas pasireiškia savęs prašokimu susidūrime su vis atgimstančia kliūtimi, kurios dėka atsiveria vertybės visuotinumas. Jo pagrindiniai veikalai: Introduction à la philosophie 1925 (naujai 1939), Le Devoir (disertacija 1930), Le mensonge et le caractère 1930, Obstacle et valeur 1934, Traité de morale générale 1945 (²1952), Traité de caractérologie 1949. *K.J.Čg.*

Lesiņš Knuts (g. 1909) latvių rašytojas. Studijavo Latvijos univ. teisę, 1932 baigė Latvijos konservatorijos pianino klasę. Po to buvo Rygos muzikos m-los mokytojas ir Nacionalinės operos dramaturgas. 1950 atvyko į JAV ir dėsto muziką. Apysakų ir novelių rinkiniai: Zīmes tumsā (Ženklai tamsoje) 1938; Atstari (Atspindžiai) 1946; Lietas, kas kārtojas pasas (Reikalai, kurie susitvarko patys) 1948; Mūžības vīns (Amžinybės vynas) 1949; Lepnās sirdis (Išdidžios širdys) 1952; romanai: Mīlestības zīmogs (Meilės žymuo) 1943 ir Janka Mūzikants 1950; be to, straipsnių rinkinys Sejas un problēmas latv. mūzika 1939. Anglų k. pasirodė jo The Wine of Eternity 1957. Pirmuose L. prozos kūriniuose jaučiama K. Zarinio įtaka, tačiau vėliau ji užleidžia vietą visai savitam stiliui. Su pagrindu vadinamas vienu latvių novelės meistrų, susintetinusių Maupassant'o lengvai humoristinį bei giliai psichologinį apipavidalinimą su amerikiečių short story žanro glaustumu ir realumu. *H.N.*

Lesjö vakarinės Norvegijos ežeras, 119 km² ploto, paviršius 101 m nuo j. l.; vienintelis Skandinavijoje, kuris turi du ištakus: į š.v. teka Rauma į Šiaurės jūrą, į p.r. teka Lågen, Glommos baseino upė, į Skageraką; tai labai retas bifurkacijos (žr.) pavyzdys.

Leskaitis (Laskauskas) Stasys (g. 1902 XII 24 Krosnagrūdos k., Beržininkų vls., Seinų aps.) laikraštininkas, rašytojas. Vidurinį mokslą baigė Marijampolėje 1922. Studijavo VDU teisių fak. 1926–30. LRK spaudos skyriaus vedėjas 1934–37, Vairo

red. 1938, Eltos ir Lietuvos Aido korespondentas Varšuvoj 1938–39, Lietuvos Aido redakcijoj 1939–40, vidaus reikalų tarėjo įstaigoj kultūros reikalų direkcijos viršininkas 1941–43, Kūrybos vyr. red. 1943–44. Pasitraukęs į Vokietiją, 1948 atvyko į JAV ir apsigyveno Brukline. Vedęs operos solistę Vincę Jonuškaitę. Literatūros ir teatro kritikos bei kt. klausimais rašė Lietuvos Aide, Vaire, Ateity. Kaip rašytojas St. Ivošiškio slapyvardžiu paskelbė psichologinio realizmo krypties romaną Spūdai 1937. Vartodamas psichoanalitinį metodą, šiame romane jis vaizduoja provincijos miestelio davatkines apkalbas privedusias prie tragiškų įvykių. ‚Stilius paprastas, neieškąs jokių prašmatnumų, nesiekiąs efekto, vietomis priartėjąs moksliniam, psichologinių svarstymų ir analizavimų stiliui. Jis nėra ir dinaminis, neturįs muzikinių pradų ir skambančių vaizdų, jis ramus ir epinis, bet sultingas ir gyvas, natūralus ir aiškus' (J. Keliuotis, N. Romuva 1937, 917 psl.).

Leskien August (1840–1916) vokiečių kalbininkas slavistas ir baltistas, nuo 1870 Leipzigo universiteto prof. Parašė: Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache ^{3}1919; Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache ^{6}1922; Grammatik der serbokroatischen Sprache 1914; Untersuchungen über Quantität und Betonung in den slavischen Sprachen 1885–1893; Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen 1876. Lietuvių kalbos tyrinėjimai: Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen 1884, kuriame pirmas plačiai išdėstė lietuvių k. šaknies balsių kaitos dėsnius; Die Bildung der Nomina im Litauischen 1891 — kapitalinis veikalas apie lietuvių kalbos žodžių darybą; Litauisches Lesebuch mit Grammatik und Wörterbuch 1919; be to, daug straipsnių žurnaluose, kaip Indogermanische Forschungen ir kt. L. lankėsi ir M. bei D. Lietuvoj, kur rinko tautosaką. Kartu su K. Brugmannu (žr.) 1882 išl. Litauische Volkslieder und Märchen. Šioje knygoje paskelbtos L. Vilkyškiuose surinktos 143 liaudies dainos ir 2 pasakos.

Lyginamosios kalbotyros srity L. buvo vienas žymiausių vad. naujagramatikių mokyklos atstovų. Savo darbe apie baltų, slavų ir germanų kalbų linksniavimą 1876 pirmas aiškiai pabrėžė vad. kalbos garsų kitimo dėsnio ‚beišimtinumą' (Ausnahmslosigkeit der Lautgesetze). *L.D.*

Leskis Samuelis (1611 Lietuvoje — 1678 II 10 Pašiaušy) jėzuitas (nuo 1627). 1647–49 Varnių jėzuitų misijos viršininkas, apie 1657 Pašiaušio kolegijos rektorius, apie 1661 Daugpilio, apie 1678 Kauno rezidencijos viršininkas, 1680–82 Lietuvos kanclerio kng. Alberto Radvilos kapelionas. 6 m. dirbo pamokslininku lietuviuose ir apie 8 m. misininku, daugiausia Pašiaušy, Kaune, Varniuose, Kražiuose. Iš lenkų k. išvertė Prawdy wiary katolickiej 1767 (Vilniuje, kitos laidos: Poznanėj 1678, Vilniuj 1679).

Sommervogel IV, 1717–1718; *Estreicher* XXI, 195.

Leskov Nikolaj Semionovič (1831–95) rusų rašytojas. Tėvams anksti mirus, vos 16 m. sulaukęs, turėjo mesti mokyklą ir pradėti valdininkauti. Dirbdamas vieno turtuolio dvarų administracijos kontrolėje, L. turėjo progos gerai pažinti rusų provincijos gyvenimą. 1860 pradėjo rašinėti į laikraščius, o 1862 persikėlė į Petrapilį ir tapo žurnalistu. Tuoj po to straipsniu apie tuo laiku Petrapily įvykusį didžiulį gaisrą sukėlė prieš save radikalus (užsiminė gandus, jog miestą padegę studentai ir nihilistai). Romanas Nekuda 1864 konfliktą dar paaštrino, nes jame vaizduojami radikalai buvo nupiešti ne visai palankiai. L. išpopuliarino skaitytojų masėse romanas Soboriane 1872, kuris kartu su vėliau pasirodžiusiomis apysakomis Zapečatelnnyj angel 1873, Očarovannyj strannik 1874, Na kraju sveta 1875, Nekreščionnyj pop 1877, Kadetskij monastyr 1880, Zver 1883, Skomoroch Pamfalon 1887, Askalonskij zlodej 1888, Zajačij remiz 1917 sudaro pagrindinį jo kūrybos kapitalą. Savo kūryba ir konservatyvia laikysena L. atkreipė caro dėmesį, ir jam buvo suteikta vieta edukacinėje komisijoje su geru atlyginimu, bet beveik be darbo. Gyvenimo pabaigoje pakrypo į tolstoizmą, tapdamas vienu uoliausių jo rėmėjų. Konservatorius, režimo ir ortodoksijos gynėjas, L. visuomet sugebėjo išsilaikyti integralus ir nepriklausomas. Stovėdamas arčiau slavofilų, jis nebuvo šimtu procentų jiems ištikimas. Vaizduodamas stačiatikių dvasininkų gyvenimą, į jų atstovus žiūrėjo tik kaip į žmones, nedarydamas jokių nuolaidų ir neidealizuodamas. Visą savo gyve-

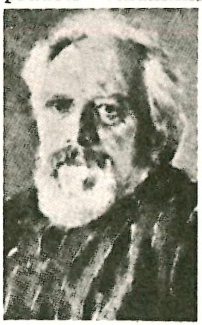

N. Leskov

nimą išliko kraštutinis individualistas. L. buvo labai populiarus skaitytojų masėse, bet menkai teįvertintas kritikos, kurioje dominavo jo priešai radikalai. Laiko aistroms užgesus, L. savo kūryba šiandien stovi šalia pačių didžiausių. Kaip beletristas jis pirmiausia išsiskiria nepaprastai gyvu ir spalvingu pasakojimu. L. raštuose dominuoja groteska, tapybinė forma ir ornamentinis stilius, kaip kontrastas ir iš dalies reakcija prieš Turgenevo klasicizmą bei nuosaikumą. Atmosferą L. kuria ne artistiniais triukais, bet kalba, paties vaizduojamojo gyvenimo formų raiškumu ir gausa. Vienas iš originaliausių momentų L. kūryboje yra jo kalba, pilna įvairiausių tarmybių, gausių profesinių žargonų pavyzdžių ir neologizmų.

A. I. Faresov, Protiv tečenija 1904; *A. L. Volynskij,* L. 1923; *B. M. Eichenbaum,* L. i sovremennaja proza 1927; *M. Slonim,* Modern Russian Literature 1953. *A.Č.*

Leslie Sir John (1766–1832) skotų fizikas ir matematikas, nuo 1805 Edinburgo univ. prof. Tirdamas šilumos sklidimą, jis sugalvojo diferencinį termometrą ir juo patikrino įvairių kūnų refleksijos, emisijos ir absorbcijos savybes. Vėliau, bandydamas maišyti įvairias medžiagas, surado atšaldymo būdą, kurį betobulindamas surado naujus aušinimo mišinius ir, pagaliau, padarė aparatą ledui gaminti. Sukonstruavo higrometrą. Parašė eilę fizikos ir matematikos veikalų.

Leśmian Bolesław (1878–1937) lenkų poetas, Jaunosios Lenkijos sąjūdžio atstovas. Pradžioje kūręs žymioje Słowackio ir Tetmajerio įtakoje, L. gręit iš visų įtakų išsivadavo ir išaugo į stiprią ir originalią poetinę asmenybę. L. lyrikoje daug sensualumo, poetas nuolatos gyvena apsuptas gamtos gaivalingumo ir demoniškumo. todėl dažnai vadinamas gamtos poetu. Jo poezijos strofinė struktūra klasiška, bet išraiška lanksti ir savita. L. metaforinis išradingumas, turįs daug bendra su rusų imažinizmu, darė didelės įtakos jaunesniems poetams, ypač po I pas. karo. Eilėraščių knygos: Sad rozstajny 1912 ir Łąka 1920. *J.K.*

Lesna Bieloviežos girios upė, Bugo (Vyslos) deš. intakas, 96 km ilgio; įteka ties Lietuvos Brasta.

Lesnevskis Antanas, XIX a. kunigas ir Seinų seminarijos prof. Baigęs Varšuvos dvasininkų akademiją, buvo vikaru Vilkaviškyje, o paskui Seinų kunigų seminarijoj dėstė graikų bei lotynų k. ir Šv. Raštą. Vysk. K. I. Lubenskis jį išsiuntė studijuoti į užsienį. Mirus vyskupui, grįžo į Seinus ir vėl dėstė Šv. Raštą. Vienerius metus rektoriaus vardu valdė seminariją, po to pasitraukė iš Seinų ir 12 m. klebonavo Vilkavišky.

P. A(ugustaitis), Vygrių ir Seinų diejecezijos istorija (Vadovas IV, 1909).

Lesseps Ferdinand Marie, vicomte de (1805–94) prancūzų diplomatas ir inžinierius, Sueso kanalo (žr.) sumanytojas ir šio sumanymo įvykdytojas. Nuo 1825 diplomatinėje tarnyboje, tarp kitų vietų buvo konsulu Egipte. Ten 1832 sumanė Sueso kanalo projektą, 1854 išgavo iš Egipto vicekaraliaus Said Pašos leidimą, bet dėl prasidėjusių anglų intrigų leidimo nesutiko aprobuoti Turkijos sultonas. Nugalėjęs daug kliūčių su savo vyriausybės parama, 1856 išgavo ir iš sultono sutikimą. Sudarė akcinę b-vę, kuri sutelkė kasimo darbams finansuoti 40 mil. aukso dol. kapitalą. Kanalas iškastas per 10 metų (1859–69). Įvykdęs šį epochinį sumanymą sujungęs Atlanto (per Viduržemio jūrą) ir Indijos vandenynus, L. pasidarė didžiausia to meto garsenybė. Dėl savo nuopelnų ir didelio garso tapo 1879 išrinktas prezidentu naujos prancūzų b-vės, pasišovusios prakasti Panamos kanalą (žr.). B-vei buvo sudarytas 600 mil. aukso frankų akcinis kapitalas ir kasimo darbai pradėti 1881. B-vė kanalui prakasti gavo iš Kolumbijos respublikos, kurios teritorijoj kanalo juosta tuomet buvo, koncesiją. Po didelių technikinių sunkumų ir b-vės vadovybės malversacijų, kurios buvo daromos be L. žinios, kanalo kasimas 1888 virto viešu skandalu, b-vė bankrutavo, ir darbas sustojo, L. su savo sūnumi Karoliu (1849–1923) buvo patraukti teisman, kuris juos nubaudė pinigine bauda ir kalėjimu (bausmė nebuvo įvykdyta). L. išsp. 5 tomus laiškų ir dokumentų, liečiančių Sueso kanalą (Lettres, journal et documents relatifs à l'histoire du canal de Suez 1875–81) ir du tomus atsiminimų (Souvenirs de quarante ans 1887). 1884 buvo išrinktas Prancūzų akademijos nariu.

F. M. de Lesseps

J. d'Elbée, Un conquistador de génie 1939; *G. Edgar-Bonnet,* F. de L., 2 tt., 1951–52; *Ch. Beatty,* De L. of Suez 1957. *A.B.*

Lessing 1. Gotthold Ephrain (1729 I 22 Kamenze — 1781 II 15 Braunschweige) vokiečių kritikas ir dramaturgas.

G. E. Lessing

Protestantų kunigo sūnus, lankė gimtojo mst. lotyniškąją m-lą, 1741–46 kunigaikštiškąją St. Afros m-lą Meissene. Leipcige pradžioj studijavo teologiją, vėliau filologiją ir mediciną; palaikė artimus ryšius su teatru, vadovaujamu Karolinos Neuber, kuri pastatė jo Der junge Gelehrte 1748. 1748–51 dirbo žurnalisto ir vertėjo darbą Berlyne, buvo Vossische Zeitung literatūros kritikas. 1751 Wittenberge baigė studijas laisvųjų menų magistro laipsniu. 1755 parašė pirmąją vokiečių viduriniojo luomo tragediją Miss Sara Sampson (anglų Lillo ir Richardsono įtaka). Leipcige (nuo 1755 rudens) būdamas gilinosi į ankstyvąją krikščionybę. Nuo 1757 vėl gyvendamas Berlyne susidraugavo su E. v. Kleistu ir parašė patriotinį vaidinimą Philotas 1759. Buvo pradėjęs rašyti ir Faustą, kurio liko fragmentas. Berlyne su M. Mendelssohnu ir F. Nicolai pradėjo leisti Briefe, die neueste Literatur betreffend 1759–65, kur stoja prieš Gottschedą ir prancūzų formos persvarą vok. literatūroj, 17-tame laiške kelia Šekspyro reikšmę, 33-čiame laiške gėrisi lietuvių dainų grožiu ir natūralumu, su jomis susipažinęs iš P. Ruhigo žodyno. Pagal Lafontaine ir Gellertą paruošė tris tomus pasakėčių Fabeln 1766, pridėdamas vertingą pasakėčios nagrinėjimą. Kaip gen. Tauentzieno, Silezijos gubernatoriaus, sekretorius (1760–65) turėjo laisvesnio laiko ir pradėjo rašyti Laokoon ir Minna von Barnhelm, kuriuos baigė ketvirtą kartą apsistojęs Berlyne. Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie 1766 L. nubrėžia poezijos ir plastinių menų ribas, atmesdamas aprašomąją poeziją ir alegorizuojančią tapybą, iškeldamas poezijoj veiksmo, o tapyboj išraiškos reikalingumą. Minna von Barnhelm (A. Vaičiulaičio vertimas rankraštyje) yra svarbiausia L. drama, pasižyminti gera kompozicija, charakteriais. Berlyne neradęs Fridricho D. palankumo (dėl Voltaire kritikos), L. išvyko į Hamburgą, kur buvo nacionalinio teatro dramaturgu 1767–70. Čia parašė Hamburgische Dramaturgie 1767–69, 2 tt., kur sudėjo statomų veikalų recenzijas ir davė tragedijos bei komedijos apibrėžtis pagal Aristotelio poetiką, iškeldamas Šekspyrą prieš prancūzų pseudoklasikus. Nuo 1771 L. buvo Wolfenbüttelio bibliotekos vedėju. 1776 jis vedė Eva König, kuri po dvejų metų mirė. Socialinius ir teologinius klausimus nagrinėja veikalai Ernst und Falk (apie masonus) 1778–80 ir Erziehung des Menschengeschlechts 1780. Anksčiau išleidęs savo draugo H. S. Reimarus'o Fragmente eines Unbekannten, L. buvo sukėlęs teologinius ginčus, ypač su Hamburgo pastorium Goeze. Kai tie ginčai buvo uždrausti, L. parašė Nathan der Weise 1779 (F. Milašauskio liet. vert. 1915), penkiapėdžių jambų prozinę dramą, kurioj skelbia religinę toleranciją. Wolfenbüttelio bibliotekoj literatūrinius radinius paskelbė knygoje Zur Geschichte und Literatur 1773–81. Mirė apopleksija, ypač daug pergyvenęs dėl žmonos netekimo ir teologinių ginčų. L. reikšmė glūdi vok. literatūros išvadavime iš prancūzų literatūros įtakos, Šekspyro iškėlime, vokiečių klasikos paruošime. Jo raštų leidimai: K. Lachmann, 13 tt., 1838–40; Fr. Muncker, 21 tt., 1886–1908; J. Petersen ir W. von Olshausen, 25 tt., 1925–29.

E. Schmidt, L. 1923 (pilniausia biografija); *G. Fittbogen*, L.s Religion 1923; *H. Leisegang*, L.s Weltanschauung ²1929; *F. Gundolf*, L. 1929; *H. B. Garland*, L. 1937; *F. Leander*, L. als ästhetischer Denker 1942; *O. Mann*, L. 1949; *W. Dilthey*, Erlebnis und Dichtung ¹²1950. *A.Špl.*

2. Karl Friedrich (1808–80) vokiečių tapytojas. Pasižymėjo kolosalinio formato istorinių siužetų paveikslais: Mūšis prie Ikonium 1829, Husas prieš laužą Konstancoje 1844, Liuterio disputas 1867. Nuoširdesni L. peizažai.

Lessius (Leys) Léonard (1554–1623) jėzuitas, filosofijos ir teologijos prof. Douai ir Liuvene, nuo 1600 atsidėjo tiktai rašymui. Pagrindinis jo veikalas, laimėjęs pasaulinį garsą, yra De iustitia et iure caeterisque virtutibus cardinalibus 1605. Aktyviai dalyvavo diskusijose su jansenizmo pranokėju Bajumi savo studija De gratia efficaci, decretis divinis, libertate arbitrii... praedestinatione et reprobatione 1610, kurioj aiškiai pasisakė už molinizmą (žr.). Alb. Kojalavičius iš jo išvertė lenkiškai 1647 Vilniuje: Rada około obrania rozsądnego jedney wiary abo religiey.

T. Courtois, De vita et moribus L. L. 1640; *C. van Sull*, L. L. 1930. *A.Lm.*

Lesteriai (ag. Leicester) anglų grafų giminė, kuriai priklausė ir garsusis Simon

de Monfort (m. 1265, žr.). Iš naujo L. grafo titulą atgaivino karalienė Elzbieta I, kai ji suteikė šį titulą savo simpatikui ir patarėjui Robertui Dudley (apie 1531–88). Jis daug reiškė karalienės dvare, buvo paskirtas pagalbinės kariuomenės, kovojusios Niderlanduose prieš ispanus, vadu ir čia išrinktas krašto gubernatoriumi, bet karys labai menkas pasirodė. Jo titulą paveldėjo brolvaikis Robertas Sidney (1563–1626) ir vėliau šio sūnus antrasis Robertas Sidney (1595–1677), vadovavęs anglų daliniui Niderlandų karuose. Paskutinis L. Pilypas (1619–98) buvo Airijos gubernatorius, Cromwellio simpatikas, sėdėjo jo valstybės taryboje ir lordų rūmuose. *J.J.*

Lestrigonai graikų mitologijoj žmogėdros milžinai, pražudę Odisėjaus draugus.

Le Sueur 1. Eustache (1617–1655), prancūzų tapytojas, Vouet mokinys. Maža tėra išlikę žinių iš ankstyvojo jo tapybos periodo. Pirmas stambus darbas buvo Hôtel Lambert dekoracijos (mitologinės temos dabar Luvre), kuriose pastebima Vouet ir Rafaelio (su kurio darbais jis susipažino tik iš graviūrų) įtaka. Vėliau Le S. dirbo senajame Luvre, dekoruodamas Liudviko XIV ir Onos Austrijietės apartamentus, Hôtel Fieubet etc. Geriausi Le S. darbai yra 24 paveikslų serija iš šv. Brunono gyvenimo (dabar Luvre); tą seriją jis padarė Paryžiaus kartūzų vienuolynui; La Résurrection du fils de la veuve Naïm (Saint-Roch, Paris) ir La Présentation de la Vierge au Temple (Musée de Marseille), kuriuose gilus religinis išgyvenimas išreikštas autentiškomis tapybos priemonėmis.

G. Rouchès, E. Le S. 1923. *A.Lc.*

2. Jean François (1760–1837) prancūzų kompozitorius. Nuo 1795 dėstė Paryžiaus konservatorijoj ir išugdė pasižymėjusių kompozitorių, kaip H. Berlioz, Ch. F. Gounod ir kt. Iš jo operų žymiausios La caverne 1792, Ossian, ou les bardes 1804. Be to, parašė 10 oratorijų, 33 mišias, Stabat Mater, psalmių, motetų. L. kompozicijos pasižymi didele jėga ir platumu.

F. Lamy, J. F. L. 1912. *Iz.V.*

Leszczyński 1. Andrzej (m. 1658) Gniezno arkiv. Mokėsi jėzuitų kolegijoje Kališe, buvo išvykęs Italijon. 1624 tapo Krokuvos kan., 1640 Latgalos (Inflantų) vysk., po metų perkeltas vysk. į Kamenecą, 1646 Chelmo vysk. Reiškėsi ir politine veikla: ėjo karaliaus sekretoriaus pareigas, 1645 karūnos vicekancleris, 1650–52 karūnos kancleris ir didžiojo antspaudo saugotojas. 1652 Gniezno arkiv. ir Lenkijos primas. Bažnytiniai nuopelnai: atnaujino Chelmo katedrą, įsteigė prie jos archidiakoniją, aprūpino Chelmo seminariją.

2. Stanisław žr. Leščinskis.

3. Wacław (1605–1666) Gniezno arkiv. Mokėsi pas jėzuitus Poznanėj, studijas gilino Vokietijoj ir Italijoj. Būdamas mažųjų šventimų klierikas, L. tapo Krokuvos kan. ir Zigmanto Vazos sekretoriumi, apie 1636 išv. kun. 1643 ėjo referendoriaus pareigas, 1644 paskirtas Varmijos vysk., 1659 Gniezno arkiv.

J. Korytkowski, Arcybiskupi Gnieznieńscy III, 1883; Podręczna Enc. Kościelna XXIII–XXIV, 1911; Sacrum Poloniae Millennium I, 1954. *R.Krs.*

Leszek žr. Leškas.

Leszetycki (Leszetecki, vok. Leschetitzky) Teodor (1830-1915) lenkų pianistas, išgarsėjęs fortepijono pedagogas, iš pradžių Petrapilio konservatorijoj, nuo 1878 Vienoj privatus mokytojas. Tarp jo mokinių buvo Paderewskis, Gabrilovičius ir kt. Parašė dvi operas ir daugelį dalykų fortepijonui morceaux de salon tipo.

M. Brée, Die Grundlage der Methode L. 1902; *A. Hullah,* T. L. 1906; *E. Newcomb,* L. as I knew Him 1921. *Iz.V.*

Leščia (lenk. Leszczanka) upelis Vsieliubo vls., Naugarduko aps., Plysos (Nemuno) kair. intakas, 12 km ilgio.

Lėščiai bžk. Pernaravos vls., Kėdainių aps., pakeliui iš Čekiškės į Pernaravą; 15 gyv. (1923), o su dviem L. palivarkais ir viensėdžiais iš viso per 80 gyv. L. vietovė žinoma jau nuo XIV a.: Kryžiuočių kelių aprašuose L. minima kelis kartus 1384 (czu deme lande czu Leste; Lesten von dęme Lande). 1789 Römeris pastatė Dievo Apvaizdos medinę bžn. Dar 1841 L. tebebuvo Ariogalos filija, neturėjo nė beneficijos, kunigui pragyvenimą davė dvaras. 1940 L. par. priklausė 1340 parapiečių.

Leščinskis Stanislovas (lenk. Stanisław Leszczyński; 1677 – 1766) Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius 1704–09, žinomas dar Stanislovo I vardu. Kilęs iš senos ir įtakingos lenkų Leščinskių giminės, Rapolo L. ir Jablonovskos sūnus, 1699 gavo Poznanės vaivadiją. Jo vardas susijęs su vienu audringiausių ir tragiškiausių Lietuvos ir Lenkijos laikotarpių — vad. Didžiuoju šiaurės karu, — kurio metu Lietuvos ir Lenkijos didikai, aršiai kovodami savo tarpe (Valkininkų konfederacija 1700), lengvai pasidavė svetimų valstybių globai, blaškydamiesi tarp Maskvos, Švedi-

jos, Saksonijos, kurios kandidatas Augustas II formaliai sėdėjo Lietuvos-Lenkijos soste (1697–1733). 1703 L. prisidėjo prie prošvediškos D. Lenkijos konfederacijos, kurią iš lietuvių pusės rėmė Sapiegos, važinėjo kaip konfederacijos įgaliotinis pas švedų karalių Karolį XII, kuris pasidarė jo globėju ir vadino L. savo ministru. 1704 L. pasirašė Augusto II detronizacijos aktą. Tais pat metais Karolio XII kariuomenės globoje Varšuvoje buvo sušauktas elekcinis seimas naujam valdovui rinkti. Tarp kandidatų buvo Sobieskis, Liubomirskis, Lietuvos kancleris Radvila. Bet Karolis XII aiškiai pasisakė už Poznanės vaivados kandidatūrą, ir tuo būdu L. buvo išrinktas Lietuvos-Lenkijos valdovu, nors nei vienos, nei antros valstybės niekados neturėjo pilnai savo rankose. Dėl to kai kas L. vadina pseudokaraliumi.

St. Leščinskio lietuviškasis antspaudas

1705 jis buvo vainikuotas Lvovo vyskupo Zielinskio, kuris už tai užmokėjo ištrėmimu į Rusijos gilumą, kai Petro I kariuomenė vėl užliejo Lietuvą ir Lenkiją. Iš lietuvių beveik vieni Sapiegos buvo L. pusėje, nors ir jie daugiau paisė pačio Karolio XII, negu L. Tuo tarpu Augustas II buvo priverstas pasitraukti į savo gimtąją Saksoniją, tačiau jį ir ten pasiekė Karolio XII kariuomenė ir 1706 IX 24 Alt-Ranstadto sutartimi Augustas II formaliai atsisakė Lietuvos-Lenkijos sosto. Nuo to laiko ligi Poltavos pralaimėjimo (1709) L. buvo formalus valdovas, o abiejose valstybėse šeimininkavo švedų ir rusų kariuomenės, lenktyniaudamos plėšimuose. Vienalaikių liudijimu, žiaurumais vis dėlto pralenkė Petro I kalmukai, kurie dažnai kepė ir valgė vaikus. 1705 Vilniuje lankęsis anglų ambasadorius Whithworth rašė, kad sunku ir įsivaizduoti žmonių vargą. Rusus žmonės laiką amžinais savo priešais.

Sta ovas Leščinskis

Nors pats L. pasižymėjo nemažais gabumais ir išsilavinimu, tačiau jo vaidmuo prilygo greičiau ‚vasalo, jei ne belaisvio vaidmeniui' (J. Feldman). Karolio XII laimėjimai privertė dalį Lietuvos didikų apleisti Petro I pusę ir prisidėti prie L. šalininkų. Tarp jų buvo ir lauko etmonas Višniovec-kis, kuris paskelbė manifestą prieš caro priespaudą ir organizavo caro gurguolės su 30.000 rublių apiplėšimą. Tos akcijos vadas gen. Sienickis vėliau už tai buvo ištremtas į Jakutiją. Tai bene pirmas tremtinys Sibire.

Po Karolio XII pralaimėjimo ties Poltava pasibaigė L. viešpatavimas Lietuvoje ir Lenkijoje. Tolimesnis jo gyvenimas (su maža išimtimi 1733–34) praėjo emigracijoje, iš pradžios Pomeranijoje, vėliau Švedijoje. Vykdamas į Turkiją, Moldavijoje buvo areštuotas. 1720 atsidūrė Elzase. 1725 jo dukterį Mariją vedė Prancūzijos karalius Liudvikas XV, savo uošvį apdovanodamas Lotaringijos ir Baro kunigaikštijomis. Gyvendamas Nancy arba Luneville, L. pasižymėjo didele kultūrine veikla, korespondavo su žymiais to laiko intelektualais, kaip Voltaire, Rousseau, Montesquieu ir kt.

1733 mirus Augustui II, L. kandidatūra vėl iškilo į Lenkijos ir Lietuvos sostą. Nors remiamas Potockių Lenkijoje ir Čartoriskių Lietuvoje jis ir buvo išrinktas karaliumi, tačiau dėl silpnos pačios Prancūzijos paramos nesugebėjo išsilaikyti prieš rusų spaudimą ir 1735 Vienos sutartimi sostą turėjo užleisti Augusto II sūnui Augustui III.

L. žymus savo gausiais politiniais ir fi-

sofiniais raštais, kurių prancūzų kalba išėjo 4 tomai. Svarbiausias jo veikalas lenkų kalba yra Glos wolny wolność ubezpieczający 1733, kuriame jis kritikavo Lenkijos ir Lietuvos santvarkos silpnybes.

Lettres inédites... à Marie Leszczinska 1901; Lettres inédites... à Jacques Hulin 1920; *J. Lechicka,* Rola dziejowa St. Leszczynskiego oraz wybor z jego pism 1951; *A. Rembowski,* St. L. jako statysta 1879; *P. Boyé,* Un roi de Pologne et la couronne ducale de Loraine 1898; *J. Feldman,* Polska w dobie wielkiej wojny północnej 1925; (") St. L. 1948; *M. Garçot,* St. L. 1953.

V.Trp.

Leščiukaitis Antanas (1874 II 14 Gudaičių k., Bublelių vls., Šakių aps. — 1931 II 15 Kaune) gydytojas. Baigė Marijampolės gimn. ir 1901 Maskvos univ. medicinos fak. Gimnazijoj ir universitete priklausė slaptiems liet. moksleivių ir studentų būreliams. Liko praktikuoti Rusijoj, bet rėmė aukomis lietuvių labdaros d-jas ir buvo įdėjęs 5000 rublių į Vilijos fabriką. Lietuvon grįžo 1922 ir stojo karo ligoninėn vidaus ligų sk. vyr. ordinaru. 1924 iš kariuomenės pasitraukė. 1923–30 buvo Kauno mst. savivaldybės akių, ausų, nosies ir gerklės ligų ambulatorijos vedėjas ir rankraštyje paliko šios ambulatorijos 1922–28 istoriją.

J. Staugaitis, A. L. (Medicina 1931, 2 nr.).

V.Trc.

Leščius ež. Vygrių vls., Suvalkų aps., 2 km į v. nuo Vygrių mst., 21 ha ploto; paviršius 132 m nuo j.l.; jungiąsi su gretimu Vygrių ež. (Juodosios Ančios, Nemuno).

Lęšis (Lens) 1. vienmetis augalas, ankštinių (Leguminosae) šeimos, apie 6 skirtys. L. v a l g o m a s i s (L. esculenta), turįs daug įvairių veislių, buvo jau senovėj gerai žinomas. Jį maistui augino sen. egiptiečiai, žydai; rasti jo pėdsakai Trojos griuvėsiuose. Š. ir r. Vokietijoje sutinkamas jau prieškristiniame geležies amžiuje. Augalas apie 15–40 cm aukščio. Žiedai baltos arba šviesiai mėlynos spalvos. Ankštis apie 15–20 mm ilgio su 1–3 diskinės formos sėklomis. Jų spalva, pagal veislę, lygiai geltona, žalsva, rausva, ruda, juoda arba gelsvame dugne taškuota bei marmurinė. L. gerai auga lengvoje, bet kalkingoje žemėje. Geroje dirvoje derlius yra netikras. Didesnės reikšmės l. turi pietinėje Europoje, vakarinėje Azijoje ir šiaurinėje Afrikoje. Lietuvoje jis labiau veisiamas tik kai kuriose pietinėse ir rytinėse dalyse. Lietuvos kaime lęšienė buvo mėgiama dar XIX a. gale. Vėliau ją išstūmė žirnių sriuba. L. yra gana maistingi ir lengviau virškinami kaip žirniai, tačiau maistui plačiau vartojami tik menkiau pasiturinčių žmonių tarpe. Atsirandant gausiau geresnio maisto, jų reikšmė menkėja. Iškulti l. šiaudai yra geras pašaras gyvuliams. *J.Mck.*

Lęšis (Lens esculenta)

2. F i z i k o j e a. o p t i n i s l. yra skaidrus kūnas, apribotas dviem kreivais paviršiais ir turįs optinę ašį arba simetrijos plokštumas. L. savybė sukaupti saulės spindulius vienoje vietoje ir padegti kūną žinoma kelis šimtus metų pr. Kr. Manoma, kad pirmas l. pritaikė akiniams XIII a. Roger Baconas. Iki XVII a. tik tam reikalui l. ir buvo naudojamas, vėliau pradėtas taikyti ir optiniams instrumentams. L. paprastai daro iš stiklo, bet tuos, kuriuos skiria naudoti ultravioletiniams arba infraraudoniems spinduliams, daro iš tokios medžiagos, kuri tuos spindulius praleidžia, pvz. kvarco, fluorito, valgomosios druskos. L. skirstomi į iškilus, arba glaudžiančius (viduryje storesni už kraštus), ir įgaubtus (viduryje plonesni už kraštus). Pirmuosius, arba sklaidančius, dar vadina teigiamais, antruosius neigiamais. Iškili l. dar skirstomi į abipusiai iškilus, paplokščiai iškilus ir įgaubtai iškilus; įgaubti — į abipusiai, paplokščiai ir iškilai įgaubtus.

b. G a r s o l. — įrankis panašus į optinį l., tik skiriamas tirti garso bangų židinius. Daromas iš kietų, skystų ir dujinių kūnų. Garso l. taip pat gali būti iškili ir įgaubti, kaip ir optiniai l. Garso banga juose lūžta, jei l. medžiagos lūžimo rodiklis nėra vienetas. Garso l. lūžimo rodiklis lygus santykiui garso greičio aplinkoje su garso greičiu l. Pagal reikalą garso l. vidus pripildomas medžiagų, kurios naudingos šiam tyrimui.

c. Magnetinis l. yra elektroniniai optinis įrankis, skirtas sutelkti elektronų ir jonų srovių pluoštus į židinį. Jis nepanašus į optinį l. Dažnai vartojamas magnetinis l. panašus į trumpą solenoidą (žr.). *M.Kr.*

3. Akies dalis, laužianti spindulius (lens crystallina). J. Abraičio disertacija, ginta VDU medicinos fak., Lęšio pasaitai buvo išsp. 1938. Žr. Akis.

Leškas (lenk. Leszek) VII–X a. legendi-

nių ir vėlesnių istorinių lenkų kunigaikščių vardas, vardo Lech mažybinė forma.

1. Leszek, arba Leškas IV, Ziemovito sūnus, legendinis kunigaikštis, valdęs Lenkiją 892–921. Jo protėvis buvo Piastas, davęs pradžią Lenkijos Piastų dinastijai. L. sūnus buvęs kng. Ziemomysłas, o šio pastarojo sūnus Mieškas I (963–992) jau žinomas istorijoje. Tuo būdu L. buvo pirmo Lenkijos istorinio kunigaikščio senelis.

2. L. Baltasis (L. Biały; apie 1185–1227), Krokuvos ir Sandomiro kng. Kazimiero II Teisingojo ir rusų kunigaikštytės Elenos sūnus, Krokuvos ir vyriausias Lenkijos kunigaikštis 1194–98 ir 1206–27. Sostą po tėvo mirties paveldėjo būdamas dar vaikas, remiamas M. Lenkijos didikų, vadovaujamų Krokuvos vaivados. Tarp Lenkijos kng. Piastų vykstant vidaus kovoms, 1198 Krokuvą iš L.B. paveržė D. Lenkijos kng. Mieškas Senasis, kuris Krokuvos kng. buvo ligi 1202. L.B. Krokuvos k-tiją atgavo dvasininkų remiamas tik 1206 ir už tai atsilygino 1210–15 duodamas bažnyčiai privilegijų bei suteikdamas dvasininkams imunitetą; tai susilpnino pasaulinę valdžią Lenkijoje. Bendradarbiaudamas su dvasininkais, L.B. 1207 pavedė Lenkiją popiečiaus Inocento III globai. Krokuvos kunigaikščio valdžia dar labiau susilpnėjo, kai L.B. atskyrė Mozūrus ir Kujaviją ir jas atidavė savo jaunesniam broliui Konradui, Mozūrų kunigaikščiui. Pačioje Lenkijoje palaikydamas taiką, L.B. bandė išplėsti savo valdžią į rytus Haličo k-tijos sąskaita ir rėmė lenkų kolonizavimą Liublino srityje. Iš pradžių palaikydamas gerus santykius su savo pusbroliu, rusų kng. Romanu (Romano motina Agnietė buvo L.B. tėvo Kazimiero sesuo), L.B. rėmė Romano pretenzijas į Haličą, bet vėliau susipyko su kng. Romanu, kuris, norėdamas prie Haličo prisijungti Liublino kraštą, pradėjo kovą prieš L.B., bet buvo lenkų sumuštas ir žuvo 1205 Zawichosto kautynėse. Sąjungoje su Vengrijos karaliumi Andrium II L.B. 1214 bandė užimti Haličą. Andriaus sūnui Kolomanui, vedusiam L.B. dukterį, pavyko 1214 kuriam laikui pasidaryti Haličo kunigaikščiu, o L.B. sau užgrobė Peremišlį ir jotvingių žemės pakrašty buvusią Brastą (Lietuvos Brasta). Netrukus L.B. susipyko su Andrium ir ragino Haličą sukilti ir išvaryti vengrus. Visoje eilėje karo žygių dėl Haličo k-tijos varžėsi lenkai, vengrai ir rusų kunigaikščiai. Tose varžybose svarbų vaidmenį vaidino paties Haličo bajorai. Haličas ėjo iš rankų į rankas, kol 1227 jame įsigalėjo kng. Danielius, Romano sūnus, kurio valdžioje Haličo k-tija pasiekė aukščiausią galybės laipsnį. Su Danieliaus įsigalėjimu Haliče L.B. viltys išplėsti lenkų sienas į rytus užgeso. Volinijos kng. Vasilko, Danieliaus brolis, buvo vedęs L.B. dukterį Eleną. L.B. save laikė visos Lenkijos vyriausiu kunigaikščiu, bet rytinio Pamario kng. Swiętopełkas nenorėjo pripažinti jo viršenybės. Kai L.B. 1227 išvyko į Pamarį priversti Swiętopełką pasiduoti vasalitetan, šiam pastarajam pavyko nužudyti L.B. Krokuvos ir Sandomiro kunigaikščiu pasidarė L.B. vienintelis sūnus Boleslovas Gėdingasis.

3. L. Juodasis (L. Czarny; apie 1242–1288), Kujavijos kng. Kazimiero sūnus, Mozūrų kng. Konrado vyriausias vaikaitis, Krokuvos ir vyriausias Lenkijos kunigaikštis 1279–88. Iš pradžių L.J. buvo Lenčicos ir Sieradzės kunigaikštis. 1279 jis gavo M. Lenkiją su Krokuva ir Sandomiru iš savo dėdės Boleslovo Gėdingojo, kuris mirė bevaikis. Būdamas Krokuvos kunigaikščiu, L.J. buvo ir visos Lenkijos vyriausiu kunigaikščiu. Lenkijoje jo valdžia silpnėjo ir didikų įtaka kilo, kurie net du kartus buvo sukilę prieš L.J. Remdamasis Krokuvos miestiečiais vokiečiais ir šiaip bajorais, L. J. bandė užgniaužti didikų opoziciją, vadovaujamą Krokuvos vyskupo. L.J. laikais vyko Lenkijos miestų kilimas ir vokiečių kolonistų kurdinimas juose. Santykiuose su kaimynais L.J. turėjo pasisekimo kovose su rusų kunigaikščiais ir gynė Lenkiją nuo totorių ir nuo lietuvių, ypačiai jotvingių puolimų. Kovose prieš jotvingius L.J. bendradarbiavo su Haličo ir Mozūrų kunigaikščiais. Prie jotvingių žemių naikinimo prisidėjo ir Vokiečių ordinas. 1282 jotvingiai, įsiveržę į Lenkiją, labai sunaikino L.J. valdas. Jiems keršydamas, L.J. suruošė naikinamąjį žygį į jotvingių kraštą, kuris buvo taip sunaikintas, kad po 1283 jotvingiai jau ne tik nebesudarė jokio pavojaus kaimyninei Lenkijai ar Mozūrams, bet ir jų vardas jau daugiau nebebuvo minimas istorijos šaltiniuose. Jotvingių gyventos sritys buvo užimtos ir kolonizuotos iš dalies lenkų-mozūrų, iš dalies Vokiečių ordino, iš dalies Haličo-Volinijos kunigaikščių. L.J. mirė be įpėdinių. Po jo mirties prasidėjusiose kovose dėl Lenkijos sostinės svarbų vaidmenį vėl vaidino M. Lenkijos didikai. 1306 Krokuvos kunigaikščiu pasi-

darė L.J. brolis Vladislovas Uolektėlis, kuriam pavyko vėl sujungti Lenkiją.

S. Smolka, Mieszko Stary i jego wiek 1881; *R. Grodecki, St. Zachorowski i J. Dąbowski,* Dzieje polski średniowiecznej I 1926; *M. i Z. Wojciechowscy,* Polska Piastów — Polska Jagiellonów 1946. *K.Avž.*

Leškevičius Mykolas (1877 Tauragėje — 1932 III 18 Kaune) smuikininkas. Smuiku groti pradėjo mokytis gavęs jį dovanų 7 m. amžiaus vaikas. Toliau mokėsi pas vietos vargonininką, o 20 amžiaus m. persikėlė Kaunan ir ten toliau mokėsi. Buvo nuvykęs Maskvon mokytis, bet negalėdamas pragyvenimo užsidirbti, grįžo atgal į Kauną ir čia įsijungė į J. Naujalio vadovaujamą Dainos chorą. Pasižymėjo geru komiškų vaidmenų atlikimu rengiamuose spektakliuose. Apie 1905 suorganizuoto vienintelio styginio kvarteto (Juozas ir Antanas Vokietaičiai, kun. J. Byla ir L.M.) dalyvis. Buvo kviečiamas pasmuikuoti ir į tolimesnes vietoves; per I pas. karą su P. Oleka jis daug kur Lietuvoje lankėsi, muzika, daina ir deklamacijomis keldami tautinę sąmonę. 1920 gavo stipendiją pusei metų smuike pasitobulinti pas prof. Sittą Leipcige. 1922 su grupe liet. muzikų lankėsi JAV lietuvių kolonijose koncertuodami, o vėliau vienas pats atlikdavo programą (dialogas ‚Kriaučius Motiejus', smuikas, komiški numeriai). Nuo 1924 grojo valstybinės operos orkestre. Kelerius metus prieš mirtį buvo paskirtas šilalės notaru. *J.Ž.*

M. Leškevičius

Lėšos pinigai, jų ekvivalentas ir visų rūšių potencialios pajamos, kurios gali būti skiriamos arba jau paskirtos apibrėžtiems uždaviniams vykdyti. L. tikslios sumos nustatomos sąmatomis pagal faktiškas kainas. L. dydis, tuo pačiu ir išlaidų dydis, ribojamas jų šaltinių pajėgumu.

Leta 1. (gr. Lethe ‚užmiršimas') graikų mitologijoje požeminio pasaulio upė, iš kurios mirusieji geria vandenį prieš eidami į Hadą, kad užmirštų žemės gyvenimą;

2. (gr. Leto, -oos, lot. Latona) graikų mitologijoj minima moteris, pastojusi nuo Zeuso, buvusi persekiojama jo žmonos Heros, kol radusi prieglobstį ir pagimdžiusi dvynukus Apoloną ir Artemidę iki tol plaukiojusioje Ortigijos saloje, kuri tapusi pritvirtinta ir gavusi Delo vardą.

Letalinis (gr.) mirtinis, vedąs į mirtį. Medicinoje l. d o z ė kiekis vaistų, pakankamų užmušti gyvybei.

Letargas (gr.) 1. liguistai gilus ir ilgas miegas, iš kurio ligonis gali būti tik po ilgų pastangų ir tik trumpam pabudintas; vienas iš vad. miego ligos (encephalitis lethargica) simptomų; 2. perkelta prasme — apsnūdimas, neturėjimas intereso, neveiklumas.

Lėtas Leonas, iš tiesų Vytautas Adamkevičius (g. 1923 XII 16 Kaune) rašytojas, dailininkas. Baigė Kauno IX (jėzuitų) gimnaziją. 1941–42 studijavo Kauno Taikomosios dailės institute ir 1942–43 architektūrą VDU. 1942–44 jaunesnysis solistas bei režisoriaus padėjėjas Kauno operoje ir operetėje. Eilėraščius spausdino Ateityje, Žvilgsniuose, Literatūros Lankuose, prozą — ‚Prozos' antologijoje 1951. Iliustravo eilę knygų. Iš jo scenovaizdžių minėtini ‚Žmogui, kurį užmušiau' Kasselio ir ‚Atsisveikinimui' Wiesbadeno lietuvių teatruose. JAV dirba kaip pramonės dekoratorius.

L'État c'est moi (prc. ‚valstybė—tai aš') absoliutizmo formulė, kurią prancūzų karalius Liudvikas XIV ištaręs 1655 IV 13 parlamente replikuodamas jo pirmininkui, kėlusiam valstybės interesą.

Lėtausas upelis Rietavo vls., Telšių aps., Jūros deš. intakas, 13 km ilgio; vidurupis sudaro sieną su Endriejavo vls., Kretingos aps.; teka lanku į p.v. ir į p.r., intakai: Vedega, Klietė, Briedupis, Žygis ir Paparstas; baseino plotas 60 km².

Letava upelis Kaišiadorių vls., Trakų aps., Neries deš. intakas, 8 km ilgio; teka į v. pro Perelozų bžk., įteka į Nerį žemiau Gegužinės bžk.

Letena žr. Pėda.

Letėniai k., Tirkšlių vls., Mažeikių aps., 8 km nuo Mažeikių; 1923 buvo 26 ūkiai ir 21 gyv. Čia yra senojo geležies amžiaus pilkapių, apdėtų akmenų vainiku.

Lethbridge Kanados mst. Albertos privincijoje, 50 mylių nuo JAV (Montanos) sienos, prie Oldman upės, didelių akmens anglies kasyklų ir derlingų kviečių laukų srity; per 30.000 gyv. (1955). L. yra sparčiai augąs mst. 1955 įkurtas univ. Mieste gyvena apie 200 lietuvių (1941 buvo 40; viso Albertos provincijoj 1941 lietuvių buvo 943, 1951 — 1178), susiorganizavusių į Kanados lietuvių bendruomenės apylinkę (pirm. S. Noreika).

Lettou John (Lietuvis Jonas) pirmasis Londono ir ketvirtasis Anglijos spaustuvininkas. L. vardu tuo metu anglų kalba buvo vadinama Lietuva, ir kadangi anuomet buvo paprotys prie savo vardo pridėti kilmės vietovės ar krašto vardą, galima spėti, jog ir L. buvo taip padaręs, būtent pasirinkęs gimtojo krašto vardą savo pavardei. H. R. Plomer (A Short History of English Printing 1476–1896, 26 psl.) rašo: ‚Lettou yra sena Lietuvos (Lithuania) forma, bet ar John Lettou atvyko iš Lietuvos, nėra žinių'. Bet tas pats autorius kitame veikale (monografijoj W. Claxton, 107 psl.) J.L. tiesiog vadina kilusiu iš Lietuvos (native of Lithuania). Kitas autorius, E. Gordon Duff (The Printers..., 130 psl.) taip pasisako: ‚Tuo laiku daugumas svetimtaučių spaustuvininkų krikščioniškąjį vardą vartojo drauge su vardu vietos, iš kurios jie buvo atvykę. Taip turime Joannes Lettou (Joną iš Lietuvos, John of Lithuania), Willelmus de Machlinia (Vilhelmą iš Machlines)'. O kitoje to paties veikalo vietoje (41 psl.) dar kategoriškiau sakoma: ‚Vardas akivaizdžiai nurodo, kad jis buvo kilęs iš Lietuvos (that he came originally from Lithuania), kurios sena forma yra Lettou'. Daugiau apie jo kilmę nežinoma. Nustatyta, kad J. L. spaustuvės tipas buvo toks pat, koki Romoj 1478–79 vartojo spaustuvininkas Johanes Bulle de Bremis. E. Gordon Duff (op. cit., 41 psl.) pastebi: ‚jei būtų galima išaiškinti, kaip žmogus iš Bremeno galėtų būti lietuviu vadinamas, turėčiau iš karto priimti, kad J. L. ir John Bulle yra tapatūs, nes kaip tik vieno veikla prasideda, kur antro nutrūksta'. Tasai Joannes Bulle de Bremis per dvejus metus (1478–79) Romoj buvo lotynų k. atspausdinęs apie 10 knygų. Savo knygose jis įsakmiai nurodo atvykęs iš Bremeno. Spaudos dalyko jis greičiausiai išmoko Mainco arba kur kitur Vokietijoje, nes iš ten Gutenbergo išrastasis spausdinimo būdas plito po visą Europą (Romą pasiekė 1465, Paryžių 1470, Utrechtą 1472, Westminsterį Anglijoj 1477). Ar Londone 1480 pasirodęs J.L. buvo tas pats Joannes Bulle de Bremis, lieka neatsakytas klausimas, nors spaustuvės tipo tapatybė įgalina daryti ir asmens tapatybės prielaidą. J.L. kaip spaustuvininkas Londone įsikūrė 1480 ir savarankiškai veikė 2 metus. Jo spaustuvė buvo Holborne. Per tą laiką jis atspausdino Literae indulgentiarum (indulgencijų prieš turkus laišką) ir kažkokio A. Andrea knygą Super Aristotelis metaphysica. Pamatęs, kad spausdindamas religinio ir mokslinio turinio raštus negali verstis, J.L. 1482 susidėjo su kitu spaustuvininku — William de Machlina, kilusiu iš belgų miesto Malines (flamiškai Mechelen). Abu jie toliau spausdino teisinio turinio knygas. Spaustuvę turėjo prie Flete Bridge, dabartinėje Fleet gatvėje. Kartu su šiuo pusininku, J.L. atspausdino penkias knygas: Litteltono Tenores Noveli (statutų santraukos) ir Year-Books of Thirty-third iki Thirty-sixth Year of Henry VI. Šias knygas atspausdinęs, J.L. nežinia kur dingo. Tai įvyko apie 1482 ar 1483 metus.

H. R. Plomer, A Short History of English Printing 1476–1896, 1900; ('') W. Claxton; *C. Burger,* The Printers and Publishers of the XV Century 1902; *E. Gordon Duff,* The Printers, Stationers and Bookbinders of Westminster and London from 1476 to 1535, 1906; *R. A. Peddie,* Printing 1927; *D. C. McMurtrie,* The Book, the Story of Printing and Bookmaking 1948. *K.Ob.*

Lettow-Vorbeck Paul von (g. 1870) vok. generolas, 1914–18 vok. kariuomenės vadas, r. Afrikoje, sąjungininkų neįveiktas ir nesilovęs kariauti liki Vokietijos paliaubų. Dėl prisidėjimo prie Kappo pučo 1920 atleistas iš kariuomenės. L.-V. laikomas vienu didžiausių istorijoj partizaninio tipo karinių vadų. Karo užkluptas Tanganikoj su 218 baltųjų karininkų ir 2542 čiabuvių askarių karių, ginkluotų 1871 gamybos pasenusiais šautuvais, be jokių amunicijos, maisto ir kt. atsargų, jis sugebėjo išsilaikyti 4 metus nepralaimėjęs nė vienų kautynių. Išsp. Meine Erinnerungen aus Ostafrika 1920.

Lettres de cachet (prc. lettre ‚raštas, laiškas', cachet ‚antspaudas') Prancūzijos karaliaus vardu rašyti ir jo pasirašyti bei ministro kontrasignuoti įsakai suimti kurį nors asmenį ir jį kalinti arba ištremti. L. de c. Prancūzijos valdovai pradėjo vartoti apie XVI a. ir tik Didžiosios prancūzų revoliucijos metu (1790 III 26) panaikinti. Vėlesnėje praktikoje karaliaus parašas nebuvo reikalingas ir jį atstodavo valdininko parašas. Pagal l. de c. areštuotam asmeniui nebuvo iš anksto nustatomas ir skelbiamas kalinimo bei trėmimo terminas. L. de c. įsakais suimtieji paprastai buvo kalinami Bastilijos tvirtovėje.

H. de Mirabeau, Des lettres de cachet et des prisons d'état 1782; *F. Olivier Martin,* Histoire du droit français depuis les origines jusqu' à la Révolution 1948. *P. Č.*

Leu žr. Leja.

Leucaspius delineatus žr. Saulažuvė.

Leucinas (gr.), arba α-amino-izo-kaproninė rūgštis, $(CH_3)_2CHCH_2CH(NH_2)COOH$, viena iš amino rūgščių (žr.), įeinanti į baltymų sudėtį. Balti kristalai.

Leuciscus cephalus knisius (žr.), arba šapalas.

Leuciscus idus žr. Meknė.

Leuciscus leuciscus žr. Strepetys.

Leucitas (gr.) mineralas, $KAl(SiO_3)_2$ arba $K_2O \cdot Al_2O_3 \cdot 4SiO_2$. Kietumas 5,5–6, specifinis svoris 2,5. Randamas bazinėse išsiveržusiose magminėse uolienose, ypač lavose ir tufuse.

Leuk, leuko (gr.) baltas; daugelio tarptautinių žodžių sudėtinė dalis.

Leukemija (gr. leukōs ‚baltas') ir aima ‚kraujas') mirtina kraują formuojančių organų liga, būdinga žymiu baltųjų kraujo rutuliukų-leukocitų ir jų pirmatakų skaičiaus padidėjimu kraujuje, taip pat limfoidinių blužnies audinių, limfatinių liaukų ir kaulų smegenų padidėjimu bei proliferacija. Ta liga sergantieji taip pat turi progresuojančią anemiją, vidinius kraujavimus (į akies retiną ir t.t.) ir palaipsniui didėjantį visuotinį jėgų išsekimą. Kliniška l. klasifikacija remiasi:

1. ligos ilgumu ir jos pasireiškimo būdu — aštri arba chroniška;

2. vyraujančiu celės (kraujo rutuliuko) tipų — mieloidinė, limfoidinė arba monocitinė;

3. nenormalių kraujo celių (rutuliukų) skaičiaus padidėjimu arba nepadidėjimu kraujuje — leukeminė arba aleukeminė.

Pagrindinės l. formos: A l e u k e m i n ė l. — l., kurios atveju baltųjų kraujo rutuliukų (leukocitų) skaičius yra arba normalus arba sumažėjęs. A m i g d a l i n ė l. — ligos forma, susieta su tonsilų liga. A p l a s t i n ė l. — l. su sumažėjusiu skaičiumi tiek raudonųjų, tiek baltųjų kraujo rutuliukų ir būdinga neproporcingu didelių atipinių leukocitų skaičiaus padidėjimu. B a z o f i l i n ė l. — jos metu kraujuje yra padidėjęs bazofilinių granulocitų skaičius. L. C u t i s — leukeminė odos komplikacija, pasireiškianti tumorais, susidedančiais iš mažų apvalių, į leukocitus panašių celių. E m b r i o n a l i n ė l. — jos metu kraujuj atsiranda dideli kiekiai mieloblastų, limfoblastų ir monoblastų pirmatakų. H i s t i o c i t i n ė l. — aštri monocitinė l. L e u k o p e n i n ė l. — jos metu leukocitų skaičius kraujuje yra normalus arba sumažėjęs. Ji gali būti limfogeninė, monocitinė arba mielogeninė. L i m f a t i n ė, arba l i m f o b l a s t i n ė l. — joje vyrauja limfocitai arba limfoblastai; jos atveju pastebimas limfoidinių audinių išsiplėtimas ir padidėjęs aktingumas. L i m f o s a r k o m i n ė l. — jos atveju kraujuje randamos limfosarkominės celės. M i e l o c i t i n ė, arba m i e l o g e n i n ė l. — jos atveju leukocitai yra kaulų smegenų kilmės. M o n o c i t i n ė l. — joje vyrauja monocitinė celės forma. P l a z m i n ė s c e l ė s l. — vyraujanti yra plazminė celė. S i m p t o m a t i n ė, arba l a i k i n o j i l. pasireiškia laikiniu leukocitų skaičiaus padidėjimu. Dar yra ir daugelis kitų retai pasitaikančių ir mažiau svarbių l. formų. L., kuri dar visai neseniai buvo mirtina liga, pastaruoju metu yra gydoma ir kai kuriose savo formose net labai sėkmingai. *St.Js.*

Leukipas (gr. Leukippos) 1. Argo mitinis karalius, kurio dukterų pagrobimas, dioskurų įvykdytas, buvo dažnai vaizduojamas graikų mene.

2. L. M i l e t i e t i s graikų filosofas, gyvenęs V a. pr. Kr., Demokrito Abderiečio mokytojas. Drauge su savo mokiniu jis laikomas atomizmo (žr. Graikų filosofija) kūrėju. Apie jį beveik neturima žinių. Epikuras net buvo kėlęs klausimą, ar L. buvo istorinis asmuo. Tačiau H. Diels įrodė, kad pačiu L. istoriškumu netenka abejoti.

V. E. Alfieri, Gli Atomistici 1936.

Leukocitai (gr.) baltieji kraujo rutuliukai. Žr. Kraujas.

Leukocitozė (gr.) kraujo baltųjų rutuliukų skaičiaus padidėjimas, pvz. po valgio, neštumo laikotarpy, infekcijų pasėkoj ir t.t.

Leukoderma (gr.) pigmento sutrikimas odoje, pasireiškiąs įvairios formos ir dydžio baltomis dėmėmis, kurios gali plisti. L. neapkrečiama ir nepavojinga. Ir negydoma gali mažėti ir visai dingti. Kilmė neaiški.

Leukoja (Leucoium) amarilinių (Amaryllidaceae) šeimos žoliniai augalai. P. Europos Vidužemio srities čiabuviai. Pas mus darželiuose sutinkama l. d a u g i a ž i e d ė (L. aestivum) ir l. v i e n a ž i e d ė (L. vernum).

Leukoma (gr.) balzganas akies ragenos sudrumzlėjimas.

Leukonichija (gr.) baltos įvairaus dydžio ir formos dėmelės ar ruoželiai nagų plokštelėse. L. neapkrečiama ir nepavojinga; kilmė neaiški.

Leukonija (Matthiola R. Br.) kryžmažiedžių (Cruciferae) šeimos dekoratyvinis

augalas kvapiais, neretai pilnaviduriais žiedais, kilęs iš P. Europos. V i e n a m e t ė l. (M. annua) yra 30–45 cm aukščio; stiebas ištisai žolinis; vainikėliai įvairių spalvų; stiebas ir lapai gauruoti, pilkai žali. L. d v i m e t ė (M. incana) yra tokio pat aukščio; stiebas apatinėje dalyje sumedėjęs; vainikėlis baltas arba raudonas; stiebas ir lapai gauruoti, baltai pilksvi. Lietuvos darželiuose abi skirtys dažnos.

Leukopenija (gr.) kraujo baltųjų rutuliukų (leukocitų) skaičiaus sumažėjimas (mažiau kaip 4000). Priežastis — įvairūs patogeniniai veiksniai.

Leukoplakija (gr.) gleivinių epitelinio sluoksnio sustorėjimas ir sukietėjimas, pasireiškiąs balsvomis įvairaus dydžio dėmėmis burnoje, ant liežuvio, lytinių organų. Atsiranda dėl chroniško dirginimo (pvz. nuo tabako dūmų ar dantų aštrių briaunų) ar chroninio uždegimo (lytinių organų gleivinėse). L. yra pavojinga, nes negydoma pavirsta vėžiu. Neapkrečiama.

Leukoplastai bespalviai plastidai. Randami gilesnių audinių celėse, nesiekiančiose saulės šviesos, pvz. šerdies, žeminės augalo dalies audinių, sėklų ir kt. L. prisisunkusį cukrų verčia krakmolu ir dažnai esti jo taupymo aruodas; tada jie vadinami amiloplastais. Gavę šviesos l. gali pavirsti chloroplastais (bulvių dieguose ir kt.).

Leuna vidurinės Vokietijos pramoningas mst. į v. nuo Leipcigo, prie Merseburgo; apie 10.000 gyv. (1951). Prie jo yra 1916 įkurtos didelės pramonės įmonės Leuna-Werke amoniakui, azotinėms trąšoms ir kt. chemikalams gaminti. Išradus būdą iš akmens anglies gaminti benziną, įmonės buvo praplėstos nauju sintetinio benzino gaminimo skyriumi. 1945 rusų konfiskuotos, bet 1954 grąžintos R. Vokietijai.

Leunis (Leon, Leonius) Jean (1535–84) jėzuitas, Marijos sodalicijų, arba kongregacijų (žr.) įkūrėjas. Gimė Lježe, Belgijoj, bet dirbo daugiausia Italijoj. Pirmą būrelį, davusį sodalicijų užuomazgą, suorganizavo 1563. Sodalicija greit augo, ir 1584 XII 8 buvo pop. Grigaliaus XIII bule Omnipotentis Dei iškilmingai patvirtinta.

Leupold Jakob (1674–1727) vok. mokslininkas, Leipcigo univ. mechanikas; 1724–39 išl. 8 tomų technikos enciklopediją Theatrum machinarum, iliustruotą vario graviūromis; ji atvaizduoja visą XVIII a. technikos lygį.

Leuthold Heinrich (1827–1879) šveicarų poetas. Neramaus melancholiško charakterio žmogus, gyvenimą baigė psichiatrinėje ligoninėj (nuo 1877). Ilgą laiką gyveno Vokietijoj. Jo poezijos rinktinė išleista 1946. L. eilėraščių į lietuvių k. vertė S. Neris.

Leutkirch P. Vokietijos mstl. Viurtemburge-Badene, Wangen aps.; 6400 gyventojų (1954). II pas. karo metu ten buvo atsiradusios kelios lietuvių šeimos; atėjus prancūzų okupaciniams daliniams, 1945 buvo sudarytas pabaltiečių komitetas, bet stovykla nebuvo įsteigta. Netolimame Niederhofeno k. A. Ružancovas leido dvisavaitinį (ranka per kalkę rašytą) biuletenį Leutkircho Lietuviai.

Levallois laikotarpis senojo paleolito kultūros tarpsnis, pavadintas pagal radinių vietą Lavallois-Perret prie Paryžiaus Prancūzijoj. Tai yra sritinė ašelinio (Acheuléen) laikotarpio kultūra, kuriai būdinga titnaginė vad. Lavallois skeltė. Tipologiškai šis kultūros tarpsnis turi panašumo su vėlyvesne orinjakine kultūra (žr. Aurignaco rasė).

Lėvanas Aleksandras (g. 1905 V 8) kunigas. Mokytojavo Utenos, Kražių gimn., o vėliau stojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu įšventintas 1935. VDU teol.-filosofijos fak. 1938 IX 22 gavo daktaro laipsnį, XI 30 apgynė habilitacijos darbą ir docentavo, dėstydamas iškalbą, religijos metodiką, patrologiją ir kt. Abstinencijos propagandistas, išleidęs šias brošiūras bei knygas: Abstinencija žiloje senovėje 1925, Ramiųjų ir dujingųjų bealkolių gėralų darymas 1928, Psichinis darbas ir alkoholis 1932, Alkoholio įtaka žmogaus temperatūrai 1934, Kristaus abstinencijos klausimas Šv. Rašto šviesoje 1938 (disertacija). 1944 pasitraukė į Vokietiją.

Levanda žr. Levendra.

Levantas (it. Levante ‚rytų kraštas') platesne prasme visi rytinės Viduržemio jūros kraštai, siauresne prasme — M. Azijos, Sirijos ir Egipto pakraštys. L. valstybėmis specialia prasme buvo vadinama anksčiau prancūzų mandato teisėmis valdytos Sirijos ir Libano sritys.

Levas (rus. Lev) Haličo-Volinijos kunigaikščių vardas.

1. L e v I D a n i l o v i č, Haličo kng. 1264–1301, Danieliaus sūnus, Romano vaikaitis. Apie 1250 Danielius Haličo valstybėje įkūrė naują miestą, pavadino Danieliaus sūnaus L. vardu Lvovu (uk. Lviv, lenk. Lwów, lot. Leopolis) ir jam paskyrė. Apie 1250 L. vedė Vengrijos karaliaus Belos IV dukterį. Po Danieliaus mirties 1264 Haličo

valstybė buvo padalyta tarp dviejų jo sūnų, L. ir Švarno (žr.). L. jaunesnis brolis Švarnas buvo vedęs D.L.K. Mindaugo dukterį ir palaikė draugiškus ryšius su Mindaugo sūnumi Vaišvilku (žr.), kuris 1265–68 valdė Lietuvą. 1268 Vaišvilkas atsisakė nuo Lietuvos sosto ir vėl sugrįžo į stačiatikių vienuolyną, Lietuvą pavesdamas valdyti savo sesers vyrui kng. Švarnui. Lietuvą užvaldyti tačiau svajojo ir šio pastarojo brolis L. Supykęs ant Vaišvilko už Lietuvos sosto atidavimą Švarnui, L. pasikvietė Vaišvilką tarsi į vaišes ir nužudė. Netrukus mirė ir Švarnas 1269. L. tačiau nepavyko užvaldyti Lietuvos, nes čia įsigalėjo galingas D.L.K. Traidenis (žr.). Po Švarno mirties visa Haličo ir Volinijos valstybė atiteko į L. rankas, kuris 1270 savo sostinę perkėlė į Lvovą, totoriams sunaikinus Haličo miestą, senąją valstybės sostinę. L. svajojo užkariauti gretimas Lenkijos sritis, 1280 kariavo prieš lenkus ir net planavo pasidaryti Krokuvos kng., kišdamasis į 1288 lenkų vaidus dėl Krokuvos sosto paveldėjimo, bet iš to niekas neišėjo. Jam taip pat nepavyko pasinaudoti tuo metu Vengrijoje buvusia netvarka ir atgauti Karpatų sritį. L. kelis kartus buvo susijungęs su totoriais plėšti kaimyninių žemių. L. mirė 1301, palikdamas Haličo-Volinijos k-tiją savo sūnui Jurgiui I (žr.).

2. Lev II Jurjevič, Haličo kng. 1308–1324, Jurgio I sūnus, L. I vaikaitis. L. II laikais Haličo k-tija ėmė silpnėti ir smukti. Haličo valstybė suskilo į Haličo ir Volinijos k-tijas. Joms teko susidurti su lietuviais dėl kitados jotvingių gyvenamų žemių, taip pat dėl sričių tarp Nemuno ir Pripetės, kurios nuo 1315 perėjo Lietuvos valdžion, nors L. ir buvo sudaręs sąjungą su Vokiečių ordinu ir kartu kariavo prieš Lietuvą. L. bandė nusikratyti totorių jungo, bet 1324 žuvo kartu su savo broliu Andriumi, Volinijos kng. Su L. ir Andriaus žuvimu pasibaigė Romano (žr.) įsteigta Haličo-Volinijos kunigaikščių dinastija. Dėl Haličo ir Volinijos prasidėjo varžybos tarp Lietuvos ir Lenkijos kunigaikščių. Iš pradžių Haličo bajorai pasikvietė sau valdovu Danieliaus sesers Marijos sūnų Mozūrų kng. Boleslovą Jurgį (žr.), kuris 1325 vedė D.L.K. Gedimino dukterį Ofką-Eufemiją, bet po jo nužudymo 1340 Haličo ir Volinijos kng. buvo pripažintas D.L.K. Gedimino sūnus Liubartas, kuris dar prieš 1324 buvo vedęs L. brolio, Volinijos kng. Andriaus dukterį ir reiškė pretenzijų į Haličo valstybės sostą nuo L. mirties 1324. *K.Avž.*

Levas (bulgariškai lev ‚liūtas', ds. leva) 1880 įvestas Bulgarijos piniginis vienetas. 1 l. lygu 100 stotinkų. Taip pat sidabrinė moneta.

Levasseur Émile (1828–1911) prancūzų geografas ir ekonomistas, 1872 Collège de France prof., 1905 jos administratorius. Pagarsėjo kaip ūkio bei visuomenės klausimų istorikas, laikomas prekybos geografijos kūrėju. Veikalai: Histoire des classes ouvrières en France (1859, tęsinys 1867), La population française 1889–92, Histoire du commerce de la France 1911–12.

Levatera žr. Rožūnė.

Leveleriai (ag. levellers ‚lygintojai') didžiosios anglų revoliucijos meto kraštutinis sąjūdis, atsiskyręs nuo vad. independentų ir pradėjęs griežtą kovą dėl respublikoniškų ir demokratiškų principų. L. sąjūdis prasidėjo apie 1647 ir buvo dalimi religinis, dalimi politinis sąjūdis. Viso sąjūdžio vadas buvo John Lilburne, paskelbęs veikalą Foundations of Freedom ir An Agreement of the People 1647. L. kovojo dėl individualinių laisvių, o taip pat ir dėl tautos teisių. Politiniai l. reikalavimai buvo šie: demokratinė respublika su vieneriais rūmais, visuotinė rinkimų teisė vyrams (išskyrus tarnus, elgetas), religinė laisvė, lygus teisėmas, aristokratijos privilegijų panaikinimas. L. įtakoje buvo atiduotas Anglijos karalius Karolis I teisti ir paskui paskelbta respublika. Manoma, kad l. sąjūdis bus turėjęs įtakos JAV konstitucijai.

G. P. Gooch, English Democratic Ideas in the Seventeenth Century 1927; *E. Bernstein,* Sozialismus und Demokratismus in der grossen englischen Revolution ²1922; *T. C. Pease,* The Leveller Movement 1916; *M. Kovalevskij,* Proischoždenije sovremennoj demokratii 1895; *D. M. Wolfe,* Leveller Manifestoes of the Puritan Revolution 1948. *P.Č.*

Levéndra (Lavandula) lūpažiedžių (Labiatae) šeimos daugiametis dekoratyvinis vaistinis augalas, kilęs iš P. Europos. L. tikrojo (L. officinalis), 30–60 cm aukščio, kai kur veisiama vaistams; vaistinių Flos Lavandulae ir Oleum Lavandulae gaunama iš jos žiedų. L. varpinė (L. spicata), 20–35 cm aukščio, darželiuose auginama. Lietuvos darželiuose retos. *J.Rkt.*

Levendros eteriniam aliejui gauti iš daugelio l. rūšių plačiau naudojamos tik trys: tikroji l. (Lavandula officinalis Chaix), didžioji l. (Lavandula spi-

ca D. C.) ir hibridinė l. (Lavandula hybrida Reverchon). Daugiausia l. auginamos Prancūzijoje, mažiau Italijoje. Aliejui gauti surinktos žydėjimo metu šviežios šakutės varomos su vandens garais arba apvytusios ekstrahuojamos lakiais tirpikliais, kurie paskui nudistiliuojami sumažintame slėgime. Tirpiklių pagalba gautojo aliejaus kvapas labai artimas l. žiedų kvapui. Aliejaus, gauto varant su vandens garais, kvapas gana skirtingas, nes pačios lakiausios medžiagos nesukondensuojamos, o mažiausia lakios, kaip kumarinas arba metilumbeliferona, visai neišvaromos. Su vandens garais varytas tikrosios l. eterinis aliejus yra gelsvas, būdingo, malonaus, gaivinančio kvapo skystis, d^{25}_{25}0,880-0,886, $[\alpha]^{25}$/D −7°58′ iki −8°45′, n^{20}/D 1,4585–1,4607. Iš vieno plantacijos hektaro gaunama apie 30 kg aliejaus, kurio sudėtyje randama apie 30–55% linalilo acetato, kiek mažiau palaido linalolo ir nedideli kiekiai geraniolo, etil amil ketono, linalilo butirato, valerianato, kapronato...

Tikrosios l. aliejus įeina kai kurių kvepalų sudėtin, tačiau daugiausia jo suvartojama odekolonų, kosmetinių gaminių ir aukštos kokybės muilų pramonėje. Taip pat vartojamas medicinoje kaip energetinis vaistas. Didžiosios l. eteriniame aliejuje randama 30-50% palaidų alkoholių (linalolo, borneolo, geraniolo, terpineolo), apsčiai cineolo ir visai mažai esterių. Kamforinis didžiosios l. aliejaus kvapas nelabai malonus ir tetinka muilams ir pigiems kosmetiniams gaminiams. Hibridinės l. kvapas artimas tikrajai l., tačiau su kamforiniu priekvapiu. Jos eterinis aliejus vartojamas vidutinės rūšies muiluose ir kosmetiniuose gaminiuose.

G. Igolen, Contribution à l'étude de la composition chimique de l'essence de lavandin 1944; *E. Guenther,* The Essential Oils III 1949; *M. I. Goriaev* Efirnyje masla flory S.S.S.R. 1952; *H. García Aráez,* Esencias naturales 1953. *J.Vbr.*

Levenhauptas švedų generolas žr. Löwenhaupt.

Leverkusen v. Vokietijos pramoningas mst. į š.r. nuo Kölno; 74.000 gyv. (1954). Didžiausia pramonės įmonė yra Bayer AG vaistų ir chemikalų fabrikas su 23.000 darbininkų ir tarnautojų. Be to, L. gaminama mašinų, malūnams valcų, audinių; užmiesty yra dinamito fabrikai. L. yra naujas mst., išaugęs prie cheminės pramonės įmonių. Vardas kilęs iš K. Leverkuso, kuris dabartinio miesto srity 1862 įkūrė ultramarino gamyklą.

Leverrier Urbain-Jean-Joseph (1811–77) prancūzų astronomas, nuo 1854 Paryžiaus observatorijos dir. Remdamasis Laplace'o dangaus mechanika, jis studijavo planetų judesius; atliktas saulės sistemos judesių aprašymas ilgą laiką pasiliko geriausias. Jis pradėjo planetų ir saulės judesio lenteles, kurios sudarė pagrindą nautiniam almanachui. Labiausiai jį išgarsino Neptūno planetos atradimas. 1846 tyrinėdamas Urano orbitą, jis nustatė, kad jī yra iškreipta dar toliau esančios planetos. L. apskaičiavo vietą, kur ta tolimesnė planeta turi būti ir, pats neturėdamas tinkamo teleskopo, kreipėsi į J. G. Galle, kad tas nukreiptų savo žiūroną į reikiamą vietą. Galle tai padarė ir atrado Neptūną tik vienu lanko laipsniu toliau nuo L. nurodytos vietos. Tai buvo didelis Newtono gravitacijos teorijos ir drauge apskritai teorinės astronomijos laimėjimas. *R.Zlb.*

Levi Carlo (g. 1902) italų tapytojas, meno kritikas ir rašytojas. 1924 baigęs mediciną, L. gydytojo praktika nesivertė, bet pasirinko tapytojo ir meno kritiko karjerą. Aktyvus antifašistas, L. buvo kelis kartus suimtas ir vėliau ištremtas į tolimą P. Italijos provinciją (Lucania). Ten būdamas parašė pirmą savo knygą Cristo si è fermato a Eboli (išl. 1945), kuri jį iškėlė į pirmąsias italų rašytojų eiles ir išgarsino užsienyje. Sekančios knygos (Paura della Libertà 1948, L'Orologio 1950 ir kt.) taip pat turėjo nemažą pasisekimą. Savo literatūrine maniera L. yra tipingas pokario italų neorealizmo atstovas. Kaip tapytojas L. atstovauja vad. integralinio impresionizmo krypčiai. *A.Č.*

Leviatanas (hebr.) S. Testamento minima pabaisa, Egipto ar Asirijos pasaulinės galybės simbolis. Šiuo vardu Th. Hobbes (žr.) pavadino savo veikalą apie valstybę.

Lévy-Bruhl Lucien (1857–1939) prancūzų filosofas ir sociologas, nuo 1899 Sorbonos prof. Iš pradžių per dvidešimt metų buvo atsidėjęs išimtinai filosofijai, specialiai domėdamasis jos istorija. Paveiktas A. Comte'o ir E. Durkheimo, L.-B. savarankiškai pritaikė sociologinį metodą ligi tol mažai tenagrinėtai žmogiškosios elgsenos ir mąstysenos sričiai. Pagrindinis jo metodo reikalavimas — remtis tik elgsenos ir mąstysenos faktais, kurie skirtingais istorijos laikotarpiais apreiškia žmogaus prigimtį ir verčia ją objektyviai vertinti pagal tai, kokia ji yra savyje, nepriklauso-

mai nuo subjektyvių pažiūrų, kokia ji turėtų ar galėtų būti. Pagal ji, kaip kitose srityse, taip ir dorinėje srity mokslas faktų nekuria, tik juos stebi ir aiškina. Tuo vadovaudamasis L.-B. lygiai pasmerkė mėginimus pagrįsti dorą metafiziškai ar moksliškai; teigė, kad nesą ir negalį būti teorinės doros, kad mokslinis ir normuojamasis doros pobūdžiai esą nesutaikomi. Ypač jis išgarsėjo savo mėginimais nušviesti pirmykštę mąstyseną. Taikydamas tą patį metodą, L.-B. paneigė žmogiškosios dvasios tapatybę laike ir erdvėje. Tariamai pastovus bei nekintąs būdas mąstyti ir jausti tesąs būdingas tik civilizuotam žmogui, paisančiam logikos, priežastinių sąryšių ir eksperimentinio patikrinimo. Pirmykščio žmogaus mąstysena esanti visiškai kitokia, mistinio ir preloginio pobūdžio. Po mirties paskelbtuose užrašuose L.-B. atsisakė kai kurių pažiūrų, paneigdamas visų pirma griežtą skirtumą tarp pirmykščių ir civilizuotų žmonių mąstysenos. Išsp. La morale et la science des moeurs 1903, Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures 1910, La mentalité primitive 1922, L'Âme primitive 1927, Le Surnaturel et la Nature dans la mentalité primitive 1932, La mythologie primitive 1935, L'Expérience mystique et les symboles chez les primitifs 1938, Les Carnets de L.-B. 1949. L.-B. yra lankęsis Lietuvoje ir VDU skaitęs paskaitą 1931 V 15.

G. Davy, Sociologues d'hier et d'aujourd'hui [2]1950. *K.J.Cg.*

Levickas Juozas (1913 Trakiškių k., S. Kalvarijos vls., Marijampolės aps. — 1942 IV 17 Sibire) žurnalistas. 1931 baigė Marijampolės marijonų gimn. ir stojo į VDU teisių fak. ekonomikos sk. Nuo 1931 ligi pirmojo bolševikmečio dirbo reporterio darbą: vienerius metus N. Žodžio b-vėje, o nuo 1932 visą laiką Lietuvos Aide. Yra rašęs ir Šaltiny, Suvalkiety, Mūsų Krašte, Tautos Ūky ir kt., daugiausia ekonominiais klausimais. 1940 VI 17 atleistas ir darbo negavęs, 1941 VI buvo išvežtas į Sibirą, kur ir mirė.

Levyckyj 1. Dmytro (1735–1822) ukrainiečių dailininkas, nuo 1771 Petrapilio meno akademijos prof. Daugelio diduomenės portretų autorius ir V. Europos portretų meno puoselėtojas Kotrynos II rūmuose. Apie 1790 L. pasidavė madingojo Lampi (žr.) manierai, tapydamas lygiai porcelianiškai ir netekdamas savo ankstyvesniojo nuoširdumo.

S. Diagilev, D. G. L. 1902.

2. Ivan Semenovič (1838–?) ukraičių rašytojas ir istorikas, rašęs slapyvardžiu Nečuj. Išsp. Unija i Petro Mohyla 1875, Tatary i Lytva na Ukraijine 1876 ir kt.

3. Orest Ivanovič (1849–?) Kijevo gimnazijos mokytojas, istorikas. Išsp. Socianstvo v Polše i Jugo zapadn. Rossii 1882, Anna Eloiza kniaginia Ostrožskaja 1883, Vnutrenneje sostojanie zapadnoj russkoj cerkvi v polsko-litovskom gosudarstve v konce XVI stol. i unija 1884, Hanna Montovt 1887.

Levickis Albinas (g. 1909 Garliavoj, Kauno aps.) gen. štabo majoras. 1929 baigė Kauno Aušros gimn., 1931 karo mokyklą, ligi 1937 tarnavo 2 pėst. pulke ir drauge išklausė ekonomijos skyrių VDU teisių fak. 1939 baigė Vytauto D. aukštąją karo mokyklą ir dirbo kariuomenės štabe. 1941 VII 26 — 1944 VII 26 vadovavo lietuvių savisaugos dalinių Gardino (15-tam) batalionui, kovojusiam prieš bolševikus Rytų fronte, Rusijoj ir Gudijoj. Pasižymėjo kovose ir buvo apdovanotas Geležiniu kryžiumi I laipsnio. 1944 batalioną perkėlus į Italiją, vokiečiai neleido jam vadovauti, ir jis pasiliko Austrijoj. 1949 emigravo į Australiją. *K.Alš.*

Levinas Emmanuel (g. 1905 XII 30 Kaune) filosofas. Kilęs iš seniai Lietuvoje įsikūrusios izraelitų šeimos, brandos atestatą gavo Kaune 1923. Filosofiją studijavo Štrasburge, Freiburge i. Br. ir Paryžiuje. Paryžiaus École Normale Israélite Orientale direktorius; ši įstaiga rengia mokytojus Viduržemio srities Alliance Israélite Universelle mokykloms. Veikalai: disertacija La théorie de l'intuition dans la Phénoménologie de Husserl 1930 (veikalas 1932 buvo apdovanotas Moralinių ir politinių mokslų akademijos), De l'existence à l'existant 1947, Le temps et l'Autre (paskaitų Collège Philosophique 1947 rinkinys), En découvrant l'existence avec Husserl et Heidegger 1949. Svarbesni straipsniai: De l'Évasion (Les recherches philosophiques 1935), Il y a (Deucalion 1946), L'Autre dans Proust (t. p. 1947), Réalité et son ombre (Temps Moderne 1948), Lévy-Bruhl et la philosophie contemporaine (La Revue Philosophique 1957); keturių straipsnių serija žurnale Revue de Métaphysique et de Morale: L'ontologie est-elle fondamentale? 1952, Liberté et commandement 1953, Le Moi et la Totalité 1954 ir La philosophie et l'idée de l'Infini 1957 (šie straips-

niai išaugę iš ruošiamo veikalo L'Être et l'Extériorité). L. išvertė Husserlio Méditations cartésiennes 1931 (²1947) ir šiuo veikalu išpopuliarino Husserlio fenomenologiją Prancūzijoj. Remdamasis fenomenologiniu metodu, L. visų pirma leidžiasi į ‚to paties' ir ‚kito' problemą. Atskleisdamas, kad santykį su ‚kitu' apsprendžia už pažinimą ankstesnės etinės struktūros, L. imasi iš jo suvokti santykį su išorybe (extériorité), su ‚absoliučiai kitu', su pačia ‚meta-fizika'. Prieš tradicinę sampratą (nuo Parmenido ligi Hegelio), kurioje filosofija vyksta ‚kito', kaip žeidžiančio ir ribojančio mąstančiojo laisvę, sunaikinimu ir kurioji išmintis tegali būti pergale, prieš šią mąstymo ‚alergiją' L. iškelia sociališkumą (socialité), kaip nuveikiantį ‚to paties' ir ‚kito' dialektiką, ir atskleidžia filosofiją kaip ‚taiką' (paix).

Nors anksti palikęs Lietuvą ir tik vasaromis ligi 1936 ją lankęs, L. visur pasirašinėja savo pavardės lietuviškąja lytimi (Levinas). Lietuviškai Vaire (1933, 7–8 nr.) buvo išsp. jo straipsnis Dvasiškumo supratimas vokiečių ir prancūzų kultūroje. *J. G.*

Levine Jacques (g. 1915) amerikiečių dailininkas, pagarsėjęs satyrinės krypties tapyba. Bostonietis, lankė meno pamokas Bostono Fine Arts Museum, o vėliau studijavo Fogg muziejuje, Harvarde. 1935, būdamas tik 20 amžiaus metų, nutapė The Feast of Pure Reason. Šis kūrinys, kritikuojąs socialinę santvarką ir tuometinius valdžios žmonių darbus, dabar yra Moderniojo meno muziejuje Naujorke. Jo stilius susiformavo europiečių ekspresionistų įtakoje (Soutine, Rouault); tematikoje dažnai vaizduoja teisėjus, gengsterius, kriminalistų sindikatus ir pn. socialinius siužetus. *R.Žk.*

Levinskas 1. E d v a r d a s (g. apie 1870) mokytojas, ilgą laiką mokytojavęs Šiaulių pradžios mokykloj, vėliau po 1930 Žagarėj. Laisvamaninio tolstoizmo skleidėjas, 1922–24 Šiauliuose redagavęs tolstojinės krypties Atgimimą, išvertęs eilę Tolstojaus brošiūrų: Kodėl žmonės svaiginasi 1928, Dievui ar mamonai 1929, Iš tamsos į šviesą 1930, Žodis dvasininkams 1931, Netikras kuponas ir Jono Galavino mirtis 1940 (didesnis veikalas). Kiti vertimai: Klarko Amžinasis klausimas 1925, Sergeenko Kas buvo Tolstojus 1929 (su S. Viliūnu), E. Dimšico Ar gerai darome valgydami mėsą 1929. Rašė Lietuvos Žiniose, Kultūroje, Mokykloje ir Gyvenime, Mokykloje ir Visuomenėje. Veikė Lietuvos mokytojų profesinėje s-goje, laisvamaniuose (ligi 1936).

2. P r a n a s žr. Lavinskas.

Levinta upelis Kaišiadorių vls., Trakų aps., ir Rumšiškių vls., Kauno aps., Žalvės (Šešuvos, Neries) kair. intakas, 7 km ilgio; teka į š.v. pro Levintų glžk. stotį.

Leviratas (lot. nuo levir ‚vyro brolis') paprotys vesti žmoną mirusio brolio, kuris nepaliko vaikų. Šis paprotys senovėje ypač vyravo žyduose ir kitose tautose. Levirate gimęs vaikas buvo laikomas mirusiojo vaiku.

Levis Jokūbo ir Lejos trečiasis sūnus. L. su vyresniuoju broliu Simeonu, keršydami už sesers Dinos išniekinimą, užpuolė Sikemą ir visus to miesto vyrus iššudė. Už tai tėvas juos prakeikė, kad jų giminė būsianti išsklaidyta tarp Izraelio (Gim. 49, 5–6). L. turėjęs tris sūnus: Geršoną, Kohatą ir Merari, iš kurių kilusi L. giminė. Užėmus Palestiną, L. giminė negavo atskirai žemės valdyti, bet buvo išsiskirsčiusi tarp kitų giminių ir ėjo kunigų pareigas. Žr. Levitai.

Levisticum žr. Liubistras.

Levitacija (lot.) žmogaus ar kokio kito objekto pakilimas į erdvę be fizinės pagalbos. Senovės legendose sakoma, kad įvairūs mitologiniai asmenys turėję galią pakilti į orą ar skristi. L. yra mėgiama spiritistinių seansų manifestacija. L. taip pat yra ir populiarus magikų pokštas; ši iliuzija sukeliama įvairiomis mechaniškomis priemonėmis ar apšvietimu.

Levitai 1. izraelitų dvasininkai, Levio (žr.) giminės palikuonys. Po egiptiečių pirmgimių berniukų iššudymo ir izraelitų pirmgimių išgelbėjimo Izraelio tautoje tik pirmgimiams vyrams buvo suteikta teisė aukoti ir atlikti kulto apeigas. Po veršio garbinimo prie Sinajaus kalno levitai, kaip nedalyvavę šiame garbinime, buvo paskirti užimti visų pirmgimių teises. L. buvo trys laipsniai: paprasti l., patarnavę kunigams ir kelionės metu nešę Sandoros Arką (žr.), kunigai, kilę tik iš Aarono giminės, ir vyriausieji kunigai, Aarono giminės pirmgimiai. L. eidavo savo pareigas nuo 25 iki 50 metų amžiaus. Jų pareigos buvo paveldimos. L. žemės atskirai negavo, jiems buvo pavesti gyventi miestai: 13 kunigams ir 37 paprastiems l.

2. Katalikų Bažnyčioje kandidatai į kunigus, ypač klierikai su aukštesniais šventimais: subdiakonatu ir diakonatu. *P.Plk.*

Levitan Isaak Iljič (1861 Kybartuose — 1900 Maskvoje) Lietuvos žydų kilmės rusų tapytojas, žymiausias rusiškosios mokyklos peizažistas. L. tėvas buvo mokytojas Virbalyje. Meno mokėsi pas Savrasovą ir Maskvos meno mokykloje. Iš pradžių L. dirbo fotografiškai natūralistiniame ‚keliaujančiųjų' (Aivazovskij, Kuindži) stiliuje. 1889 nuvyko į Paryžių, kur pamatė Barbizono peizažistų, Corot ir kai kurių impresionistų darbus, padariusius jam nepaprastai didelį įspūdį. Grįžęs pasuko nuosaikaus impresionizmo kryptimi ir priartėjo prie ‚Mir Iskusstva' grupės (Bakst, Benois, Dobužinskis, Korovin, Serov, Somov etc.), skelbusios estetizmą ir atmetusios rusų mokyklai būdingą socialinio angažavimosi principą. L. peizažai, kurių dažniausiai pasitaikąs motyvas yra melancholiško Rusijos lygumų gamtovaizdžio iškarpa, pasižymi nepaprastu subtilumu ir meistriška tonalinių verčių darna (Sumerki, Osen). Savo peizažo gamtinį modelį L. transformuoja iš vidaus, paisydamas ne tik formos, bet ir couleur locale (Tichaja obitel). L. peizažai turi dar ir tam tikrą literatūrinę prasmę (visai rusų tapybos mokyklai būdingas bruožas), ir šiuo požiūriu jis yra artimas simbolistams. Jo peizažas ‚kalba'. L. suprasti reikalinga ir tam tikra klausa. Šioje vietoje ryškiausiai matoma jo pozicija impresionizmo teorijų požiūriu. Iš tokių ‚kalbančių' peizažų minėtinas ‚Zvon večernyj', kuris yra jau minėto ‚Osen' variantas. L. peizažas turėjo nepaprastai didelės reikšmės rusų tapybos evoliucijoje ir sukūrė atskirą peizažistų mokyklą (Perepliočikov, Žukovskij, Vinogradov).

A. Benois, Ruskaja škola živopisi 1905; *S. Glagol ir I. Grabar,* I. I. L., Žizn i tvorčestvo 1913; *L. Réau,* L'Art russe de Pierre le Grand à nos jours 1922. *A. Lc.*

Levuliozė žr. Vaisių cukrus.

Lėvuo Rokiškio, Panevėžio ir Biržų aps. upė, Mūšos (Lielupės) deš. intakas, 147,3 km ilgio. Prasideda iš mažyčio Lėvengalio ež. Notigalos pelkėje, 8 km į š.r. nuo Skapiškio mstl. Aukštupis nukreiptas į v. ir p.v., pro Palėvenytės bžk., Kupiškio mstl. ir Palėvenės bžk.; vidurupis vingiuoja į v. pro šalį Subačiaus mstl., pro Korsakiškio bžk. ir Piniavos k., 6 km į š. nuo Panevėžio mst., nuo Bernatonių k. suka į š., teka per Pasvalio mstl. ir žemiau Šiaulių–Biržų glžk. tilto įteka į Mūšą, 172,7 km nuo Lielupės žiočių. Kritimas aukščiau Kupiškio 76 cm/km, vidurupy 43, žemiau Bernatonių 40 cm/km, bendras kritimas 76 m. L.

Panevėžio-Vabalninko plento tiltas (inž. V. Germano projektas) per Lėvenį ties Paliūniškiu
Foto S. Kolupailos

slėnis plokščias, upės vaga negili, sudėta iš klinčių, vasarą smarkiai užauga. Manoma, kad seniau, tarp ledynmečių, L. buvo Nevėžio aukštupis ar deš. intakas, kai Nevėžis tekėjo į Mūšą. L. intakai: kair. Mituva, Dukštupė, Kupa, Akmena, Suosa, Garupis, Viešinta, Gieglaitis, Amata, Žąsa, deš. Šekšta, Marnaka, Žambas, Pišia, Svirnupis, Įstras, Svalia. Baseino plotas ligi Kupos 309, ligi Viešintos 617, ligi Bernatonių 1128, ligi Įstro 1358, ligi Svalios 1473, ligi žiočių 1570 km^2. Vandens debitas ties Bernatoniais vid. 6,5, mkm. 150, mnm. 0,5 m^3/sek., prie žiočių vid. 8,5, mkm. 300, mnm. 0,6 m^3/sek. Potvynio metu upė plačiai išsilieja, ligi 4 km pločio; padėčiai palengvinti melioracijos departamentas 1931 padarė Sanžylos perkasą, 8 km ilgio, į Nevėžį žemiau Panevėžio, kur vanduo pats kartais rasdavo kelią: perkasas atitraukia iš L. 40 m^3/sek. potvynio vandens, kai tas pasiekia slenkstį, įtaisytą po Panevėžio–Joniškėlio glžk. tiltu ties Bernatonėliais. Nuo 1929–31 L. veikia 4 vandens matavimo stotys: Kupiškyje, Piniavoje, Bernatonyse ir Pasvalyje. Vandens horizontai svyruoja ligi 3 m, ledo danga laikosi 90–130 d. L. buvo įtaisyta 12 vandens malūnų, nedidelio galingumo dėl mažo vandens debito žiemą ir vasarą. Daukniškio malūno užtvanka buvo išardyta kovojant su potvyniais. Dėl mažo vandens gilumo L. netinka vandens keliui: baidare plaukti tegalima pavasarį. Tačiau praeityje L. ir Nemuno vidurupių artimumas žadino svajones sujungti tas upes laivininkystės kanalu ir tuo būdu sujungti Nemuną su Lielupe ir Baltijos jūra. Kelias per L. kai kuriais atžvilgiais būtų buvęs tinkamesnis, kaip pradėtas vykdyti 1825–31 Ventos – Dubysos vandens kelias: 105 km trumpesnis, tako-

skyra tik 52,3 m nuo j.l., dvigubai žemesnė, negu Ventos–Dubysos (106,7 m). Nevėžio–Lėvens vandens kelio sumanymą kėlė Gžatskij 1797, de Vitte 1800, Korbonjer ir Rokassovskij 1824, Jansons 1907, Godzevičius 1914. Visus sumanymus sutrukdė karai: Kauno–Rygos vandens kelias gali būti įvykdytas moderniomis technikos priemonėmis, padarant gilų perkasą su šliuzais. Napoleonas 1812 buvo numatęs Rygos korpui tiekti amuniciją per Nevėžį ir L. Upės vagoj pastebimos sieros mineralizuoto vandens versmės, ypač Svalios žiotyse; ten veikia Pasvalio sieros vandens gydykla.

B. Baublys, Lėvens–Nevėžio kanalas (Žemėtvarka ir Melioracija 1930, 4–5 nr.); *S. Kolupaila,* Lėvens–Sanžylos kanalo reikšmė Nevėžio debitams (Žemėtvarka ir Melioracija 1938, 3 nr.); (") Melioracijas darbi Lietuva un to iespaids uz upju režimu (Merniecibas un Kulturtechnikas Vēstnesis 1936, 3–4 nr.); (") Nevėžis 1936; (") Mūsų vandens keliai 1938. *S.K.*

Lewak Adam (g. 1891) lenkų istorikas, ilgametis Rappersville (Šveicarijoj) lenkų tautinio muziejaus bibliotekininkas; 1927 iš Šveicarijos grįžo į Lenkiją, 1938 paskirtas Varšuvos univ. bibliotekos dir. L. tyrinėjo Lenkijos sukilimus ir lenkų emigrantų veiklą. Išsp. G. Keller u. der polnische Freiheitskampf von Jahre 1863–64 1927; M. J. P. Lafayette (jo laiškai ir kt. dokumentai) 1934; Dzieje emigracji polskie w Turcji 1831–78 1935; Polska działalność dyplomatyczna w 1863–1864 r. 1937; Idee przewodnie polskiej polityki zagranicznej 1863–64 1938 ir kt.

Lewicki Anatoli (1841–1899) lenkų istorikas, nuo 1883 Krokuvos univ. prof. Išsp. Mieszko II 1876; Codex epistolaris saeculi XV, II–III tomai, 1891, 1894; Powstanie Świdrygiełły 1892; Przymierze Zygmunta W. X. Litewskiego z ks. Albrechtem II 1898 ir kt.

Lewin Kurt (1890 prie Poznanės — 1947 JAV) psichologas, pavidalo teorijos atstovas. Nuo 1918 ligi Hitlerio valdžion atėjimo buvo Berlyno univ. prof. Emigravęs į JAV, 1933–35 profesoriavo Cornell univ., 1935–45 Iowa univ. 1945 buvo pakviestas Massachusetts Technologijos inst. prof. ir taip pat ‚group dynamics' tyrinėjimų biuro vedėju. L. raštai ir eksperimentai yra palikę neišnykstančią žymę psichologijoje, ypatingai pavidalo psichologijos mokyklos eilėse. Jis išvystė vadinamąją ‚lauko teoriją', kurios pagrindinės mintys yra šios: 1. laikysena yra dalis aplinkos (‚lauko'), kurioje ji įvyksta; ją galima suprasti tiktai kreipiant dėmesį į abu faktorius: individą ir aplinką. 2. Laikysenos supratimui yra reikalinga analizė, kuri turi būti pradedama su visa situacija ir paskui su jos dalimi. 3. Jeigu analizė yra tinkamai atliekama ir visi faktoriai tinkamai įvertinami, tai mes turime galėti aprašyti konkretų individą visiškai tiksliai—‚matematiškai'. Pastarajam tikslui pasiekti L. buvo išvystęs visą eilę diagramų ir formulių. Nors praktiškas tokio tikslumo reikalingumas ir galimumas yra abejotinas, vis dėlto L. pabrėžimas individo sąryšio su aplinka yra svarbi idėja, įnešta psichologijon. Veikalai: Der Begriff der Genese 1922, Vorsatz, Wille und Bedürfnis 1926, A Dynamic Theory of Personality 1935, Principles of Topological Psychology 1936.

C. S. Hall and G. Lindsey, Theories of Personality 1957. *Vyt.B.*

Lewiński Stefan (apie 1730–1806) unitų vyskupas. 1778 įšvęstas kunigu pas Supraslio bazilijonus, 1780 vysk. sufraganas visai Rusijai, 1787 Lucko vysk. koadjutorius, 1798 Lucko vysk. Steigė mokyklas, iš kurių garso susilaukė Kremeneco liciejus, įsteigtas L. ir T. Čackio rūpesčiu.

Lewis 1. Clarence Irving (g. 1883) amerikiečių filosofas, nuo 1921 Harvardo univ. prof., pasižymėjęs formalinės ir simbolinės logikos studijomis. Veikale Mind and the World-Order 1929 išdėstė vad. pragmatinį konceptualizmą, kuriame pažinimas grindžiamas pragmatinei kritikai palenktomis a priori sąvokomis. Kiti veikalai: Survey of Symbolic Logic 1918, (su C. H. Langford) Symbolic Logic 1932 (²1952), An Analysis of Knowledge and Valuation 1946, The Ground and Nature of the Right 1955.

2. Gilbert Newton (1875–1946) amerikiečių fizikas ir chemikas, nuo 1912 Kalifornijos univ. prof. Tyrė atomų periferinius elektronus ir 1916 išvedė jų valentingumą. Spinduliuojančios energijos (šviesos) kvantui L. pasiūlė fotono vardą.

3. John Llewellyn (g. 1880) amerikiečių darbininkų vadas. Anglijos emigranto sūnus, angliakasys, nuo 1920 angliakasių unijos (United Mine Workers of America) vadas. Susipykęs su Amerikos darbo federacija (A. F. of L.), 1935 su kitais įsteigė naują unijų sąjungą Congress of Industrial Organizations (CIO) ir jai vadovavo ligi 1940, kada, anksčiau rėmęs F. D. Roosevelto New Deal politiką, pasisakė už respublikonų kandidatą į prezidentus. 1942 savo angliakasių uniją L. išvedė iš CIO, likdamas jos visagaliu viešpačiu ir pasižymėdamas savo kieta streikų politika.

Saul Alinsky, J. L. L. 1949.

4. Mathew Gregory (1775–1818) anglų rašytojas, būdingas romantikas. Buvo diplomatu, parlamento nariu, draugavo su W. Scottu ir G. Byronu. Žymiausi L. kūriniai yra romanas Ambrosio, or the Monk 1795 ir drama Castle Spectre 1798. Jo kūrybai yra būdingas siaubo nuotaikos sudarymas.

5. Meriwether (1774–1809) amerikiečių karininkas, sūnus turtingo pirklio Francis L. (1713–1802), JAV nepriklausomybės deklaracijos signataro. Iš pradžių kapitonas įvairiose kampanijose prieš indėnus, 1801 buvo Th. Jeffersono pasiskirtas sekretoriumi. Po poros metų buvo paskirtas vadovauti ekspedicijai ištirti Amerikos Vakarams. Savo padėjėju pasirinkęs W. Clark, L. šią ekspediciją sėkmingai atliko (1803–06). 1807 L. buvo paskirtas Louisianos gubernatoriumi. Mirė pakeliui į Vašingtoną, spėjama, greičiausiai nužudytas.

R. G. Thwaites (red.), Original Journals of the L. and Clark Expedition, 8 tt., 1904–05.

6. Sinclair (1885 Sauk Center, Minn. — 1951 Romoje) amerikiečių romanistas. 1907 baigęs Yale univ., sėkmingai vertėsi žurnalisto darbu. Po skyrybų 1928–42 savo antrąja žmona L. turėjo garsią žurnalistę Dorothy Thompson. Pagarsėjo romanu Main Street 1920, vaizdavusiu JAV provincijos dvasinį skurdumą. Tą pačią temą toliau plėtojo kitas romanas Babbitt 1922, žymiausia L. amerikiečių miesčionijos kritika. Šios knygos pavadinimas perėjo gyvojon kalbon, ir ji turėjo didelės visuomeninės įtakos. Arrowsmith 1925 pašiepė gydytojus (už šią knygą paskirtos Pulitzerio premijos L. atsisakė), o Elmer Gantry 1927 kai kuriuos protestantų pamokslininkus. 1930 L. gavo Nobelio literatūros premiją (pirmasis iš amerikiečių). Kitos jo knygos susilaukė mažiau pasisekimo: Dodsworth 1929, It Can't Happen Here 1935 (antifašistinė novelė), Cass Timberlane 1945, Kingsblood Royal 1947 (prieš rasizmą), The Godseeker 1949, World So Wide 1951. L. pastabus natūralistas, taiklus satyrikas, atkuriąs vietas ir įvykius su detalių gausa ir fotografiniu tikslumu. Priežastis, dėl ko kritika teikia jam vis mažesnę vietą JAV literatūroje, yra jo blankokas stilius ir nesugebėjimas sukurti daugialypio charakterio. Tačiau jo visuomeninės satyros yra pastovios vertės. Lietuviškai iš L. kūrinių išversta tik The Trail of the Hawk (Sakalo skridimas 1930, vertė C. S. K.).

S. Lewis

C. C. Van Doren, S. L. 1933. *A.L.*

Lewiston 1. JAV mst. Idaho valstybės šiaurės vakaruose, Snake ir Clearwater upių santakoj; 12.985 gyv. (1950). Šioj vietoj buvo sustoję M. Lewis su W. Clark (žr. Lewis, Meriwether). Miestas įkurtas 1861, aptikus aukso. 1863–64 L. buvo pirmoji Idaho valstybės sostinė. Northern Idaho kolegija; medžio pramonė.

2. Maine valstybėj, prie Androscoggin upės priešais Auburn; apie 43.000 gyv. (1957). Žymus tekstilės pramonės centras. Mieste 1864 įkurta Bates kolegija. Vlėtovė įkurta 1770, inkorporuota 1795.

L. lietuviai. L.-Auburne lietuviai ėmė kurtis XIX a. pabaigoje. Pačių lietuvių pravestos statistikos duomenimis, 1914 buvo 848 lietuviai (380 moterys ir 468 vyrai), 154 šeimos. Tuo laiku buvo prenumeruojama 247 laikraščiai, daugiausia socialistiniai. Vėliau lietuvių skaičius yra mažėjęs, dalis išvažinėjo į kitus miestus, nemaža grįžo Lietuvon po I pas. karo. Naujųjų ateivių po II pas. karo buvo atvykę 38, bet pasiliko tik 9 asmenys. Dabar iš viso lietuvių priskaitoma ligi 400. Anksčiau, ypač tuojau po I pas. karo, buvusi gyva lietuviška veikla vėliau apsilpo. Visoje Maine valstybėje nebuvo lietuviškos parapijos. Tik 1944 Greene vietovėj (apie 7 mylias į š. nuo L.) buvo įkurtas lietuvių pranciškonų vienuolynas. Jame apsigyvenę pranciškonai rūpinosi ne tik L., bet ir visos Maine valstybės lietuvių religiniais ir tautiniais reikalais. Iš organizacijų L. didžiausia narių skaičiumi ir tvirčiausia medžiagiškai yra pašalpinė Šv. Baltramiejaus d-ja, įkurta 1899 VII 1 (steigėjai Iz. Dragūnas, Myk. ir J. Čereškevičiai, K. Bučionis, Dom. Lukšas ir kt.). 1914 d-ja pasistatė dviejų aukštų mūrinius namus, kur ruošiami lietuvių susirinkimai. Ypač d-ja buvo veikli po I pas. karo, kada ji turėjo per 150 narių. Savoje salėje buvo ruošiami vaidinimai, kiekvienais metais iškilmingai švenčiama d-jos globėjo šventė, ruošiami paradai. Dabar narių yra likę 112. D-joj veikia A. Ausikaitis (ilgametis sekr.), Ant. ir Aug. Rudokai, W. Stasulis, St. Petrošius ir kt. D. L. K. Gedimino d-ja, įkurta 1908 IX 27, yra tautinės kairiosios krypties, turi 48 narius. Steigėjai P. Petronis,

Lewistono lietuvių banketas, švenčiant Šv. Baltramiejaus d-jos 50 m. sukaktį 1949

J. Krapavickas, K. Vilaniškis, J. Šinkūnas; 1957 pirmininkavo M. Byronas. Neperstojančios Pagalbos Panelės Švenčiausios d-ja, įkurta 1908 II 16, turi 48 nares. Steigėja Ag. Čereškienė; dabartinės veikėjos: O. Klemonskienė, V. Čiužienė, Br. Balienė, S. Norbutienė, M. Varneckienė ir kt. LRK Moterų s-gos 6 kuopa, įkurta 1917 I 16, turi 10 narių (steigėjos buvo K. Albertaitė, M. Dailidaitė ir kt.). Lietuvos Vyčių 2 kuopa, įkurta 1913 S. Bugnaičio (vieno iš vyčių organizacijos steigėjų ir pirmosios centro valdybos nario), iš pradžių stipriai veikė ir kurį laiką (1916–18 laikotarpyje) turėjo savo chorą; ilgainiui sunykusius vyčius apie 1947 buvo atgaivinę pranciškonai, bet po penketo metų jie vėl sunyko. Veikia LRK Katalikų susivienijimo kuopa (1957 buvo 12 narių) ir SLA 31 kuopa (įkurta apie 1916, turi apie 10 narių). Lietuvos dukterų d-ja, įst. 1913 V 28, turi 44 nares. Iš prokomunistinių organizacijų veikia Lietuvių darbininkų susivienijimo ir Lietuvių darbininkų literatūros d-jos skyriai. Seniau yra veikusi socialistų s-gos 105 kuopa, TMD 36 kuopa (apie 10 metų nuo 1914) ir Lietuvių darbininkų kooperatinė draugovė, kuri turėjo krautuvę (likvidavosi apie 1918). I pas. karo laikotarpy, kada L. lietuvių veikla buvo gyviausia, yra kurį laiką veikęs L. lietuvių orkestras, vyčių choras ir pirmeivių choras Palma. 1933–40 laikotarpy L. lietuvių chorą buvo suorganizavęs Ign. Čiužas; choras pastatė 3 operetes, kurių dviem muziką sukūrė pats choro vedėjas. *P.Kšk.*

Lewkowicz Sykstus žr. Liaukevičius Sikstas.

Lex (lot. ‚įstatymas', ds. leges) sen. Romoj magistrato parengtas ir komicijų priimtas įstatymas (skiriant nuo ediktų, pradžioj ir nuo plebiscito). Paprastai toks įstatymas gaudavo jį parengusio autoriaus vardą, pvz. L. Canuleia, L. Hortensia ir t.t.

Lexington 1. JAV mst. Kentucky, 85 mylios į p. nuo Cincinnati; 55.534 gyv. (1950). L. yra derlingų žemių ir ‚mėlynosios žolės' (žr.) auginimo srity. Žinomas grynakraujų arklių auginimu ir jų lenktynėmis. 1865 įkurtas Kentucky valstybinis univ. ir Transilvanijos kolegija. Mst. įkurtas 1779.

2. JAV mst. Massachusettse, 12 mylių į š.v. nuo Bostono; 17.335 gyv. (1950). Iš tikrųjų L. yra rezidencinis Bostono priemiestis, žinomas čia įvykusiomis 1775 IV 19 pirmosiomis kautynėmis tarp britų kariuomenės ir amerikiečių milicijos, davusiomis pradžią revoliucijos karui. Apie 70 milicininkų, vadovaujamų kpt. J. Parkerio, kuris buvo savo vyrams įsakęs pastoti britams (apie 800 vyrų, vadovaujamų mjr. J. Pitcairno) kelią, bet pirmiesiems nešauti. Anglai pirmieji paleido šūvius, į kuriuos amerikiečiai atsakė. Milicininkai neteko 8 nukautųjų ir turėjo pasitraukti. Žuvusiems pagerbti 1799 pastatytas paminklas.

Lezginai, kiurinai, kaukaziečių tautelė, apie 600.000 žmonių, gyvenanti Dagesta-

ne ir suskilusi atskiromis kalbomis (žr. Kaukazo kalbos) ir kiltimis; todėl dažnai l. priskiria ir gretimines mažas kiltis ar tauteles. L. gyvena kalnų atšlaitėse sutelktuose terasiniuose kaimuose, verčiasi žemės ūkiu, gyvulininkyste ir kalvio amatu (ginklų dirbėjai). Nuo VIII a. sunitai, ilgai kovoję prieš rusus.

Ležys ež. Alantos vls., Utenos aps., 2 km į p. nuo Alantos mstl., 24 ha ploto; paviršius 128 m nuo j.l.; teka Leža į Virintą (Šventosios, Neries).

LF Lietuvių Fronto (žr.) santrumpa. L F B Lietuvių Fronto Bičiulių santrumpa.

LFLS Lietuvos Fizinio Lavinimosi Sąjungos (žr.) santrumpa.

LGSF Lietuvos Gimnastikos ir Sporto Federacijos (žr.) santrumpa.

Lhasa (tibetiškai ‚dievų sodyba') Tibeto sostinė, 3600 m nuo j.l., prie Kyi upės, plačiame klony; apie 20.000 gyv., iš kurių daugumas dvasininkai ir valdininkai. Per metus į miestą atkanka apie 100.000 budistų maldininkų. Didžiausia L. žymybė yra XVI a. statyta Dalai Lamos rezidencija Potala, esanti š.v. miesto pakrašty ant 114 m aukščio išsikišusios uolos. Kita miesto žymybė yra budistų ‚katedra' Cu La Khan (Khang) (VII a.), kurioj yra labiausiai Tibete garbinama VI a. auksinė Budos stovyla. Miesto gatvės išvestos taisyklingai, bet siauros ir ligi 1950 buvo negrįstos. Turtingųjų namai statyti iš skaldyto akmens, o kiti iš nedegtų molio plytų. Namai lėkštais stogais, be dūmtraukių. Moliniai namai iš lauko pusės išbaltinti, viduje tamsūs, nešvarūs. L. yra svarbių prekybos kelių (vilkstinių) kryžkelė, kurioje susieina keliai iš Indijos, Kinijos, Kašmiro, Burmos, Mongolijos ir Turkestano. L. yra Tibeto sostinė nuo karaliaus Srongcan - sgampo (apie 620–649) laikų. Europiečiams labai sunkiai prieinamas ne tiek dėl nepatogių susisiekimo sąlygų, kiek dėl to, kad ligi XX a. vidurio buvo draudžiama jame lankytis svetimiesiems, o ypačiai nuo 1846 europiečiams, kuriems sučiuptiems be leidimo grėsdavo mirties bausmė. Dėl to labai nedaug europiečių yra čia lankęsi. Apie 1330 pranciškonui Odorichui iš Pordenonės pasisekė kelionėse po Aziją pirmajam žinomam europiečiui pasiekti L. 1661 L. aplankė jėzuitai Grueber ir d'Orville, o 1708 kapucinai įsikūrė pastoviai ir pasistatė bažnyčią, bet 1745 buvo išvaryti. 1716 lankėsi jėzuitai P. Freyre ir I. Desideri, 1811 anglas keliautojas Th. Manning, 1846 prancūzų misininkai E. Regis Huc ir J. Gabet. 1904 į L. atvyko britų diplomatas Sir Francis Younghusband su karine ekspedicija ir, grasindamas karine jėga, sudarė su dvasine ir civiline vyriausybe sutartį, kuria atšaukiamas draudimas varyti prekyba su užsieniais. Vėliau vienam kitam europiečiui keliautojui - nuotykininkui pavyko slaptai aplankyti L. ir kaip sensacingą dalyką aprašyti. 1946–50 L. gyveno austrų alpinistas H. Harrer ir jo draugas P. Aufschnaiter, ištrūkę 1943 iš internuotųjų stovyklos Indijoje. 1949 L. lankėsi amerikiečių rašytojas Lowell Thomas su sūnumi kaip Tibeto vyriausybės svečiai.

Lhasos pagrindinė gatvė

H. Harrer, Sieben Jahre in Tibet 1952. *A.B.*

Lhoce (Lhotse), kitaip alpinistų vad. E1., Himalajų viršūnė Everesto grupėje; 8545 m nuo j.l., aukštumo ketvirtasis pasauly. Pirmą kartą užkoptas šveicarų ekspedicijos (vadovas Albert Eggler) 1956 V 18. Tos pačios ekspedicijos 2 grupės po 2 žmones užkopė ir Everestą. L. užkopimas laikomas sunkesniu žygiu nekaip Everesto.

Alb. Eggler, The Everest-Lhotse Adventure 1957.

Lhomond Charles - François (1727–1794) prancūzų kat. kunigas, gramatikas ir istorikas, autorius Grammaire latine ir De viris illustribus urbis Romae. Jo Epitome historiae sacrae buvo S. Stanevičiaus 1823 išversta lietuvių k. (Historyja Szwenta isz lotyniszko liżuwia perdirbta ant żemaytiszka par Sym. Stanewicze). S. Daukantas šį vertimą perdirbo 1838 ir pridėjo lotynų-žemaičių kalbų žodynėlį.

Lhote André (g. 1885) prancūzų tapyto-

jas, meno kritikas ir teoretikas. Pirmą kartą išstatė savo darbus 1906 (Salon des Indépendents). Nuo 1911 prisijungė prie Section d'Or kubistų grupės ir formulavo teorinius jos pagrindus. Kubizmo sąjūdžiui iširus, L. ir toliau pasiliko ištikimas jo idėjoms. Savo tapyboje L. yra koloristinio La Fresnaye kubizmo tradicijos tęsėjas. Jo darbuose, paremtuose gamtinių formų selekcija ir geometrine konstrukcija, dažnai teoretikas nustelbia menininką. Svarbiausi L. teoretiniai darbai yra Traité du paysage 1939 ir Traité de la figure 1950, sudarą įvadą į tapybos teoriją, techniką ir filosofiją. Teoriniuose raštuose, kaip ir tapyboje, L. daugiausia remiasi senųjų meistrų, Cézanne ir kubizmo pamoka, stengdamasis pabrėžti tradicinių tapybos dorybių tęstinumo reikšmę. L. ilgą laiką dirbo pedagoginį darbą, dėstydamas savo meno studijoje ir įvairiose mokyklose, ir buvo nuolatinis N.R.F. meno kritikas. Pas jį studijavo V. Vizgirda ir J. Mikėnas.

A. Lhote (autoportretas)

A. Jakovsky, A. L. 1948. *A.Lc.*

Li 1. cheminis elemento ličio ženklas; 2. kinų ilgio matas: 1 l. = 360 pu (žingsnių) = 180 čangų = 644,4 m.

Lia žr. Leja.

Liachnickij Valerian Evgenjevič (g. 1888) rusų hidrotechnikas, uostų statybos profesorius, Pabaltijo hidrologinių konferencijų kuratorius Rusijai. Mokėsi muzikos pas M. K. Čiurlionį Varšuvoje. Vadovavo Dvinos ir Nevos žiočių tyrinėjimams.

Liackij Jevgienij Aleksandrovič (1868–?) rusų kultūros istorikas, tarnavęs Aleksandro III muziejuje Maskvoje. Išsp. Materialy dlia izučenija byta belorusov 1893, Značenije litovskago jazyka 1893, Novootkrytyj žurnal Ekaterinskoj epochi 1899, I. A. Gončarov 1904.

LIAD Lietuvos Inžinierių ir Architektų D-jos (žr. Inžinierius) santrumpa.

Liadov Anatol Konstantinovič (1855–1914) rusų kompozitorius, Rimskio-Korsakovo mokinys, Petrapilio konservatorijos prof. nuo 1878. Kartu su Balakirevu ir Liapunovu rinko ir studijavo liaudies dainas. Kaip kompozitorius daugiausia pasireiškė fortepijono srityje, su aiškia Chopino įtaka, bet ir su ryškiu rusišku charakteriu.

Liangčou žr. Vuvei.

Liapsusas (lot. lapsus ‚kritimas, paklydimas') nesąmoningas apsirikimas (lapsus calami rašybos klaida iš apsirikimo, lapsus linguae tokia pat kalbos klaida, pavartojimas ne to žodžio, kuris buvo minty turėtas).

Liaquat Ali Khan (1895–1951 užmuštas) Pakistano politikas, advokatas, 1936 Indijos mahometonų lygos sekretorius ir 1940–46 jos atstovas Indijos parlamente, šalia Džinos (Jinnah), aktyviausias kovotojas už Pakistano nepriklausomybę. 1946 mahometonų lygos vadas. 1947 atskyrus Pakistaną ir Indiją, buvo sėkmingas pirmasis jo ministras pirmininkas. Žuvo kaip atentato auka.

LIAS Lietuvos Architektų ir Inžinierių S-gos (žr. Inžinierius) santrumpa.

Liasas žr. Jura.

Liasauskis žr. Lesauskis.

Liaščenko Piotr Ivanovič (g. 1876) sovietų visuomenės ūkio istorikas, nuo 1903 Petrapilio univ. priv. doc., 1913–17 Tomsko univ. prof. Po bolševikų revoliucijos buvo aukštųjų mokyklų prof. ir rektorius (Rostove prie Dono). Ekonominiais klausimais yra parašęs per 120 darbų. Iš jų pažymėtina Chlebnaja torgovlia na vnutrennich rynkach Evropejskoj Rossii 1912, Istorija Russkago narodnago choziajstva 1927 (²1930). Svarbiausias L. darbas yra Istorija narodnago choziajstva SSSR, 2 tt., 1939 (³1952). 1949 už tą darbą L. gavo Stalino premiją. Jame yra įglausta atitinkamuose skyriuose ir Lietuvos ūkio istorija, platokai apžvelgta (pagal dialektinio marksizmo ir klasių kovos doktriną); yra nemažų esminių klaidų. *Z. I.*

Liatukas Pranas (g. 1876 I 29 Padievaičių k., Raseinių aps.) generolas, Lietuvos kariuomenės vyr. vadas. Mokėsi Palangoj, gimnaziją baigė Rygoj. Besimokydamas dalyvavo slaptuose moksleivių rateliuose. 1902 stojo į rusų kariuomenę, 1905 baigė Vilniaus karo mokyklą. Tarnavo pėst. pulkuose Latvijoj ir Rusijoj. Į I pas. karą išėjo kuopos vadu. 3 kartus sužeistas, daug kartų apdovanotas rusų karo ordinais. 1917

Pr. Liatukas

pakeltas pulkininku. Grįžęs Lietuvon, 1918 gale stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę ir buvo paskirtas 2 pėst. pulko vadu, po kelių dienų perkeltas į kariuomenės štabą. 1918 XII 24 — 1919 III 4 vyr. štabo viršininkas. 1919 III 4 paskirtas 3 pėst. pulko vadu Raseiniuose, sėkmingai šį pulką suorganizavo. 1919 V paskirtas Ukmergės rinktinės viršininku, vadovavo šiai rinktinei kovose su bolševikais. Trumpą laiką buvo I brigados ir I divizijos vadu. 1919 X 7 pakeltas generolu ltn. ir paskirtas eiti vyr. kariuomenės vado pareigas, kurias jis ėjo ligi 1920 II 23. Tuo pačiu metu, nuo 1919 X 7 M. Sleževičiaus kabinete jis buvo krašto apsaugos ministerijos valdytojas ligi 1920 IV 13. Einant vyr. kariuomenės vado pareigas, L. teko vadovauti Lietuvos kariuomenei kovoje prieš bermontininkus. Kovoms dėl Lietuvos laisvės pasibaigus, L. išėjo į atsargą ir tarnavo finansų ministerijoje. Apdovanotas Vyčio kryžiumi.

Liaturynska Oksana (g. 1904) ukrainiečių poetė. Ligi 1945 gyveno Čekoslovakijoj, vėliau atvyko į JAV. Ukrainiečių prieškrikščioniškoji mitologija ir ukrainiečių kunigaikščių bei karių herojiniai žygiai yra plastiškai atskleidžiami jos miniatiūrose. Sukurti viduramžių koloritui ji gausiai vartoja senųjų kronikų temas ir senas liaudies dainas. Žodynas — rūpestingai parinktas, turtingas archaizmų, kurie jos poezijoj sužėri nauja gyvybe. Visa jos poezija sutelkta į jubiliejinį rinkinį Kniaža emal (Kunigaikštiškasis emalis) 1955. *Y.S.*

Liauba Juvenalis (g. 1918 IX 11 Mason City, Iowa) kunigas pranciškonas. 1922 Lietuvon parvežtas, mokėsi Mažeikių gimnazijoj, 1934 įstojo į pranciškonus, mokėsi Kretingos pranciškonų gimn.; teologijos mokslus nuo 1937 ėjo Italijoj (Colevitti, paskui Milane). 1941 įšventintas kunigu, tais pat metais atvyko į JAV ir talkino T. J. Vaškiui Lietuvos pranciškonų provincijos kūrime. Buvo vienuolynų (ilgiausia St. Catherines) viršininku, provinciolo patarėju, JAV ir Kanados kat. moterų s-gos dvasios vadu. Toronto univ. 1952 gavo filosofijos licenciato laipsnį.

Liauda (Liaudinskas) Jokūbas (1904 IV 30 Bubelių k., Kretingos aps. — 1942? Sibire) poetas. Liepojoj 1916 baigė lietuvių-lenkų pradžios mokyklą ir pradėjo lankyti gimn. 1920 grįžo Lietuvon ir stojo savanoriu į I husarų pulką. Nepriklausomybės kovose buvo sužeistas. Iki 1924 tarnavo

J. Liauda

pulko raštinėj ir mokėsi Kauno suaugusiųjų gimn.; 1924 stojo į karo mokyklą ir 1927 ją baigė. 1930 baigęs aukštesniąją policijos m-lą, buvo paskirtas jos inspektorium; vėliau buvo pasienio policijos baro viršininkas (1936 Alytuje, 1937 Ukmergėje, 1940 Vilniuje). 1940 IX 17 bolševikų suimtas ir išvežtas į Minską, o iš ten į Sibirą.

Tarnaudamas policijos m-loj, nuo 1932 L. studijavo VDU hum. mokslų fak. filosofiją, istoriją ir literatūrą. Kaip poetas pasireiškė Piūvyje 1931, o nuo 1932 savo poeziją daugiausia spausdino N. Romuvoj (pažymėtini du ilgesni istoriniai ciklai: Pasaka — 18 sonetų apie Vilmantį ir Amžinojo karžygio metraštis — sonetinė poema apie Kęstutį). Atskirai išėjo jo Sonetai 1932. Nežiūrint savo turiningumo, L. poetinė kūryba neturi didesnės meninės vertės. Šiandien ji labiau įdomi tik kaip ano laiko pilietinio, patriotinio ir kūrybinio entuziazmo dokumentas. Areštuodami bolševikai išsigabeno ir visus L. rankraščius, tarp jų Kanto Grynojo proto kritikos vertimą, atliktą 1936–40.

Liaudė 1. upelis Baisogalos bei Surviliškio vls., Kėdainių aps., ir Krekenavos vls., Panevėžio aps., Nevėžio deš. intakas, 33,5 km ilgio; teka į p.r. pro Pociūnėlių ir Paberžės bžk., įteka į Nevėžį aukščiau Surviliškio; intakai: Nekelpa, Garduva, Kemsrotas, Nykis, Viešnanta; kritimas 61 m; baseino plotas 194 km^2, vid. debitas 1,0 m^3/sek.; prie žiočių yra piliakalnis.

2. (Liauda) vardas Nevėžio deš. kranto bajorkaimių, labiausiai aptinkamų Pociūnėlių-Dotnuvos ruože (Kėdainių aps.). Apie L. bajorus gana daug duomenų pateikia XVI a. galo Raseinių žemės teismo aktai, pirkimo–pardavimo ir kt. dokumentai. Tada platus ruožas Nevėžio deš. kranto bajorų, kurie priklausė į tolį nusidriekusiam Veliuonos vls. (žr. J. Jakubowski, Mapa W. Ks. Litewskiego w połowie XVI w. I, 1928) buvo vadinami L. Aktuose paprastai yra rašoma ‚w Liawdzie', ‚v Laudach', ‚Laudanskoje imienije', ‚Liavdevski dvor' ir kt. Tas pavadinimas pradžią yra gavęs nuo upelio Liaudė (žr. 1). L. dv. ir jo laukus A. Salys lokalizuoja netoli Pociūnėlių (į v.

nuo Krekenavos) bžk. Yra galima, kad dar buvo ir kt. L. dv. Pačių L. ruožo bajorkaimių (žr. Akalicos) kilmė yra bandyta įvairiai aiškinti. Arčiau istorinės tikrovės yra H. Lowmiański, kuris iškėlė samprotavimą, jog toji smulki akalicinė bajorija yra buvusi pasodinta D.L.K. dar XIV a., kai vyko nepaliaujami karai su kryžiuočiais. Jai buvo skirta pastoviai saugoti ir ginti panemunių pilis. Kada kryžiuočiai ištisai sunaikino Nemuno deš. kranto sodybas iki pat Vėliuonos, L. ir Dotnuvos ruožų bajorai sudarinėjo reikiamas pilių įgulas. Iki pat XVIII a. tie bajorkaimiai pasiliko uždari sodybų plotai, priklausę į senąjį Veliuonos vls.

Opis dokumentov Vilenskago Central'nago Archiva I–V (apie L. ca. 60 dokumentų); *K. Jablonskis*, Istorijos Archyvas I, XVI a. Lietuvos inventoriai 1934, 260, 371 (L. dv. inventorius iš 1595); *H. Lowmiański*, Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego I–II, 1931–32; *A. Salys*, Die žemaitischen Mundarten I, 1930, 210–211. žr. Kaimas. *Z.I.*

Liaudies Balsas 1. 1927–28 Rygoj kairiųjų politinių emigrantų leistas mėnesinis laikraštis, kurio išėjo apie 15 nr. Bendradarbiavo J. Plečkaitis, Pr. Vikonis, agr. Mickus.

2. Kanados lietuvių prokomunistinis savaitraštis, einąs Toronte. Išaugo iš 1932 IX pradėto leisti Darbininkų Balso, kuris buvo demokratinės krypties. Stipriau susiorganizavę komunistai 1935 laikraštį paėmė į savo rankas ir pakeitė jo vardą į L.B. Redaktoriumi liko tas pats Jonas Yla, redagavęs ir Darbininkų Balsą. Tiražas apie 600–800 egz.

3. 1940 VI 18 — VI 25 Kaune leistas komunistinis dienraštis (išėjo 5 nr.), kol pasirodė Tiesa (žr.).

Liaudies dainos žr. Daina.

Liaudies demokratija komunistų terminas, kuriuo sofistiškai vadinama komunistinės diktatūros santvarka Sov. Rusijoj ir tuose kraštuose, kuriuos ji pavergia. Anksčiau komunistai yra kalbėję apie proletariato diktatūrą. Pradėjus šiam žodžiui darytis nepopuliariam, buvo sugalvota l.d. terminas. Kokiu žodžių prievartavimu demokratijos terminas gali būti taikomas tai santvarkai, kuri demokratiją principiškai paneigia, vaizdžiai yra atskleidęs A. Višinskis savo veikale apie sovietų teisę (ag. vertimas 1948 antrašte The Law of the Soviet State). Sofizmas yra toks: demokratija yra liaudies valdžia, proletariato diktatūra yra liaudies valdžia, ergo proletariato diktatūra yra liaudies demokratija. Faktiškai tačiau komunistinė diktatūra, dengiama l. d. vardu, nėra nė liaudies diktatūra, o tik komunistų partijos diktatūra.

Liaudies frontas terminas, kuriuo paskutiniaisiais trejais metais prieš II pas. karo pradžią populiarintas visų kairiųjų grupių, neišskiriant nė komunistų, bendradarbiavimas kovai su fašizmu. Prancūzijoj l.f. vyriausybę sudarė L. Blumas. JAV lietuviuose tuometinės l.f. nuotaikos buvo paskatinusios 1936 sukurti Lietuvių kongresą demokratinei santvarkai atsteigti (žr.).

Liaudies menas žr. Menas.

Liaudies Menas prokomunistinis kultūros žurnalas, Lietuvių meno s-gos leistas Čikagoj 1950–51. Išėjo 9 nr. Red. Olga Martin ir Leon Yonik.

Liaudies respublika sovietų terminas komunistinės santvarkos kraštams, Sov. Rusijos globon patekusiems, pvz. Rytų Vokietijos liaudies respublika. Žr. Liaudies demokratija.

Liaudies sąjunga veikė Rusijoj 1917 III — 1918 VIII. 1917 pradžioje jausdami Rusijoje artėjant revoliuciją, katalikų veikėjai Petrapilyje, susibūrę apie savaitinuką Vadą ir vadovaujami kun. J. Vailokaičio, ėmė svarstyti lietuvių organizacinio veikimo ateitį, jei Rusijoje įvyktų politinis perversmas. Buvo priimtas kun. J. Vailokaičio paruoštas projektas organizacijos, kurion galima būtų sutelkti plačias neorganizuotas lietuvių katalikų mases. Kai tik revoliucinė Rusijos vyriausybė paskelbė demokratines laisves, 1917 III pradžioje buvo sušauktas susirinkimas, kuris oficialiai įsteigė L.S. Tai buvo ne politinė, bet kultūrinė organizacija su ryškiai pabrėžtu tautiniu (lietuvybė) ir religiniu (katalikybė) charakteriu. Jos tikslai buvo šie: reikalauti Lietuvai pilnos nepriklausomybės, skleisti liaudies švietimą bei socialinį susipratimą katalikybės pagrindais, palaikyti tremties lietuviuose tėvynės pasiilgimą ir, atėjus laikui, organizuoti grįžimą į gimtąjį kraštą. Be Petrapilio, L.S. skyriai ūmai įsikūrė kiekvienoje plačiosios Rusijos vietoje, kur buvo susitelkęs bent kiek žymesnis lietuvių skaičius. Gyviausias veikimas pasireiškė Petrapilyje: prie parapijų buvo steigiami vakariniai beraščių kursai, įkurta vakarinė progimnazija, 1918 pradžioje suorganizuotas liaudies universitetas (paskaitininkų tarpe buvo profesoriai E. Volteris, B. Čėsnys ir J. Žongolavičius, adv. A. Tumėnas, A. Dubinskas ir kt.). 1918 pavasariop, atsiradus šiokiai tokiai galimybei pereiti Rusų-Vokiečių sieną, L.S. visą savo

dėmesį nukreipė į lietuvių grąžinimą tėvynėn. Per organizacijos organą Vadą buvo varoma intensyvi agitacija už grįžimą ir sklaidomi subolševikėjusių lietuvių leidžiami gandai. Savo nariams L.S. davė formalius pažymėjimus trimis kalbomis (lietuvių, rusų ir vokiečių), kuriuose buvo nurodyta jų turėtojo lietuviškoji kilmė ir gyvenamoji vieta Lietuvoje; šie pažymėjimai turėjo nemaža reikšmės pereinant Rusų-Vokiečių sieną. Rusijos šiaurės rytų dalyje, Torošino, Sebežo ir Oršos miestuose, L.S. turėjo savo įgaliotinius (kun. M. Ražaitį, Malinauską, P. Karvelį), kurie grįžtantiems į tėvynę lietuviams padėjo atlikti sienos perėjimo formalumus ar teikė kitokių patarimų. L.S. veikimas nutrūko 1918 VIII, nes dėl bolševikų grėsmės turėjo išsisklaidyti jos veikėjai. Be kun. J. Vailokaičio, L.S. veikloj reiškėsi kun. Bl. Čėsnys, kun. K. Rėklaitis, kun. P. Dambrauskas ir kt. *P.Dmb.*

Liaudies seimas vardas, kuriuo sovietai, užėmę Pabaltijo valstybes 1940 VI, pavadino okupacinio režimo priemonėmis ‚išrinktą' seimą, tokiomis pat priemonėmis deklaravusį tų kraštų įsijungimą į Sov. Rusiją. Lietuvoje šis ‚l.s.' buvo išrinktas 1940 VII 14. Pirmoj sesijoj 1940 VII 21 jis priėmė ‚prašymą' Sov. Rusijai leisti į ją įsijungti, o antroj sesijoj VIII 24 priėmė naują Lietuvos ‚tarybinę' konstituciją ir pasivadino ‚LTSR aukščiausia taryba'. Žr. Inkorporacija.

Liaudies Sparnai Kaune pirmuoju bolševikmečiu 1940 VII — 1941 VI leistas aviacijos iliustruotas 16 psl. laikraštis, pakeitęs anksčiau leistuosius Lietuvos Sparnus (žr.). Ats red. Vyt. Tupčiauskas. Redakcinę Romisiją sudarė ats. mjr. Eug. Kraucevičius, J. Steikūnas, J. Dovydaitis. V. Šakalys ir politinio skyriaus red. J. Trimakas bei politrukas D. Skrinius. Išėjo 19 nr.

Liaudies Sveikata Kaune 1940 VIII — 1941 VI leistas sveikatos ir higienos dvisavaitinis populiarus laikraštis, suplanuotas leisti dar nepriklausomybės laikais. Leido sveikatos m-jos švietimo skyrius; laikraštis buvo siuntinėjamas nemokamai. Vyr. red. iš pradžių buvo gyd. Alvina Šabanienė, kurį laiką talkinama Simo Aleksyno (iš Lietuvos Aido), St. Mikaliuko (iš Lietuvos Žinių) ir Ant. Pauliukonio (iš XX Amžiaus). A. Šabanienei pasitraukus, vyr. red. buvo pakviestas dr. K. Grinius.

Liaudies Tribūna Čikagoj 1929 pasirodęs tautinės krypties mėnesinis laikraštis, kuris 1931 įsiliejo į Dirvą (Clevelande). Leido ir redagavo B. Simokaitis.

Liaudies Ūkis 1919 II 15 — III 15 Vilniuje lietuviškai ir lenkiškai leistas žemdirbystės komisariato žurnalas. Pasirodė 2 nr.

Liaudies universitetas suaugusių švietimo įstaiga. L.u. pradžią davė N. F. S. Grundtvigo įsteigti XIX a. viduryje kaimo arba l.u. Danijoje. Tokių l.u. idėja ir veikla greitai išplito visoje Skandinavijoje, o vėliau, jau po I pas. karo, ir kituose Europos kraštuose. Lietuvoje l.u. susirūpinta ir pradėta juos steigti tik atstačius nepriklausomybę, kai visame krašte spontaniškai kilo reikalas skubiai kurti įvairius vakarinius suaugusių kursus. Tiems kursams vadovauti ir lektoriauti juose teko daugiausia pradinių mokyklų mokytojams, tad l.u., kaip labiau organizuotos formos švietimo įstaigų, idėja pirmoje eilėje jų susidomėta. L.u. pradėti steigti mokytojų būrelių, šaulių būrių, įvairių jaunimo organizacijų, pagaliau imta steigti ir specialios švietimo draugijos l.u. laikyti. Tokia buvo Vinco Kudirkos draugija, įsisteigusi 1924 pradžioje ir suorganizavusi Kaune l.u., veikusį nuo 1924 III 25 iki 1927. Tais pačiais metais Lietuvos kat. jaunimo ‚Pavasario' s-ga įsteigė savo išlaikomą l.u. Kaune, vėliau visą jų eilę provincijoje. Tie l.u. nuo 1925 V 29 buvo pavadinti Vyskupo Valančiaus l.u. Daug jų veikė ligi pat bolševikinės okupacijos. ‚Kultūros' būrelių išlaikomi l.u. nuo 1927 pradžios perėjo specialiai įst. Kultūros švietimo d-jos žinion. 1927 I 23 įsikūrė pirmas tos d-jos laikomas Povilo Višinskio l.u. Šiauliuose (vedėjas F. Bugailiškis). Liberalinių kultūros ir švietimo organizacijų sudaryta Lietuvos Kultūros Taryba 1925 X 4 Kaune svarstė platesnio l.u. tinklo ir lektorių organizacijos klausimus. Buvo sudarytas Centrinis lektorių komitetas ir lektorių kuopelės provincijoje. 1927 įsisteigusi Lietuvių mokytojų tautininkų dr. Basanavičiaus s-ga 1928 XI 6 pradėjo steigti dr. J. Basanavičiaus vardo l.u.„ talkoje su Jaunosios Lietuvos s-ga (1937 veikė 56 l.u.). 1937 pradėjo veikti ir Darbo Rūmų organizuojami suaugusiems kursai (įvairioms amato specialybėms įsigyti ar patobulinti), kurie vėliau buvo plečiami į l.u. Žr. atskirai l.u. laikiusias organizacijas. *V.Čž.*

Liaudininkai žr. Valstiečiai liaudininkai.

Liaudis įvairiomis prasmėmis vartojamas terminas, iš esmės susijęs su luominės visuomenės sąranga. Jai kintant demokra-

tėjimo eigoje, pakito ir pažiūros į l. L. (‚paprastuosius žmones') sudarė žemesnieji visuomenės sluoksniai, kurie skyrėsi nuo privilegijuotųjų savo gyvenimo būdu, išsilavinimu ir tuo, kad buvo laikomi mažiau garbingais. Kylant miestietijai ir nykstant aukštuomenės privilegijoms V. Europoje, pažiūra į l. ėmė kisti. Rousseau ir Herderio idėjų poveikyje romantizmas ypatingai išaukštino l. Pesimistinė pažiūra į kultūrą, ją vertinanti kaip ‚išsigimusią gamtą', iš pagrindų pakeitė ligtolinius santykius tarp aukštuomenės ir l., pastaroje įžvelgdama ‚nesugadintąją' l. Mokslo susidomėjimas l. kūryba (dainomis, menu, papročiais) patvirtino romantinę pažiūrą į l. Naujai įvertinta ir išaukštinta l. pavirto tiesiog tautos sinonimu. XIX a. eigoje, iškilo nauja ‚darbo l.' samprata, apimanti visuomenės skriaudžiamus sluoksnius. ‚Darbo l.' terminas plačiai vartojamas nūdienio komunizmo ideologijoje. Tai — ideologinė fikcija totalistinio režimo interesams pridengti. Pažiūros į l. Lietuvoje pasikeitė iš dalies dėl tų pačių priežasčių, kaip ir V. Europoje. Tačiau ir grynai specifinės priežastys turėjo įtakos. Lietuvoje l. beveik išimtinai sudarė valstiečiai, nešę baudžiavų jungą iki antrosios XIX a. pusės (išskyrus M: Lietuvą ir Užnemunę). Bendrai su lenkais vedama kova prarastai nepriklausomybei atstatyti, šios kovos interesai ir eiga nuolat reikalavo neapsiriboti bajorija, bet ieškoti atramos plačiuosiuose visuomenės sluoksniuose — l. šią kryptį stiprino l. palankios romantizmo ir mokslo pažiūros. Taip išsilaisvinimo kovos politinėje ir Vilniaus univ. kultūrinėje įtakoje brendo visuomeninė demokratinė mintis, kurią priespauda grūdino. Apie 1830 demokratinė mintis Lietuvoje jau stipri. Jos ryškiausi atstovai — 1831 sukilimo emigrantai, sukūrę Demokratinę d-ją 1832 III 17 Paryžiuje. Jų manifestas ilgesnį laiką galiojo kaip demokratų programa. ‚Viskas liaudžiai — sakė manifestas — štai bendriausias demokratijos pradas, kuris apima kartu ir tikslą ir formą. Viskas liaudžiai, visiems — yra tikslas, viskas per liaudį, per visus — yra forma'. Čia aiškiai l. yra virtusi tauta. Lenkų emigrantai nusiskųsdavo, kad šioje Demokratinėje d-joje vyravusi ‚lietuvių partija'. Pačioje Lietuvoje demokratinės tradicijos tęsėjai buvo l. švietėjai ir 1863 ‚raudonieji'. Bajorijai žlungant, jos vadovaujantį vaidmenį perėmė iš l. kilusi kunigija ir pasaulietinė šviesuomenė. Taip iškilo aktualus l. ir šviesuomenės santykių klausimas. Suidealinta l. samprata tapo pagrindiniu lietuvių naujosios tautinės ideologijos elementu. XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios l. ir šviesuomenės santykius atgimusioje Lietuvoje atspindi filosofo St. Šalkauskio tautinės civilizacijos aptarimas: ‚Tautinė civilizacija yra dviejų kultūrų padaras. L. kultūra tiesia jai materialinį pagrindą, o šviesuomenės kultūra patiekia jai idėjinį turinį'. Šiuo metu l. ir šviesuomenės problema lietuviškoje visuomenėje nebeteko ankstesnio aktualumo, nes pati visuomenė labiau išsivystė, išsisklaidė daugybe naujų tarpinių sluoksnių, kuriuos nelengva suvesti į du — ‚liaudies' ir ‚šviesuomenės' — polius. *K.J.Čg.*

Liaudis Kazimieras (g. 1901 Baisogaloj) slapyvardis, kuriuo nuo 1944 Lietuvoj reiškiasi komunistų partijos ir sovietinės valdžios aukštas pareigūnas, surusėjęs žydas. Dar prieš I pas. karą su šeima persikėlė Rusijon. 1917–24 tarnavo raudonojoj armijoj ir vėl jon grįžo politiniu komisaru 1932–39. II pas. karo metu dirbo komunistiniame pogrindy Ukrainoj. 1944 atsiųstas Lietuvon, paskirtas Biržų aps. komunistų partijos sekr. ir išrinktas centro komiteto III sekr. Nuo 1947 vad. LTSR aukščiausios tarybos narys (perrinktas 1951 ir 1955). 1947 žemės ūkio ministras. Po Lietuvos padalijimo į sritis (oblast) 1950–53 Klaipėdos srities partijos komiteto sekr. 1950 išrenkamas ir 1954 perrenkamas į vad. visasąjunginę tautybių tarybą. 1955 III L. buvo viršininkas Valstybės saugumo komiteto, susidedančio iš buvusių MVD ir MGB dalių. Tas pareigas ėjo ir 1957. *B.V.Mč.*

Liaugminas Albinas (g. 1907 VI 10 Auksūdžio k., Laižuvos vls., Mažeikių aps.) pedagogas ir psichologas. 1929 baigė Mažeikių gimn., 1934 VDU hum. mokslų fak. ir toliau studijas tęsė Sorbonoj (1934–35), J. J. Rousseau pedagoginių mokslų institute Ženevoje (1935–36), Ženevos univ. (1936–38). Už disertaciją apie moralinį auklėjimą (L'Enseignement de la morale 1938, 206 psl.) Ženevos univ. 1938 gavo filosofijos dr. laipsnį. 1938–39 Klaipėdos pedagoginio instituto lektorius, 1941-44 Vilniaus pedagoginio instituto dir. 1940–43 pedagoginius dalykus dėstė Vilniaus dailės akademijoj. 1942–44 VU filosofijos įvado

A. Liaugminas

katedros vyr. asist., vėliau priv. doc. (habilitacija apie Nietzsches etikos vitalinius pagrindus 1942). Iš Vokietijos 1948 emigravęs į Kolumbiją, ligi 1955 profesoriavo keturiuose Bogotos universitetuose. Nuo 1955 JAV Čikagos Lojolos univ. assoc. prof., dėsto naująsias kalbas. Visuomeninėj veikloj 1930–31 buvo VDU studentų atstovybės nariu, vienas iš Ramovės korporacijos steigėjų; Vokietijoj veikė Voralbergo liet. apygardos komitete ir Ravensburgo liet. bendruomenėj (be kitko, teatro grupei išvertė R. Blaumanio Indranus), Kolumbijoj 1948–49 buvo nariu kolumbiečių kat. komiteto rūpintis karo pabėgėliais, 1953–55 Kolumbijos liet. krašto valdybos nariu švietimo reikalams. Be disertacijos, dar išsp. Bendrosios inteligencijos testus 1940 (80 psl.). Rašė Akademike, Tautos Mokykloj (1937–39 užsienio pedagoginių naujienų skyriaus red.), Vaire, Kolumbijos Lietuvyje, Drauge. LE bendradarbis.

Liauka (lot. glans ‚gilė') 1. organas, sudarytas iš specifinių epitelinių narvelių ir išskiriąs (sekretuojąs) įvairius gaminius. L. epitelis yra išriedėjęs iš gemalinio (embrioninio) klodo ektodermos. Jo pagrindinė funkcija yra dalyvavimas visuose kūno metabolizmo (žr.) procesuose: visos medžiagos, kurias organizmas gauna ir atiduoda, vienu ar kitu būdu turi pereiti pro epitelį. L. epitelio veikla nėra grynai fizinė-mechaninė, bet aktyviai statybinė. L. gaminiai (sekretai) yra visuomet kitokios sudėties, nei kraujo plazma ar audinių skystis. L. nefiltruoja, bet gamina naujas substancijas. Ir tais atvejais, kada l. gaminiuose nėra naujų substancijų, vis tiek jų gaminiai yra žymiai skirtingos koncentracijos, nei kraujo plazma ar audinių skysčiai (pvz. prakaitas, nugaros smegenų kanalo skystimas). L. ne tik sekretuoja, bet ir vaidina svarbų vaidmenį organizmo narvelių integralumo palaikyme.

Anatominė l. struktūra yra tokia: 1. jungiamojo audinio elementai, 2. kraujo ir limfos indai, 3. nerviniai elementai, 4. sekretuoją narveliai ir 5. išvedamieji latakėliai. Organizme l. yra labai daug. Imant klasifikacijos pagrindan l. gaminių (sekretų) išskyrimo būdą, galima skirti: 1. išvidinės sekrecijos, egzokrininės, l. ir 2. vidinės sekrecijos, endokrininės, l. Pirmosios l. turi išvedamus latakėlius, kuriais gaminiai iš l. išteka į išvidines tuštumas (pvz. seilių, skrandžio, žarnų) ar išvidinius paviršius (pvz. prakaito l.). Antrosios l. neturi išvedančių latakėlių: jų gaminiai (sekretai) patenka tiesiog ir betarpiai į kraujo ar limfos indus. Jų pagamintos substancijos vadinamos hormonais (žr.). Kadangi hormonai nėra išskiriami į latakėlius, o yra įskiriami betarpiai į kraujo ar limfos indus, todėl yra tiksliau juos vadinti inkretais (ne sekretais), o juos gaminančias l. vadinti vidinės inkrecijos l. Svarbiausios vidinės inkrecijos l. yra šios: smegenų priedėlis (hyphophysis cerebri), antinkstinės (suprarenalinės) l., skydinė l. (glans thyroidea), prieskydinės l. (glans parathyroidea), dalis kasos (Langerhanso salelės), dalis dėčių (ovarium), dalis kiaušelių (testis). Prie vidinės inkrecijos l. priskiriamos Thymus, gl. pinealis ir gl. paraganglia, bet jų hormonai nesurasti ir jų funkcija nežinoma. Placenta irgi gamina įvairius hormonus. Trečia l. grupė gali būti pavadinta mišriomis l. Tai tokios l., kurios kai kuriuos savo gaminius išsunkia į išvedamus latakus (pvz. kepenos — tulžį), o kitus (hepariną, fabrinogeną ir kt.) atiduoda betarpiai praplaukiančiam kraujui; pvz. kasa vienus savo gaminius — proenzimus, kurie aktyvuoti virsta enzimais (tripsinu, amilaze, lipaze ir šliužo fermentu) išskiria į dvylikapirštę žarną, o kitas gaminys — hormonas insulinas — įsisunkia į kraujo indus. Prie mišrių l. taip pat priklauso dėtys ir kiaušeliai. Tos dvi l. ne tik gamina moteriškus ir vyriškus lytinius narvelius (kiaušinėlius ir spermatožoidus), bet ir hormonus — estrogeną (dėtys) ir androgeną (kiaušeliai), kurie srovena betarpiai į kraują.

L. yra nepaprastai svarbios normaliam organizmo funkcionavimui. Joms netinkamai veikiant pasireiškia organizme įvairūs liguisti ir dažnai mirtiniai sutrikimai. L. pagamintos substancijos vairuoja organizmo augimą, kūno formų apipavidalinimą, apsigynimą nuo patogeninių mikroorganizmų, turi didžiausios įtakos kraujo ir limfos apytakoms, audinių skysčių ir kūno temperatūros balansui. Lytinių l. gaminiai (kiaušinėliai ir spermatozoidai) įgalina organizmų dauginimąsi. Moteries hormonai vairuoja neštumo raidą.

J. Lašienė, Marfologinė endokrininių liaukų studija (VDU medicinos fak. darbai 1936–39); *V. Lašas,* Endokrininės liaukos 1946; *Maximov and Bloom,* Textbook of Histology 1953; *Hamilton, Boyd and Massman,* Human Embryology 1952.

D.Js.

2. Botanikoje paskiros augalų celės bei jų junginys, gaminąs atitinkamą skystį, pvz. medaus l. (nektarinės), žieduose tei-

kiančios saldų skystį; dilgėlių liaukaplaukių pagrinde esą l. su dilginančiu skysčiu ir kt.

Liaukevičius (rašėsi Lewkowicz) Sikstas (1775 Skuode, Kretingos aps. — 1838 Krokuvoje) gydytojas. Baigęs Vilniaus univ. med. dr. laipsniu, 1807 išvyko tobulintis chirurgo specialybei į Vieną. Nuo 1809 tarnavo kariuomenėje, pradžioje prancūzų, vėliau lenkų legionų ligoninėse. Pagarsėjo kaip geras chirurgas ir replių išradėjas akmenų operacijoms. Už tai Vallodolido (Š. Ispanijoje) medicinos-chirurgijos akademija 1811 suteikė jam garbės prof. vardą, o įvairios mokslo d-jos priėmė savo nariu. 1815–29 (su maža pertrauka) Krokuvos univ. chirurgijos prof. Išsp. visą eilę darbų iš medicinos srities: O operacyi wargi zajęczej, Początki i przeszkody wzrostu chirurgii, O łóżku dla rodzących ir kt.

Liauksminas (Lauxmin) Zigmantas (1597 Žemaitijoj — 1670 IX 11 Vilniuje) jėzuitas (nuo 1616). Filosofiją ir teologiją studijavo Vilniaus akad., gaudamas 1636 filosofijos ir 1642 teologijos daktaro laipsnį. Buvo teologijos prof. Vilniaus akad. ir Braunsbergo kolegijoj, o retoriką dėstė Polocke ir Nesvyžiaus kolegijoje. 1644–46 Plocko, apie 1651 Polocko kolegijos rektorius. 1657 Vilniaus akad. vicerektorius. 1661 XII — 1665 I Kražių kolegijos rektorius. 1665 Vilniaus akad. vicekancleris. Savo vienuolijos vidaus gyvenime 1649–50 pavadavo provinciolą J. Rivocką, o 1651 drauge su Adalbertu Slaskiu buvo išsiųstas į Romą kaip elektorius naujo generalinio viršininko rinkti. Plataus intereso žmogus, parašė eilę veikalų iš įvairių sričių. Teologiniai veikalai: Controversiae de fide, Demonstratio Ecclesiae catholicae, ex certis a prima sui origine notis 1643 (³1648), Controversiae de fide, Theologia ecclesiastica 1665 ir 1667 (494 psl.). Didelis graikų k. žinovas, išsp. Epitome institutionum linguae graecae 1655. Geras kalbėtojas, kurį laiką buvęs Zigmanto Vazos pamokslininkas, didelio pasisekimo sulaukė savo retorikos veikalu Praxis oratoria sive praecepta artis rhetoricae 1645. Šis veikalas buvo plačiai naudojamas jėzuitų mokyklose ir kituose kraštuose: jis buvo perspausdintas Braunsberge 1648, Münchene 1648, Frankfurte 1666, Kölne 1680, 1705, 1707 ir 1717, Würzburge 1690, Prahoje 1710, Vienoje 1720, Košice 1732. Mėgiama jo sritis buvo ir muzika: su atsidėjimu Vilniaus akad. ir seminarijoj mokė ypač neturtinguosius mokinius muzikos ir choralinio giedojimo, kad giedojimu užsidirbtų mokslui pinigų; pats savo ranka tam reikalui nurašė didįji gradualą (žr.) ir suradęs lėšų išleido; paskelbė veikalą Ars et praxis musicae 1669 (pagal kitus šaltinius 1667). Be to, jis išleido kalbą apie šv. Kazimierą Oratio de S. Casimiro, Regni Poloniae et M. Ducatus Lithuaniae Patrono 1635. Visi jo veikalai išleisti Vilniuje.

Jėz. Arch. Lit. 61, f. 439–441 (nekrologas); *Sommervogel*, Bibliothèque... IV 1569–1570.

A.Lm.

Liaukus Viktoras (g. 1904 XI 12 Ražiškių k., Garliavos vls., Kauno aps.) baigė 1928 S. Daukanto mokytojų seminariją ir 1928–32 išklausė VDU teisių fak. kursą. Nuo 1922 tarnavo finansų ministerijoj, nuo 1934 kaip mokesčių inspektorius (Kretingoj, Šiauliuose ir Vilniuj). 1947–49 buvo Augsburgo-Haunstetteno liet. pradžios mokyklos vedėjas. 1949 atvyko į JAV. Kaip mėgėjas verčiasi medžio drožyba ir yra dalyvavęs eilėje parodų.

Liausas (rašėsi (Laus) (1872 I 31 Papilio dv., Zarasų aps. — 1941 IX 1 Kaune) kunigas, lenkų politikas. Mokėsi Mintaujos gimn. nuo 1881, Kauno Žemaičių kunigų seminarijoj nuo 1888, Petrapilio dvasinėje akademijoje nuo 1892 ir ją baigė teologijos magistro laipsniu 1896 (įšventintas 1895). Kauno kunigų seminarijos profesorius 1896–1920 su pertrauka per I pas. karą, kada trejus metus praleido Rusijoje, Nižnij-Novgorode. Dėstė dogmatinę teologiją ir lotynų k., o po karo dar lenkų k. Drauge 1907–19 buvo kurijos asesoriumi. 1920 pakeltas garbės kanauninku, iš viešųjų pareigų pasitraukė ir atsidėjo lenkų politinei veiklai. Steigiamojo ir I seimo narys kaip lenkų atstovas. Vėliau lenkams atstovavo Kauno miesto taryboje. Kauno lenkų organizacijose veikė visą laiką nuo 1905. L. yra parašęs sudėtiniame veikale Księga Pamiątkowa Maryanska II, 1905: Czesz Matki Boskiej na Litwie — III. Dyecezya Żmudzka (141–18 psl.).

Liáušė upelis Ramygalos vls., Panevėžio aps., Upytės (Nevėžio) kair. intakas, teka iš Gudelių pelkės į š.v.; baseino plotas 27 km².

Lyautey Louis-Hubert-Gonzalve (1854–1934) Prancūzijos maršalas. Baigęs Saint-Cyr karo m-lą ir gen. štabo akademiją, tarnavo kavalerijoj. Pasižymėjo dideliais kariniais bei administraciniais sugebėjimais Indokinijoje, Madagaskare, Pietų Orane. 1912 jis suorganizavo Maroko protektoratą ir buvo jo gen. gubernatoriumi ligi 1925 (su pertrauka 1916 XII — 1917

III, kada jis buvo Prancūzijos krašto apsaugos ministru). 1912 išrinktas į Prancūzų akademiją, 1921 paketas Prancūzijos maršalu.

L. Barthou, L. et le Maroc 1931; *A. Maurois,* L. 1931; *P. Croidys,* L., le bâtisseur d'empire 1943.

Lib. lot. k. liber (‚knyga') santrumpa.

Libai Š. Afrikos sena hamitų tauta, giminiga seniesiems egiptiečiams. Šviesiaodžiai, šviesiaplaukiai ir mėlynakiai l. minimi jau III tūkstantmetyje pr. Kr., kada jie pradėjo iš pietvakarių slinkti į Nilo slėnį. Apie 1200 pr. Kr. jų pasmarkėjusį veržimąsi atrėmė Egipto faraonai Merneptа ir Ramzis III. Bet vėliau Egiptas nusilpo, ir per du šimtmečius nuo 945 pr. Kr. l. valdė Egiptą (XXVI dinastija). Graikai, visus berberus vadinę l. vardu, l. išstūmė į krašto gilumą, o vakarinius l. nukariavo kartaginiečiai.

L. kalba yra hamitų šaka, berberų prokalbė, gimininga su egiptiečių ir etiopų kalbomis. Iš fenikiečių skolintas ir gerokai pakeistas l. raštas, turėjęs 25 ženklus, senovėje buvo paplitęs visoje Š. Afrikoje. Be antkapinių įrašų, rasti tik du didesni šios kalbos dokumentai.

O. Bates, The Eestern Libyans 1914; *F. O. Bittrich,* Ägypten und Libyen 1953; *K. Meinhof,* Die libyschen Inschriften 1931. *P. Plk.*

Libanas 1. (ar. Džebel Libnan ‚baltasis kalnas') Palestinos kalnynas į r. nuo Vidužemio jūros. Aukščiausia vieta Dachr el - Chodib 3066 m. Rytiniai statūs šlaitai nusileidžia į Bekaa slėnį, už kurio iškilę Antilibano kalnai. L. neturi išsikišusių viršūnių, jo masyvas sudaro plokščius

Libano kedrai (Libano kalnuose)

iškilimus. Vakariniai pakraščiai gauna pakankamai drėgmenų žemės ūkio kultūroms tarpti ir vynuogėms bei alyvos medžiams augti. Didelius plotus apima reti kedrų miškai, kurie išlikę v. pakraščio žemdirbystei netinkamose vietose. Apskritai, L. vyrauja plikos arba labai skurdžia augmenija apaugusios uolų masės. L. susiformavęs plioceno (tretinio periodo) amžiuje iš kalkakmenių ir smiltainių. Dėl balkšvos spalvos ir L. vardas kilęs.

2. L. (ar. al Džamhurije al-Libbanije, ag. Lebanon) respublika tarp Vidužemio jūros, Izraelio ir Sirijos; 9400 km², 1.375.000 gyv. (1956). L. apima pajūrio ruožą su L. kalnais. Klimatas padausių (subtropinis) su karštomis sausomis vasaromis ir lietingomis žiemomis. L. yra žemės ūkio kraštas; kviečiai ir miežiai yra pagrindiniai javai. Be to, auginama bulvių, pomidorų, alyvos ir apelsinų medžių. Pramonę sudaro nedidelės tekstilės, vyno, cemento, muilo, odų apdirbimo, tabako įmonės. Apie 55% gyv. yra krikščionys, iš kurių maronitai yra didžiausia grupė (30%); kat. yra 7%, protestantų 1%. Visi kiti yra mahometonys. Respublikos parlamentą sudaro 44 atstovai, kurie pasiskirstę ne pagal partijas, bet pagal religijas. Sostinė ir svarbiausias uostas yra Beirutas, kuris savo ištaiga ir pramogomis žinomas kaip ‚mažasis Paryžius'. Jame yra 3 univ. (1875 įkurtas prancūzų jėzuitų Šv. Juozapo, amerikiečių protestantų ir valstybinis univ.) ir meno akademija. Švietimas gana pažangus, beraščių mažiau kaip 20%.

I s t o r i j a. Senaisiais amžiais L. teritorija buvo Fenikijos dalis. Apie 680 į čia atvyko iš Sirijos didelė grupė persekiojamųjų maronitų, kurie apsigyveno nuošalesnėse kalnuotose vietose, bet turėjo dažnai ir ilgai gintis nuo juos užpuldinėjančių druzų. XIV a. šis kraštas atiteko Otomanų imperijai ir tapo Turkijos provincija. XVIII a. Prancūzija ėmė rūpintis persekiojamųjų maronitų globa ir, po 1860 įvykusių jų skerdynių, pasiuntė savo kariuomenę. Turkija buvo priversta 1864 paskelbti L., autonominiu sandžaku (apygarda). I pas. karo metu Prancūzija okupavo L. 1920 Tautų Sąjunga L. drauge su Sirija pripažino Prancūzijos mandatu. 1926 L. gavo respublikos vardą, bet neturėjo suvereniteto. II pas. karo metu prancūzų Vichy administraciją pakeitė De Gaulle vadovaujamas Tautinio išlaisvinimo komitetas ir 1941 XI 26 paskelbė L. respubliką, tačiau susieta su Prancūzija. 1943 IX 26

konstitucinis parlamentas deklaravo L. visiškai nepriklausoma nuo Prancūzijos respublika. Paskutiniai Prancūzijos okupaciniai kariuomenės daliniai pasitraukė 1946 IX 1. Kilus sukilimui prieš provakarietišką vyriausybę, jai paremti JAV 1958 VII 15 pasiuntė į L. savo dalinių.

R. Jamil, Beyrouth et la Républic Libanaise 1948.
A.B.

Libelt Karol (1807–1875) lenkų filosofas ir literatas. Studijavo Berlyne pas Hegelį. 1830 filosofijos dr. laipsnį gavo Paryžiuje. 1831 sukilimo dalyvis; 1846 ir 1848 dalyvavo vokiečių revoliucijoje, buvo teisiamas, bet išteisintas. 1859–70 lenkų atstovas Prūsijos landtage, nuo 1870 gyveno Lvove. Svarbesnieji raštai: De pantheismo in philosophia 1830; Filosofja i krytika, 4 tt., 1845–50; Pisma pomniejsze, 6 tt., 1849–50 ir kt.

Libencele Ludwig de žr. Liudvikas iš Libencelės.

Liber, ds. libri (lot. knyga); daugelio veikalų antraščių sudedamoji dalis.

Liber Census Daniae XIII a. Danijos karalių Valdemaro II ir Kristoforo I įsakymu mokesčių reikalui sudaryti kaimų ir žemės valdytojų sąrašai. Baltų istorikai labiausiai domisi sąrašais danų valdytosios Estijos dalies, apimančios Harjumaa (Harrien) ir Virumaa (Wierland) sritis. L.C.D., sudaryta prieš 1240, pradedant 1238, yra svarbus šaltinis š. Estijos vietovardžiams, apgyvendinimo eigai ir t.t. Šaltinio leidėjo P. Johanseno tyrinėjimai pavyzdžiui parodė, jog danų valdytoje Estijoje 80% privačios nuosavybės priklausė vokiečiams, 18% — danams ir tik 2% — estams. L.C.D. yra labiausiai branginamas, kad ten yra sužymėtos vietovės su žemių savininkais ir jų valdžioje esančių valstiečių dubų skaičiumi. Iš L. C. D. aiškių duomenų, nustačius š. Estijos gyventojų tankumą, yra daromos išvados ir apie Lietuvos XIII a. gyventojų tankumą (H. Lowmiański). L. C.D. Estijos sąrašai (Estlandliste) apėmė 30.000 km² su apie 75.000 gyv. Tad 1 km² turėjo būti 2,5 gyv.

P. Johansen, Die Estlandliste des L.C.D. 1933; (") Ist die Herkunftsfrage des L.C.D.-Handschrift gelöst? (Acta Philologica Scandinavica XI 1937); *J. Steenstrup,* Studier over Kong Valdemars Jordebog 1874; *L. Weibull,* Kung Valdemars jordebok 1916; *E.Kroman,* Über die Herkunft der Handschrift des L.C.D. (Acta Philologica Scandinavica 1936); *S. Aakjaer,* Kong Valdemars Jordebog I–III, 1926–1945; *H. Łowmiański,* Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego I, 1931, 79–95 (apie Pabaltijo tautų gyventojų tankumą XIII a.). *Z.I.*

Liber Censuum Romanae Ecclesiae sąrašas periodinių mokesčių, kuriuos turėjo mokėti Romos Bažnyčiai karalijos, kunigaikštijos, vyskupijos, miestai ir t.t. Jį sudarė 1192 Cencius Savelli, vėliau pop. Honorijus III. Teksto originalas saugomas Vatikano bibliotekoje (Vat. lat. 8486). Kritišką leidimą parūpino P. Fabre ir L. Duchesne, 2 tt., 1889–1910.

Liber Diurnus (Romanorum Pontificum) formulių rinkinys, pagal kurias buvo rašomi pop. ir vysk. dokumentai. Yra išlikę 3 seni rankraščiai: V (Vaticanus) Vatikano bibliotekoje iš VIII a. galo arba IX a. pradžios; A (Ambrosianus) Ambrosiana bibliotekoje Milane iš IX a. vidurio; C (Claromontanus), kadaise jėzuitų Clermont kolegijoje Paryžiuje, laikytas dingęs, bet 1937 rastas Egmont vienuolyne Olandijoje, iš IX a. vidurio. Seniausios formulės siekia net prieš Grigaliaus D. (m. 604) laikus, naujausios prijungtos VIII a. gale arba IX a. pradžioje. Tekstą išleido: Th. v. Sickel 1889 (V); L. Grammatica ir G. Galbiati 1921 (A — fotografinis rankraščio leidinys); J. Garnier 1680 (C), kurį perspausdino Migne, P. L. 105-tas tomas.

Liber Pontificalis popiežių biografijų knyga, teikianti svarbiausias žinias apie kiekvieno pop. asmenį ir veiklą. Seniausių pop. (iki IV a.) žinios trumpos ir grynai scheminės; vėlesnių laikų — gana išsamios. L.P. parašytas palaipsniui. Pirmoji dalis (iki VI a.) sustatyta kurio nors Romos dvasininko Bonifaco II (530–532) laikais, pasinaudojant Liberijaus (žr.) Katalogu. Nuo to laiko knyga buvo pačioje Kūrijoje nuolatos papildoma iki pop. Stepono V (885–891). Iš X ir XI a. tėra tik nuotrupos. Nuo XII a. platūs pop. gyvenimo aprašymai vėl tęsiami iki Martyno V mirties (1431). Humanistai gyvai domėjosi L.P., kuriuo pasinaudodamas Platina sukūrė savo Vitae Summorum Pontificum. Seniausiosios dalies duomens, išskyrus pop. vardus ir vieną kitą žinelę, nėra patikimi. Pradedant pop. Anastazijum II (496–498), L.P. teikia vertingos medžiagos Bažnyčios ir laiko istorijai. P.L. tekstą išleido L. Duchesne, 2 tt., 1886–92 (naujai 1955); Th. Mommsen 1898 (tik iki 715) ir J. M. March 1925 (su platesnėmis X ir XI a. pop. biografijomis).

Liber Sacramentorum žr. Sacramentarium.

P.Rbk.

Liberalas 1. liberalizmo (žr.) šalininkas; 2. liberalų partijos narys; Liberalų internacionalui (žr.) priklausančios partijos narys.

Liberalų partijos V. Europoje iškilo XIX a. pradžioje, prasidėjus politinio liberalizmo šalininkų kovai su konservatoriais. Parlamentinės santvarkos kraštuose ši kova buvo nukreipta prieš asmeninę suvereno valdžią ir Bažnyčią, kiek ji tokią valdžią rėmė. Liberalams priešinosi legitimistai (absoliutistai) ir klerikalai, iš kurių ir susidarė konservatorių partijos. XIX a. pabaigoje l. ir konservatorių kova nebeteko pirmykščio aštrumo, nes daugelis politinių laisvių, kurių reikalavo l., tapo tikrovė. Iš kitos pusės pats liberalizmas suskilo, atsiradus šalia politinio ūkiniam liberalizmui. L. turėjo žymios politinės įtakos tiek konservatoriams, tiek socialistams.— Anglija, turėjusi seniausią parlamentinę tradiciją, sudarė palankiausią dirvą politiniam liberalizmui, todėl čia pirmiausia ėmė reikštis l. ir konservatorių kova. Ilgai jie vadinosi vigais ir toriais. L. vardas, atkeliavęs iš Ispanijos, pradžioje tevartotas bloga prasme Prancūzijos ir Ispanijos revoliucinio judėjimo šalininkams pažymėti; vėliau pamažu jis įsipilietino ir tapo bendru vigų vyriausybės šalininkų vardu. Tikra anglų l. partijos pradžia yra 1832, kai į vigus įsiliejo naujos reformuojančios jėgos: pramonininkai, bentamiečiai ir ekonomistai. Su Palmerstono mirtimi (1865) perėjimas iš vigų į l. baigtas. Iki 1895 anglų l. vadovavo Gladstone. Jų programa niekad nebuvo griežtai nustatyta, apėmė įvairių krypčių žmones, kuriems buvo būdingas bendras pažangos ir didesnės laisvės troškimas. Nesutarimai karo bei taikos reikalais, o taip pat asmeninė nesantaika tarp Asquith ir Lloyd George 1916 privedė partiją prie skilimo. 1918 oficialios opozicijos vaidmuo atiteko darbiečių partijai. Po laikinio susijungimo 1926 anglų l. partija 1931 suskilo į tris grupes, kurių viena visiškai išnyko 1945, kita vaidina nežymų vaidmenį, o trečioji — tautiniai l. — tapo konservatorių partijos priekaba. — Belgijos l. buvo šviečiamojo amžiaus ir Prancūzų revoliucijos idėjiniai vaikai. Pradžioje kovodami už individo išlaisvinimą, jie nebuvo prieštikybininkai, o labiau prieškuniginінkai. Vėliau, pozityvizmo poveikyje, prisiėmė agnostines, prieštikybines, ypač prieškatalikiškas pažiūras. Belgijos l. vyriausybė 1880 nutraukė diplomatinius santykius su Šv. Sostu. Po II pas. karo l. yra vienintelė konservatorių partija, nes ji vienintelė priešinasi vyriausybės mėginimams tvarkyti krašto ūkį. Kaimo gyventojams linkstant į katalikų partiją, darbininkijai prie socialistų, l. priklauso miestiečiai, laisvamaniai, laisvųjų profesijų žmonės. 1914 rinkimuose surinko 25% balsų, 1950 — 11,5%. Tik savo tarpinės padėties tarp katalikų ir socialistų dėka liberalai tebeturi politinio svorio, neproporcingo savo dydžiui. — Ispanijoje l. buvo vadinami 1812 konstitucijos šalininkai, remiami masonų ložų. 1820 Cadizo uoste prasidėjęs jų sukilimas išsiplėtė po visą kraštą ir privertė karalių sugrąžinti konstituciją. L. galybę palaužė Prancūzijos ekspedicija Ispanijon 1823. Po to jie suskilo į nuosaikiuosius (moderados) ir griežtuosius (exaltados), kurie vėliau pavirto progresistais. Iš pastarųjų 1875 susikūrė l. partija, vadovaujama žymaus politiko Sagastos. 1931 ispanų l. prisidėjo prie respublikonų. — Italijoje liberalizmas XIX a. buvo tautinės vienybės sąjūdžio (Risorgimento) nešėjas. Jo šalininkai dalijosi į nuosaikiuosius (Cavour) ir griežtuosius (Cattaneo, Ferrari). Nuo 1880 visos konstitucinės parlamento daugumos grupės vadinosi l. Ši dauguma buvo atsverta tik 1919, išaugus socialistams ir katalikų liaudies partijai. Po 1922 daugumą l. prisidėjo prie opozicijos ir 1926 buvo visiškai nuslopinti. 1942 persiorganizavo ir dalyvavo Tautiniame išlaisvinimo komitete. Smulki, daugiau intelektualų partija, neturinti didelės įtakos (1953 per rinkimus gavo 3% balsų). — Prancūzijoje l. ir konservatorių skirtumai iškilo restauracijos laikais (1814–30). Pradžioje l. ironiškai buvo monarchistų vadinami tie, kurie reikalavo politinių laisvių. Antrosios imperijos pabaigoje šiuo vardu pasivadino respublikonų ir orleaniečių opozicija. Tačiau Prancūzijoje, kaip ir Italijoje, labiau prigijo vad. ‚kairės' ir, dešinės' skirtumai. Liberaliosios krypties susiskaldymas davė pradžią progresistams, demokratams, radikalams. Pastarieji laikytini ryškiausia prancūzų l. partija. — Švedijoj l. partija susikūrė apie 1840. Nuo 1848 dalyvauja krašto valdyme. Prieš I pas. karą žymi dešiniųjų l. dalis, nesutikusi su l. vyriausybės biudžetu, perėjo pas konservatorius. 1921 drauge su socialdemokratais pravedė demokratinę balsavimo teisės reformą. 1923 tautos atsiklausimas svaiginančių gėralų uždraudimo reikalu suskaldė l. partiją. Pagrindinė grupė, Ekmano vadovaujama, 1932 buvo įvelta į Kreugerio koncerno žlugimą ir nebeteko politinės įtakos. Po II pas. karo iškilo ir tapo stambiausia opozicijos partija l. liau-

dies partija, vadovaujama ekonomisto prof. Ohlin, paskelbusio patrauklią ‚socialinio liberalizmo' programą. — V o k i e t i j o j e l. sambūriai pradėjo kurtis apie 1815 pietiniuose kraštuose, vėliau ir Prūsijoj. Jau prieš 1848 skyrėsi į nuosaikiuosius ir griežtuosius (radikalus). Nuo 1859 Prūsijos parlamente reiškėsi kelios l. frakcijos. 1861 iš kairiųjų l. susidarė Vokiečių pažangos partija (Deutsche Fortschrittspartei), vėliau susijungusi su radikalais. Vidurio l. 1867 sukūrė tautinių l. partiją (Nationalliberale Partei). 1910 įvairios kairiųjų l. grupės susijungė į Pažangiąją liaudies partiją (Fortschrittliche Partei), kuri po 1918 virto Vokiečių demokratų partija (Deutsche demokratische Partei). Tautiniai l. persiorganizavo į Vokiečių liaudies partiją (Deutsche Volkspartei). 1945 V. Vokietijoj dešinieji ir kairieji l. susijungė į Laisvųjų demokratų partiją (Freie demokratische Partei), kuri 1956 suskilo. — P. A m e r i k o j e l. partijos susiorganizavo Prancūzų revoliucijos poveiky ir atstovavo antibažnytinei krypčiai. Daugelyje kraštų jos yra turėjusios valdžią, tačiau tik Urugvajuje buvo įgyvendinta pastovi demokratinė tvarka. — J A V, iš pat pradžių sukurtose demokratijos pagrindu, abi pagrindinės respublikonų ir demokratų partijos išpažįsta pagrindinius liberalizmo principus, o l. ir konservatoriai labiau išsiskiria tų pačių partijų skirtingais sparnais. — K a n a d o j e l. partija, daugiausia atramos turinti prancūziškųjų-katalikiškųjų sričių ir vad. jūrinių provincijų balsuotojuose, ilgą laiką turėjo valdžią savo rankose (1896–1911, 1921–30, 1935–1957). Jai vadovavo Laurier 1891–1919, King 1919–48, 1948–57 L. S. St. Laurent. — A u s t r a l i j o s l. partija niekada nebuvo laimėjusi daugumos, bet yra dalyvavusi koaliciniuose kabinetuose. — Azijoje stipresnė l. partija yra J a p o n i j o j, turėjusi valdžią po II pas. karo ligi 1954 (vadovavo Jošida). 1955 ji susijungė su demokratų partija.

H. H. Slesser, History of the Liberal Party 1944; *L. Bergsträsser*, Geschichte der politischen Parteien in Deutschland ⁷1952. *K.J.Cg.*

Liberale da Verona (1451 – 1536) italų tapytojas, dirbęs 1469–80 Sienoj, kur bendradarbiaudamas su Girolamo da Cremona iliuminavo choralus (dabar Chiusi ir Piccolomini bibliotekoje Sienoje). Jo vėlesnė monumentalinė tapyba Florencijoje, Venecijoje ir Veronoj turi Jacopo Bellini, Mantegnos ir Toskanos mokyklų poveikio. Pvz. šv. Sebastijonas su Venecijos kanalo vaizdu Milane; Trys Karaliai Veronos katedroj; 1489 Apraudojimas Münchene. Būdingas vad. barokinės, vėlyvosios gotikos srovės atstovais italų renesanso tapyboje.

P. Rkl.

Liberalizmas principiškai yra asmens laisvės gynimas, išpažįstant asmens nelygstamumo, sąžinės laisvės ir tolerancijos principus. Kadangi šie moraliniai principai gali būti išpažįstami skirtingų pasaulėžiūrų pagrindu, todėl ir l. samprata istoriškai yra laibai įvairavusi.

Plačiausia prasme l. istoriją galima laikyti žmonijos laisvėjimo istorija ir sutikti su pagarsėjusia Hegelio formule, kad ‚istorija yra laisvės istorija', bei su jo istorijos suskirstymu į tris periodus: orientališką, kur tik valdovas yra laisvas, klasinį — kur kai kurie žmonės yra laisvi, ir germanišką pasaulį, kurio tikslas padaryti visus žmones laisvus.

Siauresne prasme l. raidą reikia sieti su krikščionybe, kuri bene pirmoji iškėlė žmogaus ir asmenybės vertę, nors ilgainiui, organizuotos bažnyčios forma, ji dažnai atsistojo tradicijų pusėje prieš laisvę, feodalizmo, baudžiavos ir absoliutizmo pusėje prieš demokratiją ir socialinę pažangą. Dėl to pirmieji laisvės idėjų skleidėjai, kaip Descartes, Locke, Rousseau, Kantas ir daugelis XIX a. mąstytojų, jeigu ir nebuvo nusistatę prieš krikščionybę aplamai, neabejotinai kritikavo organizuotos bažnyčios vaidmenį politiniame, socialiniame ir kultūriniame gyvenime.

Ūkinėje plotmėje l. susijęs su pramonine revoliucija, kuri pirmiausia pasireiškė Anglijoje (XVIII a. antroje pusėje), vėliau Europos žemyne ir Amerikoje. Laisvos rinkos idėja pakeitė įvairias protekcionizmo ir merkantilizmo pažiūras. Didieji ekonominio l. teoretikai buvo prancūzas François Quesnay (1694–1774) ir anglas Adam Smith (1723–90), kurio veikalas An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations 1776 tapo liberalinio ūkio biblija. Praktiškai bandė vykdyti ekonominį l. ministras Turgot dar prieš Prancūzų revoliuciją. Jis trumpai buvo išreikštas laissez faire, laissez passer principu. Ekonominis l. padėjo kilti pramonei ir sudarė pagrindą kapitalizmui išsivystyti. Juo daugiausia pasinaudojo buržuazija ir iš dalies stambieji žemvaldžiai (ypač Anglijoj), išsiaugindami vis didesnę darbininkų ir proletariato klasę. Todėl kai kada šitoks l. yra vadinamas klasiniu l. Kaip reakcija prieš ji atsirado įvairių rūšių socializmas ir pastaruoju metu, ypač Amerikoje, vadi-

nama socialinės globos valstybė (welfare state), kuri savo išraišką rado New Deal idėjose. Tuo būdu kai pirmieji liberalai savo ginklų ašmenis buvo nukreipę prieš valstybę, stengdamiesi ligi minimumo sumažinti jos vaidmenį (H. Spencer), tai dabartiniai liberalai, ypač JAV, pasisako už vis didesnę valstybės įtaką ūkiniame gyvenime.

Bet pats l. žodis bene bus pirmą kartą ištartas grynai politinėje plotmėje. Tai atsitiko 1811 Ispanijoj svarstant naują konstituciją, paremtą 1791 prancūzų konstitucija. Nors toli gražu ir politinis l. nebuvo vienodai suprastas įvairiais laikais ir įvairiuose kraštuose, tačiau bendra jo tendencija linko individualizmo, platesnės demokratijos ir pažangos kryptimi. Lygiagrečiai su tuo, ypač nuo XIX a. antros pusės, pasireiškė gausūs tautiniai sąjūdžiai. Tuo būdu didesnė politinė laisvė ir demokratėjimas buvo panaudoti kaip ginklai kovoje dėl tautinės nepriklausomybės. Šia prasme XIX a. ir yra laikomas klasišku l. amžiumi. Jo vaisiai pasirodė po I pas. karo, kai vietoje senų imperijų išaugo visa eilė demokratinių respublikų.

Tačiau liberalinės demokratijos amžius nebuvo ilgas. Pirmą smūgį jai suteikė bolševikinė revoliucija Rusijoje, vėliau fašizmo įsigalėjimas visoje eilėje kitų valstybių. Atėjo vadinamas l. sūtemų laikotarpis, kuris, atrodo, dar ir šiandien nėra pasibaigęs. Po II pas. karo imta ieškoti naujų kelių l. atgaivinti (neoliberalizmas) bandant suderinti senąsias krikščionybės idėjas su politinės laisvės ir moderuoto ekonominio dirigavimo principais.

G. Ruggiero, Storia del liberalismo europeo ¹1945 (iš ankstesnių leidimų yra anglų, vokiečių, prancūzų vertimai); *T. P. Neill,* The Rise and Decline of Liberalism 1953; *W. A. Orton,* The Liberal Tradition 1945; *H. Laski,* The Rise of European Liberalism 1936 (socialistiniu požiūriu); *L. Baudin,* L'aube d'un nouveau liberalisme 1953; *B. Croce,* History as the Story of Liberty 1955 (ag. vertimas). *V.Trp.*

Lietuvoje, kaip ir kiekvienoje kitoje valstybėje, liberalinių idėjų raida buvo susijusi su įtakomis iš kitur ir apsprendžiama vietinių tradicijų bei sąlygų. Vieno luomo (bajorijos) laisvės idėja buvo labai smarkiai puoselėjama XVI–XVIII a. Ji pasireiškė federaliniu valstybės charakteriu, individualizmu bei religine tolerancija. Jos išraiška buvo garsioji liberum veto (žr.) teisė, kuri išsilaikė Lietuvoj ligi 1791 V 3 konstitucijos. Kaip ir V. Europoje, XVIII a. antroje pusėje, ryšium su Antano Tizenhauzo reformomis ir pramonės organizacija, ir Lietuvoje atsirado kapitalizmo užuomazga, sklido fiziokratų ir enciklopedistų idėjos, formavosi nauji luomai. Didelės įtakos turėjo 1789 Prancūzų revoliucija. Paskutinis Lietuvos-Lenkijos karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis teisingai rašė revoliuciniam Prancūzų Tautos Susirinkimui: ‚Kai tik šventi principai buvo paskelbti Prancūzijoje, jų aidas tuojau nuskambėjo Lietuvos miškuose'. 1794 Kosciuškos-Jasinskio sukilime atsispindėjo ir Prancūzijos bei Amerikos revoliucijų idėjos.

Vilnius, kaip kultūrinis Lietuvos centras, stebino užsieniečius savo religine tolerancija. Čia, kaip pažymi savo atsiminimuose J. Domeika, net tarp aukštosios katalikų dvasininkijos plito liberalinės ir net masoniškos idėjos. Tarp Vilniaus univ. studentijos XIX a. pradžioje viešpatavo laisvės, racionalizmo, pažangos ir liaudiškumo nuotaikos. Tai matyti iš filomatų, filaretų ir kitų studentų organizacijų programos. Stud. Maliauskis net siūlė organizuoti ‚liberalinį klubą'. Ir Adomas Mickevičius, kalbėdamas apie filomatus, sako, kad vienas jų tikslų buvo ‚platinti liberalinius principus'. K. Kantrimas, Chodakauskis ir kt. buvo smarkiai pasidavę liberalinėms idėjoms. D. Poškos, S. Stanevičiaus, A. Strazdelio raštuose irgi užtinkame panašių minčių, kurias vėliau tęsė S. Daukantas, J. Daukšys ir kt.

Po 1831 sukilimo numalšinimo ir Vilniaus univ. uždarymo prasidėjo reakcijos laikai. Tačiau laisvės ir net revoliucinės idėjos buvo gyvos ir tada; tai, tarp kita ko, matyti ir iš XIX a. pirmos pusės dvarininko rokiškėno E. Römerio atsiminimų. Nuolat buvo keliamas žemės ir laisvės klausimas. Baudžiavos panaikinimas ir 1863–64 sukilimas įtraukė platesnius sluoksnius į ekonominį, politinį ir kultūrinį gyvenimą. Z. Sierakauskis, prisiminęs sukilimo aukas, rašė: ‚Tai yra lietuviškos sėklos, kurios pagaliau pražys baltu laisvės žiedu ateityje'.

Žinoma, spaudos panaikinimas buvo žiaurus smūgis tiek tautiniam, tiek liberaliniam sąjūdžiui, tačiau jis nei vieno, nei kito neužgniaužė. Aušros, ir ypač Varpo ir Tėvynės Sargo laikais jau aiškiai susikristalizavo pagrindinės ideologinės ir politiškai socialinės tendencijos, kurių iš pradžios buvo dvi: krikščioniškoji ir liberalinė. Vėliau aktyviai ėmė reikštis ir socialistinė srovė. V. Kudirka su savo Varpu buvo didžiausias liberalinių idėjų skiepytojas Lietuvoje. Jis davė pagrindą ir tauti-

nei demokratinei linkmei Lietuvoje. Tuo tarpu, kai Maironis 1896 rašė, kad tėra du keliai lietuvių tautai: krikščionybė ar socializmas (Kame išganymas), kiek vėliau (1906) J. Tumas-Vaižgantas prisipažino: ‚Esu ultra liberalas, ultra progresistas, ultra demokratas, ultra taučius'.

Nepriklausomojoje Lietuvoj l. augti, kaip ir daugelyje kitų po I pas. karo susikūrusių valstybių, sąlygos buvo sunkios. Pirmiausia, tam trūko tvirtų tradicijų. Tiesa, beveik visa tauta gyveno laisvės troškimu, tačiau toji laisvė buvo suprantama nepriklausomumo nuo svetimų valstybių ir savivaldos prasme; tai ir buvo išreikšta Vasario 16 d. deklaracijoje. Vidaus gyvenime toji deklaracija skelbė bendrą, tuo laiku madingą demokratijos principą, tačiau demokratinė santvarka nebūtinai laiduoja pačias geriausias sąlygas l. tarpti. Tokių sąlygų nesukūrė ir pirmosios konstitucijos, pvz. civilinės metrikacijos srity. Antra, tautinių mažumų gausumas, jų teisinio statuso savotiškas supratimas, tarp kita ko padiktuotas Tautų Sąjungos, ir jų dažnai antivalstybiniai siekimai palengvino atsirasti siauram nacionalizmui, kuris iš esmės nesiderina su l. plačia prasme. Vilniaus krašto pasilikimas anapus Lietuvos valstybės ribų tuo atžvilgiu padėtį dar labiau komplikavo. Trečia, bolševikinės Rusijos atsiradimas Lietuvos pasienyje, kurios pavojų ji konkrečiai pergyveno 1918–19, kėlė dažnai pagrįstą baimę, kad liberalinė atmosfera nebūtų išnaudota subversinei komunistų veiklai, juoba kad kai kurios tautinės mažumos rėmė tą veiklą. Pagaliau, ketvirta, vienos religijos labai stiprus dominavimas sunkino kelią kultūriniam l., sutapdindamas jį su antiklerikalizmu ir net ateizmu, nors nei vienas, nei kitas nėra būtinas l. palydovas. Užtat nors nepriklausomybės laikotarpyje ir netrūko pastangų puoselėti liberalinei dvasiai, tačiau tos pastangos nedavė labai gerų vaisių. Tiesa, 1920–26 laikotarpy buvo maždaug įgyvendinti liberalinės demokratijos principai politine prasme (su karo stoviu ir komunistų partijos uždraudimu, išskyrus labai trumpus momentus), tačiau kultūrine prasme tas laikotarpis dar buvo labai toli nuo liberalinės atmosferos sukūrimo. O be jos ir pati demokratinė sistema neteko žymios dalies savo patrauklumo; tai ypač išryškėjo III seimo laikais, kada vietoj l. ir pakantos dvasios įsiliepsnojo gana smarkiai antiklerikalinės ir klasių kovos tendencijos. Tautos demokratinė krizė pasireiškė 1926 XII 17 perversmu. Iš vienos pusės jis reiškė l. smūgį, tačiau iš antros pusės partinės demokratijos panaikinimą nebūtinai reikia tik tokiu l. smūgiu vertinti, ypač l. suprantant taip, kaip jis šiandien daug kur suprantamas (neoliberalizmas). Įstatymai darbo ir kapitalo santykiams normuoti, socialinis draudimas, bedarbių apsauga, parama valstybinėms mokykloms ir t.t. iš esmės galėjo tik padėti l. augti. Tai susilpnino klasių kovos, bažnyčios kišimosi į politiką ir tuo pačiu antiklerikalizmo vaidmenį, o pamažu buvo einama ir prie visiško bažnyčios ir valstybės atskyrimo (1938 konstitucija ir iš jos plaukiąs atitinkamas įstatymas, kurio, deja, nespėta įgyvendinti). Pačiuose katalikų sluoksniuose stiprėjo liberalinės tendencijos, ypač aplink įtakingą kultūros žurnalą N. Romuvą. Tačiau veikiant galingoms antiliberalinėms įtakoms iš užsienio (ypač iš Italijos ir Vokietijos) atsirado ir Lietuvoje aštrių l. kritikos balsų, pradedant nuo korporatyvizmo piršimo ekonominėje srityje (kurį rėmė ir kai kurie katalikų intelektualai) iki valstybės primato prieš individą. Šiaip ar taip, l. Lietuvoje išgyveno panašią krizę, kaip ir daug kur pasaulyje. Tokią krizę jis tebegyvena ir šiandien, ieškodamas kelių, kaip suderinti politinę individo laisvę su jo ekonominiais ir kultūriniais poreikiais, kuriems patenkinti reikalinga valstybės parama. Po II pas. karo lietuvių emigrantų sluoksniuose l. problema yra plačiai diskutuojama, ypač jaunesnėje kartoje.

P. Chmielowski, Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi 1898; *Z. Jablonska-Erdmanowna,* Oświecenie i romantyzm w stowarzyszeniach młodziezy wilenskiej na początku XIX w. 1931; *M. Römer,* Litwa 1908; *A. Rimka,* Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir Aušros – Varpo gadynės socialekonominiai raštai 1932; *J. Ambrazevičius,* Ideologinių grupių santykiai Aušros ir Varpo gadynėje (Krikščionybė Lietuvoje 1938); *B. Almantas,* Vidurinės lietuvių politinės srovės kelias (Varpas 1953); *S. Senkonis,* Lietuvos kairiųjų partijų užuomazga ir pasaulėžiūriniai pagrindai (Tėvynės Sargas 1952); *St. Yla,* Laisvės problema 1956 (yra vertingų bibliografinių išnašų). *V.Trp.*

Liberalų Internacionalas, arba Pasaulinė Liberalų Sąjunga (World Liberal Union), įkurta 1947 IV Oksforde, Anglijoje. Jo kūrime dalyvavo 19 kraštų liberalai, jų tarpe Pabaltijo egzilai liberalai. Pagrindiniai L.I. principai išdėstyti paskelbtame liberalų manifeste: 1. žmogus pirmiausia yra būtybė, apdovanota laisvos minties ir veiksmo galia ir sugebanti atskirti gera nuo bloga; 2. pagarba žmogaus asmenybei ir šeimai yra tikrasis visuomenės pagrin-

das; 3. valstybė yra tik bendruomenės įrankis: ji neturi savintis galios, kuri priešingai tarautų pagrindinėms piliečio teisėms, kurias sudaro: įstatymų ir nepriklausomo teismo laiduota asmens laisvė; tikėjimo, sąžinės, minties, spaudos, d-jų ir užsiėmimo laisvės; išsilavinimo, privatinės nuosavybės, verslo ir pelno gavimo iš jų teisė; ligos, nedarbo, invalidumo ir senatvės draudimo teisė; vyrų ir moterų teisių lygybė. L.I. manifestas toliau nurodo, kad ‚tos teisės ir sąlygos gali būti laiduotos tik tikrojoj demokratijoj, kuri yra ‚neatskiriama nuo politinės laisvės ir yra pagrįsta sąmoningu ir laisvu daugumos pritarimu, pareikštu laisvais ir slaptais balsavimais, tinkamai pagerbiant mažumos laisves ir nuomones'. Antrame manifesto skyriuje aptariama ūkinė laisvė, kurios nuslopinimas turi ilgainiui privesti prie politinės laisvės išnykimo. Valstybės nuosavybę manifestas pripažįsta tik toms įmonėms, kurios peržengia privatinės iniciatyvos ribas ir kurių veikime konkurencija jau nebevaidina jokio vaidmens. Trečiasis manifesto skyrius nusako piliečių pareigas bendruomenei ir valstybei, nurodydamas, jog laisvų institucijų veikimo paveikumui užtikrinti reikalinga, kad kiekvienas pilietis jaustų savo moralinę atsakomybę prieš kitą žmogų ir aktyviai dalyvautų bendruomenės reikalų tvarkyme. Paskutiniame, ketvirtame skyriuje manifesto nurodyta sąlygos tarptautinei taikai pasiekti.

L.I. organizacija ir veikla greitai išsiplėtė. L.I. priklauso beveik visos žymesnės Europos kraštų liberalų politinės organizacijos, visų Sovietų pavergtų kraštų egzilai liberalai, o taip pat ir kitų žemynų kraštų: Japonijos, Indijos, Australijos, N. Zelandijos, Ceilono, Brazilijos, Kolumbijos, Kanados, Izraelio, Jordano, Turkijos liberalų organizacijos. 1955 įkurta Amerikos liberalų s-ga, kuriai priklauso respublikonų ir demokratų veikėjai. L.I. centrinis sekretoriatas yra Londone; Briuselyje veikia Europos sekretoriatas. L.I. vadovaujami organai yra visų L.I. priklausančių tautinių grupių atstovų taryba ir jos renkamas vykdomasis komitetas. L.I. taryba posėdžiauja mažiausia kartą per metus. 1948–52 metais L.I. prezidentu buvo išeivijoje gyvenąs ispanų filosofas Salvador de Madariaga, nuo 1952 — Belgijos senatorius Roger Motz. Kiti žymesnieji L.I. vadovai yra anglas Sir Andrew McFadyean, ilgametis L.I. gen. sekr. John MacCallum Scott, prancūzas René Mayer, vokietis Franz Blücher, šveicaras Willy Bretscher, italas Giovanni Malagodi, švedas Bertil Ohlin, danas Per Federspiel ir kt. Kas antri metai vyksta L.I. kongresai. Vienas reikšmingiausių kongresų buvo IV kongresas 1951 Švedijoje, Upsaloje, kur L.I., atsakydamas į komunistų stockholminį vad. taikos atsišaukimą, paskelbė Upsalos atsišaukimą. Tame atsišaukime L.I. pareiškė, kad vienintelis kelias į taiką yra visų tautų laisvė. ‚Jokia pastovi ir tikra taika negalima tol, kol antidemokratiniai režimai pavergia kitų tautų laisvę ir milijonus žmonių laiko vergijoje. Jokia taika nėra verta to vardo, kuri remiasi vidaus ar svetimųjų priespauda'. L.I. leidžia kas tris mėnesius išeinantį žurnalą anglų k. World Liberalism ir prancūzų k. Libéralisme Mondial. Prie to žurnalo leidžiami priedai, kurių svarbesnieji yra The Essentials of Liberalism, E. Bieri — On Liberalism, M. Salvadori — A. Liberal's Answer to Communism, Behind the Iron Curtain (buvo straipsnis ir apie Pabaltijo tautų tragediją) ir kt.

Jau pačiame L.I. įkūrime dalyvavę Sovietų pavergtų Vidurio ir Rytų Europos kraštų liberalai egzilai 1949 Londono konferencijoje sudarė L.I. rėmuose atskirą Egzilų liberalų komitetą. Lietuvių liberalams toje konferencijoje atstovavo lietuvių liberalų grupės pirmininkas Stasys Kuzminskas ir Stasys Žymantas. Egzilų liberalų paskelbtoje deklaracijoje buvo nurodyta, kad ‚laisvė yra viena ir nedaloma ir kad visa Europa yra pavojuje jos netekti tol, kol toji laisvė yra paneigta bent vienai Europos tautai' ir buvo reikalauta ‚atstatyti visų dabar pavergtų kraštų pilną tautinę nepriklausomybę ir laisves'. Egzilų liberalų komitetas yra atstovaujamas L.I. vykdomajame komitete ir aktyviai dalyvauja visuose L.I. darbuose. Pirmuoju Egzilų liberalų komiteto sekr. buvo estas H. E. Ronimois, o 1950–57 St. Žymantas, atstovavęs jam daugelyje L.I. vykdomojo komiteto posėdžių, nuolatos keldamas Sovietų pavergtųjų kraštų laisvės reikalą.

S.Žmt.

Liberas ir Libera (Liber ir Libera) seniausios italų religijos dvejetas, atitinkąs gr. Dionisą (žr.). Aventino kalvoje 493 pr. Kr. buvo pašventinta bendra šiam dvejetui ir Cererai (žr. Ceres) šventovė. Per šventę Liberalia (III 17) jaunuolius pirmą kartą apvilkdavo toga virilis.

A. Bruhl, Liber Pater, Origine et expansion du culte dionysiaque à Rome et dans le monde romain 1953.

Liberatore Matteo (1810–92) italų jėzuitas, tomistinės filosofijos atgaivintojas Italijoje. Profesoriavo Neapoly. Drauge su kitais įsteigė katalikų žurnalą Civiltà cattolica ir per 40 m. jame uoliai bendradarbiavo. Veikalai: Institutiones logicae et metaphysicae (paskutinė laida 1897–98), Conoszenza intellettuale 1857, Principi di economia politica 1889.

T. Mirabella, Il pensiero politico di P. M. L. 1956.

Liberavičius (Liberowicz) Teofilis, Troškūnų pranciškonų vienuolyno broliukas, rašęs pamokslus lietuviškai. VDU bibliotekoje buvo jo rankraštis Kazanie Litewskie ‚Kokieys atsiliepė żOdeys Iżganitojas...' iš 1782.

Liberec (vok. Reichenberg) Čekijos mst., apie 90 km į š.r. nuo Prahos; 52.000 gyv. (1948). Kurortas ir drauge tekstilės, popieriaus, metalurginės pramonės mst. su prekybos mokslų akad., tekstilės pramonės m-la. Ligi 1945 jis buvo vienas žymiausių Sudetų vokiečių tautinės akcijos centrų.

Liberija (‚laisvės kraštas') v. Afrikos respublika Gvinėjos pajūry tarp Prancūzijos Gvinėjos ir Dramblio Kaulo Kranto kolonijų ir britų Sierra Leone kolonijos; turi 110.000 km², apie 1,5 mil. gyv. negrų, iš kurių tik apie 100.000 civilizuotų (1956). Platus žemo pajūrio ruožas apaugęs tropiniais mangrovų miškais, tačiau čia yra daugumas plantacijų. Toliau nuo vandenyno žemės paviršius pakopomis kyla. Klimatas dausų (L. yra 5°–8° š. pl.), karštas

Liberijos kaimietės grūda ryžius

ir drėgnas, europiečiams nepakenčiamas, ypačiai lietingaisiais periodais (VI–VII ir X–XI mėn.). Miškuose auga palmės, kaučiukmedžiai, kakavos medžiai, medvilnės medžiai, kietmedžiai ir kt. tropiniai augalai. Dirvos derlingos; š. daly yra geležies rūdos, boksito, žėručio, deimantų. Žemės turtų tyrinėjimas pradėtas 1944 amerikiečių ekonominės komisijos. Pagrindinis eksporto dalykas yra neapdirbta guma (kaučiukas), sudaranti (1950–51) 87% viso eksporto ir gaunama iš amerikiečių Firestone b-vės plantacijų. Jos metinė produkcija apie 25.000 t. Krašto ūkiniam kilimui trukdo nebuvimas geležinkelių ir menkas sauskelių tinklas. Skersai L. teka 8 upės, bet nė viena jų nėra naviguojama. Pajūry nėra nė vieno natūralaus uosto. Ligi 1947, kada buvo įrengtas sostinės Monrovijos uostas, pagrindiniu uostu buvo vietovė Marshall (apie 300 gyv.). L. finansai yra kontroliuojami JAV; 1943 įvestas L. doleris (lygus JAV dol.) kaip nauja valiuta, pakeitusi britų valiutą. 1947 buv. JAV valstybės sekretoriaus Ed. R. Stettiniaus yra įkurta Liberia Co., vadovaujama bendrai su respublikos vyriausybe, kuri investuoja amerikiečių kapitalą, panaudojamą žemės turtų, pramonės ir žemės ūkio eksploatacijai ir plėtimui. Švietimo srity L. yra iš labiausiai atsilikusių pasauly kraštų; Monrovijoj yra valstybinė kolegija, o Kakatoj amerikiečių išlaikomas pramonės ir žemės ūkio institutas.

I s t o r i j a. L. atsiradimas yra susijęs su amerikiečių kolonizacinės d-jos (Natural Colonization Society of America), įkurtos 1816 repatrijuoti išlaisvintus vergus negrus, veikla. 1821 dabartinės L. teritorijos karaliukai sutiko užleisti vietos prie Šv. Povilo upės žiočių, kur galėtų būti apgyvendinti repatrijuotieji, nors čiabuviai labai priešinosi. 1824 repatriantų kolonija pavadinta L. Vėliau buvo įkurta daugiau jų kolonijų, kurias administravo minėtosios amerikiečių d-jos atstovai. 1848 pirmasis negras L. gubernatorius J. Roberts paskelbė L. nepriklausoma respublika ir tapo pirmasis jos prezidentas (1848–56). JAV ją pripažino 1862. Respublika stiprėjo, bet turėjo daug kivirčų su čiabuviais. Tik 1911 galutinai sutartos jos sienos ir išspręsti ginčai su kaimyninėmis negrų tautelėmis. 1925 amerikiečių Firestone Co. gavo kaip koncesiją kaučiukmedžių plantacijoms 1 mil. akrų žemės, už kurią investuotu kapitalu sustiprino krašto ūkį. 1931 Tautų S-gos speciali komisija konstatavo L. esant

labai žiaurią vergiją, įvestą repatriantų negrų (buv. vergų ir jų palikuonių) čiabuviams negrams. Tautų Sąjungos pastangomis vergija panaikinta 1936.

C. M. Wilson, Liberia 1947. *A.B.*

Liberijaus Katalogas (Catalogus Liberianus) Romos vyskupų sąrašas nuo šv. Petro iki L., išlikęs oficialiame Romos imperijos kalendoriuje, išleistame 354, vad. Chronographus anni 354. Iki popiežiaus Pontiano (230) žinios, atrodo, paimtos iš Hipolito kronikos, dažnai netikslios; sekančiųjų pop. (230–354) datos labiau patikimos. L.K. remiantis buvo sudaryta seniausia Liber Pontificalis (žr.) dalis. Tekstą išleido: Th. Mommsen, in: Mon. Germ. Hist., Auct. Antiquiss. IX, 1892; H. Stern, Le Calendrier de 354, 1953. *P.Rbk.*

Liberijus pop. 352–366. Išrinktas popiežium, kai imp. Konstancijus pradėjo kovą prieš Nikėjos susirinkimo nutarimus, rūpindamasis visą imperiją jėga palenkti į arijonizmą,; L. norėjo sušaukti visuotinį Bažnyčios susirinkimą Akvilėjoje, š. Italijoje. Bet imperatorius savo ruožtu sušaukė sinodus 353 Arles (Galijoje) ir 355 Milane, kuriuose pasmerkė Atanazijų, Aleksandrijos patriarchą, žymiausią Nikėjos nutarimų gynėją. Norėjo priversti ir L. sutikti su pasmerkimu; šis atsisakė, už tai buvo ištremtas į Trakijos Berėją (dabartinėje Bulgarijoje), o jo vieton Romos vysk. pastatytas Feliksas II. Ištrėmime iškankintas 358 L. pasirašė vad. III Sirmijaus formulę, kuri, nors buvo labai artima Nikėjos Tikėjimo Išpažinimui, nepripažino sąvokos ‚homousios', t.y. Kristų esant tos pačios prigimties kaip Tėvas. L. buvo leista sugrįžti į Romą, iš kur Feliksas II gyventojų priverstas turėjo bėgti. 359 buvusiuose vyskupų susirinkimuose Rimini (Italijoje) ir Seleukijoje (M. Azijoje) L. nedalyvavo ir neprisidėjo prie oficialaus sąvokos ‚homoiusios' (panašios prigimties) sankcionavimo. Kai po Konstancijaus mirties (361) atlyžo spaudimas už arijonizmą, L. pasmerkė Nikėjos priešininkus. L. laikomas garsiosios Romos bazilikos S. Maria Maggiore statytoju, todėl ji dažnai vadinama Basilica Liberiana. Mirė 366 IX 23. Palaidotas šv. Priscilos katakombose. Šv. Jeronimo martirologijoje L. buvo laikomas šventuoju; dabartinė Romos martirologija jo vardo nemini.

Hefele-Leclercq, Histoire des Conciles I, 908 ss. *P.Rbk.*

Lyberis Antanas (g. 1909 XI 6 Ramygalos par., Panevėžio aps.) kalbininkas. Išbuvęs penkis kursus Kauno kunigų seminarijoj, 1932 pradėjo klasikinės filologijos studijas VDU. Studentaudamas reiškėsi naujaromuvių studentų grandy. Dirbo Lietuvių kalbos žodyno redakcijoj. Likęs Lietuvoj. Su V. Kosuchinu sudarė Lietuvių-rusų kalbų žodyną 1956 ir su N. Grigu parengė Lietuvių kalbos rašybos m-loms žodyną 1956. Vienas iš Dabartinės lietuvių kalbos žodyno 1954 redakcinės kolegijos narių.

Libermann François-Marie-Paul (anksčiau Jacques; 1802–1852) šv. Dvasios misionierių kūrėjas. Gimęs Pančūzijoje rabino šeimoje, 1826 su dviem broliais perėjo į katalikybę ir tapo kunigu. L. įsteigė Marijos Širdies kongregaciją, kurios tikslas apaštalauti negrų tarpe. Ši kongregacija 1848 susijungė su Šv. Dvasios d-ja, sudarydama Šv. Dvasios kongregaciją. Didelės vertės asketiniu požiūriu yra jo 528 laiškai Lettres du vén. P. L., 3 tt., 1887. Beatifikacijos procesas eina į pabaigą.

Notes et documents sur le V. P. L., 13 tt., 1927–1941; *M.-L. de Sion,* Triomph par l'echec, le vén. P. L. 1954. *A.Lm.*

Libertas (lot. ‚laisvė') sen. Romoje laisvės personifikacija, vaizduota su skeptru ir su išlaisvintųjų vergų skrybėle (pileus). L. atvaizdas dažnai pasitaiko vėlesnių laikų Romos monetose.

Liberté, Égalité, Fraternité (prc.) laisvė, lygybė, brolybė. Didžiosios prancūzų revoliucijos (žr.) šūkis, išreiškiąs pagrindinius demokratijos idealus. Šis šūkis buvo paskelbtas 1793 VI.

Libertinai (lot. libertini ‚atleistiniai') 1. sen. Romoje buvę vergai, kuriems ponas dovanodavo laisvę. Nelaisvo gimimo dėmė neduodavo teisės l. eiti valstybinės tarnybos, tarnauti legione ir tuoktis su laisvai gimusiais, nuo Augusto laikų tik su senatorių luomo asmenimis. Nuo I a. pr. Kr. betgi l. dažnai būdavo visagaliai imperatoriaus ministrai ir dideli turtuoliai.

E. Meyer, Die Sklaverei im Altertum 1924.

2. XVI a. prancūzų ir olandų reformatų panteistiškai spiritualistinė sekta, visų pirma krikščionybėj pabrėžusi vidinį tikėjimo pergyvenimą ir skelbusi, kad niekas nėra nuodėminga, išskyrus tai, ką kas nuodėme laiko. Iš čia populiaria prasme l. vadinami nesivaržą dorinėmis normomis, ypačiai seksualinės moralės srity, ‚išsilaisvinę iš moralės varžtų'.

Liberts Lūdolfs (g. 1895) latvių tapytojas ir dekoratorius. Studijavo Stroganovo dailės m-loj Maskvoj ir 1915 baigė Kazanės meno mokyklą. Nuo 1922 per 10 metų buvo Nacionalinės operos dekoratorius.

1923–33 ir 1942–44 dėstė Latvijos dailės akademijoj. 1936–44 Valstybės spaustuvės dir. 1950 atvyko į JAV. L. sukūrė dekoracijas 35 operoms, operetėms, baletams ir įvairiems vaidinimams Nacionaliniame teatre. Be to, L. darė dekoracijų ir Kauno (1927 Aida), Helsinkio, Malmo ir Zagrebo teatrams. L. dekoracijos pasižymi drąsia stilizacija, skaisčiu spalvingumu ir kompoziciniu grandioziškumu. Jose pastebima Diagilevo inscenizavimo principų įtaka. L. gausiai tapė gamtovaizdžius, portretus, miestų ir bažnyčių vidaus vaizdus. Tremtyje L. nutapė apie 100 Europos miestų ir bažnyčių, kurių dalis atspausta dviejose monografijose: Die Europäische Symphonie ir Die steingewordene Kultur. L. sukūrė savitą tapybos stilių — pažymėtinai dekoratyvią kompoziciją ir plačių dėmių pabraukimus, kurie vienas šalia kito grupuojami išgauna šviesos vibravimą ir spalvinius niuansus. Leido tapybos monografijas ir žurnalą (kartu su Fr. Balodžiu) Senatne un Māksla (Senovė ir menas). Išsp. Kirchen 1948, Das Anlitz des Abendlandes 1950. L. pav. žr. LE XIV, 215. *H.N.*

Liberum veto (lot. ‚laisvė drausti') Lenkijos ir Lietuvos unijos laikų seimo atstovo teoretinė teisė neleisti nutarti kurį nors dalyką, vetuoti jį, nors visi kiti ir sutiktų. Tai viena iš pagrindinių bajorijos iškerojusių laisvių, garbinta kaip tikrosios laisvės laidas, bet labai dažnai piktnaudota ir daugiausia prisidėjusi prie abiejų sujungtųjų valstybių anarchijos bei pražūties. Dėl jos irstant seimams, nebeliko, kas galėtų vadovauti valstybės gyvenimui ar įgyvendintų kokias reformas. L.v. yra dažniausiai linksniuojamas bruožas kalbant apie unijos laikų valstybes bei apie bajoriškąsias ar vad. aukso laisves. Ji veikė visą unijinį laikotarpį, bajorijos kalbose bei bajoriškųjų laisvių šalininkų raštuose garbinama ir skelbiama kaip ‚bajoriškųjų laisvių akies lėlytė', jautri ir nepaliečiama, tačiau niekad nepatvirtinta jokio įstatymo, įstatymuose net neminima. Ji veikė papročio galia, kaip gyvenimiška, nediskutuotina aksioma.

L.v. šaknys buvo dar priešunijinių laikų Lenkijos seimo struktūroje ir praktikoje. Tiesa, priešunijiniais laikais ir Lenkijoje nebuvo buvę atsitikimo, kad prieš viso seimo nutarimus būtų protestavęs koks vienas atstovas. Tačiau ten ir prieš 1569 Liublino uniją buvo daugybė atsitikimų, kad net vienas ar keli atstovai skelbdavo negalį kurio nutarimo priimti ir palieką tą klausimą išspręsti visai savo srities šlėktai seimelyje. Buvo taip pat atsitikimų, kad didesniam atstovų skaičiui pasipriešinus, seimas išsiskirstydavo nieko nenutaręs, iširdavo. Vadinasi, veikė vienbalsiškumo reikalavimas, kaip vėliau bajoriškųjų laisvių gynėjai skelbė, veikė principas, kad niekam nevalia primesti jokios naštos be jo paties sutikimo, nevalia nieko nutarti, kas jį liestų, jei jis pats ten nedalyvauja (tiesiogiai ar per savo atstovą), kaip jie sakydavo ‚nihil de me, sine me'.

Vėlesniais laikais taip buvo skelbiama jau turint galvoje pavienį bajorą, bet anksčiau buvo turimos galvoje sritys, kurios siųsdavo savo atstovus į seimą. Lenkijos seimas, mat, taip augo, kad iš esmės jis buvo ne krašto atstovybė, bet suvažiavimas ar kongresas atstovų sričių, kurios jautėsi lyg savarankiškomis valstybėlėmis. Sričių atstovai jautėsi derąsi su kitų tolygių valstybėlių atstovais. Jei sutaria, gerai, jei ne — vieni ir kiti klausimą perkelia į savo srities seimelį. Seimas negali daryti nutarimo. Jame galima tik susitarti. Tos sritys, anksčiau vadintos žemėmis, o vėliau vaivadijomis, dar senesniais laikais buvo buvusios atskiros kunigaikštijos, tik Vladislovo Uolektėlio sujungtos į vieną valstybę. Istorinė raida Lenkijos gyvenimo buvo tokia, kad valstybė nebuvo centralizuota, sritys savarankiško tvarkymosi papročių labai ilgai nepamiršo. Jos visą laiką turėjo savo šlėktos susirinkimus-seimelius. XV–XVI a. karaliai, panorę sutvirtinti savo valdžią ir apriboti ponų tarybos galią, atramos ėmė ieškoti šlėktų masėse, kreipėsi į tokių sričių seimelius arba į platesnių regionų atstovų suvažiavimus. Taip sritys pajuto savo galią ir pačios pradėjo reikalauti, kad jų visada būtų atsiklausiama. Rezultatas karaliaus atsigręžimo į šlėktų mases buvo 1505 vad. n i h i l n o v i (žr.) įstatymas, padėjęs pagrindus Lenkijos seimo bei jo vaidmens augimui. Šiuo įstatymu karalius Aleksandras pasižadėjo be bendro ponų tarėjų ir šlėktos atstovų sutarimo neįvesti į valstybės gyvenimą nieko nauja, kas apsunkintų ką nors, o taip pat be jų sutarimo nepakeisti viešųjų įstatymų. Pagal šį nihil novi įstatymą karalius be šlėktos atstovų nebegalėjo nei uždėti jokių naštų bei mokesčių, nei leisti bendro pobūdžio įstatymų. Tam reikėjo šaukti seimą. Tai buvo kaina, už kurią karaliui pasisekė nustumti ponus nuo vykdomosios valdžios bei teismų. Kova tačiau su ponais dar vyko, ir neretai karalius kreip-

davosi, juos apeidamas, stačiai į šlėktos mases, į jos seimelius. Šitas faktas ir padėjo šlėktos sąmonėje įsitvirtinti iš senų laikų išlikusiam srities savarankiškumo vertinimui. Šlėkta šituo metu plėtė savo luomines teises, nustelbdama miestiečius, pajungdama valstiečius ir sau vienai pagrobdama Bažnyčios organizaciją (pagal 1504–05 įstatymus vyskupų ir kapitulų narių vietos buvo paliktos tik šlėktoms), bet tuo pat metu ji nesusiliejo į vieną vienalytį luomą. Ji išsaugojo regionalizmą valstybėje.

Pirmųjų seimų atstovai, ir prieš ir po nihil novi įstatymo, atvykdavo su neribotais įgaliojimais, bet kai po neramaus seimo karalius ėmė kreiptis į seimelius, kad išspręstų seimo neišspręstus klausimus, tieji pajuto savo galią. Ypač, kai reikėdavo nutarti naujus mokesčius, jau patys atstovai dažnai imdavo aiškintis, kad to negalį padaryti be seimelio žinios. Taip klausimas būdavo perkeliamas į seimelius arba į dalies sričių seimelius, kurių atstovai patys nesiryždavo sutikti. Kad atstovams lengviau būtų gintis nuo karaliaus, ponų ar kitų sričių atstovų spaudimo, seimeliai pradėjo rašyti savo atstovams instrukcijas (žr.), kuriose parašydavo, kaip rinktieji srities atstovai turi spręsti karaliaus iškeltus klausimus, kokių siūlymų nepriimti ir ką patiems pasiūlyti. Tuo būdu pasitaikydavo, kad pvz. mokesčius kai kurie atstovai sutikdavo priimti seime, kitos vaivadijos bei pavietai sutikdavo juos priimti poseiminiuose seimeliuose, o kitos visiškai nepriimdavo. Tos sritys tokių mokesčių ir nemokėdavo. Vėliau, tiesa, kitos sritys spausdavo, kad ir nemokėjusieji sumokėtų, kad naštos būtų išlygintos, bet ne retai taip ir likdavo nesumokėta. Tekdavo naujus mokesčius mokėti, o senieji taip ir likdavo kai kurių sričių nesumokėti, nes neprisiimti. Jas spausdavo, tačiau niekam tada ir į galvą neateidavo, kad galima būtų sričių savarankiško apsisprendimo teises susiaurinti. Iš to išplaukė natūrali išvada, kad visi seimo nutarimai privalo būti daromi visuotiniu visų sričių atstovų sutarimu. Materialinių naštų, pvz. mokesčių, reikalu seimas dar galėjo priimti tokį nutarimą, kokiam pritarė daugumas sričių atstovai, kitoms sritims paliekant apsispręsti seimeliuose. Bet buvo ir kitokių klausimų. Juos sprendžiant taip pat buvo reikalaujama vienbalsiškumo. Kadangi įstatymai buvo bendri visam kraštui, tai joks įstatymas negalėjo būti priimtas be visų sutarimo. Jei pasirodydavo, kad bus pasipriešinimo, tokio įstatymo pasiūlymas būdavo sulaikomas ir stengiamasi paveikti atitinkamas vaivadijas, kad siųsdamos atstovus į sekančius seimus instrukcijose pasisakytų už jo priėmimą. Žinoma, būdavo atsitikimų, kad vienos ar kelių vaivadijų atstovų pasipriešinimo nepaisydavo. Tie pašaukdavo, pasiskųsdavo ir turėdavo nutilti, nes, ką tokiu atveju reikėtų daryti, įstatymai nenumatė. Negi dėl kiekvieno dalyko kursi konfederaciją (žr.). Tačiau toks nesiskaitymas nereiškė sričių teisių paneigimo. Tai buvo paprasčiausias jų laužymas, laužymas konstitucinio nuostato, taip pat nerašyto, kaip ir visa šlėktų respublikos konstitucija buvo nerašyta, nors bajoriškųjų laisvių teoretikų dažnai nagrinėjama seimų kalbose ir publicistiniuose raštuose.

Iki Liublino unijos l.v. Lietuvoje buvo nežinoma. Lenkijos seimo santvarka jau prieš tai buvo nusistovėjusi. Ir prieš Liublino uniją dėl dalies atstovų pasipriešinimo buvo iširę net 7 Lenkijos seimai — pirmasis 1536. Sričių atstovų teisė pasipriešinti net ir viso seimo nutarimams jau buvo neginčijama. Tą teisę po Liublino unijos perėmė ir Lietuvos pavietų atstovai, kurie iš pradžių ja, tiesa, nesinaudojo kaip pavietų atstovai, bet labai plačiai naudojosi kaip visas vienetas, daugybės klausimų sprendimą palikdami Lietuvos konvokacijoms (žr.). Be abejo, ir tai ugdė bajorijos sąmonėje pažiūrą, kad seimas yra tik derybų vieta, kurio sprendimams galima ir nepaklusti.

Tokia buvo betgi tik teorija, praktiškai viso seimo valiai priešintis nebuvo taip jau lengva. Eilinis atstovas niekad negalėjo vienas, ar net keli jų, pasipriešinti tam, ką troškô priimti dauguma. Buvo ne maža atvejų, kada net keletas besipriešinančių ir triukšmą keliančių atstovų būdavo paprasčiausiai išmetami už durų ir toliau posėdžiaujama be jų, nors teoretiškai buvo laikoma, kad kiekvienas atstovas turėjo teisę ne tik sulaikyti vieną kurį pasiūlymą, bet ir visus tolimesnius seimo darbus. Iš tikrųjų taip padaryti maža grupelė ar vienas atstovas galėjo tik tada, kai to paties troško daugelis, tik daugumas nenorėdavo prisiimti seimo išardymo kaltės. Tokiais atvejais jie tik stodavo ginti atstovo teisę priešintis — pasinaudoti l.v. teise. Seimai dėl panaudoto l.v. iširdavo tada, kada to norėdavo nemaža atstovų grupė arba nors vienas ar keletas galingų didžiūnų, kurie

tokius protestuojančius pakurstydavo ir vėliau paglobodavo, kad jų nesudorotų tie, kurie dėl to ant jų susirūstindavo, ypač valdovas. Patys didžiūnai, žinoma, niekada neturėjo reikalo pasinaudoti l.v. teise, nes tai vistiek buvo laikoma tam tikra dėme, bent valdovo aplinkoje. Be to, didžiūnai, tapę senatoriais, l.v. teisės nė neturėjo. Jie, mat, nebuvo srities atstovai, o l.v. kilo iš sričių teisės nesutikti. Tiesa, vėlesniais laikais l.v. kilmė buvo pamiršta, nuo sričių ji buvo perkelta bajorams ir labai piktnaudojama, tačiau tai buvo tik atstovų teisė, niekad neperimta senatorių. Juo toliau, tuo dažniau ji buvo naudojama; XVIII a. Saksų valdovų laikais jau retas seimas bepasibaigdavo neiširęs. Taip Augusto II laikais po 1717 vad. Nebylio seimo (žr.) iš 18 sušauktų seimų net 13 iširo, o Augusto III laikais, per 30 metų, neskaitant šiaip taip suramstyto 1736 seimo, daugiau nė vienas gražiai nepasibaigė, nors šaukiami jie buvo kas antri metai. Stanislovo Augusto Poniatovskio laikais seimai buvo gelbėjami nuo l.v. juos paverčiant konfederaciniais (žr.). Kai prasidėjo kalbos apie valstybinių reformų reikalą, daugiausia buvo kalbama apie blogybes išplaukiančias iš l.v., o pačios reformos buvo pirmiausia taikomos l.v. suvaldyti. L.v. klausimas publicistikoje buvo iškeltas jau XVIII a. pirmoje pusėje. Svarstė tą klausimą jau D. St. Karwickis — De ordinanda respublica, J. A. Jablonowskis (eilė darbų), buvęs karalius Stanislovas Leščinskis savo Głos wolny wolność ubezpieczający 1749, o griežčiausiai l.v. paneigė ir nurodė kaip visų nelaimių priežastį pijoras, jų mokyklų reformatorius, St. Konarskis savo 4 tomų veikale O skutecznym rad sposobie. Didžiojo reformų seimo metu l.v. klausimą nagrinėjo daugybė publicistų, o jų tarpe ir lietuvis Karpis savo knygutėje O seymikach.

XIX a. Lenkijos istorikai pirmiausia ieškojo valstybės žuvimo priežasčių. Buvo prieita išvada, kad valstybė žuvo susilpnėjusi dėl vidaus netvarkos, kurios priežastis buvo irimas seimų dėl l.v. Tada tarp kitko pradėta ieškoti l.v. pradžios ir apsistota ties St. Konarskio teigimu, kad pirmasis l.v. panaudojęs ir išardęs seimą 1652 Upytės pavieto atstovas Vladislovas Viktorinas Sicinskis. Iš tikrųjų tai netiesa, nes, kaip sakyta, buvo Lenkijos seimų iširusių ir prieš Liublino uniją, o 1569–1652 laikotarpy iš apie 60 šauktų seimų buvo iširę 13, gi 1633 seimai iširo taip pat protestuojant vienam atstovui Liubomirskiui. Vis dėlto literatūroje ir šiandien ši ‚pirmoji kaltė' tebepriskiriama Sicinskiui, kuris lietuvių tautosakoje ir literatūroje žinomas Čičinsko (žr.) vardu ir taip pat smerkiamas; ypač Maironio to vardo baladės įtakoje.

Wł. Konopczyński, Liberum veto; studyum powównawczo historyczne 1917; (") Mrok i świt 1911; *A. Pawiński*, Seimiki ziemskie... 1374–1505, 1895; *A. Rembowski*, Konfederacya i Rokosz [2]1896; *L. Kubala*, Pierwsze liberum veto, Szkice historyczne [5]1923; *O. Balzer*, Z zagadnień ustrojowych Polski 1915; (") ... Nowe spostrzeżenia i uwagi 1921; *M. Kariejev*, Istoričeskij očerk pol'skago sejma 1888; *W. Skrzetuski*, Prawo polityczne Narodu Polskiego I–II 1787; *Wł. Smoleński*, Kuznica Kołłątajewska 1885, 1949; (") Przewrot umysłoy w Polsce w. XVIII. Stud. hist., 1949; *A. Šapoka*, Sicinskis (Šviesos Keliai) 1931.

A.Š.

Lybiai suomių-ugrų kiltis Pabaltyje. Ji pati pirmoji iš šių kilčių iš Rusijos padauguviu atsikėlė prie Baltijos jūros, atrodo, įsiterpdama į labai retai dar gyvenamus šiaurinius baltų plotus ir apgyveno gana dideles Kuršžemės ir Vidžemės sritis, kur iš dalies bus l. sutirpdinę ir ten retai paskli dusius baltus. Ed. Šturms seniausiems šio krašto l. radiniams priskiria Sarnatės pelkines sodybas iš 1000-800 pr. Kr. Ten surastoji keramika ankstyvuosius Sarnatės gyventojus sieja su šukinės (žr.) keramikos atstovais, kurie baltų kiltims nepriklausė (žr. Latvija, proistorė). XI a. l. vardas (libj) patenka į sen. rusų metraščius. Tuomet jie buvo turtingi žmonės ir prekiavo su vikingais, Pskovu, Smolensku. Turtingas l. kraštas buvo nuolat kitų plėšiamas. Pirmasis l. misionierius buvo Holšteino kan. Meinhardas, 1164 drauge su Lübecko pirkliais atvykęs į Dauguvos žiotis, nors tuo metu l. tarpe būta jau rytų apeigų krikščionių. 1191 l. turtingam kng. Kaupui perėjus krikščionybėn, tolimesnis l. likimas jau buvo nulemtas. 1198 su l. bekovodamas žuvo antrasis Livonijos vyskupas Bertoldas; tai vokiečių pirklius itin sujaudino. Vokiečių pirklių ir Bremeno arkivyskupo Hartvigo II prašomas, pop. Inocentas III 1199 paskelbė I kryžiaus žygį prieš l. Naujai paskirtas Livonijos vysk. Albrechtas 23 laivais atvyko į Dauguvos žiotis, kur ‚kardu ir ugnimi' buvo pradėta rašyti Livonijos (žr.) istorija (plg. Kalavijuočiai).

Savo augumu l. priklauso aukštaūgiams; vidutinis vyrų ūgis 174,2 cm, o moterų — 161,2 cm, todėl aukštaūgiai šių dienų Š. Kuršo ir Vidžemės latviai dažnai turi lybiškus protėvius. L. galvos indeksas yra 80,2 vyrams ir 81,9 moterims; jų brachikepalų (plačiagalvių) yra 47%, o mezokefa-

Lybiai

lų (vidutinių) — 47%. Šiandien l. yra beveik išnykę, sulatvėję. 1935 Š. Kuršžemėje lybiškai kalbėjusių buvo priskaityta tik 944 l., gyvenusių 12 kaimelių, o Vidžemėje paskutinis lybiškai kalbėjęs mirė jau XIX a. L. kalba artimiausia estų k.; būdinga į danų panaši tvirtapradė priegaidė; žodyne gausu latvių ir vokiečių skolinių. L. gyvena yra išlaikiusi daug senybių: gyvendami pajūrio žvejų kaimeliuose ir miškų atskirti nuo kitų vietovių, l. mažai tebuvo naujovių paveikti. Statyboje ir vidaus įrengime yra daug pirmykščių ir skandinaviškų bruožų, pvz. jų virtuvė daug kuo primena lapių palapinę ir turi skeltinių rąstų stogines (išgaubtos pastoge) lubas (‚lubben'), kurios primena senų švedų pastatų stogines lubas. L. drabužiai turi aiškios švedų įtakos, kuri žymi ir visoje l. liaudies kultūroje. Pagrindinis šios dienos l. verslas buvo žvejyba; anksčiau jų buvo ir žemdirbių bei drevinių bitininkų. Senojo tikėjimo, kuris animizmu, manizmu ir šamanizmu nesiskyrė nuo estų, suomių ir kt. suomių-ugrų kilčių, likučių daug išliko iki paskutinių dienų, nors patys l. jau nuo XIII a. krikščionys. Senąjį l. tikėjimą yra stipriai veikę ir baltų tikėjimo įvaizdžiai, ir susidarė gausus ir savotiškas politeizmas: vandens būtybių mitologija turi skandinaviškų bruožų, gausūs yra vokiškų vilkolakių ir raganų pasakojimai, o velnio sąvoka susidariusi rusų įtakoje. Tirpdami latvių tarpe l. yra paveikę ir latvių sen. tikėjimo likučius, jiems padėdami susidaryti gausias ‚motes' (māte).

L. rašytinė literatūra negausi. L. kalbos pastabų, pasakojimų, burtažodžių nuo XVIII a. galo yra užrašę vokiečių pastoriai. 1861 J. Srögren ir F. Wiedemann išsp. Livisch-deutsches Wörterbuch, Livisch Grammatik. J. Princjānis (1796–1868) vertė 1846–52 Dovydo psalmes; 1863 Londone buvo išspausdinta Mato evangelija. L. Kettunen ir O. Loorits 1921 paruošė l. pirmą skaitymo ir mokslo knygelę (elementorių). 1931 pasirodė ir pirmas jų laikraštis ‚Livli'. L. tautosakos daugiausia surinko O. Loorits, davęs ir jos tyrinėjimų.

L. Kettunen, Livisches Wörterbuch mit grammatische Einleitung 1938; *O. Loorits,* Liivi rahva usund (su vok. santrauka Der Volksglaube der Liven), 3 tt., 1926–28; ('') Volkslieder der Liven 1936; *N.Pesonen,* Die Somatologie der Liven 1938.

J.Lng.

Libido (lot.) lytinis potraukis. Centrinė sąvoka S. Freudo psichoanalizėje, C. G. Jungo išplėsta psichinės energijos sąvoka apskritai. Žr. Psichoanalizė.

Libija, kitaip Barka, š. Afrikos karalija (nuo 1951) tarp Vidžemio jūros, Egipto, Sudano ir Tunisijos; apie 1.760.000 km² ploto, iš kurio produktyvios žemės tėra 2% viso ploto. Gyv. esama apie 1.250.000 (1956). Visa L. skirstosi į 3 autonomines provincijas: Tripolitaniją (800.000 gyv.) vakaruose, Kirenaiką (280.000 gyv.) rytuose ir Fesaną (50.000 gyv.) pietuose. Žemės paviršiaus ir bendrai geografiniu atžvilgiu L. skirstosi į 3 natūralias juostas: pajūrio, padykumių ir dykumų. 1. Pajūrio juosta apima apie 42.000 km² ir gausi vaismedžių (alyvos medžių, palmių ir kt.), vynuogynų ir t.t. 2. Padykumių sritis yra tarp pajūrio ir dykumų. Ties D. Sirto įlanka ji priėina prie pat jūros kranto ir tęsiasi plačiu ruožu į pietus per visą L., o kitur ji yra tarpinė juosta tarp pajūrio ir dykumų. Joje daugelyje vietų gali augti alfa žolė ir gali būti panaudota avių, ožkų ir kuprių ganykloms. 3. Dykumų juosta yra didžiausia, bet ir joje yra derlingų oazių. Klimatas pajūry ir Vidžemio jūros tipo su karštomis sausomis vasaromis ir vėsiomis žiemomis, kurių metu iškrinta pakankamai drėgmenų. Visur kitur yra dykumų klimatas su dideliais paros temperatūros svyravimais ir labai retai pasitaikančiu lietumi. Bengazijoje vidurkinė sausio mėn. temperatūra apie 12°C, o liepos mėn. 25,5°C. L. į pietus nuo Tripolio išmatuota karščiausia ligšiol užregistruota

temperatūra pavėsy 57,5°C. Gyventojai yra mišrūs; vyrauja libai (žr.), kurie nuo seniausių laikų žinomi kaip nomadai (klajokliai gyvulių augintojai). Šalia arabizuotų berberiškųjų libų ir tikrų arabų, žymios grupės buvo žydų ir italų (120.000 — 1938), kurios labai sumažėjo po II pas. karo, kai daugumas italų buvo priversti repatrijuoti, o žydai išsikėlė į Izraelį. Gyv. verčiasi žemės ūkiu (vaismedžių, daržovių, javų auginimu), gyvulininkyste, žvejyba, amatais (kilimų, puošmenų, odos dalykų, audinių, namų pramonė), prekyba. Pramonė nežymi, ją sudaro tabako, palmių alyvos, vilnos apdirbimo įmonės. Didžiausi miestai: Tripolis (vyriausybės rezidencinė vieta, apie 150.000 gyv.), Bengazi (karaliaus sostinė, per 60.000 gyv.), Misurata (45.000), Derna (15.000), Homs (5000). Krašto ūkiniam pakilimui daug padėjo italų okupacijos metu intensyvi kolonizacija.

Istorija. Nuo XVI a. L. buvo Turkijos koloninė provincija, 1911 XI 5 prijungta prie Italijos, ir 1912 X 18 Ouchy sutartimi šis prijungimas oficialiai pripažintas. 1919 padalyta į 2 atskiras dalis: Tripolitaniją ir Kirenaiką. 1934 iš naujo padalyta į 4 provincijas: Tripolio, Bengazio, Misuratos ir Dernos. 1939 I 9 dekretu visos 4 provincijos paskelbtos Italijos metropolijos integraline teritorija. 1941–43 L. vyko smarkios vokiečių-italų kautynės su britais ir kitais sąjungininkais. 1943 I 23 išvarius paskutiniuosius vokiečių kariuomenės dalinius, Tripolitanija ir Kirenaika pateko laikinėn britų okupacijon, o Fesanas prancūzų. 1951 Jungtinių Tautų sprendimu iš abiejų okupacinių zonų sukurta nepriklausomoji L. Pirmuoju jos karaliumi tapo Idris I, buv. Kirenaikos oazių gubernatorius, italų išvytas į Egiptą, iš kurio 1942 anglų grąžintas kaip jų sąjungininkas ir paskelbtas karaliumi. D. Britanija tvarko ir Libijos finansus (piniginis vienetas svaras lygus sterlingų svarui), skirdama biudžetui subalansuoti per 3 mil. svarų. (iš 6 mil. svarų viso biudžeto). JAV turi Libijoje savo karines aviacijos bazes ir kraštą remia ūkiškai.

F. O. Bittrich, Aegypten und Libyen 1953; *H. Serrano Villard,* Libya 1956. *A.B.*

Libijos dykuma Saharos š.r. dalis tarp Nilo, Tibesti kalnų ir Libijos Fesano provincijos, apie 2 mil. km². Jos r. dalis yra Egipte, o visa likusioji Libijoj. Š. daly yra didžiulė depresija su keliomis oazėmis. Pietinėj daly vyrauja paviršiuje smėlio kopos, o šiaurinėj uolos ir kopos. L.d. laikoma viena pačių griežčiausių dykumų pasauly.

Libocedras, (Libocedrus) pušinių (Pinaceae) šeimos dideli medžiai, artimi tujoms, 9 skirtys. JAV vakaruose auga L. decurrens, iki 50 m aukščio medis. Čilės Anduose žinomas L. chilensis ir L. tetragona. P. Kinijoje, Formozoje dažnas L. macrolepis. L. yra pramoninis ir dekoracinis medis. Lietuvos klimato neatlaiko.

Libra (lot. ‚svarstyklės') 1. žr. Svaras, 2. astronomijoj žvaigždynas, žr. Svarstyklės.

Libracija (lot.) žr. Mėnulis.

Library of Congress žr. Kongreso biblioteka.

Libretas (it. libretto ‚knygelė') plačiąja prasme — dramatinio vokalinio, dažniausiai scenai skirto muzikos veikalo tekstas ir baleto bei pantomimos scenarijus; siaurąja (tikslesne) prasme — operos ir operetės tekstas. L. būna dažniausiai eiliuotas, dažnai paremtas kurio nors kito autoriaus drama, romanu ar pn. Tačiau esti atvejų, kada ištisa scenai skirta drama paimama operos l. beveik be jokių arba su labai mažais pakeitimais, pvz. O. Wilde Salome (R. Strausso opera), M. Maeterlincko Pelléas et Mélisande (C. Debussy), G. Büchnerio Wozzeck (A. Berg) ir kt. Nors ir artimas literatūrinei dramai, l. turi eilę specifinių bruožų, kurių ryškiausi yra šie: dar didesnis negu dramoje veiksmo kondensuotumas, veikėjų charakterio bei emocijų apibendrinimas ir vienpusiškumas, teksto taupumas ir jo kompozicinis pritaikymas prie operoje vartojamų muzikinių formų. Ypač dėl pirmųjų dviejų priežasčių l. dažnai tampa kraštutine melodrama arba pigia komedija ir todėl, vertinant jį literatūriniais kriterijais, dažnai esti gana ribotos meninės vertės. Dėl teksto didelio taupumo ir glaudaus ryšio su muzikine frazeologija l. yra gana sunkiai išverčiamas. Tad nors jau nuo XIX a. vidurio imta versti l. į gimtąją kalbą (Lietuvoje operos taip pat buvo atliekamos lietuvių k.), tačiau dar ir šiandien jis dažnai paliekamas originale.

Kaip opera, taip ir l. išsivystė Italijoje apie 1600 daugiausia iš mitologinio turinio pastoralinių dramų. L. pradininku laikomas poetas Ottavio Rinuccini (1562–1621), parašęs tekstus pirmosioms operoms (J. Peri Dafne, P. Peri ir G. Caccini Euridice, C. Monteverdi Arianna). Ilgą laiką dominuojant Europoje italų operai, ryškiausi l. autoriai, vad. libretistai, buvo taip pat italai: Apostolo Zeno (1668-1750), Piet-

ro Metastasio (1698–1782) — parašęs apie 30 operos l., kurie buvo neišsemiamu šaltiniu visai eilei kompozitorių, jų tarpe Händeliui ir Mozartui, Glucko libretistas Raniero Calzabigi (1714–95), Lorenzo Da Ponte (1749–1838) — ypač artimai bendradarbiavęs su Mozartu (Le Nozze di Figaro, Don Giovanni, Così fan tutte), Carlo Goldoni (1707–93), Giovanni Battista Casti (1721–1803) — pasižymėjęs komiškųjų operų libretais, ir kt. Prancūzijoje vienas pirmųjų ir ryškiųjų libretistų buvo Philippe Quinault (1635–88), rašęs tekstus daugiausia Lully operoms; iš vėlesnių minėtini Charles Simon Favart (1710–92), Jean François Marmontel (1723–99) ir Michel Jean Sedaine (1719–97). Iš anglų negausių ankstyvųjų l. išskirtina John Gay (1685–1732) The Beggar's Opera tekstas, gi vokiečių pirmas reikšmingesnis l. yra Emanuelio Schikanederio (1751-1812) tekstas Mozarto operai Die Zauberflöte. Produktyviausi romantinės operos libretistai buvo Eugène Scribe (1791–1861) ir Felice Romani (1788–1865), pastarasis bendradarbiavęs ypač su Bellini ir Donizetti. Jų tradicijas Prancūzijoje tęsė Henri Meilhac (1831–97), Louis Gallet (1835–98), bendraautoriai Jules Barbier (1825–1901) ir Michel Carré (1819–72); Italijoje — Francesco Maria Piave (1810–76), Arrigo Boito (1842–1918) — davęs augšto lygio l. Verdi operoms Otello ir Falstaff, bendraautoriai Giuseppe Giacosa (1847–1906) ir Luigi Illica (1857–1919), rašę tekstus Puccini operoms. Atskirai reikia paminėti du ypatingai ilgo bei našaus libretisto ir kompozitoriaus bendradarbiavimo atvejus: Hugo von Hofmannsthal (1874–1929) su R. Straussu operos srityje ir William Gilbert (1836–1911) su Sullivanu operetėje.

XIX a. viduryje kai kurie kompozitoriai ėmė patys rašytis libretus. Šios krypties pradininkas ir ryškiausias atstovas yra Wagneris; be to, minėtini Berliozas, Musorgskis, Boito, Leoncavallo ir kt. Iš ryškesniųjų šio meto kompozitorių-libretistų išskirtinas Gian Carlo Menotti (g. 1911). Iš kitos pusės, kai kurie žinomi rašytojai šiandien taip pat nevengia l., pvz. Jean Cocteau yra parašęs kelis l. Milhaud ir Honeggerio operoms.

Kitataučių libretuose pasitaiko ir lietuviškos tematikos, tačiau ji ribojasi beveik vien tik lenkų operomis. Daugiausia šiuo atveju yra panaudota A. Mickevičiaus kūriniai: Konradas Valenrodas — I. F. Dobrzyńskio (libretistai K. Kaszewskis ir J. Królikowskis) ir W. Żeleńskio (libr. Z. Sarneckis ir W. Noskowskis) operos; Živilė—A. Dworzaczeko opera (libr. B. Wilkoszewska), Ponas Tadas — J. T. Wydžga opera. Taip pat minėtina dar šios operos: K. Gorskio Margeris (pagal L. Kondratavičiaus poemą), H. Jareckio Mindaugas (pagal J. Słowackio dramą), W. Gawrońskio Pajauta (A. Millerio libretas pagal F. Bernatavičiaus poemą) ir kt. Išskirtina italo Amilcare Ponchielli opera I Lituani (Aldona), kurios libretas yra pagal Mickevičiaus Konradą Valenrodą (libretistas A. Ghislanzoni).

O. G. T. Sonneck (red.), Catalogue of Opera Librettos Printed before 1800, 2 tt., 1914; *E. Istel*, Das Libretto 1914 (ag. ²1950); *U. Rolandi*, Il libretto per musica 1950; *A. della Corte*, La ‚poesia per musica' e il libretto 1950; (") Il libretto e il melodramma 1951; *K. Michałowski*, Opery polskie 1954; *A. Loewenberg*, Annales of Opera 1597–1940, 2 tt., ²1955. *K.O.*

Lietuvių operinis l. gimė XIX a. pabaigoje. Jo pradininkas yra Maironis, 1895 drauge su Pavasario Balsų poezija išspausdinęs 4 veiksmų Kame išganymas (vėliau antraštė pakeista — Kur išganymas). Vienas kitas lietuvių kompozitorių (J. Naujalis, A. Kačanauskas) tuo Maironio l. buvo susidomėję, bet nė vienas iš jo nesukūrė operos veikalo. Kiek perredaguotas ir sudramintas, šis Maironio l. savo poetingumu, idėjingumu ir tekstų kalbos skambumu ir dabar galėtų būti gera medžiaga operai rašyti. Kitas Maironio operinis l. yra Nelaimingos Danutės vestuvės.

R. Wagneris buvo paskatinęs daugelį kompozitorių imtis patiems kurti l. Lietuvių kompozitorinio l. pradininkas yra Mikas Petrauskas (žr.), Čikagoj ir Bostone sukūręs šiuos operų l.: Girių karalius (1 v. fantastinė opera), Šventoji naktis (3 v. biblinė opera), Eglė, žalčių karalienė (6 v. opera), be to, šiuos operečių l.: Birutė, Apvesdinkite mane ir Consilium Facultatis. Žymiausias iš visų l. yra Eglė, žalčių karalienė, parašyta panaudojant to pat vardo A. Fromo-Gužučio dramą 1893 ir liaudies dainų tekstus. Pirmasis Eglės veiksmas parašytas 1910 Čikagoje, kiti Bostone, kur 1924 išleistas jo klaviras ir tais pačiais metais ji suvaidinta, dalyvaujant Bostono simfonijos orkestrui ir diriguojant prof. Mason (Eglę dainavo Aldona Putvinskaitė, o Žilviną pats operos autorius). Lietuvoje, J. Dambrauskui pertvarkius l. ir muziką, valstybės operoj Eglė buvo pastatyta 1939 XI 11. Tačiau J. Dambrausko tvarkytas operos l. nebuvo pakankamai stiprus, todėl jai perkurti 1940 buvo

sudaryta komisija iš J. Karnavičiaus, St. Santvaro, V. Marijošiaus ir P. Olekos. Atrinkus M. Petrausko muzikinius motyvus ir pagal jų ritmą St. Santvaras 1940 parašė Eglei naują 7 pav. l., o J. Karnavičius sukūrė 5 v. muziką, bet mirė nespėjęs darbo baigti. Birutės l. M. Petrauskas parašė naudodamasis G. Landsbergio-Žemkalnio to paties vardo scenos veikalu. Birutė buvo vaidinama JAV lietuvių kolonijose, o 1921 II 16 buvo Kaune pastatyta valstybinės operos, bet didesnio pasisekimo neturėjo. Kitos M. Petrausko operetės, parašytos mėgėjų pajėgoms, buvo daug kartų statomos JAV ir Lietuvoj. Apskritai M. Petrausko l. draminė-libretinė forma silpna, veikėjų charakteriai neryškūs ir tekstai naivūs. Tačiau tai yra didžiai gerbtinos pirmosios mūsų libretinės kūrybos pastangos.

St. Šimkus Čikagoj apie 1916–18 parašė l. savo operetei Čigonai, bet veikalas niekur nebuvo spausdintas. Plačiai žinoma šio veikalo chorinė daina ‚Sudiev, giruže', skamba gražiai liaudiškai ir logiškai.

Nepriklausomoj Lietuvoj pirmuosius operinius l. sukūrė Kazys Inčiūra. A. Mickevičiaus poemos Gražinos siužetu apie 1930 jis parašė to paties vardo 4 veiksmų l., kuriam muziką sukomponavo J. Karnavičius. Valstybinėj operoj Gražinos premjera įvyko 1933 II 16; vaidinta daug kartų. Po Maironio Kur išganymas tai buvo pirmas lietuvių l., turįs ir literatūrinę vertę. Jo poezija sklandi ir muzikali, turinti jausmo ir vaizduotės. Tačiau draminiu požiūriu tai nėra tobulas kūrinys. Vėliau K. Inčiūra parašė kitą operinį l. — Tris talismanus, kurių muziką sukūrė Ant. Račiūnas. Valstybinėj operoj jų premjera įvyko 1936 III 19. Dėl muzikos šviežumo ir melodingumo opera buvo vaidinama su pasisekimu, tačiau jos l. yra silpnas ir miglotas, stokojąs veiksmo, nors tekstai yra grakštūs ir melodingi.

Balio Sruogos l. Radvila Perkūnas (muzika J. Karnavičiaus, valstybinėj operoj pastatyta 1937 II 15) draminiu atžvilgiu yra gerai sukomponuotas ir išbaigtas operinis l.: puikiai apmesti charakteriai, tikslingai veiksmo eigoje naudojami chorai, išlaikyta draminė įtampa. 1938 šis l. išėjo atskira knyga.

Nors galutinė St. Šimkaus Pagirėnų l. redakcija laikoma St. Santvaro darbu, bet tai yra lipdytinis kūrinys. Veikalo idėją St. Šimkus pasiskolino iš J. Jonilos Vestuvių ir pats bandė l. rašyti. Jo l. apie 1920–21 koregavo B. Sruoga, bet ir po to liko tik eilė veiksmu nesurištų chorų ir eiliuotų tekstų. 1931 tą padriką medžiagą gavęs St. Santvaras Pagirėnus parašė iš naujo, apmesdamas veikėjų charakterius ir visą medžiagą jungdamas nuosekliu draminiu veiksmu. Savo forma St. Santvaro Pagirėnai yra artimi muzikinei pjesei. Perkrikštyti į Kaimas prie dvaro, 1940 Pagirėnai buvo išrinkti dekadai Maskvoje, bet ir po priverstinių ‚pataisymų' okupantų nepatenkino. Valstybės operoj jie buvo suvaidinti 1943, diriguojant M. Bukšai. 1937–38 St. Santvaras, A. Račiūno paragintas, parašė 7 pav. Atlantidą, pacifistinės minties dramą, tebesančią rankrašty.

Pavergtojoj Lietuvoj 1953 IX 19 pastatyta A. Račiūno opera Marytė, jos heroje yra komunistė Melnikaitė, kurios gyvenimas ir asmuo yra ne tik menka, bet ir tendencijos kupina tema. Apie 1956 scenoj pasirodę V. Klovos Pilėnai, atrodo, yra jau laisvesnė ir lietuviams artimesnė opera. Pagal V. Mykolaičio-Putino Sukilėlius operinį l. 1957 buvo parengusi A. Liobytė su kompozitoriumi J. Juzeliūnu, bet dar viešumon nepasirodžiusi ši opera buvo okupantų pasmerkta ir atmesta dėl ‚tautinių tendencijų'.

Pirmas svetimo autoriaus l., išverstas į lietuvių k., buvo G. Verdi Traviata. 1920 ją išvertė F. Kirša ir B. Sruoga, o 1940 iš naujo ją iš italų k. išvertė St. Santvaras. Valstybės teatro operos repertuare yra apie 65 svetimų autorių operos veikalai, kurių l. į lietuvių k. vertė šie rašytojai: K. Binkis, V. Jocaitis (tik Tosca), F. Kirša, St. Santvaras, Alė Sidabraitė (E. Žalinkevičiūtė), B. Sruoga, M. Vaitkus ir kt. Daugiausia svetimų l. (apie 20) išvertė St. Santvaras. Nemažai mūsų libretinių vertimų buvo tikrai pasisekę ir kartais geriau skambėjo, kaip originalo kalba. Visa eilė l. vertimų 1921–40 laikotarpy buvo išleisti atskiromis knygelėmis, kurias operos lankytojai mėgo įsigyti.

Lietuvių baletinis l. gimė apie 1932–33, kada scenoj pasirodė V. Bacevičiaus Šokių sūkury, J. Gruodžio Kastytis ir Jūratė (pagal Maironio to pat vardo poemą) ir B. Dvariono Piršlybos. Tautinio lietuvių baleto laimėjimas yra 1940–41 parašyta Sužadėtinė, kurios draminį l. sukūrė St. Santvaras, o muziką J. Pakalnis. Savo turiniu, vaizduojančiu kaimo ir dvaro santykius, lietuvių tautinių šokių įjungimu į klasiki-

nį baletą, vedamaisiais motyvais Sužadėtinė yra lietuviška ir pati viena sudaro ištisą spektaklį. B. Kelbausko pastatyta 1942–43 sezone, vėliau bolševikų ‚taisyta', ji iki šiol Lietuvoj yra statoma. 1940 B. Sruoga buvo parašęs baleto l. čičinską, kuriam muziką sukomponavo J. Gaidelis. Tuo pat metu J. Jakubėnas rašė baletą, remdamasis V. Krėvės Straubliu, Vaiva ir Perkūnu. Abiejų baletų išbaigimą ir pastatymą sutrukdė karo įvykiai. Pavergtojoj Lietuvoj pasisekimo susilaukė baletas Ant marių kranto, kuriam muziką sukomponavo J. Juzeliūnas. *St. S.*

Lic. (lot.) licenciato (žr.) santrumpa.

Lichačev Nikolaj Petrovič (1862–1935) rusų istorikas. Baigęs Kazanės univ., ten pat buvo privat-docentu, nuo 1894 archeografinės komisijos nariu, nuo 1925 akademikas. Vienas iš didžiausių jo darbų yra aktų rinkinys XV–XVII a. Rusijos valstybės istorijai — Sbornik aktov, sobrannych v archivach i bibliotekach 1895. Be to, L. išsp. Bumagi i drevnejšyja bumažnyja melnicy v Moskovskom gosudarstve 1891, Biblioteka i archiv moskovskich gosudarej v XVI v. 1894, Bojarski spisok 1611 g. 1895, Materialy dlia istorii russkago ikonopisanija, 2 tt., 1906 ir kt. Jo rinkiniai yra Ermitaže ir Rusų muziejuje Petrapilyje.

Lichen žr. Karpligė.

Lichenes žr. Kerpė.

Licheninas $(C_6H_{10}O_5)_x$, vienas iš karbohidratų (žr.), priklausančių polisacharidų grupei (žr. Cukrai), pasitaikąs Islandijos samanoje (Cetraria islandica ir kt.) samanose ir kerpėse. Balti milteliai, tirpstą verdančiame vandeny ir druskos rūgšty.

Licheto Francesco (m. 1520) italų skotistas teologas ir pranciškonų ordino generolas.1520 jis vizitavo Lenkijos ir Lietuvos pranciškonų provinciją, padarė daug reformų, sutvarkė studijas. Sirgdamas grįžo į Italiją ir jos nepasiekęs mirė Budapešte.

Lichfield vidurinės Anglijos mst., 25 km į š. nuo Birminghamo; apie 11.000 gyv. (1957). Garsi XIII–XIV a. ankstyvojo anglų stiliaus katedra, pastatyta iš raudono smiltainio, viena iš didžiųjų Anglijos bžn.

Lychnis žr. Gaisrana.

Lichtenberg Georg Christoph (1742–99) vokiečių rašytojas, kultūros kritikas ir mokslininkas. Fizikos profesorius Göttingeno univ. Gausūs aforizmai rodo jį esant gilų psichologą ir kritišką mąstytoją. Šviečiamojo racionalizmo atstovas, L. plakė perdėtą genijų kultą, neribotą sentimentalumą ir saiko nepažįstančius Šekspyro garbintojus. Kritiškai gilino Lavaterio teorijas apie fiziognomiką ir patognomiką, padarydamas netiesioginės įtakos naujoms meno srovėms. L. aforizmus išl. A. Leitzmann 1902–08, M. Rychner 1947; laiškų 3 tomus išl. A. Leitzmann ir C. Schuddekopf 1901–04; 3 tomų rinktinę parengė W. Grenzmann 1949 (mažesnės apimties L. raštų, aforizmų ir laiškų rinktinę išl. P. Requadt 1938).

W. Grenzmann, L. 1938; *O. Deneke*, L.s Leben 1944; *P. Requadt*, L., zum Problem der deutschen Aphoristik 1948. *H. N.*

Lichtenstein p. v. Vokietijos pilis Viurtemberge, į r. nuo Reutlingeno, ant 233 m uolos skardžio krašto, pastatyta 1840–42. L. yra hercogų Urachų rezidencija, kur gimė ir Urachas, 1918 buvęs Lietuvos Tarybos išrinktas Lietuvos karaliumi.

Lichtensteino pilis

Lichtenšteinas (Liechtenstein) nepriklausomoji k-tija tarp Šveicarijos ir Austrijos; 157 km², 13.571 gyv. (1950), sostinė Vaduz. Nuo 1852 ligi 1919 L. buvo Austrijos interesų įtakoje (muitų kontrolė); nuo 1921–23 priklauso Šveicarijos muitų ir pašto zonai, bet turi savus pašto ženklus, iš kurių prekybos pasaulinėj filatelijos rinkoj turi svarbiausią pajamų šaltinį. Šveicarija

atstovauja L. ir užsieniuose. L. sudarytas 1719 Vaduzo ir Schellenbergo teritorijoms prisijungus prie L. buv. k-tijos. 1866 pasitraukė iš Vokiečių Sąjungos, demobilizavo savo karius ir nuo to laiko neturi kariuomenės. Parlamentą sudaro 15 atstovų.

Licea flexuosa žr. Gleivena.

Licenciatas (lot. licentiatus ‚turįs leidimą'), stp. lic., viduramžiais bakalaureatas, gavęs teisę dėstyti, vėliau tarpinis mokslo laipsnis tarp bakalaureato ir doktorato. Kaip mokslo laipsnis, l. tebėra aukštosiose pontifikalinėse mokyklose, o taip pat Prancūzijoj (licence ès lettres, literatūros l.; l. ès sciences, gamtos mokslų l.; l. en droit, teisės l.), vakarinėj Šveicarijoj ir kt. Lietuvoje l. laipsnis buvo numatytas VDU teol.-filosofijos fak., kur jis buvo teikiamas asmenims, turintiems univ. baigimo diplomą, parašiusiems nustatytos apimties disertacijėlę ir ją apgynusiems prieš paskirtą fakulteto profesorių komisiją. Praktiškai jis buvo lygus JAV magistro laipsniui.

Licencija (lot.) formalus leidimas daryti tam tikrą veiksmą arba verstis verslu, kai pagal įstatymą toks leidimas yra privalomas. L. paprastai duoda valstybė, bet savo kompetencijų ribose jas gali duoti ir kiti teisiniai bei fiziniai asmens. Valstybės tikslas yra dvejopas: tvarkyti kurią sritį arba gauti pajamų. Daugelyje kraštų l. privalo turėti darbui šių profesijų asmens: gydytojai, vaistininkai, teisininkai, inžinieriai, mokytojai, dažnai amatininkai: kirpėjai, grožio salonų laikytojai, siuvėjai, kaminkrėčiai. L. dažnai reikalingos steigti įmonei, pardavinėti alkoholiniams gėrimams, įvežti prekėms iš užsienio, sudaryti vedybų aktui. Privatiniuose reikaluose l. tvarkomos sutartimis: medžiojimas ir žvejojimas svetimoje žemėje, vamzdžių pravedimas naftai tekėti, naudojimasis patentu, autoriaus teise, prekybos ženklu. Įvairiuose kraštuose ir kontinentuose l. praktika yra labai įvairi. *S. Stn.*

Licentia poetica (lot. ‚poetinis laisvumas') sąmoningas nukrypimas nuo poezijos teorijoje numatyto kanono ar taisyklės ir, perkelta prasme, laisvas taisyklės interpretavimas bet kurioje kitoje srityje.

Liciejus (gr. Lykeion, lot. Lyceum) pradžioje Apolonui Likiečiui (Apollon Lykeios) pašventintas alkas prie Iliso š. v. Atėnų užmiestyje. Gr. Lykeios, -a, -on yra būdvardis nuo lykos ‚vilkas' arba nuo Lykia ‚Likija', tad Apolono epitetas Lykeios — arba ‚Vilkinis, Vilkažudys', arba ‚Likietis, Likijos dievas globėjas'. Vėliau l. — gymnasion, vieša rungtynių aikštė su dengtais takais pasivaikščioti, pavadinta pagal netoliese buvusią Apolono Likiečio šventovę. L. Aristotelis (žr.) įkūrė filosofinę peripatetikų mokyklą, taip pavadintą veikiausiai nuo galerijos (gr. peripatos), kurioje jo mokiniai studijavo. Ankstesnis peripatetikų vardo aiškinimas nuo gr. peripatein ‚vaikštinėti', kadangi Aristotelis vaikštinėdamas mokęs, vargu ar teisingas. Ir kitos filosofinės mokyklos, kaip stoikų, akademikų, epikuriečių, gavo vardą nuo mokymo patalpos ar vietos.

Šiais laikais kai kuriuose Europos kraštuose, pvz. Prancūzijoje, Italijoje, l. vardas taikomas aukštesniajai mokyklai, Vokietijoje — aukštesniajai mergaičių mokyklai (pvz. Prūsijoje 1908–1938) vien dėl išorinės priežasties: ieškota graikiško vardo, o gimnazijos pavadinimas buvo paimtas berniukų mokykloms. *A. Rkš.*

Licinijus, Valerius Licinianus Licinius, Romos imperatorius 308–324, 308 Galerijaus pakeltas Augustu. Valdė Panoniją, Galerijui mirus — visą Balkanų pusiasalį, ties Adrianapoliu 313 nugalėjęs Maksimą — visą Rytų Romos imperiją drauge su Konstantinu D., kurio seserį Konstanciją buvo vedęs 313. Nors 313 drauge su Konstantinu D. jis buvo išleidęs palankų krikščionims Milano ediktą, tačiau vėliau atsisakė nuo jo stabmeldybės naudai. 324 Konstantinas D. sumušė L. ir, paėmęs jį nelaisvėn, 325 nubaudė mirties bausme už tariamąjį tėvynės išdavimą.

J. Vogt, Constantin der Grosse und sein Jahrhundert 1949.

Licitacija (lot.) viešos varžytynės. Žr. Varžytynės.

Lycium žr. Ožerskis.

Lyck žr. Lukas, mst.

Lycopodium žr. Pataisas.

Lycopsis žr. Godulis.

Lycopus žr. Vilkakojė.

Liči (Litchi chinensis) Sapindaceae šeimos vaismedis, apie 10 m aukščio, kilęs iš pietryčių Azijos. Tropinėse šalyse plačiai auginamas. JAV įveistas Kalifornijoje, Floridoje. Vaisius apie 5 cm skersmens, su apysaldžiu minkštimu, valgomas žalias ir džiovintas.

Ličkūnas Stasys (1884 XII 12 Žemalėje, Mažeikių aps. — 1944 III 28) muziejininkas. Išėjęs Liepojos gimn. 6 klases, stojo pašto tarnybon. Tarnavo Liepojoj, Valke

St. Ličkūnas

ir Smolenske. Laisvalaikiu toliau lavinosi, lankė mokytojų kursus ir, 1919 grįžęs Lietuvon, buvo Ketūnų, 1924–28 Mažeikių pradžios mokyklos vedėjas. Vėliau tarnavo mokesčių žinyboje ir savivaldybėje. 1930 IX 30 suorganizavo Mažeikių Alkos muziejų; jam ligi mirties vadovavo ir išugdė vienu turtingesnių muziejų.1930 redagavo ir beveik vienas prirašė to muziejaus vardu leistą Senovę. Karo Archyve aprašė 1863–64 sukilimą Mažeikių apylinkėj (VI ir VII tt.), 1915–18 vokiečių okupacijos karo teismą Mažeikiuose (VII t.), nemaža straipsnių davė Gimtajame Krašte (Mažeikių aps. piliakalniai 1934 1 nr.). Bendradarbiavo Lietuvoj, Ryte, XX Amžiuje, Lietuvos Mokykloj, Tautos Mokykloj, Žemaičių Prietely, Žemaičių Žemėj, Trimite ir kt. *G. V.*

Ličkūtė-Jusionienė Aldona (g. 1928 Kaune) keramikė. 1952 baigė keramiką valstybiniame Lietuvos dailės institute ir dirba dekoratyvinės keramikos srity.

Lydà mst., įsikūręs prie Lydajos upelio, 87 km tiesia linija į p. nuo Vilniaus, stambus geležinkelio mazgas (į Gardiną, Vilnių, Maladečiną, Baranovičius); apie 16.000 gyv.

Lydos herbas

Svarbesnės pramonės įmonės: žemės ūkio mašinų, vinių, konservuoto pieno, avalynės, koncentruotų pašarų; skerdyklos, alaus bravoras, geležinkelio riedmenų taisymo dirbtuvės. 1953 L. buvo pedagogikos mokykla, žemės ūkio mechanizacijos technikumas, 6 vidurinės, 1 septynmetė ir 3 pradžios mokyklos. 1919–39 L. buvo lenkų okupuota, vėliau priskirta prie Gudijos. Anksčiau apskrities, dabar rajono centras. L. sritis priešistoriniais ir istoriniais laikais buvo gyvenama lietuvių. Ir XVI–XVIII a. dvarų inventoriuose bei karališkųjų miškų ordinacijose susiduriama daugiau su lietuviškais vietovardžiais ir lietuviškomis valstiečių pavardėmis. Dar XIX a. pradžioje daugumas gyventojų kalbėjo lietuviškai. Vėliau vyko gudėjimo ir lenkėjimo procesas (pastarasis ypač per bažnyčias ir mokyklas). Lenkų okupacijos metais, nors lietuvybė buvo smarkiai persekiojama, L. srity veikė eilė lietuviškų mokyklų ir organizacijų, ypač Žirmūnų, Rodūnios, Eišiškių ir Benekainių valsčiuose. Vokiečių okupacijos metu (1941–44) prie Lietuvos buvo priskirta tik maža Lydos apskrities dalis (Eišiškės). 1940 vasarą buvo įsisteigę lietuvių komitetai Lydoje, Rodūnioje, Jurotiškėse ir kt. Buvo įkurta visa eilė lietuviškų mokyklų. Per antrąjį bolševikmetį, prijungus L. sritį prie Gudijos, lietuvių tautinė veikla sustabdyta. L. aps. yra gimę botanikas S. B. Jundzila, zoologas T. Ivanauskas, dail. V. Kosciuška ir kt.

I s t o r i j a. Dar priešistoriniais laikais senos lietuvių sodybos vietoje pastatyta medinė pilis. Netrukus apie ją ėmė kurtis didesnė gyvenvietė, ir Gedimino laikais L. tapo to paties vardo srities sostine. 1341 Gediminas paliko L. Algirdui, kuris, čia nerezidduodamas, ją pavedė valdyti savo svainiui Vaidilai. 1381 Lyda atiteko Jogailai. 1387 VI 15 Skirgaila čia patvirtino savo ištikimybę Jogailai. 1831 Lydą gavo Kaributas. 1392 I kryžiuočiai drauge su Vytautu ir anglų bei prancūzų riteriais perėjo užšąlusias balas ir sudegino L. papilės sodybas, o Kaributas su sieverskiečių įgula, nenorėdami gintis, paliko tvirtovę su visomis atsargomis. Po 1392 Astrave (netoli L.) sudarytos sutarties prasidėjo Vytauto laikotarpis L. istorijoje. 1394 kryžiuočiai, vedami grafo von Leiningeno ir anglų grafo Bedfordo, rado sudegintą L. papilę, bet kietai ginamos pilies neįstengė paimti, pasitraukė. 1397 Vytautas priglaudė L. pilyje pabėgusį Užvolgio totorių chaną Tochtomišą. 1406 VIII 5 Smolensko kng. Jurgis Sviatoslavovičius apiplėšė ir sudegino L. miestą, bet nuo pačios pilies buvo atmuštas. 1422 II Vytautas ir Jogaila po vestuvių su Sofija buvo sustoję L. pilyje. Pop. Martyno V nuncijus Antonius Zeno čia apklausinėjo liudininkus Ordino byloje. Vytauto laikais pilį valdė seniūnas. Pro L. ėjo kelias iš Vilniaus į Gardiną, ir tada prie pilies išaugo Vilniaus palatinato apskrities miestas. 1397 VI 3 Vilniaus vysk. Andrius įsteigė L. pranciškonų vienuolyną su Šv. Kryžiaus ir Pranciškaus vardo bžn.;

Lydos pijorų bžn.

jų steigėjais minimi Jogaila ir Vytautas. 1398 vysk. Andrius savo testamente L. pranciškonams paskyrė 5 uolektis audeklo ir 60 grašių. 1402 ir 1403 kryžiuočiai, vėl degindami L. papilę, pranciškonų vienuolyną pavertė pelenais. 1414 pašventinta nauja Šv. Marijos–Visų Šventųjų ir Šv. Kryžiaus vardo bažnyčia. 1434 Švitrigaila sudegino miestą, teišliko bažnyčia. Pranciškonų vienuolynas XV a. išnyko ir jo vietoje apie 1460 įst. parapija (dar XIX a. toje vietoje, kur stovėjo pranciškonų vienuolynas, neleista statyti smuklės). Žygimantas Kęstutaitis dar prieš savo mirtį L. buvo pavedęs valdyti L. Chadži Girėjui (žr. Girėjai), kuris ją valdė, kol buvo išrinktas Krymo chanu (1443). Vėliau buvo Iliničiai. Mykolo Glinskio pastangomis karalius Aleksandras seniūniją atidavė Jurgiui Drozdai; tada 1505 tarp jo ir Kristupo Iliničio kilo dėl L. vaidas. 1506 į L. buvo atvykęs Aleksandras organizuoti pasipriešinimą prieš kraštan įsiveržusius totorius, tačiau nedaug bajorų tesusirinko. Aleksandras sunkiai susirgo ir L. (in oppido et castro nostro Lida) buvo parašytas testamentas ir kiti dokumentai. Totoriams artėjant, Aleksandras buvo išvežtas į Vilnių. 1522 seimas L. seniūniją, kuriai priklausė L. miestas, Berestečka ir Bielicos–Lipniškių dvarai, atidavė Jurgiui Liničiui. 1535 L. buvo pašventinta cerkvė. 1551 XI 27 D.L.K. paskyrė L. mokėti 20 kapų grašių. 1611 seimas patvirtino prekyvietę. XVI–XVIII a. pilyje buvo apskrities bajorų teismas. 1638 konstitucija leido pastatyti pilies viduje prie ginamosios sienos pastatą saugoti L. teismo knygoms. 1644 prie kat. bžn. įst. altarija. L. nukentėjo per karo veiksmus 1655 ir 1659. 1662 L. įst. ypatingas teismas su tribunolo teisėmis spręsti byloms už nusikaltimus okupacijos metu. 1672 Adomas ir Elzbieta Narbutai įst. karmelitų vienuolyną. 1676 seimas dėl karo nukentėjusį L. miestą atleido nuo prievolių. 1710 Karolio XII žygio metu švedams nusiaubus miestą ir pilį, prasidėjo jos nykimas. 1717 seimas L. miestui paliko senąsias lengvatas. Apie XVIII a. vidurį parapinė kat. bažnyčia kun. Zienkovičiaus rūpesčiu buvo perkelta iš priešpilio miestan, išmūryta ir pašventinta Šv. Kryžiaus vardu. 1775 seimas patvirtino Igno Scipijono dovanojimą į L. atkviestiems pijorams, kuriems buvo pastatyta kolegija su bžn. 1800 pijorų mokykloje buvo 4 mokytojai ir 49 mokiniai, o 1803 — 59 mokiniai. 1776 konstitucijoje L. minima magdeburginių miestų tarpe. 1791 seimas L. priskyrė prie Vilniaus apeliacinių teismų skyriaus. L. teismo aktai buvo saugomi pilyje iki Lietuvos-Lenkijos valstybės padalijimo. Teismo seniūnais 1500–1794 buvo Drozda, Iliničius, Abromavičius, Bogatka, Holovčinskis, Naruševičius, Pacas, Petravičius, du Franckevičiai, šeši Radvilos, du Sapiegos ir trys Scipijonai. 1801 L. tapo apskrities miestu Gardino gubernijoje, 1842 — Vilniaus gubernijoje. XIX a. miestas smuko. 1817 turėjo 292 namus, kurių 4 buvo mūriniai. 1861 L. buvo 76 krautuvės, 189 amatininkai (daugumas žydai), 3 odos ir 2 mažos žvakių gamybos įmonės, du prekymečiai; 1879 buvo 3915 gyv. 1850 uždarius pijorų kolegiją, įst. 5 klasių mokykla.

L. p i l i s stovi nuolaidžioje aukštumoje. Aplinkinės balos liko iš dalies iš buv. perkaso, kuris prileistas vandens supo pilies aukštumą. Nuo pilies r. pusėje teka Lydajos upelis. Pilies mūrinės ginamosios sienos plane sudaro netaisyklingą keturkampį — trapeciją. Vidaus aikštė, pagal Šukevičiaus matavimus, turi 81,1 m ilgio ir 78 m pločio. Imponuojančios 2,5 m storio sienos išlikusios iš visų keturių pusių siekia iki 12 m aukščio, išmūrytos iš gerai sudėtų lauko akmenų ir surištos molėtu kalkių skiediniu. Iš lauko sienos vietomis užglaistytos, o viršutinėj daly dar išliko sienos paviršiaus apmūrijimas degintomis plytomis. Plytos netaisyklingo formato ir turi kalkių priemaišos; jos greičiausiai buvo degtos žiemos metu, nes lengvai eižėja. Du kvadratiniai bokštai, stovėję š.r. ir p.v. kampuose, išgriuvo. Bokštų griuvėsiai gerai matomi XIX a. pilies vaizduose, pvz. N. Ordos albume. Išgriuvęs p.v. kampas sienoje sudaro platų tarpą. Šaudomosios angos ir pakaitomis išdėstyti trys plyšiai stebėjimui išliko p. sienos viršuje, po jais — skylės su liekanomis ąžuolinių rastų, kurie rėmė ginamąją galeriją. Bokšto flankuojami įvažiavimo vartai, buvę r. sienoje, vėliau išgriuvo. Laukan atsiveria tik du langai p. ir r. sienoje. Smailos arkos anga, esanti r. fasade 3,50 m nuo dabartinio kiemo lygio, yra 1,37 m pločio ir 2,27 m aukščio; tai buvo pėstiems įeiti varteliai, kurie buvo pasiekiami dabar išnykusiais mediniais laiptais. Dailus apskritų ar-

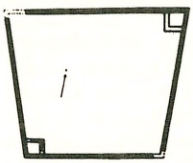

Lydos pilies planas (pagal B. Schmid)

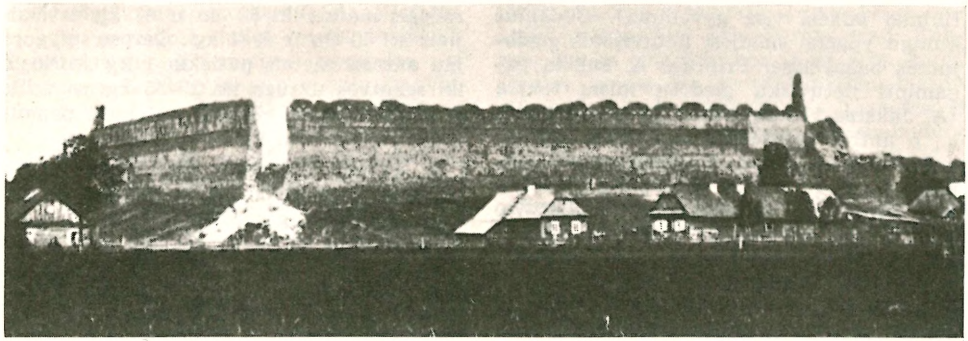

Lydos pilis

kų frizas iš raudonų plytų ant glaistyto pabaltinto tono išlikęs r. fasado viršuje; kitos sienos šio papuošimo neturi. Ginamųjų mūrų apsuptasis pilies vidaus plotas yra tuščias, ten stovėję mediniai pastatai išnyko. Masyvaus rezidencinio pastato pilis, kiek galima matyti, neturėjo. L. pilis priklauso senoviniam Lietuvos pilių tipui, išsivysčiusiam iš medinių sodybų sutvirtinimų, kurių ginamųjų sienų žiedas, turėdamas beveik kvadratinį planą, buvo masyviai sumūrytas, o vidaus pastatai buvo mediniai. L. pilies architektūra gimininga Kriavo (žr.) ir Medninkų (žr.) pilims. Kada buvo pastatyti L. pilies mūrai, trūksta žinių. Reikia atmesti tradicinį M. Stryjkovskio tvirtinimą, kad mūrinę pilį pastatęs Gediminas apie 1323. Vargu, ar mūrinė pilis egzistavo tais laikais. Greičiausiai mūrinė pilis pastatyta tik Vytauto valdymo metu po 1392, nes po to ji atlaikė puolimus; be to, apie jos svarbumą liudija žymių asmenų apsilankymai. M. Morelovskis linkęs mūrinės L. pilies pastatymą nukelti į XV a. pradžią; panašios nuomonės yra ir Z. Ivinskis, kuris mūrinės pilies atsiradimą nukelia į XIV a. galą ar XV a. pradžią. Griuvėsiais pilis pavirto nuo 1794. Daug plytų ir akmenų išnešiojo L. gyventojai, ypač po 1891 gaisro; jie, imdami iš pilies medžiagą miesto atstatymui, nugriovė dalį p.v. sienos. Rusų laikais pilies aikštė buvo išlyginta ir joje įrengta šaudykla. Paminklo apsauga susirūpinta jau prieš I pas. karą, bet pradžioje nelabai sėkmingai. Aptvarkant griuvėsius buvo apgriautos š. ir v. sienos dalys, o sienas ramstant ir lyginant užmūrytos net arkinės įsienės (nišos) vidaus š. sienoje, o mūrų viršus užpiltas betonu, kuris, priimdamas drėgmę, paspartino mūrų irimą. 1909 atnaujinta ginamoji galerija ir stengtasi pašalinti šaudyklą. 1926 pilies kiemas uždarytas neaukštu mūru, užmūrinant išgriuvimus p. kampe ir š. sienoje. 1929 nugriauti vokiečių karo metu statytieji mediniai vartai.

M. Baliński, Starożytna Polska III 1846; Słownik Geograficzny V 1884; *M. Semelevič,* Gorod Lida i Lidskij zamok (Vilenskij Kalendar' 1904); *W. Szukiewicz,* Zamek w Lidzie (Ziemia 1911, nr. 46); *K. Vogel,* Lida einst und jetzt 1917; *M. Ščekatichin,* Narysy z historyi belaruskaha mastačtva I 1928; *F. Papée,* Acta Alexandri (1501–1506) 1927; *St. Lorentz,* Konserwacja ruin zamków w Wileńszczyznie i Nowogrodczyznie (Ochrona Zabytków Sztuki I 1930–31); *J. Fijałek i W. Semkowicz,* Codex Diplomaticus Ecclesiae Cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis I 1932; *M. Morelowski,* Zarysy syntetyczne sztuki wileńskiej od gotyku do neoklasycyzmu 1939; *Z. Ivinskis,* Trakų Galvės ežero salos pilis (Vytauto D. Kultūros Muziejaus Metraštis I 1941); *B. Schmid,* Burgen in Litauen (Der Burgwart XLIII 1942); *V. Gidžiūnas,* De fratribus minoribus in Lituania I 1950. *P.Rkl.*

Lydajà upelis Lydos aps., Ditvos (Nemuno) kair. intakas, 26 km ilgio; teka į p.r. pro Lydos mst.; baseino plotas 163 km².

Lydda, ar Ludd, mst. Izraelio valstybėje, 15 km į p.r. nuo Jafos, apie 20.000 gyv. Didelis aerodromas. Sena Palestinos vietovė, laikoma įkurta izraelitų ir S. Testamente minima Lod vardu.

Lideikis Juozas (1858 X 30 Ražuose, Gruzdžių par., Šiaulių aps.—1898 IX 15/27 Suginčiuose, Utenos aps.), kunigas, aušrininkas. Mokėsi Šiaulių gimn. ir Žemaičių dvasinėje seminarijoje; vikaravo Šėtoj, nuo džiovos gydėsi porą metų Ufos gub. ir Kryme; šiek tiek pasveikęs buvo paskirtas vikaru į Žagarę, po dyejų metų Suginčių filialistu. Susipratęs lietuvis, uoliai mokėsi lietuvių kalbos iš A. Baranausko seminarijoje (jo rašybos iš-

Kun. J. Lideikis

tikimai laikėsi visą gyvenimą). Būdamas kunigu ypačiai sielojosi lietuviškais giedojimais bažnyčiose. Priprašė A. Jakštą pagaminti lietuviškų giedotų mišių tekstą (A. Jakštas vienas mišias išvertė iš lenkų k., o antras originaliai sueiliavo). Verstinėms mišioms Kauno katedros vargonininkas Juozas Kalvaitis (žr.) parašė gaidas. Šias pirmutines lietuviškas mišias, lietuvio muziko komponuotas, L. 1886 savo lėšomis atspausdino Tilžėje: Mišios ant paminklo sukaktuvių penkių šimtų metų nuo apkrikštijimo Lietuvos, paskirtos kun. Strazdeliui sudėtojui ‚Pulkim ant kelių'. Domėdamasis lietuviška spauda, L. rėmė ir platino Aušrą, joje J. Mažuolio, Aldono slapyvardžiais bendradarbiavo, pakritikuodamas Aušros pasiimtą liniją (ypačiai J. Šliūpui redaguojant) religijos ir dvasininkijos atžvilgiu. Jaltoj susipažinęs su armėnų katalikų kunigu Kušnerevu, pasakėčių rašytoju, jo paveiktas, L. ir pats pradėjo rašinėti pasakėčias, kurių kelios buvo išspausdintos Tėvynės Sarge, kitos liko rankraštyje. Dar rašė Ūkininke 1891–94, Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgoje 1892–94 ir kt.

A. Dambrauskas-Jakštas, Užgesę žiburiai 1930, 246–259. *J.V.*

Lydeka (Esox lucius L.) Esocidae šeimos, teoeostei (kaulingųjų) būrio žuvis. Ilgas į snapą panašus snukis pilnas aštrių dantų, kurie nusidėvėjus pakeičiami naujais (apie 10 kartų per metus). Naujų dantų augimo metu l. kanda nenoriai. Nugaros pelėkas labai arti uodegos ir trumpas, pati nugara išmarginta rudu ar rudai žaliu raštu ant gelsvo ar žalsvo dugno, o pilvas šviesus ar baltas. Spalva įvairuoja taikydamosi prie aplinkumos. Vienmetė l. yra šviesiai žalios (žolėtai margos) spalvos. L. priklauso prie pačių rajausių plėšriųjų žuvų. Išskiriant ankstyviausią jaunystę, l.

Lydeka

maitinasi vien kitomis žuvimis, įskaitant ir mažesnes l. Dieną guli ramiai prie vandens paviršiaus tarp žolių, gerai savo spalva prie jų prisitaikius ir tyko praplaukiančio grobio. Naktį maisto ieško aktyviai, bet paprastai grįžta į pasirinktą vietą. Puola ne vien žuvis, bet ir varles, paukščius bei mažesnius žinduolius. Dėl savo ėdrumo auga sparčiai. Pirmaisiais metais pasiekia 18 cm ilgio ir ¼ kg svorio, antraisiais metais iki 30 cm ir ½ kg, trečiaisiais iki 40 cm ir ¾–1 kg. Gerose sąlygose jau antrais metais pasiekia 1 kg svorio, o iki senatvės užauga iki 25–35 kg svorio ir 1 m ilgio. Simno ež. 1939 VII buvo pagauta l., svėrusi 37,6 kg.

L. gyvena vidurinės juostos vandenyse iki 1500 m aukščio. Š. Amerikoje yra 5 šiek tiek skirtingos rūšys, bet Europoj tik viena (lucius lucius). Pakenčia gėlo ir sūraus vandens maišymosi juostą arba mažo druskingumo jūros vandenį. Mėgsta ramią nepersriauną ir šiltą aplinkumą, ypač žolėtas pakrantes ir žvyro dugną. L. neršia sniegą nuleidus, vasario - balandžio mėn., sekliose pakrantėse, užlietose pievose ir mažesniuose grioviuose. Paleidžia apie 100.000 kiaušinių, kurie prisiklijuoja prie žolių arba nuskęsta ant dugno. Tik ką išsiritusios žuvytės laikosi prisikibusios prie žolių, bet netrukus pradeda plėšrų mitybos būdą. Išsiritusios patelės yra didesnės už patinėlius. Dėl to didelę dalį patinėlių patelės suėda; todėl ir didesnio ūgio dažniausiai pasiekia patelės. Jaunesnių l. (iki 3 kg) mėsa yra balta, tvirta, gardi, labai mėgstama ir turi gerą kainą. L. yra vertinga žuvis ūkiniu požiūriu. Karpių ūkiuose l. (mažesnės už karpius) naudojamos sunaikinti įvairioms kitoms žuvims, kurios prisiveisia su įeinančiu vandeniu ir naudoja karpių maistą. Lietuvos vandenyse l. yra daug ir sudaro vieną iš svarbesnių maistinių žuvų, pvz. 1938 vidaus vandenyse buvo pagauta 141.160 kg už 154.170 litų; tai sudaro $^1/_6$ svorio ir ¼ vertės visų vidaus vandenyse pagautų žuvų. Dėl mažo jūros druskingumo l. gerai laikosi ir Baltijos jūroje. *A.P.Mžk.*

Līdeks Osvalds (1906–52) latvių folkloristas. Latvijos univ. Rygoje 1924–26 studijavo teologiją ir baltų filologiją; 1928–44 dirbo latvių tautosakos archyve, tvarkydamas latvių dainas. Jo sutvarkytų ir P. Šmito peržiūrėtų latvių dainų išleista 4 tomai (1934–39), kurie pratęsė didįjį Kr. Barono latvių dainų rinkinį. Mažesni jo darbai: Joninių dainos (1935), Latvių tautinės šventės (1940), Latvių šventadieniai (1944). Mirė JAV.

Lidén Evald (1862–1939) švedų kalbininkas, nuo 1899 lyginamosios kalbotyros ir sanskrito prof. Göteborgo univ. L. yra domėjęsis ir baltų kalbomis (Ein Baltisch-Slavisches Anlautgesetz 1899 ir eilė straipsnių filologiniuose žurnaluose).

Lydgate John (1370?–1451?) anglų poe-

tas, benediktinas, vadinamas Monk of Bury. Jo gyvenimo faktų maža težinoma. Bendralaikiai jį vertino nemažiau už Chauceri. L. buvo labai produktyvus. Vienas pagrindinių jo veikalų The Fall of Princes (1430?), rašytas remiantis Boccaccio, veikė ir teikė medžiagos daugybei ateinančių dviejų šimtmečių anglų rašytojų. Jo The Siege of Thebes 1420–22 buvo Chaucerio Canterbury Tales tęsinys. Be to, L. rašė satyrų, alegorijų, šventųjų biografijų, eilėraščių. *A.L.*

Lidice k. Čekoslovakijoje, apie 30 km į v. nuo Prahos, 1930 turėjęs 446 gyv. Keršydami už 1942 VI 9 atentatą prieš R. Heydrichą (žr.), nacių SS daliniai, įtarus, kad kaimo gyventojai rėmė atentatininkus, VI 10 šį kaimą sulygino su žeme, visus vyrus nuo 16 m. amžiaus vietoje sušaudė (tokių buvo 192). Drauge buvo nužudytos 56 moterys, o kitos išgabentos į koncentracijos stovyklas.

Lydija M. Azijos vakarinėje dalyje (dabar vakarinė Anatolija) senovės valstybė su sostine Sardes, Hermos, Kaistros ir Paktolos upių srityje. Pirmą kartą L. vardas rastas Asurbanipalo įrašuose (660 pr. Kr.). Pasak Herodoto, anksčiau lydai vadinosi meoniečiai ir lydų vardą jie gavę nuo legendinio Heraklidų dinastijos įkūrėjo karaliaus Lydo. L. valdė trys dinastijos: iki 1220 pr. Kr. Atijadai, paskui apie 500 m. Heraklidai ir 685 pr. Kr. Gigas, pradėjęs paskutinę Mermnadų dinastiją. Nors L. praeitis sena, bet pirma aiški asmenybė tėra Gigas (apie 685–652 pr. Kr.), kuris po hetitų sunykimo kilusiame chaose padėjo pagrindus L. imperijai. Jis ir jo įpėdiniai užėmė visą M. Aziją į vakarus nuo Halio, išskyrus Lykiją, ir joniečių kolonijas. Iš Paktolos aukso, išplitusios prekybos ir iškilusios pramonės L. pasakiškai praturtėjo. Ji pirmoji pradėjo kalti metalinius pinigus. Paskutinis L. karalius Krezas (žr.) 540 pr. Kr. buvo Kiro (žr.) sumuštas, ir L. buvo prijungta prie Persijos.

Lydai buvę mišinys vietinių ir ateivių arijų. Iš rastų 55 įrašų (daugiausia kapų) iš IV a. pr. Kr. manoma, kad lydų kalba buvusi indoeuropietiška. Raštui vartojo giminingą graikiškajam alfabetą. Jų tikyba buvo Azijos tautų tikybų mišinys. Garbino gamtą, vyriausią dievą Medeo ir jo sūnų Atisą, kuris buvęs dievų motinos Kibelės sūnus ir sužadėtinis. *P.Plk.*

M e n a s. Apie L. priešhelenistinę meno kultūrą liudija aukšti pilkapiai, pvz. Belevi iš VI a. pr. Kr. Pilkapių vidaus patalpose išsilaikė geros keramikos ir papuošalų. Kasinėti nekropoliai prie Sardes, vad. Tantalo kapas prie Smirnos ir kt. Yra kapų, iškaltų uolose su architektūriniu fasadu ties anga. Labai žinomos L. monetos iš aukso, sidabro bei gintaro su simbolinių gyvulių reljefais. *P.Rkl.*

Lydimas žr. Žemdirbystė.

Lydinys du ar daugiau metalai, sulydyti į vieną. L. savybės, o kartais ir spalva, yra kitokios, kaip jį sudarančių dalių. L. yra dvi rūšys: geležies ir spalvotųjų metalų. G e l e ž i e s l. dar skirstomi į keturias pagrindines rūšis: geležies, anglinio plieno, specialaus plieno ir ketaus (žr. Geležis). S p a l v o t ų m e t a l ų l. vadinami tokie, kuriuos sudaro negeležis arba kur geležies yra mažas nuošimtis. Daugiausia pramonėje yra žinomos šios pagrindinės spalvotųjų metalų l. grupės: aliuminio, magnio, vario ir švino. Metalas, kuris l. sudaro didžiausią nuošimtį, laikomas pagrindiniu, ir jo vardu vadinama l. grupė. Grynas a l i u m i n i s yra minkštas ir pramonės reikalams nedaug kur pritaikomas. Pridėjus prie aliuminio kitų metalų, gaunamas lengvas l., kurio atsparumas traukimui artimas geležies atsparumui. Tokie aliuminio l. buvo pavadinti duraliuminiu. Rinkoje jų yra per 100 rūšių. Vieni aliuminio l. galimi apdirbti tik piovimu ir presavimu, kiti liejimu. Tipiškas duraliuminio l. sąstatas: Al — 95%, Cu — 4%, Mg — 0,5% ir Mn — 0,5%. Kitas duraliuminio sąstatas, kuris tinka liejimui ir turi labai geras mechaniškas savybes, yra šios sudėties: Cu — 0,2%, Fe — 1%, Si — 0,25%, Mg — 0,5%, Zn — 5%, Ti — 0,2%, Cr — 0,5%, likusi dalis aliuminis. Atsparumas traukimui apie 22 kg/mm^2. M a g n i o l. turi apie 85% gryno magnio ir 15% kitų priemaišų. Grynas magnis yra labai lengvas, minkštas ir nestiprus. Magnio l. JAV prekyboje vadinami Dow metalais. L. sudėtis priklauso, kuriam tikslui l. bus naudojamas. Paprastai magnio l. susideda iš Al — 2,5 iki 12%, Mn — 0,1 iki 1,5%, Zn — 0,5 iki 3%. Likusi dalis magnis. Iš v a r i o l. grupės daugiausia vartojami bronza ir žalvaris. Bronza susideda iš vario ir cino įvairiomis proporcijomis. Kartais pridedama dar švino, aliuminio, cinko, stibio, fosforo ir mangano. Š v i n o l. grupės pagrindinis yra babitas. Jį sudarančių dalių santykis yra labai skirtingas. Priklauso nuo to, kuriam tikslui yra skiriamas. Babitas naudojamas mašinų velenų gulykloms. Jei gulyklos slėgimas yra nedidelis,

tai babitas gali būti šios sudėties: Pb — 84%, Sb — 10% ir Sn — 6%. Bendros l. charakteristikos: l. atsparumas traukimui, kietumas ir atsparumas rūdijimui yra didesnis, kaip jį sudarančių dalių. Elektros pralaidumas yra mažesnis. *J.Mkl.*

Lidköping p. Švedijos mst. prie p. Venerio ež. kranto; 19.582 gyv. (1951). Mašinų, degtukų, porceliano ir kt. pramonė.

Lyduõkiai mstl. Žemaitkiemio vls., Ukmergės aps., 13 km į r. nuo Ukmergės, pakeliui iš Vidiškių (7 km) į Želvą (11 km); apie 650 gyv. drauge su ten pat esančiu buv. dvaro centru (1923 buvo 471 gyv. miestely ir 137 dvare). Už 1,5 km nuo L. teka Siesartis, o už 2 km Šašuola. Kelios krautuvės, pašto įstaiga, nepriklausomybės metais pastatyta erdvi mūrinė pradžios m-la, pieninė (dvare). Dvaras priklausė Kosakovskiams; iš jų bibliotekos 1347 knygos 1920 perduotos Valstybės centriniam knygynui. Vėliau dvaro centrą buvo įsigijęs inž. K. Reisonas. Mūrinė Šv. Mykolo arkangelo bžn. statyta 1623 Henriko Padleckio (ar Padeleckio); 1884 ji buvo padidinta, ir pristatyti bokštai; 1887 pakonsekruota vysk. M. Paliulionio. Parapijos kapinėse sena medinė koplyčia. Anksčiau L. par. priklausė Pabaisko, nuo 1849 Ukmergės dekanatui. 1781 turėjo 2278 parapiečius, 1909 — 2698 (miestely tada gyveno ir 50 žydų), 1940 — 3000. Iš par. kilę Lietuvos Banko valdytojas J. Paknys, kun. J. Būčys, Vilniaus krašte veikęs kun. Gumbaragis, kun. R. Liukas. Apie L. veikusią mokyklą yra žinių iš XVIII a. 1781 joje mokėsi 15, 1782 — 24 (4 šlėktos, 8 miestiečiai ir 12 valstiečių), 1798 — 6, 1804 — 5, 1805 — 5, 1828 6. *A.B. ir R.Krs.*

Lyduvėnai (ir Lydavėnai) mstl. Šiluvos vls., Raseinių aps., 26 km į š. nuo Raseinių, Dubysos slėny, Dratvinio ir Dubysos santakoj; apie 550 gyv. drauge su geležinkelio stotimi (1923 miestely buvo 397 gyv. ir geležinkelio stoties rajone 126). Miestely pradžios m-la, girininkija (Tytuvėnų miškų urėdijos), pašto įstaiga, kelios krautuvės, malūnas su lentpiūve.

Istorija. Pirmoj XV a. pusėj L. apylinkė jau buvo gyvenama. Apie 1500 L. priklausė Chodkevičiams, paskui atiteko Radziminskams, dar vėliau — Šemetams ir po jų — Stanevičiams. 1831 L. dvare, vadinamam dar Padubysio dv., gyveno Ezechielis Stanevičius, Raseinių aps. bajorų maršalas. Po 1831 sukilimo dv. paėmė rusų valdžia ir aplink dv. apgyvendino daug žydų. 1863 sukilėliai įsiveržė į L. valsčiaus įstaigą, sunaikino knygas, bylas ir paėmė iš kasos pinigus. Dėl maišto nukentėjo ir L. kleb. A. Opulskis, kuris buvo ištremtas Rusijon (į Tunką) ir ten mirė 1872. Valančiaus laikais L. veikė parapinė m-la, kurioj 1853 mokėsi 17 mokinių.

Pirmoji L. bžn. ar koplyčia statyta prieš 1593. Žemaičių vysk. St. Kiška 1625 į L. paskyrė kun. vienuolį augustinijoną Juknevičių. Vysk. Ant. Tiškevičius savo 1748 pranešime Apaštališkajam Sostui nurodo, kad L. parapijos bžn. yra medinė, bet anksčiau ten buvusi mūrinė, ir jos griuvėsiai tebestovį; dėl tos bžn. tebeinąs gin-

Lyduvėnai

čas su jos kolatoriais. 1754 Stanevičiai suteikė bžn. 6 valakų ir 7 margų žemės beneficiją ir 1764 išmūrijo naują Šv. Petro ir Povilo bžn. 1841 L. gyveno 2 kunigai, parapija vidutinė, parapiečių 2172. 1940 L. priklausė Šiluvos dekanatui, turėjo 2890 parapiečių. Šv. M. Marijos koplyčia Maironiuose.

Słow. geogr. V, 1884; *N. Rouba,* Przewodnik pod Litwie i Bielejrussi; *M. Wolonczewskis,* Žemajtiu Wiskupiste 1848, Elenchus 1940. *R.Krs.*

L. tiltas per Dubysos slėnį ties L. mstl., didžiausias Lietuvoje. I pas. karo metu 1916 vokiečių armijos pionieriai buvo pastatę 35 m aukščio medinę estakadą, tuo metu vieną didžiausių pasaulyje medinių tiltų, statomam geležinkeliui iš Tilžės per Tauragę ir Šiaulius į Rygą. Aukštas tiltas nebuvo pakankamai tvirtas, tad netrukus pradėta nuolatinio tilto statyba ir baigta 1919. Tiltas plieninis, 9 angų po 63 m, su 8 taurais ir 2 ramtais. Bendras tilto ilgis tarp ramtų 570,2 m, anga 567,4 m. Važiuojamoji dalis — bėgiai padėti viršuje lygiagrečių santvarų — yra 42 m nuo Dubysos žemo vandens lygmens. Vokiečiai buvo pavadinę tiltą feldmaršalo Hindenburgo vardu; deš. krante ligi 1932 buvo atitinkamas paminklėlis. L. tilto atvaizdą žr. LE V, 213.

Der Bau der Brücke über die Dubissa bei Lidoviani (Der Eisenbau 1920, 15 nr., 255). *S.K.*

Lie Jonas (1833–1908) norvegų rašytojas. Išaugo Tromsö apylinkėse šiaurinėje Norvegijoje, kurios gamta ir ten gyvenančių žmonių gyvenimas padarė jam neišdildomo įspūdžio ir palenkė jį į mistiką. Baigęs teisės mokslus, bandė prekiauti mišku; subankrutavęs persikėlė į Oslo. Björnsonas padėjo jam išleisti pirmąjį pasakojimą Fremsynte 1870, turėjusį didelio pasisekimo. 1874 buvo jam paskirta ‚rašytojo alga'. Jis apsigyveno Vokietijoje, 1882 persikėlė į Paryžių ir gyveno ten ligi 1906. Paskutiniuosius metus praleido Norvegijoje. Nežiūrint pirmųjų kūrinių pasisekimo, L. ilgą laiką abejojo savo kūrybos keliu, kuris paaiškėjo išėjus griežtai realistiniems romanams Livsslaven (Nuteistas visam gyvenimui) 1883 ir Familjen paa Gilje (Šeima Giljėje) 1883. L. parašė apie 10 kitų šeimos romanų, iš kurių minėtini Kommendörens dötre (Komandiriaus dukterys) 1886, Ett samliv (Bendras gyvenimas) 1887 ir Niobe 1893. L. puikiai sugebėjo pavaizduoti namus ir kasdieninį gyvenimą arba sugyvinti praeities laikus.

Monografijos: *A. Garborg* 1893, *E. Lie* ²1933; *F. Paashe 1933.* *J.Lng.*

2. Marius Sophus (1842–99) norvegų matematikas, nuo 1872 Kristijanijos, 1886–98 Leipcigo univ. prof., prieš mirtį grįžęs užimti specialiai jam įsteigtos profesoriaus vietos Kristijanijos univ. L. paskelbė labai svarbių darbų transformacijų ir grupių teorijoje. Jo žymiausias veikalas yra 3 tomų Theorie der Transformationsgruppen 1888–93.

3. Trygve Halvdan (g. 1896) norvegų politikas. Baigęs teisės mokslus, nuo 1922 veikė profesinėse sąjungose, 1935–39 teisingumo, 1939–40 prekybos ir tiekimo, o vėliau egzilinėje vyriausybėje (1945 grįžusioje į kraštą) ligi 1946 pradžios užsienio reikalų ministras. 1946 I — 1953 IV Jungtinių Tautų pirmasis generalinis sekr.

Liebenzell, Bad L., kurortinis Vokietijos mstl. Švarcvaldo šiaurinėj daly; 2300 gyv. (1950). Čia būstinę turi Liebenzeller Mission, įst. 1899, laikiusi misijas Kinijoj, išlaikoma Viurtembergo ev.-liuteronų bžn.

Liebermann Max (1847–1935) žydų kilmės vokiečių dailininkas. Dailę studijavo Weimare, Paryžiuje ir Barbizone. Nuo 1879 iki I pas. karo kelis vasaros mėnesius praleisdavo Olandijoj. L. tapybą charakterizuoja vad. Berlyno secesionistų tradicijos tęsimas, bet L. buvo pirmasis vokietis, pajautęs ir savo tapyboj perdavęs dailės persilaužimą iš natūralizmo į impresionizmą. Siužetus didžiosioms kompozicijoms ėmė iš kasdienos — dažniausiai vaizduojamos vyrų ir moterų grupės darbo metu, pvz. Žąsų pešimas 1873, savo laiku sukėlęs pasipiktinimo audrą ir suteikęs L. ‚biaurumo apaštalo' pravardę. Susidūręs su olandų tapyba (ypač Frans Hals), L. padarė žymią pažangą: kūrinių kompozicija tapo monumentali, tvirtai konstruota, siužetai iš našlaitynų, senelių prieglaudų etc. buities (Millet įtaka čia tebėra ryški). Apie 1890 L. padarė stiprios įtakos impresionizmas: jo paletė prašviesėjo, atsirado judesys, atmosferos mirgėjimas. Susipažinęs vėliau su Degas tapyba, L. visiškai atsisakė Berlyno konservatyvizmo: kompozicija tapo dar dinamiškesnė, drąsesnė, turtingesnis koloritas, nerūpestingesni siužetai. L. buvo vienas vokiečių dailės pionierių, suartinęs to meto sustingusią vokiečių tapybą su Europos (ir ypatingai prancūzų) avangardistais. Tas suartinimas turėjo didelės reikšmės visoms vokiečių meno srovėms po 1900. L. buvo ilgametis Berlyno dailės akademijos rektorius.

W. Kurth, M. L. 1947; *K. Scheffler,* M. L. ⁴1953. *H.N.*

Liebfraumilch, arba Liebfrauenmilch, anksčiau vardas vyno iš Vormso apylinkės vynuogynų, kur nuo Liebfrauenkirche (bažnyčios vardo) eilė vyno sandėlių turėjo savo varde ‚Liebfrau' (pvz. Liebfrauenstift, Liebfrauenreich ir pn.), dabar — apskritai Reino bei Pfalco srities vynai, rūgštaus, bet malonaus skonio.

Liebig Just von (1803–73) vokiečių chemikas, žemės ūkio chemijos tėvas, moderniosios organinės chemijos pionierius. Chemikalais susidomėjo dar vaikas, padėdamas tėvui dažų ir aliejaus krautuvėje. Vėliau dirbo vaistinėje. 1820 pradėjo chemijos studijas Bonno univ., po metų persikėlė į Erlangeną, 1822 išvyko į Paryžių, kur dirbo Gay-Lussaco laboratorijoj. Nuo 1824 buvo Giesseno univ. prof. 1852 persikėlė į Müncheną, kur liko iki mirties. Pagrindiniai veikalai: Anleitung zur Analyse der organischen Körper 1837, Die Chemie in ihrer Anwendung auf Agrikulturchemie und Physiologie 1840, Handbuch der organischen Chemie mit Rücksicht auf Pharmazie 1843 ir kt.

J. von Liebig

Organinės chemijos srity L. tyrė ciano ir fulminines rūgštis, atrado chloroformą, nustatė etilo alkoholio C_2H_5 radikalą, pagerino organinės analizės techniką, išrado kondensatorių. 1832 kartu su Wöhleriu L. paskelbė straipsnį apie karčiųjų almondų aliejus, kur įrodė, kad tas pats radikalas pasilieka visoje reakcijų grandinėje. Šis straipsnis laikomas pradėjęs radikalų erą organinėj chemijoj. Ypač L. yra reikšmingas kaip agronominės chemijos pagrindėjas. Jo mokslinė generalizacija, kad tiek organinis, tiek mineralinis pasauliai susideda iš tų pat elementų, buvo revoliucinio pobūdžio. Jis pirmas nustatė, kad neorganinės medžiagos augale gali būti sintetizuojamos į organines ir taip panaudojamos gyvulių bei žmonių maistui. Tas atradimas L. pastūmėjo į žemės ūkio ir iš dalies medicinos chemiją. Agronominei chemijai jis paskyrė visus likusius 35 savo amžiaus metus. L. analizavo dirvožemius, išdirbo trešimo taisykles, nurodė anglies dvideginio ir azoto asimiliacijos reikšmę augalų fiziologijai. Atmetė seną teoriją, kad augalai maisto medžiagas gauna iš humuso. Jo nustatymas elementų, kuriuos augalas gali paimti iš dirvos ir oro, įgalino nustatyti mokslinius augalų trešimo pagrindus, ir tuo būdu agronomija buvo pakelta į mokslo sritį.

Biografijos: *J. Volhard,* 2 tt., 1909; *Th. Heuss* 1942, *R. Blunck* ³1944, *H. v. Dechend* 1953.
J.Vng.

Liebknecht 1. Karl (1871–1919) vokiečių socialistas, advokatas, Wilhelmo L. vyresnysis sūnus. Už pacifistinę propagandą 1907 buvo nuteistas 18 mėn. kalėti. 1908 išrinktas į Prūsijos landtagą, 1912 pateko reichstagan, kur I pas. karo metu balsavo prieš karo reikalams skiriamus kreditus. 1916 dalyvavo prieš karą nukreiptoje demonstracijoje ir už krašto išdavimą buvo nuteistas 30 mėn. kalėjimo. Drauge su R. Luxemburg įsteigė Spartako organizaciją, Vokietijos komunistų partijos branduolį. 1919 rengė Spartako sukilimą, buvo areštuotas ir be teismo monarchistų karininkų nužudytas. Su R. Luxemburg redagavo Die rote Fahne. Išsp. Militarismus und Antimilitarismus 1907 (liet. vert. 1917 ir 1922), Antimilitarismus und Hochverrat 1908, Klassenkampf gegen Krieg 1919 etc.

2. Wilhelm (1826–1900) vokiečių socialistų vadas, žurnalistas. 1848 Vokietijos revoliucijos dalyvis, po to emigravęs. Kurį laiką gyveno Prancūzijoje ir čia susipažino su St. Simono mokslu, betgi Anglijoje jam daug didesnės įtakos padarė Karolio Markso mokslas. Gyvendamas Anglijoje veikė komunistų lygoje. 1862 sugrįžo Vokietijon ir atsidėjo socialistinei veiklai. 1868 pradėjo redaguoti Demokratisches Wochenblatt, vėliau Volkstaat ir pagaliau nuo 1878 Vorwärts. L. buvo žymus kovotojas dėl politinės laisvės, socialinės lygybės ir dėl taikos. Išsp. Wissen ist Macht — Macht ist Wissen 1872, Zur Grund- und Bodenfrage 1876, Robert Blum und seine Zeit, Geschichte der Französischen Revolution 1890, R. Owen 1892, Blick in die neue Welt 1887, K. Marx 1896. J. Bagdonas išvertė jo Reikaluose teisybės 1896.

E. Nobs, Aus L.s Jugendjahren 1932. *P.Č.*

Liedas upelis Pernaravos ir Josvainių vls., Kėdainių aps., Šušvės (Nevėžio) deš. intakas, 16 km ilgio; teka nuo Pernaravos mstl. į r., įteka ties Josvainių mstl.; baseino plotas 30 km².

Liège žr. Lježas.

Liegnitz, lenk. Legnica, žemutinės Silezijos mst.; apie 85.000 gyv. (1956). Tekstilės ir drabužių pramonė. Barokinėj Šv. Jono bžn. (XVIII a.) hercogų Piastų mau-

zoliejus, lenkų tautinė šventovė. Minimas 1149, L. 1252 gavo miesto vardą, nuo 1163 hercogų Piastų sostinė ir XV a. jų pilis (XIX a. perstatyta). 1675 atiteko Austrijai, 1742 Prūsijai. 1760 L. kautynėse Fridrichas D. sumušė austrus. Nuo 1945 L. yra Lenkijos.

Liegų miškas Rietavo miškų urėdijoje, Telšių aps., 900 ha ploto.

Liekis Juozas žr. Lėkis.

Liekna miškas Salantų vls., Kretingos aps., 79 ha ploto. Eglynas su beržu, juodalksniu, drebule.

Lielius (Fusarium) grybų gentis, kurios dauguma skirčių priklauso gribšiams (Fungi Imperfecti). L. l i n i n i s (F. lini) sukelia linų vytimo ligą. Sausais metais užpultas augalas žūsta, o drėgnais metais išsilaiko, bet neišauga ligi normalaus didumo. Grybas užkrečia lino augalą pro šaknis, stiebo bei lapų atvarėlius ar pro jaunas epidermio celes. Grybo sporų yra dirvoje, bet jos gali būti perneštos ir su sėkla. L. p a v a s a r i n i s (F. nivale) sukelia pavasarinę rugių želmenų pelėsio ligą. Ši liga lengvai pastebima anksti pavasarį. Sniegui nutirpus, želmenys yra padengti rausvos ar balzganos spalvos, vatos pavidalo, pelėsiu, kuris saulės šviesoje greitai pranyksta. Rugių daigai tokioje vietoje yra arba jau nebegyvi, arba labai silpni. Kartais ši liga padaro žymių nuostolių žieminių javų pasėliams. Liga plinta daigeliams užsikrečiant iš dirvos, bet gal pavojingesnis yra užsikrėtimas per sėklą. Kai pasėta užkrėstoji sėkla dygsta lauke, kartu dygsta l. sporos ir puola jauną daigelį. Todėl užkrėstą sėklą reikia beicuoti. Taip pat reikia žiūrėti, kad rugiai perdaug nesuželtų prieš sniegui iškrintant. L. š i a u d i n i s (F. culmorum) puola ypač senesnes šparagų kultūras, dažnai sunaikindamas apatiniąsias stiebo dalis. Dar paminėtinos šios l. skirtys: F. avenaceum, sukeliąs vaisių puvimą iš vidaus; F. coeruleum — bulvių gumbų puvimo sandėliuose priežastis; F. oxysporum — lubino, kartais ir bulvės augalo vytimo priežastis. *Br.P.*

Lyell Sir Charles (1797-1875) skotas geologas. Išėjo teisių mokslus Oxforde, bet 1827 atsisakė advokato karjeros ir atsidėjo geologinėms studijoms. Po dvejų metų (1831–33) profesūros Karališkojoje kolegijoje, jis darė ilgas geologinių stebėjimų keliones po Europą ir Š. Ameriką. L. sukūrė vad. aktualizmo teoriją, įrodinėjančią, kad žemės paviršiaus pasikeitimai yra išdava ne staigių atmainų, bet lėto, nenutrūkstančio ir dabar tebevykstančio gamtos veiksnių proceso, kuris pamažu, bet tolydžio keičia žemės paviršiaus formas. Pažinę, anot jo, tų veiksnių veiklą, vykstančią dabar, galėsime suprasti ir pasikeitimų eigą praeityje. Atseit, dabartimi galima išaiškinti ir žemės praeitis. Nors L. laikomas naujosios geologijos tėvu, bet kai kuriose srityse laikėsi nekritiškų pažiūrų, pvz. jis sukūrė vad. drifto teoriją, pagal kurią buv. ledynų (apie kuriuos jis nežinojo) apimti plotai esą buvę nugrimzdę, apsemti jūros, kurioj plūduriavę daugybė didžiulių ledkalnių, prisisiurbusių uolienų. Nors ši jo hipotezė buvo greit pakeista visuotinai priimtos ledynų slinkimo švedo Torelio sukurtos teorijos, betgi paskutiniuoju metu (po II pas. karo) Europoj kai kurių geologų iš dalies grįžtama prie L. drifto teorijos, pabrėžiant didelį ano meto ledkalnių, kaip uolienų transportatorių, atliktą vaidmenį. Jis nusipelnė ir strateginėj geologijoj, suskirstydamas tretinį periodą į eoceno, mioceno ir plioceno epochas. Veikalai: Principles of Geology 1830–33 (12 leidimų), Elements of Geology 1838, Travels in North America with Geological Observations 1845, The Antiquity of Man 1863, The Student's Elements of Geology 1871, Life, Letters and Journals of Sir C. L., 2 tt., 1881. *A.B.*

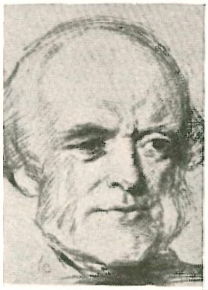
Ch. Lyell

Lielukas ež. Valkininkų vls., Eišiškių aps., 2 km į r. nuo Žilinų bžk., 3 km ilgio, 102 ha ploto; paviršius 130 m nuo j.l.; per ež. teka Lieluka, 7 km ilgio, Spenglos (Merkio) deš. intakas; į ež. dar įteka Graužupė.

Lielupė (vok. Kurländische Aa) Kuršžemės upė, Rygos įlankos intakas, 120,4 km ilgio; susidaro ties Bauskės mst. susijungus dviem Lietuvos upėms, Mūšai iš kair. ir Nemunėliui iš deš.; nuo Mūšos versmių L. būtų 280 km, nuo Nemunėlio versmių 310 km ilgio. L. teka į š.v. pro Mežuotinės mstl. ir Mintaujos mst.; čia ji turi 9 km ilgio kair. šaką Driksę: saloje pastatyta Birono laikų pilis, dabar Latvijos žemės ūkio akademija. Nuo Sluokos mst., 28,6 km nuo žiočių, upė suka į rytus, lygiagrečiai Rygos įlankos krantui, nuo kurio ją

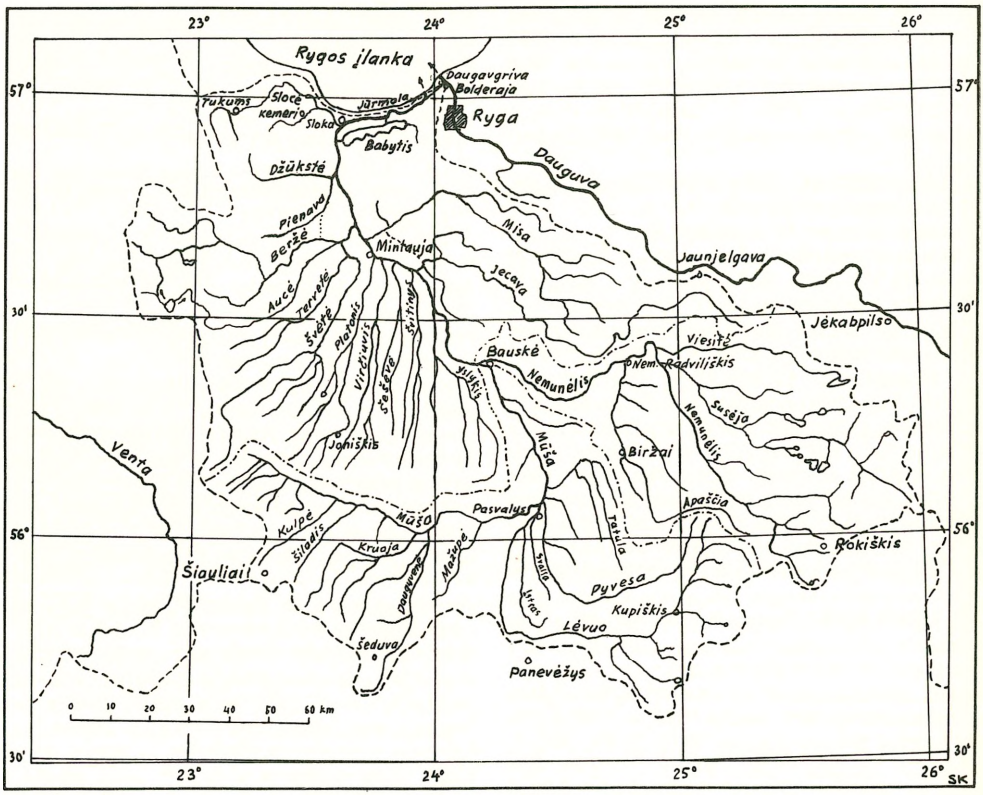

Lielupės baseinas

skiria 2–3 km pločio smėlio kopos; čia pastatytas ištisas, 16 km ilgio, Rygos pajūrio vasarviečių ir kurortų miestas kair. L. krante. Deš. krante yra Babytės ež., 13 km ilgio, 25 km² ploto; dvi šakos, Gatė ir Spunupė, jungia jį su L. Ties Bulduriais L. padaro vingį į kairę ir priartėja ligi 250 m prie jūros kranto. Žemiau Bulių (lat. Bulli) L. įteka į Rygos įlanką 8 km nuo Dauguvos žiočių; tarp Bulių ir Bolderajos, greta Dauguvgryvos, yra dirbtiniu būdu palaikoma Buliupės šaka, kuria laivai plaukioja iš L. į Rygą. L. kritimas tėra 4,5 m, nuo Mintaujos 0,4 m, dėl to srovė lėta, vaga gili ir plati, žemupy 300–600 m pločio.

Hidrografinis L. tinklas yra labai ypatingas. Didžiuma jos kair. intakų prasideda Lietuvoje ties galine morena, išilgai kair. Mūšos kranto: čia matome tankią lygiagrečių upių sistemą; panašų tinklą turi Mūša. Dešinieji intakai, be Nemunėlio, yra dvi panašios upės—Iecava ir Misa;

LIELUPĖS BASEINO AUGIMAS (km²)

Km nuo žiočių	Intakai	ligi intako	intakas	su intaku	tarp intakų
120,4	Nemunėlis	5347	4113	9459	105
98,2	Yslykis	9564	641	10206	32
85,7	Iecava	10238	1247	11485	7
82,1	Švitinys	11492	408	11900	9
78,0	Šešėvė	11909	230	12139	14
73,1	Virčiuvis	12153	464	12617	1
71,2	Platonis	12618	444	13062	23
66,1	Misa	13085	1008	14093	15
61,0	Švėtė	14108	2185	16292	141
46,6	Pienava	16433	517	16950	138
29,6	Slocenė	17089	507	17596	11
23,9	Spunupė	17607	233	17840	67
0,0	žiotys	17907			

seniau Misa buvo Iecavos deš. intakas. Melioracijos darbai sujungė Iecavos vidurupį su Garoze, kuri įteka į L. 19,6 km aukščiau: pavasario potvynio srovė pagilino perkasą ir visa prasiveržė į L., pasigrobdama ir Garozę, kuri dabar yra Iecavos kair. intakas. Iecava teka į L. nauja vaga, vad. Velnio grioviu, bet pavasarį dalį vandens nuleidžia į Misą savo senąja

vaga. Kitur vėl Beržė, kair. L. intakas, buvo dirbtinai prijungtas prie Švėtės Melupės perkasu, o jo senuoju žemupiu naudojasi buvęs jo kair. intakas Pienava. Dėl to žiniose ir žemėlapiuose pasitaiko painiavos.

L. — didelė ir vandeninga upė. Vid. vandens debitas ties Bauske 65, ties Mintauja 90, prie žiočių 125 m^3/sek., mkm. 1800, mnm. 35 m^3/sek. Taisyklinga ir gili vaga plačiai naudojama laivininkystei. Ypatingai palankios sąlygos vandens sportui. Nuo senų laikų buvo keliama sumanymų panaudoti L. Lietuvos vandens transportui. 1661–64 Kuršo hercogas Jokūbas kartu su Biržų kng. Radvila planavo sujungti Nemuną su Venta ir L., Dauguvą sujungti su Susėja, Nemunėlio intaku. Tikslas buvo politinis — aplenkti Rygą. XIX a. pradžioje rusų vandens kelių administracija tyrinėjo Nemuno sujungimą su Baltijos jūra apeinant Klaipėdą: variantas vandens kelio per Nevėžį ir Lėvenį į L. buvo nugalėtas kito — per Dubysą ir Ventą, nors pirmas būtų buvęs daug tinkamesnis. Kauno–Rygos vandens kelias gali būti realizuotas ateityje, techniškai jis yra įmanomas.

F. Dravnieks, Lielupe 1932; *J. Juškevics,* Hercoga Jēkaba laikmets Kurzeme 1931; *K. Jeleja,* Lielupes ūdenscels un ta izbūves vēsture 1943 (rankraštis). *S.K.*

Lieluvis upelis Naujamiesčio vls., Panevėžio aps., Nevėžio deš. intakas, 5 km ilgio; baseino plotas 15 km^2; įteka ties Vadaktėlių bžk.

Lielvardė (Rembate, vok. Lennewarden) Latvijos valsčiaus miestelis (1935 buvo 709 gyv.) Dauguvos deš. krante prie Kegumo hidrologinės stoties (1936), apie 30 km į r. nuo Rygos. Ligi vokiečiams įsiveržiant į Livoniją (XII a.) toje vietoje gyveno lybiai, turėję savo pilį. Kairiajame Dauguvos krante gyveno lietuviškoji sėlių gentis. Dauguva ėjo gyva prekyba tarp vakarų Europos ir Polocko, o iš ten siekė Juodąsias jūras Dniepro upe. Vokiečiams įsistiprinus Rygoje (1201), prasidėjo kovos dėl to prekybos kelio. Aštriose kovose dalyvavo lybiai, lietuviai ir Polocko rusai, tačiau vokiečių spaudimo neatlaikė. Vietoje senos sudegintos pilies pastatyta nauja. Ji išsilaikė iki karo su švedais (1600–29). Iš kovų su vokiečių riteriais yra likęs liaudies pasakojimas apie karžygio Lačplėsio grumtynes su Juoduoju riteriu. Jiedu grumęsi ant dviejų salelių Dauguvos vagoje. Lačplėsis riterį įveikęs ir nugramzdinęs, bet ir pats nuskendęs. Jų grumtį stebėjusi Lačplėsio mylimoji iš L. pilies lango. Tą pasakojimą savo kūriniais išpopuliarino latvių rašytojai Pumpurs, Auseklis ir Rainis. Anos dvi salelės Dauguvos vagoje dabar apsemtos hidroelektrinės stoties pakelto vandens (vadinamojo Kegumo ežero).

Scriptores rer. Liv. I, 1853; *V. Lamsters,* Ikškile-Salaspils 1934; *A. Švabe,* The Story of Latvia 1950. *S.Suž.*

Liepa (Tilia) liepinių (Tiliaceae) šeimos medis. Priskaitoma ligi 30 skirčių, kai kurių autorių (Small) — 65. Žiedai pusskėtiškais žiedynais, gelsvai žalsvi, ilgais koteliais su gelsvu liežuvio pavidalo dengiamuoju lapeliu. Vaisius vienasėklis ar dvisėklis riešutėlis. Duoda kelmo ir šaknų atžalų. Mediena balta, lengva, minkšta, vartojama drožiamiesiems dirbiniams, indams ir kt.; žievė — karnoms, plaušams. Žiedai vertingi bičių ūkyje, vaistams. Be to, l. mėgiama dekoracijai, prie sodybų, alėjoms. Gerai pakelia karpymą. Išplitusi visame šiauriniame pusrutulyje vidutinio klimato srityse, nuo Š. Amerikos iki Japonijos. Lietuvoje vienintelė skirtis yra l. mažalapė (T. cordata), iki 28 m aukščio medis, išgyvenąs apie 500 metų. Miškuose pas mus jos yra apie 1%, po visą kraštą, geresniuose dirvožemiuose. L. mažalapė pasižymi kvapiais žiedais ir jų gausumu; žy-

Liepa mažalapė (Tilia cordata)

di liepos mėn. pradžioje bei birželio mėn. gale. Senovės miškuose pas mus ji augo gausiais liepynais (besiplečiančiais nuo atlanto periodo laikų), kuriais rėmėsi bičių ūkis ir kurie apskritai mūsų krašto ūkiui turėjo didžios reikšmės. Namų ūkyje l. buvo vienas naudingiausių medžių, pradedant nuo skalų ir baigiant apavu, virvėmis, pančiais (žr. Karna). Liepžiedžiai buvo geriami persišaldžius ar net šiaip arbatžolių vietoje. Lietuviškojoje tautosakoje l. šalia ąžuolo veik lygiomis esti minima, ypač dainose. L. po visą kraštą gyva taip pat savo kilmės asmenvardžiais (Liepa, Liepas, Liepinis, Lieponis ir kt.) ir vietovardžiais (Lieplaukė, Lieporai, Liepalotas, Aukštaliepė, Paliepiai ir kt.). Visą laiką l. liko pas mus mėgiamas medis, sodinamas sodybose, kapinėse, šventoriuose, alėjose. Egzotinių tarpe dažniausiai Lietuvoje yra l. plačialapė (T. platyphyllos), Europos pietvakarių čiabuvė; nereta ir jos karpytlapė (var. laciniata) veislė. JAV auga apie 18 l. skirčių, išplitusių rytinėse srityse. Pramoninės reikšmės turi T. Americana, sutinkama labiau š.r. valstybėse, ir T. heterophylla, nuo Indianos p.r. kryptimi sutinkama iki Floridos. Dekoracijai dažniau vartojamos mūsiškė T. cordata, T. platyphyllos, ypač jos karpytlapė veislė, ir T. japonica. *J.Rkt.*

Liepa liepos mėnuo, septintas metų mėnuo (lot. Julius). Anksčiau šis mėnuo dar buvo vadinamas: liepinis, liepžiedis, XIX a. vidury ir gale dar šienpiūtis, šienpiūvis. Visą laiką l. mėnuo yra turėjęs tą pačią reikšmę (lot. Julius). Etimologiškai l. mėnuo yra susijęs su metų laiku, kad liepos žydi. Mėnuo turi 31 dieną.

P. Skardžius, Mėnesių pavadinimai lietuvių kalboje (Archivum Philologicum I 1930).

Liepa Petras (g. 1907 VIII 20) kunigas. Įšventintas kunigu, vikaravo Vyžuonose, kol 1939 rudenį buvo perkeltas kuratu į Geidžiūnus. Dirbo pavasarininkuose ir angelaičiuose, 1938 II buvo pradėjęs leisti savo redaguojamą žurnaliuką Vaikų Vadą, plačiai skleidė savo populiarias brošiūrėles: Pirmą kartą šventoje komunijoje 1932 (²1938), Užmirštoji draugė 1933, Ar nori būti laimingas? 1939, Šelpiančios rankos 1940 (25.000 egz.).

Liepas Stasys (g. 1910 III 16 Odesoj, Rusijoj) operos solistas, teisininkas. 1930 baigė Panevėžio gimn., 1937 VDU teisių fak. teisių skyrių ir tų pačių metų pavasarį Kauno valstybinę konservatoriją (prof. O. Marini specialinio dainavimo klasę). Studijuodamas nuo 1934 tarnavo valstybės kontrolėje. 1940–44 Vilniaus valstybinės filharmonijos, o vėliau įsikūrusios Vilniaus

Liepos Laisvės alėjoj Kaune

St. Liepas

operos ir nuolatinis radiofono solistas. Dainavo operose: Traviata, Faustas, Rigoletto, Madame Butterfly, Romeo ir Julija. Kaip muzikinis vertėjas išvertė filharmonijai S. Prokofievo kantatą Aleksandrą Nevskį, eilę Lietuvoje nestatytų operinių chorų (Rossinio Wilhelm Tell, Čaikovskio Opričnik ir kt.) ir solinių dainų. 1944 palikęs Lietuvą ir apsigyvenęs Austrijoj, vėliau Vokietijoj, dalyvavo apie 300 koncertų, koncertuodamas su Čiurlionio ir Dainavos ansambliais, dalyvaudamas mišriuose koncertuose ir surengdamas eilę savo individualinių dainos rečitalių lietuvių ir vokiečių visuomenei. Apie 40 koncertų atliko prancūzų kariuomenės įguloms. 1949 atvykęs į JAV ir apsigyvenęs Bostone, yra pakartotinai koncertavęs visose didesnėse liet. kolonijose JAV ir Kanadoje. L. įdainuotų (A. Kučiūnui akompanuojant) plokštelių albumą Lietuviškas Dainas 1954 išl. J. Karvelio prekybos namai. Yra rašęs Akademike, N. Romuvoj, 7 Meno Dienose (pavarde, inicialais ar slapyvardžiu Escamilio).

Liepinas Alfonsas (g. 1923 VII 8 Kaune) baleto šokėjas. Baigė Kaune jėzuitų gimn. ir B. Kelbausko baleto studiją. Nuo 1938 šoko Kauno valstybės teatre, Vokietijoj — Kasselio miesto teatre. Kasselio liet. stovykloj buvo suorganizavęs baleto teatrą Laisvę ir baleto studiją. 1947 šoko pagrindinį vaidmenį Coppellia balete, pastatytame liet. tremtinių baletininkų bendromis pastangomis. 1949 atvyko į JAV ir reiškiasi amerikiečiuose.

Liepynas liepų miškas, medynas. Dabar Lietuvoje senesnės liepos nebesutinkamos augant mišriai su kitais medžiais. Palankiausios augimo sritys yra vidurio Lietuvos lyguma, Žemaitijos vakarai, Suvalkija, kur esama gerų l. jaunuolynų. Ypač vietomis gražių jaunuolynų yra Taujėnų miškų urėdijoj, Ukmergės aps. Senovėje būta gausių l. Liepa atsiželdo sėklomis, bet daugiausia vegetatyviniu keliu — kelmo atžalomis. XX a. pradžioje liepa susilaukė didelio pareikalavimo, ir storesnės liepos pradėta gausiai kirsti. Miškuose liko daugiausia jų pomiškis. Jei pastarasis būtų iškirstas nesulaukus fizinės brandos, liepai gręstų išnykimas mūsų miškuose. *A.Rkš.*

Liepinė senas, jau D. L. K-tijoj žinomas medžio indas, kibiriukas, kuriuo būdavo matuojama ir jame laikoma įvairūs maisto dalykai. L. tarnavo pilstyti ir seikėti miltams (1596 Pužų dv., Viduklės vls.), pupoms (1639 Pavadaktys). XVI–XVIII a. l. labiausiai tarnavo medui laikyti ir seikėti. Šis lietuviškas žodis pateko ir į to meto raštinių aktų kalbą, l. vadinant ‚lipina', ‚lipinka', ‚lipovka'. 1595 Padubysyje (Kražių vls.) už lauką buvo duota ‚l. grynо medaus' (‚dalom... lipinu medu presnogo'). L. laikydavo medų, sviestą, taukus, o didesnėse raugindavo sulą, darydavo midų.

Liepiniai (Tiliaceae) medinių ir žolinių augalų šeima, apimanti apie 35 gentis su apie 300 skirčių. L. daugiausia išplitę Pietiniame pusrutulyje. Lietuvoj l. gentis yra liepa.

Liepinis Augustinas (g. 1896 XI 3 Žilgalvių-Byrų vsd., Neretos vls., Latvijoj) kunigas, pedagoginių ir tikybinių veikalų autorius. Kunigu įšv. 1921 V 5, studijavo VDU teologijos-filosofijos fak. ir gavo baigimo diplomą 1926 I. Įsteigus Panevėžio vyskupiją, buvo pakviestas kurijon notaru. Be to, nuo 1927 buvo Panevėžio mokytojų sem. kapelionas ir Panevėžio Balso, 1935 II išvirtusio Panevėžio Garsu, faktinis red. Apie 1940 išsikėlė klebonu į Panemunį, kur buvo ir 1957. Veikalai: Jaunimo keliais 1923, Katekezės, 3 dalys, 1929–30, Kelią faktams 1933, Kitų pėdomis (gyvenimo pavyzdžiai), 3 dalys, 1933, 1937 ir 1939. Vertimai: K. Hocko Dievo akivaizdoje 1922, M. Meschlerio Šv. Aloyzas 1926, Berlioux Švč. Jėzaus Širdies mėnuo 1928, B. Bartmanno Marija 1928. Bendradarbiavo Ryte, Lietuvos Mokykloj, Tiesos Kely. Daug ką spausdino Byro slapyvardžiu. 1925 buvo vienas iš Žinijos bvės knygoms leisti steigėjų ir pirmosios v-bos sekretorius.

Kun. A. Liepinis

Liepinš Roberts (g. 1890) latvių diplomatas. Komercijos mokslus baigęs Rygos politechnikos institute prieš pat I pas. karą, 1919–21 užsienio reikalų m-jos sekr.,

1922–28 užsienio reikalų departamento dir., 1928 finansų ministras, 1929 – 33 Latvijos pasiuntinys Kaune, 1933–35 Taline, 1935–36 Maskvoje, 1939–40 Rygos miesto galva, daug rūpinęsis Rygos moderniškesniu sutvarkymu ir švietimu. Vokietijoje atsidūręs, 1944 įėjo į Latvių Centrinę Tarybą generaliniu sekr., dabar yra Latvių Tautinės Tarybos užsienio komisijos valdytojas. Gyvena Vokietijoje. *S.Suž.*

Lieplaukė bžk. ir glžk. stotis Telšių vls. ir aps., pakeliui iš Telšių (apie 10 km) į Plungę, į v. nuo Germanto ež.; apie 350 gyv. (1923 buvo 327 gyv.). Apylinkės kalvotos, miškingos ir išraižytos upelių slėnių, pasižymi gamtos gražumu. Atvykdavo vasarotojų prie Germanto ež.; buvo pastatyta Audronės vila. Miestely pradžios m-la, kelios krautuvės ir amatų verslamonės.

I s t o r i j a. XVI a. pradžioj Morkus Viterbietis L. dovanojo Žemaičių vysk. Martynui III. Po to L. ir priklausė Žemaičių vyskupų jurisdikcijai, kol rusų carinė valdžia nusavino bažnyčių turtą. Vysk. St. Kiška, matydamas, kad plačios Alsėdžių par. tolimiems gyventojams sunku šventadieniais pasiekti parapijos bžn., 1621 pastatė L. medinę šv. Jurgio vardo koplyčią. Ilgą laiką ji buvo Alsėdžių filija. 1841 L. gyveno du kunigai, beneficijos turėjo 2 valakus ir 15 margų. 1853 L. parapinėje m-loje mokėsi 34 mokiniai. 1861 bžn. perstatyta ir kitais metais vysk. A. Beresnevičiaus pakonsekruota. 1940 buvo 2958 parapiečiai. L. vls. gimė Lietuvos jėzuitų atkūrėjas Ben. Andruška, dramaturgas P. Gintalas. *R.Krs.*

L. m i š k a s 600 ha ploto. Augavietės lengvai kalvotos, priesmėlio dirvožemio. Apybrandžiai pušies bei eglės medynai. Vietomis įsiterpę L., Kuodžių ir Brazdeikių kaimų žemės.

Liepoja, lat. Liepāja, didumo antrasis Latvijos mst. ir uostas; per 80.000 gyv. (1957; 1935 buvo 57.098). L. gyv. skaičius per 50 metų pakilo nuo 9970 (1863) ligi 94.000 (1914). L. ypač sparčiai augo nuo 1860, kai Rusija, pralaimėjusi Krymo karą, L. padarė vieninteliu savo neužšąlamu uostu, tinkamu didiesiems laivams. Uosto plėtimas, gilinimas ir statyba truko nuo 1860 ligi 1904. Be to, mieste buvo kuriama ir pramonė: 1910 buvo 52 fabrikai su 7810 darbininkų. Didžiausios įmonės, kuriose dirbo 44% visų darbininkų, buvo metalo: garvežių, vagonų, žemės ūkio mašinų, vinių; nepriklausomybės metu buvo pastatytas Latvijoje trečiasis cukraus fabrikas. 1871–96 nutiesus 1381 km ilgio L.–Romnų (Ukrainoje) geležinkelį, L. patapo svarbiu žemės ūkio produktų eksporto uostu. Netoli L., 7 km į šiaurę nuo miesto centro, 1895–1900 įtaisytas dirbtinis karo uostas, iškasus 2,5 km ilgio ir 10 m gylio kanalą su sausaisiais dokais ir laivų statybos bei remonto įtaisymais ir metalo apdirbimo įmone, su atskiru vandentiekiu ir sava elektros jėgaine. Čia buvo įrengta mažų karo laivų bazė. 1877 atidaryta L. jūrų mokykla. Nepriklausomybės metu L. buvo šios mokslo-kultūros įstaigos: dramos teatras ir opera, filharmonijos orkestras, dailiosios keramikos, jūrų, žvejybos, komercijos ir trys amatų mokyklos, 3 gimnazijos, 2 technikumai, liaudies konservatorija, meno ir senienų muziejus su turtingais etnografiniais rinkiniais, koncertų salė, miesto biblioteka (nuo 1839) su 75.000 t (1939). Žymiausia mieste ev. liut. bžn. su 60 m bokštu statyta 1597, vėliau perstatyta. Kat. šv. Juozapo bžn., statydinta 1773 hercogo Petro, o 1894–96 perstatyta; 1938 pakelta į katedras esant L. vyskupu A. Urbšiui. Jau nuo XVIII a. L. žinoma kaip mineralinio purvo kurortas, kuriam 1902 pastatytas dorėnų stiliaus kurhauzas. Jo parke vasaros vakarais būdavo filharmonijos orkestro koncertai. *A.B.*

Rožių aikštė Liepojoj

I s t o r i j a. L. įkurta ir išaugo ne kaip ūkinio gyvenimo srities centras, bet dėl savo ypatingos geografinės padėties: vietoje, kur iš didelio L. (senovėj vad. Lyba) ež., turinčio Bartuvos intaką, išteka į Baltijos jūrą vanduo. L. uostas žinomas nuo VII a. po Kr., kai čia atplaukdavo laivai vikingų, kurie Gruobyne turėjo savo koloniją. Primityvus uostas buvo įrengtas Lybos ež. sąsiaury, dėl to ir pats miestas ligi XVII a. galo buvo vadinamas Lyba (vok. Libau). L. vėliau pramintas dėl Kuršo k-

tijos (1561) herbo, kuriame buvo žalia liepa. Pirmykštis vardas buvo lybiškas, pasilaikytas čia atsikėlusių kuršių. Kai toji kuršių žemė buvo pasidalyta Livonijos ordino su Rygos arkivyskupu, tai Lyba atiteko vyskupui (1263). Ordinas paveržė iš vyskupo 1300 ir sujungė su Gruobyno fogtija, kuriai buvo pavesta saugoti pamario kelią iš Livonijos į Prūsiją. Kadangi tas kelias lietuvių buvo dažnai puolamas, tai Lyboje pastatydinta mūro pilis. Ordinui labiau rūpėjo čia išlaikyti tvirtovė negu uostas, kuris užėjo dumblu. Livonijos paskutinis magistras G. Ketleris, prireikus pinigo karui su Jonu IV Žiauriuoju, Gruobyno sritį su Lyba užstatė Prūsijos kunigaikščiui (1560). Tasai, rūpindamasis savu Karaliaučiaus uostu, draudė vokiečių pirkliam plaukti į L., o L. kuršiams įsakė prekes plukdyti į Karaliaučių, Klaipėdą, Dancigą, Liubeką ir Rygą. Įskolintas pamarys Livonijai grįžo 1609 kaip kraitis kng. Jokūbui. Jo valdymo laikais (1642–82) L. uostas atsitiesė, nes tasai kunigaikštis vystė plačią prekybą su kitais kraštais, tvarkė uostą, gilino Lybos ež. ir Bartos upę, kad nedideli laivai galėtų siekti Žemaitiją (Skuodą). L. suteikė miesto teises ir praplėtė teritoriją su laisvais gyventojais. L. tada atsikėlė bėglių (kalvinistų) iš Prūsijos, Olandijos ir Šveicarijos. Po Jokūbo mirties L. pradėjo nusmelkti besiplečiąs Ventspilis, patogesnis ir toliau siekęs į sausumą Ventos upe uostas. Šiaurės karo metu, L. užėmus švedams, nuo maro išmirė apie ⅓ gyventojų (1710). Po Lietuvos ir Lenkijos paskutinio padalijimo (1795), Kuršo vasalinė kunigaikštija su L. atiteko rusams, kurie visą prekybą nukreipė į Petrapilį, Petro D. naujai įkurtą Baltijos uostą. Pralaimėję Krymo karą (1856) ir neturėdami laisvesnio išėjimo pro Bosforą, rusai atsigręžė į Baltiją. L. buvo pritaikytas įplaukti didiesiems okeano laivams (1860), iš Ukrainos atitiestas Romnų–L. geležinkelis (1896), o 1906 pradėtas tiesioginis laivų susisiekimas su Naujorku. Ta laivų linija pasinaudojo labai daug lietuvių, vykusių į JAV. Latvijos nepriklausomą valstybę steigiant, Liepojoje glaudėsi K. Ulmanio vyriausybė (1919). Uostas jau nebeatsigavo nė taikos metais (1919–39), nes nebeteko gilaus užnugario. Nepriklausomos Latvijos laikais pro L. buvo pravežama tik 16% visų prekių, gabenamų laivais į Latviją ir iš Latvijos. II pas. karo metu vokiečiams nuo bolševikų besitraukiant, L. miestas su apylinkėmis buvo pasidaręs ‚uždaru katilu' ir išsilaikė ligi paliaubų dienos (1945 V 9). Bolševikai dabar L. yra pavertę karo laivų baze. *S.Suž.*

L. l i e t u v i a i. XIX a. paskutiniame ketvirty L. miestui pradėjus smarkiai augti, tenykštė lietuvių kolonija ėmė sparčiai didėti. 1881 L. buvo 528 lietuviai, 1897 — 3587, 1911 — 17.657. Lietuviai vyko į L. ne tik darbo ieškoti, bet ir iš ten į JAV išvykti. Pagaliau, L. veikusios trys aukštesniosios mokyklos patraukė nemaža lietuviško jaunimo.

Tačiau L. lietuviai, nepaisant gana gausaus jų skaičiaus, nesukūrė tokio judraus kultūrinio centro, kaip Rygos lietuviai. Jiems trūko apsišvietusių žmonių. Visuomeninė veikla prasidėjo tiktai XX a. pradžioje. 1905 įsikūrė L. lietuvių šelpimosi (vėliau vadinosi — pašalpos) d-ja, kuri rūpinosi ir kultūrine veikla: jau 1906 rengė dramos ir muzikos vakarus, o 1907 įsteigė liet. pradžios m-lą, kurioj 1908 mokėsi jau 40 mokinių. Lėšas mokyklai išlaikyti sudėjo vietos lietuviai; stambiausi rėmėjai buvo V. Čepinskis, nuo 1902 mokytojavęs, o 1904–11 direktoriavęs L. biržos komercinėj mokykloj (vėliau VDU prof. ir rektorius) ir kun. Stakauskas. 1909 dar įsikūrė šv. Zitos d-ja ir 1911 L. lietuvių d-ja. XIX a. pabaigoje L. kurį laiką vikaravo kun. Adolfas Sabaliauskas (Žalia Rūta), o XX a. pradžioj kun. (vėliau vysk.) K. Paltarokas. 1912 dail. K. Sklėrius-Šklėrys buvo surengęs L. savo paveikslų parodą. Iš L. buvo vedama garsioji žandaro Vonsiackio (žr.) sudaryta byla eilei liet. inteligentų.

Po I pas. karo lietuvių skaičius L. staigiai sumažėjo. 1920 buvo 3788 lietuviai (7,4% visų miesto gyventojų), 1925 — 2637 (4,3%), o prieš II pas. karą lietuvių L. beliko tik truputį per 2000. L. apskrityje (įskaitant miestą) lietuvių 1920 buvo 6418 (6,5% bendro gyventojų skaičiaus), 1930— 3340 (3%), o 1935 — 2754 (2,4%). Lietuvių skaičius nyko dėl sulatvėjimo ir, iš dalies, išsikėlimo į Lietuvą.

Po Rygos sudarydami Latvijoje didžiausią koloniją, L. lietuviai 1930 turėjo šias draugijas: senąsias Pašalpos ir šv. Zitos d-jas (po 80 narių), iš L. lietuvių d-jos 1923 išaugusią Kultūros plėtojimo d-ją (1930 turėjo 35 narius ir savo namus su sale, talpinusia 300 žmonių), katalikų jaunimo Šviesos d-ją (80 narių), kairiojo jau-

Liepojos lietuvių choras Kanklės (viduryje sėdi choro vedėjas V. Nakas ir konsulas J. Jovarauskas)

nimo Rūtos d-ją (20 narių). Po Tauragės pučo buvo L. atvykę vad. plečkaitininkų, kurie savo sekciją (17 narių) buvo sudarę prie latvių soc. dem. partijos; vėliau šie politiniai emigrantai iš L. išsisklaidė. Šviesos ir Rūtos d-jų sporto sekcijoms susilikvidavus, susidarė Vyties sporto s-gos skyrius su 70 narių (jau 1931 jie lankėsi Lietuvoje). Moterų krepšinio komanda buvo laimėjusi L. II vietą. Taip pat veikė lietuvių skautų ir skaučių draugovės (1938 buvo 33 skautai ir 27 skautės). Kanklių chorui, kelis kartus koncertavusiam ir Lietuvoje, visą laiką vadovavo V. Nakas. Veikė lietuvių pradžios mokykla. 1933 joje mokėsi 127 mokiniai. 1938 mokykla buvo 6 skyrių; iš 6 mokytojų trys buvo lietuviai (vedėja Gūbstienė, Jančienė ir Nakas). Mokyklai daug nusipelnė ilgametė vedėja M. Zajančkauskaitė. Visuomeninė veikla vėliau daugiausia koncentravosi apie 1931 įsisteigusį Latvijos lietuvių s-gos skyrių (1938 vadovavo K. Drąsutis), kuris turėjo savo namus, klubą su skaitykla ir biblioteką.

Lietuvos nepriklausomybės metu L. veikė konsulatas: 1924–38 iš pradžių konsularinis agentas, vėliau vicekonsulas ir konsulas buvo kun. Juozas Jovarauskas; 1938 konsulu buvo paskirtas Viktoras Kamantauskas.

L. gimė dr. L. Bistras, kurio tėvas ten dirbo kaip uosto darbininkas, ir muzikas B. Dvarionas, kurio tėvas Antanas ilgą laiką L. vargonininkavo. *A.Grt.*

Liepojos ež. (lat. Liepājas ezers) Kuršžemėje, 1,5–2 km atstume nuo Baltijos jūros, 17 km ilgio, ligi 3,2 km pločio, 3716 ha ploto, su salomis 3750 ha. Ež. susidaręs panašiu būdu, kaip Kuršių Marės: upių žiotys nustumtos į š., kur Liepojos mst. yra ištaka į jūrą. Ež. paviršius svyruoja žiūrint vėjo krypties, vid. 0,6 m nuo j.l.; gylis ligi 2,0 m, vid. 0,6 m, vietomis užaugęs. Įteka iš p. Bartuva, iš v. Otanka, Dorupė ir Alandė. *S.K.*

Liepona upelis Pajevonio ir Kybartų vls., Vilkaviškio aps., Širvintos (Šešupės) kair. intakas, 28 km ilgio; teka į v. ligi Rytprūsių sienos, toliau į š.r., sudarydama sieną su Rytprūsiais; skiria Kybartus nuo Eitkūnų. Baseino plotas 124 km². 1940 VI 16 per ją brido prez. A. Smetona, išvykdamas iš bolševikų okupuotos Lietuvos.

Liepora (lat. Liepora) Kriukų vls., Šiaulių aps. ir Kuršo upelis, Švitinio (Lielupės) kair. intakas, 35,3 km ilgio; teka į š.; baseino plotas 64 km².

Liepõrai dv. ir gležk. stotis, Kriukų vls., Šiaulių aps., 4 km į r. nuo Kriukų; 1923 buvo 47 gyv. Prie vieškelio Kriukai–Žeimys (Žeimelis) yra buvęs didelis vidurinio geležies amžiaus (V–VIII) ir naujojo geležies amžiaus pradžios kapinynas, kur mirusieji buvo laidojami nedeginti duobėse.

B. Tarvydas, L. iškasenos (Gimtasai Kraštas 1. 1934, 35–38); *J.Puzinas,* Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys 1938, 82, 84, 92–94, pav. 67.

Liepos revoliucija (1830) žr. Prancūzija (istorija).

Liepsna degimo (žr.) padarinys, kai degant susidaro dujos. L. stiprumas pareina nuo degamosios medžiagos. Įkaitusios dujos duoda blyškią l., bet jei degant atsiranda kietos dalelės, paprastai anglies, jos, degančiose dujose įkaitusios, l. sustiprina.

Liepsna LU kairiųjų studenčių būrelis, įsikūręs 1926 IV 15. Veikė neilgai.

Liepsnelė giesmininkų (Sylviidae) šeimos, strazdų (Turdinae) pošeimio paukštis (Erithacus rubecula), daug kuo panašaus būdo į lakštingalą. Kūno ilgis apie 145 mm, sparnų tarpugalis apie 222 mm, svoris apie 17 g. Viršutinė kūno dalis yra vienodos pilkos spalvos su žalsva priemai-

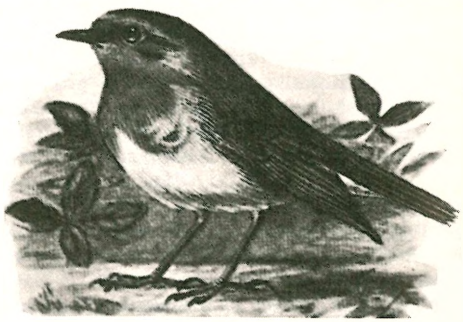

Liepsnelė

ša, o kaktos pats priešakys, gerklė ir pagurklis yra gražios oranžinės spalvos (dėl to kartais l. vadinama dar raudongurkle). Didelės tamsios akys liudija l. esant pusiau naktinį paukštį. L. sutinkama visuose tankiuose miškuose, ypač ji mėgsta tamsius eglynus. Minta sliekais, įvairiais moliuskais, bet daug lesa ir uogų. Sutinkama beveik visoje Europoje, artimosiose Azijos srityse ir Afrikos šiaurės vakaruose. Lietuvoje l. sutinkama visuose miškuose, po išvartomis, visokiose landose, išpuvusiuose medžiuose. Peri du kartus per vasarą. Kiaušinių paprastai esti 5–6, šviesiai rusvos spalvos su rudais taškeliais. L. giesmelė yra trumpa, švelnių tonų. Gieda ir patelės, bet tyliau ir trumpiau. Nuo kitų savo giminės paukščių skirdamasi, l. negieda nakties metu. L. yra jaukaus būdo ir greit nelaisvėje pripranta prie žmogaus.

T. Ivanauskas, Lietuvos paukščiai III, 323–326.

Liepsnos 1937 I — 1940 VI Kaune ėjęs dvisavaitinis katalikių mergaičių iliustruotas laikraštis (24–28 psl.). Leido pavasarininkių mergaičių s-ga, red. O. Labanauskaitė. Rašė Br. Diržauskaitė, A. Nakaitė, S. Šataitė, J. Švabaitė, dr. Ragaišienė, A. Vyšniauskaitė, J. Čyžaitė ir kt. Laikraštis išleido ir keletą knygų.

Liepsnosvaidis artimo veikimo puolamasis ginklas. L. sudaro: degalų indai, suspausto oro arba kitų dujų indas, degalų žarna, švirkštas su paleidimo ir įžiebimo prietaisais ir kiti priedai. L. esti lengvieji — nešiojami, 10–25 kg svorio, ir sunkieji — vežiojami specialiuose tankuose. Veikimo atstumas, tik išradus, buvo 25–30 m; vėlesnių — 100 m ir daugiau. L. veikimo principas: suspaustos dujos stumia degalus per žarną laukan; švirkšto gale įžiebti degalai aukštos temperatūros stipria liepsnos srove sviedžiami tolyn. L. degalai, žiūrint l. rūšies, esti: specialiai paruošta alyva, mišiniai iš napalmo (medžiaga vartojama padegamosiose bombose), želatinuoto benzino ir kt.; tikslesnė sudėtis paprastai laikoma paslaptyje. Pirmą kartą l. panaudojo vokiečiai prieš prancūzus 1915 prie Verduno.

L. yra labai efektyvus ginklas puolant artilerijos šarvuotus bokštus, gelžbetonio kulkosvaidžių lizdus, įsitvirtinusius pėstininkus apkasuose ir pn. Ginamosiose kautynėse l. sėkmingai naudojami prieš puolamus tankus, šiems praeinant apkasuose esančius pėstininkus. L. stipriai veikia puolamų karių moralę: baimė būti ugnies pervertam ir gyvam sudegti (17-kai vokiečių liepsnosvaidininkų 1916 pasidavė nelaisvėn 1900 prancūzų). L. ugnies srovė, patekusi į slėptuvių ar tankų vidų, visa kas gyva išspirgina. Sunkiausias liepsnosvaidininkams uždavinys priartėti prie puolamų objektų; priartėję uždavinį lengvai įvykdo. Liepsnosvaidininkai atskiromis komandomis dažniausiai priskiriami pionierių daliniams. *J.Mat.*

Lieptas akmenys ar kartys skersai upelį ar pelkę. Akmenų l. sutinkami Dzūkijos ar R. Lietuvos akmeningose apylinkėse; skersai upelį ar pelkę padėta eilė didelių akmenų taip, kad nuo vieno ant kito galima būtų užžengti ar peršokti. Pagalio ar rąsto l. dažniausiai sutinkami per mažus upelius ir klampias pelkes. Pagalys dedamas vienas ar poromis ir skersai upelį įspraudžiamas tarp pakrantės medžių ar krūmų; tokio l. neišneša pavasario potvyniai, o pririšta ar prikalta kartelė prie medžių sudaro gerą paramstį. Oži niai l. sutinkami prie didesnių upių ir kartais pelkėse. Jie daromi iš kelių karčių ar lentų, o kad nelinktų, viduryje upės

Lieptas per Mūšą ties Mūrdvariu (netoli Linkuvos)

sukalama vienas ar daugiau ožių. Šie l. visada turi ir paramsčius (iš abiejų ar vienos pusės). Ožiniai l. dažnai daromi viso kaimo ar didesnės apylinkės. Kartais tokius didelius l. darė ir savivaldybės (pvz. Varnių 1934), kur dėl vietos sąlygų kelių tinklas buvo sunku išplėsti. Per upelius ožinius l. rudenį dažnai išardydavo, kad pavasario potvyniai jų neišneštų. Plaukiantieji l. buvo daromi per ežerus (žr. Jūžintų ežeras), paprastai didesnės apylinkės ar savivaldybės. Per mažus upelius pasitaikydavo ir gyvo medžio l.: pakrantės jauną gluosniuką nulenkdavo, prismeigdavo, ir per kelis metus buvo išauginamas l. Tokių gyvų l. buvo apie Babtus, Raseinius, Tauragnus ir kt. *A.Mž.*

Liepupis 1. upelis Plungės vls., Telšių aps., Babrungo (Minijos) deš. intakas, 12 km ilgio; teka į v. ir p.v. pro Alksnėnų bžk.; 2. upelis Žarėnų vls., Telšių aps., Vilkos (Minijos) deš. intakas, 3 km ilgio; teka į p.r. iš Dievo Krėslų miško; 3. upelis Baisogalos ir Krakių vls., Kėdainių aps., Dotnuvos (Nevėžio) deš. intakas, 7 km ilgio; teka į š.r.

Liesis Bronius (g. 1886) mokytojas. Mokėsi kunigų seminarijoj, paskui mokytojavo, dėstydamas lotynų k. Direktoriavo Ramygalos progimn., po Saulės gimn. suvalstybinimo 1929 pabaigoj atkeltas dir. į Uteną, nuo 1931 rudens perkeltas dir. į Jurbarko gimn. 1936 seimo narys. 1940 su šeimos dalimi okupanto išvežtas į Sov. Rusiją.

Liesnýčia upelis Ašužos vls., Gardino aps., Ašužos (Nemuno) deš. intakas, 10 km ilgio.

Liestinė (kartais vadinama lietė) geometrijoj — tiesi linija, turinti bendrą lietimosi tašką su duotąja kreive. Įsivaizduokime apskritimą, išvestą per lietimosi tašką, ir dar du gretimus duotosios kreivės taškus. Tada l. bus tiesi, statmena tokio apskritimo spinduliui lietimosi taške; žr. Diferencialinis skaičiavimas. Panašiai paviršiaus l. tiesė arba l. plokštuma turi vieną ir tik vieną bendrą lietimosi tašką su duotuoju paviršiumi. *J.Vlk.*

Lietgar, akcinė bendrovė, žr. Lietuvos Garlaiviai.

Lietmedis lietuvių-belgų medžio pramonės akc. b-vė, įsteigta 1930 V 25 su centru Šančiuose (pagrindinis kapitalas — 1 mil. litų). Steigėjai — G. Feterauskas, dr. P. Karvelis, A. Vosylius, P. Wagemans ir Z. Paris. 1938 b-vės akcijas supirko žemės ūkio m-ja ir b-vė buvo pavadinta ‚Medžio pramonės akc. b-vė L.' Bendrovė turėjo naujausiomis mašinomis, elektra varomomis, aprūpintą lentpiūvę, kurioj per metus būdavo apdirbama 12–15.000 ktm ąžuolinių ir uosinių rąstų. Gaminiai, skirti parketui ir baldų gamybai, buvo eksportuojami daugiausia į Belgiją ir Prancūziją. Lentpiūvėje dirbo apie 100 darbininkų. Prie lentpiūvės veikė anglių degykla, sunaudodama smulkias medžio atpiovas. Iš mechaniškai įrengimais aptarnaujamų retortų buvo gaunama brangios rūšies anglis. Karo metu prie lentpiūvės buvo įsteigta statinių dirbtuvė. 1939 b-vė išnuomavo Br. Kamberių lentpiūvę Aleksote, prie Žaliojo tilto, ir įsteigė spygliuočių skyrių. Šioje lentpiūvėje buvo išpiaunama 20–25.000 ktm pušinių ir eglinių rąstų. Gaminiai buvo skiriami eksportui. Dirbo per 100 darbininkų. 1940 vasarą b-vės įmonės buvo nacionalizuotos. *A. J. Vts.*

Lietūkis žr. Lietuvos Žemės Ūkio Kooperatyvų Sąjunga.

Lietus skysti atmosferos krituliai, drėgmenys, vandens lašai krintą iš oro į žemės paviršių. Seniau buvo aiškinama, kad vandens garai kyla į viršų, ten kondensuojasi į lašus ir krinta žemyn, žemės traukimo jėgos veikiami. J. Hutton 1793 paskelbė tokią ilgai galiojusią l. teoriją. Pagal šią kondensacijos teoriją turėtų lyti be pertraukos, nes aukštai visur yra šalta juosta, o oras visada turi vandens garų. Naujos teorijos bando aiškinti l. skirtingai. Esant žemai temperatūrai ir mažam slėgimui dujos iš karto pereina į kietą pavidalą, be skysto; toks procesas vad. sublimacija. Vandens garai, pasiekę mažo slėgimo ir žemos temperatūros zoną, sublimacijos keliu virsta iš karto ledo kristalais. Iš tokių, labai smulkių, 0.005 ligi 0,05 mm skersmens ledo kristalų sudaryti debesys, dėl to jie nėra permatomi. Ledo kristalai turi vienodą elektros įlydį ir dėl to neturi tendencijos jungtis: jie gali laikytis pasverti labai ilgai ir kilti į didelius aukščius, ligi 10–12 km. Kristalai gali prisitraukti ir jungtis tik veikiant kuriai nors išorinei įtakai. Dėl tokios priežasties atsiranda koncentracijos branduoliai, kurie keičia elektros įlydį, skatina kristalus artėti ir jungtis. Išaugę ir pasidarę didesni kaip 0,07 mm, kristalai nebegali laikytis pasverti ore ir ima slinkti žemyn, apie 0,5 m/sek. greičiu. Patekęs į šiltesnę O°C zoną ledo kristalai ima tirpti,

virsta vandens lašais: susidūrę su kitais, lašai paauga ligi 0,4 mm skersmens ir įgyja didžiausią galimą greitį apie 8 m/sek. Jei kuris lašas pasidaro didesnis ir ima kristi greičiau, oro pasipriešinimas suskaldo ji į smulkesnius. Dėl to visi lašai pasiekia žemę tokiu kritišku greičiu. Savo kelyje sutikę šaltesnę juostą, ledo kristalai nesutirpę krinta krušos ar kruopų pavidalu. Krušos ledokšniai gali būti žymiai stambesni, negu l. lašai, net 20–50 mm dydžio; jie padaro daug žalos augalams, gyvuliams ir pastatams. Žiemą smulkūs ledo kristalai, susijungę į snieguoles, krinta sniego pavidalu. Kaip matyti, l. susidarymo procesas pagal s u b l i m a c i j o s teoriją yra labai komplikuotas. Be debesų negali būti l., bet ne iš kiekvieno debesio lyja. Tam reikalingos išorinės priežastys — koncentracijos branduoliai. Tos priežastys lengviau atsiranda žemo oro slėgimo metu, virš ugnikalnių, ties priešakiniu kalno šlaitu dėl kylančių oro srovių. Elektros audros žaibai ir griaustiniai skatina lietų. Galimas ir dirbtinis l.

Lietus, iškritęs į žemės paviršių, sudaro svarbiausią kritulių dalį ir yra žymiausias hidrologinio balanso elementas: tik labai nežymi vandens dalis atsiranda ne iš atmosferos. L. vanduo yra natūralus maitintojas dirvos, augalų, upių ir t.t. Ypač reikšmingas l. vanduo žemės ūkiui: be drėgmės, l. atsineša priemaišų — apie 2 mg amoniako ir apie 1 mg natrio salietros kiekviename litre.

L. iškrinta labai nevienodai įvairiose vietose, ir jo kiekis svyruoja metų bėgyje ir atskirais metais. L. kiekis matuojamas lietmačiais, reiškiamas vandens sluoksniu, milimetrais, kuris tolygiai padengtų žemės

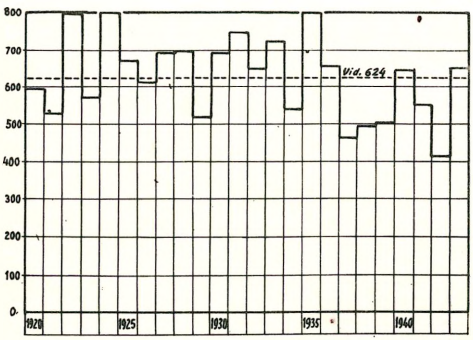

Krituliai Vilniuje atskirais metais

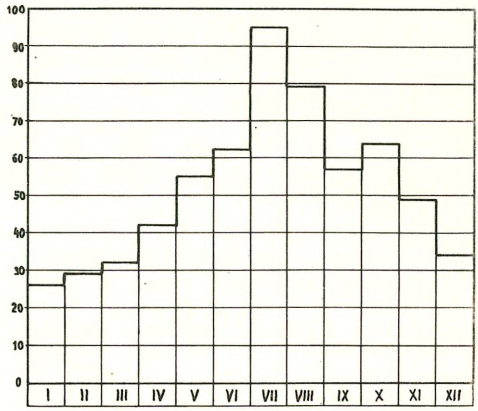

Krituliai Vilniuje atskirais mėnesiais

paviršių. Vidutiniškai per metus iškrinta kritulių (l., sniego, rasos ir t.t.) 670 mm į kontinentus, 960 mm į okeanus, apskritai 880 mm į visą žemę. Daugiausia lyja atogrąžose, musonų ir taifūnų srityje. Waialeale ugnikalnis Havajų salose gauna vid. 11.180 mm per metus, Čerapundži Asame, R. Indijoje, 10.820 mm, Debundža Kamerune 10.470 mm, Buenaventura Kolumbijoje 7130 mm, Crkvice Jugoslavijoje 4642 mm, Clearwater Vašingtone, JAV, 3260 mm per metus. Mažiausia lyja dykumose: Atakama Copiapo, P. Amerikoje, tegauna 8 mm, Arequipa Peru 109 mm, Reno Nevadoje, JAV, 208 mm, o Asuanas Egipte visai nežino lietaus. Vid. metiniai krituliai kai kurių tipingų vietų: Naujorkas 1140, Čikaga 880, Bostonas 1042, Filadelfija 1075, Los Angeles 396, Montrealis 1040, Rio de Janeiro 1110, Lima 50, Buenos Aires 930, Melburnas 650, Sidnėjus 1230, Londonas 620, Paryžius 537, Viena 623, Roma 800, Madridas 546, Stockholmas 530, Berlynas 580, Münchenas 956, Karaliaučius 688, Petrapilis 480, Maskva 546, Tokio 1491, Kalkuta 1540, Hongkongas 2290, Teheranas 250, Jeruzalė 648, Kairas 30. Lietuvoje: Vilnius 624, Kaunas 606, Klaipėda 677, Zarasai 665, Lazdijai 588 mm per metus. Pavieniais metais tie skaičiai gali būti ligi 40% didesni ar mažesni. Pvz. Vilniuje svyravo tarp 800 ir 414 mm (žr. diagramą). Lietaus pasiskirstymas žemėlapiuose atvaizduojamas lygių kritulių linijomis — izohietomis. Lietingumas reiškiamas dienų skaičiumi per metus, kada lyja daugiau kaip 0,2 mm; tokių dienų Lietuvoje apie 60, apskritai lietingų dienų apie 145, o

Londone per 200; atrodo, kad Lietuvos vardo kildinimas nuo l. mažai pagrįstas. Svyravimai metų būvyje yra labai skirtingi įvairiuose klimatuose. Pavyzdžiu duotas Vilniaus kritulių vid. pasiskirstymas mm ir % nuo metinio:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
26	29	32	42	55	62	95	79	57	64	49	34	mm
4,2	4,7	5,1	6,7	8,8	9,9	15,2	12,7	9,1	10,3	7,9	5,4	%

L i e t ų k l a s i f i k a c i j a. Pasiūlyta įvairių sistemų, atsižvelgiant į trukmę ir intensyvumą (mm/val.). Pagal K. Buchnerį (1943):

Lietaus rūšis	Vid. trukmė, val.	Vid. intensyvumas, mm/val.
1. migla	30	0,72
2. dulksna	16	1,44
3. smulkus lietus	6	3,60
4. tankus lietus	2,5	9,00
5. stiprus lietus	1	22,5
6. pylа	0,5	45,0
7. liūtis	0,25	90,0

Ypatingai svarbios žinios apie l i ū t i s. Pagal jų intensyvumą skaičiuojami l. vandeniui nuleisti miestų kanalai, nusausinimo grioviai, tiltų ir daudų angos, užtvankų pralaidos. Tam tikslui būtinos detalios observacijos, registruojamos ombrografais. Kiek daug gali prilyti per trumpą laiką, matyti iš šių duomenų: per 1 parą — Baguio Filipinų salose 1168 mm, Čerapundži 1036 mm, Tanaba Japonijoje 902 mm, kitur pasitaiko 300–550 mm per parą. Lietuvoje didžiausios liūtys retai peržengia 100 mm (Ašmintoje 1924 vieną kartą prilijo 120 mm). Per 1930 V 27 pylą Kauno meteorologinė stotis užregistravo 75,4 mm, Aukštojoje Fredoje išmatuota 92,9 mm per parą.

Techṇikos reikalams, ypač miestų kanalizacijoj, vartojamos įvairios formulės, kurios duoda l. kiekį ar jo intensyvumą pagal jo trukmę; JAV kiekvienas miestas turi savo formulę. Projektuojant Vilniaus miesto kanalizaciją 1913 priimtas l. intensyvumas 0,45 mm/min., Kauno miesto kanalizacijos tinklas skaičiuotas 1922 lietui 0,60 mm/min., kas atitinka 75 ir 100 litro per sek. nuo hektaro. S. Vabalevičius 1954 pasiūlė Kauno miestui intensyvumo formulę $3{,}3/t^{0{,}611}$.

D i r b t i n i s l i e t u s. Seniai pastebėta, kad karo metu daugiau lyja. 1904 X 16 rusų gen. Kuropatkin pranešė, kad gausus artilerijos šaudymas ties Liaojanu sukėlė nelauktą liūtį. Vokietijoje 1916 karo metu žymiai padidėjo kritulių po artilerijos kovų Vakarų fronte: buvo aiškinta, kad garso bangos skatina kondensaciją, tikriau branduolių koncentraciją debesyse. Jau 1896 Austrijos vynuogių augintojas A. Stiger bandė sulaikyti audros debesį mortyros šūviu. Efektas buvo tiek įtikinąs, kad kitais metais šimtai mortyrų buvo panaudoti kovai su audromis, ne visada sėkmingai. 1903 Graze, Austrijoje, įvyko Tarptautinės oro bombardavimo s-gos suvažiavimas: bandymas pasibaigė fiasko, ir įkarštis atslūgo.

JAV, chemiko I. Langmuiro (žr.) iniciatyva, bandytos sėkmingesnės priemonės koncentracijai skatinti. 1946 B. Vonnegut purkštė iš lėktuvo virš debesų sidabro jodido skiedinį, V. J. Schaefer barstė anglies dioksidą (angliarūgštį): tie junginiai energingai koncentruoja branduolius, ir bematant ima lyti. I. Langmuir įrodė, kad šilto klimato šalyse tą pat efektą galima atsiekti paprastu vandeniu. Sensacingi bandymai sukėlė naują pramonę — lietaus gamybą pagal užsakymą (ag. rain making, cloud seeding); bematant atsirado aferistų. JAV valdžios įstaigos organizavo eilę rimtų moksliškų bandymų. 1948–50 per 3 metus atlikti 82 skridimai virš Bishop Creek baseino Kalifornijoje. Lakūnas ranka barstė anglies dioksidą (ag. dry ice), apie 0,4 kg 1 km skridimo. Barstymas visada skatino sniego kritimą, tik jis kartais išgaruodavo nepasiekęs žemės. Upių nuotakio matavimas nedavė ryškių rezultatų. Sidabro jodidas veikia mažiau efektingai, bet jis patogesnis taikyti ir gali būti švirkščiamas tiesiog nuo žemės, be lėktuvo. Dirbtinis lietus įmanomas, kai ore yra debesų, tačiau yra gan brangus: be abejo ateityje bus rasti geresni ir pigesni metodai, ne vien cheminiai.

Artificial Production of Precipitation, Weather Bureau, 1948–49; Cloud Seeding Operations in the Bishop Creek, Cal., Watershed., 1953. *S.K.*